Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لکی (٦٥) ، الق
آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لکی (١٧) ، الق
آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان بلك خاننده
نومرو ٢٣—٢٦

اخطارات

آبونه بدلی پشیندر .

§

مسلکه موافق آثار مع‌المنونیه قبول
اولنور . درج ایدیلمه‌ین یازیلر
اعاده اولونماز .

السبیل والرشاد

سنه ١٣٣٠ ، تشرین اول

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

دین ، علمی ، ادبی ، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

اخطارات

رساله‌مزدن آلندیغی کوسترلمك شرطیله
بتون یازیلر هرهانکی برغزته طرفندن
اقتباس اولونه بیلیر .

§

مکتوبلرك ، امضالرك واضح و
اوقوناقلی اولمسی و آبونه صره
نومروسنی محتوی پولوسی لازمدر .

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك
آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی
رجا اولنور .

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه
مجاناً تقدیم اولنور .

صاحب ومدیر مسئول : ح . اشرف ادیب

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 24

Sayı 599 - 624

01 Mayıs 1924 - 06 Kasım 1924

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 24
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/24
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

ISBN
978-605-9478-31-1 (24. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
Ahmet YILMAZ

Çeviri Yazı Kurulu
Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ Yılmaz KARACA
Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

KASIM 2021 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 24

İÇİNDEKİLER

599. Sayı

27 Ramazan 1342 - **01 Mayıs 1924** - 01 Mayıs 1340

Sebîlürreşâd Avn-i Hak'la Yirmi Dördüncü Cildine Başlıyor,
[Sebîlürreşâd] 3

Cihanda Ma'neviyat İhtiyacı,
Hasan Hikmet 4

Ahlâkıyât / Her Ferdin Nefsine Karşı Vezâif-i Ahlâkiyyesi,
Yahya Afif 6

Farîza-i Sıyâmın Yanlış Bir Tefsîrine Karşı,
A[ayın]. Atıf 8

Beyân-ı Hakîkat,
Rif'at (Diyanet İşleri Reisi) 9

Kur'ân-ı Kerîm Tercümeleri Hakkında,
[Sebîlürreşâd] ve Şeyh Muhsin-i Fânî 10

Nûru'l-Beyân Tercüme-i Tefsîrînin Hatâları,
[Sebîlürreşâd] 11

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti Hakkında *Tanîn* Gazetesinin Şâyân-ı Dikkat Bir Makâlesi,
Tanîn 14

Türk Ocağı / Türk Ocağı'ndan neler bekliyoruz?,
[Sebîlürreşâd] 16

İslâm Âlemi,
Mısısr ve Sudan 17
Hicaz Ahvâli 18
Irak 18
Türkistan 18

Garîb Müslümanlığa İndirilen Darbeler,
[Sebîlürreşâd] 18

İsrâfât Nümûnesi,
[Sebîlürreşâd] 19

600. Sayı

12 Şevval 1342 - **15 Mayıs 1924** - 15 Mayıs 1340

İlâhiyât Fakültesi / İlâhiyât Fakültesi'nin Vaziyet-i İlmiyyesi,
Yahya Afif.....20

Ahlâkiyât / Vezâif-i Ahlâkıyyenin Kuvve-i Te'yîdiyyeleri,
Y. A(ayın). 22

İctimâiyât / İctimâî Fevzâlar Nasıl Sirâyet Eder?,
Hasan Hikmet.....24

Cevâb mı, İ'tirâf mı?,
Aksekili Ahmed Hamdi 26

Hatâda Israr / Ma'nâ-yı Kur'ân'ı Tahrîf ile Efkâr-ı İslâmiyyeyi Teşvîş,
[Sebîlürreşâd] 29

Allah'a Yalvarmak da Kabahat midir!,
[Sebîlürreşâd].....30

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Hâşim Veli 32

Îzâha Muhtâc Bir Nokta,
[Sebîlürreşâd].....32

Siyonistliğin Memleketimizde Zerk Ettiği Fikirler,
[Sebîlürreşâd].....33

Tedrîsât-ı Nasrâniyyeye Devâm Eden Hıristiyan Mektepleri,
"Müstakil".....33

Şimâl Memleketlerinde Ahlâk-ı Dîniyye,
[Sebîlürreşâd].....33

Bayram ve Hükûmet,
[Sebîlürreşâd].....34

Garbın Kötü Taraflarını Taklîd,
İkdâm - Ömer Kaplan 34

İslâmiyet Hakkında Troçki'nin Tecâvüzleri,
[Sebîlürreşâd].....35

Bolşeviklerin İncîl Nüshalarını İmhâsı,
[Sebîlürreşâd].....35

Türkistan'da Müslüman Hareketi,
[Sebîlürreşâd].....36

601. Sayı

19 Şevval 1342 - **22 Mayıs 1924** - 22 Mayıs 1340

Esrâr-ı Kur'ân,
[Abdülaziz Çâviş] 37

Kur'an Tercümelerindeki Hatâlar,
[Sebîlürreşâd] 39

Ahlâkın Menşei
Aksekili Ahmed Hamdi 41
Ulemâ-yı İslâm'da Telakkiyât-ı Ahlâkıyye,
Y. A(ayın). 43
İlâhiyât Fakültesi / Diğer Nevâkıs-ı İlmiyyesi,
Yahya Afif 44
İlâhiyât Fakültesi Hakkında Bir Mülâkāt ,
[Sebîlürreşâd] 47
İlâhiyât Liseleri / Milletin İhtiyâcât-ı Dîniyyesini Te'mîn İçin Zarûrî Tedbîrler,
Tahsin (Koçhisar) 48
Türkistan'da Müslüman Hareketi / Rusya'da Şûrâlar Hükûmeti Vaziyeti,
Abdürreşid İbrahim 49
Hazîn Bir Bayram,
Ayaz İshakī, - Berlin 50
Gençler Sinemalarla, Danslarla Zehirleniyorlar!,
[İkdâm] 50
Rif Mücâhidlerinin Zaferi, ...51
Hindistan'a Bir Nazar - 2,
Abdürreşid İbrahim 51
Türkistan'daki İslâm Hareketi,
[Yeni Kafkasya] 52

602. Sayı

26 Şevval 1342 - **29 Mayıs 1924** - 29 Mayıs 1340

Esrâr-ı Kur'ân,
[Abdülaziz Çâviş] 53
Lisân-ı Beşer Lisân-ı Kur'ân'a Tercümân Olamaz,
Y. A(ayın). 54
İctimâiyât / İctimâî Fevzâlara Karşı Müdâfaa Çâreleri,
Hasan Hikmet 56
Garb Medeniyetciliği,
Müftüoğlu Ahmed Hikmet 58
Vebâli Müderris Beylerin Boynuna,
Yahya Afif 59
Tevhîd-i Tedrîsât / Tevhîd-i Tedrîsât Demek İlgā-yı Tedrîsât Demek midir?,
[Sebîlürreşâd] 62
"Tevhîd-i Tedrîsât"ın Tarz-ı Tatbîki,
Tevhîd-i Efkâr 63
İstanbul'da Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Talebe Mektupları 63

İnhilâl-i İctimâî / Asrîleşmek ve Foks Tarot,
Akşam - Celâl Es'ad 64
Maârif Aleyhine Teceddüd Olur mu?,
[Sebîlürreşâd] 67
Yeni Tefsîrcilerden Müslümanların Ricâsı,
Zafer-i Millî - Karesi 68

603. Sayı

02 Zi'l-ka'de 1342 - **05 Haziran 1924** - 05 Haziran 1340

Esrâr-ı Kur'ân,
[Abdülaziz Çâviş] 69
Dîn-i İslâm'ın Beyne'l-Edyân Mevkii,
Nâkılı: *Ömer Rızâ* 71
İnhilâl Eden Bir İlim Ordusu,
Yahya Afif 73
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:
Vaz'iyet-i İctimâiyyemizin Umûmî Tahlîli,
Hasan Hikmet 75
Evkāf'ın Masûniyet-i Mutlakası,
Y. A(ayın. 78
Medreseler Ne İdi, Ne Oldu? - 1,
[Sebîlürreşâd] 80
İctimâî Sukūt / Açık Yazı ve Açık Resim Ticâreti,
[Akşam] 82
Ahlâk-ı Milliyyenin İnhidâmına Karşı Seyirci Kalınabilir mi?,
[İkdam - Ahmet Cevdet] 84
Of Ulemâ ve Müntehib-i Sanîlerin İstirhâmâtı,
[Sebîlürreşâd] 84
Câmi'de Hıfz-ı Kur'ân Mücrimleri!,
Tevhîd-i Efkâr 85

604. Sayı

09 Zi'l-ka'de 1342 - **12 Haziran 1924** - 12 Haziran 1340

Esrâr-ı Kur'ân,
[Abdülaziz Çâviş] 86
Seyyid Bey'in İrşâdât-ı Âlimânesi,
Y. A(ayın. 87
Milletlerde Diyânet Duyguları, / Yunanistan Dinsiz Muallimlere Düşman
Yahya Afif 90
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Müdüriyet-i Aliyyesi'ne,
Rif'at (Diyanet İşleri Reisi) 92

Murâkabe-i İctimâiyye Nedir?,
Hasan Hikmet 92
Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun Tarz-ı Tatbîki Hakkında
Antalya Meb'ûsu Hoca Râsih Efendi Hazretleriyle Mülâkât,
[Sebîlürreşâd] 94
Medreseler Ne İdi, Ne Oldu? - 2,
[Sebîlürreşâd] 95
Amerikan Koleji'ni Tes'îdi,
[Vakit] 96
Hazret-i İbrahim'in Türklüğü,
[Sebîlürreşâd] 97
Hürriyet-i Nisvân / Âsaf Derviş Paşa'nın Konferansı,
[Sebîlürreşâd] 98
Umûmî Ahlâk Buhrânı,
Cumhuriyet 99
Rusya Müslümanlarının İstikbâli,
Abdürreşid İbrahim 99
Dâru'l-Huffâzlar Hakkında,
Yoldaş - Bursa 100
Türkistan'da Cumhûriyetler,
Tan - Moskova'dan 101

605. Sayı

16 Zi'l-ka'de 1342 - **19 Haziran 1924** - 19 Haziran 1340

Esrâr-ı Kur'ân - 2,
[Abdülaziz Çâviş] 103
Ferdlerde Diyânet Küskünlüğü,
Yahya Afif 104
Münkesir Hayâller!,
Y. A(ayın). 107
Dâru'l-Huffâzların Seddi Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun Hangi Maddesine Mübtenîdir?,
[Sebîlürreşâd] 109
Sukūt-ı İctimâî Karşısında Fütûra mı Düşmeli,
Yoksa Tedâbîr-i Mânia İttihâzına mı Teşebbüs Etmeli,
[*İkdam* - Ahmet Cevdet] 110
Tahrîbkâr Milliyetperverlik,
[Necmeddin Sadak - Akşam] 112
Yeni Bir Nehc-i İlmî,
[Sebîlürreşâd] 113
Te'yîde Muhtâc Rivâyetler / Seyyid Bey'in Sözleri,
[Sebîlürreşâd] 114

Ahlâksızlığa Karşı,
Sıdkı 116
Fenalığın Tezâhürü,
[Sebîlürreşâd] 117
Mısır Ahvâli
[Sebîlürreşâd] 118
Bir Hakîkatın Tezâhürü, ... 118

606. Sayı

23 Zi'l-ka'de 1342 - **26 Haziran 1924** - 26 Haziran 1340

Esrâr-ı Kur'ân - 3,
[Abdülaziz Çâviş] 119
Hadîs Tehlikesi / "Sahih Hadis Hiç Yok veya Pek Az"mış,
Yahya Afif 120
İslâm'ın Beyne'l-Edyân Mevkii - 2,
Nâkılı : *Ömer Rızâ* 123
Yine Nûru'l-Beyâncılar,
[Sebîlürreşâd] 125
Maârif Vekîli Hazretlerine Açık Arîza,
Çelebi - (İlâhiyât Fakültesi nâmına) 127
Zinâ Edebiyâtı!,
Y. A(ayın). 128
Fevzâ-yı ictimâî,
[Sebîlürreşâd] 130
Hâkimlerin Yeni Kıyâfetleri,
[Sebîlürreşâd] 131
Hilâl-i Ahdar Teşkîlâtı ve Faâliyeti Taşralarda Teessüs ve Tezâyüd Ediyor,
[Sıhhî Sahîfeler] 133
Hindistan'da İstiklâl Mücâhedeleri,
[Sebîlürreşâd] 133
Mebânî-i Vakfiyye / Mebânî-i Vakfiyyenin Hakk-ı Tasarrufu Hakkında Mühim Bir Nizâ',
[Sebîlürreşâd] 134

607. Sayı

30 Zi'l-ka'de 1342 - **03 Temmuz 1924** - 03 Temmuz 1340

Esrâr-ı Kur'ân - 4,
[Abdülaziz Çâviş] 135
Yine Nûru'l-Beyâncılar,
[Sebîlürreşâd] 136

Sûû'l-hulku Şuûm,
Ahmed Reşid 139
Bir Hâtıra,
[Cumhuriyet] 143
İlâhiyât Talebesinin İâşesi,
Y. A(ayın). 144
Maârif Vekîli Vâsıf Beyefendi'nin Nazar-ı Dikkatine,
Mülgâ Dârulfünûn Medresesi'nin Dâhil İkinci-Üçüncü Sınıf Talebesi 147
Artık Bu Kadarı Fazla!,
İkdâm 147
İştirâk Modası / Müşterek Tahsil Mes'elesi,
[Sebîlürreşâd] 148
Yeni Eserler:
Mebâdî-i Felsefeden İlm-i Ahlâk,
[Sebîlürreşâd] 150

608. Sayı

07 Zi'l-hicce 1342 - **10 Temmuz 1924** - 10 Temmuz 1340

Âsım'dan Bir Parça (Şiir),
Mehmed Âkif 151
Yine Nûru'l-Beyâncılar,
[Sebîlürreşâd] 154
İctihâd ve Taklîd,
Y. A(ayın). 155
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk :
İctimâî Seciyeler Taklîd ile Değil, Tahkîk ile İnkişâf Eder,
Hasan Hikmet 158
Kıyâfet ve İhtilât Mes'eleleri,
Yahya Afif 160
Usbûî Şuûn-i İctimâiyye,
[Sebîlürreşâd] 163

609. Sayı

21 Zi'l-hicce 1342 - **24 Temmuz 1924** - 24 Temmuz 1340

Âsım'dan Bir Parça (Şiir),
Mehmed Âkif 169
Esrâr-ı Kur'ân,
[AbdülazizÇâviş] 170
Dünkü ve Bugünkü İslâmiyet,
Yahya Afif 172

İctimâiyâtta Garbcılık, Bozgunculuk :
Kuvvetli Îmân, Kuvvetli Ahlâk,
Hasan Hikmet 174

Muhtelit Deniz Hamamları,
Y. A(ayın). 176

Türk Ocağı Balolardan, Konserlerden Ne Hayır Bekliyor?,
[Sebîlürreşâd] 178

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Tahsin (Kāri'lerinizden, Tüccar) 179

Kadınların Siyâsiyyâta da Karıştırılması,
[Sebîlürreşâd] 180

Sinemalara Ön Ayak Olan Müftüler de Varmış!,
[Sebîlürreşâd] 180

Bazı Gazetelerin Hücûmuna Uğrayan Bir Vâiz,
[Sebîlürreşâd] 181

Barda Muallim ve Muallimeler
İkdâm 181

Ahlâk Sukūtu Karşısında Hocalar Ne Yapacak?
Hilâl-i Ahmer / Cevdet (Dârülmuallimîn Muallimlerinden) 181

Bolşevik Fikirleri,
[Sebîlürreşâd / Aydınlık] 182

Kadınlarımıza Tavsiye Edilen Bolşevik Örnekler,
[Sebîlürreşâd] 182

Dalâlet Yolları, Ölen Lenin'e Medhiye,
[Sebîlürreşâd / Aydınlık] 183

Türkçülük Böyle mi Olacaktı?,
Yeni Kafkasya 185

Rusya'da Açlık Tehlikesi,
[Sebîlürreşâd] 185

610. Sayı

28 Zi'l-hicce 1342 - **31 Temmuz 1924** - 31 Temmuz 1340

Hasbihâl,
Ferid 186

Muâmelât ve İbâdâtta Müsâmaha,
Yahya Afif 188

Müessesât-ı Hayriyyemiz Ne Hâlde?,
Hasan Hikmet 190

Muallimler Cem'iyeti'nden Bir İ'tizâl,
Y. A(ayın). 192

Laiklik - Lâ-Dînîlik / Hükümete Laiklik İsnâd Olunması
[Sebîlürreşâd / Sadreddin Celal] 194
Neşr-i İslâm Faâliyeti,
[Mevlevî Muhammed Ali / Ömer Rızâ'ya Mektubu *]* 197
Hilâl-i Ahdar'ın Faâliyeti,
[Sebîlürreşâd] 198
Yapılan Masrafa Karşı Alınan Mahsûl!, ... 199
Halt-ı Tedrîsât Teklîfinde Bulunan Zâtın Mâhiyeti, ... 200
Farmasonluk Propagandaları, ... 200
Bazı Türk Kadınlarında Şapkaya Meyli, ... 200
Fuhuş ve Frenginin Müdhiş Sûrette Tevessüü, ... 200
Şeâir-i İslâmiyyeye Karşı Müdhiş Husûmet, ... 201
Robert Kolej'in Ferahlı Günleri, ... 201
Yapılan Masrafa Karşı Alınan Mahsûl!, ... 201
Sarıklılara Karşı Ustalıklı Hücûmlar, ... 201
Hâkimlerin Kıyâfetlerinin Değiştirilmesinden Maksad Ne imiş!, ... 201
Acaba Söyler mi Dersiniz!, ... 202
Dekolte Gezmenin Netîcesi, ... 202
Mektepli Kızlar Nasıl Yetiştiriliyor?, ... 202
Medreseler Tahrîb Ediliyor, ... 202
Bir İzah, Abdürreşid İbrahim Efendi'nin Kerîmesi Fevziye Hanım'ın Açıklaması 202

611. Sayı

05 Muharrem 1343 - **07 Ağustos 1924** - 07 Ağustos 1340

Dînî ve Maddî Medeniyetler,
Yahya Afif 203
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk :
Hayât-ı İctimâiyyenin Mesnedi Ahlâktır,
Hasan Hikmet 205
Müessesât-ı Dîniyyemiz Ne Hâlde?,
[Sebîlürreşâd] 207
Maârifimizde İflâs Alâmetleri!,
[Sebîlürreşâd] 209
Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti / Amerika'da Türklük Aleyhinde Nasıl Propaganda Ediyorlar,
[Sebîlürreşâd] 211
Müfrit Maddî-perestliğin Tevlîd Ettiği Nifâk ve Şikāk,
[Akşam] 212
Milleti Garblılaştırmak İnhilâl ve İnfisâh Ettirmek Demektir
[Tevhîd-i Efkâr] 213
Evkāf'ın Dans Salonları Yaptırması!,
[Sebîlürreşâd] 213

Meyhâneclik Sanatının Revâcı
[Sebîlürreşâd] 214
Şirk ve Sanem Devrine mi Rücû‘ Ediyorlar?,
[Şafak-ı Sürh - İran*]* 214
Buhara’da Bolşevik Reîsinin Heykeli
[Yeni Dünya - Kırım *]* 214
Kānûn-i Esâsî’nin Birinci Maddesi Din ve Şerîate Muârız mı?
[Sebîlürreşâd] 214
İstanbul’da Kurulan Yeni Tuzaklar: Dans Salonları,
[Sebîlürreşâd] 214
Asrî Çengilik, Asrî Köçeklik,
[Ahmed Rasim Bey] 215
Asrîlik Zihniyetinin Tevlîd Eylediği Tabiî Hâdiseler,
[Cumhuriyet] 215
Garb Medeniyetinin Rezîl Müesseseleri,
[Akşam] 215
Yahudilerin Rûhu mu Değişiyor?,
[Sebîlürreşâd] 216
Hazret-i Peygamber Hakkında Fezâhat-i Lisâniyyede Bulunanlar,
[Sebîlürreşâd] 216
İstanbul Kız Lisesi’nin Mülgā Bâb-ı Meşîhat’teki Müsâmeresi,
[Tevhîd-i Efkâr] 216
Bazı Gençlerin Sokaklarda Şapkalarla Dolaşmaları,
[Sebîlürreşâd] 217
Hâkimlerin Kıyâfetleri Hâlâ Takarrur Edemiyor,
[Akşam] 218
Türk Ocakları’nın Düşmüş Oldukları Müşkil Vaziyet,
[Açık Söz - Kastamonu] 218
Şeâir-i İslâmiyyenin Meâsîye Vesîle İttihâzı,
[Sebîlürreşâd] 218
Ruslar Hayât-ı İctimâiyyemizi Nasıl Yıkıyorlar!,
[Son Telgraf] 219
İzdivâc Mes’elelerine Verilmek İstenen Garîb Şekiller,
[Sebîlürreşâd] 219

612. Sayı

12 Muharrem 1343 - **14 Ağustos 1924** - 14 Ağustos 1340

Hasbihâl,
Ferid 220
Fezâil ve Rezâil,
M. A(ayın). 222
Bolşevik Düstûrları / Mekteplerde laik terbiyeden maksad ne imiş!
[Sebîlürreşâd] 225

Komünizm ve Din,
Shailer Mathers 228
İçki ile Mücâdele Asrımızın En Büyük İctimâî Hareketidir,
Ömer Rıza 230
Mekteplerde İlim ve İrfân Yerine Tiyatro, Çalgı, Oyun!,
[Sebîlürreşâd] 232
Maârifi İflâstan ve Yıkıcılıktan Kurtarmak Lüzûmu,
[Sebîlürreşâd] 233
Denizli'de Kabristân Üzerine İnşâ Edilen Sinema ve Tiyatro Hakkında,
[Ahmed Hulûsi - Denizli Müftüsü, Belediye Reisi, Eşrâf ve Müderrisler] 233
Hükûmet, Yahudi Müessesât-ı Dîniyyesine Yardım Edebilir mi?,
[İkdâm - Cevdet Bey] 234
Hıristiyan Devletlerin Rüesâ-yı Rûhâniyyelerinin Mevkileri,
[Sebîlürreşâd] 235
Faşistler ve Farmasonlar,
[Daily Telegraph] 235
İçki Yüzünden Husûle Gelen Müdhiş Cinâyetler,
[Sebîlürreşâd] 235
Fuhuş Ve Frengi Bütün Şiddetiyle Memleketi İhâta Ediyor?,
[Sebîlürreşâd] 236

613. Sayı

19 Muharrem 1343 - **21 Ağustos 1924** - 21 Ağustos 1340

Âsım'dan Bir Parça (Şiir),
Mehmed Âkif 237
İctimâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk :
İctimâî Dalâletlerin Mühlik Netîceleri
Hasan Hikmet 239
İlim ve Dîne Nasıl İftirâlar Ediyorlar!,
[Sebîlürreşâd] 242
Dans İlleti Müdhiş ve Müstevlî Bir Âfet Hâlini Alıyor,
[Akşam - Es'ad Mahmud] 247
Tersinden Anlaşılan Hürriyet,
[İkdâm - Selahaddin Enis] 248
Milletin Arzû ve İhtiyâcına Göre Maârif,
[Sebîlürreşâd] 250
Ecnebî Mekteplerini Müdâfaa Eden Türk Gazetesi,
[Akşam - Necmeddin Sâdık] 251
Adliyeyi Kānûnsuzluğa Da'vet Eden Bir Meb'ûs,
[Akşam] 251
Ma'nevî Mevcûdiyete Hürmet Lüzûmu,
[Receb - Dâhiliye Vekîli] 252

Spor Kulüplerinde İftirâk ve İhtirâsın Olması,
[Akşam] 252

İçki Husûsunda İstanbul'a Mahsûs İmtiyâzât,
[Sebîlürreşâd] 253

Japonya'da Cemâatle Bayram Namazı Kılan Müslümanlar,
[Sebîlürreşâd] 253

614. Sayı

26 Muharrem 1343 - **28 Ağustos 1924** - 28 Ağustos 1340

Ahlâk-ı İslâmiyyenin Esâsları,
Ahmed Naim 254

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:
Esâret-i Rûhiyye,
Hasan Hikmet 256

Fransa'da Mühim Bir Dîn Mes'elesi,
[Sebîlürreşâd] 259

Müslümanlık Arab Harsı mıdır? / Maârif Vekîli'nin Yanlış Telkīnâtı
[Sebîlürreşâd] 261

Medreselere Dâir / Harput Talebe-i Ulûmunun İstirhâmâtı,
Harput Sahn Talebesi 262

Hilâl-i Ahmer Balosu,
[Sebîlürreşâd] 263

Fuhuş Âfeti,
[Sebîlürreşâd] ..,..... 265

Hindistan'da İstiklâl Mücâhedeleri,
[Sebîlürreşâd] ..,..... 266

Hindistan'da İslâmî Teşkîlât,
[Sebîlürreşâd] 268

Her Şeyler Yıkılıp Gidiyor,
[İkdâm - Cevdet Bey] 268

İnhitât ve Anarşi İçinde Bulunan Müesseseler,
[Akşam] 268

Taklîdci Maârifin Bugünkü Perîşân Hâli,
[Cumhuriyet] 269

Futbol Modası Çocukları Ne Hâle Getirdi?,
[Akşam] 269

Bolşevik Usûlü Talâk ve İzdivâc,
[Sebîlürreşâd] 269

Kimler Bizi Takdîr Ediyor?,
[Commedia - Fransa] 269

Sulh Kongresi – İttihâd-ı İslâm Kongresi,
[Cumhuriyet] 270

Afganistan'da Kıyâm ve İhtilâl,
[Sebîlürreşâd] 270

Trablusgarb Müslümanlarının Mücâhedeleri,
[Sebîlürreşâd] 270

615. Sayı

04 Safer 1343 - **04 Eylül 1924** - 04 Eylül 1340

Memleketimizin İstiklâl-i Tâmmını Te'mîn Eden Dumlupınar Muhârebesi Şehidlerine Fâtiha

Dalâlet-i İctimâiyye,
[Sebîlürreşâd] 271

Garb Cem'iyetleri,
[Said Halim Paşa - İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye] 273

İctimâiyât / En Yüksek Hars, Hars-ı Dînîdir,
Hasan Hikmet 275

Âile Yıkılıyor Efendiler!,
[Sebîlürreşâd] 278

İki Taraflı Cehâlet,
[Sebîlürreşâd] 282

Ahlâksızlığa Karşı Beynelmilel Hareketler,
[Sebîlürreşâd] 283

Mugāyir-i Ahlâk Neşriyât ve Resimler Hakkında Tenbîhât,
[Sebîlürreşâd] 284

Papaz Mektepleri Açılıyor,
[Sebîlürreşâd] 284

İlâhiyât Fakültesi ve İmâm Hatib Mektebi'nin Ömr-i Tabîîsi,
[Sebîlürreşâd] 284

Maârifin Acınacak Hâli,
[İkdâm - Ahmed Cevdet] 286

Katolik Papaslarının Hıristiyanlaştırmak Teşebbüsleri,
[Türk Sözü - Adana] 286

İrticâ' Deyince Ne Kasd Ediyorlarmış?,
[Sebîlürreşâd] 286

616. Sayı

11 Safer 1343 - **11 Eylül 1924** - 11 Eylül 1340

Hukūk-ı Âile Hakkındaki Ahkâm-ı Şer'iyye Tebdîl Olunabilir mi?,
[Sebîlürreşâd] 288

Müslümanlık Arab Harsı Değil, Bir Dîn-i Celîl-i İlâhîdir,
Hasan Hikmet 293

Mekteplerde Ulûm-i Dîniyye
Yahya Afif 295

Medenî Şehir Nikâhları,
[Sebîlürreşâd] 296

Asrîlerin İrtidâdı Himâyeleri,
[Sebîlürreşâd] 297

"Laik" Ne Demekmiş?,
[Sebîlürreşâd] 298

Ahkâm-ı Şer'iyyemiz,
Yahya Afif 300

Asrî Yollar,
[Sebîlürreşâd] 301

Mugâyir-i Edeb Neşriyât Hakkında,
[Sebîlürreşâd] 301

Mekteplerimizde Terbiye Şiârları,
[Sebîlürreşâd] 302

Şapka Propagandası Başladı,
[Sebîlürreşâd] 302

Dans Eden Hanımları Rumların Alkışlaması,
[Sebîlürreşâd] 303

Türk ve Macar Birleşmesi,
[Sebîlürreşâd] 303

Fas Mücâhidlerinin Muzafferiyeti,
[Sebîlürreşâd] 303

617. Sayı

18 Safer 1343 - **18 Eylül 1924** - 18 Eylül 1340

Yeni Kur'ân Tercümesi,
[Sebîlürreşâd] 305

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk: Bir Muâdele-i İctimâiyye,
Hasan Hikmet 306

İslâmiyet'te Kadınların Vezâifi ve Mevkii,
Mehmed Sadık - Milas Müftüsü 309

Müstahberât ve Mülâhazât!,
Yahya Afif 312

Vehhâbîlik / Vehhâbîliğin Târihçesi ve Umdeleri,
Ömer Rıza 313

Talebe-i Ulûmun Mukarrerâtı,
[Sebîlürreşâd] 314

Hüviyetsiz Zihniyetler !,
[Sebîlürreşâd] 315

Bulgaristan'da Dîne Rücû' Hareketleri,
[Son Telgraph - Felibe*]* 316

Hür Fikir Hakkında İsmet Paşa'nın Beyânâtı Doğru mudur?,
[Sebîlürreşâd] 317
Devletimiz "Laik – Lâ-dînî" midir?,
[Sebîlürreşâd] 317
Şehremînî'nin Samîmiyeti ve Riyâsızlığı,
[Sebîlürreşâd] 317
Müslümanların Câmileri de Yıkılıyor!,
[Tevhîd-i Efkâr] 318
Asrî Kadınlar Dümensiz Tekneye Döndü
[Akşam] 318
Âlem-i İslâm'daki Hareketler,
Fas, ... 319
Mısır ve Sudan, ... 319
Hicaz, ... 320
Hindular ve Müslümanlar Arasında Münâzaa 320
Fas Mücâhidlerinin Avrupa'da Husûle Getirdiği Te'sîr
Daily Telegraph 321

618. Sayı

25 Safer 1343 - **25 Eylül 1924** - 25 Eylül 1340

İslâmiyet ve Asrîlik ,
Yahya Afif 322
İctimîyyât / Milletimizin İctimâî ve İktisâdî Kābiliyeti,
Hasan Hikmet 324
İçki ile Mücâdele,
Amerikalı Mister Conson'un Konferansı 325
Mekteplerde Oyun Dersleri!,
Mustafa Nuri (Davutpaşa Lisesi Müdürü) 327
"Hazret-i Îsâ"ya Mektup!",
[Sebîlürreşâd] 329
*"Akşam"*cı ve *"Sebîlürreşâd"*,
[Sebîlürreşâd] 330
Rize'de İstid'â Mes'elesi,
[Cumhuriyet - Tanin] 332
Şuûn-ı Dâhiliyye: Musul Mes'elesi,
[Sebîlürreşâd] 332
Çocuklarımız Sokakta Kalıyor,
[Tevhîd-i Efkâr] 333
Genç Kadın Hıristiyanlar Cem'iyeti,
[Tok Söz - Adana*]* 333
Medreseler Satılıyor,
[Sebîlürreşâd] 334

Sefâhet Şehri,
[Tevhîd-i Efkâr - Velid] 334
İslâm Âlemi,
Vehhâbîlerin Hareketi 335
Trablusgarb: 336
Hindistan'da Mukātelât: 336
Mescid-i Aksâ'nın Ta'mîri: 336
Rîfistan Cihâdı: 335
İmâm Yahyâ'ya Sû'-i kasd - *İkdâm* 337
Cebel-i Lübnân'da Kumarın Men'i - *İkdâm* 338
Erzurum'da Zelzele 338

619. Sayı

03 Rebîü'l-evvel 1343 - **02 Ekim 1924** - 02 Teşrînievvel 1340

İslâmiyet "Kurûn-ı Vüstâî" midir ?!,
Yahya Afif 339
Yalnız Akıl Kâfî midir?,
[Sebîlürreşâd] 342
İctimâiyât :
Yüksek Ma'neviyât,
Hasan Hikmet 344
Medreseler de İnkılâb Geçiriyor !.,
[Sebîlürreşâd] 345
Terbiye-i Milliyye ile Terbiye-i Dîniyye,
[İkdâm - Ahmet Cevdet] 348
Dînî Hareketler: İngiltere'de Edyân Kongresi,
Ömer Rıza 350
Dahilî Şuûn:
İlâhiyât Fakültesi Talebesinin Mukarrerâtı, ... 353
Şehremâneti'nin Balosu 354
"Açık Resim ve Açık Yazı !..." 354
İslâm Âlemi,
Vehhâbîler ve Vehhâbîlik: 354
Mısır ve Sûdân: 355

620. Sayı

10 Rebîü'l-evvel 1343 - **09 Ekim 1924** - 09 Teşrînievvel 1340

Esrâr-ı Kur'ân,
[Abdülaziz Çâviş] 357
Bütün Müessesât Zâde-i Edyândır,
[Sebîlürreşâd] 359

Mekteplerde Her Şey !,
[Sebîlürreşâd] 361
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:
Ma'neviyâta Doğru !,
Hasan Hikmet 364
Medreseler Satılabilir mi?,
[Zafer-i Millî - Balıkesir] 366
İmâmsız, Hatîbsiz mi Kalıyoruz ?,
[Sebîlürreşâd] 367
Ocak Söndürmek de Meziyet imiş !,
[Sebîlürreşâd] 368
İkāz / Cemil Said'in Kur'an Tercümesi,
Rif'at - Diyanet İşleri Reisi 369
İslâm'ın Beyne'l-Edyân Mevkii - 4,
[Sebîlürreşâd] 370
İslâm Âlemi,
Vehhâbîlerin Harekâtı, ... 371
Mısır ve Sûdân Mes'eleleri, ... 372
Hindistan Ahvâli, ... 373

621. Sayı

17 Rebîü'l-evvel 1343 - **16 Ekim 1924** - 16 Teşrînievvel 1340

Esrâr-ı Kur'ân,
[Abdülaziz Çâviş] 374
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:
Yegâne Yol...,
Hasan Hikmet 376
İlm-i Hey'et Nazarında Kâinât,
[Hector Macpherson - Oxford]..... 378
İslâmın Rûh-ı İlmî ve Edebîsi - 9,
[Seyyid Emir Ali - Nâkılı : *Ömer Rızâ*]..... 381
Dalâlet ve Idlâlin En Koyusu,
*** 383
Peygamberimizin Ezvâc-ı Tâhirâtı,
[Sebîlürreşâd] 385
İlâhiyât Talebesi Derslere Girmeyecekler 386
Tire İmâm ve Hatîb Mektebi de Lağvedildi
Elif. Fe. 386
Muhtelit Tedrîsâta Karşı Fransızların Tedbîrleri
Vakit 387
Muhill-i Âdâb Neşriyât Hakkında, ... 387
Kabâhat Gazetecilerde mi ?, ... 387

Şehîdler Yardımdan Mahrûm Kalmışlar !, ...387
Ortalığı Kaplayan Umûmî Dalâlet,
[İkdâm - Ahmet Cevdet] 387
Cumhûriyetin Yanlış Telakkī ve Tefsîri, ...388
Şuûn
Musul Mes'elesi 389
Mısır Mes'elesi 389
Vehhâbîlerin Hareketi 390

622. Sayı

24 Rebîü'l-evvel 1343 - **23 Ekim 1924** - 23 Teşrînievvel 1340

İlhâd, Ne Büyük Cehâlettir!, –*"Hür Fikir"*in Neşriyât-ı İlhâd-kârânesi Münâsebetiyle–
[Sebîlürreşâd] 391
Esrâr-ı Kur'ân,
[Abdülaziz Çâviş] 392
Kur'ân Nedir?:
Akşam - Mehmet Ali Aynî 394
İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:
Medeniyet, Terakkıyât-ı Maddiyyeden mi İbârettir?,
Hasan Hikmet 396
İslâmın Rûh-ı İlmî ve Edebîsi - 10,
[Seyyid Emir Ali] - Nâkıli : *Ömer Rızâ* 399
Arnavutluk'ta Medreseler,
T. Bahri - Üsküb 401
Hukūk-ı Âile Projesi Merâsim-i Mahsûsa ile Ankara'ya Gönderiliyor,
[Sebîlürreşâd] 402
Millet Kürsîsinin Üzerindeki Âyet-i Kerîme İndirildi mi?.....402
İfsâd-ı Ahlâk Kumpanyaları,
Anadolu'da Tiyatro, ...403
Maârif Vekâleti'nin Tiyatro Mektepleri, ...403
Papas Mektepleri Açılıyor, Medreseler Ne Olacak?, ...404
Dâru'l-fünûnlu Talebe ve Tâlibâtın Romanya'daki İhtisâsâti, ...404
Teceddüd, Çıplaklık ve Ahlâk Düşkünlüğü Değildir, ...404
İslâm Âlemi:
Vehhâbîlerin Harekâtı ve Hicâz'ın Mukadderâtı, ... 405
Mısır'da Mevlidü'n-Nebî: 406
Mısır Mes'elesi: 406
Mekke-i Mükerreme'de Son Vaz'iyet: 407
Edirne İmâm ve Hatib Mektebi'nin Lağvı, ... 407

623. Sayı

01 Rebîü'l-âhir 1343 - **30 Ekim 1924** - 30 Teşrînievvel 1340

İlhâd Ne Büyük Cehâlettir! - 2,
[Sebîlürreşâd] 408

Musâhabe / Mâye-i İlhâdı Hâmil Bir Kalbden Cevher-i Îmân Zuhûr Edemez,
[Sebîlürreşâd] 412

Hilâl-i Ahdar Kongresi,
[Sebîlürreşâd] 414

Tedrîsât-ı Dîniyye Büsbütün mü Mekteplerden Kaldırıldı ?,
[Sebîlürreşâd] 419

Ahlâk-ı Dîniyye Filmi,
[Sebîlürreşâd] 421

Türk Ocağı'nın Mâhiyeti / Ocağın Mâhiyeti ve Gâyesi Hakkında Ocakçıların Neşriyâtı
[Sebîlürreşâd] 422

İslâm Âlemi:
Vehhâbîlerin Harekâtı 423

624. Sayı

08 Rebîü'l-âhir 1343 - **06 Kasım 1924** - 06 Teşrînisânî 1340

İlhâd Ne Büyük Cehâlettir! - 3,
[Sebîlürreşâd] 425

Türkçe Kur'ân Nâmındaki Kitabın Sâhibi Cemîl Saîd Bey'e,
Aksekili Ahmed Hamdi 427

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk: Milletimizin İstinâdgâh-ı Hayâtîsi,
Hasan Hikmet 430

Bolşevik Umdeleri,
Yeni Kafkasya - İstanbul 433

Adana'da "Mühim Bir İnkılâb-ı İctimâî" Olmuş ,
[Akşam] 434

Asıl İrfân Düşmanları Kendileridir / Fâlih Rıfkı'ya Cevab,
[Sebîlürreşâd] 435

Maârif Vekîli'nin Tiyatroculuğu Himâyesi,
"Mümâşât" ve "Riyâkârlık" mı Yapılıyormuş ? / Fâlih Rıfkı'ya Cevab,
[Sebîlürreşâd] 436

Gençliği ve Mektepleri İstîlâ Eden Tehlike ,
Cumhuriyet. 437

Bizim Ta'tîller Yortu Günlerini de Geçti !,
[İkdâm - Ahmed Cevdet] 437

Papas Mektepleri, Genç Hıristiyanlar Cem'iyetleri,
[Sebîlürreşâd] 438

Dans Beliyyesi,
[Sebîlürreşâd] 439

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 24

Sayı 599 - 624

01 Mayıs 1924 - 06 Kasım 1924

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

01 Mayıs 1924 | 27 Ramazan 1342 | * Perşembe * | 01 Mayıs 1340 | Cild: 24 - Aded: 599

SEBÎLÜRREŞÂD AVN-i HAK'LA 24'ÜNCÜ CİLDİNE BAŞLIYOR

ESRÂR-ı KUR'ÂN

(مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ ...)[1]

Hulâsa-i kelâm:

1- Neshin ma'nâsı gayr-ı müebbed bazı ahkâm-ı ameliyyenin ilgāsıdır.

2- Nesh aklen câiz, fi'len sâbittir. Hikmet ve maslahat îcâbıdır.

3- Tevrât ve İncîl, Kur'ân-ı Kerîm ile nesh olunduğu gibi ahkâm-ı ilâhiyye olmayan havârîlerin vaz' ettikleri bazı ahkâm ile de nesh olunmuştur. İncîl de Tevrât'ın bazı ahkâmını nesh etmiştir.

4- Kur'ân-ı Kerîm'in pek az âyetleri nesh olunmuştur. Bu ciheti nesha kāil olanların îrâd ettikleri âyâtı mevzû'-ı bahs ederken îzâh etmiştik.

5- Kur'ân'ın hükmen değil, tilâveten neshi câiz olduğunu söylemek ma'nâsız bir sözdür.

6- Ne kadar sahîh olursa olsun rivâyet olunan bazı ehâdîse istinâden âyât-ı Kur'âniyyenin neshini tecvîz etmek dîn-i İslâm'a ve Kur'ân'a karşı farkında olmadan muzır bir hareket irtikâb etmektir.

Nesh bahsinde fikirlerimizin hulâsası bundan ibârettir. Erbâb-ı insâfın bu cihetleri nazar-ı dikkate almalarını tavsiye ederiz.

Ehl-i kitâbın ahvâlini îzâh ederken Kur'ân-ı Kerîm bunlardan birçoğunun müslümanları Müslümanlık'tan irtidâda sevk etmek istediklerini; fakat bunu Müslümanlığı anlamadıklarından hak ile bâtılı tefrîka muktedir olamadıklarından değil bilakis İslâm'ın kemâlini ve saâdet-i dâreyni te'mîn eden hidâyetini idrâk ettikleri halde bunu ârzû eylediklerini beyân ediyor. Bunlar kendilerini Ehl-i Kitâb, erbâb-ı re'y ve menba'-ı hikmet addettiklerinden bi'setinden mukaddem cehâlet ve ümmîlik ile ma'rûf bir adamın eserine iktifâ etmeyi Arablar arasında i'tibâr ve nüfûz sâhibi olduktan sonra İslâm'ın te'sîs ettiği dâire-i müsâvâta girerek ancak salâh ve takvâ ile kesb-i imtiyâz etmeyi hazm edemediler. Bundan dolayı müslümanların ni'met-i ilâhiyyeden yani Müslümanlık'tan mahrûm olmalarını isteyip durdular. Bu maksadı te'mîn için toplandılar, söyleştiler, sûikasdlar tertîb ettiler. Fakat Kur'ân-ı Kerîm bütün tedbîrlerini fâş ediyor ve müslümanlar masûn kalıyordu. [2](فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَاْتِىَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ) âyet-i kerîmesi müslümanların eziyeti afv, sûikasdı safh ile karşılayarak emr-i kat'î-i ilâhîyi beklemelerini emretmektedir.

Hâsidlerin sevk-i hasedle, neler yaptıklarını bilenler bunların ehl-i İslâm ile aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e karşı neleri revâ gördüklerini takdîr ederler. Hased bunların bütün kalbini istîlâ etmişti. Siyer ve tevârîh bunların yaptıkları ve irtikâb ettikleriyle doludur.

[2] Hâsidin ârzûsu, başkalarının üzerinden zevâl-i ni'mettir. Başkalarının ni'met ve refâhı hâsidleri kudurtur. Binâenaleyh bunlar hased ettikleri insanı câh sâhibi,

[1] Bakara Sûresi 2/106.

[2] Bakara Sûresi 2/109.

servet veya şöhret sâhibi görürlerse gayz ve kîn ile yanarlar ve ancak hased ettikleri insanın bî-çâre ve perîşân olmasıyla memnûn ve müsterîh olurlar.

Ma'lûm olduğu üzere a'zâ ve cevârihin harekâtı infi'âlât ve teheyyücât-ı nefsiyyenin eseridir. Mûcib-i sürûr veya mûcib-i keder olan bir sâikle nefs dûçâr-ı teheyyüc olduğu takdîrde cevârih ve a'zânın bu infi'âli tatmîn edecek harekâtta bulunması muhtemel olur. Ancak yapılacak hareketin netâyicini düşünmek yahud teheyyüc-i nefsânîyi tatmîn edememek endîşesi insanı bu hareketlerden alıkoyabilir.

Mizâcı asabî, serî'u't-teessür olan insan yapacağı hareketin netâyicini düşünmeksizin teheyyücât-ı nefsâniyyesine münkâd olur. Bundan dolayıdır ki çabuk hiddetlenenlerin, çabuk pişman oldukları, çabuk râzı olduklarını el-hâsıl her harekette serî' olduklarını görürüz. Çünkü mecmûa-i asabiyyenin intibâh ve hareketi derecesinde insanın cevârihi sür'atle hareket eder. Cevârih ve a'zâ infi'âlât ve teheyyücâttan tevellüd eden âsâr-ı nefsiyyenin tezâhürâtından başka bir şey değildir. Binâenaleyh mizâcen asabî olup düşünmeğe vakit bulamadan bir takım harekâtta bulunanlara karşı müsâmahakâr davranmak gerektir. Bundan dolayıdır ki insanın pür-hiddet olduğu zamanlarda vukū bulan "talâk-ı iğlâk" şer'an vâki' olmaz.

Sadede rücû' ederek hâsidlerden bahs edelim. Hâsidler, hased ettikleri insanları refâh, yahud câh içinde gördükleri zaman yürekleri kîn ile tutuşur. Hasedin âlâmından kurtulmak için bunlar hased ettikleri insana karşı her türlü ezâ ve cefâyı revâ görürler. Farazâ hasedin sâiki mahsûdun şöhreti ise hâsid türlü türlü iftirâlar uydurarak onun şöhretini kirletmek ister. Hasedin sâiki mahsûdun serveti, mal ve mülkü ise hâsid düşmanını fakīr ve muhtâc görmeyince râhat etmez.

Cevârihin infi'âlât-ı nefsâniyyeye münkād olduğunu beyân etmiştik. Binâenaleyh hâsidin hedefi mahsûdu perîşân görmek ise elinden gelen her fenâlığı yaparak türlü türlü desîselere mürâcaat ederek maksadını tahakkuk ettirmek ister.

CİHÂNDA MANEVİYÂT İHTİYÂCI

Cihân -kasırgaya tutulmuş bir gemi gibi- gûnâ-gûn cereyânlar içinde çırpınıp duruyor. Bî-tarafâne bir nazarla şuûn-ı hâdisât tedkīk edilirse medeniyetin müntehâ-yı âmâli olan sükûn ve refâh-ı beşeriyet umdesinin nasıl bir serâb, erişilmez bir hayâl gibi dünyâdan uzaklaştığı telehhüfle görülecektir.

Harb-i Umûmî âfeti devr-i îstîlâsında milyonlarca insanı hâk-i helâke serdikten sonra sulh devresi denilen fâsıla-i husûmette öyle bitmez tükenmez buhrânlar, muvâzenesizlikler husûle getirdi ki rûh-ı medeniyyeti târâc eden inkılâbâtın bir gün nasıl bir netîceye vâsıl olacağı kestirilemez. Dünyânın siyâsî ve ictimâî gāyeleri değişiyor. Eski akīdeler yeni telâkkīlere meydân açıyor. Her gün yeni bir meslek, yeni bir heyecân ortaya çıkıyor. Harb senelerinde az çok bir inzibâta merbût olan rûhlar artık –dümensiz bir gemi gibi– her cereyâna kapılıyor.

Bu keşmekeşin esbâbı adese-i rü'yete göre tebeddül etmek isti'dâdındadır. Çünkü aralarında bir nokta-i iştirâk bulunmayan mütehâlif mefkûrelerin tesâdümü ilmî ve ictimâî muvâzeneyi bile o kadar haleldâr etmiştir ki akıl ve zekânın vekâyi' üzerindeki te'sîrâtı artık vâki' değildir. Yalnız umûm için müşterek bir nokta-i iştikâ var. Herkes hâlinden gayr-ı memnûn, istikbâlden bedbîn. Fakat bu adem-i memnûniyyetlerin de müsbet ve müşkil bir sarâhati yoktur. Kimi hayât pahalılığından, diğer bir hizb sunûf-ı ictimâiyye arasındaki müsâvâtsızlıktan, bir başka kısım müfrit cereyânların tahrîbkâr tehdîdinden bahsediyor.

Acabâ bütün bu hareketlerin hakīki bir sâiki, müvellidi mevcûd değil midir? Ulûm-ı ictimâiyye hiç bir hâdisenin bilâ-sebeb vâki' olabileceğini, hiçbir mefkûrenin tesâdüfî olarak husûle geldiğini kayd etmiyor. Şu halde cihânı huzûr ve istikrârdan mahrûm bırakan bu gayr-ı tabîîliklerin esâsı nedir?...

Harb-ı Umûmî'den mukaddem dünyâ milletleri siyâsî ittifâkların, itilâfların te'mîn ettiği zâhirî bir sükûn içinde rekābet-i iktisâdiyye sâhasında boğuşuyor, diğerlerini ezmek için kuvvetli bulunmaya çalışıyordu. Bu çetin mesâî yavaş yavaş hey'et-i ictimâiyyeyi mekaniki bir hale soktu. Milletlerin hayâtında ma'nevî râbıtalar değil, maddî ihtirâslar hâkim olmaya başladı. Kuyûd-ı i'tikāddiyye terakkīye engel zannolunarak şiddetli bir müsâmaha cereyânı hâsıl oldu. Ahlâkī umdeler, âile râbıtaları, hissî mefkûre kuvvetleri nukāt-ı istinâdiyyelerini kaybettiler. Buna rağmen umûmî muvâzene bir müddet daha için için kurd yiyen bir ağaç gibi muhâfaza-i mevcûdiyet edebildi.

Vaktâ ki Harb-i Umûmî kanlı izleriyle siyâsî hayâtta büyük tahavvülât husûle getirdi. Artık ma'nevî sâhada da buhrân nâ-kâbil-i ictinâb bir şekil aldı.

Rûhî ve ictimâî müdhiş bir inzibâtsızlık önüne gelen her seddi yıkarak müstereddî bir heyecân içinde medeniyeti kemirmeğe başladı.

[3] Gustaw Le Bon bu hakīkatten bahsederken diyor ki: "Hal-i hâzırda bütün Avrupa buhrânlı bir inzibâtsızlık

safhası geçirmekdedir. Bu safha anarşi ve inhitât tevlîd etmeksizin devâm eylemez. Evvelce itinâ ile devâm olunan eski akîdeler kuvvetlerini kaybettikleri halde onların yerini tutabilecek umdeler henüz teşekkül etmemiştir."

Maddiyâtın tefevvukuna ehemmiyet verenler ma'nevî râbıtaları kesr ettikten sonra bu boşluğu dolduracak hiçbir eser vücûda getiremediler. Harbin tahrîbkâr elleri maddiyâtı, serveti iyice baltaladıktan sonra geride istinâd teşkîl edecek bir nokta kalmadı. Rûhî, ictimâî desteklerden, nukāt-ı câmiadan mahrûm kalan insanlar yeni bir i'tikād, yeni bir mefkûre taharrîsi kaygısına düştüler. Siyâsî ihtirâslar arasında bulunan millet rehberleri sürülerini toplamaya muvaffak olamadılar. Ma'neviyât ihtiyâcından tevellüd eden bu hareketlerde gāye hakīkatin i'tilâsı olduğu halde cem'iyet hayâtında cereyânlar akıl ve mantıktan ziyâde hissiyât ve menfaate istinâd eylediği için aksi netîce husûle geldi. Son asrın tesâmühü bugün ma'nevî bir inhilâlin yegâne âmilini teşkîl ediyor.

Bu mühim ciheti tenkīd ederken Gustaw Le Bon diyor ki: "Felsefenin bütün terakkīyâtına rağmen fikrî istiklâl asılsız bir hayaldir. İnsanı idâre eden yalnız ihtiyâcât, hissiyât ve ihtirâsâtı değildir. İnsanın ümidlerini ve tahayyülâtını idâre için bir i'tikād lâzımdır. İnsan i'tikād lüzûmundan aslâ vâreste kalamamıştır. Kadîm tasavvuf bütün kuvvetini muhâfaza etmiştir. Ancak tezâhürâtın şekli değişmiştir."

Fi'l-hakīka, komünistler, sosyalistler ilh... akīdelere menfî gāyeler etrâfında bir i'tikād te'sîs etmek için çalışıyorlar.

Acaba bu gāyeyi istihsâle muvaffak olabilecekler midir? Bunu hiç zannetmiyoruz. Çünkü garb ictimâiyyûnunun zuhûrunda müttefik olduğu ma'nevî inhilâl alâmâtı dikkatle tedkīk edilirse asırların te'sîs eylediği akīdelerin yerine kolay kolay yenisinin vaz'ı imkânı olmadığı tezâhür eder. Hey'et-i ictimâiyyeler arasında müşterek muvâzenesizliğin en bâriz tezâhürâtı "her türlü mecbûriyete karşı nefret, kānûnların ve hükûmetlerin nüfûzunun gittikçe tenâkus etmesi, gerek servet ve gerekse zekâ cihetinden olsun bi'l-umûm fâikiyetlere karşı garaz, cem'iyet içinde muhtelif tabakalar arasında adem-i tesânüd ve sınıflar arasında husûmetkârâne bir cidâl, eski hürriyyet ve uhuvvet mefkûrelerine karşı büyük bir istiğnâ, ictimâî nizâm zarûreti ne olursa olsun onun tahrîbine sâî olan müfrit akīdelerin ilerlemesi gibi rûhî tereddiyâta istinâd ettikçe yeni bir itikâd te'sîsi bir hayâl-i muhâldir. Mefkûreler beşerî ve umûmî kıymetini muhâfaza ettikçe bir îmân hâlinde icrâ-yı te'sîr edebilirler. Umûmundan, insanı sâhadan husûsiyyete, sınıf, zümre fikirleri hâline inkılâb eden düstûrlar bir cihet-i câmia teşkîl etmekten uzaktır.

Muayyen bir sınıfın tahakkümü esâsına müntehî olan komünistlik, sosyalistlik, serbestlik hep mevziî, hep sunî akīdelerdir. Mevziî akīdelerdir ki beşeriyeti bir rûh, bir îmân bahşedemiyor... Ancak mevcûd esâsları yıkıyor... Te'sîrât-ı muharribânesi rûh-ı medeniyeti kurûn-ı ûlâ devrelerine sürüklüyor.

Harb-i Umûmî'den beri cihân muvâzenesinin ictimâî, iktisâdî, siyâsî sâhada geçirmekte olduğu bu müdhiş buhrân sunûf-ı mütefekkirînin ve hattâ millet rehberlerinin nazar-ı dikkatini celb etmiş, bu fevzâlara karşı müsbet düstûrlar harekete gelmiştir. Bu tekâmülün en şâyân-ı dikkat ciheti yine hissiyât-ı dîniyye ve ma'neviyyeye rücû'un zarûret hâlinde telâkkīye başlamıştır.

Faşistlerin ilk işi ma'neviyâta mühim bir mevki' vermek olmuştur. Mussolini muhtelif nutuklarında bu ciheti tekrâr etmiştir.

İngiltere'de beşeriyeti sarsan, medeniyeti tehlikeye düşüren akīdelere karşı büyük bir din kongresi toplanıyor. Bu müfrit cereyânlara Hıristiyanlık kuvvetinden istifâde edilerek ne sûretle mukāvemet edileceği, Hıristiyanlığın ictimâî, siyâsî sahalarda te'sîrâtı bu kongrenin esâs maksadını teşkîl ediyor.

Amerika'da müfrit tehlikelere karşı "Pragmatizm" felsefesinin revâc bulması ve rüesânın umûmiyetle bu fikre tarafdâr olması a'zâları milyonlara bâliğ olan dinî cem'iyetlerin inkişâfâtını teshîl etmektedir. Gustaw Le Bon bu mevzûu münâkaşa ederken diyor ki: "Bu felsefe fâide fikrinin dâimâ görülebilir olduğu için güçlükle idrâk edilebilen hakīkat fikrine tekaddüm etmesi îcâb ettiğini irâe ediyor. Eğer i'tikādlar -müşâhedâtın gösterdiği vechile- ferdlerin kudretini arttırıyor ve onu bizzat kendisinin fefkına yükseltiyor ise böyle bir vâsıta-i te'sîri çıkarıp atmak ma'nâsız bir hareket olur."

Rûhiyyât mütehassıslarının hattâ din mes'elesinde serbest düşünenlerin bile cümlesi bir i'tikād sâhibi olmanın insanı verdiği kuvveti tasdîk ediyorlar. Bundan şübhe edecek kimseye rûhbân tarafdârı olmasından kendim kadar şübhe etmediğim bir Sorbon müderrisinin yazılarından âtîdeki satırları nakl ve irâe etmekle iktifâ ederim: "Hayât-ı dîniyye ferdi bizzat kendisinin fefkına yükselten kuvvetlerin fiile çıkmasını tazammun eder. Mu'tekid, gayr-ı mu'tekidden daha ziyâde kuvvetlidir. Bu kuvvet hayâlî değildir. Beşeriyetin yaşamasına medâr olan bu kuvvettir."

[4] Görülüyor ki bütün dünyâda müfrit cereyânlara, ictimâî, iktisâdî muvâzenesizliklere karşı bir aksülamel hâsıl olmuştur. Bu da hissiyât-ı dîniyyenin yeniden kesb-i kuvvet eylemesini intâc eylemiştir. Artık garb âlemince

anlaşılmıştır ki cihânı bu girdâbdan kurtaracak ancak ma'neviyâtve i'tikāddır.

Cihânın bugünkü rûhiyât ve ictimâiyâtını, vaz'iyetini, dünyâya musallat olan tehlikeleri tedkīk ve tahlîl ettikten sonra hey'et-i ictimâiyyemizin de bu ahvâl muvâcehesindeki mevkiini ta'yîn ve tesbit etmek bir vazîfe halini alır.

Büyük felâketlerin, uzun muhârebelerin âlâmını sînesinde taşıyan cem'iyetimizin dünyâyı saran ve sarsmak isti'dâdını gösteren tahrîbkâr akīdelere karşı kuvve-i mukāvimesi mevcûd mudur? İktisâdî zarûretler fakīr memleketimizi bugün için müstehlek bir vaz'iyette bulundurmakta, hayât pahalılığı kendini şiddetle hissettirmektedir. Senelerce devâm eden hayât ve memât mücâdelesinin tabîî bir netîcesi olarak ilim ve irfân sâhasında hâsıl olan tedennî kābil-i inkâr değildir. Bunlara bir de menhûs cidâlleri ta'kîb eden maddî, ma'nevî yorgunluğu ilâve edersek bünye-i ictimâiyyemizin vahîm bir hastalıktan henüz kalkan bir insan gibi her türlü mehâlike ma'rûz bulunduğunu kabûl etmek zarûrîdir. Bu vaz'iyette herhangi muzır bir te'sîrin aksini men'etmek pek kolay değildir. Esâsen harbden avn-i Hak'la muzaffer çıkan hey'et-i ictimâiyyemiz için en tehlikeli devir bu devre-i nekāhetidir. Cihânın bugünkü hali ne büyük bir ibrettir. Bunun için münevverân-ı ümmetin bütün ihtimâmı, dikkati, gayreti, basîreti a'zamî ehemmiyetle vaz'iyet üzerinde temerküz etmelidir. Çünkü muhârebeyi kazanmak refâh ve saâdet için mesdûd bulunan bir yolu açmaktır. Asıl hüner bu yolda inhinâsız yürüyerek gāyeyi elde etmektir. Etrâfımızı bu kadar tahrîbkâr cereyânlar ihâta ederken mehâlik-i hakīkiyyeye karşı elimizde yegâne bir nokta-i istinâd, kuvve-i mukāvime mevcûddur ki o da ma'neviyâtve i'tikāddır.

Bu mefhûm dâhilinde şahsî seciyelerimizden hey'et-i ictimâiyyemizi alâkadâr eden ahlâkî, rûhî, âilevî husûsâta kadar her şey yalnız ve yalnız îmân ile yaşayabilecektir.

Mücâhede-i milliyye târîhi bu hakīkatin en yakın ve en canlı bir misâlidir. Millet harbi yalnız îmân kuvvetiyle kazandı. Bugün Anadolu buhrânın içinde kıvrandığı türlü tehlikelerden, ictimâî fevzâlardan masûn bulunuyorsa bu da ancak îmânın feyzkâr kuvvetinden başka bir müessirden mütevellid değildir. Esâsâtımızın kuvveti beşerî hiçbir akīde ve sun'î cereyânlarla kābil-i mukāyese değildir. Asırlardan beri ictimâiyât-ı İslâmiyye ile rûhiyyâtını, ahlâkiyâtını takviye ve tarsîn eden milletimiz istiklâl-i siyâsînin lâzım-ı gayr-ı müfârıkı olan istiklâl-i rûhî ve ictimâîsini îmândan başka bir kuvvetle muhâfazaya muktedir değildir.

Bu keyfiyyet öyle nâ-kâbil-i i'tirâz bir bedâhettir ki garble temâsın ve bi'n-netîce taklîdin ziyâde olduğu İstanbul gibi muhîtlerde tesânüd, ahlâk, seciye, âile ve terbiye mefhûmlarının şayân-ı merhamet olan hâl-i tereddîsi bir ikinci misâle hâcet bırakmayacak derecede hakīkati tenvîr eder. Tereddiyât ve sukūt-ı ictimâî ile müsâid bir zemîn-i telkīh teşkîl eden yerler cihânı yıkan cereyânlar için en mühlik bir açık kapı halindedir. Gayr-ı şuûrî bir taklîd, tesâmüh-i ahlâkî, seciyesizlik ile yıpranmaya başlayan hey'et-i ictimâiyyemizi garbın içinde kıvrandığı bu mühlikelerden ancak secâyâ-yı asliyyesi, ma'neviyâtı kurtarabilecektir.

Hasan Hikmet

AHLÂKİYÂT

Her Ferdin Nefsine Karşı Vezâif-i Ahlâkiyyesi

Her ferdin, nef' ü zararı kendisine âid olmak üzere müsbet ve menfî bir takım vezâif-i ahlâkiyyesi vardır. Bu vazîfelerin bir kısmı hayâta, ikinci kısmı sıhhate, üçüncü kısmı iffete, dördüncü kısmı da servete müteallikdir. Hayât mevcûdiyet-i beşeriyyenin üssü'l-esâsını teşkîl ettiği için ona müteallik vezâif-i ahlâkiyye birinci derecede bir mevki ihrâz eder. Hayâtsız, ne dünyâ olabilir, ne de ukbâ olabilir, ne de beşeriyet olabilir. Müsbet vazîfeleri îfâ etmekten mütevellid maddî ve ma'nevî saâdetler ve menfî vazîfeleri îfâ etmemekten mütevellid maddî ve ma'nevî ukūbetler ancak hayât-ı insaniyyeye taallük ve terettüb eder. Binâenaleyh herhangi ferdin, birinci derecede kıymet ve ehemmiyet vereceği vazîfeler, hayâtına taalluk ve terettüb eden vazîfelerdir. Bu sahadaki müsbet vazîfeler hayâta nâfi' fiil ve amelleri icrâ etmek, menfî vazîfeler de hayâta muzır fiil ve amellerden müctenib bulunmaktır.

Meselâ; hayâta, levâzımını vermek müsbet bir vazîfe-i ahlâkiyyedir. Fakat bu levâzımı verirken ifrât ve tefrîte meydân vermemek de menfî bir vazîfe-i ahlâkiyyedir. Levâzım-ı hayâtiyyeyi tedârik uğrunda sarf-ı mesâî etmek yine müsbet bir vazîfe-i ahlâkiyyedir. Fakat bu uğurda sarf edilecek kuvvetin ifrât dereceye vardırılması hayâtı rahnedâr edeceği gibi tefrît halinde bulundurulması da yine hayâtı haleldâr eder. Binâenaleyh sarf edilecek kuvvetin hal-i i'tidâlde bulundurulması müsbet bir vazîfe-i ahlâkiyye, ifrât ve tefrît derecelerine vardırılmaması da menfî bir vazîfe-i ahlâkiyyedir. Hayâtın levâzımı yalnız maddî şeyler değildir, ilim ve ma'rifet, hürriyet, diyânet gibi fazîletler de **[5]** hayâtın levâzım-ı ma'neviyyesindendir. Fakat tahsîl-i ilim ve ma'rifet uğrunda sarf olunacak mesâî hayâtı yıpratacak dereceye varmamalıdır. Hürriyetsiz hayât zimâm-ı hareketi

râkibinin kabzasında bulunan matiyyenin hayâtına benzer. Ta'bîr-i diğer ile hürriyetsiz hayât cehennemî bir hayâttır, Diyânetsiz bir hayât dünyâda istinâdgâhdan ve ukbâda istirâhatgâhdan mahrûm bir hayâttır ve bu fazîletleri hayâta kazandırmaya çalışmak en lüzûmlu bir vazîfe-i ahlâkiyyedir. İslâmiyet'in hayâta ne derece kıymet ve ehemmiyet verdiği şu esâsât-ı teşrî'iyyeden lâyıkıyla anlaşılmaktadır:

1- Hayâtı tehlikeye ilkâ etmek nehiy buyurulmuş ve ancak gāye-i umûmiyye-i İslâmiyye uğrunda fedâ-yı hayâta cevâz verilmiştir.

2- Küfrü mûcib elfâz ve kelimâtın telaffuzu men' edilmiş ve fakat tehdîdini îkâ'a kādir bir mükrihin elinden hayâtını kurtarmak uğrunda -itminân-ı kalbîsine halel getirmemek şartıyla- elfâz-ı küfrün telaffuzuna ruhsat verilmiştir.

3- Domuz eti gibi muharremât-ı şer'iyye tahrîm buyurulmuş, fakat başka sûretle hayâtını kurtarmak imkânını bulamayan muztar bir kimseye muharremâtı yemek ruhsatı verilmiştir.

4- İfnâ-yı hayât eden kātil-i müteammidlere ukūbât-ı uhreviyye teşdîd buyurulmuştur.

Kātillere karşı, dünyâda kısâs cezâsı ta'yîn buyurulmuştur.

İslâmiyet'in hürriyete verdiği kıymet ve ehemmiyet de şu esâslar ile sâbittir:

1- Cem'iyet-i İslâmiyyeye riyâset edecek kimsenin hür olması şart kılınmıştır.

2- Meselâ edâ-yı şehâdet gibi bazı hukūk-ı medeniyyeye ehliyet hürriyet ile meşrûttur.

3- Ekser muâmelât-ı medeniyyenin sıhhatinde hürriyet şarttır.

4- Kölelerin, mal ve metâ' gibi bey' u şirâya tâbi' tutulmasına mukābil hürlerin bu muâmeleden istisnâ edilmiş bulunması nazar-ı İslâm'da hürriyet ile insâniyetin tev'em olduğunu gösterir.

5- Cum'a ve îdeyn namazları gibi ibâdâtın vücûbunda hürriyetin şart kılınmış olması bir müslüman için hürriyetin ne derece kıymetli bulunduğunu göstermeye kâfîdir.

Sıhhat, şübhesiz ilk lâzıme-i hayâttır. Sıhhatin yokluğu veyahud bozukluğu hayâtın semerâtını iktitâfa mâni' olur.

Hayât, sıhhatsız ne dinî, ne de dünyevî vazîfelerini îfâ edemez ve binâenaleyh o vazîfelerin nâfi' netîcelerinden mahrûm kalır. Hayâtı, müstaid bulunduğu dünyevî ve uhrevî füyûzâtından mahrûm bırakmak, ona zulüm ve işkence etmektir.

Sıhhatin muhtel olmasından husûle gelen maddî ve ma'nevî zararlar yalnız ferdin hayâtına münhasır kalmaz. Âile efrâdının ve hey'et-i ictimâiyyenin hayâtı da mutazarrır olur. Çünkü gerek âileye ve gerek heyet-i ictimâiyyeye karşı mükellef bulunduğu vazîfeleri îfâya muktedir olamaz. Hayâtın şerâit-i sıhhiyyesine riâyetkâr bulunmak ve lüzûmu derecede ma'lûmât-ı sıhhiyye edinmeğe çalışmak müsbet bir vazîfe-i ahlâkiyyedir. İslâmiyet'in sıhhate verdiği kıymet ve ehemmiyet de ilm-i ebdân tahsîlinin ilm-i edyân tahsîline takdîm edilmesi inde'l-îcâb muharremât ile tedâvîye rûhsat verilmesi, inde'z-zarûre –setri lâzım– bazı a'zânın etibbâya karşı keşfine cevâz verilmesi, müskirâtın tahrîm buyurulmuş olmasıyla sâbittir.

Hayâta sıhhat ne derece lâzım ise, iffet ve nâmus da o derece lâzımdır, hatta iffet ve nâmus ile müterâfık olmayan sıhhat hayâta muzırdır. Hayâtın iffetini ihlâle hâdim olacak sıhhatin ihtilâli sâhib-i hayâtın en büyük bir menfaatidir. Ve belki iffetsiz hayâtın külliyyen sönmesi mahz-ı hayrdır. Çünkü iffetsizlik hayâtı bedbaht eder. Afîf bir muhît-i ictimâîde iffetsiz hayât sâhibleri kimsenin nâil-i iltifât ve i'tibârı olamaz. Mutlaka bir muhît-i ictimâîde, yaşamak mecbûriyetinde bulunan bir kimse için de bundan müdhiş bedbahtlık olamaz. İffetsiz hayât hem dünyâda hem ukbâda azâb ve ikāba ma'rûz ve mahkûmdur. Çünkü iffetsizlik menba'-ı şürûrdur, şerler ise dâimâ dâ'î-i ukūbettir, ukūbet de hayâtın katlanacağı bir işkencedir. Binâenaleyh iffetini ihlâl eden kimse kendi hayâtına sûikasd etmiş olur. İffet beden-i insanînin lâ ale't-ta'yîn bir uzvuna mahsûs değildir. Kalb, akıl, rûh da dâhil bulunduğu halde bütün a'za-yı dâhiliyye ve hâriciyyenin kendilerine mahsûs iffetleri vardır. Her uzvun iffeti dâimâ hayr ve fazîlet uğrunda istihdâm olunmasıdır. Bir uzvu şürûr-ı zillet uğrunda istihdâm etmek o uzvun iffetini ihlâl etmektir. İslâmiyet'in ma'nevî mücrimlere azâb ve ikāb-ı uhrevî cezâlarını, maddî mücrimlere de ta'zîr ve had cezâ-yı dünyevîlerini ta'yîn etmesi muhâfaza-i iffete ne derece kıymet ve ehemmiyet verdiğini bize ifhâm etmektedir.

Mal ve servet de hayâtın levâzımındandır. Servetsiz hiçbir şey muhâfaza edilemez hayâtın muhâfazası mal ve servete mütevakkıf bulunduğu gibi, hürriyet, diyânet, sıhhat, iffet gibi levâzım-ı hayâtiyyenin muhâfazası da mal ve servete muhtâcdır. İlim ve ma'rifet de mal ve servet ile kesb edilebilir. Servetsiz hayât hür olamaz. **[6]** Servetsiz, hayât vezâif-i diniyyesini îfâ edemez. Servetsiz, hayâtın sıhhati muhtel olur. Sıhhati muhtel olan hayât servetsiz tedâvî olunamaz. Servetsiz hayâtın iffeti dâimâ tehlikeye ma'rûzdur. Servetsiz, hayât cehâlete mahkûmdur. Servetsiz, âlimler ilimlerinin şerefini muhâfaza edemezler. Mal ve servetin gerek hayâta ve gerek hayâtın levâzım-ı ma'neviyyesine halel ve zarar verdiği

de vardır. Servet için hayâta sûikasd edildiği ve servet sâhiblerinin servetleri sâyesinde birçok fenâlıklar irtikâb ve îkā‘ ettikleri görülmektedir. Bir kimse kendi servetiyle kendi iffetini ihlâl ediyor, menhiyât-ı dîniyyenin mürtekibi oluyor. Onun için servetsizlik bazı kimseler hakkında nef‘-i mahzdır. Ferdin, mal ve servet sahasındaki müsbet vezâif-i ahlâkiyyesi kesb-i servet uğrunda dâimâ teşebbüs-i şahsîde bulunmak, kazandığı mal ve serveti hayâtın levâzım-ı meşrû‘ası uğrunda sarf ve istihlâk etmek, menfî vezâif-i ahlâkiyyesi de kesb-i servet uğrundaki mesâîsini harâm ve helâli tefrîk etmeyecek bir derece-i ihtirâsa vardırmamak, servet-i meşrû‘asını gayr-ı meşrû‘ sâhalarda isrâf ve istihlâk etmemek, hayât ve levâzım-ı hayâta halel ve zarar îrâs edecek ef‘âl ve a‘mâl uğrunda sarfiyâtta bulunmamaktır. Gerek müsbet ve gerek menfî vezâif-i ahlâkiyyesini îfâ etmeyen ferdleri ilm-i ahlâk şiddetle tevbîh ve muâhaze eder. Ahlâk, dünyâ ve âhiret saâdetlerinin menbaıdır. İnsâniyet hüsn-i ahlâktan ibârettir. İslâmiyet'in yegâne hedefi dînî ve dünyevî ahlâkın te’sîsi, ta‘mîmi ve hüsn-i muhâfazasıdır. Mekârim-i ahlâkiyye sâyesindedir ki insan derece-i melekûtiyyete vâsıl olur. İnsanların sâir hayvânâttan imtiyâzı ahlâk sâyesindedir. Ahlâksız kimse kıymetçe hayvânâtın dûnundadır. Hüner hayvân kalmaya değil, insan olmaya çalışmaktır.

Yahya Afîf

Farîza-i Sıyâmın Yanlış Bir Tefsîrine Karşı

–Edîb-i zarîf Süleyman Nazîf Bey'e–

Mîr-i muhterem efendim,

23 Nisan 340 târîhli *Resimli Gazete*'de münderic "Ramazân Musâhabesi" ser-nâmeli makāle-i aliyyenizi lâyık olduğu itinâ ile okudum. Eski zamanları, an'anevî Ramazânları bir levha-i san‘at şeklinde bütün serâiriyle tasvîr, kārilerinize zaman içinde zaman temsîl ediyorsunuz. Kısmen idrâk edebildiğim o şen ve rûşen günlere âid hâtırât ve beyânâtınız, fakīri de tab‘-i rakīkiniz kadar müteheyyic ve mütehassis etti. Fakat nasıl ki o zamanlar gelmiş, geçmiş devâm etmemiştir. Onlara âid olacak teessürâtın da bekâsı olmamak gāyet tabîîdir.

Makāle güzel ve müessir; fakat bugün için en zâikapîrâ fıkarâtı aranılırsa bence ahkâm-ı savma taalluk eden cihetleridir. Matbûât sütunlarında bu türlü fikirlere nâdiren tesâdüf edildiği için ezvâk-ı sâimeye âdetâ neşve-i iftâr hükmü veriyor. Hoşuma gitti, Hem okudum, hem güldüm... Yalnız bazı noktaları var, birçok cihetlerden şayan-ı nazar görünür. Zât-ı âlîlerinin mes’eleye o kadar ehemmiyet atfetmemiş olduğunuz anlaşılıyor. Yoksa mevzû‘-ı bahs ettiğiniz âyet-i kerîmenin meâl-i güzînine ıttılâ‘ hâsıl etmek, elvâh-ı âsârının her noktasında bir bedî‘a gizlemek iktidâr-ı hârikulâdesine mâlik olan edîb-i sehhâr Süleyman Nazif Bey için o kadar müşkil olmamak lâzım gelirdi. Ve ihtimâl ki zamân-ı âlîniz müsâid bulunmazdı da...

Kendilerinden istîzâh-ı hakīkat ettiğiniz sâhib-i salâhiyet ulemâdan addetmemeniz şartıyla -müsâade buyurulursa- fakīr de fikren size biraz muâvenette bulunmak isterim. Evvelâ vüs‘üm ettiği kadar o âyet-i kerîmenin müfâd-ı celîline dâir bilebildiklerimi hulâsaten arz edeyim. Nakkādânelerini de yine burada ayrıca tedkīk ederiz:

Kur'ân-ı Kerîm'de [3](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا.... اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ...) kavl-i şerîfiyle –ki ey mü’minler, sizden evvelki erbâb-ı diyânet gibi size de oruç farz kılındı, me’mûl ki şu eyyâm-ı mahdûdeyi perhîzkâr geçirirsiniz– demekdir. Bütün mü’minine savm-ı Ramazân'ın farziyeti beyân buyuruluyor. Müteâkiben ashab-ı a‘zâr hakkındaki hükm-i şer‘îye nakl-i bahs olunarak [4](فَمَنْ ...َ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ ... مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ) âyet-i kerîmesiyle hasta olan yahud hal-i seferberîde bulunan kimseler oruç tutmadığı takdîrde –iade-i âfiyet yahud ikāmet halinde– eyyâm-ı sâireden o kadar gün kazâen sâim olacakları bildiriliyor.

Bundan sonra bi't-tedrîc yine ashâb-ı a‘zârdan olup, tutamayacağı oruçları kazâ etmesine de hasbe'ş-şeyhûhe imkân bulunmayan ihtiyârlar hakkındaki hükme intikāl edilerek [5](وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) kavl-i kerîmi ile onların da fidye vermeleri beyân olunuyor ki bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı celîli de "Edâ-yı savm için son kudretlerini sarf ederek âciz kalanlar üzerine fidye vermek, miskîn it‘âm etmek vâcib olur" demekdir.

Zât-ı âlîleri bu âyet-i ahîreden pek garîb bir fikir istihrâc ederek:

"Fakīri it‘âma muktedir olanların oruç tutmaya zî-tâkat olsalar bile hasta ve yolcular gibi oruç tutmayabi-lecekleri sarâhaten bildirilmektedir. Hattâ kazâ diğer iki özre (!) maraz ve sefere mahsûs iken, it‘âm-ı miskîn fidyesini vermiş olanların buna da mecbûr bulunmadıkları âyet-i kerîmenin meâlinden istinbât olunuyor" diyorsunuz.

Müsâadenizi ricâ ederek arz ediyorum. Bu mütâlaanızda şân-ı üstâdiyyete şâyân olmayacak kadar garâbet var?

---

[3] Bakara Sûresi 2/183-184.

[4] Bakara Sûresi 2/184.

[5] Bakara Sûresi 2/184.

Evvelâ "yutîkūnehû" lafz-ı şerîfindeki zamîr mansûb yukarıda sebk etmiş olan "sıyâm"a râcidir. Alt tarafta gelecek olan fidyeye değil o vakit "izmâr kable'z-zikr" lâzım gelir ki za'af-i te'lîfin bu kısmına Kur'ân-ı azîmü'ş-şânda değil, âsâr-ı Arabiyyede bile pek güçlükle müsâdif olursunuz. "Sarıksız ulemâdan" diye tavsîf buyurduğunuz dostunuz ile bu ciheti istişâre buyurmuş olsa idiniz zannederim bu tuhaflıklara hiç mahal kalmazdı.

[7] Sâniyen; yukarıdaki "hattâ kazâ diğer iki özre yani maraz ve sefere mahsûs iken it'âm-ı miskîn fidyesini vermiş olanların buna da yani kazâya da mecbûr bulunmadıkları tarzında ifâdenizden anlaşılıyor ki zât-ı âlîleri fidye vermek iktidârını hâiz tâmmü's-sıhha bir mü'min-i mukīmi de sâhib-i özr telâkkī ediyorsunuz. Bunlar hangi özrün sâhibi oluyor? Garâbetin bu vuzûhuna karşı zannederim ki denecek bir şey kalmıyor.

Sâlisen; ma'lûm-ı sâmîleridir ki edebiyât-ı Arabiyye kitâblarında "fasl-vasl" ser-levhalı mühim bir bahs-i edebî var. Bu lâzıme-i edeb muktezâsı olmak üzere vâv harf-i atfiyle mürtebit olan cümleler arasında cihet-i câmia bulunmak lâzımdır. Binâenaleyh sâhib-i yesâr, sahîhu'l-mizâc mukīmlere sarf ettiğiniz (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) cümlesini -istihrâc buyurduğunuz ma'nâya göre sâhib-i özr addolunmaları ma'kûl olmadığı için -diğer ashab-ı ma'zeret ahkâmını ifâde eden "(فَمَنْ ... مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ)" cümlesine atfetmek belâğaten ve zevken doğru olamaz. O halde (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) cümle-i celîlesi –arz eylediğim vechile- ashâb-ı me'âzire hem de onların en âciz olan kısmına kazâ-yı savma da kudreti olmayan ihtiyârlara haml olunmak lâzım gelir ki nazm-ı şerîf-i ilâhînin tevcîh vecîhi de bunu iktizâ eder.

Hâlbuki (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) kavl-i şerîfinden bu arz eylediğim ma'nâya intikāl etmek güç bir şey de değildi, tedkīk ettiğinizi ve "âyet-i kerîmenin sarâhati karşısında bir takım husûsî te'vîller ile ma'nâyı başka mecrâya dökmek istemişler" diye beğenmediğinizi i'lân eylediğiniz Keşşâf ve Kādî tefsîrlerinde vâzıhan beyân edilmiştir, ale'l-husûs Zemahşerî ve Beyzavî tefsîrlerinin müteaddid ve müfîd hâşiyeleri var hepsini gözden geçirmeye hal ve vakit müsâid olsa bile hem-mesleğiniz olan edîb-i mağfûr ve meşkûr Mevlânâ Şehabeddin'in Kādî Beyzâvî hâşiyesine tenezzülen birkaç dakika bakmak zahmetini ihtiyâr buyurmalıydınız.

Müşârun-ileyh mevzû'-ı bahs âyet-i kerîmenin lügatini tesbît ederken [6](من اطاق الفعل بلغ نهاية طوقه فيه) diyor ki bu tevcîhe göre (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) kavl-i celîlinin ma'nâsı, savma tâb ve tahammülü kalmayanlara da fidye vermek vâcibdir, demek olur. *Keşşâf* hâşiyesinde Sa'deddin Taftazânî de: [7](يطيقونه اى يصومونه جاهدين غاية جهدهم وطاقتهم ونهاية وسعهم) tarzında îzâh ediyor ki biri diğerini müeyyid d - mekdir.

"Sarâhat muvaâcehesinde delâlete i'tibâr yoktur. Kaldı ki burada sarâhat de delâlet de müfessirlerin vermek istedikleri ma'nâyı tervîc etmez" diyorsunuz.

Hangi sarâhat, hangi delâlet? Ne nahve, ne belâğate, ne akıl ve muhâkemeye uymak şânından olan ve hangi cebhesinden bakılsa ehven min beyti'l-ankebût meseline mâ-sadak bir fikr-i sakīme âyet-i kerîmenin sarâhati veya delâleti ta'bîr etmenize yalnız havâs ve avâm değil devâb ve hevâm da güler.

Mezkûr âyât-ı kerîmenin zeyli olan [8](وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ) kavl-i celîli –ihtiyârlar hakkında savma imkân olmadığı için– yalnız hasta olan veya seferde bulunan ashab-ı özre âiddir. Binâenaleyh savm-ı Ramazân hakkında "âyet-i kerîme bir gûnâ farziyyet ve mükellefiyet emr etmiyor" sözünüz, mes'eleye ne kadar az ehemmiyet verdiğinizi anlatır bir hâtime-i garâibdir. Beş on satır evvel "Orucun farziyyetini âmir olan âyet-i kerîme" diyen bir sâhib-i fikr, nasıl olur da ayn-ı sütûn üzerine "bir gûnâ farziyyet ve mükellefiyet emr etmiyor" diyebilir? Tenâkuzun bu kadar sarîh misâline ilk defa tesâdüf ediyorum.

İşte üstâd-ı edeb, tamâm şerâitiniz vechile âyet-i kerîmenin elfâzına hâricden bir kelime, bir fikr-i beşer karıştırmaksızın istediğiniz îzâhâtı takdîm ettim. Bundan sonra mûcib-i tereddüd bir şey kaldıysa beyân buyursunuz. Bi-havlihi teâlâ o tereddüdün de izâlesine çalışırız. Yalnız fakīrin de sizden istediğim bir şey var ki o da ciddiyyet ve bir fikirde sebât.

A[ayın]**. Âtıf**

BEYÂN-ı HAKİKAT

Müslümanlara:

Bugünlerde muhtelif nâmlarla intişâr etmekte olan Türkçe Kur'ân-ı Kerîm tercümesi münâsebetiyle her taraftan birçok mürâcaatlar vuku bulmakta ve bu tercümelerin sıhhate mukārin olup olmadığı sorulmaktadır. Şimdiye kadar Kur'ân-ı Kerîm'in kelimesini harfini hatta bir harekesini bile esirgemiş ve tahrîfe meydân vermemiş olan müslümanlar Kur'ân-ı münzelin tercümesine de bu derece ehemmiyet atfetmekte elbette haklıdırlar.

---

[6] "Kimin bir fiile takatı zor yeterse, gücünü sonuna kadar kullanır."

[7] "Yutîykūne: Yani son güçlerini, takatlerini, bütün enerjilerini kullanarak oruçlarını tutarlar."

[8] Bakara Sûresi 2/194.

Fi'l-hakīka biz Kur'ân-ı Kerîm'in mükemmel bir Türkçe tercüme ve tefsîrinin lüzûmuna kāil bulunuyoruz. Böyle bir tercüme ve tefsîrin milletimiz hakkında çok hayırlı ve nâfi‘ olacağı kanâatindeyiz. Şu kadar ki: Bu tercüme ve tefsîr şerâit-i lâzımeyi hâiz bir hey'et-i mütehassısa tarafından yapılır veyahud böyle bir hey'et-i nazar-ı tedkīkinden geçmiş olması elzemdir. En ufak bir şeyde bile ihtisâs arandığı ilim asrında şunun bunun tarafından yazılan Kur'ân tercümelerinde endîşeye düşenlere hak vermek lâzımdır. Mevzû‘-ı bahs olan *Nûru'l-Beyân* nâmındaki Türkçe Kur'ân tercümesinin şimdiye kadar çıkan ve dâiremize gelen cüz'lerinin tedkīkinden anlaşılıyor ki işbu tercüme salâhiyet-i ilmiyye ve lisâniyyeleri olmayan zevât taraflarından **[8]** yapılmıştır. Hiç olmazsa Türkçemizin bütün kudret-i ifâdesini Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın tercümesinde tezâhür ettirmek lâzım geldiği halde mütercimler burada bile çok geridedirler. Bu şerâite riâyet olunmayarak tercüme edilen ufak bir eser-i edebî ile onun mütercimi hakkında okuyucularda hâsıl olan kanâat herkesin ma‘lûmudur. Haydi bu ciheti müsâmaha ile geçiştirelim. Fakat mütercimlerde görülen noksan yalnız bu değildir. Bunlar değil bir müfessir ve mütercim için bilinmesi zarûrî olan ulûm-ı âliyyeye, en basît sarf, nahiv, belâğat kavâidine de vâkıf değil gibi görünüyorlar.

Biz şimdiye kadar çıkan cüz'lerin tedkīkinden bunları anlıyor, maahâzâ mütercimlerin hüsn-i niyyetinden zerre kadar şübhe etmiyor idik. Maa'l-esef bu hafta elimize geçen dördüncü cüz' mütercimlerin hüsn-i niyyetinden de bizi şübheye düşürmüştür. Bir âyetin tercüme ve tefsîrinde esbâb-ı nüzûl, nâsih ve mensûh nazar-ı dikkate alınmak ve bununla beraber en basît bir sarf kāidesi bile gözden kaçırılmamak îcâb ederken tercümelerde bu cihetten gaflet olunmuştur. Bunun içindir ki dinin erkân-ı mühimmesinden birini teblîğ eden bir âyet-i kerîmenin tamâmıyla yanlış tercüme edildiğini görüyoruz. Sûre-i Bakara'nın 184'ncü âyet-i kerîmesi mütercimler tarafından bilerek yahud bilmeyerek tahrîf ve bu sûrette müslümanların fikirleri teşvîş edilmiştir. Âyet-i kerîme "Orucun sayılı günlerde tutulacağı, hasta veyahud misâfir olanların bu günlerde tutmayarak başka zaman kazâ edebilecekleri ve fakat oruç tutmaya tâkati olmayanlar için fidye vermek lâzım geleceği" meâlinde olduğu halde mütercimler ma'nâ-yı maksûdun hilâfına olarak (يُطِيقُونَهُ) kelimesini yanlış ma'nâ vermişler ve "tâkati olduğu halde oruç tutmayanların her gün için fidye vermeleri lâzımdır" diye yanlış tercüme etmişlerdir.

İşte bu derece fâhiş olan bir tercümeyi gördükten sonra mütercimler hakkında bi-hakkın şübheye düştük. Çünkü lisân-ı Arab'da, fıkıhta, hadîste, tefsîrde ihtisâsı olduğu söylenen zevât tarafından yapılan bir tercümede bu kadar sarîh hatâ olamaz. Binâenaleyh müslümanlara haber verelim ki bu tercümeler ne lisân, ne ilim i‘ti-bârıyla doğru bir tercüme olmadığı gibi bazı âyetler de bi'l-külliyye yanlış tercüme edilmiştir. Şu halde aslına muvâfık olmayan bu tercümeler kat‘iyyen şâyân-ı itimâd değildir. Kur'ân-ı Kerîm ile işbu tercümeleri karşılaştıracak ve tercüme hakkında bir hüküm verecek kudrette olmayanları bu tercümeler tamâmıyla iğfâl edecek bir mâhiyettedir.

27 Nisan 340

Diyânet İşleri Reisi
Rif'at

KUR'ÂN-ı KERÎM TERCÜMELERİ HAKKINDA

Sâha-i intişâra atılan Kur'ân-ı Kerîm tercümeleri hakkında 597 numaralı S*ebîlürreşâd*'da bazı ihtârât-ı hayr-hâhânede bulunmuş ve muhik olduğumuzu anlatmak için *Nûru'l-Beyân*'ın Fâtiha tercümesinde muttali‘ olduğumuz bazı hatîâttan bahsetmiştik. Bundan maksadımız mütercimlerin hiss-i diyânet ve takvâlarına mürâcaat ederek bu kadar muazzam bir işi başarmanın ne kadar müşkil, asl-i kerîm ile za‘îf tercümenin arasındaki mesâfenin ne kadar büyük olduğunu göstermek sûretiyle hiss-i insâflarını gıcıklamak idi. Maa'l-esef görüyoruz ki âcizâne ihtârâtımız matlûbumuz olan te'sîri hâsıl etmek şöyle dursun, sû-i telâkkīye bile uğramış. Nitekim tercümenin tâbi'i tarafından acı acı şikâyetlere ma‘rûz kaldık. Mütercimlerde ise hatâdan rücû‘a hiç bir emâre göremiyoruz. Hattâ Şeyh Muhsin Fânî hazretleri tarafından "*Sebîlürreşâd*'a hitâben ilk ve son cevâb" ünvânıyla bütün yevmî gazetelere verilen âtîdeki ta‘mîmden neşriyâtın bu vâdîde idâme edileceği anlaşılıyor.

Hazret-i Şeyh'in *Sebîlürreşâd*'a ilk ve son cevâbı

Gazetenizde *Nûru'l-Beyân*'a dâir yazılan makāleyi okuduk. Sizi, hakkımızda sû-i zanna ve verdiğiniz hükümlerde gulüv ve ifrâta götüren şey, kabın üzerinde sehven "tercüme" denilmekle iktifâ edilmesi ve kitâbın nasıl ve ne maksadla yazıldığını bildiren mukaddimenin; üçüncü forma ile beraber intişâr etmiş olmasıdır. Bunu evvelce görmüş olsaydınız, yazdığımız eserin bir "tercüme" değil, belki "tercüme-i tefsîrî" olduğunu anlardınız. Kur'ân-ı mu‘ciz-beyânın hiçbir lisâna hattâ Arapça'ya bile tercüme edilebileceğine hiçbir zaman kāil olmadık ve böyle bir şeyi hatırımıza bile getirmedik. Bizim yaptığımız mü-

teaddid tefsîrlerdeki suver-i tefsîriyyenin Türkçe'ye nakil ve tercümesinden ibârettir. Bu tefsîrlerde başta Kādî Beyzâvî'nin eser-i mu'teberi olduğu hâlde dîbâcede isimlerini saydığımız âsâr-ı muhallededir. Bunun için tercîh ve ihtiyâr ettiğimiz suver-i tefsîriyye bu kitaplarda münferiden veya müttefikan kabûl edilmiş ve müfessirîn-i müteahhire tarafından hemen aynen iktibâs olunmuş sözlerdir. Yaptığımız yenilik, bu sözleri halkın anlayabileceği bir tarzda ifâdeden başka bir şey değildir.

Şeyh Muhsin-i Fânî

Evvelâ; şunu söyleyelim ki yazdığımız makālede ne sû-i zan, ne gulüv, ne ifrât vardır. Hey'et-i mütercimenin şahıslarına karşı hürmetimiz büyük idi. Hattâ bahis, kendilerini rencîde etmek ihtimâli olan daha az mühim başka bir mevzû'a müte'allik olaydı şakk-ı şefe etmezdik. Ne yapalım ki her müslüman gibi Kitâbullâh'a olan hürmetimiz kendilerine karşı olan hürmetimizin kat kat fevkinde olduğu için vahy-i münzelin böyle tanınmaz bir şekilde enzâr-ı nâsa arz edilmesine gönül râzı olmadı. Ve hey'et-i muhteremeyi **[9]** insâfa da'vet ederek din ve dünyâlarının selâmeti için bu işten vazgeçmelerini istedik. Hazret-i Şeyh: "Kur'ân-ı mu'ciz-beyân hiçbir lisâna, hattâ Arapça'ya bile tercüme edilebileceğine hiçbir zaman kāil olmadık. Ve böyle bir şeyi hatırımıza bile getirmedik." buyuruyorlar ki tercümede hatâ vâki' olduğunu bu sûretle müevvelen ikrâr ve bizi sözlerimizde nev'a mâ tasdîk etmelerine teşekkür ederiz. İfâdelerine nazaran tercüme kendilerince mümkün olmadığı içindir ki bu eserleri kitabın kabında yazıldığı gibi "tercüme" değil, içinde yazıldığı gibi "tercüme-i tefsîrî" mesleğini ihtiyâr ve müteaddid tefsîrler gibi suver-i tefsîriyyenin Türkçe'ye nakl ve tercümesini iltizâm buyurmuşlardır. Ancak "tercüme-i tefsîrî" ta'bîrinden ne kasd edildiğini biz vâzıhan anlayamıyoruz. Bizim önümüze konan şey –ufak tefek pek nâdir ve hatâdan gayr-ı sâlim îzâhlardan kat'-ı nazar– yalnız bir tercümeden ibâret kalıyor ki o da geçen nüshada ve bu nüshada nümûnelerini gösterdiğimiz nevi'den garîb hatîât ile âlûdedir. Hattâ daha fenâsı bugünkü nümûnede arz ettiğimiz gibi bazı eczâ-yı nazm takımıyla Türkçe'sinden tay edilmiştir ki asl-i Arabîsi yanında olmasa hiç farkına bile varılmayacak.

Tercüme-i tefsîrî denince tefâsîr-i şerîfede veya hiç olmazsa ihtiyâr buyurulan Taberî, Râzı, Beyzâvî, Nahcivânî, Celâleyn, Ebussuûd'da olan akvâlin hulâsalarını câmi veya hiç değilse onlardaki akvâlin birine muvâfık bir tercüme anlaşılır. Fakat insâf buyurulsun [9](صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ) âyet-i kerîmesinin (الصِرَاطَ الَّذِىَ اَنْعَمْتهَ عَلَىٰ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ) sûretindeki tercümesi bu sayılan kitapların hangisinde vardır? Haksınâslık kabûl-i hakkı iktizâ eder. Hey'et-i muhteremeye karşı muhabbet ve hürmetimiz pek büyük olmakla beraber bu eser-i azîmin hakkından gelemeyeceklerine de kāiliz. Ârzû buyururlarsa her hafta bu tercüme-i tefsîrînin göze pek batan yanlışlarından nümûneler gösterelim. Bu haftalık âtîde okunacak intikādât ile iktifâ ediyoruz ki herbiri bir sahîfeden alınmıştır. Yoksa her gördüğümüz yanlışı kayda kalkışırsak S*ebîlürreşâd*'ı yalnız ona hasr etmek îcâb eder ki ona imkân göremiyoruz.

⁂

Nûru'l-Beyân Tercüme-i Tefsîrînin Hatâları:

1- Sûre-i Bakara tercümesi şöyle başlamış: "Elif lam mim. Bu kitap şekten ârîdir." Tercüme-i tefsîrî denildiğine nazaran burada en belîğ ve en kuvvetli ve en sahîh olan rabt ihtiyâr edilmeli idi ki o da [10](ذٰلِكَ الْكِتَابُ) bir cümle, [11](لَا رَيْبَ فِيهِ) diğer cümle olmak sûretidir. Hâlbuki burada (ذٰلِكَ الْكِتَابُ) mübtedâ, (لَا رَيْبَ فِيهِ) haber yapılarak bir cümle sûretinde tercüme edilmiştir ki bunu bu tarzda kabûl etmek mukaddimelerinde isimleri ta'dâd edilen tefsîrlerin lâyıkıyla anlaşılamayıp yalnız isimleri zikredilmiş olmak için mevzû'-ı bahs edilmiş oldukları anlaşılıyor. Burada ma'nâ-yı tefsîrî "Elif lam mim. Asl-ı kitab, kitâb-ı kâmil ancak budur. Bunda şübhe yoktur." Sûretinde olsaydı ma'nâ-yı Kur'ân'a belki biraz yaklaşılmış olurdu.

Buna benzer ve mu'cize-i Kur'ân'ın ma'nâ-yı belîğini hayliden hayli ihlâl eder tercüme ve tefsîrler pek çoktur.

2- "Hüden" nûr ve beyân ile tercüme ve tefsîr edilmek istenilmiş yapılan tercümeye tercüme-i tefsîrî denildiğine göre "nûr"a tercüme, "beyân"a da atf-ı tefsîr diyelim. Fakat ikisi de "hüden"in ma'nâsını ifâde etmezler. Öyle olsaydı diğer âyette "hüden ve nûr" diye cem' edilmezdi. Nûr hidâyetten sonra müfîddir. Güneş âfâkı parlatırken güpegündüz sahrâlarda yollarını gāib eden nice şaşkınlar vardır. Fi'l-hakīka Kur'ân nûrdur, fakat daha evvel bir hidâyettir ve burada tercüme edilecek olan kelime de hidâyet kelimesidir. Bu sûretledir ki buradaki "hüden" ile Fâtiha'daki "ihdinâ" arasındaki münâsebet ve iltiyâm, âhenk ve intizâm muhâfaza edilmiş olur. "Bize hidâyet et" diye du'â eden mü'minlere "Alınız işte hidâyet budur,

[9] Fâtiha Sûresi 1/7.

[10] "Bu kitab." (Bakara Sûresi 2/2.)

[11] "Onda hiçbir şüphe yoktur." (Bakara Sûresi 2/2.)

bundadır. Fakat o hidâyete mazhar olmak için şu, şu sıfatlarla muttasıf olmak da lâzımdır." ma'nâlarını kemâl-i cem'iyetle ifâde eden [12](هُدًى لِلْمُتَّقِينَ) nazm-ı celîlinin belâğat-ı müeddâsı tamâmen izâ'a edilmiştir. Mütercimler îzâhlarının bir yerinde "kadîr"i "kādir" diye tercüme ettiklerinden dolayı beyân-ı ma'zeret etmeyi unutmamışlarken risâleler yazdıracak derecede cem'iyetli ma'nâlar ifâde eden cevâmi'ü'l-kelim cümel-i Kur'âniyye hakkında böyle bir ihtâra ihtiyâc hissetmemeleri pek acâibdir.

3- "El-gayb" lafzını "umûr-ı gaybiyye" diye ifâde etmekten acaba maksad nedir? Evvelen; bu bir tercüme değildir. Zira gayb kelimesi umûr-ı gaybiyye terkîbinde aynen muhâfaza edilmiştir. Gayb tercüme edilmeyince de ona umûru ilâve etmekle müfîd bir ma'nâ-yı tefsîrî gösterilmiş olmuyor. Binâenaleyh "gayba îmân" denilmeyip de "umûr-ı gaybiyye" denilmesi muzır bir ilâvedir denilebilir. Çünkü âyette "el-gayb" ma'rife olduğu için ma'lûm ve ma'hûd bir gayb-i mahsûsu, yani Allah ve âhiret gibi şerâit-i îmândan olan esâsları ifhâm ettiği hâlde tercümede bu husûs gözedilmeyerek "umûr-ı gayba" ıtlâkı üzere bırakılmış olduğundan hemen hemen muğayyebâtın her nev'ine muhtemel bulunuyor. Ve bundan gûyâ İslâm'da gelişigüzel her nevi' umûr-ı gaybiyyeye inanıvermek bir sıfat-ı memdûha imiş **[10]** gibi anlaşılıyor. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm (لايعلم الغيب الاالله = [Gaybı Allah'dan başka kimse bilmez]) gibi âyetlerinin işâretiyle bunun aksini telkīn etmekte bulunuyor. Bu, âdetâ kehânete kapı açmak gibi bir mahzûru tazammun etmiş oluyor.

4- [13](يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ)'yi "namazlarını kılarlar" diye tercüme (يُقِيمُونَ)'ye (يُصلُونَ) , (الصَّلٰوةَ)'ye (صلاتهم) ma'nâsını vermektir. İkāme-i salât kusursuz, âdâb ve erkânıyla, dosdoğru namaz kılmak ma'nâsını ifâde ettiği gibi kılmakla beraber kıldırmak ma'nâsını da îmâ eder. Binâenaleyh tercümede bu gibi terkîblerden sakınılmadığı hâlde ikāme-i salât ta'bîrini muhâfaza etmek de mümkün olabilirdi.

5- [14](وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ) cümlesini tercümede bir de "rızâen lillâh" ilâve edilmiş. Bu ilâve esâs i'tibârıyla bir ma'nâ-i tefsîrî sayılabilirse de ma'nâ-yı âyette şekl-i tercü-me fenâ bir ibhâm husûle getirmiştir. Çünkü "kendilerine ihsân ettiğimiz ni'metlerden rızâen lillâh infâk ederler" fıkrasındaki "ihsân ettiğimiz"in kāili Cenâb-ı Hak olduğuna göre tercümeye "rızâen lillâh" kayd-ı tefsîrîsinin ilâvesi aykırı düşmüş ve kelâm-ı ilâhî içinde mütekellim ma'a'l-gayr sîga-i azametinden sonra sanki başkasından bahsediliyormuş gibi rızâen lillâh denilmesi rızâ-i ilâhîyi sûistimâle kalkışmak gibi olmuştur. Çünkü ihsân eden zât, daha doğrusu râzık, Allah'tan başkası imiş gibi bir sû-i ibhâm hâsıl olmuştur.

6- [15](وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) cümlesinin tercümesinde üç hatâ vardır. Birincisi: (اُولٰٓئِكَ) hazf edilmiş. İkincisi: Burada tefsîrlerin kemâl-i ehemmiyetle îzahına çalıştıkları ma'nâ-yı âyet hesâba katılmayarak bu veciz ve büyük cümle birinci (اُولٰٓئِكَ)ye bir haber sûretinde rabt edilivermiş ve bu sûretle de cümleden çıkan ma'nâ-yı te'kîd ortadan kaldırılmıştır. Üçüncüsü: (هُمْ) zamir-i fi'liyle elif lamdan anlaşılan iki kasr u hasr tayyedilmiş ve mesnedin müsnedün-ileyhe kasrı aslâ nazar-ı dikkate alınmamış.

7- (Âyet âyet ta'kīb etmek uzun süreceğinden sahîfelerden birer nümûne almakla iktifâ edelim.) [16](وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) âyetinde (وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) nazm-ı celîli "bu sözlerinde yalancıdırlar" diye tercüme edilmiş ki bu bir tağyirdir. Sanki âyet (فى قولهم هذاكاذبون) imiş gibi ma'nâ verilmiş. Bunun sebebi de –Allāhu a'lem– vâvın hâliye olduğundan zuhûl olsa gerekdir. Doğrusu "Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde inandık derler" gibi olmak lâzım gelir.

8- [17](وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ) âyetine bir de "âhiret" ilâve edilmiş. Hâlbuki nass-ı âyet dünyâda da azâbı muhtemeldir.

9- [18](اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ) âyetinin tam makāmında ifâde ettiği dehşet-i tasvîr tercümede aslâ ifâde edilmememiş, zifiri karanlıklarla şimşekler çakarak, gökler gürleyerek boşanan yağmur içinde, ölüm korkusuyla sâika dehşetlerine karşı parmaklarını kulaklarını tıkayan zavallıların hâlini hafifçe bir ifâde ile bırakmaktan sarf-ı nazar, "zulümât" kelimesi terk edilmiş ve Kādî Beyzâvî'nin buradaki tefsîrinin zevkine varılmayarak oradan "tekâsüf" kelimesi alınıvermiş ve bu sûretle tefsîrden bir kelime nakl etmek sevdâsıyla asıl ma'na-yı Kur'ân kelimesiyle beraber izâ'a edilmiştir. Bilmeyiz ki "tercüme-i tefsîrî" ta'bîr-i mübheminin ma'nâsı bu mudur?

10- [19](كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا) nazm-ı celîli "ve içinde kendileri için rengi evvelce yediklerine müteşâbih, fakat daha lezîz meyveler" diye tercüme edilmiş. Burada (كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا) cümlesi tamâmen kaldırılmış. (رِزْقًا) nazm-ı celîli gûyâ (ولهم فيهاثمرات متشابه لونهابمااكلوامن قبل

[12] Bakara Sûresi 2/2.
[13] Bakara Sûresi 2/3.
[14] Bakara Sûresi 2/3.
[15] Bakara Sûresi 2/5.
[16] Bakara Sûresi 2/8.
[17] Bakara Sûresi 2/10.
[18] Bakara Sûresi 2/19.
[19] Bakara Sûresi 2/25.

غيرانهاالذمنها) imiş gibi "ve içinde kendileri için rengi evvelce yedikleri ile müteşâbih fakat daha leziz meyveler" diye tercüme edilmiş. Acaba tercüme-i tefsîrî bu mudur? Bundan sonra bu âyetin rabtındaki müteaddid hatâları kāle almaya lüzûm görmedik.

11- [20](قَالَ اِنِّی اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) nazm-ı celîli gāyet açık olarak "Ben herhâlde sizin bilmediklerinizi bilirim" demek iken bunu benim bildiğimi siz bilmezsiniz, yani (انتم لاتعلمون مااعلم) şekline sokmak pek tuhaf oluyor. Mütercimlerin dakīk olan cihetlerden gaflet edebilecekleri anlaşılıyorsa da böyle sâde bir noktada hatâ edecekleri hatıra gelmezdi.

12- [21](فَسَوّٰیهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ) nazm-ı celîli "Semâyı yedi kat tesviye ve halk etti." diye tercüme edilmiş. Hâlbuki bu âyette kat olmamakla beraber; yedi olan, tesviye değil, zât-ı semâvâttır. Semâvâtın yediliğini bırakıp tesviyesini yedi kata çıkarmak kimsenin hatırına gelmiş şey değildir. Bununla beraber hakīkaten Türkçe'ye nakli kābil olmayan [22](ثُمَّ اسْتَوٰی اِلَی السَّمَّاءِ) nazm-ı celîli de büsbütün tayyolunmuştur.

13- [23](قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّی اَعْلَمُ غَیْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ) nazm-ı celîlinde (وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ) cümlesi (اِنِّی اَعْلَمُ) cümlesine atf olunacak ve tercümede "demedim mi" kelimesi nihâyete getirilecek iken (اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ) cümlesine atf edilmiş ve bu sûretle birinci (قَالَ) mef'ûl yapılıp ikinci (اَلَمْ اَقُلْ)'ün makūlünden **[11]** tefrîk edilmiştir. "Ben göklerin, yerlerin muğayyebâtını muhakkak bilirim. Sizin izhâr ve ketm ettiğiniz fikirleri de bilirim, demedim mi? buyurdu." Olmalıydı. Maamâfih (مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ) tercümesi de tam değil. Fakat bu gibi tercüme hatâları her âyette, hattâ her satırda göze iliştiğinden ta'dâdından sarf-ı nazar ediyoruz ve yalnız fâhiş olan rabt yanlışlıklarını, tağyîrât ve tahrîfâtı kayd ediyoruz.

⁂

İsmi evvelâ "*Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi*" iken vukū bulan intikâdât üzerine "*Zübdetü'l-Beyân*" nâmını alan Seyyid Süleyman el-Hüseynî Efendi'nin tercümesine yahud tercüme ve tefsîrine gelince bunun da ne yaman bir tercüme ve tefsîr olduğunu anlamak için birkaç sahîfesine göz gezdirmek kifâyet eder, onu da intikāda başlayacak olursak risâlemizi yalnız bunlara hasr etmek lâzım gelir. Esâsen, Kur'ân-ı celîlü'l-beyân'ın belâğat ve cezâletini izâ'adan başka hiçbir kıymet-i ilmiyye ve edebiyyesi olmayan bu gibi eserler Kur'ân'a, dine asla bir hizmet değildir. Bilakis lisân-ı Kur'ân'a vâkıf olamayanlar nazarında Kur'ân-ı azbü'l-beyânın izzet ve şerefini tenkīs gibi azîm bir tehlikeyi de dâ'îdir. Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve tefsîrine kalkışmak "Keyfiyyet-i celb ve teshîre dâir kenzü'l-havâs" yazmaya benzemez. Seyyid Süleyman el-Hüseynî Efendi'yi insâfa da'vet ederiz. Her mü'min Kur'ân'ın izzet ve şerefini muhâfaza ile mükellefdir. Süleyman Efendi de tercüme ve tefsîr için lâzım gelen ehliyetten, kudret-i ilmiyye ve edebiyyeden mahrûmiyetini idrâk etmeyecek kadar câhil değildir. Dine hizmet ise emîn olmalıdır ki bu hizmet değildir. Nitekim herkes kendisine bu yolsuz teşebbüsten vazgeçmesini tavsiye etmektedir. Bugün herkes istediğini yapmakta her türlü kuyûddan âzâde bulunuyorsa insâftan, Kur'ân'ın izzet ve şerefini muhâfaza kaydından da tecerrüd etmek lâzım gelmez ya. Ümîd ederiz ki mütercimler kendi izzet-i nefislerini Kur'ân'ın izzet ve şerefiyle değişmezler. Ehil olmadıkları tahakkuk eden bu teşebbüslerinden vazgeçerler.

Tâbi'lere gelince memleketin ilim ve irfanına âid neşr ettikleri birçok eserlerle hizmetleri gayr-ı kābil-i inkârdır. Fakat bu husûsta hatâ etmişlerdir. Bu hatâlı yolda ısrarları müslümanlar nazarında kendi kütübhânelerinin haysiyet ve şerefini de ihlâl eder. Bu yüzden te'mînini tasavvur ettikleri menfaat diğer taraftan azîm zararlarını müeddi olabilir vücûda getirdikleri eserler hatâsız ve fâideli olsaydı hiç şübhesiz herkes için ve bi'l-hâssa S*ebîlürreşâd* için bu eserleri takdîr ve tebcîl etmek en mütehattim bir farîza olurdu. Lâkin hatâlarla mâlî olduğuna itmi'nân-ı tâm hâsıl olduğunu söylememek de herkes için ve bi'l-hâssa S*ebîlürreşâd* için büyük bir günâh olur. Onun için bu intikâdâtımızdan dolayı gerek mütercimlerin, gerek tâbi'lerin bizi ma'zûr görmelerini ricâ ederiz.

⁂

Seyyid Süleyman el-Hüseynî Efendi'nin tercüme ve tefsîrini intikād etmeyeceğiz. Yalnız mûmâ-ileyhin keyfiyyet-i teshîre dâir "*Kenzü'l-havâss*"ının bir iki fıkrasını nakl ile iktifâ edeceğiz. Bu parçalar mûmâ-ileyh mütercim ve müfessir hakkında bir fikir vermeye kâfidir:

"Biraz safran ve bir mikdâr döğülmüş karabiber ve biraz kurşun tozu alıp gül suyu içinde hallettikten sonra hâsıl olan mürekkeb ile temiz bir kâğıd üzerine Perşembe günü güneş doğarken yedi def'a "Yâ Allāh", yedi def'a "Yâ Rahmân" ve yedi def'a "Ya Rahîm" ve ba'dehû (لين قلب فلان بن فلانه واجعل لی عنده الرافة والرحمة والمناة والقبول) [burada bazı âyetler de yazılmıştır] yaz ve sonra bu kâğıdı eğer zevc ve zevce gibi yakın biri ise uyur iken yahud başka bir zamanda yedi kere başının üzerinde çevir ve her def'asında bir kere "Allahu ekber" söyle. Ve

---

[20] Bakara Sûresi 2/30.
[21] Bakara Sûresi 2/29.
[22] Bakara Sûresi 2/29.
[23] Bakara Sûresi 2/33.

eğer başının ucunda çeviremeyeceğin uzaktan biri ise o seni görmediği hâlde sen uzaktan ona bakarak ve yine "Allahu ekber" diyerek yedi def'a gûyâ başı üzerinde çeviriyor gibi çevir ve bu kâğıdı üzerinde götür. Cenâb-ı Hakk'ın inayetiyle o kimse sana ittibâ' eder ve münkād olur.

Kenzü'l-havâs - Müellifi: Seyyid Süleyman el-Hüseynî, sahîfe, 7-8

Birbirini sevmeyen ve buğz eden karı ve kocayı barıştırmak ve te'lîf için Cuma günü hatibin minbere çıktığı veyahud birinci ezân okunmaya başladığı sırada gül suyunda halledilmiş safran ve karanfil tozu bir kâğıd üzerine (طسوم طسوم عیسوم عیسوم علوم علوم کلوم کلوم صیوم صیوم فیوم فیوم دیوم دیوم) [burada da bazı âyet-i kerîme vardır…] yazıp bu kâğıdı bükerek bir muşammaa sar ve … yattıkları yasdığın içine koy. Bi-izni'llâhi te'âlâ birbirini son derece severler.

Kenzü'l-havâs - Müellifi: Seyyid Süleyman el-Hüseynî, sahîfe, 8-9.

Seni sevmek istediğin bir kimsenin ismi ile vâlidesinin ismini Yâ Vedûd ism-i celîlini beş yüz tane defne yahud mersin yaprağına yazıp birer birer ateşe at henüz onlar yanıp tükenmezden evvel ateş-i aşk ve muhabbetin o adamın kalbine düşer. Matlûbun husûl bulur.

Kenzü'l-havâs - Müellifi: Seyyid Süleyman el-Hüseynî, sahîfe, 14-15.

Şimdi *Zübdetü'l-Beyân*'ın mütercim ve müfessirinin din ve Kur'ân hakkındaki nokta-i nazarlarını gördünüz ya. "Başının üzerinde çeviremeyecek uzaktan biri" kimdir? Esmâ ve âyât-ı Kur'âniyye-i ilâhiyye böyle süfliyâta âlet olunur mu? Büyücülük de bir san'attır. Fakat müfessirlikle karışırsa dine karşı, Kur'ân'a karşı büyük bir ihânet olur.

Cenâb-ı Hak cümleyi doğru yoldan ayırmasın, yolunu şaşırmışların yoluna düşürmesin.

[12] Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti hakkında *Tanîn* gazetesinin şâyân-ı dikkat bir makâlesi

Tanîn gazetesinin hey'et-i tahrîriyye müdürü bu hafta ortaya gāyet mühim bir mes'ele attı. Türk çocuklarının Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'ne girmeleri ve bu cem'iyetin en küçük köylere varıncaya kadar memleketimizin her tarafında şu'beler küşâdı lüzûmu hakkında bir makāle-i mahsûsa yazdı. Bu, bize vaktiyle i'lân-ı Meşrûtiyet ibtidâlarında hıristiyan çocuklarının müslüman evlerine, müslüman çocuklarının da hıristiyan evlerine alınması sûretiyle "ittihâd-ı anâsır"a çalışılması lüzûmu hakkında *Tanîn*'in neşriyâtını hatırlattı. İttihâd-ı anâsır siyâseti iflâs ettiği için *Tanîn* bugün daha vâsi' bir ittihâd ve uhuvvet esâslarını ileri sürüyor. Netâyici i'tibârıyla ehemmiyet-i azîmeyi hâiz olan bu fikri lâyık olduğu ciddiyetle nazar-ı i'tibâra almak Müslümanlık hesâbına en mütehattim bir vazîfedir.

Tanîn'in hey'et-i tahrîriyye müdürü, öyle aklına eseni söyleyen, sözlerinin ma'nâ ve netâyicini takdîr edemeyen, hoppa, şımarık, acemi bir muharrir değildir. Yazdığını düşünerek yazar, cümlelerin değil, kelimelerin bile ma'nâ ve şümûlünü idrâk eder. Ne demek istediğini bilir. Kanâat ve ideal sâhibi bir zâttır. Binâenaleyh bu makālesini öyle gelişi güzel yazılmış sözler kabîlinden telâkkī etmek kendisini de müteessir kılar zannederiz. Onun için biz makāleye bir ehemmiyet-i mahsûsa atfederek mevzû'-ı bahs ediyoruz.

Makālenin ser-levhası şudur:

"Gençler Cem'iyet-i Hıristiyaniyyesi… ilim ve irfâna muhtâc olan memleketimizde bu da bir tehzîb ve terbiye ocağıdır."

Büyük yazılarla bunlar yazıldıktan sonra makāle şu sûretle başlıyor:

"Artık hakīkatin anlaşılması lâzım gelen bir devreye ayak basmış sayıldığımız için bugün bu cem'iyet hakkında ben de düşündüklerimi bî-pervâ söylemekte hiç tereddüd etmeyeceğim. Acaba ne diyecekler diye düşünmeyeceğim. İstinâd ettiğim nokta hasîs bir fikir değil, doğrudan doğruya memleketimin menfaatidir. Körükörüne hakīkate göz yumarak ileri atılan mutaassıb düşüncesizlere hiç iltifât etmeyeceğim."

Mûmâ-ileyh Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin ismi ve "Müselles"in temsîl ve işâret eylemiş olduğu fikirler ile cem'iyetin makāsıdı hakkında cem'iyet müdürü ile bir mülâkātını nakl ettikten sonra cem'iyeti tezkiyeye başlıyor:

"Fi'l-hakīka diyor, iki sene bu cem'iyet içinde bulundum. Hiçbir sû-i fikr ve niyyet görmedim. Bilakis onu teşkîlât ve programıyla gençliğin tehzîb ve terbiyesine hâdim bir müessese olarak tanıdım. Yalnız teessüf ettiğim cihet müdâvimîni içinde Türklerin diğer milletlere nazaran adedce azlığı idi…"

Ba'dehu müslüman çocuklarının oraya gitmekle hıristiyan olamayacağını da işâret ederek makālesini şu cümlelerle bitiriyor:

"Böyle olunca çok muhtâc olduğumuz bir zamanda ayağımıza kadar gelen şu ilim ve irfân, tehzîb ve terbiye ocağına neden yüz çevirmeli, nûr ve irfâna susamış olan yavrularımızı neden kara bir taassubla bundan mahrûm etmeli, anlayamıyorum! Aklımızı başımıza almalı, iyi düşünmeliyiz. Bu müessesâta düşmanlık yerine derin ve samîmî bir hüsn-i kabûl göstermeliyiz. Sâde İstanbul değil, memleketimizin hemen her yerinde hattâ en küçük köylerinde bile birer şu'be açmalarını, gençlerimize yar-

dım etmelerini müessislerinden ricâ etmeli ve halka da bunlara rağbet göstermelerini tavsiye etmeliyiz."

Aldığımız müteaddid mektuplardan anlaşıldığına göre bazı müslümanlar *Tanîn*'in bir Protestan müessesesi hakkındaki bu neşriyatından çok müteessir olmuşlar, bunu bir türlü havsalalarına sığdıramamışlar… bir müslümanın, bir hıristiyan cem'iyetinin dâ'îliğini deruhde ederek bu protestan müesseselerinin memleketin her köşesinde neşr ve ta'mîmini tavsiye etmesi elbette mûcib-i teessürdür. Fakat bunun havsalaya sığmayacak bir noktası yoktur. Amerika'daki hıristiyanların milyonlarca fedâkârlıklarda bulunarak teşkîl ettikleri bu müesseseler gāyelerine vâsıl olmak için ne müdhiş gayret ve mesâîde bulundukları bilinemiyor mu? Müslümanlar, misyoner teşkîlâtlarından, hıristiyan cem'iyetlerinin tarîk-i mesâîlerinden, zamâne ve muhîte göre tebârüz etmekte olan veche-i hareket ve faâliyetlerinden haberdâr değiller mi ki bugün bir makālede dolayı telaşa düşerek bu nasıl olur? diyorlar? Bunda istî'âd olunacak ne var? İki seneden beri cem'iyetin içinde bulunan, onlarla beraber düşüp kalkan bir muhibleri onlar hakkında hüsn-i şehâdet ediyor ve memleketin her tarafında o Protestan müessesâtının neşr ve ta'mîmini tavsiye ediyor. Bunu pek tabii telâkkī etmelidir. Bu hâdise karşısında asabileşmek değil, mütenebbih olmak iktizâ eder. Müslümanlar gözlerine çekilen gaflet perdelerini yırtarak hakīkati görmelidirler. Hıristiyan cem'iyetlerinin nasıl çalıştıklarını, gittikleri yerde kendilerine nasıl tarafdâr peydâ ettiklerini ibret gözüyle görmelidirler. Bir maksad-ı insaniyyetperverâne ile çalıştıklarına iknâ' etmek için iki sene bıkmamışlar, usanmamışlar, nihâyet *Tanîn* hey'et-i tahrîriyye müdürüne "Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin bir tehzîb ve terbiye ocağı olduğunu, memleketimizin köylerine varıncaya kadar her yerinde bu Protestan müessesâtının açılmak lâzım geldiğini" söyletmişler.

Bahâ Bey "mutaassıblar"a hiç iltifât etmeyerek fikrini olduğu gibi ortaya koymakta tereddüd göstermediğini söylüyor. Zâten mûmâ-ileyh geçenlerde serpuş mes'elesinde de nokta-i nazarını oldukça açık olarak îzâh etmişti.

Sînelerde taşınan fikirlerin ağızlardan döküldüğünü görmek müslümanlar için elbette daha fâidelidir. Cenâb-ı Hak müslümanları hâli üzere terk **[13]** edecek midir, sanırsınız? Herkesin muzmerini meydâna çıkaracak, her şeyin üzerindeki nikābı kaldıracaktır. Bu en mühim bir düstûr-ı Kur'ân'dır. İslâm hey'et-i ictimâiyyesinin çâre-i selâmet ve felâhı ancak buradadır. Onun için bu kabîl efkâr karşısında asabileşmeye hâcet yoktur. Muharrir-i mûmâ-ileyh "Artık hakīkatin anlaşılması lâzım gelen bir devreye ayak basmış olduğumuzu" söylüyor. Hakīkaten öyledir. Her hakīkat tezâhür etmelidir.

Tanîn hey'et-i tahrîriyye müdürü fikirlerini, ârzûlarını daha açık bir sûrette de izhâr edebilirler. Hiçbir mâ-ni' yoktur. Yalnız mûmâ-ileyh Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin terbiye ve tehzîbinden mahrûm kalanları kara, yahud yeşil taassubla ithâm ederek tahkīr etmemeli. Çünkü kendisinin kızıl taassubundan bahseden yoktur. Daha ziyâde bir i'tidâl ile fikirlerini bast ve temhîd etmek kendisinin kudret ve ciddiyetiyle elbette daha mütenâsibdir.

Tanîn hey'et-i tahrîriyye müdürü, irfân ve tehzîb ocağı olarak ta'rîf ettiği müesseselerin mâhiyetini herhâlde herkesten iyi bilenlerden biridir. Kendisi bilhassa İngilizce'yi çok güzel anlar bir zât olduğundan Genç Hıristiyanlar'ın neşriyâtını okumuş, sonra bu cem'iyetin mâhiyetini ta'rîf eden salâhiyetdâr Avrupalıların yazılarını görmüş bulunması lâzımdır. Mûmâ-ileyh bunları okumadan görmeden mi, yoksa okuyup gördükten sonra mı Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'ne propaganda yapıyor? Bu cem'iyetin mâhiyeti ve makāsıdı ne olduğunu göstermek için bütün dünyânın en mühim me'haz-ı ilmi tanımakta olduğu İngiliz muhîtü'l-maârifinin son tab'ından Gençler Cemiyet-i Hıristiyaniyyesi hakkındaki ma'lûmâtı aynen tercüme ediyoruz. Tanîn hey'et-i tahrîriyye müdürü, isterse bizzât *Ansiklopedya Britanicca*'nın on ikinci tab'ının yirmi sekizinci cildinin 940'ncı sahîfesine mürâcaat ederek bu satırların aslına muttali' olabilir. İngiliz muhîtü'l-maârifi diyor ki:

"Genç Adamlar Cem'iyet-i Hıristiyaniyyesi gençler arasında ictimâî ve dînî faâliyette bulunan bir teşkîlâttır. İngiltere'de 1821'de tevellüd ve 1905'de vefât eden Sir George Williams tarafından te'sîs olunmuştur. Williams'ın kurduğu bu teşkîlât kendisiyle birlikte çalışanların Kitâb-ı Mukaddes okumak ve du'â etmek üzere toplanmalarından neş'et etmiştir. 1844'te cem'iyet te'sîs olunmuş ve ellinci sene-i devriyyesinde cem'iyetin müessisine "sir" lakabı verilmiştir. İskoçya'da da buna müşâbih cem'iyetler daha evvelden teşekkül etmiş bulunuyordu. 1824'de Londra ve Glaskov'da misyonerlikle meşgūl olan David Nesmith, "Salâh-ı Dîn İçin Gençler Cem'iyeti"ni teşkîl etmiş ve bu teşkîlât İngiltere Devleti'nin, Fransa ve Amerika'nın muhtelif yerlerinde intişâr eylemiştir. Bütün bu genç hıristiyan cem'iyetlerinin hedefi büyük şehirlerde bekâr yaşayan gençler arasında bir mev'id-i mülâkāt te'sîs etmektir. Bu cem'iyetlere intisâb edecek efrâdın yalnız hüsn-i hâl sâhibi değil, aynı zamanda cem'iyetin hedeflerine ve prensiplerine merbût olduğunu beyân etmesi lâzımdır. Bu cem'iyette a'zâ olmak hıristiyan kilisesinin akāidini sûret-i kat'iyyede kabûl etmek demektir."

İşte İngiliz muhîtü'l-maârifinin genç adamlar ve genç kadınlar hıristiyan cem'iyetleri hakkında verdiği ma'lû-

mât böyledir. *Tanîn* hey'et-i tahrîriyye müdürü herhâlde İngiliz muhîtü'l-maârifini taassub ile ithâm edecek değildir. Kendisinin de bu ma'lûmâtı her şâibe-i garazdan mu'arrâ, sahîh ve gayr-ı kābil-i red hakāik olarak kabûl etmekte tereddüt etmeyeceğini zannederiz. O hâlde bu ma'lûmâtı esâs ittihâz ettiğimiz takdîrde bu hıristiyan cem'iyetlerini başka türlü kabûle imkân kalır mı? Bu cem'iyetlere intisâbın şart-ı esâsîsi İngiliz muhîtü'l-maârifinin beyân ettiği vechile "Hıristiyan kilisesinin akāidini sûret-i kat'iyyede kabûl etmektir" o hâlde bütün Türk gençlerini bu cem'iyetlere da'vet ve memleketimizin her köyünde bu cem'iyetlerin teessüsünü tervîc etmenin ma'nâsı ne olabilir? Bu cem'iyetlerin Hıristiyanlığı ve Protestanlığı neşr etmek vazîfesini deruhde ettikleri meydândadır. Hakīkat-i hâl bundan ibâret ve bu cem'iyetlerin mâhiyeti anlaşılarak hükûmet tarafından seddi isteniyorken bunları müdâfaa ve tervîc etmekteki maksad nedir?

TÜRK OCAĞI

Türk Ocağı'ndan neler bekliyoruz?

Bu ser-levha ile ve Tevfik Necati imzâsıyla *İleri* gazetesinde şâyân-ı dikkat bir makāle neşr olundu. bazı fıkralarını aynen nakl ediyoruz:

"Ramazan, Türk Ocağı'nda iyi bir çığır açtı: İki haftadır Cuma geceleri ocakta konser veriliyor. Evvelki gece konser, musiki faslı pek az devâm etmekle beraber, temiz olmuştur. Bilhâssa Aranski'nin tribosunda Ekrem, Muhyiddin, Vedad beyler muvaffak olmuşlar, salonu dolduran ve yüksek sınıfa mensûb olan kadın, erkek yüzlerce ocaklılar tarafından samîmîyetle alkışlanmışlardır…

Demek istiyoruz ki Türk Ocağı'nın canlılığı da Ramazan'a münhasır kalmasın, Türk Ocağı, Türk İstanbul'un henüz başlamamış olan cem'iyet hayâtında rehber olsun.

Fi'l-hakīka tenkīd edilmek lâzım gelirse Ocak, tekrâr açıldığı bir seneden beri hiçbir hayât eseri göstermemiştir. O kadar ki bugün Ocak a'zâsını teşkîl eden yüzlerce genç Türk erkeği ve kadını birbirlerini bile tanımazlar. Hâlbuki Ocağın en birinci vazîfesi gençler arasında fikir, duygu tesânüdünü vücûda getirmek, tenmiye etmektir. Bu da ancak Ocaklıları sık sık biraraya toplamakla hâsıl olur. Fakat bunun için Ocak a'zâsını kongrelere, hey'et-i idâre intihâbâtı gibi senede bir iki def'a geçen gürültülü içtimalara da'vet etmek kifayet etmez. Maa'l-esef geçen koca bir sene içinde ocağın munis salonunda bu gibi patırtılı ictimâlardan başka bir şey yapılmamıştır.

[14] Benim anladığım Ocak –ki on seneyi mütecâviz eski bir ocaklıyım– ne siyâsî bir kulüptür, ne bir mektebtir…

Ben Ocağı Türk gencinin mahfili ma'nâsında anlıyorum. Ocak, ilmî ve harsî yolunda yürümekle beraber ancak bedîî zevklerimizi de doyurmak şartıyla Türk gençliğine iyi bir mahfil olabilir.

Esâsen Türk Ocağı'nın bundan başka vazîfesi yoktur. Harb-i Umûmî içinde Türk Ocağı kısmen bu vazîfesini yapabilmiştir. İttihâd ve Terakkī'nin kâh İslâmcı olarak müfrit taassub gösterdiği ve kâh Türkçü göründüğü o garîb devirlerde Türk Ocağı, kendi salonundaki ictimâlarda münevver Türk kadınını, erkeğini ilk def'a yan yana getirmiştir. Ocak birinci olarak Türk kadınıyla erkeği arasındaki müsâvâtı kabûl etmiştir.

Meşîhat'in, hayâtî işlerimize müdâhale ettiği o yıllarda bu teceddüdü gösteren o celâdeti ibrâz eden Türk Ocağı, laik olduğumuzu söylediğimiz bu zamanda tamâmıyla asrî adımlarla yürümelidir. Ocak'ın gece ve gündüzleri salonunda tertîb edeceği konserler, müsâmereler, hattâ balolar cem'iyet hayâtımızın asrîleşmesine çok, pek çok yardım edecektir. Dediğimiz gibi ocak samîmî bir gençlik muhîti olmalıdır. Daha ileri giderek diyebiliriz ki Beyoğlu'nun yalancı ve tahrîbkâr cereyânından Türk gençliğini kurtaracak olan Ocak'tır."

Beyoğlu'nun yalancı ve tahrîbkâr cereyânına kapılarak Türk gençliğini kurtarmak husûsunda muharrir-i makāleninin temennîsine iştirâk etmeyen yoktur. Ancak, Türk gençliğini kurtaracak geceli gündüzlü konserler, müsâmereler ve balolar olmasa gerek, bunlar asrîliğin sefâhet kısmıdır. Garb cem'iyetlerini yürüten bunlar değildir. Bilakis bunlar cem'iyetleri inhitât ve tereddîye doğru götüren avâmil-i sefâhettir.

Muharrir-i makāle, bir sene içinde Türk Ocağı'nın birkaç gürültülü içtimadan başka bir şey yapamadığını, hiçbir hayât eseri gösteremediğini söylüyor. bi't-tabi' bu mûcib-i teessürdür. Ancak Ocak'ın göstereceği hayât eseri "konser, balo, erkek ve kadınları yek-diğerine tanıtmak" olacaksa Türk Ocağı kendisinden beklenen vazîfe-i milliyye ve vataniyyesini îfâ etmemiş olur. Bunları Türk Ocağı'ndan daha güzel yapan müesseseler vardır. Türk Ocağı'nın asıl vazîfe-i ictimâiyyesi mümeyyezât-ı milliyyeyi her türlü tahavvül ve inhilâlden masûn bulundurmak, ondan sonra milletin ahlâk ve akāidini, irfânını, sıhhatini, iktisâdiyyâtını yükseltecek esbâb ve tedâbîrin te'mînine bezl-i himmet etmektir.

Milletin binlerce ve binlerce yetimleri, şehîd çocukları sokaklarda küfe taşır, yahud mektepsizlik ve himâyesizlik yüzünden serseriyâne dolaşırken düşmanın kılıcı altından yalnız canlarını kurtararak gelen ve gelecek

olan yüz binlerce Türk muhâcirleri Anadolu'nun harâb köylerinde sığınacak bir yer ararken… Fakr u sefaletten, türlü türlü hastalıklar yüzünden Anadolu'nun birçok taraflarındaki zavallı Türk kardeşlerimiz inim inim inlerken Türk Ocaklarının aristokrasi hayâtına dalarak konserler, müsâmereler, balolarla asrîleşmeye ve asrîleştirmeye kalkışması milletinin sefâlet ve ıztırâbıyla istihzâ değil de nedir?

Muharrir bey! "Bedîî zevklerimizin doyurulması"ndan evvel milletimizin açlıktan inleyenlerinin derdine çâre bulmak lâzımdır. Türk Ocakları şefkat ve fazîlet ocakları olmalıdır ve bütün gençliğe ancak fazîlet ve fedâkârlık hisleri telkīn etmelidir. Memleketimiz çok mesâîye muhtâcdır. Salâh ve te'âlî yolunda yalnız hükûmetin çalışması kâfî değildir. İctimâî ve iktisâdî birçok cem'iyetlerin de bu husûsta hükûmete muâvenet ve müzâherette bulunmaları iktizâ eder. Memleketin muhtelif taraflarında teşekkül etmiş olan Türk Ocakları bugün memlekete, millete çok büyük hizmet edebilecek bir mevki'dedir. Türk Ocakları ne kadar millete doğru giderse o derece mazhar-ı hürmet ve mesâîsinde muvaffak olur.

Muharrir bey emîn olmalıdır ki konserler, balolar, millete giden yol değildir. Bilakis bu yol milletten uzaklaştırıcı bir yoldur. Millet nazarında Türk Ocaklarının balo ocakları vasf-ı mümeyyizini iktisâb etmesini hiç de ârzû etmeyiz. Çünkü o vakit Ocaklar Anadolu'da hiçbir vazîfe îfâ edemez bir hâle gelir. "Bedîî zevklerimizi doyurmaktan başka Türk Ocağı'nın vazîfesi yoktur" hükmünü biz kabûl edemeyiz. Zannederiz ki Ocaklılar da bunu kabûl etmezler. Gençleri yalnız konser ve balo ile celb etmekten başka çâremiz kalmamışsa bu, çok büyük bir felâket-i ictimâiyyedir. Herşeyden evvel bu marazın izâlesine çalışmak Türk Ocağı'nın en mütehattim vazîfesidir. Gençlik yalnız fazîletin ve fedâkârlığın arkasından koşmalıdır. Ancak bu sûretle terbiye ve tehzîb edilen gençliktir ki memleket ve milleti kurtarabilir. Onun için biz muharrir beyin bu husûstaki mülâhazâtını musîb görmüyoruz. Ocaklılar da bizim bu mütâla'âtımıza iştirâk ederler zannederiz.

⁂

Sabiha Zekeriya imzâsıyla *Vatan* gazetesinde intişâr eden bir makâlede Türk Ocaklarının ne olması lâzım geldiğinden bahsolunuyor. makālenin hulâsası ser-levhada şu sûretle gösterilmiştir.

"Ocaklar iktisâdî, siyâsî rol oynamayı bir tarafa bırakarak halk için yalnız bir ictimâî merkez olmalı ve Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin gördüğü vazîfeleri görmelidir."

Bu nasîhatler karşısında bakalım Türk Ocağı'nın yeni veche-i faâliyet ve hareketi ne olacaktır!..

[15]

İSLÂM ÂLEMİ

Mısır ve Sudan:

Mısır ve Sudan mes'elesinin halli için İngiltere ile Mısır arasında vukū bulacak müzâkerât için İngiltere başvekîli Mc. Donald Mısır Reîs-i Vükelâsı Zağlul Paşa'ya mektup göndererek Haziran'ın nihâyetinde iki taraf murahhaslarının Londra'da toplanabileceklerini ifâde etmiştir. Zağlul Paşa'nın bu mektuba ne cevâb verdiği henüz ma'lûm değildir. Fakat bu mektubun muvâsalatını müteâkib mûmâ-ileyh tarafından îrâd olunan umûmî bir nutukta Mısır ve Sudan'ın istiklâl-i tâmmı umdesinin te'mîninden başka bir şey düşünülmediği ve bundan başka bir esâsın kabûlüne imkân bulunmadığı beyân olunmuş ve bu sûretle Mc. Donald'a verilecek cevâbın mâhiyeti îzâh olunmuştur. Maamâfih İngiliz gazetelerinin verdiği ma'lûmâta göre İngiltere ile Mısır arasında vukū bulacak müzâkerât-ı müstakbelenin ihzârı kısımları henüz itmâm olunmamış, müzâkerâtın hangi esâslar dâiresinde cereyân edeceği takarrur etmemiştir. Bu esâsât takarrur etmiş olsaydı müstakbel müzâkerâtın netîcesi hakkında bir fikir vermek kābil olurdu. İhzârî müzâkerât netîcesinde İngilizlerin Mısır istiklâline esâs olarak i'lân ettikleri beyânnâmenin muhtevî olduğu kuyûd ve şürût bir yana bırakılarak serbest müzâkerât icrâsı kabûl edilecek olursa o zaman İngilizlerin Mısır mes'elesini halle karâr verdikleri anlaşılır. İngilizlerin bu kuyûd ve şürûttan ferâğat etmeleri Mısır için mühim bir kazanç olur. Çünkü bu kuyûd ve şürût Mısır'ın İngilizler tarafından i'lân olunan istiklâlini mevhûm bir hâle koymaktadır. Bu kuyûd ve şürût İngilizlerin Mısır'da mevkiini büsbütün sağlamlaştırıyor. Çünkü bütün ecnebîleri himâye, bütün ekalliyetleri müdâfaa ve sıyânet-i hukūkunu İngilizlere tevdî' ve Mısır'ın muvâsalâtına da İngilizlerin vaz'-ı yed etmelerini te'mîn ediyor. Bu sûretle Mısır'ın adliyesi, dâhiliyesi, hâriciyesi, harbiyesi İngilizlerin murâkabesi altında kalıyor. Böyle bir rezâleti istiklâl diye kabûl edecek bir akıllı insan bulunamayacağı âşikârdır. Binâenaleyh İngilizler Mısırlılar arasında müzâkerâtın başlaması için İngilizlerin bu kuyûd ve şürûtu ber-taraf ederek Mısırlılarla müsâvât-ı tâmme dâiresinde yeşil masanın başına geçerek müzâkerât icrâ etmeleri lâzımdır. Çünkü kuyûd ve şürûtu kabûl ettikten sonra hiçbir müzâkereye, hiçbir istiklâl da'vâsına mahal kalmaz.

Binâenaleyh yapılacak ilk iş müzâkerâtın esâsâtını ta'yîn etmektir. Bu husûsta Mısır nokta-i nazarıyla İngiltere'nin nokta-i nazarı arasında müdhiş bir uçurum bulunuyor. İngilizler müzâkerâtı yukarıda îzâh ettiğimiz kuyûd ve şürût dâiresinde, Mısırlılar istiklâl-i tâm ve

müsâvât-ı tâmme dâiresinde icrâ etmek istiyorlar. Müzâkerâtın başlayabilmesi için bu nukāt-ı nazarı te'lîf etmek lâzımdır. Fakat daha ilk hamlede arada bu kadar bâriz bir zıddiyyet bulunması netîce hakkında iyi bir fikir veremez.

Şu önümüzdeki günlerde bu mes'elenin halline intizâr olunabilir. Zağlul Paşa'nın ihrâz edeceği ilk muvaffakiyet budur. Müşârun-ileyh istiklâl-i tâm esâsı üzere müzâkerât icrâsını İngilizlere kabûl ettirebildiği takdîrde şimdiye kadar hakkında tecellî eden i'timâda lâyık olduğunu isbât edecektir. Aksi takdîrde zannederiz ki Zağlul Paşa bir ric'ate dûçâr olduğu takdîrde bu ric'at mûmâileyhi hayât-ı siyâsiyye ve hayât-i milliyye hâricine atacaktır. Tabiidir ki müşârun-ileyhin muvaffak olmasını temennî ederiz.

İhzârî müzâkerât ile esâsâtın takarrurunu müteâkib hiç şübhe yoktur ki İngilizlerle Mısırlılar arasında vukū bulacak müzâkerât serâpâ müşkilât ile mâlî olacaktır. Fakat İngilizlere istiklâl-i tâm esâsını kabûl ettirdikten sonra bu vâdîde ileriye doğru adımlar atmak nisbeten kolaylaşır.

Hicaz Ahvâli:

Hicaz isyânını bir ünvân kazanmak için yapan Hüseyin ahîren ismine yeni bir ünvân daha ilâve ederek göz boyamak istemiş ve bu ünvânlarla dûçâr olduğu muvaffakiyetsizlikleri, hüsrânları örtmek yolunu tutmuştur.

Hicaz Emîri Hüseyin'in hedefi İngiltere ile bir muâhede akd ederek para te'mîn etmektir. Hüseyin'in isyânından biri ehl-i İslâm arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyede emn ü âsâyişi te'mîn edecek bir kuvvet ve kudret görmediğinden her sene yüz binlerce hüccâcın Beytullâh'ı ziyâretleri netîcesinde Hicaz'ı istîlâ eden refâhtan eser kalmamış, bilakis hüccâcın adedi her sene azalmakta devâm etmiştir. En esâsıl menba'-ı vâridâtı müslümanlardan aldığı sadakalardan ibâret olan Şerîf Hüseyin bu menba'-ı vâridâtı da hemen hemen zâyi' ettikten sonra İngilizlere başvurarak onlara arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyenin himâyesini deruhde ettirmek mukābilinde para te'mîn etmek istemiş ise de buna da muvaffak olmamış, mûmâileyhin bu câniyâne hareketi derhâl anlaşılarak her taraftan hücûmlar vukū bulmuş ve mûmâ-ileyhin bütün mâhiyeti anlaşılmıştır. Dinine, devletine hıyânet eden bir adamın yapacağı iş müslümanların mukadderâtıyla meşgūl olmaktan vazgeçmek, kendisini unutturmaya çalışmak olduğu hâlde Hüseyin ile oğulları zerre kadar mütenebbih olmayarak **[16]** müslümanları aldatmakta devâm etmişlerdir. El-hâletü hâzihî Hüseyin ile oğullarının aleyhinde bütün İslâm âleminde şiddetli hücûmlar vukū bulmakta ve kendisinden teba'asının dahi bî-zâr olduğu beyân olunmaktadır.

Irak:

İngilizlerin senelerden beri devâm eden mesâîsi, kahırları netîcesinde a'zâsı toplanan Irak Meclis-i Müessisân'ı ahîren Faysal tarafından küşâd olunmuştur. Bu meclis Musul meb'ûslarını da ihtivâ etmektedir. İngilizler Musul meb'ûsları diye intihâb ettirdikleri birkaç adamı Irak Meclisi'ne sokmakla Musul mes'elesini halledeceklerini zannetmişlerdir. Hâlbuki bu gülünç hatt-ı hareket İngilizlerin butlânı ma'lûm-ı cihân olan da'vâsını zerre kadar takviye etmez. Bilakis İngilizlerin halkı tayyare bombardımanıyla tehdîd ederek meb'ûs intihabına sevk ettiği herkesin ma'lûmudur. Böyle tehdîd ve va'îd ile toplanılan meb'ûslardan hiçbir netîce hâsıl olmaz. Bilakis Irak halkı İngiltere-Irak muâhedesi tesmiye olunan hüccet-i esâreti tasdîk etmek için toplanılan bu Meclis-i Müessisân aleyhinde bir takım hasmâne tezâhürâtta bulunmuş ve bilhassa bu muâhedenin lehinde bulunmakla kesb-i iştihâr eden iki meb'ûs bey ağır sûrette yaralanmışlardır. Halkın hissiyât-ı hakīkiyyesini ifâde eden bu vaz'iyet şâyân-ı dikkattir. Ahîren yevmî gazetelerin aldığı haberlere nazaran Musul halkını Büyük Millet Meclisi'nde temsîl etmek üzere gönderilen meb'ûslar Diyarbekir tarîkiyle Ankara'ya muvâsalat etmişlerdir. Musul halkının bu hareketi hiç şübhesiz İngilizlerin harekâtını akîm bırakacaktır. Herhâlde karîben İstanbul'da akd-i ictimâ edecek konferansın Musul'u anavatana iâdeye muvaffak olmasını temennî ederiz.

Türkistan:

Bolşeviklerin Türkistan istîlâsı esnâsında kaldırıp götürdükleri nefâis miyânında Hazret-i Osman-ı Zinnureyn radıyallāhu anhın hatt-ı destiyle muharrer Kur'ân-ı Kerîm bulunmaktadır. Bu Mushaf-ı Şerîf Emîr Timurlenk'in devrinde Ebubekr eş-Şânî tarafından Şeyh Abdullah'ın merkadine konulmuştu. Türkistan ulemâ ve eşrâfı bu Kur'ân-ı Kerîm nüshasının iâdesini talebde ısrâr etmişlerdir. Bolşeviklerin Kur'ân-ı Kerîm'i iâdeye muvâfakat ettikleri anlaşılıyor. Türkistan'da bu münâsebetle fevkalâde ihtifâller icrâ olunacaktır.

Garîb Müslümanlığa İndirilen Darbeler

Müslüman vakıfları zabt olunuyor, câmilerin kapanmak tehlikesi!

Tevhîd-i Efkâr refîkimize Bulgaristan'dan yazılan mektuptan:

"Ne garîbdir ki çiftçilerin anormal idâresinden bahisle iktidâr mevkiine hak ve adâleti temsîl etmek gāyesiyle geçen profesörler hükûmeti, bütün bu buhrân ve tezeb-

züb devrelerinde şu garîb Müslümanlığa indirilecek darbeleri ihmâl etmek vazîfe-i nâ-şinâslığında bulunmadı.

Sâkıt hükûmet zamanında müslüman mekteplerine verilen üç milyon levalık i'âneyi bir kalemde bütçe hârici yapan ve müdhiş profesörlerimiz netîcesinde bir milyon iki yüz bin leva veren hükûmet bundan mâadâ müslüman mekteplerine verilen tarlaları da haritadan çizmeyi unutmamış ve bunu yaparken çiftçi hükûmeti zamanında ihzâr edilen Mesken Komisyonu Kānûn Lâyihası'nın ikinci maddesinin bize taalluk eden zeylini tayyetmek kadr-şinâslığında(!) bulunmuştur. Lâyiha-i kānûniyye mûcebince memleketteki buhrânı gidermek için Mesken Komisyonu her istediği binaya hükûmet nâmına vaz'iyed edecektir. İkinci maddenin zeyli ise "Evkāf-ı İslâmiyye akārâtı mebânî-i hayriyyeden olduğundan komisyon mukarreratından müstesnâdır" idi.

Bu fıkrayı tayyedenlerin doğrudan doğruya mekteplerimize ve câmilerimize olan kasdları tebârüz ediyor. Çünkü ancak evkāfımız sâyesindedir ki mekteplerimizi açabiliyor ve yavrularımıza millî ve dinî bir mefkûre, bir terbiye vermeye çalışıyor ve ancak yine bu sâyededir ki günün beş vaktinde öksüz minarelerimizden "es-salât" yükselebiliyor… Buna rağmen, memleketimizin birçok kasaba ve köylerinde aylardan beri maâş yüzü görmeyen muallimlerimiz var. Bugün parasızlık yüzünden birçok yerde kapanan zavallı mekteplerimizin o acıklı hâllerine, yarın, semâvâta beyâz, nârîn ve ilâhî gölgeler gibi yükselen garîb ve öksüz minarelerimizin son "es-salât"ı Fâtiha okursa, ne yazık!…

İsrâfât Nümûnesi

Paris'deki olimpiyad oyunlarına Türk sporcularından da on beş kişi kadar gönderilmesi hakkında Maârif Vekâleti'nin teşebbüsü ve bu seyâhat için 77 bin lira tahsîsât verilmesi yevmî gazetelerde birçok kīl ü kāli mûcib olmaktadır. Bu mes'eleye dâir *Akşam* gazetesi neşrettiği bir makālede bu husûstaki yolsuzlukları îzâh ediyor ve "yetmiş bin lirayı sorgusuz, suâlsiz böyle sarf ve isrâf ettirdiği için hükûmete şaşıyoruz" diyor. Müteâkiben gidecek sporculardan da bahsettikten sonra şu cümlelerle makālesini bitiriyor:

"Maahâzâ, bunlar, bu efendileri o kadar meşgūl eden hâdiseler değildir. Maksad, tenezzüh, bedâva Paris tenezzühüdür. Efendiler, âfiyet olsun, gidiniz, yiyiniz, içiniz, iyi eğlenineniz."

İkdâm gazetesi sâhibi Ahmed Cevdet Bey de bu mes'eleden şu sûretle bahsediyor:

"Paris'teki olimpiyad oyunlarına bizim de iştirâk etmekliğimiz için hükûmet 77 bin lira tahsîs etmiş! Ben bunu gazetelerde okuduğum zaman beni hayret istîlâ etti. Acaba olimpiyad oyunlarına iştirâkten bizim için, bizim gibi inkılâbının netâyicini henüz elde edememiş, yüz binlerce muhâcir iskânına mecbûr, efkar-ı fukarâ bir millet olimpiyat oyunlarından kendisi için ne gibi bir menfaat, ne gibi bir şeref bekliyor, diye düşündüm durdum. Hiçlikten başka bir şey göremedim. Hâlbuki o 77 bin lira ile tam sekiz yüz Türk ailesine mütemâdiyen nâmuslu bir meşgūliyet te'mîn olunabilirdi* Çorab ören makinelerden sekiz yüz tane celb edilir ve fukarâ ailelerine tevzî' olunabilirdi. Her hâlde günde 1, 1,5 lira kazanabilirdi. Bizim dimâğlarımız böyle şeyleri düşünüp pek cüz'î olan vâridâtımızın her cüz'ünü müsmir bir cihete tahsîs edecek yerde işte hayâlât ile vakit geçiriyoruz."

* İstanbul'da bin küsur talebenin bir senelik i'âşe masrafı yetmiş yedi bin liraya bile bâliğ olmuyordu. *Sebîlürreşâd.*

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

SEBÎLÜRREŞÂD

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîri
Eşref Edib

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

15 Mayıs 1924 | 12 Şevval 1342 | * Perşembe * | 15 Mayıs 1340 | Cild: 24 - Aded: 600

İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ

İlâhiyât Fakültesi'nin Vaz'iyet-i İlmiyyesi

Alâkadârân taraflarından îzâh ve müdâfaa edilememek yüzünden Meclis-i Millî'de kabûl olunan İlâhiyât Fakültesi te'sîsi mes'elesi pek garîb bir şekil aldı. Bu fakültenin te'sîsi haberini hâmilen Ankara'dan İstanbul'a gelen hevâ-yı nesîmî Dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmının sâmi'a-i hissiyâtını tehzîz eder etmez rûhlarında pek derin bir teheyyüc-i meserretkârâne tevlîd eyledi. Derhâl ictimâlar, müzâkereler akdedilerek müstakbel fakültenin tedrîsât projesini tanzîme çalışıldı. Mes'ele ile pek yakından alâkadâr bulunan müteaddid müderris beylerin matbûât sütunlarına intikāl eden muntazam makālelerinden, perâkende ifâdelerinden gāye-i umûmiyye-i dîniyye ile müterâfık bir proje tanzîm edemedikleri anlaşılmış ve bu hatânın tashihi için resmî mürâcaatlar, gayr-ı resmî ihtârlar vukū' bulmuştu. Memleketin mütenevvi' maârif ihtiyâcâtını tatmîn etmek mes'ûliyetini uhde-i hazâkat ve basîretine alan Maârif Vekâlet-i Celîlesi'nin Dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmı taraflarından bi't-tanzîm takdîm olunan İlâhiyât projesini erbâb-ı ihtisâs ile bi'l-müşâvere arîz ve amîk bir sûrette tedkīk ederek memleketin maârif-i dîniyyesine hâdim bir şekle koyması pek ziyâde ümîd olunurdu. Mayıs'ın yedinci günü icrâ edilen küşâd merâsimi esnâsında Müsteşâr Fuad Bey ile Dâru'l-fünûn Emîni İsmail Hakkı Bey taraflarından verilen îzâhâttan ve yine matbûât sütunlarına akseden ders müfredatından anlaşıldığına göre projede hiçbir gûnâ tashîhât icrâ edilmemiş ve olduğu gibi tatbîkine cevâz verilmiştir.

Hiç şübhe yoktur ki Meclis-i Millî'de te'sîsine karâr verilen İlâhiyât Fakültesi bu şekilde bir İlâhiyât Fakültesi değildir. Çünkü bu şekildeki İlâhiyât Fakültesi hazîne-i millet ve devlete tahmîl edilen fâidesiz ve ni'metsiz bir külfetten ibârettir. Asgarî fedâkârlıklar mukābilinde a'zamî fâideler istihsâl etmek mecbûriyetinde bulunan herhangi meclis mühim mikdârda mâlî fedâkârlığa mâl olan fakat memleketin ne maârif-i dîniyyesine, ne de maârif-i dünyeviyyesine hizmet edemeyecek bir şekle sokulan bir fakülte te'sîsine ne karâr, ne de cevâz veremez. Meclis-i Millî'nin kabûl ettiği İlâhiyât Fakültesi bütün levâzımını hâvî bir İlâhiyât Fakültesidir. Akıl, mantık, tecrübe, ilim, maslahat-ı âmme, tabîat-ı mes'ele de böyle olmasını müstelzimdir. Tedrîsâta başlamak üzere bulunan İlâhiyât Fakültesi şekl-i hâzırını muhâfaza ettikçe memleketin ne maârif-i dîniyyesine, ne de maârif-i dünyeviyyesine fâide bahşolamayarak yalnız bir külfet-i mâliyye halinde kalacağını herkesin anlayabilmesi için mevki'-i tatbîke konulan ders projesini tedkīk ve îzâh edelim.

Ulûm-ı dîniyye mütehassısları yetiştirmek üzere kabûl olunan dersler şunlardan ibârettir: Tefsîr ve tefsîr târîhi, hadîs ve hadîs târîhi, fıkıh târîhi, kelâm târîhi, mâ ba'de't-tabî'a, tasavvuf târîhi, târîh-i edyân, ictimâiyât, rûhiyyât, ahlâk, târîh-i felsefe, Türk târîh-i dinîsi, dîn-i İslâm târîhi, ictimâî rûhiyyât… İlâhiyet Fakültesi işte bu sûretle teşkîl edilmiştir. İlâhiyât Fakültesi'nden İslâmiyet'in **[18]** beklediği gāye ile ulûm-ı İslâmiyyenin nelerden ibâret olduğunu bilmeyenler var ise onların bu şa'şaalı ders programından büyük ümidlere düşmeleri ihtimâli vârid-i hâtır olabilir. Fakat tabîat-ı mes'eleden gāfil bulunmayanların azîm bir inkisâr-ı hayâle uğrayacakları da şüphesizdir.

Bu müselsel ve muhteşem dersler miyânında gāye-i dîniyye ile alâkadâr ve ulûm-ı İslâmiyyenin ümme-

hâtından ma‘dûd yalnız iki ders görülüyor. Tefsîr ve hadîs dersleri… Sâir derslerin bir kısmı dar bir programda ihmâl edilecek derecede fer‘î derslerden ibârettir. Meselâ: Tefsîr târîhi, hadîs târîhi, fıkıh târîhi, kelâm târîhi, tasavvuf târîhi, târîh-i edyân dersleri bir âlim-i dîn için kıymetli ma‘lûmât menba‘larıdır. Fakat ulûm-ı dîniyyenin esâsât ve zarûriyyâtı miyânında dâhil değildir. Esâsât ve zarûriyyât-ı dîniyyeye âid dersler ile beraber onların da tedrîs ve tederrüs edilmeleri pek ziyâde şâyân-ı temennîdir. Fakat zaman ve programın darlığı hasebiyle ikisini birlikte tedrîs ve tederrüs imkânı bulunamayınca usûl-i ulûmu fürû‘-ı ulûma takdîm ve tercîh etmek mecbûriyetindeyiz. Diğer kısım dersler kâmilen ulûm-ı dünyeviyyeye âid olmakla beraber tedrîs ve tederrüsleri yine pek şâyân-ı temennî ise de yegâne gâyesi ulûm-ı dîniyye mütehassısları yetiştirmek olan İlâhiyât Fakültesinde ulûm-ı dîniyyenin esâsât ve zarûriyyâtı terk ve ihmâl edilerek füru‘uyla, gâye-i dîniyyeden uzak bulunan ulûm-ı dünyeviyyenin tedrîs ve tederrüs edilmesi insana bilâ-ihtiyâr:

[ترسم نه رسی بکعبه ای اعرابی این ره که تومیروی بترکستانست][1]

dedirtiyor. Tefsîr ve hadîs dersleri şübhesiz ulûm-ı İslâmiyyenin üssü'l-esâsıdır. Fakat ulûm-ı İslâmiyye nâmına yalnız tefsîr ve hadîs okutmakla, ulûm-ı İslâmiyyeden hiçbir ders okutmamak arasında gâye-i umûmiyye-i dîniyye i‘tibârıyla şâyân-ı ehemmiyet hiçbir fark yoktur.

Oldukça mühim ve mübhem telâkkī ettiğim bu noktayı biraz tavzîh mecbûriyetini hissediyorum: Kur'ân ve hadîsin tefsîrlerinden evvel bizzât Kur'ân ve hadîsin vaz'iyet ve mâhiyetlerine dâir ma‘lûmât-ı mücmele vermek lâzım geliyor. Kur'ân ve hadîsin, akāid, ibâdât, münâkehât ve müfârakāt, hukūk ve muâmelât şu'beleri vardır. Kur'ân ve hadîsin bu şu'belere âid ahkâm-ı cüz’iyyeyi yegân yegân îzâh ve ihtivâ etmeleri hikmet ve maslahata muvâfık değildi. Çünkü bu şekilde mâhiyet-i semâviyyelerini muhâfaza etmek kudret-i beşeriyyenin hâricine çıkmış olurdu. Onun için Kur'ân ve hadîsin muhtevîyâtı nâ-mütenâhî hâdisât-ı cüz’iyyeye dâimâ kābil-i tatbîk ahkâm-ı umûmiyye ve kavâid-i külliyyeye münhasır kaldı. Kavânîn-i beşeriyye bile bu şekilde tanzîm edilir ve ahkâm-ı umûmiyyenin hâdisât-ı cüz’iyyeye tatbîki hükkâmın iktidârlarına bırakılır, hükkâm da ulûm-ı hukūkiyye ve cezâiyyeyi evvelce tahsîl etmiş bulunmak sâyesinde bu kābiliyeti gösterebilir. Rastgele her ferdin her hangi kānûndan istinbât-ı ahkâm etmesine ve ahkâm-ı kānûniyyeyi hâdisâta tatbîk eylemesine imkân yoktur. İşte kavânîn-i beşeriyye gibi, kavânîn-i semâviyyeden de herkesin istinbât-ı ahkâm etmesine ve âyât ve ehâdîsi hâdisât-ı dîniyyeye tatbîk eylemesine imkân yoktur. Kur'ân ve hadîsten ahkâm-ı i‘tikādiyyeyi bulup çıkarmak mütekellimin-i İslâmiyyenin bu ibâdât, münâkehât ve müfârakāt, hukūk ve muâmelât şu'belerini hâvî ahkâm-ı fıkhiyyeyi seçip ayırmak da fukahâ-yı İslâmiyyenin gösterebileceği bir kudret ve kābiliyet-i ilmiyyedir. Bu i‘tibâr ile ilm-i kelâm Kur'ân ve hadîsin bir tefsîr-i i‘tikādîsi, ilm-i fıkıh da bir tefsîr-i amelî ve hukūkīsidir. Binâenaleyh kelâm ve fıkıh dersleri okunmadıkça tefsîr ve hadîs derslerinden edilecek istifâde pek cüz’îdir.

Lisânımızda tefsîr nâmıyla müteârif olan ve Kur'ân ve hadîsin ma'nâlarını îzâh etmekte bulunan şerhler ne kelâm ne de fıkıh kitabı değildir. Kur'ân ve hadîsten şuabât-ı ahkâmı istinbât etmek müteârif müfessirlerin hem vazîfeleri, hem de salâhiyet-i ilmiyyeleri hâricindedir. Onların vazîfeleri ve salâhiyetleri Kur'ân ve hadîsin ma'nâlarını sarf, nahif, maânî, beyân, bedî‘ kavâidine tevfîkan şerh ve îzâh etmekten ibârettir.

Yeni esâslara müstenid yeni bir hukūk-i aile kānûnu ile, hukūk-ı medeniyye kānûnu yapılmak üzere olduğu cihetle fıkıhın münâkehât ve müfârakāt kısmına âid ahkâm ile muâmelât-ı hukūkiyyeye dâir kısmına fîmâ-ba‘d ihtiyâc hissedilmeyeceği dermiyân edilmek ihtimâline karşı verilecek cevâb şudur: Bu, mes’elenin cihet-i kazâiyyesidir. Herhangi hâdiseyi hallettirmek üzere mahkemeye mürâcaat eden kimse, hâdisenin nev‘ine mahsûs ahkâmına uymak mecbûriyetindedir. Fakat işin bir de cihet-i iftâiyyesi vardır. Hâdiseyi mahkeme vâsıtasıyla değil de, ahkâm-ı fıkhiyye dâiresinde hallettirmek isteyen kimse bi't-tabi‘ ya resmî veyahud gayr-ı resmî bir fakīhe mürâcaat edecektir. Bu gibi kimselere –inde'l-îcâb– cevâb verecek fakīhler yetiştirmek zarûreti karşısındayız.

Fakīh yetiştirmek târîh-i fıkhı okutmakla değil, bizzât fıkhı okutmakla mümkün olur. Mütekellim yetiştirmek husûsunda da aynı zarûret mahsûstur. Ve mütekellim yetiştirmek de ilm-i kelâmın târîhini değil, bizzât ilm-i kelâmı okutmakla kābil-i husûldür. Şu hâlde ilm-i fıkıh ve ilm-i kelâm derslerinin programa derc edilmesi mutlaka lâzım gelir. Ders sâ‘atleri bu ilimleri târîhleriyle beraber tedrîse müsâid değilse, târîhlerini bırakarak bizzât kendilerine okutmak muktezâ-yı hikmet ve maslahattır.

Talebenin, ahkâm-ı i‘tikādiyye ve fıkhiyyeyi Kur'ân ve hadîsten öğrenmesi **[19]** mümkün farz olunsa, bu imkân tahakkuku muhâl bir imkândır. Çünkü bütün müddet-i tahsîliyye zarfında a‘zamî bir gayretle birkaç sure ve beş on hadîs ancak okutulabilir. Daha fazla okutulmalarına ne ders saatleri ne de müddet-i tahsîliyye müsâid de-

---

[1] "Bu yol seni Kâ'be'ye değil, Türkistan'a götürür." (Gidilen yönün tam aksine olduğunu anlatmak için söylenir.)

ğil iken târîh-i tefsîr ve târîh-i hadîs derslerinin de ayn-ı müderrislerin uhdelerine tevdî‘ edilmiş bulunması tefsîr ve hadîs derslerinden istifâde imkânını külliyyen selb etmektedir.

Programa yalnız ilm-i fıkhın ilâvesi de te’mîn-i maksada kâfî gelmez. İlm-i usûl-i fıkıhın ilâvesi dahi bir farz-ı ilmîdir. Ahkâm-ı fıkhiyyenin Kur'ân ve hadîsten keyfiyyet-i istinbâtları keyfe mâ ittefaka bir mes’ele değildir. İlmî prensiplere, felsefî düstûrlara, mantıkî kânûnlara tâbi‘dir. Bu prensipleri, düstûrları, kânûnları bilmeyenler Kur'ân ve hadîsten istinbât-ı ahkâm edemezler. Ederlerse Süleyman Nazif Bey'in zenginleri oruç tutmaktan kurtarmaya ma‘tûf şefâat-i ictihâdiyyesi gibi ictihâdlar karşısında kalırız. Usûl ve şerâit-i ictihâd ve istinbâtı bilenler fukahâ-yı İslâm hazerâtıdır. Ve usûl ve şerâit-i mezkûreyi ihtivâ eden ve bildiren ilim ve fen de ilm-i usûl-i fıkıh ünvân-ı zî-vakārını taşımakta bulunan fenn-i celîl-i İslâmîdir. Beşerî ilim ve fenlerde, usûl-i fıkh-ı İslâm derecesinde muntazam esâslara, sarsılmaz temellere müstenid hiçbir ilim ve fen yoktur. İlm-i usûl-i fıkıh felsefenin en yüksek bir tabakasıdır. Kur'ân ve hadîsten hevâî, keyfî, câhilâne, gâfilâne, bedhâhâne ma'nâlar, maksadlar, hükümler çıkarılmasına mâni‘ olan yegâne fen usûl-i fıkıh fenn-i celîlidir. Bu fenn-i celîl mensî ve metrûk bir hâlde kalırsa Kur'ân ve hadîs herkesin bâzîçe-i âmâl ve hevesâtı ve her bedhâhın âlet-i şerr u fesâdı olur. Bu fenn-i celîli bilmeyen bir kimse Kur'ân ve hadîs ile ahkâm-ı fıkhiyye arasındaki ilmî münâsebât ve revâbıtı anlayamaz. Usûl-i fıkıh fenni herhangi bir hükmün ahkâm-ı İslâmiyyeden olup olmadığını fark ve temyîz etmek için yegâne bir mîzân-ı ilmîdir. Usûl-i fıkhı bilmeyen bir fakihin ma‘lûmât-ı fıkhiyyesi şuûrî, istidlâlî değil, gayr-ı şuûrî ve taklîdîdir. İlm-i usûl-ı fıkıh derecesinde, insandaki fikr-i muhâkemeyi takviye edecek, herhangi bir mes’elenin tedkīk ve ta‘mîki için lâzım gelen ilmî tarîkleri gösterecek hiçbir ilm-i müdevven yoktur. Yalnız İslâm mütefekkirlerinin değil, Musevî ve İsevî mütefekkirlerinin dahi hayretlerini celb eden bu fenn-i celîl, bir kānûn şu'besi olan mekteb-i hukūkta tedkīk edilmekte iken, bugün ilâhiyât şu'besinin programından hâric kalması bizde mantıkın mülgā kānûnlar sırasına girdiğini göstermektedir!

Yahya Afif

AHLÂKİYÂT

Vezâif-i Ahlâkiyyenin Kuvve-i Te’yîdiyyeleri

Beşeriyetin gāye-i hilkati mekârim-i ahlâkiyyedir. Hazret-i Muhammed aleyhisselâm Efendimiz'in "Ben mekârim-i ahlâkiyyeyi te’sîs ve ta‘mîm etmek hikmetine mebnî ba‘s olundum." buyurmuş olması mekârim-i ahlâkiyyenin, nazar-ı İslâm'daki ehemmiyetini göstermektedir. Mekârim-i ahlâkiyyenin bir mebdei, bir de müntehâsı vardır. Mebdei "selâmet-i niyyet"ten ibârettir. Selâmet-i niyyet: Felsefî ifâdesiyle, nef‘ ve zarar düşüncelerini "hod-endîş"liğe hasr ve tahsîs etmeyerek "diğer-endîş"liğe de mühim bir mevki‘ vermekten ibârettir. Ve şer‘î ifâdesiyle, nefsinin nâiliyetini temennî ettiği iyiliklere diğer kimselerin de nâiliyetini temennî etmesi ve kendisinin masûn kalmak istediği fenâlıklardan diğer kimselerin de masûn kalmalarını istemesinden ibârettir.

Mekârim-i ahlâkiyyenin müntehâsı da selâmet-i ef‘âlden ibârettir. Selâmet-i ef‘âl: Selâmet-i niyyetin âsâr-ı hâriciyyesi ve netâic-i maddiyyesi demektir. Ahlâkın inde'l-Hâlik ve inde'l-mahlûk makbûl ve müstahsen olması ve binâenaleyh mükâfâta müstahık görülmesi mebdeiyle müntehâsının yek-diğerine tevâfuk ve tetâbuk etmesine vâbestedir. Selâmet-i niyyete mukārin olmayan ef‘âl, gayr-ı ihtiyârî ve gayr-ı şuûrî, ta‘bîr-i diğer ile tesâdüfî olarak fazîlet ve hayriyyet ile ittisâf edebileceği için şâyân-ı tahsîn ve sezâvâr-ı mükâfat olamaz. Selâmet-i niyyet de makbûl ve müstahsen âsâr-ı hâriciyye ile netîce-pezîr olmadığı sûrette ehemmiyetini zâyi‘ ederse de, sâhibi de müstahıkk-ı muâhaze değildir. Fakat âsâr-ı hâriciyyeden mücerred selâmet-i niyyetin, gāye-i hilkati tahakkuk ettiremeyeceği cihetle selâmet-i niyyetini dâimâ selâmet-i ef‘âl ile netîcelendirmeye çalışmak her hüsn-i niyyet sâhibinin pek mühim bir vazîfe-i insaniyyesidir.

İslâmiyet'in yalnız selâmet-i niyyete mükâfât va‘d ettiği vâriddir. Fakat sahsî mükâfât ile iktifâ etmek hod-endîşlikten ibâret kalır. Hâlbuki gāye-i hilkat yalnız hod-endîşlik değildir. Belki diğer-endîşlik gāye-i hilkatin en mühim kısmıdır. Çünkü insanların yek-diğerlerine karşı îfâsıyla mükellef bulundukları muâvenet-i ictimâiyye ancak diğer-endîş olmalarıyla kābili tahakkuktur. Binâenaleyh bir kimse ancak kendisinin müstefîd olabileceği selâmet-i niyyet mertebesinde tevakkuf etmeyerek ef‘âl ve a‘mâl-ı hâriciyyesiyle ebnâ-yı nev‘ini müstefîd etmeye ve bu sûretle kendi mükâfatının da tezâ‘uf etmesine çalışmalıdır. Elinden geldiği kadar dâimâ gerek kendine ve gerek hem-nev‘ine nâfi‘ olmaya çalışmak her insanın ilk vazîfesidir. İnsan bu vazîfesini ne derece ihmâl ederse gāye-i hilkatinden o derece uzaklaşmış olur. **[20]** Sâhib-i hayr veyahud vâsıta-i hayr olmayan veyahud olamayan bir kimse hiç olmazsa, sâhib-i şer‘ veyahud vâsıta-i şer‘ de olmamalıdır. Vücûdu gerek nefsine ve gerek diğer kimselere muzır olan kimse gāye-i hilkatin tamâmen hâricine çıkmış ve binâenaleyh yalnız insaniyyet kisvesine bürünmüş bir mahlûktur. Insanların kâffe-i harekâtına nizâm verecek olan kānûn, kānûn-ı ahlâktır. Fakat her kānûn kuvve-i te'yîdiyyeden mahrûm bulundukça yâ ta-

mâmen veyahud külliyyen tatbîk edilemez. Tatbîk edilemeyince matlûb olan netîce de elde edilemez. Binâenaleyh kānûn-ı ahlâkın da kuvve-i te'yîdiyyesi olmak lâzım gelir. Acaba bu kuvve-i te'yîdiyyeler nelerden ibârettir?

Vezâif-i ahlâkiyyenin iki kuvve-i te'yîdiyyesi vardır. Biri fikr-i mes'ûliyyet, diğeri fikr-i mükâfattır.

Fikr-i mes'ûliyyet: Vezâif-i ahlâkiyye îfâ olunmadığı takdîrde şahsî vicdân huzûrunda, vicdân-ı âmme huzûrunda Hallâk-ı Âlem huzûrunda mes'ûl ve mahcûb kalmak endîşesidir.

Fikr-i mükâfât: Vezâif-i ahlâkiyye îfâ edildiği takdîrde şahsî vicdânın inşirâhına, vicdân-ı âmmenin iltifât ve istihsânına, Hallâk-ı Âlem'in rızâ-yı mes'adet-âverine nâiliyet ümniyyesinde bulunmaktan ibârettir.

Mes'ûliyet iki nev'dir: Biri dünyevî mes'ûliyet, diğeri uhrevî mes'ûliyettir. Vezâif-i ahlâkiyye üzerinde daha ziyâde hâiz-i te'sîr olan mes'ûliyet, mes'ûliyet-i uhreviyye fikridir.

Mükâfât da biri dünyevî, diğeri uhrevî olmak üzere iki kısımdır. Ve uhrevî mükâfâta nâiliyet fikri vezâif-i ahlâkiyye üzerinde daha ziyâde hâiz-i te'sîrdir. Uhrevî mes'ûliyet ve mükâfât fikirlerinin, vezâif-i ahlâkiyye üzerinde daha ziyâde hâiz-i te'sîr olması esbâbını şu sûretle îzâh etmek mümkündür:

Ahlâk-ı şahsî gibi, vicdân-ı şahsî de tehzîbe, tasfiyeye muhtâcdır. Ahlâkı ifsâd eden müessirât, vicdânı da ifsâd edebilir. Tehzîb ve tasfiye edilmeyen ve müessirât-ı müfsidenin taht-ı te'sîrinde kalan vicdân, vezâif-i ahlâkiyyeyi murâkabe etmeyebilir. Binâenaleyh vezâif-i ahlâkiyyeyi îfâ etmeyenlerin müstahık oldukları mes'ûliyeti ta'yîn ve tertîb etmek vazîfesini ihmâl edebilir. Ve yine vezâif-i ahlâkiyyeyi îfâ edenlerin, lâyık bulundukları mükâfâtı ta'yîn ve tertîb etmek vazîfesine karşı da lâ-kayd kalabilir. Ve bi'n-netîce vicdân-ı şahsî vezâif-i ahlâkiyye üzerinde matlûb olan hüsn-i te'sîri icrâ edemez. Şâir Eşref merhûm:

Çalışsa bin sene bülbül gibi karga fasîh olmaz
Balonla âsumâna çıksa bir âdem Mesîh olmaz.
Müebbeddir, silinmez nakş-i te'sîrâtı vicdânın
Berâet etse de mücrim derûnu müsterîh olmaz.

diyor ve bu sözle vicdân-ı şahsînin vazîfe-i murâkabeyi hüsn-i îfâ edebileceğini anlatmak istiyorsa da yaptığı fenâlıktan dolayı dâimâ azâb duyan vicdân ancak tehzîb ve tasfiye edilmiş bir vicdân olabilir. Ta'bîr-i diğerle: İlhâmât ve ihsâsât-ı dîniyyenin –gerek şuûrî ve gerek gayr-ı şuûrî bir sûrette– te'sîrâtına tâbi' olan bir vicdân ancak bu fazîleti ibrâz edebilir.

Vicdân-ı âmmenin vaz'iyeti de vicdân-ı şahsînin vaz'iyetinden pek farklı değildir. Onun te'sîrâtı da tâbi' olduğu şerâite göre değişir. Maa hâzâ vazîfe-i murâkabeyi îfâ etmek husûsunda vicdân-ı şahsîden kuvvetli olduğu gayr-ı kābili inkârdır.

Fakat bu kuvvetiyle beraber pek mühim bir vaz'iyeti de vardır. Seyyâr değil, sâbit olduğu için, herkesi her yerde ta'kīb ve murâkabe edemez. Binâenaleyh vicdân-ı âmmenin dâire-i ta'kīb ve nüfûzu hâricinde bulunan bir kimsenin vicdân-ı âmmenin murâkabesinden korkmasına veyahud vicdân-ı âmmeden mükâfât beklemesine mahal kalmaz. Dâire-i ta'kīb ve nüfûzunda dahi hayât-ı fâniyyeye terettüb edecek mes'ûliyet veya mükâfata ehemmiyet vermesine kuvvetli sebebler bulunamaz. Bâ-husûs vesâit-i mümkine ile mes'ûliyeti ber-taraf etmek ihtimâli vicdân-ı âmme huzûrunda fikr-i mes'ûliyeti za'îf düşürebilir. Binâenaleyh vezâif-i ahlâkiyyenin murâkabesiz kalması tehlikesi dâimâ vârid-ı hâtırdır. Murâkabesiz kalan ahlâktan hiçbir zaman iyi netîce beklenemez. Eğer iyi netîcelere tesâdüf edilirse mutlaka onlar da eser-i tesadüftürler.

Mes'ûliyet veya mükâfât-ı uhreviyye fikri bu gibi esbâb-ı za'af ve muhâtaradan âzâdedir. Mes'ûliyet-i uhreviyye fikri sâbit değil, seyyâr olduğu için, herkesi her yerde her zaman ta'kīb ve murâkabe etmek kudretini hâizdir. Hiçbir kimse hiçbir yerde hiçbir zaman onun ta'kīb ve murâkabesinden yakasını kurtaramaz. Ve gayr-ı meşrû' sebeb ve bahâneler ile mes'ûliyet-i uhreviyyeyi ber-taraf etmek imkânını bulamaz. Bâ-husûs uhrevî mes'ûliyet, hayât-ı ebediyyenin çekeceği bir mes'ûliyet olduğu için, âkil bir kimse bu mes'ûliyete karşı hiçbir vechile ihmâlkâr davranamaz. Binâenaleyh vezâif-i ahlâkiyye üzerinde en ziyâde te'sîr icrâ edecek olan kuvvet, mes'ûliyet-i uhreviyye kuvvetidir.

Mükâfât-ı uhreviyye fikri de yine hayât-ı ebediyyeye âid bir fikir olduğu için âkil bir kimse mükâfât-ı uhreviyye fikrine karşı da kat'iyyen ihmâlkâr davranamaz. Binâenaleyh vezâif-i ahlâkiyye üzerinde en ziyâde te'sîr bırakan kuvve-i müeyyidelerden biri de uhrevî fikr-i mükâfât kuvvetidir. İnsan, gelip geçici dünyevî mükâfâtları her zaman ihmâl edebilir. fakat dâimî ve ebedî hayâtı mükâfâtsız bırakmak hiçbir âkilin yapacağı bir iş değildir. Bilakis **[21]** mükâfât-ı uhreviyyeye nâil olmak için dünyâda her türlü mezâhime tahammül edilir.

Bu bahis hulâsa edilmek lâzım gelirse, denilebilir ki harekât-ı beşeriyyeyi rabt u zabt altına alacak bir kuvve-i zâbıta varsa o da uhrevî mes'ûliyet ve mükâfât fikirleridir. Bu kuvvetin yerini tutacak dünyevî hiçbir kuvvet yoktur. Beşeriyet bu hakīkati er geç anlayacak ve bu kuvve-i zâbıtanın teşkîlâtını tevsî'e bütün kuvvetiyle çalışmak ihtiyâcını duyacaktır.

Y. A[ayın].

İCTİMÂİYÂT

İctimâî Fevzâlar Nasıl Sirâyet Eder?

Cem'iyet hayâtında nâ-kābil-i mukāvemet bir hâssa-i sereyân mevcûddur. Muhîtin te'sîrâtı nâmıyla da tevsîm edilen bu ihtisâsât-ı gayr-ı mer'iyyeden hey'et-i ictimâiyyenin müsbet veya menfî netâyic istihsâl etmesi sirâyet ve meyelân hâssasının teveccüh ettiği istikāmete tâbi'dir.

Ferdî sâhada müstakillen hareket edebilen, irâdesine hâkim olan her hangi bir kimse kitle-i ictimâiyyenin müşterek irâdesi sâhasına girince derhâl müşterek te'sîrâta tâbi' olur. İctimâî kitleleri tahrîk eden rûhiyâta gelince bu da akıldan ziyâde, hissiyâta istinâd eder. Efrâd üzerine cem'iyetin te'sîrâtı, hissen müteharrik büyük bir ictimâ kitlesinin muhîtine giren kimseler üzerindeki nâ-kābil-i mukāvemet te'sîrâta müşâbihdir. O kimseler isteseler de istemeseler de cem'iyetten başka türlü düşünemezler.

Umûmî nümâyişlerde vâzıhan hissedilen bu kānûn-ı ictimâînin hâl-i tabîîde de daha sâkin, fakat daha derin tecellîyâtı mevcûddur.

Efrâdının secâyâ-yı müsbetesi cem'iyetin menfî fezâyihine fâik olmayan hey'et-i ictimâiyyeler tereddiyâtın sirâyeti için en müsâid bir vasat teşkîl eder. Cem'iyetin efrâd üzerinde menfî te'sîrât vücûda getirmemesi için terbiye-i ibtidâiyye ve şahsiyyenin, münferid seciyenin metîn ve mütekâmil olması lâzım gelir ki cem'iyeti fevzâ yollarından kurtaracak yalnız bu kuvvettir.

Demek oluyor ki efrâdın salâhı cem'iyetin salâhını müeddî olduğu kadar cem'iyetin tereddiyâtı efrâdın kemâline mâni' ve bi'n-netîce hey'et-i ictimâiyyenin infisâhını mûcibdir.

Yükselmek isteyen hey'et-i ictimâiyyelerin efrâd ve cem'iyet kuvvetlerinin yek-diğerini müsbet vecheler dâhilinde dâimâ takviye edecek bir hatt-ı hareket intihâb etmeleri zarûrîdir. Bu iki kuvvetten birinin sukūtu diğerinin de sukūtunu intâc eder.

Milletlerin hayâtında en büyük bir tehlike teşkîl eden ictimâî fevzâların nasıl sirâyete başlayarak efrâdı ve bi'n-netîce cem'iyeti mahva mahkûm ettiği vâzıhan tedkîk ve tahlîl edebilmek için evvel-emirde herhangi bir fikrin ne gibi şerâit içinde mefkûre hâlini aldığını münâkaşa etmeliyiz.

Dünyâda mecnûn olmayan her sâhib-i aklın mülâhazâtı birer fikir olabilir. Lâkin bunların kıymeti efrâd ve cem'iyete bahşettiği menfaat ve zarara göre ta'ayyün eder. Bu fikirlerin mâhiyetini ta'yînde yegâne mi'yâr akl-ı selîm ile tecrübeden başka bir şey değildir. Hilkat-i Âdem'den beri çok def'a beşeriyet bâtıl fikirler arkasında koşmuş, bâtıl akīdeler uğrunda can vermiştir. Bir zamanlar putlara, âteşe, hayvânât-ı müfteriseye -hâşâ- taabbüd eden insanlar bazen esâtîre esîr olmuş, bazen zâlim-i müstebidlerin mahkûmu bulunmuştur. Târîhin bu tecellîyâtından anlaşılıyor ki akıl her vakit beşeriyet üzerinde hâkim olamamıştır. Ahvâl-i rûhiyye-i insâniyye -akıl, terbiye ve seciye noksanı gibi her hangi bir sebeble- bâtılı hak olarak kabûle de mütemayildir. Ancak pek az bahtiyâr kimselerdir ki kendilerini bâtıl te'sîrlerden kurtarabilirler.

İşte hey'et-i ictimâiyyenin saâdeti, muhâfaza-i zindegîsi için müteharrik bi-zâtihî olmak kuvvetini hâiz şahsiyetlerin çoğalması nasıl bir zarûret teşkîl ederse, ekseriyeti bu yüksek kemâli idrâkten mahrûm bulunan efrâdın ıstıfâsı için de "murâkabe-i ictimâiyye" en büyük bir lâzıme halinde tecellî eder.

Herhangi bir fikir evvelâ da'vâ olarak meydâna çıkar. Bu da'vâ, tekrâr olunur. Nutuklarla, konferanslarla, matbûâtla, kitaplarla, husûsî mübâhaselerle tekrâr teâküb eder.

Bu tekerrürler mütefekkir, müteharrik bi-zâtihî olmayan rûhlar üzerinde bir te'sîr bırakır. Bu te'sîrâtın devâmı, nüfûz ve sirâyet hâssalarının yardımıyla fikirler, mefkûre hâline inkılâb eder. Gustaw Le Bon bu hakīkatten bahsederken diyor ki: "İddiâ ile tekrâr, iknâın en kuvvetli âmilleridir. İddiâ fikir tevlîd eder, tekrâr o fikri yerleştirir ve onun bir akīde yani sarsılmaktan vâreste kalacak derecede sâbit bir fikir haline getirir. Basît rûhlar üzerinde -hattâ basît olmayanların üzerinde dahi- tekerrürün kuvveti şâyân-ı hayrettir. Onun te'sîriyle en bâriz dalâletler parlak hakīkatler gibi olur."

İlmin gāyesi insâniyete hizmet ve i'lâ-yı hakīkattir. İlm-i ictimâî ve rûhînin de gāyesi beşeriyetin rehgüzâr-ı hayâtında en sağlam ve mes'ûd bir yolda yürümesine hâdim vesâiti göstermektir.

Cem'iyet-i beşeriyyenin bir cüz'-i metîni olan hey'et-i ictimâiyyemiz için de **[22]** bütün -cihânın ilim ve irfân zarûretlerine göre tebdil-i veche eylemesi lâzım geldiği bir asırda- ulûm-ı ictimâiyyenin gösterdiği hakīkatler hiçbir vakit kābil-i istiğnâ değildir.

Binâenaleyh dilimiz döndüğü kadar îzâhına çalıştığımız ictimâî düstûrlardan maksad bunları ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyemiz için bir mi'yâr olarak gösterip cem'iyetimizi tehdîd eden envâ'-ı fevzâların mâhiyet ve menşelerini tahlîl etmek içindir.

Evvelen; asrîleşmek için bir zarûret var. Herkes bu zarûreti kendi nokta-i nazarına göre tefsîr ve muhâkeme ediyor. Bir kısım efkâra göre "Asrîleşmek esâsât-ı ictimâiyyemizin muhâfazası sûretiyle mümkündür." Di-

ğer bir kanâate göre de "Asrîliği temsîl eden garb medeniyeti bir küldür. Sâde maddiyâtıyla değil, tarz-ı telakkīsiyle, zihniyetiyle, i'tiyâdâtıyla bir küldür. Binâenaleyh, gāyeye vüsûl için bir noktadan, bir cebheden değil, hey'et-i mecmûasıyla garb medeniyetini iktibâs etmek lâzım gelir." Evet bu, bir mefkûredir. İlim sâhasında ise her fikre hürmet edilir. Ve ilzâm ciheti yine ilmin hürmetkâr ve vakūr muhâkemesine terk olunur.

Asrîleşmeyi yani zamanın inkişâfât-ı ilmiyye ve fenniyyesini hâiz kuvvetli bir millet halinde cihana nûr ve irfân saçmayı ârzû etmeyen kim vardır? Bu öyle bir zarûret, öyle bir bedâhettir ki üzerinde münâkaşa bile câiz değildir.

Ancak bu medeniyet-i beşeriyye olmak i'tibârıyla garb medeniyeti de iyi ve fenâ cihetleri sînesinde toplayan, iyiliklerinden dolayı yükselen, fakat fenâlıklarından dolayı da daha büyük bir süratle tedennîye giden bir medeniyettir. O fenâlıkların ismi garbda da şarkta da olduğu gibi tereddî ve dalâlettir. İşte halledilecek düğüm noktası burasıdır.

Her şeyden evvel medeniyet mefhûmunun menfaat ve saâdet-i mefkûresiyle müterâdif olduğu bilinmelidir. Herhangi şey ki hey'et-i ictimâiyyemize fâide veriyor ve saâdet getiriyorsa işte o medeniyettir. Fakat hangi bir mefhûm ve iktibâs cem'iyetimizin rûh-ı ictimâîsini sarsıyor, âile revâbıtını gevşetiyor, nesli kumarla, içki ve fuhuşla kurutuyorsa bunun ismi ister medeniyet, ister kemâlât olsun, açık bir dalâletten başka bir şey değildir. Şimdi matlûbumuz olan medeniyet acaba bu iki kısımdan hangisidir? Hiç şübhesiz hey'et-i ictimâiyyemize saâdet getirecek olan irfâna, fenne müstenid olan medeniyet-i hakîkiyyedir. Bu ârzûya rağmen -ihtiyârî, gayr-ı ihtiyârî- bazı fevzâlarda nasılsa cem'iyetimize hulûl etmek fırsatını kazanmış bulunuyor. Memleketi istîlâ eden müskirât, kumar, fuhuş ibtilâsı, medeniyetin bu ikinci, fakat fevzâ kısmının da fazîlet, irfân ve kemâlâtın yanında -garîb bir eser-i tezâd olarak- arz-ı endâm etmekte olduğunu gösteriyor. Bu fevzâlar hiç şübhe yok ki rûhiyâtımızdan münba'is değildir. Belki nüfûz ve sirâyet hâssalarının te'sîrâtıyla münâsib bir vasat hâline gelen muhît ve şerâit içinde sirâyet isti'dâdını gösteren a'râzdan ibârettir. Çünkü bir şarklı bütün arzûsuna rağmen tam bir garblı olamayacaktır. Dâimâ şark şark, garb da garb olarak kalacaktır.

Gustaw Le Bon bu mühim hakīkatten bahsederken: "Uzun bir mâzîsi bulunan kavimler, hemen evsâf-ı bedeniyyeleri kadar sâbit, rûhî evsafa mâliktirler. Bu evsâftan o akvâmın te'sîsâtı, efkârı, edebiyâtı, sanâyii neş'et eder. Evsâf-ı rûhiyye -ki bunların hey'et-i mecmûası bir kavmin rûhunu teşkîl eder- bir memleketten diğer memlekete çok tebeddül eder. Muhtelif kavimler, aynı ahvâlde başka türlü hissederler, mülâhaza ederler ve mukābelede bulunurlar. Te'sîsât, i'tikādât, elsine ve sanâyi' bir kavimden diğerine -aksini zannettirecek zevâhire rağmenderin tahavvülât geçirmeksizin intikāl edemez." diyor.

Rûhiyât ve İctimâiyât ilimleri, bir milletin başka bir millet harsine kolaylıkla temessül edebileceğine kâni' değildir. Zira târîh ve târîh-i İctimâiyât gösteriyor ki bir hey'et-i ictimâiyyenin evsâf-ı mümeyyizesini zâyi' ederek başka cem'iyetlerin rûhu tarafından imtisâs olunması tam bir inhidâm ma'nâsını ifâde ediyor.. Yaşamak isteyen milletler ise evsâf-ı mümeyyizelerine merbût kalarak bu inhidâmdan kendilerini kurtarmış olurlar.

Büyük bir medeniyeti, bir târîhi temsîl eden hey'et-i ictimâiyyemiz ise –ilâ mâşâallāh– büyük bir istikbâlin nûrları içinde yaşayacaktır. Şu hâlde muhîtimizde âsâr-ı maraziyyesini gösteren fevzâlar muvakkat demektir. Bunu isbât için bu tereddiyâtın menşe'lerini tedkīk etmek kifâyet eder.

Garbın maa't-teessüf son asırda iktitâf edemediğimiz kemâl-i ilmî ve fennîsi yerine yanlış bir yoldan rûhumuza sokulan dalâletleri dört menba'a ircâ etmek lâzımdır:

1- Memleketimizde hemen üç rub' asırdan beri mütemâdiyen garb harsi ve o miyânda bu harsi neşr eden papas ve ecnebî mekteplerinde tahsîl görenlerin gayr-ı ihtiyârî bir sûrette bu fevzâlarla ma'lûl olması, kendilerine mefkûre edindikleri bu fikirleri neşr etmeleri,

2- Garblılarla temâsın çok olduğu mahallerde hiss-i taklîdin fevzâları -zevâhirini hoş bularak- imtisâsa müstaid bulunması ve garbı taklîdin moda hükmüne geçmesi,

3- Bir asırdan beri dûçâr-ı tedennî olan iktisâdiyyat-ı milliyye muvâcehesinde me'muriyetten başka bir sâha-i faâliyyet bulunamayan münevverân-ı milletin atâlete **[23]** kapılmaları netîcesinde fikrî, ictimâî sâhalarda efkârın tenvîr edilmemesi,

4- Cem'iyet menâfii mülâhazâtından inhirâf eden efrâda karşı ictimâî murâkabenin vazîfesi ihmâl olunarak her muzır cereyânın serbest bırakılması tereddiyâtın tevessü'üne yegâne sebeb teşkîl etmiştir.

Yukarıda arz ettiğimiz vechile dalâlet fikirleri de iddiâ, tekrâr, nüfûz ve sirâyet sûretiyle za'îf müdrikelerde bir mefkûre izi bırakmaktadır. Fakat şâyân-ı şükrandır ki dalâleti akīde hâline getiren doğru bir şey gibi gösteren muhâkemeyi, galat hisse tâbi' bulunduran rûhî vâsıtalar, hakīkatleri de bir mefkûre hâlinde neşir ve ta'mîme hizmet ediyor.

Gustaw Le Bon'un pek doğru olarak söylediği gibi "Dalâletin, şiddetli ve mükerrer müddeeyâtına karşı ha-

kîkatin o derece şiddetli ve o derecede mükerrer müddeeyâtını karşı koymak, düstûrlara düstûrlar, fikirlere fikirlerle mukābele etmek" lâzımdır.

Garbın ilim ve irfânı yerine harîmimize fürceyâb-ı duhûl olan dans, kumar, fuhuş, taklîdcilik ve moda gibi tereddiyât ve fevzâlara karşı esâsât-ı ictimâiyyemizin nûr-â-nûr delîllerini aynı rûhî ve fennî usûllerle müdâfaa, neşir ve tekrâr etmekle rûhlarda bir ıstafâ vücûda getirmek hakīkatleri mefkûre hâline koymak îcâb eder.

Çünkü bu sâyede yarının evlâdlarını bedenî, rûhî tereddiyâttan iktisâdî sefaletlerden, hey'et-i ictimâiyyenin temel taşını teşkîl eden âile revâbıtını halelden vikāye etmek mümkün olabilir. Esâsât-ı İslâmiyyeden mülhem olan İctimâiyât-ı milliyyenin muhâfazası mebde-i tekâmül addedilerek ulûm ve terakkīyât-ı maddiyye-i asriyyenin ahz u iktibâsı sûretiyle husûle gelecek kemâlât –eskiden olduğu gibi– yine şark ve garbı tenvîre kifâyet edecektir.

Hasan Hikmet

CEVÂB MI, İ'TİRÂF MI?

–Şeyh Muhsin-i Fânî hazretlerine–

Kur'ân-ı Kerîm tercümesi diye forma forma çıkarılıp sokak başlarında sattırılan cüz'leri ve bu münâsebetle gazetelerin haklı tenkīdlerini ve Diyânet İşleri Riyâset-i Celîlesi'nin beyânnâmesini ve mezkûr beyânnâmeye cevâb olmak üzere zât-ı âlîleri tarafından yazılan makāleyi dikkatle okudum. Bu bâbdaki fikirlerimi müsâadenizle arz ediyorum. Zât-ı âlîlerini şahsen tanımıyorsam da i'lân-ı Meşrûtiyet'ten beri eserlerinizi okudukça şahsınıza karşı kendimde derin bir hürmet hissediyordum. O eserlerinizle yapmış olduğunuz hizmet, bendenizce çok büyüktü. Fakat son teşebbüsünüz ve bu teşebbüsün şekil ve mâhiyeti, öyle zannediyordum ki sizi yükseltmemiş, bilakis düşürmüştür. Bunu teessüflerle söylemek mecbûriyetindeyim. Gönül arzû ederdi ki Şeyh Muhsin-i Fânî böyle bir vaz'iyete düşmesin!

Tercümenin iki günde bir ismini değiştirmek ve ona "*Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Tercümesi, Tercüme-i tefsîrî, Kur'ân-ı Kerîm Tefsîrinin Türkçe Tercümesi*" gibi yekdiğerinden farklı ve muhtelif namlar vermek, her intikâd karşısında maksadımız şudur, budur diye şaşırıp kalmak düştüğünüz müşkil mevkii zât-ı âlînizin de anlamış olduğunuzu gösteriyor. Bu işe hüsn-i niyyetle başlanılmamış diyemeyeceğim. Fakat her hâlde bu büyük şerefi başka birine kaptırmamak emeliyle alelacele meydâna çıkılıvermiş oluduğuna hükmedeceğim. Ümmîd olunur ki "*Kur'ân Tercümesi*" diye sâha-i ticârete çıkarılan bu cüz'ler, ismen olduğu gibi cismen ve rûhen de bir tefsîr mâhiyetini alsın ve bu sûretle matbûât tarafından tenkīd edilen fâhiş hatâlar tashîh ve mübhem noktalar tenvîr edilsin. Bu cihetler, hem kāri'lerinizin, hem de zât-ı âlîlerinin aydınlığa çıkmasını te'mîn edeceği için çok temennî olunur.

Son cevâbınızdan bahsetmek istiyorum. Diyânet İşleri Reîs-i muhteremi beyânnâmelerinde "Tercüme diye ortaya çıkarılan cüz'lerin gerek lisân ve gerek ilim i'tibârıyla şâyân-ı i'timâd olmadığını, bununla beraber efkâr-ı müslimîni teşvîş edecek mâhiyette olduğunu" söylüyorlar. Zât-ı âlîleri cevâb verir iken "Bunun bir tercüme değil, tefsîr olduğunu ve tefsîr için de muayyen bir şekil olmadığını ve bununla beraber müfessirlerin biri birlerinden iktibâs edebileceklerini" söylemek mecbûriyetini hissediyor ve cevâbınıza şu yolda devâm ediyorsunuz:

"*Nûru'l-Beyân* için Türkçe'nin kudret-i ifâdesini izhâr etmediği iddiâsı da vârid değildir. Çünkü maânî-i Kur'âniyyeye ri'âyet edilmek mecbûriyetinden dolayı ta'kīb olunan gāye, Türkçe'de bir "şaheser" ve hâşâ sümme hâşâ kitâb-ı Hakk'a bir nazîre vücûda getirmek ve hattâ terâkîb-i mansûsayı meselâ hâlin hâl ve sıfatın sıfat olarak isti'mâli gibi imkânsızlıklarla uğraşmak değil, belki bu ma'nâları mehmâ-emken herkesin anlayabileceği bir tarzda lisânımıza nakl etmektir. Suver-i tefsîriyyeden tercîh ettiğimiz şekil, isimlerini mukaddime-i kitâbda bildirdiğimiz tefâsîrin bir veya birkaçında mutlaka mevcûddur…"

Şeyhim, afv buyurunuz, bu ifâdeniz Diyânet İşleri reîs-i âlîsine cevâb değil, belki reîs efendi hazretlerinin eseriniz hakkında verdikleri hükmü tasdîktir. Çünkü reîs efendi hazretleri eserinizin şâyân-ı i'timâd olmadığını hulâsaten iki şeye istinâd ettiriyordu: Hatâ-yı lisânî, hatâ-yı ilmî. Zât-ı mürşidâneleri tercümedeki **[24]** kusûrunuzu, edebiyât ve belâğat-ı Arabiyye'nin derece-i kusvâsına vâsıl olan bir kitâb-ı kerîmin Türkçe'ye tercümesinde o yüksekliği gösteremediğinizi i'tirâf ediyorsunuz. Maamâfih bu hakīkati i'tirâf eder iken çok elîm bir vaz'iyete düştüğünüzü görüyorum. "Maksadın Türkçe bir şaheser ve hâşâ sümme hâşâ Türkçe'de kitâb-ı Hakk'a bir nazîre vücûda getirmek olmadığını" söylemek kadar bî-manâ bir şey tasavvur etmiyorum. Aslındaki kudret, fesâhat ve belâğat olduğu gibi ifâde edildiği takdîrde hâşâ sümme hâşâ kitâb-ı Hakk'a nazîre olacakmış! Doğrusu yâ, bu muhâkemeye şaşmamak kābil olamıyor. Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın vâsıl olduğu fesâhat ve belâğatı Türkçe tercümesinde hakkıyla ifâde etmek kitâb-ı Hakk'a nazîre yapmak mıdır? Yoksa tercüme husûsunda ri'âyet olun-

ması zarûrî olan şerâit-i esâsiyyeye ri'âyet etmek ve nazm-ı mütercemin hakkını edâ etmek midir?

Sonra "Eserin tefsîr mâhiyetinde olduğunu, yazılacak tefsîrlerin tarzı muayyen olmadığını, binâenaleyh tefâsîrde mevcûd sûretlerden biri ihtiyâr edildiğini" söylüyorsunuz ki bunun da hakîkate mutâbakatı müsellem değildir. Şimdiye kadar gösterildiği vechile bazı âyetlerin tercümesinde –velev bilmeyerek– tahrîfât yapılmış olduğu gibi ihtiyâr eylediğiniz tefsîrlere taban tabana zıd olan yerler de vardır. Bugüne kadar birkaç isim alması eserin mâhiyeti henüz zât-ı âlîlerince de ma'lûm olmadığını göstermez mi?

El-hâsıl Diyânet reîs-i âlîsinin istinâd eylediği birinci sebeb tamâmen mevcûd ve sizin de taht-ı i'tirâfınızdadır. Matbûât tarafından yapılan tenkîdât tercümedeki tahrîfâtı da isbâta kâfidir.

Şimdi diğer cihete nakl-i kelâm ediyorum. Sûre-i Bakara'nın 184'üncü âyet-i kerîmesinin tercümesine taalluk eden tenkîde şöyle cevâb veriyorsunuz:

"Herkes bilir ki metn-i Kur'ân – وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ - dur[2] ve meâl-i âlîsi; oruç tutmaya muktedir olanlar, demektir. Bunu tahrîf etmek ve "oruç tutmaya tâkati olmayanlar" tarzında ma'nâ vermek bizim elimizden gelmez…"

Bu hükmünüze delîl olarak bazı tefsîrlerden parçalar nakl ediyorsunuz. Bununla demek istiyorsunuz ki bizim verdiğimiz ma'nâ doğrudur, Diyânet reisinin verdiği ma'nâ muharreftir.

Hayır, şeyh efendi hazretleri, nazm-ı celîlin meâl-i âlîsi mutlaka sizin dediğiniz gibi değildir. Hattâ istinâd etmek istediğiniz tefâsîr-i şerîfedeki hüküm de bi'n-netîce bizim "elimizden gelmez" dediğiniz hükümden başka bir şey değildir. Eğer öyle olsaydı bazı kimselerin gazetelerde i'lân eylediği gibi mükellefiyet-i sıyâm olmamak îcâb ederdi. Hâlbuki âyet-i kerîme evvelen; umûmî bir sûrette farziyyet-i sıyâmı bildiriyor. Sonra ale'l-ıtlâk misâfir ve marîz olanları bu hükm-i umûmîden istisnâ ve onlara böyle müsâedât bahşediyor. Bundan sonra (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) ile diğer bir hükmü beyân ediyor. Şübhe yok ki bu hükmün ale'l-ıtlâk mukīm ve sahîhu'l-vücûd olup oruç tutmaya tâkati olanlara şümûlü yoktur. Aksi takdîrde misâfir ve marîz olanlar Ramazan'da veyahud Ramazan'ın gayrında –fakat her hâlde– orucu kazâ etmekle mükellef tutuldukları hâlde hiç hastalığı olmayan ve evinde râhat râhat oturan kimseler fidye vermekle mükellefiyet-i sıyâmdan kurtulacaklar demektir. Acaba hasta ve misâfirlerin ne kusûru vardır ki onlar mutlaka oruçla mükelleftir?

[2] Bakara Sûresi 2/184.

Bunun içindir ki müfessirlerden bir kısmı (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ) nazm-ı celîlinin mensûh olduğunu kāil olmuşlardır. Fakat İbn Abbâs da dâhil olduğu hâlde diğer bir kısmı da âyet-i kerîmenin kat'iyyen mensûh olmadığına ve bu nazm-ı celîlin ihtiyârlarla zu'afâ ve emsâli hakkında olduğuna kāildirler. Tabîîdir ki bu zevât-ı kirâm, (يُطِيقُونَهُ) kelimesinin "tâkati olduğu hâlde" diye ma'nâ vermiyor. Belki "tâkati olmamak, tâkat-fersâ" ma'nâsına alıyorlar. Bu ma'nâyı nasıl veriyorlar mı diyeceksiniz? Bir lâ takdîr edenler olduğu gibi etâka kelimesinin hemzesini selb ve izâle için alanlar da vardır. Fakat bunlara da lüzûm yoktur. "Adem-i tâkat, tâkatin nihâyeti" ma'nâsı bizzât cevher kelimeden anlaşılmaktadır. Lügat kitaplarından, tefsir kitaplarından, nâsih ve mensûh kitaplarından nakl edeceğim şu ibârelere dikkat buyurulursa (Yutîkūnehû) nun tâkat-fersâ ma'nâsına olduğu pek güzel anlaşılır:

الاطاقةادنى درجاالمسكنة والقدرة على الشيء فلاتقول العرب اطاق الشيء الااذاكانت قدرته عليه فى نهايةالضعف بجيث يتحمل به مشقة شديدة

من اطاق الفعل بلغ نهايةطوقه فيه

من اطاق الفعل بلغ غايةطوقه اوفرغ طوقه فيه

يطيقونه اى يصومونه جاهدين غايةجهدهم وطاقتهم ونهاية وسعهم

يطيقونه على جهد

والطاقة اسم لمقدارمايمكن للانسان ان يفعله بمشقة منه *

قداجمع العلماءعلى انالمشايخ والعجائزالذين لايطيقون الصيام مشقة شديدة فلهم الافطار

Muhtârınız olduğunu söyleyip durduğunuz tefâsîr-i şerîfenin etrafına bakmakla da bunları bulabileceksiniz.

Binâenaleyh bu îzahâta göre âyet-i kerîmenin ma'nâsı "Oruç tutmaya **[25]** tâkati olmayan veyahud çok güçlükle, meşakkat-i şedîde ile muktedir olabilen" meâlinde olur ki oruca tâb ve tahammülü kalmamış demektir. Bunun içindir ki müfessirler oruç ile mükellef olanları şu sûretle taksîm ediyorlar:

1- Sahîhu'l-vücûd ve mukīm olup oruç tutmaya tâkati olanlar,

2- Ale'l-ıtlâk misâfir ve marîz olanlar,

3- Mukīm ve sahîhu'l-vücûd olmakla beraber oruç tutmaya tâkati olmayan veyahud güçlükle, meşakkat-i

* Râgıb Isfahanî ile *Lisânu'l-Arab* sâhibi "tâkat"i (اسم لمقدارمايمكن للانسان ان يفعله بمشقة) yani "İnsanın meşakkatle sarf edebilec - ği mikdâr-ı kudrete isimdir." diyorlar. Yine Râgıb "(وقديعبربنفى الطاقةعن نفى القدرة) diyor ki bundan evvelki ma'nâ bazen tevsî' ed - lerek nefy-i tâkatin nefy-i kudret mânâsına isti'mâl edildiği de vâki'dir." diyor. Bu beyân Şâfi'ye göre (يطيقونه) lafz-ı celîlinde zâten meşakkat mânâsı vardır. Ve âyet-i celîlenin mânâsı buna göre "oruç tutmak için müntehâ-yı kudretini sarf edip pek ziyâde meşakkat, zahmet çekenler fidye versinler." demek olur. Ve "itâka"nın tevsî'-i tarîkiyle isti'mâl olunan ikinci mânâsına göre lâ takdîrine de hâcet kalmaz.

şedîde ile tutabilecek olanlar. (İhtiyârlık, günden güne ilerleyen bir za'fiyet veyahud iyi olması gayr-ı me'mûl bir hastalık gibi ref' ve izâlesinden kat'-ı ümîd edilmiş olan bir sebebden dolayı oruca tâb ve tahammülü kalmayanlar bu kısımda dâhildir. Çocuğunun hayâtından korkan hâmile ve murdi'ayı da bu hükümde idhâl edenler ma'lûm-ı âlîleridir.)

Birinci kısım, mutlaka oruçla mükelleftir. İkinci kısım (فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ ...) ile mazhar-ı rûhsat olmuştur. Fakat bi'l-âhare kazâ etmek şartıyla, üçüncü kısım (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَه) nazm-ı celîli ile nâil-i müsâade olmuş, "fidye" mukābilinde mükellefiyet-i sıyâmdan âzâde kalmıştır. Binâenaleyh âyet-i kerîme yalnız bu kısım hakkındadır ve mensûh değildir. Sâbit ve muhkemdir.

Şu hâlde âyet-i kerîmenin ma'nâsı ale'l-ıtlâk tâkati olanlar değildir. Güçlük ve meşakkatle tâkati olanlar demektir. Tahyîr, sapasağlam ve mukīm insanlar için değil, tâb ve tahammülü kalmamış olanlar içindir. Âyet-i kerîmeye mensûh diyenler, itâkayı istitâat ma'nâsına almışlardır. Hâlbuki beynlerinde fark vardır. Binâenaleyh (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَه) nazm-ı celîlinin ma'nâsı oruç tutmaya tâkati olanlar demektir, başka türlü ma'nâ vermek bizim elimizden gelmez demek nasıl kabûl edilebilir? Rûh-ı şerîate tamâmıyla muvâfık olan bu ma'nâ neden dolayı işinize gelmemiştir?

Şimdi bir de nesih cihetini tedkīk edelim. Diyorsunuz ki: Biz nesha kāil olan müfessirlerin kavlini ihtiyâr ettik. Pekala, eğer hakīkaten böyle ise muhtârınız olan müfessirlerin ta'kīb eyledikleri usûlleri ta'kīb ve onların yolunu tutmak lâzım değil mi idi? Hâlbuki doğrusunu söylemek lâzım gelirse, tercümenizde ne birinci cihet ihtiyâr edilmiş ne de müfessirlerin izleri ta'kīb olunmuştur. Kādî Beyzâvî ile diğer müfessirler (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَه) nazm-ı celîlini (وعلى المطيقين للصيام) diye tefsîr ve bunun ne zamana mahsûs ve niçin böyle olduğunu îzâh ettikten sonra bi'l-âhare bu hükmün nesh edildiğini ve nâsihini îzâh etmekle burada şüpheye meydân verecek bir nokta bırakmamışlardır. Arabca'ya vâkıf bir insan bu tefsîrleri eline alıp mütâlea edince anlar ki bu hüküm mensûhtur. Tâkati olanlar fidye vermekle mükellefiyet-i sıyâmdan kurtulamazlar. Onların üzerine oruç vâcibdir. Bunun hilâfına olan telâkkīlere (فَمَنْ شَهِدَ) nazm-ı celîli hâtime vermiştir.

İşte nesha kāil olanlar mes'eleyi bu yolda îzâh etmişler ve binâenaleyh teşvîş-i efkâra meydân vermemişlerdir.

Fakat, insâf edilsin, sizin tercümeniz böyle midir? Mâdem ki Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme-i tefsîrini veyahud son ta'bîriniz vechile Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri'nin Türkçe Tercümesi'ni yazıyorsunuz (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَه) nazm-ı celîlini "Tâkati olduğu hâlde oruç tutmayanların her gün için fidye vermeleri lâzımdır" diye tercüme ettikten sonra bu hükmün ne zamana âid olduğunu göstermek lâzım değil mi idi? Tefâsîr-i şerîfede bu mühim noktaya âid olan tafsîlât-ı mühimmenin zikrinden neden sarf-ı nazar edilmiştir? Bu yoldaki tercüme hangi tefsîrin tercümesidir? Doğrusu şudur ki bu şekil tefsîriniz, ne âyet-i kerîmenin ifâde eylediği ahkâm-ı şer'iyye ve hakāik-i âliyyeyi müfîddir, ne de müfessirlerin tercümân-ı efkârıdır. Hiç lüzûmu olmayan yerlerde uzun uzadıya îzâhâtta bulunulduğu hâlde en mühim ve çok nâzik bir mes'elede müfessirlerin verdikleri îzâhâttan bile göz yummak ve müteâkib âyetten sonra mühmel ve kimsenin anlayamayacağı tefrîk ve ta'yîn edemeyeceği bir şekilde ufacık bir ibâre sıkıştırıvermek ve sıkışınca biz bunun mensûh olduğunu söyledik demek "teşvîş-i efkâr" değil de nedir? Âyet-i kerîmenin takrîr eylediği ahkâm, hakkıyla ifâde edilemez ve bilakis hilâfına haml edilecek bir şekil iltizâm edilirse buna ne denir? Mâdem ki hüsn-i niyyetinizden şübhe edilmemesini arzû ediyorsunuz, o hâlde tercümelerin böyle bir zannı tevlîd etmeyecek tarzda olmasına dikkat etmek mecbûriyetindesiniz. Bu tercümeyi okuyanlardan birkaç zâtın derhâl oruçlarını bozuverdiklerini ve bazılarının da bizzât salâhiyetdâr zevâta mürâcaatla keyfiyyeti istîzâh eylediklerini söylersem "Müslümanların fikirlerini teşvîş ve bi'n-netîce –velevki istemeyerek ve bilmeyerek olsun– hakīkati tahrîf etmiş olduğunuza kâni' olacak mısınız?"

Binâenaleyh, bu i'tibâr ile Diyânet İşleri reîs-i âlîsinin "teşvîş-i efkâr ve tahrîf" olduğunu söylemeleri sû-i zan değil, bir hakīkattir. Çünkü tercümede ihtiyâr edilen şekil, nesha kāil olmayanlar kanâatine muhâlif olduğu gibi, muhtârınız olduğunu iddiâ eylediğiniz müfessirînin hüküm ve kanâatlerine de muvâfık değildir. Âyet-i kerîmenin takrîr eylediği ahkâm-ı şer'iyye ifâde edilememiştir. Kim bilir daha ne kadar müslüman bunu okudukça oruç bozacak ve fakīrin birine birkaç kuruş vermek sûretiyle mükellefiyet-i sıyâmdan kurtulacağını zannedecektir.

[26] Her ne ise efendim, teşvîş-i efkâr muhakkak ve buna karşı Riyâset'in cevâbı da musîb ve yerindedir. Mâdem ki hüsn-i niyyetiniz var ve böyle olmak da lâzımdır. Öyle ise şimdiye kadar ihtâr edilen hatâlarda ısrâr etmenin bir ma'nâsı yoktur. Bugüne kadar çıkan cüz'lerin tedkīki hemen her satırda hatâ olduğunu göstermiştir. Bu hatâları i'tirâf ve tashîh ile müslümanların efkârı teşvîşten kurtarılmalıdır. [3](فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ)

Aksekili **Ahmed Hamdi**

---

[3] Yûnus Sûresi 10/32.

HATÂDA ISRÂR

Ma‘nâ-yı Kur'ân'ı Tahrîf ile Efkâr-ı İslâmiyyeyi Teşvîş

Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi diye ortaya çıkarılan eserlerin forma forma neşrine devâm olunuyor ve hatâlar üstüne hatâlar irtikâb ediliyor. Ma'nâ-yı Kur'ân'ı tahrîf edecek derecede fâhiş hatalarla mâlî olan bu eserler hakîkī müslümanları pek ziyâde rencîde ettiği hâlde yine bu hatâlı yolda devâm ve ısrâr etmenin ma'nâsı anlaşılamıyor. Birçok müslümanların, hatalarla mâlî olan bu formaları iâde etmeleri de mütercim ve tâbi‘leri tuttukları hatalı yoldan maa't-teessüf çevirememiştir. Yalnız her formada eserlerin ismi değişiyor. Fakat yeni yeni hatalar alabildiğine biribiri üstüne yığılıyor. İsim değiştirmekle hatalar setr edilebilir mi? Daha eserlerinin hakîkī ismini tesbît edemediler. Evvelen "*Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçesi*" dediler. Vâki‘ olan muhik intikâdâtımız üzerine fikirlerinden vazgeçmek ve hatâları tashîha meyl eylememek husûsunda ısrâr etmekle beraber zımnî bir i‘tirâf olmak üzere kendilerine hafif bir ma‘zeret bulmak istediler. "Biz Kur'ân'ı tercüme etmiyoruz, tercüme-i tefsîrî yapıyoruz" dediler ve birkaç tefsîrin ismini de zikrettiler.

İkinci def‘a, gördüğümüz fâhiş hatâların bazı nümûnelerini dahi ihtâr ederek ne demek olduğu belli olmayan "Tercüme-i Tefsîrî" ünvânını takıvermekle bu hataların setr edilemeyeceğini anlatmak istedik. İhtârâtımız az çok te’sîri altında kalmış olmalılar ki bu def‘a da aynı tarzda işlerine devâm ile beraber ünvânı "*Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri'nin Tercümesi*" sûretine tahvîl ettiler ve fakat hangi tefsîrin tercümesi olduğunu söyleyebilmek lütfunda bulunmadılar. Çünkü isimlerini saydıkları tefsîrlerin tercümesi olmadığı âşikâr olan bu kısa tercüme veya tefsîr müfessirîn-i kirâmın hiçbirinde görülmek ihtimâli bulunmayan âdî rabt yanlışlarıyla dolu bulunuyor. Bundan dolayı bu eserlerine "Tefsîr Tercümesi" nâmına vermek de üçüncü def‘a olmak üzere eserin isminde yanlışlık olduğunu kendileri de hissederek sözü te’vîl vâdisine dökmek istediler. Ve dediler: "Türkçe'de başka ma'nâlar da istimâl edilmemiş olsaydı buna te’vîl demek daha münâsib olurdu."

Bundan anlaşılıyor ki mütercimler Kur'ân Tefsîri yapmak istiyorlar. Böyle deselerdi ihtimâl biraz hakîkate takarrub eder gibi olurlardı. Fakat te’vîl yapmak için de nazm-ı Kur'ân'ın evvel-emirde maânî-i muhtemelesini göstermek ve onlardan birini usûlü dâiresinde salâhiyetle tercîh eylemek, aslâ rabt hatâsına düşmemek ve maânî-i Kur'ân'ı tahrîf eylememek lâzım gelirdi. Çünkü –şimdi yapıldığı gibi– aksi hâl [4](وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) itâb-ı ilâhîsiyle tevbîh edilen ve [5](يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ) nazm-ı celîli ile zemmedilenlerin hâline bir müşâbehet arz eder ki biz ihvân-ı dînimizden olan mütercimleri ihtârât-ı hayrhâhâne ve intikâdât-ı ilmiyye ile irşâd ederek bu şâibe ile âlûde olmaktan sıyânet etmek istemiştik. Lâkin şimdiye kadar bu ihtârât ve intikâdâtın bütün netâyici isim değiştirmek, ünvândaki hatâyı üç dört def‘a tashîha kalkışmaktan başka bir netîce vermedi. Evet, bizce isim yanlışlığının o kadar ehemmiyeti yoktu. Mes’ele izzet-i Kur'ân ve kıymet-i îmân idi. Maamâfih ünvânı üç def‘a tashîha ihtiyâc gösteren bu eserin muhtevî olduğu hatîât düzeltilemeyecek kadar çok olduğundan bu cihete aslâ yanaşılmadı. Mâdem ki yanaşılmadı bırakmak bir sevâb olacaktı. Lâkin mütercimler bu sevâbdan kendilerini hissedâr etmek cihetini hâlâ ihtiyâr etmiyorlar. Böyle olunca devâm etmekte bulunan ve Kur'ân'a yahud müfessirine gelişi güzel nisbet edilen yanlış ma'nâları göstermek vazîfe-i dînîyyesi kesb-i ehemmiyet etti. Binâenaleyh bu eserlerin hâvî olduğu hatâları tahrîf olunan maânî-i Kur'âniyyeyi göstermekte devâm edeceğiz. Bu hafta *Nûru'l-Beyân*'daki fâhiş hatâların birkaç tanesini daha gösteriyoruz. Mütercimlerin hakkı kabûl edeceklerini bilmiyoruz. Fakat müslümanların hak ve hakîkate vâkıf olacaklarını, Kur'ân-ı kerîm diye ortaya çıkarılan bu eserlerin Kur'ân'ın tercüme-i sahîhası olmadığına ve baştanbaşa hatâlarla mâlî olduğuna kanâat getirmiş olacaklarını şübhesiz addediyoruz.

1- *Nûru'l-Beyân* hey’eti (قَالُوا سُبْحَانَكَ) nin altına "Ey mâsivâdan münezzeh olan Rabbimiz" diye yazmışlar. Bu tercüme midir? Tefsîr midir? Tercüme-i Tefsîrî midir? Tefsîr tercümesi midir? Te’vîl midir? Beyân buyurulmasını ricâ ederiz. Evet, Cenâb-ı Allah mâsivâdan müstağnîdir. Fakat münezzeh demek müstağnî demek olduğunu bilmediğimiz için burada münezzehten hiçbir **[27]** ma'nâ anlayamadık. Fazla olarak mâsivâyı Allah halk etmemiş, Cenâb-ı Hak rabbü'l-âlemîn değil imiş, idâre-i mâsivâ ile hiçbir alâkası yokmuş gibi fenâ bir ma'nâ îhâm ediyor. Gerçi tesbîh ma'nâ-yı tenzîhi mutazammındır. Fakat mâsivâdan değil, nekāyis ve ma‘âyibden tenzîhtir. Kādî'nın (التسبيح التبعيدعن السوء) demesine nazaran "mâsivâdaki mesâvîden münezzeh" denilmeseydi biraz doğru olabilirdi. Bununla beraber yine "sübhâneke"nin ma'nâsı olmazdı. Çünkü "sübhâneke" başlıbaşına bir inşâ-yı tesbîhtir.

2- [6](قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا) âyeti "Biz Âdem ile Havvâ'ya dedik ki" diye gösterilmiş. Hâlbuki âyet cem‘ sûretinde (

[4] Bakara Sûresi 2/42.

[5] Mâide Sûresi 5/13.

[6] Bakara Sûresi 2/38.

اهْبِطُوا) olmakla beraber (جَمِيعًا) kaydıyla da müekked b - lunmasına nazaran hitâbda İblîs'i dahi derc etmek lâzım gelirdi. Gerçi sûre-i Taha'da [7](قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا) diye tesniye sîgasıyla dahi bir âyet var ise de onun mâ-ba'dını (بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ), bunun mâ-ba'dını ise (فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّى هُدًى) vefy etmek i'tibârıyla iki âyetin zevk ve sevki başka başka olarak telâkkī edilmek îcâb ederdi. İhtimâl ki burada cem'i tesniye ile te'vîl yoluna gitmiş bazı kimseler de bulunabilirse de böyle iltikât tarzında ve kısa bir sûrette tefsîr tercümesine kalkışıldığı takdîrde iyisini intihâb etmek iktizâ etmez miydi?

3- (وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) âyeti "Ve siz Kur'an-ı azîmü'ş-ânın nâtık olduğu hakkı beyânât-ı bâtılanıza karıştırmayınız ve hakkı ketm etmeyiniz. Hakkın hak olduğunu siz de bilirsiniz" sûretinde tercüme edilmiş. Burada üç dört nokta-i nazardan taksîr ve hatâ vardır. Evvelen; (وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ) "Bile bile, bilip durduğunuz halde" demek iken başka ma'nâya alınmış, vâv-ı âtıfa olarak gösterilmiş. Sâniyen; "Hakkı bâtıla karıştırmayınız" denilmiş. Hâlbuki muhâtablar hakka bâtıl karıştırıyorlardı. Sâlisen; âyet-i kerîmenin bir kānûn-ı umûmî sûretinde olan câmiu'l-kelim ifâdesi umûmdan husûsa nakl edilerek başkaları için bir sûret-i istifâde göstermeyen tuhaf bir hale ifrâğ edilmiş. Herhangi bir hakka bâtıl karıştırmanın mezmûm olduğu âyet-i kerîmenin müfâd-ı celîlinden anlaşılıyor. "Bile bile hakkı bâtıl ile telbîs edip hakkı ketm etmeyiniz" denilseydi bu meâl hem aslına daha karîb olarak umûmiyetini muhâfaza eder, hem de herkes için kābil-i istifâde bir düstûr olarak tatbîk olunabilirdi. Öyle olsaydı bu âyetten mütercimler hissesine çıkacak olan ma'nâ-yı dînî de anlaşılmış olurdu.

4- [8](وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَآتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرّٰاكِعِينَ) âyetinin tercümesinde tefsîr derdiyle büyük bir hatâ yapılmış (وَارْكَعُوا مَعَ الرّٰاكِعِينَ) emr-i celîli hemen hemen tayyedilmiştir. Tefsîrlerde burada cemâat ma'nâsının gösterildiği görülerek cemâat kaydıyla iktifâ edilmiş ve âyetin mutazammın olduğu ve yine o tefsîrlerin beyân ettiği nükte ve ma'nâ gāib edilmiştir. Çünkü ma'nâ-yı âyet bilhassa rükû' ile namaz kılmayı âmirdir. Bunun da sebebi Yahud ve nasârânın rükû'suz namazlarından ihtirazdır. Hâlbuki cemâat ma'nâsı yalnız ma'a ma'nâsıdır. Binâenaleyh (وَارْكَعُوا) emr-i celîli tamâmıyla tayyolunmuştur. (أَقِيمُوا الصَّلٰوةَ)nin yalnız namaz kılınız demek olmadığını da mukaddemâ söylemiştik.

İşte bu hafta da bu kadarla iktifâ ediyoruz. Bakalım, bir gün gelip de mütercimlerin izzet-i Kur'ân'ı izzet-i nefislerine tercîh ettiklerini görmek mümkün olacak mı?

[7] Tâhâ Sûresi 20/113.

[8] Bakara Sûresi 2/43.

ALLAH'A YALVARMAK DA KABAHAT MİDİR!

Geçen gün Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin köylere varıncaya kadar memleketimizin her tarafında açılmasını iltizâm ve tavsiye eden *Tanîn* gazetesi bu hafta da Çanakkale taraflarında halkın yağmur duâsına çıktıklarından dolayı gāyet şedîd bir lisânla istihzâ ve istihfâfta bulunuyor. "Gökten yağmur dilenciliğine çıkanlarla alay etmek için" bütün gazeteleri da'vet ediyor. Ve müslümanların Cenâb-ı Hakk'a yalvarmalarını "zelîl bir tevekkül" ile tezyîf ederek bu fikrin menbaını kurutmak için mücâdeleye girişilmesini de ileri sürüyor.

Sırası gelince *Tanîn* gazetesi hürriyet-i vicdândan, hürriyet-i edyândan bahsediyor. Müslümanlık akīdelerinden başka akīdelere sâlik olanlar için dîn ve vicdân hürriyetini kabûl edenler, müslümanların akīdelerine gelince neden bu prensiplerine ri'âyet etmiyorlar? Müslümanlara karşı bütün taassub damarlarını kabartarak hücûm etmek hakkını nereden alıyorlar? Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nden bahsederken ne kadar hürmetle, ne kadar şefkatle bahsediyorlar! Sonra müslümanların duâlarına gelince en galiz kelimeleri kullanmakla bile taassublarını yenemiyorlar. *Tanîn* gazetesi "lâyıklik"i böyle mi anlıyor?

Evet, Avrupa'da edyâna karşı lâ-kayd bir sınıf vardır. Fakat bunlar herhangi bir din ile mütedeyyin olanların akīdelerine karşı tamâmıyla bî-taraf bir vaz'iyet muhâfaza ederler. O akīdelere tarafdârlık etmedikleri gibi aleyhinde de bulunmazlar.

Sonra yine bir kısım daha vardır ki bunlar kendi din ve akīdelerinden başka bütün edyân ve akāide karşı hücûm ederler, her türlü tezyîfât ve tahkīrâtta bulunmayı bir vazîfe-i dîniyye addederler. Bunlar da Cizvitler'dir. Bunların nazarında dîn-i hak yalnız Hıristiyanlık'tır. **[28]** Hıristiyanlık akīdelerinden başka olan akīdeler bilhassa akāid-i İslâmiyye bu Cizvitler'in nazarında ebâtîl ve hurâfâttan ibârettir. Belleri zünnârlı olan bu kara mutaassıblar İslâmiyet'e hücûm için hiçbir fırsatı fevt etmiyorlar. Bir taraftan neşriyât ile diğer taraftan teşkîlât ile Müslümanlık akīdelerini yıkmak için mütemâdiyen mücâdele edip duruyorlar. Bunlar İslâmiyet'e karşı cebhede ta'arruzda muvaffak olamayınca son zamanlarda veche-i faâliyetlerini tebdîl ederek İslâm hey'et-i ictimâiyyelerini için için inhilâle uğratmak yollarını tuttular. Bu mücâdele onlar için bir vazîfe-i dîniyyedir.

Bunlardan başka şimdi şimâl diyârında bir sınıf daha türedi ki bunlar daha ileri giderek Hıristiyanlık da dâhil olduğu hâlde ale'l-ıtlâk bütün dinlere karşı i'lân-ı harb

ettiler. Bunlar da kızıl mutaassıblardır. Bunların hedef-i muhâcemeleri doğrudan doğruya ulûhiyet fikridir. Ulûhiyet fikrini esâsından yıkmak için ayrıca gazeteleri vardır, bazı gazetelerde satın aldıkları husûsî sütunlar da vardır. Bunlar teferruât ile iştigāl etmeyerek esâsa ehemmiyet vermekte, bütün toplarının ağızlarını ulûhiyet akīdesine karşı çevirmektedirler.

Şimdi müslümanların duâsı ile istihzâ edenler rahmet-i ilâhiyyenin ihsân buyurulması için Cenâb-ı Hakk'a tazarru‘ eden müslümanları "câhil ve zelîl" diye "asrın kahkaha-i tezyîfi önüne atmak" isteyenler acaba bu nevi‘lerini yukarıda gösterdiğimiz, taassubların hangisiyle ma‘lûldürler? Bu kadar gılzet ve şiddetle hücûm bir nevi‘ taassubdan başka bir şey olabilir mi? Müslümanların duâsına herkesin inanması iktizâ etmez. Buna can ve gönülden îmân edenler olduğu gibi hiç de inanmayanlar olabilir. Fakat inanmayanların inananları tahkīr etmeye hiçbir hakları yoktur. Ne olursa olsun herkesin akīdesine hürmet etmek "hürriyet-i vicdân"ın düstûr-ı aslîsi olduğunu kendileri iddiâ edip durdukları hâlde yine müslümanların duâsıyla istihfâfı nasıl câiz görüyorlar? Demek ki bu efendiler kendi prensiplerine de ri‘âyet etmiyorlar. Bir Cizvit'in Müslümanlık akīdelirene karşı hücûmu, bir komünistin insanların fevkinde bir rahmân ve rahîmin mevcûdiyetini istifâfı kābil-i îzâhtır. Fakat kendilerini bu kara ve kızıl taassublardan münezzeh addedenlerin müslümanların duâsıyla istihzâları, doğrusu hiçbir sûretle kābil-i îzâh değildir.

Bu efendileri mutlaka müslümanların duâsına inanacaksınız, diye cebr eden olursa o vakit belki i'tiraza hakları olabilir. Fakat müslümanlar Allah'larına karşı tazarru‘ ve niyâzda bulunmuşlarsa onlara ne oluyor? Duâ Müslümanlığın rûhudur. Kitâb-ı ilâhînin ilk sahîfesi müslümanlara duâyı ta‘lîm etmektedir. Duâ, Cenâb-ı Hâlik-ı Zü'l-Celâl'e mürâcaat ve ilticâdır. Müslümanlar her husûsta Rahmân ve Rahîm olan Cenâb-ı Kādir-i Kerîm'in lütfunu, ni‘metini, rahmetini râyegân buyurmasına duâ ederler. Duâ bir ta‘lîm-i ilâhîdir. Allah "Bana duâ ve mürâcaat ediniz, ben duâlarınızı kabûl ederim" buyuruyor. [9](ادْعُونِى اَسْتَجِبْ لَكُمْ) Mü’minlerin merci‘-i niyâzları, ilticâgâhları yegâne Ma‘bûd-ı Zü'l-Celâl olan Allah'tır. Mü’minlere göre şu kâinât bir "semî‘ ve mücîb"den hâlî değildr. Müslümanlar kendi tazarru‘ ve niyâzlarını işitecek, onlara cevâb verecek bir Hâlik-ı Zü'l-Celâl'e i‘tikād-ı tâm ile inanırlar. Binâenaleyh her zaman bilhassa başları sıkıldığı vakit ona duâ ve mürâcaatta bulunurlar. Taptıkları, kendi elleriyle yaptıkları sanemler, heykeller değildir. Kendileri gibi insanlar da değildir. Aylar, güneşler, yıldızlar da değildir. Belki hepsinin, yerlerin, göklerin, insanların ve bütün mahlûkātın hâlik-ı kerîmi olan Allah-ı Zü'l-Celâl'dir. İslâm'ın ilâhı öyle bir Allah'tır ki ondan başka Allah yoktur, bâkīdir, her ân bütün hilkat üzerinde hâkim ve kāimdir. Ne uyuklar, ne uyur, göklerde, yerde ne varsa hepsi onundur. Kim tasavvur edilebilir ki kalksın da izni olmaksızın nezd-i ilâhîsinde şefâat edebilsin. Mahlûkātının işlediklerini, işleyeceklerini bilir. Mahlûkātı ise ilm-i ilâhîsinden yalnız onun dilediğini kavrayabilir, başka bir şey bilmez. İlmi bütün gökleri, yeri kucaklar ve bunların nigehbânlığı kendisine ağır gelmez. Yüksek, büyük ancak onun zât-ı kibriyâsıdır."*

Evet, müslümanların nazarında derecâtı yükselten, bereketleri indiren ancak O'dur. O'nun rahmeti her şeyi kucaklayacak derecelerde geniştir. Yanı başında kendisinden istimdâd edilecek başka Allah yoktur. Yanına varılacak vezîri, itmâ‘ edilecek perdedârı da yoktur. Mâlikü'l-mülk ancak O'dur. Dilekler çoğaldıkça ihsânı, keremi çoğalır, hâcetler arttıkça in‘âmı, fazlı artar.

Evet, müslümanların nazarında her ni‘meti ihsân eden ancak Hâlik-ı Zü'l-Celâl'dir. Yağmurları gökten indiren, o vâsıta ile tane ve meyvelerden insanlara rızık meydâna getiren O'dur. [10](وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَّاءِ مَّاءً فَاَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ)

İşte bu ta‘lîm-i ilâhîye îmân eden müslümanlar, her husûsta olduğu gibi yağmur ihsânı için de Cenâb-ı Hakk'a duâ ve mürâcaatta bulunabilirler bundan istihfâf olunacak ne vardır? Müslümanlar bütün esbâb-ı mu‘tâdeye tevessül ettikten yani tarlalarını sürdükten ve ektikten sonra feyz ve bereket ihsânı için Cenâb-ı Hakk'a mütevekkil olarak duâda bulunmuşlar. **[29]** Yağmur duâsına çıkan müslümanlar eğer esbâb-ı mu‘tâdeyi mu‘attal bırakarak yalnız duâ ile meşgūl olsalardı o vakit ta‘lîmât-ı İslâmiyyeye muhâlif hareket ettikleri için muâhaze olunabilirlerdi. Maamâfih o zaman da yine böyle galîz kelimelerle tahkīr ve tezyîf değil, ancak kelimât-ı tayyibe ile irşâd olunmaları îcâb ederdi.

Eğer akāide karşı hücûm etmek lâzım ise nice ebâtîl ve hurâfât-ı nasrâniyye vardır. Niçin bunlara hücûm olunmuyor da müslümanların duâsıyla istihfâf olunuyor? Allah'ın merhamet kapılarını insanlara kapayan, dört duvar hâricinde Allah'a tazarru‘ imkânını selb eden, müslümanlar değil, müslümanlardan başkalarıdır. Müslümanlık merhamet kapılarını her gelip sığınanlara karşı açık bulundurmuştur. Yeryüzünü her musalliye mescid kıldığı gibi gökyüzünü de her niyâzkâra kıble kılmıştır. Kurb-i ilâhîsini isteyen ibâdına da me’sûr duâları bildirmiştir.

---

[9] Ğâfir Sûresi 40/60.

* Allahu lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyu'l-kayyûm… ilh.

[10] Bakara Sûresi 2/22.

Allah'larına karşı duâda, tazarru‘ ve niyâzda bulunan müslümanları zelîl diye tavsîf edenler kendilerinin yine kendileri gibi insanlara karşı nice tazarru‘ ve niyâzlarda bulunduklarını düşünmeliler de alnının teriyle geçinen ve Allah'ından başka hiçbir kula boyun eğmemiş olan o sâf, o yüksek müslüman çiftçilerini tahkîre revâ görmemelidirler. Cenâb-ı Hak yolunu şaşıranların yoluna düşmekten cümleyi muhâfaza buyursun.

*
* *

Tanîn gazetesinin müslümanların duâsıyla istihfafına karşı bu müdâfaâtımızı yazdıktan sonra yine aynı "Mirsâd-ı İbret" sütununda papas mekteplerinin seddinden dolayı bir taraftan hükûmeti, ilim cebhesindeki vazîfelerini terk ettiklerinden dolayı da papasları muâhaze ediyor.

Papas mekteplerinin seddiyle binlerce çocuğun sokakta kaldığından, terbiye ve tahsîl fikriyle açılan ilim müesseselerini tenvîr sâhaları hesâb edilerek sâhillerin münâsib noktalarında yakılan fenerlere benzettikten sonra diyor ki:

"Enginlerin zulmetlerinde çalkanan bir vapur, yolunu ta‘yîn edebilmek için o feneri nasıl araştırırsa ihtiyâc kitleleri de bir mektebin merkez-i irşâdına öylece teveccüh eder. Fener bir ârıza yüzünden sönebilir, fakat seyr u seferin selâmeti namına bu ârıza derhâl tashîh olunur. Mektep her hangi bir sebeble kapanabilir, fakat cehâletle mücâdele mecbûriyetinde olan hükûmet ya o sebebi izâle eder yahud her ne lâzımsa yaparak o mektebi açar.

"Her mektep cehlin tuğyânına karşı yükselmiş bir istihkâmdır. Bu istihkâm müdâfaasız ve nöbetcisiz bırakılamaz. Papaslar kâh Paris'in siyasetine âlet olarak, kâh Papalık makāmının verdiği tahsîsâtın kesilmesinden korkarak ilim cebhesindeki vazîfelerini terk edecek olurlarsa biz bu yüzden memleketimizin elli altmış noktasında tenvîr sâhalarının karanlık kalmasına, elli altmış cebhenin cehl ordusu karşısında müdafaasız bırakılmasına râzı olamayız."

Papasların ilim cebhesindeki vazîfelerini terk etmeleri yüzünden memleketimizin elli altmış noktasında tenvîr sahalarının karanlık kalmasına râzı olmayan muharrir-i makāleninin bu telehhüfü, duâlarıyla istihfâf olunan müslümanlar için en büyük bir mirsâd-ı ibrettir!

Memleketimizin dört yüz küsur noktasında tenvîr sâhalarının karanlık kaldığından acaba muharrir-i makāle haberdâr değil midir? On binden fazla medrese talebesi tahsîlsiz kaldığı bir zamanda bin tane Rum ve Ermeni çocuğu için bu kadar telehhüf ve teessür değer mi?

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne

8 Mayıs sene 340 târîhli *Tanîn* gazetesinin mirsâd-ı ibret sütununda "Yağmur Duâsı" ile istihfâf edildiğini gördüm. Bu husûsta uzun uzadiye müdafaâta hâcet kalmamak üzere bir vak‘adan bahs ile iktifâ edeceğim. Vak‘a Harb-i Umûmî esnâsında cereyân etmiştir. Nâkılı de el-yevm ordu müfettişi bulunan Ali Fuad Paşa hazretleridir. Müşârun-ileyhe Kanal Seferi'nden sonra mülâkī oldum. Vak‘ayı şöyle anlattı:

– Kanal seferimizi mümkün kılan bir yağmur duâsı oldu. Kanal'a ta‘arruz için ma‘nevî ve maddî her şeyimiz vardı. Yalnız su mes’elesi bizi düşündürüyordu. Çünkü geçecek olduğumuz çölde akarsu yok idi. Mevcûd birikinti sular yalnız kıtaâtın esna-yı azimetinde ihtiyâcı olan suyu güçlükle te’mîn edebilirdi. Eğer Kanal'a ta‘arruzda muvaffak olamazsak ric‘at halinde geçeceğimiz çölü susuz bulacaktık. Çünkü birikinti çukurlarındaki suları giderken içmiş, kurutmuş olacaktık. Ve yerine su dolması için senenin müstakbel yağmur mevsimini beklemek lâzım idi. Artezyen kuyuları açtırmak için mütehassıslar getirmiş idik. Fakat kābil-i şürb su bulamadılar. Binâenaleyh fennin, sanatın dahi burada âciz kolu bağlanmıştı. Karârgâhta Alman ümerâsı da vardı. Hep böyle acz içinde düşünüyor ve kıvranıyorduk. Birisi bir fikir ileri sürdü. Yağmur duâsına çıkalım, dedi. Bazıları duâ ile yağmurun yağabileceğini istib‘âd ettiler. Bazıları da müttereddîd kaldı. Almanlar "Eğer duâdan sonra hakîkaten yağmur yağarsa bu İslâmiyet'e mahsûs bir hârika olur" dediler. Nihâyet duâya karâr verildi. Bütün erkân ve ümerâ bir cemm-i gafîr ile duâya çıktık. Daha duâ ederken ufukta bir bulut peydâ olmaya başladı, çok sürmedi, bu bulut semt-i râstımızı ihâta etti. Mebzûl bir yağmur boşandı. Derhâl birikinti için müteaddid yeni çukurlar dahi hafr edildi. Ve eski çukurlarla bu yenileri kâmilen rahmetle doldu. Ordu ileriye hareket imkânını buldu, taarruza geçdi ve esnâ-yı ric‘atte de su ihtiyâcını kâmilen bu yağmurdan biriken sularla tatmîn etti. İstib‘âd edenlerle Almanlar hayret içinde kaldılar."

Hâşim Veli

[30] Îzâha Muhtâc Bir Nokta

Diyânet Reîsi Rıfat Efendi hazretlerinin Riyâset'in mesâî ve faâliyeti hakkında ahîren bazı beyânâtta bulunduğu gazetelerde görülmüştür. Müşârun-ileyh Türkçe hutbelerden bahsederken "Hutbelerin tamâmen Türkçeleştirilmesi yarın namazdaki kırâetin de Türkçe olması mes’elesini ortaya çıkarabilir. Böyle bir tebeddülün bazı hoşnutsuzluklar tevlîd etmesi ihtimâlden uzak değildir."

Demiş olduğu nakledilmektedir. Bizce bu husûsta bir yanlışlık olsa gerek. Acaba hoşnutsuzluklar tevlîdi ciheti ber-taraf edilse namazdaki kırâetler Türkçe olabilecek mi? Biz Rıfat Efendi hazretlerinin böyle düşüneceklerine hiç de inanamıyoruz. Yanlış bir telâkkīye meydân vermemek üzere Diyânet reîsi bu husûstaki maksad-ı âlîlerini îzâh buyururlarsa uhdelerine müterettib bir vazîfe-i dîniyyeyi îfâ etmiş olurlar.

Siyonistliğin Memleketimizde Zerk Ettiği Fikirler

Siyonistliğin vâsıta-i ta'lîmiyyesi olan Alyans Mektepleri'nin memleketimizde Müslümanlık aleyhinde nasıl fikirler zerk eylemekte olduğu ahîren Bahur Hayif imzâsıyla neşr olunan bir makālede ifşâ olunmuştur. Bahur Hayif Efendi diyor ki:

"İzrailiyet Cem'iyeti, İstanbul'da bulunan tarafdârlardan müteşekkil olan şu'be vâsıtasıyla bütün Musevî mektepleriyle (Comite Regionale) ma'nen alâkadâr olmaktadır. Mezkûr cem'iyet, İstanbul'daki nâfiz tarafdâr ve perestişkârları sâyesinde programını Musevî mekteplerinde aynen tatbîk ettirmektedir.

"Alyans'ın tazyîkiyle Musevî mekteplerinde tedrîs edilen kitapların ekserisi, mâhiyet ve meşrebleri ma'lûm olan bazı ecnebîler tarafından te'lîf edilmiştir. El-ân tedrîs edilmekte olan bu kitaplarda mevhûm Türk mezâlimine ve hattâ Kur'ân-ı Kerîm aleyhine âid bazı parçalar vardır. Çok şükür ki Türklük ve İslâm dini aleyhinde olan bu parçaları muhtevî sahîfeler, mektep müdürleri tarafından koparılıyor ve o sûretle talebeye tevzî' ediliyor.

"Türk düşmanı müellifler tarafından te'lîf edilmiş bu kitaplar bilhassa İstanbul Musevî mekteplerinde tedrîs edilmektedir. Mezkûr kitapları tedrîs etmekte Musevî mektepleri için bir mecbûriyet vardır.

"Zira, Musevi mekteplerinden neş'et eden talebe ehliyet tasdîknâmesini almak için ma'hûd kitapların muhtevîyâtından, İstanbul Sefâreti'nde imtihân vermek mecbûriyetindedirler.

"Son sınıfta bulunan bir talebe, Türk ve Musevî üdebâ ve şuarâ, fudalâ ve hükemâsının hiçbirisinin ismine vâkıf değildir. Fakat buna mukābil Fransa târîhinde ve Fransa hars ve edebiyâtında oldukça ma'lûmât sâhibidir. Bu îzâhâtı bast eylemekten maksadım Alyans Cem'iyeti'nin Fransız lisân, hars ve nüfûzunun yaman bir nâşiri olduğunu isbât etmek içindir.

"Türkçe bilmeyen ve üç ay evvel, Fransız lisân ve harsini neşr için sebkat eden himmet ve gayretlerinden dolayı Alyans Cem'iyeti'nin delâletiyle Fransız Akademisi'nin nişânlarına nâil olan Musevî mektep müdürlerinin vazîfelerine nihâyet vermek lâzımdır."

Bahur Hayif Efendi'nin izhâr-ı hakīkat husûsundaki bu neşriyâtı şâyân-ı takdîrdir. Efkâr-ı İslâmiyyenin Musevilere karşı büsbütün hiddetini celb etmekten tevakkī maksadıyla Türklük ve Müslümanlık aleyhindeki sahîfelerin koparıldığını ilâvede ihmâl göstermediği hâlde yine hahambaşının tevbîhine uğramaktan kurtulamamıştır. Hahambaşı bu ifşââttan dolayı Bahur Hayif Efendi hakkında "O, acınacak bir haldedir" demiştir. Zannederiz acıncak bir hâlde bulunan ne hahambaşı, ne de Bahur Hayif Efendi'dir. Asıl acınacak olanlar Alyans Mektepleri'ne devâm eden Türk çocuklarıdır.

Tedrîsât-ı Nasrâniyyeye Devâm Eden Hıristiyan Mektepleri

Maârif Vekâleti alelacele icrââta başladıktan sonra ilk iş olmak üzere haçlar mes'elesini ileriye sürerek İstanbul'daki ecnebî mekteplerini seddetmiş idi. Fakat papas mekteplerinin cümlesine aynı muâmeleyi îfâ etmek lâzım gelirdi. İki ölçü doğru bir siyâset değildir. Haber aldığımıza göre Robert Kollej mektebinde Pazar günleri dinî vaaz zamanlarında seremonlarda Türk ve İslâm talebe de hıristiyanlar gibi hâzır bulunduruluyormuş. Maârif müfettişleri niye bu ciheti görmüyorlar?

Dahası da var: Şişli'de kâin İtalyanların Salezmin nâm mekteplerinde henüz haçlar mevcûddur. Dinî resimler duvarlarda asılıdır. Bu nasıl iş? Bazı papas mektepleri aynı fiilden dolayı seddedilsin, bazılarına ise Maârif Vekâleti'nin prensipine muhâlif olarak hareket ettikleri hâlde bir şey söylenmesin. Biz bu iki ölçü siyâsetini anlayamadık. Türkiye'de nizâm ve kānûn herkes için bir değil midir?

"*Müstakil*"

Şimâl Memleketlerinde Ahlâk-ı Dîniyye

İkdâm sâhibi Ahmed Cevdet Bey yazıyor:

"Danimarka'nın en büyük kitapçılarından biri felsefe ve din cihetlerine taalluku olmak lâzım gelen ahlâkī bir roman te'lîfini müsabakaya koymuştur. Yirmi kadar müellif bu müsabakaya iştirâk etmişler. En be-nâm zevâttan mürekkeb bir hey'et-i mümeyyize, kendine arz olunan âsârı tedkīk ettikten sonra evvelce iki küçük romanla iki tiyatro piyesi te'lîf etmiş olan Larsen'in eserine birinciliği vermiştir.

Larsen tahmînen otuz beş yaşlarında kadar Danimarkalı genç bir müelliftir. Evvelki küçük eserlerinden sonra o, unutulmuş gibiydi. Mevzû', dediğimiz **[31]** vech ile felsefî, dinî ve ahlâkîdir. Cinâyet îkā'ıyla birkaç sene hapishanede yattıktan sonra köyüne dönmüş olan bir şahsın felsefî ve dinî nazardan ahvâlin muhâkemesine dâirdir. Danimarka'nın ve İsveç'in meşhûr münekkidleri bu esere dâir tenkîdât yazmaya da'vet edilmişlerdir. Tenkîdler dahi eseri ilâve edilecektir.

Müellife mükâfât olarak tahmînen yirmi bin lira (Türk lirası) verilmiştir.

Eser hakkında neşr olunan bir hulâsa bizim fevkalâde nazar-ı dikkatimizi celb etti. Müellifin mütâleasını ahkâm-ı İslâmiyyeye muvâfık gördük. "Hayrihî ve şerrihî minallâhi teâlâ" hükmüne tamâmıyla mutâbık mütâla'â yürütüldüğü gibi zât-ı ulûhiyyet hakkında da ehl-i İslâm'ın i'tikādını musaddık mülâhazâta istinâd edilmiştir. Hulâsatü'l-hulâsa şudur:

"Cenâb-ı Bârî'yi hakîkati vech ile idrâk mümkün değildir. Bu böyle olmakla beraber insanın bi'l-cümle edvâr-ı hayâtiyyesinde Allah mefhûmu dâimâ hâkim ve nâfiz olmak lâzım gelir."

Görülüyor ki müellif hey'et-i ictimâiyyelerde hüsn-i ahlâkın muhâfazası için dindârlığa lüzûm görüyor. Amma hakîkī dindârlık, îmân ve i'tikād. Bize şimdi bu roman garîb gelecektir. Çünkü biz bugün hemen a'rafda yaşıyor gibiyiz. Diyânet mefhûmu bizi pek meşgūl etmiyor.

Biz Avrupa'yı hiç anlayamamışızdır. Bizde bazı insanlar vardır ki Avrupa'yı kâmilen dehrîleşmiş, dînsizleşmiş zannederler. Ne kadar yanlış fikirdir! Hele şimâl memleketlerinde felsefe-i dîniyye el-yevm canlı durur. İşte dünyânın en müterakkī milleti olan İngiltere ile Amerika meydânda. Bunlar en kuvvetli hıristiyanlardır. Vâizlerin Pazar vaazlarında memleketin ârifîn sınıfından olanlar hâzır bulunur. Ben bizzât kendi gözümle Lozan ve Cenevre Dâru'l-fünûn emînlerini bu gibi ictimâlarda hâzır görmüşümdür. Hürriyet-i vesî'aya sâhib olan İsviçre'nin bazı yerlerinde alâka-i dîniyyeyi pek yüksek derecede gördüm. Dünyânın en güzel şehirlerinden biri olan Lusern (Luzern) şehrindeki Katoliklik cereyânına hayret etmişimdir.

Fakat bir fark vardır ki onu hiç unutmamalıyız. Bu vâizler hep büyük dâru'l-fünûnlarda tahsîl görmüş insanlardır. Her birinde birkaç icâzetnâme vardır. Bunlar bir taraftan ulûm-ı dîniyye ile iştigāl ederler, diğer taraftan ulûm-i ictimâiyye ve edebiyât ile hukūk ve felsefe ile tevaggul ederler, dini vatanî fikirler ile mezc eylerler.

Bayram ve Hükûmet

İstanbul'da yeni intişâr etmeye başlayan *Cumhûriyet* gazetesi ilk nüshasında bayramların tes'îdi hakkında şöyle bir fıkra yazmıştır:

"Demokraside bayramların bu tes'îd şeklinde iki gülünç safha vardır: Birincisi, demokrat bir hükûmet dinle alâkadâr addedilmemek lâzım geldiği için dinî bayramları merâsimle tes'îd edemez. Dini devletten ayırmak demek, devletin dinle alâkasını kesmek demektir. Bunu sadece maârifte yapmak, sadece mehâkimde yapmak dini devletten ayırmak için kâfî değildir. Devlet hayâtının her safhasını dinin te'sîrinden âzâde bulundurmak zarûretini idrâk etmedikçe Cumhûriyet ma'nâsını anlamadığımıza hükmedilebilir. Dinî bayram merâsimi yapılırken vali kimi temsîl ediyor? Orada merâsim yapan askerler kimin namına hareket ediyor? Valinin devlet me'mûru olmak i'tibârıyla dinî bir sıfatı var mıdır? Yoksa bu merâsimi yapmasının hikmeti nedir?

Bizde hükûmetin bayramlarda merâsim yapması teokrasi devrinin bir yâdigârıdır. Teokrat bir hükûmette hükümdâr ve onun hükûmeti aynı zamanda dinin de mümessil ve âmiri olduğu için, hükûmetin dinî bayramı tes'îd etmesi zarûrî idi. Fakat biz hükûmetle milleti birbirinden ayırmayı öğrenmedik. Bayramı millete değil, hükûmete gelen mukaddes bir gün gibi telâkkī etmekten hâlâ kurtulamadık. İşte bu eski zihniyetin tevâlîsi bizde dinî veya millî bayramlarda resmî merâsimin de an'anevî bir şekilde temâdîsini intâc etmiştir. Fakat demokrasi denilen bu cumhûriyet devrinde artık bu gülünç şeylere nihâyet vermek lâzımdır."

Kānûn-ı Esâsî'sinde dini dîn-i İslâm olduğu musarrah bir devlet hakkında her hâlde bu mütâlea vârid olmasa gerek! Millet gibi hükûmetin de bayramı mukaddes bir gün telâkkī etmekten kurtulması için evvel-emirde devletin dini dîn-i İslâm olduğu ve kuvve-i icrâiyye ve teşrî'iyyeyi hâiz olan Meclis'in ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ile mükellef bulunduğu maddeleri Kānûn-ı Esâsî'den kaldırmak îcâb eder. Bu hakîkati herkesten ziyâde Kānûn-ı Esâsî Encümeni'nin reisi takdîr etmek lâzım gelir. Binâenaleyh Cumhûriyet'in bu mütâleasını nâ-bemevsim telâkkī etmek zarûrîdir.

Garbın Kötü Taraflarını Taklîd

Garb bizde yanlış ve fenâ taklîd edilmiştir. Memleketimiz şark ile garb arasına konulmuş bir süzgeç gibi garbdan taşan cereyânların yalnız rüsûbunu kendisinde toplamıştır.

Hürriyet demek, hiçbir vakitte şahsî veya ictimâî zararları mûcib olacak vechile başıboş bir serbestî demek değildir. Bugün bizde hürriyet-i nisvân diye anlaşılan maa'l-esef hudûd ve kāidesiz tehlikeli bir serbestî olmuştur.

Eğer bugün muhît-i ictimâîmiz bir çirkef manzarası gösteriyorsa bundaki sebeb kadının hürriyeti yanlış anlayıp garbı fenâ cihetinden kabûl etmesidir.

Ben Harb-i Umûmî sıralarında burada birçok yüksek rütbeli Alman cenerallerinin zevcelerini görürdüm ki her sabâh ağ şeklindeki torbasını eline alır ve bizzât çarşıya giderek evinin nevâlesini tedârik ederdi. Bunu o, bir ayıp telâkkī etmedikten mâadâ mûcib-i mefharet addederdi. Bu hadd-i zâtında ulvî ve necîb bir düşüncedir. Bizim kadınlar da bu düşüncenin teessüs ettiği gün kadın bugünkü vaz'iyetinden çıkarak cem'iyet için müfîd bir mahlûk olacaktır.

Garbı yalnız sosyetesiyle, çay eğlentisiyle, çıplak tuvaletleriyle alıp oranın teşkîlât-ı medeniyyesine kapılarımızı kapamaklığımız, üzerinde oturduğumuz barut deposuna ateş vermekle muâdildir. Bugün maa'l-esef **[32]** elîm ve fecî' bir hezâl ve tereddî, âile teşkîlâtımıza pençelerini geçirerek onu bir uçuruma doğru sevk etmektedir. Kadın yuvayı yapıcı olduğu zaman şâyân-ı hürmet ve takdîstir! Bu his ki onun en esâslı bir vazîfesidir Kadını yuva yapıcı hâssasından tecrîd ediniz, onu elîm ve menfûr bir vaz'iyete sokmuş olursunuz. Kadınlarımız bugünkü galat zihniyetleriyle kendilerini bu vaz'iyete ilkā ve esâslı vazîfelerini ihmâl eylemektedirler.

Kadın hayât-i mesâîye iştirâk etmeli, deniyor. Sebebi işin çokluğu, çalışacak kolların fıkdânı mıdır? Bu sebeb, merdûddur. Zira binlerce işsiz insan elleri böğründe durmaktadırlar. Yoksa kadının hayât-ı mesâîye iştirâkindeki sebeb, erkek için gayr-ı kābil-i tahammül olan maîşet müşkilâtını tahfîf ve onun bir kısmını da kadınların omuzlarına yükletmek midir? Bu yeni bir tarz olmayıp asırlardan beri mevcûddur. Anadolu'nun birçok yerlerinde el-ân devâm edegelmekte olan "kadın pazarları" bunun en bâriz delîllerindendir.

Fi'l-hakīka Anadolu kadını hayât-ı mesâîye iştirâk etmiştir. Fakat bu iştirâk bir müstahsîl sıfatıyladır. Yoksa şehir kadınında olduğu gibi berbâd bir müstehlik tarzında değil,..

Bugünkü şehir kadınının hayât-ı medeniyyeye iştirâkten anladığı, medeniyetin yalnız huzûz ve zevklerine iştirâk, onun metâib ve vazîfelerinden ictinâbdır. İşte kadının bizde hayât-ı medeniyyeye iştirâkten anladığı böyle yek-cihet bir iştirâk olması hasebiyledir ki âilelerimizin garbı anlayışı yalnız menfî olmaktadır. Mes'elenin can alacak noktası budur ve kadın mes'elesinin hallinde bu menfî telkīnin ıslâhına çalışmayı da ihmâl etmemelidir.

İkdam, **Ömer Kaplan**

İslâmiyet Hakkında Troçki'nin Tecâvüzleri

Times'a Riga'dan verilen ma'lûmâta göre 21 Nisan'da Şark İşçileri Komünist Dâru'l-fünûnu'nun üçüncü sene-i devriyyesi münâsebetiyle Moskova'da birçok ihtilâlcûyâne nutuklar îrâd olunmuş ve bu dâru'l-fünûn müderrisleri ile talebesi şarka "Binlerce fedâkâr ihtilâlci komünist" göndermek için yemînler etmişlerdir.

Dâru'l-fünûn, "İhtilâlci şark ile Kızıl Ordu'nun râbıtalarını tahkîm için", Troçki'yi fahrî a'zâ intihâb etmiştir. Troçki îrâd ettiği nutukta talebenin Karl Marks'ı Türkçe, Acemce, Hindce, Çince'ye tercüme etmek ve bu milletlerin hissiyâtını alevlemek üzere yetiştirilmeleri lâzım geldiğini söyledikten sonra demiştir ki:

"Dâru'l-fünûn şarkta ihtilâl vicdânının inkişâfına doğrudan doğruya yardım etmelidir. Bu i'tibâr ile bu dârulfünûnun cihân-şümûl bir te'sîri vardır. Bu dâru'l-fünûn şark işçilerinin mehd-i halâsıdır."

"Dîn-i İslâm, ilk hamlede yıkılacak derecede köhneleşmiş bir hâlde bulunuyor (!) Bunun böyle olduğu Hilâfet'in ilgāsıyla tezâhür etmiştir."

Tevhîd-i Efkâr refîkimiz bu tecâvüze karşı şu sûretle müdâfaada bulunuyor:

"Troçki'nin dîn-i İslâm'dan bahsederken "İlk hamlede yıkılacak derecede köhneleşmiş" olduğunu söylemesi ve buna da Hilâfet'in ilgāsını delîl göstermesi dinsiz, îmânsız Bolşeviklerin edyân aleyhdârlıağının yeni, fakat küstâhâne bir delîlinden başka bir şey değildir. Dîn-i İslâm, dîn-i ebedîdir, hiçbir zaman yıkılmayacaktır. Hilâfet'in ilgāsına gelince, Hilâfet hadd-i zâtında ilgā edilmiş olmayıp Büyük Millet Meclisi'nin şahsiyet-i ma'neviyyesinde mündemic bulunmaktadır. Mülgā olan makām-ı Hilâfet'tir. Ve bu vaz'iyet ile İslâmiyet'in yıkılması arasında hiçbir münâsebet mevcûd değildir."

Bolşeviklerin İncîl Nüshalarını İmhâsı

İstanbul'da bir Rus Bolşevikinin Kur'ân-ı Kerîm'i istihfâf ederek Rusça bir kitap neşr eylediği ve bu husûsta zâbıtanın tahkīkāta başladığını gazeteler yazmıştı. Ahîren Riga'dan Ajans Haves'e 7 Mayıs târîhiyle keşîde olunan bir telgrafnâmeye nazaran Rus komünistleri bütün kütüb-i mukaddeseye karşı tecâvüzkârâne harekâtta bulunmaktadırlar. Bu telgrafnâmede deniliyor ki:

Petersburg civârında kâin Haltorin şehrindeki Genç Komünistler daha yakınlarda hâşâ Cenâb-ı Hakk'ı mahkûm ederek bir mahkeme i'lâmı çıkarmışlardı. İn-

cîl'i mahkeme huzûrunda muhâkeme ve tedkîk ettirmişlerdir. Mahkeme bu husûsta da i'lâmı vermiştir. Bu i'lâmda bi'l-cümle kitâbhânelerde mevcûd İncîl nüshalarının imhâsı ve yalnız mütehassısların tedkîkāt-ı ilmiyyesine lüzûmu mikdârda incîl bırakılması kararlaştırılmıştır.

Türkistan'da Müslüman Hareketi

Daily Telgraph gazetesi Türkistan'daki Türk mücâhidlerinin Bolşevik İdâresi'ne karşı açtıkları harbin safahât-ı ahîresi hakkında şu ma'lûmâtı neşr ediyor:

Nisan'ın yedisinde süvariden müteşekkil bir mücâhidîn kolu Türkistan'ın pâyitahtı Taşkend şehrine bir akın icrâ etmiştir. Mücâhidîn süvarisi bir müddet pâyitahtta kaldıktan sonra ric'at etmiştir. Taşkend'deki kızıl kıtaâtta müstahdem yerli askerler mücâhidînin bu akınından cesâret alarak silâh ve cephaneleri ile birlikte kızılları terk ederek mücâhidîne iltihâk etmişlerdir. Taşkend şimdi her taraftan mücâhidîn kıtaâtı tarafından muvâsalası kesilmiştir. Yalnız Taşkend'deki telsiz telgraf istasyonu şimâl ile muhâbereyi te'mîn ediyor.

Türkistan ahâlîsinin kıyâmı Bolşevik me'mûrlarının Türkleri Sovyet emirnâmelerine ser-fürû etmek ve gāyet ağır olan vergileri toplamak üzere tatbîk ettikleri gaddârâne tazyîkâttan neş'et etmiştir. Söyle ki Bolşevik me'mûrları bu gibi Türk köylerinin sularını kesmişler ve bu sûretle Türkler hem susuz, hem de mahsûlâttan mahrûm kalmışlardır. Türkistan'ın her tarafında kızıl kıtaât ile mücâhidîn arasında müsâdemât vukū buluyor.

Muhterem kārilerimize

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın devâm arzûsunda olanlarının abonelerini tecdîd etmeleri, yeni cilde başladığımız şu sırada her kāriîn lâ-ekal iki kişiyi dahi abone kayd etmek lütfunda bulunmaları ricâ olunur.

Abone şerâiti

Her yer için seneliği (400), altı aylığı (225) memâlik-i ecnebiyye için seneliği (450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca 5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğu bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

22 Mayıs 1924 | 19 Şevval 1342 | * Perşembe * | 22 Mayıs 1340 | Cild: 24 - Aded: 601

ESRÂR-ı KUR'ÂN

(مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ ...)[1]

Hased hastalığına dûçâr olanlar, hem kendilerini hem herkesi müsterîh etmenin evlâ olduğuna i'tikād et-meleri gerektir. Hasûdların bütün endîşeleri hased ettikleri insanları felâkete dûçâr etmek, bu felâketleri celb için mütemâdiyen uğraşmak, düşünmek, didişmek ve nihâyet bir mazarrat îkā'ına muvaffak olarak hased ettikleri insanları kendilerinden daha aşağı bir mevki'de görünce memnûn olmaktır. Bunlar bu hatt-ı hareketi ta'kīb ve başkalarını düşürmeye vakf-ı nefs edeceklerine kendilerini yükseltmeye çalışsalar, bu vâdîde ihrâz-ı muvaffakiyet etmekle kalblerini dilşâd etseler ve bu sûretle meşakkatsiz, zararsız faâliyetlerde bulunsalar hiç şübhesiz daha muvaffak olurlar.

Hâsidi hasede sevk eden sâik mahsûdun makāmı ise o da o makāma yükselmek için lâzım olan ehliyet ve liyâkati ihrâza çalışsın. Yahud mahsûdun fazl u irfân ve şöhreti hâsidi bî-karâr ediyorsa o da tahsîle, tedkīke vakf-ı hayât edip daha yüksek bir şöhret-i ilmiyye ihrâzına koyulsun. Yahud hasedin sâiki mahsûdun serveti ise hâsid bir sanat, bir iş sâhibi olmaya sarf-ı gayret ederek servet kazansın.

Hulâsa bu fenâ hastalığa dûçâr olan, hased ettiği insanların nâil oldukları ni'metleri düşünmekle, onların zevâlini temennî etmek ve zevâline çalışmakla imrâr-ı evkāt edeceğine, başkalarının zevâl-i ni'metiyle teşfiye-i sadr edeceğine, hayâtını yükseltmeye, mâl ve menâl sâhibi olmaya çalışarak bu hastalıktan rehâ-yâb olmaya çalışsın.

Muhâsedenin bir mesleğe sâlik olanlar hayâtında vukū bulmamakta olduğu müşâhedât ve tedkīkāt netîcesinde anlaşılmaktadır. Yaptıkları işler iyiliği i'tibârıyla yekdiğerine müşâbih olan işçiler arasında muhâsede vukūu muhtemel değildir. Binâenaleyh hased hastalığıyla ma'lûl olanlar bir işe sülûk ve o işte ilerlemekle kendilerini hasedden kurtarmaya çalışmalı, meşrû' rekābet hudûdunu tecâvüz etmemelidirler. İki rakībden biri adem-i muvaffakiyyete dûçâr olacak olursa bu muvaffakiyetsizliğin kendisince mechûl kalan bir takım esbâba istinâd ettiğini unutmamalıdır.

(وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ)[2] Nazm-ı celîlinden, şübhesiz murâd-ı ilâhî budur. Ehl-i Kitâb tarafından hasede dûçâr olan mü'minlere Cenâb-ı Hak kendilerine hased edenleri afv etmelerini, dûçâr oldukları işkencelere sabreylemelerini, kendilerine Cenâb-ı Hakk'ı hatırlatan ve evâmir-i ilâhiyyesine tevfîk-i harekete kalblerini cezb eden salâtı ikāme, müslümanların adedini çoğaltacak, kuvvetlendirecek, müdâfaa-i dîn için lâzım olan âlât ve edevâtın tedârikini teshîl edecek olan zekâtı îfâ etmelerini fermân buyurmuştur.

Bu yolda fedâ olunacak mâlların heder olacağına dâir kalblerde hâsıl olacak evhâm ve vesveseleri izâle için Cenâb-ı Hak (وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ الله) buyuruyor. İyilik yapanların hüsn-i âkibetinden nasıl şübhe edilebilir ki Cenâb-ı Hak[3] (وَمَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهٖ مِنَ اللّٰهِ) buyuruyor. Yahud infâk ettiğimiz veya işlediğimiz herhangi bir **[34]**

[1] Bakara Sûresi 2/106.

[2] Bakara Sûresi 2/110.

[3] Tevbe Sûresi 9/111.

şeyin bir zerresi onun ilminden nasıl uzak kalabilir ki Cenâb-ı Hak semî‘ ve basîrdir.

Şübhe yoktur ki İslâm âlemini mahveden, târumâr eyleyen yegâne sebeb müslümanların evâmir-i ilâhiyyeden rû-gerdân olmaları, Kelimetullāh'ı i‘lâdan ferâğat eylemeleridir. Müslümanlar Allah yolunda bir fedâkârlık etmez oldular ve bu yüzden azâbı hak ettiler. Tehlikelere düştüler. Sonra kendilerine fenâlık etmekte o kadar ileri gittiler ki gazab-ı ilâhîye uğradılar, basîretleri kör oldu. Hâlbuki müslümanlar düşünseler Cenâb-ı Hakk'ın bu kavl-i ilâhîsi onlara kâfî bir rehber olurdu: [4](وَاَنْفِقُوا فِى سَبِيلِ اللهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِۛ وَاَحْسِنُواۛ) Fakat müslümanlar Kur'ân-ı Kerîm'i nasıl anlasınlar ve onun evâmir-i âliyyesiyle nasıl amel edebilsinler ki gözleri görmüyor ve kulakları duymuyor.

Bu âyet-i kerîme müslümanların za‘f zamanında ne yapmaları lâzım geldiğini îzâh etmekte, müslümanlar din nâmına bir fitneye yahud mâl ve can i‘tibârıyla bir felâkete dûçâr olurlar da ezâyı def‘e kādir olmazlar ve harb ile fitneleri izâle edemezlerse o zaman fitnelerin karanlığına ve zulm-i felâketlerine göz yumarak ikāme-i salât etmeleri dünyâya ve dünyânın süslerine ehemmiyet vermeyerek Hudâ yolunda canlarını ve mallarını fedâdan çekinmemelerini, Cenâb-ı Hakk'ın mü’minlerden cennet mukābilinde canlarını ve mallarını iştirâ ettiğini hatırlamaları iktizâ ettiğini beyân buyurmaktadır.

Bundan başka za‘f halinde olan mü’minlere îcâb eden mallarının zekâtını vermek ve bu sûretle lâzım olan âlât ve edevâtı istikmâl eylemek, şevket-i İslâmiyyeyi tahkîme gayret etmek, mesâlih-i İslâmiyyeyi sıyânete hazırlanmak, kendilerine tecâvüz edenden intikam almaktır.

Mü’minler za‘îf oldukları zaman Cenâb-ı Hak onlara eziyet edenlere afv u safh ile mukābele etmelerini emrediyor. [5](لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ فِى شَىْءٍ اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقٰيةًۗ) Binâenaleyh mü - lümanlar za‘îf iken intikam almaya şitâb etmemeli, kuvvet ve miknet zamanını beklemelidirler. Kesb-i kuvvet ettikleri zaman müslümanlar bir dakîka zillete tahammül etmeyerek vazîfelerini îfâ etmelidirler.

Müslümanlar adedlerinin azlığından, düşmanlarının çokluğundan ve tazyîkātından aslâ me’yûs olmamalıdırlar. Çünkü Cenâb-ı Hak her şeye kādirdir. Hak te‘âlâ müslümanlara olan va‘dini tahakkuk ettirmiş, adedlerini çoğaltmış, kuvvetlerini kat kat yükseltmiş, kendi kuvvetiyle onları te’yîd etmiş ve bu sûretle mü’minleri düşmanlarına gālib etmiştir.

Ehl-i kitâb Cenâb-ı Hakk'ın müslümanlara ihsân buyurduğu ni‘metlere hased gözüyle bakmışlar ve müslümanların vâdî-i küfre sapmalarını arzû etmişlerdi. Bunlar müslümanlara bâtılı hak, çirkini güzel göstermeye çalışmışlar, zu‘afâyı tedrîcen istedikleri yola sevk etmek için her türlü iftirâda bulunmuşlar, cennetin yalnız Yahud ve nasârâya hâs olacağını ve müslümanlardan hiç kimsenin oraya girmeyeceğini söyleyerek müslümanları doğru yoldan çevirmek istemişlerdi.

Müslümanların ekserisi ümmî idi. Okuma, yazma bilmezlerdi. Binâenaleyh Ehl-i Kitâb'dan duydukları sözlerin uydurma bir takım hurâfât değil, Tevrât ve İncîl âyetleri olduğuna zâhib oluyorlardı. Hâlbuki bunlar Ehl-i Kitâb'ın fesâd çıkarmak için tasni‘ ettikleri bir takım erâcîften ibâretti.

Arablar ümmî bir ümmet, Ehl-i Kitâb ise ilim ve cedel erbâbı olduklarından Arablar bunlarla münakaşaya girişmekten tehâşî ederler, bunların söyledikleri sözlere inanırlardı.

Vaktâ ki dîn-i mübîn gönderilerek insanları doğru yola sevk etmeye başladı, her kāilin sözüne inanmamak, i‘timâd etmemek lâzım geldiği ta‘lîm ve Ehl-i Kitâb olan müfterilerden hüccet ve delîl istenmesi emir buyuruldu.

Ehl-i kitab aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in bu da‘vetine icâbet edememişler, bilakis bütün Arablara, bütün ümmîlere karşı müfterî oldukları, bunların vahy-i ilâhîyi ifâde etmedikleri, bilakis uydurdukları bir takım bühtânları ileri sürdükleri herkesi idlâl etmek istedikleri anlaşılmıştı.

Bu âyât-ı kerîme cennetin Yahud ve nasârâdan gayrılarına harâm olduğuna dâir ileri sürdükleri da‘vâların bühtân olduğunu beyân ettikden sonra Cenâb-ı Hak, halkın cennet yoluna nasıl sülûk edeceklerini îzâh etmektedir. Bu sûretle Yahud ve nasârâ sûret-i kat‘iyyede ilzâm edilmişler ve bütün uydurdukları erâcîf târumâr edilmişti. Âyetin hitâmında buyuruluyor ki: [6](بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهٗٓ اَجْرُهٗ عِنْدَ رَبِّهٖۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ) Binâenaleyh ecr ve ihsân-ı ilâhîyi ihrâz etmek, her türlü korku ve hüzünden necât bulmak için şu iki esâsı göz önünde bulundurmalıdır: Birisi; insanın kendisini Cenâb-ı Hakk'a teslîm etmesi ve bu sûretle evâmir-i ilâhiyyeyi îfâ eylemesi, nevahîden ictinâb etmesi, ikincisi de ihsandır. Ma‘lûm olduğu üzere fenâ olmayan, mûcib-i ezâ olmayan her şey ihsandır. Ma‘rûfu emr, münkeri nehy, ilmi neşr, şaşırmışları doğru yola sevk, ihtiyâc erbâbına muâvenet, felâket-dîdelerin felâketini tahfîf, hastahaneleri inşâ, memleketi himâye için mâlî fedâkârlık, efrâd

[4] Bakara Sûresi 2/195.

[5] Âl-i İmrân Sûresi 3/28.

[6] Bakara Sûresi 2/112.

ve akvâmın selâmetini te'mîn, bunların hepsi ihsân babına dâhildir.

[35] İnsanın kendini Cenâb-ı Hakk'a teslîm etmesi, ancak cânib-i kibriyâya teveccüh ederek ibâdet, muâvenet ve duâda başka bir tarafa yüz çevirmemesiyle olur. Fâtiha-i şerîfede [7](اِيّاكَ نَعْبُدُ وَاِيّاكَ نَسْتَعِينُ) nazmıyla bu noktaya işâret olunmuştur.

Şer'an Müslümanlık işte budur. Müslümanlığın en esâslı iki rüknü Cenâb-ı Hakk'ı tevhîd ve yalnız ona ibadettir. Bu iki rüknü ikâme eden müslim olur. Bundan dolayıdır ki Hazret-i İbrahim, müslimdi. [8](مَا كَانَ اِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) Bütün enbiyâ, bütün rabbânîler, bütün ahbâr herkes Kitâbullâh'ın ahkâmına da'vet ediyorlardı.

Bütün enbiyâ ve rusül-i izâm eskiden beri herkesi tevhîde da'vet etmekte idiler. Hazret-i İbrahim semâvât ve arzda gözlerini gezdirerek en büyük ecrâmı tedkîk ettikten sonra bunların değişen birtakım âlemler olduğunu gördükten sonra [9](اِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ حَنِيفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ . وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ اَتُحَاجُّونِّى فِى اللهِ وَقَدْ هَدٰينِ), (وَوَصّٰى بِهَا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِىَّ اِنَّ اللهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)[10] Mesîh aleyhi's-selâm da müslümandı. Herkesi tevhîde da'vet ederdi. El-hâsıl hiçbir şerîat hatta Hıristiyanlık bile tevhîdden başka bir akîde ile gönderilmemiştir. Bütün şerâ'i-i semâviyyenin rüknü tevhîddir. (اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ)[11]

KUR'ÂN TERCÜMELERİNDEKİ HATÂLAR

24- *Nûru'l-Beyân* muharrirleri [12](اَتَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ) âyet-i kerîmesini şöyle tercüme etmişler: "Siz Tevrât'ı okuyarak herkese ef'âl-i hayriyyede bulunmayı emr ediyor ve kendi nefsinizi unutuyor musunuz? Okuduğunuzu anlamıyor musunuz?" Burada birkaç hatâ vardır:

1) (وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ) cümle-i hâliyyesinin hem rabtı, hem tercümesi yanlıştır. Rabtı yanlıştır; çünkü emre kayd yapılmış. Yani "okuyarak emr ediyor" denilmiştir. Hâlbuki evvel-emirde nisyana veyahud dolayısıyla her ikisine âid olmak lâzım gelir. Tercümesi yanlıştır; çünkü "okuyarak" değil, "okuyup dururken" olmak lâzım gelir. Zira bu cümle-i hâliyye tevbîh ifâde eder iken "okuyarak emr ediyor" denildiği zaman ma'nâ-yı tevbîh yoktur.

2) *Nûru'l-Beyân* muharrirleri dâimâ Kur'ân'ın umûmî olan ma'nâsını husûsiyetle tefsîr ediyorlar. Meselâ Kur'ân "kitâb" diyor, *Nûru'l-Beyân* muharrirleri ise "Tevrât" diyor. Gerçi birçok yerlerde "kitâb"dan murâd "Tevrât"tır. Fakat bir kelimenin mefhûmu başka, mâ-sadakı yine başkadır. Hâlbuki bu âyette ma'nâ-yı tevbîhi ifâde edecek cihet, mâ-sadak değil, mefhûmdur. Yani Tevrât değil, kitâbdır, "Kitâbullâh'ı okuyup dururken böyle yapıyorsunuz" cümlesinden anlaşılan hitâb-ı itâb "Tevrât okuyarak" ta'bîrinden hiçbir zaman anlaşılmaz.

3) (اَفَلَا تَعْقِلُونَ) Nazm-ı celîli "Okuduğunuzu anlamıyor musunuz?" demek değil, "Aklınız yok mu? yahud aklınız ermiyor mu? nihâyet yaptığınıza aklınız ermiyor mu?" demek olabilir ki yaptıkları işler bir budalalık olduğunu tansîs ederek ikinci bir itâb ifâde eder. Hâsılı burada ya mef'ûl takdîr etmeyip akıl fiilini lâzım menzilesinde tutarak nefy-i mâhiyet ma'nâsında telâkkī etmek veya mef'ûl takdîr edilecekse müfessirînin yaptıkları gibi "kubh-ı sânî'" takdîr edilmek lâzım gelirdi. Yoksa "Okuduğunuzu anlamıyor musunuz?" suâli pek kaba.

4) "Kendi nefsini" yerine "kendinizi" demek iktizâ eder idi. Çünkü burada "nefs"den maksad kendiniz demektir. "Cesed" mukābili olan "nefs" değildir.

25- [13](وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ) âyeti: "Siz, havâyiciniz için sabır ve salât ile isti'âne ediniz. Vâkı'â bu sûretle isti'âne ağırdır. Lâkin ehl-i huzû' ve huşû' için hafiftir." diye tefsîr ve tercüme edilmiştir.

Nûru'l-Beyân tercümeleri içinde en iyisi gibi görünen bu tefsîr ve tercümede dahi söylenecek neler var. Burada bazı tefsîrlerin, ez-cümle Kādî'nin (استعينواعلى حوايجكم) fıkrası tercüme edilmek istenilmiş. Hâlbuki Arabca'da bu ibârenin ma'nâsı Türkçe'deki "havâyiciniz için" demek değildir. Arabca'da hâcât ile havâyicin esâsen farkı olmamakla beraber lisânımızda havâic kelimesi daha husûsî bir ma'nâ ile anlaşılır. Binâenaleyh burada "havâic" denilmeyip "ihtiyâcâtınız" denilmek iktizâ ederdi. (على حوائجكم) ibâre-i tefsîriyyesi de "havâiciniz için" sûretinde değil "ihtiyâcâtınıza karşı" diye tercüme edilmek îcâb ederdi.

Çünkü bu kayddan anlaşılacak olacak fâide-i tefsîriyye istianeye mef'ûlün-leh takdîrinde değil, isti'ane ile sabrın vech-i münâsebetini gösterecek bir müte'allik irâe etmektedir. Bundan dolayı Kādî Beyzâvî (على حوائجكم) kaydının akabinde (بانتظارانجح والفرج) demeyi unutmamış

[7] Fâtiha Sûresi 1/52.
[8] Âl-i İmrân Sûresi 3/67.
[9] En'âm Sûresi 6/79-80.
[10] Bakara Sûresi 2/132.
[11] Âl-i İmrân Sûresi 3/19.
[12] Bakara Sûresi 2/44.
[13] Bakara Sûresi 2/45.

ve bu vechile sabrın bir lâzımına da işâret ederek sabır ile isti'ânede bir nîkbînlik telkīni mündemiç bulunduğunu anlatıvermiştir. Aynı zamanda havâici müste'ân-leh **[36]** olarak değil, müste'ân-aleyh olarak takdîr etmiştir. Binâenaleyh isti'âne havâic için değil, havâice yani ihtiyâcâta karşı sabır ve mukāvemet ve ümîd-i selâmet ve muvaffakiyet ile olmak lâzım gelecektir. Eğer bir müste'ân-leh takdîri her hâlde arzû ediliyorsa o vakit "havâicinizin is'âfı için" denilmek lâzım gelirdi. Fakat isti'âne kelimesinin müstağni olduğu bu ma'nâyı, makām-ı tefsîrde bir kayd-ı mahsûs ile göstermeye hiç de lüzûm yoktur. Bilhâssa tenkîh sevdâsında bulunanlar için…

Görülüyor ki *Nûru'l-Beyân* mütercimleri Kur'ân'ın değil, tefsîrlerin bile dekāikini temyîz edebilecek bir hâlde değildirler. Tefsîrin şerâit-i mühimmesinden biri olan ilm-i maânî ve belâğattan aslâ haberleri yoktur. Bunun içindir ki tefsîr kasdıyla ma'nâ-yı âyete ilâve ettikleri kaydları bile tefsîr kitâblarından iltikât ederken, mühim ve canlı noktaları fark etmeyerek kırık bir tarafından yakalayıveriyorlar. Ve bu vechile nazm-ı Kur'ân'ı âmiyâne bir şekle ifrâğ eyliyorlar.

Şunu da ihtâr etmek isteriz ki mütercimler bütün istisnâları, nakız-i hükme rabt ediyorlar. Her nefyi isbât, her isbâtı nefy yapıyorlar. Bu gidişle [14](وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلّا خَطَئًا) âyetine geldikleri zaman, gālibâ "Bir mü'min için bir mü'mini katl etmek câiz değildir, lâkin hatâen câizdir" sûretinde bir tercüme yapacaklar. Hâlbuki istisnâyı nefyden isbât, isbâttan nefy telâkkī eden ulemâ-i Şâfiiyye bile, bunun her zaman böyle olduğu iddiâsında değildirler. Hanefiyye'nin tasrîh ettiği vechile istisnâ (حكم بالباقى بعدالثنيا) dır. Yani müstesnâyı çıkardıktan sonra mâadâ üzerine hükümdür, müstesnâ tarafındaki hüküm ise ihtimâl üzere kalır. Bundan mâadâsı şöyledir, demek, mâadâ hakkında bir hüküm ise de bu, dediğimiz müşârun-ileyhin hükmünü ta'yîn demek değildir. Fi'l-vâki' Arabca'daki "illâ"nın istisnâda mukābili olan Türkçe "meğer" kelimesi de hükmü ta'yîn etmeyip ihtimâlli bırakır. (لايكون هذا الاان يكون كذا) "Bu olmaz, meğer şöyle olsun" dediğimiz zaman, şöyle olursa her hâlde bu olur ma'nâsı anlaşılmaz. Gerçi karâin-i hâriciyye ile bu ihtimâlin ta'yîn edilebileceği pek çok yerler bulunabilir. Fakat bu gibi ta'yînler kelâma değil, akla, örfe, hâle, hâsılı karinesine muzâf olur.

İşte mütercimler bu hakīkatten, bu hakīkat-i usûliyyeden gāfil bulundukları için, istisnâları her zaman intâk ediyorlar ve bundan dolayı [15](وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلّا عَلَى الْخَاشِعِينَ) nazm-ı kerîmini "Her hâlde bunun ehl-i huşû'dan mâadâsına ağır olduğunda da şübhe yoktur" meâlinde tercüme etmeyip bu sûretle isti'ânenin ehl-i huşû' için hafif olduğunu tasrîh etmekte ısrâr eyliyorlar.

Hâlbuki âyetten bu hafifliği anlamak muvâfık değildir. "Ehl-i huşû'dan mâadâsı için her hâlde ağırdır" hükmünden, ehl-i huşû' için aslâ ağır olmayıp be-heme-hâl hafif olmak hükmünü kat'iyyetle almak doğru olamaz. Bunu karâin-i hâriciyye ile ta'yîn etmek de mümkün olmaz. Çünkü bazı husûslarda şedâide sabır ile isti'ane ehl-i huşû' için de ağır olmak ihtimâli bâkīdir. Bâkī olduğu içindir ki mücâhede vardır. Öyle olmasa idi, ma'nâ-yı mücâhede kalmaz ve bu husûsta hasbe'l-beşeriyye sabredememek küfür olurdu.

26- [16](اَلّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ) âyeti: "O ehl-i huzû' ve huşû' ki öldükten sonra dirileceklerini ve âhirette Allah-ı azîmü'ş-şâna mülâkī olarak mükâfat, yahud mücâzât göreceklerini bilirler." diye tefsîr veya tercüme edilmiş.

Evvelen; bu âyet, ehl-i huşû'un istisnâsında âmil olan ma'nâyı beyân için müsevvek olduğuna göre, âyet-i sabıkaya rabtı ehl-i huzû' ve huşû' tavti'asıyla yapılmayıp "onlar ki" tarzında gösterilse idi bu vasfın huşû' vasfına müterettib değil, belki hem huşû'u ve hem sıdk-i isti'âneyi müfîd bir vasf-ı aslî olduğu anlaşılmış olurdu. Binâenaleyh burada zikr-i huşû' nâ-revâ bir tekrâr olduğu gibi, huzû' kelimesi de büsbütün fazladır.

Sâniyen; bu âyetin ma'nâsı tercümedeki maânîyi mutazammın ise de (لقاءالله ورجوع الى الله) daha amîk ve daha zevkli ma'nâları mutazammındır. Öyle bir likā ki bunun yanında başka türlü mükâfat ve mücâzâtı kāle almak zevksizlik olur.

Vuslat-ı uzmâ, gāyetü'l-gāyât iken, onu diğer mükâfat ve mücâzâta vâsıta gibi göstermek, lâ-teşbîh idâre lambasını yakacak kibriti çakmak için güneşin doğmasını temennî etmeye benzemez mi? Dîdar-ı Hak muvâcehesinde her şey söner, ondan başka her emel sönmek, söndürülmek lâzım gelir. Nazm-ı âyet, o zevk-i ekberi böyle bir azamet-i beyân ile anlatmak için mâsivâyı silmiş. Hâlbuki mütercimler, bu zevki mâsivâda ifnâ etmişler.

Sâlisen; "Yazunnûne"yi "bilirler" diye tercüme etmek burada pek yanlış değilse de iyi değildir. Bunu "ümîd-i kavîsindedirler" gibi bir ta'bîr ile ifâde etmek daha muvâfıktır. Çünkü niçin "ya'lemûne" denilmemiş de "yazunnûne"denilmiştir? suâli vârid olur.

İşte *Nûru'l-Beyân* mütercimleri, vâdî-i tefsîrde dolaştıklarını beyân ettiklerinden dolayı bu âyetlerin, ter-

[14] Nisâ Sûresi 4/92.

[15] Bakara Sûresi 2/45.

[16] Bakara Sûresi 2/46.

cümeleri üzerindeki intikādâtımızı bu hafta bu nokta-i nazardan yaptık. Bununla da kāriîn-i kirâma "Tefsîr Tercümesi" hakkında bir fikir verdik zannediyoruz.

*
* *

[37] Bu hafta aldığımız bazı mektuplarda hataları ve ma'nâ-yı Kur'ân'ı tahrîfleri madde madde olarak gösterildiği hâlde yine tahrîf ve hatâlarını tashîh etmeyerek bu hatâlı yolda devâm eden mütercimlere karşı ihtârât-ı hayr-hâhhânede bulunmaya artık lüzûm kalmadığı, ne söylense onların izzet-i Kur'ân'ı izzet-i nefislerine tercîh etmeyecekleri müslümanlarca anlaşılmış olduğu beyân olunuyor. Mektuplarda mütercimler hakkında ağır bir takım ta'bîrât ve ithâmât olduğu cihetle mektupları aynen derc etmedik.

Nûru'l-Beyân muharrirlerinin bu işi bir sû-i niyyetle yapmış olduklarına bizce bir delîl yoktur. Bu zevâtın herbiri muhterem ve hüsn-i niyyet sâhibidir. Böyle sapa bir yol tutmaları olsa olsa bu husûstaki adem-i ehliyetleridir. Bu yüzden hatâlarının ve ma'nâ-yı Kur'ân'ı ne sûretle tahrîf etmiş olduklarının farkına varamıyorlar. İyi yapıyoruz, kanâatiyle devâm edip gidiyorlar.

Bu zevât-ı muhteremenin müslümanların nazarında böyle bir vaz'iyete düşmeleri bi't-tabi' mûcib-i teessürdür. Maamâfih tuttukları hatâlı yolu tashîh etmek ellerinde iken bu cihete de yanaşmamaları şaşılacak bir şeydir. Pek hürmet ettiğimiz bu zevâtın bir ân evvel bu sapa yoldan kurtulmalarını temennî ederiz.

Bizin intikâdâtımıza gelince bu husûsta devâm etmek zarûrîdir. Yalnız bizim için değil, en küçük bir hatâ ve tahrîfe vâkıf olan her müslüman için bu hatâyı göstermek bir farîza-i dînîyyedir. Bizim intikādlarımız hey'et-i kirâmın şahısları değil, eserleri hakkındadır. Ve zannederiz kendileri de bizi ma'zûr görürler. Er geç bu zevât-ı muhteremenin Müslümanlığa, Kur'ân-ı celîle hiçbir fâide vermeyen bilakis mazarrat bahşeden ve kendilerini de müslümanlar nazarında pek fenâ bir vaz'iyete ilkā eden bu hatâlı yoldan ferâğat edeceklerini şübhesiz eddederiz.

Ahlâkın Menşei

لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ . ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ .)
*(اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

Doksan dördüncü sûre [Tîn], âyet: 4, 5, 6

İnsan ne garîb bir hilkate mâliktir! Onun hasâisini tedkîk edenler için ukūlü idrâk-i mâhiyyetinde hayran bırakacak hârikalar görmemek, efkâra dehşet veren bir takım hâlâta şâhid olmamak kābil değildir.

Taharrî-i hakîkat isti'dâdıyla mecbûl, nâ-mütenâhîyi idrâk etmek hırsıyla meftûr olan insan mahlûkāt-ı sâireden mütemâyiz bir mevki'dedir.

Hâlik-ı Zü'l-Celâl insana melekiyetle hayvâniyet mertebesi arasında öyle bir mevki' vermiş ki eğer o mevkiin hakkını gereği gibi edâ edecek olursa melekler hâdim-i âmâli, felekler kemîne-pâye-i kemâli olur. Fakat vazîfe-i insaniyyesini îfâda kusûr eder, nefs-i emmârenin tahakkümü altına girecek olursa öyle sâfil bir derekeye düşer ki bahâimin en bayağısı bile süfliyetin zilletin bu derecesinden istikrâh eder.

İşte insanın nasîb-i ezelîsi budur. Hâlik-ı Hakîm tâ ezelden takdîr ederek, şânına lâyık olacak mertebe-i kemâl ve rıf'ata te'âlî için lâzım gelen kābiliyet ve isti'dâdı insana vermiştir.

آدمی زاده طرفه معجونست / ازفرشته سررشته وازحیوان
کرکندمیل این شود به ازین / ورکندمیل آن شود بد ازآن [17]

Maamâfih Cenâb-ı Hakk'ın bir taraftan tasavvur edilebilecek merâtib-i fezâilin kâffesinin fefkıne çıkabilecek ehliyet ve isti'dâdda yarattığı insan doğru yoldan inhirâf

---

* Bu âyet-i celîle ahlâkın üssü'l-esâsıdır. İnsanın hilkatini, hâl ve şânını, vesîle-i saâdeti neler olduğunu gāyet belîğ bir sûrette ifâde etmektedir. İnsanın şerre meyyâl olduğu iddiâsı doğru değildir. İnsan rûhen ve bedenen en güzel en mufaddal ve mükerrem bir sûrette yaratılmış, yerlerde siyâdet, nâ-mütenâhî avâlime kesb-i ıttılâ' edecek bir akıl ile tekrîm olunmuş, şânına lâyık olacak mertebe-i kemâl-i rıfata te'âlî için lâzım gelen kābiliyet ve isti'dâd kendisine verilmiştir.

Fıtrat-ı asliyyesini muhâfaza ettikçe hayr u fazîletten inhirâf etmez. İşte (لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ فِى اَحْسَنِ تَقْوِيمٍ) Nazm-ı celîli buraya işârettir. Fakat insan mağlûb-ı hevesâtı olursa muktezâ-yı fıtrat kendisi için mukadder olan makāma yükselmek şöyle dursun, esfel-i sâfilîn-i hayvâniyyete sükūt eder ki (ثُمَّ رَدَدْنَاهُ اَسْفَلَ سَافِلِينَ) bunu gösteriyor. İnsanın dereke-i hayvâniyyete sukūt etmeyerek kendisi için mukadder olan gāye-i kemâle yükselebilmesi îmân ve amel-i sâliha mütevakkıf olduğu da (اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) Nazm-ı celîlinden müstefâd olmaktadır. Dereke-i hayvâniyyete sukūt etmemek için şart-ı esâsî olan îmândan maksad; hayr ile şerrin, fazîlet ile rezilenin beynini nefsin yakînen fârik olması; bu âlem-i mevcûdât üzerinde hayra râzı olan lâkin şerre râzı olmayan fazîleti isteyen, lâkin rezîleyi istemeyen bir vücûd-ı mutlakın nigehbân bulunduğunu yine o itmi'nân ile bilmek ve enbiyâsını tasdîk etmektir.

Amel-i sâlihe gelince; O da zevk-i selimin, tab'-ı müstakīmin reddetmediği birtakım a'mâl-i hayriyyedir ki insânın kendi nefsine, âilesine, milletine, bütün insânlara, el-hâsıl havâs ve avâma nef'i dokunan, cümlesinin umûr ve mesâlihiyle hem-âheng bulunan a'mâldir. Her dîn-i sahîhin mer'iyyet-i ahkâmı zamanında âmir olduğu ibâdât-ı sahîha da bu a'mâli sâlihadandır. Şu hâlde insânın saâdeti, ahlâk-ı amelînin göstermekte olduğu vezâif-i beşeriyyeyi hüsn-i sûretle îfâ etmek olduğu bu âyet-i kerîmeden müstefâd olmaktadır.

[17] İnsanoğlunun hamurunda, hem melekî, hem hayvanî bir karışım vardır. Buna meyl ederse bunlardan iyi olur. Ona meyl ederse onlardan kötü olur.

ederse derekât-ı rezâilin en pest-pâyesine sukût eder. İnsanın saâdeti kendisine verilen kābiliyet ve isti‘dâd ile çalışıp kendisi için mukadder olan o mevki‘-i bülendi ihrâz etmektir. O mertebeye vâsıl olabilmek ise terbiye-i nefs ile tehzîb-i ahlâk ile, kuvâ-yı fikriyyeyi i‘mâl ederek onun semerât-ı nâfi‘asını iktitâf ile elde edilebileceğinde **[38]** bütün hükemâ müttefik olduğu gibi İslâm da bunu nâtıktır. (قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا . وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا) Kur'ân-ı Kerîm [Şems Sûresi 91/9-10].

Binâberîn insanı kendisi için mukadder olan gāye-i kemâle îsâl edecek tarîk, dinden müstefâd olan ahlâktır.

Ahlâkın menşei hakkında birçok nazariyeler serd edilmiş olduğu ma‘lûmdur. Bununla beraber ahlâkın menşei hakkında sağlam bir fikir edinebilmek için nazarlarımızı beşeriyetin edvâr-ı sâbıkasına ircâ‘ etmemiz lâzımdır.

Fi'l-hakīka insan nazar-ı taharrîsini a‘sâr-ı sâlife-i insâniyetten hangisine doğru ircâ‘ ederse etsin onlarda hayır ve şer‘, fazîlet ve rezîlet mefhûmuna dâir bir şeye tesâdüf edecektir. Beşer; en ibtidâî devirlerinde bile maddiyâtın mâ-verâsında bir takım hakāik olduğunu anlamış, ef‘âl ve eşyâ arasındaki hayr u şerri, hüsn ü kubhu -seviye-i idrâki nisbetinde- temyîz eylemiş, bütün harekât ve sekenâtına hâkim olan bir kānûn-ı ahlâkînin lüzûmunu hissetmiştir. Fazîlet ve rezîlet hissi beşeriyet kadar kadîmdir.

Binâenaleyh bir hakīkat olarak diyebiliriz ki: Hayât-ı beşeri tanzîm eden muâmelâtın kavânîn-i nâzımesini insanlara ilk ta‘lîm eden din olduğu gibi, kavânîn-i ahlâkiyyeyi, vâcibât-ı insaniyyeyi ta‘lîm eden de yine dindir. Bunları beşeriyet vahy-i ilâhî ile öğrenmiştir. Şekil ne olursa olsun, mebâdî ne kadar ileri götürülürse götürülsün her hâlde bunun menşei telkīn-i semâvîdir. Bu cihetledir ki bazı muhakkıkîn-i hükemâ dinin hâricinde hiçbir ahlâk tasavvur edememektedir. Zâten her dinin erkân-ı esâsiyyesinden birini de kavâid-i ahlâkiyye teşkîl etmesi ve son peygamber Hazret-i Muhammed sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in "Ben ancak mekârim-i ahlâkı tamamlamak için ba‘s olundum" buyurmaları da bunun delâil-i bâhiresinden değil midir?

Bunun içindir ki havâs ve avâmı hayrân eden fazîletlerin edvâr-ı inkişâfı dâimâ akīde ve îmânın kuvvetli olduğu zamanlara tesâdüf etmiş, bilakis kalblerde îmânın gevşemeye başladığı devirlerde ise kavâid-i ahlâkiyyede te’sîrini kaybederek rezâil ve kabâyih cem‘iyete hükümrân olmuştur. Din ile ahlâk arasındaki bu revâbıt-ı kaviyye de isbât ediyor ki: Ahlâk dinden müstefâddır. Dine müstenid olmayan ahlâk hakīkatte yok demektir.

Evet, kavâid-i ahlâkiyye hangi kavimde matlûb olan derece-i saâdeti, tekeffülden kāsır kalmış ise, bu cihetteki noksanı o kavmin ukalâsı, felâsifesi ikmâle çalışmıştır. Fakat din üzerine müstenid olmayıp da sırf akla istinâd eden kavâid-i ahlâkiyyenin ekseriyet-i azîme-i beşeriyyet için hiçbir vakit vâcibü'l-ittibâ‘ olamayacağı da bedîhîdir.

Ahlâkiyyûn-ı İslâmiyyeye göre ahlâk dine müsteniddir. Kāide-i ahlâkīyi yalnız akıldan değil, belki aklın irşâdıyla dinden istinbât ediyoruz. Esâsen dîn-i İslâm bir dîn-i ahlâktır. Dîn-i İslâm'daki hikmet-i ameliyyenin muh-tevî olduğu tafsîlât her munsif müdekkiki hayretlere ilkā edecek derecede çoktur.

Dîn-i İslâm en sâlim, en metîn bir felsefenin kabûl edebileceği mebâdî-i ahlâkiyyeden hiçbirini ihmâl etmemiş, hürriyet, mes’ûliyet, vazîfe mebde’lerini en vâsi‘ bir sûrette takrîr eylemiştir.

Ale'l-ıtlâk ahlâkın dinden ayrı olduğunu ve bizde de ayrı olmak lâzım geldiğini iddiâ etmek, İslâm'ın esâsını bilmemekten başka bir şey ile tefsîr olunamaz.

İslâm'ın vaz‘ eylemiş olduğu nazariyât-ı ahlâkiyye tedkīk edildikten sonra İslâm'a karşı böyle bir iddiânın gayr-ı vârid olduğu kanâatindeyiz.

Çünkü dîn-i İslâm, hürriyet-i şahsiyye mebdeini en kuvvetli bir sûrette takrîr, mes’ûliyet ve vazîfe esâslarını tesbît ve nüfûsu tezkiye eden kalbleri levs-i rezâilden âzâde kılan, ukūlü ziya-yı hak ile tenvîr eyleyen; cem‘iyet-i beşeriyyenin muhtâc olduğu her türlü levâzımı tekeffül eden, mu‘tekidlerine bütün fürû‘-ı medeniyyeyi telâkkī ile emr eden bir dîn-i kemâl ve bir dîn-i fazîlettir. Her türlü hikmeti şâmil, ittihada sâik, muhabbet ve şefkate, ihsân ve muâvenete dâ‘î bir dîn-i âlîdir.

Binâenaleyh milletimizin ahlâk ve İctimâiyât sâhasında i‘tilâsı, ahlâk-ı Muhammediyye'yi kendisine rehber-i hareket ittihâz eylemesiyle mümkün olabilecektir. Dinden ayrı bir ahlâkın ukūl-i sahîhaya göre kıymeti, hattâ vücûdu bile yoktur. Esâsen dinden ayrı bir ahlâk, hadd-i zâtında ahlâkın fıkdânı demektir.

Biz şuna kāniiz ki; tek bir bid‘at, bir fenâ fikir ve i‘tikād, ancak hurde-bîn-i ilm ile bakanlar tarafından görülebilecek, bir takım avâmil-i muzırranın iltihâkı sâyesinde büyüdükçe büyür ve bu avâmil bir kere kökleşti mi artık milletleri bitiren emrâz-i ictimâiyyeden biri gelip o esâsın üzerine yerleşir. Dinden ayrı medenî bir ahlâk fikri de işte bu bid‘atlerdendir. Bilerek veyahud bilmeyerek ortaya atılan bu fikirler daha doğrusu bu bid‘atler öyle ictimâî marazlara esâs oluyor ki onlar bir müddet-i muvakkate için kendisini göstermese bile a‘râzı, âsârı bir nazar-ı müşâhid için gizli kalamaz.

Aksekili **Ahmed Hamdi**

[39]

Ulemâ-yı İslâm'da Telakkiyât-ı Ahlâkıyye

Ulemâ-yı İslâm nazarında ahlâk, ef'al-i beşeriyyenin sudûrunda âmil-i müessir olan ahvâl-i nefsâniyyeden ibârettir. Gāye-i ahlâkiyye de dünyâ ve ukbâ salâh ve halâsa nâil olmaktır. İnsanlarda üç nevi' nefis vardır. Bu nefislere kuvvet ünvânı verilir. Nevi'leri şunlardır: Kuvve-i şehvâniyye, kuvve-i gadabiyye, kuvve-i nâtıka.. Kuvve-i şehvâniyye: Insanı, hayâlde mürtesim bir matlûbun tahsîline tahrîk eden bir kuvvettir. Kuvve-i gadabiyye: Insanı hayâlde mürtesim bir menfûrun def'ine tahrîk eden bir kuvvettir. Kuvve-i nâtıka: Umûr-ı külliyye ve cüz'iyyeyi idrâk eden ve ef'âl-i fikriyye ve hadesiyye üzerinde âmil-i müessir olan bir kuvvettir. Kuvve-i nâtıkanın iki şu'besi vardır: Biri kuvve-i âkıle, diğeri kuvve-i âmiledir. Bunlar kuvve-i nazariyye ve ameliyye ünvânları ile de yâd edilirler. Kuvve-i nazariyye: Kendisiyle umûr-ı tasavvuriyye ve tasdîkiyye idrâk olunan bir kuvvettir. Kuvve-i ameliyye: Ef'âl-i cüz'iyyenin fâili olmak sadedinde insanları fikir, rü'yet, hades sûretleriyle harekete getiren bir kuvvettir.

Ahlâkın menşei işte bu üç nevi' kuvâ-yı nefsâniyyedir. İnsanlar arasındaki ahlâk ihtilâfâtının hikmeti de kuvâ-yı nefsâniyyenin ihtilâfâtıdır. Kuvve-i şehvâniyyeden mütevellid olan ahlâka ahlâk-ı behîmiyye, kuvve-i gadabiyyeden mütevellid olan ahlâka ahlâk-ı seb'iyye, kuvve-i nâtıkadan mütevellid olan ahlâka da ahlâk-ı melekiyye sıfatları izâfe edilir. Ahlâkın üç kısmı vardır: Birincisi fazîlet, ikincisi rezîlet sıfatlarıyla tavsîf edilir. Üçüncüsü ne fazîlet, ne de rezîlet sıfatlarıyla muttasıf değildir. Fazîlet sıfatıyla tavsîf edilen ahlâk mebde'-i kemâl olan ahlâk, rezîlet sıfatıyla muttasıf olan ahlâk mebde-i noksâniyyet olan ahlâk, bu iki sıfattan hiçbiriyle tavsîf edilmeyen ahlâk da ne kemâle, ne de noksaniyyete mebde' olmayan ahlâktır.

İnsanlardaki üç nevi' kuvâ-yı nefsâniyyeden her birinin üçer derecesi vardır: İ'tidâl, ifrât, tefrît dereceleri. Her kuvve-i nefsâniyyenin i'tidâl derecesi fazîlet, ifrât ve tefrît derecesi de rezîlettir. Fazîlet-i ahlâkiyyenin menşei üçtür: Kuvve-i şehvâniyyenin i'tidâli, kuvve-i gadabiyyenin i'tidâli, kuvve-i nâtıkanın i'tidâli.. Rezîlet-i ahlâkiyyenin menşei altıdır: Kuvve-i şehvâniyyenin ifrât ve tefrîti, kuvve-i gadabiyyenin ifrât ve tefrîti, kuvve-i nâtıkanın ifrât ve tefrîti.

Kuvve-i şehvâniyyenin i'tidâlinden "iffet", kuvve-i gadabiyyenin i'tidâlinden "şecâat", kuvve-i nâtıkanın i'tidâlinden "hikmet" husûle gelir. Bunların her üçü de i'tidâl mahsûlü oldukları için herbirine adâlet ünvânı verilebilir. Kuvve-i şehvâniyyenin ifrât derecesi "fücur", tefrît derecesi "humûd"dur. Fücûr: Hadd-i meşrû'dan ileri geçmektir. Humûd: Hadd-i meşrû'un gerisinde kalmaktır. Kuv-ve-i gadabiyyenin ifrât derecesi "tehevvür", tefrît derecesi "cübn"dür. Başkasının hukūkuna tecâvüz etmek fücûr ile tehevvürden ileri gelir, kendi hukūkunu müdâfaa edememek de humûr ile cübnden hâsıl olur. Kuvve-i nâtıkanın ifrâtı "cerbeze", tefrîti de "belâhet"tir. Kuvâ-yı selâsenin i'tidâl derecelerine adâlet denilebildiği gibi, ifrât ve tefrît derecelerine de "cevr" sıfatı izâfe edilebilir. Şu hâlde bütün ahlâk, adâlet ve cevr kelimelerinde toplanıyor demektir. Bütün mekârim-i ahlâkiyye adâletten, bütün rezâil-i ahlâkiyye de cevrden ibârettir. Cevr: Zulüm demektir. Adâlet ile zulüm birer menba'-ı ahlâkīdir. Birinden âb-ı zülâl-i fazîlet, diğerinden âb-ı hûnîn-i rezîlet nebe'ân eder. Âb-ı zülâl menbaı var iken insâniyet destisini menba'-ı çirkâbdan dolduranlar dâire-i insâniyette dâhil değil, simâ-yı insâniyette çirkin birer lekedirler. Fakat ne çâreki leke olmayı insan olmaya tercîh eden nesiller günden güne çoğalmaktadır. Saâdet-i dünyeviyye ve uhreviyyeyi ihrâza müstaid bir insan-ı kâmil olmak isteyen kimse kuvâ-yı selâse-i nefsâniyyesini ıslâh ve tehzîbe çalışmalıdır. Fakat ıslâh ve tehzîbe evvelâ kuvve-i nâtıkadan başlamak lâzım gelir. Kuvve-i nâtıka ıslâh ve tehzîb edilmedikçe kuvve-i şehvâniyye ile kuvve-i gadabiyye ıslâh ve tehzîb edilemez. Kuvve-i nâtıkadan münşa'ib kuvve-i nazariyyeyi ıslâh ve tehzîb etmek ulûm-ı lâzımeyi tahsîl ve mütâlea ile olabilir. Ahlâkın ıslâh ve tehzîbine hizmeti olacak ilimler şunlardır:

İlmü'n-nefs, ilmü'l-edyân, ilmü'l-ahlâk, ilmü'l-ictimâ, ilmü'l-vezâif, ilmü't-tasavvuf, ilmü'l-hukūk, siyer-i enbiyâ, menâkıb-ı evliyâ ve ulemâ, terâcim-i ahvâl-i sulahâ ve etkıyâ…

Kuvve-i nâtıkadan münşa'ib kuvve-i ilmiyyenin keyfiyyet-i tehzîb ve ıslâhı şu vechile olur: Nefsi rezâil-i ahlâkiyyeden tahliye ve fezâil-i ahlâk ile tahliye etmek. Kuvve-i nâtıkanın bu şu'beleri ıslâh ve tehzîb edilince kuvve-i şehvaniyye ile kuvve-i gadabiyye tehzîb ve ıslâh edilmiş olur. Fezâil-i ahlâkiyye ile ittisâfına te'sîri dokunan bâlâdaki ilimlerin fâideleri nazarîdir. Amelî te'sîrleri temâs ve ihtilâtlar icrâ eder. Mekârim-i ahlâkiyyeyi iktisâb için bir taraftan ulûm-ı lâzımeyi tahsîl veya mütâlea etmekle beraber diğer taraftan da temâs ve ihtilâtları mekârim-i ahlâkiyye erbâbına hasr u kasr etmek, dâimâ fazîletli, terbiyetkâr, meâlî-nisâr muhît ve meclislerde bulunmaya çalışmak lâzımdır. Evet, ahlâk-ı beşeriyye üzerinde en ziyâde amelî te'sîrler bırakan hâller, âmiller, sebebler ferdî, ictimâî temaslardır. Husûsî **[40]** ve umûmî muhîtler te'sîr ve terbiye nokta-i nazarından mektepler

kadar hâiz-i ehemmiyettir. Âile muhîtleri çocuklar için birer mektep oldukları gibi, hâricteki husûsî ve umûmî muhîtler de mükellef insanlar için birer mektep mevkiindedirler. İyi mekteplerde terbiyeli, fazîletli, dinli, îmanlı şâkirdler, kötü mekteplerde de terbiyesiz, fazîletsiz, dinsiz, îmânsız, ahlâksız şâkirdler yetişeceği gibi, terbiyeli, fazîletli, dinli, îmânlı, ahlâklı âile muhîtlerinde yine bu haldeki hâricî muhîtlerde ayn-ı şerâit ve fezâili câmi ferdler, bozuk, müteaffin, münfesih, müstereddî, akīdesiz, ahlâksız husûsî ve umûmî muhît-i ictimâlarda da aynı şerâit ve rezâili hâmil ferdler yetişir.

Kuvve-i şehvâniyye ile kuvve-i gadabiyyeden neş'et eden ahlâk ahlâk-ı hissiyyedir. Kuvve-i gadabiyye kuvve-i şehvaniyyeden daha azgın ve daha taşkındır. Onun için kuvve-i gadabiyyesi gālib olan insanlar pek azgın ve pek taşkın olurlar. Zinâ, livâta, sarhoşluk, esrârkeşlik, kumarbazlık, dolandırıcılık, yankesicilik, hilekârlık, haram yiyicilik, hırsızlık, yalancılık, iffetsizlik, gasp etmek, rüşvet almak, rüşvet vermek, zulüm etmek, israf ve sefâhette bulunmak, ihtirâs, iftirâ, iğfâl, idlâl, ifsâd, buhl gibi rezâil-i ahlâkiyye hissinin taht-ı te'sîrinde bulunan kuvve-i şehvâniyyenin âsâr-ı fi'liyyesidir. Bunların bazıları kuvve-i şehvâniyyenin ifrâtından, diğer bazıları da tefrîtinden husûle gelir.

Mücâdele-i lisâniyye, müşâteme-i lisâniyye, her türlü nizâ'lar, cidâller, küfürbâzlıklar, darblar, cerhler, katller, kıtâller, muhârebeler, şekāvetler, dargınlıklar, imtizâcsızlıklar ve bunlara mümâsil rezâil-i ahlâkiyye de kuvve-i gadabiyyenin âsar-ı fi'liyyesidir. Ta'dâd olunan rezâil-i ahlâkiyyenin bir kısmı münhasıran kuvve-i şehvâniyyenin, diğer bir kısmı yine münhasıran kuvve-i gadabiyyenin, üçüncü bir kısmı da müştereken her ikisinin netâyic-i fi'liyyesidir. İctimâî, ma'şerî intizâmları, sükûnetleri, âsâyişleri ihlâl eden, hey'et-i ictimâiyyeler dâhilinde fevzaviyyet, inhilâl, izmihlâl, anarşi husûle getiren, kuvve-i gadabiyyenin feverân ve galeyânıdır. Onun için kuvve-i gadabiyyeden mütevellid ahlâka: Ahlâk-ı seb'iyye nâmı veriliyor. Ahlâk-ı seb'iyye demek: Yırtıcı hayvânların ahlâk-ı hûnbârlarına mümâsil ahlâk demektir. Kuvve-i gadabiyye umûmî ve ictimâî musîbetlerin, âfetlerin menbaı olduğu için, ulemâ-yı İslâm, bu kuvve-i nefsâniyyenin ıslâh ve tehzîbine pek ziyâde ihtimâm ve itinâ edilmesini tavsiye etmektedir.

Hukūku, malı, ırzı, nâmusu emn ü i'timâdları, ahlâkī, adlî, kānûnî, ictimâî düstûrları ihlâl eden de kuvve-i şehvâniyyenin isyân ve tuğyânıdır. Onun için ikinci derecede bu kuvve-i nefsâniyyenin ıslâh ve tehzîbine çalışılmasına yine ulemâ-yı İslâmca şedîd bir lüzûm gösterilmektedir. Bâlâ-yı makālede îzâh olunduğu vechile bu kuvvetlerin ıslâh ve tehzîb edilmeleri ifrât ve tefrît hâlinden çıkarılarak i'tidâl haline getirilmelerinden ibârettir.

Bu kuvvetleri hâl-i i'tidâle getirmek evvelâ; kuvve-i nâtıkanın hâl-i i'tidâle getirilmesine mütevakkıftır. Kuvve-i nâtıka, kuvve-i şehvâniyye ile kuvve-i gadabiyyenin baskısı, müdîri, müdebbiridir.

Ba'zı ferdlerde kuvve-i şehvâniyye, diğer bazı ferdlerde kuvve-i gadabiyye, diğer kısım ferdlerde de her iki kuvve-i nefsâniyye gālib olur. Kuvve-i şehvaniyyesi gālib olan ferdlerden şehvânî ef'âl, kuvve-i gadabiyyesi gālib olan ferdlerden gadabî ef'âl sudûr eder. Hem kuvve-i şehvâniyyesi, hem de kuvve-i gadabiyyesi gālib olan ferdlerden de her iki nevi' ef'âl husûle gelir. Hem kendi nefsine, hem de mensûb olduğu hey'et-i ictimâiyyeye en ziyâde zararı, şerri dokunan ferdler her iki kuvve-i nefsâniyyesi azgın ve taşkın olan ferdlerdir. Bu kuvvetlerin dereceleri her insanda müsâvî değildir. Birinde mu'tedil, diğerinde ifrât, üçüncüsünde tefrît derecesinde bulunur. Onun için ferdlerin ahlâkı arasında muhâlefet ve mübâyenet görülür. Aynı derecedeki aynı kuvve-i nefsâniyyede mütemâsil olan ferdlerin ahlâkı arasında da müşâbehet ve mümâselet müşâhede edilir. Riyâzetin, seyr u sülukün, tağdîde i'tidâlin, zühd ve ittikānın kuvâ-yı nefsâniyyeyi ıslâh ve tehzîbde pek büyük te'sîrleri vardır.

Y. A[ayın]**.**

İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ

İlâhiyât Fakültesi'nin diğer nevâkıs-ı ilmiyyesi

Bu fakültenin tedrîsât programına, kazârâ derc edilmiş bulunan tefsîr ve hadîs derslerine; Hudâ-râ, ilm-i kelâm, ilm-i fıkıh, ilm-i usûl-i fıkıh dersleri dahi ilâve edilse, tedrîsât-ı dîniyye yine akāmete mahkûmdur. Çünkü tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh ilimleri ulûm-ı dîniyye kâşanesinin malzeme-i sakfiyyesidir. maddî sakıflar gibi, bu lâhûtî sakıf da pâ ber-hevâ olarak te'sîs edilemez. Küre-i arz ile ecrâm-ı semâviyyeden başka, fezâda mu'allak, istinâdgâha ihtiyâcdan âzâde hiçbir mevcûda muttalli' değiliz. maddî binâların teessüsleri nasıl maddî zeminlere, maddî temellere, maddî duvarlara, maddî direklere mütevakkıf ise ilmî binâların teessüsleri de ilmî zemînlere, ilmî temellere, ilmî duvarlara, ilmî direklere muhtâcdır. İlim-i din kâşanesinin sakf-ı muallâsını teşkîl eden tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh, usûl-ı fıkıh ilimlerinin istinâdgahı **[41]** olan ilmî zeminler, ilmî temeller, ilmî duvarlar, ilmî direkler sarf, nahiv, maânî, beyân, bedî' ilimleridir. Tefsîr ve hadîs ilimleriyle, ilâveleri lüzûmundan bahsolunan diğer ilimler arasındaki irtibât-i ilmîler başka bir tarîk-i ilmî ile de îzâh edilebilir:

Beyne'l-ulemâ ve beyne'l-ulûm mustalah bir "muaddât" ta'bîr-i ilmîsi vardır. Muaddâtın lügat ma'nâsı "muh-

zarât" demektir. Istılâh-ı ilmîde meselâ; bir menzil-i maksûda müteveccihen atılmaya başlanılan meşy ü hareket hatveleri gibi silsilevârî yek-diğerlerine merbût ve muttasıl bulunan ve hareketin mebdeini müntehâsına vasl eden hatt-ı mümtedde mütelâhık olan harekât-ı müteselsileye ıtlâk edilir. Bizim menzil-i maksûdumuz, eğer tefsîr ve hadîs ilimlerini tedrîs ve tederrüs ettirmek ise, sarf, nahiv, maânî, beyân, bedî‘, kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh ilimleri tefsîr ve hadîs ilimlerinin mu‘addâtıdır. Cismânî hareketlerde ilk hatve atılmadıkça diğer hatvelerin atılmaları imkânı olmadığı gibi, ilmî hareketlerde dahi ibtidâî hatveler atılmadıkça intihâî hatvelerin atılmalarına imkân-i ilmî yoktur. Bizim ulûm-i dîniyye sahasında atmak mecbûriyetinde bulunduğumuz ilk hatve-i ilmiyye ilm-i sarf hatvesidir. Bu mebde'den hareket edilerek sıra ile nahiv, maânî, beyân, bedî‘, kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh merhale-i ilmiyyeleri kat‘ olunmadıkça Kur’ân ve hadîs ilimlerine vüsûl imkânı bulunamaz. Kur'ân ve hadîs ile kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh arasındaki ilmî irtibât ve münâsebetleri geçen hafta alâ kadri'l-imkân îzâh etmiş idik. Şimdi de sarf ve nahiv, maânî, beyân, bedî‘ ilimlerinin Kur'ân ve hadîs ile olan nâ-kābil-i ihmâl alâkalarını tedkīk ve îzâh edelim:

Lisânların iki hâsiyetleri vardır. Biri avâma mahsûs lisân, diğeri havâssa âid lisândır. Avâm lisânına sarf ve nahiv lisânı, havâs lisânına da ilim, edeb, sanat lisânı diyebiliriz. Lisânların bu iki hasiyetleridir ki bir kavme mensûb ve bir lisân ile mütekellim olan ferdlerin avâmıyla havâssı yek-diğerlerinin ifâdelerini tercümânsız olarak anlayamazlar. Avâm lisânını vücûda getiren, ilm-i sarf ve nahiv kāideleridir. Maahâzâ âmmîler, ifâdelerini sarf ve nahiv kāidelerine de tevfîk edemezler. Çünkü onların lisânları nazarî ve ilmî değil, sem‘î ve amelîdir. Havâs lisânını teşkîl eden kāideler de maânî, beyân, bedî‘ kāideleridir. Fakat bu lisânın temeli yine sarf ve nahiv kāidelerinin vücûda getirdiği lisân-ı ibtidâîdir. Maânî, beyân, bedî‘ kāideleri lisân-ı ibtidâînin tekemmül vâsıtalarıdır. Onun için sarf ve nahiv ilimleri olmaksızın, maânî, beyân, bedî‘ ilimlerinden hiçbir vechile istifâde edilemez. Avâmm-ı nâs maânî, beyân, bedî‘ ilimleriyle tekemmül eden lisân-ı havastan hiçbir şey anlayamaz veyahud ancak nahvî yani ibtidâî bir ma'nâ anlayabilir. Bu keyfiyyet meselâ Türkçe okumak bilenlerin yine Türkçe yazılmış ilmî bir kitabı okuyup anlamaktan âciz bulunmalarıyla sâbittir. Biraz sanatkârane yazılmış bir makāleyi okuyup veyahud dinleyip de meâl ve müfâdını anlamayanlar bulunduğu muhtâc-ı tavzîh bir mes’ele değildir.

Mevzû‘-ı bahsimiz olan Kur'ân ve hadîsin lisân-ı ifâdeleri ancak havâss-ı ulemânın anlayabileceği bir lisândır. Kur'ân ve hadîs sarf, nahiv, maânî, beyân, bedî‘ kavâ‘idinin menba‘-ı istinbât ve istihrâcıdır.

Lisân-ı Arabî mütehassısları dekāik-i lisâniyyeyi Kur'ân ve hadîsten öğrenirler, fakat öğrendikleri kavâ‘id-i lisâniyye ile Kur'ân ve hadîsin lisân-ı beyânlarına mümâsil bir ibâre-i Arabiyye tanzîm edemezler. Lisân-ı Arab'da tahassusun fâide ve netîcesi lisân-ı Kur'ân ve hadîsi mümkün mertebe anlamaya münhasır kalır, lisân-ı Kur'ân ve hadîsi tanzîr edecek derecede lisân-ı Arab'da ihtisâs peydâ etmek kudret-i beşeriyyenin sâhası hâricindedir. Ve bu keyfiyyet Kur'ân'ın semâvîliğini münkir bülegā-yı câhiliyyenin acz ile netîcelenen tanzîr-i Kur'ân hayâl-i hâmlarıyla sâbittir. Evet, lisân-ı Kur'ân, lisân-ı îcâz ve i‘câzdır. Avâmm-ı Arab, lisân-ı mâder-zâdları olan Arabca'yı kemâl-i suhûletle tekellüm ettikleri hâlde Kur’an ve hadîsin nahvî lisânlarını anlamak iktidârını hâiz değillerdir. Mütevassıt derecede tahsîl görmüş olanlar, Kur'ân ve hadîsin lisân-ı nahvîlerini mümkün mertebe anlayabilirlerse de maânî, beyân, bedî‘ ilimlerinin kavâ‘idine temâs eden dekāik-i lisâniyyeyi anlamaktan âcizdirler.

Lisân mes’elesi hakkında verilen bu mücmel ve muhtasar îzâhâttan istihsâl olunacak netîce şudur: Sarf, nahiv, maânî, beyân, bedî‘ ilimlerinde ihtisâs peydâ etmedikçe Kur'ân ve hadîs lisânlarını anlamak imkânı yoktur. Binâen alâ zâlik eğer maksadımız ulûm-ı dîniyye mütehassısları yetiştirmek ise, ulûm-ı dîniyyenin yegâne menbaları olan Kur'ân ve hadîsin anlaşılabilmesi için tedrîsleri lâzım ve zarûrî bulunan sarf, nahiv, maânî, bedî‘ gibi ulûm-ı lisâniyyeyi İlâhiyât Fakültesi programına derc etmek zarûretini i‘tirâfta isti‘câl göstermeliyiz.

Mevzû‘-ı bahsin mebdeinden buraya kadar ilâvelerine lüzûm gösterilen ilimler, mutavassıt derecede dîn âlimleri yetiştirmeyi istihdâf eden bir İlâhiyât Fakültesi'nin tedrîsât programıdır. Hiç olmazsa gayr-ı müslim müsteşrikler derecesinde ulûm-i İslâmiyye mütehassısları yetiştirmek gāyesini ta‘kīb eden bir İlâhiyât Fakültesi programına ilâveleri lâzım gelen **[42]** birkaç ilim ve fen daha vardır: Hikmet-i teşrî‘, hilâfiyyât-ı fıkhiyye, tasavvuf, mukāyese-i edyân… Ahkâm-ı İslâmiyyenin hâvî bulunduğu teşrî‘î hikmetleri, teklîfî maslahatları tecessüs ve taharrî fikrinden âzâde olarak fermânber-ı ulûhiyyet olmak aksâ-yı merâtib-i ubûdiyyet ise de îfâsıyla mükellef bulunduğu ahkâm-ı İslâmiyyede mündemic esrâr-ı lâhûtiyyeyi düşünmekten hiçbir mü’min memnû‘ değildir. Bilakis, bu esrârı tefekkür ve taharrî etmek, füyûzât-ı İslâmiyyenin vâsıta-i tecelliyyâtı olduğundan dolayı taabbüd-i mahz u kâmil mâhiyetindedir. Ahkâm-ı İslâmiyyede, mesâlih-i ibâda muvâfık olarak münderic bulunan füyûzât-ı teşrî‘iyye efkâr-ı ibâdda ne derece tecellî ve tezâhür ederse fikr-i ulûhiyyet de o derece münkeşif olur. Bu esrârın

tecellîyâtına vâsıta olacak yegâne ilim, hikmet-i teşrî‘ ilmidir.

Hilâfiyyât-ı fıkhiyye muâmelât-i dünyeviyyemiz ile alâkadâr olduğu için pek ziyâde hâiz-i ehemmiyettir. Biz, fîmâ-ba‘d kānûn-ı medenîmizi zamanın tahavvül-i dâimîsi karşısında tecdîd ve tebdile lüzûm gördükçe şark ve garb milletlerinin kānûn-ı medenîlerine mürâcaat ederken, fıkh-ı İslâm'ın ahkâm-ı medeniyyesine mürâcaat etmeyi de unutmayacağız. Çünkü fıkh-ı İslâm bütün milletler için en vâsi‘ ahkâm-ı medeniyye menbaıdır. İlm-i hukūk nâmına hiçbir millet bu menbaı ihmâl edemez.

Bu gibi menbalara mürâcaattan maksad, ihtiyâcât-ı asriyyeye muvâfık ahkâm-ı medeniyyeyi bulup almaktır. Muhtelif kavâ‘id ve esâsât-ı hukūkiyyeyi yek-diğerine tercîh edebilmek için aralarında mukāyeseler yapmak lâzım gelir. Biz fıkh-ı İslâm'ı tedkīk ederken, mezâhib-i erba‘a-i İslâmiyyenin, yek-diğerine muhâlif ahkâm-ı medeniyyesi karşısında kalacağız ve tedkīkten maksadımız da hangi mezheb-i İslâmînin kāide-i hukūkiyyesi hangi hâdiseye daha muvâfık ise onu tercîhan almaktır. Her hangi esâsı diğerine tercîh edebilmek için evvelen o esâsları öğrenmek, sâniyyen istinâd ettikleri delîlleri bulmak ve bi'l-muhâkeme muâmelât-ı nâsa evfak olanı anlamak lâzımdır. Bu netîceler ancak hilâfiyât-ı fıkhiyyeyi okumak ve okutmakla elde edilebilir. Usûl-i fıkıhdan sonra, fikrî muhâkemeye alıştıracak, ulûm-ı islâmiyye feylesofları yetişmesine hizmet edecek, taharrî-i hakīkat yollarını gösterecek bir ilim de hilâfiyât-ı fıkhiyye ilmidir. Bu iki ilim yek-diğerinin murâkıbıdır. Bir İslâm dâru'l-fünûnunda okunması lâzım gelen ulûm-ı mühimmenin biri de hilâfiyât-ı fıkhiyye ilmidir.

İlm-i tasavvufun ulûm-ı dîniyye miyânında pek mühim bir mevki‘-i dînî ve felsefîsi vardır. Ulemâsı arasında hâiz-i ehemmiyet ihtilâf bulunmayan bir ilim ararsak ilm-i tasavvufu bulabiliriz. Asırlardan beri ulemâ-yı İslâm'ın mühim ve mümtaz bir kısmını bilâ-hilâf etrâfında toplayan bu ilm-i celîli, bir din mütefekkiri için tedkīk etmek ve din mütefekkiri yetiştirmek isteyen bir İlâhiyât Fakültesi için de tedrîs etmek nâ-kābil-i ihmâl bir zarûret-i ilmiyyedir.

İlm-i tasavvufun hâdisât-ı maddiyye ve ma‘neviyyeye mün‘atif nazarı bambaşkadır. Ulûm-ı sâire hâdisâtın kışrıyla iştigāl eder. Lübbüne ve ledünniyâtına infâz-ı nazar etmek emelinde değildir. İlm-i tasavvuf hâdisâtın lübbünü, ledünniyâtını istiknâh ve îzâha çalışır. Ekser esâsâtı müşâhede ve mükâşefeye müstenid olan ilm-i tasavvuf insanlardaki fikr-i tecessüs ve şevk-i tefahhusu arttıracak derecede câzibdir. Tasavvuf nazariyâtı pek az tebeddül eder ve bunun için de ulemâ-yı tasavvuf arasında pek az ihtilâf görülebilir. Garb felâsifesi miyânında dahi en yüksek bir felsefe addedilen ilm-i tasavvuf ihmâl olunarak târîh-i tasavvuf dersinin programa derc edilmiş bulunması pek şâyan-ı istiğrâbdır.

Mukāyese-i edyân dersinin okutulması iki nokta-i nazardan hâiz-i ehemmiyettir. Garb milletlerinin nazarları dâimâ fetih ve istîlâya mün‘atif bulunuyor. maddî ve siyâsî fetih ve istîlâları te’mîn için maddî ve askerî ordular besliyorken, ma‘nevî ve dinî fetih ve istîlâları te’mîn etmek için misyoner ünvânı altında ma‘nevî ve dinî ordular beslemekten ve dünyânın her tarafına saldırmaktan da geri durmuyorlar. Bunlara karşı hiç olmazsa müdâfaa vaz'iyeti alacak bir müfreze-i ilmiyyemiz bulunması hayât-ı dîniyyemiz nokta-i nazarından lâzım ve zarûrîdir. Bu müfrezenin silah-ı müdâfaası İslâmiyet ile Nasrâniyet hakkında edineceği ma‘lûmât-ı fikriyyedir. Bu ma‘lûmâtı edinmek de her iki dinin esâsâtı arasında mukāyeseler icrâsına elverişli bir dersin tedrîs ve tederrüsüylü kābil olur.

Bu dersin diğer fâidesi şu vechile îzâh olunabilir: İslâmiyet ile Nasrâniyet arasındaki esâsât ve teşkîlât farkları bizim erbâb-ı ilmimizce tamâmen mechûl bulunuyor. Onun için her ikisine ayn-ı nazar ile bakılıyor ve her ikisine ayn-ı mâhiyet izâfe ediliyor ve bu yanlış telâkkī bizi yanlış yollarda yürütüyor. Dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmının İlâhiyât Fakültesi'ne bu garîb şekli vermesi her iki din arasındaki esâsât ve teşkîlât farklarını bilmemekten mütevellid olsa gerektir. Mukāyese-i edyân dersinin İlâhiyât programına ilâve olunması, bu gibi yanlış ve gayr-ı ilmî telâkkīyâtı tashîhe pek ziyâde hizmet eder zannındayım.

Mukāyese-i edyân dersi okutulmasının üçüncü fâidesi de bu vesîle ile târîh-i enbiyânın tedkīkine lüzûm görülmesi ve bu tedkīkāt netîcesi olmak üzere de şekl-i hazırıyla pek muzır olan târîh-i edyân dersinin tedrîsine hâcet kalmamasıdır.

Liselerde sarf, nahiv, maânî, beyân, bedî‘ dersleri, İlâhiyât Fakültesi'nde de tefsîr ve hadîs ile beraber kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh, **[43]** hikmet-i teşri‘, hilâfiyyât-ı fıkhiyye, tasavvuf, mukāyese-i edyân dersleri tedrîs ve tederrüs olunmadıkça bidâyet-i mebhaste arz edildiği vechile ulûm-ı dîniyye nâmına hiçbir fâidesi görülemeyecek ve dâimâ yalnız bir külfet-i mâliyye halinde kalacaktır. İlâhiyât projesini bu şekilde tanzîm eden ve bu şeklin hâzırladığı tedrîs kürsülerini aralarında kardeş payı yapan müderris beyler eğer muhtâcînden olsalardı, ilimlerine hürmet eseri olmak üzere hüsn-i telâkkī edilebilirdi. Hâlbuki müteaddid vazîfeleri dolayısıyla almakta oldukları yüksek maâşların yekûnlarına nazaran zekât verecek ve hattâ hacca gidecek bir vaz'iyette bulunuyorlar.

Yahya Afif

İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ
Hakkında Bir Mülâkāt

Büyük Millet Meclisi'nin ahîren ısdâr ettiği Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu mûcebince bütün dinî tedrîsâtın da mercii Maârif Vekâlet-i Celîlesi'dir. Mezkûr kānûnda yüksek diniyyât mütehassısları, din mütefekkirleri yetiştirmek üzere Vekâlet'in bir İlâhiyât Fakültesi küşâd edeceği musarrahtır. Nitekim bu fakülte ahîren merâsim-i mahsûsa ile küşâd edilmiştir. Bu husûsta alâkâdâr olan bir zât ile görüştük. İlâhiyât Fakültesi hakkındaki nokta-i nazarlarını şu sûretle îzâh ettiler:

-Benim fikrime göre bugünkü şekil, bir İlâhiyât Fakültesi'nden ziyâde programları çok nâkıs ve ihtiyâca gayr-ı kâfî bir ulûm-ı âliyye-i dîniyye şu'besidir. Bazı zevâid ve nevâkısından sarf-ı nazar edilirse mülgā Medrese-i Süleymaniyye'nin ancak bir şu'besi makāmındadır. Binâenaleyh esâslı bir İlâhiyât Fakültesi olabilmesi için tevsî‘ olunmak ve birkaç şu'be ve zümreye inkısâm etmek lâzımdır. Çünkü bu fakülte bir ihtisâs, bir tedkīk yeridir. Ulûm-ı İslâmiyyenin sâha-i tedkīki burası olacaktır. Hâlbuki bugünkü hâliyle bugünkü kadrosuyla bu fakülte dâru'l-fünûnun mülgā İlâhiyât şu'besi kadar bile semere ve mahsûl vermeyecektir. Fikrimce bu fakülte esâslı bir ilim müessesesi olabilmesi için beş şu'be ve zümreye ayrılmalı ve talebe bunun etrâfında ihtisâs sâhibi olmaya çalışmalıdır. Tefsîr şu'besi, hadîs şu'besi, fıkıh ve hukūk-ı İslâmiyye şu'besi, kelâm şu'besi, tasavvuf şu'besi.

Bunların herbiri başlıbaşına bir tedkīk ve ihtisâs sahasıdır. Meselâ; tefsîr şu'besine dâhil olan bir efendi yalnız burada sâhib-i ihtisâs olacak ve memleketimizde ulûm-ı asriyye ile mücehhez, rûh-ı İslâm'a vâkıf bir müfessir olacaktır. Hadîs de, diğerleri de böyledir. Şu hâlde târîh-i tefsîr, esbâb-ı nüzûl, nâsih ve mensûh.. Nakd-i ricâl ve tabakāt-ı müfessirîn ve muhaddisîn … fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, tasavvuf gibi fakülte ile alâkadâr bir takım kürsüler ihdâs edilmelidir. Ulûm-ı İslâmiyye tedkīkâtı yapabilmek ancak bu sûretle olabilir. Başka sûretle din mütefekkiri yetişebilir mi? Mâdem ki bir İlâhiyât Fakültesi açılıyor, bu fakülte ne fıkıh, ne usûl-i fıkıh, ne de kelâm ve tasavvuf tedkīkinden vâreste kalamayacaktır. Bunlar ulûm-ı İslâmiyyenin en mühimlerindendir. Esbâb-ı nüzûl, nâsih ve mensûh, nakd-i ricâl gibi ilimler de böyledir. İlmin ne zamanı vardır, ne de mekânı… Hikmeti nerede bulursak oradan almaya mecbûruz. Binâenaleyh ilim olmak haysiyetiyle bunları tedkīk etmeye mecbûruz. Maamâfih fakülte henüz teşkîl edilmiştir. Her şey birden olmaz. İleride Meclis-i Müderrisîn bi't-tabi‘ bu mes’ele ile alâkadâr olacaktır.

İlâhiyât Fakültesi'ne alınacak talebeye gelince: Bu def‘a fakülteye girecek olan talebe öyle zannediyorum ki dâru'l-fünûnun en iyi talebesi olacaktır. Bunu yapmış olduğum tedkīkāta istinâden söylüyorum. Çünkü bu sene alınacak talebe Süleymaniye, sahn talebesiyle ibtidâ-i dâhilin son sınıfında bulunanlar imiş.

Bilirsiniz ki Süleymaniye ve sahn talebesinin Arabcası mükemmel olduğu gibi ecnebî lisânlarına âşinâdırlar. Hem ulûm-ı İslâmiyyeye, hem de ulûm-ı garbiyye dediğimiz ilimlere vâkıf efendilerdir. İbtidâ-i dâhilden gelecek efendilerin Arabîleri de iyidir. Hele lise me’zûnlarıyla hiçbir vakit kābil-i kıyâs değildirler. Çünkü medreselerde ulûm ve fünûn ile beraber Fransızca ve İngilizce lisânları tedrîs edildiği hâlde liselerde İlâhiyât Fakültesi'ndeki dersleri ta‘kīb edecek kadar Arabca okunmuyor. Binâenaleyh bugün için çok parlak talebeye mâlik olan ilâhiyet fakültesi korkarım ki bir sene sonra hiç talebe bulamayacak ve bulsa da hiçbir taraf için mûcib-i istifâde olmayacaktır. Çünkü lise me’zûnu bir efendinin diğer fakülteleri bırakıp da ilâhiyâtı tercîh etmesi için câzib bir şey yoktur. Geldiğini farz etsek bile Arabca bilmeyen bir efendi İlâhiyât Fakültesinde ne yapabilecektir? Söylendiğine göre bir taraftan Arabî ve ecnebî lisânları okuyacak, diğer taraftan da öğrenebildiği bu Arabca ile Kur'ân'ı, hadîsi, tefsîri, mesâlik-i fukahâ ve mütekellimini tedkīk edecekmiş. Bilmem ki bunun imkânı var mıdır?

Maamâfih şimdi söylediğim gibi bu cihetlerde Meclis-i Müderrisînce her hâlde nazar-ı dikkate alınacak ve bütün levazımıyla ve hakīkī bir ilâhiyât **[44]** fakültesi teessüs edebilmesi için lâzım olan her şey yapılacaktır. Akıl ve mantık bunu iktizâ eder.

S – İlâhiyât için umûmî lisa me’zûnu olmak gayr-ı kâfî olduğuna kāil bulunuyorsunuz. O hâlde sizce bu fakültenin talebesi nereden gelmelidir?

– Ben İlâhiyât Fakültesi'ne girebilecekler için umûmî lise me’zûnu olmak neden kâfî olmadığını îzâh ettim zannediyorum. Binâenaleyh hakīkī bir İlâhiyât Fakültesi teessüs edecekse -kānûn bunu âmirdir- ona bir mahrec düşünmek zarûreti vardır. Elbette alâkadârlar o ciheti de düşünmüşler veya düşüneceklerdir. Bendenizce bunu düşünmeye de lüzûm yoktur. Çünkü hâl-i hâzırda bu mahrec mevcûddur.

Bilirsiniz ki mülgā dârulhilâfe medreselerinin altı senelik tâlî kısmı vardı. Bunlar lise muâdilidir. Bir aralık ben de burada muallim idim. Bunlarda asrî ulûm ve fünûn tahsîl olunduğu gibi İngilizce, Fransızca lisânları da tedrîs olunmakta idi.

Hattâ bir aralık Rusca ve Almanca da vardı. Bunların gāyesi ulûm-i İslâmiyyenin şuabât-ı muhtelifesinde ihtisâs peydâ etmek olduğu cihetle bi't-tabi‘ Arabca da

daha ziyâde kuvvetlidir. Binâenaleyh hem İlâhiyât Fakültesi'nin esâslı ve memlekete nâfi‘ bir şekilde yaşaması, hem de halkımızın dinî ihtiyâclarının tatmîn edilebilmesi için en sâlim tarîk bi'l-âhare İmâm ve Hatib Mektebi nâmını almış olan dârulhilâfe medârisinin altı senelik aksâm-ı tâliyyesi "İlâhiyât Lisesi" ünvânıyla ibkā edilmektir. Esâsen Büyük Millet Meclisi'nin kabûl eylediği Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu mûcebince ba‘demâ müftî, vâiz, dîn âlimi, din mütefekkiri, imâm, hatib, mü’ezzin gibi ne kadar me’mûrîn-i dîniyye varsa bunların hepsini yetiştirecek yegâne müessese Maârif Vekâleti'dir. Bu kadar ağır bir yük altına girmiş olan bir Vekâlet, elbette bunları nasıl ve ne sûretle yetiştireceğini düşünmek mecbûriyetindedir. Dediğim şekilde bir ilâhiyât lisesi kabûl edilir ve her yerde bulunan dârulhilâfe medreseleri ayni program dâhilinde ibkā olunursa hem İlâhiyât Fakültesi talebe bulur ve yaşar, hem de diğer vezâif-i dîniyye erbâbı yetişebilir. Hattâ İlâhiyât Fakültesi'nin mâhiyet-i asliyyesi nazar-ı dikkate alınınca İlâhiyât Lisesi'ni ba‘de'l-ikmâl vâiz veyahud müftü olmak arzû edenler daha ziyâde tekemmül etmek ve hakīkī bir vâiz olabilmek için muhtelif yerlerde iki senelik âlî medresenin bulunması da lâzımdır. Başka sûretle din mütefekkiri yetiştirmek değil, imâm ve hatib bile yetişmeyeceğinden çok korkulur. Her şeyi doğuran ve yaşatan ihtiyâcdır. Hakīkī ihtiyâcdan doğan şeylerdir ki yaşamaya nâmzeddir. Bu cihetler bi't-tabi‘ İlâhiyât Meclis-i Müderrisîn'inde ve diğer alâkadâr makāmca düşünülecek veyahud düşünülmüştür. Kaviyyen ümîd ederim ki kānûnun emr eylediği İlâhiyât Fakültesi ile İmâm ve Hatib Mektepleri memleketin ihtiyâcâtına muvâfık bir tarz-ı sâlime ifrâğ olunacaktır.

İLÂHİYÂT LİSELERİ

Milletin İhtiyâcât-ı Dînîyyesini Te’mîn İçin Zarûrî Tedbîrler

Tevhîd-i tedrîsât maksadıyla medreseler kapatılırken dinî mütehassıslar yetiştirmek lüzûmu da hissedilerek İlâhiyât Fakültesi te’sîsi düşünüldü, nazar-ı dikkate alındı. Güzel bir düşünüş! Fakat diğer fakülteler tedrîsâtını hazm ve kabûl edecek talebeler hazırlamak için fakültelerin dûnunda tâlî mekteplere, liselere lüzûm mahsûs bulunduğu hâlde acaba İlâhiyât Fakültesi medreselerine muhâtab olabilecek tâlî bir kısım bu fakülte için neden düşünülmüyor? Yahud buna lüzûm görülmüyor? Eğer mevcûd liseler İlâhiyât Fakültesi için kâfî derecede ihzâr edilmiş talebe yetiştirebilirse maksadın husûlü için mevcûd liseler hâl-i hâzır programlarıyla kâfidir denilebilir. Hâlbuki mevcûd liselerin programları tedkīk edilince İlâhiyât Fakültesi'nde tedrîsi elzem, tefsîr ve hadîs, usûl ve ahkâm-ı Kur'ân, kelâm ve tasavvuf, edebiyât-ı Arabiyye ilh. gibi yüksek dersleri hazm ettirecek derecede mebâdî-i ulûm-i dînîyye ve Arabiyyenin mevcûd olmadığı görülüyor. Binâenaleyh bu noksan ve gayr-ı kâfî mebâdî-i ulûm ile techîz edilebilmiş talebeleri fakültenin âlî derslerini anlamaya sevk etmek, sarf ve nahiv görmemiş bir efendiye edebiyât dersi vermek, ta‘dâd ve terkīmi bilmeyen bir ibtidâî talebesine fâiz ve tenâsübden bahs etmek demektir. Bu vehleten mümkinü'l-husûl görülse de fi‘liyâtta kuvveden fi‘le çıkarılamayacak bir temennî ve boş bir teşebbüsten [başka] bir şey olamaz.

Mâdem ki liseler hâl-i hâzırda programları i‘tibârıyla İlâhiyât Fakültesi'ne tâlib ihzâr edecek mâhiyette değildir. Ve programları ta‘dîl ve tevsî‘ husûsu da bi't-tabi‘ mevzû‘-ı bahs olamaz. Çünkü İlâhiyât Fakültesi lehine olacak bu ta‘dîlât diğer fakültelerin her hâlde zararına ve onlar için hazırlanacak talebelere lüzûmundan fazla şey göstermek sûretiyle izâ‘a-i vakitlerini mûcib bir zarardır.

Lise programlarının hâl-i hâzırı ihtiyâca kâfî değil ve tevsî‘an ta‘dîli de fazla külfeti mûcib şu hâlde dinî mütehassıslar yetiştirecek İlâhiyât Fakültesi'nin ağır dersleri altında tâlibleri ezmemek için **[45]** İlâhiyât Fakültesi'ne mahsûs tâlî bir kısım kabûl ve te’sîsi îcâb eder ki e’imme ve hutabâ yetiştirecek bu kısım ihtisâs-ı dinî derecesine kābil-i hitab olabilecek talebe de hâzırlamış olsun. Eğer böyle yapılmaz da mevcûd lise programları kâfî addolunursa hem fakültenin genç müdavimlerine hem de milletin hebâ olacak masrafına şimdiden acımak iktizâ eder.

Yok, fakültenin tedrîs seneleri temdîd olunarak programı tâlî ve âlî kısımlarını muhtevî olarak tanzîm edilecek olursa tâlî kısmının fakülte ta‘bîrinin dâire-i şümûlüne idhâl edilmesi hem biraz gülünç hem de ihtiyâcı tatmîne gayr-ı müsâid olmuş olur.

Bu hususta yapılacak şey fakültenin hâricinde eimme ve hutabâ yetiştirecek, hem de fakülte müderrislerinin hitâbına elverişli, kābiliyetli talebe ihzâr eyleyecek tâlî medreseler muhtelif mevâki'de te'sîs ve küşâd edilmelidir.

Herhangi bir şekil ve sûrette olursa olsun dinî mütehassıslar yetiştirecek İlâhiyât Fakültesi'ne tâlî bir kısım düşünülmez ve hazırlanmaz ise dinî mütehassıslar yetiştirmek arzû ve emeli de dâimâ bir arzû ve emel olmak derecesini kat‘iyyen geçemez. Her zaman için dinî mütehassıslara ihtiyâcımız derkâr ve hâl-i hâzıra nazaran bu mütehassısların yegâne menşei de mâdem ki İlâhiyât Fakültesi olacaktır, binâenaleyh kesb-i ehemmiyet ve nezâket eden bu mes’ele etrâfında dinî mütehassısların

toplanarak arîz ve amîk düşündükten sonra tâlî ve âlî olarak iki program ihzâr eylemeleri, ettirilmesi sûret-i kat'iyyede elzemdir.

Bu mes'ele aslâ ihmâli câiz olmayan bir hakîkattir ki er, geç mutlakâ tecellî etmek zarûrîdir.

Maârif siyâsetimizi tedvîr edecek evliyâ-yı umûrun bunu nazardan kaçırmaması îcâb eder. Esâsen siyâsette en güzel tedbîr ve çâre-i muvaffakiyyet hakkı dâimâ hak olduğu için kabûl etmektir.

Koçhisar: **Tahsin**

İlâhiyât Tahsîli İçin Avrupa'ya Talebe Gönderilir mi?

Vakit gazetesinde şöyle garîb bir havâdis görülmüştür:

"331 senesinde mülgā Hâriciye Nezâreti vâsıtasıyla Maârif Nâzırı Şükrü Bey zamanında bir Alman, dârulfünûna mürâcaat etmiş ve iki Türk talebesinin Alman Dârulfünunlarında ilâhiyât tahsîli için bir hibede bulunmuştu. Bu hibe el-yevm Deutsche Bank'da olup emânet bu para ile iki talebeyi tahsîle gönderecektir."

Avrupa'ya fen ve sanat tahsîli için talebe gönderilmesini anlarız. Fakat ilâhiyât tahsîli için Dâru'l-fünûn Emâneti'nin Avrupa'ya talebe göndermesinin hiçbir ma'nâsı yoktur. Papas yetiştirmek için te'sîs olunan Avrupa ilâhiyât fakültelerine talebe göndermeye kalkışmaktan ise bu para ile bizim dâru'l-fünûnda fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm ve tasavvuf derslerini te'sîs etmek daha münâsibdir.

TÜRKİSTAN'DA MÜSLÜMAN HAREKETİ

Rusya'da Şûrâlar Hükûmeti vaz'iyeti

Biz geçenlerde yazdığımız bir makālede gayr-ı tabîî ahvâlin devâm edemeyeceğini, komünizm gibi gayr-ı kānûnî hayâtların her zaman insanlarda muvakkat bir hastalık kabîlinden gelip geçici serî'u'z-zevâl bir vaz'iyet olacağını kayd etmiştik. Bu son hafta zarfında gerek Rus gazeteleri, gerek Rusya vaz'iyeti hakkında beyân-ı mütâleada bulunan ecnebî gazeteleri komünistlerin mühlikeye, uçuruma doğru gitmekte olduklarını gösteriyor. *Press Dosvar* 110 numaralı nüshasında *Times*'dan naklen diyor ki:

Rusya'da vaz'iyet çok fenâdır, şehir ve beldelerde sâkin adamlar tedrîcen ölmekte, bilhassa Ukrayna'da ahâlînin münevverân kısmı âheste âheste hayât ağırlığından elbisesizlik ve açlığa tahammül edemeyerek vefât etmektedir. Âdî bir kat elbise yüz elli, iki yüz ruble altın para hesâbınadır ki bir me'mûrun üç aylık maâşı bedeli demektir.

Köylerde ise hayât bir derece yoluna girmiştir. Çünkü köylerde elbise esbâbını kendileri, kadınlar, kızlar el işleriyle te'mîn etmeye başlamıştır. Lâkin bu bir fikir ve tedbîr mahsûlü olmayıp sevk-i zarûretle husûle gelen bir vaz'iyettir. Köylüler nazarında komünizm bir muammâ gibi telâkkī olunduğundan Bolşeviklere bazen silah ile de mukābele etmektelerdir. Köylüler hayâtında komünist kelimesi gāyet menfur bir şey olup "hırsız, yankesici" ma'nâsına istimâl olunmaktadır. Dinsizlik köylüler arasına kat'iyyen girememiştir. Köylülerin hükûmet adamlarına hiç emniyetleri kalmamıştır. Bilhassa Ukrayna'da hükûmet adamları lanetle yâd olunuyor.

Türkistan kıyâmı, komünistleri büsbütün şaşırtmıştır. Türkistan ihtilâline karşı komünistler Kuban vilâyetinden asker sevkine mecbûr oldular. Türkistan'da bulunan askerler ihtilâlcilere iltihâk ettiler. Son günlerde Ural ve Orenburg Kazakları Türkistan şimendifer hattını kesmişlerdir. İhtilâlciler beyânnâmelerinde kendilerinin yalnız komünistlere karşı kıyâm ettiklerini i'lân ediyorlar. "Biz memleketimizi tahrîb etmiş olan komünizm hükûmetine karşı son bir adam kalıncaya kadar muhârebe edeceğiz" diyorlar. Buhara'da bulunan Rus askerinin merkez ile alâkası kesilmiştir. Hive'de Bolşevik askeri kalmamıştır. Hükûmet tamâmıyla ihtilâlci Türkmenler elindedir. Türkmenler ise umûmiyetle kıyâm etmiştir.

[46] 4 Mayıs'ta Moskova'da Türkistan vaz'iyeti hakkında gāyet fenâ havâdis alınmıştır. Bolşeviklerin istihkâm taburu ve pîşdârları umûmiyetle ihtilâlciler tarafına geçmiş, bu sûretle askerî vaz'iyet kökünden sarsılmıştır. Şimendifer hatları dahi ihtilalciler eline geçmiş olduğundan Bolşevik askeri ric'atini te'mîne çalışmaktadır.

Şarkî Sibirya'da dahi Bolşeviklerin vaz'iyeti son derecede tezelzüle uğramıştır. Garbî Sibirya'da ise açlık ihtimâli ahâlîyi tedhiş etmektedir.

Şu ahvâl nazar-ı i'tibâra alınacak olursa pekâlâ hükm edilebilir ki komünistlerin teşkîl ettiği gayr-ı tabîî zulüm ve cebir hükûmeti kat'iyyen pâydâr olamayacaktır. Bolşevikler "Marksizm" moda yerini tutacağına zâhib olmuşlardı. Sefâhet halinde moda yerini tutsa idi belki daha birkaç sene yaşayabilirlerdi. Fakat aç bir milletin modaya tutulamayacağını düşünemediler. Ekmeksiz bir millet dans yapamaz. Zarûret var iken sefâheti düşünemez. İnsanın cismâniyeti ekmeğe muhtâc olduğu gibi rûhâniyyeti de dine muhtâcdır. İhtiyâc zarûriyyâttandır. Moda ise sefâhetten başka bir şey olmadığı gibi sârî bir hastalıktır. İşte komünizm hükûmeti fecî' sûrette bunun tecrübe etti. Altı sene zarafında memleketi yer

ile yeksân ederek netîcenin akâmetini de gördü. Vâkıâ Bolşeviklerin pîri Lenin: "Rusya'da son bir köy elimizde kalsa bile yine tercübemizde devâm edeceğiz" dedi. Fakat görülüyor ki bu gibi tecrübelerin hiçbir zaman müsmir olamayacağı tamâmıyla anlaşılmıştır. An-karîb Bolşevikler karaya düşmüş bir balık gibi nefes almak mecbûriyetinde kalacaklar, bi'l-âhare bataklıklar içinde yuvarlana yuvarlana ikmâl-i enfâs edeceklerdir. Artık bu şimdiden tebeyyün etmiştir.

Türkistan kıyâmı hakkındaki mülâhazaya *Press Dösvar* gazetesinin Berlin muhâbiri tarafından i'tâ olunan son havâdisi ilâve etmek sûretiyle mes'eleyi bir derece daha îzâh edelim:

Almanya Hâriciye Nezâreti 6 Mayıs'ta Türkistan ihtilâline dâir ber-vech-i âtî mühim haberleri almıştır: Türkistan hareketi dâhilden çıkmış, gāyet vâsi' bir mikyâsta memleketin hemen her tarafını ihâta etmiştir. Sovyet hükûmeti ma'lûmâtı ancak telsiz telgrafla alabilmektedir. Hareket gāyet ciddî ve dâhilîdir. Bazı adamlar ihtilâlin devâmı sûretinde Türkistan'ın ekmeksiz kalacağına zâhib oluyorlarsa da hakîkat-i hâl Türkistan hiçbir zaman ekmeğe muhtâc olmayacaktır. Zira Çarlık zamanında Türkistan'ın kābil-i zirâat olan mahalleri tamâmıyla hükûmet tarafından cebren pamuk zirâatine tahsîs olunup hubûbât dâhilî Rusya'dan gönderilmekte idi.

Türkistan'da hubûbât zer' olunmazdı. 1919 senesinde bu mecbûriyet lağv edilmiş olduğu cihetle Türkistan'ın kendi mahsûlü kendini idâre edeceği ma'lûmdur. Bundan mâadâ bugün Türkistan'da gāyet mühim mikdârda, belki Türkistan'ı birkaç sene idâre edecek kadar iddihâr olunmuş ihtiyât erzâkı olduğu da ma'lûmdur. Hattâ Bolşeviklerin en kuvvetli zamanında 1919'da Türkistan'ın 18 milyon ruble altın olmak üzere ticârî sermâyesi olduğu tahakkuk etmiştir. Türkistan ihtilâlinde sâbık Çar cenerallerinden meşhûr Siçof'un parmağı olduğu rivâyet olunuyorsa da bunun asıl ve esâsı yoktur. Zâten Türkistan'ın Çarlık zamanında bile Rus unsuru yüzde üç hesâb olunurdu. 1918-1919 senelerinde Türkistan'dan 96 bin Rus ihrâc olunmuştur. Şu hâlde şimdiki ihtilâl, hâlis Türkistan ihtilâlidir. Tamâmıyla yerli müslüman hareketidir.

Afganistan'dan esliha gelmekte olduğu da rivâyet olunuyorsa da bu henüz tahakkuk etmemiştir.

Abdürreşid İbrahim

HAZÎN BİR BAYRAM

Berlin'deki müslümanların bu seneki bayramı nasıl hazîn bir sûrette geçirdiklerine dâir Iyâz İshâkî Efendi tarafından *Tevhîd-i Efkâr* refîkimize bir mektup gönderilmiştir. Mûmâ-ileyh eski bayramlarda Almanya'da bulunan muhtelif akvâma mensûb bütün müslümanların birleşerek samîmîyet ve meserretle şenlikle geçen bayramlarını, İslâm birliğinin tezâlürât-ı uhuvvetkârânesini kayd ettikten sonra bu seneki bayramın pek hazîn geçtiğini söylüyor ve bu mes'ûd günü hazîn bir hale sokan esbâbı îzâh ediyor: Her sene bütün müslümanları bir araya toplayan ve onlara imâmet eden Türkiye Sefâreti imâmı bu sene vefât ediyor. Onun yerine geçecek, onun yaptığı vazîfe-i imâmeti îfâ edecek hiçbir zât bulunamıyor. Bu boşluğu doldurmak maksadıyla Türkiye Sefâreti erkânından Ziya Bey bir komite teşkîl ediyor ve bayram namazının kemâ fi's-sâbık Vosendorf câmi-i şerîfinde edâ edileceğini bütün müslümanlara bildirip da'vetiyeler tevzî' ediyor. Fakat Hindistanlılar, Arablar ve bir kısım İranîlerden müteşekkil olan İslâm Cem'iyeti bayram namazını başka bir yerde kılacaklarını i'lân ederek mûmâileyh Ziya Bey'in da'vetine îcâbet etmiyorlar. Bu sûretle müslümanlar arasındaki vahdet bozuluyor, müslümanların ekserisi İslâm Cem'iyeti'nin da'vetine iştirâk ediyor, Ziya Bey'in da'vetine iştirâk edenler pek azalıyor. Muhâbir-i mûmâ-ileyh Iyâz İshâkî Efendi bu husûstaki teessürâtını şu sûretle îzâh ediyor:

[47]"Geçen bayram namazlarında câmi saflarında beş yüz, altı yüz müslüman bulunurken, Alman misâfirlerimizden iki yüz, üç yüz zât bayramımızda hâzır olurken, câmiin ahâlîyi isti'âb edemediği nazar-ı dikkate alınıp daha büyük bir binâ meydâna getirmek istenirken bu sene kırk elli kişiden ibâret olan müslümanların bir saf teşkîl etmesi bu câmii sahrâ-yı kebîr kadar vâsi' gösterdi. Câmiin boşluğunu kapının etrafına toplanan Alman misâfirleri de dolduramadı. Rûhlar münkesir olduğu hâlde namaza başladık. Hoca Şükrü Efendi'nin yerine eski Türk zâbitlerinden Afganistan Tercümânı Şükrü Bey geçti. Vazîfe-i imâmeti hakkıyla, ümîdin fevkinde îfâ etti. Lâkin câmiin boşluğu rûhlardaki teessürâtı bir türlü izâle edemedi ve bu teesürât câmi etrâfında ahz-ı mevki' eden muallimlerin ekserisinin gözlerinden yaşlar akıttı. Bir tarafta bir Hindlinin gözyaşları akıyordu. Bir tarafta bir Türk hüngür hüngür ağlıyordu. Bir tarafta da Ural Dağlarından buraya terk edilmiş bir esîr çocuk gibi içini çekerek gözyaşı döküyordu. Ve'l-hâsıl bu ahvâl-i rûhiyye gitgide tekmîl müslümanlara te'sîr edip câmi gözyaşlarıyla müstağrak oldu. İmâm efendinin vaazı, hutbesi ve ehl-i İslâm'ın namazı böyle gözyaşları altında geçti. Ne için câmi ağlıyordu, ne için bu ahâlî bayram namazında cenâze defn eden halk gibi gözyaşları döküyordu?..."

Gençler Sinemalarla, Danslarla Zehirleniyorlar!

Bulgar Maârif Nezâreti'nin Bulgar mektepleri talebesine gösterilmek üzere Almanya'dan fennî, târîhî sinematoğraf filimleri getirtmesi münâsebetiyle *İkdâm* refîkimiz etfâl-i müslimînin ahlâkını müdhiş bir sûrette ifsâd etmekde olan bizdeki sinemalara, danslara Maârif Vekâleti'nin nazar-ı dikkatini celb ile diyor ki:

"Bizde dünyâda her şeyin aksine olarak analar, babalar on yaşındaki çocukların ellerinden tutarak bunları sinemalara götürüyorlar. Bu hâl selh-hânelere kuzu sevk etmeye benzer. Hâlbuki Avrupa'da on dört yaşından aşağı olan çocukları her sinemaya sokmazlar. Cinâî ve sevdâvî sinemalar, gençlik için bir zehr-i memâttır. Biz bir taraftan bu zehri yutuyoruz, diğer taraftan da sokak içlerindeki dans salonlarında pek fenâ haller vukūa geldiğini, kız-erkek on üç on dört yaşında çocukların bu ifsâd ocaklarına alıştırıldığını işitiyoruz. Biraz daha gayret eder isek asrî milletlerin gāliba ayak turâbı olacağız!"

Rif mücâhidlerinin zaferi- *Daily Mail* gazetesine Tanca'dan verilen ma'lûmâta göre Rif mücâhidleri son muhârebelerde İspanyolları Seydimes'ud'dan püskürtmüşler ve 3 büyük top, 202 makineli tüfenk, 600 tüfenk, 400 katır iğtinâm ve 450 esîr almışlardır.

Hindistan'a Bir Nazar

2

Mevlânâ Muhammed Kāsım nâmında bir sâhib-i himmetin sa'y u gayretiyle 1282'de te'sîs olunan Divbend Külliyesi'nin ilk faâliyeti, zikre şâyân ilk amelî teşebbüsü, buradan neş'et eden talebenin "Semeretü't-Terbiye" nâmıyla bir cem'iyet te'sîs ederek Hindistan dâhiline hulûl etmeleri, Mevlânâ Muhammed Kāsım'ın himâyesi altında 293 Osmanlı-Rus muhârebesi münâsebetiyle Türkiye menfaatine i'âne cem' eylemeleridir. Bu i'âneler Muhammed Hüseyin nâmında bir murahhas-ı mahsûs ile Dersaâdet'e gönderilmiş ve o zamanın harb kahramanı bulunan Gāzi Osman Paşa hazretlerine teslîm olunmuştur. Gāzi-i müşârun-ileyhin gönderilen i'âneyi kabûl ettiği zaman teessüründen ağladığı ve Hind murahhasının alnından öptüğü Hind müslümanları miyânında bugüne kadar rivâyet olunmaktadır.

1298'de Mevlânâ Muhammed Kāsım hazretleri vefât edince Divbend Külliyesi'nin emr-i idâresi Mevlânâ Reşid Ahmed uhdesine tevdî' olunmuştur. Bu muhterem zât külliyenin tedrîsâtına fevkalâde itinâ ile birçok şu'beler küşâd etmiş, sâha-i ilmiyyede büyük bir faâliyet ve terakkīyât göstermiş, fakat efkâr-ı siyâsiyye cihetini bir müddet atâlete mahkûm ve meslek-i esâsîsini bir hayli zaman haleldâr etmiştir.

Bi'l-âhare 1320 senesinden i'tibâren Divbend Külliyesi'nin idâresi Şeyhu'l-Hind nâmıyla ma'rûf Mevlevî Mahmud Hasan uhdesine tevdî' olunmuştur. Külliye Şeyhu'l-Hind'in idâresine geçer geçmez yeni bir teceddüd ve hayât devresi başlıyor. Derhal Semerü't-Terbiye Cem'iyeti yerine Cem'iyet-i Ensâr nâmıyla bir hey'et-i faâle meydâne getiriliyor. Aliger ile Divbend arası te'lîf olunup fi'len teşrîk-i mesâî olunuyor. Külliyye'ye ta'lîm-i münevverân şu'besi ilâve olunarak fevkalâde bir faâliyet devresine giriliyor. Vakāru'l-mülk, Doktor Ensari ve Şeyhu'l-mülk Hekîm Ecmel Hân hazretlerinin iştirâkiyle Dehli'de Nezâretü'l-Maârifi'l-Kur'âniyye ünvânıyla bir cem'iyet küşâd olunuyor. Büyük mikyâsta bir mesâî sâhası açılıyor derken o sırada Trablusgarb-İtalya Vak'ası zuhûr ediyor. Bunun üzerine Şeyhu'l-Hind Mevlânâ Mahmud Hasan cenâbları gāyet mühim bir beyânnâme neşrederek Trablusgarb Vak'ası'nın ehemmiyetini ve müteâkiben fitnelerin tevâlîsi melhûz bulunduğunu, netîce i'tibârıyla bütün âlem-i İslâm için telâfîsi gayr-ı kābil bir felâket olabileceğini müslümanlara ihtâr etmiş ve müslümanları teyakkuz ve intibâha, hareket ve faâliyete da'vet eylemişti. Bu beyânnâmede Divbend ile Aliger'in birleşerek amelî sûrette çalışmaları, her müslüman ferdin vicdânî vazîfesini îfâya **[48]** şitâb etmesi lâzım geldiği beyân olunmuştu. Bunun üzerine Divbend Külliyesi müdür ve müderrisleri, talebesi tahsîli ta'tîl ettiler, Divbend müslümanlarının himmetiyle bütün Hindistan'ın vilâyât-ı muhtelifesindeki müslümanlar arasına hulûl ile Trablusgarb ve Balkan i'ânesi için teşvîkāta başladılar. Aliger hey'eti ise bi'l-fi'l i'âne cem'ine teşebbüs sûretiyle fevkalâde mühim bir faâliyet devresine girdiler. Aliger bidâyeten ve esâsen Hind müslümanlarının siyâsî merkezi bulunuyordu. Evvelen; es-Seyyid Ahmed Hân ba'dehû Nüvvâbü'l-Muhsini'l-Mülk ve Nüvvâb Vakāru'l-Mülk gibi zevâtın himâyesinde ve Şevket Ali'nin riyâsetinde Cem'iyetü'l-Müstahricîn, Leknu'da Mevlevî Abdülbâri Sâhib'in taht-ı riyâsetinde Ulemâ-i Frengî Mahal ve Huddâm-ı Ka'be Cem'iyetleri… hep ulemâ-yı İslâm'ın himmetiyle ve münhasıran Türkiye menfaatine hizmet maksadıyla te'sîs olunmuştu.

Bu cem'iyetlere böyle ünvânlar verilmesi de maslahata, îcâb-ı hâle ri'âyetten başka bir şey değildi. Bunlar miyânında lede'l-îcâb hizmete müheyyâ fedâiler dahi mevcûd idi.

Divbend'de Reşid Ahmed, Aliger'de Muhsinü'l-Mülk, merkezi Leknu'da olmak üzere ayrıca Nedvetü'l-Ulemâ

ünvânıyla bir cem‘iyet te’sîs etmişlerdi. Eş-Şeyh Şibli ve Ebû'l-Kelâm dahi bu miyânda bulunuyorlardı.

Ebû'l-Kelâm'ın himmetiyle Kalküta'da dahi Hizbullâh ünvânıyla bir hey’et-i faâle bulunuyordu.

Bi'l-âhare Huddâm-ı Ka‘be ve Hizbullâh tevhîd olunarak Hilâfet Cem‘iyeti nâmına tebdîl olundu. Ensâr da Ulemâü'l-Hind nâmıyla Kifâyet Lillâh idâresine geçti. Bu sûretle müteaddid ve muhtelif dinî ünvânlar ile teessüs etmiş olan cem‘iyetler, Harb-i Umûmî bidâyetinde dahi tevhîd-i mesâî ederek Türkiye lehinde çalıştılar. Peşaver hudûdundaki cibâl-i şâhika sekenesi olan kabâile icrâ-yı te’sîr etmek sûretiyle Türkiye lehine Kûtü'l-amâre muvaffakiyetini te’mîn ettikleri bi'l-âhire İngilizlerin resmî raporlarıyla da tahakkuk etmiştir. Nihâyet İngilizler cem‘iyât-ı mezkûre ricâlinden üç yüz kadar adamı tecziye ve habs etmişlerdir, hattâ firâr edenleri de gittikleri yerde mahallî hükûmetlerin muvâfakatıyla tecziye eylemişlerdir.

Bu ahvâl nazar-ı i‘tibâra alınırsa Hindistan müslümanları miyânında, bilhassa ulemâsında büyük bir eser-i intibâh hâsıl olduğu tebeyyün eder. [18](يُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ) sırrına mazhar olmuşlar demektir. Hakîkī îmân, hakîkī İslâm da böyle olmak îcâb eder.

Abdürreşid İbrahim

Türkistan'daki İslâm Hareketi

Yeni Kafkasya'nın Sarıkamış muhâbiri yazıyor:

Türkistan'da heyecânlı günler başladığını son günlerde tekrâr işitmeye başladık. Pek uzaktan gelen bu havâdisin neden ibâret olduğu Mart âyının nısf-ı evvelinе âid olup Sarıkamış'a gelen Türkistan gazetelerinden kısmen anlaşılmaktadır. Bu gazetelere nazaran; ihtilâl hareketleri Garbî Buhara'da Molla Abdülkahhâr, İslâm Karavul, Biki, Hemrâh Pehlivan nâm kumandanların, Şarkî Buhara'da Vahş Nehri'nin sol sâhilinde ise İbrahim Bey, Abdülkādir, Osman Kul korbaşıların (yani kumandanların) idâresinde devâm ediyor. Sovyet gazetelerinin rivâyetine göre Şubat zarfında Garbî Buhara'daki müsâdemelerde 300 nefer ve korbaşı (zâbit) esîr alınmış ve öldürülmüş, 430 aded de tüfenk iğtinâm olunmuştur. Şarkî Buhara'da Mart'ın nısf-ı evvelinde Becvan taraflarında Abdülkādir ve Osman Kul korbaşıların yiğitlerinden 60'ı muhârebede öldürülmüş ve bir korbaşı esîr düşmüştür.

11 Mart târîhli gazetelerde gerek Şarkî ve gerek Garbî Buhara'da Rusların Basmacılar'la mücâdeleyi evvelki karâr üzere devâm ettirmek çâreleri düşünmekte oldukları bahsolunmaktadır.

Rusya'da Rus milliyetperverliği artık kuvvet aldı. Türkistan mahallî ihtilâllerine Ruslardan hiçbir tabaka iyi nazarla bakmıyor. Hattâ Bolşevik düşmanı olan Ak Ruslar bile bu müslüman hareketini beğenmiyorlar. Rusun Ak'ı da Kızıl'ı da bu harekette Panİslâmizm ve iftirâk siyâseti görüyor. Eğer müslümanlar hükûmeti ellerine alırlarsa Ruslara Türkistan'da hayât kalmaz, diyorlar. Geçen sene bi'l-hâssa Enver Paşa harekâtından sonra bu nevi‘ teşvîkāt Rusla arasında bilhassa şüyu‘ buldu, Türkistan ihtilâlcileri hiçbir yerden yardım alamıyorlar. Şu vaz'iyette Türkistan'da ihtilâl hareketleri hiç de devâm edebilmez. 1924 senesine kadar Türkistan isyân hareketlerinden hiçbir şey kalmaz zannolunuyordu. Hattâ 1924 senesi esnâsında Harezm Cumhûriyeti iki def‘a tamâmıyla ihtilâlciler eline geçti. Son günlerde gazetelerde ihtilâl kuvvetlerinin Mart sonlarında pek çok kuvvet aldığını, hattâ bazı Rus kuvvetlerinin de ihtilâlcilere koşulduğunu Aşkābâd ile Semerkand arasındaki demiryolların ihtilâlciler tarafından işgāl olunarak tamâmıyla bozulduğunu okuyoruz. Belki Türkistan Türkmenleri ve Garbî Buhara ihtilâlcileri beraber hareket etmektedirler, belki bu kuvvetler sahrâ ve çöl içinde kalmayarak İran, Afganistan hudûdlarına yakın bir yerde kuvvetlerini toplamak mecbûriyetine kalmışlardır. Fakat bu hareketler hakkında ma‘lûmât verecek son Sovyet gazeteleri daha elimize geçmedi.

Yeni Kafkasya ilâve ediyor.

Son günlerde alınan mütemmim ma‘lûmâta nazaran isyân hareketlerinin Taşkend havâlîsine kadar sirâyet eylediği te’yîd olunuyor. Hattâ İngiltere Avam Kamarası'nda Türkistan hakkında Mc. Donald'a bir suâl bile verilmiştir. Mc. Donald isyân hakkında resmî ma‘lûmâtı olmadığını, fakat Sovyet matbûâtının bu husûsta İngiltere'ye atf eylediği isnâdı red ve tekzîb eylemiştir.

Çorlu taraflarında kendisini *Sebîlürreşâd* muhâbiri diye tanıttırmakta olduğu haber alınan Ispartalı Zeynelabidin Efendi ile *Sebîlürreşâd*'ın hiçbir alâkası olmadığı beyân olunur.

[18] Mâide Sûresi 5/54.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 nüshadır.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

SEBÎLÜRREŞÂD

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

Başmuharrir Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr Eşref Edib

29 Mayıs 1924 | 26 Şevval 1342 | * Perşembe * | 29 Mayıs 1340 | Cild: 24 - Aded: 602

ESRÂR-ı KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ . كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ . فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ)[1]

Meâl-i Kerîmi

"Hepsi de Kitâbullâh'ı okumakla beraber, Yahudiler dediler ki: Nasrânîler din husûsunda şâyân-ı nazar bir şeye mâlik değil; Nasrâniler de dediler ki Yahudiler din husûsunda şâyân-ı nazar bir şeye mâlik değil. Böylece bir takım bilmeyen kimseler de bunların sözlerine benzer sözler söylediler. Allah kıyâmet günü, kendilerinin ihtilâf ettikleri mes'eledeki hükmünü verecektir."

⁂

Bundan evvelki âyât-ı kerîmede Ehl-i Kitâb'ın müslümanlar için cennetin harâm olduğunu iddiâ ettikleri beyân olunmuştu. Yahudiler, cennete Yahudilerden başka bir kimse girmez, nasârâ da ancak nasrânîler cennete girebilir, diyorlardı. Bu sözlerin mahzâ inâd ve hased yüzünden söylendiğini, Risâlet-penâh Efendimiz'in bunlardan isbât-ı müddeâ için delîl isteyince bir mukābelede bulunamadıklarını îzâh etmiştik. Tefsîri sadedinde bulunduğumuz âyet-i kerîmede Ehl-i Kitâb'ın inâdını îzâh etmekte ve bunun ne kadar şâyân-ı hayret bir dereceye bâliğ olduğunu göstermektedir.

Tevrât, kudûm-ı İsa'yı tebşîr etmişti. Hazret-i İsa aleyhi's-selâm kavmini Tevrât'a ri'âyete da'vet etti. O derece ki Ahd-i Kadîm'in bütün kitaplarına inanmak Hıristiyanlığın erkânındandır. Yahudiler ise Hazret-i Mesîh'e düşmanlık etmiş ve hıristiyanlara karşı kîn gütmüşler ve bu sûretle kitaplarının muhtevî olduğu müjdelere karşı gelmişlerdi. Hıristiyanlar da Tevrât'a îmân etmenin kendi dinlerinin erkânından olduğunu bildikleri hâlde Yahudilerin dalâlette olduklarını söyleyip duruyorlardı.

Hazret-i İbn Abbas'ın bu sözleri söylediği rivâyet olunuyor: Necran nasrânîleri aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'i ziyâret ettikleri zaman Yehûd'un ahbârı gelerek bunlarla mücâdeleye başlamışlardı. Râfi' bin Harimle Yahudilere "Sizde hiçbir şey yoktur" dedikten başka Hazret-i İsa'ya küfretmiş, İncîl'i inkâr eylemişti. Bi'l-mukābile Necran hıristiyanlarından biri Yahudilere "Sizde bir şey yoktur" dedikten sonra Hazret-i Musa'nın nübüvvetini ve Tevrât'ı inkâr etmişti. Bunun üzerine tefsîri sadedinde bulunduğumuz (وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى..... فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm Ehl-i Kitâb'ın Kur'ân'ı inkâr ve müslümanları tekfîr ile kendilerinden başkalarına cenneti tahrîm etmelerinin şâyân-ı istiğrâb olmadığını, çünkü onların ellerinde Tevrât ve İncîl olduğu hâlde bağy u fesâdlarının **[50]** yek-diğerini tekfîr etmek derecesine vardığını beyân etmektedir. Ehl-i Kitâb yek-diğerine karşı bu hatt-ı hareketi ihtiyâr ederlerse Müslümanlığı inkâr etmeleri ve müslümanları dalâlette sanmaları, rahmet-i ilâhiyyenin ehl-i İslâm'a harâm olduğunu beyân etmeleri ve cennete ancak Yahudilerle hıristiyanların sığabileceğini söylemeleri hiçbir vechile şâyân-ı hayret olamaz.

Âyet-i kerîmede Ehl-i Kitâb küfrünün inâd ve hased küfrü olduğuna, gûyâ îmân ettikleri ve ahkâmıyla âmil oldukları kitapları inkâr ettiklerine, bile bile irtikâb olunan küfrün azîm bir günâh olduğuna da işâret vardır.

[1] Bakara Sûresi 2/113.

Yine bu âyet-i kerîme insanın bir takım şehevâta ittibâ‘ ederek başkalarının sözüne inanarak tahsîl ettiği ilme muhâlefet etmesinin bir cürm ve bir günâh olduğuna delâlet etmektedir. Bir hükmü anlayana, bir ilmi tahsîl edene yakışan ona ittibâ‘ etmektir.

(وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَا اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَآئِفِينَ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ . وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ اِنَّ اللهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ)[2]

Meâl-i Kerîmi

"Allah'ın mescidlerinde Allah'ın isminin anılmasını men‘ eden ve o mescidlerin yıkılmasına uğraşandan daha zâlim kimse olabilir mi? Böyleleri için Allah'ın mescidlerine pervâsız girebilmek yoktur. Bunlara dünyâda zillet, ukbâda azâb-ı azîm vardır.

*
* *

Müslümanlık'ta câmiler birçok maksadlar için ikâme olunmuştur ki bunların biri zikrullâhtır. Cenâb-ı Hakk'ın nâm-ı sübhânîsini zikr etmekten gaflet gazab-ı ilâhîyi mûcib olacağını, zikrullâhtan gaflet edenlerin sefâlet ve bedbahtîye dûçâr olacaklarını evvelce beyân etmiştik. Allah'ın zikri onun azamet ve kudretini, onun in‘âm ettiği sevâb ve insanları dûçâr edeceği azâbı tahatturu mûcibdir. Bir kul, hâlikını ne kadar çok yâd ederse o nisbette şerden uzaklaşır, insanları ızrâr etmekten tevakkī eder, Hak te‘âlâya yaklaşır ve rızâ-yı Bârî'ye nâil olur.

Hâlbuki insan zikrullâhtan gaflet ederse günâhları çoğalır, bağy u adâveti artar, tevbe ve îmânı azalır.

Hiç şübhesiz insanlar câmilere giderek nâm-ı Hudâ'yı zikr ile vahîm âkibetlerini ta‘dâd ettiğimiz gafletten uzaklaşırlar.

Câmilerin ikâmesinden maksûd olan hedeflerden biri de beş vakit namazı edâ etmek bu sûretle insanların yek-diğerleriyle tanışmalarını ve anlaşmalarını te’mîn ile râbıtalarını takviye ve vahdetlerini tarsîn etmek, her türlü husûmetlerin ve ayrılıkların esbâbını ortadan kaldırmaktır.

Müslümanların gittikçe nasıl değiştiklerini, aralarındaki husûmetin gittikçe kesb-i şiddet ettiğini görenler bunların evâmir-i ilâhiyyeye ittibâ‘ ile câmilere devâm ve namazlarını edâ ettikleri takdîrde bütün tefrika esbâbını izâle ile vahdet ve uhuvvetlerini tarsîn edeceklerini pek güzel idrâk ederler.

Bu îzâhâtımızdan câmilerin ikâmesiyle ve bunların ikâme-i salât ile ihyasıyla müslümanların kazanacağı istifâdeler nümâyân oluyor. O hâlde Allah'ın câmilerinde nâm-ı Hudâ'nın zikrini men‘ edenlerden ve câmileri tahrîbe çalışanlardan daha zâlim bir kimse olur mu? Bunu yapanlar şeâir-i ilâhiyyeyi ta‘tîl ederek Cenâb-ı Hak ile mücâdele ediyor, Hakk'ın muvahhid kulları arasına tefrikalar îkā‘ına, İslâm vahdetinin târumâr olmasına çalışıyor. Müslümanları nâm-ı Hudâ-yı yâd etmekten gaflet ile celâl-i ilâhîyi, hesâb-ı ilâhîyi düşünmekten, gazab ve ikāb-ı ilâhîyi nazar-ı i‘tibâra almaktan çeviriyorlar. Hiç şübhesiz müslümanlar bu pek alçak seviyeye düşerlerse her işleri muhtel olur. Aralarında bağy ve adâvet intişâr eder ve bu sûretle düşmanları kendilerine musallat olarak pâ-yi istîlâlarıyla çiğnerler.

Bundan dolayıdır ki Cenâb-ı Hak bu gibi zâlimlerin gerek bağy ve i‘tidâ sevkiyle, gerek emn u itmi’nân içinde câmilere idhâl olunmamalarını emrediyor ve bu gibi adamların câmilere girmelerindeki avâkıbdan müslümanları tahzîr ediyor. Böyleleri için Allah'ın mescidlerine pervâsız girebilmek yoktur. Bunlar için dünyâda zillet, âhirette azâb-ı azîm vardır.

Bu âyet-i kerîmenin müslümanlara câmilerini her türlü ezâdan sıyâneti farz ettiği, câmilere sû-i kasd besleyenlerin maksadlarını akāmete dûçâr etmeleri lâzım geldiğini îzâh buyurduğu anlaşılıyor. Çünkü hiç şübhe yoktur ki câmileri metrûk bırakmak, câmilerde zikr-i ilâhîyi ta‘tîl etmek isteyenler ancak müslümanlara Allah'ı unutturmak, müslümanların Cumalardan, cemâatlerden, teârüften, anlaşmaktan, mev'izaları dinlemekten, dertleşmekten istihsâl edecekleri fâidelerden mahrûm bırakmak istiyorlar. O hâlde câmilerin yıkılması, kapanması karşısında hiçbir müslüman lâ-kayd duramaz. Bu pek büyük bir günahtır. Muhâfazası îcâb eden hukūkullâhı ihmâldir.

[51]

LİSÂN-ı BEŞER LİSÂN-ı KUR'ÂN'A TERCÜMÂN OLAMAZ

Kur'ân-ı ilâhîyi tercüme teşebbüsünde bulunanlar bu teşebbüsleriyle İslâmiyet'e ve müslümanlara mühim bir hizmet ettiklerine kāni oluyorlar ve başkalarında da böyle bir kanâat husûle getirmeye çalışıyorlar. Eğer tercüme teşebbüslerinde başka maksadlar, dünyevî emeller hâiz-i te’sîr değilse ve yalnız kanâat-i hayr-hâhânenin, niyyet-i dindârânenin te’sîrât ve tahrikâtı âmil-i yegâne ise, tercüme müteşebbislerini tahsînler, takdîrler ile karşılamak kadr-şinâslığını gösterebiliriz. Fakat tercümelerini İslâmiyet'e, müslümanlara hizmet olmak üzere, ka-

[2] Bakara Sûresi 2/114-115.

bûl edemeyiz, bilakis İslâmiyet'e, müslümanlara pek muzır bir teşebbüs mâhiyetinde görürüz. Çünkü Kur'ân-ı ilâhîyi tercüme etmek mümkün değildir.

Bir lisân ile yazılmış herhangi bir eseri tercüme etmek başka bir lisân ile o eserin nazîrini vücûda getirmek demektir. Başka bir lisân ile vücûda gelen eser eğer aslının nazîri değilse tercümesi de değildir. Evet, tercümenin nazîr olması zarûrîdir. Nazîr olmazsa ya aslına fâik veyahud aslına gayr-ı lâyık bir şekil ve mâhiyet alır. Kur'ân kendi lisân-ı beyânı olan Arabca ile bile tanzîm edilemez ve edilememiştir. Kendi lisân-ı beyânıyla tanzîr edilemeyen Kur'ân-ı ilâhî başka lisânlar ile hiç tanzîr olunamaz. Tanzîr olunamayan Kur'ân'a fâik bir tercüme vücûda getirmek kudret-i beşeriyyenin daha ziyâde tâkati hâricindedir. Esâsen aslına fâik olarak vücûda getirilecek eser, tercüme değil, yeni ve başka bir eser mâhiyetini ihrâz eder. Tercümeler Kur'ân'ın nazîri veyahud Kur'ân'ın lisân-ı beyânına fâik olamayınca dûn bir mevki'de kalacağı bedîhîdir. Nasıl ki beşerî eserlerin tercümeleri dahi dâimâ asıllarından dûn bir mevki'de kalmaktadır. Ve böyle olması da zarûrîdir. Çünkü hiçbir lisânın uslûb-ı ifâdesi, tarz-ı beyânı, şive-i tekellümü, âheng-i tahrîri, kelime irtibâtları, cümle insicâmları, tertîb, teşkîl, terkîb kāideleri diğerine benzemez. Onun için herhangi lisânın kelimeleri, cümleleri, kelâmları, terkîbleriyle ifâde ve beyân olunan ma'nâlar, maksadlar, nükteler diğer lisânın kelimeleri, cümleleri, kelâmları, terkîbleriyle ifâde ve beyân olunamaz ve hiçbir lisânın nükteleri, remz ve işâretleri, kinâyeleri, teşbîhleri, mecâzları, îcâz ve ıtnâbları, hasr u kasrları, fasl u vaslları, ta'rîf ve tenkîrleri, ızmâr ve izhârları diğer lisânın mevzû'âtıyla edâ ve ikmâl edilemez. Fi'l-hakīka bazen bir lisânın bir cümlesiyle ifâde edilen bir ma'nâ diğer lisânın bir cümlesiyle daha kuvvetli olarak ifâde edilebilir. Fakat bazen de birinin bir cümlesiyle beyân olunan bir ma'nâyı diğerinin herhangi bir cümlesi ifâde etmekten âciz kalır. Onun için âsâr-ı beşeriyyeden biri diğer bir lisâna tercüme edilirken aslının kuvvetini, metânetini muhâfaza edemez ve binâenaleyh kıymetten, ehemmiyetten düşürür. Bu keyfiyyetin bizde emsâline pek çok tesâdüf edilir. Âsâr-ı ecnebiyyeden tercüme olunmuş birçok eserlerimiz vardır. Bunları mütâlea ederken, karışık, irtibâtsız, insicâmsız ibârelere, za'îf, düşük ifâdelere, muğlak, mübhem sözlere, maksadı muhil îcâzlara, ma'nâsız, maksadsız ıtnâblara şâhid oluruz. Ve netîcede bu eserin kıymetsizliğine, ehemmiyetsizliğine hükmetmekte tereddüd göstermeyiz. Ve böyle bir eserin tercümesine sarf edilen emeklere acırız. Fakat tercümenin aslı olan eseri mütâlea edince kabâhatin, kusûrun, kıymetsizliğin eserin aslında değil, tercümesinde bulunduğunu görür ve anlarız. Âsâr-ı beşeriyyenin tercümesinde muhâfaza edilemeyen ve muhâfaza edilmek imkânı da olmayan kuvvet, kudret, kıymet, ehemmiyet, Kur'ân-ı ilâhînin tercümesinde nasıl ve ne sûretle muhâfaza edilebilir? O Kur'an-ı ilâhî ki lisân-ı umûmî-i Arab'ın fevkinde bir lisân-ı husûsidir ve aynı kuvveti, aynı kudreti, aynı fesâhati, aynı belâğati, aynı kıymeti, aynı ehemmiyeti hâiz hiçbir lisân yoktur. Kendisinden derece be-derece dûn, merhale be-merhale aşağı, mertebe be-mertebe za'îf bir lisân ile tercüme edilirse semâvî kudretini, kuvvetini, fesâhatini, belâğatini, ilmî kıymet ve ehemmiyetini nasıl ve ne sûretle muhâfaza edebilir? Bunun imkânı yoktur ve olamaz.

Tercümenin za'fiyetini, besâtetini, kıymetsizliğini, ehemmiyetsizliğini görenler bu nevâkısı tercümenin aslı olan Kur'ân'a isnâd ve izâfe ederler ve binâenaleyh Kur'ân'ın tercümesi İslâmiyet'e olan i'timâdı ihlâl ve işin iç yüzünü bilemeyen müslümanları iğfâl ve idlâl eder ki İslâmiyet'e, müslümanlara muzır olacağını ve Kur'ân-ı ilâhîyi –hâşâ– kıymetten, ehemmiyetten düşüreceğini şu vechile de îzâh edebiliriz. Kur'ân'ın ibâre ve elfâzı mûcizdir. Her ma'nâ ve her nükteyi elfâz-ı mütelevvih, kelimât-ı mektûbe, cümel-i melfûza ile ifâde etmez. Birçok ma'nâ ve maksadların ifâde ve beyânlarını lisân-ı belâğatin siyâkına, sibâkına, kelimeler, cümleler, kelâmlar, âyetler, fıkralar arasındaki ilmî, ma'nevî irtibât ve insicâmlara, karâin-i hâliyye ve makāliyyeye karinelerden münfehim matvî ve mahzûf ibârelere bırakır. Bu dekāiki bilmeyenler bu gibi yerlerdeki âyetleri, cümleleri, fıkraları, kelâmları nâkısu'l-beyân, kāsıru'l-ifâde, irtibâtsız, insicâmsız, âhengsiz, perâkende sözler zannetmek hatâsına düşerler. Mütercim olan kimse tercümesinde bu dekāiki izhâr ve îzâh etmezse yine Kur'ân'ı kıymetten, ehemmiyetten düşürmüş olur. Bu dalâlete meydân vermemek için mahzûfât ve matviyâtı, ilmî ve ma'nevî irtibât ve insicâmları, vech-i münâsebetleri îzâh etmeye kalkışırsa, Kur'ân-ı ilâhîyi tercüme değil, tefsîr etmiş olur.

[52] Kur'ân'ın mâhiyet-i semâviyyesine halel getirmeyecek sûrette yazılacak tefsîrlerde bu tehlike yoktur. Çünkü tefsîrde ayniyet şart değildir. Herhangi bir şekildeki tefsîr, nihâyet müfessirin tarz-ı telâkkīsini bize gösterir. Tefsîrin kıymetsizliği, ehemmiyetsizliği Kur'ân'ın kıymetine, ehemmiyetine halel getiremez. Ancak müfessirin za'fiyet-i ilmiyyesine delâlet eder. Onun için kudret-i ilmiyyeyi hâiz, şerâit-i tefsîri câmi' ferdlerin de, hey'etlerin de Kur'ân-ı ilâhiyî tefsîr etmelerine fetvâ ve cevâz verebiliriz. Fakat ne ferdlerin, ne de hey'etlerin Kur'ân-ı ilâhîyi tercüme etmelerine fetvâ ve cevâz veremeyiz. Çünkü ne ferdlerin, ne de hey'etlerin Kur'ân-ı ilâhîyi tercüme etmek kudret-i ilmiyyesini hâiz ve tercüme şerâitini câmi' bulunmalarına imkân yoktur.

Şimdiye kadar çıkan tercüme nüshalarını okudum ve herbirinin tercümesinde, Türkçe mukābillerini bulmak imkânsızlığına mebnî Arabî kelimelere Türkçe edâtlar ilâve edilmiş bulunmasından başka, tercüme nâmına hiçbir şey bulamadım. Ve anladım ki tercümelerin maksadları müslümanların duâlarını isticlâb ise, maa'l-esef bu emelleri de husûle gelmeyecektir. Çünkü havâss-ı müslimîn, Kur'ân-ı ilâhînin aslını, tefsîrlerini bırakıp da tercümesini okumak ihtiyâcını hissetmeyecektir. Avâmm-ı müslimîn ise Kur'ân'ın aslını anlayamadığı gibi, bu tarzda olan tercümeleri de kat'iyyen anlayamayacaktır. Onun için mütercimler -ma'al-esef- kendilerine duâ edecek kāriler de bulamayacaktır.

Eğer maksad ticâret ise Kur'ân'ın, kendisine müşterî celb edecek tercümelerin çok fevkinde bulunması vesîle-i ticâret ittihâz olunmasına en kuvvetli bir sed çekeceği âzâde-i îzâh ve iştibâhtır. Kur'ân'ın tercüme edilmesini isteyen iki maksad erbâbı daha vardır. Nev-husûl bir telâkkīyâta göre İslâmiyet bî-pâyân bir yüsrü mübeşşirdir. Harecin, güçlüğün İslâmiyet'te yeri yoktur. Bunlar, bu tarz-ı telâkkīlerini zarûret zamanlarına hasr etselerdi, kendilerine iltihâk ve iştirâkte ne tereddüd, ne de teehhür göstermez idik. Fakat harecsizliğin, yüsrün dâiresini o kadar vâsi' çiziyorlar ki İslâmiyet âdetâ amelsiz bir i'tikāddan ibâret kalıyor! İ'tikādın da tasdîk bi'l-cenân rüknü kaldırılarak ikrâr bi'l-lisân rüknüyle iktifâ edilmek lâzım geliyor!

Ne kadar tuhaftır ki bunlar; bu tarz telâkkīlerini esâs-ı İslâmiyet olan Kur'ân ve hadîse istinâd ettiriyorlar! "Kur'ân ve hadîste îfâsı müşkil hiçbir emir ve ictinâbı külfetli hiçbir nehy yoktur; fakat hocalar bu hakīkatleri gizliyorlar ve câhil müslümanları bir takım a'mâl-i şâkka ile mükellef tutuyorlar" demek küstâhlığını gösteriyorlar.

Bu fikirleri bunlara telkīn edenlerden biri Ubeydullah Efendi nâmında Afganlı bir serseri idi. Edirne Vilâyeti dâhilinde bilmem hangi kasaba veya karyede mutavattın olan bu serseri bir târîhte İstanbul'a gelmiş ve mühim bir kuvvetin himâyesine istinâden cevâmi' kürsülerinde bu zehirli fikirleri sâf müslümanlara telkīne başlamış idi. Yazdığı "*Kavm-i Cedîd*" nâm hezeyân-nâmesiyle büyük bir şöhret kazanmış olan bu serserinin te'sîs ettiği cehl ü dalâl mektebinin asrî ve sâdık şâkirdleri Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme edilmesine pek ziyâde hâhiş-gerdirler. Çünkü Kur'ân Türkçe'ye tercüme edilince herkes okuyarak, onda a'mâl-i şâkka ile mükellefiyet bulunmadığını anlayacak ve bu gibi tekâlîf-i dîniyyenin hocaların ilâve ve uydurmalarından ibâret olduğu meydâna çıkacak ve artık İslâmiyet'teki bî-pâyân kolaylıkları setr eden perdeler yırtılıp atılmış olacaktır, zannında bulunuyorlar!...

Diğer nevi' telkīnâta göre, Kur'ân öyle zannedildiği gibi gayr-ı beşerî bir kıymet ve ehemmiyeti hâiz bir kitap değilmiş. Onu ilmen, lisânen kudret-i beşeriyyenin fevkinde bir kitâb-ı mûciz ve mu'ciz telâkkī edenler lisân-ı beyânına âşinâ olmayan câhil müslümanlarmış. Eğer Türkçe'ye tercüme edilirse, basît, kıymetsiz, ehemmiyetsiz, masnû'-ı beşerî bir mecmûa-i târîhiyye olduğu anlaşılır ve bu sûretle ona körükörüne perestiş eden erbâb-ı gafletin gözleri açılırmış!.."

İşte bu maksad-ı mülhidâneyi ta'kīb edenler de Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme olunmasını istemekte berdevâm bulunuyorlar! Bunlar da bî-taraf müsteşrikler zannedilen nasrâniyet misyonerlerinin İslâmiyet aleyhindeki mutaassıbâne ve bedhâhâne telkīnâtına aldanan gâfil ve câhillerdir. Bu iki maksaddan herhangisinin sevkiyle Kur'ân'ı tercümeye teşebbüs edenlerden hayırlı bir tercüme beklemek düşmandan dostlık beklemeye benzer. Hayırlı bir tercüme yapmalarına ne niyetleri, ne de kudretleri müsâid değildir. Kudretleri müsâid olsaydı, tercümelerini Kur'ân'a, İslâmiyet'e, müslümanlara pek büyük bir hizmet telâkkī eder idik. Çünkü biz; Kur'ân'ın hâvî bulunduğu mâ-fevka'l-beşer kıymet ve ehemmiyetin mechûliyet ile değil, ma'lûmiyet ile tezâhür ve tecellî edeceğine kâni' bulunuyoruz. Fakat bu ma'lûmiyet ilmî tarîkler ile icrâ edilecek tedkīkātın mahsûlü olmalıdır.

Hüsn-i niyyet erbâbı bu gibi sû-i maksadların husûlüne, bilmeyerek alet olmamak için Kur'ân'ın tercümesine teşebbüs etmemekle mükelleftir. Çünkü kudret-i ilmiyyenin müntehâsını hâiz bir kimse bile mâhiyet-i Kur'âniyyeyi yanlış telâkkī ettirmeyecek bir tercüme vücûda getiremez. Beşerî kudret-i ilmiyyenin dûn ve zebûn derecesinde bulunanların Kur'ân'ı tercümeye teşebbüs etmeleri büsbütün muzır ve mühlik olur. Şimdiye kadar vücûda getirilen ve fîmâ-ba'd getirilecek olan Kur'ân tercümelerini her iki nevi' sû-i kasd erbâbının kendi telâkkīyât ve telkīnâtının doğruluğuna delîl ittihâz etmesinden pek ziyâde korkulur.

Y. A[ayın].

[53]

İCTİMÂİYÂT

İctimâî Fevzâlara Karşı Müdâfaa Çâreleri

Bin türlü âlâm ve felâketler içinde nûr ihtiyâcıyla kıvranan beşeriyet, rûh-ı kemâli idrâk etmek isterken harekât-ı dalâlete gömülen zavallı medeniyet rehgüzârında yeni bir ufk-i ümîd aramaktadır. Çünkü bütün dünyâ rûhsuz bir makine gibi hissiz kalmaktan, didişmekten, sefâletten, hepsinden ziyâde mefkûresizlikten müştekî bulunuyor. Her gün yeni bir inkılâb cihânı sarsıyor, her an yeni bir ihtiyâc karşısında tatmînden âciz bir hâlde insâniyet

sürükleniyor. Harb-i Umûmî'nin dünyâya taslît ettiği bu muvâzenesizlikler efrâdı sefâlete, bedbahtîye, âileleri tereddîye, ahlâksızlığa, âhenksizliğe, cem'iyeti keşmekeşe, dalâlete mahkûm bırakıyor. Cihân müdhiş bir inzibâtsızlık, medeniyet şâyân-ı merhamet bir vuzûhsuzluk içinde çırpınıyor.

Garbı istîlâ eden bu dertlerden hey'et-i ictimâiyyemiz de maa'l-esef kurtulamamıştır. Diğer İslâm yurdları da ayn-ı illetle ma'lûl bulunuyor.

Şark, saf ve nezîh şark… Heyhât! Bir zamanlar güneş gibi ulûm ve fünûnun, fazîletin, adâletin, huzûr ve sükûnetin harîminde doğduğu ve yükseldiği şark bugün güneşin battığı, beşeriyetin biribirini yediği, maddî ve ma'nevî emrâz ve a'râzın bir kıran gibi nüfûsu baltaladığı garb kadar mühlik bir yolda seyâhat etmektedir! Vâkı'â sû-i idâre şarkta da vakit vakit huzûr ve sükûnu, adâleti, saâdeti, refâhı münselib bırakmaktan hâlî kalmamıştı. Fakat bunlar hiçbir zaman Harb-i Umûmî'nin tevlîd ve ta'mîm eylediği ictimâî fevzâlar kadar müessir değildir.

Zira Harb-i Umûmî her şeyden evvel insâniyetin sâde siyâsî değil, ahlâkî, ictimâî, iktisâdî, rûhî muvâzenesini de bozdu. Umûmî Harb'e sürüklenen ve mağlûb olan hey'et-i ictimâiyyemizin de bu muvâzenesizliğin kâffe-i netâyicinden hisse-mend olması pek tabiidir.

Şimdi kolaylıkla kābil-i teşhîs ve müşâhede olan bir takım tereddiyât âilevî, ferdî hayâtımızdan ictimâî sahalara kadar tahrîbâtını icrâya imkân bulmaktadır.

Çünkü sıhhatimizi tehdîd eden milyonlarca mikroplar nasıl vücûdun zayıf bulunduğu zamanı beklerlerse ictimâî fevzâlar da hey'et-i ictimâiyyemizi içinde icrâyı te'sîrât için hayâtın pahalılaştığı, herkesin maddeten ve ma'nen yorulduğu, mağlûbiyet ve dâimî harbler netîcesinde nüfûsun, iktisâdiyâtın hırpalandığı, ilim ve irfânın mühmel kaldığı, âilelerin zabt u rabttan mürebbilerden mahrûm bulunduğu zamanı beklerler.

Esâsen servet ve refâhın kemâl, sulh ve sükûnetin istikrâr bulduğu, siyâset dedikoduları yerine ilim ve irfân münâzaralarının hâkim olduğu zamanlarda tereddiyât kendini gösteremez. Murâkabe-i ictimâiyyenin müdhiş nüfûz ve murâkabesi ictimâî muvâzenenin haleldâr olmasına müsâade etmez. Ancak böyle müstesnâ hâdisâttır ki muvakkat a'râz ve emrâz husûle getirir. Muvakkat diyoruz: Zira teşekkül-i ictimâîmiz, bünye-i millîmizin istinâd ettiği mebde'ler o kadar rasîn ve o kadar kuvvetlidir ki herhangi bir buhrânın yerleşmesi, inhilâl şekline girmesi ihtimâli mevcûd değildir. Elverir ki marazın sûret-i husûlü, şekli, mebdei ma'lûm olduktan sonra tedâvîsine de çalışalım.

Yukarıda bi'l-münâsebe zikredildiği vechile bu dertlerle yalnız biz uğraşmıyoruz. Bütün dünyâ bu fevzâlardan muztarib bulunuyor. Fakat herkes, her mahfil, her mütefekkir tehlikeyi bâriz bir sûrette görmüş, takdîr etmiş ve mücâdeleye de başlamıştır.

Bu münâsebetle garb âleminin ne düşündüğünü, ne gibi tedbîrler ittihâz ettiğini tedkîk ve ta'kîb etmek fâidelidir. Evvelen, Gustaw Le Bon'un ta'kîb ve müdâfaa ettiği hutût-ı esâsiyyeyi hulâsa edelim: Mûmâ-ileyhe göre:

Harb hayât-ı akvâmın muvâzenesini bozmuştur. Tehlike umûmî ve cihân-şümûldür. Bunun için tahrîb edilen cihânın ta'mîri, yeniden yapılması lâzım geliyor. Fakat yeniden inşâ vâsıtaları çok değildir. Bu bâbda te'sîsât-ı siyâsiyyeye rabt-ı ümid edilemez. Çünkü bu te'sîsât illet değil, netîce olduğundan bir milletin zihniyetini ta'kîb ederler. Fakat ona takaddüm etmezler. Şu hâlde bir milletin ve bilhassa fikirleri henüz kat'î ve sâbit bir şekil almamış olan genç batınların rûhunu ta'dîle muktedir olan te'sîrler, terbiye ve nizâm-ı askerîye münhasırdır. Fakat bunların hepsinin fevkinde olarak din ve kuvve-i ma'neviyye mevcûddur. Demek ki beşeriyetin aslâ vâreste kalamayacağı dinî vecheler mesnedi teşkîl etmek üzere yeni bir tarz-ı terbiye ihtiyâr edilmelidir. Ci-hânın bugünkü vaz'iyetinde bir millet için bir terbiye usûlünün intihâbı şekl-i hükûmetin intihâbından pek çok mühimdir.

Bu tarz-ı terbiye medeniyetin üzerine müesses olduğu dinî, ahlâkī esâslar dâhilinde mütemerkiz yalnız gözleri ve fikri değil, bütün irâdeyi harekete getirecek seciyenin vâlidi olmalıdır. Mektepler, husûsî tedrîsât, konferanslar, risâleler yalnız bu gāyeyi istihdâf etmelidir. Kışlalarda ordu ile i'tiyâdât-ı ahlâkiyyenin te'sîsi de çok mühimdir. Bu da aslâ ihmâl olunmamalıdır. İşte birinci derecede hâiz-i te'sîr olan terbiye, hayât-ı ferdiyye ve ictimâiyyede müsbet ve feyizli eserleri tevlîd ederken **[54]** diğer taraftan yavaş yavaş şekl-i tabîîsine rücû'u şübhesiz olan ictimâî muvâzeneden bi'l-istifâde, iktisâdî, mâlî muvâzenesizlikleri peyderpey ıslâh etmek lâzımdır…

Mc. Mahon, Mussolini gibi hükûmet ve İctimâiyât adamları da ayn-ı fikirde bulunmaktadırlar. Son zamanda İngiltere'de akdolunan Hıristiyanlık Kongresi doğrudan doğruya cihân fevzâlarıyla meşgūl bulunuyor. İctimâî mecmûaların, efkâr-ı umûmiyyeyi temsîl eden mühim gazetelerin neşriyâtı da câlib-i nazar-ı dikkattir.

Sonra bu fikrî kanâatlerin hayât-ı ictimâiyyede tecellîye başlayan muhtelif tezâhürâtı şâyân-ı takdîrdir. Hemen her memlekette Harb-i Umûmî esnâsında gevşeyen "murâkabe-i ictimâiyye" husûsâtı yeniden tanzîm edilmeye başlanmış, ictimâî, ahlâkī cem'iyetler faâliyetlerini tezyîd etmişlerdir. Hey'et-i ictimâiyyenin medeniyet râbıtalarını çözen kayıtsızlıklara, ahlâkī dalâletlere karşı

ictimâî kuvve-i te'yîdiyyeler gayr-ı kâfî görülmekte, yine hemen her memlekette ahlâkî, ictimâî fevzâlar hakkında şiddetli ahkâm vaz' olunmaktadır. Almanya'da fâhişelerin muayyen zamanlarda ve muayyen mahallerde ancak polis nezâreti altında sokağa çıkabilmeleri takarrur etmiş, umûmî sokaklarda gezmeleri men' olunmuştur.

İngiltere ve Bulgaristan kānûnları alenî ahlâksızlıklara karşı ahkâmı hâvîdir. Mekteplerde terbiye-i dîniyye ve ahlâkiyyeye son derecede ehemmiyet veriliyor. Bilhâssa İtalya mekteplerinin tarz-ı terbiye ve telkīni tamâmıyla muhâfazakârâne bir mâhiyettedir.

Bütün bu tezâhürâtın istihdâf ettiği gāye rûhî ve ma'nevî muvâzenesizliğin ıslâhına ma'tûftur. Evvelki makālelerde arîz ve amîk bahsedildiği vechile garbın muhtel olan ictimâî âhengi, yalnız maddiyâtla düzelemeyeceği i'tirâf edilmiş bulunuyor. Çünkü ma'neviyâtve ahlâk ihtiyâcı bütün dünyâda şiddetle kendisini hissettirmektedir.

Gelelim muhîtimize; hey'et-i ictimâiyyemizin bugün arz ettiği ictimâî çehre garbdaki milletlerin evsâfından hemen farksız gibidir. Yalnız maddiyât cihetinde daha çok kuvvetsiz olduğumuz cihetle bizdeki sefâlet, işsizlik başka yerlerden daha fazladır.

Ahlâksızlık, fuhuş, kumar, müskirât alabildiğine ilerlemiş, sunûf-ı ictimâiyye arasındaki râbıtalar, âile muâşereti haleldâr olmaya başlamış, nesil ma'neviyâttan uzak fakat maddiyyâttan da mahrûm bir hâlde mefkûresiz yaşamaya başlamıştır.

Bu şerâitin terakkīsi, tereddiyâtın devâm ve sirâyeti, gayr-ı şuûrî garb taklîdciliği maâzallah cem'iyetimizi inhilâle sevk edebilir. O zaman bizi kurtaracak garbın mülevvesâtı olmayacaktır. Bizi bu dalâletlerden ancak hey'et-i ictimâiyyemizin esâsât-ı âliyyesi kurtarabilir. Yalnız bu esâsâtın kuvvetidir ki bugüne kadar cem'iyetimizi birçok buhrânlardan, felâketlerden kurtarmıştır. Fakat bunun için de ictimâî ve dinî terbiyenin mefkûre olarak telâkkīsi, murâkabe-i ictimâiyyenin te'sîsi, ahlâksızlığa, fuhuşa, dalâletlere karşı kānûnî ve fikrî bir mücâdele ihzârı sûretiyle evvelen ma'neviyâtımızın, rûhiyyâtımızın takviyesi zarûrîdir. Mütesânid, metîn bir cem'iyetin maddî ihtiyâclarını sür'atle tehvîn ve te'mîn edeceği şüphesizdir. Harb-i Umûmî'nin tevlîd eylediği maddî ve ma'nevî felâketlere karşı hey'et-i ictimâiyyemizi hayâtlandıracak, mücâhede-i milliyye ile kābiliyet-i hayâtiyyesini isbât eden milletimizi cihânın tereddiyâtından muhâfaza edebilecek yegâne çâre-i halâsı yalnız esâsâtımıza sarılmakta buluyoruz.

Hasan Hikmet

GARB MEDENİYETCİLİĞİ

Bir müddetten beri vatanımızın akıl hocalığı kürsüsünden milletimize ders-i irfân veren meb'ûslarımızın, muallimlerimizin, gazetecilerimizin dudaklarının arasında, kalemlerinin ucunda dolaşan "Garb Medeniyetciliği, Avrupa Medeniyetciliği" gibi ta'bîrlerin medlûlün-bihâlarını bir türlü anlayamıyorum.

"Medeniyet" ta'rîf-i ma'lûmuyla "umûmî refâhı te'mîn" demektir. "Refâh" mefhûmunda ise servet, emniyet, sıhhat ve suhûlet-i ma'îşet ma'nâları mündemicdir. Bu menfaatlerin dördü bir araya gelince "selâmet-i umûmiyye" te'mîn edilmiş olur. İşte medeniyet!...

Umûmî selâmetin te'mîni, daha doğrusu, bir ülkede "ni'met-i medeniyyet"in istikrârı evvel-emirde terbiye-i milliyye ile, sâniyen; sa'y-i millî ile kābildir. Terbiye-i milliyyenin garbı, cenûbu, cihât-ı erba'ası yoktur. Bu terbiyenin menba'larını bir milletin siyâsî târîhinden daha uzaklarda, milliyetinin, diyânetinin menşe'lerinde aramak lâzımdır. Kable't-târîh bir zamana kadar uzanan eski bir kavmin terbiyesinin esâslarını da öyle gerilerde aramakla beraber o milletin asırlardan beri mensûb olduğu dinin, i'tikādâtının o esâslara şiddet-i te'sîrini de tedkīk etmelidir. Anadolu'nun sünnî Türkleriyle İran'daki şiî Türklerin, Kırım'daki Karâim denilen Musevî Türkleriyle Asya-yı Çinî'de el-yevm bekāyâsı mevcûd Şamanî Türklerin terbiye-i ırkıyye ve esâsiyyeleri bâkī kalmakla beraber mensûb oldukları dinlerin bu akvâmın etvâr ve ahlâkının ihtilâfında ne derece bâriz bir âmil olduğu pek kolay anlaşılır. Bu iki te'sîr altında kalan millî terbiyenin Avrupalılaşması, garblılaşması **[55]** o milletin tahvîl-i tâbiiyyet eylemesi veya terk-i diyâr ve tebdîl-i dîn etmesi gibi mahî-i enâiyyet, muhill-i hüviyyet muzır bir tasaddîdir. Terbiye-i milliyyeden sonra medeniyetin ikinci rüknü de sa'y-i millîdir. Bunun garblılaşmasını istemekten mantıkī bir ma'nâ çıkarmak gāyet güçtür. Bir millet terakkīyâtına hâdim olacak mehâsini nerede bulursa oradan alır. Garb coğrafî bir ta'bîrdir. Memlekette en iyi ipek böceği yetiştirmek tarzını, çini evânî i'mâli usûlünü ben İngiltere'den değil, aksâ-yı şarktan, Japonya'dan, Çin'den alamaz mıyım? Astragan derilerini terbiye etmek tarzını Buhara dericilerinden öğrenemez miyim? O hâlde neden mutlakā garblılaşmak?...

Bir de garb nedir? Bize nisbet Avrupa'nın garbında birçok hükûmetler, milletler mevcûddur. Garblılaşmak arzûsundan ne murâd ediyoruz. İngilizlere mi? Fransızlara mı? İspanyollara ve Almanlara mı taklîd etmek istiyoruz. Hâlbuki bunlar hadd-i zâtında başka başka kavimlerdir. Bunların medeniyeti, tarz-ı telâkkīleri, hatta

fünûnu tarz-ı tatbîkleri ayrı ayrıdır. Bugün tabâbette Alman veya Fransız tarz-ı tedâvîsi beynindeki fark kābil-i inkâr mıdır? Bugün ayrı ayrı bir İngiliz medeniyeti, bir Fransız medeniyeti yok mudur? Bir İngilizin tarz-ı hayâtı, tarz-ı tefekkürü, tarz-ı maîşeti bir İspanyol'a benzer mi? Muhtelif milletlerin medeniyetlerinin farklarını zikre ne hâcet? Aynı ırktan olan Almanya Almanları ile Avusturya ve İsviçre Almanları arasında medeniyeti tarz-ı telâkkī nokta-i nazarından fark yok mudur? Fransa'nın Fransızları ile Belçika Fransızlarını beraber tutmak mümkün müdür? Garblılaşınız! diye millete öğüt veren ukalâmız bizi garbın hangi medeniyetine doğru sevk etmek istiyorlar? Farz ediniz ki dört beş evlâda mâlik olan bir peder çocuklarının birini ikmâl-i tahsîl için İngiltere'ye diğerini Fransa'ya, Almanya'ya, İtalya'ya, İspanya'ya gönderdi. Bunların avdetlerinde o âilede artık bir vahdet-i his, bir vahdet-i zihniyet kalır mı?

Türkler gibi metîn ve kökleşmiş bir terbiye-i milliyyeye, bir usûl-i mi'mârîye, bir usûl-i tabbâhate, bir târîh-i şerefe mâlik olan büyük bir millete garblılaşınız demek doğru mudur? Muvâfık-ı hamiyyet, muvâfık-ı siyâset midir? Bir Türk terakkīyâtına, medeniyet-i milliyyesine, inkişâf-ı zihniyyesine yarayacak fevâidi nereden bulursa oradan alır, onun için şark ve garb, cihet ve mesâfe mutasavver değildir.

Japonya garblılaşmadı, Japonya terakkī etti. İspanya şimâlleşmedi, İspanya terakkī etti. Türklerin de metîn dinleri, kökleşmiş millî medeniyetleri sâyesinde garblılaşmaya ihtiyâcları yoktur. Onlar yalnız terakkī ve kesb-i intizâm etmek isterler. Bu da taklîd ile değil, tahkīk ile kābildir. Dört yol ağzına kösemensiz koyun sürüsü gibi milleti dağıtmaya ne lüzûm var? Türk hâiz olduğu medeniyet-i milliyyesini, her vakūr ve eski millet gibi bizâtihî terakkī ettirmelidir. İşte o kadar.

Müftüoğlu Ahmed Hikmet

VEBÂLİ MÜDERRİS BEYLERİN BOYNUNA

İlâhiyât Fakültesi'nin geçen nüshalarda îzâh olunan vaz'iyet-i ilmiyyesini ma'rûf devekuşunun vaz'iyet-i nev-'iy-yesine benzetebiliriz. Nev'i gayr-ı muayyen bu mahlûk-ı ilâhîye "uçunuz" denildiği zaman "ben deveyim" cevâbını verirmiş, "öyle ise yük çekiniz" teklîfine karşı da "ben kuşum" mukābilesinde bulunurmuş! vaz'iyet-i ilmiyyesi gayr-ı muayyen İlâhiyât Fakültesi'nin de tıbkı devekuşu gibi "fen mütehassısları yetiştir" denilince "ben İlâhiyât Fakültesi'yim" cevâbını vereceği ve "öyle ise ulûm-ı dîniyye mütehassısları yetiştir" teklîfine mukābeleten de "ben fen fakültesiyim" diyeceği şübhesizdir! Bu fakülte, akāmeti mufassalan ve müdellelen îzâh olunan bu gayr-ı muayyen vaz'iyet-i ilmiyyesinde devâm ettikçe, ulûm-ı dîniyyede bir buhrân ve fetret devresi geçireceğimize kanâat-i kat'iyyemiz vardır. Geçirilecek buhrân ve fetret devresinin, dinî, ictimâî, ilmî, uhrevî, dünyevî pek azîm vebâller tevlîd edeceği de muhakkaktır. Fakülteyi böyle ne dine ne de dünyâya yaramayacak akîm bir vaz'iyete sokan, dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmıdır. Ve bu vaz'iyetten mütevellid vebâller de bi't-tabi' o müderris beylere râci'dir.

Maârif-i umûmiyyenin maddî teşkîlâtı Maârif Vekâleti'ne âid ise de, ilmî tertîbâtı müderrisler ile muallimlere tevdî' edilmektedir. Bütün müessesât-ı ilmiyyenin tedrîsât projelerini bizzât müderris ve muallimlere tanzîm ettirmekte bulunan Vekâlet-i müşârun-ileyhâ, İlâhiyât Fa-kültesi'nin teşkîlât-ı ilmiyyesini ve orada tedrîsi lâzım gelen derslerin ta'yîn ve tertîblerini, kadrosunun ihzâr ve tanzîmini de dâru'l-fünûn müderrislerine havâle eylemiş idi. Dâru'l-fünûn vaz'-ı aslîsi i'tibârıyla en mükemmel, en muntazam, ihtiyâcâta en uygun, hikmet ve maslahata en muvâfık, ilmin îcâbâtına en mutâbık, akıl ve mantık ile en ziyâde müterâfık bir İlâhiyât Fakültesi te'sîs ve ibdâ' edecek yegâne bir destgâh-ı ilim ve ma'rifet idi. Dâru'l-fünûnlar beşeriyetin en yüksek müessese-i ilmiyyesi, dârulfünun müderrisleri de en yüksek tabaka-i ilmiyyesidir. Dâru'l-fünûn bir hükûmet-i ilmiyye ve dârulfünun müderrisleri de o hükûmetin hâkimleri, hakemleri mevkiindedir.

Hâkimlerin, hakemlerin hakîm, metîn, mekîn, basîretli, fazîletli **[56]** olmaları, fikirlerinde istikāmet, re'ylerinde isâbet bulunması lâzımdır. Bu gibi evsâfı hâiz olmayan hâkimler, hakemler gerek kendilerine ve gerek temsîl ettikleri hükûmetlere müteveccih emn ü i'timâdı selb etmiş olurlar. İlimler, fenler doğrudan doğruya hâiz-i hürmet değillerdir. Efkâr üzerinde bıraktıkları, zemîn-i kâinâtta vücûda getirdikleri nâfi' eserlerdir ki ilimlere, fenlere karşı celb-i hürmet ederler. Amelsiz, esersiz ilimler, meyvesiz eşcâra benzerler. Dâru'l-fünûnlar ilim ve fenlerin en mütekâmil menba'-ı feyezânları olduğu için müderrislerinin en mütekâmil âsâr-ı ilmiyyeyi hâmil bulunmaları lâzım gelir. Selâmet-i niyyet, salâbet-i fikr, isâbet-i re'y ilim ve fenlerin bırakması lâzım gelen âsâr-ı ma'neviyyedendir. İlim ve fen adamlarında ilim ve fennin akıl ve mantığın hâkimiyet-i müstakillesi görülmeli, hissiyâtın, kînin, hiddetin, taassubun, hod-endîşliğin, hodgâmlığın, menfaatperestliğin te'sîri, tahakkümü, tecebbürü, tahriki mahsûs ve meşhûd olmamalıdır. Sâir avâmil-i müessire fesâda ma'rûz kalırsa, ilim ve fen ile

ıslâh edilebilir. Fakat ilim ve fen fesâda uğrarsa onu ıslâh edecek başka bir âmil-i müessir bulunamaz.

İlim ve fen adamları menâfi‘-i umûmiyye hâdimleridir. Her mes’ele-i ilmiyyeyi mensûb oldukları hey’et-i ictimâiyyenin menfaat-i âmmesine göre halletmeleri lâzım gelir ve her karârı; maslahat-ı âmmeyi göz önünde tutarak vermeleri îcâb eder. İlim ve fenler umûmî olduklarından dolayı ilim ve fen hâmillerinin vezâif-i ilmiyyeleri de umûmîdir. Memleketin maârif-i umûmiyyesini murâkabe etmek ve her şu'be-i ilmi himâyesi altına almak dâru'l-fünûnun ve dâru'l-fünûn müderrislerinin ilk ve en mühim vazîfe-i ilmiyyeleridir. Ulûmun en mühim bir şu'besi de şübhesiz ulûm-ı dîniyyedir ve en evvel himâye edilmesi lâzım gelen şu'be-i ilmiyye ulûm-ı dîniyye şu'besidir. Dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmının tanzîm-i umûru uhdelerine tevdî‘ olunan ulûm-ı İslâmiyyeye karşı en vâsi‘ bir himâyekârlık göstermeleri beklenirken asgarî bir himâyekârlık bile göstermemeleri pek şâyân-ı hayrettir. Acaba niçin lâzım gelen himâyekârlığı göstermediler veyahud göstermek lüzûmunu hissetmediler?... Bu nokta halli müşkil bir muammâ halinde nazara çarpıyor ve zihni pek ziyâde tırmalıyor. Ulûm-ı dîniyye tedrîsâtına ihtiyâc bulunmadığına zâhib oldukları ihtimâl kabîlinden hatıra gelebilirse de bu ihtimâle bir hakîkat nazarıyla bakılamaz. Bu ihtimâlin hakîkat hâlini alması dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmının, ahvâl-i umûmiyye-i beşeriyyeden gāfil bulunmalarına vâbestedir, müderrisîn-i kirâma böyle bir gaflet isnâd etmek ilim ve fennin hâsiyet-i tenvîriyyesini inkâr etmekle tev’em olur. Mahdûd mikdârdaki ferdleri müstesnâ olmak üzere hiçbir hey’et-i ictimâiyyenin hissiyât-ı dîniyyeden tecerrüd edemediğini ve hiçbir zaman tecerrüd edemeyeceğini herkesten evvel dâru'l-fünûn müderrisleri bilir veyahud onların bilmeleri lâzım gelir. Fi'l-vâki‘ muâmelât-ı resmiyye ve siyâsiyyesinde sâha-i diyânet hâricine çıkan hey’et-i resmiyye ve siyâsiyyeler yok değilse de hayât-i ictimâiyyesinde kuyûdât-ı dîniyyeden tecerrüd ederek tamâmen âzâde-ser kalmış medenî, nîm medenî, gayr-ı medenî hiçbir hey’et-i ictimâiyyeye tesâdüf edilemez. Fi'l-hakîka bir müddet hissiyât-ı dîniyye zaafa uğramışsa da bu za‘fiyetin bünye-i beşeriyette pek müdhiş ve pek mühlik cerîhalar açtığı tecrübeler ile anlaşılmış ve bu cerîhaları yine hissiyât-ı dîniyyenin tedâvî edebileceği efkârda temerküz etmiş bulunduğundan dolayı dünyânın her tarafında hissiyât-ı dîniyyenin takviyesine lüzûm-ı şedîd görülmüş ve bu uğurda tedbîrler ittihâzına başlanılmıştır.

Hissiyât-ı dîniyyeyi takviye edecek olan müessesât, ulûm-ı dîniyye müessesâtıdır. Dünyâda hiçbir şey ilimsiz vücûda gelemez. Tedyîn ve tedeyyün de ancak ulûm-ı dîniyyeyi tedrîs ve tederrüs ile, ta‘lîm ve taallüm ile olabilir. Onun için ulûm-ı dîniyye müessesâtı olmayan hiçbir millet yoktur. Hiçbir millet, maârif-i dünyeviyye müessesâtının başı ucunda, maârif-i dîniyye müessesâtına da a‘zamî kıymet ve ehemmiyeti bezl etmekten kendini alamamıştır. Hayât-ı resmiyyesini alâik-i dîniyyeden tecrîd etmiş olan Fransızların vâsi‘ mikdârda ulûm-ı dîniyye müessesâtına mâlik bulundukları ve memleketimizdeki papas mektepleriyle ne derece alâkadârlık gösterdikleri müderrisîn-i kirâmın elbette ma‘lûmâtı dâhilindedir. Hissiyât-ı dîniyyesi daha kuvvetli olan milletimizin ulûm-ı dîniyyeye ihtiyâcı olmadığına dâir husûle gelecek kanâat, ilim ve fen ziyâlarıyla tenevvür ve inkişâf etmiş bulunan dimâğlarda yer tutacak bir kanâat değildir. Onun için dârulfünun müderrisîn-i kirâmının böyle bir kanâat getirmiş olmaları ihtimâline hakîkat nazarıyla bakılamaz.

İkinci bir âmil-i müessir olmak üzere ulûm-ı dîniyyenin nelerden ibâret bulunduğunu bilmemeleri vârid-i hâtır oluyorsa da bu hâtıranın isâbetinde de akıl ve fikir tereddüde düşüyor. Fi'l-hakîka Avrupa dâru'l-fünûnlarıyla bizim dâru'l-fünûnumuzu mukāyese edince aralarında bir nisbet-i mu‘tedile göremiyoruz. Ve bizim dâru'l-fünûnumuzu Avrupa dârulfünunlarının pek dûnunda görmekle pek ziyâde müteessif oluyoruz. Avrupa'nın muhayyiru'l-ukūl terakkīyât-ı sınâiyye ve medeniyyesi, inkişâfat-ı ilmiyye ve fenniyyesi şübhesiz, dâru'l-fünûnlarının âsâr ve semerâtıdır. Avrupa dâru'l-fünûnları ilim ve fennin nüfûz-ı nazarını ka‘r-ı arza, cevv-i kâi-nâta, semt-i semâya doğru temdîd etmiş tabâyi‘-i mevcûdâtı ilim ve fennin taht-ı teshîrine almış, ilim ve fen vâsıtasıyla dünyânın bir ucunu diğer ucu ile birleştirmiş, Ufk-ı zemîni bir sâha-i tenezzüh ve temâşâ hâline getirmiş rehgüzâr-ı terakkīyâta müsâdif berrî ve bahrî hâilleri kaldırmış, girân-bahâ ve âlem-şümûl eserleri, kitapları, risâleleri, mecmûalarıyla kütübhâneleri doldurmuş, her şu'be-i ilim ve fende mütebahhir, mütehassıs **[57]** mümtâz erbâb-ı himmet ve gayret yetiştirmiş, yetiştirdiği kâşifler, muhteri‘ler ile iftihâra hak kazanmış bir derece-i kemâl ve terakkīde ve pek mütevâzı‘ bir sekînet ve sükûnet dâhilinde, azametli vazîfe-i ilmiyye ve fenniyyesini kemâl-i ehliyet ile îfâya devâm ederken ulûm-ı dîniyyede mütehassıs, mütebahhir kimseler yetiştirmeyi de unutmuyor, ihmâl etmiyor, Avrupa erbâb-ı ilminin mu‘tekid ve mütedeyyin olanları sevk-i diyânetle, mu‘tekid ve mütedeyyin olmayanları da fikr-i tecessüs ve şevk-i tefahhusun tahrîki ile ulûm-ı dîniyyeyi tedkīk ve tetebbu‘ ediyor ve bu tedkīk ve tetebbu‘ları yalnız kendi milletinin, kendi muhîtinin ulûm-i dîniyyesine münhasır kalmıyor, dünyânın her tarafındaki dinlerin, mezheblerin, tarîkatlerin ulûmunu, esâsâtını, fürûâtını, târîhlerini

ve bunlara âid eserleri kitapları dahi yorulmak bilmez bir sa'y ile tedkîk ve tetebbu' eden ve İslâmiyet hakkında pek mühim eserler yazan Avrupa ulemâsının, garblı müsteşriklerin adedleri mühim bir yekûn teşkîl etmektedir.

Bu dâru'l-fünûnlar karşısında, bizim dâru'l-fünûnumuz tâlî bir mektep vaz'iyetinde kalır. Memleketimiz, milletimiz Avrupa'da vâki' memleketlerin, milletlerin nâil bulunduğu ilmî, medenî, sınâî füyûzâttan mahrûm ise bu mahrûmiyet dâru'l-fünûnumuzun Avrupa dâru'l-fünûnları derecesinde neşr-i feyz edememesinin husûle getirdiği bir mahrûmiyettir.

İlim ve fen şu'belerinin hiçbirinde lüzûmu derecede mütehassıslara, mütebahhirlere nâil değiliz. Dâru'l-fünunumuz bize henüz bir kâşif, bir muhteri' ihdâ edememiştir. Memleketimiz, mütehassısâne, mütebahhirâne yazılmış âsâr-ı fenniyyeden henüz mahrûm bulunuyor. Avrupa erbâb-ı ilminin yazmış oldukları âsâr-ı ilmiyyenin, dürüst bir tercüme sûretiyle memleketimize nakl edildiğini bile görmek bahtiyarlığına mazhar olamıyoruz. Fikr-i tecessüs ve şevk-i tefahhus, dârulfünunumuzun müderrislerinden hiçbirini dinlerin mâhiyetlerini, esâslarını, târîhlerini tedkîk ve tetebbu' ettirmeye sâik olamamıştır.

Millet ve memleketimizin dünyevî ihtiyâcât-ı ilmiyyesini tamâmen ve kâmilen tatmîn etmek derecesine henüz yükselmemiş olan dâru'l-fünûnumuzun Avrupa dâru'l-fünûnlarının yetiştirdikleri müsteşriklere muâdil müstağribler yetiştirememesi pek şâyân-ı istiğrâb değildir. Fakat yetiştirdiği ulûm-ı dünyeviyye âşinâları miyânında birkaç tane de ulûm-ı dîniyye âşinâsı bulunması pek ziyâde şâyân-ı temennî idi. dâru'l-fünûnumuz bütün bu ne-vâkıs-ı ilmiyyesiyle beraber mütevâzı' da değildir!

Muhterem müderrisler miyânında tahsîl, tedkîk, tetebbu' sûretleriyle yetişmiş ulûm-ı dîniyye âşinâları bulunmadığı -maa'l-esef- emr-i vâki' olmakla beraber, ulûm-ı dîniyyenin aded ve nevi'lerini, tâlî ve âlî kısımlarını -sem' tarîkiyle olsun- bilmediklerine ve onun için İlâhiyât Fakültesi'nin vaz'iyet-i ilmiyyesini devekuşunun vaz'iyet-i nev'iyyesine benzetmiş olmalarına kat'iyyen ihtimâl verilemez. Maa hâzâ bilmemeleri de bir ma'zeret teşkîl edemez. Bu sûrette uhdelerine terettüb eden vazîfe, tedrîsât-ı dîniyye programını tanzîme çalışırken erbâb-ı vukûf ile müşâvere ve müzâkere etmek idi.

Menâfi'-i umûmiyyeye müte'allik pek mühim bir mes'ele de ilimsiz, vukûfsuz, müzâkere ve müşâveresiz hareket edilemeyeceğini hiçbir kimse bilmezse, onlar bilir idi.

Bu cihet de yapılan işin, ulûm-ı dîniyyeye külliyyen vukûfsuzluktan mütevellid olması ihtimâlini zihinlerden silip çıkarmaktadır.

Kendilerine âid tedrîs kürsülerine birer kürsü daha ilâve etmeye zemîn hazırlamak için İlâhiyât Fakültesi'nin tedrîsât programını, okutabilecekleri dersler ile imlâ ettiler, diyenler oluyorsa da biz, muhterem müderrislerin bu derece hod-endîş, bu mertebede hod-gâm olacaklarına ihtimâl verenlerden değiliz. Fi'l-hakîka efrâd-ı beşeriyye içinde hod-endîş, hod-gâm olmayan kimseye tesâdüf edilemez. Esâsen hod-endîşlik, hod-gâmlık beşeriyetin levâzım-ı hayâtiyyesindendir. Fakat bunun da memdûh bir derecesi, meşrû' bir mertebesi vardır. O dereceyi, o mertebeyi tecâvüz edince mezmûm olur. Her ferd ne derece hod-endîş, ne mertebe hod-gâm ise, ayn-ı derecede diğer-endîş, ayn-ı mertebede diğer-gâm olmak vazîfesiyle mükelleftir. Eğer ferdin karşısındaki bir hey'et-i ictimâiyye ise, hod-endîş ve hod-gâm olma[ma]nın lüzûmu daha ziyâde kesb-i ehemmiyet eder.

Bu mes'elede, müderris beylerin karşısında hem mühim mikdârda ferdler, hem de bütün bir hey'et-i ictimâiyye bulunuyor. İlâhiyât Fakültesi teşkîlât-ı hâzırasının şimdiki tedrîsât projesinin müderrisîn kadrosunun, bir taraftan yüzlerce âile reisini medâr-ı maîşetten, diğer taraftan da hey'et-i ictimâiyye-i İslâmiyyeyi ulûm-ı dîniyye füyûzâtından mahrûm bıraktığı vâkı'a bir hakîkat-i meşhûdedir. Fakat mevcûd kürsülerine birer kürsü de ilâve etmek fikr-i hod-endîşâne ve hod-gâmânesiyle bu netîcenin ihzâr edilmiş olmasını, ilim ve fennin telkîn ettiği diğer-endîşlik ve diğer-gâmlık hissiyâtıyla mütehassis bulundukları şekk ü şübhe götürmeyen dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmının sû-i niyyetlerine atf u isnâd edemeyiz. Dâru'l-fünûn Emîni İsmail Hakkı Bey'in *Akşam* gazetesinde neşr ettiği bir makâlede "Hayâttan, târîhten tard ettiğimiz softalığı dâru'l-fünûna sokmak zilletini kabûl edemeyiz" demiş olmasına nazaran, işin içine kin, hiddet, taassub girdiği anlaşılmakta ise de, bu sözler yalnız kendi hissiyâtının tercümânıdır. Mütefekkirâne, mekînâne, vakûrâne, sekînetli, **[58]** sükûnetli olmayan bu sözlere diğer müderrisîn-i kirâmın iştirâk edeceklerine ihtimâl veremeyiz.

Vârid-i hâtır olan bu ihtimâlâtın hiçbirine hakîkat nazarıyla bakılamayınca, İlâhiyât Fakültesi'nin bu şekle sokulması esbâbı halli müşkil bir muammâ halinde nazara çarpıyor ve zihni pek ziyâde tırmalıyor. Fakat esbâb ne olursa olsun netîce ma'lûm ve muayyendir: Akâmet-i kat'iyye… Bu akâmet karşısında söylenilecek son söz de şudur:

Vebâli müderris beylerin boynuna!

Yahya Afîf

TEVHÎD-i TEDRÎSÂT

Tevhîd-i Tedrîsât Demek İlgā-yı Tedrîsât Demek midir?

Maârif Vekâleti'nin garîb garîb icrââtı yek-diğerini vely ediyor. Gerek terbiyede ve gerek tedrîsâtta vahdet te'mîni için Büyük Millet Meclisi üç Mart'ta bir Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu neşr etti. Bu kānûn mûcebince ilmî müesseselerin idâresi Maârif Vekâleti'ne geçiyor. Memleketin şerâit-i hayâtiyyesine göre muhtelif ihtiyâcâtın mahsûlü olan ve şimdiye kadar ayrı ayrı vekâletler tarafından idâre olunagelen ihtisâsî ve meslekî birçok müessesât-ı ilmiyye ve dîniyye Maârif Vekâleti'ne devr ve rabt ediliyor. Fakat dikkat olunacak nokta asıl şurasıdır: Ba'demâ askerî ve dînî tedrîsâta nihâyet verilecek denilmiyor. Bunların lüzûmu teslîm edilmekle beraber memleketin muhtelif ihtiyâcâtına göre vücûda gelmiş olan bu müessesât ba'demâ bir elden idâre olunacak deniliyor. Bu olur mu, bilmeyiz, fakat mâdem ki erbâb-ı hall ü akd böyle münâsib görmüş; pekâlâ…

Lâkin iş bu şekilde kaldı mı? Kānûnun neşrinden birkaç gün sonra Maârif vekîli değişti. Sâbık vekîl medreseleri idâre için ayrı bir müdüriyet mi, yoksa mevcûd müdürlerin yanında birer masa mı ihdâs etmeli diye bazı meb'ûslarla istişâre ediyordu. Yeni vekîl ise, Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun tatbîkātına yüzlerce müessesât-ı ilmiyyenin sed ve ilgāsıyla başladı. Hâlbuki kānûnda sed ve ilgāya dâir bir kelime bile yoktur. İdârenin tevhîdiyle bu müesseseler daha nâfi' bir şekle sokulacaktı. Şimdi vekîl bey icrââtında bir kānûna mı istinâd etti? "An prensip" böyle yaptığını söylüyor.

Maamâfih vekîl bey bu prensiplerini yalnız medreseler hakkında tatbîk edebildi. Askerî mektepler, diyebiliriz ki bunun hâricinde kaldı. Onları kapatabilmek şöyle dursun programlarını bile değiştiremedi ve değiştiremeyecektir. Çünkü bu memleket yaşayacaktır ve yaşamak için de askere ihtiyâc vardır. Bu gayr-ı kābil-i inkâr bir hakīkattir. Asker öyle mantar gibi yerden biten bir şey değildir. Hakīkī asker olabilmek için tahsîl-i ibtidâîsinden i'tibâren ona asker rûhu, asker terbiyesi vermek lâzımdır. Tâ ki askerliğini kendisi için bir meslek ittihâz eylemiş olsun. Lise me'zûnu bir efendi hiçbir vakit arzû edildiği gibi bahriyye veya berriyye zâbiti olamaz. Mekteb-i Bahriyye'de verilecek terbiye, Mekteb-i Bahriyye'de okutulacak tabîiyyât dersleriyle liselerdeki terbiye ve dersler elbette bir olamaz. Bunu kabûl etmemek kadar insâfsızlık olamaz. Binâenaleyh bu gün Mekteb-i Bahriye nâmzed ve ihzârî sınıfları da olduğu gibi kalmış ve Maârif Vekâleti onlara el uzatamamış ise, Kuleli ve diğer idâdî-i askerîler de öylece kalacaktır ve onlar askerlik için lâzım gelen terbiye ve tahsîlde devâm edecektir. Maârif Vekâleti tarafından atılan hatâlı adımlar daha bugünden anlaşılmıştır. Askerî mektep ve tedrîsât bu memleket için nasıl hayâtî bir mes'ele ise dinî tedrîsât da öyledir. Hâlbuki Maârif Vekâleti asırlardan beri memlekete neşr-i füyûzât etmiş ve hâlâ da etmekte olan ilmî müessesâtı bir emr-i yevmî ile sed ediyor.

Maârif Vekâleti bu medreseleri kapattı da yerine başka bir mektep mi açtı? Yahud talebesini mekteplere tevzî' mi etti? Anadolu halkının binlerce mürâcaatları, cehâletten acı acı şikâyetleri üzerine Birinci Büyük Millet Meclisi tarafından açılmış olan bu ilim müesseselerini Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'na tevfîkan memlekete daha nâfi' bir şekle ifrâğ etmek mümkün değil mi idi?

Maârif vekîl-i hâzırı medârisin şekl-i mütekâmili olan Dârulhilâfe nâmındaki medreselerin olduğu gibi yalnız ismi değişerek ibkā edildiğini Meclis kürsüsünden alenen söylediği hâlde sınıflar ilgā edildi, programlar altüst oldu. Yalnız birkaç ders ismi konuldu. Bu münâsebetle açıkta kalan muallimînin adedi yalnız İstanbul'da yüzden fazladır. Hani ya kadrosuyla aynen ibkā ediliyordu? Tahsîl aşkıyla terk-i dâr u diyâr etmiş birçok talebe sokaklara döküldü, ne yapacağını şaşırıp kaldı. Dâhilin birinci ve ikinci sınıf talebeleri ilâhiyâta alınmıyor. Mayıs'ın yedisinde mülgā olduğu bildirilen kısımların muallimlerine Mart ve Nisan maâşları verilmedi, verilmeyeceği söylendi. Fakat bunlar iş başında çalıştırıldı.

Masrafı Evkāf'tan, idâresi Şer'iyye'den olan Medresetü'l-Vâizîn de Maârif'e devr edilmişti. Bu medrese için Evkāf bütçesine mevzû' olan para -on iki bin lira- Maârif bütçesine nakl edildi. **[59]** Maârif bu parayı aldı. Fakat sonra ne yaptı? İşittiğimize göre birkaç gün mukaddem medresenin mülgā olduğuna dâir Maârif Vekâleti'ne bir emir gelmiş. Hattâ Vekâlet'ten emir değil, İstanbul'da bulunan müsteşâr beyden bir kâğıd. Acaba Maârif Vekâleti, Maârif müsteşârı bu emri nasıl veriyor? Vâizlerin parası kendi bütçelerine nakl edilmemiş midir? Medresetü'l-Vâizîn'in bir nizâmnâmesi yok mudur? Bunu lağv etmek için Meclis'ten salâhiyet almış mıdır? Lağv edilecek olan bir müessese için ona mahsûs tahsîsât Evkāf'tan neden ve ne diye alınmıştır? Neden dolayı Vâizîn Medresesi lağv edilmiştir? Hakīkī vâizlere ihtiyâc yoksa vâizlerin ta'yînî Diyânet İşleri Riyâseti'ne âid olduğu kānûnda neden tasrîh edilmiştir? Mâdem ki vâize ihtiyâc varmış ve mâdem ki bunların mercii de Diyânet İşleri Riyâseti imiş, Maârif Vekâleti nasıl oluyor da bu müesseseyi bir emir ile sed ve ilgā ediyor? Memlekete lâzım olan vâizler yerden mi bitecektir? Hem de vâizîne mahsûs olan para alındıktan sonra!

İşte bir sürü icrâât ki bunlar yapılırken hükûmetin kānûnları, memleketin ihtiyâcları değil, şahsî prensipler gözediliyor.

Evkāf Müzesi'nin lağvı teşebbüsü de bu cümledendir. Acaba vekîl bey Evkāf Müzesi'ni gezmişler, görmüşler ve bunun ne olduğunu anlamışlar da onun için mi lağvına teşebbüs ediyorlar?

Fakat çok ricâ ederiz, artık memlekette şahsî prensipler değil, kānûnlar hâkim olsun, bunu bilhassa meb'ûslarımızdan ricâ ediyoruz. İş sâ'atte bir kānûn yapmak değil, yapılan kānûnların tatbîkini te'mîn etmek ve kānûnlara karşı herkesin kalbinde bir hiss-i hürmet ve itâat uyandırmaktır.

Ancak bu sûretledir ki memleket terakkīye, halk da refâh ve saâdete kavuşabilecektir.

⁂

Tevhîd-i Tedrîsât'ın Tarz-ı Tatbîki

Tevhîd-i Efkâr refîkimiz yazıyor:

Son Mart inkılâbının etrâfında en çok gürültü edilen bir kısmı da Tevhîd-i Tedrîsât mes'elesi idi. Bütün tedrîsât tevhîd edilecek, Evkāf mekteplerinde, medreselerde, askerî rüşdî ve idâdîlerinde, mekâtib-i bahriyenin ihzârî sınıflarında ayrı ayrı terbiye görmeleri doğru addedilmeyen evlâd-ı vatan liselerde yeknesak bir ta'lîm ve terbiye görecek idi. O zaman bu bahis etrâfında bermu'tâd epey parlak ve mutantan nutuklar îrâd edildi. Bu inkılâbdan maksad, yalnız medreselerin ilgāsına ma'tûf olmadığı, ibtidâî ve tâlî tedrîsâtın, ta'bîr-i cedîdiyle ilk ve orta tedrîsâtın bütün evlâd-ı vatana aynı şekil ve rûhta gösterilmesi gāye olduğu söylenildi.

Hâlbuki Harbiye ve Bahriye mektepleri, İlâhiyât Fakültesi gibi bazı ihtisâs mekteplerine girecek talebe için bazı husûsiyetler kabûl etmek lâzım idi. Liselerde yetişen talebe, kim ne derse desin Mekâtib-i Harbiyye ve Bahriyye'nin istediği bir şekilde zabt u rabt altında yetişmez, iyi terbiye-i bedeniyye ve askerî ta'lîmler görmez. Yine İlâhiyât Fakültesi'ne girecek talebeye kifâyet edecek kadar Arabca hiçbir lisede okunmaz. Fakat inkılâb yaparken bunları kim düşünecek idi?

Tevhîd-i Tedrîsât terkîb-i izâfîsi güzel, dil-firîb, câzibti… İnkılâb ise pür-sihr-i füsun bir âteş gibi bütün rûhları sarmıştı.

Yalnız tedrîsâtın tevhîdi düşünülüyordu. Başka hiçbir şey! Ağız açmamak veya açtırmamak anlaşılan "inkılâb"ın şânından addolunduğu için o zaman Tevhîd-i Tedrîsât mes'elesinde, zarûret-i ahvâlin îcâb ettirdiği bazı istisnâlar yapmak lâzım geldiğini kimse söyleyemedi.

Tevhîd-i Tedrîsât inkılâbının hâr tarafdârları ise ilcâyı zarûret, sevk-i ihtiyâc falan tanımıyorlardı.

Asker idâdîleri, Mekteb-i Bahriyye'nin ihzârî sınıfları, medreseler, hep hep Maârif'e rabt edilecek idi. O zaman askerî idâdîlerin aynen muhâfaza edileceğini ve bütün inkılâbın yalnız medreselerin ilgāsını istihdâf eylediğini söyleyenler aldanmamışlar!

Medreseler, Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'ndaki kat'î sarâhate rağmen büsbütün ortadan kalktı.

Fi'l-hakīka Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nda medreselerin ilgā edileceği hakkında bir tek kelime yoktur. İşte ikinci madde: "Mâdde 2- Şer'iyye Evkāf Vekâleti yahud husûsî vakıflar tarafından idâre olunan bi'l-cümle medreseler ve mektepler Maârif Vekâleti'ne devir ve rabt edilmiştir."

Bu maddenin ma'nâsına ve inkılâbın rûhuna göre medreseler ilgā ve talebesi ta'lîm ve terbiyeden mahrûm edilmeyecek, ibtidâî derecede olanları Maârif'in ibtidâî mekâtibine, tâlî olanları da liselere kalb veya ilhâk edilecek idi. Hâlbuki bütün medreselerin kapıları kapandı ve bu medreselerdeki binlerle talebenin başka mekteplere yerleştirilmesine bile pek lüzûm görülmedi. Sanki nasılsa medreseye girmiş olan çocuklar bu memleketin evlâdı değilmiş gibi bir sene-i tedrîsiyyenin ortasında darmadağın edildiler. Buna mukābil askerî idâdîsi, Mekteb-i Bahriyye'nin ihzârî sınıfları duruyor. Bu satırları, hiç şübhesiz, askerî idâdîlerinin medreselere benzetilmesini taleb etmek için yazmıyoruz. Bu muzır fikir hatırımızdan bile geçmez. Bilakis onların ibkāsından çok memnûnuz. Çünkü ihtiyâc ibkālarını âmirdir. Fakat o kadar harâretle, heyecânla, vecd ile yapılan inkılâbların, kānûnların hep böyle hoşumuza giden ve işimize gelen şekilde mi tatbîk edileceğini, anlamak istiyoruz. Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu eğer yalnız medreseleri yıkmak, talebesini sokağa atmak maksadıyla yapıldıysa hîn-i tanzîminde hakīkati olduğu gibi söylemeli değil miydi? Kānûna diğer mektepleri idhâl etmekde, yeknesak ta'-lîm ve terbiyeden bahseylemekde bi'l-cümle medrese ve mekteplerin Maârif Vekâleti'ne devr ve rabt edileceğini maddeye koymakda ne ma'nâ vardı? Medresedeki talebenin perîşân hâli karşısında bu suâli sormaya hakkımız yok mu? Eğer hakkımız yoksa lütfen söyleyiniz?

[60] Talebe mektupları:

İstanbul'da *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi'ne

Ankara mülgā Dârulhilâfe talebesi nâmına aldığımız mektuptur:

Tevhîd-i Tedrîsât mes'elesinin tatbîkine başlandığı günden beri tereddüd ve hayret içinde bulunuyoruz. Ne yapacağımızı şaşırdık. Talebenin bir kısmı tahsîllerinin sarsılmış olmasından pek müteessir bir hâlde bulunuyor-

lar. Şimdi bir kısmımızı yani ibtidâ-yı hâric üçten aşağısını lisenin beşinci sınıfına kabûl etmek lütfunu gösteriyorlar ki bu sınıf, ibtidâ-yı hâricin değil, ancak ihzârîlerin birinci sınıfına mukābildir. İbtidâ-yı hâric, lisenin yedinci, sekizinci sınıflarına muâdildir. İbtidâ-yı dâhil üçü ikmâl edenler de İlâhiyât'a girebilecek. İbtidâ-yı dâhil bir ve ikinci sınıflarda bulunanlar ne olacak? Bunlar hakkında hiçbir karâr yok. Biz ulûm-ı dîniyye tahsîli için medreselere intisâb etmiştik. Şimdi ancak son sınıfı ikmâl edenler İlâhiyât'a girebilmek sûretiyle bu meslek-i ilmîyi ta'kīb edebilecekler. Diğerleri için buna imkân kalmıyor.

Biz tevhîd-i tedrîsâtın başka türlü olacağını zannediyorduk. Medreselerin programları ve teşkîlâtı bozulmadan, olduğu gibi Maârif'e devr olunacak diye biliyorduk. Yoksa bizim medreselerimizin lağv olunacağına dâir Meclis'te hiçbir söz geçmemişti. Şimdi bir kısmımız liseye kabûl olunuyor. Fakat lisedeki dersler ulûm-ı dîniyye mütehassısı yetiştirmek için lâzım gelen ma'lûmât-ı ihzâriyyeyi te'mîne kâfî olmadığı ma'lûmdur.

İbtidâ-yı hâricden liseye kabûl olunanlar liseyi kabûl edince İlâhiyât şu'besine nasıl girebilecekler? Farz edelim ki lise me'zûnu diye kabûl edilecekler. Fakat Arabca bilmeden, İlâhiyât için lâzım gelen mukaddimât-ı ulûm-ı dîniyyeyi tahsîl etmeden İlâhiyât'taki yüksek tedrîsâtı nasıl ta'kīb edebilecekler? Bu cihetlere bizim aklımız erdiği hâlde evliyâ-yı umûr efendilerimizin akılları ermemesi olamaz.

İmâm ve Hatib Mektebi diye yeni açılan mekteplerden de henüz bir şey anlamadık. Buradan çıkanlar İlâhiyât Fakültesi'ne kabûl olunacaklar mı? Bu İmâm ve Hatib Mektebi dedikleri yeni mektep ibtidâî derecesinde mi, yoksa lise derecesinde mi bir mekteptir? Bu da henüz belli değil. Yalnız belli olan bir şey varsa o da bizim tahsîlimizin sarsılmasıdır. Bizim bunda ne kusûrumuz vardı, bilmiyoruz. Eğer biz derslerimize çalışmayarak, tenbellik ederek boş yere millet ve devletin parasını heder etseydik o vakit bizim kolumuzdan tutup dışarı atmak kadar haklı bir şey olamazdı. Hâlbuki biz medresede bize gösterilen derslere son derece bir şevk ve hevesle çalıştık. Ulûm-ı dîniyye ile beraber ulûm-ı riyâziyye ve tabîiyyeye âid dersler de gördük. Hâsılı ne tedrîs olunduysa hepsinden imtihân verdik. Yine de vermeye hazırız. Hani, demek isteriz ki tahsîl husûsunda bir kusûrumuz, bir tenbelliğimiz yoktur. Şu hâlde bizim tahsîlimizin sarsılması muvâfık-ı hak ve adâlet olamaz. Bizim gāyemiz ulûm-ı dîniyye tahsîlidir. Binâenaleyh bunu hakkıyla te'mîn için lâzım gelen esbâba şimdiden tevessül olunmasını evliyâ-yı umûr efendilerimizden ricâ ederiz. Bizim merciimizin şu vekâlet veyahud bu vekâlet olmasının bizce ehemmiyeti yoktur. Hepsi birdir. Yalnız bizim ulûm-ı dîniyye tahsîl ederek İslâm âlimi olmak gāyemiz te'mîn edilmelidir.

Biz istikbâlimizi açık bir sûrette göremediğimiz için tereddüd ve endîşeye düşüyoruz. İstikbâlimize dâir eski hoca efendilerimize soruyoruz. Onlar da sarîh ve kat'î bir şey söylemiyorlar. Ne yapacağımızı şaşırdık. Onun için bu mektubu yazıyoruz. Bi't-tabi' bizim gibi daha birçok talebeler vardır. Onların da bu husûsta ne düşündüklerini anlamak bizim için fâideli olacaktır.

Geçenlerde Ankara Lisesi bir teşebbüste bulundu: Türkiye dâhilindeki bi'l-umûm liselerin on birinci sınıf talebesinin bu sene me'zûn addedilerek eski nizâmnâme mûcebince bilâ-imtihân dâru'l-fünûna kabûlleri için Maârif Vekâleti'nden müsâade istediler. Muvaffak da oldular, zannederiz. Biz de istikbâlimiz hakkında ma'rûzâtımızı evliya-yı umûr efendilerimize arz edersek kabûl edileceğini şübhesiz addederiz. İstikbâlimiz kat'î ve vâzıh bir sûrette anlaşılmalı ki râhat râhat derslerimize devâm edebilelim…

İNHİLÂL-i İCTİMÂÎ

Bir kısım İstanbul kadınının irtikâb ettiği cürm-i ictimâî

Celal Esad Bey "*Asrîleşmek ve Foks Tarot*" ser-levhasıyla *Akşam* gazetesinde şâyân-ı dikkat bir musâhabe neşr etmiş, İstanbul'da bugünkü kadın sefâhetinin bünye-i ictimâiyyemizi ne sûretle sarsmakta olduğunu îzâh etmiştir. bazı fıkralarını aynen nakl ediyoruz:

"Asrîleşmek için Avrupa'nın "şimi" gibisini "tango"sunu, "foks tarot"unu Zeytunburnu Fabrikası'na makine alırken aldık, çaldık ve dişili erkekli dönmeğe başladık. Ne garîbdir ki Avrupa'nın bu gibi ezvâka âid şeylerini almakta gösterdiğimiz aceleyi orada bu gibi şeyler yanında inkişâf eden diğer bin türlü avâmilde gösteremiyoruz.

Bugünkü foks tarot ve şimiler eğlence ve sefâhetiyle meşhûr olan Lui Knez zamanında bile kabûl edilebilir bir şey değildi. Bugün Avrupalıların dansı hiç şübhesiz bizimkilerden daha az gayr-ı ahlâkîdir. Çünkü onlar foks tarot **[61]** ve şimiye gelmek için oynayanların yalnız parmak uçları birbirine dokunan kadrilerden, menoelerden geçmişlerdir. Bugün bizde de böyle bir tekâmül-i tedrîcî tatbîk edelim ve kadrilere başlayalım, demek her hâlde gülünçtür.

Mösyö Povankara bugünkü şimiye gördüğü zaman Pourquoi debout? "Niçin ayakta?" demiştir.

Bu ma'nîdâr kinâye Fransa gibi en hürriyetperver bir memleketin en büyük adamı tarafından söylenirse bizim gibi daha dün kabuğundan çıkmış asır civcivi için tepelerinde kalmış yumurta kabuğu gibi siyah peçelerini taşırken, foks tarota çıkmak büyük bir cesarettir.

Dün hekime kolunu gösteremeyen bir neslin bugün kollar arasında döndüğünü görünce yerimi yadırgıyorum. Bu yadırgamanın elbet sebebleri olmak lâzım gelir. Avrupa resim atölyelerinde kadın erkek talebeler karışık olarak çıplak modeller önünde çalışıldığı vakit duyulmayan bu yadırganlık bizde niçin duyuluyor?

Ben emînim ki böyle bir yadırganlık ve nâ-hoşluk duyan yalnız ben değilim. Zamanın gidişine şirin görünmek ve yobaz denilmemek için dişçi sandalyesinde kahraman tavrı alarak sesini çıkarmayanlar gibi, dişini sıkanlar çok olsa gerektir. Avrupa'da böyle bir dans tabîî görünür ve rûhları pirelendirmez. Bizde ise bir ahlâk ürpermesi husûle getiriyor. Bunu henüz rûhumuzda yaşayan eski ahlâkın "ya foks tarot, ya ben" diye tutturmasında aramalıdır.

Asrîleşmek Avrupa'nın yalnız tango veya şimi gibi harekete ve bacaklara taalluk eden şeylerini almak değildir. Muhterem bir hanımefendinin dediği gibi Avrupa'nın bin bir medeniyet avâmilinden en son alacağımızı en evvel almaya hiçbir sebeb yoktur. Dansa gelinceye kadar alacağımız neler var ki vücûdundan bile haberdâr değiliz. Bugün bu kadar hürriyetperver ve müsâmahakâr danslarla zevk eden Avrupalılar kunduraları altındaki çivileri kendileri yapıyorlar. Onlarda dans, yemeklere konulan bir tuz gibidir. Bizde ise yalnız tuzla bir suyu pişirerek yemek yapmak istiyoruz.

Bence bu yeni oyunlar hey'et-i ictimâiyyemizin bulunduğu devr-i ahlâkîye göre bünye-i ictimâiyyemizi sarsacak mâhiyette bir zehirdir. Avrupa'da bile tütün ve içki nev'inden zevke âid bir "vice" addedilen bu eğlenceler dün kafes perhizinden çıkan zayıf mideler için mayonezli balık kadar ağır gelir. – **Celal Esad**"

Musâhabe muharriri, hey'et-i ictimâiyyemizi tehdîd etmekte olan en derin yaraya basmıştır. Fi'l-hakîka bugün İstanbul'un bir kısım kadını sefâhet âle-minde öyle bir yol tuttu ki önüne geçilemediği takdîrde bu yeni yol hey'et-i ictimâiyyemiz için pek büyük bir felâketi intâc edeceğini şübhesiz addetmek lâzımdır.

Musâhabe muharririnin dediği gibi dün kolunu hekime gösterirken büyük bir hicâb duyan bir kadın bugün koltuklarına kadar kollarını, memelerine ve arkasının ortasına kadar göğsünü, arkasını açarak herhangi bir yabancının kolları arasında gazinolarda, salonlarda, barlarda, kulüplerde, her nevi'den, her cinsten kimselerin huzûrunda dans ediyor. İstanbul'un ecnebî işgâli zamanında başlayan bu hareket-i cedîde az zamanda o kadar büyük bir mesâfe kat' etti ki hayretler içinde kalmamak kābil değildir.

Acabâ Meşrûtiyet'i müteâkib ortaya atılan "hürriyet-i nisvân, te'âlî-i nisvân" da'vâları bu gāyeye vâsıl olmak için miydi? O zaman kadının esâretini, terakkī ve te'âlî edemediğini terennüm edenlerin artık bu kabîl şikâyetlerinin tevâlî etmediği nazar-ı dikkate alınırsa "kadın inkılâbı"nın, "hürriyet ve te'âlî-i nisvân"ın müntehâ-yı kemâline vâsıl olduğuna, "garblılaşmak mefkûresi"nin tahakkuk eyle-miş olduğuna hükmetmek lâzım gelecektir! Demek ki bütün o yaldızlı kelimelerle süslenerek ortaya atılan da'-vâlardan yegâne gāye, kadının yüzündeki hicâbı sıyırarak, beğendiği erkeği koluna takıp göğsünü göğsüne yapıştırarak umûmî mahallerde dans etmesi imiş!

Hürriyet-i nisvân da'vâsını güdenler, gāyelerine vâsıl olmak için, dâimâ Türk kadınlarının erkeğin istibdâd ve esâreti altında her türlü hukūktan mahrûm olduğunu, memlekette medeniyet ve terakkīnin husûlü için kadının inkişâfı lâzım geldiğini ileri sürüyorlardı. Öyle zamanlar olmuştu ki bu propaganda hemen bütün gazeteleri, bütün mecmûaları kaplamıştı. Hattâ gazeteler ve mecmûalar da kâfî gelmeyerek ayrıca kadının hürriyeti için risâleler bile neşr olunuyordu. Taraf taraf teşekkül eden cem'iyetler hep kadının hürriyeti uğrunda ibzâl-i mesâî ediyordu. Bir taraftan bu gayr-ı resmî propagandalar devâm ederken diğer taraftan saltanatın Maârif Nezâreti de kız mekteplerinde inkişâf ve teceddüd hareketini -resmen kuvve-i icrâiyyenin müzâheretiyle- teshîl ve ta'mîm ediyordu. Mektepler tedrîs ocağından çıkarak âdetâ tiyatro sahneleri haline getirilmişti. 16-18 yaşında kızlar çıplak bacaklarla sahnelerde Nezâret erkânına piyesler temsîl ediyordu. Buna karşı i'tirâz eden evliyâ-yı etfâl ise mürteci' damgasıyla İdâre-i Örfiyye'nin bî-emân pençesine geçmekten yakasını kurtaramıyordu.

Hürriyet-i nisvân avukatları bazen sermest-i gurûr olarak kadının hicâbını ayaklar altında çiğnemek için ictimâlar tertîb edecek kadar şımarıklık göstermeye kalkışıyorlardı.

Bütün bu hareketlerde ileri sürülen sebebler "memlekette medeniyet ve terakkīnin husûlü için kadının hürriyeti te'mîn edilmesi lâzım geldiği" nakarâtından ibâretti. Çünkü garbın terakkīsi kadının mutlak hürriyetinden tevellüd ettiğini bir müteârife hâlinde ileri sürüyorlardı.

Hâlbuki bu bâtıl bir zehâb idi. Bunun butlânını isbât için târîhten büyük bir şâhid olamaz. Hangi medeniyet-i beşeriyye vardır ki hürriyet-i nisvâniyye ile başlamış olsun? Bilakis, hürriyet-i mutlaka, saltanat-ı nisvâniyye medeniyetleri mahv ve münkariz etmiştir.

Kadının hürriyetini taleb gibi bir da'vâ pek câzib göründü. Tekrâr **[62]** edile edile bazı dimâğlarda bir mefkûre hâline getirildi. Kadın, erkek birçok kimseler gayr-ı şuûrî olarak bu cereyâna kapıldılar. Lâkin taleb olunan bu hürriyetin mâhiyeti neden ibâretti? Esîr olduğu iddiâ edilen Türk kadını hey'et-i ictimâiyyeden ne istiyordu? Çalışmak, müstahsil olmak mı? Esâsen köylü kadını bunu yapıyordu. Hey'et-i ictimâiyye de pek tabîî görüyor,

takbîh etmiyordu. Çünkü o, hakīkī bir ihtiyâcdan mütevellid idi. Fakat hürriyet-i nisvân da'vâsında bulunan kadınların istedikleri bu değildi. Onlar çalışmak, müstahsil olmak değil; zevk u sefâhet etmek istiyorlardı. Yani gayr-ı meşrû' ve mutlak bir hürriyet-i ictimâiyye taleb ediyorlardı. Hiçbir vazîfe-i ictimâiyye mukābili olmayan bu taleblerinde bi't-tabi' haksız idiler. Onun için hey'et-i ictimâiyyemiz hiçbir zaman bu metâlibi hüsn-i telâkkī etmedi, dâimâ red ile karşıladı.

Hey'et-i ictimâiyyenin bu red ve takbîhi karşısında kadının istihsâl-i hürriyeti da'vâsında bulunanlar irâde-i ictimâiyyeye karşı arz-ı mutâvaat edecekleri yerde onu istihfâf ettiler, da'vâlarını vesâit-i cebriyye ile yürütmeye kalkıştılar. bi't-tabi' bu hareketler milletin hissiyâtını çok rencîde etti. Harb-i Umûmî'nin bâr-ı tekâlîfi altında ezilen millet bu ahvâl karşısında derin bir yeis ve fütûra düştü. Diğer taraftan siyâsî tehlikelerin azameti de ictimâî tehlikelerle iştigāle meydân vermiyordu.

Bu tezebzüb ve fetretlerin netîcesinde İstanbul ecnebî işgāli altına düştü. Arkasından Anadolu da kademe kademe istîlâya ma'rûz kalmaya başladı.

Bunca zamanlardan beri bî-pâyân tecâvüzât ve mesâibe dûçâr olduğu hâlde esâsât-ı ictimâiyyesinin rasâneti sâyesinde dağılmayan, elinde silahı olmadığı hâlde îmânıyla bütün bir husûmet âlemine karşı yeni bir mübâreze meydânına çıkan Anadolu müslümanları bilâ-istisnâ kadın, erkek dişiyle tırnağıyla mücâhedeye girişti. İstanbul da ecnebî işgāli altında büyük bir imtihâna ma'rûz kaldı.

Anadolu, milletin istiklâl-i siyâsî ve bekā-yı ictimâîsini te'mîn için düşmanla canıyla başıyla çarpıştığı sırada İstanbul'da hürriyet-i nisvân da'vâsını güdenler irâde-i ictimâiyyenin tazyîkinden âzâde kaldıklarını görerek ve pek sevdikleri garblıların kuvâ-yı zâbıtasına dayanarak Türk-Müslüman kadınının hürriyetini i'lân ettiler. İstanbul'da te'sîs edilen dans salonlarına bir takım Türk-müslüman kadınları gelip de hürriyetlerine kavuşmaktan mütevellid büyük bir huzûz-i nefsânî içinde sermest bir hâlde Fransızlar, yahud İngilizlerle kol kola dans ettikleri zaman Anadolu kadını ayağında yırtık çarığıyla karlı dağları, çamurlu ovaları aşarak bazen kırık kağnısıyla, bazen de arkasında cephane taşıyordu. İstanbul'da bir takım kadınlar bütün şeâir-i milliyye ve dîniyyeyi ayaklar altına alarak milletin hissiyât ve mukaddesâtıyla istihzâ ve i'lân edilen hürriyet-i ictimâiyyeden mutlak sûrette istifâde ederlerken Anadolu'da Türk kadınları tarlaları sürerek mücâhidler ordusuna gıdâ yetiştiriyordu. O zaman, İstanbul'un âdâb ve şeâiriyle te'lîf edilemeyecek bu sefâhet âlemleri o mücâhidler diyarına aks ettikçe rûhlar derin yeis ve ıztırâblar içinde kıvranır, "Büyük Millet Meclisi İstanbul'un nâmuslu, hamiyetli, fazîletli evlâdına selâmlarını, hürmetlerini, iştiyâklarını iblâğ ederken kadın olsun, erkek olsun milletin mukaddesâtını hiçe sayan, nâmusunu lekeleyen, nefis ve hevâsına esîr olanların da bir gün gelip hareketlerinin hesâbını vermekten kurtulamayacaklarını" ihtardan geri durmaz, neşr ettiği beyânnâmeler ile herkesi mukaddesât-ı milliyyeye hürmete da'vet ederdi.

İşte o zaman te'sîs olunan dans salonları, barlar o kara günlerin bir hâtıra-i elîmi olmak üzere İstanbul'a yâdigar kaldılar.

Akşam gazetesinin yazdığı vechile, bi't-tabi' bu ahvâl bünye-i ictimâîmizi tehdîd eden bir zehirdir, bir âfettir. Bunun önüne geçmek, bünyân-ı ictimâîmizi inhidâmdan kurtarmak demektir. Hiç şübhesiz bu bir felâket-i ictimâiyyedir ki tevessüü inhilâl-i ictimâîyi intâc eder. Hiçbir millet bünyân-ı ictimâîsini sarsacak tehlikelere, âfetlere karşı lâ-kayd kalamaz. İctimâî tehlikeler siyâsî tehlikelerden büyüktür. Bir millet rasânet-i ictimâiyyesini muhâfaza ettikçe her türlü mehâlike karşı göğüs gerebilir. Fakat bünyân-ı ictimâînin sarsıldığı gün artık en küçük bir sadmeye bile mukāvemet imkânı kalmaz. Derhâl dağılır gider.

Hey'et-i ictimâiyyenin ahlâkī ve ictimâî zihniyetlerine, hislerine, fikirlerine, an'anelerine muhâlif ef'âlin rûhlarda derin ıztırâblar husûle getireceği tabiidir. –Kadın olsun, erkek olsun– bir takım kimseler hevesâtını tatmîn için hey'et-i ictimâiyyenin esâsât-ı ahlâkiyyesine mugāyir harekette kendilerini serbest addediyorlarsa aldanıyorlar. İrâdât-ı ictimâiyyeye hürmet ve ri'âyet etmek efrâdın en birinci vazîfesidir. Hey'et-i ictimâiyyenin müesses desâtîr-i ahlâkiyyesini, nizâm-ı ictimâîsini, hukūk-ı mukaddesesini ihlâl etmek en büyük bir cürm-i ictimâîdir.

Hey'et-i ictimâiyyenin müesses kavâid-i ahlâkiyyesiyle kendini mukayyed addetmeyen hürriyet-i mutlaka tarafdârlarının hareketlerine imtisâlen bir zümre-i efrâd kalkıp da kavânîn-i memleketin pek haksız, yahud pek şiddetli olduğu bahanesiyle o kānûnlara itâatten inhirâf ederek kendi mizâc ve temayüllerine göre tanzîm edecekleri kavânînin gayrı kānûnlara ri'âyet etmeyeceklerini iddiâ etseler kendilerini milletin esâsât-ı ictimâiyyesiyle mukayyed addetmeyenler acaba bu iddiâyı ne sûretle telâkkī ederler?

[63] Acaba barlarda, dans salonlarında kolları, göğüsleri, arkaları uryân bir hâlde yabancı herhangi bir erkekle dans eden Türk-müslüman kadınları bu hareketlerine hey'et-i ictimâiyyenin muârız olmadığına mı zâhibdirler? Eğer hey'et-i ictimâiyye denince Fransız, Rus yahud diğer bir garb hey'et-i ictimâiyyesini anlıyorlarsa o vakit diyecek yoktur. O hey'et-i ictimâiyyeler

bi't-tabi‘ bu gibi şeylere muârız değildirler. Fakat emîn olmalıdır ki bu ülkede sâkin olan hey’et-i ictimâiyye bu ahvâle tamâmıyla muarızdır. Mahdûd bir takım kimselerden mâ‘adâ milletin hey’et-i umûmiyyesi kalben ve fikren bu ahvâli tamâmıyla takbîh etmektedir.

O hâlde nasıl olur da adedi pek mahdûd olan bir takım kimseler on küsûr milyondan ibâret olan koca bir hey’et-i ictimâiyyenin âdâb ve şeâir-i milliyyesine karşı hürmetsizlik gösterebiliyorlar? Tabîî, bu kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacak bir noktadır. İctimâî kuvve-i te'yîdiyye acaba za‘afa mı dûçâr oldu ki bu serkeşâne hareketler bî-pervâ irtikâb olunuyor?

Bir hey’et-i ictimâiyyenin kendi rûh-ı ictimâîsine muhâlif ve muârız tavır alanları irâde-i ictimâiyyesine inkıyâd ettiremeyecek dereceye düşmesi fevzâ-yı ictimâî mukaddimâtıdır. Acaba hey’et-i ictimâiyyemiz bir fevzâya doğru mu gidiyor?

Hey’et-i ictimâiyyenin âdâb ve şeâir-i milliyesine karşı serkeşâne harekette bulunanlar gāliba hey’et-i ictimâiyyenin ictimâî kuvve-i te’yîdiyyesini zâyi‘ ettiğine zâhib olmaktadırlar. Ancak bu zehâb iledir ki rûh-i ictimâîye karşı olan bu hareketlerinde devâm edebiliyorlar. Yoksa hey’et-i ictimâiyyenin kalben ve fikren bu ahvâli takbîh etmediğini iddiâ edecek kadar küstâhlıkta bulunamazlar, zannederiz.

Eğer mütevâlî yorgunluklar, tâkatinin fevkinde fedâkârlıklar, musîbetler, istîlâlar, muhâceretler, işsizlikler sâikasıyla hey’et-i ictimâiyyenin ictimâî kuvve-i te’yîdiyyesi za‘afa dûçâr olmuşsa kendi rûh-ı ictimâîsine muhâlif harekette bulunanları irâde-i ictimâiyyesine inkıyâd ettirmek kudretini zâyi‘ etmişse o vakit kuvve-i icrâiyyenin bu husûsta müzâheret ve muâvenet göstermesi zarûret kesb eder. Zira kuvve-i icrâiyye, idâre ettiği hey’et-i ictimâiyyenin ıztırâb-ı rûhîsinin, mefkûresini teşvîş edecek derecede, derinleşmesine elbette lâ-kayd kalamaz. O ıztırâbı teskîn etmek, fikirlere, kalblere sükûn ve itmi’nân bahşetmek için kuvve-i icrâiyye pek hassâs olmak lâzım gelir.

Vâkı‘â herhangi bir vazîfe-i ictimâiyye bir vâsıta-i ictimâiyye ile icrâ olunmak lâzımdır, mutâvaat-şikenâne harekât-ı ictimâiyyeyi me’mûrîn vâsıtasıyla ıslâha teşebbüs etmek müşkildir. Fakat bir hey’et-i ictimâiyye arasında inhilâl-i ictimâîyi intâc edecek derecede büyük bir tehlike-i ictimâiyye baş gösterirse buna karşı da kuvve-i icrâiyyenin lâ-kayd kalması elbette doğru olamaz. Nasıl ki bazen kuvve-i icrâiyye siyâsî fevzâlar karşısında tedâbîr-i istisnâiyyeye mürâcaat mecbûriyetinde kalıyorsa ictimâî fevzâlar karşısında da rûh-i ictimâînin enînlerine, ıztırâblarına kulak vererek irâde-i ictimâiyyenin kuvve-i te’yîdiyyesi vazîfesini deruhde etmek zarûret hâlini iktisâb eder. Harb zamanında Büyük Millet Meclisi'nin, İstanbul'daki âdâb ve şeâir-i milliyye ile gayr-ı kābil-i te’lîf ahvâl ve harekât-i ictimâiyyeye karşı neşr ettiği beyânnâme ve icrâsını deruhde ettiği vazîfe rûh-ı millîyi, vicdân-ı ictimâîyi tatmîn etmek i‘tibârıyla büyük bir eser-i kiyâset idi. Kuvve-i icrâiyyemiz her zaman bu eser-i kiyâseti göstermek kudretini hâizdir.

Anadolu mücâhedesi zamanında İstanbul ahâlîsine hitâben neşr olunan beyânnâmenin ne kadar azîm bir hüsn-i te’sîr icrâ ettiği, irâde-i ictimâiyyeyi istihfâf ile rûh-ı millî ve vicdân-ı ictimâîye karşı hareket edenlerin cür’etleri ne kadar kırıldığı ma‘lûmdur. Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bugün o kudret ve nüfûzunu zâyi‘ etmemiştir. Biz zannederiz ki iki satır bir beyânnâme ile âdâb ve şeâir-i milliyyeye, vicdân-ı ictimâîye karşı serkeşâne hareket edenleri irâde-i ictimâiyyeye inkıyâda da‘vet ederse herkes itâat gösterecektir. Eğer ictimâî kuvve-i te’yîdiyye gibi icrâî kuvve-i te’yîdiyye de nüfûz ve ehemmiyetini zâyi‘ etmişse -ki biz buna aslâ kāil değiliz- o vakit işimiz artık Allah'a kalmış demektir. Mukadderât-ı ilâhiyyenin tecellîsine intizârdan başka yapacak bir şey yoktur.

Kuvve-i icrâiyye rûh-ı millî ve vicdân-ı ictimâîye karşı hareket edenleri irâde-i ictimâiyyeye itâate da‘vet ederse biz bunun fevkalâde bir hüsn-i te’sîr icrâ edeceğine kāiliz. Bununla beraber -kadın, erkek- memleketin fazîletli ve hamiyetli evlâdı bir Müdâfaa-i İctimâiyye Hey’eti teşkîl ederek âdâb ve şeâir-i milliyyenin muhâfazası husûsunda kuvve-i icrâiyyenin îfâ edeceği teşebbüsâta müzâheret ederse az zamanda hayât-i ictimâiyyede büyük bir salâh eseri görüleceğine, İctimâiyât-ı milliyyenin inhilâlden masûn kalacağına şübhe yoktur. Bir taraftan kuvve-i icrâiyye, diğer taraftan bu Müdâfaa-i İctimâiyye Hey’eti rûh-ı millî ve vicdân-ı ictimâîye muhâlif serkeşâne hareketlerin avâkıb-ı fecîasını mümkün olan vesâit-i ictimâiyye ile îzâh ederek irâde-i ictimâiyyeye itâat ve inkıyâd ettirmeyi taht-ı te’mîne alması bugünün en müsta‘cel bir vazîfesidir.

Ancak bu sûretledir ki fevzâ-yı ictimâînin önüne geçilebilir. Aks-i takdîrde inhilâl-i ictimâî muhakkaktır.

[64]

MAÂRİF ALEYHİNE TECEDDÜD OLUR MU?

Yevmî gazetelerde okunduğuna göre şimdiye kadar Evkāf İdâresi'nde umûmun mütâleasına küşâde bulunan vakıf kütübhânelerdeki kitaplar Maârif Vekâleti'nin lise mekteplerine nakl edilecekmiş! Eğer bu haber doğru ise bu teşebbüsün teceddüd heveskârlığından mütevel-

lid olduğuna şübhe yoktur. Teceddüd hevesi mecrâ-yı tabîîsinden taşarak etrafındaki mezrû'ât ve mahsûlâtı istîlâ eden bir seyl-i hûrûşân ve cûşân hâlini mi alıyor? Her türlü teceddüde akıl erdirebiliriz, fakat maârif aleyhine, ilim ve ma'rifet zararına yapılan teceddütlere akıl erdiremiyoruz. Medreselerin ilgāları maârif-i umûmiyye aleyhine, ilim ve ma'rifet zararına gösterilen teceddüdlerin pek şâyân-ı esef bir nümûnesi idi. Teceddüd hevesinin husûle getirdiği ilk teheyyüc dalgaları sükûnet kesb ettikten sonra yapılan ilk ve büyük hatânın tashîh olunacağını zannederken vakıf kütübhânelerin de ilgāları haberi karşısında kalıyoruz!

Tekrâr edelim ki eğer bu haber doğru ise maârif-i umûmiyye aleyhine, ilim ve ma'rifet zararına pek fâhiş bir hatâ daha irtikâb edilmiş olacaktır. Bu kitapların liselere naklinden ne lise talebesi, ne de lise muallimleri hiçbir sûretle müstefîd olamaz. Çünkü vakıf kütübhânelerdeki kitaplar liselerde okunan dersler ile alâkadâr değildir. Esâsen talebenin bu gibi kitapları tedkīk ve mütâlea etmelerine vaz'iyet-i ilmiyyeleri kat'iyyen müsâid değildir. Okuttukları dersler ile alâkadâr olmayan kitapları muallimlerin tedkīk ve mütâlea etmelerine de ihtimâl veremeyiz. Şâyed içlerinde husûsî tedkīkāt ve tetebbuâtta bulunacaklar olursa, kütübhânelere gitmelerine hiçbir mâni' yoktur. Liselere fâidesi olmayacağı muhakkak bulunan bu nakil keyfiyetinin hâricdeki erbâb-ı tedkīk ve mütâleanın ilim ve ma'rifetten mahrûmiyetine sebebiyet vereceği de muhakkaktır. Kütübhâneler milletlerin umûmî mektepleri ve milletlerin umûmu da bu mekteplerin şâkird-i irfân ve ma'rifetidir. Umûmî mekteplerin ve umûmî talebenin kitapları alınarak husûsî mekteplere, husûsî talebeye verilirse, memleketin maârif-i umûmiyyesi müstefîd değil, mutazarrır olur.

Seneden seneye binâ değiştiren, şekilden şekile giren, me'mûrları arasında dâimî tebeddülât ve tahavvülât bulunan liselerin gayr-ı mes'ûl ellerinde bu kitapların zâyi' olacağı da şüphesizdir. Ve bunların ziyâ'ları ilim ve ma'rifetin lehine değil, bi't-tabi' zararınadır. Onun için şâyi' olan haberler doğru ise maârif aleyhine pek garîb bir teceddüd gösterilmiş olacaktır!

Ecdâd ve eslâfımızın bize bıraktıkları bu âsâr-ı ilmiyye ve fenniyyeye karşı hürmetkâr bulunmak ve ashâb-ı âsârın ervâh-ı tâhiresini rencîde etmemek lâzım ise bu kütübhâneleri hâli üzere bırakmak da bir lâzıme-i hürmet ve insâniyettir.

Yeni Tefsîrcilerden Müslümanların Ricâsı

Kur'ân tercüme ve tefsîri diye neşr edilmekte olan eserlerin hatâlarla mâlî olduğunu gören müslümanlar bu nüshaları imhâ etmekte olduklarını Karesi'de çıkan *Zafer-i Millî* gazetesi yazmaktadır. Refîkimizin muharrirlerinden bir zât bu yeni tefsîrleri yırtan bir müslüman ile mülâkātını şu sûretle nakl ediyor:

"Dün çarşıda dolaşıyordum. Bir efendi bu tercümelerden bir cüz' edinmiş, elinde götürüyordu. Diğer bir arkadaşı yanına geldi. Kitabı görünce:

– Bırak şu..... dedi. Elinden cüz'ü aldı, yırttı, yırttı, parçalarını cebine attı. Dayanamadım, sordum:

– Efendi, yırttığın o yapraklar nedir? Dedi ki:

– İstanbul'da birkaç kişi bir araya gelmiş, tefsîr diye bir şey yazmaya başlamış. Bu, baştanbaşa hatâlı imiş. Biz adamakıllı tefsîr istiyoruz. Böyle ....leri ne yapalım? Dayanamadım, yırttım. Parçalarını yere atacaktım. Fakat içinde mübârek âyetler de var! Onun için cebime koyuyorum. Evde ateşte yakacağım..."

Muharrir bu hâdiseyi nakl ettikten sonra şu mütâleayı dermiyân ediyor:

"Bu hâdise bir hakīkattir. Düşündüm: Tefsîrciler acaba İslâm arasında bir tefrika ihdâsı için mi bunu yazıyorlar? İhtimâl bazı kimseler de cüz'leri yırtıyor, hakaretle sokaklara atıyor! Peki, Kelâmullâh'ın hâşâ ne kusûru var ki bu muâmeleye ma'rûz kalsın?! Yarın dosdoğru bir tefsîr tercümesi yazılmış olsa da mukābil taraf da aleyhinde propaganda etse ve bu tercüme dahi aynı âkıbete uğrasa ne olacak?

Ben yeni tefsîrin ne kıymette olduğunu idrâk edecek bir ihtisâsa mâlik değilim. Fakat öyle düşünüyorum ki yeni tefsîrcilerin ihtimâl sevâb kazanmak maksadıyla giriştikleri bu iş şu âkıbete ma'rûz kaldıktan sonra topladıkları vizr ü vebâller tam yedi silsilelerine kadar sürüp gidecek, bu günahkârlık –farkına varılmaksızın– Kitâbullâh'ın da dedikodular arasında, hakāretler arasında kalmasını mûcib olacaktır.

Yeni tefsîrcilerden çok ricâ ederim: aradıkları sevâb ise yeter, günâh ise bol bol yeter. Artık bu işten vazgeçsinler."

Abone müddetleri hitâm bulup da irsâlâtın devâmını arzû eden zevâtın lütfen abonelerini tecdîd buyurmaları ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

05 Haziran 1924 | 02 Zi'l-ka'de 1342 | * Perşembe * | 05 Haziran 1340 | Cild: 24 - Aded: 603

ESRÂR-ı KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَا ۟ اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَآئِفِينَ ۟ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ . وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ ۟ اِنَّ اللهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ)[1]

Meâl-i Kerîmi

"Allah'ın mescidlerinde Allah'ın isminin anılmasını men' eden ve o mescidlerin yıkılmasına uğraşandan daha zâlim kimse olabilir mi? Böyleleri için Allah'ın mescidlerine pervâsız girebilmek yoktur. Bunlara dünyâda zillet, ukbâda azâb-ı azîm vardır. Meşrık da Allah'ındır, mağrib de; onun için hangi tarafa dönseniz Allah'ın vecihi işte o taraftadır. Şübhesiz Allah bütün mevcûdâtı muhîttir, alîmdir."

⁂

(اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلَّا خَآئِفِينَ ۟) âyet-i kerîmesindeki nefy cevâmi'-i şerîfenin bir tecâvüze dûçâr olmasına imkân bırakmaktan müslümanları nehy ma'nâsına haml etmiş bulunuyoruz. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'de birçok mi-sâlleri vardır. [2]"(وَمَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللهِ) Resûlullâh'ı ezâya dûçâr etmeniz mübâh değildir." Diğer bir misâl [3](وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ۟) âyet-i kerîmesidir. Bu âyet-i kerîmeden murâd kâfirlerin hiçbir zaman müslümanlara hâkim olamayacakları, müslümanları kahredemeyecekleri, müslümanların memleketlerine müstevlî olamayacakları değildir. Vahdet-i İslâmiyyenin parçalandığı günden beri vukū bulan bütün hâdisât müslümanlar arasında vahdet ve ittihâd müesses olmadıkça, fikir ve ahlâk yükselmedikçe, müteyakkız davranarak her türlü esbâb-ı mukāvemet hazırlanmadıkça bunların söz sâhibi olmayacaklarını gösterip duruyor. O hâlde bu âyet-i kerîmeden murâd nedir? Lisân-ı Arabî'ye vâkıf olup bu lisânda zevk-i selîm sâhibi olanlar bu âyet-i kerîmeyi şu yolda anlıyorlar ki şerîat-i mutahharanın ahkâmından hiçbiri müslümanları kâfirlerin esâretine inkıyâda, kâfirlerin tahakkümünü bi'r-rızâ kabûle cevâz verecek bir mâhiyette değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak kelime-i küfrü sefîl, kelime-i İslâm'ı âlî kılmak ister. Kâfirlerin hükmümüne boyun eğen, kâfirlerin hâkimiyetini kabûl ile müslümanların kanını dökerek kâfirlere takarrub eden, para kazanmak, yahud mansıb sâhibi olmak için bu kâfirlerle dost olanların hepsi dâll ve zâlimdir. Bu âyetin te'vîlinde dermiyân ettiğimiz bu beyânâtı (يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ)* âyet-i kerîmesi de te'yîd eder. Bu âyet-i kerîmedeki "minküm" müslümanların kendilerinden olmayan evliyâ-yı umûra itâat etmemeleri lâzım geldiğini sarâhaten ifâde etmektedir.

[66] O hâlde (وَلَنْ يَجْعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ۟) âyet-i kerîmesindeki nefy, mü'minlerin başkalarına teslîm-i girîbân etmelerini nehy eden bir haberdir. Hâlik-ı Zü'l-Celâl bu sûretle ahkâm-ı şer'iyyenin başkalarına teslîm-i girîbân etmeyi ibâha etmeyeceğini beyân buyurmaktadır. Nefy ile nehy murâd etmenin misâllerinden biri de tefsîr etmekte olduğumuz (اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَا اِلا خَآئِفِينَ ۟) âyet-i kerîmesidir.

---

[1] Bakara Sûresi 2/114-115.

[2] Ahzâb Sûresi 33/53.

[3] Nisâ Sûresi 4/141.

* "Ey ehl-i îmân, Allah'a itâat ediniz, Resûlü'ne ve sizden olan evliyâ-yı umûra itâat ediniz." [Nisâ Sûresi 4/59].

Mü'minler kâfirlerin câmilere tecâvüz etmelerine, yahud şeâir-i İslâmiyyeyi ta'tîl etmek üzere câmilere girmelerine, yahud müslümanları Allah yolundan alıkoymalarına sûret-i kat'iyyede mâni' olmalıdırlar. Fakat bu kâfirler câmilere mülteci olarak girip kanlarının dökülmesine mâni' olmak ve müslümanlarla harb etmekten ferâğat eylemek isterlerse bunda bir günâh yoktur. Böyle yaptıkları takdîrde küffâr ehl-i zimmet ve ehl-i ahd olurlar. Kanları harâm olur, hakları tecâvüzden masûn olur. Cenâb-ı Hak [4](وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا) buyuruyor.

Şeâir-i İslâmiyyeyi ta'tîl, müslümanları zikrullâhtan men' edecek olanların câmilerden teb'îdi belki müşrikleri Müslümanlığa ta'n etmeye, rükn-i rekîni Cenâb-ı Hakk'ı tevhîd, ibâdeti, istimdâd ve duâyı ona hasr ve tahsîs eden dîn-i İslâm'da tecsîmi ifâde eden bir şey bulunduğuna, Allah'ın ancak herbiri Beytullâh tesmiye olunan câmilerde bulunduğuna ve ancak orada edâ olunan ibâdetleri kabûl edeceğine dâir bir zan hâsıl eder. Kur'ân-ı Kerîm müşriklerin dermiyân edebileceği bu gibi da'vâları red ve cerh için (وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ) [buyuruyor.]

Câmilere ta'arruz edenleri def' etmeyi Cenâb-ı Hakk'ın fermân buyurması onun orada mukīm bulunmasından yahud yalnız orada kendisine teveccüh edileceğinden ileri gelmiyor. Bunun sebebi câmilerde Allah'ın zikrolunmasından, orada namazların edâ olunmasından, sulahâ-yı ümmetin orada toplanmasından ileri geliyor.

Burada şunu zikr etmek be-câdır ki ulemâ-yı İslâm müteşâbihât ile bunların te'vîlini ihmâl etmemişlerdir. Cenâb-ı Hakk'a izâfe olunan vech kelimesinin en güzel îzâhı Fakîh Muhammed b. Ahmed el-Lebbân'ın *Reddü'l-Müteşâbihât ile'l-Âyâti'l-muhkemât* nâm eserindedir. Mûmâ-ileyh diyor ki: Vech kelimesi birçok âyetlerde vârid olmuştur. Bunun hakīkatini ve mazharını anlamak istiyorsanız biliniz ki hakīkati nûr-i tevhîddir. Amelde mazharı ihlâs vechesidir. [5](فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا). Mazharın veche-i ihlâs olduğuna [7](اِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللّٰهِ) [6](يُرِيدُونَ وَجْهَهُ) [8](اِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْاَعْلٰى) âyât-ı kerîmesi delâlet eder ki hepsinden murâd o şekilde hareket edenlerin ihlâs ile hareket ettiklerini beyân ile onları medh ü senâya mazhar etmektir.

Vech'den maksadın nûr-ı tevhîd olduğuna da bu âyet-i kerîme delâlet eder: [9](وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ كُلُّ شَىْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ) Yani Allah'ın nûr-ı tevhîdinden başka her şey hâliktir. Bundan da (فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ) ın ma'nâsı anlaşılıyor.

Bu îzâhâttan vech kelimesinin Cenâb-ı Hakk'a izâfe olunduğu zaman nûr-ı tevhîdden yani Allah'ın birliğini ifâde eden âyâttan kinâye olduğu anlaşılmaktadır. Şübhe yoktur ki insan meşrık ve mağribin hangi tarafına teveccüh ederse vechullâhı, hilkatinin her zerresinde müncelî olan nûr-ı tevhîdi görür.

(وفی کل شئ له آیة ❁ تدل علی أنه الواحد)[10]

Kur'ân'da vech kelimesi insana izâfe olunursa ekseriya insanın ihlâsına, münhasıran Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ve ibâdet ettiğine delâlet eder. [11](فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا) gibi âyetlerdeki vechden murâd kinâî ma'nâdır. Yani Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ve ondan başka kimseye ibâdet etmemektir.

Câmilerde zikrullâhı men'e teşebbüs edenler, câmileri yıkmak isteyenlerin hedefi yukarıda beyân ettiğimiz hedefler, yahud ancak Beyt-i Makdis'e teveccüh edilebileceği iddiâsı, yahud ancak kiliselerle havralarda veya puthânelerde Allah'a teveccüh edilebileceği da'vâsı idi. Bunlara verilecek en belîğ cevâb ve bunlara karşı dermiyan edilecek en kat'î delîl (وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ) âyet-i kerîmesidir. Meşrık da Allah'ın, mağrib de Allah'ın olduğu için her nerede olursa olsun kendisine teveccüh eden, evâmir ve nevâhîsine ittibâ' eden kullarını Cenâb-ı Hak kabûl eder. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz (جعلت لی الارض مسجدا) buyururlar ki "Arz benim için câmi oldu" demektir. Artık Ehl-i Kitâb ile sâirlerinin bu hakāikten gaflet edip "Mücessime" mezhebine zâhib olarak müslümanların câmilerde nûr-ı ilâhîyi ve hidâyet-i rabbâniyyeyi aramalarına mâni' olmaları ma'nâsızdı. Çünkü "mü'minler dünyânın hangi tarafında Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ederlerse vechullâhı o tarafta bulurlar."

Müfessirler bu âyetin te'vîline dâir birçok şeyler söylemişler, birçok garîb fikirler dermiyân etmişlerdir. Hâlbuki bunlar âyet-i kerîmeyi te'emmül ederek şartı ifâde eden "eynemâ"yı anlamış olsalar hakīkati idrâk etmekte güçlük çekmezlerdi. Eynemâ zarfiyet-i mekâniyyeyi ifâde eden bir ism-i şarttır. Binâenaleyh ma'nâ yukarıda beyân ettiğimiz gibi her nerede bulunsanız da yüzünüzü Allah'a çevirseniz Allah'ın vechi işte o taraftadır. Müslümanlar yüzünü mekâna değil, Allah'a çeviriyor. Meselâ "Her nereden bana baksanız ben de size bakarım" yani herhangi mekânda bulunup bana bakarsanız ben de size bakarım.

[67] Binâenaleyh âyet-i kerîmede kıble mes'elesinden ve kıblenin Beyt-i Makdis mi, yoksa Ka'be mi olmasına

---

[4] Âl-i İmrân Sûresi 3/97.
[5] Rûm Sûresi 30/43.
[6] En'âm Sûresi 6/52.
[7] İnsân Sûresi 76/9.
[8] Leyl Sûresi 92/20.
[9] Kasas Sûresi 92/88.
[10] "Her şeyde, canlı cansız her cisimde, O'nun varlığına ve birliğine delâlet eden işaretler vardır."
[11] "Hakka yönelen bir kimse olarak yüzünü dine çevir." (Rûm Sûresi 30/30)

dâir bahis yoktur. Müfessirlerin bu sadedde neshden, kıbleden bahs etmeleri vâzıh ma'nâlardan uzaklaşmaktır. Taberi'nin bu sadedde uzun beyânâtı vardır. Taberî bu âyetin te'vîli için îrâd olunan sözlerin ekserisini îrâd ettikten sonra bunları âyet-i kerîmenin nâsih ve mensûh bâbından olduğuna dâir dermiyân olunan sözleri tenkīd ile bitirmiştir. Bunları görmek isteyen Taberi'ye mürâcaat edebilir.

DÎN-i İSLÂM'IN BEYNE'L-EDYÂN MEVKİİ

Beşerin ictimâî, dînî târîhine bir nazar

1

Beşeriyeti tedkīk edenler için en müheyyic mevzû'lardan biri insanlar arasında harekât-ı dîniyyenin temâdîsidir. Fikr-i beşerin, kâinâtı ihâta eden bir şahsiyeti, bir irâde-i ulyâyı tanımaya doğru tedrîcen uyanması bütün mevcûdâtı sevk ve idâre eden bir rûh-ı kâinât-şümûlü idrâk edinceye kadar efrâd ve akvâmın geçirdiği edvâr, en derîn ehemmiyeti hâiz bir ders teşkîl eder. İnsanlık bir takım maddî eşkâli takdis etmekten Allah'a ibâdet seviyesine yükselmek için kat'-ı merâhil ederken türlü türlü teehhurlara dûçâr oldu. Nice nice beşer kitleleri mecrâ-yı terakkīden inhirâf ederek arzûlarına inkıyâd etmişler, kalblerinin hahişlerine boyun eğmişler, beşeriyetin devr-i tufûliyetine âid putlarda temessül eden hevâ ve heveslere ibâdete avdet etmişlerdi. Fakat vahy-i ilâhî insanları hakka da'vet edegelmiş ve zamanı gelince Allah'ın irsâl ettiği kulları insanın kendi nefsine ve hâlikına karşı vezâifini ta'lîme çalışmışlardır. Bu vazîfe-i kudsiyyeyi îfâ edenler Allah'ın elçileridir. Bunlar kendi devirlerinin evlâdı olarak mensûb oldukları milletlerin arasında zuhûr etmişler, hak ve adâlete teşne olan rûh-ı beşerin temennîyâtını temsîl eylemişlerdir. Bunların herbiri devrinin ihtiyâcât-ı rûhiyyesini ifâde ediyordu. Herbiri inhitâta dûçâr olan bir ırkı, tereddîye düşen bir cemâati tathîr ve ıslâh etmek, yükseltmek için gelmişti. Peygamberânın bir kısmı küçük bir sâhada icrâ-yı nüfûz etmek, mahdûd bir irfânı telkīn eylemek için diğer bir kısmı da bir ırk veya bir millet için değil, bütün dünyâyı hakka da'vet için gönderilmişlerdi. Hazret-i Muhammed'in risâleti bu nevi'dendir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz yalnız Arablara gönderilmemiş, bir devir için gönderilmemiş, dünyânın nihâyetine kadar bütün insanlığa gönderilmiştir. Risâlet-i ilâhiyyeye nâil olduğu dakikadan hayâtının son demine kadar bütün târîh-i hayâtı mazbût olan peygamberimizin bi'seti bir tesadüften ibâret yahud cihân târîhine merbût olmayan bir hâdise değildir. Ogüst Kayser'in devrinde, cihânşümûl kudretin lütf ü inâyetini samîmîyetle istirhâma sâik olan esbâb ve mesâvî ve Bahr-i Lût civârında hayâtı bir fâcia olan bir peygamberin zuhûruna müeddi olduğu gibi aynı esbâb ve mesâvî mîlâd-ı İsa'nın yedinci asrında daha büyük bir kudretle icrâ-yı te'sîr ediyordu. Yedinci asr-ı mîlâdînin mebâdîsi millî, ictimâî, dînî her esâsın hurduhaş olduğu bir devirdi. vaz'iyet, müsbet bir dîne ihtiyâc gösteren vaz'iyetti. Musevîlik veya Hıristiyanlığın te'sîs ettiği hükûmet-i ilâhiyyeden daha rasîn bir bünyân kurmak için daha esâslı bir vahy-i ilâhîye lüzûm hissediliyordu. Zerdüşt'ün, Musa ve İsa'nın yandırdıkları mukaddes çerağlar insan kanıyla sönmüştü. Müstereddî bir Zerdüştîlik, daha müstereddî bir Hıristiyanlık'la asırlarca döğüşerek insanlığın sesini boğmuş ve dünyânın en mes'ûd köşelerini harâbe-zâra çevirmişti. İhrâz-ı fâikiyyet için lâ-yenkatı' muhârebeler ardı arası kesilmeyen dâhilî mücâdeleler, akāid ve mezâhib arasında bitmez tükenmez münâza'alar milletlerin dem-i hayâtını içmiş, rûhsuz bir rûhbâniyetin demîr pençelerinde ezilen bütün milletler idâresi altında yaşadıkları rüesânın mesâvîsinden Cenâb-ı Hakk'a feryâda başlamışlardı. Bir rehâkârın zuhûru için bu kadar mübrem bir ihtiyâc hiçbir zaman hissolunmamıştı. Bundan dolayıdır ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in ma'neviyât âleminde ne yaptığını bihakkın takdîr edebilmek için bi'set-i Muhammediyye'den mukaddem yeryüzündeki milletlerin ahvâl-i dîniyye ve ictimâiyyesine serî' bir nazar atfetmek lâzımdır.

Arab müverrihlerinin Ümmü'l-Bilâd tesmiye ettikleri "Bakteryan Yaylası" beşeriyetin mehdi, akvâm ve akāidin menşe-i aslîsi tahmîn olunmaktadır. Mukāyeseli etnoloji ilminin târîh-i beşerin ilk edvarına îsâr ettiği za'îf ve gölgeli ışıkların muavenetiyle ırk-ı beşerin bu mesken-i ibtidâîsinde birçok âilelerin ictimâ ederek şu'ûb ve kabâil teşkîl ettiklerini, müteâkiben tezâyüd-i nüfûs tazyîkiyle küre-i arzın etrafına dağılarak kendilerine yeni yeni yurtlar te'sîs ettiklerini görüyoruz. Ham neslinin eski yurdlarından ilk hicret eden nesil olduğu anlaşılıyor. Hamîleri müteâkib Turaniler, yahud bazen tesmiye edildikleri vechile "Oğru-Fin" kabâili hicret etmişlerdir. Bunların Yafes neslinden oldukları söyleniyor. Turanîlerin bir kısmı şimâle doğru hareket ettikten sonra şarkta yayılarak cins-i beşerin Moğol ırkını temsîl etmişlerdir. Diğer bir kısım garba doğru ilerleyerek Azerbaycan, Hemedan ve Geylan'da Bahr-i Hazar'ın **[68]** cenûb ve cenûb-ı garbîsinde yerleşmişlerdir ki târîh-i kadîmde Bahr-i Hazar'ın bu havâlîsene Mer de denilir. Bunlardan bir kısım bi'l-âhire Babil'in feyyâz ovalarına sarkarak orada tavattun eden Hamîleri teshîr ve mürûr-ı zaman ile karışarak Akad milletini teşkîl etmişlerdir. Yahudilerle hıristiyanların Kitâb-ı Mukaddes'inde bunlara

"Koşyar" denilmektedir. Bu melez ırk Babil'i te'sîs ve bir din ile tedeyyün etmiştir. Bu dinin en yüksek şekli tabîî "Panteizm-Te'lîh-i tabîat"a yakındır. Fakat süflî eşkâli ile, güneş ilâhına, kamer ilâhına perestiş etmek, çocukları Ba'l'a ve Moluh/Mevlûh'a kurbân vermek; Beltis ile İştarata'nın bekâretine inanmak gibi akāidiyle yüksek bir medeniyet-i maddiyyeyi şenî' bir fısk ve fücur ile mezc ettiği ve zulüm ve şiddeti din ile te'yîd ettiği tezâhlür etmektedir.

Yukarıda îzâh ettiğimiz hicretleri müteâkib Samiler ibtidâî yurdlarından hicret etmişler ve Turanîlerin izlerini ta'kîb ederek garba doğru ilerlemişlerdi. Bunların, Irak'ın kısm-ı şimâlîsinde yerleştikleri anlaşılıyor. Adedleri ve kuvvetleri tezâyüd edince Samiler Babil Devleti'ni yıkarak daha büyük bir devlet te'sîs etmişler ve mücâvir devletleri de zîr-i hâkimiyetlerine almışlardı. Garbî Asya'nın iki nehri arasında i'tilâ eden Asuriler bazen müsbet bir tevhîd akīdesine yükselebilmişlerdi. Asurilerin bir şahsiyet-i ulviyyeyi tanıdıklarına dâir bazı delâil vardır.

Samilerin kitle-i asliyyesi Irak'ın yukarı tarafından kendini inkişâf ettiriyorken bunlardan küçük bir kısım Keldanilerin saltanatı dâhilinde bulunan Or ülkesine hulûl etmişlerdi. Bu kabîlenin reîsi bi'l-âhire târîhin alemdârânı olan eşhâsın ceddi olmuştur.*

Yafes âilesinin eski vatanında en çok ikāmet eden aile oldueğu anlaşılıyor. Vatan-ı aslîlerinden ayrılanlar devletler kuruyor, bir takım akāid-i dînîyye neşr ediyorken Yafes nesli kendine mahsûs bir inkişâfa mazhar oluyordu. Fakat milletler bir kere yürümeye başlamıştı. Bunların seyrini tevkîfe imkân yoktu. Binâenaleyh bunlar da ya barbarlık hâlinde yaşayan kabâili bî-karâr eden avâmilin sevkiyle yahud tezâyüd-i nüfûstazyîki, yahud eski yurdlarında mer'âların killeti dolayısıyla kabîle, kabîle hicrete başladılar ve garba doğru teveccüh ettiler. Bunların ilk hicret edenleri Plasağlar ve Keletlerdir. Nihâyet vatan-ı aslîde Ariler kaldılar. Bunların bir kısmı Bedahşan'da, bir kısmı Belh'te tavattun ederek mücâvir milletlerle ihtilât etmeksizin ve onların muhârebeleriyle, harekâtıyla müteessir olmaksızın asırlarca yaşadıkları anlaşılıyor. Saltanatlar ve medeniyetler müessisi olan garbî ırkların ufkında doğan fecr târîh-i dünyânın bu eski sâkinleri üzerine de ifâza-i nûr etmekte ve sisli bir ışıkla bu arâzîde sâkin vahşetten barbarlığa henüz intikāl eden bazı kabâili bize irâe eylemektedir. Bunlar kâinât-şümûl bir takım tasavvurlara yabancı kalmamıştı. Şimdiye kadar havf ve haşyet içinde perestiş ettikleri tabîî eşyânın yerine sayısız fikirler ve tasavvurlar kāim olmuştu. Bunların bir kısmı kuvâ-yı tabîatı kābil-i tasavvur iki esâsa ircâ' etmişlerdir: Ziyâ ve zılâm. Hayât ve ziyâ menbaı olan güneş rahîm bir ulûhiyetin timsâliydi. Güneşin kudreti şer ve zılâmı imhâya ma'tûftur. Diğerlerine göre evvelce perestiş olunan putlar birbirine karışıyor, tedrîcen bulutlar zâil oluyor, tedrîcen şu'ûb ve kabâil teşkîlatının saltanat müessesâtına terk-i mevki' ettiğini görüyoruz. Çobanlığın yerini zirâat tedrîcen işgāl ediyor, ibtidâî sanatlar teessüs ediyor, maâdinin istimâline başlanılıyor. Ve her şeyin fevkinde henüz açılmayan fikirler, ulvî şahsiyeti daha yüksek bir sûrette idrâk ediyor. Firdevsi'nin şâyân-ı hayret bir belâğatla terennüm ettiği Keyûmers ve Huşeng ve sâir eski hükümdârlar müterakkī bir medeniyetin enmûzecleridir. Asıl Ariler arasında saltanat müessesâtının kabûlü Ari ailesine mensûb iki kısım arasında dinî ihtilâfın vukūuna müsâdif olduğu ve bu ihtilâf yüzünden şarklı kısmın Bakterya'dan tard olunduğu anlaşılıyor. Garbî Ariler arasında Sitama Zerdüşt nâmıyla yâd olunan mürşidin telkīniyle muazzam bir inkılâb-ı dînî vukū bulmuş, bu hareketten dolayı müdhiş bir ihtilâf-ı dînî tahaddüs etmiş ve bu yüzden Arilerin iki kısmı birbirinden ayrılmıştır. İhtimâl ki beşer arasında vukū bulan ilk dînî harb bu idi.

İsnâniyyet'e mu'tekid Garbî Ariler hem taaddüd-i ilâheye kāil olan hem tabîatı te'lîh eden şarklı kardeşlerini mağlûb etmeye muvaffak olmuşlardı. Bunun üzerine şarklı Ariler Hindistan'a akın ederek tesâdüf ettikleri siyâh ırkları sürmüşler, katliâm etmişler, köle ittihâz etmişler ve bunlara dâimâ sû-i muâmele etmişlerdir. Bunların sâlik oldukları Veda dini ile diğerlerinin sâlik oldukları Zerdüştlük arasındaki fark sırf nisbîdir. Zerdüştlük a'râzın ibâdeti yerine sebebin ibâdetini koymuş, Vedaların ilâhesini cinlere tahvîl etmiş ve onların tekfîr etmiştir. Buna mukābil Vedalar da Avesta'nın Ahura'sını ilâh-ı şer' tesmiye etmiş ve bunlara lanetler yağdırmışlardır.

Zerdüşt'ün ne zaman ve nerede doğduğu mechûl olmakla beraber Dara Histasb'ın devrinde aynı isimle müsemmâ diğer bir mürşid zuhûr ederek eski telkīnât-ı dînîyyeyi ihyâ, ıslâh ve tevsî' etmiştir.

[69] Şarklı Ariler ircâ'-ı nazar ettiğimiz takdîrde bunların asırlarca Hindistan'a aktıklarını görürüz. Bu fâtihlerin eski yurdlarından getirdikleri din, ölülerin ervahına ibâdet, hâdisât ile tecellî eden kuvâ-yı tabîatı takdisten ibâretti. Bi'l-âhire Pencap'da rûhânî fikirler inkişâf etmiştir. Vedalar da bu inkişâfın merâhilini ta'kīb ede ede Hindu dininin en yüksek akāidini "Upanişad"larda muttali' oluruz. Bu eser, tevhîdin en yüksek şâhikalarına ekseriya yükselir. Upanişadlar yalnız Cenâb-ı Hakk'ın müsebbibü'l-esbâb olduğunu beyân ile iktifâ etmez, Bun-

* Hazret-i İbrahim'in babası Âzer ismindedir. Âzer, Âsur kelimesinin aynı olduğu âşikârdır. Bu cihet Hazret-i İbrahim'in aslen Âsurî olduğunu te'yîd etmektedir.

dan başka rûh-ı ulvînin, bütün mevcûdâtın hâmîsi ve bütün hilkatin hâkimi olduğunu, kalb-i insanla mukīm olduğunu ve nihâyet nehirlerin sularını isti'âb eden Bahr-i Muhît gibi efrâdın ervâhını gayr-ı mütenâhîlik âlemine aldığını, rûhunu lâ-yetenâhiyete intikāl eden rûhun vücûd-ı beşerde iken geçirdiği bütün mâcerâları unuttuğunu beyân eyler. Fakat beşerin terakkīsini kayd eden bu şâyân-ı dikkat fikirler ve i'tikādlar inhitât-ı rûhu mikroplarını da ihtivâ etmekte olduğundan tekâmülü durdurmuş ve insanları yükselteceği yerde mütemâdiyen geriye döndürmüştür.

Upanişadların çok ifâde ettiği fikir, rûh-ı ulvînin birçok şekillerde tecellî ettiğidir. Bu akīde Avatar yani Allah'ın tecessümü fikrini doğurmuştur. Binâenaleyh çok geçmeden askerî sınıfa mensûb bir adam olan Kahraman İlâh daha sonra rûh-ı ulvîyi tecessüd ettiren bir ilâh olarak tanınmıştı.

Krishna mezhebenin "korku anasının" ibâdetini inkişâf ettirmesi de yedinci asr-ı mîlâdîde Hindistan'ın ahvâl-i dîniyyesini îzâh edeceği gibi Upanişad ile Bhagavad Gita'yı yazan feylesoflarla halkın efkâr ve hissiyâtı arasındaki farkı îzâh eder. Ariler, asıl Hindistan'a yayılmadan mukaddem Pencap'ta ikāmet ediyorken feth ettikleri milletlerle temâs ve ihtilâtı sûret-i kat'iyyede men' etmiş v ebunlarla temâs edenlerin televvüs edeceklerini telkīn etmişlerdi. Bu fâtihlerin teşkîl ettikleri üç sınıfa mahsûs olan âyînlerle ibâdetler milel-i meftûha için sûret-i kat'iyyede memnû' idi.

Nâkılı: **Ömer Rızâ**

İNHİLÂL EDEN BİR İLİM ORDUSU

Büyük Millet Meclisi tevhîd-i tedrîsât hakkında bir karâr vermiş idi. bu karâr îcâbınca medâris ve mekâtib devre-i ibtidâiyyelerinde ayrı ayrı olarak icrâ edilen tedrîsât tevhîd edilecek, tâlî ve âlî medreselerin cihet-i idâriyyeleri Maârif Vekâleti'ne devr olunacak ve "İlâhiyât Fakültesi" nâmıyla Dâru'l-fünûn'da bir ihtisâs şu'besi te'sîs edilecek idi. Bu karârdan bizim anladığımız; suver-i tatbîkiyye şöyle idi: Medreselerin ihzârî kısımları ilgā edilerek talebesi Maârif mekâtibine nakl olunacak, bir ihti-sâs derece-i tahsîliyyesi olan medrese-i Süleymaniyye makāmına kāim olmak üzere Dâru'l-fünûn'da bir "İlâhiyât Şu'besi" te'sîs edilecek, ibtidâ-i hâric, ibtidâ-i dâhil ve sahn dereceleri de İlâhiyât şu'besi'nin idâdî dereceleri olmak üzere kalacaktır. Karârın muktezâsı bu hatt-ı hareketi, maslahatın îcâbı bu tarz-ı tatbîki, tabîat-ı mes'elenin rehberliği de bu tarîk-i müstakīmi gösteriyor idi. Dünyânın hiçbir tarafında tâli'siz, idâdîsiz, lisesiz nihâî bir derece-i tahsîl bulunmadığı ve bulunamayacağı için ibtidâ-i hâric, ibtidâ-i dâhil ve sahn medreselerinin ibkāları bir zarûret-i ilmiyye, bir keyfiyyet-i tabîiyye, bir lâzıme-i mantıkiyye, bir bedâhet-i akliyye îcâbâtından idi.

Bu derecât-ı selâsenin ibkāsı birkaç cihetten fâideli olacak idi. El-yevm fezâda muallak gibi duran İlâhiyât Fakültesi bu derecât-ı selâseye istinâd ederek muallakiyetten kurtulacak ve bunların ibkāsı İmâm ve Hatib Mektebi nâmıyla vücûda getirilecek müessesâta ihtiyâc bırakmayacak idi. Bunlar imâmları, hatibleri, müftüleri, kendilerine lâzım müderrisleri, maârif teşkîlâtı bulunmayan kurâ ve kasabâtta ahâlînin gayretleriyle vücûda gelen mekteplerin muallimlerini yetiştirecek, maârif teşkîlâtı olan mahallerdeki mekteplere de mühim mikdârda muâvenette bulunacak, orduya lâzım olan imâmları da ihzâr edecek idi. Derecât-ı mezkûreyi ikmâl edenlerden isteyenler ulûm-ı dîniyyenin tâlî kısmıyla tamâmen mücehhez olarak İlâhiyât Fakültesi'ne girerler, orada ihtisâs sâhibi olmaya çalışırlar. Derecât-ı selâse tahsîlleriyle iktifâya lüzûm görenler de ya bâlâda zikrolunan ilmî mesleklerden birine veyahud gayr-ı ilmî mesleklerden istediklerine intisâb etmek cihetine giderler idi. ibtidâ-i hâric, ibtidâ-i dâhil, sahn derecelerinin ilgāları milleti, memleketi, maârifi, orduyu bu fâidelerden mahrûm bıraktığı gibi İlâhiyât Fakültesi'yle İmâm ve Hatib Mektebi'ni dahi Kaf Dağı'nda ikāmet etmekte bulunduğu mervî Anka Kuşu'na müşâbih bir hâle getirdi! Evet, İlâhiyât Fakültesi de, İmâm ve Hatib Mektebi de vücûd-ı ilmîleri olmayan birer ünvân-ı ilmîden ibârettir. Her ikisi de inhilâle nâmzed ve her ikisi de akāmete, insidâda mahkûmdür. İlâhiyât Fakültesi yaşayamaz, bir müddet zoraki yaşatılsa da bu gayr-ı tabîî yaşayışından millet, memleket müstefîd olamaz. Heveskârân-ı ilim ve ma'rifet, yolları bozuk bu çeşme-i serâb-âsâdan istifâza edemez. Çünkü gāyesizdir. Gāyesiz müesseseler rağbetten mahrûmdurlar. İlâhiyât Fakültesi'ne gösterilen gāyeler nelerden ibârettir? **[70]** Bir müftülük, bir de muallimlik değil mi? Bunların her ikisi de hakīkat hâlini alması gayr-ı kābil hayalî ümniyelerdir. Müftüler ahâlî-i mahalliyye taraflarından ulemâ-yı mahalliyyeden intihâb olunurlar. Mahallî ulemâyı mahallî medreseler, müesseseler yetiştiriyordu. Mahallî ulemâsı bulunmayan memleketlere, hükûmet tarafından mansûb müftüler gönderiliyordu. İlâhiyât Fakültesi memleketin her tarafından kendisine talebe celb edemeyeceği için fîmâ-ba'd müftülerin mansûb olması lâzım gelecektir. Hâlbuki bunların mansûb olmaları ne kendileri için ne ahâlî-i mahalliyye için, ne de hükûmet için hayırlı netîceler vermeyecektir. Yabancı bir müftü yabancı bir memlekette, ahâlî-i mahalliyye ile yabancı muhîtin, başka iklimin âb u havasıyla güç imtizâc eder. Müftülük ma-

âşıyla güç geçinebilir. Hükûmet müftüsüz memleketlere müftü bulup göndermek husûsunda müşkilât çekecek, maâşâtın tezyîdine zarûret hissedecek, yine ihtiyâc nisbetinde müftüler bulmaya muvaffak olamayacaktır. Rağbeti celb vesâitini istikmâl etse bile, İlâhiyât Fakültesi'nin sadece ehliyetli talebe yetiştirmekten değil, talebe bulmaktan da mahrûmiyeti karşısında bütün tedbîrleri akîm kalacaktır. Bu îzâhâttan çıkan netîceyeye göre müftülük İlâhiyât Fakültesi için gāye olmak kābiliyetini hâiz değildir. gāyesi olmayan bir fakülte kendisine talebe bulamaz, bulabilmesi mefrûz birkaç talebeyi müftülüğe ehil olarak yetiştirmesine de imkân-ı ilmî yoktur. Çünkü müftülük için zarûrî olan dersler programa derc edilmemiştir. İlâhiyât Fakültesi tâli'siz, lisesiz bulundukça müftülüğe yarar dersler konulmasının da fâidesi olamaz.

Maârif-i umûmiyye liselerini İlâhiyât Fakültesi'ne lise makāmında telâkkī etmek ve o liselerde okunan dersleri ulûm-ı âliyye-i dîniyyenin tâlî kısımları mâhiyetinde görmek veya göstermek ya aldanmak veyahud aldatmaya çalışmak ma'nâsında tefsîr ve telâkkī edilmek imkânını hâizdir. Aldanmak ve aldatmak muâmelesi tasnîf-i ulûmdan ve esnâf-ı ulûm arasındaki vaz'iyetlerden, münâsebetlerden haberdâr bulunmayanlar arasında cereyân edebilir. Fakat ilim erbâbı maârif-i umûmiyye liselerinin ve o liselerde okunan derslerin İlâhiyât Fakültesi'nin liseleri, ulûm-ı âliyye-i dîniyyenin tâlî kısımları olabileceğine ne inanır, ne de inandırmaya çalışır.

İlâhiyât Fakültesi'nin mefrûz ve mevhûm me'zûnlarına hangi müessesât-ı ilmiyyenin muallimlikleri verilebilir? Dâru'l-fünûnun şuabât-ı sâiresi me'zûnları, Dârulmuallimîn me'zûnları durup beklerken, İlâhiyât Fakültesi'nin hayâlî me'zûnlarına fen ve ulûm-ı sâire muallimlikleri verileceğine kuvvetli ümidler beslenemez. Ulûm-ı dîniyye muallimliklerinin yalnız İlâhiyât Fakültesi me'zûnlarına verileceğine de kâni olamamakla beraber böyle olacağına kanâat getirilse ve ulûm-ı dîniyye muallimlikleri münhasıran ve hakīkaten İlâhiyât me'zûnlarına verilse bile bu muallimliklerin fakülteye talebe celb edecek bir gāye olabilmesi de pek meşkûktür. Dâimâ yerinde sayan, adedi pek az, maaşı pek dûn olan ulûm-ı dîniyye muallimliklerine hayât ve istikbâlini rabt edecek nesillere pek az tesâdüf edilebilir. Bizzât İlâhiyât Fakültesi'ne müderris olmayı gāye ittihâz edecek derecede sâfderûn kimseler bulunacağına da ihtimâl verilemez. Birkaç müderrislik ancak birkaç kimseyi itmâ' edebilir. Herhangi nokta-i nazardan düşünülürse düşünülsün, tâli'siz ve gāyesiz İlâhiyât Fakültesi'ne talebe sıfatıyla rağbet gösterecek kimseler bulunursa bunlar mutlakâ tâli'siz ve gāyesiz kimselerdir.

İmâm ve Hatib Mektebi de akīmdir, netîcesizdir, fâidesizdir. İmâmlık, hatiblik İstanbul'da, İstanbul gibi büyükçe şehirlerde bir gāye olabilir. Fakat küçük kasabalarda, nâhiyelerde ve bilhassa köylerde imamlık ve hatîblikler kimseyi imâmet ve hitâbet mektebine celb ve cem' edemez. Eslâf-ı kirâmın, ashâb-ı hayrâtın, memleketin her tarafından vücûda getirdikleri medreseler imâmları, hatibleri kolayca yetiştiriyor idi. bu medreseler sayesinde imamlar, hatibler mahallî olarak yetişiyorlar, başka memleketlere, başka memleketlerdeki medreselere gitmek lüzûmunu hissetmiyorlar idi. Her tarafta henüz maârif-i umûmiyye mektepleri te'sîs edemeyen Maârif Vekâleti'nin, memleketin her tarafında, her kasabasında imâm ve hatib mektepleri te'sîs edemeyeceğini anlamak ne keşfe, ne de kerâmete mütevakkıf değildir. Ötede beride te'sîsi mutasavver imâm ve hatib mekteplerine memleketin her tarafından talebe geleceğine, mücerred imâm ve hatib olmak için işini, gücünü, memleketini, efrâd-ı ailesini terk ederek imâm ve hatib mektebinde âlâm-ı gurbeti çekecek gençler bulunacağına, insanın rüyâda bile inanması müşkil olur.

Medreselere gelenler imâm ve hatib olmak gāyesini hayâllerinden bile geçirmezler idi. gerek kendi memleketinde ve gerek sâir memleketlerde müderris, müftü, vâiz, kādî olmak, yüksek dinî me'mûriyetlerde bulunmak ve nihâyet ulemâ-yı İslâm silsilesine iltihâk etmek arzû-yı dinî ve dünyevîsiyle medreselere gelirler ve bunlar miyânından ikmâl-ı tahsîle muvaffak olamayanlar ve başka iş bulamayanlar çâr-nâ-çâr imamlığa, hatibliğe rızâ gösterirlerdi. Yüksek gāyelere nasb-ı nazar etmeyenler de bir taraftan işleriyle, güçleriyle uğraşırlar, diğer taraftan da kendi kasabasındaki ve hattâ kendi köyündeki medresede Müslümanlığına kâfî gelecek derecede ulûm-ı dîniye tahsîl ederler ve bu sayede imamlık ve hatiblik vazîfelerini îfâya da ehliyet sâhibi olurlar idi. Te'sîsi mutasavver imâm ve hatib mektepleri mülgā medreselerin bıraktığı boşluğu dolduramayacak ve birkaç sene sonra pek çok köylerimiz **[71]** ve birçok kasabalarımız imâmsız ve hatibsiz kalacaktır. Bunlarla beraber te'sîs edilecek olan imâm ve hatib mektepleri talebe bulamayarak tabîî bir insidâda ma'rûz olacaktır.

Eğer Meclis-i Millî'nin verdiği karâr dâhilinde hareket edilerek medreselerin ihzârî dereceleri maârif mektepleriyle tevhîd olunmuş, Süleymaniye Medresesi İlâhiyât Fakültesi ünvânıyla Dâru'l-fünûn'a nakl olunmuş ve bunlar hâricindeki medreseler, yine Maârif Vekâleti idâresinde olmak üzere ibkā edilmiş bulunsaydı, memleket ve milletin her nevi' maârif-i dîniyyesi sekteye uğramayacak, ömürsüz, fâidesiz imâm ve hatib mekteplerinin te'sîslerine hâcet kalmayacak, İlâhiyât Fakültesi'nin yaşayabilmesi de te'mîn edilmiş olacak idi. Hâlbuki karârın pek ziyâde hâricine çıkıldı ve karârın gerek dâhilinde

ve gerek hâricinde olarak yapılan işlerde de bu intizâm gösterilemedi. Yanlış verilen askerî emirler yüzünden münhezim, muzmahil, perîşân olan ordular gibi yanlış ve acûlâne icrâât ve tatbîkât yüzünden bu ilim ve ma'rifet ordusu da milletin, memleketin işine yaramayacak bir hale getirildi. Müderrisleri de talebesi de inhilâl etti, perîşân oldu. Ma'nevî perîşânlıklarına bir de maddî perîşânlıklar inzimâm etti.

İhzârî, ibtidâ-i hâric, ibtidâ-i dâhil, sahn ve Süleymaniye medreselerinin umûmen ilgā olunmaları ve ulûm-ı âliyye-i dîniyye derslerinin bile tedrîsât programına kabûl edilmeyerek yerlerine bir takım fennî ve târîhî derslerin konulması ve bu derslerin de hasren dâru'l-fünûn müderrislerine verilmesi hem İlâhiyât Fakültesi'ni gayr-ı tabiî bir hâle getirdi hem de medâris müderrislerini, yıkıcıların enkâz yığınları gibi bir kenara yığıverdi. Bir taraftan onlar medâr-i maişetten, diğer taraftan da millet ve memleket onların hizmet-i ilmiyyelerinden mahrûm kaldı. Meclis-i Millî'nin verdiği kararı müteâkib medâris mü-derrislerinin iş'âr-ı ahîre kadar tedrîsâta devâmları lüzû-mu hakkında Maârif Vekâleti tarafından müteaddid emirler verildiği ve bu emirlere tebe'an tedrîsâta devâm edildiği ve hattâ husûsî imtihânlar icrâ olunduğu hâlde hakk-ı müktesebleri olan Mart ve Nisan maâşları tevkîf edilerek mâh-ı sıyâmın gecelerinde bile oruç tutmalarına sebebiyet verildi. Maaşlarının verilerek âni olarak baskın yapan sefaletten kurtarılmaları hakkında müteaddid def'alar vukū bulan istirhâmkârâne mürâcaatları semeresiz kaldı.

Meclis-i Millî'nin verdiği karâr Mart ibtidâsına müsâdif idi. Haziran ibtidâsında da sene-i tedrîsiyye hitâm buluyordu. Karârdan sonra verilen emirler mûcebince Ramazân'a kadar tedrîsâta devâm olundu. Ramazân'da talebe celb-i erzaka gitmeleri hasebiyle zarûrî bir sekte-i ta'tîl husûle geldi. Binâenaleyh sene-i tedrîsiyye nihâyetine pek az bir müddet kalmış idi. akla, mantığa, maslahata muvâfık olan sene-i tedrîsiyye nihâyetine kadar şekl-i mevcûdu muhâfaza etmek ve sene nihâyetinde icrâsı mu'tâd bulunan umûmî imtihânlar vâsıtasıyla talebenin derece-i müktesebâtını anlamak ve ona göre bir tefrîk ve tasnîf muâmelesi yapmak idi. Süleymaniye, irşâd ve sahn medreselerinin son sınıf talebesine şehâdetnâme verilecek, diğer sunûf ve derecât talebesi de tebeyyün eden isti'dâd ve ehliyetlerine göre İlâhiyât Fakültesi'ne, İmâm ve Hatib mekteplerine, Maârif-i Umûmiyye mekteplerine, dâruleytâmlara tevzî' olunacak, bu gibi müessesât-ı ilmiyyeye nakl edilmek istemeyenler veyahud nakl edilmeleri istenilmeyenler de bu ilim ve ma'rifet yurdlarından çıkarılarak -şüphesiz- mektepsiz, medresesiz bulunan memleketlerine gönderilecek ve bunların hepsi muntazam ve müstahzar tertîbât dâhilinde yapılacak ne maddeten, ne de ma'nen perîşân olmalarına meydân verilmeyecek idi. Hâlbuki fevrî ve ânî hareketle icrââta başlanılmış olduğundan dolayı tevzî'ât rastgele bir şekil almış, bi'l-ihtiyâr veyahud bi'l-ıztırâr tevzî'ât hâricinde kalanlar ne yapacaklarını şaşırıp kalmışlar ve gûnâ-gûn perîşânlıklara dûçâr olmuşlardır. Bu ilim ve ma'rifet ordusunun bütün bu perîşânlıklarına karşı Maârif Vekâleti "Ben sâdece Millet Meclisi'nin karârını tatbîk ettim" diyor. Hayır, bu gayr-ı ma'kūl icrâât ve tatbîkâtın, umûmî ilgāların, intizâmsızlıkların, perîşânlıkların hiçbiri Millet Meclisi'nin verdiği karâr dâhilinde değildi ve Millet Meclisi'nin, maârif vekîlinden mâadâ Hey'et-i Vekîlesi de işin bu şekli almasından şübhesiz memnûn değildir.

Yahya Afif

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

VAZ'İYET-i İCTİMÂİYYEMİZİN UMÛMÎ TAHLÎLİ

Artık inkâra mahal ve mecâl yoktur ki bu topraklarda yaşayan her ferd, hey'et-i ictimâiyyemizin düşmüş olduğu mühlik gîrîveyi- tereddiyât-ı ictimâiyyeyi vuzûh ve şümûlüyle görmeye ve vehâmet-i hâli i'tirâfa başlamıştır. Mes'elenin hayâtî ehemmiyeti göz önüne getirilirse halkın ve münevverânın alâka ve şikâyetlerini müstakbel intibâh için kuvvetli bir ümîd olarak telâkkī etmemek mümkün değildir.

Hey'et-i ictimâiyyelere birçok târîhî buhrânlar mukadderdir. Ferdî hayâtta olduğu gibi cem'iyet hayâtında da milletlerin ikbâl ve idbâr devirleri vardır. Harbler, mağlûbiyetler, istîlâlar, gâlibiyetler yek-diğerini ta'kīb eder. Fakat bu korkunç şeyler milletleri öldüremediği gibi gālibiyetler de tevâlî ve temâdî edemez. Bütün bu inkılâbâtın miftâhı İctimâiyâttadır.

[72] Kuvvetli bir ictimâiyâta, tesânüd-i ahlâkīye mâlik olan hey'et-i ictimâiyyeler mukadderât-ı ilâhiyyeye tâbi' olarak doğarlar, yaşarlar, hayâtın germ ü serdinden nasîbedâr olurlar. Fakat ancak tereddî ettikleri zaman ölürler.

Ahlâkiyâtını, İctimâiyâtını kaybetmedikçe cem'iyetler muhâfaza-i mevcûdiyet edebilirler. Yunan-ı kadîm ictimâî inzibâtı sarsıldıktan sonra inkırâz buldu. Roma İmparatorluğu da tereddiyât-ı ictimâiyye ve ahlâkiyye ile tesânüdünü zâyi' eyleyerek barbarların istîlâsı altında mahv oldu. Yine ne kadar gālibler ictimâî esâslardan inhirâf ederek mağlûb ve münkariz oldular. Şark mil-

letlerinin esâreti bu hakîkatin en ibret-âmîz bir misâlini teşkîl eder…

Aktâr-ı cihânda bu kadar dindaş hâkimiyetleri mahveden ecnebî istîlâsı değildir. Çünkü istîlâ, inkırâz için bir sebeb değil, ancak netîcedir. Hakîkî âmil ise tereddiyât-ı ma'neviyye, ictimâiyye ve ahlâkiyyeden ibârettir.

Şarkın, İslâmiyet'in nûr ve ümidini hey'et-i ictimâiyyemiz temsîl ediyor. Tekemmülât-ı ictimâiyyemiz, îmânımız büyük bir âlemin te'mîn-i istikbâli, tereddiyâtımız, şarkın ebedî esâret ve inkırâzıyla tev'em ve müteradiftir.

Bunun için efkâr-ı umûmiyyenin son zamanlarda ictimâî zemînler üzerinde gösterdiği alâka ve endîşe tamâmıyla mahalline masrûf ve şâyân-ı takdîr bir intibâh eseri addolunmalıdır. Muhâfazakâr bir gazete olmayan *Akşam*'ın geçen günkü nüshasında Falih Rıfkı Bey bile büyük bir heyecân ve hassâsiyetle ictimâî fevzâlarımızın mühim bir kısmına temâs etti. Ahlâkî, âilevî her türlü telâkkīyât-ı ictimâiyyenin menfaat mukābilinde nasıl baltalandığını acı, müessir bir lisânla yazdı, münevverleri, müdde'î-i umûmîyi vazîfeye da'vet etti. Yalnız müsâadeleriyle biz de birkaç kelime söylemek istiyoruz. Mevzû'-ı bahs olan cihetlerde kendileriyle tamâmıyla hem-fikiriz. Fakat Falih Rıfkı Bey'in matbûât sâhasında hissettiği bu tereddiyât o kadar vâsi' ve şümûllüdür ki hayât-ı husûsiyyemizden başlayarak, âilelere, terbiyeye, zihniyete, hattâ hayât-ı umûmiyyemize kadar hiçbir muhît, hiçbir harîm kendisini kurtaramamıştır. Mes'ele o kadar basît değildir. Öteden beri yana yakıla anlatabilmek istediğimiz; âilevî, ma'nevî hayâtımızı bütün rûhiyâtımızı kaplayan ictimâî tehlikeler son zamanlarda daha ziyâde tehdîd-âmîz bir vüs'at iktisâb etmiştir.

Bu fevzâlar şimdiye kadar muhtelif vesîlelerle ve muhtelif mevzû'larda mükerreren yazılmıştır. Fakat derd o kadar büyüktür ki milyonlarca def'a tekrâr olunsa yine azdır. Evvelen; terbiye mes'elesini tedkîk edelim. Hey'et-i ictimâiyyenin medeniyet ve irfân yolunda rehberi terbiyedir. Buna rağmen âile terbiyesi, terbiye-i dîniyye, terbiye-i muhîtiyye ve ictimâiyye husûsunda mütemerkiz bir usûlümüz var mıdır? Bu gün muntazam ve fennî bir tarz-ı terbiyemiz olmak şöyle dursun, mevcûd ve müesses şekiller de tereddiyâta uğramıştır.

Âilelerde ictimâî ve an'anevî inzibât gevşemiştir. Âile erkânı yek-diğerine karşı samîmî değillerdir. Mukaddemâ saygı ve hürmet nâmı verilen mefhûmlar şimdi serbestî ve hürriyet perdesine bürünerek tebdîl-i şekil etmiştir. Evlâdlar ebeveyni saymıyorlar. Buna mukābil ebeveynin de bir nüfûz te'sîsine kâfî iktidârları, samîmiyetleri yoktur. Ahlâk-ı murâkabenin ilk zâbıta me'mûru âileler olduğu hâlde en ziyâde lâ-kaydî bu sâhada gözüküyor. Şikâyet eden gazeteleri evlerine sokan, yetişmiş genç kızlarını yalnız başına sokaklara bırakarak bu tecrübesiz ma'sûmları mülevves bir muhîtin her türlü ahlâkî, ictimâî tehlikelerine karşı serbest bırakan âileler değil midir? Kızlarını sinemalara, dans salonlarına kendi eliyle götürerek tereddiyât-ı ahlâkiyyeyi amelî bir tarzda ta'lîm ettiren analar, babalar, kardeşlerden başka kimdir? Zevcelerinin göğüs ve kollarının açılmasına müsâmaha eden, yabancı muhteris nazarlardan müteezzî olmayan zevcler değil mi? Şu hâlde "âile terbiyesi ve murâkabesi" çığırından çıkmış, bozulmuştur. İşte böyle murâkabesiz, ihtimâmsız bir hâlde yetişen nesil en mühim tenbiyeden uzak kaldığı için hüsn-i muaşeretten, medeniyet-i ahlâkiyyeden mahrûm bulunuyor. Son senelerin talâk ve geçimsizlik vukūâtı tüyleri ürpertecek derecede müdhiştir. Tereddüd edenler mehâkim kuyûdâtına mürâcaatla şübhelerini halledebilirler. Sonra âile sadâkatsizlikleri de sârî bir hâl aldı. Hergün gazete sütunlarına aks edebilen hâdisât kâfî bir ibret teşkîl edecek kadar veciz ve ma'nîdârdır.

Terbiye-i tahsîliyyeye gelince; bugünkü terbiye usûlünün seciyeli, metânet-i ahlâkiyyeye malik bir nesil yetiştirebileceğine ihtimâl vermek sâf-derûnluk olur. Denilebilir ki mekteplerimizde en az ehemmiyet verilen şey seciyenin ve rûhun terbiyesidir. Birçok muallimler harb senelerinden ve hattâ Meşrûtiyet'ten beri mekteplerin terbiye ve ilim sâhasında pek de ciddî mevki'de olmadıklarını mu'terifdirler. Fi'l-hakîka eskiden daha ciddî talebe yetiştiğini hepimiz az çok biliriz. Vâkı'â uzun muhârebe senelerinin te'sîrâtı tedennîye bir sebeb olarak gösterilebilirse de emr-i vâki'in ehemmiyetini tahfîf edemez. Müstakbel neslin vakūr, ciddî, îmânlı bir mefkûre ve seciye sâhibi olması bu şerâitle mümkün değildir.

Burada terbiye-i dînîyyeyi ehemmiyetle kayd etmek îcâb eder. Bütün milletlerin hayâtı kuvve-i ma'neviyyesine merbûttur. Bâ-husûs milletimizin vicdânı, şecâati, hasâil-i ber-güzîdesi ancak hissiyât-ı dînîyyenin tekemmülü ile **[73]** inkişâf etmiştir. Mehmedciği ateşlere saldırtan, istikāmeti, nâmûsu idâme ettiren hissiyât-ı dînîyyesidir. Son Anadolu zaferi ve mücâhede-i milliyyemiz de ancak îmân kuvvetiyle, kuvve-i ma'neviyyemizin yüksekliğiyle başarılmıştır.

Maddiyyât sâhasında ne kadar kuvvetli olursa olsun herhangi bir hey'et-i ictimâiyye ma'neviyyât ihtiyâcından aslâ vâreste kalamıyor. Geçen makālelerde uzun uzadiye îzâh edildiği vechile bugün bütün garb âlemi ma'neviyâtihtiyâcıyla kıvranmaktadır. Hâl böyle iken âile muhîtimizde terbiye-i dînîyye mühmel kaldığı gibi mekteplerimiz de dinî terbiye vechesinde velûd değildir. Hâricî muhît ise gençlere hüsn-i misâl teşkîl etmek şöyle dursun tesâmühü takviye edecek esbâbı

maa ziyâdetin hâiz bulunuyor. Ma‘neviyât zayıfladıkça bünye-i ictimâiyyemiz de bilâ-şübhe mukāvemetini zâyi‘, sâfiyetini gāib ediyor ve her türlü tehlikelere ma‘rûz olmaya müstaid bir hasta hâlini gösteriyor.

Bu üç terbiyenin hayât-ı umûmiyyede tezâhürâtından ibâret olan terbiye-i ictimâiyye ciheti de çok zayıftır. Umûmî mahallerde yek-nazarda görülebilen bu hakīkat ayn-ı zamanda ahlâkī kıymetimiz için de bir zarar teşkîl ediyor.

Terbiye mes’elesinden sonra zihniyet mes’elesi de tahlîl olunmalıdır. Zihniyet terbiyeden mülhem bir tarz-ı rü’yet ve tefekkürdür ki, tecelliyâtı hey’et-i ictimâiyyenin saâdet veyahud inhidâmını intâc eder. Herhangi bir mes’elenin muvaffakiyet ve adem-i muvaffakiyete iktiranı zihniyetin müsbet veya menfî anâsırı hâvî olmasına göre mütehavvildir.

Seciye, zihniyetin nâzımı ve fazîletin vâlididir. Bundan dolayı terbiye mefhûmunu imtisâs edemeyen hey’et-i ictimâiyyelerde seciye noksan olduğu kadar zihniyet de ma‘lûl ve müteredddîdir.

Kendimize hâs olan vechelerimiz, evsâf-ı mümeyyize-i milliyyemize esbâb-ı ma‘rûzadan dolayı şekliyetini, tecelliyâtını gāib ediyor ve yabancı bir manzara gösteriyor.

Bugünkü zihniyetimiz, garbcılığı ve -yanlış olarak- taklîdciliği temsîl ediyor. maddiyât ve ilim sâhasında pek güzel kābil-i tefsîr ve te’vîl olan garbcılık ictimâiyâta temâs edince muğlak ve nâ-kābil-i îzâh bir şekil alıyor. Bir milletin gömlek değiştirir gibi esâsâtından, ictimâiyâtından, evsâf-ı mümeyyizesinden sıyrılarak başka bir şekle inkılâb edebileceğini kabûl etmek çok müşkildir.

Bugünkü rûhiyâtımıza göre garbcılığın lâzım-ı mufârıkı olması lâzım gelen taklîdcilik zihniyetimizi kıymetsizliğe mahkûm bırakacak bir seyyiedir.

Taklîd her şeyden evvel müstakar bir hedefe, bir mefkûreye müteveccih olmayan yani muhîti dâhilinde kemâl-i inkişâf kābiliyetini ihrâz etmeyen hey’et-i ictimâiyyelerin kârıdır. Taklîdcilik hüviyet-i milliyyenin en tahrîbkâr bir düşmanıdır.

İşte zihniyetimizin taklîde meyelânı, ta‘bîr-i diğerle menfî anâsırın galebesi hey’et-i ictimâiyyemizin inkişâfı ve mefkûremizin salâbeti nâmına büyük bir tehlike teşkîl ediyor.

Bugün garbın ictimâî sâhalarında neler yok. Garb âlemi hissen, rûhen, görüş ve düşünüş i‘tibârıyla hiçbir vahdet arz etmiyor. Eğer taklîdcilikle hepimiz tab‘ımıza muvâfık geleni –şimdiye kadar yaptığımız gibi– yapmaya başlarsak yeni bir Babil Kulesi karşısında kalacağımıza şübhe etmeyelim. Nitekim kalıyoruz da… Hiç şübhe yoktur ki bu menfî netîce de terbiye mes’elesinin tabîî bir ma‘kesidir.

Cem‘iyetimizi saran fevzâlar artık pek bâriz bir şekil almıştır. Bunun en sarîh bir tecellîsi menfaat-ı zâtiyyenin menfaat-i umûmiyye ve ictimâiyyeye tercîh edilmesidir. Bu zihniyeti, Falih Rıfkı Bey'in şikâyet ettiği bazı matbûâtta olduğu gibi bazı me’mûrlarda da, âilelerde de, muhîtte de, el-hâsıl her yerde müşâhede etmek mümkündür. Bugünkü vaz'iyet-i ictimâiyyemizin zübdesi, hulâsası bir tek kelime ile ifâde olunabilir, o da vahîm kelimesidir.

Şu hâlde vehâmetin izâlesi bir lâzıme ise onun da şürûtunu göz önünden kaçırmamak lâzım gelir. İctimâî tereddiyâta karşı en müessir çâre murâkabe-i ictimâiyye te’sîsidir.

Hâlbuki bizde bu mefhûm ya anlaşılmamış, yahud da büsbütün başka bir ma'nâda anlaşılmıştır. Birçok kimselerin fikrine göre "Hey’et-i ictimâiyye ne ahlâk, ne de i‘tikād bekçisidir. Cem‘iyette tam bir müsâvât ve hürriyet hüküm-fermâ olmalıdır. Bâ-husûs hükûmet kuvvetlerinin bu vazîfeyi îfâ etmesi asr-ı hâzır telâkkīyâtına mutâbık düşmez."

Mebâdî-i hukūk gösteriyor ki insanlar bi-zâtihî müteharrik, her fiil ve hareketlerinin kıymetini takdîr edebilecek ve mûcebince hareketlerini ta‘dîl edecek bir hâlde değildirler.

Beşeriyetin aykırı işlerini intizâma, hak ve hakīkate ircâ‘ için kuvve-i te’yîdiyyeler nâ-kābil-i ictinâb bir zarûrettir. Bin sene evvel pek doğru olan bu esâsât bugün de yani yirminci asırda da kuvvetini zâyi‘ etmiş değildir. Yalnız medeniyetin terakkīsi bu kuvve-i te’yîdiyyeleri fennî, muntazam bir takım şekillere rabt etmiştir.

Murâkabe-i ictimâiyyeden bizim anladığımız ma'nâ şudur:

Cem‘iyetin esâsını teşkîl eden âileleri millî vechesinden ayıran, terbiye gāyelerini, evsâf-ı mümeyyize-i milliyyeyi ziyâ‘ tehlikesine ma‘rûz bırakan, hey’et-i ictimâiyyenin tesânüdünü, metânetini kıran fevzâlara karşı -menşe ve mebdeleri ne olursa olsun- evvelen münevverlerin, matbûâtın, husûsî cem‘iyetlerin -Hilâl-ı Ahdar gibi- fuhuşla mücâdele cem‘iyetleri gibi cemâat **[74]** teşkîlâtı mukābilinde olan İstanbul'da ve büyük kasabalarda mahallelerde ve köylerde köy hey’etlerinin ve bütün bu safhalardan geçtikten sonra daha müessir bir kuvve-i te’yîdiyyenin yani polisin, müdde‘î-i umûmînin mücâdele etmesi, el-hâsıl ictimâî, ahlâkī muvâzenenin haleldâr olmasına mümâna‘at için bütün kuvvetlerin ictimâî, iktisâdî, idârî sâhalarda bir sedd-i âhenîn vücûda getirmesi zarûrîdir.

Gelip geçici mâhiyeti hâiz olan iktisâdî, siyâsî buhrânlardan ziyâde asıl meşgūl olmaya mecbûr bulunduğumuz hakīkī tehlike buhrân-ı ictimâîdir. Bir kere cem‘iyeti

kavradıktan sonra nâ-kābil-i telâfî bir felâket hâline geleceğine aslâ sübhe edilmemesi lâzım gelen tereddiyâtın izâlesi hayâtî bir ehemmiyettedir. Fakat bu mücâdele o kadar basît bir iş teğildir. Başarılabilmesi ancak umûmî alâka ve himmete vâbestedir. Muvaffakiyetin istihsâli için matbûâtın "evsâf-ı mümeyyize-i milliyyenin muhâfazası, ahlâk-ı umûmiyyenin, nûr-ı îmânın idâmesi" gāyesine müteveccih müşterek neşriyât, münevverlerin ayn-ı gāye etrâfında mev'izaları, neşriyâtı, husûsî cem'iyetlerin a'zamî fedâkârlık ihtiyârından çekinmeyerek şiddetli mücâdelesi, âilelerin terbiye bahsinde ve nüfûz-ı murâkabede uhdelerine düşen ilk vazîfeyi îfâ etmeleri, mekteplerin seciyeli, îmânlı bir nesil yetiştirecek şekle ifrâğı, mahalle hey'etlerinin muhîti dâhilindeki ictimâî, ahlâkī husûsâtı şiddetle murâkebesi ve en nihâyet Falih Rıfkı Bey'in söylediği gibi müdde'î-i umûmînin de ictimâî inzibâtı bozanlar hakkında harekete gelmesi îcâb eder. Bunlardan başka kānûnî kuvve-i te'yîdiyyelerin de bugünkü ihtiyâcâta göre teşdîdi ihtiyâcı da mevcûddur. Bu bâbda hiç yanılmadığımızdan emîn olarak arz edebiliriz ki memleket ve hey'et-i ictimâiyyenin saâdet ve selâmeti nâmına yapılacak en hayırlı iş "ictimâî, ahlâkī fevzâlara karşı mücâdele" etmekten ibârettir. Ancak bu mücâdelenin muvaffakiyete iktirânı hâlindedir ki sefalet saâdete, keşmekeş huzûr ve istikrara, tereddüd îmâna, za'af kuvvete, fakr servete tahavvül etmiş ve câmia-i milliyyemiz hakīkī ma'nâsıyla kurtulmuş olur.

Hasan Hikmet

EVKĀF'IN MASÛNİYET-i MUTLAKASI

İlmü'l-ictimâ, ilmü'l-ahlâk, ilmü'l-edyân insanlara diğer-endîş olmayı, ta'bîr-i diğerle mensûb bulundukları hey'et-i ictimâiyyelere ve hatta cem'iyet-i beşeriyyeye maddeten ve ma'nen uzv-ı nâfi' olmaya çalışmayı tavsiye etmektedir. Fakat maddî ve ma'nevî fedâkârlıklar mukābilinde maddî ve ma'nevî mükâfatlar va'd etmeyen tavsiyelerin insanlar üzerinde fiilî te'sîrâtı görülememektedir. İctimâiyyât ve ahlâk ilimleri, tavsiye ettikleri fiilî ve amelî hayr-hâhlıklar mukābilinde insanlara, maddî ve ma'nevî hiçbir mükâfât va'd edemedikleri için tavsiyelerinin te'sîrâtı fiilî ve amelî semereler veremiyor. Herhangi tavsiyenin ya maddî, ta'bîr-i diğer ile dünyevî yahud ma'nevi, ta'bîr-i diğer ile uhrevî mükâfatlar va'd etmedikçe insanları harekete getirememesi, ber-vech-i tavsiye fiil ve amele tahrîk edememesi pek tabîîdir. Çünkü mükâfâtsız mesâî abestir. Ya hayât-ı dünyeviyyesine yahud hayât-ı uhreviyyesine fâidesi dokunmayacak olan fedâkârlıklara katlanması hayât-ı insaniyyeye muzır, beşeriyetin temâyülât-ı fıtriyyesine, ahvâl-i rûhiyye-i ferdiyye ve ictimâiyyesine mugāyirdir. Onun için kuvve-i te'yîdiyyeden mahrûm tavsiyeler netâyic-i ameliyye tevlîd etmekten de mahrûmdurlar.

Dünyânın her tarafında ve her millette mevcûd olan vakıflar diğer-endîşliğin fiilî ve amelî hayr-hâhlığın, maddî ve mâlî fedâkârlığın en canlı nümûneleri, en bâriz âbideleridir. Acaba bu azîm fedâkârlıklar hangi taraftan gelen teşviklerin, kimler tarafından vukū bulan tavsiyesiyelerin tahrîk ettiği hayr-hâhlığın, telkīn ettiği diğer-endîşliğin âsâr-ı maddiyye ve fiiliyyesidir? Bunlar bizzât mâlî, maddî, dünyevî fedâkârlıklar oldukları için ashâb-ı evkāfın, mâlî, maddî, dünyevî mükâfatlara nâil olmak fikr-i hod-endîşânesiyle hareket ettikleri vârid-i hâtır olamaz. Onun için âsâr-ı vakfiyyeyi ne ilm-i ictimâın, ne ilm-i ahlâkın, ne de diğer her hangi bir ilim veyahud âmilin tavsiyesiyle vücûda gelmiş fiilî ve amelî semereler olmak üzere telâkkī etmek imkânı yoktur. Binâenaleyh bunları ma'nevî, ta'bîr-i diğerle uhrevî mükâfâtlar va'd eden tavsiyelerin husûle getirdiği diğer-endîşliğin, fikr-i hayr-hâhânenin âsâr-ı maddiyye ve fiiliyyesi olmak üzere kabûl etmek ıztırârındayız. Ma'nevî, uhrevî mükâfatları yalnız ilmü'l-edyân va'd eder. Şu hâlde evkāf-ı umûmiyye-i beşeriyyeyi ulûhiyyet, âhiret, diyânet, cennet ve cemâl fikirlerinin bahşâyiş-i ilhâmât ve telkīnâtı olmak üzere kabûl etmek de tabîî ve zarûrîdir. Bu netîceye vâsıl olduktan sonra evkāfın beşeriyete fâidelerini, mâhiyetini, lüzûm-ı muhâfazasını, muhâfazasının beşeriyet lehine icrâ edeceği te'sîrâtı, bu gibi diğer-endîşliklerin, hayr-hâhlıkların takviyesi çâresini tedkīk etmek pek fâideli olur ümîdindeyim.

Başka milletlerin evkāftan ne derece müstefîd olduklarını bilemeyiz. Fakat bizim evkāftan etmekte bulunduğumuz istifâdenin derece-i ehemmiyet ve azametini anlamak için memleketimizin her tarafındaki âsâr-ı vakfiyyenin aded ve nevi'lerini hatırlamak kifâyet eder. Denilebilir ki memleketimizin bütün müessesât-ı hayriyyesi âsâr-ı vakfiyyeden ibârettir. Hastahâneler, kütübhâneler, kütübhâneleri doldurmakta bulunan ilmî, fennî, dinî eserler, memleketin her kasabasında, her köşesinde **[75]** ekser karyelerinde bugün yalnız harâbelerine tasâdüf edilen medreseler, mektepler, çeşmeler, köprüler, câmiler, mescidler, tekkeler, imârethâneler, ormanlıklar, bağlar, bahçeler, yollar, kabristanlar, bunların ta'mîr ve termîmlerine sarfı lâzım gelen mebâliğin te'mîn ve tedâriki için vücûda getirilmiş bulunan vâridât menba'ları dükkânlar, hanlar, tarlalar, âsâr-ı vakfiyyenin muhâfazasına, müessesât-ı vakfiyyenin hademesine, âlât ve edevâtına, erbâb-ı tahsîlin i'âşesine tahsîs olun-

muş bulunan meblağlar bizim evkāftan ne kadar vâsi‘ mikyâsta müstefîd olduğumuzu ve fakat nankörlüğümüzün, kıymet-nâ-şinâslığımızın seyyiesi olmak üzere bunlardan istifâde fırsatlarını ne kadar sür'atle kaçırmakta bulunduğumuzu anlamak uzun düşüncelere, vâsi‘ tedkîklere mütevakkıf değildir. Bu gibi umrân, medeniyet, insâniyet müesseselerini, sıhhî, ilmî, fennî, dinî, iktisâdî, ictimâî, hayâtî eserleri vücûda getirebilmek için uzun seneler, asırlar zarfında sarfı lâzım gelen meblağlardan hükûmeti, devleti âzâde kılan, daha doğrusu herhangi hükûmetin asırlar zarfında vücûda getiremeyeceği bu âsâr ve müessesât-ı hayriyyeyi pîş-i istifâdemize koyan evkāftır. Bugün bunların aded ve nev‘ce muâdillerini mümâsillerini vücûda getirmekten değil, onları ta‘mîr ve termîmden âciz bulunuyoruz. Bir asırdan beri memleketimizde mektepler küşâdına, te’sîsine çalışan devlet hazînesi ashâb-ı evkāf ve hayrât taraflarından memleketin her tarafında vücûda getirilmiş olan medreselerin henüz nısfına muâdil mikdârda mektepler te’sîs edemedi. Demek ki evkāf-ı İslâmiyyenin hayât-ı medeniyyemizde pek mühim te’sîrleri, pek azîm fâideleri vardır. Hey’et-i ictimâiyyemiz hiçbir zaman evkāf-ı İslâmiyyeye ihtiyâcdan vâreste kalamaz ve bunların te’mîn ettikleri fâideleri devlet hazînesi kolay kolay te’mîn edemez. Onların fâidelerini idâme ve onlardan istifâdenin devâmını te’mîn etmek, harâblarının ta‘mîr ve termîmlerine, ma‘mûrlarının hüsn-i sûretle muhâfazalarına, indirâstan, inkırâzdan vikāyelerine a‘zamî dikkat ve i'tinâ göstermekle olur.

İslâmiyet âsâr ve müessesât-ı vakfiyyenin muhâfazası lüzûmunu pek büyük ihtimâmlar ile karşılamış, hüsn-i muhâfazası için lâzım gelen esâsları kararlaştırmış, inkırâzlarına, indirâslarına, tebdîl ve tağyîrlerine meydân vermemek için evkāfın masûniyet-i mutlakasını, mevcûdiyet-i müstakillesini kabûl ve i‘lân etmiştir. Mâhiyet-i vakfı: "Mevkūfun menfaatini ibâda tahsîs, mülkiyetini de Allah'a tevdî‘ etmektir" şeklinde tefsîr ve telâkkī eylemesi evkāfın masûniyet-i mutlakasına, mevcûdiyet-i mutlakasına pek kuvvetli bir esâstır. Bu tarz-ı tefsîr ve telâkkīye göre evkāfın rakabesi mülküllahtır. Allah'ın mülk-i hâssı olan evkāfta kimsenin hakk-ı müdâhalesi yoktur. Ne kadısı, ne müftüsü, ne reîs-i hükûmet ve devleti, ne hacısı, ne hocası, ne velîsi, ne mütevellîsi mülküllaha, mülküllah olan evkāfa müdâhale edemez, dest-i tecâvüz uzatamaz. Tebdîline, tağyîrine, hedmine, seddine, nakline, bey' ü şirâsına hak kazanamaz. Evkāfın ya ferdlere yahud hey’et-i ictimâiyyeye âid fâidelerine, menfaatlerine halel getirmemek için resmî, gayr-ı resmî, me’mûr, gayr-ı me’mûr her müslüman hukūk-ı evkāfı, âsâr-ı vakfiyyeyi, müessesât-ı hayriyyeyi muhâfazaya çalışmak ile mükelleftir. Kadılar, müftüler, mütevelliler evkāfın lehine çalışmak ile mükelleftirler. Aleyhine çalışmaktan memnû‘durlar. Şart-ı vâkıfı tebdîl ve tağyîr etmek bir esâs-ı şer‘îyi, nass-ı şârii tebdîl ve tağyîr etmek derecesinde mûcib-i mes’ûliyyettir.

İslâmiyet'in evkāfa bu kadar ehemmiyet vermesi pek tabîî, pek mantıkî, pek ma‘kūl, pek hakîmâne, pek diğer-endîşâne, pek dûr-endîşâne, pek ulviyet-güsterânedir. İnsanlara, kendilerinden ziyâde şefkatli, merhametli bulunan İslâmiyet, insan ferdlerini, insan kümelerini bu azîm fâidelerden, bu pek vâsi‘ menâfi‘ menba'larından mahrûm bıraktırmamak ve onlardan dâimâ istifâde ettirmek için tahrîblerine mâni‘ olacak tedbîrler ittihâz etmeyi ihmâl etmemiş ve mes’ûliyet-i ma‘neviyye ve uhreviyyeyi bir kuvve-i mânia olarak göstermiştir. Evkāfın muhâfaza edilmemesi iki cihetten hey’et-i ictimâiyyeyi, cem‘iyet-i beşeriyyeyi mutazarrır eder. Evkāf muhâfaza edilmeyince hey’et-i ictimâiyyeye, cem‘iyet-i beşeriyyeye olan fâideleri, menfaatleri münkatı‘ olur. Hâlbuki evkāf-ı İslâmiyyenin fâideleri, menfaatleri hey’et-i ictimâiyyemiz için elden kaçırılacak fâideler değildir. Bâ-husûs yerlerine yenilerini koymaya ne milletçe, ne de devletçe bugün muktedir değiliz, yarın muktedir olacağımız da şüphelidir. Âsâr-ı vakfiyyenin, müessesât-ı hayriyyenin muhâfaza edilmediğini, harâb ü türâb olduklarını müşâhede eden, vâkıfların nâmlarını yâda vesîle olmak kābiliyetinden çıktıklarını gören bir kimse malını, servetini, âsâr-ı maddiyye ve ma‘neviyyesini vakf etmekten kaçınır, çekinir, heder etmekten ise yiyip içmek kâr-ı akıldır deyip geçer. Mensûb olduğu hey’et-i ictimâiyyeye hayâtî fedâkârlıklar yapan menâfi‘-i umûmiyye uğrunda hayâtını fedâ eden bir kimsenin yâd-ı nâmı, te’yîd-i ihtirâmı uğrunda rekz olunan âbideler ve bu âbidelerin muhâfazası için gösterilen ihtimâmlar diğerlerinin ayn-ı fedâkârlıklara ne derece teşvîk ederse, hey’et-i ictimâiyyeye mâlî fedâkârlıklarda bulunanların, kendi elleriyle rekz etmiş oldukları âbidât-ı vakfiyyeyi muhâfazaya sarf edecek ihtimâmlar, itinâlar da sâir ağniya-yı müslimîni, erbâb-ı ilmi âsâr-ı vakfiyye bırakmaya, müessesât-ı hayriyye vücûda getirmeye de o derece sâik olur. Terk-i hayât ferdlerin şahsî vasiyetlerini yerine getirmek, vasiyetleri mûcebince hareket etmek bile bir vazîfe-i ahlâkiyyedir. Hey’et-i ictimâiyyenin hayrına, menfaatine olmak üzere **[76]** servet-i mâliyye ve fikriyyesini vakf eden ashâb-ı hayrâtın, erbâb-ı hasenâtın âsâr-ı mebrûresine, hidemat-ı meşkûresine dest-i himâyeyi uzatmamak, muhâfazasına ihtimâm göstermemek, mevkūfün-lehleri tebdîlden, tağyîrden çekinmemek, şürût-ı evkāfa ri‘âyetkâr davranmamak ne ahlâk-i ictimâiyye ile ne menâfi‘-i umûmiyye ile, ne de ashâb-ı

hayrâta karşı gösterilmesi lâzım gelen âsâr-ı hürmet-kârâne ile kābil-i te'lîf değildir.

Ferdleri hey'et-i ictimâiyyeye nâfi' birer uzuv hâline getirmek, diğer-endîşlik hissiyâtıyla aşılamak için vücûda getirdikleri âsârın âtîsinden, istikbâlinden, muhâfazasından onları emîn ve mutmain bulundurmak lâzım gelir. Diğer-endîş olmak, uzv-ı nâfi' halini almak füyûzâtının menbaı, menşei, masdarı ulûhiyet, âhiret, cennet, cemâl fikirleri, hisleri, i'tikādlarıdır. Bu fikirler, bu hisler, bu i'tikādlar ferdlerde ne derece kuvvetli olursa, diğer-endîş olmak, uzv-ı nâfi' olmaya çalışmak fikirleri, hisleri de o derece neşvünemâ bulur ve dinî i'tikādlar, hisler ne kadar gevşerse, ne derece za'afa uğrarsa diğer-endîşlik, hey'et-i ictimâiyye menfaaati uğrunda fedâkârlık fikirleri, hisleri de o kadar söner, o derece azalır. Onun için mu'tekid ve müteşerri' hükemâ "dinler olmasaydı beşeriyetin hayât-i ferdiyye ve ictimâiyyesi behîmî bir hayâttan ibâret kalırdı" diyor ve bu sözleri behâimde diğer-endîşlik hissinin bulunmadığını ve onlarda yalnız hod-endîşlik hissinin hâkim olduğunu anlatmak istiyorlarsa da, diğer-endîşlik hissinin vücûda getirdiği asâr-ı hayriyyeye hürmet edilmemesi ve bunların muhâfaza olunmaması hissiyât-ı dînîyyenin telkîn ettiği diğer-endîşlik hissiyâtından istifâdeye halel verir.

Y. A[ayın]**.**

MEDRESELER NE İDİ, NE OLDU?

-1-

Âlemde her şey bir ihtiyâcın mevlûdüdür. İhtiyâc, birçok şeyleri vücûda getirebildiği gibi, ihtiyâca tetâbuk etmeyen herhangi bir teşebbüs, herhangi bir müessese de mahkûm-ı akāmet ve zevâldir.

Şu ufacık mukaddimeden sonra maksada şürû' etmek isterim:

"Doğan ölür, yaşayan görür" derler. Evet, bütün mevcûdatın kendisine göre bir doğumu, bir de ölümü vardır. Fakat nice ölüler vardır ki arkasına bırakmış olduğu âsâr-ı muhallede, onu ebediyyen yaşatır. Arkasına nâfi' ve muhalled bir eser bırakmadan göçüp gitmiş olanlar ne kadar bedbahttırlar!

İşte bugün fânîler zümresine karışmış olan medreseler de yaşadığı müddetçe menâfi'-i umûmiyyeye âid birçok âsâr-ı bâkıyye bırakarak yerlerini başkalarına terk etmiş olan zî-hayât mevcûdlar cümlesindendir.

Sebîlü'r-Reşâd'ın 598'nci nüshasında intişâr etmiş olan "Fânî medreselerin bâkī eserleri" makālesinde bu cihet pek iyi îzâh edilmiş olduğundan artık buna dâir tafsîlâtı zâid görüyorum. Ben bu makālelerim ile "olduğu günden i'tibâren câvidânî bir hayât ile yaşayan fânîler zümresine karıştığı an-ı târîhîye kadar beşeriyete neşr-i füyûzât etmiş ve nâ-mütenâhî âsâr-ı muhallede bırakmış ve nihâyet ölümü âlem için zâyi'âttan sayılanlar gibi yerini boş bırakmış olan medreseler"in edvâr-ı hayâtiyyesine dâir bir fikr-i icmâlî vermek istiyorum.

Bugün memâlik-i İslâmiyyenin hemen her tarafında medrese vardır. Sâde büyük şehir ve kasabalarda değil, köylerde bile medrese vardır. Anadolu'da iki, üç, hattâ dört medrese olan köy biliyorum. Bunların hepsi ashâb-ı hayrât tarafından yaptırılmıştır. Bu medreseler, mâzîye doğru uzadıkça âdetâ mahrûtî bir şekil irâe ediyor.

Bidâyet-i İslâm'da bugünkü şekilde mektep ve medreseler nâmıyla bir müesseseye tesâdüf edilemiyor. Diyebiliriz ki İslâm'da ilk medrese Mescid-i Nebevî'dir. Nebî-i zî-şân Efendimiz vazîfe-i tedrîsi de, vazîfe-i iftâ ve kazâyı da Mescid-i Nebevîlerinden îfâ buyururlardı. Müslümanlık hem din, hem şerîat olduğu ta'bîr-i diğerle ahkâm-ı dünyeviyye ve uhreviyyeyi câmi' bulunduğu cihetle dünyâ ve âhirete müte'allik olan ahkâmı sahâbelerine teblîğ eder, sorulan suâllere cevâb verirdi. Medrese-i Muhammedî'den çıkan zevât-ı kirâm da Nebî-i zî-şândan teblîğ eyledikleri Kur'ân-ı Kerîm ile ehâdîs-i nebeviyyeyi ve bunlardan teşa'ub eden veya bunlara binâ kılınan ilimleri halka öğretirlerdi. Hazret-i Muhammed sallallāhu aleyhi ve sellem Efendimiz'in teblîğ buyurdukları desâtîr-i ilmiyye sâyesinde beşeriyet için geniş bir sâha-i tefekkür açılıyordu. Bunun içindir ki daha ilk devirlerde ma'kūlât ve menkūlât sâhalarında pek çok müctehidler, her şu'be-i fende yüzlerce, binlerce erbâb-ı ihtisâs yetişti. Bu e'âzım, şer'in makāsıdını ve asrın îcâbâtını ve tahavvül-i ezmân ile mütemâdiyen tezâyüd ve tekessür eden ihtiyâcât-ı beşeriyyeyi çok iyi takdîr etmiş oldukları cihetle desâtîr-i İslâmiyyenin hâdisâta suver-i tatbîkiyyesini de pek iyi bir sûrette görebilirlerdi. İslâm'ın her nevi' ulûm ve fünûna teşvîki ve cehlin netâyic-i vahîmesinden tahzîri sâyesindedir ki daha ilk devirlerde bile her şu'be-i ilim ve fende mütehassıslar, muhakkik ve müdekkikler, müctehid ve hakîmler yetişmişti. Maamâfih ilk devirlerde ulemâ derslerini cevâmi'-i şerîfede yahud kendi evlerinde yahud da husûsî dershânelerde verirlerdi. Mezâhib-i muhtelifede yetişen e'imme-i müctehidîn ile tabîb-i şehîr Ebûbekr Râzî, Farabî, İbn Sina, Gazalî, Fahreddin Râzî gibi e'âzım-ı ulemâ ve hükemânın yetiştiği ve ulûm-ı muhtelifenin i'tilâ bulduğu devirlerde bile bugünkü şekilde müstakil bir mektep **[77]** ve medrese yoktu. Fakat zamanın ihtiyâcına göre ulûm-ı şer'iyye ve hikemiyye en mükemmel bir sûrette tedrîs edilerek en büyük müfessirler, en büyük muhaddisler, en büyük müctehid ve feylesoflar, hattâ tabîbler yetişebilecek sûrette îfâ-yı tedrîsât ediliyordu.

Ulûm-ı şer'iyye ve hikemiyyenin tedrîs ve neşri maksadıyla te'sîs edilen ve herbirisi gittikçe idâdîsi de birlikte başlıbaşına bir dâru'l-fünûn hâlini iktisâb eylemiş olan medreselerin bidâyeti beşinci asr-ı Hicrî'nin evâiline tesâdüf ettiği ve yalnız âlem-i İslâm'da değil, belki bütün cihân-i ma'rifette büyük bir nâm bırakmış olan meşhûr "Medrese-i Nizâmiyye"nin ilk te'sîs edilen medrese olduğu bazı müverrihler tarafından kayd ediliyorsa da bir kısım müverrihler bu mühim müesseselerin daha evvel te'sîs edildiğini yazıyorlar. Binâberîn halkın ihtiyâc ve rûhundan doğan ve medrese nâmı almış olan bu İslâm dâru'l-fünûnları mümtâz ve mütebahhir e'âzıma menşe-i feyz olmuş, binlerce e'âzım bu dâru'l-fünûnlardan iktibâs-ı feyz ve kemâl etmiştir. Bunların yetiştirdiği e'âzımın isimleri kayd edilecek olsa cildler doldurmak îcâb eder.

Diğer hükûmât-ı İslâmiyye gibi Osmanlılar da maârif-i umûmiyyesini mecrâ-yı medârise tevdî' etmiş bulunuyordu. Fâtih zamanındaki medrese teşkîlâtı ne mühim bir tertîb arz eder. O medreseleri, ibtidâî, tâlî, âlî ve ihtisâs medreseleri olmak üzere dört kısma ayrılmış görüyoruz. Tarîk-i ulemâya sâlik olacak tâlibîn-i irfân sıra ile hâric, dâhil ve mûsıla medreselerinde mukaddimât-ı ulûmu tahsîl ve ulûm-ı âliyyeyi ikmâl ettikten sonra ihtisâs maksadıyla sahn denilen ve bugünkü teşkîlâta nazaran bir dâru'l-fünûn mâhiyetinde olan medreseye geçerdi. Bu medrese sırf mütehassıs yetiştirmeye mahsûs olduğu cihetle müteaddid şu'belere inkısâm etmiş bulunuyordu. O zamanlar medâris-i İslâmiyyede ulûm-ı şer'iyye, dürûs-ı müdevveneden bir şu'be olup fünûn-ı sâireye de aynı derecede ehemmiyet verilir ve mesleğinde mütehassıs tabîbler, riyâzîler, hey'et-şinâslar yetişerek maârif-i milleti müessesât-ı sâireden müstağni kılardı. Milletin ulemâsı, fukahâsı, hükemâsı hep buradan çıkardı. Hükemâsı, vüzerâsı bu dârulûmlardan ahz-ı feyz ederdi. Devr-i Kānûnî'den sonra medreseler -burada îzâhı uzun sürecek olan bazı esbâb ve avâmilin te'sîriyle- yavaş yavaş inhitâta sürükleniyor ve binâenaleyh ehemmiyet-i sâbıkasını gayr ediyordu. Bir vakitler devletin en dirâyetli vezirlerini, en büyük sadrazamlarını bu müessese-i ilmiyye yetiştirirken bi'l-âhare bir taraftan ulûm ve fünûnun mukaddimât ve tekâmülâtına yabancı kalması, diğer taraftan hükûmetin bu müesseselere karşı gösterdiği ihmâl ve lâ-kaydî yüzünden bu müesseseler evvelce hâiz oldukları mevki'-i bülendi büsbütün gāib etmişlerdi. Maamâfih bu kadar ihmâl edilen ve hükûmetten hiçbir himâye görmeyen bu müesseseler, son nefesine kadar yine az çok vazîfelerini îfâ etmişler, milyonlar sarf edilen müessesât-ı ilmiyye-i sâire hiçbir mahsûl vermeyip mütemâdiyen bizi Avrupa'ya muhtâc bıraktığı hâlde onlar ulûm-ı şer'iyyede bizi başkalarına muhtâc etmediler. Bu vaz'iyette bile medreseler yalnız din âlimi yetiştirmekle kalmayarak din ile ulûm-ı sâireyi de nefsinde cem' etmiş zevât yetiştirmiştir. Bugün bile ortada görülenler yine o medreselerden az çok tefeyyüz etmiş olanlardır.

Maamâfih medâris-i İslâmiyyenin terakkīyât-ı asriyyeyi ta'kīb eylememiş olmasında yegâne âmil elbette hocalar değildi. Son zamanların vâkı'aları hocalar aleyhine böyle bir hükmü vermeye kat'iyyen mâni'dir. Hükûmet ciddî olarak hangi ıslâhâtı istemiş ise az çok olmuştur.

İ'lân-ı Meşrûtiyetle beraber medârisin ıslâhı ve talebe-i ulûmun terfih-i hâlleri de mevzû'-ı bahs olunca bunu medreseliler derhal büyük bir sevinçle karşılamış ve bizzat kendileri ortaya atılmıştı. Her meslekte olduğu gibi burada da birkaç serseri bu ıslâhâta aleyhdâr görünmüşlerse de onların ehemmiyeti yoktu. Bütün ilmiye vaz'iyeti müdrikti. Bu derekeye neden sukūt etmiş olduklarının esbâbını da pekâlâ görüyorlardı.

İlk ıslâhât, Meclis-i Mesâlih-i Talebe tarafından kaleme alınan 1326 târîhli nizâmnâme ile başlamıştı. Bu târîhe kadar medrese kavânîn-i gayr-ı mektûbe ile idâre olunurdu. Medresede müddet-i tahsîl, şerâit-i duhûl nazar-ı dikkate alınmamıştı. Her müderris istediği kadar okutur, on iki sene, on beş sene okuttuktan sonra bir icâzet verirdi. Talebenin medreseye girebilmesi için muayyen bir şey yoktu. İsterse sekiz yaşında gelir, altmış sekiz yaşına kadar medresede oturabilirdi. Ufak sinde gelenler bi't-tabi' akrabasından bir hoca efendinin cenâh-ı himâyesine ilticâ ederek hıfza çalışır, derse başlardı.

1326 nizâmnâmesiyle müddet-i tahsîl ve şerâit-i duhûl tesbît edildi. Müddet-i tahsîlin on iki sene olduğu ve bir mektep şehâdetnâmesini ihrâz veya bu derecede ehliyeti olduğunu bi'l-imtihân isbât etmemiş olanların medreseye kabûl edilemeyecekleri tasrîh olundu. Kitâblar değiştirilerek mühim dersler ilâve edildi. Hadîs ve tefsîr dersleri ile beraber tabîiyyât, riyâziyyât, hey'et, târîh ve coğrafya dersleri de resmî programlarına idhâl olundu. Her sene sınıf imtihânları icrâ edilmeye başlanıldı. İlmiye mesleğine mensûb olan her ferd teşkîlat-ı cedîdeden çok memnûn idiler.

[78] Medreselilerin yegâne kabâhati terakkīyât-ı asrîyyeye bigâne kalmak ve onu istememek değil mi idi? İşte bundan sonra onlar da bu terakkīyât ve teceddütâtı kabûl etmiş, onlar da ihtiyâcât-ı asriyyeyi anlamış diğer arkadaşlarıyla birlikte bu yolun yolcusu olduklarını i'lân etmişlerdi.

Binâenaleyh bundan sonra ikide birde tekrâr edilip duran "Medreseliler bir şey bilmez. Medresede nasara yensurudan başka bir şey okunmaz. Îcâb-ı asra tetâbuk ve ihtiyâcı te'mîn etmeyen bu müesseseler nâfi' bir şekle

sokulmalıdır…" gibi nakarât işitilmeyekti. Zavallı ve temiz kalbli medreseliler! Hiç anlayamamışlardı ki medresede asrın îcâbâtına göre mükemmel bir tahsîl ve terbiye görmeleri de kendileri için âtiyyen daha büyük bir kusûr teşkîl edecek ve bu yüzden mevcûdiyetlerine hitâm verilecektir. bi't-tabi‘ bunun hatırlarına bile getirmezlerdi. Fakat imkân âleminde yaşadığımızı unutmamalıyız.

Teşkîlâttan evvel her talebe hocasını kendisi ihtiyâr ve beğendiği hocanın dersine devâm ederdi.

Binâenaleyh hoca, talebenin nazarında maâşlı bir me’mûr, bir ecîr değil, müşfik bir mürebbî, baba makāmına kāim hakîkī ve yegâne bir muallim idi. Talebe ile hoca arasındaki râbıta, baba-evlâd râbıtasından daha kavî idi. Bunun içindir ki hocasından ayrılan talebeye pek nâdir tesâdüf edilirdi. Hocanın rızâsını almadıkça talebe başka bir yere gitmezdi. Hattâ taşradan İstanbul'a gelecekler bile be-heme-hâl hocasının rızâsını alır ve ondan sonra gelirdi. Bu terbiyenin âsârı medrese talebesinde hâlâ bâkîdir. Talebe hocasına karşı pek büyük hürmet besler. 1326 nizâmnamesiyle başlayan yeni teşkîlât gittikçe tekâmül ediyor, ihtiyâca göre bazı tebeddülât vukūa geliyordu. Nihâyet 18 Eylül 1330 târîhli nizâmnâme ile esâslı ve asrî bir teşkîlât vücûda getirildi.

İCTİMÂÎ SUKŪT

Açık Yazı ve Açık Resim Ticâreti

Akşam gazetesinde neşr olunan şu başmakāleyi ehemmiyetine mebnî aynen nakl ediyoruz:

"Bâb-ı Âlî Caddesi'nde her geçdikçe bu mevzû‘ hatırıma geliyor. Yazmak istiyorum, "Birkaç dostu daha rencîde etmekten başka neye yarar?" suâli elimi tutuyor. Fakat şurası muhakkak ki bazı mizâh gazetelerinde ve bir takım edebî neşriyâtta "açık yazı" ve "çıplak resim" merâkı, rezâlet derecesini çoktan aştı. Geçen gün Kadıköy vapurunda satın aldığım bir mizâh gazetesinin ilk sahîfesindeki resmi, yanımda oturan yaşlı başlı bir erkekten saklamak zarûretinde kaldım. İstisnâları bir tarafa bırakınız, bugünkü mizâh ve edebiyât, çirkin bir "bahnâmecilik" san'atı olmuştur.

Bu san'atın ne resmi, ne de yazısı kārie neşât vermek için değildir. Rûh ile hiçbir nisbeti yoktur. Bu sanat, insanın galiz ve behîmî zevklerini uyandırarak ticâret etmek usûlüdür.

Matbûâtta temiz bir isim bırakan ve bir vakitten beri mizâhla meşgūl arkadaşlarımdan birine bu nev neşriyâtın tehlikesinden bahsettim. Bana şu suâli sordu: "Fransa'da çıkan mecmû‘aları görmüyor musunuz? Hattâ Almanya'da bile var.."

– Fakat hiçbir Fransız âilesinde ve bir Fransız genç kızının elinde o mecmû'alardan birine tesâdüf etmek mümkün müdür?

– Bu nasîhati âilelere veriniz. Onlar çocuklarını murâkabe etmezlerse kusûr bizim midir?"

Kusûr İstanbul müdde‘î-i umûmîsinin, Türk âilesinin ve Türk muharrirlerinindir. Onun için her üçünü vazîfeye da‘vet etmek istiyoruz.

Bahnâme mizâh ve edebiyatının bilhassa telkīn ettiği fikir, âile ve nâmus düşmanlığıdır. Bu mizâh ve edebiyâtta resmini gördüğünüz ve ismini işittiğiniz her zevce zâniyyedir ve her zevc boynuzlu tasavvur olunur. Hepsi genç olan âile kadınlarından her birinin mutlaka birkaç âşığı vardır. Âşık, kadının güzel saçı, güzel gözü ve güzel burnu gibi, onu tamamlayan bir şeydir. Sâdık koca bir avanak tipi olduğu gibi sâdık kadın da evde kalmış ihtiyâr kız nev‘inden, gülünç ve acıklı bir mahlûktur. Bu edebiyât ve mizâhda genç kız safveti, temiz bâkire rûhu mechûldür.

Bu edebiyât ve mizâh Paris'in umûmhâne mecmûalarını taklîd eder. Hemen bütün resim ve yazıları o nevi‘ neşriyattan istinsâh edilmiştir.

Geçen kış Beyoğlu'na bir Fransız tiyatro hey’eti ile bir Fransız opereti geldi. Bu iki kumpanya İstanbul halkına aynı zinâ ve boynuz edebiyatının nümûnelerini gösterdiler. Salon tenhâlaştığı zamanlar i‘lânların başına: "bu oyun genç kızlara memnû‘dur!" ser-levhası konurdu. Bunun sebebi daha ziyâde genç kız müşterisi tedârik etmekti. Bütün seneler Beyoğlu'ndaki sahneler ve İstanbul'da intişâr eden bir kısım mizâh gazeteleriyle açık romanlar, zâten za‘afa uğrayan, sefâlet sebebiyle sendeleyen, eski hayât ile yeni hayât arasında bir intikāl buhrânı geçiren Türk âilesine bu vahîm tereddîyi telkīn etti. Şu veya bu tarzdaki neşriyâtın muhît üzerindeki te’sîrini derhâl ölçmek mümkün değildir. Bugün ikrâh ile dinlenen fikirler, yavaş yavaş hevâ-yı nesîmîyi işbâ‘ hâline getirir ve yarın en fazîletli kimseler için bile tabîî telâkkī olunur.

Memlekette edebiyât ve fikir hareketi tamâmıyla durmuştur. Münekkid yoktur. Âile murâkabesi yoktur. Mektep terbiyesi yoktur. Böyle korkunç bir anarşı içinde muzır ve tehlikeli olduğunda ittifâk ettiğimiz herhangi bir cereyâna karşı, her Türk'ün bir mücâdele vazîfesi olmak lâzım gelir. Sâfî ticâret hırsını ancak Türk milletinin fazîlet veya sukūtuyla alâkadâr olmayan ecnebî bezirgânlar besleyebilirler.

Hepimizin ayrı ayrı vazîfelerimiz vardır. Bizzât bu neşriyâtı iş edinen muharrirler, cem‘iyete zarar verdikleri-

ni düşünmelidirler. Babalar ve analar, âile mukaddesâtını tehzîl eden bu neşriyâtın azîm zararından haberdâr olmalıdırlar. Müdde'î-i umûmî beyin ise başka işlerle fazla meşgūl olduğunu zannediyoruz. Vâkı'â hürriyet-i matbûâta karşı hükûmet müdâhalesinin şiddetle aleyhindeyiz. Zira hükûmet me'mûrlarını, kaç senedir tecrübe ettik. Küçük bir salâhiyet bahşettiğiniz me'mûrun, bu takyîdsiz serbestîsini nereye kadar götüreceğini tahmîn edebiliriz. Hayır, bunu istemiyoruz. Tehlikenin önüne geçmek için muharrir arkadaşlarımızın, âile reîslerinin ve İstanbul müdde'î-i umûmisinin teyakkuz ve dikkatleri kâfidir! - **Falih Rıfkı**"

[79] Bu makāle münâsebetiyle bir kāri de *Akşam* gazetesine şu mektubu göndermiştir:

"Metâını sürmek isteyenlerin hayâ ve hicâb perdesini gitgide daha fazla yırttıkları bir devirde yaşıyoruz. Ahlâk kıymetleri o kadar altüst oldu ki dün yanaklarımızı kızartan bir manzara bugün dudaklarımızda tebessümler yaratıyor. Vaktiyle edeb ve nâmus erbâbını kaçıran şeyler şimdi bir ökse hizmetini görüyor. Ahlâksızlık o kadar revâc buldu ki "ahlâksızlık" olduğunu bağırmadıkça ne zevkin, ne edebiyâtın, ne resmin, ne tiyatronun, ne sinemanın câzibesi kalmıyor. Ölçüsü her gün biraz daha artan zehirlere asâbı alışan tiryâkî gibi hassâsiyetimiz hergün biraz daha körleşiyor. Dün tecessüsümüzü tahrîk eden bir şey, bugün bizde bir merâk hissi bile tahrîk etmiyor. Gizli kokain tacirlerinin mel'anetkâr lütfü karşısında gibi her gün "az daha, biraz daha…" diyoruz. Bir hikâyenin satırları arasında bazen uryân bir kelime sezdiğimiz zaman hiddetlenirdik. Devletin bütün te'dîb kuvvetleri harekete gelirdi. Şimdi gözlerimizin önünde en kaba bir bahnâmenin sahîfelerini birer birer açıyorlar, tabîî görüyoruz. Mizâh, yazılarıyla ve resimleriyle, frenklerin "pornografik" nâmını verdikleri bir nevi' zinâ edebiyâtı oldu. Garbın en aşağı tabakalarında sürüklenip giden mülevves neşriyâtı, birdenbire edebiyâtımızın şâheseri yaptık. Ressamlarımız çıplak kadın ve aldatılmış koca resminden başka karikatür yapamıyorlar. Mizâh gazeteleri arasında kuvve-i bâhiyyeyi tahrîk müsâbakası açıldı.

Bu ahlâk anarşisinden istifâde ederek hassâsiyetin bu tereddîsini bir ihtikâr vâsıtası ittihâz eden tiyatro ve sinema sâhibleri de reklamların altına yeni bir düstûr buldular: "Genç kızlara memnû'dur!" Ahlâksızlığı ahlâk kāidesiyle i'lân etmek için bundan daha iblisâne bir şekil bulunamazdı. Genç kızların iffet ve hicâbını, sıyânet endîşesi altında bozmak için, "memnû' meyve"nin câzibesi bundan daha fazla sûistimâl edilemez.

Fakat artık âr ve hayâ ile bu kadar oynanması sinire dokunuyor. Gün aşırı reklamlarda gördüğümüz "Genç kızlara memnû'dur!" ibâresi Türk ahlâkıyla fecî bir istihzâ hâlini aldı. Müdde'î-i umûmîlik, zâbıta-i ahlâkiyye nerede? Genç kızların ve kadınların seyredemeyeceği bir piyes, bir film erkeklere nasıl gösterilebilir? Eğer bu reklam yalansa âmmenin ahlâkıyla böyle nasıl oynanabilir?

Zâbıta kumarhâneleri basıyor, randevu yerlerini kapıyormuş! Sinema perdesi, mîzâh nâmı altına halka hergün binlerce nüshası okutturulan zinâ sahneleri, ahlâk-ı umûmiyyeye daha az muzır mı addediliyor?"

Akşam'ın başmakālesinin mündericâtı Falih Rıfkı Bey'in fikirlerinde şâyân-ı şükrân bir tahavvül hâsıl olduğunu göstermektedir. Biz esâsen açılan fazla serbestî tarîkinin bu netîceyi intâc edeceğini pek evvelden görmüş ve bu iffet-şiken cereyâna mâni' olmak için vüs'ümüzün yettiği kadar bezl-i mesâîde bulunmuş idik. O vakitler bizim bu mesâîmiz taassuba hamledilmiş, kadın ve erkek münâsebâtında yapılmak istenilen fazla serbestî "namus-ı millîye ta'arruz değil, kendilerine gāyet tabîî ve güzel geldiği" söylenilmiş idi. Şimdi ise o tabîî ve güzel görülen cereyânların tabîî netâyicinin bir kısmı olan açık resim ve açık yazılar Falih Rıfkı Bey'in bile rûhunu isyâna getiriyor.

Hiç kimse kendisine mutaassıb dedirtmek istemez. Zira taassub i'tidâlin zıddıdır. Bizim evvelden beri bütün telaşlarımız âile râbıtasına, milletimizin meşhûr olan iffet-i hasenesine, ahlâkī metanetine zarar gelmesinden korktuğumuzdandır. Nitekim bu korku bugün bizlere taassub atfedenlerde de hâsıl olmaya başladığı nazar-ı memnûniyetle görülmektedir.

Öteden beri biz memleketimize en büyük zarar getiren âile râbıtalarını perîşân ve muzmahil eden fuhşa, ahlâksızlığa karşı ciddî tedbîrler ittihâzını istiyoruz. Bunun için müteaddid makāleler yazdık. Milletin ekseriyet-i azîmesinin rûhuna pek muvâfık olan fikirlerimizin pek çok taraflardan hüsn-i kabûl gördüğüne dâir mektuplar aldık. Fakat nasılsa bir kısım münevverlerimiz tarafından yardım görmedikten başka i'tirâzlara, muhalefetlere, ta'rîzlere ma'rûz kaldık.

Bugün kadının bar denilen meyhânelere gitmesini hoş gören, hattâ levâzım-ı medeniyyeden addeden muharrirlerimiz, me'mûrlarımız veya herhangi sınıf halkımız bilmelilerdir ki bir milleti saâdete îsâl edecek de, hakīkī mezellete tenzîl edecek de kadınlıktır. Kadını barlarda, gazinolarda bir takım mest ve sefih kimselerin bâzîçesi etmek milletin istikbâlini maâzallah sefihlerle, müterreddîlerle mahv ve muzmahil etmek demektir. Bizim i'tikādımızca, velevki herhangi bir cem'iyet-i hayriyyenin menfaati için olsun, kadınları yabancı erkeklerle dansa alıştırmak ve bunu kibarlık addederek bütün genç

kızlarımızda, kadınlarımızda nâ-mahrem eline teslîm olmakta mahzûr olmadığı ve bilakis bunun terakkīyât-ı asriyye levâzımından olduğu hakkında bir i'tikād hâsıl etmek elbette millî mevcûdiyetimizin hayrına bir iş değildir.

İşte hepsinden evvel nazar-ı i'tibâra alınacak cihet tecrübesiz gençleri, iyiyi kötüyü tefrîke muktedir olmayan bir takım kimseleri yanlış ve tehlikeli i'tikādlara sevk edecek teşvîkāttan ihtirâz etmemiz idi. Böyle olmadıkça açık yazı yazmayın, açık resimler yapmayın gibi söz pek az te'sîr eder. İş muktedâ ve pîşvâ addedilen kısmın, hatt-ı hareketlerini âdâb ve ahlâk-ı milliyyeye tevfîk etmelerindedir. Yoksa bunlar bi'l-fi'l muzır serbestîyi tecvîz ve icrâ etmekte devâm ederlerken genç muharrirlerden, mîzâhçılardan nezîh ve edeb-âmûz yazılar, resimler beklemek bilmeyiz ne derece müfîd olur?

Bizce işin hayırlısı ictimâiyâtımızı nezîh, vakūr, metîn, mekîn, afif bir hâle getirebilmek için hepsinden evvel ahlâkī bir teşkîlâta, bir murâkabe-i ictimâiyye hey'etinin teşekkülüne ihtiyâc vardır. Bu teşkîlâtı idâre edecek zevât tabîî her mahallenin en nezîh ve muktedir zevâtı olacaktır. Bir kere verilecek terbiyenin esâs yolları tanzîm edilmeli ve o yollar üzerinde her nerede olursa olsun milleti fazîletli edecek terbiye usûllerini alıp tatbîkine ihtimâm etmelidir. Her hâlde bu milleti iffet **[80]** ve nezâhete da'vetle bir müddetten beri gitmekte olduğumuz yanlış ictimâiyâtın tashihine en ziyâde hizmet edecek kısım matbûâttır.

Matbûât nezâhet ve iffet-i milliyyeye ne derece hürmet gösterirse o kadar ictimâî tehlikenin önüne geçilmiş olur. İctimâî fenâlıkların izâlesi içn bugün matbûât kadar müessir hangi vâsıta-i ictimâiyye vardır? Bugünkü sukūt-ı ahlâkînin avâmili miyânında en büyük hisse-i mes'ûliyet matbûâta terettüb etmektedir. Bu mes'ûliyetten ekseriyet i'tibârıyla matbûât-ı yevmiyyemiz de müstağnî kalamaz. müslüman kadınlarını -kibar fuhuş yatakları olan- barlara gitmeye, erkeklerle dans etmeye, sahnelere çıkartarak aktrislik ettirmeye, sinemalarda, tiyatrolarda erkeklerle diz dize oturtmaya teşvîk eden matbûât-ı yevmiyyemiz değil midir? Bu husûsta belki mes'ûliyetlerin en büyük hissesi *Akşam* gazetesine aid olsa gerekdir. *Akşam* gazetesinin yazdığı hikâyeler mîzâhî gazetelerin iffet şikenâne neşriyatından pek farklı değildir. Maamâfih *Akşam* gazetesinin geç de olsa, hak ve hakîkate tarafdâr olması şâyân-ı takdîrdir. Falih Rıfkı Bey'in bu makālesine, bazılarının zâhib olduğu gibi, biz siyâsî bir takım sevâik de arayacak değiliz. Biz bunu samîmî olarak kabûl ediyoruz. Ve bütün muharrirlerin de samîmî olarak kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate almalarını temennî ediyoruz.

Ahlâk-ı Milliyyenin İnhidâmına Karşı Seyirci Kalınabilir mi?

İkdâm gazetesinin başmuharriri Ahmed Cevdet Bey yazıyor:

"Bir memleketin, bir milletin ma'nen yükselmesine hizmet edenler, o millet ve memleketin ulemâsı, üdebâsıdır. Bütün memâlik-i mütemeddinede görülmüştür ki ilim ve kalem sâhibleri hey'et-i ictimâiyyeyi ma'nen ıslâha lüzûm gördükleri zaman müellefât ile halkın seviyesini yükseltmeye, zihinlerde ictimâî inkılâb vücûda getirmeye muvaffak olmuşlardır.

Şimdi bizim memleketimiz için de ulemâ ve üdebânın hizmetine pek büyük ihtiyâc görülüyor. Seviye-i ma'neviyyece yükselmeye halk muhtâcdır. Çünkü o seviyeyi bir takım hâdisât tazyîk etmeye başlamıştır. Buna neşriyâtta lâubâlilik de sebeb oluyor. Resimler üstüne tüy dikiyor. Sinemaların fenâ filimleri darbesi de caba… Ahlâk-ı umûmiyyemizde aşağıya doğru bir tebeddül vardır. Buna te'sîr edecek çarelerden biri, ahlâk ve seciyenin mecrâsını çevirecek eserlerdir.

Memleketin tenvîre, bu zamandaki ihtiyâcı kadar hiçbir zaman ihtiyâc görülmemiştir. Biz ahvâl-i umûmiyyemize bakınca bu ihtiyâcı çok iyi hissediyoruz.

Halk da artık vakitlerini hafif şeylerin mütâleasına hasrediyorlar ve hafif şeylerden hoşlanıyorlar. Bu ne kadar teessüf edilecek bir şeydir. İçinde bulunduğumuz vekāyi', bize âtînin ehemmiyetini göstermektedir. Bu kadar mühim bir mevkii bulunan Türk halkını çok tenvîr etmek iktizâ eder. Biz umûmen başka bir terbiyeye muhtacız.

Binâenaleyh bir taraftan erbâb-ı kalem, diğer taraftan ulemâ ve fudalâ ve mütehassısîn hey'et-i ictimâiyyemizin muhtâc olduğu mesâil-i maddiyye ve ma'neviyyeyi makālelerle, risâleler ile temhîd etmelidirler. Rahat rahat seyirci olarak oturmak olamaz."

Of Ulemâ ve Müntehib-i Sânîlerin İstirhâmâtı

Of Kazâsı ulemâsıyla müntehib-i sânîleri tarafından Türkiye Cumhûriyeti Riyâset-i Celîlesi'ne âtîdeki telgrafın çekildiği Of'tan idârehânemize bildirilmiştir:

Ankara Türkiye Cumhûriyeti Riyâset-i Celîlesi'ne,
Sûreti Hey'et-i Vekîle'ye

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu mûcebince verilen emir üzerine kazâmızda ashâb-ı hayrât tarafından inşâ ve ulemâ tarafından hasbî idâre edilen yetmiş üç medrese

tamâmen sed edildi. Fakat küşâdı va'd buyurulan İmâm ve Hatib mektepleri henüz açılmadı. Şu hâlde tahsîlde bulunan bini mütecâviz talebe meydânda kaldığı gibi sene-i âtiyyeye terk edilecek talebe tahsîlde değildir diyerek sevkleri lâzım geldiğinden ihtiyâcât-ı dîniyyemizden olan ulûm-ı dîniyyemizin kökünden kaldırılacağı anlaşılıyor. Hamd olsun biz müslümanız, hükûmetimiz de İslâm hükûmetidir. Dinimiz için canımızı, mâlımızı fedâ edenlerdeniz. Dinsiz bir gün yaşamasını arzû etmeyen bu millete umûr-ı dîniyyesini öğretecek âlim, imâm, hatîb lâzımdır. Memâlik-i ecnebiyyedeki İslâmlara bile âlim, mürşid yetiştiren Of kazâsının medâris-i mevcûdesi ıslâh edilinceye kadar ke'l-evvel sınıf imtihânlarının icrâ-sıyla tahsîle devâm ettirilmesini istirhâm eyleriz.

Câmi'de Hıfz-ı Kur'ân Mücrimleri!

Tevhîd-i Efkâr refîkimizde okunmuştur:

Konya'dan mevsûku'l-kelim muhterem bir zât matbaamıza yazıyor:

"Mukaddemâ hâfız yetiştirmek üzere Konya'da te'sîs edilmiş olan Dâru'l-huffâz maârif Vekâleti'nin emriyle sed edilmiş, bunun üzerine hâfızlar câmi-i şerîfte hıfz-ı Kur'ân dersine başlamışlardı. Bunu haber alan Maârif müfettişi, ders esnâsında câmi'e giderek hâfızların hakîkaten hıfz-ı Kur'ân dersine devâm etmekte olduklarını görmüş ve bunun üzerine hâfızları "cürm-i meşhûd" hâlinde yakaladığını mübeyyin bir rapor kaleme alıp mâ-fevkine takdîm etmiştir."

Hıfza çalışanları cürm-i meşhûd hâlinde yakalayan -sâbıkan polis müfettişi olması muhtemel- Maârif müfettişi bu gayretine mükâfaten bir derece terfî' edilmedi mi acaba?

Laik bir hükûmet te'sîs ettiğimizi iddiâ eylediğimize ve laikliğin ise kimsenin vicdânına, din ve îmânına karışmamak demek olduğunu söylediğimize nazaran Konya'daki Maârif müfettişinin câmi'de hıfz-ı Kur'ân'a çalışanları ne hakla yakaladığını ve ne salâhiyetle talebenin cürm-i meşhûd hâlinde hıfz-ı Kur'ân eylediklerini mübeyyin rapor kaleme alarak mâ-fevkine takdîm eylediğini sormaya hakkımız yok mu?

Ba'zı âsâr-ı vatan-perverâneyi okuyanlara karşı devr-i istibdâdda böyle cürm-i meşhûd hâlinde yine jurnaller verilir ve o jurnallere Sultân Hamid tarafından ihsânlarla mukâbele edilirdi. O eski jurnalcilik usûlünü andıran bu hâdise karşısında laik Maârif vekîlinin ne yaptığını, Maârif müdürünü tecziye edip etmediğini sormaya hakkımız yok mu?

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

12 Haziran 1924 | 09 Zi'l-ka'de 1342 | * Perşembe * | 12 Haziran 1340 | Cild: 24 - Aded: 604

ESRÂR-ı KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ)[1]

Meâl-i Kerîmi

"Yine onlar (ehl-i kitâb): Allah oğul edindi dediler. O'(nun şân-ı azameti) böyle şeylerden mukaddes ve münezzehtir. Belki göklerle yerde her ne varsa (cümlesi) onundur ve cümlesi ona münkâddır."

*
* *

Bundan evvelki yazılardan Cenâb-ı Hakk'ın kendisine mâadâsının şerîk bilinmesini mağfiret etmediği ve muhsin olarak zât-ı ecell ü a'lâsına münkâd olan kimsenin de havf ve hüzünden âzâde olduğu ma'lûm olmuştu. Vahdâniyet-i ilâhiyye ile zât-ı Bârî'nin ibâdet ve rubûbiyette infirâdını isbât husûsunda bu âyât-ı kerîme müterâdif olunca Ehl-i Kitâb ile müşrikînin bu gibi âyât-ı bâhire ve edille-i beyyine-i kâtıa ile mücâdele etmenin netâyicinden biri de, –[2](وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ ذٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِاَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللهُ اَنّٰى يُؤْفَكُونَ) âyet-i kerîmesinin delâletinden müstebân olduğu üzere– Allahu te'âlâya erkek veya kız evlâd isnâd etmelerinden dolayı bunların alnına çarpmak ve da'vâlarının derece-i kıymetini yüzlerine vurmak olmuştur. Nitekim hıristiyanların İsa'yı, Yahudilerin de Üzeyir'i ibnullah i'tikād etmeleri şirk-i sarîh nev'indendir. Bunların kendilerini tevhîd-i Bârî'yi emr ve zâtullâhtan gerek rubûbiyet ve gerek ibâdet bâbında şürekâyı nefy eden kütüb-i semâviyye ehli i'tikād etmekle beraber [3](وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ) mısdâkınca kendilerinin istedikleri gibi erkek evlâdı varken Allah'ın kız evlâdı olduğuna kāil olan cehele-i müşrikînin yolunu tutmuşlardır.

Dîn-i İslâm'ın İbrahim ile Musa ve İsa ve sâir rüsül-i kirâm aleyhimi's-selâm hazerâtının dini olduğunu evvelce söylemiştik. [4](اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ) Hazret-i Mesîh'in ibnullâh olduğuna kāil olmak o kadar sahîf ve kocakarı hezeyânına o kadar yakın bir i'tikāddır ki şu câhil nasârâ ile münâkaşa ve mücâdeleye girişmemiz bile hemen hemen abes ve lağv gibidir. Ancak mebhas-i tevhîdi itmâm için onların bazı şübhelerini zikredeceğiz ki bu heriflerin atiyye-i ilâhiyye olan bunca zekâları ve bu kadar vâsi' ilimleri ile beraber ehl-i felsefe ve zındıkadan olup madde ve tabîatın ötesini münkir oldukları sık sık ve alenen tekrâr edip dururken yine şeklen ve rûhen hurâfâttan hiç farkı olmayan nice akvâl-i sahîfeye kāil oldukları ma'lûm olsun.

Biz burada el-yevm elde olan Tevrât ile enâcîl-i ma'rûfenin sahîh ve mütevâtir ve sened-i muttasıl ile bize bâliğ olmadıkları hakkında -bizden evvelkiler gibi- serd-i edilleden vazgeçiyoruz. Cedelen ve tenezzülen bu kitapların onların i'tikād **[82]** ettikleri gibi olduğunu teslîm ediyoruz. Böyle iken acaba yine bunlarda teslîse ve Allah'ın Mesîh'e peder olduğuna delâlet eder bir şey var mıdır? Mesîh aleyhi's-selâm kendisi için ibnü'l-insan dermiş. Biz bu ta'bîri Havari Matta İncîli'nin yirmi bu kadar yerinde buluyoruz. Bu ta'bîrin Hazret-i Mesîh'in insan olduğundan başkasına delâleti olamayacağı bedîhîdir.

---

[1] Bakara Sûresi 2/116.

[2] Tevbe Sûresi 9/30.

[3] Nahl Sûresi 16/57.

[4] Âl-i İmrân Sûresi 3/19.

Maahâza Luka İncîli'nin üçüncü bâbında Hazret-i Mesîh'in nesebini beyân ederken Mesîh'in İbn Yusuf* ve Âdem'in ibnullâh olduğunu söylüyor. İşte Havârî Luka Mesîh aleyhi's-selâm için ma'rûf bir insanın oğludur, demişken Âdem aleyhi's-selâm için kendi cinsinden ebeveyni olmadığı için ibnullâh diyor. Hâlbuki Âdem aleyhi's-selâmın müteârif olan ma'nâsı Allah'ın oğlu olmadığı hakkında bütün nasârânın icmâı vardır. Evet, İncîl'in bir çok bablarında "ibnullah" ve "ebnâ lillâh/ ebnâullah" ta'bîrleri vârid olmuştur. Bu ta'bîrlerle Allah'ın sevgilileri kasd edilmiştir. Meselâ "Ne mübarektir sulh ediciler, zîrâ onlara evlâdullah tesmiye olunacaktır."** ibâresi bu kabildendir. Kezâlik Yahud ile Mesîh arasında cereyân eden mükâlemede: "Siz pederinizin amelleriyle amel edersiniz. İmdi ona biz veled-i zinâ değiliz. Bizim bir pederimiz var, o da Allah'tır, dediler. İsa dahi onlara dedi ki eğer Allah pederiniz olsaydı beni sever idiniz." denildiği gibi ilk Yuhanna risâlesinin 3'üncü babının 9'uncu âyetinde "Allah'tan her doğmuş olan günâh işlemez. Çünkü onun tohumu onda kalır ve Allah'tan doğmuş olduğu ecilden günâh işleyemez." Ve yine mezkûr risâlenin 5'nci bâbında: "Allah'ın evlâdını sevdiğimizi bundan yani Allah'ı sevip emirlerini hıfz ettiğimizden biliriz." denilmiştir.

Kezâlik Sifr-i Samuel'in 7'nci bâbında Süleyman aleyhi's-selâma "ibnullah" isminin verildiği "Ben ona peder ve o bana oğul olur" ibâresinden anlaşılıyor.

Yine Aşiya aleyhi's-selâmın münâcâtında nebî-i müşârun-ileyhin kendisine ve nebî-i İsrail'e izâfeten Allah'a "eb" ıtlâk ettiği görülüyor. Münâcâtın ibâresi şudur: "Ve şimdi yâ Rab sen pederimizsin"***

Âyât-ı sabıkanın kâffesinden ibn kelimesinden ehl-i tâat ve hıyâr-ı ibâdullâh maksûd ve Allah'a bunlara nazaran eb denilmesinin hakîkat değil, kinâye olduğu kolayca idrâk olunabilir. Bu kitaplarda Allah'a "yetimler babası" denildiği de vardır ki murâd Allah'ın yetimlere olan re'fet ve rahmetini ve cümlesine şâmil olan lütf u ihsânını anlatmaktır. Yuhanna İncîli'nin 8'inci bâbında Hazret-i Mesîh'ten naklen rivâyet edilen "Siz aşağıdansınız. Ben yukarıdayım" ibâresi ile hıristiyanların temessük etmeleri cehl ve dalâlet eseridir. Zira bu gibi sözler bizim avâmmımızın bile arasında şâyi' olmuş kinâyâttandır. Zaman olur ki insan bir kavim ve cemâatin içinden neş'et ettiği ve cemâatlerinden bir ferd olduğu hâlde kavim ve kabîlesinin ve hem-şehrîlerinin bazı ef'âl ve sıfâtını beğenmediği için "Ben sizden değilim" diye teberrîye kalkışır. Binâenaleyh Hazret-i Mesîh'in "Ben yukarıdayım" demesi câhillerin anladığı gibi semâdan indim ve âlem-i beşerîden değilim demek olmayıp hâiz olduğu ismet ve mekânet hasebiyle Allah'ın ıstıfâ ettiği ahyâr-ı nâstan ve bu i'tibâr ile sıfât ve ahlâkça ve akıl ve adâletçe içinde bulunduğu âlem-i zahirîden başka bir âlemin ferd-i muhtârı olduğunu ifhâm içindir. Yuhanna İncîli'nin 7'nci bâbındaki beyânına nazaran Mesih'in kendi telâmîzi hakkında "Çünkü onlar âlemden değillerdir. Nitekim ben de âlemden değilim" buyurması da buna delîldir. Eğer bu ibâre ulûhiyeti iktizâ edeydi Mesîh de, telâmîzi [de] hep ibâdete şâyân ilâhlar olurlardı.

* Yusuf-i Neccâr olacak.

** İncîl-i Matta, Bâb 5, ayet 9.

*** Kitâb-ı Eşiya, bâb 64, âyet 8.

SEYYİD BEY'İN İRŞÂDÂT-I ÂLİMÂNESİ

Âlim-i mûmâ-ileyhin İlâhiyât Fakültesi reisi bulunması iki cihetten hâiz-i ehemmiyet addedilmeye şâyândır. Biri fakültenin vaz'iyet-i ilmiyyesi, diğeri de talebenin istikāmet-i fikriyyesi. Seyyid Beyefendi, ulûm-ı İslâmiyyenin mebâdî ve makāsıdını, mebâdî ile makāsıd arasındaki irtibât ve münâsebetleri, mebâdî ve makāsıdın derecât ve merâhilini, aded ve nevi'lerini bi'l-fi'l görüp geçirmiş olmak sûretiyle bilir bir zât-ı kıymetdârdır. Medâris-i İslâmiyyenin kadîm ve târîhî vezâif-i ilmiyyesini uhde-i mes'ûliyetine almış bulunan İlâhiyât Fakültesi'nin ne gibi bir gāye-i ilmiyye ta'kīb etmesi lâzım geldiğini ve bu gāyeye hangi tarîk-i ilmî ile gidilebileceğini de lâyıkı vechile müdriktir. Bu husûslara âid nazarî, tecrübî, ma'lûmâtıyla, reisliğini deruhde etmiş olduğu fakültenin şimdiki vaz'iyet-i ilmiyyesini karşılaştırınca, tashîh ve ıslâhı lüzûmuna kanâat-i kat'iyye getirdiği şüphesizdir. Ona, böyle bir kanâat-i ilmiyye gelmiş olması, başkalarında da, fakültenin vaz'iyet-i ilmiyyesini tashîh ve ıslâha çalışacağı kanâatini tevlîd etmiştir. Tashîh ve ıslâh teşebbüsâtının muvaffakiyetle netîce-pezîr olacağında da şübhe edilmiyor. Keyfiyyetin ma'kūliyeti, tabîîliği, bizzât kendisinin vâsıl olmak istediği netîcelere göre mukaddimât-ı mantıkiyye ihzâr etmek husûsundaki ihtisâsı ve bu ihtisâsından mütevellid kudret-i iknâiyyesi, nihâyet, hâiz bulunduğu emn ü i'timâd, mâlik olduğu nüfûz ve şöhret ve bunları tetvîc eden hüsn-i niyyeti, te'mîn-i muvaffakiyete kâfî görülüyor. Fâzıl-ı **[83]** müşârun-ileyhin böyle, ümidler ile meşhûn reisliği elbette hâiz-i ehemmiyet telâkkī edilmeye şâyândır.

Tarîk-i tahsîlde talebeye bir istikāmet-i fikriyye ta'yîn etmek, sath-ı bahrde seyr u sefere çıkan sefâin kaptanlarının, istishâb ettikleri istikāmet-i hareket pusulaları kadar ehemmiyet-i hayâtiyyeyi hâ'izdir. Ta'kīb edeceği

istikāmet-i hareket pusulasını hâmil olmayan kaptanların sefînelerini sâhil-i selâmete îsâl edemeyecekleri gibi tarîk-i tahsîlde ta'kīb edeceği istikāmet-i fikriyyeden ve o istikāmetle vâsıl olacağı gāye-i ilmiyeden gāfil bulunan talebe de istifâza edemez. Bu akâmet-i hareketin mes'ûliyeti, bi't-tabi', yolcularını istikāmetsiz ve gāyesiz olarak seyr u sefere çıkaran kaptanlara âiddir. Medreselerin de, mekteplerin de bizi matlûb gāyelere îsâl edememelerinin en mühim sebebi bu müessesât-ı ilmiyyede seyr u sefere çıkan talebenin, hem gāye-i matlûbeden hem de o gāyeye mûsıl hareket-i fikriyye istikāmetinden gāfil bulunmalarıdır. Seyyid Beyefendi gibi ilmî seyr u seferlerde rüsûh ve ihtisâs kesb etmiş mütebahhir, tecrübe-dîde bir kaptanın, İlâhiyât Fakültesi gibi en hayâtî bir sefîne-i ilmiyyeyi gāyesiz ve istikāmetsiz olarak seyr u sefere çıkarmayacağı ma'lûm ve meczûm idi. Fakülte'den hârice akseden ma'lûmâta nazara, fâzıl-ı mûmâ-ileyh fakültenin gāyesini ve o gāyeye vüsûl için ta'kīb edilmesi lâzım gelen hareket-i fikriyye istikāmetini gösterir bir seyr u sefer pusulası tanzîm etmiş ve bu pusula mündericâtı hakkında yolcularına pek mühim ifâdât ve beyânâtta bulunmuştur. Kürsü-i tedrîsten talebeye vukū bulan âlimâne ve mürşidâne ifâdât ve beyânâtının pek mühim gördüğümüz bazı kısımları hakkında bazı mülâhazât dermiyân etmek lüzûmunu hissediyoruz. Hayr-hâhâne olarak vukū bulan ifâdât ve beyânâtın pek mühim gördüğümüz noktaları şu esâslardır:

1- Diyânet-i İslâmiyye'nin hakkıyla anlaşılmamış bulunduğu ve talebenin hakkıyla anlamaya çalışmaları lüzûmu.

2- Diyânet-i İslâmiyye'nin bazı zevâid ile karışık olduğu ve bu zevâidin tay ve terki lüzûmu.

3- Hocaların, ehâdîs-i şerîfenin sahîhini gayr-ı sahîhinden tefrîk edemedikleri.

4- Akvâl-i fukahâya fazla merbûtiyet gösterildiği ve bu merbûtiyetin hürriyet-i tefekküre mâni' olduğu.

5- Mukāvemet edilmeyen kuvvetli cereyânlar karşısında, dine mugāyir mesâil ve hâdisâtın diyânetle az alâkadâr gösterilmesi lüzûmu.

Fâzıl-ı müşârun-ileyhten vukū bulduğu rivâyet olunan bu ifâdât ve beyânâtın ne dereceye kadar doğru olduğunu bilemediğimiz için (العهدة على الراوى) diyerek husûsât-ı mezkûre hakkındaki mülâhazâtımızı ber-vech-i âtî arz u ityâna mübâşeret ediyoruz:

1- Talebenin hakāik-i İslâmiyyeyi hakkıyla anlamaya çalışmaları tavsiyesine iştirâk etmeyecek kimse bulunamaz.

Hakāik-i İslâmiyyeyi hakkıyla anlayamayan talebenin İslâmiyet'e hizmet değil, ihânet edeceğini bilmeyen kimse de yoktur. Yarım doktorun insanı candan, yarım hocanın da dinden cüdâ edeceği meşhûr durûb-ı emsâlimizdendir. Onun için talebeye, hakaik-i İslâmiyyeyi hakkıyla anlamaya çalışmaları tavsiyesine bütün safvet ve samîmîyetimizle iştirâk ederiz. Fakat hakāik-i İslâmiyyenin hakkıyla anlaşılamamış olduğunu ale'l-ıtlâk kabûl edemeyeceğiz. Hakāik-i İslâmiyyeyi hakkıyla anlayamayan ve anlamak kudret-i ilmiyyesini hâiz olmayan kimseler her zamanda bulunabilir. Nasıl ki zamanımızda da yok değildir. Fakat hakāik-i İslâmiyyenin hiçbir zaman hakkıyla anlaşılamamış ve anlayan âlimler zuhûr etmemiş olduğunu iddiâ etmekde isâbet göremeyiz. Seyyid Beyefendi dahi da'vâyı bu kadar vâsi' tutmamış olsa gerektir.

Hakāik-i İslâmiyye'nin kütüb-i İslâmiyyede temâşâ etmekte bulunduğumuz sîmâ-yı semâvîsinden başka, perde-i mechûliyet ile mestûr bir sîmâsı varsa bu perdeyi yırtıp atmak herkesten evvel nebî-i mürsel hazretlerine teveccüh eden bir vazîfe idi. Hâlbuki hakāik-i İslâmiyyenin başka sîmâsı bulunduğuna dâir bir hadîs-i nebevîye tesâdüf edilemiyor. Eğer öyle bir irşâd ve îkāzda bulunmuş olsaydı, siyer ve sünen-i celîlesini bize nakl ü iblâğ eden ma'iyyet-i seniyyesi keyfiyyeti bize îsâl etmekte tereddüd göstermez idi. Kütüb-i İslâmiyyede esâsâtı mazbût ve mübeyyen ahkâm-ı İslâmiyye ile amel edilmeye bizzât huzûr ve zamân-ı nebevîde başlanılmış iken, hiçbir kimse mevcûd ahkâm-ı İslâmiyye ile amelden nehy buyurulmamıştır. Mes'elenin bu safhası bize gösteriyor ki hakāik-i İslâmiyyenin perde-i mechûliyet ile mestûr başka bir sîmâ-yı semâvîsi yoktur. Maksad, mevcûd ve mazbût ahkâm-ı İslâmiyyenin hakkıyla anlaşılamadığını telkīn etmek ise, asr-ı nebevîden şimdiye kadar güzerân olan uzun asırlar zarfında hakkıyla anlaşılamayan hakāik-i İslâmiyyenin fîmâ-ba'd hakkıyla anlaşılacağına pek ihtimâl veremediğimizden dolayı İlâhiyât Fakültesi talebesine o yolda vukū bulan tavsiyelerden büyük ümidlere düşmek istemiyoruz. Evet, adedleri gayr-ı mahsûr müfessirlerin, muhaddislerin, mütekellimlerin, mutasavvıfların, müctehidlerin, fukahânın bugünkü ulûm ve fünûnun esâslarını vaz' etmiş bulunan İslâm hükemâsının, beşeriyetin tebcîl etmekte olduğu fen ve felsefe üstâzlarının, nihâyet bunlara inzimâm eden garb müsteşriklerinin asırlardan beri tedkīkiyle, taharrîsiyle uğraştıkları hakāik-i İslâmiyyeyi hakkıyla anlayamadıkları göz **[84]** önüne getirilince, istikbâlin ensâl-i ilmiyyesinden de nevmîd bulunuyoruz. Seyyid Beyefendi eğer ulemâ-yı eslâfa fâik ulemâ yetiştirebilecek ise, asr-ı hâzır ulemâsının, İlâhiyât Fakültesi'ne talebe kayd olunmak arzûsunu izhâr edeceklerinde hiç şübhemiz yoktur.

Hakīkat-i hâle gelince hakāik-i İslâmiyye hakkıyla anlaşılamamış değildir. Ulemâ-yı İslâm hazerâtı hakāik-i İslâmiyyeyi pek iyi anlamıştır. Seyyid Beyefendi de hakāik-i İslâmiyyeyi pek iyi anlayan ulemâ-yı İslâm'dandır.

Arada yalnız şu fark var ki ulemâ-yı İslâm'ın, hakāik-i İslâmiyyeyi tarz-ı telâkkīleri ma'lûmumuz olduğu hâlde, Seyyid Beyefendi'nin tarz-ı telâkkīlerine vukūf ve ıttılâ'dan –maa'l-esef– mahrûm bulunuyoruz.

Ulemâ-yı İslâm'ın anlayamadığı hakāik-i İslâmiyyeyi hakkıyla anlayacak talebe değil de bizzât kendisi gibi İslâm ulemâsının anladığı derecede hakāik-i İslâmiyyeyi anlayacak talebe yetiştirebilirse İslâmiyet'e, müslümanlara, millete, memlekete, hatta beşeriyete pek büyük hizmetler îfâ etmiş olacak ve bu seyyidâne hizmetleri kendisini dâimâ hürmetler ve tebcîller ile yâd ve tezkâr ettirecektir.

2- Diyânet-i İslâmiyye'nin esâsât-ı i'tikādiyye ve ameliyyesi miyânına, sonradan idhâl edilmiş ahkâm-ı zâideye tesâdüf edemiyoruz. Nusûs-ı Kur'âniyye ile beyân olunan ve taraf-ı nebevîden teblîğ edilen esâsât-ı i'tikādiyye ve ameliyye nelerden ibâret ise, müslümanların el-yevm mükellef bulundukları ahkâm-ı i'tikādiyye ve ameliyye de onlardan ibârettir. Ne ahkâm-ı i'tikādiyye arasında, ne de ahkâm-ı ameliyye miyânında bir rükn-i zâid yoktur. Seyyid Beyefendi, eğer ahkâm-ı i'tikādiyye ve ameliyye arasında zâidler bulunduğuna kanâat getirmiş ise, talebenin ahkâm-ı esâsiyyeye merbûtiyetlerine halel vermek için, telkīnât esnâsında ahkâm-ı zâideyi ta'yîn ve tafsîl etmeli idi. madde ta'yîn etmeksizin zevâidden bahsetmek, zevâidden olmayan ahkâm-ı asliyyeyi de zan ve şübhe altında bırakır. Böyle bir netîce ne Seyyid Bey'in ne de İlâhiyât Fakültesi'nin istihdâf ettiği bir gāye değildir. Bu zevâid mes'elesi ahkâm-ı İslâmiyyeye merbûtiyet ile pek ziyâde alâkadâr bulunduğundan ilmî ve alenî bir sûrette tedkīk ve halledilmesi lâzım bir vazîfe-i dîniyye mâhiyetini hâizdir. Acaba Seyyid Beyefendi, ahkâm-ı İslâmiyye miyânına karışmış olduğunu söylediği ahkâm-ı zâideyi ta'yîn ederek bunlar hakkında alenî ve ilmî bir münâkaşa kabûl buyurur mu? Biz, öyle zannediyoruz ki fâzıl-ı mûmâ-ileyhin, ahkâm-ı asliyye-i İslâmiyye miyânına karışmış olduğunu söylediği ahkâm-ı zâide, ulûhiyyet merbûtiyetini kuvvetlendirmek ve bu sûretle gāye-i İslâmiyet olan imtisâl ve ictinâb hislerini kalblerde iyice yerleştirmek maksad-ı hayr-hâhânesiyle etkıyâ ve sulahâ-yı ümmet tarafından müslümanlara tavsiye edilen fazla ibadetlerdir. Fakat mükellefiyet mâhiyetini hâiz olmayan ve hiç kimseye ne maddî, ne de ma'nevî zarar ve ziyânı dokunmayan mutavviâne ve müteverri'âne ibâdetleri muzır telâkkī etmek ve talebeye bunların tay ve terki tavsiyesinde bulunmak yüksek bir fikir mahsûlü olmak üzere telâkkī edilemez. Bu sözlerimiz tahmînâta müsteniddir. İhtimâl ki bizim vâkıf olamadığımız başka zâidler vardır, Seyyid Beyefendi bu husûs hakkında bizi de tenvîr buyurursa, müteşekkir olacağımız tabiidir.

3- Hocaların, hadîslerin sahîhlerini gayr-ı sahîhlerinden tefrîk edemedikleri doğru değildir. Eğer hakīkaten tefrîk edemeyenler varsa, onları da hoca addetmek doğru değildir. Hocaların îfâ edilmemiş bir tefrîk-i ehâdîs vazîfeleri yoktur. Ulemâ-yı İslâm hazerâtı hadîslerin sahîhlerini, gayr-ı sahîhlerini mûşikâfâne bir sûrette tefrîk etmiş ve ehâdîsin her iki kısmını hâvî eserleriyle ahlâf-ı ulemânın minnetdârlıklarını kazanmıştır. Hocaların bugünkü vazîfeleri o âsâr-ı muhalledeyi mütâlea etmekten ibârettir. Eğer o eserler hadîslerin sahîhlerini gayr-ı sahîhlerinden tefrîke kâfî değilse, daha mükemmellerinin vücûda getirilmesini Seyyid Beyefendi'nin kudret-i kâfiyyesinden beklemek bütün müslümanların hakkıdır. Bu pek mühim vazîfe-i dîniyyeyi îfâya ihtiyâc-ı kat'î var iken ve îfâ edecek başka ehil yok iken, ta'ayyün eden ehliyet sâhibinin, o vazîfeyi îfâ etmemekten mütevellid derece-i mes'ûliyetini, Seyyid Beyefendi elbette müdriktir.

4- Akvâl-i fukahâya karşı gösterilen merbûtiyet onlara bir sıfat-ı semâviyye izâfe edilmekten veyahud hatâ ve zelleden masûn olduklarına i'tikād olunmaktan mütevellid değildir. Delâil-i şer'iyyeye müstenid bulunmaları kendilerine celb-i merbûtiyet etmektedir. Ve bu merbûtiyet hiçbir zaman hürriyet-i tefekküre mâni' olmamıştır. Mütehâlif-i ictihâdât-ı fıkhiyyeyi hâvî muhtelif âsâr-ı fıkhiyyemiz bulunması ve bu eserlerde e'imme-i mezâhibin ictihâdâtı hakkında cerh ve ta'dîller icrâ edilmiş olması fukahâ arasındaki hürriyet-i tefekkürün derece-i vüs'atini göstermekte değil midir? İlm-i fıkıh, ilmî münâkaşaların en fazla mikyâsta cereyân ettiği en vâsi' bir hürriyet-i tefekkür sahasıdır. Tilmîzlerinin hürmet ve merbûtiyetleri bile, üstâzlarının tarz-ı ictihâdlarını bazen cerh etmelerine mâni' olmamıştır. Fukahânın muhtelif tabakāta ayrılmış olması da aralarındaki hürriyet-i tefekkürün netîcesidir. Bu hürriyet-i tefekkür bugün dahi bâkīdir. Târîh-i fıkıh müderris-i muhtereminin, mâzîye âid hürriyet-i tefekkür memnûiyetinden şikâyet etmesi her hâlde nâ-be-mahaldir. Onun için şikâyetin bugüne âid olması ihtimâli gālibdir. Fakat fâzıl-ı müşârun-ileyhi te'mîn ederiz ki delâil-i şer'iyyeye müstenid olmadıkları veyahud delâil-i şer'iyyeden yanlış olarak istinbât edildikleri anlaşılacak akvâl-i fukahâya müteveccih merbûtiyetimizi; delâil-i şer'iyyeye müstenid ve şerâit-i ilmiyyeye muvâfık yeni mesâil-i ictihâdiyyeye devr etmekte teehhür göstermeyeceğiz.

[85] 5- Gayr-ı kābil-i mukāvemet cereyânlar karşısında, ahkâm-ı dîniyyeye tevâfuk etmeyen hâdisât ve mesâilin din ile az alâkadâr gösterilmesi tavsiyesini doğru bulmuyoruz. Bu tavsiyeyi duyunca Mesnevî'nin şu beyiti hatırımıza geldi:

(شرع انوررابرأی آرا ستند کاه افزودندوکاهی کاستند)

"Şer‘-i mübîne beşerî fikirler karıştırarak bazen arttırdılar, bazen de eksilttiler" demek istiyor. Şer‘-i İslâm'ın artırılmış olmasından şikâyet eden Seyyid Beyefendi, bu tavsiyesiyle bizi de eksiltmek istenilmesinden şikâyete sevk ediyor. Hazret-i Mevlânâ da Seyyid Beyefendi ile birlikte artırılmasından, bizim ile beraber de eksiltilmesinden şikâyet ediyor. Seyyid Beyefendi'nin tavsiyesine nazaran gayr-ı kābil-i mukāvemet bir cereyân hâlini almış bulunan –meselâ fuhuş ve sarhoşluk gibi– memnû‘ât-ı dîniyyeyi fîmâ-ba‘d ahkâm-ı dîniyye ile az alâkadâr göstermek lâzım gelecek. Bu gibi cereyânları durdurmak şübhesiz mâ-lâ-yutâk bir keyfiyettir ve İslâmiyet'te mâ-lâ-yutâk ile mükellefiyet yoktur. Fakat fuhuş ve sarhoşluğun men‘inden âciz bulunmamız onları menhiyât-ı dîniyyeden hâric göstermemizi mûcib olamaz. Böyle hâdiseler karşısında vazîfemiz: Yerine göre ya nasîhat veyahud sukūttan ibârettir. Şer‘-i enveri ne artırmak, ne de eksiltmek doğrudur. Ve eksiltmek artırmaktan daha muzırdır. El-hazer yâ Seyyyidî.

Y. A[ayın].

Milletlerde Diyânet Duyguları

Bir musîbet bin nasîhatten daha müessirdir, sözü pek doğru bir sözdür. Musîbetteki hâssa-i te’sîriyyenin nasîhatteki kābiliyet-i te’sîriyyeden daha kuvvetli olduğuna felsefevî bir sebeb göstermek lâzım gelirse, denilebilir ki nasîhat nazarî bir irşâddır. Musîbet ise amelî bir îkāzdır. Nazarî irşâdâtın rûh-ı beşerdeki te’sîratı nazarîdir. Amelî îkāzâtın te’sîrâtı da amelîdir. Beşeriyet nazarî müessirâttan ziyâde amelî müessirâtın sevk ve tahrikiyle hareket eder. Berrâk bir havada, sâkin bir denizde seyr u sefere çıkan vapurların, ma'neviyâta karşı lâ-kayd ve lâubâlî yolcularına, ma'neviyâtın lüzûmu hakkında söyleyeceğiniz en mantıkî sözleri bile dinletmeye muvaffak olamazsınız. Fakat ânî bir fırtına, tazarru‘ ve niyâz ellerini semâya doğru yükseltmeye kâfî gelir. Hâl-i sıhhatte iken, ma'neviyâta inananları tahmîk eden inandırmaya çalışanlara karşı hiddet ve şiddet gösteren bir hastayı, hâl-i ihtizârında ziyârete giderseniz, hazîn ve dolgun gözlerini semâya dikeren ma'neviyât âleminden şifâ ve hayât tazarru‘ etmekte olduğunu görürsünüz. Henüz hasta olmamış, fakat bünyesi hasta olmaya müstaid bir kimseye, bir doktor biraz para sarfına mütevakkıf vesâyâ-yı tıbbiyyede bulunur, cüz’î bir para sarfına tevakkuf ettiği için doktorun vesâyâsını yerine getirmez. Fakat isti‘dâd-ı bünyevîsi âsâr-ı fiiliyyesini göstererek yavaş yavaş hayât tehlikesini kendisine ihsâs etmeye başlayınca, "bütün mâ-melekimi sarf ederek beni kurtarmaya çalışınız" dediğini işitirsiniz. Derd-i maişetten âzâde, zengin bazı ibâdullâh vardır, hiçbir kürsü şeyhi, hiçbir tekke şeyhi onu vezâif-i dîniyyesini îfâya sevk edemez. Fakat günün birinde dûçâr olduğu fakr u zarûret onun mu‘tekif bir âbid ve zâhid hâline getirir. Adam olur ki şiirin bütün kābiliyet-i tehyîciyyesini istimâl etseniz hissiyât-ı vataniyyesini tahrîk ve tehyîce muvaffak olamazsınız, bir ecnebî işgālinin husûle getirdiği fecîalar o adamı en âteşîn bir vatanperver yapar. Bir vâlide ellerini ateşe uzatmak isteyen çocuğunu, âteşin yakıcılığından bahsederek tahzîre çalışır, fakat bütün tahzîr ve ihâfeleri semeresiz kalır. Buna mukābil, çocuğun bir kere ellerini fiilen ateşe temâs ettirmesi, bir daha ellerini ateşe uzatmamasına sebeb-i kâfî olur. Bütün bu keyfiyetler beşeriyetin, nazarî telkīnâttan ziyâde fiilî hâdiselerin te’sîrâtı altında bulunduğunu göstermektedir. Diyânet ve takviye-i diyânet duygularını dimâğ-ı beşerde husûle getiren de vaaz u nasîhatten ziyâde mesâib-âver hâdisât-ı maddiyyedir.

Harb-i Umûmî'den evvel de diyânete ve takviye-i diyânete lüzûm var idi. Bu lüzûmu hissettirecek maddi hâdiseler de eksik değildi. Fakat münferid hâdiseler umûmî bir intibâh tevlîd edemiyordu. Câmi ve kilise vaaz ve nasîhatleri sâir avâmil-i muzırranın ilhâdkârâne te’sîratına mukāvemet kudretini bile gösteremiyordu.

Dimâğlarda, intifaya yüz tutan hissiyât-ı dîniyyeyi yeniden canlandırabilmek için, pek canlı hâdiselerin nefha-i îkāz ve irşâdına kat‘î ihtiyâclar var idi. Harb-i Umûmî günden güne ilhâda doğru gitmekte olan beşeriyeti en canlı hâdiseler, en kanlı manzaralar karşısında bıraktı. Peder ve vâlideleri evlâdsız, etfâl ve sıbyânı peder ve vâlidesiz, kadınları kocasız, kızları tâlibsiz bırakan Harb-i Umûmî tarlaları da tohumsuz, fabrikaları amelesiz, bâğ ve bahçeleri bahçıvansız bırakmış idi. Müstahsil eller, himâyekâr pazular iş başından silah başına nakl-i faâliyyet edince açlık ve sefâlet ejderi harbin bakiyye-i süyûfunu kahhâr pençesi altına almak husûsunda tereddüd, teehhür göstermedi. Mühlik ve zehirli tırnaklarıyla kadınların, kızların hayâ ve hicâb perdelerni yırtıp atıverdi. Kadınların, kızların, gençlerin, ihtiyârların kalblerinden helâl ve harâm hislerini silip çıkardı.

[86] İlk def‘a erbâb-ı ihtiyâc arasında zuhûr eden ahlâksızlık, ilkbahar sellerinden daha kuvvetli, daha süratli bir kābiliyet-i ittisâ‘ göstererek erbâb-ı ihtiyâcdan olmayanları da sefâlet ve sefâhet tufanlarının mütemevvic dalgaları arasında aşağı, yukarı yuvarlamaya başladı. Herkesin düşüncesi maddî ve ma‘nevî ihtiyâclarını tatmîn etmeye çalışmaya münhasır kaldı. Bu uğurda her çareye baş vururken, hak ve bâtılı, helâl ve harâmı, adl ve zulmü, fazîlet ve rezîleti, kanâat ve ihtirâsı hiç hatıra

getirmez oldu. Bunlara bile bir nazar-ı şefkat ve merhamet atf eden yok iken harb cebhelerinden marîz, mecrûh, ma'lûl olarak dönüp gelen milyonlarca insanlar kitlelerinin de mevcûd sefâlet kitlelerine iltihâkları muhtâc-ı himâye ve sahâbet olan ferdlerin adedlerini pek ziyâde artırdı. Yaşamak isteyen ve yaşamanın bir takım şerâite mütevakkıf olduğunu bilen hiçbir hey'et-i ictimâiyye bu canlı ve kanlı hâdiseler karşısında la-kayd ve seyirci kalamaz idi. Hey'et-i ictimâiyyeleri inhilâlden, izmihlâlden kurtarmak için ahlâksızlığın önüne geçmek, sefâhet ve sefâlet tufanlarına karşı bir takım dalga kıranlar vücûda getirmek hey'et-i ictimâiyyelerin nazar-ı şefkat ve merhametlerini harb ma'lûllerine ihtiyâc zebûnlarına, hayât fedâîlerine celb etmek bir lâzıme-i bekā ve hayât, bir zarûret-i medeniyye ve insaniyye hükmüne girmiş idi. İnsanî, medenî, ahlâkî, ictimâî vesâyâ ve nesâyih ile teşvîkāt ve telkīnât ile bu cerîhaların tedâvîlerine, bu musîbetlerin def' u ref'lerine muvaffakiyet husûle gelemeyeceği sebk eden tecrübeler ile anlaşılmış idi.

Ahlâksızlığa mâni' olmak hak ve bâtıl, helal ve harâm, adl ve zulm, fazîlet ve rezîlet, kanâat ve ihtirâs, şefkat ve merhamet hislerini, fedâkârlık ve himâyekârlık duygularını kalblerde, dimâğlarda yeniden canlandırmak, uyandırmak için uhrevî mücâzât ve mükâfât fikirlerini zihinlerde yerleştirmek, temerküz ettirmek yegâne çâre idi. Binâenaleyh hissiyât-ı dînîyyenin takviyesine çalışmak en kat'î bir ihtiyâc hâlini almış idi. bu ihtiyâcı en evvel hisseden İngiliz milleti oldu. Londra'nın hâiz-i nüfûz kiliselerinden Anglikan Kilisesi, muhtelif dinler hakkında tedkīkātta bulunmak ve dinlerin müstevlî mesâib-i ictimâiyyenin tahfifine, mühlik emrâz-ı ma'neviyyenin tedâvîsine elverişli vesâyâsını öğrenerek ona göre teşebbüsâta girişmek üzere bir hey'et-i ilmiyye teşkîl etti. Mezâhim-i hâzırayı, İslâmiyet'in nasıl karşıladığını ve Harb-i Umûmî'nin açtığı ictimâi, ahlâkī cerîhaları ne sûretle tedâvî edebileceğini de mülgā Makām-ı Meşîhat'ten sormuş idi. Bu teşebbüslerden maksadları vesâyâ-yı dînîyye ile ahâlînin hissiyât-ı dînîyyesini tahrîk ederek mesâib-zedelerin imdâdlarına koşturmak idi. Tedkīklerini ikmâl etmiş olmalılar ki vesâyâ-yı dînîyyenin cihet-i tatbîkiyyesini kararlaştırmak ve bu vesâyânın te'mîn-i tatbîkātı için hissiyât-ı dînîyyenin takviyesi çârelerini araştırmak üzere yeniden umûmî bir din kongresi akd etmek hazırlıklarında bulunuyorlar. Böyle kongre akdi teşebbüsâtı yalnız kilise erkânına münhasır kalsaydı, o kadar hâiz-i ehemmiyet görülmeyebilir idi. Hâlbuki Londra'dan İstanbul matbûâtına akseden haberlerden başta kral olmak üzere birçok erkân ve ricâl-i sâirenin de kongre müzâkerâtına iştirâk edeceği anlaşılıyor. Son derece dindâr olduğu söylenin İngiliz milletinin diyânet duygularının bir kat daha takviyesi teşebbüsâtında bulunması lâ-kayd ve lâubâlî milletlerin ders-i ibret alacakları pek mühim bir hâdise-i ictimâiyyedir.

Dinsiz zannedilen fakat dinsiz olmadıkları müteaddid hâdisât ve delâilden anlaşılan Fransızların dini âlemlerinde de pek mühim bir hâdise vukūa geldi. Harb-i Umûmî'de mühim hizmetler îfâ etmiş ve mütâreke hengâmında İstanbul mümessilliğinde bulunmuş olan mühim ve ma'rûf bir Fransız cenerali, sulhun imzâsını müteâkib memleketine giderek bir müddet sonra vefât eylemiş idi. Merâsim-i dînîyyesi icrâ olunmak üzere Paris kiliselerinden birine getirilen ceneralin cenâzesi baş papasın emriyle ve pek gülünç bir bahâne ile kiliseye kabûl olunmayarak hârice atılmış idi. Katolik mezhebinden olmayan bir kadınla izdivâc etmiş bulunması gibi pek bayağı, pek gülünç, pek mutaassıbâne bir sebeb ile hizmetli ve kıymetli bir ceneralin cenazesine revâ görülen hakāret karşısında Fransızların pek haklı olarak hiddet göstereceksi ve binâenaleyh kiliseyi şiddetle teczie etmekte müsâmahakârâne davranmayacakları zannediliyor idi. Fakat son derece hazımkârâne davrandıkları görüldü. Kiliseyi teczie etmek ahâlî üzerindeki nüfûz-ı dinîsine halel verecek idi. Kilisenin nüfûz-ı dînîsine halel gelmesi ahâlînin ahkâm-ı mezhebiyyeye hürmet ve merbûtiyetini za'afa düşerecek idi. Hissiyât-ı dînîyyenin za'afa uğramasından tevellüd edecek mesâib-i ictimâiyyeyi ceneralin vefâtı musîbetinden daha ağır gören Fransa ekâbiri, kilisenin haysiyet-i dînîyyesini ceneralin haysiyet-i askeriyye ve siyâsiyyesine tercîh etti. Gerek bu hâdiseden ve gerek ma'hûd mektepler mes'elesinde gösterdikleri alâkadârlıktan ve bilhassa Katolik misyonerlerine sarf ve tahsîs ettikleri mebâliğ-i mühimmeden Fransızların da diyânet duygularını tahkîme ehemmiyet verdikleri anlaşılmaktadır.

Diyânet duygusunun bir nümûne-i tecellîsi de Yunanistan'da vukūa gelmiştir. Keyfiyyet-i tecellî 29 Mayıs târîhli *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde şu vechile hikâye ediliyor idi:

[87] **Yunanistan dinsiz muallimlere düşman**

Atina gazetelerinde okunduğuna göre bundan bir müddet evvel Atina Sensinodu Maârif Nezâreti'ne mürâcaat ederek mekteplerde bulunan bazı dinsiz muallimlerin değiştirilmesini istemiştir. Bu kere de on üç muhtelif cem'iyet ve esnâf murahhasları Sensinod reisi sıfatıyla Atina metrepolidine giderek mekteplerin dinsizlerden tathîr edilip edilmediğini halkın öğrenmek istediğini bildirmiştir.

Bâlâda nakl olunan teşebbüsün şekline nazaran, Yunan milleti, diyânet duygularını tahkîme elverişli çâreyi pek güzel keşfetmiştir. Fi'l-hakīka mektep sıraları en müsâid telkīnât sâhalarıdır. Dindârlık telkīnâtı için de,

dinsizlik telkīnâtı için de yegâne mahal ve mevki‘ mektep sıralarıdır. Bu husûsta mekteplere rekābet edecek, onların yaptıklarını yıkacak, yıktıklarını yapacak başka hiçbir telkīnât mahal ve mevkii yoktur. Mektepler bünyân-ı diyâneti yıkmak isterlerse yıkarlar, yapmak isterlerse yaparlar. Ne yapmaları durdurulabilir, ne de yıkmaları tevkīf edilebilir. Esâsen bir yıkıcı ile hiçbir yapıcı başa çıkamaz. Sâdece bir yapıcı değil, birçok yapıcılar bile elleri tutulmayan veyahud tutulamayan bir yıkıcı ile boy ölçüşemez. Câmiler, kiliseler, vâizler, hatîbler, muharrirler, kitaplar, risâleler, mecmûalar, tekkeler, şeyhler diyânet lehine ne kadar telkīnâtta bulunurlarsa bulunsunlar, diyânet aleyhine telkīnâtta bulunan mekteplerin tahrîbâtını ta‘mîre muvaffak olamazlar. Bilakis sâir esbâb ve avâmil, diyânet duygularını itfâya ne derece çalışırsa çalışsın, o duyguları telkīh ve tahkîm etmeye çalışan mekteplerin te’sîrât-ı rûhiyyesini silip çıkaramaz. Onun için mektep muallimlerinin dinî, ictimâî, ahlâkī hayât-ı umûmiyyede pek azîm te’sîrleri vardır.

Hangi hey’et-i ictimâiyye dindâr ise, dindârlığı muallimlerinin telkīnâtı semeresi ve hangi hey’et-i ictimâiyye dinsiz ise, dinsizliği muallimlerinin telkīnâtı seyyiesidir. Hangi millet ahlâkî, ictimâî fazîletler ile mümtâz ve muttasıf ise, muallimlerinin fezâil-i ahlâkiyye ve ictimâiyyesinin timsâlidir. Ve hangi millet fezâil-i ahlâkiyye ve ictimâiyyeden mahrûm ise muallimlerinin nümûne-i tereddîyat ve tezebzübâtıdır. Hangi devlet müterakkī ise, vesâit-i terakkīsi muallimleridir ve her hangi devlet mütereddî ise avâmil-i tereddîsi muallimleridir. Muallimler, mütereddî bir millet ve devleti terakkī ettirebilecekleri gibi müterakkī bir millet ve devleti de izmihlâle, inhilâle doğru sürükleyip götürebilirler. Muallimlerin vazîfeleri vâlidelerin vazîfelerinden daha mühim ve daha şümûllüdür. Vâlideler cismâniyet mürebbileri, muallimler ise rûh mürebbileridir. insâniyet cismâniyetle değil, rûh ile kāimdir. Vâlidelerin vazîfeleri husûsî, muallimlerin vazîfeleri ise umûmidir. Nazar-ı İslâm'da muallimlik hakkının, vâlidelik hakkından mukaddem olması, vâlide hakkının cismânî bir hak, muallimlik hakkının da rûhânî bir hak telâkkī edilmesinden ileri gelmiştir. Mektep talebesinin rûhu her nevi‘ telkīnâtı kabûle müstaiddir. İyi telkīnât iyi rûhlu talebe yetiştirir. Fenâ telkīnât da fenâ terbiyeli şâkirdler yetişmesine hizmet eder. Bir çocuk ilk def‘a ebeveyninin tarz-ı terbiyesi te’sîrâtına tâbi‘ olur. Onun için mübelliğ-i diyânet Efendimiz hazretleri "Her çocuk fıtrat-ı selîme ile dünyâya gelir. Onu sonradan Yahudi, nasrânî, mecusî yapan ebeveyninin tarz-ı terbiyesidir" buyuruyor. Bu irşâd-ı nebevî pek doğru ve pek hakîmânedir. Fakat muallimler ebeveynin terbiyesi te’sîrâtını tebdîl ve izâle edebilirler. Muallimlerin tarz-ı terbiyeleri te’sîrâtını ise ne ebeveyn, ne de başkaları kolay kolay tebdîl ve izâle edemez. Demek ki ebeveynin tarz-ı terbiyeleri çocuğun mebde-i hayâtıyla alâkadâr, muallimlerin tart-ı terbiyesi ise bütün hayâtıyla münâsebetdâr olmaktadır. Şu hâlde çocukları bütün hayâtlarında bedbaht eden sû-i ahlâkın, sû-i terbiyenin, dinsizliğin bütün mes’ûliyetleri değil ise de şübhesiz a‘zamî mes’ûliyeleri muallimlere âiddir. Ferdleri bedhbaht eden sû-i terbiyelerin, ferdlerden müteşekkil hey’et-i ictimâiyyeleri de bedbaht edeceği cihetle muallimlerin vazîfeleri pek ağır ve mes’ûliyetleri de pek azîmdir. Fakat maddî bir mes’ûliyet olmadığını bilen ve ma‘nevî mes’ûliyetler bulunduğuna da i‘tikād etmeyen muallimlere îfâ-yı vazîfe ettirmenin maddî ve ma‘nevî mes’ûliyetleri hey’et-i ictimâiyyelere müteveccihdir. Onun için dindâr, fazîletli nesiller yetiştirmek ve bu sûretle mes’ûliyet-i maddiyye ve ma'neviyyeden kurtulmak isteyen milletler muallimlerin dindâr ve fazîletli olmalarına a‘zamî bir ehemmiyet vermekte pek haklıdırlar ve diyânet duyguları da ancak bu sûretle tahkîm edilebilir.

Yahya Afif

Sebîlü'r-Reşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Müdüriyet-i Aliyyesi'ne

"İzâha muhtâc bir nokta" ünvânıyla *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesinde görülen 12 Şevvâl sene 342 ve 15 Mayıs sene 340 ve 600 numaralı mütâleaya cevâb:

Riyâset, gazete muhâbirlerine vâki‘ olan ifâdâtında namazlardaki kırâetin Türkçe olmasını iddiâ ihtimâlini nazar-ı dikkate alarak bunun hiçbir zaman mümkün olamayacağını ifâde etmiştir. Beyânâtın bazı cümlelerinin terk veya ilâve edildiği neşrinden sonra görülmüş olmağla tavzîh-i hakīkat olunur.

Ankara

Diyânet İşleri Reisi

Rif'at

[88] MURÂKABE-i İCTİMÂİYYE NEDİR?

Cem‘iyet için nasıl efrâdın ve umûmun hukūkunu müdâfaa etmek bir zarûret-i hayâtiyye teşkîl ediyorsa teşekkül-i siyâsî ve idârînin temelini teşkîl eden ictimâiyâtın muhâfazası da o kadar büyük bir vazîfedir. Ulûm-ı hâzıra sâyesinde anlaşılmıştır ki cihân târîhine hâkim olan ictimâî kānûnlardır. Mâzîye karışan herhangi bir hâdisenin şerâit-i tekevvünü bugün için artık nâ-kābil-i hal bir muammâ olmaktan uzaktır.

Milletleri birleştiren, bir câmia hâlinde yaşatan târîhî ve muvakkat tesâdüfler değildir. Belki milletler, muayyen şerâit içinde ictimâî inkılâb ve tekemmülât netîcesinde tâli'lerini müşterek kuyûdâta tâbi' bulunduran manzûmeler teşkîl edebilmişlerdir. Din, lisân, his, ırk gibi ictimâiyâtın mebde'leri addolunan esâsât müsbet bir sahada inkişâf ettikçe terakkīyi, maddî kemâli ve bunların hey'et-i mecmûası da medeniyetleri vücûda getirmiştir.

Hey'et-i ictimâiyyelerde cem'iyet ile efrâd arasında umûmî ve samîmî bir mukāvele akdedilmiş farz olunuyor. Bu mukāvele-i ictimâiyyenin mevzû'u tekmîl galeyanıyla hayât-ı ferdiyye ve ictimâiyyedir. Gāyesi milletlerin i'tilâ ve muhâfaza-i vahdet ve mevcûdiyetlerinin te'mînidir.

Efrâd şahsî ve âilevî menâfi'inin muhâfaza ve müdâfaası mukābilinde hürriyetin tahdîdine ve birtakım vezâifle mukayyed bulunmasına râzı olur. Buna mukābil cem'iyette idârî, siyâsî, ictimâî, iktisâdî vezâif deruhde eder.

Fi'len tab'-ı beşerde, kavânîn-i tabîiyye ve ictimâiyyede meknûz olan bu teşekkül sûret-i nazariyyede aynı safahâtı ta'kīb eder.

Ferdlerin yek-diğerinin hukūkuna ta'arruzları hey'et-i ictimâiyyeyi bi'l-vâsıta alâkadâr eden bir cürümdür. Bu cürüm zaman olur ki husûsiyetten umûmiyete intikāl edebilir. O vakit doğrudan doğruya hukūk-ı umûmiyyeye tecâvüz mâhiyetini iktisâb eden nizâm ve intizâm-ı umûmînin muhâfazası nâmına bunların men'i zarûrî bir vazîfedir.

Hayât-ı ictimâiyye mücerred bir hâl olmayıp medeniyetin mefhûmundan anlaşılan maddî ve ma'nevî tecellîyâtı ihtivâ eden bir küldür. Mesned ve mebde'lerinden en mühimmi dîn, ahlâk, teâvündür.

Hayât-ı siyâsiyye ve idâriyyeye gelince, hayât-ı ictimâiyyenin kuvve-i müdâfaasını teşkîl eden bu kuvve-i te'yîdiyyedir ki mesnedi hey'et-i ictimâiyyedir. Faâliyetinde milleti temsîl eder.

İşte yek-diğerinin lâzım-ı gayr-ı müfârıkı olan ictimâî ve idârî câmialar yalnız yek-diğerini takviye etmekle değil, ayn-ı zamanda murâkabe etmek vazîfesiyle de mükelleftirler.

Hey'et-i ictimâiyye, hâkimiyet-i milliyye mefkûresiyle kuvâ-yı siyâsiyye ve idâriyye üzerindeki murâkabesini icrâ eder. Fakat bi'l-mukābele idâre mes'ûliyetini deruhde eden kuvvetlerin de hayât-ı ictimâiyyeyi murâkabeden mahrûm bırakmamaları bir zarûrettir.

Şu îzâhât "hükûmet ahlâk muallimi, ictimâiyât bekçisi değildir" fikrinde olan bazı muharrirlerin nokta-i nazarını ta'dîl edebilir. Nasıl hâkimiyet-i milliyye asr-ı hâzırın rûhunu temsîl ediyor, idâre kuvvetlerinin kendi hâllerine bırakılmayarak dâimî sûrette arzû-yı millîye mutâ' bulunmaları lâzım geliyorsa selâmet-i âmme nâmına kuvâ-yı ictimâiyyenin de efrâdın da rûhiyâtı, ahlâkı i'tibârıyla öylece bir nazar-ı takayyüd altında bulunması îcâb eder. Esâsen hey'et-i ictimâiyyelerde tesânüdün vâlidi olan inzibât böyle iki dereceli olarak icrâ-yı te'sîr etmezse milletlerin hayâtını, tekâmülünü te'mîn edecek seciyenin inkişâfı mümkün olamaz.

Diğer taraftan idâre mefhûmunun hâricinde kalan millî ve mahallî bir murâkabe şekli daha mevcûddur ki terbiye-i ictimâiyyeleri yüksek bir dereceyi bulan hey'et-i ictimâiyyelerin evsâf-ı mümeyyizesini teşkîl eder. Fi'l-hakīka bâlâda îzâh etmek istediğimiz murâkabeler, her ferdin nîk ü bedi tefrîk edemeyeceği ve hak mefhûmunu her şeyden yüksek tutamayacağı, idâre mevki'lerinin de bazen zarûrî lâzımeleri unutturacak kadar istihsâlâta müsâid olması düşünülerek cihân-ı medeniyetçe vaz' edilen umûmî esâslardır.

Ancak insanlığı, umûmî ve husûsî vazîfelerini idrâk edebilen kimseler için mes'ele böyle değildir. Münevver ve mütekâmil bir insan evvelen ma'nevî ve maddî kıymetinin muhâfazasını, sâniyen, âilesinin yüksek bir seciye ve ahlâk ile muttasıf olmasını, sâlisen mensûb olduğu hey'et-i ictimâiyyenin kavî, mütesânid, kıymet-i ahlâkiyye ve ma'neviyyeyi hâiz bulunmasını arzû ve bunların te'mîni için şahsen çalışmaya mecbûr olduğunu takdîr eder. Sonra böyle münevver uzuvları ihtivâ eden hey'et-i ictimâiyyelerde insanî, ictimâî şahsiyet-i ma'neviyyeler de mebzuldür. Efrâdın şahsen istihsâle mukteir olamadıkları gāyelerin te'mîni için kuvvetlerin tevhîdi sûretiyle cem'iyât-ı hayriyyeler, himâye-i etfâl, fuhuşla mücâdele, Hilâl-i Ahmer, Hilâl-i Ahdar… gibi cem'iyetler teşekkül eder. Efkâr-ı umûmiyyenin müzâheret ve teşcîî, idâre kuvvetlerinin de kānûnî ve fi'lî muâvenetiyle bir kuvvet vücûda gelir ki efrâdın, âilelerin, cem'iyetin ahlâkını, terbiyesini, tesânüdünü, kuvve-i ma'neviyyesini, ihtiyâcât-ı rûhiyye ve zarûrât-ı hayâtiyyesini düşünen, tedkīk eden, kâh mânialarla, kâh teşvîk ve tergīble mütemâdiyen hey'et-i ictimâiyyenin saâdeti, tesânüdü, ve sıyânet-i ma'neviyyesini istihdâf eden bu kuvvete "murâkabe-i ictimâiyye" nâmı verilir. Taklîd etmek **[89]** istenilen Garb'ın iyi cihetlerinden biri de budur. Değin insanların hayâtı hatta hayvânâtın bile vaz'iyetiyle alâkadâr olan cem'iyetler mevcûddur.

En serbest bir memleket olan Fransa'da bile fahişeler serbest değildir. Kısa etekler memnû'dur. Hele sinemalar, oyunlar şiddetli bir murâkabeye tâbi'dir. Genç çocuk ve kızlar her yerlere gidemezler. Ahlâkī yolsuzluklar vukūunda derhal polis, ahâlî herkes müdâhale

eder. Daha dünkü bir millet olan Bulgaristan'da bile murâkabe-i ictimâiyye şâyân-ı hayret derecede tekemmül etmiştir. Amerika'da umûmî mahallerde hatta zevcesini bûs edenler hakkında dahi cezâ vardır. Bilhâssa Harb-i Umûmî'den sonra ahlâkī tereddiyâta karşı kānûnî kuvve-i te'yîdiyyeler a'zamî sûrette teşdîd olunmuş, ma'neviyâtla hiçbir alâkası olmayan Bolşevik Rusya'da bile en ağır cezâlar tatbîk edilmekte bulunmuştur. Bu şiddet muhtelif esbâb dolayısıyla alabildiğine ilerleyen tereddiyâta karşı zarûrî bir müdafaadan tevellüd etmektedir. Çünkü en serbest geçinen milletler de ahlâkī ve ictimâî tehlikelerin vüs'at ve şümûlü muvâcehesinde gözlerini açmaya mecbûr olmuşlardır.

Hey'et-i ictimâiyyemizde de vaktiyle murâkabe-i ictimâiyye pek kuvvetli bulunuyordu. Mahalleler şahsiyet-i ma'neviyyesi i'tibârıyla nüfûzlu bir zâbıta-i ahlâkiyye va-zîfesini görürdü. Dîndâr, metîn, bâ-husûs mütesânid olan halkın hissiyâtına, şeâir-i milliyyesine muhâlif hareket edenler için en müessir cezâ tecrîd idi. Artık o âileye kimseler merhaba demez, mahallenin bakkalı, efendisi, esnâfı i'tibâr etmez, bu ma'nevî tazyîkāta tahammül edemeyen mübâlâtsızlar yâ ıslâh-ı hâle veyahud terk-i diyara mecbûr kalırdı. Son asırlarda, bilhassa Tanzîmât-ı Hayriyye'den sonra bu en güzel âdetimiz de gevşedi. Herkesin arzûsuna, hevesâtına müdâhale etmek câiz olmadığına dâir ortaya atılan fikirler menfaat-i umûmiyye mülâhazâtını unutturdu. Şark'ın adamı olmadığı kadar Garb'dan da bî-haber bulunan bir takım zavallıların gayretkeşliği netîcesinde bugün murâkabe-i ictimâiyyesiz bir hâlde yaşıyoruz. Mizâh gazeteleri, hattâ yevmî olanları bile en açık mülevves resimleri, hikâyeleri yazabiliyorlar. Her sinema en iğrenç levhalarını bilâ-pervâ gösterebiliyor. Barlar, dans salonları her âileye açıktır! Umûmî caddelerde enzârı tahrîş, hissiyâtı rencîde eden en çirkin mübâlâtsızlıklara hiç mâni' yoktur. Genç çocuklar en münâsebetsiz yerlerde bile dolaşabilirler. El-hâsıl ictimâî murâkabe kaygısından âzâde kalan fevzâlar hakīkaten istedikleri tahrîbâta imkân bulmaktadırlar.

Esâsâtı, îmânı, rûhu demir gibi metîn olan hey'et-i ictimâiyyemizin en zayıf noktası, ictimâî cihetidir. Bugün için tamâmıyla değilse bile yarının en büyük tehlikesi de şübhesiz budur. Çünkü "murâkabe-i ictimâiyye"nin uzun müddet atâleti sukūt-ı ahlâkīyi hâssa-i sereyân hasebiyle umûmîleştireceğinden bi-hakkın korkulur. Bünye-i millînin harîmine sokulacak tereddiyât ise evsâf-ı mümeyyizemizi, millî seciyemizi, rûhumuzu mahv eder. Bu vaz'iyet muvâcehesinde yapılacak yegâne tedbîr, fâideli yegâne iş, murâkabe-i ictimâiyyeyi derhal te'sîs etmekten ibârettir. Bu lüzûm öyle bir zarûrettir ki ister liberal, ister muhâfazakâr olsun hiç kimse başka türlü düşünemez. İlmî ve amelî bir düşünce ile hareket edilirse görülecektir ki hâl-i hâzırdaki vaz'iyet-i ictimâiyyemiz murâkabe-i ictimâiyye te'sîsi için pek müsâiddir.

Evvelen; az çok tekemmül etmiş bir matbûâtımız var. Memleketimizde gazetelerin halk üzerinde te'sîrâtı kābil-i istisgār bir derecede değildir. Matbûâtın müttehid neşriyâtı hiç şübhesiz hüsn-i te'sîr husûle getirmekten hâlî kalmayacaktır. Cevâmi'-i şerîfede mevâiz-i hasene ile umûmî konferanslarla efkâr mütemâdî bir telkīne tâbi' bulundurulabilir.

Sâniyen; Memlekette müesses Himâye-i Etfâl, Hilâl-i Ahdar, Men'-i Fuhuş gibi cem'iyetlerle fukarâ-perver cem'iyet-i hayriyyeleri sâhaları dâhilinde tereddiyât-ı ahlâkiyyenin önüne geçecek tedâbîri ittihâz edebilirler. Bu cem'iyetler aralarında "İdmân Cem'iyetleri İttifâkı"na müşâbih bir tarzda bir hey'et-i faâle vücûda getirebilirler. Bu takdîrde tereddiyâtla mücâdele daha muntazam bir şekil alacağına şübhe yoktur. Şehir, kasaba ve karyelerdeki hey'et-i ihtiyâriyye teşkîlât hem mahallî, hem de idârî bir vaz'iyette bulunduklarından murâkabe-i ictimâiyye husûsunda a'zamî sûrette hizmet etmeye muktedirdirler.

En nihâyet hayât-ı ictimâiyyenin âlî derecede bir murâkıbı olan idâre kuvveti de mebzûl vesâit-i maddiyye ve kānûniyyesiyle bu mücadeye müzâheret ederek maksadı hayli kolaylaştırır. Ahlâkī ve ictimâî tereddiyâta karşı kānûnî kuvve-i te'yîdiyyelerin ihtiyâc ve zarûret-i hâle göre teşdîdi de pek müessir olur.

El-hâsıl bünye-i milliyyenin muhâfaza-i rasâneti uğrunda millet ve hükûmetin müşterek ve kıymetli teşrîk-i mesâîsi sâyesinde kaviyyen ümîd-vârız ki lütf-i Bârî ile harbden muzaffer çıkan milletimiz, ictimâî, ahlâkī sâhalarda da en şerefli ve fâideli zaferi istihsâle muvaffak olacaktır.

Hasan Hikmet

TEVHÎD-İ TEDRÎSÂT

Kānûnu'nun Tarz-ı Tatbîki Hakkında Antalya Meb'ûsu Hoca Râsih Efendi Hazretleriyle Mülâkāt

Hey'et-i tahrîriyyemizden biri Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun tarz-ı tatbîkine, İlâhiyât Fakültesi'ne, ilgā edilen medreselerden açıkta kalan talebeye dâir **[90]** Antalya Mebusu Hoca Râsih Efendi hazretleri ile bir mülâkāt icrâ etmiştir. Müşârun-ileyhin beyânâtı ber-vech-i âtîdir:

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun hedefi:

– Tevhîd-i Tedrîsât, ilgā-yı tedrîsât demek değildir. Kānûnun sarâhati de bunu müeyyiddir. Büyük Millet Meclisince yapılan şey terbiyenin tevhîdi için idârede

vahdeti te'mîndir. Bu idâre-i tedrîsât birliği te'mîn olunurken hiçbir vakit düşünülemez. Çünkü bu husûsta milletimizin ihtiyâcını te'mîn edecek müesseselerin idâmesi zarûreti vardır. Kānûnun, milletimizin ihtiyâcını te'mîn edecek bir sûrette tatbîk edilmemesi birçok yerlerden şikâyeti mûcib olmaktadır. Esâsen tâlî kısımları ve muntazam program ve nizâmnâmesiyle liseler derecesinde fünûnu da hâvî bulunan Dârulhilâfe medâris şu'beleri nâmı altındaki müessesâtı lağv etmek İlâhiyât Fakültesi'ni talebesiz bırakmak demektir. Aynı hatâ askerî idâdîlerin liselere tahvîlinde de vâki' olmuştur. Bir fark varsa o da bu liselerin evvelce mevcûd müdîr ve muallimlerinin idâresinde bugün aynen muhâfaza-i mevcûdiyet etmeleridir. Dârulhilâfeler ise tamâmen ortadan kalkmıştır. Arada bu fark mevcûd olmakla beraber Mekteb-i Harbiyye'nin dahi bugün mevcûd liselerdeki talebeyi aldıktan sonra liselerden ihtiyâca kâfî ve muvâfık talebe alabileceğine yahud bulabileceğine kāni' değilim. Onun için İlâhiyât Fakültesiyle Mekteb-i Harbiyye sınıflarının üç sene sonra boş kalmaması için İlâhiyât idâdîlerinin ve askerî idâdîlerin vaz'iyet-i sâbıkalarıyla muhâfazaları zarûreti vardır.

İlâhiyât Fakültesi hakkında:

– Mevcûd programıyla İlâhiyât Fakültesi, farz-ı muhâl olarak talebe bulsa bile ihtiyâca kâfî din âlimleri yetiştiremeyecek bir vaz'iyettedir. Bugünkü talebesi Süleymaniye, sahn medreselerinden, Medresetü'l-irşâd'dan, Dârulhilâfelerin kısm-ı sânîsini ikmâl etmiş efendilerden mürekkeb olduğu için belki bu efendiler İlâhiyât Fakültesi'nden matlûb olan fâideyi te'mîn edecek sıfat ve salâhiyetle neş'et edebilirler. Fakat İlâhiyât idâdîleri açılmazsa ve fakültenin programı bu şu'benin muhtevî bulunduğu ilimlerin yalnız târîhini değil, bu mesleğe lâzım olan ilimleri hâvî olarak tanzîm edilmezse bu fakülte milletin bu husûstaki ihtiyâcını te'mîn edecek vaz'iyette olmayacaktır.

Şu îzâhâtım, bugünkü İlâhiyât Fakültesinin vaz'iyetini tavzîh etmektedir. Mevcûd vaz'iyetin Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnuyla gayr-ı kābil-i te'lîf olduğuna da kāniim.

Böyle ihtiyâca gayr-ı kâfî, iki sene sonra talebesiz kalacak bir müesseseyi Meclis-i Âlî'nin de hüsn-i telâkkī edeceğine kāil değilim.

Talebenin medresede ikāmeti mes'elesi:

– İlâhiyât Fakültesi'ne imâm hatib medresesine devâm eden talebe hiçbir vechile medârisde ikāmetten men' edilemez. Bunların ikāmete tahsîs edilecek medâris binasından fazla kalanlar olsa bile Maârif Vekâletinin hakk-ı tasarrufu olamaz. Bu ebniye Evkāf'a âiddir. Evkāf Müdüriyet-i Umûmiyyesi'nin bunları tesellüm etmesi lâzımdır. Şu veya bu cem'iyete tahsîs ise mahallinde olmayan fuzûlî bir tasarruftur.

Talebenin iâşesi:

– Bu husûsta gerek Vekâlet'in, gerekse İstanbul Maârif Müdüriyeti'nin talebenin iâşe edilmekte olduğuna dâir müteaddid beyânâtını gördüm. Fakat devren alınan tahsîsât ile bugün yapılan iâşenin Eylül'den i'tibâren kesileceğini işrâb eden teblîgāt-ı âhîre bu husûsta dahi hâlâ müstakar bir şey olmadığını gösteriyor.

Konya Medresetü'l-Huffâzı'nın sırrı:

– Hâlâ idrâk edemediğimiz bir zihniyetle mülhakātta bu gibi bazı hatâlar vâki' olduğunu işitiyoruz. Bu hareketler Vekâlet'in bir emriyle mi oluyor, yoksa işgüzâr görünmek isteyen bazı me'mûrların yaptığı hareketlerden mi ibârettir? Henüz bu ciheti tahkīk edemedim. Meselâ Konya'da böyle bir vak'a söylenildiği gibi aynı vak'anın Maraş'ta dahi hıfza çalışmakta olan iki a'mâya karşı cereyân ettiğini ve Maârif müdürünün bunları okutmakta olan hoca efendiden da'vâcı olduğunu işittim. Adapazarı'nda dahi tedrîsât-ı ibtidâiyye müfettişinin müftü efendinin bir medrese derûnunda bulunan fetvâhânede ikāmetine müsâade ettiğini ve bunun için kendisine vesîka verdiğini haber aldım. Müftü efendiler, ma'lûm olduğu üzere bulundukları dâirelerde bu devletin rüesâ-yı me'mûrînindendirler. Eğer hakīkaten Adapazarı Maârif müfettişi böyle bir vesîka ile müftü efendiye hakk-ı ikāmet bahşetmiş ise temsîl ettiği maârif vekîlini ağır bir hicâb altında bırakacaktır, zannederim.

MEDRESELER NE İDİ, NE OLDU?

2

O zamanın şeyhulislâmı ve Evkāf nâzırı bulunan merhûm Hayri Efendi'nin eser-i himmeti olan nizâmnâmenin birinci maddesiyle İstanbul'da mevcûd bi'l-umûm medreseler bir medrese i'tibâr edilmiş ve bu haysiyetle adına Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye **[91]** Medresesi denilmiş ve müddet-i tahsîl on iki sene olarak kabûl ve bu müddet "tâlî kısm-ı evvel, tâlî kısm-ı sânî, âlî" olmak üzere üç kısma ayrılmış ve her kısmın müddet-i tedrîsiyyesi dört sene olarak tesbît ve her kısım bir müdîr-i umûmî idâresine tevdî' edilmişti. Aynı zamanda bu medreselerde ikmâl-i tahsîl eden veya bu derecede kudret-i ilmiyyeye mâlik olduğu bi'l-imtihân sâbit olanlardan ulûm-ı şer'iyye ve hikemiyyenin şuabâtında kesb-i ihtisâs ümniyyesinde bulunacaklara menşe olmak ve dört şu'beyi muhtevî bulunmak üzere bir de "Medresetü'l-Mütehassısîn" küşâd olunmuştu. Bu medresede müddet-i tahsîl iki sene idi.

Tâlî kısm-ı evvel birinci sınıfa girebilmek için resmî ve gayr-ı resmî rüşdî veya altı senelik ibtidâî mektebinin şehâdetnâmesini hâiz olmak veyahud o derece tahsîlde bulunduğunu bi'l-imtihân isbât etmek nizâmnâmenin sarahati iktizâsından idi. Mezkûr nizâmnâmenin neşri târîhinden i'tibâren medreseye kabûl edilecek talebenin mikdârı nazar-ı dikkate alınarak İstanbul'da mevcûd talebe sinleri ve derece-i tahsîlleri i'tibârıyla sınıflara taksîm edilmiş ve müderrisîn-i mevcûdenin ehliyet ve ihtisâsları nazar-ı dikkate alınarak maâş-ı hâzırlarıyla medreselerde müdîr, muâvin, dâhiliye müdürü, sınıf müdürü, muallim olarak tavzîf edilmişlerdi. Fen, felsefe, ictimâiyât, Fransızca, İngilizce, Rusça, Almanca dersleri de hâricden erbâb-ı ihtisâsa tefvîz olunuyordu. Binâenaleyh o târîhten i'tibâren medârisde eski tarzda derse devâm edilmemiş, dersler cevâmi' ve mesâcid-i şerîfeden dershanelere nakl olunduğu gibi talebe de sınıflara tefrîk olunmuştu. Evvelce medreseye girecekler için sin mes'elesi mevzû'-ı bahs olmadığı hâlde bu def'a altı senelik bir mektep tahsîlinden sonra medreseye girebileceği esâsı kabûl edilmişti. Medreselerde fen ve felsefe tahsîl ediliyordu. Elsine-i ecnebiyye okutuluyordu. Talebe Fransızca biliyor, Rusça konuşuyordu. Hesâbdan, hendeseden, fen ve felsefeden anlıyordu. Bundan sonra artık medreselilere kimsenin bir söz söylemeye hakkı yoktu. Memleketin selâmeti nâmına çok arzû edilen vahdet-i tedrîs, vahdet-i terbiye fiilen husûle gelmişti. "Asrın ihtiyâcâtını müdrik hocalar lâzım" diye bağırıp çağıranlara da ba'demâ bu müesseselerin bu şekilde idâme-i mevcûdiyyetini te'mîn etmek çârelerini taharrî etmekten başka bir şey kalmıyordu. Ve bu gāyet tabîî görülüyordu.

Şeyhulİslâm merhûm Musa Kazım Efendi'nin zamân-ı meşîhatlerine tesâdüf eden 23 Nisan 1333 senesi târîhli Medâris Kānûnu ile Hayri Efendi merhûmun teşkîlâtı biraz hırpalandı. Esâs ve rûh değişmemekle beraber tâlî ve âlî sınıflar üçer seneye tenzîl edildi. Medresetü'l-Mütehassısîn üç seneye çıkarıldı. Diğer makālelerde îzâh edileceği vechile görülen lüzûm-ı mübrem üzerine altı senelik ibtidâîlerin son iki sınıfına muâdil ihzârî nâmıyla iki sınıf daha küşâd edildi. Bu sûretle müddet-i tahsîl –Mütehassısîn de dâhil olmak üzere– yine on dört sene olarak tesbît edildi. Bu tahsîlin üçü âlî, diğer altı senesi de tâlî idi. elsine-i ecnebiyyeden yalnız Fransızca ve İngilizce ibkā edilmiş, Rusça ve Almanca kaldırılmış idi. Fen dersleri yine mevcûd idi. Bu kānûn ve bu kānûna istinâd eden 19 Teşrînievvel 1333 senesi târîhli Medâris Nizâmnâmesi artık ilmiyeye yeni bir rûh veriyordu, dersiâmlık ve müderrislik sağlam bir esâsa rabt olunuyor, ihtisâs yolları tutularak emîn ve vakūr hatvelerle yürünüyordu. Çünkü herkesin arzûsu husûl bulmuştu. Aynı zamanda teşkîlât taşra medârisine de teşmîl edilmişti.

AMERİKAN KOLEJİ'Nİ TES'ÎD

Arnavutköyü'nde Amerikan Kız Mektebi'nin bu hafta icrâ edilen 24'üncü sene-i devriyyesi merâsimi pek parlak olduğu gazeteler tarafından yazılmış, mektebin eski ve yeni müdireleri Miss Patrick, Miss Katrin Adams'ın resimleriyle kısm-ı âlîyi ikmâl eden Mebrûke Ahsen Hanım'ın resmi de derc olunmuştur. Mutantan merâsimin sûret-i icrâsını *Vakit* gazetesinden aynen nakl ediyoruz. Bundan alınacak ibretleri kāriîn-i kirâmın dirâyetlerine bırakıyoruz:

"Merâsime Miss Patrick riyâset ediyor, merâsime dâhil olan zevât ile hatîbler sahnede başlarında husûsî serpuşlarıyla oturuyorlardı. Saat üç buçukta diplomalar tevzî' edildi. Tâlî derecede 25 me'zûndan 3'ü Türktü: Afife Hanım. Gāziayıntab Meb'ûsu Ali Cenâni Bey'in kerîmesi ve mektebin en genç güzîde bir me'zûnesi; Berâ'et Hanım, kemâlzâde Ekrem Bey'in kerîmesi; ni'met Hanım, Nuri Bey'in kerîmesi. Beş sene evvel tâlîden me'zûn olmuş Mebrûke Ahsen Hanım da derece-i âli-yede Sanâyi'-i Edebiyye me'zûnu olarak temâyüz ediyordu. Bunun için şehâdetnâmesinden başka kendisine bir de hamâil* ta'lîk olundu ve liyâkatini pek isbât ettiği alkışlarla karşılandı.

"Merâsimde evvelen Amiral Bristol, sonra Amerika Konsolosu Mister Ravendal müteâkiben Madam Mildilton Adwers, Mister William Pitt İngilizce nutuklar îrâd ettiler. Kollej talebelerinin cidden câzib ve rûh okşayıcı bir âheng ile salonu tehzîz eden şarkılarından sonra Dâru'l-fünûn Emîni İsmail Hakkı Bey de merâsime dâhil zevât arasında sahnede idi. Nutkunda tâlî mekteplerin lüzûm ve ehemmiyetinden bahsetti. Amerika'yı William James'le, Dovi'siyle pek iyi tanıdığımızı, Dovi'yi da'vet edişimizin de bu takdîrden münba'is olduğunu söyledi. Bir mekteb te'sîsinde **[92]** hayırdan başka maksad olamayacağı için bu maksadla vücûda gelen te'sîsâtı hüsn-i telâkkī etti ve mektebi Dâru'l-fünûn nâmına tebrîk ve takdîr etti.

"Bundan sonra Amerika'dan sûret-i mahsûsada gönderilmiş ve on bir günde İstanbul'a gelmiş olan Mister Midavral, sonra Amerika milyonerlerinden olup bu mektebe çok yardım eden Mister George Philimton söz söyledi ve mektebin anahtarlarını temsîlen birbirine kurdelalarla bağlı, bizim eski kal'a anahtarlarına benzer üç eski büyük kapı anahtarını kollejin yeni müdîresine

* Acaba Amerika Mektebi'nin verdiği bu müselles şekildeki hamâilde ne yazılıdır?

verdi. Miss Katrin Adams da uzun bir nutuk söyledi. Türkiye'den müstakbelde de muâvenet bekliyordu. Büyük salon da'vetlilerle dolu idi. aralarında Şükrü Nailî Paşa, Akçuraoğlu Yusuf ve Yakub Kadri Beyle Ahmed emîn Bey, gazetemizin müdürü, eski me'zûneler ve ez-cümle Melahat Ziya Hanım vardı. Da'vetliler merâsimden sonra limonatalarla i'zâz edildi."

HAZRET-i İBRAHİM'İN TÜRKLÜĞÜ

"Amasya Târîhi Muharriri" ünvânıyla kendisini şöhret-şiâr etmeye çalışan ve az çok muvaffak da olan Hüsameddin Efendi, birkaç sene evvel, Türklerden de birçok peygamberler gelmiş olduğu da'vâsını ortaya atmış ve birkaç tanesinin isimlerinden bizi haberdâr etmiş idi. Şimdi de İsmail Hakkı imzâsını taşıyan bir zâtın *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde bu da'vâyı tecdîd ve istînâf etmiş olduğunu görüyoruz. Aralarında şu fark var ki Hüsameddin Efendi'nin saydığı peygamber isimleri kim bilir târîhin hangi mechûl sahîfelerinden çekip çıkardığı nâşînîde isimlerden ibâret idi. İsmail Hakkı imzâlı zât ise da'vâyı doğrudan doğruya lisân-ı Kur'ân'la nübüvveti ihbâr buyurulan Hazret-i İbrahim aleyhi's-selâma istinâd ettiriyor. Bu gibi da'vâlar ya vâki' bir istib'âdı veyahud müstevlî bir me'yûsiyeti izâle etmek için dermiyân olunur. Türklerden de peygamber gelebileceğini istib'âd eden kimse yok idi, bu her zaman mümkündür. Yalnız Türklerden değil, her kavimden de peygamber gelebilir. Peygamberliğin muayyen bir kavim ve ırka mahsûs olması şart değildir. Her peygamberin ırkiyet ve kavmiyetini ilmen isbât etmek de muhâl değilse, müşkildir. Çünkü her peygamber zamanında muayyen ve muhtelif ırklara ayrılacak derecede, nesl-i beşer tevessü' ve tekessür etmemiş idi.

Türklerden peygamber gelip gelmediği ma'lûm olmadığından dolayı derûnî bir me'yûsiyet duyan da yok idi. Onun için me'yûs kalbleri mesrûr ve mütesellî etmeye ma'tûf bir maksad ile böyle bir da'vânın ortaya atılmasına da hâcet yok idi. Irkiyet ve kavmiyet nâmına bir vesîle-i tefâhür ve mübâhât ihzâr etmek maksadı da böyle bir da'vâ ihdâsına sâik olacak derecede câzib değildir.

Tefâhur ve mübâhât, insanlara maddî, ma'nevî hiçbir fâide te'mîn etmez. Tefâhurda yalnız hissiyâtı okşamak hâssası vardır. Bu da dâimî değildir, gelip geçicidir. Hissi okşayan tefâhur ve mübâhât bir kıymeti hâiz ise o kıymeti ona veren fazîlettir. Fazîlet de zâtî ve kesbî olmalıdır. Başkasının fazîleti kimseye medâr-ı mefharet olamaz. Ferdler de, ferdlerden müteşekkil hey'et-i ictimâiyyeler de ancak kendi fazîlet-i ferdiyye ve ictimâiyyeleriyle iftihara hak kazanabilirler. Irkiyet ve kavmiyet insanlara hakk-ı iftihâr verecek bir fazîlet değildir. Fazîlet, ırkların, kavimlerin hâiz oldukları fezâil-i âliyye ve hasâis-i nâfiadır. Türkler ferdî ve ictimâî fezâil-i aliyye ve hasâis-i nâfiayı câmi' bir ırk ve bir kavim iseler, Hazret-i İbrahim'in Türklüğüyle iftihârları lüzûmsuzdur. Bilakis ferdî ve ictimâî hasâil-i âliyye ve hasâis-i nâfiayı hâmil değillerse, nebî-i müşârun-ileyh hazretlerinin Türklüğüyle iftihâr etmek, onlara bir fâide te'mîn etmez. Onun için İslâmiyet, efdaliyeti, ekremiyeti ferdî ve ictimâî fazîletlere hasretmiştir. Nazar-ı İslâm'da ırkiyet ve kavmiyette fazîlet ve ekremiyet yoktur. Arab ırk ve kavmi dahi kendine mensûb bulunan Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm ile -ırkiyet ve kavmiyet nokta-i nazarından- iftihara hakkı yoktur.

Bu da'vâyı dermiyân etmekten maksad, Türklerin hürmet ve muhabbetlerini, Hazret-i İbrahim'e celb etmek ise, müslüman Türkler her peygamber gibi nebî-i müşârun-ileyh hazretlerine dahi -hasbe'd-diyâne- hürmetkâr ve muhibdirler. Peygamberlere hürmet ve muhabbet celb etmek husûsunda, ırkiyet ve kavmiyet diyânet kadar hâiz-i te'sîr değildir. Eğer ırkiyet ve kavmiyet peygamberlere celb-i hürmet ve muhabbet husûsunda hâiz-i te'sîr olsaydı, Türklerin, Arab kavmine mensûb bulunan Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâma hürmet ve muhabbet etmemeleri lâzım gelirdi. Hâlbuki Türkler Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâma, Arablardan daha ziyâde hürmetkâr ve daha ziyâde muhabbetkârdırlar.

Hazret-i İbrahim aleyhi's-selâmın, ırkiyet ve kavmiyet nokta-i nazarından Türklere hakk-ı iftihâr bahşedeceğini kabûl etsek bile, nebî-i müşârun-ileyh hazretlerinin Türk ırkına mensûbiyetini ilmen ve târîhen isbât etmek müşkilât ile mâlâmâldir. Bu da'vâyı isbât ve te'yîd sadedinde serd ü beyân olunan delîller hayâlîdir. Hiçbir zaman hiçbir kimseye kanâat-bahş olamaz. Meselâ; Kur'ân-ı ilâhîde, "İbrahim aleyhi's-selâm ne Yahudi, ne de nasrânî değildir" meâl-i âlîsinde bir âyet-i ilâhiyye vardır. İsmail Hakkı imzâlı zât kim ise bu âyet-i ilâhiyyeyi Hazret-i İbrahim'in Türk ırkına mensûb olduğuna delîl ve hüccet ittihâz ediyor ve keyfiyet-i istidlâli tavzîh sadedinde diyor ki:

"Hazret-i İbrahim ne Yahudi, ne de nasrânî değildir demek, nebî-i müşârun-ileyh hazretleri ırk nokta-i nazarından Yahudi ve nasrânî değildir demektir. Bu tarz-ı tefsîrimin doğruluğuna kāni olamadığım için tefsîr-i Kur'ân'da sâhib-i salâhiyet bir zâta sordum, o da benim tarz-ı tefsîrimi te'yîd ve te'kîd etti."

[93] Evvel-emirde şurasını söyleyeyim ki re'yine mürâcaat olunan zât da, mürâcaat eden zât gibi tefsîr-i Kur'ân'da sâhib-i salâhiyet değilmiş. Beşeriyeti ırklara ayıran ilm-i târîhtir. Kur'ân beşeriyetin şa'b ve kabâiliyle ırkiyet ve kavmiyetle alâkadâr olmaz. Hiçbir peygamberin ırkiyet ve kavmiyetini tedkîk ve îzâh etmez. Kur'ân'ın peygamberlerden ve peygamberlerin kavimlerinden bahsedişi, hep diyânet nokta-i nazarındandır. Hazret-i İbrahim'in ırk nokta-i nazarından Yahudi veyahud nasrânî olup olmadığını tedkîk ve beyân etmek Kur'an'ın gâyesi hâricindedir. Hem Yahudi ve nasrînî ünvânları, ırkları değil, dinleri temsîl eden ünvânlardır. El-yevm Avrupa, Asya, Amerika akvâmının birçokları nasrânîdir. Fakat bunların hepsi bir ırka mensûb değildir. Meselâ, İngiliz-ler de, Almanlar da nasrânîdir. Fakat ırkları başka başkadır. Cermanlar ile Islavları nasrânî addedebiliriz, fakat bir ırka mensûbdurlar diyemeyiz. Dersek, vukûât ve târîh bizi derhal tekzîb eder. Kur'ân'ın gâyesinden başka vukûâta, târîhe muhâlif olarak Yahudiyet ve nasrâniyet kelimelerini ırkiyet ve kavmiyet ile tefsîr etmek pek gülünç olur.

Kabûl edelim ki, bu kelimelerle ırkiyet ve kavmiyet ma'nâlarında müsta'meldir. Fakat Hazret-i İbrahim'in Yahudi ve nasrânî ırkına mensûb olmamasından Türk ırkına mensûb olduğunu istidâl etmek istidlâlât-ı ilmiyye miyânında nümûnesiz bir tarz-ı istidlâldir. Irkiyet ve kavmiyet Yahudiliğe, nasrâniliğe, Türklüğe münhasır değildir ki Yahudiyet ve nasrânilik selb edilince ortada yalnız Türklük kalsın!...

Türklüğe maddî ve ma'nevî hiçbir fâidesi olmayan bu da'vâyı ortaya atmak müslümanlar arasında yeni bir sebeb-i ihtilâf ihdâs etmek tehlikesini hâizdir. Müslümanlar muhtelif ırklara mensûbdur. Irkları, ırk-ı peygamberler ile şereflendirmek hisleri uyanırsa, başka başka ırklara mensûb olan müslümanlar kendi ırklarını şereflendirmek arzûsuyla kendi ırklarına mensûb birer peygamber bulmaya kalkışırlar ve İsmail Hakkı imzâlı zâtın bulduğu delîller gibi delîller tedârik etmek husûsunda müşkilâta dûçâr olmazlar. Ferdî ve husûsî bir hâlde uyanan bu gibi hisler bi'l-âhare tevessü' ederek ictimâî ve umûmî bir cereyân hâlini alır. Bu cereyân, önüne aldığı müslümanları sürükleye sürükleye Benî İsrail zamanlarındaki dinler ile mütedeyyin olmaya götürür. Çünkü ırkımıza mensûb bir peygamber ve bu peygamberin de bir dini var iken biz, niçin başka ırka mensûb başka bir peygamberin dini ile mütedeyyin olalım, diyecek ırkiyet gayretkeşleri zuhûr eder. Bu gayretkeşlik de akvâm-ı İslâmiyye arasında yeni ihtilâflar, yeni tefrikalar husûle getirir. Bu netîceden de Türklük mutazarrır olur. Türklüğe kaş yapalım derken, gözünü çıkarmayalım!...

HÜRRİYET-i NİSVÂN

Kadınların tahsîl ve meslek sâhalarında erkeklerle rekābetleri

Dün Tıp Fakültesi müderrislerinden Âsaf Derviş Paşa tarafından Dârulfünun konferans salonunda "Kadınların hıfzussıhhası ve hürriyet-i nisvân" hakkında bir konferans verildiğini yevmî gazeteler yazmıştır. Müderris paşa kız çocuklarının tufûliyet devresinde kemik hastalıklarına isti'dâdları olduğunu ve doğuş i'tibârıyla erkeklerden daha küçük olduklarını söylemiş ve bu yaştaki çocukların ihmâli yüzünden bi'n-netîce kadınlarımız da doğurma kābiliyet ve mukāvemetinin azalmakta olduğunu îzâh etmiştir.

Derviş Paşa ale'l-umûm çocukların ancak yedi yaşından sonra mektebe gönderilmelerine tarafdâr olduğunu söylemiştir. Bilhâssa 12-13 yaşındaki kızların bu senelerde bülûğ hâdiselerine ma'rûz kalacakları cihetle yevmiyye dört saatten fazla ders görmemelerini ve ebeveynin bu devirde çok müteyakkız bulunmaları lâzım geldiğini anlatmıştır.

Müderris Paşa bundan sonra hürriyet-i nisvân bahsine geçmiştir. 17-18 yaşına gelen hanımların âlî tahsîl görmeleri için lâzım gelen şartları zikr etmiş ve şunları söylemiştir:

"– Bir kadının hür olarak hayâtını kazanması servetleri müsâid olanlarla olmayanlara göre değişir. Kadınların hepsi âlim olursa eve kim bakacak? Bunun için evleneceklerle âlî tahsîl görecekler ayrılmalıdır.

Evleneceklerle evlenmiş olanların ve bunlardan bilhassa zengin olanların âlî tahsîl görmeleri muvâfık değildir. Çünkü bunlardan beklenilen vazîfe daha âlîdir.

Hiç evlenmeyeceklerin tahsîli ise tedrîsât i'tibârıyla yaşlarına göre fâsılalı olmalıdır. Zirâ' kadınların erkeklere nazaran ma'rûz kaldıkları fizyoloji hâller daha müz'icdir.

Bir de kadınların erkeklerle gerek tahsîl ve gerek meslek sâhasında rekabet etmeleri câiz değildir. Her mesleğin hafif olanlarını ihtiyâr etmeleri hıfzussıhha i'tibârıyla elzemdir. Aynı zamanda bu husûsta kadın hiçbir zaman evsâf-ı rûhiyye ve vezâif-i tabîiyyesinden uzaklaşmamalıdır. Amele hayâtında kadın daha başka şerâite tâbi'dir. Bunları hükûmet sıyânet etmelidir. Hastalık, loğusa sigortaları yapılmalıdır.

Bu esâslar hâricinde kadın her sûretle sukūta mahkûmdur, bunun netîcesi tenâkus-ı nüfûstur. Almanya, İtalya gibi memleketlerin kadın hıfzussıhhasına ri'âyetleri hasebiyle nüfûsları her sene müdhiş sûrette tezâyüd etmektedir."

Müderris paşa kadın hastalıkları hakkında îzâhât verdikten sonra konferansa nihâyet vermiştir.

[94]

UMÛMÎ AHLÂK BUHRÂNI

Cumhûriyet gazetesi yazıyor:

"Evvelki günkü gazetelerde kāriler, hergünkü fâcialardan birini daha okudular: Bir genç, bir umûmhânede dostu için üvey babasını vuruyor, sonra dostunun koltuğunda saklanmaya giderken polis karşısında kalınca bir kurşun da kendi kalbine sıkıyor… Bu, her günkü fâcialardan biridir. Alelâde, behîmî bir ihtirâs, bu ihtirâsın istediği kuvvet ve şiddetle hüküm sürmesine karşı herhangi tarzda bir mâni‘ ve engel çıktığı dakîkada ictimâî mukaddesât nâmı altında tanıdığımız her ne varsa her şey altüst oluyor. Ve o zaman karşımızda yüzlerce asırlık ma'nevî fütûhâtı ile incelmiş, rikkat ve hassâsiyet kesb etmiş bir beşer nümûnesi yerine kudurmuş bir mantıkla sarsılan bir hayvan misâli görüyoruz!

Gazeteler bugünkü fâcialaın ancak bir kısmını, polis jurnallerine ve mahkeme dosyalarına intikāl edecek olanlarını kayd ederler. Fakat bugünkü fâcia yalnız polis veya adliye dosyalarında yer tutacak olanlardan mı ibâret? Ya ötekiler? Etrâfımızda göre göre nihâyet görmeye çok alıştığımız için gözlerimizde hiçbir şiddetli te’sîr yapmayan hesâbsız fâcialar?"

Hayâtımızın hangi sâhasına ve hangi köşesine baksak orada ictimâî müesseseler içinde büyük bir anarşi, girift bir cidâl, içinden çıkılmaz müşkil bir girdâb çalkandığını görüyoruz. Eski cem‘iyetin ahlâkı yıkılmış, yeni bir cem‘iyet ahlâkı kurulamamıştır. Bunun için hangi tarafa baksak orada bir fâcia gizlendiği, her şeyde gayr-ı muttarid bir rûh, her şeyi mübâh tanıyan, her şeyi yıkan ve hiçbir şeyi yapmayan yıkıcı bir rûh hâkim olduğunu görüyoruz. Baba ile oğul düşman, ana ile kız rakîb, kardeşler birbirine karşı gaddâr, hulâsa bütün vatandaşlar arasında müşterek, umûmî bir ahlâk buhrânı… İşte bizim ictimâî bünyemizi kemiren hastalık!"

İstanbul'da ahlâk-ı millînin müdhiş bir sûrette sukūt etmekte bulunmasını yevmî gazetelerin de mevzû‘-ı bahs etmeye başlaması şâyân-ı teşekkürdür. Şeâir-i ahlâkiyyenin inhidâmını yalnız dinî bir mes’ele telâkkī etmek doğru değildir. Bu bünyân-ı millînin esâsını teşkîl etmektedir. Milleti tutan, yürüten ictimâiyâtıdır. İstanbul'un bazı muhîtlerinde başgösteren bu buhrân-ı ahlâkînin bütün memleketi sarmasına meydân vermemek millet rehberlerinin en mütehattim vazîfeleridir. Bu gün buradaki ahlâksızlıklar, sefâhetler maâzallah Anadolu'yu istîlâ ettiği gün artık hiçbir şeyler yoktur. Esâsen cehâlet ile pençeleşmekte olan halkın yegâne sermâyesi olan ma'neviyâtı da elden giderse ne hale gelir? Onun için henüz saçağı sarmadan bu tehlike-i ictimâiyyenin önüne geçmek lâzımdır.

Evliyâ-yı umûrun bu husûsta gösterecekleri himmet, bünyân-ı millîyi inhidâmdan kurtaracaktır. Bütün gazeteler bu ahlâksızlığa karşı ciddî sûrette mücâdeleye başlamalıdır. Bir takım sefâhetperver ahlâksızların keyfi için koca bir cem‘iyetin temelleri çökmesine rızâ gösterilemez.

Barlar, dans salonları, randevu mahalleri, içki yerleri alabildiğine tevessü‘ edip duruyor. Beyoğlu'nun her pastacı dükkânı ya bir meyhânedir, ya bir nâmus maktelidir. Barlarda, dans salonlarında cereyân eden hâdiseleri yazmaktan bile insan utanır, nâmus-ı millî nâmına en büyük bir hicâb duyar.

Lâkin maa't-teessüf bugün bu müdhiş ahlâksızlıklar irtikâb edilip durmaktadır. Ve bunları irtikâb edenler hiçbir şeyle kendilerini mukayyed görmedikten başka milletin rûhuyla, vicdânıyla, hissiyâtıyla istihfâf de ederler. Ne şeâir-i milliyye tanıdıkları var, ne de âdâb-ı umûmiyye! Bunlardan bahsedenlere gülerler.

İşte bünye-i ictimâiyyeyi kemiren hastalığın mikropları bunlardır. Bu mikroplara karşı hey’et-i ictimâiyye tedâbîr-i tahaffuziyye ittihâz etmek mecbûriyetindedir.

Cumhûriyet gazetesinin bu emrâz-ı ictimâiyye hakkında neşriyâtta bulunması şâyân-ı teşekkürdür. Bu esâslı ve pek meşkûr olan mücâdelelerinde daha vâsi‘ bir sûrette devâmı temennî olunur.

RUSYA MÜSLÜMANLARININ İSTİKBÂLİ

Lenin'in vefâtını müteâkib gerek rusya dâhilinde bulunan hâlis Rus milletinin gerek ba‘de'l-inkılâb memâlik-i ecnebiyyede mülteci sıfatıyla bulunan Rus akvamının geniş rusya memleketinin an-karîb komünistler tasallutundan kurtulacağı ümidleri günden güne tezâyüd ediyor.

Her hâlde komünistler miyânında bir teşettüt ve tenâzu‘ meydân almakta olduğu inkâr olunamaz. Geçenlerde binlerce komünistin Parti'den tard olunması tezebzübü göstermeye kâfidir. Memâlik-i ecnebiyyede bulunan Rusların kâffesi kemâl-i emniyet ile komünistlerin sukūtuna intizâr etmektelerdir. Onlarca bu, büyük bir emel, büyük bir ümiddir. Bir gün gelecek bunlar maksadlarına vâsıl olacaklar. Fakat müslümanların hâli ne olacak? Memleketleri ellerinden alınarak Rusya'ya ilhâk edilen Tataristan, Kırgızistan, Türkistan müslümanlarının târîhen müsbet olan hukūk-ı meşrû‘aları ne

olacak? Bunlar bir şey düşünüyorlar mı? Düşündükleri takdîrde tekrâr inkılâb zamanı gelince ne yapacaklar?

İşte umûmiyetle Rusya müslümanlarının, bilhassa Ural ve Volga sahasında sâkin Tatarların, bugün olmazsa yarın bu mühim bir mes'ele karşısında bulanacakları muhakkaktır. Benim fikrime göre Rusya memleketi karışacaktır.

Efsûs sad hezâr efsûs, netîce i'tibârıyla Tatarların hissesine yine hiçbir şey isâbet etmeyecektir. Zirâ' bu yirminci asır, ilim asrı, kuvvet asrıdır. Kemâl-i esefle i'tirâf edelim, bunlardan hiçbirisi Rusya müslümanlarında yoktur. Bugün Rusya memâlik-i vesî'asında yirmi milyon müslüman var ise bunlar miyânında âlî tahsîl görmüş iki yüzden fazla adam yoktur. Kaç doktor var? Nihâyet on beş. Kaç avukat var? Nihâyet yirmi. Kaç mühendis var? Olsa olsa on, on beş. Zâbitân-ı askeriyye hiç derecesindedir. Harb-i Umûmî esnâsında Almanya'da seksen altı bin Tatar asker neferi esîr bulunuyordu. Bunlar miyânında ancak üç İslâm zâbiti bulunuyordu. Avusturya'da takrîben bizim **[96]** bildiğimiz yirmi iki bin Tatar neferi vardı. İçlerinde ancak dört zâbit bulunuyordu. Hesâb meydânda. Rehbersiz bir millet ne yapabilir? Zâten el-ân Tataristan'da birkaç adamın nâmı okunursa, bunların kâffesi Rus misyoner mektebi olan Dârulmuallimîn mahsûlüdür. Âlî mektep tahsîli görmüş adamlar var ise de onlar gâyet mahdûddur. Sâniyen bazıları Tatarlığı pek iltizâm etmek de istemiyorlar.

Şöyle muhtasar bir muhâkeme ile Rusya müslümanları ahvâline atf-ı nazar edecek olursak, me'yûs olmamak elden gelmez.

Ben bir müslüman olduğum cihetle etrafa bakıyorum. Rusya'da an-karîb bir inkılâb ihtimâlini dahi nazar-ı i'tibâra alarak büyük fırsatlar gelecektir diyorum, fakat ne çâre bu fırsattan müslümanlar istifâde edemeyecek. Belki kabak yine müslümanların başına patlayacak. bi't-tabi' bu gâyet fecî bir vaz'iyettir. İnsan düşündükçe dehşetler içinde kalır. Acaba bunun çâresi yok mudur? Ben bunun için bir çâre bulunacağını düşünemiyorum. Yalnız hatırıma şu âyet-i kerîme geliyor: [5](إِذَا أَرَادَ اللهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ) Böylece yed-i kudretin tasarrufu olmasa idi elbette Tatar gençleri bu hâli müşâhede eder, kemâl-i tehâlük ile Harbiye mekteplerine koşarlar, o arslan gibi kahraman askerlerin başına geçerlerdi.

Harb-i Umûmî'de Rus ordusunda iki yüz elli bini mütecâviz Tatar neferi olduğu hâlde on beş Tatar zâbiti yoktu. Bu şerâit altında Tatarların istikbâllerinden yalnız ben değil, Rusya'nın biraz ahvâlini bilen her müslüman endîşe eder.

Abdürreşid İbrahim

[5] Ra'd Sûresi 13/11.

DÂRU'L-HUFFÂZLAR HAKKINDA

Bursa'da çıkan *Yoldaş* gazetesinden:

- Maârif Vekâletimizin nazar-ı dikkatlerine -

Cevdet-i kırâete malik "ehl-i Kur'ân" menbaları olan Dâru'l-huffâzlarımızın; maâbid-i mübârekemizde vücûdları mübrem bir ihtiyâc ve kulûb-ı muvahhidînin vâsıta-i inşirâhı bulunan "ehliyetli mü'ezzinler" için bir mahrec olarak ihyâ ve ibkâsı te'mîn edilmelidir.

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'yla maârifimizde pek elzem bir inkılâb vücûda getiren Hükûmet-i Cumhûriyyemiz; evkāf, askerî ve bahrî mekteplerle irfân sâhasında bâriz teşevvüşlere masdar olan medreseleri Maârif'e devr ederek, kısm-ı ihzârîlerini mekâtib-i umûmiyyeye ilhâk, sunûf-ı sâiresini de İmâm ve Hatib mekteplerine kalb etti..

Efkâr-ı umûmiyyemizin derûnû bir hiss-i istihsân ile karşıladığı bu musîb hareketi biraz sonra yanlış bir hatve ta'kīb etmeseydi, bahis kurcalanmış olmayacak, "tevhîd" mes'elesi de cereyân-ı tabîîsini çoktan bulacaktı. Fakat kānûn-ı mebhûsun sehv-i tefsîri ile medreselere kıyâsen Dâru'l-huffâzların seddi cihetine gidilmesi, halkımız üzerinde derin bir üzüntü hâsıl etmiş ve bu el-ân devâm etmekte bulunmuş olduğu için âtîdeki îzâhâtı arza bir mecbûriyet hissettik:

Memleketimizin bazı şehirlerinde, ez-cümle İstanbul, İzmir gibi münevver muhîtleri ile Isparta, Gediz, Simav, Kütahya ve daha birkaç kasabacıkta ve Yeşil Bursamızda bir kısmı evkāf idârelerine merbûten bazısı eşhâs-ı husûsiyyenin eser-i semâhat ve semere-i gayreti olarak yaşayan birer dâru'l-huffâz mevcûddur.

Şehrimiz dâru'l-huffâzının sekiz senedir mübeccel hizmetlerinden istifâde eylediğimiz, vücûdu yurdumuz için cidden mûcib-i iftihâr olan bu serbest müessesenin ahî-ren bir hatâ-yı ictihâdî yüzünden Ramazân-ı şerîften biraz evvel sed edildiği anlaşıldığı zaman -biz bile- herkes kadar mahzûn ve müteessir olduk..

"Hatâ-yı ictihâdî" diyoruz. Çünkü Bursa'mız ve diğer birkaç kasabanın dâru'l-huffâzları, ihtimâl Vekâlet'ten mevrûd bir emre istinâden, mahallî maârif idâreleri tarafından sed edilirken diğer taraftan -başta İstanbul olduğu hâlde- bazı şehirlerin bu namdaki müesseselerine devâm eylemekte oldukları maa'ş-şükrân haber alınmıştır.* Bu noktayı kayd etmekle bi't-tabi' sedden masûn kalanların da kapatılması gibi menfî bir maksadı –hâşâ- taşımıyor.

* İstanbul'daki dâru'l-huffâzların da sed edildiği mervîdir. – *Sebîlürreşâd.*

Ve belki sehven sed edilenlerin te'mîn-i küşâdı gibi nezîh bir gāyeyi istihdâf eyliyoruz.

Dâru'l-huffâzlar, tedrîs kelimesinin her ma'nâsıyla dâi-re-i şümûlü hâricinde, serbest müesseselerdendir. Onların Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnuyla ne alâka ve ne de mü-nâsebetleri vardır.

Dâru'l-huffâzlar; edâ ve sadâsını, isti'dâd ve arzûsunu nazar-ı i'tibâra alarak sakf-ı feyz-bârları altına cem' eyledikleri memleketin güzîde şübbânına, usûl ve kavâ'id-i mahsûsasına tevfîkan sarf, ta'lîm ve tertîl-i Kur'ân gibi ulvî bir vazîfeyi deruhde etmiş ve ulûm-ı sâireyi maârif mekteplerinde gören huffâz-ı hoş-elhân ile iştigāl etmekte bulunmuş oldukları için medreseler ve mekâtib-i sâire ile kıyâs edilerek ilgā hükmüne kat'iyyen idhâli doğru olmayan -mâhiyet-i mahsûsayı hâiz- serbest müesseselerdir.

İlmî ictimâî, vatanî ve millî te'sîsât gibi dînî teşekküller dahi duyulmuş ihtiyâcların tabîî mahsûlleridir.

Binâenaleyh, halkın rûhî ihtiyâcâtının ma'kesi olan dâru'l-huffâzlar [96] yaşama ve yaşayabilmeleri de o ihtiyâcâtın tatmîni için elzem bir zarûrettir. Meme emen bir çocuğun ana kucağından koparılıp alınması nasıl müellim bir hüsrân ise, mu'tekid müslümanlar için tilâveti kadar istimâı da gıdâ-yı ma'neviyyet olan, Furkān-ı mübînimizin müessir sesli hâfızlar dehânından işitilmesi zevkinden ayrılmak da o derece elemnâk bir mahrûmiyettir.

Dâru'l-huffâzlar, halkımızın ihtiyâc-ı ma'nevîsinin zâde-i meşrû'udur. Onun içindir ki lâ-yezâl muhabbetlere ve pâyânsız hürmetlere mazhar olmuş başlıca müessesâtımız dâru'l-huffâzlardır, diyebiliriz.

Lahn-i latîf.. usûl ve kavâ'id-i mahsûsasına muvâfık bir tarz-ı tilâvet ile okunan Kelâm-ı İlâhî'yi istimâ'dan telezzüz-yâb olmayacak bir müslüman hattâ kâmil bir insan tasavvur edemeyiz. Bilakis kerîhü's-savt, mu'tellü'l-kırâe bir takım nâ-ehillerin mesâmi'-i nâsı tırmalayan nağemât-ı sakîle ile okudukları ezânlar birçok musallîleri edâ-yı ibadetten tebrîd etmiş ve bu her vakit görülegelen vekāyi'den bulunmuştur!

Mevcûd talebesi vilâyetimiz nüfûsunun yirmi beş, otuz binde biri yirmi beş otuz efendiden… ve hey'et-i ilmiyye nâmına da tek bir müdîr ile bir mubassır veya muîdden ibâret olan dâru'l-huffâz müessesemiz, merkez ve bütün mülhakāt-ı vilâyet hesâbına senevî yalnız beş altı yüz lira gibi cüz'î bir meblağla te'mîn-i mevcûdiyyet etmiş ve bundan sonra da ayn-ı vechile yaşatılması kābil çok vazî' ve pek mütevâzı' bir nûr yuvasıdır. Bu kadar nâçîz bir parayı hükûmetimizin vakārına girân geleceğini bilmemiş olsaydık, hamiyetmendân ahâlînin dahi seve seve te'mîn edebileceğini arz ederdik.

Hâlbuki medreseleri bile başka bir nâm altında idâme fedâkârlığından kaçınmayan hükûmet-i merkeziyye ve Büyük Millet Meclisimizin pek cüz'î bir himmetle ibkā ve ihyâsı mümkün olan dâru'l-huffâzları da her hâlde cenâh-ı re'fet ve himâyetlerine alacağından çok emîniz. Ve imâm, hatîb ihtiyâcını der-pîş buyuran zimâmdârân-ı umûrumuzun, maâbid-i mübâreke için mübrem bir ihtiyâc olan mukābelehân ve mü'ezzin yetiştirecek bir mahrec hâlinde bu müesseselerin inkişâfını da te'mîn buyuracaklarına izhâr-ı i'timâd ediyoruz.

Yalnız bir noktayı işâret etmeden geçmeyelim ki o da dâru'l-huffâzların diğer müesseselere ilhâk veya tevhîdi kābil olamayacağı keyfiyetidir. Çünkü her müessesenin kendisine mahsûs ayrı bir programı, başka bir gāyesi ve nokta-i azîmeti vardır. Dâru'l-huffâzların hedef-i aslîsi hâfız-ı Kur'ân yetiştirmek olduğuna nazaran, ikmâli iki seneye mütevakkıf bulunan hıfz esnâsında dâru'l-huffâz veya mü'ezzin mektebi talebesinden başka bir hizmet beklenilmemelidir. Hıfzlarını itmâm eden efendilerin ise, ma'lûmât-ı âliyyeyi berây-ı tahsîl herhangi bir mektebe sevkleri her zaman hem mümkün ve hem de vâki'dir.

Laik, maamâfih idârî teşkîlâtı arasında henüz Diyânet İşleri Riyâseti'ni muhâfaza eden Hükûmet-i Cumhûriyyemizin, dâru'l-huffâzları isteyerek kapamaya kıyamayacağından her hâlde çok emîn bulunuyoruz. Bazı mahallerdeki dâru'l-huffâzların el-yevm açık olmasıdır. "Sed" keyfiyetinin mutlak bir sehivden ileri geldiği zehâbımızı te'yîd ve takviye ediyor. Binâenaleyh hatâ-yı vâkı'in er geç tashîh edileceği hakkında ateşli ümîdlerimiz el-ân ber-devâm olduğu gibi en asîl bir i'timâdla meşbu' olarak ityân eylediğimiz bu samîmî dileklerin yakında câ-yi tatbîk bulduğunu da bu satırlara kayd edebileceğimiz itmi'nânıyla şimdiden derin bir hazz-ı saâdet duyuyor ve dâru'l-huffâzlarımızın iâde-i hayât ve bekālarına müte'allik müjdeli haberlere iştiyâkla intizâr ediyoruz.

Türkistan'da Cumhûriyetler

Moskova'dan *Temps* gazetesine yazılıyor: Türkistan Komünist Fırkası'nın teşebbüsü Asya-yı Merkezî'nin millî hudûdunun çizilmesi mes'elesi ruznâmeye konulmuştur. Muvakkaten bir plan tanzîm edilmiştir. Şu hükûmetler teşkîl olunacaktır.

1- Özbek Cumhûriyeti teşkîl edilecek, merkezi Semerkand olacaktır. Bu cumhûriyet yalnız Türkistan'da sâkin olan Özbekleri değil, fakat Buhara ve Harezm Özbekleri'ni ihtivâ edecektir.

2- Türkmenler Cumhûriyeti Türkmenler ile meskûn havâlîden mürekkeb olacaktır. Bu havâlî kısmen Buhara, Türkmen ve Harezm cumhûriyetlerinden terekküb ediyor.

3- Semberit ve Serdari havâlîsinde sâkin olan Kırgızların Kırgız Cumhûriyeti'ne rabt ve ilhâkı tasavvur ediliyor. Bu mes'ele Kırgızlar arasındaki ihtilâfat hasebiyle hâlâ münâza'un-fîhdir.

4- Kara Kırgız ve Tacik'ten mürekkeb yeni mıntıka-i muhâbere ihdâs olunacaktır. Tacik mıntıkası, Özbek Cumhûriyeti'nin muhtâr bir vilâyeti olacaktır.

Kara Kırgız Cumhûriyeti'nin hangi cumhûriyete rabt olunacağı derdest-i tedkîktir.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

19 Haziran 1924 | 16 Zi'l-ka'de 1342 | * Perşembe * | 19 Haziran 1340 | Cild: 24 - Aded: 605

ESRÂR-ı KUR'ÂN

(وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ....)[1]

2

Hıristiyanları "Allah ile Mesîh birdir" diyecek derecede dalâle düşüren şüphelerden biri de Yuhanna İncîli'nin onuncu babındaki şu âyettir: "Ben ve eb biriz."

Hıristiyanlar kendi şirklerini bu âyetle te'yîd etmek istiyorlarken buna benzer diğer âyetlerin havâriyyûn hakkında vârid olduğunu unutuyorlar.

Evet Yuhanna İncîli'nin on yedinci bâbında şu âyetleri görüyoruz:

"Hepsi bir olsun. Nasıl ki ey eb sen bendesin, ben de sendeyim, onlar da bizde bir olsunlar -ben onlardayım, sen de bendesin. Bu sûretle cümlesi bir vâhid teşkîl etsin- o gün bileceksiniz ki ben ebdeyim, siz bendesiniz ve ben sizdeyim."

Bu yolda diğer bir çok âyetler daha görülüyor. Acaba bunlardan herhangi biri olursa olsun Allahu Zü'l-Celâl'in başkasına, yahud efrâd-ı beşerden birinin Allahu Zü'l-Celâl'e hulûlünü ifâde edebilir mi? Hiç şübhe yoktur ki bu açıktan açığa bir dalâlettir, iftirâdır ve esâlîb-i kelâmı bilmemektir.

Hakîkatte ise bütün İncîl âyetlerinin nâtık olduğu ittihâd, ibâdın Cenâb-ı Hakk'a tâat ve emrine imtisâlde bulunmalarındandır ve kendilerine çizilen hudûdun ilerisine geçmemelerinden ibâret bir irtibattır. Bu i'tibâr ile enbiyânın Allah ile olan ittihâdı başkalarının ittihadından daha metîn olmak tabîîdir. Çünkü tâat-i ilâhiyyede insanların merâtibi muhteliftir. Arada birçok dereceler vardır.

Bundan başka Allah ile ittihâd ta'bîrini kābil-i tecvîz gösterebilecek bir sûret daha vardır ki o da şudur: Enbiyâ Cenâb-ı Hakk'ın risâletini teblîğ eden ve onun vahyini bildiren ve sebîlürreşâd-i ilâhîsine da'vet eden kimseler olmak haysiyetiyle Cenâb-ı Hakk'ın bütün kullarına göndermiş olduğu elçileridir. İşte Kur'ân-ı Hakîm'deki (اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ)[2] nazm-ı celîli bu sûretle vârid olan âyât-ı kerîmedendir.

Zâten hıristiyanlara âid kitaplar sarâhaten bildirir ki teslîs fikri nasrâniyetin ilk asırlarında yoktu. İngiliz muhîtü'l-maârifi şöyle söylüyor:

"İlk kilise devrinde ma'rûf olan akîde-i tevhîd ahd-i kadîm ile Tevrât'ın teâlîmi üzerine müesses bulunan bir akîde-i tevhîd idi. Sonra gide gide Ortodoks mezheb-i teslîsi karşısında kesb-i za'af ederek zevâle yüz tuttu. Lâkin ilim ve irfân nûru nasrâniyet âleminde intişâra başlayalıdan beri eski tevhîd akîdesi taklîd zincirlerini kırmış olan erbâb-ı tetebbuun efkârına yeniden yol bulmaya başladı.

Akîde-i teslîse muhâlefette bulunanlara revâ görülen gûnâ-gûn işkencelere rağmen akîde-i tevhîd on altıncı asrın ortalarında, husûsiyle İtalya, Hollanda, Transilvanya taraflarında intişara başladı. Ve bu son memleketler vahdâniyet-i ilâhiyye fikrinin Avrupa'ca mehd-i tulûu oldu.

Daha sonraları hıristiyanlar arasındaki muvahhid kiliseleri gerek Avrupa'da, gerek diğer kıt'alarda çoğalarak her memleketin ilmî büyük merâkizinde buna âid olmak üzere mektepler vücûda getirildi."

Bu husûsta fazla îzâhât isteyenler garb lisânlarıyla yazılmış muhîtü'l-maâriflere mürâcaat edebilirler.

---

[1] Bakara Sûresi 2/116.

[2] Fetih Sûresi 48/10.

Bu tevhîd bahsini İngiliz ricâl-i dîninin eâzımından ma'dûd bulunan Lord Makoli'nin sözleriyle bitirmek pek münâsib olacak, vaktiyle "*el-İslâm dînu'l-fıtra*" nâmındaki eserimizde nakl ettiğimiz o sözler **[98]** hulûl ve teslîs akīdelerinin bizzât hıristiyanların ukalâsı nazarında ne derecelerde merdûd bulunduğunu gösterir. Makoli diyor ki:

"Ulemâ-yı mantık kanâatlerini ve kaziyyelerini bürhân-ı aklî üzerine binâ etmişlerdir. Onun için eşyâdan bir kısmı için hayta-i akıl ve idrâke girmemek imkânını teslîm etmek bunlar için pek mümkündür. Hâlbuki geride kalan sevâd-ı a'zam için bunu teslîm gayr-ı kābildir. Çünkü bu sonrakilerin fikirleri ve kaziyyeleri ya hayâle, ya vehme, yahud şiire istinâd eder. Binâenaleyh kanâat ve akīdelerini nazar-ı sahîh ve fikr-i selîm üzerine kuramazlar. Bundan dolayıdır ki her ümmette ve her asırda putperest edyân zuhûr etmiştir ve mu'tekidlerin hayâlindeki ihtilâfa göre ilâhların suver-i eşkâli de değişmiş durmuştur.

Târîh, eskiden Yahudilerin dinlerine sokuşturmuş oldukları ne kadar bidatleri, bizlere hikâye etmektedir. Bunlar bâsıra ve lâmiseleri ile hissedebilecekleri bir ma'bûda mâlik olmak hevesine kapılarak kendi fâsid hayâllerinin kendilerine telkīn ettiği bir yığın evhâm yüzünden bu dalâle sapmışlardı.

Denilebilir ki müverrih-i şehîr Gibon tarafından zikrolunan ve nasrâniyetin intişârına esâs olmak üzere ileri sürülen esbâbın kısm-ı a'zamı ancak halkın basît rûhları üzerinde büyük bir nüfûzu bulunan kazâyâ-yı vehmiyye ile âlûde olduğu için müessir olabilmiş ve Hıristiyanlığı her tarafa neşre muvaffak olmuştur. Öyle ya, mahlûk olmayan bir ilâhı ve gözlerin göremediği, tasavvurâtın ihâta edemediği bir mevcûdu ancak âlimler, hakîmler düşünebilirler. Zayıf dimâğlı efrâda gelince bunlar muayyen bir şekli olmayan ilâhı tasavvurdan tabîîdir ki izhâr-ı acz ederler ve böyle bir ilâhın vücûduna kāil olan hükemâyı za'af-ı akl ile ithâm ederler.

Ezmine-i kadîmede rûhlar doğru yolu görmez oldu. Kalblerde his kalmadı. Mukaddesât ta'arruza uğradı. Bunun üzerine İsa aleyhi's-selâm gelerek insanları cânib-i Hak'tan getirmiş olduğu nûr-ı hidâyete da'vete başladı. Hazret-i Mesîh'e bir kısmı îmân etti, bir kısmı etmedi.

Hazret-i Mesîh'e ittibâ' eden hıristiyanlar kendilerinden evvel gelmiş olan Yunanîlere, İranîlere ve sâirlere isâbet eden musîbetten âzâde kalamadılar. Bunlarda ilâh insan sûretinde tasvîr olundu ve bu ilâh kendi aralarında dolaşır, onlarla tenâsülde bulunur, onlara ârız olan her türlü kevn ü fesâda ma'rûz kalır, mezârlarda ağlar, türbelerde uyur sûrette gösterildi. Daha sonra bu ilâhın salb olunarak kanı salibin ağaçları üzerinden aktığı bildirildi. Bu sûretle hıristiyanlar âleme karşı yeni bir putperestlik libâsıyla tecellî ettiler. Daha sonra kıssîs ve rûhbân içinden vaktiyle Yunanîlerin yaptığı gibi bunlar da bir takım ilâhlar ittihâz ettiler. Nitekim Merîh Yunanîlerce ilâh-ı harb olduğu gibi Papa George de bunlarca harb ilâhı olmuştu. Bundan başka Hazret-i Meryem'i ve başkalarını cemâl ve fünûn-ı edeb ilâhı tahayyül etmişlerdi. Tıbkı Zühre ile diğer yedi kevkebin Yunanîler nezdinde birer ilâh sûretinde tahayyül olunduğu gibi.

Vâkıâ ricâl-i dîn arasından birçok mütefekkirler âmmenin efkârına çöken bu suver-i vehmiyyeyi izâle için bir hayli uğraştılarsa da muvaffak olamadılar.

Avâm hâlâ böyledir… Fazîlet ve mekremet pazarında revâcı olmayan bir takım efsanelere dinin kavâ'id-i esâsiyyesinden ziyâde kıymet verirler ve onlarla daha ziyâde meşgūl olmak isterler."

FERDLERDE DİYÂNET KÜSKÜNLÜĞÜ

Milletlerin târîh-i mevcûdiyetlerinde, umûmî bir dinsizlik devresine tesâdüf edilemez. Semâvî veyahud sun'î bir dine mensûbiyet milletlerin rûhî ihtiyâclarına dâimâ tercümân olmuş, hiçbir zaman bu ihtiyâcı rûhlarından çıkaramamışlardır. Fakat milletleri teşkîl eden ferdler içinde, dinlere karşı küskün duranlar da hiçbir zaman eksik olmamıştır. Acaba milletleri dinlere rabt eden âmil-i müessir nedir? Ve ferdleri dinlerden küstüren fâil-i menfer nedir? Milletlerde, tedeyyün âmilinin ihtiyâcât-ı rûhiyye olduğu bâlâ-yı kelâmdan anlaşılmıştır zannederim. Fakat, keyfiyet-i ihtiyâc biraz muhtâc-ı îzâh ve tefsîrdir. Âlem-i kevndeki maddî ve ma'nevî hâdisâtı esbâb-ı ledünniyye ile ta'lîl ve îzâh eden ekâbir-i sûfiyyenin, rûhun dine ihtiyâcı hâdise-i ma'neviyyesini tarz-ı ta'lîl ve telakkīlerine göre, rûh bir âlem-i ulvîdir. Meşhûdumuz olan bu avâlim-i maddiyye ise, süflîdir. Beden-i insanî de avâlim-i süfliye eczâsındandır. Rûhun beden-i insanîde ve bütün avâlim-i maddiyye derûnundaki vaz'iyeti kafesteki vatan-cüdâ ve hicrân-zede bülbül-i şeydânın vaz'iyet-i garîbânesine benzer: Kafes, ona nasıl bir me'vâ-yı hicrân ve gurbet ise avâlim-i maddiyye de rûha o derece yabancı, o derece kasvet verici bir ikāmetgâh-ı süflîdir. Bülbül gülüne, gülzâr ve gülistanına kavuşmak için ne kadar nâle ve figân edip dururşa, rûh da lâhût âlem-i ulvîsine urûc etmek için o kadar hasret-keş ve o kadar elem-i iştiyâk ile müteellimdir. Visâl-i ulûhiyyete nâil olmak için âlem-i lâhûta urûc etmek için, vâsıta arar. Vâsıta da dindir. Bir din ile tedeyyündür. Dinin ta'lîm ettiği ibâdetler, zikir ve fikirler, seyr u sülûklar rûhun âlem-i

süflîden âlem-i ulvîye, arş-ı a'lâya, zât-ı ulûhiyyete urûcu, vuslatı vâsıtalarıdır. Mahrem-i esrâr-ı ulûhiyyet olan Hazret-i Seyyidü'l-beşerin "Namaz mü'minlerin mi'râcıdır" meâl-i âlîsindeki hadîs-i peygamberânesi işte bu hakîkatin lisân-ı tercümânıdır. Mi'râc: Vâsıta-i urûc demektir. rûhun dine ihtiyâc göstermesi, müncezib bulunması dinin âlem-i ulvîye, arz-ı a'lâya, zât-ı ulûhiyyete urûc vâsıtası olmasından ileri gelmektedir. Fakat rûh bu vâsıtayı kendi kendine bulmuş, kendi kendine îcâd etmiş değildir. Vâsıtayı arayan rûhtur. İbdâ' ve ihsân eden de Allah'tır. Allah'ın din vaz' etmesi rûh-ı beşerin aradığı vâsıta-i urûcu vermek ve bu sûretle içinde kıvrandığı ihtiyâcı tatmîn etmek hikmet ve maslahatına müsteniddir. Fakat Allah'ın sun'larıyla hikmetleri nisbet-i adediyyeye tâbi' değildir.

Bir sun'unun muhtelif ve müteaddid hikmetleri vardır. Din ve şerîat **[99]** vaz'ının diğer bir hikmet-i bedî'ası da beşeriyetin maddî ihtiyâclarını tatmîn etmektir. Beşeriyetin maddî ihtiyâclarını tatmîn eden, cennet ve cehennem, helâl ve harâm, sevâb ve günâh akîdeleridir. Cennet ve cehennem akîdelerinin zihn-i beşerden silinip çıkması helâl ve harâm, sevâb ve günâh akîdelerini silip çıkarır. Helâl ve harâm, sevâb ve günâh akîdelerinin zihn-i beşerden silinip çıkması sath-ı zemînî kanlı ve müteaffin insan lâşeleriyle dolu bir arsa-i harâbezâr haline getirir. Medeniyet: Dişi bir ejderdir. Kātil ihtirâslar, kanlı ihtiyaçlar onun nesilleri, yavrularıdır. Bu nesiller insanları salâh ve felâha değil, kıtâl ve helâke sevk ve tahrîk eder. Bu seyl-i musîbetin mecrâ-yı tabiîsinden taşmasına mâni' olacak bir sedd-i İskender varsa o da cennet ve cehennem, helâl ve harâm, sevâb ve günâh akîdeleridir. Dinin hayât üzerindeki salâhkârâne te'sîrâtı müteaddid vesîlelerle îzâh edilmiş bulunduğundan bu noktada daha ziyâde tevakkuf etmeyerek rûh-ı beşerin dinlere ihtiyaç ve incizâbı keyfiyetini biraz daha tavzîh ihtiyâcını hissediyorum:

Rûhun dine, ma'neviyâta, âlem-i ulvîye, ulûhiyyete incizâbını herkes kendi nefsinde icrâ edeceği tecrübeler ile anlayabilir. Şu şartla ki bu tecrübeleri rûhun avâlim-i maddiyye ve süfliyyeden biraz uzaklaştığı zamanlara tesâdüf ettirmelidir. İnsan bazen hasta olur. Bu hastalık uzadıkça rûh yavaş yavaş avâlim-i maddiyye ve süfliyye ile alâkasını kesmeye başlar. Bu avâlim ile alâkası azaldıkça başka bir âleme doğru yükseldiği hissedilir. Hasta bu rûhu yolundan alıkomaya ne kadar çalışırsa çalışsın, âlem-i ulvîye doğru urûcuna mâni' olamaz. Ziyâretine gelen eviddâ ve akrabâsı onu söyletmek için ne derece uğraşırsa uğraşsın, o rûhunu âlem-i ulvî câzibesinden kurtarıp da onlar ile konuşmak imkânını bulamaz. Hastalık devâm ettikçe rûh bir kuş gibi âlem-i ulvî fezâsında uçar durur.

Câmi minaresinden ansızın yükselen hazîn ve müessir ezân sesini duyan bir yolcu, suyu kesilmiş bir değirmen taşı gibi derhal hareketten kalır. Hareketsiz bir cism-i câmid vaz'iyetinde, bu sadâ-yı lâhûtîyi dinlemeye başlar. Sadâ nağmeleri derûn-ı havâda dalgalanıp durdukça o adamın zihninde mâsivâ hâtırâtından bir şey kalmaz. Rûhu âlem-i ulvî hâtırâtıyla lebâleb dolar. Ezân sesi kesilip de mâsivâ hâtırâtı yeniden canlanıncaya kadar âlem-i ulvî tahassüsâtıyla meşbu'u'r-rûh olur. Bu ulvî duygular ezân sesine münhasır değildir. Herhangi hazîn ve müessir bir sadâ hassâs rûhlarda aynı derecede teheyyücler, aynı vechile halecânlar tevlîd eder. Hazîn ve müessir sadâ nağmelerini karşılayan dolgun haykırmalar, coşkun hıçkırıklar âlem-i ulvîye yükselmek için çırpınan rûhun cûş u hurûşundan husûle gelen aks-i sadâlardır. Rûhu biraz da muhâtı bulunduğu alâik-i maddiyyeden uzaklaştırarak kırlarda, sahrâlarda gece tenezzüllerine götürünüz. Âlem-i süflîye âid sözler, sohbetler ile onu işgāl etmeyerek hâl-i tabiîsinde kendi kendine bırakınız ve gözleriniz ile kulaklarınızı onun kumandasına terk ve tevdî' ediniz. Yemîn ve yesârında, zîr ve bâlâsında gözlere ilişen karartılar, manzaralar, kulakları ihtizâza getiren fışıltılar derhâl rûhun hassâsiyetine başka bir renk verir, başka bir mecrâ ta'yîn eder. Henüz içinden çıktığı maddiyât avâlimini unutur. Ma'neviyât âleminin umk-ı bî-pâyânı içinde vâlihâne tefekkürlere dalar. Âlem-i süflîden gelen bir sayha-i îkāz kuvve-i sâmiasını tehzîz etmedikçe kendisini âlem-i ulvînin câzibesinden geri alamaz.

Bulunduğu yerde bir kabristan varsa, ehl-i kubûrun, ânî bir kıyâm ve hareket ile yakasından tutacağı korkusuyla bünyesi ra'şedâr olur. Bu havf ü haşyet kuvve-i vâhimenin mevlûdü değildir. Rûhun ma'neviyâta inanması te'sîrâtıdır. Kuvve-i vâhime, orada rûhun tercümân-ı hissiyyâtıdır. Herhangi beyâbânda yolunu şaşırıp kalan bir yolcunun o dakikada hâlet-i rûhiyyesi tahlîl edilirse nazarlarının âlem-i gaybdan gelecek bir rehbere mün'atif olduğu görülür. Herhangi mahalde açlığa, susuzluğa veyahud başka bir muhâtaraya ma'rûz kalarak bunalan bir kimsenin halet-i rûhiyyesi de yine o dakîkada tedkîk olunursa onun da âlem-i gaybdan meded ve muâvenet beklediği derhal anlaşılır. İşte bütün bu hâl ve hâdiseler bize gösteriyor ki rûh-ı beşer ma'neviyâta, ma'neviyâtı temsîl eden dinlere merbût ve müncezibdir. Hiçbir kuvvet rûh-ı beşeri bu merbûtiyet ve incizâbdan ayıramaz. Şâir-i hakîm Abdülhak Hâmid Beyefendi hassâs rûhuyla bu hakîkati pek güzel anlamış olmalı ki hâtırâtının bir fıkrasıyla hakîkat-i mezkûreye tercümân olmaktan kendini alamayarak demiştir ki "Efkâr ne kadar mâil-i inkâr olursa olsun, rûh müteellihdir, vicdân ulûhiyet-peresttir."

Rûhun âlem-i ulvîye, tedeyyüne, ulûhiyyete merbûtiyet ve incizâbı netîcesidir ki milletler hey'et-i mecmûalarıyla dinden, ma'neviyâttan, uluhiyet akîdesinden tecerrüd ve tebâüd edemezler. Dine, ma'neviyâta karşı küskün bir vaz'iyet alamazlar. Dâimâ din ile barışık dururlar ve ebediyyen de barışık kalırlar. Fakat rûhun dine, ma'neviyâta merbûtiyyet ve incizâbında terbiye-i rûhiyyenin, tasfiye-i vicdâniyyenin salâhkâr te'sîrleri vardır. Rûhun ayn-ı merbûtiyyet ve ayn-ı incizâbı dâimâ gösterebilmesi için dâimâ **[100]** refîk ve latîf kalması lâzımdır. Rûh kesb-i kesâfet ettikçe, dine, ma'neviyâta merbûtiyet ve incizâbını dâimâ muhâfaza edemez. Sath-ı bahrden semâya doğru yükselen eczâ-i buhâriyye, havanın soğuk tabakalarına temâs ettikçe nasıl dûçâr-ı kesâfet oluyorsa, rûh da sû-i terbiyenin te'sîriyle rikkat ve letâfetini yavaş yavaş zâyi' ederek mütekâsif bir hâle gelir. O hâle gelince terbiye ve tasfiyesi müşkil olur. Rûhun terbiye ve tasfiyesi ilm-i dîn tahsîl etmeye ve ilm-i dîn ile âmil olmaya mütevakkıftır. Rûhun terbiye ve tasfiyesi hasmına karşı zaferini te'mîn için, takviyesi demektir. Rûhun hasmı nefs-i emmâredir. Rûh, insanı âlem-i ulvîye doğru çekip götürmeye çalışır. Nefs-i emmâre ise bilakis âlem-i süflîye sürükleyip götürmekle uğraşır. Bu mücâdelede hangisi kuvvetli ise o gālib gelir. sû-i terbiye ile rûhun kesâfet peydâ etmesi nefse karşı zayıf düşmesine sebebiyet verir. Rûh zayıf düşünce insan yalnız nefsin elinde kalır. Yalnız nefsin elinde kalan insanlar dine, ma'neviyâta dâimâ küskün olurlar. Ervâh-ı kesîfe ashâbından başka bir de -Muhyiddin-i Arabî'nin ta'bîrince- ervâh-ı habîse erbâbı vardır ki bunların rûhları kābil-i terbiyye ve tasfiye değildir. Bunlar dâimâ nefsin kumandası altında hareket ederler. Onun için onlar dinlere, ma'neviyâta karşı hiç barışmamak üzere küskün dururlar. Zimâm-ı hareketleri dâimâ nefsin elinde bulunan böyle ferdlerin dinlere, ma'neviyâta karşı dâimâ küskün durmaları pek tabîîdir. Çünkü dinlerin bir sürü emirleri, nehiyleri vardır. Emirlerine imtisâl, nehiylerinden ictinâb etmek lâzım gelir. İmtisâl ve ictinâb ile mükellefiyet nefsin hürriyet ve hareket-i mutlakasına mâni'dir. Nefs-i emmâre, kendisi emir ve nehylerde bulunmak ister, başkasının emir ve nehiyleri altına girmek onun gurûruna dokunur. Tekâlîf-i dîniyyeyi îfâ etmek nefsin çekemeyeceği bir yüktür. Menhiyât-ı dîniyyeden ictinâb etmek nefsi bir takım celb-i menâfi' vesaitinden, çeşit çeşit zevk u safâ âlemlerinden mahrûm bırakmaktır. Nefis buna tahammül edemez. Serbestî-i harekâtına mâni' olmak isteyen din kuvvetini ezmek ister, karşısına çıkan kuvve-i mâniaları kırıp geçirmek fikrini ta'kîb eder. Taht-ı hâkimiyyetinde bulundurduğu ferdlere de o yolda emirler verir.

(دست سارق رابرد شمشیردین - خصم دینم شدازین روسارقان)

diyen zât kim ise, bu sözüyle bir kısım ferdlerin dinlere, ma'neviyâta küskün olmalarının sebebini güzelce anlatıvermiştir. Demek istiyor ki: "Dinin kılıncı hırsızın elini kesiyor; Bundan dolayı hırsızlar dinime düşman kesildiler." Fi'l-hakīka dinler nefse bir takım menâfi' ve huzûzât-ı kâzibe te'mîn eden birçok hâl ve hareketleri taht-ı memnû'iyyete alıyor ve bu hâl ve hareketlerde bulunanları dünyevî ve uhrevî cezâlar ile mücâzâta tâbi' tutuyor. Hâlbuki bu hâl ve hareketlerin münhemikleri ve mürtekibleri bulunuyor. Bunların dinler ile barışık olmalarına menhiyât-ı dîniyyeye inhimâkleri, seyyiât-i memnû'iyyeyi irtikâbları mâni' olur. Dinlerin mücâzât ile tehdîd ve ihâfeleri erbâb-ı inhimâk ve irtikâbı huzûr ve râhattan mahrûm bırakır. Bir taraftan cerâim-i dîniyyeyi irtikâb ederler, diğer taraftan da dinlerin tehdîd ve ihâfeleri zihinlerini gıcıklayıp durur. Dinlerin tehdîd ve ihâfelerinin mevcûdiyetlerini nefy etmek isterler. Fakat kendilerini onların yokluklarına bir türlü inandıramazlar. Hele büyük bir ekseriyetin dinlerin tehdîd ve ihâfelerinin varlıklarına bütün safvet ve samîmîyetleriyle inanmakta bulunmaları onların zihinlerini bir takım "acaba"lar ile doldurur. İşte bu acabalar onları dâimâ bir azâb ve ıztırâb-ı vicdânî içinde bulundurur. Bu azâb ve ıztırâbdan kurtulmak için din hissinin, cennet ve cehennem fikrinin herkesin zihninden silinip çıkmasını isterler. Ekseriyetin bu akīdelerde sebât ve devâmlarını gördükçe dinlere karşı tuttukları küskünlükleri dindârlara da teşmîl ederler. Fakat ne ekseriyet-i beşeriyye hissiyât-ı dîniyyeden tecerrüd edebilecektir, ne de dinlere ve dindârlara küskün olan ferdler azâb ve ıztırâb-ı vicdânîden kurtulabilecektir. Hakîm-i şehîr Şeyh Sa'di merhûm *Gülistan*'ında:

کرنبیند بروز شبیره چشم - چشمهٔ آفتاب راچه کناه
راست خواهی هزارچشم چنان - کوربکه آفتاب سیاه

diyor ki tercümesi şöyle olsa gerektir:

"Yarasa gözlü bir kimse vakt-i nehârda rü'yet-i basardan mahrûm ise, Ziyâ-yı şemsin ne kabâhati var?! Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, Şemsin ziyâsı muntafî olmaktan ise, Binlerce yarasa gözlünün kör kalması hayırlıdır." Evet, hissiyât-ı dîniyyenin zihinlerden silinip çıkmasından ve ekseriyet-i beşeriyyenin hissiyât-ı dîniyyeden tecerrüd etmesinden ise dinlere, dindârlara küskün olan ferdlerin azâb ve ıztırâb-ı vicdânî içinde kıvranıp durmaları elbette ehven-i şer' ve ehaff-ı musîbettir. Bunlar hakkında gösterilecek yegâne hayr-hahlık, şefkat ve merhamet: Azâb ve ıztırâb-ı vicdânîden kurtulmak için, ekseriyet-i beşeriyyenin dinsiz olmasına değil, bizzât kendilerinin dindâr olmalarına ümid bağlamalarını tavsiye etmekten ibârettir. Başka türlü çâre-i necât ve selâmet yoktur.

Şu'le-i nûr-ı hayâtın sönmeden, Eyle tasdîk-i ilâhîye şitâb;
Bî-amel ifnâ-yı sâat etme ki, Çekmesin rûhun azâb u ıztırâb

Yahya Afif

[101] **MÜNKESİR HAYÂLLER!**

Bizim mevcûdiyet-i ilmiyyemizi istihfâf etmeyen bir tabaka-i ictimâiyyemiz yok idi. Bizi istihfâf fikri en yüksek muhît-i ictimâîlerden en dûn muhît-i ictimâîlere kadar sârî bir maraz-ı müstevlî hâlini almış idi. Ferdî ve husûsî hisler bazen ictimâî ve umûmî hislerin vâsıta-i tezâhürâtı olur. Herhangi bir yolda arabasını alabildiğine koşturan ferdlerin reh-güzârlarında tesâdüf ettikleri sınıfımız efrâdına karşı "hoca, hoca!" hitâb-ı tahzîr-âmîziyle yükselttikleri istihfâf âvâzeleri hakkımızda beslenilen umûmî ve ictimâî hiss-i istihfâfların belîğâne tercümânları idi. Bu seyl-i hissiyât cereyânına kapılarak biz de kendi kendimizi istihfâf etmeye başlamış idik! Hiss-i istihfâfın amelî tezâhürâtı talebe-i ulûm arasında vukūa geliyordu. Müderrisleri bir türlü beğenmiyorlar, dâimâ şikâyet ediyorlar, şikâyetleri müsmir olmayınca, umûmî, husûsî grevler yapmaktan çekinmiyorlardı. Bazılarında husûle gelen me'yûsiyet medreselerin Maârif İdâresi'ne devrini temennî ettirecek dereceye vâsıl olmuş idi. Acaba müstevlî bu hiss-i istihfâflar doğru mu idi?

Sunûf ve tabakāt-ı sâirenin istihfâfları hem doğru idi, hem de doğru değil idi. Doğru idi. Çünkü istihfâf edilecek ferdlerimiz yok değil idi. Fakat şâyân-ı istihfâf ferdlerin mevcûdiyeti yalnız kendi sınıfımıza münhasır kalmıyor idi. Diğer tabaka ve sınıfların da şâyân-ı istihfâf ferdleri az ve eksik değil idi. Tezyîfleri, muâhazeleri, eğer doğru ise, müfîd ise, nâfi' ise, umûm sınıfların şâyân-ı istihfâf ferdlerine seyyânen ve müştereken tevcîh etmek bir lâzıme-i nasafet ve ma'delet idi. Nasafet ve ma'deletin daha az bir derecesi de tezyîfleri, muâhazeleri, istihfâfları sınıfımızın -mevcûdiyetlerini inkâr etmediğimiz- istihkākkâr ferdlerine hasr u tahsîs etmek idi. Hâlbuki nasafet ve ma'deletin bu az derecesine bile mazhar-ı tecelliyât olamıyor idik. Kurularımız da yaşlarımızın yanı sıra yanıp yakılıyor idi. umûmî yangımızı bastıracak bir itfaiye alayı da yok idi. Hele ekser matbûâtımız bu harîk-i haysiyet-sûzumuza kundakçılık ediyor idi. Bu vaz'iyet karşısında tamâmen yanıp kurtulmayı temennî etmek en nâfi' bir temennî idi. Temennîmiz tahakkuk etti. Fakat merkad-i mübârekimiz taşlanmaktan hâlâ kurtulamıyor!

Doğru değil idi. Çünkü istihfafa müstahık olmayan ferdlerimiz de bulunuyor idi. Ve bu ferdlerimiz, sunûf-ı sâirenin istihfâf edilmeyen ferdlerinden daha aşağı değil idi. Arada yalnız şu fark var idi. Sunûf-ı sâire ferdleri az varlıklarını çok göstermek yolunu tutmuş idi. Umûmî hayâta karışmış olmaları, sesleri duyulacak mehâfil ve mevâki'de bulunmaları, umûmî vesaitten istifâde tarîklerini bilmeleri varlıklarının nefsü'l-emri derecesinden efzûn görünmelerini te'mîn ve teshîl ediyor idi. Pek müsâid vaz'iyetlerinden bi'l-istifâde kendi mevcûdiyetleri lehinde ve bizim mevcûdiyetimizin aleyhinde propaganda yapmak yegâne meşgaleleri idi. İşte bu sâyede ve bu vesaitten istifâde etmek sûretiyle kendilerinin az varlıklarını çok göstermeye ve bizim çok varlıklarımızı yok telâkkī ettirmeye muvaffak oldular veyahud olmuşlar idi.

Onların bu tahakküm ve taazzumleri karşısında, biz Ramazân-ı şerîfin aşer-i ahirinde herhangi bir câmi-i şerîfin bir köşe-i rahmânîsine çekilen mu'tekifler veyahud devre-i seyr u sülûkü geçirmek üzere herhangi bir tekkenin hücre-i dervîşânesini çilegâh ittihâz eden mürîdler gibi medreselerin lâhûtî kubbeleri altında habs-i nefs ve hayât etmiş, huzûr ve râhatımız ihlâl eder endîşesiyle âfak ve etraftan gelecek ses ve sadâlara karşı kulaklarımızı tıkamış ve bu hâl ve hareketimizle hayât-ı umûmiyye hâricinde bir sükûn ve sukūt dünyâsı te'sîs etmiş bulunuyor idik. Hayâtta mücâdele, mücâdelede cerbeze, cerbezede şarlatanlık, asrımızın en müterakkī bir fenni idi. biz bu fennin tamâmen bigânesi, cahili, gāfili idik. Onun için varlığımızı gösteremedik. Müteharrik ve mütekellim rakîblerimiz bizim sâkin ve sâkit vaz'iyetimizden bi'l-istifâde kendisini var, bizi de yok telâkkī ettirdi. Hattâ kendi yokluğumuza kendimizi de inandırdı.

Kendi kendimizi istihfâf etmemiz de hem doğru idi, hem de doğru değil idi. Doğru idi, çünkü İslâmiyet'in ve müslümanların bizden bekledikleri hizmetleri îfâ edemiyor idi. Hayât-ı umûmiyye hâricinde yaşamamız ihtiyâcât-ı umûmiyyeyi anlamamıza ve ona göre bir hatt-ı hareket ta'kīb etmemize mâni' oluyordu. Yeni nesiller yeni asırların semûm-ı ictimâiyyesiyle günden güne zehirleniyor idi. Onları tiryâk-ı diyânetle tedâvî etmek vazîfesi bize terettüb ediyordu. Dinî reçetelerin tahrîr ve tanzîmi vazîfesi bize düşüyordu. Hikmetle, mantıkla, mülâyemetle memzûc ve müzeyyen dinî eserler, kitaplar, risâleler, mecmûalar neşr ederek salâh u felâh-ı ahlâkī yollarında intizâm ve inzibât-ı ictimâî sâhalarında yeni nesillere rehber ve pîşvâ olmak bizim vazîfe-i mevrûsemiz idi. akīde bozukluklarında, amel yoksunluklarında bizim de pek mühim bir hisse-i mes'ûliyetimiz var idi. Biz yalnız âlim olmayacak idik, hassâs, müteharrik, müteyakkız, mütebassır, faâl, müteşebbis de olacak idik. İlmimiz dimâğımızda mahbûs kalmayacak, hayât-ı umûmiyyeye te'addî ve te'sîr edecek idi. **[102]** Hayfâ ki hayât-i umûmiyye hâricinde kalmamız ilmimizi mü'ebbed kal'a-bendliğe mahkûm etti. Ne o hayât ve hassâsiyeti, hareket ve faâliyeti gösterebildik, ne de o hissiyât ile mütehassis hayru'l-halefler yetiştirebildik. Bütün hizmet-i dîniyyemiz sorulan dinî mes'elelere cevâb vermeye ve

cevâb verecek talebe yetiştirmeye münhasır kaldı. Bu kusûrumuzu bildiğimiz için kendi kendimizi istihfâf etmemiz doğru idi. Bu i'tirâf-ı kusûrumuz da ilmimiz gibi başkasına fâide-bahş olmayan bir fazîletimizdir…

Doğru değildir, çünkü biz hiçbir taraftan tahrîk, teşvîk, himâye, sahâbet, takdîr, taltîf görmedik. Dâimâ şevkimizi, hevesimizi kesr edecek, ümidlerimizi, emellerimizi söndürecek muâmelelere ma'rûz kaldık. Gayr-ı kābil-i iktihâm müşkilât ile karşılaştık. Düştük, halimizi soran olmadı. Kalktık, elimizden tutan olmadı. Dost aradık, kendimizden başka dost bulamadık. Bari düşman olmayınız dedik, bu sözlerimiz de düşmanlık telâkkī edildi. Medrese harâbe-zârlarında, kendi kendine bitip büyüyen Hudâyînâbit nebâtât vaz'iyetinde kaldık. Bu şerâit içinde ancak bu kadar yetişebilir idik ve ancak bu kadar yetiştirebilir idik. Onun için kendi kendimizi istihâf etmemiz doğru değildir.

Talebenin istihfâfı da hem doğrudur, hem de doğru değildir. Doğrudur; çünkü şerâit-i tedrîsiyyeyi hâiz olmayan veyahud az hâiz olan müderrisleri yok değil idi. Talebe az zamanda çok merhale kat' etmek istiyordu. bazı müderris efendiler ise çok zamanda az merhale kat' ettirebiliyordu. Talebe karşısında vâzıh ve selîs ifâdeli, cevvâl ve seyyâl fikirli müderrisler görmek istiyordu. Bazı müderris efendiler ise, muğlak, çetrefil ifâdeler, durgun ve donuk fikirler ile talebeyi avutmaya çalışıyordu. Talebe şikâyet ediyor, fakat işiten, dinleyen olmuyordu. Bazen müfettişler teftişe geliyor, fakat ancak müdîr odasında kendilerine ikrâm edilen kahvenin şekerli olup olmadığını teftîş ile iktifâ ediyorlardı! Bazen de talebe ile aralarında husûle gelen münâza'ada te'mîn-i muvaffakiyeti istirâhat-gâhlarına dönüp gitmekte arıyorlardı! Hâsılı bazı müderrisler zayıf, fakat idâre me'mûrları, müfettişler daha zayıf idi. Canlı, cevvâl, metîn, müdrik-i ilim ve idâre adamları aranılmıyor, bir takım hayâtsız, batiy, cebîn, za'îfü'l-idrâk kimseler iş başına getiriliyordu. Bu tezebzübât ve teşevvüşât karşısında talebe bizi istihfâf ediyordu ve bu istihfâfları doğru [mu] idi.

Doğru değildir, çünkü şerâit-i tedrîsiyyeyi tamâmen hâiz müderrisleri az değildir. Kendilerini tamâmen memnûn edecek kâfî mikdârda müderrisler bulmak da mümkün idi. Her biri bir kenarda küskün, dargın, mahzûn, me'yûs duran bu güzîdeler tedrîs kürsülerine oturtulmamış ise, bunun mes'ûliyeti hey'et-i umûmiyyemize değil, makām-ı mes'ûliyyette azamet-fürûş olanlarımıza âiddir. Biz mes'ûliyetlerini müdrik çobanların sevk ve idârelerine tâbi' bir sürü olsaydık, ne bir kimse hayât-ı sınıfiyyemize dokunuz, ne de lâşemiz etrafına kuşlar toplanır idi. Fakat çobanlarımız bizi sevk ve idâre etmek kudretini gösteremedi. Talebe-i ulûm da çobanlarımıza âid olması lâzım gelen mes'ûliyeti bize tahmîl etmek hatâsına düştü. Onun için de hey'et-i umûmiyyemizi istihfâfa başladı.

Hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyla istihfâfları bi't-tabi' doğru değildir. Fakat hatâ olsun, savâb olsun, hiss-i istihfâf talebenin zihninde bir kere yer tutmuş idi. maârif İdâresi'ne geçmek, onlarca her derde derman telâkkī ediliyordu. Oraya devr olununca makine gibi işler bir idâre sistemine kavuşacakları kanâatini beslemekte idiler. Âciz müderrislerden, beceriksiz müfettişlerden kurtulacaklarına rabt-i kalb etmiş bulunuyorlardı. Nihâyet emelleri tahakkuk etti. Fiilen Maârif İdâresi'ne devr olundular. Artık mâtem günleri mürûr etmiş ve bayram günleri de mütebessim bir çehre ile onları karşılamış idi. onların sevinçleri bizi de sevindirmiş idi. onların Maârif erkân-ı idâriyye ve ilmiyyesinden bekledikleri fevâid-i idâriyye ve menâfi'-i ilmiyyeyi biz de bekliyor idik. Çünkü bizce gāye: Millet ve memleketin muhtâc bulunduğu ulûm-i dîniyye mütehassıslarının yetişmesi idi. Bu gāye nerede istihsâl edilebilirse orası bir medrese-i dîniyye idi ve bu gāyenin istihsâline kimler vâsıta olursa, onlar ulûm-ı dîniyye müderrisleri, ahkâm-ı i'tikādiyye ve ameliyye ulemâsı idi. Almış olduğumuz terbiye-i fikriyye îcâbınca dârulfünun müderrisîn-i kirâmı hakkında, talebe-i ulûmla beraber biz de kuvvetli hüsn-i zanlar besliyor idik. Hatta içimizde talebe-i ulûmla beraber İlâhiyât Fakültesi'ne şâkird kayd olunacak müderrisler de bulunuyordu. Fi'l-vâki' yüksek derecede ilmimiz olmadığını bilecek kadar ilimden de mahrûm değil idik. Mehdden lahde kadar tahsîl-i ulûm ile, Hind'den Çin'e kadar taleb-i ilim ile me'mûr bulunduğumuzu da biliyor idik. Onun için henüz müsâid bir sâl ve sinde iken en yüksek bir menba'-ı tahsîl başımızın ucunda iken oraya talebe kayd olunmamıza hiçbir mâni' ve hâilimiz yok idi. Hind ve Çin'i dolaşmadan, şeyhûhetin merâret-i za'af ve aczini hissetmeden İlâhiyât Fakültesi'nde feyzyâb-ı tahsîl ve kemâl olmak, bizim için kaçırılmayacak en büyük bir fırsat-ı ömür idi. Bizde bu şevk ve hevesi husûle getiren talebe-i ulûm idi. Hayfâ ki şevk ve hevesimizi kesr eden de yine talebe-i ulûm **[103]** oldu! Talebe-i ulûm, bizim âdetâ bir istikşâf müfrezemiz idi. Keşifleri, istifâde ümidleriyle netîcelenirse, biz de onları ta'kîben birer kayd ve kabûl istirhâmnâmesini müstashıben İlâhiyât Fakültesi'ne mürâcaatta bulunacak idik. Fakat talebe-i ulûmun azîm bir inkisâr-ı hayâle uğramış olduğunu görüyoruz ve onlarda husûle gelen inkisâr-ı hayâlin bizi de inkisâr-ı hayâle uğratmış bulunmasından, derûnumuzda derin bir teessür duyuyoruz.

Fi'l-hakīka medreselerin devr u teslîmî mes'elesinde Maârif İdâresi me'mûrlarının meydân verdikleri te-

zebzübât ve teşevvüşâtı talebe-i ulûm ile beraber biz de görmüş ve bu tecrübemizden maârif müessesâtında medreselerden daha fazla bir intizâm ve inzibât-ı idârî olamayacağını bi'l-istidlâl anlamış idik. Fakat dâru'l-fünûn müderrisîn-i kirâmının pek azlarıyla temâsımız bulunduğu için çoklarının iktidâr-ı ilmîleri hakkında esâslı bir fikir ve kanâatimiz yok idi. Kenardan, köşeden kuvve-i sâmiamıza vâsıl olan haberlerden –eğer doğru iselermedâris müderrislerinin, talebe-i ulûm nazarında tamâmen iâde-i i'tibâr etmiş oldukları anlaşılıyor. Hâlbuki bizi en ziyâde istihfâf eden, dâru'l-fünûn müderrisîn-i kikirâmı idi. Eğer hissiyâta kapılmak doğru olsaydı devr u teslîmin bu netîcesini memnûniyet ile karşılar idik. Hâlbuki millet ve memleketin menfaatini göz önüne getirerek, dâru'l-fünûndaki bu ilim yoksulluğundan garîk-i teessür ve teessüf oluyoruz. Bu netîceye nazaran, ulûm-ı dîniyye tedrîsâtının İlâhiyât Fakültesi'ne devr u teslîmi, bir cenazenin bir kabirden diğer kabire nakl edilmiş olmasını andırıyor. Fakat netîce her ne olursa olsun biz talebe-i ulûma [3](يُخْرِجُ الْحَىَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَىِّ) âyet-i ilâhiyyesini dâimâ hatırlarında tutarak münkesiru'l-hayâl olmamalarını, derslerine kemâl-i ihtimâm ile çalışmalarını bütün safvet ve samîmîyetimizle tavsiye ve temennî ederiz.

Y. A[ayın].

DÂRU'L-HUFFÂZLARIN SEDDİ

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun Hangi Maddesine Mübtenîdir?

Gerek Anadolu'da, gerek İstanbul'daki hıfz-ı Kur'ân ile ta'lîm-i kırâette bulunan müessesât-ı ilmiyyenin de sed edilmekte olduğu haber alınıyor. Esâsen medârisin ilgâsı hakkında bile kānûnda bir madde değil, bir kelime yok iken bu ilgâ keyfiyetini dâru'l-huffâzlara da teşmîlin hangi fıkra-i kānûniyyeye istinâd ettirildiği suâlleri cevâbsız kalmaktadır. Görüştüğümüz mebusların hiçbirisi böyle bir madde, yahud fıkra-i kānûniyyeden ma'lûmâtdâr olmadıklarını beyân ediyorlar. Böyle olduğu hâlde müteaddid mahallerde dâru'l-huffâzların sed olunduğu tahakkuk ediyor. Mesdûdiyetini gazetelerin haber aldığı bu müessesât-ı ta'lîmiyyenin yekûnu hayli miktara bâliğ oluyor. Gazetelerin henüz vâkıf olamadıkları da kim bilir ne kadardır?

Acaba bu sed ve ilgâ keyfiyeti Maârif Vekâleti'nin emriyle mi îfâ ediliyor, yahud işgüzâr Maârif müdürlerinin ictihâdât-ı husûsiyyeleriyle mi? Biz zannetmek istemiyoruz ki Maârif Vekâleti hiçbir istinâdgâh-ı kānûnîsi olmayan böyle bir karâr verebilmiş olsun. Böyle olduğu takdîrde hudûd-ı kānûniyyeyi tecâvüz eden Maârif müdürlerinin mes'ûliyeti lâzım gelmez mi? Meclis-i Millî'nin küşâdında her hâlde bu mes'elenin kemâl-i ehemmiyyetle nazar-ı dikkate alınacağında şübhe yoktur. Biz şimdi haber alabildiğimiz hâdiseleri Maârif Vekâleti'nin nazar-ı dikkatine arz ile iktifâ ederiz.

*
* *

1- Öteden beri lise müdâvim ve me'zûnlarından bazı efendilere ebeveynlerinin arzûları üzerine câmi' odasında Kur'ân-ı Kerîm ve ulûm-ı dîniyye dersleri tedrîs etmekte olan Çengelköyü imâmı da tedrîsâttan men' edilmiştir. Bu men' keyfiyetinin câlib-i dikkat olan tarz-ı icrâsını da kayd etmeyi bir vazîfe addederiz.

Medreselerin seddine karâr verilmesi (?) üzerine bütün mekâtib-i vakfiyye ve husûsiyyenin tedrîsâttan men'i hakkında polise umûmî teblîğ icrâ olunmuş. Çengelköyü polisi bu teblîgāta istinâden imâm efendiyi tedrîsâttan men' etmeye kalkışır. İmâm efendi der ki:

– Bu karârın bana taalluku ne? Burası medrese değil, mektep değil, [Sanki medreselerin sed ve ilgâsı hakkında bir kānûn varmış!] bazı zevâtın arzûsu üzerine çocuklarına Kur'ân-ı Kerîm ve ulûm-ı dîniyye ta'lîm ediyorum. Binâenaleyh o kararın bize şümûlü yoktur.

Bunun üzerine polis imâm efendinin ifâdâtını kayd ederek İstanbul Maârif Müdüriyeti'ne gönderir. Maârif müdürü imâm efendinin böyle beyânâtta bulunmasına hiddet buyurur, "imâmın okuttuğu câmi odasının derhâl temhîriyle tedrîsten men'i ve anahtarlarının irsâlini" emreder. Bu emri tebellüğ eden Çengelköyü polisi imâm efendiyi ve hey'et-i ihtiyâriyyeyi karakola celb ederek Maârif Müdüriyeti'nin emri mûcebince câmi' odasının temhîr edileceğini, binâenaleyh anahtarların teslîmi lâzım geldiğini teblîğ eder. İmâm efendi der ki:

– Anahtarları bana teslîm eden ne sizsiniz, ne de Maârif Müdüriyeti'dir. Bana câmi'-i şerîfin ve odasının anahtarlarını teslîm eden Evkāf'tır. Binâenaleyh ben anahtarları Evkāf'tan başka hiç kimseye teslîm edemem. Hem burada bir takım emânetler vardır. Bunların muhâfazası da bana mevdû'dur.

[104] Polis merkez me'mûru imâm efendinin bu beyânâtını nazar-ı dikkate alarak Maârif müdürünün anahtarları ahz ve irsâl emrini îfâyı muvâfık görmez, yalnız câmi' odasını temhîr ile iktifâ eder.

İmâm efendi polisin temhîre de hakkı olmadığını iddiâ ederek Evkāf Müdüriyeti'ni mes'eleden haberdâr eder. Evkāf Müdüriyeti'nin derhal mührün fekkiyle câmi

[3] En'âm Sûresi 6/95.

odasının imama teslîmini ve emânetlerin ziyâından tevellüd edecek mes'ûliyetin Polis Merkez Me'mûrluğu'na âid olacağını mübeyyin bir tezkire yazar. İmâm efendi tezkireyi götürür. Merkez me'mûru bu emri, merciinden olmaması hasebiyle tanımayacağını söyler. İmâm efendi, merkez me'mûrunun bu ifâdesini tezkirenin altına yazmasını taleb eder. Merkez me'mûru buna cesâret edemez. Telefonla Polis Müdüriyeti'nden keyfiyyeti suâl eder. Müdüriyet-i müşârun-ileyhâ da verdiği cevâbda: Maârif Müdüriyeti'nin bu gibi emirlerinin tevsî' ve teşmîli cihetine gidilmesi doğru olamayacağını binâenaleyh câmi' odasının derhal açılarak imâm efendiye teslîmini, şu kadar ki tedrîse meydân verilmemesini beyân eder. Mühür fek olunarak câmi odası imâm efendiye teslîm edilir. Fakat ne Kur'ân, ne ulûm-ı dîniyye hiçbir şey okutmaması da tenbîh olunur.

Bunun üzerine Çengelköyü ileri gelenlerinden bazı zevât Maârif Müdüriyeti'ne giderek yalnız Kur'ân-ı Kerîm'in olsun tilâvet ve ta'lîmine müsâade olunmasını, yirmi seneden beri imâm efendinin köydeki müslüman çocuklarına pek muvaffakiyetli bir sûrette ta'lîm-i Kur'ân'da bulunduğunu esâsen bunun bir müzâkere mâhiyetinde olduğunu, çocukların liselerde nâkıs kalan ma'lûmât-ı diniyyelerini ikmâl ile kırâet-i Kur'ân'daki meleke ve mümâreselerini te'mînden ibâret olduğunu, bunu men' etmekle iyi bir şey yapılmış olmayacağını beyân ederler. Bunun üzerine Maârif müdürü der ki:

– Mâdem ki imâm efendiye bu kadar muhabbetiniz ve meclûbiyetiniz varmış, hepiniz ayrı ayrı imâm efendiyi evlerinize da'vet edersiniz, çocuklarınıza husûsî ders verdirirsiniz.

– Ona ne bizim kudretimiz yeter, ne de imâm efendinin vakti müsâid.

– Başka türlü olamaz!..

⁂

2- Buna benzer bir hâdise de Karagümrük'te cereyân ettiği haber alınmıştır. Karagümrük'te câmi-i şerîf imamı Ahmed Efendi kendi oğlu ile mahalle sâkinlerinden iki hâfızın hıfzını dinlemekte iken Karagümrük polisleri imâm efendiyi hâfızları dinlediği bir sırada "Sen Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'na muhâlefet ediyorsun" diye hâfızları dinlemekten men' ederler, bir de zabıt varakası tanzîm eylerler.

⁂

3- Yine aynı kabilden olmak üzere bir üçüncü hâdise de Fatih civarında cereyân etmiştir. Fatih'te vaaz etmekde olan Taylasanlı Şeyh Süleyman Efendi kendi hânesinde bazı mürîdlerinin çocuklarına ta'lîm-i Kur'ân ile meşgūl olduğu polisler tarafından haber alınarak yine Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'na istinâden men' edilmiştir. Bununla iktifâ edilmeyerek pederleriyle beraber Şeyh efendinin hânesine giden çocukların koltuğu altında kitap olup olmadıağı yoklanılmakta imiş. Şeyh efendinin hânesi kurbünde bulunan bir polis efendinin de bilhassa bu işlerle tavzîf edildiği rivâyet olunmaktadır.

⁂

İşte bizim haber alabildiğimiz hâdiseler bunlar. Görülüyor ki bu husûstaki ta'lîmât ve teblîgāt vâzıh değildir. Gerek Maârif müdürleri, gerek polisler bu husûstaki vazîfe ve salâhiyetlerini lâyıkıyla anlayamamış bulunuyorlar. Bu vechile husûsî bir takım ictihâdâta kalkışılıyor. Bu yüzden halkın infiâl ve şikâyetine meydân verilmiş oluyor. Binâenaleyh bu gibi infiâllere, uygunsuzluklara meydân vermemek için ya Maârif Vekâleti, yahud maârif müdürleri gazetelerle gāyet vâzıh ta'lîmât ve teblîgātta bulunmaları lâzım gelir. Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu mûcebince ale'l-umûm dâru'l-huffâzların da seddi mi îcâb ettiği, yahud câmi'lerde, evlerde ta'lîm ve hıfz-ı Kur'ân'a müsâade mi edildiği, yahud tedrîsâtın serbest olduğu, binâenaleyh herhangi bir zâtın câmi'de, evinde, yahud diğer bir mahalde ta'lîm-i Kur'ân'da bulunabileceği, ancak ale'l-usûl bundan Maârif Müdüriyeti'nin haberdâr edilmesi mi lâzım geldiği.. Hâsılı ahkâm-ı kānûniyye neden ibâretse herkesin anlayabileceği bir şekilde gazetelerle i'lân olunursa zannederiz ki Maârif en ibtidâî bir vazîfesini îfâ etmiş olur. O vakit ne ictihâdât-ı husûsiyyeye meydân kalır, ne de bu yüzden mütemâdiyen tahaddüs etmekte olan uygunsuzluklara…

SUKŪT-ı İCTİMÂÎ Karşısında Fütûra mı Düşmeli, Yoksa Tedâbîr-i Mânia İttihâzına mı Teşebbüs Etmeli?

Ahîren memleketimize gelen bir Amerikalı bir iş için Ankara'ya gitmiş. Yolda mütâlea ederim diye müteaddid Türkçe gazeteler almış. Eskişehir'e kadar güzergâhın menâzırıyla meşgūl olmuş. Eskişehir ile Ankara arasına gelince artık temâşâya şâyân bir şey göremediğinden Türkçe gazeteleri gözden geçirmeye başlamış ve demiş ki:

– Bu harâb mıntıka ile birlikte sizin gazetelerinizi gördüğümde **[105]** kendi kendime, bilâ-ihtiyâr "Tâm şu harâb memleketin gazeteleri!" diye düşündüm.

Sonra merâmını biraz îzâh ederek gazetelerimizin memleketin saâdet ve selâmetini hedef ittihâz eder ted-

kîkāt ile iştigāli ihmâl ettiklerini, en ziyâde dedikodu ile, hikâyeler ile, nakl-i garâib-i şuûn ile meşgūl olduklarını beyân etmiş ve matbûâtımızın boşluğuna teessüf etmiş.

İkdâm sâhibi Ahmed Cevdet Bey bu hikâyeyi nakl ettikten sonra Amerikalıyı bir derece haklı buluyor. Diyor ki:

"Matbûâtımız ciddî olmayan şeylere pek ziyâde emek veriyor, ilim ve ma'rifetle pek az iştigāl ediyor. Yalnız bu kadar da değil. Ahîren iki kız çocuğu olan bir hanım bize tahrîren teessüf ederek diyordu ki pek açık resimler neşr olunuyor ve bunları çocuklar alıp hem sınıflarda, hem de evlerinde okuyorlar.

Hanımın şikâyette hakkı vardır. Resim husûsundaki lâubâlilik çok fazladır ve bu gibi resimli şeyleri Avrupa'da iyi âile sâhibleri âilelerinin içine getirmezler. Avrupa'da açık saçık şeyler yanında âile nezdine kabûl edilen bir takım risâleler vardır. Türkiye ise daha temkinlidir. Bâhasus Türkiye ahâlîsi bu kadar açık şeylere alışmış değillerdi.

Fakat bu böyle olmakla beraber bir de biz bildiğimizi söyleyelim: kārilerin bir kısm-ı ekseriyeti o kadar hevâî meşreb oldular ki evrâk-ı havâdiste hep hafif şeyler arıyorlar, ciddî yazılara iltifât etmiyorlar.

Bu neden oldu? İstanbul'da eskiden ciddî makālelerden hoşlanır epeyce bir kāri' sınıfı vardı. Bu sınıf bugün maa't-teessüf kalmadı. İstanbul abur cubur bir şey oldu. Meyhânelerin dolup boşalması bunun şâhididir. Memleketin ahlâkı çok değişti. Bu hâl, Harb-i Umûmî'yi müteâkib diğer memleketlerde de görülmedi değil. Sonra yavaş yavaş eski hâl avdet etmeye başladı. Ümid edelim ki bizde de öyle olsun.

Bugün herkesin hayâttan anladığı nedir? Ye, iç, zevk u safâ et, ferdâyı düşünme! İnsanlara marazî bir bıkkınlık geldi. Gününü gün etmek, bugün yaşayıp yarını aramamak, mütena'im ve mütelezziz olmak bir felsefe-i hayâtiyye olup kaldı."

Cevdet Bey hakīkaten neşriyât cihetinden şâyân-ı esef bir za'afa düşüldüğünü, irfânın bugün düştüğü dereke pek derin olduğunu, dâimâ değişmiş programlar, dâimâ değişmiş mâarif nâzırları milletinin silsile-i maârifini tahrîb ettiğini, bütün seviye-i irfânın tenezzül ettiğini ve bu gidişle daha da edeceğini beyân ettikten sonra makālesini şu sûretle bitiriyor:

"Türk edebiyâtı bugün kâmilen mahv olmuştur diyebiliriz. Büyük milletlerde inkılâb-ı fikrîyi tevlîd etmiş olan âsâr-ı edebiyyenin gölgesi bile kalmadı. Hele edebiyât-ı fenniyye büsbütün mefkūd. Bu ne mahrûmiyet-i milliyyedir. Memleketin fakr-ı iktisâdîsi caba. Zarûret, âleme ekmek parasını düşündürüyor. Fikir gıdâsını düşünmeye meydân yok. Allah encâmını hayr eyleye.

Bizde hayât-ı ilmiyye sönüyor. Daha sönecektir. Kumarhâneler, meyhâneler, sefâlethâneler böyle dolup boşaldıkça artık bizden ne beklenir! Nerede o eski âile hayât ve râbıtası! Bugün bu râbıta büsbütün kırılmıştır. Binâenaleyh âilelerden de bir şey beklenemez. Âile infisâhı, uğradığımız felâketlerin en büyüklerindendir. Mukaddesât-ı insâniyye içimizde sönüp gidiyor. Netîce müdhiştir! Hiçbir ideal kalmadı. tamâmıyla maddîleşiyoruz. Buna hayâtımızın her köşesinde tesâdüf olunuyor."

Cevdet Bey'den Allah râzı olsun, ahlâk ve ictimâiyât-ı milliyyenin muhâfazası yolunda öteden beri îkāz ve irşâddan geri durduğu yoktur. İsviçre'de bulunduğu zamanlar bile garbın iyi taraflarını gösterir, şeâir-i milliyyeyi ayaklar altına alanları doğru yola da'vet ederdi. Fakat dinleyen kim? Hatta bazen kendi gazetesinde çalışan muharrirler bile onu dinlemiyordı. Şimdi artık İstanbul'da şeâir-i milliyyenin müdhiş bir sûrette sarsılması, ahlâkın fecî' bir hâlde sukūtu onu tamâmıyla yeis ve fütûra düşürdüğü anlaşılıyor. Âilelerden artık bir şey beklenemez diyor. Netîceyi müdhiş görüyor.

Cevdet Bey çok görgülü ve çok ağırbaşlı bir gazetecidir. Onun bu hükmü verebilmesi öyle gelişi güzel değildir. İctimâî sukūt kendisini tedhîş etmemiş olsaydı bu kadar fütûra düşmezdi.

Hakīkaten sukūt-ı ictimâî müdhiştir. Bir kısım kadınlar ve erkeklerde şeâir-i milliyyeye karşı öyle bir gayz ve husûmet hâsıl olmuştur ki insan bunların bu millete mensûb olduklarından tereddüde düşecek derecelere gelir. Barlara, dans salonlarına, gazinolara, pastahânelere, Florya hamâmlarına gitmeli de Türk-Müslüman kadınlarının bir hâlini görmeli! Millî olan her şiâr, her âdet, her hicâb müdhiş bir kîn ve nefretle karşılanıyor, âdetâ bir vahşet telâkkī olunuyor! Bugün vapurlarda bile bir takım Türk-Müslüman kadınları kadınlara mahsûs mahaller boş olduğu hâlde şapkalı Rumların, Ermenilerin, Frenklerin yanında oturmaya can atıyorlar. Tuvalette model ittihâz ettikleri kadınlar ya Rus karıların döküntüleri yahud Rum karılarının oynaklarıdır. Hiçbir müslüman kadını dudaklarını boyayarak, memelerine kadar göğsünü, koltuklarına kadar kollarını açarak, dizlerine kadar eteklerini kaldırarak şantöz kıyâfetinde sokaklarda, Frenklerle, Rumlarla, Ermenilerle vapurlarda, şurada burada yan yana oturduğunu gördüğünüz var mıydı? Görmek değil, tasavvur bile edilmezdi. Lâkin bugün bunlar birer hakīkattir.

Bugün bir Türk kadını herhangi bir birahânede istediği bir erkekle -o erkek hangi millete mensûb olursa olsun- birlikte oturuyor, içiyor, kalkıyor göğüs göğüse sar-

maşarak oynuyor, sonra istediği yere gidiyor, cebindeki vesîkasına istinâden istediği muâmelede bulunuyor!

İşte bu gibi hallerdir ki Cevdet Bey'i bu müdhiş hükmü vermeye sâik **[106]** olmuştur. Cevdet Bey âilelerden artık bir şey beklenemeyeceğini, âilenin infisâh ettiğini, netîcenin müdhiş olduğunu söylüyorsa bundan cidden korkmalıdır.

Yalnız Cevdet Bey'e ümid verebilecek bir nokta arz edelim ki o da bu sukūt-ı ictimâînin daha ziyâde bu muhîte inhisâr etmesi, henüz Anadolu'yu dâire-i tahrîbine almamış bulunmasıdır. Anadolu'nun da bazı mahallerinde bu sukūt-ı ictimâî başgöstermiş olmakla beraber asıl halk yani milletin gövdesi henüz fıtrat-ı asliyyesini muhâfaza etmektedir. Ve zannederiz bu cihet Cevdet Bey'in fütûrunu ta'dîl edebilecek bir mâhiyeti hâizdir. Onun için büsbütün yeise düşmek doğru değildir.

Eğer ciddî sûrette bu felâke-i ictimâiyyenin önüne geçmeye mütefekkirler azm ederlerse İstanbul'daki bu tereddî ve irtidâd-ı ictimâînin Anadolu'ya sirâyetine meydân verilmiş olmaz. Geçenlerde yine *İkdâm* sütunlarında Ömer Kaplan imzalı bir zât tarafından münevverlerin bu felâket-i ictimâiyyeye çâresâz olamayacakları yazılmıştı. Orasını bilmeyiz. Biz her hâlde bu felâket-i ictimâiyyenin önüne geçebilecek mütefekkirlerin, münevverlerin vücûduna kāiliz. Yalnız işi kemâl-i ciddiyetle nazar-ı i'tibâra almak lâzımdır. *İkdâm* gazetesi bu sukūt-ı ictimâîye karşı ciddi ve devâmlı bir sûrette mü câdeleye başlarsa zannederiz ki mutlakā muvaffak olur. Her şeyden evvel bu felâket-i ictimâiyyeyi gören ve hisseden zevâtı beyân-ı mütâleaya da'vet eder, meselâ bir murâkabe-i ictimâiyye hey'eti teşkîline muvaffak olabilirse bünyân-ı ictimâînin inhilâlden masûniyetine pek büyük bir hizmet îfâ etmiş olur. Ve zannederiz bir yevmî gazete sâhibi için yapılacak şey de budur. Yeis ve fütûra düşmektense mikropların tahrîbâtını tahdîde çalışmak daha ma'kūl bir hareket olur.

Yevmî gazetelerin ahlâksızlığa karşı muttarid ve devâmlı bir cidâl açmaları fenâlığı tahdîde çok hizmet edeceğinde şübhe yoktur. Geçen gün *Akşam* gazetesi açık resim ticaretine karşı bir iki makāle yazmıştı. Fakat her nedense arkasını bıraktı. Böyle olmamalıydı. Onun için her şeyden evvel Matbûât Cem'iyeti bu mes'eleyi mevzû'-i bahs ederek esâslı bir karâr ittihâz etmesi îcâb eder. *İkdâm* sâhibi Cevdet Bey gazetecilerin şeyhidir. Bütün muharrirlerin kendisine karşı hürmet-i mahsûsası vardır. Eğer Cevdet Bey ciddî sûrette bu işi iltizâm ederse mümkün mertebe fenâlıkların önüne geçmeye muvaffakiyet hâsıl olur. Ve bütün müslümanlar da *İkdâm*'ın bünyân-ı ictimâîyi inhilâlden kurtaracak olan bu teşebbüs-i millîsini tebcîl ve takdîr ederler.

TAHRÎBKÂR MİLLİYET-PERVERLİK

Akşam gazetesinin başmakālesinden:

"Ba'zı târîhî devirlerde, en necîb hislerin tabiî halden çıkarak tereddîye doğru gittiği görülür. Hattâ bu müfrit teheyyüc, yatağından taşan coşkun nehirler gibi i'tidâlin, temkînin hudûdlarına sığmaz, gāyesini ve istikāmetini gāib ederek şuursuz bir tahrîb âleti hâline girer. Galeyânlı zamanlarda teşekkül eden cumhûrlar, dinî taassub hareketleri, ihtilâl ve inkılâb zamanlarında görülen an'ane düşmanlığı, hep menşe'de hayırlı ve feyyâz olan kuvvetlerin yavaş yavaş tereddîsinden ibârettir. Bidâyette milletlere hayât ve kuvvet vermiş olan bu hisler muhtelif sebebler altında böyle coşkun ve şuursuz bir sel hâlini aldıkları zaman, cem'iyetler için ancak za'af ve harâbî âmili olurlar.

Milliyet hissi de bütün hisler ve heyecânlar gibi bu kāideden hâric değildir. Bir milleti vücûda getiren, ona kendi varlığını duyuran bu his olduğu hâlde öyle anlar olur ki milliyet duyguları en koyu dinî taassub kadar muzır bir hâl alır. Onun içindir ki terbiye ve irfânı henüz bu gibi tehlikeli kuvvetleri sâlim mecrâlarda tutacak derecede terakkī etmemiş milletlerde, ifrât ve infilâka müstaid bu gibi hisleri bilâ-pervâ tenmiye etmekten, bu korkunç ateş küllerini mütemâdiyen eşelemekten hazer etmelidir. Bugün millî hislerin böyle tehlikeli bir feverân isti'dâdı karşısında bulunuyoruz... Bilmeliyiz ki her coşkun bir sel gibi muvâzenesi ve şuuru olmayan bu nevi' cereyânlar ancak tahrîbkâr olabilir ve terakkī nâmına önüne gelen her şeyi yıkar…

Burada "Türkleştirmek" gāyesiyle ne yapılmış ise, yalnız mevcûdu tahrîb etmiştir. Türkleştirmek istediğimiz her şey ve her yer sâdece mahv oluyor. Nasıl ki İstanbul sönmek üzeredir.

Fikirlere ve rûhlara yeni ve daha sâlim hisler telkīn etmek, daha doğrusu milliyet hissini hakīkī mecrâsına sokmak için çalışmalıyız. Bugünkü hâlden kimseyi muâteb tutamayız. Birçok târîhî, siyâsî, iktisâdî âmiller milliyet hislerimize tehdîdkâr şekli vermiştir.

Fakat gayz ve şiddetin lüzûmlu olduğu devirler ve muzır olmaya başladığı zamanlar vardır. Harb ve inkılâb seneleri geçtikten sonra kendinden başka her şeyi men' ve nehy eden bu kıskanc rûhun tahrîbkârlığından ancak biz zarar görebiliriz."

Necmeddin Sâdık

⁂

İnsanlarda milliyet hissi, milliyet merbûtiyeti, milliyet muhabbeti tabiî, fıtrî, cibillîdir. Milletler husûsî âileler fevkinde umûmî birer âiledirler. Her ferdin sâir husûsî âilelere mensûb efrâda nisbetle, kendi âilesi efrâdına merbûtiyeti, muhabbeti ne derece tabiî, fıtrî, cibillî, samîmî ise sâir milletlere nisbetle, kendi milletine merbûtiyeti, muhabbeti de o derece tabiî, fıtrî, cibillî, samîmîdir. Tabiî ve fıtrî hisler kābil-i itfâ olmadığı gibi, kābil-i tezyîd ve tenkīs de değildir. Uzun asırların, muhtelif ırklar arasında husûle getirdiği temsîl ve temessüller bile milliyet ve merbûtiyet muhabbetini fıtrattan izâle edemez. **[107]** Yalnız hâricî âsârının tecellîyât ve tezâhürâtına mâni‘ olur. Onun için milliyet hissini tezyîde çalışmak abes ve lüzûmsuz bir gayretkeşliktir, fâidesi olmadıktan başka zararı görülür. Milliyet hissi tabiîliğini, fıtrîliğini muhâfaza ettikçe, hâl-i i‘tidâlde bulunur. Hayır ve menfaat her husûsta ve her şeyde i‘tidâl ile kāimdir. Tabiîlikten çıkan, fıtrîlikten çıkan her şey ya ifrâta veya tefrîte müntehî olur. Hayât ve harekât-ı beşeriyyede ifrâtla tefrîtin her ikisi de muzır ve muhâtaralıdır. Milliyette ifrât, sâir milletlere karşı kîn ve husûmet tevlîd eder. kîn ve husûmetler mütekābil kîn ve husûmetler celbine sebebiyet verir. Bu asırlarda kendi âilemiz, kendi milletimiz efrâdıyla hoş geçinmeye ne derece ihtiyâcımız varsa sâir milletler ile hoş geçinmeye de muhtâcız. Milliyette tefrît de inhilâl ve izmihlâl-i millîyi mûcib olur.

Milliyet da‘vâsında ifrât dâhilde de aksülameller husûle getirir. Milliyet hissi tabiîlik ve i‘tidâl hâlinde bulundukça diyânet hissiyle uzlaşabilir. Fakat ifrât derecesine vardırılınca aralarında tesâdüm ve taâruz zuhûr etmesi ihtimâli vardır. Çünkü cûşişli bir milliyet hissi milletleri uzak mâzîlere doğru sürüp götürür. Milletlerin pek uzak mâzîlere doğru rücû‘ etmeleri bugünkü dinlerden uzaklaşmalarını mûcib olur. Bu netîce bi't-tabi‘ bugünkü hissiyât-ı dîniyyeye karşı bir muâraza teşkîl eder. Milletleri, hey’et-i mecmûalarıyla mâzîye rücû‘ ettirmek kābil olsaydı, belki bugün için bir tehlike teşkîl etmeyebilirdi. Fakat milletler içinde mâzîye doğru değil, ileriye doğru gitmek isteyenler bulunacağı için mâzîciler ile hâl ve istikbâlciler arasında geçimsizlik zuhûr etmesi kuvvetle melhûzdur.

Akşam gazetesi sermuharriri; bizim, milliyet duygularında hârice karşı ifrâtlarımızdan şikâyet ederken, dâhilî ifrât ve tefrîtlerimize karşı da bazı îmâlarda, işâretlerde bulunuyor. Milliyet da‘vâsında şimdiye kadar pek müfrit davranan Necmeddin Sâdık Bey'in bu def‘a fikrinde husûle geldiği anlaşılan tahavvülün esbâbını bilemiyoruz. Mâzîsi an'ane düşmanlığıyla dolu olan mîr-i mûmâileyhin bugün an'anâta dost görünmesi eğer ciddî ise, fikrinde husûle gelen bu tahavvülü fâl-i hayr addedebiliriz. Fakat bazı cümlelerinden, ecânib-perestliği te’mîn için milliyetgirîzliği tavsiye ettiği anlaşılıyor ki bu tavsiyesiyle an'ane dostluğu yek-diğeriyle te’lîf edilemiyor. Çünkü an'ane düşmanlığı ekseriyetle ecânib-perestliğinden ileri gelir. Biz kimseye ecânib düşmanlığı tavsiye etmemekle beraber ecânib-perestlik nâmına milliyetimizden fedâkârlık yapmak da istemeyiz.

Biz milliyet duygularımızda ecânibe karşı ifrâtkârâne değil, tefrîtkârâne hareket ediyoruz. Millî an'anâtımızı, millî fezâilimizi, millî âdâb-ı ictimâiyyemizi, millî tarz-ı muâşeretimizi ecânib-perestlik uğrunda fedâ ediyoruz. Bunlar milliyet duygularında ileri gitmek değil, geri kalmaktır. Ecânibin ulûm ve fünûnunu, âsâr-ı medeniyyesini, vesâit-i sınâiyyesini, muhteraât-ı fenniyyesini almak, iktibâs etmek milliyetimizi haleldâr etmez, belki tarsîn ve i‘lâ eder. Fakat ahlâkta, ictimâiyâtta, tarz-ı muâşerette, tarz-ı telebbüste ecânibi taklîd etmek milliyet duygularımızdaki ihmâlkârlığın, tefrîtkârlığın bâriz nümûneleridir. terakkīyât-ı fenniyye ve sınâiyyede beyne'l-milel olmak fakat an'anât ve âdâb-i ictimâiyyede Türk kalmak en nâfi' ve en ma‘kūl bir milliyet-perverlik iken, bizim milliyet-perverliğimiz ecânibin seyyiât-ı ictimâiyye ve ahlâkiyyesini taklîd etmek, terakkīyât-ı fenniyye ve sınâiyyesine lâ-kayd ve seyirci kalmak sûretinde tecellî ediyor.

Dinî taassub gibi, millî taassubu da muzır göstermeye başlayan Necmeddin Sâdık Bey'le hem-fikirlerinin bizim bu sözlerimizi de millî bir taassub telâkkī edeceklerinde pek müstereddîd değiliz. Millî taassubu biz de hoş görmüyoruz. Fakat biz, anâsır-ı İslâmiyye arasına tefrika sokan millî taassubu hoş görmüyoruz. Onlar ise ecânibe karşı gösterilen millî taassubdan şikâyet ediyorlar!

YENİ BİR NEHC-i İLMÎ

Südlüce Mektebi'nde Kur'ân muallimi bir çocuğu -güyâ- vahşiyâne bir sûrette döğmüş, bu yüzden çocuk vefât etmiş!.. Bir gazetenin birkaç sütun tahsîs ettiği bu haberi Dâru'l-fünûn Emîni mevzû‘-ı makāle ittihâz etmiş, dayak hakkında sütunlar doluyu sözler söylemiş, mâzî-i hayâtını göz önünden geçirerek yirmi beş sene evvel de yine bir sarıklı hocanın kendisine karşı gelen bir talebeyi döğdüğünü tahattur ederek bu hâdiseyi uzun uzadiye îzâh edip durmuş.

Dâru'l-fünûn Emîni'nin mesâil-i mühimme-i ilmiyye hakkında artık söylenecek bir sözü kalmamış gibi böyle bir hâdiseyi makālesine zemîn ittihâz etmesi bizi alâkadâr eden bir mes’ele değildir. Yalnız Dâru'l-fünûn Emîni'nin yirmi beş sene fâsılalı iki hâdise üzerine binâ-yı hükm

etmeye kalkışması nazar-ı dikkatimizi celb etmekten hâlî kalmamıştır.

Her ne vesîle ile olursa olsun sarıklı hocalar hakkında muâhezâtta bulunmak mûmâ-ileyhte bir illet-i mahsûsa hâlini almış! Bu **[108]** makālesindeki istintâcât-ı ilmiyyesinin de istinâdgâhı birer çıtadan fazla kıymet ve rasâneti hâiz değildir. Yirmi beş sene evvel bir hoca talebesini döğmüş, talebe hocasına mukābelede bulunmuş. Bu kadar cılız bir hâdiseden o kadar muazzam netâyic-i ilmiyye istihsâli için sarf olunan emeklere acınır. Biz, Daru'l-fünun Emîni herhangi mes'ele-i ictimâiyyenin tedkīkinde herkesten ziyâde bî-taraf ve yüksek nazar sâhibi görmek isteriz.

Dayak hakkında bir mevzû' için böyle yirmi beş sene evvelki bir hâdiseden istimdâda kalkışmaktan ise karakollarda ve tevkīfhânelerdeki maznûnların hayâtı dârulfünûn emîni için daha esâslı bir saha-i tedkīk olabilirdi. Yoksa bugün mekteplerde dayak mes'elesinin mâzîye âid bir hikâyeden başka bir ehemmiyeti kalmamıştır.

Pek nâdir olarak vukūa gelen darb hâdiseleri de ancak hocaları muâhaze için bir vesîle olabilmekten başka bir kıymeti hâiz değildir. Hem esâsen Südlüce Mektebi'ndeki hâdisenin aslını da bilmiyoruz, bir muallimin bir çocuğu öldürecek kadar döğeceği de kolay kolay kabûl olunabilir bir hâdise değildir. Bu kadar münâsebetsiz bir harekette bulunmak için muallim değil, hayvan olmak îcâb eder. Hâricde dâimâ tekerrür etmekte olan bir hâdise, bende bir, mektepte de tahaddüs edebilir. Böyle pek nâdir olarak vukūa gelen münferid bir hâdiseyi birçok nefes sarfıyla şişirerek her gün tekerrür eden hâdisât şekline ircâ'a kalkışmak acaba bir muvaffakiyet-i ilmiyye midir?

Bir zamanlar etfal-i memleketin vilâyet-i umûmiyyesi mevkiine getirilen bir maârif nâzırı kız mekteplerini gezerek seçtiği bir güzel kızı nezârete da'vet etmiş, onun hâl ve hatırını sorduktan sonra fazîlet-i mükâfatına da mazhar etmişti. Şimdi bunu bütün maârif nâzırlarına teşmîl ederek bu münferid hâdiseden umûmî bir hüküm mü çıkarmamız îcâb eder?

Kezâlik yine devr-i sâbıkta bir mektep müdürü 17-18 yaşındaki kızları nîm uryân bir hale koyarak sahneye çıkarmış, Kenan illerine âid bir oyunu temsîl ettirmiş, bunu seyr etmek üzere de Maârif erkânını da'vet etmişti. Şimdi bunu bütün mekteplere teşmîl ederek bu münferid hâdiseden umûmî bir hüküm mü çıkarmamız îcâb eder?...

Südlüce'deki hâdise de -eğer sahîh ise- münferid bir hâdisedir. Yirmi beş sene evvel ona benzer bir hâdisenin vukuunu da Dâru'l-fünûn Emîni hatırlıyor. Yirmi beş sene evvel değil, her sene olsa yine münferid bir hâdise olmak mâhiyetini zâyi' etmez.

Sonra yine Dâru'l-fünûn Emîn-i muhteremi:

"Dînî medeniyette, zühdî hayâtta her fiilin, en ufak bir hareketin bile melâikeler nazarında bir kıymeti vardı. Birçok faâliyetlerimiz ya günâh veya sevâb defterine yazılırdı. Bugünkü millî şuurumuz da dünkü dinî şuurumuz gibi müteyakkız ve kıskanç olmak mecbûriyetindedir."

Diyor. Bu ne demektir? Günâh ve sevâb defterleri kalktı mı? Dünkü dînî şuur ne demek? Dâru'l-fünûnun şuabâtı miyânında bir de İlâhiyât kısmı olduğunu unutuyorlar mı? Bugünkü dinî şuurumuz yok mu? Böyle hafif sözleri şu, bu kimseler söyleyebilir. Fakat bir dâru'l-fünûn emîninden daha ağırbaşlılık, daha ziyâde bî-taraflık beklenir.

TE'YÎDE MUHTÂC RİVÂYETLER

İlâhiyât Fakültesi'nin hem reisi, hem de târîh-i fıkıh müderrisi Seyyid Bey'in esnâ-yı derste talebe-i ulûma telkīn etmiş olduğu rivâyet hâlinde deverân eden bir kısım sözlerini –söylemeyeceğine delîl makāmında– bervech-i âtî nakl ediyoruz:

"1- Fıkıh'ın safahâtı üç kısımdır: İctihâd, tahrîc, taklîd. İctihâdda müctehid şerîatte müctehiddir. O, kimsenin sözünü dinlemez. Mahrec mezhebde müctehiddir. O, tâbi' olduğu imâmın sözlerinde ictihâd eder. Müctehid nusûs-ı şer'iyyede bulamazsa, kıyâsa mürâcaat eder, fakat mahrec imâmın sözünü nazar-ı i'tibâra alır. Maamâfih mahrec de büyük zâttır. Fakat dâimâ hedefi akvâl-i imâmdır. Binâenaleyh ictihâd derecesinde bir ma'lûmâta mâlik olmakla beraber mukallid hükmündedir. Mukallid ise, bu ikisinden daha aşağı mertebededir. O, ne nusûsa, ne de akvâl-i imâma bakar. Kitâbını "kīl"ler ile doldurur. Bu, menfûr bir şeydir, tarîk-i cehldir. Fakat acz birçok ulemâyı bu tarîka sülûke mecbûr kılmıştır. Maa'l-esef tevakkuf ve taklîd, ictihâd devresinin intifâsına sebeb olmuştur. Garbda müteahhirîn daha büyük ve daha müterakkīdir.

Dört yüz seneden beri İstanbul'da bu kadar ulemâ gelmiş geçmiş, hepsi mukallid, mahreç bile yok. Molla Hüsrevler, İbn kemâller mahrec değildirler. Mukallidler, hepsi kudemâ sözüyle istidlâl eder, falan böyle söylemiş der, fakat ben de böyle derim demez, binâberîn mukalliddir. Bugün ben bir Avrupalının kitabını yahud nazariyelerini alsam "kīl" diyerek "kaviller" koysam, sen buna pekâlâ inanırsın. Kāili kimdir? Yanko, Alfred, ilh.. Fakat bu doğru mudur? Bu ilmî midir? Hayır… Bu ilim değil, cehldir. Bizim mukallidlerin cehllerine rağmen kitapları tefâhürle doludur. Biz niçin kitaplarımızı **[109]** "kīl"lerle

doldurduk. Bu "kīl"ler dîn değil, bir kānûndur. Erbâb-ı fıkhın, erbâb-ı ilmin re'yleridir. Onlar bin sene evvel sekiz yüz sene evvel bu hükmü vermiş, ben ona din nâmına neden ittibâ' edeyim?! Bugün ahkâm değişmiştir. Cenâb-ı Hak, Cenâb-ı Peygamber böyle teferruâtı "îcâbıyla hareket ediniz" sûretinde bizi muhayyer bırakmıştır. Biz bu ihtiyârımızı istimâl ederiz. Mecelle'nin birçok maddeleri zamanın îcâbâtına muhaliftir. Meselâ hıyâr-ı ru'yet mes'elesi. Tüccâr Amerika'ya mâl sipariş ediyor, nümûneye muvâfık olarak mâl geliyor, tüccâr hıyâr-ı rü'yetîm var diye mâlı kabûl etmiyor. Bey'de bu kadar maddeler, şartlar vardır. Hâlbuki Kur'ân'da bey' hakkında âyet yoktur. Cenâb-ı Hak (اَوْفُوا بِالْعُقُودِ [= Akitleri, verdiğiniz sözleri yerine getirin!]) buyurmuştur. Ve hiçbir şart dermiyân etmemiştir. Sonra bu şartlardan bazılarını zamana uymadığından değiştirecek olursak meclisteki hocalar hemen i'tirâz ederler, kâfir oluruz.

2- Usûl-i dîn her zaman birdir. Zamanla ancak amelî mes'eleler değişir. Eğer i'tikādiyât değişmişse bir nakîsa olur. Fakat bunlar tahrîfe uğramışlardır. Nitekim bizde de olduğu gibi.. Bugünkü dîn-i İslâm zamân-ı saâdetteki İslâmiyet değildir. Bugün tekkelerde öyle i'tikādât öyle şirkler vardır ki sen onları doğru yola sevk edersen seni tekfîr ederler. Öyle yerler vardır ki türbeyi ziyâret edenler hacdan ma'füvdür i'tikādını taşırlar. Mezardan bir menba' çıkar, onu ilâhî bir menba' zannıyla hastalar çamurunu sürerler, yedirirler. Hazret-i Ömer şecere-i rıdvânı böyle bir i'tikādın önüne geçmek için en ufak köklerine varıncaya kadar kökletmiştir.

İşte böyle hurâfatı zihinlere sokanlar kendi menfaatleri îcâbı bunları yaptırıyorlar. Halka te'sîr ediyorlar. Zavallı halk derviş oluyoruz diye günaha girerler. Şeyhin kuyusunun suyunu mâ-i mukaddes tanırlar, taşlarını şifâ umarak uçkurlarına bağlarlar.

3- Din muhabbeti emreder. Muhabbet, medeniyetin esâsıdır. Medeniyet demek sürü halinde yaşamak demektir. Sürü halinde yaşamak yani cem'iyet dediğimiz şey efrâdının yek-diğerine muhabbeti ile takviye olunur, te'yîd olunur, büyür. Ayn-ı zamanda insan tab'an müstebiddir, muhteristir. Bunlar gāye-i İslâmiyyeye münâfîdir. Gāye tesânüddür. Ve öyle terakkīdir. İslâm dini ahlâkiyâtta uluviyet esâsını vaz' ettiği gibi muâmelâtta da müsâmaha esâsını vaz' etmiştir. Hatta ibâdette de müsâmahakârdır. [4](انمابعثت بالحنيفةالسمحة) buyurulmuştur. Ben Hanefî ayn-ı zamanda müsâmahakâr bir dine mensûbum. Bu müsâmaha ve tahfîf hep aynı gāyeye ma'tûftur.

[4] "Kesinlikle ben müsâmahalı hak ve tevhîd dini ile (peygamber olarak) gönderildim." (İbn Hanbel, *Müsned*, V, 266)

Ahvâl-i beşeriyye nazar-ı i'tibâra alınmıştır. Peygamberimiz kendi me'mûrlarına bile [5](يسروا ولاتعسروا بشروا ولاتنفروا) buyururlardı. Hattâ peygamber sualden ho - lanmazdı. "En az suâl soran ashâbdandır" sözünü söylemiştir. [6](اتركونى كماتركتم) buyurmuştur: "Sizden evvel gelenler ancak peygamberlerine suâl ve ihtilâflarıyla helâk olmuşlardır." "Benim size emrettiğim şeyden gücünüz yettiği kadar yapınız. Nehy ettiğimi de terk ediniz" Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki tekâlîf-i şer'iyyede asıl olan âdemdir. [7](ان الله فرض فرائض) hadîs-i şerîfi de vardır. "Cenâb-ı Hakk'ın emrini tutunuz, nehyinden kaçınız, sukūt ettiği şeyler merhamettendir, nisyândan değil, Onlardan bahs etmeyiniz." O hâlde neden biz bunları kurcaladık, neden lüzûmsuz mes'ele ortaya koyduk ve niçin kitaplarımızı "kīl"lerle doldurduk?!."

Sebîlürreşâd

Evvelce de söylediğimiz vechile bizim bu sözleri aynen nakl edişimiz Seyyid Beyefendi'nin böyle şeyler söylemeyeceğine delîl ittihâz etmek fikrine müsteniddir. Çünkü bu sözler aynen görülmezse, müderris-i muhteremin bunları söylemeyeceği anlaşılamaz. Arablar [8](انمايعرف ذوالفضل ذووه) derler ki erbâb-ı fazlı yine erbâb-ı fazl bilir ve takdîr eder demektir. Seyyid Bey gibi bir fâzılın, Türklerin medâr-i iftihârı olan Molla Hüsrevleri, İbn kemâlleri ve sâir fudalâ-yı İslâmiyyeyi techîl ve tezyîf etmesi imkânsızdır. Bugünkü İslâmiyet'in zamân-ı saâdetteki İslâmiyet olmadığını söylemenin bugünkü müslümanları dalâlette bırakacağını, Seyyid Bey herkesten daha etrâflı bilir. Onun için İslâmiyet'e bu derece muzır bir sözü söylemiş olmasına inanamayız. İslâmiyet'in muâmelâtta ve hatta ibâdâtta müsâmaha esâsına müstenid olduğu sözü bizzât İslâmiyet'in lüzûm-ı ibâdât hakkındaki kat'î ve tehdîdâmîz emirlerine muhâlif olmakla beraber talebe-i ulûmu ve bi'l-vâsıta bütün müslümanları terk-i ibâdete teşviki mutazammındır ki Seyyid Bey gibi müteşerri' bir âlimin bu derece mühlik bir teşvikte bulunmayacağı bizce kat'î bir kanâat hâlindedir. Kanâatimizin hilâfına olarak eğer söylemişse mutlaka başka bir şekildedir. Rivâyet olunan şekle girmesi yanlış bir telâkkīye uğramış bulunmasından ileri geldiğini der-hâtır ettiriyor ve her hâlde biz, bu rivâyetleri kayd-ı ihtiyâtla telâkkī ederiz.

[5] "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, sevdiriniz, nefret ettirmeyiniz." (Buharî, 3:72)

[6] "Benim sizi bıraktığım gibi, siz de beni kendi halime bırakın,"

[7] "Allah'ın koyduğu kanunlar vardır."

[8] "Muhakkak ki, faziletli insan, fazilet sahibi insanları tanır."

[110]

AHLÂKSIZLIĞA KARŞI

Ahlâk-ı millînin inhidâmına karşı seyirci durmak olamayacağı hakkında *İkdâm* sâhibi Cevdet Bey'in neşriyâtı münevverlerin nazar-ı dikkatini celb etmeye başladığı memnûniyetle görülmüştür. Bu neşriyât münâsebetiyle bir zât bazı mülâhazât dermiyân ediyor, diyor ki:

Fi'l-hakîka içinde bulunduğumuz hâdisât hâl ve âtînin ehemmiyetini göstermektedir ve ahlâk-ı umûmiyyece yegâne medâr-ı istinâdımız olması lazıam gelen metânete bedel aşağıya doğru sür'at-i mütezâyide ile tahavvül vardır. Buna neşriyattaki lâubâlilik ile fenâ resim ve sinemaların te'sîri hakkındaki hükmünüz de pek doğrudur. Binâenaleyh bir taraftan erbâb-ı kalemin, diğer taraftan ulemâ ve fudalâ ve mütehassısînin seviye-i ma'neviyye ve ahlâkiyyemizi yükseltecek ve bir misâl ile teşrîh buyurduğunuz vechile mesâlih-i idâriyyemizdeki nekāyisin ıslâhı için hem vazîfedâr olanları, hem de halkı tenvîr edecek makāleler, risâleler ile neşriyâta kuvvet vermeleri farz-ı ayndır. Çünkü makālenizin başında söylediğiniz gibi bütün memâlik-i mütemeddinede ilim ve kalem sâhibleri müellefât ve neşriyat ile ictimâî inkılâblar vücûda getirmeye muvaffak olmuşlardır.

Neşriyâtın insanlar üzerindeki te'sîri esbâb-ı muhtelifeden dolayı bizde dünyânın pek çok yerlerinden fazla olduğunu bilirsiniz. Buyurduğunuz vechile halkın ilim sahasında tenvîri için vâki' olan ihtârâtınıza yanaşan olmadı ise bile bizzât sizin ve sâir erbâb-ı fazl ve himmetin her zaman âlimâne irşâdâtınız görülüyor. Fakat acaba bunlardan beklenildiği kadar müsbet semereler niçin hâsıl olamıyor? Hattâ bütün bu irşâdâta rağmen bilhassa ma'neviyâtımızdaki tereddiyât neden dolayı tezâyüd ve tevessü' ediyor? Bendeniz bu netîce-i ma'kûsenin sebeblerini muhtelif kalemlerin mahsûlü olan neşriyât-ı vâkı'anın muttarid ve yek-diğerini mütemmim olmamasında, sâniyen mukābil neşriyât ve temâyülâtın fıtrat-i beşeriyye iktizâsınca daha kolay saha-i sirâyet ve intişâr bulmasında ve nihâye iki kısım erbâb-ı kalem arasındaki mübâhasenin tamâmıyla ilim ve i'tidâl dâiresinden çıkıp şahsiyât ve siyâsiyât vâdisine intikāl etmesinde görüyorum.

Evvelen işâret ettiğim noktayı biraz îzâh için bir misâl arz edeyim:

Lâubâlî neşriyâtta ve fenâ resim ve sinemalardan şikâyet buyurduğunuz gibi mümtâz ve muktedir muharrirlerimizden biri de geçenlerde ciddî bir gazetenin sütun-ı mahsûsunda "Bugün evden kaçan her çocuğun ağzında bir sigara dumanı olduğu gibi mektebe giden birçok çocukların cebinde ve rahlesinde de asrın en çıplak romanı vardır" diye ibrâz-i telehhüf ediyordu.* Hâlbuki yine o gazetede bu şikâyetten evvel ve sonra asrın en çıplak tefrika ve hikâyeleri görülmemiş değildir. Her gün memleketin dört köşesinden kadın erkek, çoluk çocuk yüz binlerce elde münteşir olan gazetelerde -şimdiki mertebelere vâsıl olan tarz-ı tasvîr ile- münderic roman ve hikâyelerin mazarratı, bir çocuğun rahlede gizlediği romanlarla da kıyâs olunamayacağı bedîhîdir. Hem yalnız hikâye ve tefrikalar değil, bazı zâbıta vukūâtı ve tiyatro i'lânları bile böyle tasvîr olunmaktadır.

Cevdet Beyefendi! Ferden dünyânın en fazîletkâr kavmî olduğu ve her iyi şeyi kabûle müstaid bulunduğu hâlde, necâbet-i ahlâkiyyesi sevâik-i muhîtenin tehdîdi altında kalan Türk milletini kurtarmaya çalışmak her aklı eren için farzdır. Bilhassa İstanbul muhîti vatanın en kalabalık bir beldesi olduğu için orada ahlâken lâubâliyâne harekâtta bulunanlar oldukça kesretli olarak göze çarpmakta ise bu sınıf, ahâlînin nâmus ve fazîlet-i mücesseme olan ekseriyet-i azîmesine karşı hiç demektir. Fakat ihmâl edilecek olursa ve hele bazı kalem sâhiblerinin şâyân-ı hayret bir cür'et ve ısrâr ile yapmakta oldukları gibi teşvîk ve teshîl edilecek olursa felâketin sür'atle tevessü' edeceği muhakkaktır. Binâenaleyh gāib edilecek dakîka yoktur.

Her fenâlığın masdar-ı hakîkisi olan sukūt-ı ahlâka karşı vâki' olacak bir teşebbüsün memleketin merkez-i irfânı olan İstanbul'un fazîletkâr ve muhterem ekseriyet-i uzmâsınca kemâl-i tehâlükle mazhar-ı kabûl ve te'yîd olacağı gibi vatanın her tarafında müsâra'aten kabûl ve imtisâl olunacağı ve her hâlde hükûmet-i cumhûriyyemizin de müzâheret-i maddiyye ve ma'neviyyesiyle kesb-i kuvvet edeceği şüphesizdir. Şu hâlde ahlâksızlığa karşı bütün gazetelerce bi'l-iştirâk müessir ve mütemâdî bir mücâdele açılmasına delâlet hizmetini de cümleten müsellem olan fazîlet ve hamiyet ve gayretinizle mu'teber *İkdâm*'ın otuz seneyi mütecâviz müddetten beri îfâ ettiği hidemât-ı meşkûre cümlesinden olarak beklemeye hakkımız vardır. Bu mücâdelenin müsmir olabilmesi, mantık ve i'tidâlden ayrılmamaya ve hele şahsiyattan sûret-i kat'iyyede tevakkīye ve muayyen bir usûl dâiresinde yürütülmesine mütevakkıf olduğundan teferruât-ı icrâiyyesini Matbûât Cem'iyeti'nde tesbît kābildir zannederim.

Sıdkı

---

* *Mirsâd-ı İbret,* 15 Şubat 1340.

[111] # FENÂLIĞIN TEZÂHÜRÜ

Son Telgraf gazetesinin haber verdiğine göre Beyoğlu'nda bazı kadınlar sokaklarda çorabsız gezmeye başlamışlar. Nazar-ı rağbeti celb için çıplak bacaklar pudralarla süslenmekte imiş. Avrupa'daki çıplak ayak modası derhal buraya da sirâyet etmiş.

Gazetede bu havâdisi gören bir zât kemâl-i hayret ve endîşe ile bize gösterdi: - Bu gidişle iş nereye varacak? dedi.

Varacağı yer sanki belli değil imiş gibi arkadaşımızın gösterdiği bu tecâhüle güldük. İşin varacağı yeri Cevdet Bey göstermiştir. Netîce elbette müdhiştir. Bu gibi şeyler niçin tabîî görülmüyor da hayret ediliyor? Bizim de anlayamadığımız nokta budur. Bir hey'et-i ictimâiyyedeki fazîlet mefhûmunun kıymeti kalmaz, artık oradan ötesi yoktur. İnsanın mükerremiyeti, hayvandan farkı ma'neviyâtı i'tibârıyladır. Ma'neviyâtı ber-taraf ettiğiniz gün hayvandan hiçbir farkı yoktur. Bir kelbin sokakta muâmele-i cinsiyyede bulunmasından dolayı onu ta'yîb ediyor musunuz? O, böyle bir şeyin farkında değildir. Bunun ayıb olması, sizin insanlık hissiyle muhâkemenizin netîcesidir. Siz bu hislerden tecerrüd edince tabîî o vakit nazarınız da değişir.

İnsanları hayvandan farklı bir hayât-ı mükerremiyet ve fazîlet içinde yaşatan ma'nevî duygulardır. O duygulara karşı kulaklar tıkandığı gün artık her şey yapılabilir. İnsan bir kere hayâ mefhûmunu inkâr etmiş olmasın, ondan sonra onun için hiçbir kayıd ve kuyûd kalmaz. O zaman tamâmıyla başıboş bir hayvan olur.

İş bu hale geldikten sonra artık onun derecesi de yoktur. Şuraya kadar yapılabilir, buradan ötesi yapılamaz, gibi düşünceler zihninden bile geçmez. O, mes'eleyi esâsından halletmiş, fazîlet, hayâ, bunlara ma'nâsız mef-hûmlar demiş. "Ye, iç, zevk u safâna bak!" felsefesi fi-kirleri kapladıktan sonra siz artık onu hiçbir noktada durduramazsınız. Göğsünü açtıktan sonra kolunu niçin göstermesin? Onu da yaptıktan sonra bacağından çorabı çıkarması neden hayreti mûcib olsun?

Ama siz diyeceksiniz ki "Bu gidişle yarın daha başka taraflarını da gösterecek!" Tabîî değil mi? Bu çorab söküğü gibidir. Bunun tevakkuf noktası yoktur. Ve bunu şu noktada tevkîfe çalışmak da beyhûdedir. İşin mebdeinde çalışmak gerekti. O, bir kere çığırından çıkmış. Şimdi artık onun derecesiyle meşgûl olmakta ma'nâ yoktur. O gidebileceği yere kadar gidecektir. İşi esâsından halletmek îcâb eder.

– Ama bu gidişin sonu uçurumdur!

– Kim dedi ki değildir?

– Peki, ne olacak?

– Onu vaktiyle düşünmek gerekti.

"Aman etmeyiniz, asırlardan beri Türk kadınının en girân-bâha sermayesi olan hîcâbını yırtmayınız" denildiği zaman her taraftan ateşler püskürülüyor: "Kadını hâlâ esir yaşatmak istiyorlar. Bu esâret zincirlerini kıracağız. Başka milletlerin âdeti olan hicâbı ayaklar altında çiğneyeceğiz. Yaşasın hürriyet-i nisvân!"

Evet, bu muhîtte o hicâb perdeleri yırtıldı. Ecnebî işgāli bu hareketi teshîl ve himâye etti. O kadar hasretle tahayyül edilen sosyete hayâtı nihâyet İstanbul'da teessüs etti.

Şimdi artık güzel güzel eğlenmekten başka yapacak bir şey yok. O kavgalardan, hürriyet-i nisvân nağmelerinden maksad anlaşıldı. Esâret zincirleriyle bağlı olan kadın i'lân-ı hürriyet etti. Bütün o ma'nevî mefhûmları zihninden sildi,süpürdü. Hicâbı yırttı. Yirminci asrın müteceddid kadını namıyla İstanbul'da bir zümre-i nisvân peydâ oldu. Da'vâ da bitti.

Şimdi bütün o hürriyet-i nisvân avukatları bir tarafa çekilmiş, yaptıklarını seyrediyorlar. Biri çıkıp da:

– Kasdınız bu muydu? diye sorunca:

– Teessüf ederiz, diyorlar. Hiç biz böyle şeyler ister miydik? Maamâfih bunlar istihâle devirlerinde olağan şeylerdir. Gelir, geçer…

– Geçer değil, günden güne azıyor!

– Ne yapalım?

– Yapacağınız, zavallı kadını nasıl bu hale getirdiyseniz yine öylece kolundan tutup çamurdan çıkarmaktır. Yoksa maazallah inhilâl-i ictimâî muhakkaktır, beğler!

Şuûn-ı hayâtın ne garîb cilveleri var. Ferdler gibi hey'et-i ictimâiyyeler de tavırdan tavıra giriyorlar. Akabeden akabeye uğruyorlar. Mücâdelesiz, külfetsiz hiçbir ni'mete erilemiyor. Bazen fazîlet yolları o kadar dikenlerle dolar ki insan ondan uzak kalmış, ona varamayacak gibi gelir. Bazen rezîlet yolları o kadar gül gülistan şekline sokulur ki insan kendini şaşırır. Gözlere çekilen gaflet perdelerini yırtıp da dalâlet **[112]** yollarından yüz çevirmek, hak yolunu tutmak o kadar müşkil olur ki.. Çok kimseler bu imtihânda dökülürler.

Ferdler gibi cem'iyetler de hep bir karâr üzere gitmez. Zaman olur ki iyi ile kötü tefrîk edilemeyecek hâle gelir. Zaman olur ki hey'et-i ictimâiyyenin selâmeti fenâlığın büsbütün tezahürüne vâbeste olur. Böyle zamanlarda bazı kimseler milletlerin şuûn-ı hayâtından teğâfül ederek endîşeye düşerler. Kudret-i fâtıranın şuûn-ı beşer üzerindeki tasarruf-ı mutlakı onları hayrette bırakır. Böyle buhrânlı zamanlar milletlerin imtihân zamanlarıdır. Bu imtihânda bozuk fıtratlar kalburun al-

tına yığılır. Temiz rûhlar parlak inci taneleri gibi seçilir, dizilir, temâyüz eder, daha çok kıymetlenir. Mahv u müzmahil olmasına irâde-i ilâhiyye taalluk etmeyen milletler zaman zaman böyle imtihânlara çekilir. İyilikle kötülük yolları herkesin anlayabileceği sûrette tefrîk olunur. Böyle zamanlar buhranlı olmakla beraber netîcesi felâh-ı umûmîye müncer olur.

İyi ile kötünün, dalâletle hidâyetin karıştığı mü'min hey'et-i ictimâiyyelerini Cenâb-ı Hakk'ın bu hâl üzere bırakmayacağı Kur'ân-ı Kerîm'de beyân buyurulmuştur.* İyi ile kötü, dalâletle hidâyet her hâlde tefrîk olunur.

Onun için korkulan cihet, fazîletle rezîletin, dalaletle hidâyetin gayr-ı kābil-i tefrîk bir hâle gelmesidir. Elhamdülillah fenâlık tezâhür etmiş, fazîlet ayrılmıştır. Bugün rezîletin rezîlet olduğu hemen her tarafça teslîm ve i'tirâf olunuyor. Rezâili mehâsin şeklinde göstermek isteyenlerin sözüne artık inanan kalmıyor. fenâlıkla mücâdele için yevmî matbûâtımızda hayırlı bir cereyân beliriyor. İnşâallah bu cereyân kuvvet bulur da fazîletin kıymet ve ehemmiyeti artar, rezîlet de rezîlet olmaktan çıkamaz.

Mısır Ahvâli

Şehr-i hâlin evâhirine doğru Mısır Başvekîli Zağlul Paşa İngiltere ile icrâ-yı müzâkerât için Londra'ya azîmet edecektir. Mısır ile Sudan da'vâsının bi'l-müzâkere halli için Mısır başvekîlinin ihtiyâr edeceği bu seyâhat çok azîm müşkilât ile mâlî olacaktır. İngilizlerin girdikleri yerden silâh kuvvetinden başka bir kuvvetle çıkmadıkları ma'lûmdur. Hâlbuki Mısırlı dindaşlarımız İngilizleri Mısır ve Sudan'dan silah kuvvetiyle değil, hak kuvvetiyle çıkarmak ve memleketlerini kurtarmak emelinde bulunuyorlar. Hakkı kuvvet tanımayanlar için hak kuvvetinin bir ehemmiyeti olmayacağı âşikârdır. Binâenaleyh İngilizlerden tam bir istiklâl koparmak imkânı münselib değilse de müzâkerât ile kat'î ve şâyân-ı hoşnûdî bir netîceye destres olmak imkânı mefkūd gibidir. Binâenaleyh Zağlul Paşa'ya muvaffakiyetler temennî etmekle beraber Mısır mücâhede-i milliyyesinin daha uzun bir zaman devâm edeceği tahmîn edilmektedir. Her hâlde İngilizler Mısır'ın istiklalini bir takım elîm kaydlarla ta'kīb etmek ve Mısır'da hâkimiyetlerini bi'l-vâsıta veyahud bilâ-vâsıta devâm ettirmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Zağlul Paşa'nın bu teşebbüsâta ne sûretle mukāvemet edeceğini göreceğiz.

Bir Hakīkatin Tezâhürü

Südlüce Mektebi'nde Kur'ân hocasının bir talebeyi döğdüğünü ve talebenin bu yüzden vefât ettiğini bazı gazeteler uzun uzadiye sermaye-i makāl ittihâz eylemişlerdi. Hattâ Dâru'l-fünûn Emîni bile bu hâdiseden istifâde etmeye kalkışmıştı. Ahîren uzun tahkīkāt ve tedkīkāt netîcesinde çocuğun vefâtı dayaktan olmadığı, eski bir hastalık netîcesi olduğu resmen tahakkuk etmiştir. Esâsen bunun doğruluğu kat'î olmadığını, mes'elenin mübâlağa ve i'zâm edilmiş olduğunu "Yeni bir nehc-i ilmî" ser-levhalı makālede söylemiştik. Hakīkatin bu kadar çabuk tezâhürü şâyân-ı şükrandır. İşini gücünü bırakıp ta böyle asılsız hâdiseleri sermaye-i makāl ittihâz eden Dâru'l-fünûn Emîni bakalım fikirlerini tashîh edecekler mi?

Tahlîlî Târîh-i Felsefe:

METÂLİB ve MEZÂHİB
Mâ ba'de't-tabîa ve felsefe-i ilâhiyye

Fransız feylesoflarından meşhûr Pol Jan ile Gabriel Seay'ın mesâi-i müşterekeleriyle meydâna gelmiş ümmehât-ı kütübden ma'dûd yegâne bir eser olup Yunân-ı Kadîm bidâyetinden on dokuzuncu asr-ı mîlâdî nihâyetine kadar garbın bütün metâlib ve mezâhib-i felsefiyyesini câmi'dir.

Medrese-i Süleymaniyye müderris-i sâbıkı fâzıl-ı muhterem Hamdi Efendi hazretleri tarafından kemâl-i ihtimâm ile lisânımıza tercüme olunmuştur. Mûmâ-ileyhin ayrıca uzun bir mukaddimesi de vardır. Mukaddimede mühim bazı mesâil-i felsefiyye mevzû'-ı bahs edilmiştir. Pek istifâdeli olan bu mühim kitabın fîâtı yüz kuruştur. Mücelledi 120 kuruştur. Taşra için posta ücreti taahhüdlü olmak üzere otuz kuruştur.

Sebîlürreşâd'ın her kārii lâ-ekal iki kişiyi daha abone kayd ederse mecmûamızın neşri husûsunda pek büyük lütufta bulunmuş olurlar.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

* مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ [= Allah mü'minleri, sizin hâkim olduğunuz düzende yaşamaya terkedecek değildir. Sonunda murdarı temizden, kâfiri, fâsıkı, münafığı mü'minden ayıracaktır. (Âl-i İmrân Sûresi 3/179)]

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

26 Haziran 1924 | 23 Zi'l-ka'de 1342 | * Perşembe * | 26 Haziran 1340 | Cild: 24 - Aded: 606

ESRÂR-ı KUR'ÂN

(وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ....)[1]

3

Artık, yukarıdan beri söylediklerimizden anlaşılmıştır ki Allâhü Zü'l-Celâl'ın bir oğlu olduğu hakkında birtakım erbâb-ı dalâlin ileriye sürdükleri sözler bâtıldır, vehimdir. Zâten Cenâb-ı Hakk'ın kendisine bir refîka ittihâz etmesi ve evlâd içinden bilhassa kızları tercîh eylemesi gibi isnâdâttan külliyyen münezzeh olduğuna dâir îcâbı kadar îzâhât vermiştik. Fâtır-ı Hakîm'in bu gibi şeylerden nezâheti gerek aklın, gerek naklin aslâ muârız olamayacağı kazâyâ-yı müsellemeden olduğu için âyet-i kerîme mevzû'-ı bahsimiz olan erbâb-ı dalâlın zât-ı Bârî'ye evlâd isnâd etmelerini red için [2]"(سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ. بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) Allah bir oğul edindi, dediler. O böyle şeylerden münezzeh olduktan başka göklerde, yerde ne varsa hepsi onundur, hepsi ona münkād olmuştur. Göklerin, yerin mübdi'idir, bir emrin husûlünü istedi mi ona ancak ol der, o emr derhâl vücûda gelir." nazm-ı celîli ile iktifâ buyurulmuş.

Öyle ya, şâyed Cenâb-ı Hak –hâşâ– kendisine refîka, yahud evlâd edinmek sûretiyle beşere benzeseydi, tabîîdir ki o da başkalarının ma'rûz olduğu takallübâta, tağayyürâta, zevâle, inhilâle ma'rûz bulunur ve ezelde vaz' etmiş olduğu kavânîn-i kudsiyyesine avâlim-i ulviyye ve süfliyye böyle arz-ı inkıyâd etmezdi. Lâkin o Fâtır-ı Zü'l-Celâl bu gibi şâibelerden münezzehtir, semâların, arzın mübdi'idir. Öyle bir Kādir-i Kayyûm'dur ki semâlar, hâkim olarak onları yedi yol üzerine vücûda getirmiş ve her yola birbirini cezb eden, birbirinden ayrılmayan ecrâmı teslîk etmiş. Dizilerle inciler hâlindeki bu ecrâmın ne ipliği kopar, ne de sırası bozulur. Sonra arza teveccüh ederek onu kābil-i süknâ bir sûrette döşemiş, içinden sularını, otlarını çıkarmış ve dağlarına istikrâr vermiş.

Yine o Kādir-i Kayyûm'dur ki arzın kışrını soğutmuş ve bir kısmını suyun yüzüne çıkarıp hey'et-i mecmûasını havâ-yı nesîmî ile kuşatarak toprağın üzerinde ve içinde ve denizlerin a'mâkında nâ-mütenâhî mahlûkāt vücûda getirmiş ve her nevi' mahlûku kendi meşiyet-i ilâhiyyesi ve o mahlûkun hâcât ve zarûrât-ı hayâtiyyesi vechile sûret-pezîr etmiştir.

Yine o Kādir-i Kayyûm'dur ki Âdem'i nasıl yarattıysa İsa'yı da öyle yaratmıştır. Binâenaleyh İsa'nın ilâhı ve hâlikıdır. İsa Allah'ın indinde topraktan yaratıp da "ol" dediği Âdem'den aslâ farklı bir mevcûd değildir.

Acaba İsa, Âdem ve Muhammed aleyhimi's-selâm ile bütün diğer peygamberler dalâl içinde kalan mahlûklarını yola getirmek için Cenâb-ı Hakk'ın göndermiş olduğu beşerden başka bir şey midir? Acaba kendisine Allah'ın kitap verdiği, hüküm verdiği, nübüvvet verdiği bir beşer için insanlara karşı "Allah'ı bırakın da beni ma'bûd bilin!" demesi kābil midir? Gerek diğer enbiyâ için hattâ üzerinde yaşadığımız arz için, hattâ teşkîl ettiği manzûmeye nisbetle zerre mesâbesinde kaldığımız güneş için, hâsılı bu kâinâtın **[114]** kâffesi için Allah'a karşı herhangi bir sınıf ile o sınıfın mübdi'i yahud herhangi bir kul ile o kulun ma'bûd ve mûcidi arasındaki nisbetten başka bir nisbet tasavvuru mümkün müdîr?

---

[1] Bakara Sûresi 2/116.

[2] Bakara Sûresi 2/116-117.

Şemse bak, kamere bak, yıldızlara bak, geceye, gündüze bak, dört mevsime bak, sonra denizlere bak, denizlerdeki hayvanâta, haşerâta ve arzı örten nebâtât ile eşcâra bak. Daha sonra kendine bak, dest-i kudretin sende ibdâ‘ ettiği avâlime bak. İşte bu menâzırın, bu meşhûdâtın kâffesinde öyle nâ-mütenâhî âyât-ı bâhireye muttali‘ olacaksın ki hepsi de mahlûkātıyla zât-ı ilâhîsi arasında bir neseb yahud bir karâbet mevcûd olabilmek şâibesinden Cenâb-ı Hakk'ın yüksek bir mertebede bulunduğunu sana bildirecek ve cümlesinin kendi meşiyet-i ezeliyyesiyle vücûd bulmuş ibâdı olduğuna binâenaleyh manzûme-i hilkat için vaz‘ etmiş bulunduğu kānûn-ı sermedîsine münkād bulunduğuna seni iknâ edecektir.

İnsana hâs olan garâbetlerdendir ki hilkatte cârî olan bu kavânîn kendisi için vâzı‘ ve müdebbirini idrâke rehber ittihâz edecek yerde havâssının haytasına girebilen şuûn-ı zâhire ile iktifâ eylemektedir. Bir haldeki "Bu kâinât nasıl vücûda gelmiş? Ona bu nizâmı, bu âhengi, bu uslûbu veren ve bir ân-ı gayr-ı münkasem için olsun, irâdesini üzerinden eksik etmeyen kimdir?" Suâline ma‘rûz kalsa "Benim bu gibi mebâhis ile ne alışverişim olabilir? Bizler için madde ve eşkâliyle ecza-yı madde arasındaki münâsebât gibi havâssımızın ihâtasına girebilecek mesâilden mâ‘adâsıyla meşgūl olmak doğru değildir" cevâbını verir.

Bu fırka-i dâlle ümmetlerin hepsinde çoğaldı. Hatta aynı hastalığın müslümanlar arasında günden güne yayılmakta olduğunu görürüz. O müslümanların ki semâvî kitapları kâinâta nazar etmeyi, esrâr-ı hilkati teemmülde bulunmayı emrediyor ve insanları Sâni‘in vücûduna ve vahdaniyetine ancak tefekkür ve taharrî tarîkiyle îmana da‘vet ediyor. Evet, Kur'ân-ı Hakîm'in sûrelerinden hemen hiç biri yoktur ki nazar ve tefekküre sâik âyât-ı kerîmeden birçoğunu ihtivâ etmiş olmasın.

Bununla beraber ulvî, süflî bütün mahlûkātı vahdâniyet ve kudretinin sahâif-i in‘ikâsı olan Fâtır-ı Hakîm Kur'ân'ını kabûle, peygamberlerini tasdîke yanaşmayanları bile o sahîfelerle nasîbedâr-ı hidâyet ediyor. İşte İngiliz Feylesofu Spencer ki hiçbir dine kāil değildir, kitaplarında müdebbir-i kâinâta bazen "akl-ı a‘zam" bazen "kuvve-i ebediyye ve ezeliyye" dediğini görüyoruz. Daha ne kadar feylesoflar var ki fikirleri şükûk-ı muzlime çöllerinde şaşırmış kalmışken dalmış oldukları dalâl ve gafletten uyanıyorlar da her türlü misâlin, her tülü hayâlin fevkinde olan Azîz-i Hakîm ve Semî‘-i Basîr'in huzûr-ı azametinde başlarını önlerine eğiyorlar.

Şu kadar var ki müfessirler (وَاِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) kavl-i kerîminin te'vilinde isrâf-ı kelâma düştüler. Gerek (قَضٰى اَمْرًا) cümlesinin ma'nâsının beyânında, gerek mücerred "kün" kavl-i ilâhîsinin nasıl olup da bir şeyin tekevvününe kâfî olduğunda âdetleri vechile sözü uzattılar. Kezâlik (فَيَكُونُ)nun i‘râbında birçok vecihler buldular. Ben burada onların zâhib oldukları mesâliki tahti'e ile meşgūl olacak değilim. Ben yalnız "Kavl"in hakīkatini beyân ile iktifa edeceğim.

Ma‘lûm olmalıdır ki "kün feyekûn" ibâresi Kur'ân-ı Kerîm'in dört yerinde vârid olmuştur. Birincisi tefsîr etmekte olduğumuz şu âyet-i celîle ki sûre-i Bakara'dadır. İkincisi [3] (اِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) âyet-i celîlesindeki sûre-i Âl-i İmrân'da [3/59], üçüncüsü (وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ) âyet-i celîlesindeki sûre-i En‘âm'da [6/73], dördüncüsü(اَوَلَيْسَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلّاقُ الْعَلِيمُ . اِنَّمَا اَمْرُهُ اِذَا اَرَادَ شَيْئًا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) âyet-i celîlesindeki sûre-i Yâsin'de [36/81-82]'dir.

Şimdi şu dört âyet-i celîleyi te'emmül eden adamın nazar-ı im‘ânına her birinin üslûbundaki sır tecellî eder. Evet, bu âyetlerin siyakıyla ihtivâ ettikleri ibârât kemâl-i vuzûh ile göstermektedir ki cümlesi de Cenâb-ı Hakk'ı tedbîr ve tasarrufâtında ibâdı menzilesine indiren ve onun da mahlûkātı gibi karısı, çoluğu, çocuğu olduğuna zâhib olan kimseleri red için nâzil olmuştur. İşte Fâtır-ı Zü'l-Celâl şu dört âyet-i celîlesiyle o câhillere anlatmak istiyor ki Allah ile ibâdı arasındaki nisbet ancak hâlik ile mahlûk ve âmir ile mükellef arasındaki nisbetten ibârettir. Göklerde, yerde ne varsa hepsi onundur ve onun emrine müsahhardır.

HADÎS TEHLİKESİ

Mâhiyet-i İslâmiyyenin bir cüz'-i mukavvimi olan ve edille-i şer‘iyyeden icmâ‘-ı ümmete ve kıyâs-ı fukahâya bir istinâdgâh teşkîl eden ehâdîs-i nebeviyye mühlik bir telâkkīye ma‘rûz bulunuyor ve bu tarz-ı telâkkī âtî-i İslâm nâmına bizi ciddî endîşelere düşürüyor. Ehâdîs-i sahîha ya hiç yokmuş veyahud pek azmış, müessis ve mübelliğ-i şerîat efendimiz nâmına ortaya atılan hadîsler ya zayıfmış veyahud külliyyen mevzû‘ imiş, hadîsin sahîhini zayıfından tefrîk edemeyen veyahud menfaat düşkünü olan hocalar bu alelâde sözleri hadîs diye müslümanlara yutturuyormuş… tarzındaki telâkkīler günden güne taammüm ediyor. Evvelce işrâkiyyûn gibi, tevakkuf ve sükûnet hâlinde kalbden kalbe isâle edilen bu seyyâl fikirler şimdi meşsâ'iyûn gibi meşy ü hareket halinde **[115]** kulaktan kulağa îsâl olunuyor. Husûsî mahfillerde, tedrîs kürsülerinde, matbûât sütunlarında sermâye-i bahs ü makāl oluyor. Hâfız Şirazî'nin:

---

[3] Âl-i İmrân Sûresi 3/159.

(نهان کی ماندآن رازی کز وسازندمحفلها)[4]

dediği gibi, mahfillerde, meclislerde sermâye-i bahs ü makāl olan sözler gizli, kapaklı kalamaz, er, geç dillerde destân olur. Nasıl ki bu fikirler de mektûmiyetini muhâfaza edemedi ve edemiyor. Bu fikirler müstevlî bir vüs'at peydâ edince hâsıl olacak netîceleri gözönüne getirince âtî-i İslâm nâmına ciddî endîşelere düşmemek gayr-ı kābildir. Ehâdîs-i nebeviyyenin hâiz bulunduğu i'timâdlar zâil olacak, binâenaleyh ahkâm-ı ehâdîs ile amel edilmemeye başlanılacak, ehâdîse müstenid icmâ'-ı ümmet ve kıyâs-ı fukahâ delîl-i şer'îleri istinâdgâhsız kalacak, binâenaleyh onlara müstenid ahkâm-ı İslâmiyye de kıymet-i ameliyyesini zâyi' edecek, ehâdîs-i nebeviyyeden müstenbit usûl-i fıkıh desâtîr-i ilmiyyesi başından ayrılmış bir cesed hükmüne girecek, ortada esâs-ı İslâmî nâmına yalnız Kur'ân kalacak, ehâdîs-i nebeviyyeden, icmâ'-ı ümmetten, kıyâs-ı fukahâdan münfehim ahkâm mozaik-ı âsâr-i atîka mâhiyetini alınca, Kur'ân'dan ahkâm-ı asriyye çıkarmak lüzûmunu hissedeceğiz ve bu ahkâm-ı asriyyenin asrî müctehidleri biz olacağız. Biz ise gürk-zâde gürküz, uhde-i emânetimize tevdî' olunacak koyunlar aleyhinde hazırlayacağımız mühlik âkibetlerden onları artık Allah korusun!

Böyle netîceler, âkibetler ihzârına son derece müstaid bulunan bu telâkkīyât ve efkârın, umûmileşerek tamâmen kangren hâlini almadan hârice aks ü nüks etmiş olmasından son derece bir memnûniyet hissediyoruz. Çünkü vukū bulacak îkāzât ve irşâdâtın bu gibi telâkkīyât ve efkârda tahavvül husûle getireceği zannında bulunuyoruz. Bu azîm mes'elenin siklet-i hallini omuzlarıma alacak derecede kuvvetli bir bünye-i ilmiyye sâhibi olmadığım için nigâh-ı iştiyâkımı çelik fikirli ve çevik kalemli fuzalâ-yı asrın ifâza buyuracağı ziyâ-yı îkāz ve irşâda nasb etmekle beraber alelâde bir ferd-i müslim sıfatıyla mevzû'-ı bahs mes'eleye âid nâçîz düşüncelerimi arz u îzâh etmekten kendimi alamıyorum:

Hazret-i Muhammed'in vazîfe-i bi'seti yalnız teblîğ-i ahkâma münhasır değil idi. Onunla beraber teşrî'-i ahkâm sıfat ve salâhiyetini de hâiz bulunuyordu. Ve böyle olması da ma'kūl ve mantıkî idi. Çünkü İslâmiyet edyân-ı semâviyyenin son hadd-i tekâmülü ve Hazret-i Muhammed de silsile-i enbiyânın hâtime-i misk-âveri idi. Dîn-i İslâm'dan sonra yeni bir din ve Hazret-i Muhammed'den sonra da yeni bir peygamber gelmeyeceği için dîn-i İslâm'ı yeni bir din vaz'ına ve yeni bir peygamber irsâline ihtiyâc hissettirmeyecek bir derecede etemm ü ekmel olarak vaz' ve te'sîs etmek muktezâ-yı hikmet ve maslahat idi. Bu etemmiyet ve ekmeliyeti te'mîn için sâât-i eyyâm teceddüd ettikçe teceddüd edecek olan nâ-mütenâhî hâdisât-ı cüz'iyyeye âid yine nâ-mütenâhî ahkâm-ı cüz'iyye vaz' ve te'sîs etmek lâzım geliyordu. Kur'ân bu ahkâm-ı cüz'iyyeyi yegân yegân ihtivâ ve îzâh edemez idi. Çünkü beşeriyet o derece-i vüs'atteki bir mecelle-i ahkâmı -mâhiyet-i semâviyyesine halel getirmeksizin- muhâfaza etmek imkânını bulamaz idi. Onun için Kur'ân'ın muhtevîyât-ı semâviyyesi nâ-mütenâhî hâdisât-ı cüz'iyyeye dâimâ kābil-i tatbîk ahkâm-ı umûmiyye ve kavâ'id-i külliyeye münhasır kaldı.

Kur'ân'ın mücmellerini tafsîl, mübhemlerini tefsîr, remz ve işâretlerini îzâh, ahkâm-ı umûmiyye ve kavâ'id-i külliyesi zımnında mündemic ahkâm-ı cüz'iyyeyi -hikmet ve maslahatın iktizâsı derecesinde- ta'yîn ve izhâr etmek sûretiyle etemmiyet ve ekmeliyet-i İslâm'ı taht-ı te'mîne almak ancak Hazret-i Muhammed'in vazîfe-i nübüvvet ve risâleti idi. Lisân-ı Kur'ân'la beyân buyurulmayan bazı ahkâm-ı semâviyyeyi lisân-ı nübüvvet ve risâletle teşrî' buyurmak da sünnet-i ilâhiyye muktezâsından idi. Bu vezâif-i nübüvvet ve risâleti yerine getirmek için, Hazret-i Muhammed'in, ihtiyâcın mikdârıyla mütenâsib hadîsler îrâd buyurması be-gāyet tabîî ve zarûrî idi. vaz'iyet bu nokta-i nazardan mülâhaza ve tedkīk edilince Nebî-i mürsel efendimiz hazretlerinin pek mühim mikdârda hadîsler îrâd buyurmuş olmasında kimsenin şübhesi kalmamak lâzım gelir.

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى . اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْىٌ يُوحٰى)[5] bürhân-ı semâvîsi de Hazret-i Muhammed'in, teşrî'-i ahkâm nâmına îrâd-ı ehâdîs buyurmuş olduğunu göstermektedir. Mantûk-ı Muhammedînin vahy-i ilâhî füyûzâtından olduğunu tebyîn buyurmak, Resûl-i müşârun-ileyh hazretlerinin sözlerine karşı, cemâat-i İslâmiyyeye emniyet ve i'timâd telkīn etmek hikmetine müsteniddir. Bu telkīnin bir hikmet-i bâliğa olabilmesi için kendilerine karşı emniyet ve i'timâd celb edilmek istenilen sözlerin, cemâat-i İslâmiyyenin mukadderât-ı umûmiyyesiyle alâkadâr bulunması lâzım gelir. Beyânât-ı umûmiyye ile alâkadâr olmayan bir cemâate, o beyânâta karşı emniyet ve i'timâd telkīn etmek hikmetsiz olur. Demek oluyor ki Hazret-i Muhammed cemâat-i İslâmiyyenin mukadderât-ı umûmiyyesiyle alâkadâr bir kısım ahkâm teşrî' buyurmuş, bu ahkâmı emniyet ve i'timâd ile karşılamaları için ahkâm-ı mezkûrenin eser-i vahy olduğunu cemâat-i İslâmiyyeye telkīn buyurmak taraf-ı ilâhîden muvâfık-ı hikmet ve maslahat görülmüştür.

Sıhhatinde kimsenin şübhesi bulunmayan (من كذب على متعمداً فليتبوأ مقعده على النار) hadîs-i şerîfi de Hazret-i

[4] "Her yerde söylenip duran şey, sır olarak nasıl gizli kalabilir?"

[5] Necm Sûresi 53/3-4.

[6] "Kim benim adıma yalan uydurursa, ateşteki yerini hazırlasın."

Muhammed'in teşrî‘-i ahkâm buyurduğuna bir delîl-i kātı‘dır. Hazret-i Emînullâh efendimiz bu hadîs-i şerîfi ile söylemediği sözleri kendisine atf ve isnâd edecek cür’etkârları şiddetle tahzîr ve tahvîf buyurmuştur. Eğer kendisi îrâd-ı ehâdîs ile alâkadâr olmasaydı, bu tahzîr ve tahvîfi îrâd buyurmak lüzûmunu hissetmez **[116]** idi. Çünkü o takdîrde sâkit vaz'iyetinde bulunacak idi. Sâkite söz isnâd olunamaz. Ve sâkit olduğu bilinen kimseye isnâd olunacak sözlere inanacak kimse bulunmaz. Hâlbuki Hazret-i Muhammed teşrî-i ahkâm zımnında îrâd-ı ehâdîs buyuruyordu. Ve bu keyfiyet herkesçe ma‘lûm idi. Bu vaz'iyetinden bi'l-istifâde kendisine bazı sözler isnâd edilmesine ihtimâl veriyor idi. Bu cür’ete imkân ve meydân bırakmamak için böyle şiddetli bir tahzîr ve tahvîfde bulunmak lüzûmunu hissetti. Demek oluyor ki Hazret-i Muhammed'in teşrî-i ahkâm nâmına îrâd-ı ehâdîs buyurmuş olduğu aklî ve naklî müteaddid delîller ile sâbittir. Îrâd-ı ehâdîs keyfiyyeti bu vechile ve bu tarîkler ile tahakkuk ve tebeyyün edince îrâd buyurulan hadîslerin mikdârı hakkında tahmînî bir fikir edinmek ciheti kalır. Bu fikri de Hazret-i Muhammed'in vaz'iyet-i teşri‘iyyesini tefekkür ve mülâhazadan edinebiliriz: Nebî-i ekmelin vaz'iyet-i teşrî‘iyyesi nâ-mütenâhî derecede hadîsler îrâd buyurmasını müstelzim idi. Çünkü hadîs îrâdını müstelzim olan müfredât-ı hâdisât nâ-mütenâhî idi. Fakat Kur'ân'ın nâ-mütenâhî hâdisât-ı cüz’iyye ile mütevâzin ahkâm-i cüz’iyye ihtivâ etmesindeki mahzûr hadîslerde de mevcûd idi. Hazret-i Muhammed hiç îrâd-ı hadîs buyurmamış olsa, şer‘-i İslâm'ın etemmiyet ve ekmeliyeti te’mîn edilmeyecek, müfredât-ı ehâdîs ile mütevâzin mikdârda îrâd-ı ehâdîs buyurduğu takdîrde de nakil ve rivâyetleri, zabt u rabtları imkân hâricine çıkacak idi. Onun için Kur'ân'dan sonra ikinci derecede kavâ‘id-i külliyye ve ahkâm-ı umûmiyye vaz‘ ve te’sîsi ile iktifâ ederek bu kavâ‘id-i külliyye ve ahkâm-ı umûmiyyeden hâdisât-ı cüz’iyye ile mütevâzin ahkâm-i cüz’iyye istinbâtı vazîfesini ulemâ-yı ümmetine bıraktı. Nâ-mütenâhî ahkâm-ı cüz’iyyeye menba‘-ı istinbât olacak kavâ‘id-i külliyye ve ahkâm-ı umûmiyyenin azîm mikdârlara bâliğ olacağını anlamak derin hesâb-ı zihnîlere mütevakkıf değildir, sanırım.

Vaziyet-i teşrî‘iyyesinin sevk ve ibrâmıyla Hazret-i Muhammed tarafından îrâd buyurulmuş olan hadîsler birer birer cem‘ ve zabt edilerek mûşikâfâne tedkīkāt ve taharriyât ile vücûda getirilen âsâr-ı muhalledenin sahâif-i hıfz u himâyesine tevdî‘ olunmuş bulunuyor. Bu âsâr-ı muhallededen hiç olmazsa Kütüb-i Sitte-i mu‘teberenin ihtivâ etmekte olduğu hadîslerin sıhhatleri şimdiye kadar emniyet ve i‘timâd ile karşılanıyordu. Bugün bir kısım cin fikirli asrî ulemâmızın emn ü i‘timâdlarını Kütüb-i Sitte'nin ihtivâ ettiği hadîslerden de münselib görüyoruz. Bir hadîs, hâiz-i emn ü i‘timâd olabilmek için, mutlaka mütevâtir olmalı imiş, mütevâtir hadîs de ya hiç yok imiş veyahud pek az imiş, hadîs nâmına ortaya atılan sözler ya zayıf veyahud mevzû‘ imiş!

Mevcûd ve mazbût hadîsleri Hazret-i Muhammed'in îrâd buyurmuş olduğu hadîsler olmak üzere kabûl ve telâkkī etmeyen zâtların bu husûstaki fikir ve kanâatleri acaba neden ibârettir? Hazret-i Muhammed, hiç îrâd-ı ehâdîs buyurmamıştır demek mi istiyorlar. Yoksa îrâd buyurmuş olduğu hadîslerin cem‘ ve zabt edilmediğine mi kāni‘ bulunuyorlar?

Eğer hiç îrâd-ı ehâdîs etmemiş olduğuna zâhib iseler, Resûl-i ekmelin sıfat-ı teşrî‘iyyesini de kabûl etmiyorlar demektir. Bu takdîrde münakaşaya i‘tikādî bir şekil ve cereyân vermek lâzım gelir. Fikir ve kanâatleri böyle değil de ehâdîs-i nebeviyyenin cem‘ ve zabt edilmediği şeklinde müncelî ise, bu fikir ve kanâatlerinin ne gibi esbâb-ı ilmiyyeden mütevellid olduğunu sormak münakaşanın bize bahşettiği bir haktır. Kuvvetli olarak tahmîn ediyorum ki bu fikir ve kanâatlerinin mevcûd ve mazbût hadîslerin şerâit-i sıhhati hâiz bulunmadıklarından mütevellid olduğu cevâbını vereceklerdir. Biz şerâit-i sıhhat nedir? Suâlini yeniden îrâd edince, nakil ve rivâyetlerinin hadd-i tevâtüre vâsıl olmasıdır mukābelesinde bulunacaklarını da yine kuvvetle tahmîn ediyorum. Münâkaşanın bütün sikleti de sıhhat-i ehâdîste tevâtürün şart olup olmadığını anlamak noktasında mütemerkizdir.

Sıhhat-i ehâdîste tevâtür şart değildir. Bir hadîsin sıhhatini anlamak için müteaddid mi‘yârlar vardır: Râvîlerin ahvâl-i umûmiyesi hakkında edinilecek ma‘lûmât, nakil ve rivâyet-i ehâdîste bir maksad-ı mahsûs ta‘kīb edip etmediklerini tedkīkten husûle gelecek kanâatler, ehâdîsin lisân-ı ifâdesiyle Hazret-i Muhammed'in lisân-ı beyânı mukāyese etmekten mütevellid netîceler, mezâmîn-i ehâdîs ile Resûl-i ekmelin kudret ve gāye-i teşri‘iyyesini karşılaştırmaktan istihsâl olunacak ilm-i yakīnler, hadîslerin sahîhlerini gayr-ı sahîhlerinden tefrîka kâfi gelecek ilmî mi‘yârlardır. Râvîlerin kuvve-i akliyye ve ilmiyyesi hadîsin aynen zabtına, kuvve-i hâfızası da zabt ettiği vechile nakil ve rivâyet eylemesine müsâid midir, değil midir? Müteşerri‘ ve müteverri‘ bir zât mıdır, yoksa mübâlâtsız, sû-i hâl sâhibi, fısk u fücur ile alûde-dâmen bir kimse midir? Nakil ve rivâyet ettiği hadîste şahsî ve dünyevî bir emel ve ihtirâs şâibesi var mıdır? Yok mudur? Akıl ve hâfızasında zabt ve nakl-i hadîse mâni‘ za‘f ve halel bulunmadığı, mübâlâtsız ve sû-i hâl sâhibi olmadığı, nakil ve rivâyet-i hadîste şahsî ve dünyevî bir emel ve ihtirâs arkasında koşmadığı tedkīkāt netîcesinde tahakkuk eden bir râvînin hadîslerinden emniyet ve

i‘timâdımızı esirgememek için akl u nakîle muvâfık hiç-bir sebeb ve senede mâlik değiliz. Ehâdîs-i nebeviyyenin cem‘ ve zabtındaki maddî ve ma‘nevî ehemmiyet ve azameti lâyıkı vechile takdîr eden hadîs câmi'leri bu vazîfe-i ulviyyeyi îfâ ederken râvîler hakkında pek hassâsâne, pek mütebassırâne, pek müteyakkızâne, pek vesveseli, pek hurde-bînâne **[117]** olarak hareket etmişler, en küçük bir sû-i hâl ile şâibedâr gördükleri râvîlerin hadîslerini kabûlden müstenkif bulunmuşlardır. *"Târîh-i İslâmiyet"* muharriri Doktor Dozi gibi müdhiş bir İslâmiyet düşmanı bile hadîs câmi'lerinin ve bilhassa İsmail el-Buharî hazretlerinin cem‘ ve zabt-ı ehâdîs husûsunda gösterdikleri zâhidâne, hâşi‘âne, hâzı‘âne takayyüdâtı alkışlamaktan kendini alamamıştır. Râvîleri zâhid, câmi'leri zâhid hadîslerin sıhhatlerini kabûl etmemek râvîler ve câmi'ler aleyhlerinde bir delîle gayr-ı müstenid mes’ûliyetli bir sû-i zan olur. Tedkīkātın bu netîcesi bize gösteriyor ki ehâdîs-i nebeviyyenin nakil ve rivâyetinde cem‘ ve zabtında keyfiyet i‘tibârıyla za‘f yoktur. Bir kısım ehâdîs-i nebeviyye râvîlerinin aded ve kemmiyet i‘tibârıyla hatt-i tevatüre vâsıl olmamasını hadîslerin sıhhatlerine mâni‘ bir za‘fiyet telâkkī etmek doğru değildir. Çünkü keyfiyet kemiyetten daha ziyâde hâiz-i kuvvet ve i‘timâddır.

(اذاقالت حذام فصدقوها فان القول ماقالت حذام)[7]

nazm-ı ma'nâdârıyla ifâde edildiği vechile ümmet-i İslâmiyye miyânında öyle "Hızâm"lar vardır ki onların nakil ve rivâyetleri bir cemâatin nakil ve rivâyetinden daha emniyet-bahş olur. Râvîlerin azlığı eğer za‘fiyet telâkkī edilirse ahbâr-ı âhâda en zayıf hadîsler nazarıyla bakmamız lâzım gelir. Hâlbuki ahbâr-ı âhâd üzerine cereyân etmekte bulunan pek mühim ve pek vâsi‘ muâmelât-ı beşeriyye vardır. Hayât ve muâmelât-ı umûmiyyemizde emniyet ve i‘timâd ile karşıladığımız ahbâr-ı âhâdı ahkâm ve muâmelât-ı dîniyyemizde za‘fiyet ile ta‘lîl etmemiz bir ma‘lûliyet-i fikriyyedir. Fıkıh ve usûl-ı fıkıh ulemâsının haber-i vâhidi kıyâs-ı aklîye tercîh ve takdîm etmekte bulunması haber-i vâhidin nakil ve rivâyeti keyfiyetindeki kuvvet ve i‘timâdın mi‘yâr ve mîzânıdır.

Sıhhat-i ehâdîsin pek kuvvetli bir mi‘yâr ve burhânı da ehâdîsin lisân-ı ifâdesini tedkīk etmektir. Lisân-ı Arab'daki fesâhat ve belâğat derecâtının birincisi Kur'ân'ın lisân-ı beyânı, ikincisi de ehâdîsin lisân-ı ifâdesi ihrâz etmektedir. Lisân-ı Kur'ân lisân-ı ehâdîsin ne derece fevkinde ise, lisân-ı ehâdîs de sâir lisân-ı Arab'ın o derece fevkindedir. Lisân-ı ehâdîse âşinâ olanlar Hazret-i Muhammed'e isnâd edilen sözlerin hadîs olup olmadıklarını kolayca anlayabilirler. Bundan daha kuvvetli bir mi’yâr ve burhân da ehâdîsin ma'nâ ve mazmûnlarını tedkīk etmektir. Bu ma'nâ ve mazmûnların derece-i rıf‘at ve pestîlerini, istihdâf eyledikleri teşrî‘î maksad ve gāyeleri nazar-ı tedkīkinden geçirmek peygamberâne sözler olup olmadıklarını derhâl meydâna çıkarır. Ehâdîs-i mevzû‘ayı tefrîk edecek mi‘yârlar da işte bu keyfiyet ve bu noktalardır. Esâsen biz ehâdîs-i mevzû‘a olmak üzere yalnız iki kısım sözleri kabûl ediyoruz: Biri gulât-ı şî‘anın hilâfet-i Ali hakkındaki siyâsî sözleri, diğeri de İslâmiyet kisvesine bürünen isrâiliyet rûhlu münâfıkların o rûhlara tercümân olan sözleridir. Bu sözler daha bidâyet-i İslâm'da ehâdîs-i nebeviyye miyânından tay ve tard edilmişlerdir. Bunlardan başka ehâdîs-i mevzû‘a yoktur. Ehâdîs-i mevzû‘a zannedilen sâir sözler sulehâ-yı ümmetin vesâyâsıdır. Ma'nâ ve mazmûnlarını tedkīk ederek zühd ve ittikādan başka bir emel ve ihtirâs şâibesi göremiyoruz. Zâhid ve müttekī zevâtın Hazret-i Muhammed'in pek şâyi‘ olan şiddetli tahzîr ve tahvîfi karşısında onun nâmına hadîs vaz‘ edeceklerine ihtimâl veremiyoruz. Bu vesâyânın ehâdîs-i mevzû‘a ünvânını alması ehâdîs-i nebeviyyenin belâğat-ı lisâniyyesine, mezâmîn-i peygamberânesine âşinâ olmayanlarca hadîs zannedilmelerinden ve o yolda şâyi‘ olmalarından ileri gelmiştir. Sıhhat-i ehâdîse âid kuşkular hüsn-i niyyete müstenid ise bu îzâhâtımla kuşkuları zâil olur, zannındayım. Bilakis emel ve gāye başka ise ne söylenilse heder ve fâidesizdir.

Yahya Afîf

İSLÂM'IN BEYNE'L-EDYÂN MEVKİİ

2

Bi‘set-i Muhammediyye zamanında Hindistan'ın dînî, ictimâî ahvâli

Ârî-Hindû fikrinin te’lîh-i tabîat vâdisindeki bütün medd ü cezri arasında ululaların ervahına ibâdet nizâm-ı dînî ve ictimâîsinin bir cüz’-i lâ-yenfekki olarak Hinduların dimağına saplanıp kalmıştır. Sudera yani milel-i mağlûbeye mensûb olanlar eslâfının ervâhına kurbânlar takdîm eder, fakat bir Brahman bu merâsime iştirâk edecek olsa en ağır cezâlara dûçâr olurdu. Sudera'dan biri Vedaları inşâd ederken bir Brahman'ı dinleyecek olursa kulaklarına eridilmiş kurşun akıtılmak cezasına ma‘rûz kalırdı. Bir Sudera bir Brahman ile aynı peykeye oturacak olursa dağlanmak cezasına çarpılırdı. Sudere ile Brahman arasında meşrû‘ veya gayr-ı meşrû‘ bir

[7] "Hızâm bir şey söylediği zaman onu tasdik edin, zira söz Hızâm'a ait değildir." (Hızâm Hz. Hatice'nin yeğenidir.)

temâs en fecî ukūbetlerin tatbîkine bâdî olurdu. Hiçbir teşrî‘, bunların efkâr-ı dîniyyelerini akāid-i ibtidâiyyenin te’sîrinden kurtaramıyordu. Mürûr-ı zaman ile eski Ârî kabâilin ilâhları Hinduların ma‘bedine de girmiş ve bunlara ibâdet edilmeye başlanılmıştı. Mesâvî-i inkişâfe mazhar olmayan akāid-i muhtelife ile temâyülât-ı mütenevvi‘anın ihtilâtı, feylesofların asırlardan beri te’sîs etmek istedikleri te’lîh-i tabîat akîdesinin inhitâta dûçâr olmasına sebebiyet vermiştir.

Hindistan'ı binlerce seneden beri kefenleyen perde-i esrâr, müslümanların eliyle yırtılmadan mukaddem Hind'in bir târîhi yoktu. Vasudeva Krishna'nın **[118]** ne zaman yaşadığını söylemek yahud şahsiyetini muhâkeme etmek imkânsızdır. Kendilerini tapındıkları ilâhların mertebesine hatta daha yükseğine çıkaran rahiblerin uydurdukları sayısız hurâfelerin içinden bir şey çıkarmak ihtimali yoktur. Hind ma‘bedinde Krisha'nın işgāl ettiği mevki‘ Vishno'nun hulûl ettiği cesed olmasıdır. Bu sıfatla Krishna, *Bahagavad Gita* nâm eserin her türlü tekrîmâta sezâ gördüğü şahsiyettir.

Krishna, miftah-ı necât olan Reharma yani îmân-ı mutlak tâlib etmektedir. Bu mütecessid Vishno'ya i‘tikād edenler hayâtta nasıl bir hatt-ı hareket ta‘kīb ederlerse etsinler saâdet-i ezeliyyeden emîn olabilirler. Bu akīde, Hindistan'da hâlâ ber-hayât olan bir takım âyînler ve i‘tikādlar tevlîd etmiştir. Bir ormanda senelerce oturup gözünü vücûdunun bir noktasına rekz ederek fikrini Krishna'ya tevcîh etmek, senelerce bir ayak üzerinde durmak gibi hareketler insanları her günâhdan kurtaracak ibâdetler addolunmaktadır. Günâhı çıkarmak, bir nezri îfâ etmek için bir insanın ikāmetgâhı ile ma‘bedi arasındaki mesafeyi sürüne sürüne gitmesi îcâb eder. *Bahagavad Gita*'yı ihlâs-ı tâm ile okumak, yahud Ganj Nehri'nde yıkanmak kānûn-ı ahlâkıye karşı irtikâb edeceği her şeyden bir kadın veya bir erkeği kurtarır.

Shakti mezhebinin Hindular üzerinde ne zaman hâkim olduğunu beyân etmek müşkildir. Shakti Hindu ilâhlarının nısf-ı müennesidir. Siva'nın zevcesi olan Shakti havf ilâhesidir. Bunun Prabati, Bahavani, Kali, Mahakali, Dorga, Şamunda gibi müteaddi isimleri vardır. Yedinci asr-ı mîlâdîde yazıldığı anlaşılan *Bhava Behosi*'de bu ilâheye nasıl ibâdet olunduğu tavsîf edilmektedir. Bu ilâheye insanlardan kurbanlar takdîm ediliyordu. Shakti'nin evsâf-ı beşerden olan merhamet, şefkat gibi hissiyâttan zerre kadar nasîbi olmadığı gibi âlâm-ı beşeriyyeye aslâ iştirâk etmemektedir. İnsan kanından zevkyâb, insanların felâketinden memnûn olan bu ilâhenin putperestlik âleminde bir nazîrini bulmak müşkildir. Çünkü Romalıların Sabil'i bile bu kadar merhametsiz değil, Hinduların tahrîb ilâhı olan Siva'nın zevcesi Shakti derecesinde insanların felâketinden zevk duymazdı. Shakti'nin kitâb-ı mukaddesi addolunan *Tanteras*'a göre bu ilâhenin âyînleri icrâ olunur. Bandos ile Göros'un arasındaki harbden, Seylan Kralı tarafından Sita'nın kaçırılmasından bahseden fasıllardan o zaman halk arasında şâyi‘ olan akāid hakkında bir fikir edinebiliriz. Bu iki fasılda inkişâfa mazhar bir cem‘iyet, şâyân-ı dikkat bir terakkī-i maddî ile azîm bir tedennî-i ahlâkī tecellî etmektedir. Buda dininin müessisi Gotama'nın zuhûrundan uzun bir zaman mukaddem Hind halkı arasında ibâdet-i dîniyye papasların vâsıtasıyla bir takım kurbanlar takdîm etmek, mekanikî bir şekilde bir takım âyînler icrâ etmek derekesine inmişti. Gotma ile Mahavira'nın isyânı Hind dimağının hodgâm rûhbâniyyete karşı kıyâmını ifâde etmektedir. Bunların ikisi de mübdi‘ ber-esâs, kâinâtı idâre eden bir akl-ı a‘lânın mevcûdiyetini inkâr ediyor, her ikisi de hayât-ı ferdiyyenin imhâsı esâsını kabûl ediyor ve bunu yapmak için ibzâl-i mesâî îcâb ettiği husûsunda birleşiyordu. Jeni mezhebi Brahmanlığın eteklerine yapışarak bir Brahman mezhebi kaldığı hâlde Budîlik yeni bir yol açmaya muvaffak olmuştur. Budîlik necâtı te’mîn için Karma'yı yani tenâsühü ileri sürmüş ve Budîlik'in müessisi bunu kendinden tecellî ettirmiştir. Budîliğin hayât-ı ba‘de'l-mevte dâir akāidi Brahman mezhebinin akāidine külliyyen muhâlifti. Bu mezhebin bâtınî tasavvufu sâir mezâhibe sür'atle sirâyet etti.

Maamâfih Budîlik, mahall-i tevellüdü olan memlekette kısa, fakat şanlı bir hayât geçirdikten sonra elîm bir âkibete dûçâr olmuş, gālib Brahmanlığın mağlûb Budîliğe revâ gördüğü cezâ Cenûbî Hindistan'ın ma‘bedlerine hakkedilmiştir. Şu cihet teslîm olunmalıdır ki Budîlik, ilk şekliyle Hinduluğun câzibelerini hâiz değildi. Budîlik hiçbir zaman müsbet bir din olduğunu iddiâ etmemiş, mükâfâtları, müeyyideleri, bir hayât-ı uhreviyyeye dâir va‘dleri, hayâtta ihmâl olunan vezâifin uhrevî cezâları halkın hissiyâtını tahrîk etmeyecek derecede gölgeliydi. Budîlik ya hâricle mücâdelesinden ferâğat edecek yahud yerini işgāl etmek istediği din ile uzlaşacaktı. Çok geçmeden Buda'nın telkīn ettiği din ikinci yolu tuttuysa da menşei olan memlekette dûçâr olduğu âkibet, tasavvufî nokta-i nazardan Garbî Asya ve Mısır felsefeleri üzerinde şâyân-ı dikkat bir te’sîr icrâ etmekle beraber bir nizâm-ı dînî olarak mevcûdiyetine hâtime vermiştir.

Budîliğin Hindistan'dan ihrâcı üzerine Brahmanlık eski fâikiyetini ihrâz etti. Budîliğin hâkimiyetinde geçirdiği devir Brahmanlığın telkīnât-ı rûhâniyyesinde hiçbir te’sîr icrâ etmemişti. Buda'nın Brahmanlığa karşı sebeb-i kıyâmı cansız resmiyet daha kuvvetli bir esâs üze-

re tekrâr te'sîs edilmişti. Erkeklerle kadınların hayâtı ve rûhânî ihtiyâclarından ziyâde, hislerine, heyecanlarına hitâb eden bir nezir usûlüne daha sıkı bir şekilde rabt edilmişti. Halk kitleleri arasında dinî ibâdetler ma'nâsız birer tekerrürden ibâret olmuştu. Onların nazarında hedef-i ibâdet papaslar, rûhlar, sırf şekle ri'âyeten Veda ilâhlarıydı.

[119] Gerek Brahmanlık, gerek Budîlik hiçbir zaman Hindistan'dan eşyâya ibâdet i'tikādını kaldıramamıştır. Bilakis bu akîde bütün halk sınıflarının kalblerine işlemiştir. Ağaçlar, taşlar ve sâir eşyâ-yı tabîiyye, ilâhları, rûhları temsîl eden sanemlerle beraber halkın perestişinden nasîbedâr oluyordu. Hinduların bi-hakkın iftihâr edecekleri ve bi'l-âhare asırlarca Şark milletlerinin akāid-i meşrû'asına örnek ittihâz olunan büyük Manu Kānûnu medeniyet-i maddiyye i'tibârıyla çok müterakkī olan, fakat rûhânî sınıfın hâkimiyet-i mutlakası altında yaşayan ve şâyân-ı istiğrâb bir derecede inhitât-ı ahlâkîye dûçâr olan bir hey'et-i ictimâiyyenin teşrî'î olarak tecellî etmektedir. Mîlâd'ın ikinci asrında Manu Kānûnu hâlâ mer'î iken ve nihâî bir merci' tanınıyorken onun yerini Yajna Valkya'nın tefsîri işgāl etmişti. Fakat bu adam da Manu kadar sınıf gayreti güdüyordu ve yine halk milel-i meftûhayı eskisi gibi murdâr telâkkī ediyordu. Müşrik Arabların arasında olduğu gibi çocukları öldürmek mübâhtı. Dul kalan kadınları yakmak âdetinin başlangıcı ma'lûm değilse de yedinci asrın mebâdîsinde bu âdetin şâyi' olduğu muhakkaktır.

Dul kalan bir kadın için ölüm ne kadar fecî olursa olsun mahz-ı ni'mettir. Çünkü bir vâlide olmadığı takdîrde böyle bir kadının dûçâr olacağı yegâne şey en müdhiş sefaletti. Kadınlar *Vedalar*'ı okumak, ervaha yapılan âyînlere, ilâhlara kurbanlar takdîm etmek merasimine iştirâk etmekten memnû' idiler. Kadının dini, efendisine hizmetten ibârettir. Saâdet-i ezeliyyesi bu vazîfeyi îfâ etmesine bağlıdır. Ölen zevcinin na'şı üzerinde hayâtını kurban eden sâdık zevce en asîl ve en iyi kadın olarak bütün Hind ma'bedlerinde tebcîl olunur, belki ibâdete bile şâyân görülürdü.

Mütefekkir dimâğlar din namına yapılan bu hareketlerde derin bir ma'nâ seziyor, bunların rûhları bu merâsimin fevkinde yüzüyorken hiçbir feylesof veya râhib ekseriyetle sabâvet-i sinni tecâvüz etmeyen dulların dûçâr oldukları i'tisâfa nefretle bakamamış, bu gibi harekâtı takbîh edememiştir. Hindistan'da erkek ve kadından müteşekkil dinî cemiyetler teessüs etmiş ve bunlar bir takım ma'nâstırlarda ibâdetle meşgūl olmuşlardır. Fakat bunların aralarında rûhbâniyet hakīkī olmaktan ziyâde zâhirîydi. Bunlar rûhbâniyete ri'âyetle değil, onu ihlal etmekle iftihâr ederlerdi.

İlâhların mûsikīyi ve raksı sever olduklarına i'tikād edildiğinden ma'bedlere merbût birçok rakkâseler papasların emrine âmâde bulunurdu.

Hindu teşrî'inde kadınların mevkii pek alçaktı. Kadınlar hakkında Manu'nun nokta-i nazarı ancak e'izze-i nasârâdan Sir Sullian'nın mutaassıbâne sözleriyle kābil-i kıyâstır. Manu diyor ki: "Kadınların murdâr temâyülleri vardır. Kadınların seciyesi zayıf, ahlâkları fenâdır. Gece gündüz tahakküm altında bulundurulmalıdır."

Suderalara gelince mûmâ-ileyh bunları Cenâb-ı Hakk'ın köle olarak yarattığını ve bu sınıfa mensûb olan insanın, efendisi tarafından âzâd edilse de yine serbest olmayacağını, onun için esâretin tabîî olduğunu, binâenaleyh onu bir kimsenin esaretten kurtaramayacağını beyân eder.

İşte peygamberimizin zamân-ı bi'setinde Ârîlerin en mümtâz kısımlarından birinin dinî, ictimâî ahvâli bu merkezde idi.

Nâkılı: **Ömer Rıza**

YİNE *NÛRU'L-BEYÂN*'CILAR

"Ed-dînü'n-nasîha" hadîs-i şerîfinde dinin nasîhat ile kāim olduğunu beyân için mübâlağa sadedinde kasr-ı iddiâî ile "Din nasîhatten ibârettir" buyuruluyor. Buna binâen biz de *Nûru'l-Beyân* nâmıyla neşr edilen Kur'ân tercümesinde gördüğümüz hataları göstererek bir taraftan mütercimlere, diğer taraftan kāri'lere Allah için bir nasîhatte bulunmak istemiştik. Fakat nihâyet anlıyoruz ki mütercimler inkârı kābil olmayan büyük hatâ ve tahrîflerinde hâlâ ısrâr ediyorlar ve dolambaçlı yollarla kusûrlarını örtmeye çalışıyor, bir türlü i'tirâf-ı hakīkate yanaşmak istemiyorlar. Bu cihetle biz kendilerini vâdî-i nasîhatteki mevki'-i hitâbımızdan çıkararak nasîhatimizin hedefini yalnız kāri'lerimize tahsîs etmek mecbûriyetini hissediyoruz.

Biz o intikâdâtı yaparken büyük bir samîmîyetle ve zarûriyâttan kemâlât ve mehâsin ve dekāyıka varıncaya kadar bir Kur'ân tercümesinin muhtevî olması lâzım gelen bazı husûsâtı ve istinâd etmesi iktizâ eden bazı şerâiti anlatmak istemiştik ki ufak bir zevk-i ilmîsi olanlar bundan hiçbir vechile istiğnâ gösteremezlerdi. Fakat o îzâhâtı verirken Kur'ân tercümesinin bütün o tafsîlât ile doldurulması maksadını hiç de ta'kīb etmiyorduk. Ve biliyorduk ki muhtasar olarak yazılması iltizâm edilecek bir eserde buna imkân yoktur. Ancak o şerâitin netâyicine mürâât ederek eseri kemâl-i nekāhat ve sâdegî ile bilhassa fâhiş hatalardan ve tahrîflerden

sıyânet ederek ortaya çıkarmak lüzûmunu anlatmak istiyorduk. Tercüme diye başlayan ve hâlâ tercüme diye satılan, lakırdısına gelince tefsîrlerden, te'vîllerden dem vurulan *Nûru'l-Beyân* tercümesi muhtasarlığı nisbetinde doğruluğu muhtevî olmak îcâb ederdi. Biz demek istiyorduk ki: - Efendiler çok söylemeyin, fakat mümkün olduğu kadar doğrusunu söyleyin. [8](وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقّ) nehy-i şedîdinin **[120]** mazmûn-ı mehâbet-nümûnundan sakınınız. [9](وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا) hitâbını nazar-ı i'tibâra alınız.

Maa't-teessüf bu temennîler boşa gittiği gibi bu kere "Bazı îzâhât-ı mühimme" nâmı altında bir takım lüzûmsuz beyânlarla kaçamaklı yollara sapıldığı ve güyâ bize cevâb için de bir iki fıkra yazıldığı görüldü. Bunun üzerine biraz daha söz söylemek lüzûmunu hissettik.

Evvelen; *Nûru'l-Beyân*'ın ne için yazıldığı anlatılmak isteniyor. Türklerden kısm-ı a'zamının Kur'ân-ı Mübîn'in ma'nâsını anlamamaları için ma'kūl ve şâyân-ı kabûl bir sebeb gösterilemez ve bu mahrûmiyetin daha ziyâde sürüp gitmesine de kimse kāil olamazmış. Ve nihâyet [10](ما لا يدرك كله لايترك كله) imiş. Diğer taraftan bir çok kimseler herhangi bir sebebe mebnî Türkçe tefsîri bırakıp Kazmiriski'nin tercümesine mürâcaata mecbûr oluyorlarmış.

Fakat biz, *Nûru'l-Beyan*'ın hiç de bu maksadlarla yazıldığını gösterecek bir emâreye müsâdif olmadık. Diyebiliriz ki *Nûru'l-Beyân* muhtevî olduğu hatîât ve tahrîfât ve ifâdesindeki rekâket ve lehcesizlik dolayısıyla hiçbir zaman bir *Tibyân Tefsîri* kadar bile hakk-ı mütâleaya ve pâyidâr olmak şerefine nâil olamayacak ve ma'nâ-yı Kur'an'ı onun kadar olsun anlatamayacaktır. İhtiyâca karşı yapılınca iyi bir şey yapılmalıydı. Hiç olmazsa Kazmiriski tercümesine mürâcaatın bâ'is olabileceği dalâletlerden muhâfaza edebilmeliydi. Hâlbuki Kazmiriski'nin meselâ bir Fâtiha tercümesindeki hatâları *Nûru'l-Beyân* tercümesinin hatalarından çok azdır.

Sâniyen; mütercimler birkaç tefsîr kitabını me'haz olarak önlerine yığmakla iktifâ etmeyip onların bütün mazmunlarını istikrâ ve mündericâtını kendi zihinlerinde muhâkeme edebilecek şerâit-i ilmiyyeye mâlik olmalı ve herkese bu tedkīkātın hâsıla-i münakkaha ve müfîdesini arz edebilmeliydi. Hâlbuki birkaç kere anlattığımız vechile herbirinden kuyruğu kulağı kesilerek gelişi güzel bazı şeyler alınmış ve ma'nâ-yı Kur'ân'ın büyük zevkleri kaybedilmiştir.

Mütercimler tercümelerinde "En ziyâde, Rum'un en büyük bir âlimi olan Ebussuûd Efendi merhûmun akvâline ittibâ' eyledik"lerini söylüyorlar ise de buna ibrâz-ı sadâkat etmemişlerdir. Eğer etselerdi müşârun-ileyhin Fâtiha'da "Yevmü'd-dîn" hakkındaki sözlerini görürler ve ona ri'âyet ederlerdi.

Fakat mütercimler ortaya sürdükleri nazarî mebde' ve programlarını bile muvaffakiyetle tatbîk edememişler, binâenaleyh sözleri başka, eser ve amelleri büsbütün başka olmuştur. Doğrusu mütercimlerin tefsîr ve te'vîlden dem vurmaları büsbütün ma'nâsız ve yaptıkları şey galatât ile mâlî bir tercümeden ibârettir. Biz burada mütercimlerin derece-i sâlisede giriştikleri tefsîr ve te'vîle dâir beyânâtlarının büsbütün ma'nâsız ve maksad i'tibârıyla lüzûmsuz ve müdâfaa nokta-i nazarından hâric-i saded olduğunu söyleyeceğiz. Onların yapacakları ve tefsîr kitaplarına mürâcaattan alacakları en mühim şey, nazm-ı Kur'an'ın evvel-emirde irtibat-ı lisânî ve nahvîsini, derece-i sâniyyede ilm-i belâğat nokta-i nazarından bazı işarât ve nükât-ı dakīkasını ihâta etmek ve tercümelerinde ona ri'âyet eylemeye çalışmaktan ibâret idi. Hâlbuki bu en basit vazîfeye bile ri'âyet edemeyen zevâtın uzun uzadıya târîh-i tefsîrden ve tefsîr ve te'vîl farkından bahs etmeleri lüzûmsuz değil de nedir? Mütercimler tefsîr kelimesini anlatırken "tef'îl bâbının mübâlağa ifâde ettiğini herkes bilir" demişler. kārilerin bu fıkraya nazar-ı dikkatlerini celb etmek isteriz. Tef'îl bâbının teksîr ifâde ettiğini herkes bilir. Fakat mübâlağa ifâde ettiği hiçbir sarf kitabında görülmemiştir. Buradan da anlaşılıyor ki mütercimler ilm-i sarfın bir binasına âid kelimelerin bile farkından âciz bir hâldedirler. Teksîr ile mübâlağayı fark etmeyen beylerin koca kitaplardan dem vurarak kelimât-ı Kur'âniyyeyi tercüme veya tefsîr veya te'vîl etmeye kalkışmaları ne kadar ağır bir cesârettir!

Tefsîr ve te'vîl mütekābil birer kelime olduğunu kendileri yazıp dururken ara yerde "tefsîr te'vîlden e'amdır" demeleri de garâibdendir. Hayır efendiler, tefsîr te'vîlden e'amm değildir. Tefsîr kitaplarının tefsîr ve te'vîli muhtevî olması tefsîrin te'vîlden e'amm bulunmasından değil, vech-i tesmiyyede tefsîr cihetinin daha ziyâde ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmasından veyahud tağlîb tarîkine gidilmesindendir. Yoksa tefsîr tefsîr, te'vîl te'vîldir. Maamâfih e'âzımın birçokları kitaplarının ünvânında tefsîr kelimesini değil, te'vîl kelimesini ihtiyâr etmişlerdir. Kādî Beyzâvî bu cümledendir. Mütercimler ise yazdıkları galatâta ve yaptıkları tahrîfâta doğrudan doğruya tefsîr ismini vermekten çekinmediler.

Bu arada mütercimlerin tercümedeki tahrîflerinde âmil olan hâlet-i rûhiyyelerini anlamakta bir miftâhlık hizmetini görecek olan bir noktaya da müsâdif oluyoruz: Te'vîl kelimesi münâsebetiyle "küfr"ün ma'nâsında tuhaf bir ısrâr vâki' oluyor. Evvelki intikâdâtımızda kü-

[8] Bakara Sûresi 2/42.

[9] Bakara Sûresi 2/41.

[10] "Bir şey her yönüyle anlaşılmadan tamamen terkedilemez."

für kelimesinin hatta küfrân-ı ni‘met ma'nâsına olduğu mevki‘lerde bile inkâr kelimesiyle tercüme edilip durduğunu söylemiştik. Burada ona temâs ederek küfrün iki ma'nâsı bulunduğunu, "bazen mutlak inkâr, bazen de Allah-ı azîmü'ş-şânı inkâr ma'nâsına kullanılmış" olduğunu söylüyorlar. Lâkin bu söz pek indî ve senedsiz bir sözdür. Buna bakılırsa mütercimlere göre küfrün başka ma'nâsı olmayacak. Meselâ peygamberi inkâr, Kur’ân'ı inkâr, dinin sâir zarûriyyâtını inkâr **[121]** küfür olmayacak. Demek ki mütercimlerin küfrü dâimâ inkâr ile tercüme etmeleri bu küfürleri şerîatten, dinden kaldıracak gibi bir fikr-i muzmer istihdâf ediyormuş. Kendilerini bu îzâhlarını görmeseydik onlara böyle bir maksad atfetmek hatırımızdan geçmeyecek idi. Küfürde inkâr ma'nâsı varsa küfr-i mutlak inkâr-ı mutlak olur. Küfr-i mukayyedde inkâr-ı mukayyed demek olur. Yani küfrün ma'nâsı iki değil, yine bir olur. Taalluk ettiği müte‘allik kadar da efrâdı ve cüz’iyyâtı tekessür eder. Küfr billah, küfr bi-âyâtillâh, küfr bi'l-kitab, küfr bi'n-nübüvve ilh… hepsinde küfür mefhûm-ı vâhid ifâde eder. Bu ise vücûh-ı ihtimâl ve taaddüd-i ma'nâ demek olmaz. Maamâfih küfür kelimesinin asıl ma'nâsı hiçbir zaman bizim lisânımızda anladığımız ma'nâca inkârdan ibâret değildir. Küfrün asıl ma'nâsı setr etmektir. İnkâr bazen ma‘rifet, bazen tasdîk mukābili olarak kullanılır. Küfr-i şer‘î ise îmân mukābilidir. Hakîkatte inkâr bulunmadığı hâlde küfür ve îmânsızlık tasavvur olunabilir. Mütercimlerin dediği gibi olursa iblise kâfir dememek lâzım gelecektir. Çünkü Allah'ı inkâr etmemişti. Onun içindir ki e‘âzım-ı ulemâ îmânda ma‘rifetten fazla bir iz‘an ve teslîmin lüzûmunu göstermişler ve binâenaleyh küfrün hakîkatini de bu kaydın fıkdanından i‘tibâr eylemişlerdir. Birçok tefsîr kitapları ve sâhib-i *Kāmûs*'un *Besâir*'deki beyânâtı küfür kelimesinin ma'nâ-yı aslîsi setrden başladığını vâzıhan göstermektedir. *Besâir*'in Râgıb Paşa Kütübhânesi'nde güzel bir nüshası vardır. Âsım Efendi'nin nakliyle iktifâ etmeyecek olanlar oraya mürâcaat edebilirler.

Hem ne hâcet? Bu îzâhât mütercimlerin me’haz diye gösterdikleri kitaplarda da vardır. Yalnız kendilerinin söyledikleri vechile küfrün inkâr-ı mutlakla inkâr bi'llâh ma'nâlarına münhasır iki ma'nâsı olduğu hiçbir kitapta yoktur. "Döğmek" ta‘bîriyle "Zeyd'i döğmek" ta‘bîrindeki "döğmek" kelimelerinin ma'nâları başka başka olmadığı gibi mutlak küfür ile küfr bi'llâh'taki mefhûm ayrı ayrı iki ma'nâ değildir. Evet, küfür kelimesinin iki ma'nâsı varsa ikincisi küfrân-ı ni‘met ma'nâsıdır. Bununla beraber setr ma'nâsı yine her ikisinde vardır. Şu hâlde mütercimler hiçbir zaman küfür kelimesini inkâr kelimesiyle istibdâl etmeye muktedir olamazlar.

Söz biraz uzadı. Bunun için bu îzâhâta müte‘allik sözlerimizin mâ-ba‘dini gelecek haftaya bırakıyoruz.

Maârif Vekîli Hazretlerine Açık Arîza

Efendim, gerek *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinin 7 Haziran sene 1340 târîhli nüshasındaki medârise âid îzâhnâmeniz ve gerek İlâhiyât talebesinden yalnız altmış kişinin i'âşe edileceği hakkındaki emr-i vekâlet-penâhîniz fakültemizin bütün talebesini müteessir etmekle Vekâletinize, Fakülte Riyâset'ine Dâru'l-fünûn Dîvânı'na olmak üzere üç istid‘â takdîm ve netîcede şâfî bir cevâb beklerken mürâcaat-ı vâkı‘amızın nazar-ı dikkate alınmaması ve Vekâlet-i Celîle'nin eski kararında ısrâr etmesi hasebiyle ber-vech-i âtî ma‘rûzâtımızın kabûlünü istirhâm eyleriz.

1340 Evkāf bütçesinin masraf kısmındaki yedinci faslın on ikinci maddesinde "Talebe-i ulûm i‘âşesi ve hademe ücûrâtı için 140.000 lira" mezkûr olduğu gibi Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun yanlış tefsîr ve tatbîk edildiğini istîzâh eden meb‘ûslara Meclis kürsüsünde Vekâletiniz nâmına îzâhât verildiği sırada "medreseler programıyla, kadrosuyla, i‘âşesiyle aynen ibkā edilip yalnız ismi değiştiğini" söyleyen zât-ı vekâlet-penâhîniz idi.

İddiâmız Millet Meclisi'nin tasdîkinden geçen böyle sarîh bir hak olduğu hâlde hem evvelki beyânâtınıza mütenâkız olarak yalnız altmış talebenin i‘âşesi hakkındaki tebliğiniz, hem de "i‘âşe bedeli olarak bütçede yüz kırk bin lira değil, yüz kırk bin para bile olmadığı" diye cevâb ve nihâyetinde bundan başka bir mütâlea dinlememekteki ma‘zeretiniz bizi büsbütün yeise düşürmektedir.

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnuyla lâyık olduğumuz ilmî ve ictimâî mevkiimizin te’mînini zât-ı vekâlet-penâhîlerinden bekler ve siz de bunu târîhî nutkunuzla va‘d ederken doğrusu bu derece sukūt-i hayâle düşeceğimizi arzû etmez ve yegâne merciimiz Maârif Vekâleti olacağı kānûnen musarrah iken feryâdımızın istimâ' edilmeyeceği gibi tâli‘sizliği ümîd etmez idik.

Hükûmetimiz halk hükûmetidir. Halkın şikâyetini, feryâdlarını dinlemek halkçılığın birinci umdelerinden olduğu gibi hükûmet me’mûruna efrâdın istid‘â verebilmek salâhiyeti de hukūk-ı tabîiyye cümlesinden bulunduğunu bizden daha iyi bildiğiniz hâlde başka bir mütâlea dinlemekteki ma‘zeretinizi anlayamadık.

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nu hüsn-i niyyetle karşılayan, ilim ve irfân nâmına yapılan inkılâbı tebrîk eden ve tahsîl-i ilme teşne bulunan bu kadar talebenin açlık gibi bir mecbûriyet-i elîme ile terk-i tahsîl etmesine vicdân-ı vekâlet-penâhîleri râzı olacaksa biz buna râzı değiliz. Çünkü biz Vekâlet-i Celîlenizden sadaka değil, eslâfımızın bıraktığı bir hakkı istiyoruz. Eslâfımız bugün-

kü sekizyüz veya üç yüz talebeyi değil, seksen bin talebenin tahsîlini te'mîn edecek âsâr bırakmışlardır.

[122] Vekîl bey hazretleri,

Hakīr görülen ve aç bırakmak istenilen talebenin bir kısmı memleketin şerefini, nâmusunu kurtaran istiklâlini kazanan kimseler olduğu gibi bir kısmı da düşman süngülerine göğüs gererek vatan uğrunda şehîd olmuş kimselerin öz evlâd veya birâderleridir. Rahmet-i Rahmân'a kavuşan o kimselerin millete bıraktıkları bu vedî'ayı hatırdan çıkarmayarak munsifâne ve âdilâne kararlarınızı bekler ve yirminci asrın ilmî prensiplerine tevfîk-i hareket etmenizi memleketin, milletin ilim ve irfânı nâmına zât-ı vekâlet-penâhîlerinden istirhâm eyleriz, efendim.

İlâhiyât Fakültesi nâmına

Çelebi

ZİNÂ EDEBİYÂTI!

Yevmî matbûâtımızın birinde sukūt-ı ahlâkī ve ictimâîmizden bâ'is bir makāle intişâr etmişti. Makālenin silsile-i sutûru miyânında gözüme ilişen bir terkîb ve bir ünvân nazar-ı dikkatimi celb ve cezbe kâfî gelmiş idi. O terkîb ve ünvân da şu idi: "Zinâ Edebiyâtı"!. Hakīkaten, sukūt-ı ahlâkī ve ictimâîmizin en mühim âmilini vecâzet ve belâğatle tasvîr edecek başka bir terkîb ve ünvân bulunamaz. Bu terkīm ve ünvân asrî edebiyatımızın yegâne bir vasf-ı mümeyyizidir. Edebiyât-ı kadîmemize de "Mey ve mahbûb edebiyâtı" ünvânını verirsek, devr-i kadîm ve devr-i cedîd edebiyâtını tamâmen yek-diğerinden tefrîk etmiş oluruz. Edebiyât eğer bir san'at-ı nefîse ise bu destgâhda i'mal edilecek âsâr-ı san'atın da nefîs olması lâzım gelir. San'at-ı nefîse destgâhında âsâr-ı hasîse i'mâl edilirse o san'at sûisti'mâl edilmiş olur. Edebiyât san'at-ı nefîsesinden beklenilen âsâr-ı nefîse acaba ne gibi şeylerdir?

Bu suâle verilecek kısaca cevâb şudur: Ferdî ve ictimâî rûhları ulvî duygularla aşılamak ve yine ferdî ve ictimâî vicdânları ulviyet ve fazîlet şu'leleriyle nûrlandırmak, sâkin ve âtıl hissiyâtı, bir gāye-i makbûl ve müstahsen uğrunda heyecân ve harekete getirmek gibi meâlî ve mekârim-i insaniyyedir. Hâlbuki bizim devr-i kadîme âid âsâr-ı edebiyyenin ekserisi mey ve mahbûb aşk ve sevdâlarıyla, mey ve mahbûbun tavsîf ve tasvîrleriyle doludur. İçlerinde, tasfiye-i vicdân ve rûha hizmet edecek, ahlâkın tehzîbinde te'sîri görülecek, mesâib-i ictimâiyyeyi korkunç bir levha hâlinde gözümüzün önüne koyacak, mefâhir-i milliyyemizi nazarımızda canlandıracak, kalblerimizde meâlîye, mekârime karşı rağbet ve merbûtiyet, tereddiyât ve süfliyâta karşı da nefret ve istikrâh husûle getirecek, vatan ve din duygularımızın tenmiye ve takviyesine sebeb olacak, dershâne-i kâinâtta bize hikmet ve ibret dersleri verecek, ecdâd ve eslâfımızın fezâilini, hayrât ve hasenâtını, dine, devlete, millete hizmetlerini zihinlerimizde dâimâ yaşatacak, bize mâzimizin ahvâl-i güzeştemizin iyiliklerinden canlı misâller, kötülüklerinden kanlı nümûneler gösterecek, müterakkī zamanlarımızdaki esbâb-ı terakkīyâtımızı ve müteredddî zamanlarımızdaki avâmil-i tereddiyâtımızı zihinlerimizde yerleştirecek âsâr-ı edebiyyeye ya hiç tesâdüf edemiyoruz, yahud pek az tesâdüf ediyoruz. Mebzûl olarak tesâdüf edilen eserler ya bint-i ineb, yahud bint-i Havva aşk ve sevdâlarıyla, pîr-i muğân ve muğpeçe hikâyeleriyle, mey ve meygede tasvîrleriyle, bezm-i hûbân ve sohbet-i rindân mâcerâlarıyla, bülbül ve gül serencamlarıyla, zülf-i duhterân ve kâkül-i püserân terennümâtıyla, firâk şikâyetleri, visâl tahassürleriyle, serv-kad, gül-bû, âhû-çeşm, sihâm-ebrû, la'l-leb, sîmînten, sâğar-ı mînâ teşbîhleriyle doludur. Devr-i kadîm edebiyatının hacıları da, hocaları da, sofu-mezhebleri de, rind-meşrebleri de, efendileri de, beyleri de, paşaları da hep bu vâdînin ser-hûş ve bî-hûş yolcularıdır. Fuzûlî'nin, Rûhî-i Bağdâdî'nin, Ziya Paşa'nın bazı hikemî eserleri, Namık kemâl'in vatanî neşîdeleri, Kâzım Paşa'nın ilâhî na'tları istisnâ edilirse, erbâb-ı ciddin okuyacağı ve okuyanların müstefîd ve müstefîz olacağı başka eserler göremiyoruz. Edebiyâtın kıymetini nazarlarımızda yükselten, yalnız Âkif-i mu'tekif zuhûr etti, fakat o da mey ve mahbûbdan bahsetmediği için devrinin mahbûb-i kulûbu olamadı.

Devr-i hâzır edebiyâtı ise devr-i kadîm edebiyatına rahmet okuttu. Devr-i kadîm âsâr-ı edebiyyesi sür'atle intişâr edecek vâsıtalara son zamanlarda nâil olabilmiş idi. Sonra, nazarî idi. Mey ve mahbûbdan bahsedenler miyânında, mey ve mahbûbun yüzünü görmeyenler pek çok idi. Sâlisen; ekseriyetle manzûm idi. Manzûm eserlerin kāri'leri dâimâ azdır. Binâenaleyh zararları da mahdûddur. Râbi'an; devr-i kadîm üdebâsı İran ve Arab üdebasının taht-ı te'sîrinde bulunuyordu.

"Zinâ Edebiyâtı" ünvânını alan devr-i hâzır âsâr-ı edebiyyesi sür'atle intişâr ve ta'ammüm etmek için mebzûl vâsıtalara mâlik bulunuyor. Sonra amelîdir. Yeni üdebamızın kavilleriyle fiilleri yek-diğerine tamâmen tetâbuk etmektedir. Sâlisen; hem manzûm, hem de mensûr olarak neşr-i ufûnet etmekte a'zamî faâliyet gösteriyor. Manzûm eserlerin kāri'lerine mensûr eserlerin kāri'leri de iltihâk ediyor. Onun için zararları, tahrîbleri de nâ-mahdûd oluyor. Râbi'an; yeni edebiyâtımız garb udebâsının ve bilhassa Fransız edîblerinin te'sîrâtı altında bulunuyor. Bugünkü garb ve Fransız edebiyâtı ise dünkü İran ve Arab edebiyatının yanında eşedd-i şer ve ez'af-ı musîbet olmak üzere ahz-ı mevki' ediyor.

[123] Biz, zâten kadîmden beri dinî, ictimâî, ahlâkî, millî, vatanî, hissî, fikrî ne gibi ve ne kadar zararlar görmüş isek hep yabancı milletlerin te'sîrleri altında bulunmamız yüzünden görmüşüzdür. Vatanperverliği, milliyetperestliği, hamiyeti, hayrhâhlığı kimseye vermek istemeyen yeni edîblerimizi, yeni muharrirlerimizi, nâzım ve nâsirlerimizi eserleriyle, yazılarıyla, hâl ve hareketleriyle karşılaştırınız. Vatanperverliğe münâfî, milliyete mugāyir, hamiyete, hayrhâhlığa muhâlif acaba neler görmezsiniz?!.. Ressâmlığı bir san'at-ı nefîse addeden ressâmların çıkardıkları münferid ve müctemi' bir hâlde çırılçıplak erkek ve kadın resimlerini görünüz, ressamlıktan daha hasîs bir san'at bulunamayacağına hükmedersiniz! Ve İslâmiyet'in bu san'atın icrâsına cevâz vermemesindeki hikmet ve isâbete hayran olursunuz! Kadınların derûn-ı hânedeki hayât-ı afîfaneleri vahşet ve esâret, iffet ve ismet perdelerinin yırtılıp atılmalarına masrûf-ı mesâîyi hamiyet, hayrhâhlık, şefkat e merhamet, muktezâ-yı medeniyyet ve insâniyet telâkkī eden beylerimizin, bugün kadınların terbiye-i sukūt-ı ahlâkîlerine karşı almış oldukları vaz'iyetlere atf-ı nazar ediniz. "Dün biz onlara yalvarıyor idik, bugün onlar bize yalvarıyor" diye istihzâ ve istihfâf na'raları attıklarını anlarsınız! Geçen Ramazân-ı şerîfte bir ikindi vakti Ayasofya Câmi-i Şerîfi'ne gitmiştim. Pala bıyıklı, Tatar sîmâlı, perîşân sarıklı bir zât câmi-i şerîfin bir kenarına bir rahle kurmuş, vaaz ve nasîhat ediyordu. Cemâati kadın ve erkekten müteşekkil bir hey'et-i muhtelita idi. Sevk-i merâkla bir müddet oturup dinledim. Bir aralık kadınlara tevcih-i hitâb ederek hatırımda kaldığına göre aynen şu sözleri söyledi:

"Hanımlar, hâneleriniz sizin için birer saraydır. Siz o saraylarda birer sultansınız. Bu erkekler sûret-i haktan gözükerek sizi saraylarınızdan çıkarıp, tahtlarınızdan indirip sokağa atmak ve sizi sokak kadını yapmak istiyorlar. Sakın bunların iğfâlât ve idlâlâtına aldanmayınız, "sizi esaretten kurtaracağız, hukūkunuza sizi nâil kılacağız…" gibi aldatıcı sözlerine inanmayınız, sonra pişman olursunuz, fakat iş işten geçtikten sonra pişmanlığın fâidesi olmaz."

Kadınlara âid bu sözleri bitirdikten sonra erkekler tarafına yüzünü çevirerek onlara da şu sözleri îrâd etmiş idi:

"Efendiler, beyler! Siz de bu hanımları aldatmayınız. Bunları kendi hanımlıklarında bırakınız. Sokaklarda dolaştıkları gün hanımlıklarının ellerinden gittiği gündür. Bir def'a huyları bozulur, hayâları azalırsa artık men' etmek isteseniz de muvaffak olamazsınız. Bunların sokaklarda sallana sallana gezip yürümeleri, açık saçık dönüp dolaşmaları ancak bir takım sarhoşları, çapkınları, külhanbeylerini memnûn eder. Fakat siz zarar görürsünüz, çocuklarınızı onlara baktıramaz olursunuz, onlara bakarak erkek ve kız evlâınız da yoldan çıkar. Onlara hürriyet vermek isteyenler kendilerine yüzvermeyen ve yüzlerine bakmayan hanımların iffet ve ismetlerinden intikam almak fikrini ta'kīb edenlerdir… ilh"

Hürriyet-i nisvân mücâhedesinin bellibaşlı bir kahramanı olan ve hürriyet-i nisvân da'vâsını müdâfaa zımnında lâyihalar yazan, makāleler neşreden bir zâtın gazetesinde bir tehzîl gözüme ilişti. Tehzîl şöyle idi: Yan yana iki çift resim. Çiftlerin biri kadın, diğeri erkek. Resimlerin bir çifti mâzîye, diğer çifti de hâl-i hazıra âiddir. Mâzîye âid çift resimde erkek kadından iltifât bekliyor, fakat kadın iltifât göstermiyor ve tekdîrâmîz bir vaz'iyet alarak diyor: "Beyefendi aldanıyorsunuz, ben nâmuslu bir kadınım, her kuşun eti yenmez." Hâl-i hazıra âid çift resimde ise, kadın erkekten iltifât bekliyor, fakat erkek müctenib bulunuyor ve yan gözle bakarak: "Hânım, yanılıyorsunuz, ben nâmuslu bir erkeğim her kuşun eti yenmez." diyor. Bu tehzîl ile vâiz efendinin sözleri karşılaşınca vâiz-i mûmâ-ileyhin keşf-i esrârdaki isâbet ve kerâmetine hayrân oldum!… demek kadınlara hürriyet vermek için çalışmaktaki, himâye-i hukūk-ı nisvân nâmına da'vâ vekâleti yapmaktaki maksad ve gāye evvelce yalvarıp da iltifât görmedikleri kadınlardan, şimdi yalvarıp da iltifât göstermemek sûretiyle intikam almak imiş!..

Zavallı kadınlık, seni pek fenâ aldattılar ve sen pek fenâ aldandın!.. Sen düşmanlarını dost ve dostlarını düşman telâkkī ettin. Nefsânî iğvâât nasîhat, rahmânî nasîhatleri musîbet zannettin. Sen bir gevher idin ve çarşafın sadefin idi. Sadeften çıkarıldın ve sen uryân kaldın!. **[124]** İffetin bir rûh ve sen o rûhun cesedi idin. Rûh çıktı ve sen yalnız cesed olarak kaldın! Hânen bir cennet ve sen o cennette bir Havva idin, sana zakkum ve mefsedet yedirdiler ve sen sokaklara düştün! Yüzündeki peçen bir mahfaza ve nûr-ı vechin o mahfaza içinde bir şu'le-i nûr u ziyâ idi. O mahfazayı kırdılar ve o şu'le-i nûr u ziyâ muntafî oldu. Sen muhterem idin, şimdi mübtezel oldun. Seni ararlardı, fakat bulamazlardı. Şimdi sen arıyorsun fakat bulamıyorsun! Sen tevkīr edilirken şimdi tehzîl olunuyorsun! Seni bu hâle getirenler bugün seni tehzîl edenler, senin dünkü da'vâ vekîllerindir, yani seni hükm-i esâretten berâet ettireceğim diye ma'nevî idamına sebebiyet veren sâhte hâmîlerindir! Sana vaktiyle baba, kardeş öğüdü verenler senin bugünkü hâline acırken, onlar senin felâketine karşı kahkahalarla gülüyor ve senin sukūtunla eğleniyor! Onlar seni yalnız senden ibâret telâkkī ediyor ve koskoca bir millet anası, nesil

menba‘ı olduğunu hiç de hatıra getiremiyor! Bilmiyorlar ki senin iffetin milletin iffeti, senin haysiyetin milletin haysiyeti, senin hayâtın milletin hayâtı, senin sukūtun milletin sukūtu, senin tehzîlin milletin tehzîli, senin sefâletin milletin sefâleti, senin varlığın milletin varlığı ve senin yokluğun milletin yokluğudur. Dumanlı dimâğların, ra‘şeli ellerin, zehirli ve semli fikirlerin, mudil ve muğfil kalemlerin vücûda getirdikleri "zinâ edebiyâtı" senin nâzik ve nermîn mevcûdiyetinde mühlik cerîhalar açtı. Ve senin aldığın bu cerîhalardan milletin kalbi sızlıyor, gözleri yaşarıyor, fakat çâre-i tedâvîsini bulamıyor ve o da seninle beraber inleyip duruyor. Yalnız ve yalnız zinâ edebiyatının nâzım ve nâsirleridir ki hâlâ aynı neşîdeleri okuyorlar ve yeni yeni inşâdlarla uğraşıyorlar. Fakat ne yapalım ve ne diyelim ki asr-ı hâzır edîblerinin, şâirlerinin, muharrirlerinin, ressamlarının vatanperverlikleri vatana evlâd yetiştirecek menba‘ları kurutmak ve milliyetperestlikleri de milletin fezâil-i ahlâkiyye ve ictimâiyyesini baltalamak sûretinde tecellî ediyor!

Lâkin ey muhterem kadınlık ve ey mâder-i millet, sen acı tecrübeler gördün, mühlik netîcelere ma‘rûz kaldın. Artık gözünü aç. Fîmâ-ba‘d muğfil ve mudil sözlere aldanma, muzır ve mühlik neşîdeleri okuma, dinleme. Seni terzîl ve tezlîl eden ressâm sandalyelerine oturma. Hânende, kafesdeki kuş gibi kapanıp kalma, el işlerini, ev işlerini bitirdikten, çocuklarının hizmetlerini yerine getirdikten sonra çık, gez, yürü, hava al. Fakat iffetine, haysiyetine, kıymet-i neseviyyene halel verecek yerlere yol uğratma. Hanımlığını, vakārını muhâfaza et. Bî-kes isen, erkeksiz isen, hâne hâricinde de işinle, gücünle meşgūl olabilirsin, elverir ki iffetine, ismetine halel gelmesin. Erkeklerle her husûsta müsâvî olacağım deme. Bu müsâvâttan evvel-emirde sen mutazarrır olursun. Erkeklerin bünyeleri kuvvetlidir, ağır yükler taşırlar sen o yükleri taşıyamazsın. Erkeklerin askerlikleri var, sen askerlik yapamazsın. Erkekler geç kocarlar, sen tez kocarsın. Sen melâhatini tez zâyi‘ edersin, erkeklerin melâhatleri geç zâil olur. Erkekler çok çalışırsa çok gezerler, çok yerler. Sen onlar kadar yemek yiyeyim dersen hasta düşersin. Erkeklerin ayakları büyüktür, büyük ayakkabıları giyerler, sen ayn-ı vüs‘atte ayakkabı giyeyim dersen ve giyersen yürüyemezsin. Fıtrat sana ve erkeklere ayrı ayrı husûsiyetler bahşetmiş iken ne sen ona müsâvî olabilirsin, ne de o sana müsâvî olabilir. Senin ayrı meziyetlerin, ayrı noksanların, erkeklerin ayrı meziyetleri, ayrı noksanları vardır. Kadınlar ile erkeklerin mütekābil vazîfeleri mütekābil meziyetleriyle mütekābil noksanlarını telâfî etmelerinden ibârettir. Erkeklik kadınlık meziyetini hâiz değildir ki kadınlık da erkeklik meziyetlerini hâiz olabilsin.

Y. A[ayın]**.**

FEVZÂ-yı İCTİMÂÎ

Son zamanlarda şurada burada öyle fecî cinâyetler vukūa gelmeye başladı ki insan bunları îkā‘ edenlerin kendi cinsine mensûb olduğunu düşündükçe hayretler içinde kalıyor. Burgaz Adası'nda bir delikanlı babasına bıçak çekiyor, pederinin vefatına sebebiyet veriyor. Ankara'da 15-21 yaşlarında dört cânî bir arkadaşlarının ırzına tecâvüz için elli altmış bıçak yarasıyla vücûdunu delik deşik ediyorlar. Kulaklarını kesiyorlar, gözlerini oyuyorlar. Bununla da kanâat etmeyerek başını vücûdundan ayırmak için ikisi başından, ikisi de ayaklarından tutarak çekiyorlar, çekiyorlar, koparamayınca makadına bir bıçak sokarak bırakıp savuşuyorlar.

Bu ne vahşet! Bu ne iftirâs! Canavarlığın bu derecesini insan havsalasına sığdıramıyor. Fakat bunlar hakīkattir. Bu şenâatleri kendi nev‘imize, kendi cinsimize mensûb olanlar îkā‘ etmiştir.

Bunlar bizi derin derin düşündürecek hâdiselerdir. Ne oldu da hey’et-i ictimâiyyemiz arasından böyle adamlar zuhûr etmeye başladı? Esâsât-ı ictimâiyyemiz mi yıkılıyor? Terbiye-i dîniyye ve milliyyemiz mi çöküyor? İctimâî bir felâket karşısında olduğumuza şübhe yok.

İnsanların vahşet ve zulmünü gidererek onları yekdiğerine karşı rahîm **[125]** ve şefîk kılan ancak bir takım ma‘nevî duygulardır. Bu sâyededir ki cem‘iyet nizâm ve intizâmını muhâfaza ederek yaşayabilir. O ma'nevî duygulardan tecerrüd ettikten sonra "zalûm ve cehûl" olan insan için artık zulüm ve vahşetin müntehâsı yoktur. Onun için herhangi bir hey’et-i ictimâiyyenin ma'nevî bağlarının çözülmesine meydân vermemek millet rehberlerinin en mütehattim vazîfesidir.

Bu hâdiseler münâsebetiyle *İkdâm* sâhibi Cevdet Bey yazdığı bir makālede diyor ki:

"Biz iyi bir nesl-i âtî yetiştirmek hevesinde idik. Fakat ayne'l-yakīn görülüyor ki terbiyemiz çok aşağı derekelere düşmüştür. Eski ve târîhî terbiyemiz mahv oldu. Ana baba terbiyesi, aile terbiyesi söndü gitti. Hissiyât-ı ma'neviyyemiz çok tereddîye dûçâr olmuştur. Artık bugün bize ef‘âl ve harekâtımızda hâkim olan nedir? Millî terbiye yok, ahlâkī terbiye yok, dinî terbiye yok. Biz bu hâle bir kere geldik mi bizi artık kānûn terbiyesiyle terbiye etmek mümkün olamaz. Gazetelerde daha ne müellim vekāyi‘, ne ahlâk yırtıcı ef‘âlin haber verildiğini görüyoruz. Her türlü muâmelâtımızı, gözününüz önüne getirin. Hakīkate, sıhhate, vüsûka i‘timâd etmek mümkün olmadığını görürsünüz. İ‘timâd üzerine, verilen söz üzerine, edilen yemîn üzerine istinâd etmek gayr-ı mümkündür. Bütün harekâtta gayr-ı tabîîlik, yahud tabîîliğin son mertebesi addedilmiş seyyiât-ı ahlâkiyye var.

Hârice kulak verdiğimizde görüyoruz ki nesl-i âtîyi hazırlayacak sağlam bir terbiyenin fıkdânına hemen müttefikan hükmediliyor. Sağdan soldan işittiğimiz budur. Asıl teessür olunacak şey edeb ve hayâya ârız olan lâubâlîliktir. Meselâ iki Türk erkek, iki Türk kadınını alıp Beyoğlu'nun mülevves evlerinden birine götürüyorlar. Kendi kendimizi bu derece istihkār etmekliğimize ne kadar taaccüb edilse yeri vardır. Asıl garâbet, bizim bu kadar çabuk bozulmaklığımızdadır. Demek ki bizde hiçbir esâs ve temel yoktu. Hepsini, her şeyi o kadar çabuk, o kadar zahmetsizce terk ediverdik. maddîliğin bu derekesine inmek mûcib-i tedkîk bir mes'eledir. Çıkarılan netîce şudur ki meğerse biz sûret-i zâhirede bir iyiliğe sâhib imişiz. Ma'neviyâtımız çoktan infisâha uğramıştır. Bir fırsat bekliyor imişiz.

Bunun önüne nasıl geçilecek? İşte buna bir cevâb vermek müşkildir. İlk âmil, âile olmak lâzım geliyor. Âilelerimiz ise çok temelsizdir. Günden güne de âile za'fa düşüyor.

İkinci âmil olmak üzere mektebi görüyoruz. Mekteplerimiz ise kezâlik tedennîdedir. Mektep muallimleri, mektep idârelerindeki "Bırak yapsın, sıkma. Tabîata terk et!" sisteminden şikâyet ediyorlar. Talebenin istikbâlinden emîn olmadıklarını beyân ediyorlar.

Üçüncü âmil kānûnlardır. Fakat kānûnların kuvve-i tesbîtiyyesi, tatbîkât me'mûrlarının iktidârsızlıklarıyla ve bir de teşkîlât fıkdanıyla iyi netîce vermiyor. Hapishaneye götüreceğiniz mücrim eskisinden daha fenâ olup çıkıyor.

Bir dördüncü âmil olmak üzere dini buluyoruz. Dinin ahkâm-ı sahîhası da epeyce zamandan beri ihmâl edilmiş görünüyor. Bu noksan ma'lûmât, zayıf olanları bir kat daha za'fa düşürüyor. Dinden muâvenet beklemek şöyle dursun, dini bilakis tedennî âmili addeyliyorlar.

Bu hâl-i ma'nevîye düşmüş olan Türk halkının âtîdeki idâresi insanı düşündürüyor. Bu halkı, sıkı bir propaganda tamâmen çevirebilir ve onu pek çabuk idlâle muvaffak olur. Çünkü halk kendini toplayamayacak bir haldedir. Ona ictihâdında yardım edebilecek bir kuvvet, bir müessir göremiyoruz. Halkımızın okuyup mefhûmunu bi-hakkın anlayacağı neşriyâta bile sâhib değiliz. Başka milletlerde "cem'iyetler" gibi teşkîlât-ı ictimâiyye vardır. Bizde bunların birisi yok. Yine başka milletlerde kilisenin kezâlik pek müessir ve nâfiz teşkîlâtı vardır. Bunu o memleketlerde gördük. Şehirler gördük ki dâru'l-fünûnuyla, muallimlerniyle, kiliseleriyle ve bâ-husûs teşkîlat-ı hayriyyesiyle hemen kâmilen ma'nevî te'sîrât altına girmişlerdir. Dâru'l-fünûnlar hey'et-i ta'lîmiyyeleri, aralarındaki tesânüd-i ilmî ile hey'et-i ictimâiyyeyi mümkün olduğu kadar metânet-i ahlâkiyye ile yetiştirmeye gayret ederler. Teşkîlât-ı mezhebiyye de şâyân-ı dikkattir. Her mezheb, kendi cemâatini, diğer mezhebler cemâatleri karşısında ma'nen ve maddeten himâyet ve terbiye eder. Bütün bu teşkîlât ve bütün bu cem'iyetler ve hey'etler içinde son derece fedâkâr ve kanâat-i vicdâniyye ile çalışır meslek sâhibleri vardır."

HÂKİMLERİN YENİ KIYÂFETLERİ

Hâkimlerin, mahkeme a'zâlarının, müdde'î-i umûmîlerin kıyâfetlerinin yeknesak bir şekle konulması takarrur etmişti. Şimdi bu kıyâfet ve serpuş işlerini tanzîm etmek üzere teşekkül eden bir komisyon çalışıyor. Bu münâsebetle gazeteler hemen her gün kıyâet ve serpuş mes'elelerine âid ciddî, mizâhî türlü türlü mütâlealar, havâdisler, hattâ resimler neşrediyorlar.

Bazıları hâkimlere verilmek istenilen yeni kıyâfeti pek tuhaf buluyor, Adliye me'mûrlarıyla mülâkāt ederek onların da bu şekillerden memnûniyetsizlik izhâr ettiklerini kaydediyorlar. Bazıları bunun pek mühim ve lüzûmlu olduğunu söyleyerek Adliye Vekâleti'nin bu teşebbüsünün esbâbını îzâh ediyorlar.

[126] Komisyonun kararlaştırdığı kıyâfet ve serpuşu tuhaf bulanlar diyor ki:

"Bu mes'elede, Avrupa'ya benzemek istemenin de ma'nâsı yoktur! Çünkü Avrupa'da bu an'anevî kıyâfet eski papaslardan kalmıştır. Laik bir cumhûriyetin ise hâkimleri için Avrupa'nın papas kıyâfetini kabûl etmeye kalkışması çok garîb olur. Hâkimlerimize ve mahkemelerimize heybet verecek şey bu gülünç ve garîb kıyâfetler değil, kānûn, vicdân, adâlet gibi fazîletlerdir. Hâkimlerimiz âdil olmadıkça hangi kıyâfete girerlerse girsinler, hiçbir ehemmiyeti yoktur. Fakat bilmeyiz ki bu basit hakîkat ne vakit anlaşılacak ve ne vakit cübbelerle kavuklar bir tarafa bırakılarak, kıyâfet ve serpuşa değil, rûh ve zihniyete bakılacak? – *Tevhîd-i Efkâr*"

Evvelce muhtelif hâkimliklerde bulunmuş olan bir zât da *Tevhîd-i Efkâr* muharririne şu yolda beyânâtta bulunmuştur:

– Kıyâfet mes'elesi, bir muhît mes'elesidir. Bilhâssa hükkâmın kıyâfetinin hürmet telkîn etmesi îcâb eder. Hâlbuki bizim için biçilmiş olan kaftan hürmeti celb etmekten ziyâde bizi gülünç bir hâle sokacaktır. Halk bu müstakbel binişimizin daha mükemmel bir şeklini orta oyunlarında görmüştür. Yakalarımıza sırmalı şerid koymak esâsı da zannederim ki yeni zâbitân formalarından alınmıştır. Hâlbuki biniş ancak sâdeliği ile güzel ve tabîî olabilir. Eğer bunun yakalarını sırmalarla süslemek kabûl

edilirse böyle bir kıyâfeti iksâ edecek ne bir hâkim, ne de bir müdde'î-i umûmî bulunamayacaktır.

Lüzûmuna kāil olanlar da diyorlar ki:

"Askerlerin zâbitlerin nasıl ellerinde tüfek, bellerinde kılıç oldukları hâlde sırmalar, şeritler ve sâireler ile isti'âre-i mehâbet etmeye ihtiyâcları varsa cânîleri, hırsızları te'dîbe me'mûr olan hâkimlerin, mahkeme a'zâlarının, avukatların, müdde'î-i umûmîlerin, mübâşirlerin bu ihtiyâcdan âzâde olmadıkları elbette kābil-i inkâr değildir. İşte bunun için mensûbîn-i Adliyye'nin kıyâfetleri de mahkemeye işi düşenler üzerine dehşet değilse de hürmet ve ihtirâm hissi ilkā edecek bir şekle ifrağ edilmelidir. Hâkimlerin kıyâfetlerini tebdîl etmenin Adliyecilerimizin mehâbetini tezyîd etmesinden başka bir fâidesi daha olacaktır. Bu fâide de memlekette şekl-i hükûmetin tebeddül ettiğine, cumhûriyet adliyelerindeki adâletin istibdâd ve Meşrûtiyet devirlerindeki adâlete benzemeyeceğine herkesi inandırmasıdır." – *Vakit.*

İleri sürülen bu sebeplerden son zamanlarda hâkimlerin ilkā-i mehâbet ve hürmet edemeyecek bir şekil ve vaz'iyette bulundukları anlaşılıyor. Acaba hakīkaten böyle midir? Bi't-tabi' Adliye Vekâleti bu bâbda tedkīkāt icrâ etmiş, her taraftaki hâkimlerinin mürâcaatı üzerine böyle bir teşebbüste bulunmuştur!

Hâkimlerimizin bugünkü şekil ve kıyâfetleri tedkīk olunursa iki nevi' şekil ve kıyâfet olduğu görülür. Birisi cübbeli, sarıklı ve sakallı hâkimler, diğeri de sivil, matruş -bazılarının bıyıkları da kesik- fesli hâkimler. Acaba halka ilkā-yı mehâbet edemeyen hangi nevi' şekil ve kıyâfetlerdir? Komisyonun binişe benzer geniş bir şey tensîb ettiğine bakılırsa mehâbetsizliğin sivil kıyâfette olduğu kabûl edilmiş oluyor. Bâ-husûs son zamanlarda pek genç olan Adliye hâkimlerinin bazılarının bıyıklarını da burnu dibinde birkaç tüy bırakacak derecede kesmiş olmaları halka karşı ilkāsı lâzım gelen mehâbetten bu nevi' hâkimleri büsbütün tecrîd etmiş oldu. Esâsen Anadolu halkı öteden beri mehâbetli kıyâfeti bıyık ve sakal ile sarıkta görmeye alışmış olduğu cihetle bu yeni sivil ve bıyıksız şekil ve kıyâfetler pek tuhafına gitmiş olsa gerek!

Bu nokta-i nazardan Adliye Vekâleti'nin hâkimleri halka mehâbet ve hürmet ilkā edebilecek bir şekil ve kıyâfete sokmaya teşebbüsü ma'nâsız değildir. Bilakis, bunda esâs i'tibârıyla isâbet vardır. Anadolu'nun iç taraflarını gezip de halkımızın ahvâl-i rûhiyyesine vâkıf olanlar bazı sivil hâkimlerimizin son şekil ve kıyâfetlerinin halka ilkā-yı mehâbet edemeyecek derecede olduğunu teslîm ederler. Anadolu halkının cübbeli, sarıklı, sakallı bir kadının huzûrunda duyduğu hiss-i hürmet başkadır. Sivil, sakalsız, bıyığı kesik genç bir hâkimin karşısında duyduğu hiss-i hürmet başkadır. Bunu teslîm ve i'tirâf etmemek, binâenaleyh Adliye Vekâleti'nin bu mehâbetsizliği izâle husûsundaki teşebbüsâtını esâs i'tibârıyla haklı görmemek kābil değildir.

Ancak komisyonun bu husûsta hatâya düştüğü anlaşılıyor. Komisyon bu karârın sâik-i hakīkisini gāliba idrâk edemedi. Yoksa biz mi yanlış düşünüyoruz? İlkā-yı mehâbetten mahrûm olan hâkimlere mehâbet-bahş olabilecek bir şekil ve kıyâfet ta'yîni mes'elesinde komisyon ecnebî hâkimlerini nazar-ı dikkate almak gafletinde bulunmuş, ecnebî kıyâfet ve serpuşlarına benzer bir şeklin kabûlü cihetine gitmiştir. Bu yüzden bazı gazeteler mes'eleyi ciddiyet sahasından çıkararak mizâh vâdîsine dökmüşlerdir. Yoksa hükkâmın kıyâfeti mes'elesi kemâl-i ciddiyet ve ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacak bir mevzû'dur.

Komisyonu böyle ecnebî kıyâfet ve serpuşlarını kabûle sevk eden ne olduğunu biz bilmiyoruz. Acaba komisyon bizde halka ilkā-yı mehâbet ve hürmet edebilecek bir kıyâet ve serpuş olmadığına mı kāil oldular? Yoksa komisyonu teşkîl edenler de bilâ-kayd ü şart garbcı zevât mıdır? Her hâlde bu husûsta ne düşündüklerini, hangi esâslar üzerine ibtinâ-yı karâr ettiklerini bilmiyoruz. Ortada ma'lûm olan bir şey varsa o da komisyonun hatâsıdır.

Evet, ecnebî hâkimlerinin giydikleri serpuşlar ve mantolar o milletlerin asırlardan beri devâm eden an'anelerinin devâmı olmak i'tibârıyla onların nazarında o kıyâfet ve serpuşların ilkā-i mehâbet edecek bir hâlde olduğuna şübhe yoktur. Fakat başka bir millet nazarında o kıyâfet ve serpuşların ilkā-yı mehâbet etmesi şöyle dursun, mahkemeleri gülünç bir hâle sokar.

Bu gibi husûsâtta esâs, an'anenin muhâfaza ve idâmesidir. Yoksa **[127]** yeni bir şekil ve kıyâfet îcâdı değildir. Böyle olunca bizim ihtiyâr edeceğimiz şekil ve kıyâfet de pek vâzıh sûrette ta'ayyün eder. Mâdem ki esâs, an'anenin muhâfazasıdır, o hâlde bizim asırlardan beri hükkâmımızın kıyâfet-i asliyyesini nazar-ı i'tibâra almak lâzımdır. Bu kıyâfet ise o kadar muayyen ve vâzıhtır ki bu husûsta hiçbir tedkīk ve tereddüde mahal yoktur. Sarık, sakal, cübbe. İşte bizde halka mehâbet ve hürmet ilkā edecek kıyâfet ancak budur. Bu kadar basît ve bedîhî bir hakīkati komisyonun idrâk edemeyeceğine biz inanmak istemiyoruz. Eğer maksad denildiği vechile halka mehâbet ve hürmet hissi ilkā ise. Yok eğer bu tebdil-i câmede bizim bilmediğimiz başka bir maksad var ise ona diyecek yok.

Doğru yol, hak ve hakīkat yolu o kadar karışık ve dolambaçlı değildir. Biraz görür gözü, düşünür kafası olanlar onu görür ve idrâk edebilir.

Komisyonu âcizâne şöyle bir tavsiyede bulunmak isteriz: Eğer maksad halka ilkā-yı mehâbet ve hürmet ise bu husûsta ecnebî kıyâfet kolleksiyonlarını ber-taraf ederek kendilerine hürmet ve mehâbet ilkā etmek istediğimiz halkamızın ahvâl-i rûhiyye ve şerâit-i ictimâiyyesini nazar-ı i'tibâra alsınlar. Adliye vekîli de son beyânâtında "her hâlde memleketimizin şerâit-i ictimâiyyesine muvâfık bir şekil" ihtiyâr edileceğini söylüyorlar ki şâyân-ı şükrandır. Binâenaleyh sarıklı hâkimlerin esnâyı muhâkemede sarıklarını çıkarmaları şöyle dursun, diğer hâkimlerin de sarık ve cübbe giymeleri ihtimâli vardır. Eğer memleketimizin şerâit-i ictimâiyyesi nazar-ı i'tibâra alıncaksa…

HİLÂL-i AHDAR Teşkîlâtı ve Faâliyeti Taşralarda Teessüs ve Tezâyüd Ediyor

Sıhhî Sahîfeler yazıyor:

"İktisâdî ma'zeretler serd edilerek pek zayıf bir ekseriyet tarafından Millet Meclisi'nin son celselerinde rahmet-i Rahmân'a kavuşan Men'-i Müskirât Kānûnu bugün memleketin hemen her tarafında günden güne mütezâyid bir tahassürle aranmaktadır. Gāyesindeki ulviyeti kendisine en büyük rehber olarak kullanan Yeşilay Birliği taşralarda müte'azzız bir teşkîlâtı yok iken birçok tarafdârlar, fahrî propagandacılar kazanmıştır.

Hâs bir meb'ûsumuzun dediği gibi içki ihtiyâc-ı medenî olarak değil, bilakis medeniyet ve âile düşmanı olarak tanınmış ve idmancı gençlerimiz teşkîlâtlarında kuruluğu mukaddes bir umde olarak kabûl etmişlerdir. Eskişehir kü'ul mücâdelesinde de tıbkı İstiklâl Harbi'nde oynadığı mühim ve hayâtî rolü oynamaya karâr vermiştir."

Hızır İlyas günü kırlarda dolaşan seyyâr jandarmalar alenî içki içenleri pek sıkı bir sûrette ta'kīb etmiş, içki yüzünden ufak bir zâbıta vukūâtının tahaddüsüne meydân verdirmemişlerdir.

Bayram günü şehrin iki büyük câmiinde Hilâl-i Ahdarcılardan Doktor Fahreddin Kerîm ve şehrin kıymetli ulemâ ve da'vâ vekîllerinden Osman Nuri Efendi taraflarından içkinin ictimâî ve sıhhî mazarrâtı hakkında mev'izalar îrâd edilmiş ve bu mev'izalar bütün halk tarafından harâretle takdîr edilmiştir.

Bütün bu cereyânlar gösteriyor ki içki düşmanlığı her fırsattan istifâde ederek şuûrî bir tarzda halkımız arasında kuvvetleşiyor. Gelecek devre-i intihâbiyyede tıbkı Amerika'da olduğu gibi meb'ûs nâmzedleri yaş ve kurular arasından tefrîk edilirse hiç şaşmayalım."

Yeni Eserler:

Hindistan'da İSTİKLÂL MÜCÂHEDELERİ

Büyük İslâm mücâhidi Ebû'l-Kelâm Ahmed hazretlerinin İngiliz mahkemesi karşısında hamâset ve şehâmet-i İslâmiyyeyi tecellî ettiren mühim nutku ahîren "*Hindistan'da İstiklâl Mücâhedeleri*" nâmıyla bir risâle hâlinde intişâr etmiştir.

Mevlânâ Ebû'l-Kelâm Ahmed İslâm âleminin yüzünü ağartan mücâhid ve müceddid-i ulemâ-i İslâmiyyedendir. Müşârun-ileyh Hindistan'ın meşhûr kahraman-ı millîsi Gandi ile hemen hemen Hindistan'ın bütün merâkizini dolaşmış ve Hindistan'ı İngiliz zulüm ve istibdâdına karşı kıyâm ettirmek için her yerde îrâd-ı kelâm eylemiştir. 1920 senesinin Ağustos'unda Hindistan Millî Kongresi'yle Hilâfet Cem'iyeti İngiliz Hükûmeti'ne karşı boykotaj tatbîkini, hükûmetin mekteplerini, mahkemelerini, meclislerini, me'mûriyetlerini terk etmeyi, İngiliz emti'asını kullanmamayı, hizmet-i askeriyyeye sülûk etmekten istinkâf etmeyi, nihâyet hükûmete vergi te'diye etmemeyi kararlaştırmıştı. İngiltere Hükûmeti bu vaz'iyet karşısında kalınca halk nazarında iâde-i i'tibâr etmek ümidiyle İngiltere veliahdinin Hindistan'da bir seyâhat icrâ etmesini tensîb etmiş fakat İngiltere'nin maksadını anlayan Ulemâ-yı İslâmiyye Cem'iyeti İngiltere veliahdinin ziyâretine karşı da boykotaj tatbîkine karâr verdiklerinden İngiltere veliahdi Hindistan'ı ziyâret ettiği zaman ümid olunan hüsn-i kabûlü görmemiş, seyâhati bir netîce vermemişti. Buna karşı İngiltere olanca şiddetiyle hareket ederek ictimâ ve hürriyet-i kelâmı en müdhiş kaydlarla takyîd etmek istemiş ise de Mevlânâ Ebû'l-Kelâm halkı adem-i itâate teşvîk etmiş, hükûmet evâmirine karşı gelenleri derdest etmiş ve birkaç gün zarfında hapishanelerin hepsi dolmuş, derdest olunanların adedi 50.000'i geçmiş, hükûmet mahbûsları i'âşeden âciz kalmış, binâenaleyh herkesi serbest bırakmaya başlamış!

Bu vaz'iyet karşısında nâçâr kalan hükûmet bütün bu iğtişâşların menba'ı ve sâiki addettiği Mevlânâ Ebû'l-Kelâm'ı tevkîf ederek îrâd ettiği nutuklarından dolayı muhâkeme ve nihâyetü'l-emr müşârun-ileyhi iki sene **[128]** hapse mahkûm eylemiştir. Mevlânâ Ebû'l-Kelâm muhâkemesi esnâsında mahkemeye hitaben pek mühim bir nutuk îrâd etmiştir ki baştanbaşa me'alî ve hakāik-i İslâmiyye ile mâlîdir.

İslâm hükûmetinin mâhiyetini, zulüm ve istibdâda, ecnebî devletlerin tasallutuna karşı müslümanların alacakları vaz'iyeti, ta'kīb edecekleri hatt-ı hareketi, İslâm ulemâsının hak ve adâlet uğrunda mücâhedelerini, İs-

lâm hamâset ve şehâmetini, emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker vazîfesinin ma'nâsını ve sûret-i îfâsını, İslâm târîhinin geçirdiği edvâr-ı târîhiyyeyi bugünkü müslüman Hindistan'ın intibâh ve mücâhedesini, hedeflerini, Hindistanlıların İngilizlere karşı İngilizlerin satvet ve ceberutuna karşı aldıkları celâdetkârâne ve fedâkârâne vaz'iyeti îzâh etmesi i'tibârıyla bu âteşîn nutuk büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Bundan başka Hindistan ulemâsının târîhte mü'ebbed bir kıymet-i iftihâr bırakan eski İslâm âlimlerinin rûhunu şâd edecek bülend bir seviyede oldukları, Hindistan'ın istiklâl ve teceddüd mücâhedesinde alemdarlık vazîfesini îfâ ettikleri bu nutuktan anlaşılmaktadır. İskiklâl ve hürriyet mücâhedesini sevk ve idâre edecek böyle güzîde ve fedâkâr alemdârlara sâhib olan bir milletin rehâ bulması muhakkaktır. Bu fedâkâr alemdârların zuhûru bir milletin halâs-ı ma'nevîsini tebşîr eder. maddî rehâ ise bu ma'nevî rehâyı mutlaka ta'kîb eden bir merhaledir. Mevlânâ Ebû'l-Kelâm Ahmed hazretlerinin naklettiğimiz nutku bu ma'nevî rehâyı ifâde etmekte ve Hindistanın maddî rehasına karşı dikilen mâniaları yıkmak için kuvvâsını tahşîd etmekte olduğunu göstermektedir. Hayât-ı İslâmiyyenin bu safahatına müslümanların ıttılâ' etmeleri lâzım geldiğine kâni' olduğumuzdan evvelce hulûsası *Sebîlürreşâd*'da neşrolunan bu nutku bu def'a aynen tercüme ederek risâle hâlinde neşrediyoruz. Fîâtı on kuruştur. Posta ücreti yüz paradır.

MEBÂNÎ-i VAKFİYYE

Mebânî-i Vakfiyyenin Hakk-ı Tasarrufu Hakkında Mühim Bir Nizâ'

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'na istinâden Maârif Vekâleti medreselerin binâlarına da sâhib çıkmaya kalkışmıştır. Evkāf Müdüriyeti ise Maârif Vekâleti'nin bu iddiâsını fuzûlî ve hakk-ı tasarruf esâsını ihlâl edici bir teşebbüs sûretinde telâkkī etmektedir. Evkāf Müdüriyeti Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnuyla mebânî-i vakfiyeden olan medrese binâlarının Evkāf'tan alınmaya teşebbüs edilmesini gerek vakfın esâsâtına, gerek ahkâm-ı kānûniyyeye tamâmıyla mugāyir görüyor. Ve bunun için Maârif Vekâleti'nin bu fuzûlî teşebbüsünün hiçbir şeye muvâfık olmadığını mâfevki olan Başvekâlet'e anlatmaya çalışıyor.

Eskiden yani Evkāf da Maârif gibi bir vekâlet iken kuvve-i icrâiyye arasında söz sâhibi iken herhangi münâza'un-fîh bir mes'elenin hudûsü hâlinde iki dâire de müsâvî salâhiyet ve nüfûz ile fasl-ı da'vâya çalışırlardı. Şimdi ise Evkāf Vekâleti ilgā edilerek Müdüriyet'e inkılâb ettiği cihetle doğrudan doğruya evkāfın hukūkunun muhâfaza edecek bir vekîl yoktur. Bu vazîfe ilâveten Başvekâlet'e mevdû'dur. Yani evkāfın hukūkunu Başvekâlet himâye ve müdâfaa edecektir. Umûr-ı şer'iyye de böyle. Umûr-ı Şer'iyye'nin de doğrudan doğruya Hey'et-i Vekîle arasında bir vekîli yok. Müdüriyet-i Umûmiyye sûretinde bir Diyânet İşleri Riyâseti var. Bunun da mâ-fevki Başvekâlet olduğu cihetle umûr-ı dîniyyenin muhâfaza ve himâyesi de yine Başvekâlet'e âid oluyor demektir.

Din ile siyâsetin tefriki nazariyesine göre yapılan bu tebeddülün o nazariyeye tamâmıyla muvâfık olup olmadığını, dinin hükûmetten hakīkat-i hâlde tefrîk edilmiş olup olmadığını burada tedkīk edecek değiliz. Bu uzun bir bahistir. Ayrıca tedkīk edilmeyece muhtâcdır. Bugün hakīkat olan bir şey ise umûr-ı dîniyye ile evkāfın hükûmetten tamâmıyla tefrîk edilmemiş olduğu, yalnız umûr-ı şer'iyye ve evkāfı doğrudan doğruya tedvîr ve müdâfaa ile muvazzaf ve sâhib-i salahiyet ve nüfûz-ı müstakil bir vekâletin ilgā edilerek Şer'iyye'nin bir Riyâset, Evkāf'ın da bir Müdüriyet-i Umûmiyye hâline ifrâğı ve her ikisin Başvekâlet'in emri ve mes'ûliyeti altına verilmesidir.

Onun için bugün Maârif Vekâleti ile Evkāf arasındaki münâza'un-fîh mesâilde Evkāf Müdüriyet-i Umûmiyyesi doğrudan doğruya teşebbüsâtta bulunamıyor. Ma'rûzâtını Başvekâlet'e arz etmekle iktifâya mecbûr oluyor. Demek ki medrese binâlarına Maârif Vekâleti'nin sâhib çıkmasına karşı hukūk-ı evkāfın muhâfazası başvekîlin elinde bulunuyor. Vâkı'â Hey'et-i Vekîle arasında umûr-ı dîniyye ve evkāfın mümessil ve müdâfi'-i mes'ûlü daha fazla nüfûz ve salâhiyet sâhibi olan başvekîlin olması mûcib-i memnûniyettir. Fakat Başvkalet'in umûr-ı mu'addala-i devlet ile meşgūliyeti ve esâsen mesâil-i dîniyye ve evkāf ile adem-i ihtisâsı hasebiyle hukūk-ı evkāfı ne dereceye kadar muhâfaza ve müdâfaa edebileceğine bu medreseler binâsı mes'elesi fiilî bir misâl teşkîl edecektir. Biz ümid ederiz ki Başvekâlet Evkāf vekîlinden daha ziyâde hukūk-ı evkāfı sıyânet ve müdâfaa edebilecektir.

Sebîlürreşâd'ın her kāri lâ ekal iki kişiyi daha abone kayd ederse mecmûamızın neşri husûsunda pek büyük lütufta bulunmuş olurlar.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

03 Temmuz 1924 | 30 Zi'l-ka'de 1342 | * Perşembe * | 03 Temmuz 1340 | Cild: 24 - Aded: 607

ESRÂR-ı KUR'ÂN

(وَقَالُوا اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا ۘ سُبْحَانَهُ....)[1]

4

Cenâb-ı Hak herhangi bir şeyi takdîr eder, vaz'-ı bedî'iyle vücûda getirir de sonra onu yine onun için çizmiş olduğu kānûn ve nehc-i ilâhîsini ta'kīb ile mükellef tutarsa artık onun için kānûn-ı ezelin sâha-i şümûlünden hâricde kalabilmek yahud gösterdiği yoldan inhirâf edebilmek imkânı olamaz.

Bütün mahlûkāt arasından Benî-Âdem'in yeryüzünde halîfe olmasına meşiyet-i ilâhiyyesi taalluk edince insanın bedenine ve kafasına bunun için lâzım gelen a'zâ ile idrâki tevdî' etti. İnsan da kendisi için meşiyetin çizdiği yoldan yürümeye başladı. Vâkı'â ebnâ-yı beşer arasında bu mevâhibden istifâdeye kudret-yâb olamayanlar yok değil. Lâkin böylelerinin yanı başında aynı mevhibelerle hilkatlerinin gāyesine varanlar mevcûd.

Mâdem ki Fâtır-ı Hakîm gözü görmek, kulağı işitmek, dili söylemek, deriyi hissetmek, dimâğı düşünmek, mideyi hazm etmek, böbrekleri bevl ifrâz etmek, kalbi de vücûdu beslemeye sâlih kanları a'zâ-yı bedene sevk edip kirlenmiş kanları tasfiye görmek üzere akciğerlere sevk eylemek için takdîr buyurmuştur. Gerek bu a'zâ ve cevârihden gerek cevf-i sadrî ve batnîdeki ahşâdan hiçbiri dest-i ezelin kendisine çizdiği kānûna karşı gelemez. Binâenaleyh göz işitmeye, kulak görmeye, kalb böbreklerin vazîfesini edâ etmeye kalkışmaz.

Mâdem ki Hallâk-ı Kerîm kamere kendisi için mukadder olan menâzile hübûtu, şemse manzûmesiyle birlikte seyri, arza da fezâ içinde ve kendi mihveri etrâfında mevâsimi ve gece ile gündüzü vücûda getirecek tarzda devr u seyrânı takdîr buyurmuştur. Artık bunların biri için seyrinden yahud Allah'ın emrettiği vazîfesinden inhirâf imkânı tasavvur olunabilir mi? Hiçbir zaman olunamaz. [2](لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِى لَهَا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ)

Hulâsa yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerîme sevâbıkıyla, levâhıkıyla birlikte olarak ancak bir hakīkati bildirmek için gelmiştir ki bir takım ukūl-i kāsıra o hakīkati idrâk edememek yüzünden hâlikla mahlûku birbirine benzetiyor, sâni'le masnû'u yek-diğerine karıştırıyor.

Tefsîr etmekte olduğumuz Bakara âyetine gelince [3](بَلْ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ) nazm-ı celîliyle mesbûktur ve şübhe yoktur ki nass-ı kerîmi Mesîh'in ibnullâh olduğuna zâhib olan nasârâ ile Cenâb-ı Hakk'ın kız evlâd edindiğini yahud ekilen ekinlerden, kesilen hayvanlardan kendisine hisse aldığını tevehhüm eder ve buna benzer diğer bir takım evhâma kapılan kimselerin da'vâsını reddetmektedir.

Kezâlik Âl-i İmrân sûresindeki âyet-i celîlenin maksad-ı nüzulü Mesih'in ibnullâh olduğuna kāil olanları reddetmekten başka bir şey olmadığı zâhirdir. Zira nass-ı kerîmi sarâhaten nâtık olmaktadır ki İsa aleyhi's-selâmın nezd-i ilâhîdeki mertebesi Hazret-i Âdem aleyhi's-selâmın mertebesi **[130]** fevkinde değil, nasıl Hâlik-ı Zü'l-Celâl Âdem'i topraktan vücûda getirdikten sonra bir hilkat-i kâmile şeklini almasını emredince Âdem Hâlıkı'nın emrine isyân ve hükmüne muhâlefet edemediyse İsa'yı da anası Meryem'in karnında Cenâb-ı Hak aynı sûretle tekvîn etti. O Hâlik-ı Zü'l-Celâl'dir ki turâb için Mesîh'in

[1] Bakara Sûresi 2/116.

[2] Yâsîn Sûresi 36/40.

[3] Bakara Sûresi 2/116.

müteşekkil bulunduğu mevâdda istihâleyi takdîr buyurup müteâkiben ona sûret verdi, rûh-ı ezelîsinden nefh etti, o da tâmmü'l-hilka bir beşer olarak meydâna çıktı. Acaba Cenâb-ı Hak tarafından vücûda gelmesi emrolunan İsa için bu irâde-i sübhâniyyeye isyân yahud bu emre muhâlefet kudreti mutasavver midir?

Sûre-i Yâsin'deki âyet-i kerîmeye gelince Hallâk-ı Azîm'in ölmüş insanlara yeniden can vermek, toprak hâline gelmiş ecsâdı haşr u ba's etmek kudretini gösteremeyeceği vehminde bulunanları red için nâzil olduğu âşikârdır.

Şu hâlde bütün bu âyetlerden maksad-ı Hâlik birdir ki o da Allah'ın mahlûkātı arasından bazılarının emr-i ilâhîye karşı gelebileceği vehminde bulunanlarla mazhar-ı tekrîm olmuş kulları içinden bir takımını Cenâb-ı Hakk'ın kızı, yahud oğlu telâkkī edenlere hücûm ve redden başka bir şey değildir.

Binâenaleyh mahlûkātından hiçbir şey için Cenâb-ı Hakk'ın bir emr-i kavlîsi olduğuna ve hiçbir küllün "kün" kelimesinin arkasından yahud bu kelimenin sudûru esnasında hudûs bulduğuna dâir bu âyet-i celîlede kat'î bir delâlet yoktur. Her ne kadar müfessirler bu husûsta birçok sözler söylemişlerse de nazar-ı im'ân ile bakanlar âyet-i kerîmeyi onların anladıklarından büsbütün başka ma'nâda görürler. Evet, şayet "kün" kelimesi emr-i kavlîyi müfîd olaydı, yahud nazm-ı âyet-i me'mûrunbihin derhal husûlüne delâlet edeydi "fe-yekûn" kelimesi böyle istimrâr ve teceddüde dâll olan muzâri' sîgasıyla gelmezdi. Fâ harfiyle birlikte gelen muzâra'at sîgasının anlattığı ma'nâ şudur: Allâhu Zü'l-Celâl bir emrin vücûda gelmesini ister de onu nazm ve ibdâ' ederse o emr mübdi' ve sâni'inin irâde ve hikmeti vechile fevren tekevvün eder ve hilkat-pezîr olur. Şübhesiz Allâhu Zü'l-Celâl'in kâinâtı ibdâ' ve takdîri o hâdiselerdendir ki uzunluğu, kısalığı i'tibârıyla aralarında tehâlüf bulunan bir zaman istihlâk eder. Bununla beraber mevzû'-ı bahs olan zaman her hâlde teceddüd ve imtidâd edip duran bir zamandır. Allâhu Zü'l-Celâl kâinât-ı kübrâyı teşkîl eden eczâ-yı dakīkadan birinin tekvînini murâd edince o ufak cüz'ün husûlüne irâde-i ilâhiyye taalluk ettiği ve kudret-i ilâhiyye onun tekevvünü için muktezî esbâbı ihzâr eylediği gibi o şey de tekevvün eder. Nasıl ki [4](وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ . ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِى قَرَارٍ مَكِينٍ . ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ اَنْشَاْنَاهُ خَلْقًا اٰخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ اَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) nazm-ı celîli bu terkîbi göstermektedir.

Binâenaleyh Fâtır-ı Zü'l-Celâl hilkatin her ânında kazâsını yürütücüdür, mukaddirdir, musavvirdir, âmirdir. İnsan da bütün şu zikrolunan etvâr-ı hilkatinde ister istemez me'mûrdur, îcâbete mecbûrdur. Bu i'tibâr ile insan Allah'ın kavânîn-i takdîri miyânına koyuduğu ve kavânîn-i kevniyyesinin rûhu ittihâz eylediği o emr-i ilâhî ile tavırdan tavıra tekevvün edip durmaktadır. Nitekim [5](ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ وَهِىَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ) âyet-i celîlesi de bunu müeyyiddir.

Bu i'tibâra göre tekevvün hem fevrî hem tedrîcî oluyor. Fevrî olması şu sûretledir: meselâ kâinât-ı mükemmele arasından insan bir takım zerrât-ı sagīreden terekküb ederek muhtelif etvâra girer. Binâenaleyh bütün ahvâl zerreye ve tatavvurât-ı muhtelifesinde takdîr-i ilâhîye nişânedir ve hilkatin sırr-ı tabîîsi bulunan emr-i tekvînîye muhâtabdır. Bu etvârın kâffesinde sun'u pek bedî' olan kudretin münkādıdır, mutî'idir. O dest-i kudret ki husûlünü istediği evsâf ve mümeyyezâtı itmâm edinceye kadar ilâve eder, tay eder, tasvîr eder, takdîr eder durur.

Şâyed tekevvünün fevrî olması başka bir ma'nâda olsaydı Hazret-i İsa'nın hilkatini bildiren âyet-i celîle (ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ) yerine (ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَكَانَ) tarzında vârid olmak îcâb ederdi.

Bununla beraber ecza-yı muhtelifeden mürekkeb olan ve mevcûdât-ı sâireden tevellüd ıztırârında bulunan bir mevcûdun fevren hilkati meşhûdâtımıza muhâlif olduktan başka Kitâb-ı Kerîm'inde [6](فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيلا) buyuran Fâtır-ı Hakîm'in kavânîn-i kevniyyesiyle de kābil-i te'lîf değildir.

Mamafih ileride gelecek âyât-ı kevniyyenin tefsîrinde bu mevzû'a dönerek keyfiyet-i tekvîne ve kâinattan bir kısmının diğerine nisbetine dâir inşâallah mütâla'âtımızı bildireceğiz.

YİNE *NÛRU'L-BEYÂN*'CILAR

Nûru'l-Beyân mütercimleri son îzâhlarının dördüncü fıkrasında te'vîlin netâicini beyân sadedinde "Kelâmı zâhirinden ma'nâ-yı muhâlifine ircâ' edenler de bulundu" diyorlar ve bu vesîle ile zuhûra gelmiş olan fırak-ı dâlleden bazılarının isimlerini zikrederek ehl-i sünnet ve cemâat ulemâsının bunlara karşı mücâhedelerini takdîr ile yâd ediyorlar.

[131] Kelâmı zâhirinden ma'nâ-yı muhâlifine ircâ' etmek esâsen te'vîl değil, bir tahrîf ise de biz buradaki ifâdenin netîcesine tamâmen iştirâk ederiz. Ehl-i sünnet ve cemâat ulemâsı, dâimâ hak ve i'tidâl ve insâf esâsı üzere yürüdüklerinden hevâ-i nefsânînin telkīn et-

[4] Mü'minûn Sûresi 23/12-14.

[5] Fussılet Sûresi 41/11.

[6] Fâtır Sûresi 35/43.

tiği yanlış yollardan yürüyenlere karşı ilimde silah olarak kullanılacak pek güzel usûl ve kavâ'id tesbît etmişler ve bu usûllerini de hep kitap ve sünnetin istikrâ-i tâmmı üzerine istinâd ettirmişlerdir. Bunlardan birisi de "Hilâfına bir delîl bulunmadıkça nusûs zevâhirine haml olunur" kāidesidir. Bunun bir mütemmimi de "Bir nas veya bir kelâm vücûd-ı ihtimâlinde dâhil olmayan bir ma'nâya aslâ haml olunamaz." Binâenaleyh kelâmı ma'nâ-yı muhalifine haml etmek aslâ câiz değildir. Bütün bu kāidelerin esâsı da şu cümlede hulâsa olabilir: "Her kelâm kendi ma'nâsını ifâdeye mevzû'dur, bir sözü vaz'ı vechile kullanmayan veya anlamayanlar onu suistimâl etmek haksızlığında bulunmuş olurlar."

İşte te'vîl bahanesiyle nusûsu, muhtemeli olmayan bir takım maânî-i fâsideye haml etmeye çalışan ehl-i hevâ kelâmın bu vaz'-ı aslîsine tecâvüz zulümkârlığından bulunduklarından dolayı ehl-i sünnet ve'l-cemâat kendileriyle bi-hakkın mücâhede ederek dine ve ilme aklî ve naklî hizmette bulunmuşlardır. Ehl-i sünnetin bu hizmetlerini bu kere tebcîl eden *Nûru'l-Beyân* mütercimlerini de biz bu ehl-i sünnet ulemâsı miyânında görmek istediğimizden dolayı tercümelerinde gördüğümüz, münharif veya muhâlif noktaları ihtâr ile bir hizmet-i dîniyyede bulunmak ve kendilerini söylemiş oldukları sû-i te'vîl netâicinden sıyânet etmek istemiş idik.

Tefsîr, müfessirin ayn-ı lisânındandır. Bir lisândaki sözü diğer bir lisân ile tefsîr etmek esâsen gayr-ı mümkündür. Bunu yapabilmek için evvel-emirde tefsîr olunacak aslı tercüme eylemek ve o tercümeye göre tefsîrini ilâve etmek îcâb eder. Bundan dolayı *Nûru'l-Beyân*'cılar ne kadar tefsîrden, te'vîlden dem vursalar yaptıkları şey bir tercüme taslağından başka bir şey değildir. Tercüme ise nakl bi'l-ma'nâ demektir. Nakl bi'l-ma'nânın nakliyâtta o kadar ehemmiyeti vardır ki bunu ancak bilmeyenler veya haktan korkusu olmayanlar istisgār edebilir. Bu noktayı iyi anlayabilmek için bir mahkemede bir şâhidin veya müdde'înin ifâdesindeki kuyûdun ehemmiyetini, tercüme veya istinâbe hâlinde en küçük bir yanlışlığın ne tehlikeli netîcelere müncer olabileceğini düşünüvermek kâfidir.

Bunu derpiş edince pekâlâ görülür ki tercüme ve nakl bi'l-ma'nâda vukūa gelecek yanlışlıkların, inhirâfların tehlikesi bir âyetin lisân-ı aslîsiyle yanıbaşında ahz-ı mevki' edecek sû-i te'vîllerinin netâic-i seyyiesinden daha hatar-nâktır. Meselâ [7](فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ) âyetini birisi çıkıp da Arabî olarak (ای سویهن سبع تسویة) diye te'vîl etse, burada cüz'î bir mülâhaza muhâtablara bu te'vîlin butlânını ifhâm edebilir. Fakat aslından bir şey anlamadığı farz olunan Türk müslüman muhâtablara karşı mütercimlerin yaptıkları gibi "yedi kat' tesviye etti" diye bir ma'nâ verilirse bu muhâtablar için kendi fikr-i selîmleriyle bu hatâyı keşf etmek imkanı yoktur. Binâenaleyh tercüme tarîkinden gelen bu gibi yanlışlıkların nâmı sû-i te'vîl değil, açıktan açığa bir tahrîf olur. Sebebi adem-i vukūf veya kasd, her ne olursa olsun netîce aynı netîcedir. Başka ayetlerde "tıbâkan" kaydı bulunması bahanesiyle haydi buraya bir kat ilâvesi "Tıbâk demek kat demek ise" bir dereceye kadar ma'zur görülse bile "yedi kat tesviye" ta'bîriyle "yedi"yi ve "kat"ı semâdan kaldırıp tesviyeye yapıştırmak, bu âyetin câlib-i dikkat olan husûsiyetine nazaran bunun iltizâmî bir yanlışlık olduğunu söylemeye hak vardır gibi görünüyor.

Burada ehl-i sünnet ulemâsını tebcîl eden mütercimler, yukarılarda îmânın ta'rîfini yazarken Mu'tezileler ve Havâric mezheblerini nakletmişler ve ehl-i sünnetin mezhebini kāle almaya tenezzül etmemişlerdi. Daha garibi o sözü Ebûssuûd ve Kādî Beyzâvi'den alırken onların cerh için naklettikleri fıkrayı alıp iltizâm ile beyân ve müdâfaa ettikleri ehl-i sünnet mezhebini lâ-şey gibi atıvermişlerdi. Ve Fâtiha'da hidâyetin ma'nâsında olduğu gibi bazı yerlerinde de Mu'tezile mezhebini iltizâm eylemişlerdi. Herkesin ma'lûmudur ki, küfür, îmânın zıddı veya nakīzi bir ma'nâdır. Zıdların, nakīzlerin ma'nâları da yine zıdlarıyla ölçülür ve onunla inkişâf eder. Îmân mütercimlerin iltizâm ettikleri Mu'tezileler ve Havâric mezhebinde olduğu gibi i'tikād ve amel mecmû'u olduğuna göre bunlardan birinin noksanıyla îmân gitmiş ve küfür kapısı açılmış olacaktı. Şu hâlde küfür: İ'tikādı veya ameli, yahud ikisi de bulunmamak diye ta'rîf ve tefsîr edilmek lâzım gelirdi. Fakat müellifler küfre gelince ne îmân hakkında iltizâm ettikleri mezheblerin muktezeyâtına ittibâ' etmişler, ne de ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebine mürâât eylemişlerdir. Çünkü ehl-i sünnete göre îmân dinde sübûtu kat'î olan şeyleri, ta'bîr-i âharla [8](ماجاء به الرسول [= Raesûlullāhın getirdiği şeyler])i kalb ile tasdîk ve lisân ile ikrâr, küfür de bunları tasdîk ve iz'ân etmeden setr ve inkâr eylemektir. Ancak (اِلّا مَنْ اُكْرِهَ [= Yalnızca zorlananlar müstesnâ]) nassı mûcebince lisân ile ikrârın vücûbu hâl-i ikrahta sâkıt olur. Binâenaleyh yalnız Allah'ı inkâr değil, Peygamber'i ve Peygamber'in tebliğinde şübhe olmayan herhangi bir husûsu ve meselâ Kur'ân'dan bir âyeti veya kat'iyyü'd-delâle ma'nâsını inkâr dahi küfür cümlesindendir. Amel ise îmânın aynı değil, netîcesi ve kemâlidir.

Mütercimler îzâhâtın beşinci fıkrasında muhtelif tefsîr mesleklerini **[132]** kayd etmek istiyorlar. Her âlimin mütehassısı olduğu mesleği nokta-i nazarından bir tefsîr yaz-

[7] Bakara Sûresi 2/29.

[8] Nahl Sûresi 16/106.

mış olması hiç şübhesiz Kitâbullâh'ın o meslek nokta-i nazarından mezâyâ ve dekāikini tafsîl ve irâe etmek gibi bir hizmet-i mübecceleyi mutazammındır. Fakat bunların bir kısmı âlât ve bir kısmı gāyat nokta-i nazarından hizmet eder. Şübhe yok ki maksad-ı aslî gāyâttır, o da dinin ahkâm-ı asliyye ve fer'iyyesini anlamak ve anlatmaktır. Bizzât gāyâta hizmet edenler âlâtı müsellem farz ederek yürürler ve ona mürâât etmek mecbûriyetini unutmazlar. Âlâta hizmet edenler de ehl-i gāyâtın bu matvîlerini tasrîh eylerler. Binâenaleyh Kur'an'ın lügat, sarf ve nahiv ve belâğatını hiç nazar-ı i'tibâra almayarak bir tefsîr yazan olmamıştır ve olamaz. Hiçbir mesleğe sâlik olmayarak yazılan şeyler tefsîr değil, bir keşkül olur ve bunlar gelişigüzel hatalar intihâb etmekten de hâlî kalamazlar. Tercümeye gelince bu hepsinden zordur. Çünkü tercüme aslın mutazammın olduğu bütün o dekāiki fehm ve ihâta ile beraber tafsîl ve tasrîhine ta'arruz etmeden ve aslın zevk-i vecâzetini bozmadan lisân-ı âhara nakl etmektir. Bundan dolayı *Nûru'l-Beyân*'cıların vazîfesi muhtelif mesâlik-i tefsîriyye bulunduğunu söylemek değil, o mesâlikin herbirine kābil-i tatbîk bir tercüme meydâna getirmeye çalışmak idi. İ'câz-ı Kur'ân'a karşı bunun bir emr-i muhâl olduğunu sâbık îzâhlarında söyleyenler, müslüman Türklere Kur'an'ın ma'nâsını anlatmak da'vâsına kalkışmamalı idi. Eğer [9](مالايدرك كله لايترك كله) ise maânî-i Kur'an'ın binde birini anlatı - ken hiç olmazsa anlattıklarını doğru olarak anlatmalı, herkese te'vîl da'vâsıyla yanlış tercüme satmaya kalkmamalı idiler. Eğer maksad tefsîr tercümesi ise meselâ Ebûssuud Efendi'nin tefsîrini doğruca tercüme edivermeli ve ibâdullâhı "tercüme, tefsîr, te'vîl" nâmında yeni bir şübhe-i teslîse ma'rûz bırakmamalı idiler. Her lisânda zamir kendi merci'ine ircâ' olunur. Bu bir kāidedir. Fakat bu kāideyi söyleyip de zamîri yine merci'inin gayrıya gönderenlere bilmeyiz nasıl âferin verilir? *Nûru'l-beyân* tercümesiyle îzâhâtında görülen hâl de buna benziyor.

Nûru'l-Beyân tercümesinin mümessil-i müsteârı Şeyh Muhsin-i Fânî hazretleri îzâhât-ı mühimmelerinin altıncı fıkrasında "Tefsîr nasıl olmalı?" diye tumturaklı bir suâl vaz' ediyor ve cevâbında şöyle diyor:

"Kur'ân-ı Mübîn'in mecmû'u bir kitle-i haktır ve birbirinden tefriki câiz değildir, bunun için herhangi bir âyetinin hattâ bir edât ve harfinin tefsîrinde hey'et-i umûmiyyesinin nazar-ı dikkate alınması lâzım gelir. Diğer taraftan … ehâdîs-i kerîmeyi göz önünde bulundurmak zarûrîdir"

Evet, bu basît ve zarûrî hakîkatte esâs i'tibârıyla hiç şübhe yoktur. Hangi meslekte tefsîr yazılırsa yazılsın bundan inhirâf etmek câiz değildir. Hattâ sâde Kur'an hakkında değil, herhangi bir mütekkellimin, müellifin merâmını fehm ve şerh etmek için sözünün hey'et-i mecmûasını ve siyâk ve sıbâkını gözetmek şart-i lâ-büddür. Ancak tefsîr ve te'vîlin şerâiti yalnız bundan ibâret değildir. Asr-ı Saâdet'te cârî olan asıl lisân-ı Arab'ın bütün inceliklerini hîn-i tefsîrde göz önünde bulundurabilmek için istikrâ-i lisân ve tetebbu'-i âsâr-ı Kur'ân ile mukarrer olan nahiv ve belâğat esâslarını kelâmın dekāik ve mehâsinini dahi eldeki kalem gibi tedvîr edecek vechile bilmek ve nazar-ı dikkate almak lâzımdır. Ve taassubdan âzâde kalmak için istişhâdât-ı lisâniyyeyi Kur'an ve hadîs ile değil, üdebâ-yı câhiliyye şiirleriyle yapmalıdır. Aynı zamanda târîhe ve vukūât-ı teşrî'iyyeye de vâkıf olmalıdır ki nâsih ve mensûh mes'eleleri bu cümledendir. Eğer bütün mesâlikin fefkına çıkarak tam bir salâhiyet-i müctehidâne ile tefsîr ve te'vîle girişmek istenilirse meselâ Asmai gibi Lügat-ı Sibeviyye gibi nahiv, Keşşâf gibi belâğat, Ebû Hanife gibi fıkıh, Mâlik gibi hadîs, Şâfiî gibi usûl, Taberi gibi târîh, Râzî gibi fünûn ve kelâm, Muhyiddin Arabî gibi tasavvuf ilh. bilmek, Kādî ve Ebûssuûd gibi bir ifâde ve bütün e'imme-i dîn gibi hakperest bir hüsn-i himmet sâhibi olmak veya e'âzım-ı ashâb gibi bizzât mişkât-ı Muhammedî'den ahz-ı feyz etmiş bulunmak lâzım gelir ve bundan dolayıdır ki ehl-i fenden her biri tabîatın bir vechine âid bir fenne hizmet ettiği gibi ulemâ-i dinden her biri de Kur'ân'ın bir vechine hizmete çalışmışlar ve kemâl-i dinî ve ilmîyi tesânüd ve ictimâiyet-i ilmiyye sayesinde hey'et-i mecmûada göstermeye bezl-i gayret etmişlerdir. Bütün bunlarla beraber bir Kur'an tercümesi meydâna getirmek böyle bir tefsîr işinden daha ağır ve daha zordur. Çünkü tercüme-i Kur'ân, Kur'an olamazsa da hiç olmazsa bir hayâl-i Kur'ân olabilmelidir. Zira Kur'an'ın "Arabî-i mübîn" olduğu mansûs bulunduğundan dolayı tercümesine Kur'ân demekte küfür tehlikesi bulunduğu gibi tercümenin aslını temsîl etmemesinde de tahrîf tehlikesi vardır.

Şeyh hazretleri bunu müteâkib "Biz ne yaptık?" diye soruyor. "Ve âyâtın yine âyât ile tefsîri tarzını ihtiyâr ettik." diye cevâb veriyor. Afv-ı âlîlerine mağrûren diyeceğiz ki biz bunu da merci'ine gönderilmeyen zamir gibi buluyoruz. Bir âyetin tefsîrinde Kur'ân'ın hey'et-i mecmûasını nazar-ı dikkate almak o âyete hemen nazîr ve müşâbihlerinin ma'nâsını yapıştırmak değildir. Bir âyetin bir harfinde bile Kur'ân'ın hey'et-i mecmûasını nazar-ı i'tibâra almak demek o âyete ve o harfe Kur'ân'ın hey'et-i umûmiyyesine muhâlif bir ma'nâ vermemek ve onunla ahengdâr bir nazm-ı bedîîde bulunabilecek güzel bir ma'nâ vermek demektir. Kur'ân'ın her kelime-

[9] "Bir kısmı anlaşılan şeyin, hepsi anlaşılamıyor diye tamamından vazgeçilmez.""

sinin, her terkîbinin, her cümlesinin, her âyetinin, her kıssasının, her sûresinin kendi yerlerinde ve kendilerine mahsûb birer ma'nâları vardır. Ve bu ma'nâların hey'et-i mecmûaları da birbirleriyle âhengdâr bir ma'nâ ifâde eder. Eğer her âyetin kendi ma'nâsı bu âheng-i sahîh-nazar-ı **[133]** i'tibâra alınarak yine kendi mevzi'inde ta'yîn ve irâe edilmeyip de hep nazîr ve müşâbihlerine haml edilecek olursa âyât-ı Kur'âniyye birbiriyle mübâdeleye tâbi' tutulmuş ve hiçbiri kendi makāmına, mevzi'ine göre tefsîr edilmemiş olur. Fatiha'daki (الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) yerinde Yâsin'deki (صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٌ)'i, Yâsin'deki sırât-ı müstakīm mevzi'inde de Fâtiha'dakini îzâh ve tefsîre kalkışmak ma'kūl ve meşrû' bir tarz-ı tefsîr addedilemez. Bu mübâdele usûlü yine Kur'an-ı Kerîm'in [10](يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ [= Kelimeleri kendi ma'nâsından uzaklaştırarak tahrif ediyorlar]) diye zemmettiği kimselerin hareketlerine bir misal arz etmekten geri kalmaz.

Şunu bilmek lâzım gelir ki "Ma'rifeyi nekre olarak îâde hâlinde sânî evvelin aynı değildir" bu Arabca'da mazbût bir kāide-i lisâniyyedir. Binâenaleyh müfessirin vazîfesi "es-sırâtü'l-müstakīm" ile "sırâtun müstakīm" arasında bir teğayür-i cüz'î irâe eden bu nükte-i mühimmeyi îzâh etmektir. İşte esâsları bir olan bu iki mefhûmun ta'rîf ve tenkîrden ahz ettikleri teğâyürü mukāyese etmek, Kur'ân'ın hey'et-i mecmûasını nazar-ı dikkate almaktır. Yoksa esâsında birbirinin aynı olan bu iki kelimenin birbirini tefsîr edecek hiçbir ciheti yoktur.

Binâenaleyh, mütercimler âyâtı âyât ile tefsîr ne demek olduğunu da fehm edememişler ve yaptık dediklerini yapmamışlar, birçok yerlerde -söyledikleri vechile- âyetleri mübâdele etmişlerdir ki böyle bir hâl Cenâb-ı Allah'a karşı âyetlerin mevki' ve makāmlarını intihâb edememiş olmak gibi bir i'tirâzı tazammun eder.

*Nûru'l-Beyân*cılar güyâ bu boş ta'biyeleri yaptıktan sonra yedinci fıkrada "Ba'zı i'tirâzların mâhiyeti" diye *Sebîlürreşâd*'a ta'arruz mevkiine geçmek istemiş ve büyük bir yekûna bâliğ olan i'tirâzlarımızdan ancak üç tanesini zikrederek güyâ cevâb veriyormuş gibi nümâyiş yapmış ve maa't-teessüf onlardan bir tanesine olsun bir cevâb verememişlerdir.

- "*Sebîlürreşâd,* "el-hamd" kelimesindeki istiğrakı ifâde için kullandığımız "kâffe" ta'bîrinin bu ma'nâyı ifâde etmediğini yazıyor. Hâlbuki sûre-i Sebe'nin 28'nci âyeti (وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا) kâffe lafzının ma'nâ-yı istiğrâkı müfîd olduğunu bildirecekti.(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً - Sûre-i Tevbe, 36. âyet), (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً Sûre-i Tevbe, 122. âyet) beyân-ı ilâhîsi de buna delâlet edecekti." diyorlar.

Mütercimler burada evvelâ bizim i'tirâzımızın sevkini tahrîf etmişlerdir. Çünkü biz bu kelimenin lisânımızdaki kıymetini ve daha ziyâde mecmû'iyyet ma'nâsıyla alâkadâr olduğunu söylemiş ve her hâlde istiğrâk ma'nâsı tercîh edilecekse bunun burada "her" edatıyla tercüme edilmesi muvâfık olacağını anlatmış idik.

Onlar ise bizim i'tirâzımızı lisân-ı Arabî nokta-i nazarından imiş gibi göstermişler ve maamâfih cevâbında o nokta-i nazardan da yanılmışlardır. Âyetlerde mef'ûl-i mutlak veya hâl olarak zikrolunan "kâffe" lafzının lisânımıza tahvîlinde "kâffe-i hamd" diye bir terkîb-i izâfî ile isti'mâl ettiren gizli bir fark vardır. Ve bu fark ma'nâ-yı istiğrâkı ifâdesinin kuvvet ve keyfiyetinde de hissolunur. Bunun için burada istiğrâkı be-heme-hâl ta'yîn emelinde bulunanlar için muvâfık kelimenin lisânımız i'tibârıyla "her" kelimesi olduğu i'tirâzı o âyetleri okumakla bertaraf olacak bir i'tirâz değildir.

Sâniyen; görmüyorlar ki bu âyetlerde kâffe kelimesi hep cem'lere veya ism-i cem'e iktirâm etmiş ve burada da mecmû'iyet ma'nâsıyla alâkadâr olmuştur. Ve bu âyetlerde kâffe kelimesinden ayrıca istiğrâkı ifâde eden lâm-ı ta'rîfler vardır ki kâffe lafzı bunları umûm ve cem'iyet ile takviye eylemiştir. Eğer bu âyetlere tevfikan kâffe kelimesini kullandılar ise "kâffe-i hamd" değil, "kâffe-i mehâmid" diye hamd kelimesini cem' sîgasıyla zikr etmeleri lâzım gelirdi.

Sâlisen, "el" harfinin istiğrâkı bir ma'nâ-yı harfîdir, kâffe kelimesi ise bunu mecmû'iyet ma'nâsıyla beraber bir ma'nâ-yı ismî olarak ifâde eder. Bir tercümede ise ma'nâ-yı harfî yerine zarûretsiz bir ma'nâ-yı ismî kullanmak hatâdır.

Hakīkat-i hâlde biz burada üç i'tirâz serd etmiş idik ki zikrettikleri i'tirâzımız münferiden mülâhaza edilmemeli idi. Biz bunların üçünü bir yerde bir şâibe olarak görmüş iken mütercimler bu kere okudukları âyetlerle o bir şâibenin üçte birini kendilerine müstakil bir cerîha yapmış oldular

Nûru'l-Beyân'cıların cevâblarının diğer iki fıkrası hakkında îzâhât ve intikâdâtımızı gelecek haftaya bırakıyoruz.

SÛÜ'L-HULKU ŞU'ÛM

"Komedi Fransez"de oynanılıp oynanılmaması tiyatronun hey'et-i mümeyyizesince ahîren oldukça şiddetli bahis ve ihtilâfa sebeb olan bir eser hakkında Paris matbûâtı bir takım mütâla'ât yürütüyorlar ki bunlardan ahlâk-ı âmme ve an'ane-i milliyyeye temâs edenler üzerinde nazar-ı dikkatim durdu. Müdericâtı henüz herkes-

[10] Nisâ Sûresi 4/46.

çe tamâmıyla ma'lûm bulunmayan piyesi terkîb eden üç yerinde bir sürü kadınının deniz banyosu donu ile gösterilecekleri şâyi' olmuş ve bu şâyia halkın merâkını tahrîk etmiş. Komedi Fransez'in nasıl bir maksadla teessüs etmiş olduğunu bilenler o mertebe açık saçık manzaraların millî sahnede irâe edilmesini tabîî bir hareket gibi görüp de lâ-kaydâne telâkkī etmeyecekleri âşikârdı.

Binâenaleyh şâyianın tahkīkine ehemmiyet verilir, soruşturulur, nihâyet anlaşılır ki "Komedi Fransez"ce mechûl bulunan bu derece basît bir tarz-ı telebbüs vâki' olmayıp yalnız bir şenlik manzarası içinde **[134]** Venedikli tek bir balıkçı kadın görünecek, yaşlıca olacak ve böyle olacağı için göze ilişmeyecek. Şu netîce-i tefahusâtı Fransa'nın en ma'rûf ve en değerli üdebâ-yı intikādiyyûnundan bir zât hoşnûdî ve itmînân ile yazıyor.

Başka bir hâdise: Ma'lûm olduğu üzere Japon muhâcirleri mes'elesinin geçenlerde nüks-i maraz kabîlinden yine infilâk etmesi üzerine Japonya ile Amerika'nın arası epeyce açılmıştır. Japonya'da Amerika aleyhine şiddetle yapılan hasmâne nümâyişler cümlesinden şunu da gazeteler haber verdiler: Japon pâytahtının en büyük otellerinden birinde misâfir ve zâirler îş ü nûşa, raksa koyulmuş bulundukları sırada çoğu genç takımdan ve ârifîn zümresinden Japonlardan mürekkeb ve kalabalık bir zümre-i nümâyişkâr otelin salonlarına hücûm etmişler ve Amerikalıları tahkīr etmişler, Avrupa'ya akseden ilk haberler bu tezâhürâtın sırf Amerikalılar aleyhinde müretteb olduğu ve bunların muhâcimîn tarafından hırpalandıkları sûretinde intişâr etmiş ise de bi'l-âhare tahakkuk etmiştir ki nümâyişin asıl hedefi millî felâket âvânında garbın tantanalı sefâhet-perestliğine taklîd ve Japonya'nın hasımlarıyla içip hora tepen Japonyalılar ve bilhassa bazı Japon kadınları imiş.

Diğer bir hâdise: Yine Japonya'da, yine Japonya-Amerika ihtilâfı üzerine, iyi bir âileye mensûb bir Japonyalı, Amerika'ya karşı protesto makāmında Amerika Sefârethânesi önünde harakiri âdetini tatbîk etmiş, yani karnını deşmek sûretiyle intihâr eylemiş.

⁂

Bizde gören gözler, işiten kulaklar için bu gibi hâdiseler pek ziyâde câlib-i dikkat ve hele İstanbul'da cereyân eden ahvâl-i ahlâkiyye ile mukāyesesi mûcib-i ibrettir. Memleketin başka taraflarını iyici görüp anlayamıyorum. Onun için yalnız İstanbul'dan bahsediyorum ve siyâseten her ne şekil ve vaz'iyete sokulursa sokulsun, memleketin merkez-i irfânını teşkîl etmek i'tibârıyla İstanbul'un sukūt-ı ma'nevîsinde bütün Türk iline sirâyet edici bir isti'dâd gördüğüm için bahsimi dâr ve hâs bir mevzû'a maksûr addetmiyorum. – Bu hâdiseler ile bizdeki mümâsilleri arasında bir kıyâs tertîb etmemek nasıl elden gelir? Şehzâdebaşı'nda bilâ-pervâ Dârulbedâyi' ismini takınan bir sahneye pijama ile çıkmak hünerini gösteren hanımlar; Beyoğlu sokaklarında –kollara, omuzlara, göğüse ilâveten– bir de çıplak ayaklarla gezinme modalarına yeltenen hanımlar; daha düne gelinceye kadar memleketimizin içinde hayât ve mukaddesatımıza her türlü habîsâne, gaddârâne tecâvüzler irtikâb eden, hâlâ hicretzede din ve ırk kardeşlerimizin kanlarını dökûp ırzlarını hetk eden nâmerd ırktan nâ-pâk kadınların evlerine nâmuslarını satmaya giden hanımlar, hiçbirinde velev eğrice olsun, hikemî bir düşünme eseri bulunmayan, sırf behîmî maksadlar ucunda hüsrân ve haybet yüzünden intihârlar…

Şunlar fecâyi'-i ahlâkiyyemizden birkaç çeşittir. Terk-i diyânet ve fıkdân-ı iffet ve istikāmetten yorgunluklarımız, kebâir-i cinâyâta varan izmihlâllerimiz kolayca sayılacak râddeyi çoktan geçmiştir. Veyl! Veyl bize! Daha geçen gün bir gazetemiz –hem de bu ahlâksızlık taşkınlıklarına cehlen modaya teba'an sebeb olanlar sırasında gösterilebilecek bir gazetemiz– diyordu ki: "Bu son iki ay zarfında Türkiye'nin her tarafında ve ez-cümle İstanbul'da cinâyetler çoğaldı. Anadolu ve İstanbul gazetelerinde hergün birkaç cinâyetin tafsîlâtını okuyoruz.– … kısm-ı a'zamı ahlâksızlıktan oluyor. Geçenlerde memlekette bir intihâr modası türemiş idi. Bu modanın yerine bugün katil modası geçti. Oğlu babasını, kardeş ağabeyiğini, karı kocasını öldürüyor…" Bu katillerin esbâb ve ahvâl-i vukūunu teşrîh etmek sözü çok uzatır. Yalnız birinde tevakkuf edelim. Karı kocasını öldürüyor. Ama nasıl? Bu kadar kısa ve basit bir ifâde ile verilen haberin enzâr-ı i'tibâr önünde tafsîle değeri vardır: Kocasını öldürüyor, cesedi parçalıyor, paket yapıyor, Türk-Bulgar hudûdunun ortasına bırakmak ve bu vech ile zât-ı cürmü kendi muhîtinden uzaklaştırıp nefsine masûniyet-i cezâiyye te'mîn etmek istiyor. Şenâat-i cinâyet-kârânenin bu mertebe-i denîesi memleketimizde görülmüş, işitilmiş vekāyi'den değildir. Hele bir Türk kadını bunu mürtekib olabilmek için ne derin bir ahlâksızlık girdâbına kapılmış olması lâzım gelir! Birkaç satırını yukarıya nakl ettiğim makālenin muharriri silsile-i ta'dâda daha pek çok şeyler ilâve edebilirdi. Mine'l-cümle aralarında bir şirket te'sîs edip de evlerinden çaldıkları para ile İstanbul'dan kaçan çocuklardan da bahsedebilirdi. Hepsi hemen dâimâ rezâlet ve fuhşiyât ma'razı hâlini alan sinemalar sıralarında perveriş-yâb olan ebnâ-yı vatanın mekteplerde neler yaptıklarını sayıp dökebilirdi: Haylazlık, ser-âzâdlık, ser-der-hevâlık bu zavallı rahlenişîn etfâl-i memlekete sarî ilel-i vahîmeden olmuştur.

Ben kendi hesâbıma bu hâllerimizden hiç de mütehayyir değilim. Bence bunların hepsi vukūu zâten bek-

lenilen hâdisât cümlesindendir. Bir marazın türlü a'râzı olur. Her bir araz karşısında yepyeni bir şey görmüşçesine taaccüb etmek marazı teşhîs etmiş olmayanların kârıdır. Maamâfih **[135]** bu gidişle acaba daha neler göreceğiz? Suâli zihinde teressüm etmemek kābil olmuyor…

İnsan ekdiğini biçer. Hürriyet ve serbestîyi yanlış tefsîr edip de ibâha çığırı -hem de nasıl geniş bir ibâha çığırı!- açanların ve irfânen henüz pek geri olan bir sınıf halkı ve hele kadınlarımızı bu çığırda gûlâne hatvelerle yürüyüp gitmeye bayağı teşvîk edenlerin idrâk edebilecekleri semereler işte şunlardan başka neler olabilirdi? Müfrit ictimâiyyûn ve iştirâkiyyûn ortaya koydukları nazariyât-ı acîbeyi henüz tatbîk edememiş oldukları nasıl tatbîk edeceklerini de ta'yîn edememiş bulundukları zamanlar kendilerine teveccüh eden istifhâmâta: "Hele bir kere yıkalım, sonra yeni binâyı nasıl yapacağımızı düşünürüz!" yolunda cevâb verirlerdi. Yıktılar, yıkıyorlar ve daha yıkacaklar. Fakat yeni binâlarda rasânet-i mantıkiyye görülemiyor. İctimâiyyât ve ahlâkiyâtta yıkılacak şeyin zararı lâyıkıyla âmmece müsellem olup da yerine onun mazarratından sâlim, hey'et-i ictimâiyyenin menâfi'-i hakīkiyyesine uygun ve binâenaleyh fevâid-i sahîhayı câmi bir binâ kurulmak ve bu kuruluşta bile tedrîc kānûnuna ri'âyet edilmek şartıyla hareket zarûrîdir. Yıkılacak bir milletin ictimâiyât ve ahlâkiyâtına taalluk edince pek mühim bir san'at olur ki hakkıyla tatbîki ma'rifet-i muhîtaya, tecârib-i amîkaya, basîret-i kâmileye muhtâcdır. Fe-illâ o milletin enkāz altında kalması her iki ma'nâsıyla helâke sürüklenmesi gecikmez. Ahkâmına her şeyi her ferd-i beşeri sûret-i mutlakada münkād eden, mümkinü't-tağyîr olmayan kavânîn-i tabî'iyye arasında bir de tekamül denilen kānûn vardır ki hâli metîn râbıtalarla mâzîye bağlar, yarın mâzî olacak hâli istikbâle bağladığı gibi. Bu kānûndan herhangi bir ferd, herhangi bir ma'şer-i insanî gaflet ederse uğraması emr-i muhakkak olan sademât-ı kāhireyi taaccüb ve telehhüf ile telâkkī etmesi abes olur. Mâzîyi bir ağacın köklerine, hâli gövdesine ve dallarına, istikbâli semerâtına benzetenlerin teşbîhlerinde hatâ yoktur. Kökleri baltalanan bir ağaçtan semere beklemek fi'l-hakīka abes olmaz da ne olur? Milletler dediğimiz akvâm-ı beşeriyyeden keyfemâ her birinin mesnedi âileler ve her bir âilenin mâ bihi'l-kıyâmı anadır. Türk kadını esir miydi? Ne dînen, ne de kānûnen esâret hâlinde bulunmadığını hepimizin bildiğimiz Türk kadınını hakīkī ilim ve irfân ile techîz edecek yerde kusvâ-yı serbestîye doğru uçurmak istemek, onu harîminden bağteten çıkarıp da yabancı, hatta düşman kolları arasında, yabancı, hatta düşman muhîtlerinde hora tepmeye sevk etmek, kadına, ale'l-husûs nefsini mütekâmil bir medeniyete nisbet eden kadına hiss-i âr ve hayânın örttürdüğü örtülerden onu tamâmıyla tecrîd ederek hemen hemen uryân denilebilecek bir kılıkta sokaklara uğratmak medeniyet ve terakkī nâmına bir cinayettir.

Ahlâkın da kānûnları vardır. Bunlar da kavânîn-i tabîîyye gibi birer asl-ı kadîm ve kavîme kābil-i ircâ' ve îsâldir. İllet ile ma'lûl, sebeb ile müsebbeb arasında nisbet ve irtibât bir hakīkat-i ezeliyyedir. Isırgandan buğday yetiştiğini kimse görmüş veya işitmiş değildir. Terk-i edeb ve hayâ eden bir kadından âileye ve cem'iyete hayır gelebilmesi de muhâldir. Esâsen edeb ve hayâ bir lâzıme-i medeniyettir. Ben medeniyet-i sahîhanın diyânet-i sahîha mahsûlü olduğuna kaviyyen i'tikād eden zümreden bulunmakla müftehir olduğum için ilâve edeyim ki medeniyet-i sahîhanın rükn-i aslîsi de dindir. Mâdem ki garblılaşmak ma'şerimize sokulmuş bir takım hayırsız gürûhtan yabancıların maa't-teessüf münteşir ve müessir olan gayret-i mudilleleriyle moda hükmüne geçmiştir, her aklı kısanın her modayı bilâ-muhâkeme nefsine metbû' kılması âdet olmuştur ve bu yoldaki herhangi bir münâzarada da'vânın delîli şarktan getirilirse iltifâta lâyık olmamak mahzûru ortaya çıkmıştır, garbın tedvîn ettiği ilm-i ictimâî hakāikinden istinâre ve ihticâc ederek: Hayâ nereden başlar? Müntehâsı neresidir? Tarz-ı telebbüs ile hayâ arasında ne gibi alâik vardır? Tedkīk edilecek olursa bizde kadının girdiği ve daha terakkīperverâne sûrette girmek isti'dâdını gösterdiği kılığın medeniyetten ziyâde vahşete yakın olduğunu teslîm etmek mantıkan zarûrî olur. Evet, ma'hûd moda raksları zamâne medenîleri tarafından vahşîlerden alınıp bize de bulaştırılmış olduğu gibi onların sirâyet ettirdikleri asrî kadın kıyâfeti ilmen ve hakīkaten bir eser-i vahşettir. Eğer edeb ve hayâ hakkında kesb etmiş olduğumuz bilgi sakīm değilse, edeb ve hayâ ile çıplak kadın kılığı arasında medeniyet köprüsü ancak hayâlen kurulabilir da'vâsını ileri sürebiliriz. Akvâm-ı vahşiyyede hayânın külliyyen mechûl bir şey olduğunu rivâyette seyyâhlar müttefiktirler. Hemen ilâve edelim ki uryân gezmeklik sıcak memleketlerin ibtidâî insanlara bir ihtiyâc-ı tabîî, bir zarûret-i iklîmiyye olmaktan ibâret değildir. Belki edeb ve hayâ hakkında hiçbir fikre, hiçbir akīdeye merbût olmamaklığın de bir nişânesidir. Eğer böyle olmasa idi ma'rûf bir İngiliz seyyâhın cevelân ettiği Afrika memleketlerinin birinde bir âile-i hâkime a'zâsından bulunan bir genç kadının seyyâhın kayıklarından biriyle bir yere giderken Avrupalı erkeklerin bedenen her sûretle kendi memleketi erkekleri gibi müteşekkil olup olmadıklarını re'yü'l-ayn müşâhede ile itmînân hâsıl etmek istemesi vâkı' olmazdı. Kezâlik Afrika kabâil-i cesîmesinden

birini hâkimesi olup bir Fransız seyyahının kendisine ihdâ ettiği parlak renkli bir dokumayı alır almaz tecrübe etmek üzere giymek için hemen soyunmaktan çekinirdi. Bu vâdîdeki misâller yazılmakla tükenmez. Şimâl memleketlerine gelince oralardaki akvâm-ı vahşiyyenin örtünmeleri bilakis ihtiyâc-ı tabîîden, **[136]** zarûret-i iklîmiyyeden neş'et edip, yoksa bunun da edeb ve hayâ ile bir gûnâ alâkası yoktur. Eğer olsaydı Kamçatka'da kadınlar bütün ehl-i kabîle önünde vaz'-ı ham etmekten utanırlardı. And Dağları eteğinde kâin Mendoza Kasabası kadınlarının sabâh akşam ırmakta erkeklerle beraber karmakarışık yıkandıklarını eserine kayd eden Hed pek az vakit sonra garbdaki muhtelit banyoların -şimdilerde son derecelere varan- perde-bîrûnâne safahâtını istidrâk etmiş olsaydı Mendozalıların bu hâlini bir garîbe gibi telâkkî edip de nakl etmek zahmetine şübhesiz katlanmazdı. Bize gelince her hâlde böyle şeylerde ilk hatveleri atarken garbı tamâmen geçemedikse bile tamâmen ve belki daha ziyâde geçmek isti'dâdını göstermekte olduğumuza şübhe yoktur. Florya sâhillerinde erkek kadın karışık olarak banyo edilmesini men' etmek isteyen kazâ kāimmakāmıyla jandarma kumandanı arasında daha geçen gün muâraza başgösterdiğini ve gazetelerimizin güyâ ağırbaşlılarından birinin şu hâdise üzerine kāimmakām aleyhine yazılar yazdığını görmedik mi? Dekolte ta'bîr ettiğimiz kılık ki şimdi vücûdun bele kadar açıklığı demek olmuştur.* Kadınların üniformaları demektir. Bu kılıktaki garb kadınları [ile] -bi't-tabi' bizim medenî hanımlarımızı da onlardan addediyorum ve aks-i telâkkī ile kendilerine hâşâ hakāret etmek istemiyorum!- "Taytî" kadınları arasında esâsen ne fark vardır? Berikiler de sırf bir eser-i terbiye ve nezâket olmak üzere bellerinden aşağılarını açarlar (*Târîh-i Umûmî-i Seyâhât,* Cild 5, sahîfe 156 ve 194)

Vahşet âlemi ile asrî medeniyet âleminin işte bir nokta-i temâsı. Esâsen medeniyet nedir? Falan veya filan memlekete tahsîs ile sahîh veya sakīm medeniyet hangileridir? İsveç, İngiltere, Almanya, Fransa bugünkü medeniyet telâkkīsine lâyık memleketlerden oldukları hâlde her yerinde edeb ve hayâ telâkkīsi muhtelifdir. Nice zamandan beri Stockholm hamamlarında kadınlar vardır ki erkekleri yıkarlar ve bunu köşesinde erkek dikişi diken bir kadın hâlet-i tabîiyyesiyle yaparlar. Londra'da erkeğe harf-endâzlık eden bir fâhişe derhal zâbıtanın ta'kīb ve mücâzâtına uğrar. Paris'te geceleyin ana caddelerde bile zâbıtanın gözü önünde bir tâcire-i fâcirenin tasalluttundan kurtulabilmek için imkân yoktur. Umûmi vesâit-i nakliyyede ayakta kalmış bir kadına zayıf-meşreb makuleden görünüyorsa dizlerinin üzerinde oturmasını teklîf eden erkekler görülür ve ta'yîb olunmazlar. Birisinde ise bilhassa muhârebeden sonra fuhuşun ve fuhşiyâtın yüksek ve alçak tabakāt-ı ictimâiyyede ne kadar vüs'at ve suhûlet ile intişâr ettiğini *Sebîlürreşâd* sahîfeleri îzâh edemez.

Binâenaleyh edeb ve hayâ için mi'yâr-ı sahîh ancak dîn-i sahîhte bulunur. Dîn-i sahîh diyorum ve bu kayd-ı vasfî ile dîn-i Muhammedîyi murâd ediyorum. Zira başkalarına umûmiyet ve mutlakıyet i'tibârıyla isnâd-ı sıhhat mümkün değildir. Meselâ Hıristiyanlık demin bahsettiğim uryân vahşîleri vâkı'â tesettüre sevk etmiştir. Ama bunlara çıplaklıktan görmedikleri kötülükleri aşılamıştır. Müskirâtı tahrîm etmeyen, şarabı erkân-ı diyânet sırasına koyan İseviyet'in sokulduğu yerlerde işrete ibtilâ bir dereceyi bulmuştur ki kavimleri inkırâza sürüklemiştir. Nasrâniyet'in pek hunrîzâne kabûl ettirildiği yerlerde açılan lâ-yuad taktîrhâneler ahâlîyi zehirleyip bitirmiştir. maddeten ve ma'nen zehirlenme: Okyanus adalarında içkiye mukābil metâ'-ı nâmus teklîf eden lâ yenkatı': Rom! Rom! Feryâdıyla Avrupalıların arkasından koşan zavallı kadınlar, rom için, viski için karısını-veya karılarını- fuhuşa sevk eden zavallı Avusturalyalılara bakıp da Avrupa medeniyeti utanmak ve ne derece-i iflâsa varmış olduğunu düşünmek gerekdir. Bu medeniyet nereye girdiyse zehirlerini birlikte götürüp sokmuştur. Amerika'nın aksâ-yı şimalden aksâ-yı cenûba kadar hâli bunun pek canlı şâhididir. Seyyâh "Durbini" üç günlük içki tedâriki için oğlunu satan Patagonyalı bir kadından bahseder. "Âb-ı âteşîn"in kırmızı derililerin hayâtlarını nasıl ifnâ ettiğini ve ahlâken Avrupalıdan yüksek olan Poroj'un ırkı büsbütün sönmekte olduğunu herkes bilir.

Hazret-i Muhammed'in dini rû-yi zemîne nûrunu salmadan evvel İseviyet'in sağlam taraflarından beşeriyetin ne kadar müstefîd olduğunu bu sırada zikr etmek lâzımdır. Münkariz bir kavmin ismine nisbetle şöhret bulan seyyie-i ahlâkiyyenin eski Roma'da ne derecelerde ta'ammüm etmiş olduğunu öğrenmek için yalnız Virjil'in, Petron'un eserlerini okumaya ihtiyâc yoktur. Roma'dan kalan nice âsâr bundan bahsetmiştir. Asıl kötüsü bu âdet Roma'da mübâhtı, hatta makbûl ve mergūbdu. Erkekler arasında resmen izdivâclar akd olunurdu. Kānûn ve kāide-i ahlâkiyye bu dalâleti ancak Roma'nın son demlerinde men' ve takbîha teşebbüs etti. Bi'l-âhire İseviyet'in takarrur ve intişârı ile memnûiyet müessir oldu. Abil Bonnar ismindeki zâtın geçende neşrettiği "Çin'de" ser-levhalı kitapta Avrupa medeniyetinin Çin'deki tecellîyâtına dâir sahîfeler nazar-ı i'tibâr ile mütâleaya lâyıktır. Çin değ-

* Bundan on sene evvel gelinceye kadar bu tarzda dekolte ender idi. Hattâ 1914'de Londra'da bir otel salonunda bu yolda giyinmiş, daha doğrusu açılmış bir kadın göze ilişmekte idi.

şiyormuş, kımıldanıyormuş. Her ne kadar reîs-i cumhûr millî kıyâfeti muhâfaza etmekte ise de Avrupalı tavrında telebbüs memlekette şâyi‘ oluyormuş. Kadınlar nâil-i âzâdegî oluyorlarmış. Talebe ortaya müterakkī fikirler koyuyorlarmış. Ama müellif i‘tirâf ediyor ki âile bünyesine za‘af gelmekte **[137]** imiş. İşte asıl mes’ele budadır. Bir cem‘iyette âile bünyesi sarsılınca onun âkıbetinden hayır olmaz. Feminizm nâmına yapılan şeyler ki benim zayıf aklımın dâire-i ihâtasına bir türlü giremiyor, asrın en vahîm, en bozucu a‘râzındandır.

Esâsen umûmiyet i‘tibârıyla feminizm mezhebinin fenâlıkları ortaya saçılmış dururken bunu hâlâ müdâfaa etmek hakīkate göz kapayanlardan başka kimsenin kârı değildir. İngiltere ma‘hûd sofrajetleriyle kadın da‘vâsını ilk evvel ortaya çıkaran, bu yolda hayli mücâdelâta girişen memleketlerin birincilerindendir. Ahîren bu da‘vânın safahât-ı cedîdesi hakkında garîb olduğu kadar şâyân-ı ibret ma‘lûmât neşr olunmuştur. Öğrendiğime göre erkeklerle kadınlar arasındaki mücâdele mes’elesi cinseyne bir "cins-i sâlis" zam etmekle daha ziyâde karışık bir hâle gelmiştir. İngiltere'de peydâ olan bu "üçüncü cins" "artık kadınlar"dan yani koca bulamayanlardan mürekkebmiş. Son tahrîre nazaran İngiltere'de nüfûs-ı inâs nüfûs-ı zükûrdan ehemmiyetli bir mikdârda fazladır: 1.702.802. Bu yekûndan 1.200.000'i tevlîde sâlih yaşlarda imişler. Erkekler aleyhine yeni ve daha şiddetli bir mücâdeleye girişen kadınlar bu "üçüncü cins"e mensûb olanlardır. Kocasız kalan kadınlara acımadan evvel koca ve izdivâc hakkında bunların nasıl düşündüklerini öğrenmek be-câdır: "İzdivâc kadın için bahtiyârâne, her türlü kaygıdan, her türlü vecîbeden hâlî bir ömür olmakla kalmalıdır. Kocaya varmak bir âdettir. Tütün içmek gibi vâkı‘â hadd-i zâtında kötü, fakat bazen fâideli bir i‘tiyâddır…" İşte bu hanımların düşünüşleri. Tahkīkāt-ı ihsâiyye ile müsbettir ki İngiltere'de yarışlarda bahse girişenlerin ekseriyet-i azîmesini kadınlar teşkîl etmektedir. "Siti"de müstahdem bulunan kadınlar kazançlarının kısm-ı a‘zamını yarış bahislerinde ifnâ etmektedirler. Polis her ne vakit gizli kumar oynayan yerleri basarsa tuttuğu kumarbazların çoğu kadınlar, ale'l-husûs kocalarından gizli kumar oynayan zâtü'z-zevc kadınlardır. Esâsen "ihrâz-ı serbestî" eden İngiliz kadınları bütün ömürlerini kulüplerde geçirmekte ve âile evinden uzak yaşama âdeti gittikçe tevessü‘ etmektedir ki "homu"na, yurduna kuvvetli irtibatıyla meşhûr olan İngiliz kadını için bu hâl fevkalâde bir hâdise-i ictimâiyye ve ahlâkiyyedir. Evvelleri Londra'nın cesîm erkek kulüplerinde kadınlara mahsûs küçük bir şu'be varken şimdi açılan büyük büyük kadın kulüplerinde erkeklere birer küçük dâire ayrılmıştır. Buralarda kadınlar içki ve tütün içmek husûsunda erkekleri hayliden hayli geçmektedirler. Hürriyetten, istiklâlden, raksdan, sinemadan dem vuran kadınlara erkekler matbahdan, reçelden, ocak başından, çocuktan bahsediyorlarmış. Bu muârazadan çıkan netîce ise İngiliz kadınının pek vahîm sûrette aleyhinedir. Londra gazetelerinden Evening News'e bakılırsa yalnız 1901 senesinde iki yüz bin İngiliz Fransız kadınlarıyla izdivâc etmişler. Mes’elenin diğer bir safhası: Ma‘lûm olduğu üzere İngiltere'de bir işsizler mes’ele-i müşkilesi vardır ki hükûmeti pek ziyâde işgāl etmekte, kabinelerin sukūt ve bekāsında müessirâttan bulunmaktadır. Bu mes’eleyi uzatan, bir kat daha vahîm kılan kadınlardır. 1914'de İngiltere'de kadın işçilerin mikdârı altı milyona yakın iken son tahrîr netîcesine göre bu mikdâr yedi buçuk milyona yaklaşmıştır. Eğer on seneden beri iş azalmamış bulunsa idi kim bilir bu kemmiyet ne râddeye varmış olurdu. Her işçi kadın maddeten ve ma‘nen ev kadını, âile reîsesi, zevce, vâlide olmaktan uzak kalır. İşçi kadınların mikdârı çoğaldıkça âile kadınlarının mikdârı azalır. İşçilikçe erkekler ve kadınlar arasında muvâzenenin bu minvâl üzere muhtel olup gitmekde bulunması düşünülürse işin nerelere varacağını hesâb etmek müşkil değildir.

Acaba bizdeki feministler şu söylediklerimizde beğenilecek bir cihet bulurlar mı? Girdikleri yol aynı veya mümâsil olduğuna göre aynı veya mümâsil netîcelere mûsıl olacağına göre acaba düşündükleri nelerdir?

Bizim şübhemiz yoktur ki bir gün gelecek dîn-i İslâm esâsâtına göre kurulmuş bir hey’et-i ictimâiyyenin muhassenâtı gereği gibi anlaşılacaktır. Fakat korkarız ki o gün o esâsâta dönmek güç olmasın…

Ahmed Reşid

BİR HÂTIRA

Cumhûriyet gazetesi Anadolu Hareket-i Milliyyesi târîhine âid neşrettiği hâtıralar arasında Erkân-ı Harbiyye Reîsi Mustafa Fevzi Paşa'dan bahsederken müşârunileyhin "Sakarya Muhârebesi'nin en şedîd bir anında bir siperde Kur'ân-ı Kerîm okurken bulunduğunu" da kayd ediyor.

Hakīkaten bu hâdise Sakarya Harbi'nin en unutulmayacak bir hatırasıdır. Sakarya Harbi'ne iştirâk eden nefer, zâbit bütün mücâhidîn-i İslâmiyye bu hâdiseyi kalblerinin en kudsî derinliklerine nakş etmişlerdir. Zira bu hâdise Sakarya Harbi'nin en mühim bir âmil-i muvaffakiyeti olmuştur. Adedce ve eslihaca kat kat fevkinde olan düşman ordusunun savletleri karşısında her şeyden

ziyâde îmânına ve Allahına dayanan kahraman ordumuzun geçirmiş olduğu müşkil ve buhranlı dakikaları târîh teşrîh ederek zaferin sırrını **[138]** tedkîk ve muhâkeme eylediği zaman bu hâdise bir miftâh hizmetini görecek, birkaç misli fâik kuvvetler karşısında bir avuç kahramanın nasıl sînesini gererek zafere erdiğini pek vâzıh sûrette görecektir.

Muhârebenin en şiddetli bir anında düşman toplarının ağzından yıldırımlar yağdığı, siperlerinden cehennemler fışkırdığı bir zamanda, bütün ihtiyât kuvvetlerimizin ileri sürülerek hayât ve memât dakîkaları geçirmekte olduğumuz bir anda Fevzi Paşa'nın birden bire gaybûbeti bütün kumanda hey'etini telaşa düşürmüş, Paşa'yı araştırmaya sevk etmişti. Zira o, öyle bir an idi ki orada vukūa gelecek bir mağlûbiyet bütün cebheyi sarsabilirdi. Onun için harbin seyrini kemâl-i dikkatle ta'kīb etmek ve muvaffakiyetsizlik tahakkuk ettiği takdîrde perîşânlığa meydân vermemek için ric'at emri vermek iktizâ ederdi. İşte erkân-ı harbiyyenin bu kadar nâzik, bu kadar ehemmiyetli bir mes'ele karşısında bulunduğu zaman erkân-ı harb reisinin gaybûbeti bi't-tabi' fevkalâde mühim bir hâdise idi.

– Paşa nerede, Paşa nerede?

diye arkadaşları telâşla etrâfı araştırıyorken nesîm-i zaferin İslâm mücâhidlerine estiği, kahraman Mehmedciklerin düşman siperlerine girdiği haberi geliyor. Biri biri arkasından siperler işgāl ediliyor. Düşman neye uğradığını şaşırıyor. Fevzi Paşa'nın da ilk siperlerde olduğu anlaşılıyor.

Bütün ihtiyât kuvvetleri harbe sevk edilmiş olduğu cihetle artık geriye dönmek imkânı kalmadığını gören Fevzi Paşa ancak bir İslâm kumandanına yakışır bir şehâmet ve teslîmiyet ile kimseye haber vermeksizin ilk siperlere, düşmanla göğüs göğüse harb eden Mehmedciklerin yanına sokulur.

– Evlâdlar, artık son dakikalar geldi. Ya düşman siperlerini alacağız, ya hepimiz burada beraber şehîd olacağız.

der ve dâimâ yanında taşıdığı Kur'ân-ı Kerîm'i açarak cehren Kur'an okumaya başlar.

Bunu gören müslüman mücâhidlerinin her biri kendinden geçecek derecelere gelir, artık siperlerde duramaz olurlar. Süngüleri takılı olarak ma'reke meydânına fırlarlar, Allah Allah diye arslanlar gibi topların ağzına, mitralyözlerin üstüne doğru yürümeye başlarlar, şehîd olanların üzerinden atlayarak düşman siperlerine girerler, neye uğradıklarını şaşıran düşman neferlerinin hepsini can çekişmekte bulurlar. Düşman siperlerinin sukūtu yek-diğerini vely ediyor. Fevzi Paşa'yı arayan kumandanlar, erkân-ı harbler paşanın cehren Kur'ân okuduğunu haber alırlar, gelip sarmaşırlar, Fevzi Paşa'nın yüzünden gözünden öperler.

Ondan sonra düşman umûmî ric'ati inkişâf ediyor. Zafer-i kat'î tahakkuk ediyor.

Esâsen Fevzi Paşa'nın öteden beri her gün Kur'ân-ı Kerîm kırâetine devâm etmekte olduğu herkesçe ma'lûmdur.

İşte *Cumhûriyet* gazetesinin işâret ettiği hâdisenin aslı budur ki Sakarya Zaferi'nin en mühim âmil-i ma'nevî-i muvaffakiyeti olmuştur. Anadolu'daki mücâhede-i milliyyenin bu gibi safahât ve hâdisâtından bî-haber olan bir takım zavallıların, adedce ve eslihaca kat kat fâik düşmana karşı ordumuzu yürüten ve gālib kılan âmil-i ma'nevîyi idrâk edemeyecekleri tabîîdir. Mücahede-i milliyye zamanında İstanbul'da ecnebîlerle birlikte şampanyalar içen ve dans eden bazı ictimiyâtçı beylerimiz elbette o muazzam zaferin sırrını anlayamazlar.

Âmil-i muvaffakiyet olmak üzere "Cengiz'in Yasası"nı yahud "Durkheim'in nazariyyelerini" ileri sürenler, güneş kadar bâhir olan hakīkati boğmak isteyenlerden başkası değildir.

İLÂHİYÂT TALEBESİNİN İÂŞESİ

Haziran yirmi yedi târîhli *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde Maârif Vekili Vâsıf Bey'in beyânatını hâvî şöyle bir telgraf var idi: "…diğer fakültelerin talebesi nasıl iâşe edilmiyorsa bunların (İlâhiyat Fakültesi talebesinin) de edilmemesi tabîîdir. Ancak fakīr olduklarından bahs eden altmış kadar talebenin iâşesine muvâfakat etmiştim. Talebe-i ulûmun iâşesi için bütçemizde para yokdur… medreselerin ilgā değil, seddedildiği ma'lûmdur…"

Bu telgraf ifâdâtında muhtâc-ı tahlîl ve tedkīk birkaç nokta görüyoruz: İlahiyât Fakülte talebesinin diğer fakülteler talebesine kıyâs edilmesi… Talebe-i ulûmun iâşesi için, maârif bütçesinde para bulunmaması.. Ancak altmış kadar fakīr talebenin iâşesine muvâfakat olunması. Medreselerin ilgā değil, seddedildiği..

İlâhiyât Fakültesi talebesinin diğer fakülteler talebesine kıyâs edilmesi doğru bir kıyâs değildir. Diğer fakülteler talebesinin sâik-i tahsîli mutlaka bir gāye-i maddiyye ve dünyeviyyedir. Hangi sûretle olursa olsun kendisine bir vâsıta-i maîşet ihzâr etmekdir. Cihâz-ı tahsîlleri onları istedikleri gāyelere îsâl etmeye elverişlidir. Devlet me'mûriyetleri, teşebbüs-i şahsî sâhaları onlara nazaran Tih sahrâları derecesinde vüs'atlidir. Kendi gāye-i maddiyye ve dünyeviyyesi uğrunda tarîk-i tahsîle giren-

lerin iâşelerini **[139]** başka taraflardan beklemeye hakları yoktur. Tahsîllerinin intihâî mükâfâtı kendilerine âid olanların, ibtidâî külfetleri de yine kendilerine âid olmak lâzım gelir.

Talebe-i ulûm miyânında, gāye-i maddiyye ve dünyeviyye sevkiyle tarîk-i tahsîle girenler pek azdır. Gāye-i maddiyye ve dünyeviyye ta'kīb edenler diğer mergūb ve râic tarîk-i tahsîlleri bırakıp da menkûb ve mağşûş bir tarîk-i tahsîle girmezler. Talebe-i ulûmun cihâz-ı tahsilleri de maddî ve dünyevî gāyeler istihsaline elverişli değildir. Me'mûriyet ve teşebbüs-i şahsî sâhaları onlara nazaran iğne deliği derecesinde vüs'atsizdir. Kendi gāye-i maddiyye ve dünyeviyyesi uğrunda tarîk-i tahsîle girmeyenler, iâşelerini başka taraflardan beklemekde pek haklılardır. Tahsîllerinin intihâî mükâfâtı kendilerine âid olmayanların ibtidâî külfetleri de kendilerine âid olmamak lâzım gelir. Bu kabîlden erbâb-ı tahsîle muâvenet edilmezse, tarîk-i tahsîlde devâm ve sebât için hiçbir mecbûriyet hissetmezler maddî ve dünyevî gāye ta'kīb edenler başkalarından muâvenet görseler de görmeseler de tarîk-i tahsîlde devâm ve sebâta mecbûrdurlar. İlâhiyât Fakültesi talebesini diğer fakülteler talebesine kıyâs etmek işte bu nokta-i nazardan kat'iyyen doğru değildir. Maa hâzâ, diğer fakülteler talebesinin iâşe edilmesine âid temennîyâtımız İlâhiyât Fakültesi talebesinin iâşesine âid temennîyâtımızdan az ve farklı değildir.

Maârif bütçesinde para bulunmaması diğer fakülteler talebesinin iâşe edilmemesine bir sebeb-i ma'kūl olmak üzere gösterilebilir. Fakat İlâhiyât Fakültesi talebesinin iâşe edilmemesine böyle bir sebeb gösterilemez. Talebe-i ulûmun iâşesi Maârif bütçesine âid bir mes'ele değil, evkāf bütçesine âid bir keyfiyettir. Evkāf bütçesinde talebe-i ulûmun iâşesine kâfî tahsisat var idi. Mülgā Şer'iyye Vekâleti'nin vezâif-i ilmiyyesini devren tesellüm eden Maârif Vekâleti talebe-i ulûmun iâşesine âid tahsîsâtı da yine mülgā Evkāf Vekâleti'nden acaba tesellüm etti mi? Yoksa etmedi mi? Evvelen bu noktanın anlaşılması lâzım gelir.

Tesellüm etti ise, acaba bu paralar ne oldu? Sâir umûr-ı maârife sarf ediliyorsa, vakfın mâhiyet-i husûsiyyesi buna müsâ'id değildir. Bir mahalle vakf olunan paralar ancak o mahalle sarf edilebilir. Mahall-i sarf da münhasıran talebe-i ulûmdur. Talebe-i ulûmun tarîk-i tahsîldeki -bâlâda arz u îzâh olunan- vaz'iyet-i husûsiyyesini bir hiss-i dîndârâne ile nazar-ı i'tibâra alan ağniyâ-yı İslâm onlara medrese nâmıyla birer yurd te'sîs etmişler, iâşelerini te'mîn için imârethâneleri vücûda getirmişler, sâir levâzım-ı müteferrika esmânı olmak üzere de ayrıca teberru'ât-ı vakfiyyede bulunmuşlardır. Bu vâridât-ı vakfiyyenin menâbi'-i vesî'ası lehü'l-hamd henüz tamâmen kurumamıştır. Talebe-i ulûmun bugünkü mevcûdiyet-i adediyyesine kâfî gelecek derecede nükūd-ı mevkūfemiz vardır. Nasıl ki şimdiye kadar te'mîn-i maişetlerine kâfî gelmekte idi. Kadîmden beri medreselerde tahsîlde bulunanlar ekseriyetle fukarâ evlâdıdır. Fakat eski zamanların fukarâsı bu zamanın fukarasına nisbetle ağniyâ addedilebilir. Onun için o zamanların talebesi velileri taraflarından da muâvenet görebiliyordu. Şuhûr-ı selâse münâsebetiyle gittikleri kurâ ve kasabât ahâlî-i İslâmiyyesinden gördükleri muâvenetler de ayrıca bir tâziyâne-i teşvîk oluyordu. Bugün ne velileri, ne de sâir ahâlî-i İslâmiyye talebe-i ulûma muâvenet edecek bir hâlde değildir. Onun için bu zamanın talebe-i ulûmu mâzînin talebe-i ulûmundan daha ziyâde muhtâc-ı muâvenet ve sahâbettir. Bu gün talebe-i ulûma yapılacak muâvenet onları ağniyâ-yı İslâm'ın bıraktığı teberruât-ı vakfiyeden mahrûm etmemektir. Teberruât-ı vakfiyyeyi talebe-i ulûmun elinden almak hem ervâh-ı ecdâdı bizden küstürür, hem de ulûm-ı dîniyye tahsîline meyl ve rağbeti külliyyen izâle eder, hem de vakfın esâsâtını ihlâl eder. Bu noktaları düşündüğüne ve bildiğine kâni bulunduğumuz Maârif Vekâleti'nin talebe-i ulûmun iâşesine âid muhassasât-ı vakfiyyeyi Evkāf bütçesinden tesellüm ederek, sâir umûr-ı maârife sarfiyâtta bulunduğuna ihtimâl veremiyoruz.

Eğer bu muhassasât-ı vakfiyyeyi Evkāf bütçesinden devren tesellüm etmemiş ise ya derhal tesellüm etmek veyahud Evkāf İdaresi'ni talebe-i ulûmun ber-vech-i sâbık iâşeye mecbûr kılmak Maârif Vekâleti'nin en mühim ve en müsta'cel bir vazîfesi olmak lâzım gelir. Zîrdestânını himâye etmek insanlarda fıtrî bir hâl ve keyfiyettir. İnsan sevmediği ve hattâ adâvet ve intikam hisleri beslediği bir kimseye, zîrdestânî miyânına girdikden sonra muhabbet ve şefkatle muâmele etmeye başlar. Bazı rüesâ bu keyfiyeti kendisi için bir şeref mes'elesi telâkkī eder. Diğer bazısı celb-i muhabbet ve merbûtiyet etmek için zîrdestânı hakkında himâyekâr davranmaya mecbûr olur. Bu vâsıta ile kendisine bir zemîn-i iftihâr ve gurûr hazırlamak isteyenler de görülür. Hak, hakîkat, vazîfe nâmlarına bu türlü hareket etmek lüzûmuna kâni' olanlar da bulunur. Hâsılı maksad ve gāye her ne olursa olsun zîrdestânını himâyeye çalışmak ve onların hukūkunu müdâfaada azimkâr bulunmak bir meyl-i umûmidir denilebilir. Her şeyden evvel, hak, hakîkat, vazîfe hislerinin taht-ı te'sîrlerinde bulunduğuna kâni' olduğumuz Maârif Vekâleti'nin talebe-i ulûmun iâşesine âid muhassasât-ı mevkūfeyi Evkāf Müdüriyeti'nden kurtarmaya bütün azimkârlığıyla çalışacağından şübhe etmiyoruz.

Zât-ı maslahat da Maârif Vekâleti'ne talebe-i ulûm hakkında himâyekâr davranmak vazîfesini tahmîl etmek-

dedir. Vâkıâ İlâhiyât Fakültesi, şimdiki **[140]** vaz'iyet-i ilmiyyesine nazaran ne öğüdeceği henüz ma'lûm olmayan ma'nevî bir madde-i gıdâiyye değirmenidir. Fakat öğüdeceği her ne olursa olsun yine bir değirmendir. Ve bu değirmenin suyu da talebe-i ulûmun iâşesidir. Bu suyun kesildiği gün değirmen dönmez olur. Değirmen hareket ve deverândan kalınca hem değirmenciler vâridât-ı gayr-ı sâfiyyesinden mahrûm olur, hem de ahâlî-i İslâmiyye ma'nevî mevâdd-ı gıdâiyyesinden dûr ve mehcûr kalır. Bu netîcenin mes'ûliyet-i ma'neviyyesi de bi't-tabi' değirmeni döndüren, suyun kesilmesine karşı lâ-kayd ve seyirci kalan emîn-i şehir-i maârife âid olmak lâzım gelir. Talebe-i ulûm iâşe edilmezse, tahsile devâmı imkânsızdır. Her şeye karşı sebât ve mukāvemet gösterilebilir. Fakat açlığın savlet ve tazyîki karşısında mağlûb ve münhezim olmayacak hiçbir kuvvet yoktur.

İlâhiyât Fakültesi değirmenini dâimâ döndürmek isteyen her hangi bir Maârif Vekâleti talebe-i ulûmun iâşesini te'mîn etmek mecbûriyetindedir. Talebe-i ulûmun iâşesini te'mîn etmek yeni bir fedâkârlığa mütevakkıf değildir. Meşrûtun-lehi bulundukları muhassasât-ı vakfiyyeyi Evkāf Müdüriyeti'nden kurtarmak asgarî bir himâyekârlıktır. Maârif Vekâleti'nin bu asgarî himâyekârlığı talebe-i ulûmdan esirgemesine hiçbir sebeb-i ma'kūl yoktur.

"Ancak fakīr olduklarından bahs eden altmış kadar talebenin iâşesine muvâfakat etmiştim." Fıkra-i telgrafiyyesindeki "muvâfakat etmiştim" sözü Maârif ve-kîlinin hakīkaten tercümân-ı hissiyâtı olmak üzere telâkkī edilmek lâzım gelirse, talebe-i ulûmun himâyesi nâmına müteessir ve müteessif olmamak gayr-ı kābildir. Talebe-i ulûmun te'mîn-i iâşesi için bizzât kendisinin teşebbüsâtta bulunması lâzım gelirken başkaları tarafından vukū bulan teklîfe, lütfen "muvafakat" edildiği ifâde buyuruluyor! Demek ki talebe-i ulûmun her hâlde te'mîn-i iâşelerine çalışacağına âid ümid ve intizârlarımız da inkisâr-i hayâle uğrayacağız. Fakīr olduklarından bahseden talebe-i ulûm ile diğer kısım talebe-i ulûm arasında -iâşeye ihtiyâc nokta-i nazarından- hiçbir fark yoktur. Aralarında yalnız memleketlerinde velileri bulunup bulunmamak cihetinden fark vardır. Fi'l-hakīka memleketlerinde velîleri bulunan bir kısım talebe-i ulûm vardır. Fakat velileri de kendileri gibi iâşeye muhtâc bir haldedir. Binâenaleyh bu kısım talebe-i ulûmun, velileri taraflarından iâşe edilmelerine imkân-ı maddî yoktur. Bunların nâil bulunduğu yegâne yüsret gidip velilerinin taayyüş husûsundaki müzâyakalarını teşdîd etmek ve onlar ile hemhâl olmaktır. Bir kısım talebe-i ulûm, ne imâm ve hatib mekteblerine, ne de İlâhiyât Fakültesine kabûl edilmeyerek -ashâb-ı a'râf gibi- ara yerde müzebzeb olarak bırakıldı. Diğer bir kısmı da iâşesizlik yüzünden terk-i tahsîl ederek memleketlerine giderlerse evlâd-ı vatanın mühim bir kısmı tahsîl-i ulûmdan dûr ve mehcûr kalmış olacakdır. Menâfi'-i millet ve maârif-i memleket namlarına böyle bir netîce ve âkibet hiç de şâyân-ı temennî ve memnûniyyet değildir.

İâşelerine lütfen muvâfakat edilen altmış talebe milletin maârif-i dîniyye ihtiyâcâtını hiç de tatmîn edemez. Her sene aded-i sahîh olarak altmış talebe yetiştirmek de imkânsızdır. Bir tavuk kuluçka olup birçok civcivler çıkarır. Fakat kimini kedi yer, kimini sansar boğar, kimini kuş kapar, kimisi de kendi kendine mürd olur. Bi'n-netîce tavuğun etrâfında ancak birkaç piliç kaldığı görülür. Maa hâzâ, şimdiki vaz'iyet-i ilmiyyesinde kalan İlâhiyât Fakültesinin her nasılsa tutulup kalan talebe-i hâzırasından sonra altmış talebe-i ibtidâiyye bulabileceğine de ihtimâl verilemez. Öyle zannediyorum ki iâşe suyu kemâ fi's-sâbık isâle olunsa da, çarhlarının bozukluğu yüzünden bu değirmenin deverânında yine devâm görülemeyecektir.

"Medreselerin ilgā değil, seddedildiği" ifâde buyurulursa da bu ifâdeden vâzıh bir ma'nâ ve maksad çıkarmakta müşkilât çekiyoruz. Fi'l-hakīka vekîl beyin, ma'rûf "cürm-i meşhûd" mes'elesinde de buna benzer vecîzevârî bir ifâdesi daha vardı. Konya'daki hıfz hâdisesi dolayısıyla beyânât-ı tekzîbkârânede bulunurken "biz, hıfz-ı Kur'ân'a çalışanları değil, çalıştıran hocaları men' ettik" buyurmuş idi. Biz, nefy ve isbâtlı bu iki nevi' ifâdeler arasında, netîce i'tibârıyla bir fark göremiyor isek de vekîl beyin bu nefy ve isbâtlar ile ayrı ayrı maksad ve ma'nâlar ifâde etmek istediğinde şübhemiz yoktur. Hıfz-ı Kur'ân hâdisesi artık eskimiş olduğu için o hâdiseye âid nefy ve isbâtlardan şimdi ma'nâ çıkarmaya lüzûm kalmamıştır. Fakat medreselere âid nefy ve isbâtlar ter u tâze olduğu için "ilgā"nın nefyiyle "sedd"in isbâtından ne gibi bir ma'nâ ve maksad başkalıkları çıkabileceğini araştırmak merâkına düşüyoruz. İlgā: Bir kimsenin hayâtını külliyyen itfâ etmeye, sed de: Teşrîh masasında muvakkaten hissinin ibtâl olunmasına benzetilebilir. İtfâda iâde-i hayât ümidi yoktur. Fakat hissin ibtâli îade-i hayât ile netîcelenir. Acaba vekîl bey, Meclis-i Millî'nin karârı ve binâenaleyh kendi salâhiyeti hâricinde olarak kapattığı tâlî medreseleri yeniden açacağını mı ihsâs etmek istiyor? Eğer öyle ise, bu hâl ve hareketi vekîl bey nâmına bir şeref kayd etmek husûsunda dûçâr-ı tereddüd olmayız. Hiç hatâ etmemek insanlar için birinci derecede bir şeref ise hatâyı anlayarak tashîhine çalışmak da ikinci derecede bir şereftir. Heyecânlı ve galeyânlı zamanlarda anlaşılamayan hakīkatler sükûnet, **[141]** sekînet ve i'tidâl zamanlarında anlaşılmaya başlar.

Vekîl beyin efkâr ve hissiyâtında medreselerin küşâdı lehine olarak eğer bir tahavvül vukūa gelmiş ise bu tahavvül vekîl-i müşârun-ileyhin, heyecân ve galeyân devresini geçirerek, sükûnet, sekînet ve i'tidâl devresine avdet ettiğini gösterir. Eğer henüz gayr-ı tabîîlik devresini geçirmemiş ise er geç bu devreyi geçireceği ve binâenaleyh sükûnet, sekînet, i'tidâl ve tabîîlik hislerinin te'sîrât ve telkīnâtına râm ve münkād olarak tâlî derecedeki medâris-i İslâmiyyenin üzerinden mesdûdiyet mührünün fek edilmesine müsâade buyuracağı hakkındaki ümidimizi kesmek istemiyoruz.

Y. A[ayın]**.**

Hamiş:

Makāleyi yazdıktan sonra 29 Haziran târîhli *İkdâm* gazetesinde mevzû'-ı bahs telgraf muhtevîyâtını daha mufassal bir sûrette okudum. İfâdât ve beyânâtın bu mufassal sûretinde "Altmış talebenin bir müddet iâşesine muvâfakat ettim." deniliyor. Demek ki altmış talebenin iâşesi de gelip geçici bir şeymiş. Şu hâlde iâşe müddetinin inkızâsı gününde değirmenin derhâl hareket ve deverândan kalacağına kat'î bir nazar ile bakılmak lâzım gelir.

Maârif Vekîli Vâsıf Beyefendi'nin Nazar-ı Dikkatine

Maârif Vekâleti'nden gelen bir emirle medreselerin dâhil kısmının son iki sınıfı lağv edilmişti. Bununla beraber Eylül'e kadar mülgā iki sınıf talebesinin iâşe edilmesi takarrur ettiği bildirilmiş ve şimdiye kadar îâşe edilmişti. Hâlbuki yeni gelen ve dünden beri tatbîk edilen bir emirle ancak imâm ve hatib mektebi talebesinin ve İlâhiyât Fakültesinden altmış efendinin Eylül'e kadar it'âm edilebileceği, mülgā iki sınıfın ihtivâ ettiği elli talebenin iâşe edilemeyeceği sûret-i kat'iyyede bildirilmiştir. Bundan mâ'adâ mezkûr iki sınıf talebesinin medrese ve talebelikle kat'iyyen alâkaları olmadığı da ayrıca bildirilmiştir. Binâenaleyh lağv edilen iki sınıfın teşkîl ettiği elli efendi bir haftadan beri yemekten mahrûmdur.

Bir emriyle Maârif Vekâleti vatanın birçok ma'sûm gençlerini sefâletin pençesine tevdî' etmektedir. Zirâ' mezkûr talebe miyânında İstanbullu vakti hâli müsâid talebe olduğu gibi ekseriyeti taşralı uzak memleketlerden gelmiş, bir gün bile kendini idâre etmekten kat'iyyen âciz talebe vardır. Bu talebeyi kapı dışarı atmak ve aç bırakmak sefâlete atmak değil midir?

Harbin en buhranlı günlerinde müzâyaka görmediğimiz hâlde bugün gālib bir milletin kucağından koğuluyoruz. Bu ne hikmet?

Kalbi yalnız vatan aşkıyla çarpan bu kadar genç evlâd-ı vatanı sefâlete mi atacaklar? Bizden bir sınıf yukarıda olan sahn birinci sınıf talebesi İlâhiyât Fakültesine girdikleri hâlde bir sene mâ-dûnunda bulunan bizlerin tahsîlimizi kat'iyyen nazar-ı i'tibâra almayarak emellerimiz mahv, emeklerimiz heder ediliyor. Bî-kes olduğumuz için sefâlete mahkûm oluyoruz…

Sınıfımızın lisenin kaçıncı sınıfına muâdil olduğunu Maârif Vekâleti tasdîk etmediği için hiçbir mektep tahsîlimizi tanımıyor ve mektebe kabûl etmiyor. Sokakta sürünüp kalacağız. Yazık değil mi? Bu muâmeleye ma'rûz kalmak için kabahatimiz nedir? Muhtâc ve bî-kes olmaklığımız mı?

Vatan ve millete nâfi' bir hâdim yetişmek gāye ve emeli ile hayâtımızı tahsîle vakfetmiş olan biz vatanın ma'sûm gençleri bugün mektep kapısından koğuluyoruz. Gālib ve muzaffer Türk Milleti muhtâc ve bî-kes bir avuç talebeyi iâşeden âciz midir? Bu bir avuç talebenin sefaletine râzı mıdır?

İstikbâlimizin mahv, bunca emeklerimizin heder edilmemesini ve bizi sefâlete atmamalarını istirhâm eyleriz. Ve bu husûsta talebimizi ihtivâ eden âtîdeki mevâddı Vekâlet-i Celîle'nin nazar-ı dikkatine arz ile kabûlünü ricâ eyleriz.

1- Bir sene mâ-fevkimizde olan sahn birinci sınıf talebesinin dâru'l-fünûnun İlâhiyât Fakültesine kabûl edilmesiyle dâhil kısmının son sınıfı lisenin son sınıfına muâdil tutulmuştur. Binâenaleyh sarîh ve mükteseb hakkımız olan sınıfımızın lisenin on birinci sınıfına muâdil olduğunun tasdîki.

2- İâşemizin te'mîni.

Mülgā Dâru'l-fünûn Medresesi'nin
dâhil ikinci-üçüncü sınıf talebesi

Artık Bu Kadarı Fazla!

İzmir'de münteşir *Ahenk* refîkimizde okuduğumuza göre İzmir Maârif Müdüriyeti bazı hânelerde ücret mukābilinde ders okutturulmakda olduğunu haber alarak Polis Müdüriyeti'ne bir tezkire ile bunlar hakkında ta'kıbat-ı kānûniyyeye tevessül olunmasını bildirmiş.

Biz, İzmir Maârif Müdüriyeti'nin bu tedbîrini aslâ musîb görmedik. Zira esâsât-ı ictimâiyye ve kānûniyyeye muhâliftir. İşte bunun içindir ki öteden beri kānûnların tatbîkinde yapılan hatâlar yüzünden memleketimizin rahnedâr olduğunu iddiâ etmekteyiz.

Maârif Müdüriyeti izin almadan husûsî dershâneler, mektepler küşâd edilecek olursa kānûnen onu men'e

salâhiyetdârdır. Zira esbâb-ı mûcibe-i kānûniyyesinde bundaki hak musarrahtır. Fakat ben evlâdımı evimde husûsî bir muallime okutmak istersem, ne beni ve ne okutan muallimi ta'kīb edecek kānûn yoktur. sû-i misâl olmaması, kānûnun sû-i tefsîre uğramaması için merci'-i âidinin nazar-ı dikkatini celb ederiz.

İkdam

[142]

İŞTİRÂK MODASI

Ali kemâl'in Te'sîs Kerdesi Olan Müşterek Tahsîl Mes'elesi

Din ve vatanı harâb etmek isteyen düşmanlara karşı Anadolu'da mücahede-i millliyyenin devamı zamanlarında Ali kemâl burada o mukades mücâhedeyi sarsmaya uğraştığı sırada gasb etmiş olduğu hükûmet nüfûzundan bil-istifâde dârü'l-fünûnda bir inkılâb! yaptığını, ayrı ayrı bulunan kız ve erkek dârü'l-fünûnlarını birleştirerek genç kızlarla erkeklerin bir arada tahsillerini taht-ı te'mîne aldığını Ankara'da işitmiştik. Düşmanın âmâl ve efkârının bir vâsıta-i icrâiyyesi olan Ali kemâl, cezâ-yı sezâsını buldu. Fakat dârü'l-fünûnda te'sîs etmiş olduğu iştirâk umdesi mevcûdiyetini muhafaza etti. Erkekle kadın arasında dârü'l-fünûndan başlayan bu iştirâk gitgide bir moda haline gelerek hayât-ı ictimâiyyenin hemen bütün safahâtında tecellîsâz oldu. Sokakta iştirâk, kahvede, gazinoda iştirâk, vapurda, tramvayda iştirâk, sinemada tiyatroda iştirâk; aktristlikde iştirâk, elhanda iştirâk, meyhânede iştirâk... iştirâk, iştirâk... Nihayet iş dansta iştirâke kadar vardı. İlk zamanlarda bu iştirâke tarafdar olmayanlar kadınların tahsili aleyhdarlığı ile itham olundu:

– Bunda i'tirâz edecek ne var! denildi. Kadınlar tiyatroda yanyana oturmuyor ya, dershanede birlikte tahsîl-i ulûm ediyorlar...

Evet, ama o iştirâki te'sîs edenlerin maksadı tahsîl-i ilim mes'elesi midir? Yoksa bu gibi kudsî bir mefhûm altına sığınarak kadınla erkek arasındaki hicâbı yırtmak mı? Çünkü kadınsız bâdelerin zevki, kadınsız seyranların neşvesi yoktu. Kadınsız yolculuğa bile tahammül olunamazdı. Kadınsız nağmeler, mûsıkîler dinlenemezdi. Hele kadınsız danslar pek ma'nâsızdı. Bi'ttabi' birdenbire "dansta iştirâk" istenemezdi. Bu kendi kendine gelecekti. Evvela mukaddes bir mefhûm üzerinden kapı açmak lâzımdı ki ses çıkaranların sesini boğmak kābil olabilsin. Nitekim öyle oldu. iştirâk tarafdarları teşebbüslerini hatve hatve ilerleterek muzmerlerini derece derece meydana çıkararak kâh ecnebî kuvâ-yı zâbıtasından istifâde ederek, kâh cebir ve istibdâda saparak iştirâki tâ dansa kadar çıkardılar. Şimdi Beyoğlu'nun herhangi bir kulüp ve salonunda bir Türk-müslüman kadını memelerine kadar göğsünü, koltuklarına kadar kollarını, yarıya kadar arkasını açarak, dizlere kadar kısa fistan giyerek beğendiği herhangi yabancı bir erkekle -bu erkek ister Türk, ister Rum, ister Ermeni, ister Yahûdi, ister Fransız, Rus veya İngiliz olsun- kol kola göğüs göğüse sarmaşarak şampanyalar içerek alâ meleinnâs dans edebiliyor.

Görüyorsunuz ya, iş nereden başladı, nereye dayandı. Şimdi gidiniz, dârü'l-fünûnda erkeklerle birlikte tahsîl-i ulûm eden kızların adedini sayınız, bir de meyhânelerde, pastahânelerde, gazinolarda, sinema ve tiyatrolarda, dans salonlarında, hatta daha başka yerlerde yalnız gündüzleri değil, tâ gece yarılarına kadar erkeklerle birlikte zevk u safâ süren kadınların adedini nazar-ı i'tibâra alınız... O zaman hakikatin ne kadarr müdhiş olduğunu anlarsınız. Önceleri bu iştirâk yalnız tahsîle münhasır kalacak, deniliyordu. Fakat öyle mi oldu? Bugün dârü'l-fünûnun meselâ fen şu'besinde bulunan kızlar birkaç kişiden fazla değildir. Tahsîl-i ilim ve fen hevesiyle yanan, tutuşan kızlar ne oldu? Sonra dârü'l-fünûndan diploma alan hanımların bugünkü meşgaleleri nedir? Bu kadar tereddiyât-ı ictimâiyye karşısında hiç birinin sesinin yükseldiğini işittiniz mi? Zâlim erkeklik dâm-ı iğfâline düşen zavallı kadınlığı yuvarlanmış olduğu hufre-i hüsrandan çekip çıkarmak için hangi münevver bir kadın teşkîlât-ı ictimâiyyesi vücûda geldi. Muhtelif lisanlar öğrenen hanımlarımız garb mütefekkirlerinin her gün yığın yığın neşrettikleri müfîd eserlerden hangisini lisanımıza tercüme ettiler?

Hiç inkâra mahal yoktur ki, garbdaki feminizm da'vâlarını memleketimize sürükleyip getirenler milletimizin hayât-ı ictimâiyyesini rahne-dâr etmekten başka bir şey yapmış olmadılar. Milletin asırlardan beri muhâfazasına kudret-yâb olduğu sermâye-i fazîletine hiçbir şey ilâve edemediler. Fakat maa't-teesssüf çok fazîletlerini yıktılar. Hep hürriyet ve müsâvat nağmeleriyle kadının sermâye-i fazîletine hücum olundu. Kadınlık âleminde terakkī namına teceddüd nâmına yapılan şeyleri teşrîhe hâcet yoktur. Hepsi meydandadır.

İşte on beş senedir başlayan "hürriyet-i nisvân" da'vâsının netîceleri! Mes'eleyi esâsından nazar-ı i'tibâra almayıp da bir ucundan tedkīk ve muhâkemeye kalkışanların safvetine hayrân olmamak kābil değil. Biz bu da'vâların öyle yaldızlılarını, öyle ilmî ve ictimâî nazariyât-ı asriyyeye bürünenlerini gördük ki şimdi artık bu acemi avukatların serd ettikleri delâil-i ilmiyye ve ictimâiyye! onların yanında pek sönük kalır. Her hakikat tezâhür etti. Bütün o hürriyet ve müsâvat nağmelerinin hangi makam ve fasıllara ait olduğu anlaşıldı.

Bu kadar tecrübelerden, bu kadar vahîm neticelerden sonra yapılacak bir şey varsa o hatar-nâk yollarda yürümek, hey'et-i ictimâiyyeyi büsbütün girdâb-ı inhitâta sürüklemek değil, sarsılan hayât-ı ictimâiyyenin mümkün mertebe ta'mîrine çalışmaktan ibârettir. Biz başka milletlerin ictimâiyâtını taklîdde ileri gittikce ictimâî buhranlar milleti sarsıyor. Bünye-i ictimâiyyenin mütemâdiyen bu kadar tahavvül ve temessüllere ilâ-nihâye mukāvemeti olmasa gerek. İctimâî **[143]** hareketlerde biraz da milletimizin ahvâl-i rûhiyye ve şerâit-i ictimâiyyesini na-zar-ı i'tibâra almak iktizâ etmez mi? Biz el çabukluğu ile hey'et-i ictimâiyyenin bütün esâsât-ı ictimâiyyesini alt üst ederken ve "ictimâî inkılablar ânî olur"* diye bunu ilme uydurmaya savaşırken işin sonunu hiç düşünmüyoruz. Her milletin bir hüviyet-i ictimâiyyesi vardır ki, o hüviyetin büsbütün tahavvül ettiği gün o millet de milletlikten çıkar, harita-i âlemden silinip gider.

Biz eğer mevcûdiyet-i ictimâiyyemizi muhafaza etmek istersek herhalde, her mes'elede terakkī ve teceddüd nâmına yapılan her harekette milletin ahvâl-i ictimâiyye ve rûhiyyesini ihmâl etmememiz lâzımdır. Yıkmak kolaydır ve yıkılmaktan masûn kalabilecek hiç bir şey yoktur. Eğer asırlardan beri te'essüs etmiş olan hayât-ı ictimâiyyemizi yıkmaya azm etmişsek bir gün gelir, kârımızı itmâm etmiş oluruz. Fakat o zaman ortada kalan bir millet değil, enkāz yığınından başka bir şey olmaz.

Artık bugün tamâmiyle tahakkuk etti ki bizde İctimâî teceddüd hareketi rehberlerinin mevcûdu yıkmaktan başka müsbet ve nâfi' hiçbir şey yapmaya kudretleri yoktur. Nice senelerden beridir işittiğimiz nağme hep aynıdır. "Yapmak için evvelâ sâhayı temizlemek lâzımdır" diyorlar. Yıkmak için hayli fırsatlardan istifade ettiler ve yıktılar. Zannediyoruz, artık yıkacak bir şey kalmadı. Hâlâ "yapmak" devr-i dil-ârâsı gelmedi mi? On beş seneden beri kadın da'vâsıyla, kadının hürriyyetiyle, müsâvâtıyla kulaklarımız doldu. Nihayet maksada erildi. Şimdi ne yapılacaksa yapmak lâzım gelmez mi?

Mekteb kitabları şöyle dursun, henüz elifbâ mes'elesinin tedrîsini bir usûl-i fennîye rabt edemedik. Mekteblerin on beş sene evvelki haline ifrâğı için lâ ekal on beş sene daha çalışmak lâzım geldiğini yine maârif mütehassısları söylüyor. Daha geçen gün yalnız bir livâda on sekiz bin çocuğun mektebsiz kaldığını gazeteler yazıyordu. Acaba etfal-i memleketin yüzde onu tahsîl-i ibtidâîyi ikmâl edebiliyor mu? Yalnız yüz binden fazla muallime ihtiyaç olduğunu mütehassıs zevat söylüyor. Bugün memleketin hemen her tarafı mektebsizlikten cehl içinde yüzüyor. Tâlî tahsîle gelince onun ne acıklı halde olduğunu lise müdürlerinden dinlemeli. Tahsîl-i Âliyyenin ne mertebede bulunduğunu anlamak için merhum Hakkı Paşa'nın dersini dinleyen talebe ile bugünkü talebeyi mukāyese etmek kâfidir.

Maârifimiz bu kadar zavallı, bu kadar şâyân-ı merhamet bir halde iken mütefekkirlerimiz, "liselerde genç kızlarla erkekler birlikte tahsil etsinler mi etmesinler mi?" diye uzun uzadıya münakaşalarla vakit geçiriyorlar. Tekfur dağındaki bazı kızlar erkek liselerine devamı istemişler! Bu talebeler İstanbul'dan zuhûr etseydi münasebet alırdı. Fakat Tekfur dağından zuhûruna hayret etmemek kābil değil. Şimdi mütefekkirler dârü'l-fünûn profesörleri bu mes'eleyi müzakere ve münakaşa ediyorlar.

Kısm-i tâlîde müşterek tahsîli Avrupa milletleri bile kabûl etmemiş olduğu halde bizde münâkaşası başladı. Biz ki henüz ibtidâî tahsîlini yüzde yirmi bile taht-ı te'mîne alamadık. Garblıların hayât-ı ictimâiyyeleri kadın erkek müşterek tahsîle müsaid olduğu halde onlar bunu mahzurlu görüyor da an'anât ve şerâit-i ictimâiyyesi ma'lûm olan milletimizin 15-18 yaşlarındaki kız ve erkek çocukları bir araya getirilmek isteniyor. Hani şurada burada liselere devam eden üç beş kişi varsa onları da mektebten alıkoymaya sebeb olacağız. Medreselerin seddi ile on beş on aştı bin kişi ni'met-i maâriften mahrum kaldı. Şimdi de böyle müşterek bir tahsil çıkarırsak kendi kendine liseler de kapanır. O vakit rahat ederiz. Maârifte teceddüd hadd-i kusvâsına vâsıl olmuş olur.

Bolşevikler de ilk zamanlarda böyle bir tecrübe yapmışlar da her mektebe müteaddid ebeler ta'yînine ihtiyaç hissedince bunun çıkmaz yol olduğunu anlamışlar. Hatta bolşevikler bu kadın-erkek iştirâkini bir aralık orduya da teşmîle kalkışmışlar. Bir müddet sonra hâmile olan kadınlar hastahânelere taşınmaya başlayınca mevcud fırkalar birdenbire nısfına tenezzül etmiş. Bu müsâvatın da çıkmaz yol olduğunu görerek asker kadınları evlerine göndermişler.

Selânikli Sabiha Zekeriya hanım bu müşterek tahsil mes'elesinde beyân-ı re'y ederken bundan maksad "bu iki unsuru dişi ve erkek telâkkīsinden kurtarmak" olduğunu söylüyor. Prensipleri, meslek-i ictimâiyyeleri ma'lûm olan bolşevikler bile buna muvaffak olamadıkları halde Selânikliler muvaffak olabilirlerse bir hâdise-i mühimme teşkîl edeceğine şüphe yoktur.

"Feyziye" mektebinde bunu tatbîke muvaffak olduk, diyorlar. Feyziye mektebi ki, Selânik'den buraya naklolunduğu ma'lûmdur. Fi'l-hakîka geçen seneye kadar Feyziye mektebinde tâlî kısımda da müşterek tahsil varken hükûmet tarafından men' olundu. Tanıdıklarımızdan bir zât hikâye ediyor:

---

* Dâru'l-fünûn Emîni'nin sözü.

– Feyziye mektebi bir Dönme mektebi olmakla beraber tedrîsâtında intizam vardır. Bu maksadla ben de kızımı oraya vermiştim. Kızım sekiz dokuz yaşlarında. Bir gün geldi, kemâl-i safvetle "baba, dedi., bugün mektebde bir erkek çocuk benim üzerime bindi. Beni çimdikledi." Tabîî çocuk bir şeyin farkında değil. Derhal mektebin müdiresine bir tezkere yazdım. Çocukların terbiyesine dikkat etmelerini ihtâr ettim. Cevap vermediler. Bu hal bir kere daha tekerrür etti. Yine müdireye yazdım, cevap alamadım. Onun üzerine çocuğu oradan aldım. Vâkıa kızım henüz sabîdir. Bunların ma'nâsını anlamaz. Fakat gitgide bu hal i'tiyâd halini alır korkusuyla çocuğu almaya mecbur oldum.

Feyziye mektebini Türklere misal göstermek doğru olmaz. Türklerin hayât-ı ictimâiyyesi buna müsaid değildir. Son bir şey kaldı, eğer bu da tecrübe edilmek istenirse edilebilir, çok geçmez bunun da âkıbeti görülür.

[144] **Yeni Eserler:**

Mebâdî-i Felsefeden İLM-i AHLÂK

"*Dinî, Felsefî Musâhabeler*" muharrir-i şehîri üstâd-ı muhterem Ferid Beyefendi hazretlerinin bu ünvân ile bir kitabı intişâr etmiştir. Eserin mâhiyetini, ne maksadla neşredildiğini üstâd-ı muhterem mukaddimesinde şu sûretle îzâh ediyor:

Taharrî-i hakîkat isti'dâdıyla mecbûl olan insanlar her şey gibi ahlâkın da menşeini, müstenid olduğu kavânîn-i akliyyeyi aramak ihtiyâcından vâreste kalamamışlardır. Ehl-i edyâna göre ahlâkın menşei telkīn-i semâvîdir. Hazret-i Âdem'den bi'set-i seniyye-i peygamberîye kadar zuhûr eden enbiyâ-yı zî-şânın kâffesi ümmetlerine ahkâm-ı ilâhiyyeyi teblîğ ve bi'n-netîce ta'lîm-i ahlâk eylemişlerdir. Şu hâlde ahlâkın ilk muallimleri peygamberân-ı izâm aleyhimi's-selâm olduğu câ-yi iştibâh değildir.

Ezmine-i muhtelifede yetişen hükemânın zaman ve mekân-ı zuhûrları ya bir peygamberin zamân-ı zuhûruna, yahud zamân-ı zuhûrunun hâkim ve müessir olduğu zamana tesâdüf eylediği cihetle felâsife tarafından vaz' edilmiş olan kavâ'id-i ahlâkiyye bu sûretle peygamberân-ı izâmın telkīnât-ı dîniyyelerine müntehî olur.

Mütekaddimîn hükemânın bu ciheti meskûtün-anh bırakmaları pek bâriz olan bu hakîkati i'tirâfa yanaşmak istememeleri aks-i kaziyyeyi te'yîde medâr olacak bir hâl değildir. Nasıl bir mücâhede-i akliyye netîcesi olursa olsun felâsifenin sermâye-i ma'rifetleri hiç şübhe yok ki kısm-ı a'zamı i'tibârıyla teâlim-i enbiyâdan muktebesdir. Binâberin müeddib-i evvel, şerâyi' ve nevâmis-i ilâhiyyedir, demekte aslâ tereddüd etmemek lâzım gelir.

Din ile ahlâk arasındaki râbıta-i ezeliyyeden[11] dolayı ukalâ-yı ümemden birçoğu âlemde ahlâk namıyla bir şey varsa onun be-heme-hâl dinden müstefâd, din ile kāim olabileceğini, dine müstenid olmayan ahlâkın, usûl ve kavâ'idi ne kadar metîn, ne kadar mazbût olursa olsun köksüz bir ağaç gibi feyz-i hakīkīden[12] mahrûm kalacağını söylüyorlar ve zevâbıt-ı ahlâkiyyenin dinî alakalardan tecrîdi lüzûmuna kāil olanların da'vâlarını edille-i kâfiyye ile reddediyorlar.

Tehâvüliye mesleğinin vâzıı olan Herbert Spencer, ahlâkın menşei hakkında şu nazariyeyi serd ediyor: "Diğer birçok şeyler gibi insanın efkâr ve hissiyâtı da tekâmül kānûn-ı umûmisine tâbi' ise, ahlâkı teşkîl eden silsile-i tasavvurât ile bu silsileye iştirâk eyleyen hissiyât nisbete gayr-ı mülteim, gayr-ı muayyen bir hâlet-i vicdâniyye demektir. Bu hissiyât bidâyeten kendi kitlelerinin karışmış olduğu vâsi' kitleden ayrıldıkça ale't-tedrîc mülteim ve muayyen bir şekle iktirân eyler. Ahlâkın müddet-i medîde kitlede gāib olan sûret-i müstakillesi mübhem olarak teressüm etmeye başlarsa da bu sûret ancak tekâmül-i aklînin yüksek bir mertebe-i inkişâfa vusulünden sonra müte'ayyin bir vücûda mukārin olur."

Fi'l-asl tâm olan bu hâl-i iltibâs, tekâmül-i ictimâî seyri devâm eylediği müddetçe bi'z-zarûre devâm etmiştir. Her ne kadar tahaffüf eylemiş ise de bu iltibâsın bizdeki nîm medeniyet hâlinde el-ân devâm eylemekte olduğunu kabûl etmemiz lâzım gelir. Bundan da şu netîceyi istinbât edebiliriz ki muhtelif sûretlerde elde edilerek müessesât ve veche-i faâliyet-i medeniyye ile vukūa gelen her tebeddül netîcesinde mütebebbid olan hayr ve şer mefhûmları, hattâ zamanımızda bile herc ü merce şebih bir küme teşkîl etmektedir."

Görülüyor ki Tehâvüliye'nin hayır ve şer hakkındaki nazarları ancak ve ancak nâ-mütenâhî ile ifâde edilebilen bir istikbâle müteveccihtir. Binâenaleyh bu gibi ta'mîkātın ilmen bir kıymeti olsa bile amelen aslâ fâidesi yoktur. Zira onların nazariyeleri yalnız ahlâka değil, hey'et-i mecmûa-i kâinâta da şâmildir. Kâinât ise bizim için bugünkü mevcûdâttan ibârettir. insâniyet, ihtiyâ-cât-ı âcilesinin tatmînini Tehâvüliye'nin edvâr-ı gayr-ı mütenâhiyyesinden bekleyemez ise haksızlık ve sabırsızlık etmiş olmaz. Şu halde harekât ve sekenâtını kavânîn-i akliyye ve ahlâkiyyeye tevfîkan tanzîme mecbûr olan insâniyet-i hâzıraca kendi hilkat ve tabîatına muvâfık, müesses ve müdevver bir ahlâkın mevcûdiyeti kabûl edilmek zarûrîdir.

[11-12] Bu cümledeki yanlış yazılan kelimeler 609. Sayı'nın 176. sayfasındaki ikaz üzerine düzeltilmiştir.

Evâilde ahlâk, Hazret-i Süleyman aleyhi's-selâmın emsâli, ukalâ-yı seb'a-i Yunaniyye'nin vecâizi, Lizis gibi eski Yunan şâirlerinin iş'âr-ı mezhebeleriyle[13] vesâyâ-yı umûmiyye, yahud muhâzarât sûretinde ta'lîm edilir idi. Bi'l-âhire Yunanistan ve Roma medreselerinde ilmî bir sûrete iktirân ederek Fisagors, Sokrat, Eflatun, Aristo gibi hükemânın teâlîm-i felsefiyyelerinde mühim bir yer tutmuş, bi'l-hâssa Aristo tarafından ilm-i müstakil sûretinde tedvîn edilmiştir.

İlmü'n-nefs, mantık ve mâ ba'de't-tabîa gibi ulûm-ı felsefiyye idâdına ilhâk edilen ahlâk, Avrupa müteahhirîn felâsifesinden bazılarının ta'mîk ve tevsîkiyle öteden beri şark ulemâsı arasında ma'lûm olan ve kısm-ı nazarîsi kütüb-i Yunaniyye'den bi'l-hâssa Aristo'nun âsârından alınan esâslardan tebâüd ederek büsbütün başka esâslara ibtinâ ve yeni bir sûrete iktirân eylemiştir.

Hükemâ-yı İslâmiyye tarafından ahlâka dâir te'lîf edilen âsâr-ı sâireden kat'-ı nazar halk arasında meşhûr olan ahlâk kitapları, Nasîrüddin-i Tusî'nin[14] "*Ahlâk-ı Nâsırî*", Celâl Devanî'nin "*Ahlâk-ı Celâlî*", Hüseyin Vâiz'in "*Ahlâk-ı Muhsinî*", Kınalızâde Ali Efendi'nin "*Ahlâk-ı Alâî*" ünvânlı eserleridir.

Menabi-i garbiyyeden alınan ve sırf garb felâsifesinin ahlâk hakkındaki nazariyelerini ihtivâ eden bu eser-i muhtasar hem ahlâk kitaplarının şekl-i cedîdi hakkında bir fikir vermek hem de ahlâk-ı İslâmiyyeye dâir derdest-i tahrîr olan diğer bir eser için mevzû'-ı münâkaşa olmak üzere neşredilmiştir. Ve mine'llâhi't-tevfîk.

Tashîh: Geçen haftaki 606'ncı nüshanın aded ve numaraları sehven değiştirilmeyip 605 kalmış olduğu bi'l-âhare görüldü. Tashîh olunması ricâ olunur. [Düzeltildi.]

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

[13-14] Bu cümlelerde yanlış yazılan kelimeler 609. Sayı'nın 176. sayfasındaki îkāz üzerine düzeltilmiştir.

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

10 Temmuz 1924 | 07 Zi'l-hicce 1342 | * Perşembe * | 10 Temmuz 1340 | Cild: 24 - Aded: 608

"ÂSIM"DAN BİR PARÇA*

— Şimdi, oğlum, kızacaksın ya, fakat, boş ne desen;
Bu rezâlet beni me'yûs ediyor âtîden.

Hâle baktıkça adam kahroluyor elde değil;
Bizi kim kurtaracak, var mı ki bir başka nesil?

— Âsım'ın nesli, Hocam,
— Nerde!
— Hayır, haksızsın!
Gâlibâ oğlana pek fazla bugünler hırsın?

— Âsım'ın nesli... diyorsun. Ne uzun boylu hayâl!
— Âsım'ın nesline münkād olacak istikbâl.

Sana vicdânımı açtım okudum, dinlesene;
Söyleten başkasıdır, bakma, Hocam, söyleyene.

— Ne kehânet bu?
— Bilirsin ki değil mu'tâdım.
— Güzel amma, ne fazîletleri var evlâdım?

— Ne fazîlet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,
Cebheden cebheye arslan gibi hiç durmayarak.

Yine vardır bir ölüm korkusu arslanda bile;
Yüzgöz olmuş bu çocuklar ölümün şahsıyle!

Cebhenin her biri bir kıt'ada, etrâfı deniz;
Kara dersen daha dehşetli: Ne yol var, ne de iz.

Harekâtın görüyorsun ya, Hocam, en kolayı,
Yalın ayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sînâ'yı!

Yapılır zannediyorsan, bakalım, sen de soyun...
Kıt'a kapmak, köşe kapmak değil artık bu oyun.

Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesîf orduların yükleniyor dördü beşi,

–Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya–
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.

Ne hayâsız[ca] tehaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde –gösterdiği vahşetle "bu: bir Avrupalı!"

Dedirir– yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yâhud kafesi!

Eski Dünyâ, Yeni Dünyâ, bütün akvâm-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, mahşer mi, hakîkat mahşer.

Yedi iklîmi cihânın duruyor karşında,
Ostralya'yla berâber bakıyorsun: Kanada!

[146] Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.

Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne belâ...
Hani, tâ'ûna da züldür bu rezîl istîlâ!

---

* Âsım, Harb-i Umûmî'nin son senelerinde yazılmıştır. Bu parça Köse İmam'la vukū' bulan bir muhâverenin mâ-ba'didir. Bin üç yüz küsur beyitden ibâret olan Âsım, *Safahat*'ın altıncı kitabı olmak üzere yakında intişâr edecektir.

Ah o yirminci asır yok mu, o mahlûk-i asîl,
Ne kadar gözdesi mevcûd ise, hakkıyle sefîl,

Kustu Mehmedciğin aylarca durup karşısına;
Döktü karnındaki esrârı hayâsızcasına.

Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...
Medeniyyet denilen kahbe, hakîkat, yüzsüz.

Sonra mel'undaki tahrîbe müvekkel esbâb,
Öyle müdhiş ki: Eder her biri bir mülkü harâb.

Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;
Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;

Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.

Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam,
Atılan her lâğamın yaktığı: Yüzlerce adam.

Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkāz-ı beşer...

Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vâdîlere, sağnak sağnak.

Saçıyor zırha bürünmüş de o nâmerd eller,
Yıldırım yaylımı tûfanlar, alevden seller.

Veriyor yangını, durmuş da açık sînelere,
Sürü hâlinde gezerken sayısız tayyâre.

Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermîler...
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdîde güler!

Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îman?

Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sîs-i İlâhî o metîn istihkâm.

Sarılır, indirilir mevki'-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkîf edemez sun'-i beşer;

Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedî serhaddi;
"O benim sun'-i bedî'im, onu çiğnetme" dedi.

Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.

Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,

Lekesiz tertemiz alnından, vurulmuş yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.

Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.

Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni târîhe" desem, sığmazsın.

Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyyetler eder istîâb.

"Bu, taşındır" diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
Rûhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;

Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyle;

Ebr-i Nisânı açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ'yı uzatsam oradan;

Sen bu âvîzenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtâbı getirsem yanına,

Türbedârın gibi tâ fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile âvîzeni lebrîz etsem;

Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.

Sen ki, son ehl-i salîbin kırarak savletini,
Şarkın en sevgili sultânı Salâhaddîn'i,

Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki, İslâm'ı kuşatmış, boğuyorken hüsran,

O demir çenberi göğsünde kırıp parçaladın;
Sen ki, rûhunla berâber gezer ecrâmı adın;

Sen ki, a'sâra gömülsen taşacaksın... Heyhât,
Sana gelmez bu ufuklar, seni almaz bu cihât...

Ey şehîd oğlu şehîd, isteme benden makber,
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber.

Mehmed Âkif

[147] YİNE *NÛRU'L-BEYÂN*CILAR

*Nûru'l-Beyân*cılar:

– 2 *Sebîlürreşâd*'da "yevmü'd-dîn"in yevm-i kıyâmetle tefsîri doğru olmadığı iddiâ ediliyor. Fakat (كُنّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّينِ)[1] (اَلّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدّينِ)[2] âyetleri bizim verdiğimiz ma'nânın Kitâb-ı Hakk'a muvâfık olduğunu bildirecekti."

Diyorlar. Doğrusu biz bu sözün ma'nâsızlığına hayran olduk. *Sebîlürreşâd* Kur'ân'da Fâtiha'dan başka bir âyette "yevmü'd-dîn" yoktur demedi ki "yevmü'd-dîn" ta'bîrlerini muhtevî iki âyet irâesiyle bize bir cevâb verilmiş olsun. Kur'ân'dan, kelimât-ı Kur'âniyye'nin maânî-i dakîkasından bahsolunurken mes'eleye böyle hafif bir nazarla bakmak cidden günahtır. Râgıb, lügât-ı Kur'âniyyeyi mutazammın olan *Müfredât*'ında "rayb" kelimesini "şek" ile tefsîr etmek bile beyân-ı ilâhînin zevkinden haberdâr olmamak demek olduğunu söylüyor. Binâenaleyh "yevme'l-kıyâme" ve "yevmü'd-dîn" gibi muzâfun-ileyhleri başka başka olan iki terkîbin mefhûmlarındaki fark ile cihet-i tesâduklarını aramayacak, düşünmeyecek ve hatta ihtardan sonra bile kulak asmayacak olan kimselerin tefsîr ve tercüme-i Kur'ân'a ne hak ile, ne fikir ve maksadla el sürdüklerini anlamak müşkil oluyor.

Ebûssuûd Efendi merhûm Fâtiha'da (مَالِكِ يَوْمِ الدّينِ)[3] denilip de, yevme'l-kıyâme, yevme'l-cem', yevmé'l-hisâb gibi diğer ta'bîrler kullanılmamasının nüktesini anlatırken şöyle diyor:

(وتخصيصه من بين سائرمايقع فيه من القيامة والجمع والحساب لكونه ادخل فى الترغيب والترهيب فان ماذكرمن القيامة وغيرهامن مبادالجزاء ومقدماته)[4]

İşte burada kıyâmet ve sâirenin mebâdî ve mukaddimât-ı cezadan olup mes'ûliyetin netîce-i fiiliyyesi olan cezâ yani i'tâ-yı sevâb veya ikāb ve "fitnede yevmü'd-dîn" denildiği anlatılıyor ki lisânımızda buna biz "rûz-i cezâ" tesmiye ederiz. Demek ki yevm-i kıyâmet o günün orak zamanı gibi farz olunursa yevmü'd-dîn de harman kaldırma zamanı gibi tasavvur edilmek lâzım gelecektir. Ümîd ve ye'sin tam ma'nâsıyla tahakkuk edeceği sâat o sâattir.

(مَالِكِ يَوْمِ الدّينِ) âyet-i vecîzesinin mazmûn-ı mehâbetmeşhûnu da böyle büyük bir cem'iyet-i maânîden teşekkül ederek üç kelime içinden bir sîmâ-yı ihtişâm ile doğuyor ve biri câzib, diğeri dâfi' iki kuvvetin, istivâgâh-ı vahdetinden âleme bir şu'le-i tergīb ve terhîb neşrediyor da insanları: Aman yâ Rab (اِيّاكَ نَعْبُدُ وَاِيّاكَ نَسْتَعِينُ . اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ)[5] ilticâsına ihzâr eyliyor.

Buna îmân etmeyenler elbette o gün yeislerinin tahakkukunu görünce: Eyvâh, biz buna yalan derdik (وَكُنّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّينِ) diye feryâd edecekler. Bundan dolayıdır ki sûre-i Müddessir'de yine bu ta'bîr ile îrâd buyurulmuştur. Binâenaleyh Fâtiha'daki yevm-i dînin ma'nâsı ne ise Müddessir ve Mutaffifîn âyetlerinde de yine odur. Buradaki îzâhı orada da mülâhaza etmek lâzımdır. Ve Kur'ân'ın hey'et-i umûmiyyesindeki âhengi nazar-ı mülâhazaya almak ancak bu sûretle kābil olur. Eğer sûre-i Müddessir'de (كُنّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدّينِ) denilmeyip de "yevme'l-kıyâme" denilse idi mebde' ile müntehâ arasındaki bu âheng ve telâyüm bulunmazdı. Çünkü o feryâd ve nedâmet ümid ve yeisin tahakkuku ânında, bu da mebde'-i kıyâmette değil, vakt-i cezâda olacaktır. Hâsılı yevm-i kıyâmet ta'bîri, yalnız terhîb ve tehvîl ifâde ettiği hâlde yevm-i dîn ta'bîri hem tergīb ve hem terhîbi mutazammındır.

*Nûru'l-Beyân*cılar:

- 3 "Bundan başka *Sebîlürreşâd*'daki makāle-i i'tirâziyyeyi yazan zâtın iddiâsına rağmen (صِرَاطَ الّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ)[6] âyetinin tefsîrinde, mün'am-aleyhlerin sırâtı mün'im-bihin gayrı olmadığı ve bizim tefsîrimizin ma'nâ doğru olduğu da sûre-i Yâsin'de (وَاَنِ اعْبُدُونِى هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ)[7] ve sûre-i Nisâ'nın (وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰئِكَ مَعَ الّذِينَ اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ)[8] âyât-ı kerîmesinden anlaşılacak ve "sırât"ın dîn-i İslâm ve İslâm'ın da Hakk'ın en büyük ni'meti olduğu görülecekti" diyorlar.

Anlaşılıyor ki burada mütercimlerin yüzleri azıcık kızarmış ve fakat tamâmen i'tirâf-ı hakīkat edecek derecede icrâ-yı te'sîr etmemiş. İbtidâ (فَرَجَعُوا اِلٰى اَنْفُسِهِمْ)[9], bi'l-âhare (ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُؤُسِهِمْ)[10] sırrı zâhir olmuş. Çünkü burada tefsîrlerinin yalnız ma'nen doğru olduğunu iddiâ etmişler ve "fi'l-hakīka ibârede yanılmışız" demek istemişlerdir.

Fakat hiç unutmamaları lâzım gelir ki onlar (صِرَاطَ الّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ) âyetini hiçbir zaman tefsîr etmemişler, (الصِّرَاطَ الّذِى اَنْعَمْتَه عَلَى غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ) sûretinde anlayarak yanlış bir tercüme yapmışlardır. Biz de bu tahrîf-i fâhişi göstermiş idik. Âyeti güzelce tercüme edip de dedikleri gibi burada sırât'tan ve ni'metten murâd ikisi de İslâm'dır, o da Allah'a ibadetten ibârettir diye bir te'vîlde bulunsalardı o zaman yanlışlıkları burada olduğu

---

[1] Müddessir Sûresi 74/46.

[2] Mutaffifîn Sûresi 83/11.

[3] Fâtiha Sûresi 1/4.

[4] "Kıyâmet, toplanma, hesab gibi kelimeler, mükâfat ve cezadan önceki mukaddimelerdir. Burada özellikle "yevmüddîn" denilmesinin sebebi, teşviki de korkutmayı da içine alacak şekilde ifade etmesindendir."

[5] Fâtiha Sûresi 1/5-6.

[6] Fâtiha Sûresi 1/7.

[7] Yâsîn Sûresi 36/61.

[8] Nisâ Sûresi 4/69.

[9] Enbiyâ Sûresi 21/64.

[10] Enbiyâ Sûresi 21/65.

gibi bir te'vîl hatâsı olur ve böyle bir iddiâya girişmelerine belki bir vecih bulunurdu. Lâkin mütercimler, daha dün cereyân eden ve matbû' olarak duran *Nûru'l-Beyân* Fâtiha tercümesiyle *Sebîlürreşâd*'ın i'tirâzlarında bu kadar tahrîfâmîz beyânâta cür'et ederlerse bize bu netîceyi yalnız kayd etmekten başka ne vazîfe düşer. Şu hâlde Fâtiha tercümesindeki o fâhiş tahrîfi olduğu gibi kayd ve tesbît ettikten sonra sözlerinin ma'nâsızlığını da kayd edelim.

Fâtiha'da "es-sırâtu'l-müstakīm"den murâd dîn ve şerîat ve [11](اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ) olduğunda şübhe yoktur. Fakat Fâtiha'daki "es-sırâtu'l-müstakīm" ile **[148]** Yâsin'deki "sırâtun müstakīm"in bâlâda beyân ettiğimiz vech ile derece-i şümûlleri bir değildir. Eğer öyle olsa idi, mütercimler daha büyük tenâkuzlara düşmüş olurlardı. Çünkü Yâsin'de [12](وَاَنِ اعْبُدُونِىْ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ) yalnız Allah'a ibâdete masruftur. O hâlde Fâtiha'da [13](اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) diye münhasıran Allah'a ibâdet eden mü - lümanların bunu ta'kîben [14](اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ) duâları mütercimlerin yaptıkları gibi bize doğru yolu göster diye tercüme olunamazdı. Bizi sırât-ı müstakīmde sâbit kıl, onun gāyesine götür gibi bir ma'nâda tercüme edilmek lâzım gelirdi. Zira sırât-ı müstakīm üzerinde bulunduklarına mu'tekid olanların bize sırât-ı müstakīmi göster diye duâları hâsılı tahsîl olurdu. Eğer *Nûru'l-Beyân*'cılar Yâsin'deki o âyet ile Fâtiha'nın âhengini mülâhaza edebilselerdi evvelâ "ihdina"yı öyle Mu'tezile tefsîrine göre tercüme etmezlerdi.

Gelelim diğer noktaya:

[15](صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ) âyetinde mün'im-bih ile mün'am-aleyhimin sırâtı bir olmadığı gibi [16](وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ) âyetinde de itâat ile in'âm olunan şey'-i vâhid değildir. Burada İslâm'ın bir ni'met-i ilâhiyye olduğunu ileri sürmek yalnız bir mugâlata olmakla kalmaz, belki İslâm'a müterettib olan ve sırât-ı müstakīmin gāyesi bulunan ni'am-i ilâhiyyeyi inkâr demek olur. İslâm'ın bir ni'met olması bu ni'metlerin tarîk-i müstakīmi olmasındandır. Eğer böyle değilse Kur'ân-ı azîmü'ş-şânda ehl-i îmân ve İslâm için lâ-yu'ad âyetlerin, va'd buyurulan tebşîrât-ı ilâhiyyenin hiç hükmü olmamış olur.

Hulâsa: Mün'am-aleyhlerin sırâtı ile mün'im-bih şey'-i vâhid değildir. Mün'am-aleyhlerin sırâtı dîn-i hak, mün'im-bih de saâdet-i ebediyyedir ve rıdvân-ı ekberdir. Gerek Fâtiha'dan ve gerek sûre-i Nisâ'nın (وَمَنْ يُطِعِ اللهَ وَالرَّسُولَ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللهُ عَلَيْهِمْ) âyetinden müstefâd olan ma'nâ da budur.

Mütercimlerin bu cevâbları bâlâda kendilerinin tahzîr eyledikleri sû-i te'vîl netâyicindendir. Sırât-ı müstakīm İslâm'ı ucu yokluğa çıkan bir feyfâ-yı hîçî gibi göstermek günâh olur. Münâsebet gelmiş iken burada bir ihtârda bulunmak isteriz: Şunu bilmelidir ki kelâmın bir terkîb-i lafzîsi, bir mefhûmu, bir de mâ-sadakı vardır. Terkîb-i lafzî mefhûma bir mi'yâr, mefhûm da mâ-sadaka bir mir'âttir. Herhangi bir kelâmın evvel-emirde terkîb-i lafzîsi gözedilmezse ondan alınacak mefhûm şikeste bir sûret olur. Böyle kırık bir aynadan âlem-i hakīkat temâşâ edilemez. Bir kelâm da Fransızların connatation dedikleri mefhûm ve mazmûn ile donatation dedikleri mâ-sadak iyice temyîz edilmelidir ki bundan diğerine intikālde isâbet edilebilsin. Çok zaman olur ki iki kelâmın, iki kelimenin mâ-sadakları vâhid, fakat ayn-ı zamanda mefhûmları başka başka olur. Bunun sebebi de birisi bir şeyin bir vechi, diğeri de aynı şeyin diğer vechi olmasıdır. Ve bu mefhûmlar bu vechile birbirinden o kadar başkadır ki aralarındaki tesâduku "idanditeyi" yalnız bu kelâmlardan anlamak kābil olamaz. Bu ayrı bir delîle, bir bilgiye mütevakkıf olur. İşte tercüme lisândaki kelâmın mefhûm ve mâ-sadaklarını tefsîr etmeden bunlara diğer lisândan bir muâdele, bir terkîb-i lafzî bulmak demektir, tağyîr ise aynı lisânda terkîbin kelimâtı ve onlarla mefhûm ve mefhûm ile mâ-sadak arasındaki münâsebetleri, alâkaları tam vuzûh ile te'vîlde bir ihtimâl-i sahîh-i râcih ile göstermek demektir. Binâenaleyh iki muhtelif lisân arasında ancak tercüme cereyân edebilir. Tefsîr ve te'vîl tercümeden sonra ayn-ı lisânda mümkün olur ve binâenaleyh *Nûru'l-Beyân*'cıların yaptığı şey galat bir tercümeden başka bir şey değildir. Tefsîr ve te'vîl vâdîsinde söyledikleri bütün sözler vâhîdir.

İCTİHÂD ve TAKLÎD

İlâhiyât Fakültesi târîh-i fıkıh müderris-i muhteremînin *Sebîlürreşâd* sütunlarında bir kısım ifâdât ve beyânâtı daha intişâr etti. Evvelki ifâdât ve beyânâtı gibi yeni ifâdât ve beyânâtı da sû-i telâkkī edilmeye a'zamî bir isti'dâdı hâizdir. Bu isti'dâdına rağmen henüz tekzîb edilmedi. Fakat tekzîb müddeti henüz münkazî olmadığı için sıhhatlerine hüküm vermekte müteredddîd bulunuyorum. Maa hâzâ sıhhatlerinin sübûtuna ta'lîkan mülâhazât-ı intikādiyyemi serd ve ityâna da bir mecbûriyet hissediyorum:

Yeni, ifâdât ve beyânı miyânında müstahıkk-ı intikād gördüğüm üç nokta vardır: "Kāle" ve "kīle" aleyhdârlığı

---

[11] Âl-i İmrân Sûresi 3/19.
[12] Yâsîn Sûresi 36/61.
[13] Fâtiha Sûresi 1/5.
[14] Fâtiha Sûresi 1/6.
[15] Fâtiha Sûresi 1/7.
[16] Nisâ Sûresi 4/69.

ve "ekūlu" lehdârlığı… Bugünkü İslâmiyet'in dünkü İslâmiyet olmadığı.. İslâmiyet'in muâmelâtta ve hattâ ibâdâtta müsâmaha esâsına müstenid bulunduğu… bu üç noktadan ikinci ve üçüncüsü diğer haftalara bırakarak, bu hafta birinci noktayı intikâd edeceğim. Müderris-i fâzıl, fıkıh kitaplarının "kāle" ve "kīle"ler ile doldurulmuş olmasından son derecede müştekî bulunuyor. "kāle" ve "kīle"ler taklîddir, "kāle" ve "kīle" diyen fukahâ da mukalliddir, taklîd ise bir tarîk-i ilmî değil, bir tarîk-i cehldir." diyor ve Molla Hüsrevleri, İbn kemâlleri de bu tarîk-i cehlin yolcularından addediyor. Pâye-i ilmi yalnız "ekūlu" rütbe-i refîasından mahrûm bıraktığını, "ekūlu" denmemesi yüzünden ictihâd hareketinin tevakkufa uğradığını, hâlbuki garbda müteahhirînin mütekaddimînden daha müterakkī bulunduğunu dermiyân ediyor.

[149]"Kāle"nin fıkıh sahasında iki mahall-i istimâli vardır: Biri münâzara ve münâkaşa mahallinde istimâl edilir. Başkasına âid bir sözün "kāle" ile nakl ve hikâye olunması bazen ta'dîl ve bazen de cerh fikrine müstenid-dir. "Kīle" ile nakil ve hikâye ise ekseriyetle cerhi istihdâf eder. Müderris-i fâzılın, şikâyet ettiği "kāle" ve "kīle"ler ise bu şikâyetini fıkıh sahasında hürriyet-i tefekkür bulunmadığı hakkındaki mesbûk şikâyetiyle mütenâkız görürüz. Ve bu tenâkuz fâzıl-ı mûmâ-ileyhin ifâdât ve beyânât-ı ilmiyyesi arasında görülen ilk tenâkuz değildir. Fakat bu tenâkuz pek ter u tâzedir. Daha dün, fıkıhta hürriyet-i tefekkür yokluğundan şikâyet etmiş idi. Bugün ise fıkıhtaki münâzara ve münakaşalardan müştekî vaz'iyetine girmiş bulunuyor. Biz, hukūk-ı umûmiyye ile alâkadâr mesâil-i fıkhiyyenin, a'zamî bir fikr-i hür-endîşâne ile münâkaşa edilmiş olmasını kemâl-i memnûniyetle karşılıyoruz. Ve fukahâ arasında efkâr-ı mütehâlifeye karşı mütekābilen gösterildiği anlaşılan hürmetleri pek şâyân-ı taklîd bir fazîlet-i ilmiyye ve ictimâiyye telâkkī ediyoruz. O şerâit-i fâzıla dâhilinde cereyân etmiş bulunan münâkaşalar sâyesindedir ki akvâl-i fukahânın sahîhlerini gayr-ı sahîhlerinden, mesâlih-i ibâda muvâfık olanlarını olmayanlarından, delîllerinin kavîlerini zayıflarından tefrîk ve temyîz etmek tarîklerini öğrenmiş bulunuyoruz. Böyle münakaşalardan -tecellî-i hakīkat nâmına- müştekî değil, müteheyyic olmak lâzım gelir.

Vech-i şikâyet, fikr-i taklîd ve teba'iyyeti temsîl eden "kāle" ve "kīle"lere mütehavvil ise taklîdi ale'l-ıtlâk bir acz ve cehl telâkkī etmek ve "ekūlu" demeyen her fakihi pâye-i ilimden mahrûm bırakmak ilmî bir telâkkī ve haklı bir muâmele değildir. Taklîd ve teba'iyyet bazen en yüksek bir fazîlet-i ilmiyye, bazen de en kuvvetli bir âmil-i intizâm ve inzibât olur. Elfâz ve kelimâtı gubâr-ı nisyânımla mestûr bulunan fakat ma'nâ ve meâli zihnimde her zaman incilâ-sâz olan bir şâir sözü vardır: "Hakīkat mecbûriyyü'l-ittibâ' bir kuvvettir, Onun hilâfına hareket etmek için aslâ yol yoktur." diyor. Bir müctehidin "ekūlu"su eğer bir hakīkatin tercümânı ise ona muârız ikinci bir "ekūlu" hakīkate karşı bir isyân ve tuğyân değil midir? Her "ekūlu"ya karşı diğer bir "ekūlu ile mu'âraza etmek lâzım gelecek ise birkaç kimseyi bir hakīkat etrafında toplamak imkânından mahrûm bulunacağız demektir. Müderris-i muhterem acaba bu netîceyi menâfi' ve mesâlih-i beşeriyye ile kābil-i te'lîf görecek midir? İslâmiyet insâfı nısf-ı dîn olmak üzere telâkkī ve telkīn ediyor. İnsâfın hakīkate teba'iyyetten başka ma'nâsını bilmiyoruz. Müteahhirînin, müctehidlerin akvâl-i hakkasına teba'iyyet ederek onlara karşı "ekūlu" dememeleri en yüksek bir fazîlet-i ilmiyye ve ahlâkiyye değil midir? Eğer müctehidlerin "ekūlu"leri hak değil de bâtıl ise ve müteahhirîn hakka değil de bâtıla teba'iyyet ederek "ekūlu" dememişlerse, müdderris-i muhteremiş şikâyetleri pek haklıdır. Fakat yeni "ekūlu"ler ile eski "ekūlu"lerin butlânları îzâh ve isbât edilmedikçe biz eski "ekūlu"lere bir hakīkat nazariyle bakmak ıztırârında bulunuyoruz.

Keyfiyyeti böyle hak ve bâtıl nokta-i nazarından değil de intizâm ve inzibât nokta-i nazarından düşünürsek, taklîd ve teba'iyyetin bazen hayr-ı mahz olduğuna hüküm vermek mecbûriyetinde kalırız. Eğer herkes meydân-i ictihâda çıkarak "ekūlu" diyecek ise, kim kimin "ekūlu"süyle amel edecek? Kendi "ekūlu"sünü bırakarak başkasının "ekūlu"süyle ameledecek kimse bulunmayacağı için, her müctehid eğer doğru ise yalnız kendi nefsine meb'ûs bazı enbiyâ-i Benî İsrâil gibi yalnız kendi nefsinin imâmı olur veyahud söyleyenle dinleyen belli olamayacağı için ictihâd meclisi kadınların düğün meclislerine mümâsil bir şekil alır. Haydi, müctehidleri ilmî bir fevzaviyet içinde bırakıp geçelim, acaba "ekūlu" demek iktidârını hâiz bulunmayan avâmm-ı nâsın hâli ne olacaktır? Bu vaz'iyet bugün için nasıl kābil-i tecvîz değilse mâzî için de kābil-i tecvîz değildir. Muâmelât-ı beşeriyyede intizâm ve inzibâtın teessüsünü söyleyenlerle dinleyenlerin ayrı ayrı olmasına vâbestedir. Onun için taklîd ve teba'iyyet bazen en kuvvetli bir âmil-i intizâm ve inzibât olur diyoruz. Bu sözü söylerken, yanıldığımızı zannetmiyoruz. Mütemâdî ve umûmî "ekūlu"lerin tevlîd edeceği mühlik fevzaviyet-i ilmiyyeden bize kurtaran işte o "kāle" ve "kīle"lerdir. Hâzâ min fazli Rabbinâ..

Taklîd ve teba'iyyet ale'l-ıtlâk tarîk-i cehl değildir. Tarîk-i cehl şuûra müstenid olmayan taklîd ve teba'iyyetlerdir. Şuûra müstenid taklîd ve teba'iyyeti tarîk-i cehl telâkkī etmek âlimâne bir telâkkī değildir. Avâmm-ı nâssın kazâyâ-yı i'tikādiyyeye teba'iyyetleri şübhesiz istidlâlî değil, sem'îdir. Binâenaleyh onların bu tarîk-i teba-

‘iyyetlerine tarîk-i cehl diyebiliriz. Fakat ilm-i kelâm ve ilm-i mâ-ba‘de't-tabîa erbâbının kazâyâ-yı i‘tikādiyyeye teba‘iyyetleri yalnız sem‘î değil, istidlâlîdir. Tarîk-i istidlâl kat‘iyyen tarîk-i cehl değildir. Mesâil-i fıkhiyyeye teba‘iyyet de tıbkı kazâya-yı i‘tikādiyyeye teba‘iyyet hükmündedir. Yani avâmm-ı nâsın teba‘iyyeti sem‘î ve "ekūlu" demeyen fukahânın teba‘iyyeti de şuûrî ve istidlâlîdir. Molla Hüsrevler, İbn kemâller eğer ilm-i fıkıhta ta‘lîl ve istidlâl mesleğinin müessislerinden değillerse her hâlde mütehassıslarındandırlar. Usûl-i fıkıh gibi münhasıran ta‘lîl ve istidlâl esâslarına müstenîd bir ilm-i feslefîde sâhib-i re’y ve kitâb bulunmaları şuûrsuz birer mukallid olmadıklarına burhan-ı kātı‘ değil midir? Husûsiyle müderris beyimizi memnûn edecek mikdârda "ekūlu" demekten de çekinmemişlerdir. **[150]** Eğer pâye-i ilmi münhasıran, "ekūlu" diyen ilk tabaka-i fukahaya tevcîh ederek, tabakāt-ı sâire ashâbını o rütbe-i refîadan mahrûm bırakacak isek müderris beyin, mütekaddimînden daha müterakkī olduklarını söylediği garb müteahhirîn ulemâsını da cehl ü acz ile ta‘lîl ve tavsîfde tereddüd göstermemek lâzım gelir. Çünkü onlar da mütekaddimînin esâsât-ı ilmiyye ve fenniyyesini "kāle" ve "kīle" kelimeleriyle nakl ü hikâye ederek onlara karşı bir takım cerh ve ta‘dîllerde bulunmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Bu hâlleriyle beraber müteahhirîn yine müderris bey de dâhil olduğu hâlde bizim ilim ve fen üstâdlarımızdır. Eğer biz onların füyûzât-ı ilmiyye ve fenniyyesinden tecerrüd edersek semeresiz şecer gibi sipsivri kalırız.

Müderris-i fâzılın, müteahhirîn fukahâyı garb müteahhirîn ulemâsıyla mukāyese etmesinde, tashîhi lâzım bir galat-ı rü’yet ve tefekkür vardır. İlm-i fıkıh bir mebde’-i kâmile müsteniddir. Bir mebde’-i kâmile müstenid olan ilm-i fıkhın esâsâtı bi-zâtihî kâmildir.* Binâenaleyh ne sonradan tekâmüle muhtâcdır, ne de fukahâ tekâmül ettirmeye salâhiyetdârdır. Esâsât-ı semâviyyeye müstenid olmayan ilimler mebde’-i nâkısa müntehîdir, mebde’-i nâkısa müntehî ilimlerin esâsâtı muhtâc-ı tekâmül bulunduğu gibi, tekâmül ettirilmeleri de ulemânın salâhiyetleri dâhilindedir. Binâenaleyh ilm-i fıkıh erbâbıyla ulûm-ı akliyye ashâbını yek-diğerleriyle mukāyese etmek hiç de ilmî bir kıyâs değildir. Eğer mukāyese ulûm-ı akliyyenin şark ve garbdaki mütehassısları arasında icrâ edilirse ve bu mukāyese müteahhirîn-i fukahâ devr-i ilimlerine müsâdif ise o devirde İslâm ulemâ-yı müteahhiresinin garb ulemâ-yı müteahhiresinden dûn bir derece-i ilmîde bulundukları muhtâc-ı te’yîd ve isbâttır. Bu gerilik eğer zamân-ı hazıra âid ise bunun mes’ûliyeti müderris-i fâzılın da mümessillerinden bulunduğu dâru'l-fünûnumuza müteveccih olmak lâzım gelir.

Müteahhirîn fukahânın eimme-i mezâhibin "ekūlu"lerine karşı "ekūlu" demeyerek, "kāle" ve "kīle"lere bağlanıp kalmaları yüzünden ictihâd hareket-i fikriyyesinin tevakkufuna uğramış olduğu doğrudur. Vüs‘at ve kudret-i ilmiyyeleriyle hakīkat-perestliklerine sarsılmaz kanâatlerle merbût bulunduğumuz o e‘izze-i İslâm bugün ber-hayât bulunsaydı, "ekūlu" merâklılarını memnûn ettirmek için mütemâdiyen "ekūlu" deyip durmaları zımnında pây-pûs-i fazîletleri olmakta aslâ tereddüd etmez idik. Fakat bugün "ekūlu" diyeceklerin ne vüs‘at ve kudret-i ilmiyyelerine, ne de hakīkat-perestliklerine kat‘î i‘timâdımız yoktur. İ‘timâdımızı selb ve halel-dâr eden âmil-i müessir de müderris-i fâzılın "hıyâr-ı rü’yet" mes’elesi hakkındaki yeni "ekūlu"südür. Yeni "ekūlu"lere ihtiyâc hissettiren mesâil-i fıkhıyyeye dâir elimize böyle misâl vermiş olduğundan dolayı müderris-i muhteremi teşekkürler ile yâd ve tezkâr edeceğim. Yeni ictihâdlara ihtiyâc gösteren hâdise ve mes’eleler eğer böyle ise ben böyle "ekūlu"ler aleyhinde mütemâdiyen "ekūlu" diyeceğim. Muârazasıyla şeref-yâb olmak istediğim kadîm ve muhterem meslekdaşımızın, hıyâr-ı rü’yetin butlânına hüküm vermek husûsunda meşrû‘iyeti hakkında yalnız âyet bulunmamasına istinâd etmesi diğer edille-i şer‘iyyeye iltifât buyurmayacaklarını gösteriyor. Binâenaleyh mes’eleyi ma‘kūliyet ve hukūk nokta-i nazarından tedkīk etmek lâzım geliyor.

Müşteriye hıyar-ı rü’yet hakkı verilmesi nazarî ve amelî hukūk nokta-i nazarından son derece ma‘kūl ve son derece de fâidelidir. Görmediği bir mâl ve metâ‘a müte‘allik akdin mûcibiyle müşteriyi ilzâm etmek onun zararını müstelzim olur. Görülmeden satın alınan bir mâl ve metâ‘ın matlûba muvâfık zuhûr etmemesi her zaman mümkün ve çok def‘a vâki‘dir. Matlûbuna muvâfık zuhûr etmeyen bir mebî‘ müşterî hakkında bir zarardır. Onu zararı kabûl ile ilzâm etmek ne nazarî, ne de amelî esâsât-ı hukūkiyyeye muvâfık değildir. Nazarî ve amelî esâsât-ı hukūkiyyeye tevâfuk etmeyen* bir muâmele de ma‘kūl olamaz. Akla, mantığa, menfaate, tabîat-i hâdiseye muvâfık olan, mebî‘i görmeden akdin icrâsına cevâz vermemektir. Fakat hayât-ı umûmiyye-i beşeriyye muâmelât ve münâsebât-ı mütekābilede teysîri müstelzimdir. Bu teysîri te’mîn için, mebî‘i kable'r-rü’ye akd-i bey‘in icrâsına cevâz vermek lâzım gelir. Fakat bu cevâz bir zarûretten mütevelliddir. Zarûretlerin de ken-

* Bu cümledeki yanlışlık 609. Sayı'nın 165. sayfasındaki (burada 174. sayfa) ikaz üzerine düzeltilmiştir.

* Bu cümledeki yanlışlık 609. Sayı'nın 165. sayfasındaki (burada 174. sayfa) ikaz üzerine düzeltilmiştir.

di mikdârlarıyla takdîr olunmaları muvâfık-ı maslahattır. Müşteri, akdin icrâsından sonra nâgehânî olarak karşısında kaldığı zarardan ancak hıyâr-ı rü'yet hakkını hüsn-i isti'mâl ile kurtulabilir. İslâmiyet'in gāye-i teşrîiyyesi de beşeriyetin muâmelât ve münâsebât-ı mütekābilesinde zarar ve zarara meydân vermemek ve ma'kūliyet hâricine çıkmamak şartıyla, muâmelât ve münâsebât-ı hukūkiyyede teysîr göstermektir. Fukahâ-yı İslâm eğer bilâ-delîl bir hiyâr-ı rü'yet hakkı ihdâs etmişlerse -ki bilâdelîl değildir- bu hakkı hem beşeriyetin menfaat ve maslahatına hem de İslâmiyet'in gāye-i teşrîiyyesine begāyet muvâfık düşürmüşlerdir. Fukahânın zamanlarında sâfiyet-i ahlâkiyye hükümrân bulunmasına rağmen böyle bir tedbîr-i ihtiyârî ve hukūki ittihâz etmesi bizim için son derece câlib-i dikkat ve ibrettir. Onlar, kendi zamanlarında bir hakkı ihdâs etmiş olmasalardı, hak ve bâtıl, helâl ve harâm, sevâb ve günâh akīdelerinin zaafa uğradığı, ızrâr, iğrâr, iğfâl fikirlerinin, hîle, desîse, kizb ve ihtirâs hislerinin taammüm ettiği bu zamanlarda o hakkı ihdâs etmek bize düşerdi. Hıyâr-ı rü'yet hakkının suistimâl edilmesi yüzünden bazen de zararı görülebilir. Fakat insanların kabahatlerini hıyâr-ı rü'yet hakkına atf ve isnâd etmek hakperestâne bir düşünüş değildir. İşte, müderris-i fâzılın hıyâr-ı rü'yet aleyhinde bu sözleri bir "kāle" ve "kīle" oldu. Muârız-ı âcizin sözleri de bir "ekūlu"!

Y. A[ayın]**.**

[151] **İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:**

İCTİMÂÎ SECİYELER
Taklîd ile Değil, Tahkīk ile İnkişâf Eder

Ferdî, âilevî, ictimâî kābiliyetlerin evsâf-ı mümeyyize hâlini alan irâde-i müsbeteleri muhassalasından ibâret olan seciyenin hayât-ı ferdiyye ve ictimâiyyedeki tezâhürât ve tecellîyâtını muhâkeme edebilmek için elde hakīkī bir mi'yâra ihtiyâc vardır. Bu mi'yâr da kıymet-i ahlâkiyye ve ma'neviyyedir.

Ta'rîfde îzâh olunduğu üzere herhangi bir meziyete seciye denebilmek için sâde irâdelerin teksif edilmiş olması kâfî değildir. Belki irâdelerin müsbet ve fazîletli vecheler dâhilinde evsâf-ı sâbite hâlini alması lâzımdır.

Bir hâlin mümeyyizât-ı mahsûsa hâline gelebilmesi tekerrüre ve bu tekerrürün kabûl-i âmmeye mazhariyetine mütevakkıftır. Zira hayât-ı ictimâiyyeye arz edilen iddiâlar umûmî tedkīkten, tahlîlden geçmek sûretiyle sâbit bir kıymet alır. Bu hâle gelinceye kadar muhtelif istihâlelere uğrar. maddî, ma'nevî ve amelî kābiliyeti anlaşıldıktan sonra seciye şekline girmiş olur. Dinî, ictimâî, i'tiyâdî, ahlâkī seciyelerin hey'et-i mecmûası da harsimillîyi vücûda getirir.

Bu safahâtı ta'kīb ederek tekemmül eden seciye taklîde değil, tahkīka müsteniddir. Taklîd ile seciye yekdiğerinin zıdd-ı kâmili olan mefhûmlardır. Çünkü taklîd, en hafif ta'bîriyle, zaaf-ı rûhî, zaaf-ı ictimâî ve irâdenin tereddîsinden başka bir şey değildir. Müstakillen hareket etmek kābiliyetini hâiz olan bir şahsiyet nasıl düşüncesinde, ef'âl ve harekâtında herkesi değil, ancak en makbûl olan hatt-ı hareketi ta'kīb ederse müteharrik bi-zâtihî evsâfını iktisâb eden hey'et-i ictimâiyyeler de başka harsleri değil, ancak en muvâfık ve en fâideli yolları ta'kīb eder.

Hayât-ı husûsiyyede bile her duyduğunu ayn-ı hakīkat olarak kabûl eden, her gördüğünü ayn-ı fazîlet olarak yapmaya kalkışan kimseler irâdesine mâlik olmadığı için hafiflikle ithâm olunur. Hâl böyle iken her gördüğünü, işittiğini taklîde kalkışan hey'et-i ictimâiyye hakkında müterediddî vasfı çok görülemez.

Ulûm-ı ictimâiyye terakkī, tedennî ve inkırâz nokta-i nazarından hey'et-i ictimâiyyeleri üçe ayırmıştır: Seciyeli cem'iyetler, müsâmahakâr cem'iyetler, ferdî cem'iyetler.

Seciyeli cem'iyetler– Evsâf-ı fârikası mümeyyizât-ı milliyyenin muhâfazasıyla tecellî eder. Bu cem'iyetlerde halk mütesânid, halûk ve vakūrdur. Ahlâkī telâkkīler dâimâ yüksektir. Hayât-ı dîniyye kuvvetlidir. Murâkabe-i ictimâiyye husûsâtı aslâ ihmâl olunmaz. Aile saâdeti mükemmeldir. Bundan dolayı nüfûsları dâimâ tezâyüd eder. Seciyeli hey'et-i ictimâiyyeler için terakkī kapıları açıktır. Böyle milletler devr-i kemâli idrâk ederler.

Müsâmahakâr cem'iyetler– Hayât-ı ictimâiyyede ahlâkī telâkkīlere hayâtî bir ehemmiyet atf olunmaz. Hayât-ı dîniyye mühmeldir. Sunûf-ı ictimâiyye arasında tam bir teşrîk-i mesâî ve âheng ve bi'n-netîce muhabbet mevcûd değildir. Böyle hey'et-i ictimâiyyelerde mümeyyizât-ı milliyye kat'iyyü'l-müfâd bir düstûr hâlinde bulunmaz. Taklîd meyelânı ziyâde olduğundan gerek ferdî, gerekse ictimâî hayâtta müstakillen hareket etmek kābiliyeti nâkıstır. Ailevî muâşeret ve hürmet-i mütekābile hâl-i müsâmahadadır. Böyle cem'iyetler için tedennî muhakkaktır.

Müterediddî cem'iyetler– Bu kabîl cem'iyetlerde ictimâî, ahlâkî, maddî sâhalarda sukūt-i hâl tabiidir. Evsâf-ı mümeyyizesi sık sık tebeddül eder. Huzûr ve sükûn mevcûd değildir. Sunûf-ı ictimâiyye hâl-i ihtilâftadır. Seciyeler maddî te'sîrâta tâbi' bulunur. Menfaat-i umûmiyye mülâhazâtı mühmeldir. Murâkabe-i ictimâiyye kat'iyyen bir vazîfe olarak telâkkī edilmez. Bu şerâiti hâiz hey'et-i ictimâiyyeler inkırâza mahkûmdur.

İşte evsâf-ı mahsûsaları tesbît edilen hey'et-i ictimâiyyeler intihâb ettikleri yollara göre medeniyet sâhasında bir kābiliyet gösterebilirler.

Bâlâda îzâh edilen esâsâtı hey'et-i ictimâiyyeler hayâtına tatbîk edersek istikbâli tehdîd eden ictimâî tehlikeleri sarâhaten anlamış oluruz.

Bu tehlikelerin en mühimmini hiçbir tedkīk ve tahlîle istinâd etmeyen, menâfi' ve mazarrâtı mukāyese edilmeyen, şerâit ve kıymet noktası anlaşılmadan kabûl edilen taklîd teşkîl ediyor. Hâssa-i sereyân, hâssa-i taklîd fi'l-hakīka tab'-ı beşerde meknûz ve mevcûddur. Bu inkâr edilemez. Insanlarla diğer sunûf-ı hayvâniyye arasındaki taklîdin cihet-i fârikası tahkīk ve temyîzdir. Mahlûkāt sevk-i tabîî ve fıtrîsiyle taklîde müstaiddir. Nitekim bir papağan ta'lîm ettiği kelimâtı aynen tekrâr eder. Fakat söylediklerinin mâhiyetini müdrik değildir. Bir maymun herhangi bir hareketi kemâl-i suhûletle taklîde muktedirdir. Lâkin hiçbir vakit mümeyyize ve şuurun bu husûsta bir alâkası yoktur.

Hâlbuki insanlar, mecnûn ve ma'tûh olmadıkça akvâl, ef'âl ve harekâtında bir muvâzeneye tâbi'dirler. Bu muvâzenenin ilk derecesini menfaat mülâhazası teşkîl eder.

Netîcesi mutlaka zararı mûcib olacağı tahmîn edilebilen herhangi bir şey elbette yapılamaz, buna rağmen muzır bir fiil sâdır olursa **[152]** mütezarrır herhâlde muvâzeneli bir adam olarak tanımaz. Her gün yüzlerce misâlini müşâhede ettiğimiz bu ahvâl-i hayât-i ictimâiyyede daha müessir bir tarzda tecellî eder.

Hey'et-i ictimâiyyedeki muvâzenesizlikler yalnız bir âileyi mütezarrır etmekle kalmaz, bütün bir milleti tehlikeye ilkā edebilir.

Çünkü hey'et-i ictimâiyyeler tesadüfen teşekkül etmiş, tâli'lerini yek-diğerine rabt etmiş kitlelerden ibâret değildir. His, rûh, din, lisân, an'anât, emzice, iklim gibi muhtelif avâmilin müşterek te'sîrâtı tahtında hayât-ı ictimâiyye teşekkül etmiştir. Nasıl her iklimin vaz'iyet-i coğrafîsi, her mahallin âdât ve güzelliği bir değilse, her hey'et-i ictimâiyyenin de evsâf-ı mümeyyizesi, eşkâl-i fârikası aynı mâhiyette değildir. Bâlâda mücmelen saydığımız avâmil her millette başka bir tarzda mümtezicdir. Ekâlîm-i bâridede yaşayan bir insan nasıl hatt-ı istivâda barınamazsa mensûb olduğu cem'iyetin teşekkülât-ı asliyye-i ictimâiyyesinden inhirâf eden herhangi bir ferd de ancak tereddîye dûçâr olur ve hey'et-i ictimâiyyeye fâideli bir uzuv olmaktan çıkar. Eğer hey'et-i ictimâiyye kendisine hâs olan şerâitten inhirâf ederse tıbkı muhâceretle şerâit-i iklîmiyye ve hayâtiyyesini tebdîl eden insanlar gibi az zaman içinde mahv olur gider.

Menâfi'-i umûmiyye için efrâdın sıhhati ne kadar mühimse hey'et-i ictimâiyyenin muvâzenesi de o kadar mühimdir. Herhangi bir maksad-ı ictimâînin te'mîninde tedkīk ve tahlîlin aslu'l-usûl olarak telâkkīsi, taklîdin değil, tahkīkin mebde' olarak kabûlü zarûrîdir. Zira kıymet-i ilmiyyeden mahrûm olan enfüsî fiiller hiçbir zaman taklîdcilikten bir derece yukarıya yükselemez. Hey'et-i ictimâiyyemizde Tanzîmât'tan beri yer tutan garb taklîdciliği acaba tedkīk ve tahlîle müstenid olarak mı bir kıymet kazanmıştı.

Böyle olmasını çok arzû etmekle beraber fiiliyâtın sarîh lisân-ı hâli karşısında bu tahkīk ve tahlîli yapmak için lâzım gelen irâdeyi teksif edemediğimizi düşünmek pek elîmdir. Tanzîmât rûhunun sû-i idâre hasebiyle bir asır müddet geri kaldığımız irfân ve terakkīyât-ı asrîyyeye mülâkî olabilmek için garb usûllerini ta'kīb ederek bu zamanı kazanmak düstûruyla revâc bulduğu günden bu gûne kadar edvâr-ı istihâlâtımızı göz önüne getirirsek garblılaşmak sûretiyle ara yerdeki zaman ve irfân farkını kazanmak için vâki' olan mesâînin niçin semeredâr olmadığını keşf etmek pek müşkil bir şey olmaz. Fi'l-hakīka milletimizin şemşir-i celâdeti altında gözü açılan Avrupa son asırlar zarfında irfân ve terakkīyât-ı fenniyye sâhasında fersahlarca geçmiş bulunuyor. Elbette aleyhimizde olan bu tefevvukun izâlesine çalışmak lâzım gelirdi. Fakat bunun için en tabîî yol ancak ilim ve irfân yolu olabilirdi. Eğer bu yol ta'kīb olunsaydı elbette dâru'l-fünûnlarımız en yüksek kemâlini bulur. Köylerimiz mekteplerle dolar, fen adamları çoğalır, memlekette bir karış işlenmemiş arâzî, fabrikadan hâlî bir köşe bulunmazdı.

Hâlbuki üç rub' asırdan beri beklediğimiz bu terakkī yerine daha ziyâde zayıflamış bulunuyoruz. Hani fabrikalar, hani yeni keşifler, hani âlimler, fâzıllar, sanatkârlar nerede! Memleketin serveti her hâlde eskisine nazaran hiç de yüksek değil! Vâkı'a mütemâdî harbler bir özür teşkîl edebilirse de bu netîceyi ma'kūl gösterebilecek bir delîl değildir.

Çünkü garbı taklîd husûsunda ilk günden yani Tanzîmât'tan beri tuttuğumuz yol en gayr-ı tabîî bir yoldu. Bu yolda devâm edildikçe ictimâî muvâzenemiz bozuldu. Fransa, Belçika ve daha bilmem hangi memleketler için mahallî ihtiyâcât, ahvâl-i rûhiyye ve emziceye göre yapılan bu işin aynen tercüme ve tatbîkiyle başlayan bu taklîdcilik gittikçe hayât-ı umûmiyye ve husûsiyyemizi alâkadâr eden en ufak noktalara kadar hulûl etmiştir. Anlaşılmayan bir nokta da bir milletin seciyesine göre evsâf-ı hârika şekli alan herhangi bir vech-i ictimâînin hâzır elbiseler gibi her bedene muvâfık gelemeyeceğidir. Hâlbuki garbcılar mâdem ki medenî bir esâstır, her

hâlde fâidelidir diyerek ahvâl-i rûhiyye, ictimâiyye ve milliyyemize muvâfık düşsün, düşmesin ve iyi veyahud fenâ olsun garb hayâtında ne görür, ne işitirlerse bunları aynen tatbîk etmek istediler. Fakat menfaat-i ictimâiyye mülâhazâtı aslâ düşünülmediği, taklîd edilmek istenilen şeyler evvel-emirde tahkîk ve tahlîl edilmediği içindir ki dâimâ kâr yerine zarar hâsıl oldu.

Meselâ, garbda âdet böyledir, denilerek ayakkabılarıyla hâne derûnunda gezmek şerâit-i medeniyetten addolundu. Hâlbuki bunu yapanlar evvel-emirde o fotinlerle dolaştıkları sokakların milyonlarca mikroplarını bile bile yatak odalarına kadar sokduklarını düşünmeye lüzûm gör[me]diler. Bunu -yine büyük mahzûrlarıyla- yapabilmek için her şeyden evvel sokaklarımızın Avrupa'daki caddeler derecesinde temiz bulunması lâzım geldiğini düşünemediler. Levâzımâttan addolunan kumar memleketimize yine garb i'tiyâdâtı miyânında girdi. Beyoğlu serâirine vâkıf olanlar milyonlarca servetin bu muharrib i'tiyâd uğruna nasıl akıp gittiğini pek güzel bilirler. Bu da acaba düşünülerek mi levâzımât-ı medeniyye idâdına idhâl olundu?

Müskirât ve kadın… İşte medenî addolunabilmek için en zarûrî iki lâzıme daha! Garbda bize nisbetle çok mu'tedil kullanılan müskirâtın bekrîlik hâlini alması da acaba bir muvâzene-i akliyye ve medeniyye mahsûlü mü idi?

Âdetâ üryân bir hâle gelen kadınlık yüzünden bütün Avrupa hey'et-i **[153]** ictimâiyyesi ma'lûl, âile saâdeti denilen esâs râbıtalar parçalanmış bir hâlde olduğundan bahisle garb mütefekkirleri feryâd ederken asrî serbestî nâmına âile kadınlığını vazîfe-i asliyyesinden ayırıp gayr-ı tabîî şerâit içinde bunaltmak, mahkemelerin talâk da'vâlarıyla dolmasına sebebiyet vermek de şuûrî bir taklîd netîcesi mi idi?

Hayır… hayır… şu tesâdüfî birkaç misâl ve bunların mümâsili yüz binlerce emsâl ile sâbittir ki bütün bunlar ne tedkîk, ne de tahlîle istinâd etmeyen enfüsî taklîdcilikten başka bir şey değildir.

Eğer menfaat-i şahsiyye ve umûmiyye mevcûd ise taklîdin bir kıymeti olabilir. Fakat o zaman taklîdin de ismi değişir, tahkîk hâlini alır…

İşte menfaati bi't-tecrübe, bi't-tahkîk sâbit bulunan, fabrikaları, sanâyi-i kimyeviyyeyi, ma'denciliği, iktisâdiyât usûllerini, te'sîsât-ı umrâniyyeyi en müsâid sûrette inkişâf eden terakkiyât-ı ilmiyye ve fenniyyeyi taklîd etmek mümkün hem de çok fâideli ve elzem iken bunların bir tarafa bırakılarak garbda da, şarkda da ismi levsiyât ve tereddiyâttan olan düşkünlüklerin mahzâ garbılarda var diye taklîdi her şeyden evvel ictimâî muvâzenesizliğe delâlet ediyor. Anlaşılıyor ki seciyeye, ahlâka, kemâle mütevakkıf olan hayırlı taklîdler bize güç geliyor.

Evet, biz de terakkī ve teceddüdü istiyoruz. Fakat bu yola her şeyden evvel bir kapıdan giriliyor ki onun da ismi seciye ve irfândır.

Bu hafta zarfında intişâr eden yevmî gazetelerde görüldüğü üzere garbın kemâlât-ı medeniyyesini her hâlde çok muvaffakiyetle taklîd eden ve hattâ hocalarını bile geride bırakan Japonların Buse heykelini mugāyir-i ahlâk telâkkī ederek setr etmeleri, dansları ayn-ı esbâb dolayısıyla ilgā etmeleri sarâhaten gösteriyor ki bu milletin terakkīyat-ı asrîyyeyi iktitâf etmesi için mutlaka levâzımât-ı dîniyyeden addolunan rezâile bulaşması hiç de zarûrî değilmiş.

Terakkiyât ve kemâlât-ı asriyyeye hakīkaten erişmek, bu gāye-i âmâli iktitâf etmek niyetinde isek buna yanlış kapılardan vüsûl imkânı yoktur. İşte fâidesi, lüzûmu, zarûreti ilme'l-yakīn sübût bulunan hayırlı bir taklîdcilik önümüzde duruyor. İlim, irfân, sanat, fen hepsi bizi bekliyor. Fakat biz bütün bu güzel şeyleri siper yaparak yalnız kendimizi aldatmak istiyoruz. Zamanın tayyare süratiyle yürüdüğü bir asırda kendilerine serâba terk edenlere Cenâb-ı Hak da, kulları da acımaz. Dalâletin netîcesi hüsrândan başka bir şey değildir.

Hasan Hikmet

KIYÂFET ve İHTİLÂT MES'ELELERİ

Bu sıra, mahkemelerde kıyâfet ve mekteplerde ihtilat mes'eleleri boş zihinlere bir meşgale ve sermayesiz muharrirlere birer zemîn-i münâkaşa oldu. Fi'l-hakīka bu iki mes'elenin zihinleri işgāl ve ciddî münakaşalara zemîn ve mevzû' teşkîl edecek derecede hâ'iz-i ehemmiyet olduğunu mukırr u mu'terifim. Kıyâfetin ahâlî üzerinde hâiz-i te'sîr olduğunda hiç şübhe yoktur. Hoca Nasreddin Efendi merhûma efsâne şeklinde atf ve isnâd olunan bir hakīkat-i ictimâiyye vardır: Hoca merhûm gecelerde mahalle ahâlîsinin toplandığı bir odaya gitmiş, sohbet meclisinin a'zâsı pejmürde kıyâfetli hoca-i dânâya iltifât göstermemiş, nüktedân zâir işin derhâl farkına varmış, iğbirârını hissettirmeksizin meclisten uzaklaşmış. Aradan birkaç gün geçtikten sonra ziyâretini tekrâr etmiş. Fakat bu def'a pejmürde kıyâfetle değil, zamanının molla beyleri gibi, süslü ve kürklü olarak gitmiş. Aynı meclis erkânı bu def'a hocayı (buyurunuz efendi hazretleri) iltifât ve ihtirâmıyla karşılamış. Hoca-i muhterem hemen kürkünün eteklerini elleriyle ileri iterek (buyur kürküm) demiş. Bu tarz-ı hareket bi't-tabi' a'zâ-yı meclisin hayret ve taaccübünü mûcib olmuş. Hoca: "Niçin ta-

accüb ediyorsunuz? Sizin bu def'aki iltifât ve ihtirâmınız bana değil, kürkümedir" diyerek mûcib-i taaccüb olan tarz-ı hareketinin sebebini îzâh etmiş, bi't-tabi' meclisin taaccübü de mahcûbiyete tahavvül etmiş ve hâdise de bu sûretle kapanmış!

Kıyâfete i'tibâr ve ihtirâm mes'elesi yalnız Hoca Nasreddin Efendi merhûm zamanına ve yalnız avâmm-ı nâsa mahsûs bir keyfiyet değildir. Dünyânın her tarafında ve her tabaka-i nâs arasında cârî bir hâl ve hareket-tir. Bi'l-hâssa bizim memleketimizde ve bizim tabakāt-ı ictimâiyyemiz arasında daha râic bir metâ'-ı rûhîdir. Fakat kıyâfetlerin i'tibâr ve ihtirâm ile karşılanması dâimî bir keyfiyyet değildir, gelip geçici bir hâdisedir. Temâs ve ihtilâtlar bazen câme-i harîre bürünen kimsenin altın suyuyla yaldızlanmış bir kalb akçe olduğunu meydâna çıkarır. Bazen de pejmürde bir kıyâfetin altında defîne saklayan bir arsa-i vîrâneye benzediğini anlamaya bâ'is olur. Temâs ve ihtilâtlar devâm ettikçe, câme-i harîr lâbisi i'tibâr ve kıymetten düşmeye başlar, pejmürde kıyâfet sâhibi ise temâs ve ihtilâtların kemiyet ve keyfiyetleriyle mütenâsib olarak yükselir.

Bir târîhte, ilm-i sarfta ihtisasıyla şöhret-şiâr olmuş bir zât varmış. Yine sarf ulemâsından diğer bir zât o zât-ı şöhret-şiârın ziyaretine **[154]** gitmiş ve kendisinin şöhretiyle mütenâsib bir kıyâfette bulmuş, tahayyül ettiği azamet-i ilmiyyesi nazarında daha ziyâde heybetsâz olmaya başlamış. Hayfâ ki ufak bir tecrübesi tahayyülât-ı zihniyyesini tamâmen altüst etmiş. Meğer mütehassıs kıyâfet-fürûş, elinde kalem, ilm-i sarfa âid bir kitap te'lîf etmekle meşgūl imiş, zâir olan zât da tecrübekâr bir bakışla müellif-i muhteşemin siyer-i kalemîsini ta'kīb ediyormuş, esnâ-yı ta'kībde "kā'il" kelimesini "kāyil" şeklinde yazdığını görünce: "Zî'nâ hatvetenâ" diyerek müellifin yanından çıkıp gitmiştir ki cümle-i mütelehhefesinin ma'nâsı: "Ziyâret yolundu atmış olduğum hatvelere yazık ettim" demektir. İşte böyle ufak tecrübeler kıyâfetin heybet ve kıymetini hiçe indirir.

Kıyâfetin ahâlî üzerinde icrâ edeceği te'sîrâtı daha birçok hâdiseler ve misâllerden anlıyoruz ki fazîlet ve meziyetler kıyâfetle değil, kıyâfetler fazîlet ve meziyetler ile şerâfet ve ehemmiyet kesb ediyor. Bir hey'et-i hâkime rûha nüfûz edecek nazarlar ile sîma-yı mücrime bakarken, hadeka-i çeşminde zekâ şu'lelerinin parıldadığı görülmez ise [17](فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ) emr-i celâlet-âveri levha-i vechinde okunmaz ise (فاحكم بالعدل [= Adaletle hükmet]) seyf-i sârimi dûş-ı kazâsında ilkā-yı heybet etmezse, pür-ihtişâm kıyâfeti erbâb-ı mesâlihin havf ve haşyetini değil, hande ve istihzâsını mûcib olur. Onun için hükkâmın kıyâfet-i hâriciyyesinden evvel, kıyâfet-i hükm ve kazâsına itinâ etmek lâzım gelir. Mevâdd-ı kānûniyyeye atf edilen dikkat ve ehemmiyet oyuncuların dama ve domine zarlarına atfettikleri dikkat ve ehemmiyetten dûn ise bir sâhib-i hakkın mağdûriyeti bir oyuncunun mağlûbiyeti derecesinde olsun bir hiss-i teessür uyandırmazsa, bir sâhib-i hak, huzûr-ı mahkemede hasmına karşı mahcûbiyetle mağlûb olmaktan ise, mahkeme hâricinde ma'nevî bir gālibiyetle hasmını mahcûb düşürmenin âlî-cenâbâne bir hareket olacağını düşünmeyerek hakkından ferâğat etmek mecbûriyetine katlanmayı ehven-i şer telâkkī ederse, mahkeme kapılarında beyhûde olarak aylarca hattâ senelerce sürünüp durmaktan ise, bu gidip gelmekten tasarruf edeceği vakit ve nakidler ile telâfî etmeyi hayr-ı mahz mâhiyetinde görürse, ahâlî arasında işi mahkemeye düşürmekten ise her tecâvüz ve ta'arruzu tevekkül ve sükûnetle karşılamanın eslem bir tarîk olduğu kanâati hâkim bulunursa … kıyâfet ziyâfetine rağbet edecek med'uvlar az bulunur. Kıyâfet fazîlet ve meziyet ile mütevâzin olursa, hüsn-i te'sîr bırakacağında şübhe yoktur. Onun için mahkemelere âid ıslâhât miyânında kıyâfet tehlikesine[?] de ehemmiyet vermek şâyân-ı istihsân bir keyfiyettir. Fakat bu kıyâfet rast gele intihâb edilirse matlûb olan te'sîri değil, ma'kûs te'sîrler bırakır. Matlûb te'sîri bırakacak olan kıyâfet, ahâlînin kadîmden beri fazîlet ve meziyet timsâli olmak üzere telâkkī etmekte bulunduğu bir kıyâfet olmalıdır. Bizde kadîmden beri alâmet-i heybet telâkkī edilen iki nevi' kıyâfet vardır: Biri kıyâfet-i ilmiyye, diğeri de kıyâfet-i askeriyyedir. Kıyâfet-i ilmiyye ma'nevî bir heybeti, kıyâfet-i askeriyye de maddî bir heybeti temsîl eder. Fakat kıyâfet-i askeriyyenin saha-i heybet-nümâsı bi'n-nisbe mahdûddur. Kıyâfet-i ilmiyyenin sâha-i heybet-nümâsı ise daha vâsi'-dir. Mehâkim sâhaları ma'nevî ve umûmî sahalardır. Binâenaleyh hükkâmın kıyâfeti ma'nevî ve umûmî te'sîrler bırakan bir kıyâfet olmak lâzım gelir ki o da kıyâfet-i ilmiyyedir. İ'tirâf ederiz ki kıyâfet-i ilmiyyenin te'sîri hayliden hayliye zaafa uğramıştır. Fakat hükkâmın iktidâr ve meziyetleri o kıyâfete eski kuvvetini iâde edebilir.

*
* *

Mekteplerde kızlar ile erkeklerin muhteliten ve memzûcen tahsîl görmeleri mes'elesi de tedkīke şâyân bir ehemmiyeti hâizdir. Fakat bu ehemmiyet mes'elenin terbiyeye âidiyeti i'tibârıyla değil, ahlâka şiddet-i taalluku i'tibârıyladır. Temâs ve ihtilâtların ahlâk üzerindeki te'sîrleri gayr-ı kābil-i inkârdır. Temâs ve ihtilâtlar, ahlâk üzerinde hem hüsn-i te'sîr, hem de sû-i te'sîr bırakır. Hüsn-i te'sîr yalnız aynı nev'e mensûb ferdlerde vukūa gelecek temâs ve ihtilâtlardan beklenebilir. Yek-diğerine yabancı olan kadınlarla erkeklerin temâs ve ihtilâtları

[17] "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!" (Hûd Sûresi 11/112)

dâimâ sû-i netîceler tevlîd eder. Kız ve erkeklerin muhteliten ve memzûcen tahsîl ettirilmeleri terbiye-i fikriyye ve hissiyyede vahdet ve mukārenet husûle getirmekse o mukaddime ile bu netîceye vâsıl olmak imkânı yoktur. Mekteplerde vahdet âmili talebenin ahvâl-i rûhiyyesinde te'sîr bırakacak olan aynı nevi'den ilimler ve fenlerdir. Aynı nevi'den ilim ve fenleri muhtelif ferdlere tedrîs etmek için onları bir araya toplamaya lüzûm yoktur. Yekdiğerinin yüzünü görmeyen kimselere aynı nevi'den ilim ve fenleri tedrîs edilebilir ve bu sûretle biri şarkta diğeri garbda bulunan iki kimse arasında vahdet-i terbiye te'mîn olunabilir. Şu hâlde vahdet-i terbiye nâm ve hesâbına kızlar ile erkek delikanlıları bir binanın müşterek sakfı altında toplamak için ma'kūl, mantıkî, mübeşşir-i menfaat hiçbir sebeb yoktur. Esâsen aralarındaki fıtrat ayrılıkları, vazîfe başkalıkları kız ve erkeklerin aynı nevi'den ilim ve fen tahsîl etmelerine müsâid değildir. Kadının kadınlık vazîfelerine âid ilim ve fenleri, erkeğin de erkeklik vazîfelerine âid ilim ve fenleri tahsîl etmeleri hem kendileri için, hem de mensûb oldukları hey'et-i ictimâiyyeler için hayırlı olur. Bu i'tibâr ile kızlar ile erkekleri bir mektep sakfı altında toplayarak her ikisine aynı nevi'den ilim ve fen tahsîl ettirilmesi büsbütün ma'nâsız ve hikmetsizdir. Maksad, eğer onları yek-diğeriyle tanıştırmak, **[155]** konuşturmak ise bu maksadın husûlü mektepleri, ilim ve fenleri vâsıta ittihâz etmeye hâcet kalmamıştır. Kadınlar ile erkekler arasında ayrılık gayrılık, yabancılık, sakınmak, sıkılmak gibi hâl ve hareketlerin yerlerinde çoktan beri yeller esmekte bulunduğu için, onları mektep sıralarında temâs ve ihtilât ettirmek sûretiyle aralarında âşinâlık, ünsiyet, dostluk, mukārenet, fikir ve his vahdetleri husûle getirmeye çalışmak medrese ta'bîrinci "tahsîlu'l-hâsıl"a çalışmak demektir ki bu da beyhûde bir yorgunluktan ibârettir. Onlar arasındaki temâs ve ihtilâtlar o derece tezâyüd ve taammüm etmiştir ki mâni' olmaya çalışsak, başa çıkamayız. Yerde men' etsek, göğe çıkar, orada birleşirler. Gökte mâni' olmak istesek yere iner orada birleşirler. Deryâları taht-ı tarassuda alsak, sahrâlara giderler. Sahrâları muhâsara etsek dağlara çıkarlar, tayyare olur mâ-fevk-i zemîne yükselirler, tahte'l-bahr olur zîr-i deryâya inerler. Evler, apartmanlar yıkılsa mahzenlere, bodrumlara girerler. Mutlaka ve dâimâ birleşmek imkânını bulurlar. Kadın ve erkekler arasında tanışmalar, bilişmeler, dostluklar, âşinâlıklar bu derece tezâyüd ve taammüm etmiş iken yeniden teârüf ve tehâbüb vâsıtalarına baş vurmak lüzûmsuz bir külfettir. Bu netîce hey'et-i ictimâiyyemiz için bir şeref ve mekteplerimiz de bu şereften hissedâr olmak istiyorsa, şimdiye kadar almış bulunduğu hisse-i şerefle iktifâ etmesi daha hayırlı olur. Eğer bu netîceler millete, devlete, memlekete, ahlâka nâfi' ve fâideli netîceler ise bu husûsta mekteplerimizin namlarına âbideler, heykeller rekz edecek derecede himmetleri, gayretleri, hizmetleri vardır. Bu uğurda yeni yeni hizmetler îfâsına hazırlanmak istiyorsa, millet ve memleket eski hizmetlerini kâfî görerek fîmâ-ba'd istirâhat buyurmalarını son derece temennî ve hatta istirhâm ediyor, fedâkâr hâdimlerinin mütemâdî faâliyetler ile yıpranmalarına gönlü râzı olmuyor.

Latifeyi bırakarak biraz ciddî konuşalım. Delikanlı kız ve erkekleri mektep sıralarında ihtilât ve imtizâc ettirmekte, omuz omuza oturtmakta ilmî ve terbiyevî hiçbir fâide yoktur. Bilakis ahlâkī ve ictimâî mehâlik ve mehâzîr ile lebâleb doludur. İlmî fâide olacağını farz etsek dahi ilmî fâide ile ahlâkī tehlike taâruz ettiği takdîrde tehlikenin def'i uğrunda fâideden vazgeçmek daha büyük bir fâidedir. İlm, ahlâk ile mukayyed olmak şartıyla nâfi'dir. Ahlâk-ı fâzılaya mukārin olmayan ilim sû-i ahlâktan daha mühlik ve daha muzırdır. İlim kadınlarımızdan evvel erkeklerimize lâzımdır. Ve her ikisine ilimden evvel ahlâk sâhibi olmak vâcibdir. Sinlerini temsîl etmekte bulunan "delikanlı" ünvânından da anlaşıldığı vechile kanları galeyânlı kız ve erkeklerin mektep sıralarında yan yana, yüz yüze oturmalarında ahlâkī mehâlik ve mehâzîr görmemek ya kadınları erkek veyahud erkekleri kadın telâkkī etmek demektir. Gerçi böyle yeni telâkkīler yok değildir. Fakat bu gibi asrî telâkkīler ile fıtratın onlara vurmuş olduğu fark damgalarını değiştirmek imkânı yoktur. Fıtratın ayrı ayrı damgaları onlarda mahkûk bulundukça aralarındaki farklar izâle edilemez. İzâle edilemeyen bu farklardır ki aralarında vukūa gelen nâ-mahremâne temâs ve ihtilâtları mehâlik ve mehâzîr-i ahlâkiyye ve ictimâiyye ile doldurur.

İktisâdî fâideler de birlikte tahsîl ettirilmelerini meşrû' kılamaz. Ahlâk ilimden mukaddem olduğu gibi, iktisâdî fâidelerden de mukaddemdir. Ahlâk, iktisâdî fâideler te'mîn edebilir. Fakat iktisâdî fâideler ahlâkı te'mîn edemez. İktisâdî fâideler te'mîn edelim diye ahlâkı ifsâd etmek kaş yapalım derken göz çıkarmak nev'inden bir hareket olur. Fazîlet-i ahlâkiyyenin kıymetini anlayanlar genç kızlarını muhtelit mekteplere göndermez. Çünkü netîcenin fecâatini görüyor ve biliyor. Şübhesiz kız ve erkekleri ayrı ayrı mekteplerde okutmakla temâs ve ihtilâtları men' edilmiş olmaz. Yek-diğeriyle bilişmek ve buluşmak isteyenler her yerde ve her zaman birleşir ve buluşabilirler. Bu cihet doğru olmakla beraber ilim müesseselerinin böyle birleşme ve buluşmalara mahal ve vâsıta olmamaları da ilmin şerâfeti nâmına temennî edilecek pek mühim bir keyfiyettir.

Yahya Afif

Usbûî

ŞUÛN-I İCTİMÂİYYE

Japonya'da dansların men'i

Anadolu Ajansı'nın istihbârâtına göre Japonya Hükûmeti asrî bütün dansları -ahlâkı ifsâd ettiği için- men' etmiştir. Japon milleti aksâ-yı şarkın en müterakkī ve en mütemeddin bir milletidir. Japon milleti terakkī yolunda kat'-ı merâhil ederken, an'anât-ı kadîme ve milliyyesinden hiçbir fedâkârlıkta bulunmamıştır. Terakkī için ne derecede çalışmış ise an'anâtını muhâfaza için de aynı derecede çalışmış ve her iki sahadaki sa'yi de muvaffakiyetle netîcelenmiştir. Bu millet bir aralık berây-ı tahsîl Avrupa'ya talebe göndermek lüzûmunu hissetmiş ve göndermiş ise de talebenin [156] Avrupa seyyiât-ı ictimâiyye ve ahlâkiyyesini hâmilen avdet etmemesi için ne gibi takayyüdât yapmak lâzım ise hepsini yapmakta a'zamî faâliyet göstermiştir. Hattâ bir aralık matbûât sütunlarında, Avrupa'dan gelen ahlâksız kadın ve erkeklerin Japon memleketine duhûllerini men' ettiği de okunmuş idi. Ne kadar şâyân-ı ibrettir ki Avrupa seyyiât-ı ahlâkiyye ve ictimâiyyesine karşı boykotaj yapan Japon milleti semâvî bir din ile mütedeyyin de değildir. Edyân-ı semâviyyenin irşâdât ve îzâhâtı olmaksızın akıl vâsıtasıyla terakkī etmek isteyen milletlere engel olacak ve müterakkī milletleri tereddîye sevk edecek esbâb ve avâmili anlamış ve bu gibi esbâb ve avâmili memleketine, milleti miyânına sokmamak için her tedbîri ittihâzdan geri durmamıştır. Hafif milletlerin gözlerini boyayan, hislerini okşayan, fakat için için canlarına okuyan dans rezâlet-i ahlâkiyye ve ictimâiyyesini men' etmesi Japon milletinin esbâb ve avâmil-i tereddîye karşı pek şuurlu, pek hassâs bulunduğunu göstermektedir. Terakkī etmek isteyen bir milletin ancak ve ancak an'anât-i milliyye ve fezâil-i ictimâiyyesine a'zamî bir merbûtiyet göstermek sâyesinde terakkī edebileceğine Japon milleti pek canlı bir misâldir. An'anât ve fezâil-i ictimâiyyesine karşı ihmâlkâr davranan milletlerin terakkī edemeyeceklerine, fecr-i kâzib gibi bir feyz-i terakkīye nâil olsalar bile, er geç tedennî ve tereddî zulmetleri içinde kalacaklarına dâir de birçok emsile-i târîhiyye vardır. İnde'l-îcâb ter u tâze misâller de gösterilebilir fakat evvel-emirde ibretbîn olmak lâzım gelir.

Japon milletiyle kendimizi karşılaştırınca aleyhimize çıkacak mukâyese farklarından me'yûs olmamak imkân hâricindedir. Onlar dansları tereddî esbâb ve avâmilinden addederek men'e çalışıyor, biz bilakis terakkī ve temeddün avâmilinden telâkkī ederek kendimize mâl edinmek istiyoruz. Onlar danslara cürüm ve dans yapanlara da mücrim nazarıyla bakıyor, biz bilakis dans aleyhinde bulunanları mücrim mevkiinde görüyoruz. Şark ve garbın birçok milletleri ahlâk ve ictimaiyât sahalarında rezâlet-i asriyye hayâtına henüz girmemiş iken, girenler de -âkibetin vehâmetini anlayarak- o hayâttan tecerrüd ve tebâüd etmeye çalışırken, biz yalnız rezâlet-i ahlâkiyye sahalarında asrî hayâta doğru âdetâ yıldırım sür'atiyle gitmek, yürümek ve dâimâ ilerilemek istiyoruz, günden güne de bu tarîkta serî' ve mütevâlî hatveler atmakta bulunuyoruz. Japonların asrî dansları men' ettikleri bir sırada bizim neler yapmakta olduğumuzu matbûât sütunlarında ta'kîb edelim:

Florya'da çıplak kadın ve erkekler

Florya deniz hamamlarının geçen senelerde olduğu gibi bu sene de herkes için serbest olduğu vilâyetçe taht-ı karâra alındığını gazeteler yazıyor. Bu husûsta *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz: "Florya deniz hamamlarında denize kadın, erkek karma karışık giremeyecekleri ve Mütâreke senelerindeki rezâletlerin devâmına müsâmaha edilmeyeceği hakkında Makrıköy kaymakamının beyânâtı mâ-fevk bir makām tarafından indî addedilerek mezkûr deniz hamamlarının kemâ fi's-sâbık (yani mütâreke senelerindeki rezâletlere) serbest bulunduğunun alâkadârâna şifâhen teblîğ edilmiş olduğunu" hayret ve teessüfle yazıyor.

Memleketimizde kök salmış olan mefâsid-i ahlâkiyye ve ictimâiyyenin mütenevvi' vâsıtalar ile ta'mîmine çalışmakta olduğumuza baktıkça ya izhâr ettiğimiz terakkī arzûlarının ciddiyetsizliğine yahud esbâb-ı terakkīnin nelerden ibâret bulunduğunu bilmediğimize hüküm vermek lâzım geliyor. Ne oluyoruz, nereye doğru gidiyoruz? Kadın ve erkeklerin, çırılçıplak olarak muhteliten, memzûcen, müştereken yıkanmaları için Florya'da deniz hamamı açılması ve buna makām-ı vilâyetçe müsâade edilmesi ne demektir? Bâdiye-nişîn kadın ve erkeklerin çırılçıplak gezip yürüdükleri vahşet ve cehâlet devirlerine mi rücû' ediyoruz? Onlar, setr-i avret etmek için libâs bulamadıklarını, fazîlet ve rezîlet mefhûmlarından da bîhaber bulunduklarını bir ma'zeret-i meşrû'a olmak üzere serd ederek kendilerini muâhazeden kurtarabilirler. Acaba biz, ne gibi bir ma'zeret dermiyân edebileceğiz? El-yevm bir tâifenin kadın ve erkeklerinin de senede bir kere karma karışık bir âyin ve bir bayram yaptıkları söyleniyor. Acaba biz de asrî öyle bir hayâta mı girmek istiyoruz? Fakat onlar hiç olmazsa mumları söndürdükten sonra karma karışık oluyorlarmış. Biz küre-i şemsin cihân-şümûl ziyâ ve şu'leleri altında icrâ-yı âheng ederek onları da fersah fersah geride bırakmak gayretine mi düşüyoruz? Fi'l-vâki' Avrupa'nın bazı yerlerinde bu gibi hâller, bu gibi hâdiseler yok değildir. Fakat onlar

bunları terakkī ve fazîlet değil, tereddî ve rezîlet telâkkī ediyorlar. Ve onları bu tereddî ve rezîlet vâdilerine sevk eden, terakkīlerinden mütevellid gurûrlarıdır. terakkīnin netîcesi gurûr, gurûrun netîcesi de rehâvet ve ihmalkârlıktır. Şarâb-ı terakkī ile sermest olanların muvâzene-i ictimâiyyeleri bozuk olur. Acaba biz hangi terakkīmizin sermest-i gurûr ve rehâvetiyiz? Bizim terakkī ve fazîlet mefhûmlarına âid telâkkīyâtımız acaba niçin diğer milletlerin telâkkīyâtına aykırı düşüyor?

Asrî tevzî'-i mükâfât merâsimleri

Mekteplerin imtihânları hitâm bulduğu cihetle gerek kız, gerek erkek mektepleri tarafından taraf taraf tiyatrolar, müsâmereler, nehâriyeler tertîb olunuyor. Talebe ve tâlibât sahnelerde bizzât oyunları temsîl **[157]** ediyorlar. Hanımlarla beyler birlikte kemân, piyano ve sâire çalıyorlar. Çocukların muvaffakiyetle dans ettikleri gazeteler tarafından alkışlanıyor.

Japon milleti dansları tereddî ve rezîlet telâkkī ederek taht-ı memnûiyete alıyor. Biz mektepli kızlarımızın mâhirâne dans etmelerini medâr-ı mefharet ve mübâhât telâkkī ediyoruz! Biz ilim ve ma'rifeti erkek mekteplerinde futbol oynamaktan, şarkı söylemekten, geleni istikbâl, gidene teşyi'den ibâret telâkkī ediyoruz. Kız mekteplerinde de dans etmekten, kemân ve piyano çalmaktan ibâret telâkkīsinde bulunuyoruz! Onun için millet ve memleket ilim ve ma'rifet yoksulluğuna dûçâr oluyor. Bizim ilim ve ma'rifet yoksulluğumuz iktisâdî yoksulluğumuzdan daha müdhiş ve daha mühliktir. Henüz mektep hayâtında iken danslara alıştırılan kızları yarın hangi kuvvet dans hayâtından vazgeçirebilir? Bu hayâta atılan kızları yarın hangi ciddî bir erkek taht-ı izdivâcına alır? Acaba âile hayâtını söndürmek ve nesil menba'larını kurutmak mı istiyoruz?..

Kızlarla erkeklerin müşterek tahsîlleri

Maârif vekîli kızlar için ayrı mektepler küşâdına bütçemiz müsâid olmadığı cihetle kızların da erkeklerle beraber bir mekteple karışık olarak okumalarını istediğini ve bunun muvâfık olup olmayacağını Dâru'l-fünûn müderrislerinden sormuş olduğunu bütün gazeteler yazıyor.

Kızlar ile erkekleri emkteplerde birleştirmek ilim ve ma'rifet mahallerini dans mahalli hâline getirmekten başka bir şey değildir. Mes'elenin bundan başka bir netîceye müncer olmayacağı içindir ki hayât-ı ictimâiyyede en serbest olan Avrupa milletlerinin birçokları bile işi bu dereceye vardırmayı istememişlerdir. Biz bu hu-sûsta fevzaviyet-i siyâsiyye ve ictimâiyye içinde bulunan Rusya Bolşeviklerini değil, hareket-i ictimâiyyesi muntazam ve mazbût milletleri taklîd etmeliyiz. Mektepler-deki tedrîsâtın tezebzübât ve teşevvüşâtı yüzünden milletin evlâdı ciddî bir tahsîlden mahrûm bulunurken mektepsizlik yüzünden etfâl-i memleket sokak oyunlarıyla ifâte-i zaman ediyorken medreseler seddedilerek binlerce talebe-i ulûm sâha-i tahsîl hâricinde kalmış iken, yâ İmâm ve Hatib Mekteplerine veyahud İlâhiyât Fakültesine kabûlleri için vukū bulan mürâcaatları semeresiz kalıyorken husûsî tahsîller bile taht-ı memnûiyete alınmış iken ve Maârif Vekâleti bu vaz'iyet karşısında eser-i teessür göstermez iken, Tekfurdağı'nda kimlerin neleri oldukları ve ne gibi bir maksad ta'kīb ettikleri belli bulunmayan birkaç kızın erkek liselerine kabûlleri için vukūa gelen mürâcaatlarından vecd ve heyecana tutularak matlûblarının is'âfı ve keyfiyetin bütün kızlara ta'mîmi çarelerine baş vurulması doğrusu bizim anlayacağımız muammalardan değildir.

§ Son Telgraf gazetesi müşterek tahsîl mes'elesi hakkında yazdığı bir makālede diyor ki:

"Avrupa pedagoji ve piskoloji mütehassısları on dört yaştan yirmi yaşa kadar olan zamanı gençlik, buhran devresi olarak kabûl etmektedirler. Bu zamanlarda çocukların hissiyâtlarına hâkim olmaları imkân dâhilinde değildir. İrâdeleri son derece zayıf ve her hareketlerinde bir tereddüd müşâhede edilir. Ufak bir te'sîr ve ufak bir teşvîk kendilerini selâmete veya felâkete îsâl edebilir. Dünyânın her tarafından tâlî tahsîlin muhtelit bir tarzda icrâsında mahzûr görülmüştür. Seviye-i ictimâîler, şerâit-i hayâtiyyeleri bizden çok yeksek olan milletlerden bir intibâh hâssası almamız îcâb eder.

Geçen gün dâru'l-fünûn müderrislerinden birisi ile konuşuyorduk. Musâhabemiz bu mes'eleye temâs ederken dedi ki **"Dâru'l-fünûna kızlar kabûl edildikden sonra tedrîsâtta mahsûs bir derecede sukūt göründü.** Bu sefer tâlîde de müşterik bir terbiye vermeye kalkarsak tahsîl ve ma'lûmâtın yarı yarıya ineceği şüphesizdir. Belki kızlarımız, erkeklere nisbetle çalışacaklardır. Ahlâkî meziyetlerin günden güne azalmaya yüz tuttuğu bir devirde bu tarzı kabûl etmek her hâlde iyi bir netîce vermeyecektir."

§ Kızlarla erkeklerin bir arada tahsîline tarafdâr olacak kimselerin zuhûr etmemesi, bilakis birçok laiklerin bile bunu mahzûrlu görmesi üzerine gazetelerin Ankara muhâbirleri "kız ve erkek liseleri tevhîd edilmese bile erkek liselerine mürâcaat edecek tâlibâtın kabûlüne me'zûniyet verilmesi için kuvvetli bir cereyân olduğunu" iş'âr ettiler.

Bu takirde kız liseleri de tedrîsâta devâm edecek, yalnız erkeklerle birlikte bulunmak isteyen kızlar erkek liselerine kayd ve kabûl olunacaklar! Ne garîb bir tarz-i hâl!

Maa't-teessüf görülüyor ki bütün işimiz gücümüz kadın ve erkek mes'elesi! Bundan başka yapacak sanki hiçbir şey yokmuş gibi mütemâdiyen bu mes'elelerle uğraşıyoruz. Acaba başka bir şey bilmiyor muyuz?

Mektepsiz kalan çocuklar

Eskişehir'de çıkan *İstiklâl* gazetesi yazıyor: "340 senesi Maârif kuyûdâtına nazaran bu sene Eskişehir vilâyeti dâhilindeki mekteplerde 2972 zükûr ve 1226 inâs talebe vardır. Nüfûs Dâiresi'nden çıkarılan erkām karşısında tüylerimiz ürperdi. Eskişehir gibi merkezî bir vaz'iyette ve az çok terakkī ve inkişâf etmiş olan bir vilâyette maârifsizliğin bu derecesi hakīkaten ağlanacak bir haldir. Nüfûs kaydına göre mevcûd mektepler isti'âb etmediğinden ve bazı köylerde de mektep olmadığından 18072 çocuk tahsîlden mahrûm serseriyâne dolaşmaktadır."

Denizli'de Temâşâ Yurdu

Denizli'de bir "Temâşâ Yurdu" inşâ edildiğini, 27 metre tûl, 9 metre arza mâlik olup beş murabba' metre mesâhada bir sahne ile on sekiz locası ve birçok parter mevki'leri olduğunu, başta müftî-i vilâyet olmak üzere bazı kimseler men'ine çalışmışlarsa da muvaffak olamadıklarını, **[158]** halk böyle başı sarıklı ve mutaassıb cühelânın iğvââtına kapılmadıklarını âileleriyle beraber sinemaya gelmek sûretiyle isbât etmeye başladıklarını *Vakit* gazetesinin Denizli muhâbiri iş'âr ediyor.

Denizli'de inşâ edilen oyun mahallinden millet ve memlekete acaba ne gibi bir fâide bekleniliyor? Bugünkü netîceler bu gibi oyunların fâideli olduğunu değil, muzır ve hatta mühlik olduklarını göstermektedir. Çünkü oyunun tezâyüd ve tevessü' ettikçe ahlâk ve ictimâiyâtımızın tefessüh ettiğini görüyoruz. Müftü efendi oyun mahallinin inşâsına muhâlefet etmiş ise vazîfe-i vataniyyesini îfâya çalışmış demektir. Rezîletin aleyhinde bulunmak eğer taassub ve cehâlet ise lehinde bulunanları hangi sıfat ile tavsîf edeceğimizi bilemiyoruz.

Rakının içilmesi de serbest oldu

Vali Râşid Bey Müskirât Kānûnu'nun tedkīk etmiş, kānûnda zikredilen bira, likör ve emsâli ta'bîrini tefsîr eylemiş. Râşid Bey rakı kullanılmayacaktır diye bir nehy-i kānûnî bulunmamasına binâen bira, likör ve emsâli ta'bîrine rakının da dâhil olacağını kararlaştırmış, buna binâen artık rakı da bira ve likör gibi serbestçe satılabilecek ve gizlice fürûhtuna lüzûm kalmayacak imiş. Vali bey keyfiyeti Polis Müdüriyeti'ne de bildirmiş. Binâenaleyh bundan böyle rakı da lokanta ve emsâli yerlerde serbestçe içilecek imiş.

Rakının serbestçe satılıp içilmesine resmen müsâade edilmesi sarhoşluğun yine müstevlî bir musîbet-i ictimâiyye hâlini almasını müstelzimbir nevi' teşvîk mâhiyetini hâiz olmaz mı? Zâten muhâtı bulunduğumuz sâir mesâib-i ictimâiyye bünye-i mevcûdiyyetimizi sarsacak derecede müdhiş ve mühlik idi. onlara, bir de ümmü'l-habâis olan müskirâtın inzimâmı salâh ve felâh-ı ictimâîmizden bize kat'-i ümîd ettiriyor. Sarhoşluk yüzünden itfâ edilen hayâtların, hetk olan ırz ve nâmusların müskirât rüsûmu olmak üzere alacağımız beş on lira kadar kıymet ve ehemmiyeti hâiz addedilmemesi çok şâyân-ı hayrettir. Terakkī ve temeddün uğrunda ne kadar çırpınırsak çırpınalım, tuttuğumuz yol tedennî ve tereddî yoludur. Müstevlî kolera, vebâ hastalıkları bizim ahlâkī ve ictimâî hastalıklarımız derecesinde müdhiş ve mühlik değildir. O hastalıklar gelip geçicidir ve onları tedâvî edecek doktorlarımız da vardır. Fakat ahlâkī ve ictimâî hastalıklarımız pek müzmin bir hale gelmiştir. Ne kābil-i tedâvîdir ne de tedâvîsine çalışacak etibbâmız var.

Açık saçık kadınların elbiselerini telvîs

Chicago Tribune'den naklen *Matin* gazetesinde okunduğuna göre, Londra'da bazı adamlar bir müddetten beri dekolte giyinmiş kadınların üzerlerine fırsatını düşürerek boya atmak sûretiyle elbiselerini lekelemektedirler. Zâbıta bu adamları derdest edemiyormuş. Hatta bu adamların izine düşen bir polis hafiyesinin zevcesi, beyaz tülden ma'mûl fistanının da siyaha boyanmış olduğunu görmüştür.

İstanbul meyhâne şehri mi oluyor?

Gazeteler İstanbul'da içki içilebilecek yerleri gösteren cedvelleri sütun sütun neşrettiler. Semt semt hemen bütün büyük caddelerde, sokaklarda meyhâne küşâdına müsâade ediliyor. Müskirât memnûiyetinin ilgāsı üzerine yedi bin kişinin içki satmak için İstanbul Vilâyeti'ne mürâcaat ettiğini gazeteler yazıyor. İnsan bunları işittikçe inanamayacağı geliyor. Koca bir şehrin böyle meyhâne haline gelmesi milletimiz için ne fecî', ne yüz karası bir hâdisedir. Eğer asrî terakkīyi, asrî hürriyet ve serbestîyi herkes böyle anlayacak ve böyle tatbîk edecekse işin sonu uzak değildir.

Meyhânesi bu kadar bol memleket dünyânın bir yerinde olmasa gerek. *Akşam* gazetesi öyle diyor:

"Şu hâlde müskirâtın nerelerde satılacağını değil, nerelerde satılmayacağını ta'yîn etmeli, İstanbul'da yedi bin sucu bile yok. Eğer yedi bin müskirâtcınını hepsine her gün rakı müşterisi lâzımsa bütün İstanbul'un kadın, erkek şâribü'l-leyl ve'n-nehâr olması lâzım…"

Tabîî bu gidişin sonu odur. Bir taraftan meyhânelerin, diğer taraftan vesîkalı fâhişelerin çok geçmeksizin İstanbul'u dünyânın en mülevves bir memleketi haline getirmesinden cidden korkulur. Bu müdhiş sukūt-ı ictimâînin önüne geçecek tedbîrlerin ittihâzı artık zarûret haline gelmiştir. Müskirât memnûiyetini kaldıranlar bu fecî' ve korkunç ahvâli görsünler de yaptıkları şerrin ne büyük ve ne mühlik olduğunu anlasınlar. Kānûnda "alenî sarhoşluk memnû'dur" fıkrasına bir vesîle-i istihfâf olmaktan başka hiçbir kıymet verilemiyor. Biz hiç şübhe etmeyiz ki Büyük Millet Meclisi açılır açılmaz bu felâket-i ictimâiyyenin önüne geçecek tedbîrler ittihâz edecektir.

Âdâb-ı umûmiyyenin muhâfazası mes'elesi

Adalar zâbıtasının denizde birlikte yıkanmak isteyen erkeklerle kadınlara yasaktan bahsetmesi ve erkeklerle kadınları ayrı ayrı yerlerde yıkanmaya mecbûr tutması dolayısıyla *Akşam* gazetesi şiddetli i'tirâzâtta bulunuyor:

"Bugünlerde diyor polis ta'yînleri listesinde hacılık, hafızlık bahsi biraz fazla geçiyor. Acaba İstanbul'u Hicaz'a mı çevirecekler? Bakalım bu dipçik yasağı nereye kadar varır. Yarın bahçelerde, öbür gün sinemalarda kadîm perdeler zuhûr eder ve "yasak" sesleri işitiriz mi zannediyorsunuz?.. Eğer **[159]** biz âdâb ve ahlâk işlerini münâkaşa ediyorsak bu İstanbul polisini müdâhale ettirmek, eski usûl üzere âile arasına zâbıtanın burnunu sokturmak için değildir. Ramazân'daki oruç gibi bu deniz yasağı da küçük me'mûrların gayretkeşliğinden ibârettir. İnkılâbın Türkiye'de gebertmek istediği rûh, bu rûhdur… Mübhem "tahdîş-i ezhân" terkîbi gibi, mübhem "âdâb-ı umûmiyye" lakırdısı da mâzîye karıştı. Deniz banyolarında gayretkeşlik göstermekle, İstanbul zâbıtası bize son zamanlarda anarşi derecesini bulan zabt u rabtındaki noksanları afv ettiremez. İstanbul makāmâtına halîfe hükûmetinin mümessilleri olmadıklarını hatırlatırız ve bize "şerîat!" sadâlarını işitiriz gibi olan bu keyfî "ya-sak!"lara baş vurmaktan kendilerini tahzîr ederiz. Halk henüz inkılâb rûhunu hissetmemiş olan bu gayretkeş me'mûrlara karşı aksü'l-amel göstermeli, bağırmalı, şi-kâyet etmeli."

Şimdi bir de Amerika'da deniz banyolarında yıkanmak isteyen erkek ve kadınlar hakkında Amerika Hükûmeti'nin ittihâz ettiği tedâbîri görelim. Fransa'nın en büyük muharrirlerinden olup birçok zamanlar Amerika'da bulunan bir zât *Tan* gazetesinde "Yıkanan Kadınlar" ser-levhasıyla neşrettiği bir makālede diyor ki:

"Cemâhîr-i Müttehide-i Amerika ki dünyânın en mütemeddin ve en hür memleketidir, hürriyet telâkkīsinde Avrupa'dan oldukça farklı bir nazariyeye mâliktir ve hürriyet burada istirâhat-i âmmenin te'mîni için birçok husûsâtta pek müfîd olarak kabûl edilmiştir. Meselâ sıcakların en büyük şiddetle hüküm-fermâ olduğu şu mevsimde Amerika deniz hamamları görülecek bir şeydir. Memleket sâhillerinin bir ucundan öbür ucuna kadar mevcûd olan hamamlarda kadınlarla erkeklerin bir arada yıkanması sûret-i kat'iyyede memnû'dur. Fakat memnûiyet bu kadarla da kalmıyor. Denize girecek olan kadınlar için banyo tesmiye olunan ve sudan çıktıktan sonra vücûdun bütün hutût ve eşkâlini gösteren esvâblar da yasaktır. Giyilecek deniz kostümü mutlaka göğsü, kolları kapalı ve entari tarzında, bedene yapışmayacak bir şey olacaktır. Hele çorab mecbûridir. Amerika kadınları ve kızları ahlâk-ı umûmiyye nâmına bacaklarını ve ayaklarını herkese çıplak olarak göstermekten men' edilmişlerdir."

Paris'de Sen Nehri üzerinde mevcûd hamamlara da kadınlarla erkekler müştereken girmesi men' edilmiştir.

Görülüyor ki hürriyet-i şahsiyye nikābı altında irtikâb edilmek istenen rezâletlere karşı en medenî addedilen hükûmetler bile bir takım tedâbîr-i mânia ittihâz etmişlerdir. Hıristiyan milletlerin men' etmiş olduğu müşterek deniz banyolarını biz müslümanların tecvîz ve bunu men'e teşebbüs eden zâbıtamızı muâhaze etmemiz nasıl olur? Evet, "âdâb-ı umûmiyye"yi mâzîye karıştırmak isteyen bir takım kimseler vardır. Fakat millet "âdâb-ı umûmiyye"sini fedâya kat'iyyen râzı değildir ve fedâ etmeyecektir. Frenklerle kucak kucağa dans eden, deniz banyolarını birlikte yapmak isteyen bir takım ahlâk düşkünlerinin bu necîb, bu asîl millet ile ne münâsebeti vardır? Bunlar milletin yüz karasıdır. Bunlar milletin en mukaddes bir hakkı olan hürriyeti sûistimâl eden ahlâk dolandırıcılarıdır. Bunlar milletin haysiyetini, şerefini, nâmûsunu pâymâl eden bed-tînetlerdir. Bunların keyfi uğrunda koca bir milletin hürriyeti, nâmûsu fedâ edilir mi? Hayâyı ayaklar altına alan bu hayâsızların deniz banyolarında müştereken yüzmelerine, yıkanmalarına Adalar zâbıtasının mümâna'atı pek haklı ve pek kānûnî bir mümâna'attır. Eğer zâbıtamız bunlara müsâade ederse o vakit kānûnsuzluk etmiş olur. Hem Kānûn-ı Cezâ, hem Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu zâbıtamızı âdâb-ı umûmiyye ve ahkâm-ı İslâmiyyeyi muhâfaza ile mükellef kılmaktadır.

Bu yasakları "şerîat sadâlarını işitiriz gibi keyfi yasak" addedenler Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda devletimizin dini dîn-i İslâm olduğunu, Büyük Millet Meclisi'nin ahkâm-ı şer'iyyenin icrâ ve tenfîzini deruhde etmiş olduğunu inkâr mı etmek istiyorlar?

Sonra bu ahlâksızlıkların men'ini küçük me'mûrların gayretkeşliği sûretinde göstermek, inkılâbı bu ahvâlin hâmîsi gibi tanıtmak büyük me'mûrlar ve inkılâb için ne

fâide te'mîn edeceğine bizim aklımız ermiyor. Bu kabîl sözlerin mazarrattan ve büyük me'mûrlarla inkılâbı halk nazarında düşürmekten başka bir kıymeti olmaz.

Memleketimiz müslüman memleketidir. Milletimiz müslüman milletidir. Hükûmetimiz İslâm hükûmetidir. Kānûn-ı Cezâ'mız âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyenin muhâfazasını âmirdir. Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'muz ahkâm-ı şer'iyyenin icrâ ve tenfîzi ile Meclis ve hükûmeti mükellef addetmiştir. Şu hâlde Amerika'da memnû' olan ahlâksızlıkları zâbıtanın men' etmesi en esâslı vazîfesi olmaz mı? Binâenaleyh bu vazîfesini îfâ ettiğinden dolayı Adalar zâbıtasını muâhaze ve halkı bu me'mûrlara karşı harekete da'vet hiç de doğru değildir. Hele bir meb'ûsa aslâ yakışmaz.

Anadolu'da misyoner kulüpleri

Ankara gazetelerinden birinin yazdığına göre Anadolu'da Türk gençlerini yetiştirmek maksadıyla muhtelif yerde kulüpler açmak için bundan yirmi gün kadar evvel Mister James nâmında bir Amerikalı Maârif Vekâleti'ne mürâcaat etmiş, teklîfâtta bulunmuş. Maârif Vekâleti teklîfat-ı vâkı'ayı tedkîk ederek yalnız insanî (?) maksadlar ta'kîb ettiğini söyleyen Amerikalıya, para Türklere verilmek ve hey'et-i idâre Türk gençlerinden mürekkeb olmak üzere muvâfakat edilebileceğini cevâben bildirmiş. Amerikalı razı olmuş, Anadolu'da altı kulübün açılması için 50 bin dolar istenilmiş. Amerikalı şimdi Amerika'ya dönüvermiş.

Geçenlerde *Tanin* gazetesi Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin Anadolu'nun köylerine varıncaya kadar şu'beler açmasını, Selanikli Sabiha Zekeriya Hanım da Türk Ocakları Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin vezâifini deruhde etmesini tavsiye ediyorlardı. Acaba o neşriyâtın bu teşebbüs ile alâkası yok mudur? Sonra kulüb açmak için Dâhiliye Vekâleti'ne değil de Maârif Vekâleti'ne mürâcaatın ma'nâsı da anlaşılamıyor. Bakalım o neşriyât ve bu teşebbüsler nerede karâr kılacak! **[160]**

Türkü kurtaracak ne imiş!

Son Telgraf gazetesinde "Terbiyemiz" ser-levhalı ve Burhan Âsaf imzâlı bir makālede garîb bir takım mütâla'ât dermiyân ediliyor. Muharririn garblı laşmak için en son tavsiyesi şudur:

"Maârif vekîli beyin ve arkadaşlarının bugüne kadar ihmâl edilen Latinlerle Kadîm Yunanîleri lise programlarına sokmaları lâzımdır. Türkü mahveden medresenin yıkıldığı günlerde Avrupa'yı Avrupa yapan hümanist tahsîlinin memleketimizde derhal tatbîkini istiyoruz. Başka türlü Türk yirminci asra göre düşünemeyeceği gibi yirminci asra göre hissedemeyecektir."

Milleti garblılaştırmak isteyenlerin hepsi böyle içlerini dışarıya dökseler çok iyi olacak! Milletin bu kabîl yazılardan alacağı ibret ve intibâh elbette çok büyüktür.

Azerbaycan'ın Ruslaşması

Yeni Kafkasya gazetesi yazıyor:

"Azerbaycan'ın Aras boyu, Şirvan, Mogan, Mil, Bakü ve Lenkeran cihetleri Ruslaştırılmaktadır. Moskova'nın kanlı emperyalistleri bunu "istismâr-ı arazi" adıyla hayâsızcasına icrâ ediyorlar. Şimdi Kızıl Rusya, Çar Rusyasının kanlı siyâsetini devâm ettiriyor. Eğer ikinci bir inkılâb, yeni bir kıyâm ve mübâreze hareketi olmazsa bu müdhiş siyasetin de karşısı alınmayacaktır. Ruslar Azerbaycan'ın kalbgâhını işgāl ederek oturacak, ahâlînin ekseriyetini teşkîl etmeye başlayacaktır. Bu zaman memleketin bütün mukadderâtı resmen onların elinde olacağı gibi dini, dili, medeniyeti, âdât ve an'anâtı da değişecek ve Azeri Türklüğü bu Rus denizi içerisende eriyip gidecektir.

Zâten milliyet nedir? Milliyet ne gibi bir cem'iyete derler? Bu suâle cevâb verebilenlerin dilsiz, yazısız, âdât ve an'anâtsız, târîh ve medeniyetsiz bir cem'iyete bir millet diyemeyecekleri tabiidir. İşte Azeri Türklüğüne millî varlığını, millî şahsiyetini, millî mevcûdiyetini, millî sîma ve husûsiyetini kaybettirmek istiyorlar. Bunu herkes görmeli, Azeri Türklerinin vicdânından kopan feryâdı herkes işitmelidir. Çâre… En kat'î ve kıymetli çâre lâzımdır. Ve on beş yıl sonra Arabların İspanya üzerinde hâkimiyetlerini ne kadar arzû eden bulunursa Azerbaycan'ın millî bir yurd olduğuna da yalnız o kadar inananlar bulunur. Azerbaycan siyâsî, iktisâdî, askerî hâkimiyetini kaybetmiştir. Fakat şimdi millî varlığını, millî şahsiyetini, millî mevcûdiyetini dahi kaybediyor. Medeniyet nâmına, insanlık hatırına Türklüğün ve İslâmlık nâmusuna buna çâre hem de en kat'î ve müessir bir çâre lâzımdır."

Medreselerin ibkāsı hakkında beyânât-ı resmiyye

Maârif Vekîli Vâsıf Bey'in Dârulhilâfeleri kadrolarıyla, dersleriyle, müfredât programlarıyla, muallimleriyle aynen ibkā ettiğini Millet Meclisi kürsüsünde alenen söyleyip söylemediği bir mes'ele olmuştu. Ahîren bu müzâkerâtı ihtivâ eden zabıt cerîdesi elimize geçmiş olduğu cihetle Maârif vekîlinin beyânâtını aynen nakl ediyoruz:

"… Efendim! Bana Şer'iyye Vekâleti'nden devr edilen kadrolarıyla, dersleriyle, müfredât programlarıyla aynen ibkā ettim. Daha ne istiyorlar? Arkadaşlar, yalnız bu dârulhilâfe medreselerinde ihzârî sınıflar gördüm. Programlarını tedkîk ettim. Bir kısmının ihzârî, bir kıs-

mının ibtidâ-i dâhil ve hâric olarak ikiye taksîm edildiğini gördüm.

Râif Efendi (Erzurum) – Sahn da vardır.

Vâsıf Bey (devâmla) – Evet, Medrese-i Süleymaniye de, sahn da vardır. İbtidâî kısımlarla ihzârî sınıflarına yani ta'bîrleri vechile ihzârî sınıflarına evvelce de arz ettiğim vechile kat'î olarak maârif prensibi nokta-i nazarından elbette muvâfakat edemezdim. Onların ihzârî sınıflarını ilgā ettim. Kendi ibtidâî kısımlarımıza nakl ettirdim. İbtidâ-i dâhil ve hâric, sınıflarıyla programlarıyla, müfredât dersleriyle, muallimleriyle, kadrolarıyla ibkā edilmiş ve bugün mevcûddur."

Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt cerîdesi -kırkıncı ictimâ, 17 Nisan 1340, Perşembe- ikinci celse-sahîfe 921.

İşte Maârif vekîlinin millet kürsüsündeki beyânât-ı resmiyyesi aynen böyledir. Lâkin tatbîkâtta bu beyânât-ı resmiyyenin hilâfına hareket edilmiş olduğunu gelecek hafta îzâh edeceğiz.

Sonra Vâsıf Bey'in İlâhiyât Fakültesinin dersleri hakkındaki beyânâtı da yine o sahîfede aynen şöyledir:

"Arkadaşlar! İlâhiyât Fakültesi için mütehassısların yaptığı programlarda, o programları bi'l-hâssa Seyyid Beyefendi'ye terk etmiştim. Fıkıh, fıkıh târîhi, kelâm, kelâm târîhi, hadîs, hadîs târîhi, hepsi mevcûddur. Hulâsa bütün Süleymaniye Medresesi'nde okunan dersler mevcûdur."

İlâhiyâttaki derslerin bu beyânât-ı resmiyyeye tamâmen tevâfuk etmediğini de îzâh edeceğiz. Fıkıh ve kelâm dersleri yoktur. Yalnız târîhleri vardır.

Halt-ı tedrîsâtın melhûz netîceleri

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu mes'ele hakkında gazetelere vukū bulan beyânâtından bazı fıkralarını aynen nakl ediyoruz:

"Gerçi kadın-ekrek mesâî-i müşterekesi bizde de mevcûd ise de bu henüz köylerimizde tecellî edebiliyor. Köylerde, ihtiyâcın sevkiyle kadın, erkeğin yanı başında çalışmakla beraber yine kahveye gitmez. Şehir hayâtımızda ise kadının iktisâdî sahada erkekle teşrîk-i mesâîye başlamasından evvel, balolara, barlara gitmesi terakkīye ve iktisâdî mefkûreye müfîd olmasa gerektir. Kadın ve erkeğin mesâîsini mutlaka bir "iş bölümü" tefrîk etmelidir. Her iki sınıf bu sayede daha muntazam ve müsmir iş görürler. Ben ibtidâ hanımların iktisâdî sahada kendi yerlerini işgāl edebilmiş olduklarını görmedikçe diğerlerinden fâide ummuyorum.

"İngiliz terbiye âlimleri, İngiltere'de tahsîl gören kadınların adedi çoğaldıkça koca bulamadıklarına izhâr-ı teessür ediyorlar. İş bölümünden evvel gençlik hissiyâtını kolayca birbirlerine aksettirebilecek olan ebeveyn kaydından âzâde iştirâklerin doğurabileceği elemli mahzûrlar, korkulur ki halkın kızlarını fazla tahsîlden tahzîre müntehî olmasın!"

Sebîlürreşâd'ın her kārii lâ-ekal iki kişiyi daha abone kayd ederse mecmûamızın neşri husûsunda pek büyük lütufta bulunmuş olurlar.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

24 Temmuz 1924 | 21 Zi'l-hicce 1342 | * Perşembe * | 24 Temmuz 1340 | Cild: 24 - Aded: 609

ÂSIM'DAN BİR PARÇA

Ne dedin fıkrama?
— Gâyetle fenâ.
— Vay?
— Dinle:
Memleket mahvoluyor, baksana, bedbinlikle.

Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,
Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa'ilim.

— Niye?
— Zerk etmediler kalbime bir damla ümîd.
Hoca, dünyâda yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.

Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırdı hayat;
Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik, heyhat!

Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni;
"Yürü oğlum!" diye teşcî' edecek yerde beni,

Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,
Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki!

Bana dünyâya çıkarken "batacaksın!" dediler...
Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!

Ye'si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi İmam?

— Çattı, lâkin, o yalan bellediğin istikbâl.
— Hadi çatmış diyelim, kimlere âid ki vebâl?

Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık,
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.

İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
Çünkü bîçârenin âtîsine îmânı harâb.

Hissi yok, fikri bozuk, azmini dersen: Meflûc...
Hani rûhunda o haksızlığa isyan, o hurûc?

Karşıdan zinde görürsün, sokulursun ki: Yarım...
Yandık ecdâdımızın nârına, hâlâ yanarım!

Ye'si tekfîr eden îmânıma olsun ki yemin,
Bize telkīn-i ümîd etmediler, yoksa bu din,

Yine dünyâlara yaymıştı yeşil gölgesini;
Yine hakkın sesi boğmuştu dalâlin sesini.

Müslümanlık bu değil, biz yolumuzdan saptık,
Tapacak bir putumuz yoktu, özendik, yaptık!

Göreyim gel de büyük bildiğin Allāh'ı kayır...
Hani, tevfîk-i İlâhî'ye kanan var mı? Hayır.

Ya senin âlem-i İslâm'ın inanmış ye'se;
Dîn-i resmîsi odur, vazgeçemez kim ne dese!

Önce dört kıt'ayı alt üst eden îmân-ı metîn;
Sonra, dört yüz bu kadar milyon adam, hepsi cebîn!

Şarka in, mağribe yüksel, göremezsin galeyan...
Nasıl olmuş da uyuşmuş bütün ümmetteki kan?

Niye tutmuş da bu şevket, bu şehâmet dîni,
Benden imsâk ediyor ceddime bezl ettiğini?

Yaşamak hakk-ı sarîhim mi? Evet. Bir mantık,
Bunu inkâr edemez, çünkü bedîhî artık.

Bir bedâhet de [bu] öyleyse: "Çalışmak borcum."
Yok irâdem ki, fakat, dipdiri bir meflûcum!

— Ya kabâhat yine mâzîde mi?..
— Bilmem, kimde...
Bir çıfıt sillesi kaç yıldır öter beynimde:

Dedi: "Farz et senin Asya'n yedi yüz milyonmuş;
Ne çıkar? Davranamaz hiç ki, serâpâ donmuş.

Vâkıâ biz bir avuç unsuruz ama boğarız,
Kimi dünyâda görürsek hareketsiz, cansız."

Ah o din nerde, o azmin, o sebâtın dîni;
O yerin gökten inen dîni, hayâtın dîni?

Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin?... Tövbeler olsun, ne demek!

Hani Kur'ân'daki rûhun şu heyûlâda izi,
Nasıl İslâm ile te'lîf ederiz kendimizi?

Ye'si hınzır gibi zerk etmiş edenler dîne...
O ne mel'un aşı, hiç benzemiyor, hiç birine!

Dikkat et: 1000 senesinden beri, a'sâbı harâb,
Yatıyor koskoca bir âlem-i îman, bîtâb.

Pıhtı hâlinde yürekler, cevelânsız kanlar;
Çevirip yastığı tekrar uyuyor kalkanlar!

Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneşi!..
— İyi ammâ nasıl îkāz edeceksin bu leşi?

— Leş değil.
— Leş mi değil?
— Dipdiri... Dalgın, yalnız...
Şimdi kurtarmak için azmedelim, kurtarırız:

Verelim gel de şunun kalbine bir canlı ümîd.
— Ne kolay! Sa'y-i medîd ister ayol, sa'y-i medîd!

— Eklerim ben de mesâîyi tutar birbirine,
Al kuzum, istediğin sa'y-i medîd oldu yine.

Mehmed Âkif

[162]

ESRÂR-ı KUR'ÂN

(وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللهُ اَوْ تَاْتِيْنَا اٰيَةٌ
كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ
قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ . اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا
وَلَا تُسئَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ . وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى
حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ
بَعْدَ الَّذِى جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ)[1]

Meâl-i Celîli

"Bilmeyen kimseler de Allah bizimle konuşmalıydı, yahud bize bir mu'cize gelmeliydi dediler. İşte kendilerinden evvelkiler de bunların sözlerinin tıbkısını söylemişlerdi. Kalbleri birbirine benzedi. Bizler aklı, yakīni olan bir kavim için mu'cizelerimizi bildirmişizdir. Şübheye mahal yoktur ki seni bizler dîn-i hak ile beşîr ve nezîr olarak gönderdik. Sen ashâb-ı cehîmden kat'iyyen mes'ûl değilsin. Ne Yahudiler, ne hıristiyanlar, dinlerine ittibâ' etmedikçe, senden hiçbir zaman hoşnûd olamazlar; onlara de ki, "Allah'ın gösterdiği yol yok mu işte doğru yol ancak odur" yemîn ederim ki şâyed sana gelen vahiyden sonra da onların hevesâtına uyacak olursan artık Allah'a karşı ne senin bir dostun, ne de bir muînin olabilir."

⁂

Dîn-i İslâm edyân-ı sâireden dîn-i fıtrat olmakla, dîn-i akıl olmakla ayrılmıştır. Nasıl ki Resûl-i Ekrem sallallāhu aleyhi ve sellem Efendimiz de diğer peygamberlerden beşîr ve nezîr olarak gönderilmiş bir resûl-i fıtrî olmalarıyla ayrılmıştı. Onun için bu şer'-i mübînin mîzân-ı sıhhati gerek ahkâm ve muâmelâtı, gerek tenbîhât ve irşâdâtı arasında akl-ı sahîhe uygun gelmeyecek, zevk-i selimin mazhar-ı kabûlü olmayacak hiçbir şey bulunmamasıdır.

İşte aleyhi's-salâtü ve'-selâm Efendimiz de ilim ve hikmet dîni, hidâyet ve burhân dîni olan bu dîn-i mübîni teblîğ için gönderilmişlerdi. Lâkin meb'ûs oldukları akvâm hep cehl ve inâd içinde kalmış, nefsânî hevesât ve ihtirâsâta dalmış kimselerdi. O sebepten İslâm sırrını, rûhunu kavrayamadılar da mu'cizât ve havârık talebinde pek ileri giden ecdâd-ı kadîmelerinin mesleğini tuttular. Maamâfih peygamberden bu sûretle mu'cizât istemeleri bir te'emmül yahud reviyet ve hüsn-i niyyet eseri değildi. Bilakis ya inadları, ya münâsebetsizlikleri yahud edvâr-ı câhiliyyetten kalma bir takım akāid-i fâsideyi iltizâmları netîcesiydi.

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz kendilerinden mu'cizât isteyenleri dâimâ fıtratın muktezeyâtı vechile harekete da'vet eder ve böylelerine vazîfe-i nebeviyyenin mâhiyetini anlatmak için irşâdâtta bulunurlardı ki o mâhiyet, beşeri doğru yola sevk etmekten ve bütün insâniyeti hayât-ı fâniyye ve sâniyyelerinde hayır ve selâmete irşâd eylemekten ibârettir. "[2](قُلْ لَّا اَقُولُ لَكُمْ عِنْدِى

[1] Bakara Sûresi 2/118.

[2] En'âm Sûresi 6/50.

خَزَآئِنُ اللهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُولُ لَكُمْ اِنِّى مَلَكٌ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰى اِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ اَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ) Onlara de ki ben sizlere Allah'ın hazîneleri benim elimdedir demediğim gibi ben bir meleğim de demem. Ben ancak bana vahy olunan neyse ona ittibâ‘ ederim. Onlara de ki hiç a‘mâ ile gözü gören bir olur mu, siz düşünmez misiniz?"

Şâyed âdetin fefkıne çıkan mu'cizeler beşeri iknâ için kâfî olsaydı evvelce gelip geçen insanlar havarık talebinde o kadar ileri gitmiş ve talebleri taraf-ı Bârî'den is‘âf edilerek istediklerini gözleriyle görmüş iken netîcede yine tekzîb ve inkâr yoluna sapmazlardı. Evet, bu mu'cizât ile bu mu'cizâttan beklenen isbât-ı nübüvvet arasındaki münâsebât-ı akliyyenin esâsen sağlam olmaması yüzündendir ki en evvel görülen netâyici kuluba şübhe ilkā etmekten ibâret oluyor. Nitekim içlerinden bir kısmı gördüğü havârıkın sihir envâ‘ından olduğunu zâhib oluyor. Bir kısmı da inâdına, ihtirâsına mağlûb olarak tarîk-i tekzîbi tutuyor. "[3](وَاَقْسَمُوا بِاللهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ اَنَّهَا اِذَا جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ . وَنُقَلِّبُ اَفْئِدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٖٓ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ وَلَوْ اَنَّنَا نَزَّلْنَآ اِلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتٰى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوٓا اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ) Kendilerine bir mu'cize geldiği takdîrde mutlaka îmân edeceklerine dâir Allah'a olanca yemînleriyle kasem ettiler. Onlara de ki mu'cizeler ancak Allah'ın elindedir. Zâten bilmiyorsunuz ki geldiği sûrette de îmân etmeyeceklerdir. Onların kalblerini, gözlerini cihet-i haktan çevirîriz de evvelce nasıl etmemişlerse yine öyle îmân etmezler. Biz de kendilerini tuğyânlarında pûyân olmaya terk ederiz. Şâyed onlara melekleri indirsek **[163]** ve ölüler nutka gelip kendileriyle konuşsa ve her şeyi fevc fevc karşılarına yığsak yine Allah'ın dilediklerinden başkaları îmân edecek değildir. Lâkin birçokları bunu bilmezler."

Eğer bu akvâmın şu sûretle irtikâb ettikleri cehâlet hüsn-i niyyet sâikasıyla ve bir hakîkate ıttılâ‘ sevdâsıyla olsaydı mu'cize talebinde ısrâr eden ve sonunda kabûl-i hakka yanaşmak şöyle dursun inâd ve istikbârını bir kat daha arttıran seleflerinin mesleğini tutmazlardı. Lâkin havârık talebinde bu derecelerde musır olmalarına sâik olan cehl sırf inâd ve sû-i niyyet eseri olduğu için Kur'ân-ı Kerîm'in hidâyetleri tuğyânlarını, dalâletleri arttırmaktan başka bir netîce vermedi. "[4](وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْبُوعًا . اَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهَارَ خِلٰلَهَا تَفْجِيرًا . اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِىَ بِاللهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًا . اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِى السَّمَآءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّى هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَسُولًا) Dediler ki biz sana kat‘iyyen îmân edemeyiz. Meğer ki bize yerden pınar çıkarasın. Yahud senin hurma ağaçlarından, asmalardan bir bahçen olsun da ortasından nehirler akıtasın, yahud zu‘mun vechile gökleri üzerimize parça parça indiresin, yahud Allah ile melekleri fevc fevc önümüzden geçiresin, yahud cevâhirden bir evin olsun yahud semâlara çıkasın… Bununla beraber bizlere okuyacağımız bir kitap indirmedikçe göklere çıkdığına yine kābil değil, îmân edemeyiz. Onlara de ki aman yâ Rabbi ben risâlete mazhar beşerden başka bir şey miyim? Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları îmândan men‘ eden sebeb Allah bir beşeri mi peygamber olarak gönderdi? demelerinden başka bir şey değildi. Kendilerine söyle ki eğer yeryüzünde ihtiyâr-ı ikāmet ederek dolaşan melekler olsaydı biz de onlara gökten bir melek peygamber gönderirdik."

Müşriklerle Ehl-i Kitâb birçok zaman aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'i tekzîb ettiler. O resûl-i muhteremi incitmekte ve görecekleri bir mu'cize karşısında mutlaka îmâna geleceklerini söylemekte ısrar edip durdular. Eğer âdetin fefkıne çıkan mu'cizeler erbâb-ı inadı beheme-hâl münkād edecek berâhîn zümresinden olsaydı elbette Cenâb-ı Hak resûl-i muhteremini onun bî-tenâhî olan envâ‘ıyla te’yîd buyururdu. Lâkin evvelce gönderilen havârıkın karşısında bağy u dalâletlerine bir kat daha sarılan akvâm-ı sâlifenin hâli ilm-i ilâhîsine mechul olmadığı için Allāhu Zü'l-Celâl İslâm'ı ancak o dîn-i mübînin fıtratına uygun gelecek ve hiçbir muânid için mu‘ârazasına imkân bulunmayacak bir mu'cizeye müeyyed kıldı ki o da Kur'ân-ı Kerîm'dir. "[5](اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ) Yoksa onlarâ kendilerine tilâvet edilmekte olan kitabı indirişimiz de mi yetişmiyor? Şübhe yoktur ki onda îmân eden kavim için hem rahmet, hem mev'iza vardır."

Furkān-ı Kerîm'in âyât-ı hakîmesini tedkīk edenler görürler ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz ne zaman mu'cize talebine ma‘rûz kalsalar tâliblere hakkı nûr-ı ilm ve hidâyet yollarından bulmayı tavsiye buyururlar ve erbâb-ı ısrârı bazen câhil, bazen gâfil ta‘bîrine lâyık görürlerdi. Resûl-i muhterem sallallāhu aleyhi ve sellem Efendimiz tarafından bu ahmakların arzûları is‘âf eylediğine dâir Kur'ân'da bir şey görmüyoruz. Nitekim şu âyet-i kerîmede bu cihet sarîhtir: [6](وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُرْسِلَ بِالْاٰيَاتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُونَ وَاٰتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيَاتِ اِلَّا تَخْوِيفًا) İbn Cerir Taberi bu âyet-i celîlenin tefsîrinde şu sözleri söylüyor:

"Zikri âlî olan Hakîm-i Zü'l-Celâl buyuruyor ki: Yâ Muhammed, kavminin istediği havârıkı göndermekten bizi

[3] En'âm Sûresi 6/109-111.

[4] İsrâ Sûresi 17/90-93.

[5] Ankebût Sûresi 29/51.

[6] İsrâ Sûresi 17/59.

men‘ eden ancak şu idi: Kendilerinden evvel gelip geçen münkir ümmetler de aynıyla bunlar gibi talebte bulundular. İstedikleri gönderilince tasdîk cihetine yanaşmadılar. Bunun üzerine azâbları ta‘cîl edildi. Binâenaleyh senin kavmine istedikleri mu'cizâtı göndermeyişimiz de selefleri gibi tekzîb ederek cezâ-yı sezâlarını görmemeleri içindir."

DÜNKÜ ve BUGÜNKÜ İSLÂMİYET

Müderris-i fâzıl, talebeye bugünkü İslâmiyet'in dünkü İslâmiyet olmadığını telkīn buyurmuş. Bu sözün seyyidâne bir söz olmadığını kāri'lere telkīn etmek vazîfesi de bize düşüyor. Asr-ı Saâdet'teki İslâmiyet ile a‘sâr-ı mütelâhikadaki İslâmiyet arasında başkalık husûle getirecek ancak üç sebeb tahayyül olunabilir: Ahkâm-ı İslâmiyyeyi yâ tahrîf, yâ tezyîd yahud tenkīs etmek. Bu üç sebepten herhangisiyle başka bir şekle girecek İslâmiyet'in ahkâmı da umûmiyet i‘tibârıyla üç nevi‘dir: İ‘tikādiyât, ibâdât, muâmelât. Biz Asr-ı Saâdet'teki erkân-ı îmân ve i‘tikād ile a‘sâr-ı mütelâhikadaki erkân-ı îmân ve i‘tikād arasında ya tahrîf, ya tezyîd veyahud tenkīs edilmek sûretiyle husûle gelmiş bir başkalık göremiyoruz. Erkân-ı îmân ve i‘tikād kemiyet ve keyfiyet i‘tibârıyla dün nasıl idiyse, bugün de öyledir. Dünkü müslümanlar Allah'ın varlığına, birliğine, melâikeye, kütüb-i münzeleye, rusül-i meb‘ûseye, haşr u neşre, kazâ ve kadere, hayr u şerrin hâlikı Allah olduğuna îmân ve i‘tikād **[164]** etmekle mükellef idiler. Bugünkü müslümanlar da ayn-ı esâsât-ı İslâmiyyeye îmân ve i‘tikād etmekle mükellef bulunuyorlar. Erkân-ı îmân ve i‘tikādın dünkü ve bügünkü kemiyet ve keyfiyetleri arasında, tahrîf, tezyîd, tenkīs sûretlerinden hangisiyle husûle gelmiş bir başkalık varsa bu noktayı tenvîr ve tavzîh buyurması müderris-i muhteremin uhde-i mes’ûliyetine havâle edilecek bir vazîfe-i İslâmiyyedir.

Asr-ı saâdetteki erkân-ı ibâdât ile a‘sâr-ı mütelâhikadaki erkām-ı ibâdât arasında da kemiyet ve keyfiyet i‘tibârıyla ya tahrîf, ya tezyîd veyahud tenkīs edilmek sûretiyle vukūa gelmiş bir başkalık eseri gözümüze ilişmiyor. Erkân-ı ibâdât kemiyet ve keyfiyet i‘tibârıyla dün nasıl idiyse bugün de öyledir. Dünkü müslümanlar oruç tutmak, namaz kılmak, hacca gitmek, zekât vermek, kelime-i şehâdet getirmekle mükellef idiler. Bugünkü müslümanlar da aynı ahkâm-ı taabbüdiyye ile mükelleftirler. Eğer bu erkân-ı taabbüdiyyenin dünkü ve bugünkü kemiyet ve keyfiyetleri arasında tahrîf, tezyîd, tenkīs sûretlerinden herhangi sebeble hâdis olmuş bir başkalık varsa müderris-i mümtâzın başkalığın sebeb-i mevlîdini ta‘yîn etmesi ve keyfiyeti emsile-i cüz’iyye ile tavzîh buyurması lâzım gelirdi. Mühim ve umûmî bir ifâde ile bugünkü İslâmiyet'in dünkü İslâmiyet olmadığını talebeye telkīn etmek seyyidane bir telkīn değildir. Talebe dünkü İslâmiyet ile bugünkü İslâmiyet arasında başkalık bulunduğu sözünü işitince dünkü İslâmiyet'in doğru olduğuna ve bugünkü İslâmiyet'in de doğru olmadığına hükm edecek derecede fikir ve manığa mâliktir. Değil talebe-i ulûm, avâmm-ı nâs dahi o sözden bu netîceyi çıkarır. Yalnız Asr-ı Saâdet ta‘bîrini duyması herkesin böyle bir netîce çıkarmasına kâfî gelir. Dünkü İslâmiyet'in doğruluğuna hükm etmek bugünkü İslâmiyet'in doğru olmadığına hüküm vermeyi istitbâ‘ eder. Bu hüküm de talebenin i‘tikādât ve ibâdâta karşı ihmâlkâr bir vaz'iyet almasına sebeb olur. Telkīnât-ı hayr-hahânenin böyle bir sû-i netîceye müncer olması bizimle beraber kendisinin de teessüf edeceği bir keyfiyettir. İster sû-i telkīnden mütevellid olsun, ister sû-i telâkkī yüzünden vukūa gelmiş bulunsun, ortada muzır bir netîce var. Talebenin zihninde -efrâd-ı ahâlîye de sirâyeti kuvvetle melhûz- böyle muzır ve mühlik bir his ve fikrin yer tutmasına meydân vermemek için hitab-ı müstetâbımızı -muvakkaten- müderris beyden talebe-i ulûma tahvîl ederek diyeceğiz ki: "Efendiler, Asr-ı Saâdet'teki erkân-ı akāid ve ibâdât ile a‘sâr-ı mütelâhikadaki erkân-ı akāid ve ibâdât arasında tahrîf, tezyîd, tenkīs sûretlerinden hiçbiriyle husûle gelmiş bir başkalık yoktur. Müdderris-i muhtereminizin efkâr ve telkīnât-ı kadîmeniz aleyhine olarak ikāme etmiş bulunduğu başkalık da‘vâsını bi'l-beyyine isbât etmesi imkânsızdır. Da‘vâ-yı mücerredle kadîm efkâr ve telkīnâtınızı değiştirmek hiffet-i ilmiyyesini göstermeyiniz, mukni‘ hüccet-i ilmiyyeler ile te’yîd-i müdde‘â etmek kudretini gösterebilirse ben de sizinle beraber kadîm efkâr ve telkīnâtımı tebdîle âmâdeyim."

Muâmelâta âid ahkâm-ı İslâmiyye de umûmî bir taksîm ile iki kısma ayrılır: Ahkâm-ı mansûsa, ahkâm-ı ictihâdiyye. Ahkâm-ı mansûsayı tahrîf, tezyîd, tenkīs etmek nass-ı kat‘î ile nehy buyurulmuştur. Nass-ı kat‘î karşısında, ahkâm-ı mansûsayı tahrîf, tezyîd, tenkīs sûretleriyle tahavvüle uğratmayı ulemâ’-yı İslâm küfür telâkkī eder. Müderris-i muhteremin Asr-ı Saâdet'teki ahkâm-ı mansûsa ile a‘sâr-ı mütelâhikadaki ahkâm-ı mansûsa arasında -başkalık görmesi ulemâ-yı İslâm'ı dünkü ahkâm-ı mansûsa ile bugünkü ahkâm-ı mansûsa arasında ya tahrîf, ya tezyîd veyahud tenkīs sûretiyle- başkalık husûle getirmekle ithâm etmektir ki bu ithâmın iç yüzü tekfîrden ibârettir. Acaba müderris beyin omuzları bu kadar ağır bir ithâmın mes’ûliyet-i ma'neviyyesini üzerine alacak derecede metîn ve kuvvetli midir? Hakīkat-i

hâle gelince, Asr-ı Saâdet'teki erkân-ı akāid ve ibâdât ile a'sâr-ı lahikadaki erkân-ı akāid ve ibâdât arasında tahrîf, tezyîd, tenkīs sûretlerinden hiçbiriyle vukūa gelmiş bir başkalık bulunmadığı gibi dünkü ahkâm-ı mansûsa ile bugünkü ahkâm-ı mansûsa arasında dahi o sûretlerden biriyle hâdis olmuş hiçbir başkalık yoktur. Eğer bizim çeşm-i ilmîmizdeki rü'yet za'fiyeti dünkü ve bugünkü ahkâm-ı mansûsa arasında, varlığı iddiâ olunan başkalıkları görmemize bir mâni' teşkîl ediyorsa, muhterem müderrisin telkīnâtın umûmiyetinden mütevellid esrârengîz mübhemiyeti birkaç emsile-i cüz'iyye ile izâle buyurması bizi bir zulmet-i mutlaka içinde kalmaktan kuratarabilir idi.

Ahkâm-ı ictihâdiyyede tahrîf, tezyîd, tenkīs mevzû'-ı bahs olamaz. Bir mes'ele-i müctehedeye muhâlif diğer bir mes'ele istinbât edildiği vardır ve çoktur. Fakat hiçbir mes'ele-i müctehedenin tahrîf edildiği vâki' değildir. Tahrîf vukūu kabûl edilmek lâzım gelse bu cürm ile müteahhirîn fukahâyı müttehim tutmak mecbûriyet-i mantıkıyyesinde kalırız. Hâlbuki müderris beyin müteahhirîn-i fukahâyı mütekaddimîn-i fukahânın akvâl-i ictihâdiyyesine bağlanıp kalmakla ithâm etmiş idi. Üstazlarına bu derece merbûtiyet gösteren tilmizlerin kadîm mesâil-i ictihâdiyyeyi tahrîf etmediklerine ihtimâl vermek müderris-i fâzılın "yekûn-i" tenâkuzlarına bir tenâkuz daha ilâve etmek olur! Ahkâm-ı ictihâdiyye ahkâm-ı mansûsaya ilâve edilmiş ahkâm-ı zâide mâhiyetinde değildir. Belki hâdisât-ı cüz'iyyeyi nusus-ı umûmiyyeye ircâ' ve idhâl etmekten ibârettir. Fukahâ bu sûretle İslâmiyet'e ve müslümanlara hayâtî hizmetler îfâ etmişlerdir. Onların bu hizmet-i meşkûrelerini İslâmiyet'in mâhiyet-i semâviyyesini değiştiren bir ihânet telâkkī etmek başlı başına bir ihânettir. Müctehidlerin himmet ve gayretleri olmasa idi İslâmiyet işletilmemiş bir ma'den hâlinde kalırdı ve biz o zeheb ve fıdda ma'deninden müstefîd olamaz **[165]** idik. Ahkâm-ı ictihâdiyye eğer tezyîd telâkkī edilecek ise ve dünkü İslâmiyet ile bugünkü İslâmiyet arasında vukūu tahayyül olunan başkalık eğer ahkâm-ı ictihâdiyyeden ileri geliyorsa ve bu da İslâmiyet aleyhine irtikâb edilmiş bir cürm ise müderris-i mümtâzımızın bir taraftan tezyîdden şikâyet etmesine, diğer taraftan da meydân-ı ictihâdda mütemâdiyen "ekūlu" demek istemesine nazaran hem "yekûn" tenâkuzları biraz daha kabarmış, hem de ayn-ı cürmü irtikâba son derece heveskâr bulunduğu anlaşılmış olur!.

Ahkâm-ı ictihâdiyye nusûs-ı umûmiyyenin bize âid bulunan mücmelâtını tafsîl, mübhemâtını tavzîh ve tefsîrden ibârettir demiş idik. Bizim bu tarz-ı telâkkīmiz eğer doğru ise ahkâm-ı ictihâdiyyenin, Asr-ı Saâdet'teki İslâmiyet ile a'sâr-ı mütelâhikadaki İslâmiyet arasında başkalık tevlîd etmiş olması şâyân-ı iltifât bir nokta-i nazar değildir. Ahkâm-ı ictihâdiyyenin, tenkīs sûretiyle dünkü İslâmiyet ile bugünkü İslâmiyet arasında başkalık husûle getirmiş olduğunu kabûl etmemiz lâzım gelse, müderris beyin bu tenkīs keyfiyetinden müştekî değil, memnûn olması kendi prensipi muktezâsıdır. Çünkü kendisini o yolun yolcularına iltihâk etmiş görüyoruz. Müctehidler Asr-ı Saâdet'teki İslâmiyet ile a'sâr-ı mütelâhikadaki İslâmiyet arasında bir gûnâ başkalıklar ihdâs etmemiştir. Yalnız yeni müctehidlerin böyle bir başkalık ihdâs etmelerinden korkuyoruz. Ve bu başkalığı da tenkīs sûretiyle husûle getireceklerini -emsâl-i vâkı'asından- anlıyoruz!.

Yakın bir mâzîde Ubeydullah Afganî isminde yeni bir müctehid zuhûr etmişti. Ahkâm-ı ictihâdiyyesini Ayasofya Câmi-i Şerîfi kürsüsünden cemâat-i İslâmiyyeye teblîğ ederken, kudûm-i müctehidâneleriyle şeref-yâb ettiği memleketlerde yüzlerce müslümanları farîza-i haccı îfâdan vazgeçirdiğini -Allah'a hamd ederek- anlatıyor idi!. Diğer bir Ubeydullah Afganî de, bizi farîza-i salâtı terke ve yalnız nezâhet-i kalbiyye ile iktifâya teşvîk edecek ahkâm-ı ictihâdiyye neşriyle meşgūl bulunuyor. Şimdilik yalnız ağniyâyı farîza-i savmdan âzâde tutmaya çalışan yeni müctehidler de ma'lûmumuzdur. Bizzât müderris-i mümtâzımız da bazı hâdiselerin ahkâm-ı İslâmiyye ile alâkalarını kesmek lüzûmunu talebe-i ulûma tavsiye buyurmuştu. İşte bu gibi emâreler yeni müctehidlerin, dünkü İslâmiyet ile bugünkü İslâmiyet arasında tenkīs sûretiyle bir başkalık ihdâs etmek istedikleri zannını tevlîd eyliyor! Eski müctehidler ile yeni müctehidler arasındaki farkı muhtasar bir ifâde ile îzâh etmek lâzım gelirse denilebilir ki eski müctehidler her hâdiseyi dâire-i İslâmiyet'e idhâle çalışıyordu. Yeni müctehidler ise bilakis her hâdiseyi dâire-i İslâmiyet hâricine çıkarmak prensibini ta'kīb ediyor!

Müderris-i muhterimin gördüğü başkalık dünkü İslâmiyet ile bugünkü İslâmiyet arasında değil, dünkü müslümanlar ile bugünkü müslümanlar arasında vâki'dir. Evet, bugünkü müslümanların hâl ve hareketleri dünkü müslümanların hâl ve hareketleri gibi değildir. Dünkü müslümanlar her hâl ve hareketlerini ahkâm-ı İslâmiyyeye tevfîk etmek samîmîyet-i dîniyyesini göstermeye çalışıyordu. Bugünkü müslümanlar ise bilakis her hâl ve hareketlerini ahkâm-ı İslâmiyyeden uzaklaştırmaya çalışıyor! Dünkü müslümanlar ibâdât-i mefrûzadan başka, mendûb, müstahab ibâdetler ile de te'yîd-i ubûdiyyet ediyordu. Bugünkü müslümanlar ise bilakis ibâdât-ı mefrûzayı da ihmâl ediyor!

Ulemâdan biri hâzır-cevâb bir kimseden Müslümanlık şartlarının kaç olduğunu sormuş. O da bir olduğu cevâbını vermiş. Kesîf bir cehâlet-i dîniyyeyi temsîl eden

bu cevâb hoca efendiyi hayrete düşürmüş ve binâenaleyh hiddete getirmiş. Açıkgöz adam: Hoca efendi, niçin hayrete düşüyorsunuz ve niçin hiddete geliyorsunuz? Ağniyâ hac ve zekâtı kaldırdı, fukarâ da savm ve salâtı terk etti. Binâenaleyh ortada yalnız kelime-i şehâdet kaldı, onun için "bir"dir diyorum. Sözüm doğru değil midir? mukābele-i mülzimânesinde bulunmuş!

Dünkü müslümanlar ibâdât-ı dîniyyeyi vazîfe-i ubûdiyyet telâkkī ediyordu. Bugünkü ibâdetler i'tiyâd ve merâsim hâlinde icrâ olunuyor! Dünkü müslümanlar zühd ü takvâ yollarını öğrenmek için ulemâya mürâcaat ediyordu. Bugünkü müslümanlar ise bilakis hîle ve fesâd yollarını öğrenmek için mürâcaat ediyor! Nihâyet dünkü müctehidler ahâlî-i İslâmiyyenin merbûtiyet-i dîniyyesini takviye etmeye çalışıyordu. Bugünkü müctehidler ise bilakis o râbıtayı çözmek ve gevşetmek gāyesini ta'kīb ediyor! Eğer emellerine vâsıl olurlarsa şimdiye kadar dünkü İslâmiyet ile bugünkü İslâmiyet arasında göremediğimiz başkalığı şimdiden sonra görmüş olacağız! (لاقدرالله)

Yahya Afîf

Tashîh - Geçen "İctihâd ve Taklîd" makālesinin son sahîfesinde iki mühim sehv-i tertîb vardır. Biri birinci sütunun ilk satır başına müsâdif ikinci fıkrada vâki'dir. Sehivli şekli şöyledir: "İlm-i fıkıh bir mebde'-i kâmile müstenid olan ilm-i fıkhın esâsâtı bi-zâtihî kâmildir."

Doğru şekli de şöyledir: "İlm-i fıkıh bir mebde'-i kâmile müsteniddir. Bir mebde'-i kâmile müstenid olan ilm-i fıkhın ilh."

İkincisi ikinci sütûnun yine ilk satır başına müsâdif beşinci fıkrada vâki'dir. Sehivli şekli şöyledir: "Onu zararı kabûl ile ilzâm etmek ne nazarî ne de amelî esâsât-ı hukūkiyyeye tevâfuk etmeyen bir muâmele de ma'kūl olamaz."

Doğru şekli de şöyledir: "Onu zararı kabûl ile ilzâm etmek ne nazarî, ne de amelî esâsât-ı hukūkiyyeye muvâfık değildir. Nazarî ve amelî esâsât-ı hukūkiyyeye tevâfuk etmeyen ilh."

(Yerinde düzeltildi) **Y. A**[ayın]**.**

[166] İctimâiyâtta Garbçılık, Bozgunculuk:

KUVVETLİ ÎMÂN, KUVVETLİ AHLÂK

Kâinâtta hiçbir hâdise yoktur ki bilâ-sebeb tahassul ve teşekkül edebilsin. Şuûn-ı cihân yek-diğerine derin bir alâka ile merbûttur. Sûret-i zâhiriyyede hiç de nazar-ı dikkati celb etmeyen bu hakīkat biraz târîhe, rûhiyâta nüfûz edilirse bâriz bir müteârife hâlinde tezâhür eder. Mükevvenâtı idâre eden kavânîn-i samedâniyye en ince bir intizâm, en yüksek bir kudretle her sâhayı cenâh-ı ihâta ve tedvîrine almıştır.

Kavânîn-i tabîiyye ne kadar kat'î ise seyyârelerin muharrikleri nasıl bir intizâm-ı tam dâhilinde seyerân ediyorsa, mevâsim-i erba'a nasıl zamanında icrâ-yı hükm ediyorsa, gece, gündüz, harâret, bürûdet nasıl muayyen şerâite tâbi' ise … milletlerin hayâtı, inkişâfâtı, inhitâtâtı ve izmihlâli de öylece muayyen kavânîn-i ictimâiyyeye tâbi'dir. Ulûm-ı müsbete gibi ulûm-ı ictimâiyye de asr-ı hâzırda a'zamî bir inkişâfa mazhar olduğundan evvelce tesâdüf ile îzâh edilebilen birçok vekāyi' artık muammâ olmaktan kurtulmuştur. Bugün ilmü'r-rûh-ı ictimâî milletlerin safahât-ı hayâtiyyelerinde âmil olan mâhiyete göre netîcelerini bildirmektedir.

Meselâ, umûmî ictimâiyât kānûnlarından biri olan "efrâdın müsbet seciyesi cem'iyetin menfî fezâyihine fâik olan hey'et-i ictimâiyyeler yükselir, cem'iyetin menfî fezâyihi efrâdın müsbet seciyesine fâik olan hey'et-i ictimâiyyeler izmihlâle mahkûmdur" düstûru milletlerin târîh-i hayâtında birçok vekāyi'in miftâhıdır. Roma'nın sukūtu, Yunan-ı Kadîm'in inkırâzı bu düstûrla pek güzel îzâh edilebilir. İşte asr-ı hâzırda her şey ilmî bir esâsa rabt olunmuştur. Hayât-ı ictimâiyye hiçbir yerde tesâdüfe terk olunmamıştır. Vâkı'a henüz ilmin zaferi yirminci asra rağmen daha çok uzaklarda bulunuyor. Buna rağmen ictimâî kānûnların muktezâsına tevfîk-i hareket eden milletler de görülmüyor değildir. İngilizlerin bütün dünyâyı taht-ı esârete almak istemeleri, ictimâiyât ve rûhiyât kānûnlarından hüsn-i istifâde ederek idâre-i milel husûsunda hâsıl olan melekelerinin bir netîcesidir. Gerçi bu siyâset er geç kendisini mukadder olan âkibete sürükleyecek ise de milletlerin rûhiyâtını kemâl-i dikkatle ta'kīb etmeleri biraz vakit kazandırmaktadır.

Bütün garb hâl-i hâzırda ictimaî buhranlar mes'elesiyle iştigāl etmektedir. Başta ilim adamları olduğu hâlde mat-bûât, müessesât a'zamî bir ehemmiyetle istikbâli teh-dîd eden fevzâlara karşı pek hassâs bir vaz'iyet almıştır. Bu dikkat ve gayretin istihdâf ettiği nokta, sûret-i umûmiyyede tabîi mecrâ-yı hayâtî ve ictimâîsinden ayrılan sunûf-ı ictimâiyyeyi tarîk-i esâsîye ircâ' mefhûmuyla hulâsa edilebilir.

İctimâî ıslâhâtcıların en başında Gustaw Le Bon buhunuyor. Mûmâ-ileyh müteaddid eserlerinde cihânı kaplayan muvâzenesizliklerin tehdîdkâr netâyicinden bahsederek dinî, ictimâî, ahlâkī umdelerin yerine ikāme edilebilecek hiçbir esâs bulunamadığından endîşe etmekte ve istikbalin ahlâkî, ictimâî mebde'lere i'tinâ ve hürmet sâyesinde te'mîn edilebileceğini iddiâ eylemektedir. Son eserlerinden olan "Cihân Muvâzenesinin Bozulması" baştanbaşa bu endîşenin mahsûlüdür.

Her millet istikbâlini muayyen ictimâî kavânînin müsbet ve himâyekâr düstûrlarına tevdî' etmiştir. İctimâî

teşkîlât en ilmî bir inkişâfâ mazhar olmaktadır. Bütün dünyâ bu vaz'iyette iken bi't-tabi‘ hey’et-i ictimâiyyemiz de tesâdüfe rabt-i emel ederek ictimâiyâtını ihmâl edemez. Esâsen terakkī ve teceddüd husûsunda müttefik olmayan bir ferd-i millet mevcûd değildir. Herkes bir şeyler istiyor. İktisâdî kemâl, yüksek bir tekemmül, doğru bir teceddüd istihsâli şübhesiz en lüzûmlu ve yerinde bir arzûdur. Matbûât sütunlarını, konferansları, husûsî mübâhaseleri serâpâ bu mevzû‘ işgāl ediyor. Bu alâka her şeyden evvel istikbâl-i millet nâmına şâyân-ı takdîrdir. Elbet mü-sâdeme-i efkârdan bârika-i hakīkat zuhûr edecektir.

Ancak asr-ı hâzır her şeyden evvel bir usûl asrıdır. Akla gelen her mes’ele bir intizâma rabt olunmuştur. O kadar ki "usûl-i terbiye"den başlayarak ilmî, maddî sa‘ylerden hayât-i husûsiyyeye kadar her şekil muayyen usûllere, muayyen şerâite tâbi‘dir. Ve ancak bu usûl-i mesâî netîcesidir ki her hangi bir gāyeye müsbet bir şekilde vüsûl imkânı elde edilmiş oluyor. İşte bizde müesses bir usûl-i mesâî bulunmamasıdır ki bazen en hakīkī ve doğru esâsları yanlış olarak muhâlif yollara sevk ediyor.

Sâniyen; bir maksadı istemek başka, ona vâsıl olmak yine başkadır. Çünkü arzû ile müntehâ arasında pek büyük bir mesafe vardır. Bir insan çok iyi şeyler düşünebilir. Fakat o düşündüklerini tatbîka gelince ekseriya muvaffak olamaz. Bu adem-i muvaffakiyyet pek basît değildir. Hedefe vüsûl için tabîî birçok yollar vardır. Bu yollardan bazısı insanı maksada îsâl eder. Fakat yüz bin mehâlikle. Bazen bu mücâdelede zayıf düşerek yanlış yola sapılmak ihtimâli her zaman mevcûddur. Bazı yolların rehgüzârı o kadar muzlimdir ki ileride bir nûr gibi parlayan gāyeye vüsûl serâb gibi imkânsız olur. Sonra bu yollardan yürümek için vücûdda kâfî bir iktidâr, rûhta yüksek bir azim, metîn bir seciye olmalıdır. Gāye seyyâhları devr-i âlem seyyahlarından daha çetin bir sâhaya atılmışlardır.

[167] Şahıslarda bu sûretle tecellî eden terakkī ve kemâl yoluna hey’et-i ictimâiyyeler mevzû‘-ı bahs olursa şerâit daha müşkilleşir. Bir insan azim ve irâde ile akvâl ve harekâtını istediği yola sevk edebilir. Lâkin hayât-ı ictimâiyyede böyle midir?

Her sınıftan, her meşrebden insanları -o insanları ki içlerinden pek azı beşerî ihtirâslardan kendilerini kurtarabilmişlerdir- muayyen bir gāyeye, en doğru yoldan sevk etmek en mu‘dil, en müşkil bir iştir. Nüfûs-ı beşer kadar mutedil [muhtelif] tabâyi‘-i beşeriyye mevcûd iken ve herkesin telâkkīyâtı az çok yek-diğerinden farklı bulunuyorken milyonlarca fikri bir noktada birleştirecek bir hey’et-i câmia bulmak kolay değildir.

Terakkī ve teceddüd mefhûmları câzib ve pür-va‘d mâhiyetiyle efkâr için şübhesiz bir nokta-i müşterekedir. Lâkin yukarıda söyle diğimiz vechile terakkī ve teceddüdü istemek başka, ona vüsûl yine başka şerâite tâbi‘dir.

Bugün el birliğiyle arzû eylediğimiz kemâle vüsûl bulmak için acaba nasıl bir yol intihâb etmiş bulunuyoruz? İşte terakkīnin en samîmî bir muhibbi zihniyetiyle bu ciheti muhâkeme ve tahlîl etmek bir vazîfedir.

Harekât-ı ictimâiyye şübhe yoktur ki müesses bir fikrin samîmî bir kanâatin mevlûdüdür. Bu telâkkīye nazaran hayât-ı ictimâiyyede her şeyden evvel o hayâta hâkim olan zihniyeti düşünmek lâzım gelecektir.

Zihniyet ya maddî, yâ ma'nevî veyahud her ikisini de ihtivâ eden bir kuvve-i muharrikedir ki hangi mebde’den harekete gelirse ancak o mebde’e âid müntehâda tevakkuf eder.

Tamamıyla maddî bir zihniyet-i ictimâiyye bi't-tabi‘ ahlâkî ve ma'nevî mevzû‘larla alâkadâr olmaz. Garbda yarım asırdan beri muhtelif eşkâl ve şerâit altında tecrübe edilen bu mesleğin modası geçmiştir. Medeniyeti müstakbel tehlikelerden kurtarmak için ma'nevî zihniyete bir sâha-i revâc te’mîn etmek, maddiyâtla ma'neviyâtı saâdet-i beşeriyye, tekemmülât-ı medeniyye için yan yana yürütmek garbın en yüksek mütefekkirlerinin yegâne gāyesini teşkîl ediyor. Bugünün en mühim hâdisesi hiç şübhesiz cihân-ı medeniyet efkârında hâsıl olan bu yeni intibâ'dır. Hâl böyle iken hey’et-i ictimâiyyemizin sırf maddî bir zihniyetle tarîk-i teceddüd ve terakkī üzerinde yürümesine imkân var mıdır?...

Efrâd ve cem‘iyet, düğmesine basıldığı zaman harekete gelen makineler gibi bî-his değildir. Tasavvur edilebilen en maddî hareketlerde bile evvelâ his, sonra hayâl, ba‘dehu muvâzene ve mefkûre sırasıyla vazîfesini icrâ ettikden sonra netîcesi irâde safhasına intikāl eder. Binâenaleyh ma'neviyât maddiyâtın lâzım-ı gayr-ı mufârıkıdır. Bundan dolayıdır ki hey’et-i ictimâiyyeler için paradan, servetten, vesâit-i maddiyyeden ziyâde maddiyâtın yegâne mi‘yâr-ı kemâli olan- ahlâka, ma'neviyâta lüzûm vardır. Bugün hey’et-i ictimâiyyemizde mevcûd bulunan garb taklîdciliği garbı sırf maddiyâttan ibâret zanneden yanlış bir zihniyettir. Bu i‘tibâr ile ilk evvel tashîh edeceğimiz mes’ele zihniyetimizdir. Bizi hakīkī rehâya götürecek zihniyet yüksek bir îmân, kuvvetli bir ahlâka müstenid mütekemmil ve maddî bir mesâî mefkûresidir. Burada pek ca‘lî olarak ictimâî fevzâlardan, sukūt-ı ah-lâkīden bahs etmekle en hassâs noktaya temâs ediyoruz.

Bugün hiçbir sâhib-i iz'ân inkâr edemez ki muvâzene-i ictimâiyyemiz, secâyâ-yı rûhiyye ve ahlâkiyyemiz hiç yolunda değildir. Ma‘neviyâtın ihmâlinden mütevellid yeis, bedbinlik gittikçe umûmileşiyor. İntihârlar çoğalıyor,

a'sâb gerginleşiyor. Bütün bunlar rûhî bir tereddînin a'râz-ı zâhiresinden başka bir şey değildir. Ahlâk telâkkîleri medâr-ı istihzâ görülüyor, tereddiyât-ı rûhiyye baş döndürücü bir sür'atle ilerliyor. Âile saâdeti, hüsn-i imtizâc, ahde vefâ … bu gidişle kelimât-ı târîhiyye miyânına dâhil olacak işte şimdiye kadar garb taklîdciliği hey'et-i ictimâiyyemize terakkî, teceddüd nâmına ancak bu felâketleri getirdi. Çünkü garbın pek şâyân-ı ârzû olan ilim ve irfânı, mesâî usûlleri yerine yalnız mesâviyâtı taklîd oldu. Cem'iyetimize maddî refâhı, iktisâdî saâdetleri, ilmî fazîletleri bahşedebilecek bir tarîk-i taklîd bırakılarak maddî hiçbir fâide te'mîn edemedikten başka ma'nevî servetimize, mevcûdiyetimize, cihân-şümûl metânet-i ahlâkiyyemize müdhiş bir sûikasd teşkîl eden mesâviyâtın taklîdi ihtiyâr olundu. Hâlbuki ictimâiyât ve ma'neviyâtta biz garba muhtâc değildik. Garb bize muhtaçtı. İşte Tanzîmât't'tan beri rûh-ı millîye sereyân eden bu ecnebî fevzâlar hey'et-i ictimâiyyemizi en zayıf bir hale getirmiştir. Kim ne derse desin vaz'iyet nasıl te'vîl edilirse edilsin bu netîce güneş gibi âşikârdır.

Bugün ictimâî muvâzenesizliğin izâlesi çâreleri te'emmül olunurken zihniyet mes'elesini ma'neviyât lehine imâleye çalışmalıdır. Maddiyâtın inkişâfı seciyeye, ahlâka, îmâna mütevakkıftır. Bu muhterem mebde'lerden uzak yaşayan bir maddiyât ölmüş bir hayvanın cesedi kadar hiçtir. Terakkî, teceddüd, refâh, irfân, kemâl için maddî mesâî lâzımdır. Garbın ulûm-ı müsbetesi bize açıktır. Fakat ictimâiyâtına, mesâviyâtına artık kapılarımızı kapamalıyız. Terakkî ve teceddüd için tek bir çâre vardır. O da kuvvetli îmân, kuvvetli ahlâk.

Hasan Hikmet

[168]

MUHTELİT
DENİZ HAMAMLARI

Bedbaht İstanbul'umuz, birkaç sene ecnebî işgâl-i askerîsi altında kaldı. Kuvâ-yı işgâliyyenin efrâd ve zâbitânı memleketlerinden, ailelerinden dûr ve mehcûr bulunuyordu. İnsanların geçirdikleri en acı hayât safhalarından biri ve belki birincisi -şübhesiz- gurbet ellerinde geçirdikleri hayât devreleridir. Ve en çok muhtâc-ı tesellî olan insanlar gurbetzede olan insanlardır. Ordu efrâd ve zâbitânını uzun müddet gurbet ellerinde tutabilmek için gurbet ellerini tahfîf edecek, mütehassir gönüllerini -zevk ve safâ vâsıtalarıyla- avutacak tedbîrler ittihâzına lüzûm ve ihtiyâc var idi. Kuvâ-yı işgâliyye kumandanlıkları bu lüzûm ve ihtiyâcı derk ve takdîr ederek efrâd ve zâbitân-ı askeriyyelerine zevk u safâ vâsıtaları bulmakta güçlük çekmediler. Husûsiyle kuvâ-yı maddiyyeleriyle imhâ edemedikleri Türk halkını ma'nevî kuvvetler ile imhâ etmek ihmâl edilir bir fırsat değildir. Türk milletinin sâfiyet-i ahlâkiyyesini ifsâd etmek berrî ve bahrî kuvvetlerinden daha müessir olacak idi. bir taşla iki kuş vurmak için, taht-ı işgâllerinde bulunan Türk illerinde kadın ve erkek temâs ve ihtilâtlarına a'zamî bir hürriyet ve serbestî verdiler. Kadın ve erkeklerin birlikte yıkanmaları için deniz hamamları ihdâs ettiler. Zavallı kadınlar hem kuvâ-yı işgâliyye efrâd ve zâbitânının vâsıta-i zevk u safâsı olacak hem de ahlâksızlığın intişâr ve taammümüne tavassut edecek idi. Bu iki emel kuşlarının her ikisini de hakîkaten vurdular. Türk illeri onların işgâlleri altında kaldıkça, ricâl ve nisvânımız arasındaki ahlâksızlık da alabildiğine ilerliyordu. Eğer işgâl hâdisesi bir müddet daha devâm etse idi, Türk milleti belini bir daha doğrultamayacak derecede bir mağlûbiyet-i ma'neviyyeye dûçâr olacak idi. Cenâb-ı Erhamü'r-râhimîn Türk milletinin Müslümanlığına rahm etti. Halk buyurduğu hârikalar ile ufk-ı mevcûdiyetimizdeki kâbûs-i işgâli kaldırdı. Bize terettüb eden vazîfe-i hayâtiyye, ahlâksızlık eserlerini müessirleriyle beraber hudûd hâricine çıkarmak idi. Kendi memleketlerinde açmadıkları hâlde, bizim binâ-i mevcûdiyetimizi tutuşturup yakacak bir kundak makāmında bırakıp gittikleri ahlâksızlığı derhal bastırarak umûmî bir işgâl vukūuna meydân vermemek îfâsıyla mükellef bulunduğumuz ilk vazîfe-i hayâtiyyemiz idi. Fakat biz bânîsi vefât ederek nâ-tamâm kalmış bir müessese-i hayriyyeyi ikmâl eden diğer bir sâhib-i hayr gibi onların nâkıs olarak bırakıp gittikleri ahlâksızlığı ikmâle çalıştık ve maa't-teessüf hâlâ da çalışıyoruz!

Akvâl-i celîlesi ef'âl-i seniyyesi gibi birer mu'cize olan Seyyidü'l-beşer Efendimiz: "En korkunç düşmanınız kendinize en yakın olan nefsinizdir." buyuruyor. Ferdler hakkında îrâd buyurulmuş olan bu burhân-ı vahy-nişânın hey'et-i ictimâiyyelere teşmîl ve tatbîkinde tereddüd edilecek hiçbir cihet yoktur. İşte biz kuvâ-yı işgâliyyenin sâfiyet-i ahlâkiyyemizi ihlâl ve ifsâd husûsunda ikmâl edemediği mesâîyi hadd-i kemâle erdirmeye çalışmakla kendi mevcûdiyetimize onlardan ziyâde düşmanlık etmekte bulunuyoruz. Tercümân-ı teellümât olan sözlerimizi umûmiyetten çıkararak bir hâdise-i husûsiyyeye temâs ettirelim:

Harb mütârekesi zamanında Florya'da bir deniz hamamı küşâd olunmuş. Orada kadın, erkek karışık olarak yıkanıyorlarmış. bi't-tabi' erkekler miyânında kuvâ-yı işgâliyye efrâd ve zâbitânı da beraber bulunuyormuş. Kuvâ-yı işgâliyye memleketten mündefi' olup gidince, bu deniz hamamının da bir daha açılmamak üzere kapatılacağı şübhesiz addediliyordu. Bu sene deniz mevsimi hulûl etmeseydi, küşâdına müsâade olunacağı kimsenin

hatırından geçmezdi. Meğer mevsim hulûl edince sath-ı bahrde kadın ve erkek bezm-i safâları kemâ fi's-sâbık kurulmaya başlamış. Keyfiyeti haber alan Makriköy'ün eski kafalı kaymakamı makām-ı vilâyete mürâcaat ederek men'i için müsâade istemiş. Makām-ı vilâyet kaymakam-ı mûmâ-ileyhin mürâcaat-i vâkıasını indî bir gayretkeşlik telâkkī ederek hamamın ke'l-evvel umûma küşâdını taht-ı karâra almış. Mâ vaka'ı gazetelerde okuduk. Fakat gazete haberlerinin sıhhatlerine kendimizi inandıramadık. Hamamım küşâdı için teşebbüsâtta bulunan olabilir, makām-ı vilâyette teşebbüsât-ı vâkı'aya karşı iğmâz-ı ayn edebilir. Fakat makām-ı vilâyet buna doğrudan doğruya karâr vermez, diyor idik. Makām-ı müşârun-ileyhe atf olunan karâr haberinin tekzîb edilmemesi sıhhati ihtimâline kuvvet verdi. Gazeteler birkaç gün sonra, evvelki haberlerini daha garîb yeni haberler ile te'yîd ettiler. Fakat bu def'aki haberleri evvelki haberlerinden ziyâde câlib-i teessür ve teessüf bir mâhiyette idi. Vali beyefendi Florya'ya iki me'mûr-i mahsûs göndermiş. Sonra bizzât kendisi de giderek bir takım tedbîrler ittihâz etmiş, hamamın küşâdı aleyhinde bulunan gazeteler bu tedbîrleri memnûniyetle karşılıyordu, biz de ayn-ı memnûniyetle tedbîrleri tedkīka başladık. Netîce-i tedkīkātımızda anladık ki vali beyin tedbîrleri: Erkeklerle birlikte deniz hamamına girmek istemeyen kadınların yıkanmaları için ayrı bir mahall-i istihmâm tefrîk ettirmekten, diğer bir mahalli de yine kadın ve erkeklerin birlikte yıkanmaları için küşâde bulundurmaktan ibâretmiş! Biz, gazetelerin bu haberlerine de yine kendimizi inandıramıyoruz.

En büyük hikmet-i ubûdiyyet mehâfetullâh olduğu gibi en büyük hikmet-i hükûmet de muhâfaza-i ahlâktır. Mehâfetullahtan âzâde efrâd ve akvâmda âsâr-ı **[169]** ubûdiyyet görülemeyeceği gibi ahlâksız efrâd ve akvâmda dahi intizâm ve inzibât-ı idârî te'mîn edilemez. Ahlâksızlık efrâd ve akvâm arasında idârî, ictimâî ve siyâsî fevzaviyetler tevlîd eder. Ve bu fevzaviyetler efrâd ve akvâm ile beraber onları intizâm ve inzibât altına almak vazîfesini deruhde eden hükûmetleri de inkırâz ve izmihlâle sâik olur. Yaşamak ve re's-i idârelerinde bulundukları hey'et-i ictimâiyyeleri yaşatmak isteyen hükûmetler ahlâkı himâye etmek mecbûriyetindedir. Ahlâksızlığın ifsâd ve ihlâl ettiği idârî, ictimâî, siyâsî âhenkleri maddî kuvvetler ile tanzîm etmek te'mîn-i maksada dâimâ kâfî gelmez. Gelip geçici tedbîr ve tedâvîler müzmin hastalıkların zaman be-zaman nüks etmesine mâni' olamaz. İstibdâd-ı idârî rüesâsı miyânında maârifin ta'mîmine aleyhdâr bulunanlar az değildir. Fakat ahlâksızlığın taammümüne lehdâr olan, hiçbir şekl-i hükûmet rüesâ-yı idâriyyesine tesâdüf edilemez. Çünkü ahlâksızlığın taammümünü maârifin taammümünden ziyâde dâî-i tehlike görürler. Ahlâksızlık sefîne-i hükûmette açılmış bir rahnedir ki eğer derhal ta'mîr edilmezse yolcularıyla beraber sefîne de garîk-i deryâ-yı adem olur. Biz, sefîne-i mevcûdiyetimizde mühlik iki rahne açtık: Biri fuhuş, diğeri sekr. Taaddüd-i zevcât gibi meşrû' bir kapıyı kapamak için kānûn ve nizâm hazırlamaya çalışırken, umûmhânelerin tevessü' etmesine meydân verdik. Kadınları fuhuş hayâtından kurtarmak için maddî fedâkârlıklarda bulunmamız lâzım gelirken ellerine verdiğimiz fuhuş vesîkalarıyla onlardan maddî istifâdeler te'mînine kalkıştık. Fuhuşun hiç olmazsa enzâr-ı âmmeden mestûr kalmasını te'mîn etmemiz lâzım gelirken, nâmuslu âilelerinin gözleri önünde icrâ olunmasına karşı lâ-kayd kalıyoruz. Hiç olmazsa münferid ve husûsî bir hâlde cereyân etmekte bulunan ahlâksızlığın sath-ı deryâda ve enzâr-ı âmmeden gizli kalmayacak bir sûrette müşterek ve umûmî olarak cereyân etmesine resmen müsâade ediyoruz. Hürriyet-i ictimâiyye nâmına sâir seyyiâta -eğer doğru ise- müsâmaha gösterebilir, fakat çırılçıplak kadın ve erkeklerin birlikte ve ap-âşikare olarak icrâ-yı âhenk etmelerine hiçbir hükûmet resmen müsâade vermiş değildir. Bizim vali beyin Florya'da düşmân-ı mevcûdiyyetimiz olan ecânib kuvâ-yı işgāliyyesinin küşâd etmiş bulunduğu deniz hamamlarının idâmesine resmen müsâade vermesini hikmet-i hükûmetle kābil-i te'lîf bulamıyoruz. Eğer bu müsâade himâye-i hürriyet maksadına müstenid ise hürriyetin bu derece-i vüs'atini sâir ictimâiyât sâhalarına da teşmîl etmek lâzım gelir. Teşmîl edilmezse müsâvât esâs-ı ictimâîsi ihlâl edilmiş olur ki müsâvâtsızlık hürriyetsizlikten daha mühlik bir nakīsa-i ictimâiyyedir. Hürriyet-i ictimâiyye ayn-ı derece-i vüs'atte her sahaya teşmîl olunursa vali beyimiz, o zaman İstanbul gibi her nevi' ferdlerin merkez-i ictimâı bulunan bir vilâyette değil, en küçük bir köyde bile intizâm ve inzibâtı taht-ı te'mîne almaktan âciz kalır.

Hükûmetler, menâtık-ı hükûmetlerinde her şeyden evvel mutlak bir hakk-ı hayât te'mîn etmekle mükelleftirler. Hükûmetlerin de ve idârelerini deruhde etmiş bulundukları hey'et-i ictimâiyyelerin de hakk-ı hayâtları himâye-i hürriyet nâmına ahlâksızlığa karşı müsâmaha göstermek değil, fezâil-i ahlâkiyyeyi himâye nâmına taşkın hürriyetleri tahdîd etmektedir. Hükûmetin ahlâksızlığa müsâadesini veyahud müsâmahasını gören nâmuslu aile rüesâsı ciddî endîşelere düşüyor. Ve bu halin nasıl bir âkibete müntehî olacağını yek-diğerinden soruyor. Ahlâksızlık serî'u's-sirâye bir vebâ-yı ictimâîdir. Tabâyi'-i beşeriyye de pek müsâ'id bir sâha-i sirâyettir. Herkes kendi efrâd-ı âilesinin de bugün değilse, yarın,

ahlâksızlık mikrobuyla aşılanacağından şiddetle korkuyor. Böyle zamanlarda aile reisi bulunduğundan dolayı izhâr-ı me'yûsiyet ediyor. Bu izdivâc perhîzkârlığı devâm ve taammüm edecek olursa âile teşkîlâtı ve binâenaleyh mikdâr-ı nüfûsumuz müdhiş sûrette tenâkusa ma'rûz kalacaktır. Fuhuşun gûnâ-gûn hastalıklarına tutularak ma'nen helâk olan efrâdın mikdârını izdivâca rağbetsizlik yüzünden husûle gelecek mikdâr-ı tenâkusa ve sarhoşluk yüzünden çürüyen ve daha çürüyecek olan vücûdların adedlerini de her iki mikdâr-ı tenâkus yekûnunu ilâve edince inkırâz ve izmihlâle doğru gitmekte bulunduğumuza hükmetmek ıztırârında kalıyoruz.

Sekr, muhtelif menfezli bir menba'-i şer ve fesâddır ki kiminden katl, cerh, darb kanları fışkırır, kiminden iffet ve kesr-i nâmus çirkefleri nebe'ân eder. Kiminden sirkat, ihtilâs, ihtirâs, kizb, bühtân, sebb ü şetm gibi süyûl-i mesâib akar. Diğer bir menfezinden de gerek efrâd-ı âile arasında ve gerek hey'et-i ictimâiyye miyânında imtizâçsızlık katreleri sızar. Fuhuş da aynı derecede bir şer ve fesâd menba'ıdır. Bu iki menba'-ı şer ve fesâddan cûş u hurûş eden süyul-i tâğiyyenin telâkī ettiği millet ve memleketler her ikisinin istîlâ-zede-i mesâibi olur. Bu iki âfetin istîlâ ettiği millet ve memleketlerde salâh ve felâhdan eser kalmaz. Maa'l-esef biz, bugün bu âfetlerin tehlike-i istîlâsına ma'rûz bulunuyoruz. Ahlâksızlık tufânından tahaffuz için ne zirvesine yükseleceğimiz bir şâhika-i cebel, ne rükûbumuza âmâde bir sefînemiz, ne de bizi sâhil-i selâmete çıkaracak bir keştîbânımız var. Muhâfaza-i mevcûdiyetimiz yalnız meşîetullâha kalmıştır. Bakalım ne sûretle tecellî-sâz olacak.

Y. A[ayın].

[170]

TÜRK OCAĞI
Balolardan, Konserlerden Ne Hayır Bekliyor?

Geçenlerde Türk Ocağı'nda vukū bulan bir müzâkerede Ocak müessislerinden bir zât Beyoğlu'na devâm eden gençleri cezb için Ocağın balolar, konserler vermesini, danslarla meşgūl olmasını tavsiye etmişti. O zamandan beri Ocak her vesîleden bi'l-istifâde balolar, konserler veriyor. Fakat Türk Ocağı Beyoğlu'ndaki gençleri cezb edeyim derken geçen gün kendisi de Beyoğlu tarafına geçerek Taksîm'de büyük bir balo verdi. Bu baloda cereyân eden ahvâli bu nüshamızda münderic kāri'lerimizden aldığımız bir mektûb îzâh etmektedir. Ocak'ta Macar hey'eti şerefine verilen konseri de gazeteler şu sûretle tasvîr etmektedir:

"Şehrimizde bulunan Macar misâfirler şerefine dün akşam Türk Ocağı'nda bir müsâmere tertîb olunmuştur. Müsâmerede zarîf kostümleriyle kibâr Türk hanımları da hâzır bulunmakta idi.

Dârulelhân Piyano Muallimi Cemal Reşid Bey Chopin'in Ballade'nı büyük bir aşk ve heyecân ve o nisbette parlak bir muvaffakiyetle çaldıktan sonra hâzırûn Türk muganniyesi Mefharet Hanım'ı dinlediler. Henüz pek genç bir yaşta olan Mefharet Hanım, sevimli bir Türk kızının câzibelerine ve meziyetlerine mâlik olduğunu isbât etti. Sahnede çok kibâr, çok vakūr bir tavır ve vaz'iyet ile tarâvet, âheng ve halâvetin imtizâc ettiği pürüzsüz ve tannân bir ses ile Tosca'dan Fransız ve Rus müsikîsinden bazı parçalar terennüm etti ve sürekli alkışlarla takdîr olundu. Tahsîlini Fransa'da ikmâl eden Mefharet Hanım, teğannîde cidden müstesnâ bir kābiliyet ve liyâkat ibrâz eylemiştir."

Konserlerden sonra Ocak Reîsi Salahaddin Bey Türk-Macar sıhriyet-i ırkiyyesinden bâhis bir nutuk îrâd etmiş. Buna mukābil hey'et reisi Doktor Kunoş da îrâd ettiği nutukta Anadolu'yu baştanbaşa gezdiğini, birçok masallar topladığını ve bunları on iki cild kitap halinde neşreylediğini îzâh etmiş ve netîcesinde de Ocaklılara şöyle bir tavsiyede bulunmuş:

"Ben hayâtımı bu yolda öldürdüm, isterim ki sizler de bunun için çalışasınız ve bu yolda kıymetli tedkīklerde bulunasınız."

Türk muganniyesinin Fransız ve Rus musikisinden çaldığı parçalara mukābil Doktor Kunoş'un Anadolu'daki Türk masallarına dâir tetebbuâtından bahsetmesi ve Ocaklıları da bu yolda tedkīkāta da'vet etmesi pek ma'nîdârdır. Ocaklılar acaba Doktor'un nasîhatlerini sem'-i i'tibâra alacaklar mı? Biz Ocağın bu yeni veche-i faâliyyeti hakkında hiç de nîkbîn değiliz. Ocağ'ın Türklüğe hizmeti her hâlde bu türlü olmasa gerek! Ocak'tan beklenen böyle şeyler değildir. Bunları herhangi bir kumpanya Ocak'tan daha güzel yapar. Türk Ocağı teessüs etti edeli bir türlü sâlim istikāmet tutmaya muvaffak olamadı. Bir zamanlar Cengiz'in Yasası'yla, Kızılelma ile, Ergenekon ile uğraştı durdu. Sonra da Türkçülüğü bırakarak garbcılığa döndü. Döne dolaşa nihâyet baloculukta, konsercilikte karâr kıldı.

Şimdi hakka'l-insâf söylemelidir Türk Ocağı'nın maksad-ı teessüsü bu mudur? Türk Ocakları memlekette bir kere bu sûretle tanındı mı artık Anadolu'da hiçbir şey yapmaya muvaffak olamaz. Hâlbuki biz Türk Ocağı'nın böyle bir vaz'iyete düşmesini istemeyiz. Türk Ocağı bugün çok hizmet edebilecek bir hâl ve mevkī'dedir. Anadolu müslümanları nazarında haysiyet ve i'tibârını muhâfaza etmek mecbûriyetindedir. Öyle Beyoğullarında Taksîmlerde balolar tertîb etmesi, Ocağı konser ocağı hâline getirmesi hiç de doğru değildir. Milletin

şimdi zevk u safâ zamanı değildir. Yüz binlerce Türk muhâcirler Anadolu'ya nakl olunuyor. Düşman istîlâsına ma'rûz kalan memleketler harâbe hâline gelmiş. Memleketin ahvâl-i iktisâdiyyesi ma'lûm, milletin böyle sıkıntılı zamanlarında ekmek derdiyle muztarib olduğu anlarda Türk Ocağı nasıl Taksimlere gidip eğlenceler tertîb ediyor, bir takım sefâhet-perverlerin zevkini tatmîn ile meşgûl oluyor? Doğrusu bunların hiçbirisi Türk Ocağı'na yakışmıyor. Bugün memleketin ahlâkı alabildiğine sukût ediyor. Bu sukûta karşı çâreler taharrî edecek yerde balolar, danslar tertîb etmek nasıl olur? Biz gençleri toplamak için elimizde yegâne vâsıta olarak balo, konser, dans kalmışsa bu çok büyük felâkettir! Gençliği biz fedâkârlığa, fazîlet yolunda yürümeye alıştırmalıyız. Yoksa sonra bu gençlerin hiçbirisi Anadolu'nun köylerine değil, kasabalarına bile gitmeye tenezzül etmez. Macar Doktor'un nasîhatini Türk Ocağı kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı i'tibâra almalıdır. Türklüğe hizmet öyle olur. Doktor bütün hayâtını Anadolu'nun içlerinde türlü türlü mahrûmiyetlere katlanmak sûretiyle geçiriyor, Türk masallarını topluyor, on iki cildlik mühim bir eser vücûda getiriyor. Türk Ocağı ise Taksimlerde erkeklerle kadınları toplayarak dans ettiriyor! Bu çok acınacak bir vaz'iyettir. Biz Türk Ocağı hesâbına Doktor'un bu itâbından pek ziyâde mahcûb olduk.

Biz mûmâ-ileyh Doktor Kunoş ile görüştüğümüz zaman İstanbul'u nasıl bulduklarını sormuştuk da Doktor şu cevâbı vermişti:

"Sizin hâlinize hayretten başka ne denir? Avrupa hayât-ı ictimâiyyesini taklîde yelteniyorsunuz. Hâlbuki biz bu ictimâiyâtın Avrupa medeniyetini yıkmakta olduğunu bağırıyoruz. Avrupa'daki sosyete hayâtının aldığı şeklin garb mütefekkirlerini ciddî sûrette endîşe-nâk ettiğinden de mi haberdâr değilsiniz?"

[171] Doktor ve rüfekâsı hakîkaten ciddî adamlar. Hepsi yaşını başını almış, ilim ile müşteğil zevât. Danslarla, muganniyelerle hiç de meşgûl oldukları yok. Biz bu kadar ciddî adamlara karşı maa't-teessüf muganniyelerimizden başka bir ma'rifet gösteremedik. Adamcağızların bize öyle ağır bir ders vermelerini hak ettik.

Biz Türk Ocağı'na kemâl-i samîmîyetle tavsiye ederiz ki böyle şeylerden, millet için zararlı olan böyle yollardan vazgeçsin. Milletin ıztırâblarına, derdlerine çâre bulmaya uğraşsın. Meselâ bugün yazlık ayakkabıları yapan sandalcı esnâfı Avrupa lastikleri yüzünden büyük bir buhrana dûçâr oldu. Avrupa'dan gelen lastikler ucuz olduğu cihetle bütün esnâfı öldürüyor. Hâlbuki bu lastiklerin ne kadar çürük olduğu, çocukların ayaklarında bir hafta bile dayanamadığı ma'lûm olduğu hâlde yalnız bu yüzden binlerce liralar Avrupa'ya akıyor. Beride binlerce sandalcı esnâfı gerek burada gerek Anadolu'da ekmek parasını çıkaramayarak ıztırâb içinde inliyor. Türk Ocağı Taksîmlerde balolar, danslar tertîb ettireceğine, Ocak'ta muganniyelere Fransız ve Rus havaları teğannî ettireceğine bu zavallı esnâfın derdine bir çâre bulmaya çalışsaydı daha iyi olmaz mıydı? Meselâ bu esnâfın ileri gelenlerini Ocağa da'vet ederek onlarla bir hasbihâl etseydi, onların san'atlarını, hayâtlarını kurtaracak esbâba tevessül etseydi binlerce âilenin minnet ve şükrânını kazanmaz mıydı? Milletin Türk Ocağı'ndan beklediği şeyler bunlardır. Yoksa danslar, balolar, konserler tertîbi, muganniyelere teğannî ettirmesi değil.

Ümid ederiz ki Türk Ocağı bizim bu hâlisâne temennîlerimizi nazar-ı dikkate almak lütfunda bulunur.

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne

Muhterem efendim,

Hakîkat-i İslâmiyye ve ahlâkiyyenin müdâfaası uğrundaki mücâhedâtınızı takdîr ile gören ve memleketin yalnız esâsât-ı İslâmiyyeye mütâvaatla yükseleceğine îmân eden bir kāriinizim. Muhîti siyâh ve mülevves pençesine alan ahlâksızlığın nasıl baş döndürücü bir sür'atle ilerlediğini görmemek için insan ya bî-şuûr bir kalıb, yahud sû-i niyyet ve ihtirâsla insanlıktan çıkmış olmalıdır. Son günlerde garb mesâvîsinin gûyâ medeniyet-i fâzıla nâmına harîmimize giren çılgınlıklarından bir kısmına şâhid olmak bedbahtlığında bulundum. Bunu nakl etmek vazîfemdir.

Geçenlerde belediye me'mûrları tarafından esnafa tevzî' edilen biletlerden biri de bizim hissemize düştü. Taksim Bahçesi'nde Türk Ocağı menfaatine verilen bu müsamereye milletin, Türklüğün menfaatine âid güzel konferanslar dinlemek, hars-i millînin muhassalalarını görmek niyetiyle gitmek istedim.

Fakat baştanbaşa Türklüğe âid hiçbir şeye tesâdüf etmedim. Musika garb musikisine âid opera parçalarından başka bir şey teğannî etmedi. Pek çok Türk gençleri her nedense aralarında Fransızca konuşurlardı. Sonra sahneye çıkan genç musikişinaslarına opera çaldılar. Oynanan oyun yine Fransızca idi.

Kendi kendime düşündüm. Acaba bu müsâmere Türk Ocağı diye bildiğimiz âdât-ı milliyye ve secâyâ-yı ber-güzîdemizin hârisi tanıdığımız bir müesseseye mi âid yoksa bir yanlışlık mı var?...

Artık gece olmuştu. Hem de nısfe'l-leyl. Elektrik ziyâlarının şelâleleri arasında "cazband" ta'bîr olunan musikanın patırdılı nağemâtı arasında bir kısmı şapkalı seyircilerin bir odaya tehâcüm ettiklerini görerek sevk-i

merâkla ben de o cihetle teveccüh ettim. Esâsen öğleden beri gördüğümüz ve bidâyette açık tuvaletlerine, serbest ve müsâmahakâr kıyâfetlerine bakarak lisânlarındaki fesâhate rağmen milliyetlerinin ta'yîn-i nev'inde müteredditd kaldığım genç kızlarımızın etrâfında dâire teşkîl ettikleri bir sâhada dansa başlandığını müşâhede ettim. Etrâftan türlü mütâla'ât ve takdîrler yağıyordu. Bunlar arasında işitiyordum:

– İşte meşhûr dans muallimi mösyö bilmem kim… ile madaması!

– Beyazlı matmazel falan bankanın müdürünün kerîmesidir.

– Gördüğünüz tıbbiyeli yirmi dört sâ'at mütemâdiyen dans edecek kadar sosyete hayâtına düşkündür.

Bir de ne bakayım, gayr-ı müslim ve ecnebîlerden ibâret zannettiğim çiftlerin arasında omuzlarına kadar çıplak kolları, memelerine kadar açık yakaları, dar elbiseleri içinde her a'zâsı tecessüm eden vücûdlarıyla genç kızlarımız onlarla beraber bir kadın kadar süslü beylerimiz de girmesinler mi? Hîcâbımdan yerlere geçtim. Kasketli, şapkalı, fesli, her lisândan konuşan binlerce halkın alkışları arasında dans devâm ederken daha ziyâde tahammül edemeyerek oradan uzaklaştım. Ve kendi kendime sordum: Türk Ocağı acaba Garb Ocağı mı oldu?

Kâri'lerinizden Tüccâr

Tahsîn

Kadınların Siyâsiyyâta da Karıştırılması

Lyon'da akd olunan Cem'iyet-i Akvâm'a Müzâheret Kongresi'ne Türkiye nâmına murahhas olarak giden Dâru'l-fünûn Hukûk şu'besi Müderrislerinden Cemil Bey, kerîmesi Nimet Hanım'ı da beraber götürmüş. Nimet Hanım kongre a'zâsı huzûrunda Fransızca bir nutuk îrâd etmiş. Bu nutuk İngiliz **[172]** murahhasının nazar-ı dikkatini celb ederek o güzel Fransızcayı Fransa'da mı tahsîl etmiş olduğunu Nimet Hanım'dan sormuş. Yunan murahhası ise hased ederek Cemil Bey'e hitâben: "Kerîmeniz bütün efkârı teshîr ediyor. Gelecek sefer ben de kerîmemi beraber getireceğim." demiş.

Bu mâcerâyı bizzât Cemil Bey'in gazete muhbirlerine ifâde etmiş olduğu sözlerden anlıyoruz. Cemil Bey mâcerâyı lisân-ı mefharetle nakl ve hikâye etmiş ise de biz Yunan murahhasının sözlerinden hiç memnûn kalmadık. Bu memnûniyetsizliğin bi't-tabi' şahsımızla hiçbir alakası yoktur. Ancak Türklük nâm ve hesâbına memnûn olmadık. Yunan murahhasının ağır sözleri sûret-i zâhirede Cemil Bey'in şahsına âid görünüyorsa da hakîkatte Türk milletine âiddir. Çünkü Cemil Bey kongreye şahsı nâmına değil, Türk milleti nâmına gitmiş bulunuyor. Bir mümessili tahkîr onun temsîl ettiği millet ve devleti tahkîrdir. Onun için bir mümessilin tahkîr edilmesi bazen i'lân-ı harbi mûcib olur. Hukûk-ı düvel müderrisi bulunan Cemil Bey bu ciheti bizden daha iyi bilir.

Yunan murahhasının bir kongre a'zâsı huzûrunda Türk milletine savurmuş olduğu çirkâb-ı hakâreti kendisine ve Yunan milletine iâde etmediğinden dolayı Cemil Bey'i şâyân-ı muâhaze buluyoruz. Ve Yunan murahhasının sözlerindeki sû-i maksadı anlayamayarak ciddî telâkkî etmesine ve bu sözlerden gerek kendi ve gerek kerîmesi Nimet Hanım nâmına bir hisse-i mefharet ayırmış olmasına hayret etmekten kendimizi alamıyoruz. "Kerîmeniz bütün efkârı teshîr ediyor" dedikten sonra "Gelecek sefer ben de kerîmemi beraber getireceğim" cümlesini ilâve etmiş olması maksadını vâzıhan göstermektedir. Nimet Hanım'ın muvaffakiyetine cidden hased eden bir kimse ne "teshîr" kelimesini telaffuz eder, ne de kendisi de kerîmesini beraber getireceğini i'lân ve ifşâya lüzûm görür. Hakîkat-i hâl budur ki Yunan murahhası Türk milletini pek ağır bir töhmetle ithâm etmiş ve pek kaba bir lisân ile tahkîrde bulunmuştur. Keşke Cemil Bey, bazı hafif-meşreb Avrupalıların siyâsiyyâta kadın karıştırmak âdetlerini taklîd etmemiş olsaydı.

Sinemalara Ön Ayak Olan Müftüler de Varmış!

Denizli kasabasında inşâ edilen sinema binasının men'-i inşâsı için müftî-i belde tarafından çalışılmış ise de başa çıkamadığını yine İstanbul gazeteleri yazmış ve mu'tâd olduğu vechile müftü efendiyi cehl ve taassub ile tavsîf ve teşhîr eylemişti. Bizdeki sinema ve tiyatroların ahlâkı ifsâd etmekten başka bir işe yaramadığı ma'lûm olduğu cihetle *Sebîlürreşâd*, müftü efendi cidden sinema binasının [men'-i] inşâsına çalışmış ise vazîfe-i vataniyyesini îfâ etmiş olduğunu söylemişti. Meğer keyfiyet ne bizim anladığımız ne de matbûât-ı yevmiyyenin anladığı gibi değilmiş! Müftü efendi *Vakit* gazetesine göndermiş olduğu mektupta "Ben sinema binasının vakıf kabristan arsasında inşâsını men'e çalıştım. Yoksa başka bir mahalde inşâsına mümâna'at değil, müzâheret etmek istedim. Hattâ ön ayak olmak üzere resmî teşebbüsâtta bile bulundum. Bu hâl ve hareketim benim ne derece teceddüd-perver olduğumu gösterir" diyor.

Sinema binasının kabristan arsasında inşâsını men'e çalışması müftü efendi nâmına kayd edilecek bir vazîfe-şinâslıktır. Kabristanlara dünyânın her tarafında hür-

met edilirken, bir müslüman memleketinde kabristanlara bu derece hürmetsizlik gösterilmesi hiçbir milletin asrî telâkkīyâtına uymayan bizim asrî telâkkīyâtımızın pek muzır olarak tecellî eden netîcelerindenden biridir. Dâimâ ma'neviyât aleyhine tuğyân eden bizdeki asrîlik cereyânlarının kesb-i sükûnet ve i'tidâl edinceye kadar böyle nâ-ma'kūl netîceler vereceği anlaşılıyor. Taşkınlık devresini bir an evvel geçirmesine intizâr etmekten başka bir çâre yoktur.

Yalnız müftü efendinin, sinemalara lehdâr görünmekle kendisini teceddüd-perver tanıtmaya muvaffak olacağı ümîdini taşıması bir sâf-derûnluk alâmeti olsa gerektir. Sinemalara lehdâr görünmek teceddüd-perver tanınmaya kâfî değildir. Teceddüd-perverliğin daha birçok şerâit-i asrîyyesi vardır. Müftü efendi, acaba bu şerâitin hepsini kendisinde cem' edebilecek ve teceddüd-perver görünmek gayretkeşliğini bu derecelere kadar vardırabilecek mi? Bi'l-farz bunları yapsa bile yine teceddüd-perver tanınmasına pek kuvvetli bir mâni' vardır: Kisve-i ilmiyye!

Bazı Gazetelerin Hücûmuna Uğrayan Bir Vâiz

Ankara muhâbirinin vermiş olduğu ma'lûmâta göre, bayram günü Ankara'da Hâcı Bayram-ı Velî Câmi-i Şerîfi'nde vaaz eden bir hoca efendi esnâ-yı vaazda bir takım münâsebetsiz sözler söylemiş. Orada hâzır bulunan Gāzi Paşa'nın bu münâsebetsiz sözlerden canı sıkılmış. Muhâbir câmiden çıktıktan sonra diğer bir hoca efendinin fikrine mürâcaat etmiş. Hoca-i mûmâ-ileyh de "Bu vaazı dinleyince hocaların bu memlekete fenâlık yaptıklarına ben de kāni oldum" demiş! Muhâbir, vâiz efendinin münâsebetsiz sözlerinden yalnız bir tanesini zikrediyor: "Meb'ûslar her ay üç yüz lira maâş alıyorlar, millete hiçbir fâideleri dokunmuyor." demiş. Hocaların aleyhine yazdığı mütemâdî ve mütevâlî yazılar ile bir türlü teskîn-i harâret ve heyecân edemeyen bazı gazeteler bu hâdiseyi de umûm hocaların künye-i mes'ûliyetlerine kayd etmek gayretine düşmüş! Hoca efendinin **[173]** esnâ-yı vaazda söylemiş olduğu söz eğer fenâ bir söz ise ve bu sözden Gāzi Paşa'nın canı sıkılmış ise o gazeteler bu sözü vâiz efendiden çok evvel söylemiş idi. Binâenaleyh Gāzi Paşa'nın canını da daha evvel kendileri sıkmış bulunuyor.

Maahâzâ Gāzi Paşa'nın bu sözden canı sıkılacağına da ihtimâl vermiyoruz. Husûsiyle vâiz efendi, mücâhede esnâsında mukābil fetvâlar veren meşhûr dört hocadan biri imiş. Şu hâlde vâiz efendinin hassâs ve müdrik bir zât olduğu anlaşılıyor. Böyle bir zâtın esnâ-yı vaazda gayr-ı ma'kūl sözler söylemiş olduğuna kolay kolay inanamıyoruz. Eğer bir şeyler söylemiş ise mutlaka ma'kūl sözler olmak lâzım gelir. Ma'kūl sözler ne Gāzi Paşa'nın canını sıkar, ne de memlekete fenâlığı dokunur. Kabûl edelim ki hakīkaten fenâ sözler söylemiştir. Şahsın fenâlığını umûma teşmîl etmek garazkârlık değil de nedir? Bazı gazetelerin ahlâka, ictimâiyâta, ma'neviyâta âid yazıları millet ve memlekete en muzır yazılardır. Onların bu fenâlığını umûm matbûâta teşmîl etmek bizim hakşinâslığımıza mugāyir bir hâl ve harekettir.

Muhâbirin diğer bir hoca efendiye atfen söylediği söz de bir sanî'a olsa gerektir. Hocalar aleyhine bir ipucu elde etmek için vesîle ihzârında bazı gazetelerin mâhirâne manevraları az değildir. Diğer bir hoca efendi eğer hakīkaten hocaların memlekete fenâlık yaptıklarına kāni olduğunu söylemiş ise, bu hoca ya iyi bir adamdır yahud fenâ bir kimsedir. İyi bir adam ise umûm hocaların fenâ olmadıklarına delâlet eder. Fenâ bir adam ise söylediği sözün mâ-sadakı bizzât kendisi demektir!

Bazı gazetelerin bu mes'eleyi pek ziyâde i'zâm ederek buna başmakāleler tahsîs etmelerinin, câmilerde vâizleri vaazdan men' etmek kadar hürriyet-şikenâne tavsiyelerde bulunmalarının ma'nâsı, hikmeti doğrusu anlaşılamıyor. Tuhafı da şurasıdır ki bir taraftan asrîlikten, teceddüd ve hürriyetten bahsettikleri hâlde diğer taraftan kurûn-ı vüstâî tavsiyelerde bulunmaktan çekinmiyorlar. Acaba hürriyet o kadar korkulacak bir şey midir? Hakkı tavsiye İslâm'da en mühim bir vecîbedir. Ve herkesten ziyâde ulemâ bu vazîfe ile mükelleftir. Milletlerin bâ'is-i şevket ve i'tilâsı olan bu hürriyet esâslarını köreltmek de acaba "asrîlik" muktezâsı mıdır?

Barda Muallim ve Muallimeler

Konya'da neşrolunan *Babalık* refîkimizde "Muallimlik Hayâtı" ünvânı altında Ankara'dan gönderilen bir mektubu okur iken:

"Akşam oldu, hep beraber muallim ve muallimeler Meclis'in karşısındaki bara gittik."

Cümlesi nazar-ı dikkatimi celb etti. Muallim ve muallimeler müttehiden bara gitsinler! Aman yâ Rabbi! Sakın bu bir sürç-i kalem olmasın? Ankara'daki bu muallimlik hayâtına zavallı muallim efendi ne kadar memnûn!

Bu muallim efendiye haber vereyim ki Avrupa'da muallimler ile muallimeleri böyle barlarda görseler hepsini birden vazîfelerinden afv ederlerdi. Değil böyle müttehiden, bir muallim ve muallime münferiden bile bir bara gidemez. Avrupa'nın o serbest yerlerinde her sınıf halkın gideceği yerler muayyendir. Mu'allim ve mu'allimeler,

müdâvimîni şûh-meşreb, hatta açıkça çalgılı bir çayhaneye bile gidip çay içemezler. Onların gidecekleri yerler ciddî ve ağırbaşlı insanların gittikleri mahallerdir. Hele barlara ayak basamazlar.

Çok yazık ki Ankara'da mu'allim ve mu'allimelerin bâ-husûs müctemi'an bara gidemeyecekleri anlaşılamamıştır. Oraya gitmeyi hürriyetin muktezeyâtından addetmişler! Ne yanlış telâkkī! Avrupa'da zannolunmasın ki herkese hadsiz bir hürriyet bahşolunmuştur. Oradaki takyîdât sırf kānûnî değildir. Kānûnda muallim efendi falan yere giremez diye bir kayıd yoktur. Fakat bu kaydı ahlâk-ı ictimâiyye koyar. Muallim efendiyi öyle bir yerde meselâ barda gördüler mi artık muallim efendinin veya muallime hanımın haysiyeti mahv olur gider. Zannederim çocuk babaları da ağızlarını açıp gözlerini yumarlardı. Bilseniz böyle ta'lîm ve tedrîs ile mükellef olanlar, kendilerini ne kadar sıkı tutarlar.

Mu'allim ve muallimelerin hep birlikte kalkıp da bara gittiklerini oralarda işitenlerin elinden Maârif Nezâret veya Müdüriyeti zor kurtulur. Kezâlik hâkimler de istedikleri yerlere gidip vakit geçiremezler.

Bir hey'et-i ictimâiyye içinde terbiye-i ma'neviyye ile mükellef olanlar, kendilerini kapıp salıvermezler. Vazîfelerinde muvaffak olabilmek için hemşehrîlerin hürmetlerini celb etmek lâzım gelir. Barlara gidenlere ise terbiye vazîfesi havâle edilemez.

"*İkdam*"

Ahlâk Sukūtu Karşısında Hocalar Ne Yapacak?

Dârulmuallimîn muallimlerinden Cevdet Bey, Dârulmu'allimîn me'zûnları kongresine ithâfen *Hilâl-i Ahmer* gazetesinde mühim bir makāle neşretmiştir. Bazı fıkralarını aynen nakl ediyoruz:

"Görüyorum ki me'zûnlarımızın işi eskisine nazaran gittikçe ağırlaşıyor. Buna programların ve eşhâsın sık sık değiştirilmesinden başka İstanbul muhîtinin günden gûne mülevves bir hâle gelmesi sâik oluyor. Dışarının bütün bozduğunu hocalar, mektep içinde ve çocukların gençlerin rûhunda yapmak zarûretiyle eziliyor. Hepinize ma'lûm olan bazı hâdiselere istinâdla fikrimi îzâh edeyim:

1- Kumar ibtilâsı, genç kız ve oğlanları câzibesine mağlûb ediyor.

2- Sokaklara, mahallelere, köşe başlarına varıncaya kadar müsâade edilen içki, mektepleri de sahasına çekiyor. Herkesin alenen içtiği yerlerde onlar niçin geri kalsınlar? diyenler çoğalıyor.

3- Mektepte ve sokakta taşınması lâzım gelen kıyâfet şekli, ıttırâdını gāib etti. Binâenaleyh nâmuslu bir genç kız, fâhişe kıyâfetiyle mektebe gelmekten çekinmiyor ve onu mahzûr telâkkī etmiyor. İrfân âlemine dâhil olanların baldırlarıyla boyun ve göğsünün nerelere kadar açılmasına müsâade edilebileceğini kimse kimseye sormuyor. İdâreler âciz ve müsâmahakâr, ebeveyn hayrân, muhît müstereddî. Muhterem Celal Esad Bey'in *Akşam* gazetesinde "Çıplak Kollular" makālesi, bizi îkāz etse gerektir.

4- Muhît bozulduğu nisbetinde, mekteplerin kontrolü artırması ve bazı **[174]** fezâili dışarıda yaşamasa bile mektepte tahsîl müddetince sâf ve bâkir yaşatması farzdır. Bu arz edeceğim fazîletler gerek kendi ve gerek birçok mekteplerde mevcûd mu'allim dostlarımın müşâhedâtımızla sâbit olduğu üzere talebe ve tâlibâttan silinmektedir. Binâenaleyh bu münkarız fazîletlerin diriltilmesine gayret etmek lâzımdır.

Falan ve filan hatt-ı harekette ittihâd hâsıl edilmemişse bir, iki kişinin ortalığı ıslâh etmesinden bir fâide husûle gelmez. Binâenaleyh ana fazîletlerin muhîte rağmen ta'lîm ve terbiye sahasında barındırılması için hiç değilse ekseriyetin aynı şekilde hareketini te'mîn etmeliyiz.

Şimdi şekl-i îfâsı idârelerin ictihâdına muhavvel olmak üzere ancak bazı esâslı fazîletlerden bahsedeceğim:

1- Mekteplerde talebe ve tâlibât arasında teâvün mes'elesi. Meselâ imlâ veya hesâb derecesinde bir kıymeti henüz hâiz değildir.

2- Tasarruf'un mekteplerimizde elifbâsı bile fiilen ma'lûm değildir.

3- Namaz, âbdest, gusül kalkalı yerine hiçbir şey konmadı. Koyabilen çıkarsa bravo.

Koskoca insanların leş gibi ayaklarla yatağa girdiğini gören vicdânlı bir adamın çıldırmaması kābil değildir. Fakat ne olacak? Temizlik meselâ coğrafya dersi kadar ehemmiyetli bir şey midir? Bayram namazında olsun millet hissiyâtına iştirâke ve yıkanmaya lüzûm görmeyenler, sanki bir kabahat mi yapmışlardır?

4- Gerek talebe, gerek sınıflar, gerekse birkaç mektep arasında ilmî müsâbakalar yapmıyoruz. Yalnız top için yapıyoruz. Talebeyi top kadar ilmî heveslere de sevk etmek üzere bu teklîfi teemmül etmeliyiz."

BOLŞEVİK FİKİRLERİ

Erkân-ı dîniyyeye karşı hakāret ve tecâvüz

Bir hoca efendinin neşrettiği ilmî bir risâle münâsebetiyle *Aydınlık* mecmûası yazdığı bir makāle-i intikādiyyede diyor ki:

"… Bu bitmez tükenmez oruca, şu bir türlü geçmeyen siyah Ramazan'a daha fazla tahammül edemeyeceklerini… Ramazân'da sahur topu ile dolmayı yutup oruca niyet eden hoca efendi nereden bilsin?..."

Şeâir-i İslâmiyyeyi yıktıktan sonra şimdi ta'arruzlar erkân-ı İslâmiyyeye karşı tevcîh olunmaya başladı. Bu makālenin altında üç yıldız olduğu cihetle muharriri her hâlde bir müslüman olmasa gerek! Bolşeviklerin böyle üç yıldızın arkasına gizlenerek Türkçe bir mecmûada erkân-ı İslâmiyyeye karşı hücûmlarda bulunması Müslümanlığı saran tehlikenin ne kadar takarrub etmiş olduğunu göstermeye kâfidir. Bolşevik Rusya'dan başka dünyânın hiçbir yerinde mukaddesâta karşı bu kadar şenî' bir tecâvüzde bulunulmamıştır. Hürriyeti yalnız mukaddesâta karşı bî-pervâ ta'arruzdan ibâret zannedenler kadar hürriyetin düşmanları olamaz.

Kadınlarımıza Tavsiye Edilen Bolşevik Örnekler

Yine *Aydınlık* mecmûasında Rusya'daki müslüman kadınlarının ictimâî vaz'iyetlerine hasr olunan bir makāle şu sûretle nihâyet buluyor:

"Bütün bu şûrâlar Rusyası'nda yaşayan müslüman kadınlarının bugünkü vaz'iyeti bize çok güzel gösteriyor ki şûrâlar idâresi kadınlara va'd ettiği hukūku, matbûâtta, kurultaylarda, hey'et-i idâre seçkilerinde, iktisâdî ve siyâsî sahalarda onların iştirâk hakkını tam ma'nâsıyla vermiş ve sözde değil, hakīkatte onların erkeklerden ayrı ve iş yapamaz, kendilerinden bir şey beklenemez gibi telâkkī etmemiş ve kadınlar da kendilerinin kābiliyetlerini, isti'dâdlarını, iş yapabilir insanlar olduklarını fiilen isbât etmişlerdir. Şûrâlar hâkimiyetinden evvel Azerbaycan, Tataristan, Buhara ve Türkistan'da da kadınlar tıbkı şimdi bizde olduğu gibi hoca ve molla korkusundan tiyatroya gitmekten çekinir, sahneye çıkamaz, kalın perdeler örtülürdü. Fakat şûrâlar hükûmeti zamanında, kara örtüler altında inleyen Rusya müslüman kadınları dört beş seneden beri o kara örtüleri yırtmış, hayât sâhasına atılmış, insanlık hukūkuna mâlik, tiyatrolara, sahnelere iştirâk ediyor. Bizde böyle Şûrâlar Rusyası'nda insan gibi yaşayan kadınlara mâlik olmayışımızı kendimiz için büyük bir bedbahtlık telâkkī etmeliyiz ve kadınlık kurtuluşu yolunda onları örnek almalıyız. Yaşasın Şûrâlar Rusyası'nın hür, serbest, fa'âl müslüman kadınları

– **Fevziye**"

Türkiye kadınlarını tiyatrolara, sahnelere iştirâk etmediği için insan gibi yaşamamakla itham etmesi ve kadınlığın kurtuluşunu tiyatrolara, sahnelere iştirâkte bulan bu Fevziye Hanım her kim ise baklayı ağzından çıkarmış bulunuyor. Dostunu, düşmanını seçemeyecek derecelerde gaflete düşen müslümanları îkāz edecek mâhiyette olan bu sözler dikkatle okunmalı ve tavsiye edilen örneğin ne olduğunu, müslüman kadınlarının nereye doğru götürülmek istenildiğini anlamalıdır.

DALÂLET YOLLARI

Müslümanlığı Tahkīr, Bolşeviklik Reîsini Tebcîl

"Siyâh Ramazan'a artık tahammül edilemeyeceğini" söyleyen, sahnelere çıkamadıkları için Türk kadınlarını insanlık hâricine çıkaran *Aydınlık* mecmûası Bolşeviklerin piri olan Lenin hakkında bir mersiye neşrediyor. Mersiye baştanbaşa Lenin'in yâd-ı mehâsini ile mâlî. Lenin en güzel kelimeler, en yüksek tavsîflerle göklere çıkarılıyor. Lenin'in vefâtında Moskova'da bulunan Şaziye Sabiha Hanım o günkü hissiyâtını şu sûretle îzâh ediyor:

"Lenin öldü!... Bütün dünyânın nefesi kesilir gibi bir şey oldu. Sanki denizler karaları bastılar. Sanki arz birden bire hareketten kaldı. Ucu bucağı bulunmayan yüz milyonlarca insanlık bir cem'iyet sanki bir anda bir nefesle teslîm-i rûh etti.

[175] Bugün Moskova ayakta… Bugün âlem başka bir fırtına ile çalkanıyor…

Lenin'ı bu eve -İkinci Amele Birliği evine- getirdiler. Şimdi Lenin burada uyuyor. Sütunlu salon bu gece bizim Kâbe'mizdir. Biz artık yaşamayan artık hayâta gözlerini kapayan üstâdımızı görmeye geldik. Bu meydânı biz biliriz. Bu binânın balkonundan Lenin bize hitâb ederdi. Bu salonun kürsüsünden Lenin herkese hiç kimsenin bilmediği şeyler öğretirdir. Biz Lenin'i dinlerdik. Lenin bize güler, bize söyler, bize ümid ve heyecân verirdi. Bu gece bütün bu yerler bütün Moskova, kızıl ve siyâh bir sele benziyor. Uçsuz bucaksız insan sıraları sonu görünmez yokluklara kadar uzanıyorlar.

İşte Lenin… Salona girerken dizlerim bükülür, heyecânım kudretini ve intizâmını kaybeder gibi bir şey oldu.

Niçin bu halîm ve mütevâzı' ihtiyârın tabutu etrâfında herkes böyle samîmî gözyaşları döküyor? Niçin ben, daha dün İstanbul'un kafesleri arkasında uyuklayan bir genç Türk kızı iken, bugün bu yabancı adamın cenazesi başında gözyaşlarımı tutamıyorum? Ne için biz onun sararmış ve artık ölü alnında sanki yeni doğan bir güneş nûru görüyoruz?

Sibirya'dan Kaliforniya'ya, Transval'e, Avusturalya madenlerine kadar her amele yurdunda İsa'nın ve Meryem'in tasvîrleri yerine artık onun resimleri kāim oluyor…"

Bolşeviklerin reisi hakkında bu mersiyeyi yazan bütün dinlere karşı i'lân-ı harb eden Lenin'i böyle peygamberlerin fefkıne çıkaran muharriri eğer altında imzâsı olmasa bir Rus zannedersiniz. Fakat Rus değil Şaziye Sabiha isminde bir Türk kızıdır. Evet, Türk kızı, fakat Moskova dâru'l-fünûnunda tahsîl gören bir Türk kızı!

İşte şeâir-i milliyye ve dîniyyeye karşı i'lân-ı harb eden, milletimizin ictimâiyâtını yıkarak onun yerine frenk yahud Bolşevik ictimâiyâtını ikāme etmek isteyenlerin hakīkī çehreleri! Bugün milletin şeâirine karşı alabildiğine ta'arruzda bulunanların -erkek olsun, kadın olsun- hayât-ı mâziyyelerini tedkīk ediniz, göreceksiniz ki bu ta-'arruz ve tecâvüz hep ecnebî mekteplerinden gelmektedir. Ecnebi mektepleri misyoner müesseseleri tâ içimize kadar sokularak çocuklarımızın zihinlerine hep İslâm husûmetini, hep garbcılık muhabbetini soktular. Müslümanların bütün şeâir-i milliyyeleri vahşet ve esâret şeklinde gösterildi. Frenklerin bütün rezâil-i ictimâiyyesi mehâsin-i medeniyye sûretinde zihinlere yerleştirildi. müslüman yek-diğeriyle uğraşırken yahud derin gaflet uykularında sayıklarken ecnebîler cayır cayır Türk çocuklarını, Türk kızlarını mekteplerinde kendilerine halef olmak üzere yetiştiriyorlardı. Bundan başka birçok Türk çocukları ve kızları da Avrupa'nın, Amerika'nın muhtelif mekteplerinde garb ictimâiyâtını tahsîl ediyor, garb âileleri arasında garb ictimâiyâtıyla perveş-yâb oluyordu. Şimdi o mektepler mahsûl verdi. Şimdi o mahsûller şuraya buraya dağılarak milletin şeâiriyle, ahlâkıyla, ictimâiyâtıyla muhârebe ediyor. Onlara göre milletimizin her şeyi kötü, her şiârı kaba, vahşî, her an'anesi kurûn-ı vüstâî, hayât-i ictimâiyyesi ibtidâî, medeniyetten mahrûm. Her şeyi yıkılmak lâzım.

Şimdi artık ecnebîlerin, misyonerlerin cepheden ta-'arruzuna hâcet yok. Bu vazîfeyi îfâ edecek yerli şâkirdler yetiştirdiler. Onlar vâsıtasıyla ta'arruzlarını idâme ettiriyorlar.

İşte milletin bünyân-ı ictimâîsini yıkmak için ellerinde kazma kürek taraf taraf icrâ-yı tahrîbât edenler bunlardır. Zanneder misiniz ki Amerika'nın yüz binlerce liralar fedâ ederek Rumelihisarı sırtlarında te'sîs eylediği Robert Kollej Türkiye'nin hayrı için yapılmıştır? Amerikalıların, Fransızların, İngilizlerin, Almanların, İtalyanların ilh. pek çok paralar sarfıyla memleketimizin şurasında burasın-da açtıkları mektepler hep kendilerine yerli şâkird ve halef yetiştirmekten başka bir gāye ile olmadığını artık bilmeyen, anlamayan kalmış mıdır?

Bir zamanlar milletin şeâiriyle, erkân-ı dîniyyesiyle istihfâf edenler var mıydı? Böyle şeyler hatıra bile gelmezdi. Fakat bugün zavallı müslümanlar hakāretlerin en ağırlarına, tecâvüzlerin en şenî'lerine ma'rûz kalıyorlar. Bu tecâvüzlerin nereden geldiğinin farkına da varamayarak yeis ve ıztırâba düşüyorlar. Mütecâvizlerin isimlerine bakıyorlar. Hep müslüman isimleri. Nasıl oluyor da bir müslüman kendi dinine, kendi şeâir-i milliyyesine karşı ta'arruz eder? diye hayretlere düşüyorlar.

Evet, isimler müslüman ismi, fakat rûhlar Müslümanlık'tan uzaklaşmış, Frenkleşmiş, bolşevikleşmiş. Kimi Amerikan, Fransız mekteplerinde, kimi Rus mekteplerinde tahsîl görmüş. Ecnebi terbiyesiyle perveriş-yâb olmuş, ecnebî ictimâiyâtıyla yoğrulmuş. Rûhlarında İslâm husûmeti kesb-i rüsûh etmiş.

Şimdi Moskova Dâru'l-fünûnu'nda tahsîl gören Lenin'in başı ucunda oturup ağlayan, Lenin'i peygamberlerin fefkıne çıkaran Türk kızı tahsîlini ikmâl edince yarın memleketimizde ya bir muallime ya bir mektep müdîresi olacak. Yahud diğer bir vazîfe îfâ edecek. Burada artık neşredeceği fikirler Lenin'in fikirlerinden başka bir şey olmayacak. Zavallı müslümanlar onun ismine bakarak onu kendilerinden zannedecekler. Çocuklarını onun yed-i terbiyetine tevdî' edecekler. Sonra bir gün gelip çocuklarının kalblerinde Hazret-i Muhammed yerine Lenin'in muhabbeti ikāme edildiğini görünce bu neden böyle oldu? diye hayret ve teessüf edip duracaklar.

İşte milletin bünyân-ı ictimâîsi bu sûretle sarsıldı. Ve bu sarsıntı hak ve hakīkati anlayıncaya kadar devâm edecek, belki de artacaktır. **[176]** Ne zaman müslümanlar gözlerine çekilen gaflet perdelerini yırtıp da hakīkati görebilmek kudretini iktisâb edecekler, ne zaman dostlarıyla düşmanlarını, hakīkī mü'minlerle münâfıkları seçebilecekler, ne zaman hakka sarılıp bâtılı reddedecekler… İşte ancak o vakit felâh bulabileceklerdir. Ve illâ bünyân-ı ictimâîsi zîr u zeber olacak, ne şeâir-i milliyye kalacak, ne de erkân-ı dîniyye. Çocukları Hazret-i Muhammed'in yerine Lenin'in menâkıbını, esâsât-ı İslâmiyye yerine Karl Marks'ın prensiplerini belleyecekler, kızları câmie bedel tiyatrolara gidecekler, şanolarda aktristlik edecekler, yabancılarla kol kola dans edecekler, erkeklerle birlikte hamamlara gidecekler… ilh. o zaman hiç kimse de kabâhat bulmamalıdır.

(اِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ وَاِذَا اَرَادَ اللهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهٗ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ مِنْ وَالٍ)[7] * (وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)[8]

[7] Ra'd Sûresi 13/11.

[8] İsrâ Sûresi 17/16.

TÜRKÇÜLÜK BÖYLE Mİ OLACAKTI?

Yeni Kafkasya gazetesinin Türkçülere karşı serzenişleri

Son çıkan *Yeni Kafkasya* gazetesi Bolşeviklerin Azerbaycan'daki zulüm ve vahşetlerine tahsîs ettiği başmakālede Azerbaycan'dan aldığı bir mektubu neşrediyor. Mektupta deniliyor ki:

"… i'tirâf-ı zünûb etmek ve arkadaşlarını göstermek için ayağını demir kapı arasına koymuşlar (bu kapı işkence yapmak maksadıyla masnû' ağır bir demir parçasından ibârettir) ve bütün kuvvetleriyle tazyîk ederek zavallıdan esrâr almak istemişlerdir. Fakat bu kahraman arkadaş demir kapının topuk kemiğini ezmesine rağmen, ibrâz-ı metânet eylemiş, bir kelime söylemeden bayılmış ve bî-hûş olduğu hâlde götürülmüştür. Mahbûslardan sır almak için zâlimlerin kullandığı işkence usûllerinden birisi de susuz bırakmaktır. Mahbûslar günlerle susuz bırakıldıktan sonra kendilerine bir bardak su veriliyor, içmek istedikleri anda, tekrâr ellerinde alınarak istenilen esrârı verirlerse kendilerine su verileceği ihtâr olunuyor…"

Yeni Kafkasya Bolşeviklerin Türklere karşı revâ gördükleri mezâlim ve işkenceleri tafsîl ettikten sonra Türkiye'deki Türkçülere tevcîh-i hitâb ile diyor ki:

"Fakat bu Türk vatanına merbût, bu kardeş memleketle alakadâr burada hassâs bir muhît yok mudur?…

Nerede milliyet, nerede kardeşlik, nerede emeldaşlık hislerinin o ulvî cilveleri?!.. Neden Türklük coşmuyor? Neden en fedâkâr Azeri gençliği, dünyâda bir kimsesi yokmuş gibi, bin türlü mezâlime ma'rûz kalıyor?!… Neden bu kardeş memleketten kendisine ma'nevî bir nidâyı istimdâd bile işittirilmiyor?!

Türkçülük böyle mi olacaktı? Türkiye matbûâtı böyle mi duracaktı?!"

Zavallı *Kafkasya*, feryâd ediyor, i'tizâl eden Türkçülere serzenişte bulunuyor. Fakat heyhat! Artık bu feryâdlar bizim kulağımıza girmiyor. Bizim şark ile hattâ hudûdumuzdan bir adım gerisi ile hiçbir alâkamız yoktur! Şimdi biz garba teveccüh ettik. Yeni şeâirimiz "bilâ-kayd ü şart garblılaşmak"tır. Afv edersiniz, ama artık bizim sizinle meşgūl olacak vaktimiz yoktur. Hem biz böyle acıklı şeyler işitmek istemiyoruz. Güzel dans bilirseniz Taksim'deki baloya geliniz, orada görüşürüz. Yahud Rus musikisinden güzel parçalar teğannî edecek muğanniyeleriniz varsa Ocak'a getiriniz, orada dinleriz. Size kim demiş ki "Türklük çoşmuyor?" bir balomuzda bir konserimizde bulundunuz da ibrâz ettiğimiz hünerleri görmediniz mi? Daha nasıl coşkunluk gösterelim?… Sizin istiklâlinizi, terakkīnizi isteriz. Ama Türkçülük şimdi hayâl arkasından koşamaz. O hakīkat yolunu tutmuştur. Biz garba gidiyoruz. Kafkasya'da yahud Buhara'daki Türkler isterse arkamızdan gelsinler. Allah'a ısmarladık azîz dostlar!…

Rusya'da Açlık Tehlikesi

1921 senesinde Rusya'yı bi'l-hâssa şimâl Türklerinin sâkin olduğu havâlîyi kasıp kavuran açlık bu sene dahi baş göstermiştir. Rusya'da ekinlerin yetişmesi için elzem olan Nisan ve Mayıs yağmurları bu sene hiç yağmadığından ve üzerine de müdhiş ve emsâlsiz sıcaklar hüküm-fermâ olduğundan Volga Nehri'nin cenûb kısmı ile Kafkasya'nın şimâli ve cenûbî Rusya'da bütün mahsûl kurumuştur. Oradaki ahâli şimdi buğday ve çavdar saplarını saman makāmında kullanmak üzere biçiyorlar.

Bolşevik diyârında bu kuraklığın devâmı müdhiş bir âfet-i semâviyyedir. Bir taraftan Bolşevikler, diğer taraftan âfât-ı semâviyye koca Rusya'nın altını üstüne getirecek gālibâ. Azgın milletler üzerine taslît edilen belâlardan biri de açlıktır. Yeryüzünde dinlere karşı i'lân-ı harb eden Bolşeviklerin uğradıkları bu bela her hâlde bir belâ-yı âsumânîdir. Yolunu şaşıran insanlar için ne büyük ibret levhaları. Fakat ibret alacak göz, mütenebbih olacak kafa nerede?.

Tashîh - 607'nci nüshasının 144'ncü sahîfesinde birinci sütunun 20'nci satırında "bir râbıta-i ezeliyyeden" cümlesinde "bir" fazladır. 23'üncü satırındaki "feyz-i hakīkatten" "feyz-i hakīkīden" olacaktır. İkinci sütunun 18'inci satırındaki "eş'âr-ı mezhebiyye" yanlıştır, doğrusu "iş'âr-ı mezhebe"dir. 29'uncu satırındaki "Nasruddîn-i Tusî" de "Nasîruddîn-i Tûsî" diye tashîh olunmalıdır. [Yerinde düzeltildi]

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

31 Temmuz 1924 | 28 Zi'l-hicce 1342 | * Perşembe * | 31 Temmuz 1340 | Cild: 24 - Aded: 610

HASBİHÂL

İnsan Cenâb-ı Hakk'ın emânet-i kübrâyı hâmil bir mahlûk-ı mükerremidir. Onda akıl ve şuur denilen iki vedî'a vardır ki bunların sevkiyle her şeyi ale'l-husûs hâlikıyla mebde' ve meâdını bilmek ister. Zira hayâtı akıl ve şuurdan mahrûm yalnız sevk-i tabîîsinin îcâbât-ı mübremesine mahkûm olan hayvanât-ı sâirenin hayâtı gibi hâl-i hâzıra maksûr, hâl-i hâzırdan ibâret değildir. Mevcûdiyetinin bir ciheti mâzîye, diğeri istikbâle nâzırdır. Mâzî demek hayâtın makrûn-ı ufûl olan şuûn-i güzeştesi tarafından dimağımızda bırakılan izler demektir. Bu izler bizi mukaddemâ yaşamış olduğumuz âlemlerde tekrâr yaşatır. Hayât-ı mâziyyemizin eczâ-yı münderisesiyle çok def'a saha-i tahayyülâtımızda türlü kâşâneler kurarız. Hayâtımızın mâzîye münkalib olan ciheti bizi arasıra ezeliyet sahalarında da icâle-i efkâra sevk eder. Bize mebde'mizi ve ona hâkim olan hâlikımızı aratır. Bundan da emsâline makîs olamayacak bir zevk-i ma'nevî hâsıl olur. Çünkü insâniyet-i hakîkiyye ve mütefekkire bu ihtiyâc ile mecbûl, bu isti'dâd ile mücehhezdir. İnsanı hâlikına, mebde' ve meâdına âid tetebbuât ve teemmülâttan men' etmek en kāhir, en mühlik bir istibdâd olduğu gibi bu tetebbuât ve teemmülâtın bî-lüzûm, fâidesiz olduğunu iddiâ eylemek de insâniyeti behîmî, sefîl bir dereke-i hüsrâna tenzîl etmek demektir.

Hayâtımızın müstakbele nâzır olan ciheti de bize meâdımızı aratır. Zira meâd, ebediyeti ihtivâ eden bir şe'n-i mühimdir. İnsan nasıl olur da ona karşı lâ-kayd kalabilir? Dikkat edilecek olursa biz hayât-ı dünyeviyyemizde bile hâlden ziyâde istikbâlde yaşarız. Hâlin bütün menâ'ime rağmen onu nev'a-mâ hiç menzilesine tenzîl ederek asıl hayâtı istikbâlde görür ve dâimâ onu elde etmek isteriz. Hayât-ı hâliyyemize müte'allik esbâb-i zindegânî ne kadar mükemmel olursa olsun bu esbaba dâimâ bir mâhiyet-i muvakkate isbât ederek onlara müstakbelen vücûda getireceğimiz kâşâne-i saâdetin levâzımı nazarıyla bakarız. Gözümüzün bu sûretle istikbâle müteveccih, istikbâle nâzır olması, rûhumuzun saâdet-i tâmmeyi dâimâ istikbâlde araması tabâyi'-i eşyâda kâmil terakkī ve tekâmül kābiliyetinden münba'is bir hâlet-i tabîiyye olsa gerektir. Hâl böyle iken gayr-ı mer'î bir âlemden her dakîka: "Nereden geldin? Neredesin? Nereye gideceksin?" suâli can kulağına akseden insan (lâkin insan) nasıl olur da bu suâllere karşı bir heykel-i câmid gibi lâ-kayd kalabilir? Kendini der-âğuş edeceği şüpheden vâreste bulunan bir istikbâl ne vech ile insanı kendisine müteveccih kılmaktan hâlî kalır?

Edyân-ı semâviyye gerek mes'ele-i ulûhiyyeti, gerek mebde' ve meâda müte'allik mesâili sûret-i kat'iyyede halletmiştir. Bununla iktifâ etmek istemeyen bazı insanlar bu mesâili kendi tetebbuât-ı fikriyye ve kanâat-i vicdâniyyeleriyle tevsîka lüzûm görmüşler, teblîgāt-ı dîniyyeyi delâil-i mümkine-i akliyye ile te'yîd, bu sûretle i'tikādlarını ihkâm eyleyerek kendilerini saâdet-i ebediyyeye nâmzed kılmak istemişlerdir.

İt'âb-ı zihin ile vüsûl-i hak ve hakîkat cihetini ihmâl edip de hall-i mes'ele için basît bir inkârı kâfî görmek, asırlardan beri vücûda gelmiş olan müessesât-ı maddiyye ve ma'neviyyeyi bu asl-ı menfîden münşa'ib ahkâm-ı fâside **[178]** üzerine mübtenî kılmak âlem-i insâniyet için mutasavver, hatta mukarrer olan belâların en mübremi, en muazzamı olsa gerektir. Bunun böyle olduğunu, yahud olmadığını zaman gösterecektir.

İnsanların hemen kâffesi bu âlemin bir halıkı, bir sâhibi olduğuna i'tikād etmişlerdir. Vücûd-ı Bârî'ye i'tikād, hâiz-i ehemmiyyet olmayan bazı istisnââtıyla beraber insanların tabakāt-ı âliyye ve sâfilesi arasında hüküm sürmüş, bunun böyle olduğu da şuûn-i ümemin zabıtnâmesi hükmünde bulunan târîhin şehadetiyle mertebe-i sübûta vâsıl olmuştur. Bazı akvâmın Zât-ı Bârî hakkındaki i'tikādâtında görülen garâbetler, bu hakīkatin sübûtuna mâni' değildir. Fi'l-hakīka onların kimi güneşe, kimi aya, kimi yıldıza, kimi ağaca, kimi taşa, hulâsa her biri bir şeye tapmışlardır. Bu hâlleri, daha doğrusu dalâlleri kutub noktasına teveccühle istikrârını te'mîn edemeyen mıknatısî ibrenin kararsızlığı, kasrî harekâtı kabîlindendir. Ecrâm-ı semâviyye ve sâireye taabbüd eden, bu sûretle dalâle teveccühleri hak ve hakīkati bulanlarca mûcib-i hayret olan bu kalblerin kâffesi teveccühgâhlarında hiç şübhe yok ki hakīkī hâlıklarından başka bir şey aramıyorlar idi. Fakat bî-çâreler kendilerini hak ve hakīkate îsâl edecek rehber-i saâdeti bulamadıkları için haybet ve hüsrânlarına nihâyet veremiyorlar idi. Meselâ bir yaşında bir çocuk eline ne geçirse yiyecek zannıyla ağzına götürdüğü gibi delâlet-i enbiyâ ile ma'bûd-ı hakīkīlerini bulamayan ve şu nokta-i nazara göre sabî-i gayr-ı mümeyyiz hükmünde olan zavallılar da fıtratlarında meknûz bir ihtiyâcın ilcâ-yı mübremiyle her gördükleri şeyi ma'bûd zannetmişler, ma'bûd-ı hakīkīye teveccühten beklenecek feyzi ondan beklemişlerdir.

Ma'azâlik insanlar arasında münkir-i ulûhiyet olanlar da yok değildir. Bunlar ulûhiyeti inkâr ettikten sonra tabîî ulûhiyete müntehî olan şeylerin kâffesini, enbiyâyı, enbiyânın şerâyiini de inkâr ederler. Ne zaman kendilerine bunlardan bahsedilecek olsa: "Adam sen de! Bırak şu revâcdan sâkıt olmuş köhne efsâneleri!" demekten hayâ etmezler. Fakat şurasını bilmezler, yahud bilmek istemezler ki birçok hakīkatler eskiliklerine rağmen her dem tazedirler. Nitekim âlem-i maddiyyâtın anâsırı eskiliklerine rağmen aslâ revâcdan sâkıt olmaz, kâinattaki şuûnun kâffesi bu anâsıra hâs olan terekkübât ve istihâlâttan başka bir şey değildir. Bu böyle olduğu gibi hakāyık-ıezeliyye-i ilâhiyye de âlem-i ma'neviyyâtın anâsırı mesâbesindedir. Şu hâlde ma'neviyât âlemindeki şuûnun kâffesi bu anâsırın pek vâsi' olan saha-i terekkübât ve istihâlâtı dâiresinde ve bu unsurların tabîatına muvâfık olursa an-cak o zaman bir şey olur. Şuûn-ı maddiyye mevzû'-ı bahs olduğu zaman anâsır-ı maddiyyeden istiğnâ eser-i cehâlet olduğu gibi şuûn-ı ma'neviyye mevzû'-ı bahs olduğu esnâda anâsır-ı ma'neviyyeyi hiçe saymak da pek büyük bir eser-i gaflettir.

Tabiat yalnız anâsır-ı maddiyyede değil, hattâ anâsır-ı maddiyyenin bazı istihâlâtında bile vetîre-i ûlâdan inhirâf etmemek husûsunda gāyet mükib, gāyet musırdır.

Nerede kaldı ki kavânîn-i tabîiyye ile bir takım hakāyik-i ezeliyye "köhne şeylerdir" diye nazar-ı iltifâttan iskāt edilsin! Hazret-i Âdem'in ilk evlâdı Hazret-i Havva'nın memesinden ne emdiyse bizim analarımızın memesinden emdiğimiz de odur. Südün kemiyet ve keyfiyetindeki tâlî farklarla beraber süd yine süddür. Cenâb-ı Hak teceddüd-perverlerin hatırı için memede süd yerine bu asrın terakkīyâtına, îcâbâtına daha muvâfık bir başka mâyi' halk etmemiştir. Terkîbi, kuvveti ne olursa olsun memeden gelen mâyie südden başka bir isim verilemez. Asırlardan beri vukūa gelen istihâlâtın netîcesi olan hava, su, ekmek ve sâire de eskidir. Bu eskilik niçin bizi onlardan müstağnî edemiyor?

Hâl böyle iken rûhumuzun gıdâsı, mâ bihi'l-hayâtı olan hakāyik-ı celîleye karşı: "Onlar eski şeylerdir" diye tuğyânın sebebi nedir? Aslı faslı olmayan köhne şeylerdir denilen hakīkatler, kalbi ihyâ edecek, rûhu evc-i a'lâyı ma'rifete yükseltecek hakāyik-ı ezeliyye-i ilâhiyyedir. Onlara nasıl köhne diyebilirsin ki tekādüm-i ezmân ile tarâvet-i ezeliyye ve ebediyyelerine aslâ halel gelmez. Dünyâ yaşadıkça onlar mevki'-i revâcdan düşmez!

Hakīkaten zamanımızda iki ta'bîr var ki mütemâdiyen tekrâr edilip durur: Köhne, yeknesak (monoton)! Bir şeyi gözden düşürmek için dâimâ bu ta'bîrler kullanılır. Fakat şurası düşünülmüyor ki bu eskilik ve yeknesaklık tabîatte meşhûd kâffe-i istihâlâtın müstenid-i ilâhî olan asıllar hakkında da vardır. Tahavvülât-ı kevniyyenin kâffesi o köhne ve yeknesak şeylerden zuhûr eder. Ve o asıllar dâiresinde cereyân eyler. Meselâ Cenâb-ı Hak arzı yarattı yaratalı ona şemsin etrâfında bir kat'-ı nâkıs-ı münhanîsi resm ettiriyor. Arzın şu hareketiyle güneşe karşı zarûriyyü'l-husûl olan dört türlü vaz'iyetten de fusûl-i erba'a denilen mevsimler hâsıl oluyor. Bu köhne ve yeknesak hâl kürenin yevm-i hilkatten bugüne kadar devâm edip duruyor. Acaba bazı kāsır-nazarânın düstûrlarına göre bu köhne ve yeknesak hâle ne demek lâzım gelir! Bu hâlin böylece devâmı niçin onlara kelâl ve melâl îrâs etmiyor?

Fi'l-hakīka şu asl-ı kadîme göre hâsıl olan istihâlâtın tenevvü'ünden dolayı asıla ta'arruz edilmez. Edilse de bu ta'arruzdan bir fâide hâsıl olmaz. Dünyâyı sevdiren, dünyâdan usandırmayan şey de bu asıla göre **[179]** vukūa gelen istihâlâtta görülen tenevvü'dür. Şu hâlde diğer hakāyık-i âliyyenin de fakat aslına ta'arruz etmemek şartıyla, nâ-mütenâhî istihâlâta esâs olması mümkün, hattâ vâki'dir. Tabiatın usûl-i kadîmesine ta'arruzdan bir fâide melhûz olmadığı bilindiği için burada zarûrî sukūt ediliyor. Diğer asıllara ise ta'arruz mümkün olduğundan onları tağyîrde beis görülmüyor. Fakat emîn olmalı ki bu taarruzların aksü'l-ameli çok fenâ ve çok muzır olur. Hayrdan ziyâde şerri tazammun eder.

Hâdisât-ı maddiyyede cârî olan şu kāide şuûn-ı ma'neviyyede de cârîdir. Bu cereyâna karşı gelmek fikrî maddiyâta nazaran imtinâ'a, ma'neviyâta nazaran da imkâna müntehî olduğundan bütün kahramanlıklar, bütün kuvvetler o cihete sarf edilerek ma'neviyât âleminin mâ bihi'l-kıvâmı olan esâslar zîr u zeber edilmek isteniliyor. Fakat netîce ne olacak? bunun ta'yîni hem kolay, hem de güçtür. Asırlardan beri teessüs etmiş olan mukaddesâtın kâffesi yıkılacak, insâniyet behîmiyet-i ûlâ devresine rücû' edecek, insanlar arasında mukaddesâtı ta'yîn eden hudûd ve kuyûddan eser kalmayacak, âlem meşhûn-ı fezâyih bir rezâlet sahnesi olacak. Hicâb, hayâ, mürüvvet gibi nice nice fezâil hurâfiyât arasına karışacak. Hulâsa bütün ma'nâsıyla cihân-ı insaniyyetin kıyâmeti kopacak! Seyr fi'l-menâm hâlinde yürüyenler de o zaman uykudan uyanıp hakîkati görecek fakat ba'de harâbi'l-Basra!

Ferid

MUÂMELÂT ve İBÂDÂTTA MÜSÂMAHA

Seyyidünâ, târîh-i fıkıh müderrisinin ilâhiyât talebesine telkîn etmiş bulunduğu fikirlerden biri de "İslâmiyet'in muâmelatta ve hatta ibâdâtta müsâmaha esâsına müstenid olduğu" idi. "Lisân-ı beşer lisân-ı Kur'ân'a tercümân olamaz" ünvânı zîrinde yazmış olduğum mütekaddim bir makālede muhtelif maksadlarla Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme edilmesini isteyenler bulunduğunu söylemiş ve ta'kīb olunan maksadlardan biri hakkında şu îzâhâtı vermiş idim:

"Nev-husûl telâkkīyâta göre İslâmiyet bî-pâyân bir yüsrü mübeşşirdir. Herecin, güçlüğün İslâmiyet'te yeri yoktur. Bu telâkkīde olanlar herecsizliğin, yüsrün dâiresini o kadar vâsi' çiziyorlar ki İslâmiyet âdetâ amelsiz bir i'tikāddan ibâret kalıyor? İ'tikādın da tasdîk bi'l-cenân rüknü kaldırılarak ikrâr bi'l-lisân rüknüyle iktifâ edilmek lâzım geliyor!.. Ne kadar tuhaftır ki bunlar bu tarz telâkkīlerini esâs-ı İslâmiyet olan Kur'ân ve hadîse istinâd ettiriyorlar!.. "Kur'ân ve hadîste îfâsı müşkil hiçbir emir ve ictinâbı külfetli hiçbir nehy yoktur. Fakat hocalar bu hakîkatleri gizliyorlar ve câhil müslümanları bir takım a'mâl-ı şâkka ile mükellef tutuyorlar" demek küstâhlığını gösteriyorlar!. Bunlar Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme edilmesine pek ziyâde hâhişkerdirler. Çünkü Kur'ân Türkçe'ye tercüme edilince herkes okuyarak onda, a'mâl-i şâkka ile mükellefiyet bulunmadığını anlayacak ve bu gibi tekâlîf-i dîniyyenin hocaların ilâve ve uydurmalarından ibâret olduğu meydâna çıkacak ve artık İslâmiyet'teki bî-pâyân kolaylıkları setr eden perdeler yırtılıp atılmış olacaktır, zannında bulunuyorlar!..."

Müderris-i muhteremin "İslâmiyet muâmelâtta ve hatta ibâdâtta müsâmaha esâsına müsteniddir." sözü acaba onlarla müşterek bir tarz-ı telâkkīnin tercümânı mıdır? Eğer öyle ise, kendisini bu asrî mezhebin seyyidlerinden telâkkī etmek lâzım gelecektir!.. Hayfâ ki bu asrî mezhebin te'sîsi husûsunda ilk mertebe-i siyâdeti başkaları ihrâz etmiş bulunuyor. Kendisi de "ekūlu" demeksizin mütekaddim seyyidleri taklîd etmiş bulunduğundan dolayı Molla Hüsrevlerin, İbn Kemâllerin mevki'-i aczlerine düşmüş görülüyor!

Aralarında şu kadar bir fark var ki Molla Hüsrevlerin, İbn kemâllerin taklîd etmiş bulundukları e'imme-i mezâhib, mukallidlerine mefharet-bahş olan e'âzım-ı İslâmiyyedendir. Müderris-i muhteremin taklîd etmiş olduğu mezheb-i asrî seyyidleri ise kendisine hiç de hakk-ı iftihâr bahşedecek kimseler değillerdir! Mezahib-i kadîme e'immesinden herhangi biriyle, asrî mezheb sâdâtından meselâ Doktor Abdullah Cevdet'i karşılaştırınca birini taklîd etmekteki şerefin derece-i rıf'ati, diğerini taklîd etmekteki esefin de derece-i isâbeti suhûletle anlaşılır fakat müderris-i muhtereme şerefli bir tarîk-i taklîd bulmak bize terettüb eden bir vazîfe değildir. İstediği tarîk-i taklîdi ta'kīb etmek hakk-ı hıyârına dest-i tecâvüz uzatmayarak müsâmaha mes'elesini tedkīk edelim:

Müderris-i muhteremin, muâmelât ve ibâdâtta İslâmiyet'in mebni-aleyhi olmak üzere gösterdiği "müsâmaha" ta'bîrinden acaba İlâhiyât talebesi nasıl bir duygu ile mütehassis olmuştur? Kat'iyeti iddiâ olunamazsa da zann-ı gālib ile tahmîn edildiğine göre "ihmâlkârlık" ma'nâ ve maksadını çıkarmışlardır. Bu netîceye göre müderris-i mûmâ-ileyh pek nâzik iki noktada pek tehlikeli bir ta'bîr kullanmıştır. Ma'lûmdur ki muâmelât-ı İslâmiyye zevâbıt-ı hukūkiyyeden ibârettir. İlâhiyât talebesinin, "müsâmaha" ta'bîrinden çıkardığı "ihmâlkârlık" ma'nâ ve maksadı eğer doğru ise müderris-i muhterem, hukūk-ı ibâda karşı talebeye "ihmâlkârlık" telkīn etmiş oluyor!... İbâdâtta "müsâmaha"nın da "ihmâlkârlık" netîcesine müncer olacağı talebenin tarz-ı telâkkīsine göre -tabii ve zarûrîdir- sû-i telkīnin talebe üzerinde husûle getirdiği sû-i te'sîri izâle etmek üzere îzâhât-ı âtiyyenin i'tâsına mecbûriyet hissediyorum:

İslâmiyet'in esâsât ve fürûâtında ne hukūk-ı ibâda karşı, ne de vezâif-i ubûdiyyete karşı "ihmâlkârlık" ma'nâsında bir "müsâmaha" düstûru mevcûd değildir. İslâmiyet'in muâmelâtta yegâne gāyesi hukūk-ı ibâdı himâye etmektir. İbâdâttaki gāyesi de himâye-i hukūkun yegâne âmil-i müessiri bulunan "haşyetullâh"ı vezâif-i ubûdiyyeti îfâ ettirmek vâsıtasıyla kulûb-ı **[180]** ibâdda yerleştirmek-

tir. Vezâif-i ubûdiyyete karşı ihmalkârlık "haşyetullâh"ın te'sîrini azaltır. Ve hattâ külliyyen izâle etmek tehlikesini hâizdir. "Haşyetullâh"ın azalması yahud külliyyen zâil olması hukūk-ı ibâdı dâimâ ta'arruz ve tecâvüze ma'rûz bırakır. Bu netîce ne İslâmiyet'in gāyesine, ne ibâdın menâfi'-i hayâtiyyesine muvâfık değildir. Muâmelât-ı hukūkiyye ve ibâdât-ı dîniyyeye karşı vukū bulacak ihmâlkârlıkların hayât-ı beşeriyyede açacağı mühlik rahneleri pek iyi keşfeden İslâmiyet, ihlâl-ı hukūk ve terk-i ibâdâtı şiddetle nehy buyurmuş ve maddî, ma'nevî ukūbetler ta'yîni sûretiyle nehy-i celîlini te'yîd etmiştir. Bu ukūbâtı bize kemâl-i celâletle teblîğ buyurmakta bulunan nusûs-ı kātıa, İlâhiyât talebesinin elbette mechûlü değildir. İhlâl-i hukūk ve terk-i ibâdâtı nehy eden ve bu nehy-i celîlini, maddî ve ma'nevî ukūbetler ta'yîni sûretiyle te'yîd buyuran İslâmiyet'te "ihmâlkârlık" ma'nâsına bir "müsâmaha" ta'bîrini İslâmiyet'e değil, kendi ifâdesine âid bir "müsâmaha" olmak üzere telâkkī etmelerini İlâhiyât talebesine tavsiye etmek nâ-kābil-i ihmâl bir vazîfemizdir.

Biz, "müsâmaha" ta'bîrini talebe tarafından telâkkī edildiği zannolunan ma'nâ ve maksada haml etmek istemiyoruz. Fakat nasıl bir ma'nâ ve maksada haml olunmak lâzım geleceğini de kat'î sûrette bilemiyoruz. Fi'l-hakīka, İslâmiyet'in ta'bîrât-ı teşrî'iyyesi miyânında "müsâmaha" ta'bîriyle, ilm-i belâğatta beyân olunan "tekârun fi'l-hayâl" cihet-i câmiasındaki münâsebet-i hayâliyye derecesinde münâsebetdâr bulunan bazı ta'bîrât-ı teşrî'iyyeye tesâdüf edilebilir. Ez-cümle teysîr, ruhsat, iftâ, istihsân, kıyâs ve ibâha ta'bîrât-ı teşrî'iyyesi der-hâtır olunabilir. Fakat bu ta'bîrâtın hiçbiri müderris-i muhteremin "müsâmaha" ta'bîriyle ifâde etmek istediği ma'nâ ve maksadı ifâde etmez.

İslâmiyet'te biri umûmî, diğeri husûsî olmak üzere iki nevi' teysîr vardır. Umûmî teysîr İslâmiyet'in mâhiyet-i umûmiyyesine, husûsî teysîr de hâdîsât ve mesâil-i cüz'iyyeye âiddir.

Teysîr-i umûmî: Ahkâm-ı İslâmiyyenin tabîat-ı beşeriyyeyi ne cezb, ne de def' etmeyecek bir hâl-i i'tidâlde teşrî' buyurulmuş bulunmasıdır. Müderris-i muhteremin, müsâmahadan teysîr-i umûmî ma'nâsını kasd etmiş olmasına iki mâni' vardır: Evvelen, mâhiyet-i İslâmiyyedeki teysîr-i umûmî tebeddül etmiş değildir ki müderris-i muhteremce mûcib-i şikâyet olsun. Sâniyen; bu teysîr-i umûmî muâmelât ve ibâdât-ı İslâmiyyede bir müsâmahakârlık değil, bir ihtimâmkârlıktır. Müderris-i muhteremin şikâyeti ise ihtimâmsızlığa değil, müsâmahasızlığa müteveccihtir. Teysîr-i husûsî si'a-i hâl zamanında menhî ve memnû' bulunan hâl ve hareketlere zarûret-i hâl zamanında rûhsat verilmiş bulunmasından ibârettir. İslâmiyet'in muâmelâtta ve hatta ibâdâtta ve ilâve edelim ki hatta i'tikādiyâtta fakat zarûret-i hâl zamanında müstenid bulunduğu bu teysîr-i husûsîye de halel gelmiş değildir. Binâenaleyh bu noktadaki amel-i tebeddülde müderris-i muhteremin şikâyetine, husûsiyette müsâmahanın bu ma'nâya haml edilmesine mâni'dir. Çünkü umûmî bir müsâmahasızlıktan müştekî bulunuyor.

Tarîk-i iftâ tarîk-i kazâya nisbetle vüs'atlicedir. Çünkü müftü tabîat-ı hâdiseye ve zât-ı maslahata nazaran fetvâ verir. Fakat kādî hâdisenin esbâb-ı sübûtiyyesini taharrî ve tedkīk eder. Kādînin bu tarz-ı kazâsı şübhesiz bir takyîd ve takayyüddür. Ne çâre ki ihkāk-ı hak kaziyyesi bu takyîd ve takayyüdü zarûrî kılmaktadır. Müftü hâdisâta esbâb-ı sübûtiyye aramak kaydından âzâdedir. Onun için "tarîk-i iftâ tarîk-i kazâdan vüs'atlicedir." diyoruz. Müsâmaha ta'bîrinden tarîk-i iftâdaki vüs'at ma'nâsını anlamamıza da kuvvetli mâni'ler vardır. Evvelen tarîk-i iftâ el-yevm yine ayn-ı tarîk-i iftâdır. Sâniyen; müftünün yalnız tabîat-ı hâdiseye hasr-ı nazar etmesi bir müsâmahakârlık değildir. Tarîk-i istihsân da tarîk-i kıyâsa nisbetle bir rûhsat-ı teşrî'iyye addolunabilir. Kıyâsta hükm-i mansûsun illet-i sübûtiyyesiyle takayyüd vardır. İstihsânda hükm-i mansûsun illet-i sübûtiyyesiyle takayyüd yoktur. Hâdise-i istihsâniyyenin kendi mâhiyet-i husûsiyyesine ve mâhiyet-i husûsiyyenin illet-i müstakıllesine infâz-ı nazar edilir. Ta'lîl bizzât tarîki ta'lîl bi'l-vâsıta tarîkinden daha vüs'atlidir. Müsâmahanın ifâde ettiği ma'nâ ve maksad, istihsân ile de ifâde olunamaz. Çünkü istihsânda hâdisenin husûsiyetine ihtimâm maksadı mündemictir. Sonra tarîk-i istihsan da kemâ kân bâkīdir. Binâenaleyh sâik-i şikâyet olmak kābiliyetini hâiz değildir. Daha sonra tarîk-i istihsan tarîk-i hastır. Müderris-i muhteremin istediği müsâmahakârlık ise umûmîdir. Tarîk-i kıyâs da hadd-i zâtında bir tarîk-i tevsî'dir. Fakat müsâmahayı tarîk-i kıyâs ile tefsîr etmek de imkânsızdır. Çünkü kıyâs tarîki de husûsî bir tarîktir. Sonra tarîk-i kıyâs bir tarîk-i tahdîd değil, bir tarîk-i tevsî'dir. Daha sonra bu tarîk-i tevsî'i küşâd eden ulemâ-yı İslâm'dır. Binâenaleyh müderris-i muhteremin ne kıyâs ma'nâsınca müsâmahasızlıktan, ne de ulemâ-yı İslâm'ın kıyâs tarîkiyle İslâmiyet'i tahdîd ve takyîd etmiş olmasından müştekī bulunmasına mahal ve mahmil-i sahîh yoktur. Tarîk-i kıyâsı eğer bir tarîk-i tahdîd ve takyîd telâkkī edecek ise, bu telâkkīsi ictihâda asabiyet derecesindeki tarafdârlığıyla bâriz bir tenâkuz teşkîl eder! İslâmiyet'te bir de ibâha tarîk-i teşrî'iyyesi vardır. Fakat ibâha sâhası ne hukūk-ı şahsiyyeye ne de hukūk-ı umûmiyyeye zararı dokunmayan hâl ve hâdiseler sâhasıdır. Bununla beraber ibâha tarîki de bir tarîk-i husûsîdir. Binâenaleyh İslâmiyet'teki ibâha-i husûsiyye de müsâmahanın ter-

cümân-ı ifâdesi olamaz. Müsâmahanın lisân-ı ifâdesine tercümânlık edecek yegâne bir vâsıta-i ifâde vardır: İbâha-i umûmiyye!.. Hayfâ ki İslâmiyet'te **[181]** ibâha-i umûmiyye yoktur. Hattâ efrâd-ı beşer miyânından ibâha-i umûmiyye âfet-i müdhişe ve mühlikesini kaldırmak İslâmiyet'in gāyât-ı esâsiyyesinden en mühimmini teşkîl eder. Bu i'tibâr ile müderris-i muhteremi ibâha-i umûmiyye tarafdârı olmak üzere telâkkī etmeye dilimiz varmıyor ve gönlümüz râzı olmuyorsa da kendi hâl ve kavilleri kendisini böyle bir zan ve şübhe altında bulunduracak isti'dâdı hâiz bulunuyor. Meselâ; ictihâda hâhişker olması, tarîk-i ictihâd olmak üzere tarîk-i müsâmahayı ta'kīb etmek istemesi, müsâmahayı, nâkābil-i mukāvemet hâlât ve hâdisât-ı câriyyenin İslâmiyet'le alâkalarını kesmek sûretiyle evvelce tefsîr etmiş bulunması gibi! Müderris-i muhteremin muhtelif ifâdelerinden çıkmak isti'dâdını hâiz bulunan ibâha-i umûmiyye tarafdârlığı netîcesi eğer muhrik-i vicdân ve iz'ân bir netîce ise:

اخذت ناراً بیدی وضعتهافی کبدی
الی من اشکو یاسیدی احرقت قلبی بیدی [1]

diyerek tevbîh-i nefs etmek hakkı bi't-tabi' kendisine âiddir.

Yahya Afif

MÜESSESÂT-ı HAYRİYYEMİZ NE HÂLDE?

İlk inkılâb-ı idârî mebde'inden beri geçirdiğimiz uzun seneler içinde o senelerin mikdârından ziyâde cem'iyet-i hayriyyeler teşekkül etti. Bu cem'iyetler gerek isimleri ve gerek istihdâf eder gibi göründükleri gāyeleri itibarıyla hâiz-i ehemmiyet ve kıymet bulunuyordu. Memlekette cem'iyet-i hayriyyeler vâsıtasıyla görülecek o kadar işler var idi ki müteşekkil bulunan cem'iyetlerin adedi o işleri görmeye kâfî değildi. Bizim de derdini anlayarak tedâvîsine çalışan bir cem'iyet-i medeniyye hâline irtikā etmemizi isteyenler daha birçok husûsî cem'iyet-i hayriyyeler teşekkül etmesini istiyordu. Hayfâ ki mevcûd cem'iyet-i hayriyyelerin ömürleri de serî'u'z-zevâl günlerin ömürleri kadar kısa oldu. Günlerin ömürlerine hitâm veren zılâm-ı leyâlî gibi, zılâm-ı inhilâl da müessesât-ı hayriyyenin ömürlerini az zaman içinde nihâyete erdirdi. Onların yaşamalarına iki hâl ve hareket mâni' oldu. Biri geçici bir nev-heveslik, diğeri muhît-i ictimâînin temâyülât-ı rûhiyyesine aykırı olan hâl ve hareketler… Biz, nev-heveslik husûsunda çocuklara benziyoruz ve tuttuğumuz işlerde çocuk oyuncaklarına benziyor! Neyi görür isek ona heves ederiz. Ve onunla bir müddet eğlendikten sonra hevesimiz geçer, yeni bir eğlence isteriz. Ondan da bıkarak üçüncü bir eğlence bulmak meyline mübtelâ oluruz. Medrese ta'bîrince (وهلم جراً) ?. [2]

Böyle geçici hevesâtın sevkiyle teşekkül eden cem'iyetler akāmete mahkûmdur. Bizde teşekkül eden cem'iyetlerin tûl-i ömr ile muammer olamamasının sebeblerinden biri de geçici hevesâta müstenid bulunmalarıdır. Ve bizdeki cem'iyetlerin yaşayamaması hevesâta müstenid teşebbüsâtın müsmir olamayacağına delîl-i kâfîdir. Teşebbüsâtta muvaffakiyet ikdâm ve sebâta vâbestedir. Arabların (من تبت نبت) derler. Bir Türk şâiri de bu sözü:

Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar

diye tercüme etmiştir. İkdâm ve sebâta müstenid teşebbüsler ancak şecer-i nâbit gibi köklü kanâatlerden husûle gelebilir. Teşebbüs için kanâat ve teşebbüste muvaffak olmak için de hüsn-i niyyet lâzımdır. Biz ekseri teşebbüslerimizde ne kanâat, ne de hüsn-i niyyet sâhibi değiliz. Onun için teşebbüsâtımızda ikdâm ve sebât göstermiyoruz. Gösterdiğimiz gayr-ı ciddî ikdâm ve sebâtlarımızda da muvaffak olamıyoruz. Ekserimizin bir cem'iyet-i hayriyye teşkîline teşebbüsü veyahud mevcûd bir cem'iyete intisâbı, yâ sevk-i menfaat, yahud hiss-i iştihâr netîcesidir. Gayr-ı ciddî ve gayr-ı samîmî hâl ve hareketler insanı menzil-i maksûda îsâl edemez.

Bizim samîmîyetten, ciddiyetten âzâde, nümâyiş ve âlâyiş hisleriyle meşbû teşebbüsât-ı hayriyyemzi akāmete mahkûm eden bir hâl ve hareketimiz de muhît-i ic-timâînin temâyülât-ı rûhiyyesini nazar-ı i'tibâra almaktan gāfil bulunmamızdır. Netîcesi umûma âid te-şebbüsâtta muvaffak olmak umûmun müzâheretini celb etmeye mütevakkıftır. Hattâ bazı teşebbüsât-ı husûsiyye bile umûmun müzâheretine nâil olmadıkça muvaffakiyetle netîcelenemez. Bizim cem'iyât-ı hayriyyemiz umûmun müzâheretini celb edemediği veyahud celb etmek tarîkini bilemediği için tulû'u akabinde gurûba mahkûm oluyor. Cem'iyetler maddî ve ma'nevî himâyelerle yaşayabilirler. Nâil-i himâye olmanın yegâne çâresi teşebbüsâtın temâyülât ve hissiyât-ı umûmiyyeye tevâfuk etmesidir. Teşebbüsâtta temâyülât ve hissiyât-ı umûmiyyeyi nazar-ı i'tibâra almamak yahud almak ihtiyâcını duymamak gayr-ı şuûrî bir hâl ve hareket olur. Muhît-i ictimâîler ferdlerin cihâz-ı hazmiyyesine benzer. Her ferdin midesi her madde-i gıdâiyyeyi hazmedemediği gibi, her muhît-i ictimâî de her hâl ve hareketi hazmetmek istidâdında değildir. Ve her midenin hazmedemediği madde-i gıdâiyyeyi hârice atması nasıl bir emr-i tabîî ise, her muhît-i ictimâînin hazmedemediği her hâl

[1] "Ateşi elimle aldım, ciğerime koydum. Kalbimi elimle yaktım, kime şikayet edeyim yâ Seyyidî (ey efendim)."

ve hareketi nefret ve istikrâh ile karşılaması da öylece tabîî ve zarûrîdir. Binâenaleyh her ferde kendi cihâz-ı hazmiyyesinin kābiliyet-i hazmiyyesine göre mevâdd-ı gıdâiyye vermek bir zarûret-i tıbbiyye olduğu gibi her muhît-i ictimâînin temâyülât ve hissiyâtına göre hâl ve hareketlerde bulunmak da bir zarûret-i ictimâiyyedir. Bizim muhît-i ictimâîmiz dinî ve ahlâkī duygulara tevâfuk etmeyen hâl ve hareketleri hiss-i **[182]** nefret ve istikrâh ile karşılar. Muhît-ictimâînin nefret ve istikrâh ile karşıladığı hâl ve hareketler ile ne ferdler, ne de husûsî cem'iyetler te'mîn-i muvaffakiyet edemez. Memleketimizde el-yevm mevcûd bulunan birkaç cem'iyet-i hayriyyenin, muhît-i ictimâînin temâyülât-ı dîniyye ve ahlâkiyesine göre hareket etmediklerinden dolayı dûçâr-ı inhilâl olan selefleri-nden ibret alarak teşebbüslerini muhît-i ictimâînin dînî ve ahlâkī telâkkīyâtına tevfîk etmeye çalışmaları lâzım gelirken bilakis temâyülât-ı umûmiyyeye pek aykırı hâl ve hareketlerde bulundukları görülmektedir.

Bu cem'iyetlerin başucunda olmak üzere Türk Ocaklarını zikredebiliriz. Türk Ocakları memleketimizde hemen hemen ilk def'a teşekkül etmiş ve her nasılsa şimdiye kadar yaşayabilmiş yegâne bir cem'iyettir. Fakat yaşayışı nesilsiz ferdlerin yaşayışı gibi akāmetli bir yaşayıştır. Türk milletinin husûsî cem'iyetler vâsıtasıyla yapılacak çok işleri var idi. Türk Ocakları Türklüğe hizmet etmek yolunu bilseydi ve gāyesi muayyen bir tarîk-i mesâî ta'kīb etseydi, çok hizmetler îfâ edebilirdi. Fakat Türk Ocakları gāyesiz bir yol tuttu. Gāyesiz bir yolda yürürken kâh sağa, kâh sola saparak kendisinin bir hatt-ı müstakīm yolcusu olmadığını Türk muhît-i ictimâîsine anlatıverdi. Türklerde milliyet hislerini uyandırmaya çalışırken Türk olmayan anâsır-ı İslâmiyyede milliyet hislerini uyandırmak sûretiyle iftirâklarını mûcib olan avâmil-i müessireden biri idâdına girdi. Neşrettiği mecmûalar, makāleler ve merkez-i umûmîde verdiği ve kadınlarla erkeklere verdirdiği konferanslarla Türklerin hissiyât-ı İslâmiyyesini rencîde etmek gafletini gösterdi. Arab ve Arnavud unsur-ı İslâmîlerini Türklük hâricine atmaya çalışırken Macarlar ve Bulgarlar gibi hâricî ve gayr-ı İslâmî unsurları Türklere kardeş yapmak gayretine düştü. Onun için Türklerin ne gençlerini, ne de ihtiyârlarını etrafına toplayamadı. Türk Ocaklarına gidenler Türklerle maddî ve ma'nevî alâkaları olmayan kimselerdi. Onlar da aydan aya aldıkları paraların Türkcüleri idi. Anâsır-ı İslâmiyye parçalandıktan sonra artık görülecek başka bir işi kalmadığına kanâat getirmiş olmalı ki şimdi ömrünü, çalgılı, şarkılı, danslı, çaylı erkek ve kadın eğlenceleri tertîb etmekle geçirmeye çalışıyor! Geçenlerde İstanbul'a gelen Macar Kardeşler'e verilen ziyâfette Türk kadınlarına çaldırılan çalgıların, terennüm ettirilen şarkıların vâsıta-i i'zâz ve ikrâm ittihâz edilmesi Türkleri Türk Ocaklarından kaçındıracak pek fenâ bir hâl ve harekettir. Türklere maddî ve ma'nevî müsbet bir hizmet îfâ edemeyen Türk Ocaklarını hiç olmazsa, Türk hey'et-i ictimâiyyesinin fezâil-i ictimâiyye ve ahlâkiyyesini ihlâlden tevakkī sûretiyle menfî bir hizmet îfâ etme[me]si pek şâyân-ı temennîdir.

Türk Ocakları şimdiki halinde bir cem'iyet-i hayriyye mâhiyetinde değildir. Ne zaman cem'iyet-i hayriyye hâline gelir ve ne zaman Türk hey'et-i ictimâiyyesinin dinî ve ahlâkī duygularına muvâfık bir hatt-ı hareket ta'kīb ederse o zaman Türklerin genç ve ihtiyârlarını etrâfında toplamaya muvaffak olur ve Türk hey'et-i ictimâiyyesi de ancak o zaman Türk Ocaklarından fâide bekleyebilir.

Himâye-i Etfâl Cem'iyeti de Türk Ocakları gibi muhît-i ictimâînin dinî ve ahlâkī duygularına tamâmen aykırı hâl ve hareketlerde bulunuyor. Onun da çalgılı, şarkılı, kadınlı, erkekli oyunlar, eğlenceler tertîb ettiği, bahçelerde gece baloları verdiği görülüyor, matbûât sütunlarında okunuyor. Himâye-i Etfâl Cem'iyeti Türk Ocaklarına hiç de benzemeyen bir kıymet ve ehemmiyeti hâizdir. Uzun seneler müddetince tevâlî eden harblerin anasız,babasız, kimsesiz bıraktığı Türk çocuklarını, fakr u zarûretten dolayı dul anaların sokağa attığı Türk yavrularını âğûş-ı himâyesine alan bir cem'iyet şübhesiz en hayırlı bir cem'iyettir. Ve öyle bir cem'iyet-i hayriyyeye müzâheret etmek Türk hey'et-i ictimâiyyesinin en insanî, en medenî ve en hayâtî bir vazîfesidir. Türk hey'et-i ictimâiyyesinin emn ü i'timâdını, hüsn-i nazarını celb etmek sûretiyle müzâheretini kazanmaya çalışmak da Himâye-i Etfâl Cem'iyeti'nin ihmâl edemeyeceği bir vazîfedir. Çalgılı, şarkılı kadın ve erkek eğlenceleri vâsıtalarıyla ancak mahdûd mikdârdaki hevesât-ı nefsâniyye erbâbının müzâhereti kazanılabilir. Hâlbuki bu değirmen o kadar az su ile dönmez. Bütün hey'et-i ictimâiyyenin müzâheretine nâil olmak ihtiyâcı vardır. Müzâheret-i umûmiyye ancak dinî ve ahlâkī vesâit ve teşebbüsât ile te'mîn olunabilir. Himâye-i Etfâl Cem'iyeti'nin gayr-ı dînî ve gayr-ı ahlâkī oyunlar ve eğlenceler ile te'mîn-i gāye etmeye çalıştığını gören sâfiyet-i ahlâkiyye ve âdâb-ı İslâmiyye tarafdârları böyle hâl ve hareketleri uğursuzluk alâmeti telâkkī ederler. Böyle bir telâkkīye meydân vermek müzâheretten mahrûmiyete kâfî gelir. Maslahatın ehemmiyeti ve gāyenin ulviyeti Himâye-i Etfâl Cem'iyeti'ne pek ağır vazîfeler tahmîl etmektedir. Etfâli himâye etmek vatanî, millî, ahlâkî, ictimâî vazîfelerin mühimlerinden ve en büyüklerindendir. Himâye-i Etfâl Cem'iyeti'nin gayr-ı meşrû' vâsıtalarla ile îfâ-yı vazîfeye çalışması muvaffakiyetsizliğin en kuvvetli bir âmilidir.

Bu cem'iyet-i hayriyyemizin gayr-ı dînî ve gayr-ı ahlâkī hâl ve hareketler yüzünden etfâl-i memleketi himâye-i umûmiyyeden mahrûm bırakmaması da pek ziyâde temennî edilecek bir hâl ve harekettir.

Memleketin pek ziyâde muhtâc bulunduğu cem'iyet-i hayriyyelerden biri de Hilâl-i Ahmer Cem'iyet-i Hayriyyesi'dir. Denilebilir ki millet ve memlekete en çok fâidesi dokunan cem'iyet Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'dir. Bu cem'iyet-i hayriyyemizin orduya, fukarâ-yı millete, muhâcirîn-i İslâmiyyeye îfâ ettiği hizmetler, ibrâz ettiği **[183]** muâvenetler dâimâ lisân-ı şükrân ile yâd ve tebcîl edilecek derecede hâiz-i kıymet ve ehemmiyettir. Ve en çok nâil-i himâye ve müzâheret olan cem'iyet-i hayriyyemiz de Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'dir. Muhtelif ihtiyâcâta, ancak zengin bir devlet hazînesinden çıkabilecek mikdârda sarf ettiği mebâliğ ve malzeme bu cem'iyet-i hayriyyenin hey'et-i ictimâiyyemizin ne derecede nâil-i muâvenet ve müzâhereti bulunduğunu göstermeye kâfidir. Fakat şurasını da söylemeye mecbûruz ki bu muâvenet ve müzâheretin derecesi ne hey'et-i ictimâiyyemizin azameti, ne cem'iyet-i muhteremenin vüs'at-i hizmetiyle mütenâsib değildir. Matlûb ve lüzûmu derecede nâil-i muâvenet ve müzâheret olamamasının sebebi de cem'-i iâne husûsunda mürâcaat ettiği bazı vâsıtaların muhît-i ictimâîmizin dînî ve ahlâkī duygularına mülâyim gelmemesidir. Bu husûsta en muvaffakiyetli iâne vâsıtaları dînî ve ahlâkī vasıtalardır. Husûsî risâleler, beyânnâmeler neşretmek, matbûâta makāleler yazmak ve yazdırmak, cevâmi'-i şerîfe kürsülerinde vaaz ve nasîhat ettirmek vâsıtalarıyla hey'et-i ictimâiyyenin hamiyet ve gayretine mürâcaat etmek bütün cem'iyet-i hayriyyelerin tutacakları en muvaffakiyetli bir yoldur. Fakat muhît-i ictimâînin dînî ve ahlâkī duygularına mülâyim gelmeyen hâl ve hareketler ile te'mîn-i muvaffakiyete çalışmak vesâit-i ma'kūle ve makbûlenin de te'sîrâtına mâni' olur. Muhît-i ictimâînin temâyülât ve hissiyât-ı rûhiyyesi hâricine çıkan cem'iyetler su hâricine çıkan balıkların dûçâr olacakları âkibete dûçâr olurlar!

Hilâl-i Ahdar Cem'iyet-i Hayriyyesi sâir cem'iyet-i hayriyyelere nümûne-i imtisâl olacak bir ağırbaşlılık gösteriyor. Ve yalnız onun dînî ve ahlâkī duygulara aykırı hâl ve hareketi görülmüyor. Yegâne vâsıtası neşriyât-ı hayr-hâhânedir. Bir vâsıta-i gayr-ı ma'kūle ve makbûleye mürâcaat ettiğine muttali' değiliz. Eğer onun da dînî ve ahlâkī duygulara mugāyir teşebbüsleri, hâl ve hareketleri varsa onun da muvaffakiyetinden şübhe etmek hakkını hâiziz. Fakat hepsine evvel-emirde yine muvaffakiyet temennî ederiz.

MUALLİMLER CEM'İYETİ'NDEN BİR İ'TİZÂL!

Geçen Cumartesi günü toplanan Muallim Mektepleri Me'zûnları kongresinde asrî bir hâdise vukūa gelmiştir. Muallimîn hey'et-i müctemiası, nizâmnâmesinin bazı maddelerini müzâkere ederken bir mes'eleden dolayı aralarında bir ihtilâf hâsıl olmuştur. Muallimîn Cem'iyeti'nin teklîf ettiği muaddel nizâm[nâme]de şöyle bir fıkra varmış:

"Cem'iyetin maksadı, terbiye ve tedrîsâtta nesl-i âtînin asrî irfân, millî mefkûre ile mücehhez, dîndâr, vatanperver unsur-ı faâl olarak yetişmelerini te'mîne çalışmaktır."

Kongrede hâzır bulunan muallimlerden Sadreddin Celal Bey bu fıkradaki "dîndâr, vatanperver" kelimelerinin kaldırılarak yerlerine "cumhûriyetci" kelimesinin konulmasını teklîf etmiş ise de kabûl olunmamıştır. Teklîfinin kabûl olunmamasından canı sıkılan Sadreddin Celal Bey 23 Temmuz târîhli *Son Telgraf* gazetesinde şedîdü'l-meâl bir makāle neşretmiştir. Bu makālesinde iki hedef-i hücûmu görülüyor: Biri diyânet tarafdârlığı gösteren muallimler, diğeri de bizzât diyânettir. Muallimleri eski kafalıkla, cehâletle, taassubla, cumhûriyet aleyhdârlığıyla tezyîf ve ithâm ediyor. Dûçâr-ı ta'arruz ve tecâvüz olan muallimlerin müdâfaa-i nefs etmeleri bi't-tabi' kendilerine âid bir vazîfedir. Taarruzun değeri nisbetinde bir cevâb da vermişlerdir. Dûçâr-ı tecâvüz olan diyâneti müdâfaa etmek de bizim vazîfemizdir. Din kelimesinin nizâmnâmede ibkā edilmesinden dîk-i sadra uğrayan Muallim Sadreddin Celal Bey, diyânete şu ifâdelerle ta'arruz etmeye başlıyor:

"Türk Cumhûriyeti'nin, saltanat ve hilâfete yardakçılık eden ve halkın cehâlet ve dalâlet içinde kalmasına başlıca âmillerinden din de dâhil olduğu hâlde hiçbir kuvvetten korkusu da yoktur."

Biz, cehâlet ve dalâleti halkta değil, Sadreddin Bey'de görüyoruz. Dinin kimseye yardakçılık etmediğini ve edemeyeceğini bilmeyen ve bilmek isti'dâdını hâiz olmayan bir muallimi cehâletle tavsîf etmek bile az gelir. Dalâletin dindârlıkta değil, dinsizlikte aranılması lâzım geleceğini idrâk edemeyen ve idrâk etmesine de kasâvet-i kalbiyyesi mâni' olan bir muallimi dalâletle tavsîf etmek de yine az gelir. Din kimseye yardakçılık etmez ve yardakçılık edenleri de sevmez. Yardakçılığı bizzât Sadreddin Bey herkese yapamaya çalışıyor. Fakat mebzuliyeti hora geçmesine mâni' oluyor!

"Dindâr ta'bîri de fazla ve tehlikelidir. Laik bir cumhûriyet vatandaşlarını dinî hissiyât ve i'tikādlarıyla meş-

gül olmaz. Dini devletin müdâhalesi hâricinde sırf bir emr-i vicdânî olarak kabûl ve telâkkī eder."

Dindârlık ta'bîri fazla değil, dindâr bir hey'et-i ictimâiyye miyânında maa'l-esef bulunduğu anlaşılan Sadreddin Bey gibi ferdler fazladır. Dindârlık intizâm ve inkıyâd-ı ictimâî âmilidir. Sadreddin Bey gibi komünist değildir ki tehlikeli olsun. Laik kaydı kavânîn-i mevzû'amızda yoktur. Onu cumhûriyete fuzûlî olarak izâfe edenler Sadreddin Bey gibi laikçilerdir. Hükûmet-i Cumhûriyye laikçiliği benimseyecek olursa, kendi şahsiyet-i ma'neviyyesine münhasır kalır. Şahsiye-i ma'neviyyesinin laikçi olması ahâlînin dinî hissiyât ve i'tikādâtıyla meşgül olmamasını îcâb etmez. Hükûmet kendi şahsiyet-i ma'neviyyesinin husûsî prensiplerine göre değil, kendisinden kuvvet aldığı ve nâmına idâre-i hükûmet ettiği halkın maddî ve ma'nevî ihtiyâcâtına göre davranmak mecbûriyetindedir. **[184]** İhtiyâcât-ı dîniyyesinin tatmîni halkın en şedîd arzûlarındandır. Hükûmet hissiyât-ı dîniyyeyi himâye etmeyerek herkesin vicdânına bırakacak olursa, Sadreddin Bey'in vicdânı gibi vicdân sâhibleri çoğalır. Öyle vicdân sâhiblerinin çoğalması en büyük bir ma'siyet-i ictimâiyye olur.

"Diğer cihetten asrî irfânı, dinî hurâfelerle te'lîf etmek ahkâmını da görmüyoruz."

Laik muallimin en çok cehâleti ve dalâleti bu sözünde görülüyor. Din ilm-i mahzdır ve ilmin en kuvvetli hâmîsidir. Din iyiliği âmir ve kötülüğü mâni'dir. İyiliği emr ve kötülüğü men' etmek en büyük bir fazîlettir. Fazîlet hurâfe değildir. Fazîlete hurâfe demek katmerli bir hurâfedir. Fazîlete hurâfe diyen Sadreddin Bey acaba rezîlete mi fazîlet diyor, yoksa nazarında hiçbir fazîlet yok mudur?! Eğer böyle ise bizzât kendisi maddiyât ve ma'neviyâtıyla beraber hurâfe mâhiyetine girmiş oluyor! Asrî irfân ile diyânet arasını te'lîf en kolay bir mes'eledir. Fakat o iki fazîlet ile Sadreddin Bey'in aralarını bilmem ki Cem'iyet-i Akvâm te'lîf edebilir mi?.. Hiç de zannetmiyoruz!

"Din ve devlet işlerinin yek-diğerinden ayrılması tabiî ve zarûrî bir sûrette din ve mektebin ayrılmasını îcâb ettiriyor. Din derslerini mekteplerden kaldırmak dinî terbiyeyi tamâmıyla âilelere bırakmak laik cumhûriyetin zarûrî bir netîcesidir."

Dinî dersleri mekteplerden kaldırmak hiç de cumhûriyetin zarûrî bir netîcesi değildir. Dünyânın hiçbir tarafında öyle bir cumhûriyet yoktur. Kendisi bütün bir hey'et-i ictimâiyyeye muhâlefet ettiği gibi bizdeki cumhûriyetin de bütün cumhûriyetlere uymamasını mı istiyor. Kendisin Muallimîn Cem'iyeti'nden ayrılabilir, fakat hükûmet cem'iyet-i düveliyyeden ayrılamaz. Çünkü bu asırda münferid yaşamak imkânı yoktur. Yunan hükûmeti bizden sonra i'lân-ı cumhûriyyet etti. Fakat mekteplerinden dinî dersleri kaldırmadı. Ve orada kaldırılmasını isteyen hiçbir muallim zuhûr etmedi. Atina'dan *Akşam* gazetesine gelen bir telgrafa nazaran yeni teşekkül eden cumhûriyet kabinesinin resm-i tahlifi reîs-i cumhûrla Atina metrepolidinin huzûrlarında icrâ edilmiştir. Böyle bir muâmele bizde cereyân etseydi, acaba Sadreddin Bey hiddetinden dîk-ı sadr hastalığına tutularak füc'eten dâr-ı bekaya mı gidecek idi? Mektebi, medresesi olmayan âileler çocuklarına ne sûretle ulûm-ı dîniyye okutabilir? Her âile reisi ulûm-ı dîniyye muallimi değildir. Her çocuğun velisi ulûm-ı dîniyye muallimi bulamaz. Herkes dini bir muallim tutmak iktidâr-ı mâlîsini hâiz olamaz. Ahâlîden maârif vergisi alan bir hükûmet mekteplerden dinî dersleri nasıl kaldırabilir? Sadreddin Bey gibi komünistler öyle yapabilir. Fakat bu memleket komünist memleketi değildir. Rusya yolları bu komünist muallime her ân küşâdedir!

"Devletin resmî dini dîn-i İslâm'dır, maddesinden muallimlerin kuvvet almaları kat'iyyen doğru olamaz. Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun tanzîmi esnâsında bu mes'ele hakkında matbûâtta gāyet harâretli münâkaşalar olmuş, laik cumhûriyetin resmî bir dini olamayacağı ve bu maddenin mürteciler tarafından cumhûriyete karşı bir tehdîd ve tahrîb silahı olarak kullanılabileceği söylenmişti. Muhakkaktır ki inkılâbın rehberleri maddeyi istemeye, istemeye sırf muhâfazakârlara bir ta'vîzât olmak üzere koymaya râzı olmuşlardı. Fakat bunda ne kadar hatâ etmişler. Bugün bu endîşelerin tahakkuk ettiğini görüyoruz. Bugün bu silahtan maa'l-esef herkesten evvel muallimlerin istifâde etmek istediklerine şâhid oluyoruz."

Coşkun ve taşkın veyahud dalgın ve şaşkın muallim bir taraftan mekteplerde ilm-i dîn okutulmasına, diğer taraftan da Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'na devletin [dininin] dîn-i İslâm olduğu maddesi konulmuş olmasına hiddet ediyor! Tuhaftır ki bu hiddetini laik cumhûriyet prensiplerine sadâkat nâmına gösteriyor! Cumhûriyete, bu tarzdaki dostluğunun en büyük bir düşmanlık olduğundan gāfil bulunuyor! Bize, mekteplerden ilm-i dîn derslerini, Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'ndan da o maddenin kalkmasını istemek kadar cumhûriyete düşmanlık olamaz. "Şuûrsuz dostluk şuurlu düşmanlığa rahmet okutturur." Darb-ı meseli ne kadar doğru bir söz imiş… Hükûmet, Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'na, o maddeyi istemeye istemeye koymuş ise ve bu tarz-ı hareketi bir hatâ ise, hükûmete o hatâyı irtikâb ettiren saygı bu saygısız muallime bir ders-i ibret değil midir?!

"Son kabûl edilen ders programları tedkīk edilecek olursa Vekâlet'in bu gāyeye doğru oldukça mühim bir adım atmış olduğu sarâhaten görülüyor."

Maârif Vekâleti mekteplerden ilm-i dîn derslerinin kaldırılması gâyesine doğru mühim bir hatve atmiş ise, Sadreddin Celal Bey'in Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda öyle bir madde bulunmasına i'tirâz etmesi doğru olur. Mekteplerden dinî derslerin kaldırılması o maddenin hiç fâide-i ilmiyyesi olamayacağını gösterir. Ve muallim-i mûmâ-ileyhin dediği gibi ancak bir ta'vîz mâhiyetine girer. Bu cihet herkesçe anlaşıldıktan sonra o maddenin ibkāsında artık hiçbir ma'nâ ve maksad kalmaz. Fakat biz öyle zannediyoruz ki ilm-i dîn derslerinin mekteplerden kaldırılması laik cumhûriyet prensibi îcâbâtından değil olsa olsa şahsî prensipler iktizâsındandır. Fakat ne kadar tuhaftır ki makālesinin bir fıkrasında muallimlerden daha inkılâbcı olduğunu söylediği Maârif vekîlinin birden bire kaldırmadığı ilm-i dîn derslerini muallim-i mütecâsir bir hamlede kaldırıp atmak istiyor!

"Şimdi bütün bu münakaşalardan çıkardığı pek acı netîce şudur: Bugün maa'l-esef Vekâlet, muallimlerimizin hattâ âlimlerimizin birçoğundan daha inkılâbcıdır. Her memlekette terbiyeciler, tevhîd-i tedrîsât, inzibât, müşterek terbiye gibi ıslâhâtı elde etmek için hükûmetlerle uzun ve çetin mücâdelelere girişmek mecbûriyetindedirler. Hâlbuki bugün hükûmet bütün bunları bize veriyor. Fakat biz onları almak için elimizi uzatmak kuvvet ve kudretini kendimizde bulamıyoruz."

[185] Bu sözler bir mücrimin kendi aleyhindeki i'tirâfâtına benzer bir ifâde mâhiyetindedir. Demek ki başka memleketlerde Sadreddin Celal Bey gibi kanatsız olarak uçmak isteyenler varmış, fakat uçmaya muvaffak olamıyorlarmış! Mâdem ki garb milletlerini taklîde çalışıyoruz, bu husûsta da onları taklîd etmek lâzım gelmez mi? Yoksa her husûsta taklîdciliğin, izzet-i nefs-i millîye ağır geleceğini düşünerek bu husûsta da onların bizi taklîd etmelerine zemîn hazırlamak mı istiyoruz? Garb milletlerinin arkamızdan geleceklerine hiç ihtimâl veremiyoruz. Şu kadar var ki garb milletlerinin arkamızdan gelmediklerini görerek bizim de soldan geri dönmemiz kuvvetli bir ihtimâl ve ümîd dâhilindedir. Mu'allim-i mûmâ-ileyhin böyle menfî bir fâide zemîni hazırlamaya çalışması vatanperverâne bir hizmet telâkkī edilebilir!

"Kongreden ayrılırken acı acı düşündüm. Kongreyi terk ederken çok müteessirdim."

Muallimin bu son sözü nizâmnâmede "dîndâr" kelimesini ibkā eden Muallimîn Kongresi'nden i'tizâl ettiğini gösteriyor. Bu i'tizâlinden dolayı Muallimîn Cem'iyeti'ni mi tebrîk yahud Sadreddin Celal Bey'i mi ta'zîyet etmek lâzım geleceğini bilemiyoruz! Kongreden ayrılırken çok müteessir olduğunu söyleyen bu mu'tezil muallim bedbîn olmadığını da iddiâ ediyor. Çünkü kendi fikrinde bulunan muallimler de varmış, bunlarla er geç vaz'iyete hâkim olacağını zannediyor! Kadîm ve târîhî erbâb-ı i'tizâl bütün kudret-i ilmiyyesine istinâd ettiği halde vaz'iyete hâkim olamamıştır. Sadreddin Celal Bey'in riyâset etmek istediği i'tizâl tâifesi acaba vaz'iyete hâkim olabilecek midir? Bu suâlin cevâbını muhterem muallimler veriyor: "Yalnız beyefendi şuna emîn olalım ki Türk ölmeyecek ve Müslümanlık yaşayacaktır."

Y. A[ayın]**.**

LAİKLİK - LÂ-DİNÎLİK

Hükümete Laiklik İsnâd Olunması Doğru mudur?

Bu hafta yevmî gazetelerin birinde Sadreddin Celal imzâlı gāyet şâyân-ı dikkat bir makāle neşrolundu. Makāle sâhibi, Muallim Mektepleri Me'zûnları kongresinde cem'iyetin gerek eski ve gerek hey'et-i idârenin teklîf ettiği muaddel nizâmnâmesinde "Cem'iyetin maksadı, terbiye ve tedrîsâtta nesl-i âtînin asrî irfân, millî mefkûre ile mücehhez, dîndâr, vatanperver unsur-ı faâl olarak yetişmelerini te'mîne çalışmaktır." İbâresindeki "dîndâr ve vatanperver" ta'bîri çıkarılarak yerine "cumhûriyetçi" kelimesinin konmasını teklîf eder. Bu teklîfe karşı kongreye iştirâk eden muallimler şiddetli mukābelelerde bulunurlar. Birçok münakaşadan sonra "dîndâr ve vatanperver" ta'bîrleri aynen ibkā edilir, fazla olarak bir de "cumhûriyetci" ilâve olunur. Teklîfinin arzû ettiği şekilde kabûl edilmediğini gören Sadreddin Celal Bey fikirlerini matbûât sâhasında da tekrâr ve te'yîd etti.

Sadreddin Celal Bey'e göre: "Cumhûriyet mefkûresini her şeyin fevkinde olarak yeni neslin fikir ve kalblerine yerleştirmek muallimlerin vazîfesidir. Dindâr ta'bîri fazla ve tehlikelidir, asrî irfân dinî hurâfelerle te'lîf edilmez, din derslerini mekteplerden kaldırmak laik cumhûriyetin muktezâsıdır ve Maârif Vekâleti son ders programlarıyla bu gāyeye doğru oldukça mühim bir adım atmıştır. Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'ndaki "devletin resmî dini dîn-i İslâm'dır" maddesi samîmî olarak vaz' edilmeyip sırf muhâfazakârlara bir ta'vîzât olmak üzere istemeye istemeye vaz' edilmiştir…"

Maârif Vekâleti'nin fikr-i hakīkisi mekteplerden din derslerini kaldırmak olduğunu, henüz yeni ders programlarını tedkīk etmiş olmadığımız cihetle bilmiyoruz. Kezâlik devletin dini dîn-i İslâm olduğu maddesinin de inkılâb rehberlerince istenmediğini bilmiyoruz. Acaba hakīkaten böyle midir? Yoksa bir iftirâdan mı ibârettir? Bunun tekzîb ve adem-i tekzîbi doğrudan doğruya kendilerine âiddir. Yalnız bizim bildiğimiz bir şey varsa Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'na herkesin hürmet etmesi lâzım

geldiği ve onun maddelerinden herhangi birisini istihfâf ile amelden iskāt etmeye hiç kimsenin hakkı olmadığıdır.

Biz bu sözlerin ikide bir bazı kimseler tarafından tekrâr edilip durduğunu görüyoruz. Bir devletin hangi şekl-i hükûmeti hâiz olduğunu gösteren Kānûn-ı Esâsî'dir. Herhangi bir dinle alâkası olmayan devletlere laik-lâdinî de denilir. Bizim Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'muzda "devletin resmi dini dîn-i İslâm olduğu" maddesi mevcûd olduktan başka Meclis'in "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzi" ile de mükellef olduğu musarrah olduğu hâlde artık hükûmete laiklik izâfe etmek nasıl olur? Bunu izâfeye hiç kimsenin hakkı olmasa gerek. Velev ki o zât meb'ûs veya vekîl olsa da. Bir adam cumhûriyetimizin laik bir şekle inkılâbını isteyebilir. Fakat laik olduğundan bahsedemez. Çünkü o takdîrde hükûmeti Kānûn-ı Esâsî hilâfında bir şekil ile tavsîf ve kānûnu tahrîf etmiş olur.

Görülüyor ki bu mes'ele arasıra matbûâtta ve mecâliste mevzû'-ı bahs oluyor. Bazıları Kānûn-ı Esâsî'nin bu maddelerinden tegāfül ederek **[186]** "laik cumhûriyetimiz" deyip gidiyorlar. Böyle diyenler ya Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nu -devr-i istibdâdda olduğu gibi- lafzı murâd bir şey addediyorlar yahud söylediklerinin farkında değillerdir. Bu söyleyenler şu bu kimselerden ibâret olsa cehllerine haml olunabilecek. Fakat bazen meb'ûslar ve vekîllerden de bunu söyleyenler oluyor da birçoklarını hükûmetin şekl-i hakīkisi hakkında tereddüde düşürüyor:

- Evet, diyorlar, Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda öyle yazıyor, ama bazı ricâl-i hükûmet böyle söylüyor. Eğer hükûmetimiz laik bir hükûmet olmasa ricâl-i mes'ûle laiklikten nasıl bahsedebilirler?

Bu cihetin mûcib-i hayret ve taaccüb olduğunu biz de kabûl ve i'tirâf ederiz. Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'na herkesten ziyâde ricâl-i hükûmet harfi harfine hürmet ve ri'âyet edecek yerde onu lafzı murâd bir şey addetmesi elbette anlaşılamayan muammalardandır. Biz zannediyoruz ki şekl-i hükûmet hakkında birçoklarını yanlış bir telâkkīye düşüren esbâbın en mühimmi bu olsa gerektir. Bundan başka şekl-i hâzırın laik olduğunu bağıra bağıra şurada burada mütemâdiyen söyleyenlerden hiçbirinin tekzîbe uğramaması da o yanlış telâkkīnin taammümüne bâ'is olmaktadır.

Fakat biz öyle zannediyoruz ki bu yanlış telâkkīnin taammüm ve tevessüü halkın efkârını teşvîş etmekten başka bir şeye yaramıyor.

Halkın "Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nda öyle yazmakla beraber acaba hakīkat-i hâlde hükûmetimiz laik-lâdinî mi oldu?" diye tereddüde düşürülmesinden ne fâide beklenildiğini biz anlayamıyoruz. Kānûn-ı Esâsîler öyle kal'alardır ki onların herhangi tarafından koparılacak bir taş diğer taşları da beraber sürükleyip götürür. Herhangi bir kimse hoşa gitmediği için Kānûn-ı Esâsî'nin herhangi bir maddesini istihfâf edecek olursa vaz'ında onun rızâsı munzam olmadığı için kendisini onunla mukayyed addetmeyecek olsa bunun netîcesi nereye varır? Yalnız Kānûn-ı Esâsîler değil, mevâdd-ı kānûniyye dahi böyle değil midir?

Böyle olduğunu bilmeyen yoktur. Bu kadar basit kavâ'id-i hukūkiyyeye bîgânelik de olamaz. Bunun hilâfında hareket edenler yaptıklarını bile bile yapıyorlar, söylediklerini bile bile söylüyorlar. O hâlde bunların nazarında Kānûn-ı Esâsî'nin o kadar büyük bir kıymeti yok demektir.

– "Kānûn-ı Esâsî sanki nedir? Onu biz yapmadık mı!"

Evet, anladık ama, ona karşı istihfâf hisleri tevlîd etmek de bindiği dalı kesmek demek değil midir?

Sadreddin Celal Bey gibi muallim ve mürebbî olacak bir zât çıkıyor da Kānûn-ı Esâsî'nin falan maddesi istenmeye istenmeye vaz' olunmuştur, onunla ihticâc olunmaz… diyor. Demek ki bu zât halka-i tedrîsindeki çocuklara böyle telkīnâtta bulunacak. Ne kadar acâib ve âmiyâne bir telâkkī! Peki, diğer biri kalkar da başka bir madde hakkında Sadreddin Celal Bey gibi söyleyecek olursa yine böyle hoş görülecek mi?

Garîbi şurasıdır ki Kānûn-ı Esâsî'ye karşı hürmet-i tâmme hissini te'mîn etmekle en ziyâde mükellef olan maârifciler böyle istihfâfkâr cereyânlar ihdâs ediyorlar. Bilmiyoruz, din ile cumhûriyeti yek-diğerine te'lîf kabûl etmeyecek derecede müteârız göstermekteki fâide nedir? Acaba bu taâruz hangi ilmin hangi umdesinden istinbât olunmuştur? Cumhûriyetlerin muktezâsı mutlaka lâ-dinî olmak mıdır? Bir hıristiyan hükûmeti lâ-dinî olabilir. Fakat bir İslâm hükûmetinin herhangi şekilde olursa olsun lâ-dinî olmasına imkân yoktur. İslâm hükûmetinin din ile kat'-ı alâka etmesi, ahkâm-ı İslâmiyyenin mu'attal kalması demektir. Müslümanlar müslüman oldukça Müslümanlık ahkâmının mu'attal kalmasına elbette râzı olmazlar. Meğer ki def'ine kudretyâb olamadıkları bir cebr ve istîlâya ma'rûz kalalar. Meselâ bugün hükûmât-ı Hıristiyaniyyenin işgāl ve istîlâsı altında olan bazı müslüman memleketlerinde ahkâm-ı İslâmiyye muattaldır, o ahkâm yerine müstevlî hıristiyan hükûmetinin kānûnları ma'mûlün-bihdir. Fakat bu vaz'iyete giriftâr olan Müslümanlar bunu bir hâl-i tabîî addetmiyorlar ve ahkâm-ı İslâmiyyeyi ikāme edemedikleri için kendilerini günahkâr telâkkī ediyorlar.

Büyük Millet Meclisi müslümanlardan mürekkeb olduğu ve dinlerine, istiklâllerine sâhib müslümanlar ta-

rafından intihâb olunduğu için, "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini" deruhde etti ve hükûmetimizin de bir İslâm hükûmeti olduğunu Kānûn-ı Esâsî'nin başına yazdı. Zâten başka türlü yapamazdı. Eğer Büyük Millet Meclisi ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini üzerine almasaydı ve hükûmetin de Müslümanlık'la alâkası olmadığını i'lân edeydi o vakit Müslümanlar kendilerinin hükümetsiz kaldığını, ahkâm-ı İslâmiyyenin amelden sakıt olduğunu görecekler ve son derece yeis ve fütûra düşeceklerdi. Müslümanlara göre hükûmetin ma'nâsı vatan-ı İslâm'ı ecânibe karşı müdâfaa ve muhâfaza esbâbını te'mîn ile ahkâm-ı İslâmiyyenin ikāmesinden başka bir şey değildir.

Müslümanlar kendi hükûmetlerini ancak bu sûretle telâkkī ederler. Bunun hilâfındaki hükûmetleri Müslümanlar kendi hükûmetleri telâkkī etmezler. Meselâ bugün Hindistan'daki İngiliz hükûmetini Hind müslümanları kendi hükûmetleri addetmiyorlar. Edenler varsa onlar ancak Müslümanlık'la alâkalarını kesen kimselerdir.

Birçok kimseler bu hakīkatten tegāfül ederek mütemâdiyen laiklikten bahsediyorlar. Bunlar bu sözleriyle hem hakāik-i kānûniyyeyi tahrîf ediyorlar **[187]** hem de Müslümanlığı her şeyin fevkinde tutan milletin en samîmî hissiyâtıyla oynamış oluyorlar. Sonra bu sözler hakāik-i ahvâlden bî-haber bazı kimseleri de yanlış yollara sürüklemiş oluyor. Bu bî-çâreler bu sözlere aldanarak dine karşı, müessesât-ı dîniyyeye karşı muhâsım bir vaz'iyet alıyorlar. Bu yüzden halk ile halkı idâre edenler arasında husûl ve istikrârı lâzım gelen emniyet ve i'timâd azaldıkça azalıyor.

İşte birçok yolsuz ve muzır harekâtın sâiki hep bu yanlış telâkkīler olmuştur. Maârif Vekâleti bu yanlış ve çapraşık telâkkī yüzünden medreseleri ilgāya, dâru'l-huffâzları kapatmaya kalkışmıştır. Evet, laik-lâ-dinî bir hükûmet ne dîni, ne de müessesât-ı dîniyyeyi himâye etmez ve böyle şeylerle alâkası olmaz. Fakat Kānûn-ı Esâsîsi'nde dini dîn-i İslâm olan ve ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini millete karşı taahhüd eden bir hükûmetin Maârif vekîli nasıl laik bir takım icrââtta bulunabilir? Herhangi bir vekîl herhangi bir fikirde bulunabilir. Fakat icrââtında kānûndan bi'l-hâssa Kānûn-ı Esâsî'den zerre kadar inhirâf edemez. Aks-i takdîrde devlet mefhûmu çocuk oyuncağı mesâbesine iner.

Bazıları evkāfın ve şer'iyyenin vekâlet hâlinden müdüriyet-i umûmiyye şekline tahavvülünü hükûmetin laiklâ-dinî olmasına misâl gösteriyor. Evet, bu şâyân-ı nazar bir mes'eledir. Fakat bir hükûmetin şeklini ta'yîn eden Kānûn-ı Esâsîsi'dir. Kānûn-ı Esâsî'de devletin dini dîn-i İslâm olduğu ve ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ile mükellef bulunduğu musarrah olduğu için bu icrââtı laikliğe atfedemeyiz. Çünkü o takdîrde tenâkuz hâsıl olmuş olur. Hem esâsen evkāf ve umûr-ı şer'iyye ile hükûmetin alâkası kesilmiş değildir. Eskiden evkāf ve şer'iyyeyi tedvîr eden zât diğer vekîller gibi müstakil bir vekîl idi. Fakat bugün bu iki vazîfe ayrılarak Rüsûmât Müdüriyet-i Umûmiyyesi gibi birer müdüriyet-i umûmiyye şekline ifrağ ile Başvekâlet'e rabt olundu. Nasıl Rüsûmât Müdüriyet-i Umûmiyyesi'nin mâ-fevki Maliye vekîli ise umûr-ı şer'iyye ve evkāfın mâ-fevki de başvekîldir. Bu vaz'iyette nasıl Rüsûmât Müdüriyet-i Umûmiyyesi devlet hâricinde kalmış addedilemezse evkāf ve diyânetin de devlet hâricinde kaldığına hükmolunamaz. Eski evkāf ve şer'iyye vekîli yerine bugün başvekîl kāim olmuş demektir. Bugün evkāf ve şer'iyye işlerinden Meclis'e karşı mes'ûl olan zat başvekîldir. Diyânet Reisi Rıfat Efendi ve Evkāf Müdîr-i Umûmîsi Şemseddin Bey eskiden Şer'iyye vekîlinin emriyle hareket ederken bugün başvekîlin emriyle hareket ediyorlar. Evet, müstakil vekîl olmamak i'tibârıyla bir tenezzül var. Fakat işin mâhiyet-i hukūkiyyesi tamâmıyla değişmiş değildir. Eğer diyânet reisi ile Evkāf Müdüriyeti doğrudan doğruya cemâat-i İslâmiyye tarafından intihâb olunsaydı ve başvekîlin umûr-ı şer'iyye ve evkāf hakkında hiçbir salâhiyeti ve meclise karşı hiçbir mes'ûliyeti kalmamış olsaydı o vakit bu laikliğe tam bir misâl teşkîl edebilirdi.

- O hâlde Şer'iyye ve Evkāf Vekâleti'nin bu vaz'iyete sokulmasındaki hikmet nedir?

Bu suâlin cevâbını vermek bi't-tabi' bize âid değildir. Biz yalnız mâ-vaka'ı tedkīk ve muhâkeme ediyoruz. Bu tadkik ve muhâkememiz netîcesinde görüyoruz ki "hükûmet ben laik bir hükûmetim, binâenaleyh dinî ve müessesât-ı dîniyyeyi himâye ile mükellef değilim" demesine imkân-ı kānûnî yoktur. Gerek ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzinden, gerek müessesât-ı dîniyyenin terakkī ve te'âlîsinden hükûmet Meclis'e ve millete karşı mes'ûldür. Meclis millet nâmına her zaman hükûmetten bu husûsta hesâb sorabilir.

Mes'elenin cihet-i kānûniyyesi böyledir. Ama bazı vekîller hükûmetin laik olduğu zehâbında bulunarak müessesât-ı dîniyyeyi sed edermiş, şart-ı vâkıfa ri'âyet etmeyerek emvâl-i evkāfı mâ-vuzi'a-lehine sarf etmezmiş, Meclis de bu ahvâle karşı sâkit kalırmış, yahud bir çâre bulamazmış, bunlar mes'elenin cihet-i tatbîkiyyesidir. Bu ayrı bir mes'eledir.

Bazılarını yanıltan nokta işte budur. Mes'eleyi mevzû'ât-ı kānûniyye ve hukūkiyye ile değil de icrâât ile nazar-ı i'tibâra alıyor, bu sebeble yanlış muhâkemelere, hatâlı yollara düşmüş oluyorlar. Sadreddin Celal Bey'in tarz-ı muhâkemesi ve nazarı bunun en güzel bir misâlidir. Sadreddin Celal Bey hükûmetin laik olduğunu böyle gayr-ı kānûni icrâat ile değil de mevzû'ât-ı kānûniyye ve hukūkiyye ile isbât edebilir mi? Eğer kendisi bir ilim adamı ise kendisine teveccüh eden vazîfe budur.

NEŞR-i İSLÂM FAÂLİYETİ

Kur'ân-ı Kerîm'i İngilizceye tercüme eden Hindistan ulemâ-yı İslâmiyyesinden Mevlevî Muhammed Ali, arkadaşlarımızdan Ömer Rıza Bey'e bir mektup göndermiş ve bu mektupta Hindistan'da müteşekkil Neşr-i İslâm Cem'iyeti'nin 1914 senesinden beri îfâ ettiği hidemâta dâir uzun uzadiye îzâhât vermiştir. Mûmâ-ileyh mektubunda diyor ki:

"Müslümanlığı neşir ve telkîn etmek vazîfesi hayli zamandan beri ihmâl edilmiş bulunuyor. Hâlbuki Hindistan'da Müslümanlık bir kere Hindûların tecâvüzlerine ma'rûzdur. Hıristiyanlık ise bütün mesâî ve faâliyetini Müslümanlığa karşı tevcîh etmiştir. Hıristiyan devletler askerî kuvvetleriyle İslâm yurdlarını zabt ettikleri gibi Hıristiyanlık da misyoner ordularıyla her İslâm memleketini istîlâ etmiştir. Hindistan'daki binlerce müslüman, Cava'da takrîben yarım milyon insan Salîb dinini **[188]** kabûl etmiştir. Müslümanlar, misyonerlerin bu tahrîbâtına lâ-kayd kalmakta devâm ederlerse gelecek seneler zarfında zâyi'âtımız gayr-ı kābil-i ta'dâd bir dereceye gelecektir. Artık neşr-i İslâm vazîfesini ihmâle imkân kalmamış, hattâ tedâfüî bir vaz'iyet ihtiyârı bile doğru değildir. Müslümanlık ilerlemek ve vicdânları feth etmek için gönderilmiştir. Kendilerine Müslümanlığın telkîni îcâb eden milyonlarca insanlar vardır. Müslümanlar da, gayr-ı müslimler de muhtâc-ı tenvîr ve teşne-i irşâd bulunuyor. Esâsât-ı İslâmiyyeyi muhtelif lisânlarla ifâde eden eserlere ihtiyâcımız mübremdir. Hıristiyanlığın Müslümanlığa karşı idâre etmekte olduğu müdhiş harekete müzâheret etmekte olan Avrupa ve Amerika Müslümanlık'tan tamâmıyla bî-haber bir hâlde olduğundan misyonerliğin hedef-i mücâdelesi olan Müslümanlığı "barbarlık"ın mürâdifi telâkkī ediyor. Biz bu memleketlerde akāid ve esâsât-ı İslâmiyyeyi îzâh eden eserlere mâlik olsak ve bunları tevzî' etsek misyonerliğin gittikçe tevessü' etmesine mâni' olabileceğiz gibi onun merkez-i hayâtîsine de kat'î bir darbe indirmeye muvaffak oluruz. Kullanabileceğimiz yegâne vâsıta-i muvaffakiyet propagandadır. Siyâsî kuvvetlerini zâyi' ettikten sonra müslümanların bu kuvvetli silaha lâ-kayd kalmaları intihâr kabîlinden bir harekettir."

Azîz dindâşımız bu müessir mukaddimeden sonra mektubunda İşâa-i İslâm Encümeni'nden bahs ediyor ve diyor ki

"İşâa-i İslâm" Encümeni tam on seneden beri çalışıyor. Fakat bu kısa müddet zarfında her tarafta neşr-i İslâm için şâyân-ı hayret muvaffakiyetler kazanılmıştır. Bu mektubumda size bütün faâliyetlerimizi îzâh etmek mümkün değilse de faâliyetimizin esâslarını olsun bildirmek mümkündür. Mesâîimizin programı budur:

1- Muhtelif lisânlarda ihtiyâc-ı zamâna muvâfık âsâr-ı İslâmiyye vücûda getirmek,

2- Hindistan'da ve sâir memleketlerde neşr-i İslâm'a çalışacak hey'etler teşkîl eylemek.

3- Hindistan'da ve sâir memleketlerde edyân-ı sâirenin tecâvüzâtına karşı İslâm'ı müdâfaa etmek,

4- Bi'l-hâssa Avrupa ve Amerika'da ve sâir kıt'alarda esâsât-ı İslâmiyyeyi telkīn ve âsâr-ı İslâmiyyeyi tevzî' etmek,

5- Gençlere dîn-i İslâm ve târîh-i İslâm'ı ta'lîm eylemek.

İşâa-i İslâm Encümeni bu esâslar dâhilinde çalışmakta ve on sene zarfındna cidden mühim muvaffakiyetler kazanmış bulunmaktadır.

Encümen, Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve tefsîrini İngilizce ile mükemmel şekilde tab' etmiş olduğu gibi Hind Müslümanlarının lisânı olan urdu lisânıyla da Kitâbullâh'ın tercüme ve tefsîrini neşretmiştir. Risâlet-penâh Efendimiz'in sîret-i seniyyeleri İngilizce ve urdu lisânı ile tab' olunmuştur. Akāid ve esâsât-ı İslâmiyyeye dâir İngilizce ve urdu lisânı ile birçok eserler daha neşedilmiştir. Yalnız Kur'ân-ı Kerîm'in iki lisân ile tab'ı 200 bin rupiye mâl oldu. Malay ahâlîsinin konuştuğu Tamil lisânı ile de Kur'ân-ı Kerîm'in tercüme ve tefsîri tab' ve tevzî' edildi. Tamil lisânıyla birçok âsâr-ı İslâmiyye neşrolunmuş ve yine bu lisânla ayda bir kere çıkan bir mecmûa te'sîs edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in Almanca tercümesi de yakında hitâm bulacaktır. Bu eserlerin müslümanlara pek az bir ücret mukābilinde ve garblılara meccânen tevzî'i için azîm fedâkârlıklar ihtiyâr olundu. müslüman talebenin tenvîri için "*Nûr*" isimli iki haftada bir kere çıkan bir mecmûa te'sîs edildi.

Neşr-i İslâm faâliyetine gelince Encümen Avrupada neşr-i İslâm'a çalışmış, Almanya'ya bir hey'et i'zâm etmekle beraber orada bir câmi te'sîsine başlamıştır. İslâm'ı imhâ için her vâsıtayı kullanan hıristiyan misyonerlerine karşı gelmek üzere Singapur'a, Cava'ya, Çin'e İslâm mürşidleri gönderilmiştir. Bundan başka Hindistan'da da neşr-i İslâm için çalışılmış, Brahmalıların temâs etmekten istinkâf ettikleri halk sınıflarıyla temâs edilmiştir. Bunlarla temâs muhafaza edildiği takdîrde milyonlarca insanın dîn-i İslâm'ı kabûl etmesi te'mîn olunacaktır. Neşr-i İslâm'a çalışacak ulemâ yetiştirmek için Hindistan'da bir mektep te'sîs olunmuş ve bu mektebe Cava, Trinidad gibi uzak yerlerden talebe getirilmiştir.

On sene zarfında Encümen'in îfâsına muvaffak olduğu hizmetler bunlardır. İhimâl ki İslâm âleminde aynı işi gören diğer bir hey'et yoktur. Encümen'in bu faâliyetine

iştirâk edenlerin fedâkârlığı da şâyân-ı kayıddır. Bunlar yalnız vakitlerini ve menfaatlerini değil, servetlerini de bu da'vâya vakf etmişlerdir.

Âtîdeki erkām Encümen'in îfâ ettiği hidemât uğrunda sarfiyâtı anlatır.

Sene	Rubye	Sene	Rubye
1914-1915	20.914	1919-1920	157.132
1915-1916	31.438	1920-1921	123.375
1916-1917	34.479	1921-1922	142.419
1917-1918	52.038	1922-1923	182.741
1918-1919	59.079		

(Sarfiyâtın mecmû'u bizim paramızla takrîben 500 bin liraya bâliğdir)

Bu para Encümen'e yardım eden müslümanların iânelerinden müteşekkildir. Encümen nâil olduğu ve olacağı yardım nisbetinde tezyîd-i faâliyyet ve programını en mükemmel şekilde tatbîk edecektir."

HİLÂL-i AHDAR'IN FAÂLİYETİ

Hâzık etibbâmızdan Doktor Mazhar Osman Beyefendi'nin riyâseti altında bulunan Hilâl-ı Ahdar Cem'iyeti, müskirâtın serbestîsine rağmen, faâliyetine devâm ediyor. Cem'iyetin Temmuz ictimâında ittihâz ettiği mukarrerât gazetelerle i'lân olundu. Bir nüshası da idârehânemize gönderildi.

Cereyân eden müzâkere ve ittihâz edilen mukarrerattan anlaşıldığına göre Avrupa ve Amerika'daki Salîb-i Ahdâr cem'iyetleri de Hilâl-ı Ahdar ile te'sîs-i münâsebâta başlamışlardır. Amerika ve İngiltere Salîb-i Ahdar Cem'iyeti murahhası Mister Johnson Hilâl-ı Ahdar mücâdelesini yakından tedkîk ve tetebbu' etmek üzere buraya geliyor. Hilâl-ı Ahdar mûmâ-ileyhin mektubuna da'vet ile mukābeleye karâr veriyor.

Diğer taraftan İsviçre'de Beynelmilel İçki Düşmanları Cem'iyeti tarafından neşredilecek bir risâleye Türkiye'deki içki aleyhdârlığı mücâdelesine dâir bir makāle yazılması arzû edilmiş. Cem'iyet buna da maa'lmemnûniyye cevâb verecektir. İçkinin hayât-ı beşerde açtığı rahneler pek derin olduğu cihetle bugün dünyânın her tarafında içki aleyhine cem'iyetler teşekkül etmiş, içkiyi gerek tav'an, gerek cebren tamâmıyla kaldırmak için pek çok mesâî sarf edilmektedir. Bi'l-hâssa Amerika'nın bu uğurda ihtiyâr ettiği **[189]** fedâkârlık hayretlere şâyândır. Orada memnû' olan içkinin memleketimizde serbest olması biz müslümanlar için pek ziyâde hacâleti mûcibdir.

Birinci Büyük Millet Meclisi zamanında bizde de vaz' edilen içki memnûiyeti memlekette ne kadar hüsn-i te'sîr icrâ etmiş, ne azîm fâidesi olmuştu. Anadolu'nun her tarafında meyhâneler kapanmış, milletin en gürbüz unsurunu tahrîb eden o zehirli rakı fıçıları kırılmıştı. Bu yüzden vukūât ve cerâimin pek ziyâde önü alınmış, mahkemelerde cinâyet da'vâları âdetâ kalmamıştı. Fakat İkinci Büyük Millet Meclisi selefinin o güzel emr-i hayrını yıktı, içki serbestîsini tekrâr vaz' etti. Şimdi her taraf yine meyhâne kesildi. Meylaneci Rumların yüzü güldü. Yalnız İstanbul'da yedi bin meyhâneci müsâade istihsâli için polise mürâcaat etti. Şimdi günde vasatî on beş, yirmi bin okka rakı sarf ediliyor. Adam başına ellişer dirhem olsa 160 bin içki olduğu anlaşılır. Her gün bu kadar adam sarhoş oluyor, ailesinin nafakasından keserek Rumların, meyhânecilerin kesesini dolduruyor. Bu yüzden zâbıta vukūâtının, cinâyetlerin de ne kadar arttığını gazeteler her gün sütunlar dolusu neşrediyor. Bayramda yalnız üç gün zarfında 198 zâbıta vukūâtı olduğu ve bu vak'aların ekseriyet-i azîmesi sâika-i sekr ile îkā' edildiği resmî raporlarda zikredilmiş olduğu i'lân olundu. Müskirât rüsûmu almak için içki serbestisini yeniden vaz' edenler ne büyük hatâ işlemiş olduklarını görmeliler de eğer zerre kadar insâfları ve millete muhabbetleri varsa bu hânumânlar söndüren belânın def'i çaresine bakmalılardır. *Vakit* gazetesi neşr ettiği bir makālede müskirât yüzünden hükûmetin beklediği rüsumun hiç de hâsıl olmadığını ve olmayacağını, kaçakçılığın müdhiş sûrette icrâ-yı hükm ettiğini, içki serbestîsinin zarardan başka bir fâidesi olmadığını uzun uzadiye îzâh ve isbât etmiştir. Makāle şu sûretle nihâyet buluyor:

"Bu gidişle hükûmetin müskirât rüsûmundan beklediği vâridât yekûnunu tut[tur]mak şöyle dursun, bilakis ortalıkta gayr-ı tabîî, gayr-ı kānûnî ahvâlin intâc edeceği ahlâksızlıklar, zararlar baş gösterecektir ve bunlar ayrıca memleketin hey'et-i umûmiyyesi nâmına zarar kayd olunacaktır…"

Sarhoşlukla vukūa gelen fecî' cinâyetleri insan işittikçe tüyleri ürperiyor. Evlâdını bıçak ile öldüren, karısını saldırma ile yere seren, fuhuş âlemlerine dökülen sarhoş vak'alarıyla gazeteler doludur.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun İstanbul'da kalktıktan sonra vukū bulan cerâimin kesreti Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'ni bu vukūâtı zabt ve tesbîte sevk etmiştir. Cem'iyet Teşrîn-i Evvel'de in'ikād edecek kongreye bir rapor hazırlanmasını kararlaştırmıştır. Bu husûsta cem'iyete muâvenet etmek, Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîki zamanındaki vukūât ile kalktıktan sonraki cerâimi mukāyeseli bir sûrette kayd ederek Hilâl-i Ahdar Kâtib-i

Umûmîliği'ne bildirmek gerek İstanbul'da, gerek taşradaki bütün içki düşmanlarının en mütehattim vazîfeleridir.

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ilgāsından sonra hapishane-i umûmîye vukū bulan duhûllerle bunların bütçeye tahmîl eylediği ağırlığın ilmî bir sûrette tesbîtine, küûlün uzviyette husûle getirdiği tahrîbâtı musavver mulaj ve plakların ihzârına, Sıhhiye Vekâleti'nin içki aleyhinde filimler ve levhalar getirtmek sûretiyle cem'iyet mesâîsinin takviyesini istirhâmına, vilâyetin hiç olmazsa alenî sarhoşluğa mâni' olmasını ricâya, taşra belediye reîslerine bir sirküler göndererek Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ilgāsından evvel ve sonraki vukūâtın tesbîti ile Hilâl-i Ahdar Merkez-i Umûmîsi'ne gönderilmesine istirhâma da karâr vermiştir.

Hilâl-i Ahdar Kongresi Teşrîn-i Evvel'in on yedinci Cuma günü senelik kongresini akd edecektir. O zamana kadar bütün taşra belediye reîslerinin, hâkimlerin, müftülerin cem'iyetin ricâ ettiği ma'lûmâtı toplayıp irsâle himmet etmeleri en mütehattim vazîfeleridir. Bu husûsta aslâ tekâsül göstermemelidir. Hilâl-i Ahdar'ın taşra teşkîlâtına da son derece ehemmiyet vermelidir. Hilâl-ı Ahdar şu'besi teşekkül etmeyen kazâ ve nâhiyelerde derhâl içki düşmanlarından üç beş kişi bir araya gelerek bir Hilâl-ı Ahdar şu'besi teşkîl etmeleri ve Merkez-i Umûmî'yi haberdar etmeleri lâzım gelir. Sarhoşların na'ralarından korkup şuraya buraya sinmekten ise Hilâl-ı Ahdar Cem'iyeti'nin etrâfında el birliğiyle çalışarak hânumânlar yıkan bu müdhiş âfetin önüne geçmeye uğraşmalıdır. Eğer herkes uhdesine düşen vazîfeyi îfâya şitâb edecek olursa az zamanda bu belâdan kurtulacağımıza şübhe yoktur. [2](وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَاۚ وَإِنَّ اللهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ)

⁂

Yapılan Masrafa Karşı Alınan Mahsûl!

Yevmî gazetelerden biri Dârulmu'allimât müdürü ile icrâ ettiği mülâkātı neşrediyor. Bu mülâkātta mektebe edilen masraf ile alınan mahsûlün nisbetsizliği nazar-ı dikkatimizi celb etti. Müdür bey de bunu i'tirâf ediyor:

"İstanbul Kız Mu'allim Mektebi 45 hanım çıkarıyor. Gelecek sene 35 me'zûn verecek. Senevî maâşât hâric olmak üzere 60 bin lira masrafa, Türkiye'de bir misli daha bulunmayan binasına nazaran bu netîce çok azdır." diyor.

Maâşâttan başka senevî altmış bin lira sarf olunuyor da bunun mukābilinde ancak otuz kırk muallime çıkabiliyor! Ne azîm isrâfât! Altmış bin lira ile İstanbul'da binküsur talebe-i ulûm medreselerde tahsîl ediyordu. Bu kadar **[190]** kanâatkâr olan talebe-i ulûmun rızklarını, âbâ vü ecdâddan kendilerine vakfedilmiş olan nafakalarını keserek onları perîşân bir hâlde aç ve sefîl bırakmak kadar evlâd-ı vatan hakkında müsâvâtsız bir hareket olamaz.

Eğer maârif müessesesi bir asırdan beri deruhde etmiş olduğu vazîfeyi mümkün mertebe yapmış olaydı, yani memlekette zarûrî olan ibtidâî emkteplerini olsun muallimleriyle beraber ikmâl ederek okur-yazarların adedini hiç olmazsa yüzde elliyi geçirebilseydi bugün medreselerden yetişecek birkaç bin ehl-i ilim ve irfânı çok görebilirdi. Hâlbuki maârifin bugün ne derece hâl-i iflâsta olduğunu bizzât maârif vekîli i'tirâf ediyor. Herbirinde mektep tesisi zarûrî olan kırk bin köye mukābil ancak 3.200 mektep mevcûd imiş. Vilâyet merkezlerindeki mekâtib de buna dâhil. Sonra yetmiş bin muallim ihtiyâcı karşısında mevcûd muallimlerin adedi ancak 5000 imiş. Bunu biz değil maârif vekîli söylüyor, i'tirâf ediyor.

Bir asırdan beri maârif müessesesi ne yapmış? Ta'mîm-i maârif için halktan alınan vergileri nereye sarf etmiş? Bu kadar zavallı, bu kadar şâyân-ı merhamet bir hâlde bulunan maârif müessesi taştan hoca arayıp bulmak isterken hâzır kurulmuş medreselerden, son senelerde iyi mahsûl de vermeye başlayan bu ilmî müesseselerden, oralarda her türlü mahrûniyete katlanarak ancak kefâf-ı nefs mikdârıyla tahsîl-i ilme râzı olan talebe-i ulûmdan ne isterdi? Maârif Vekâleti'nin bin kişi için tahsîl ettiği masrafla medreselerde on altı bin kişi tahsîl ediyordu. Maârif Vekâleti bu müesseselerden istifâde edemez miydi? Bu medreselerden çıkanları birer köye hoca yapsaydı on altı bin köyü olsun cehaletten kurtarmış olurdu. Maârifin on altı bin muallim yetiştirmesi için -şimdiye kadar olan gidişine nazaran- her hâlde lâ-ekal rub' asır lâzımdır.

Maârifte yapılmakta olan ıslâhâtı da görüyoruz. Yalnız isimler değişiyir. Bir de muallimler oradan oraya becâyiş ediliyor. İbtidâîler böyle de dâru'l-fünûn acaba bundan halli mi? Edebiyât Fakültesi'nin bir şu'besinden bu sene iki efendi çıkmış. Diğer iki şu'besinden hiç me'zûn olan yok. Hani, başka memlekette olsa böyle dârulfünunun kapısını çeker, kaparlar.

Böyle iflâk halinde bulunan bir müessesenin medreselerden istifâdeyi düşüneceği yerde on altı bin kişiyi daha cühelâ ordusuna ilhâk etmesi acaba hangi asrî maârif umdesine muvafıktır?

Fakat bunda şaşılacak bir şey yoktur. Maârif Vekâleti'nin "Mâdem ki bizim müessese hâl-i iflâstadır, müsâ-

[2] Ankebût Sûresi 29/69.

vât umdesine ri'âyeten medreselerin de bize iltihâk etmesi lâzımdır" zihniyetini o kadar garîb görmemelidir.

⁂

Halt-ı Tedrîsât Teklîfinde Bulunan Zâtın Mâhiyeti

Liselerde kızların erkeklerle birlikte tedrîsâtta bulunmak arzûsunda olduklarına dâir Tekfurdağı Lisesi Müdürü Mahmud Bey tarafından bir taleb vâki' olduğunu ve bu taleb üzerine Maârif Vekâletince bir anket açıldığını gazeteler yazmıştı. Ahîren bu müdürün müsâmere biletleri mes'elesinden dolayı üç yüz liralık bir sûistimâli tahakkuk ederek azl edildiğini, halt-ı tedrîsât hakkındaki mürâcaatı arz-ı hulûs ile sûistimâlini örtmek maksadına mübtenî olduğunu yine gazeteler yazıyor.

Esâsen Tekfurdağlılar da "Müdür Mahmud Bey'in Tekfurdağlı kızların erkeklerle birlikte tahsîl etmek arzûsunda bulunduklarına dâir Maârif Vekâleti'ne mürâcaatının indî bir mürâcaat olduğunu, Tekfurdağı ahâlîsinin kızlarla erkeklerin en tehlikeli bir çağda beraber bulunmalarının tasavvurundan bile endîşe edecek kadar ağırbaşlı olduklarını, müdür beyin erkek lisesinde tahsîl ettirmek istediği kendi kızı için böyle bir mürâcaatta bulunduğunu" matbûâta bildirmişlerdi.

Etrâfı velveleye veren bu mürâcaatın çok geçmeksizin hakîkat ve mâhiyeti meydâna çıkması çok fâideli olmuştur. Çünkü herkes bu mürâcaatın sırrını anlamak için çok merâk ediyordu. Maârif Vekâleti'nin mal bulmuş Mağribî gibi böyle saçma bir teklîf üzerine anket açmaya kalkışması da az hayret edilecek bir şey değildir. İyi ki dâru'l-fünûn emîni de çürük tahtaya basarak fikrini açıkça söylemiş olmadı. Maamâfih halt-ı tedrîsât mukarrerse dâru'l-fünûn emîni ona da bir umde-i ictimâiyye bulmakta izhâr-ı acz etmez.

⁂

Farmasonluk Propagandaları

Tanin gazetesinin Londra muhâbir-i mahsûsu yazıyor:

"Bizim farmasonlarımız mübâhasât ve umûr-ı siyâsiyye-i âdiyyeden münezzeh olan localarına bir melce' gibi ilticâ ettikleri zaman onların hayâta âid telâkkileri sizinkilerden büsbütün başka şeylerdir. O vakit kardeşlerin bütün dikkatleri kendi sırlarına, yapacakları iyiliklere, yorgunluklarını taze hayât verecek şeylere mevkûftur. Hayât-ı yevmiyyede ale'l-âde insanlar farmason locaları hâricinde prensler, asîlzâdeler ve piskoposlarla görüşüp tanışmak için pek az fırsata nâil olurlar. Hâlbuki mason ictimâlarında bir araya toplananlar hepsi kardeştirler ve orada memleketin belli başlı adamlarıyla her vakit görüşebilirler. Yakında kralın amcası kralın ikinci oğlunu veliahdle, lordlar, piskoposlar ve her sınıftan kardeşler huzûrunda büyük bir ehemmiyet-i idâriyyesi olan bir mason locasına yerleştirecektir. Merâsimde birçok mümtâz Amerika farmasonları da zâir sıfatıyla hâzır bulunacaklardır."

⁂

Bazı Türk Kadınlarında Şapkaya Meyil

İtalya'nın nîm resmî gazetesi *Tribüna*'nın İstanbul muhâbir-i mahsûsu gazetesine Türk kadınları hakkında yazdığı bir makāleyi *Vakit* gazetesi tercüme ve neşr etmiştir. Bazı şâyân-ı dikkat fıkralarını enzâr-ı ibrete vaz' ediyoruz:

"Türk kadını, şimdi evinde Asyâî şarkıları terennüm ederek ve tatlılar yiyerek yumuşak yatak ve yasdıklara yaslanmış olduğu gibi bir dans salonuna da giderek şimi ve foks tarot rakslarını da yapabilir.

Türk kadını Avrupaî hayâta kendini salıvermekle beraber şark âdetlerini de **[191]** muhâfaza etmiştir. Bunun netîcesi olarak evin idâresi ihtiyâr annelere ve dadılara bırakılmıştır. Şimdi caddelerde, lokanta, tiyatro, sinema gibi yerlerde tramvay ve şimendiferlerde son Paris modasına göre giyinmiş zarif çehreli güzel Türk kadınlarını görüyoruz.

Türk kadınlarının bugünkü giyinişi bedâyi'-perverânedir. Maa'l-esef Türk kadınları, kendilerini bu müstesnâ vaz'iyete sokan hâle, yeni bir temâyül dolayısıyla hâtime çekmek istiyorlar. Çünkü şapkaya da meyil göstermişlerdir. Tanıdığım yüksek tabakaya mensûb bir hanım bana, şapka giymek üzere kocasından müsâade aldığı gün hayâtta artık isteyecek hiçbir şeyi kalmamış olacağını söylemiştir.

Şapkaya olan temâyül, âhengsizliğin mebdei ve istihsâl edilen imtiyâzların sonu olacaktır. Zâten şapkada, Avrupalı kadını dâimâ bî-huzûr ve ta'zîb eden hevesât ve ihtirâsâtı bulacaktır. Şapka, mütefekkirâne hürriyetin tatlı devresinin sonu ve endîşe, ıztırâb ve entrikanın başlangıcı olacaktır.

Acabâ Türk kadını tamâmıyla Avrupalı kadına benzemek için bunu da isteyecek midir?"

⁂

Fuhuş ve Frenginin Müdhiş Sûrette Tevessüü

Akşam gazetesinin verdiği habere göre son günlerde fuhuş İstanbul'da müdhiş sûrette ilerlemektedir. Âlüftelerin yüzde sekseni frengi illetiyle ma'lûl olduğu görülmüş. Polis Müdüriyeti Zâbıta-i Ahlâkiyye şu'besi bütün faâliyetini Beyoğlu caddelerini dolduran gizli müslüman âlüftelerine hasr etmiş. İşin en korkunç ciheti yakalanan âlüftelerin kısm-ı a'zamının pek küçük yaşta olmasıdır. Bunların ekserisi 14 ile 18 yaşlarında imiş-

ler. Bu kadınlar kānûnun kendilerine bahşettiği fırsattan bi'l-istifâde tam bir serbestîye mâlik bulunmaktadırlar. Bu genç kızları baştan çıkaranların binden fazla ihtiyâr acûzeler oldukları anlaşılmıştır.

Akşam gazetesi bu haberleri verdikden sonra Polis Müdüriyeti'nin İstanbul tarafında da bir umûmhane mıntıkası küşâd edeceğini haber veriyor. Polis Müdüriyeti emrâz-ı zühreviyyenin intişârına mâni‘ olmayı umûmhâne küşâdının esbâb-ı mûcibesi olarak mı göstermek istiyor? Fuhuş yolları kānûnen bu derecede serbest iken frenginin önüne hiçbir şey geçemez. Eğer Büyük Millet Meclisi icrâ-yı fuhuş hakkındaki bu serbestî-i tâmmı kaldırmayacak, tahdîdine âid olsun bir takım tedâbîr-i mânia ittihâz etmeyecek olursa maâzallah çok geçmeksizin İstanbul çok büyük felâketlere ma‘rûz kalacak, bir zamanlar İslâm'ın makarrı olan bu muazzam şehir, fuhuş ve frengi diyarından başka bir şey olmayacaktır.

⁂

Şeâir-i İslâmiyyeye Karşı Müdhiş Husûmet

Türkiye Edebiyât Mecmûası şeâir-i İslâmiyyeden olan hicâb ve tesettür aleyhinde neşrettiği bir makâlede:

"Orhan Gāzi zamanında Türk kadını liberal bir hayâta mâlik ve tekmîl-i hukūk sâhibiydi. Kıskançlık yüzünden erkeklerin îcâd ettiği tesettür gibi ma'nâsız şeyler yoktu. Bugün dahi Anadolu'nun birçok yerlerinde tesettür âdeti yoktur. Kadın erkekten kaçmaz. Göçer evli kabîleler buna en iyi misâldir. Tesettür kadını erkekten ayıran bir mânidir."

Diyor. Sonra da vücûdları üryân olarak dans eden Bolşevik ve frenk rakkaselerinin resimlerini derc ediyor. Kapağının arkasında da yine dans eden Avrupalı oyuncu kızlarının üryân resimlerini derc ettikten sonra (İstanbul'un en kibâr ve muhteşem mahfili) diye Garden Bar hakkında propaganda yapıyor. Şeâir-i İslâmiyyeye karşı hücûm ve tecâvüzler, Bolşevikler ve frenklerin oyuncu kızları hakkında da takdîrler… Bunu yapanların isimleri müslüman, gazetelerinin adı da *Türkiye Edebiyât Mecmûası!*… Şeâir-i İslâmiyyeye karşı bu müdhiş husûmetin sırrı acaba nedir?

⁂

Robert Kolej'in Ferahlı Günleri

Maârif müşâviri olmak üzere Amerika'dan celb edilen Mister John Doi ve zevcesi şerefine Dâru'l-fünûn Emîni İsmail Hakkı Bey tarafından Dâru'l-fünûn'da verilen çay ziyâfetinde Robert Kolej müdürü ve hey’et-i ta‘lîmiyyesinden bazıları da hâzır bulunmuşlar. Geçenlerde Dâru'l-fünûn emîni onların tevzî‘-i mükâfat merâsimlerine iştirâk etmişti. Bugün de onlar bizim müessesât-ı irfanımıza burunlarını sokuyorlar. Amerika'daki Protestanların taht-ı himâyesinde olan ve yetiştirdiği yerli şâkirdler ile gāyesine vüsûle muvaffak olan Robert Koleji için ne ferahlı, ne saâdetli günler!

⁂

Yapılan Masrafa Karşı Alınan Mahsûl!

Efzayiş Yosef isminde bir hanım Amerikalıların Türkleri nasıl tanıdıkları hakkında *Tanin*'de bir makāle neşrediyor:

"Dünyânın her köşesinden gelen kadınları gāyet tabîî olarak telâkkī ettikleri hâlde bana harem hayâtından nasılsa kurtulmuş bir nümûne gibi bakıyorlardı." diye Amerikalıların yeni Türk kadınları hakkındaki takdîrâtını uzun uzadiye îzâh ettikten sonra İstanbul'un genç Türk hanımlarına tevcîh-i hitâb ile diyor ki:

"Ne danslara giden zarif kıyâfetli küçük hanımlar, koltuklarında çantaları, Dâru'l-fünûn konferanslarına koşan genç kızlar! Amerika kadınlarının gıbtası sizi hiç heyecana getirmiyor mu? Sizde yeni bir şey uyandırmıyor mu? Onların yanında mahcûb kalmak ister misiniz?"

⁂

Sarıklılara Karşı Ustalıklı Hücûmlar

Resimli Gazete "Ulemâ-yı dîn ile softalar" diye gāyet mütecâvizâne bir makāle neşrediyor. Sarıklı ve ihtiyâr beyâz sakallı bir resim yapmış, bunu çirkin göstermek için ressâm elinden gelen her şeyi sarf etmiş. Altına "Bir softa" demiş. **[192]** Onun yanında bir de genç bir sarıklının resmini yapmış. Onu da gāyet çirkin bir vaz'iyete sokmuş. Altına da bir "Softa çömezi" demiş. Sonra da süslü, bıyıkları yukarı kalkık, kravatlı, sarığı düzgün sarılmış bir resim yapmış. Onun da altına "Ulemâ-yı dinden muhterem bir hoca efendi" demiş. "Softa" ve "yobaz" kelimelerinin arkalarına sığınarak söylemedik şenî‘ söz bırakmamış. Kravat takmakla, bıyığı yukarı kaldırmakla mı bir hoca muhterem olur? *Resimli Gazete*'den hiç beklenilmeyen bir tecâvüz! Mâdem ki şimdi sarıklılara hücûm etmek modadır, *Resimli Gazete* de bundan geri kalmasın!…

⁂

Hâkimlerin Kıyâfetlerinin Değiştirilmesinden Maksad Ne imiş!

Vatan gazetesinin başmuharriri geçenlerde Ankara'ya gitmişti. Oradaki mülâkātlarını şimdi sıra ile neşrediyor. Adliye vekîli ile yaptığı mülâkātını da bu hafta neşretti. Kıyâfet mes’elesi hakkında diyor ki:

"Kıyâfet mes’elesinin bu kadar dedikoduyu mûcib olması, Necati Bey'i hayretlere düşürmüştür. Adliye vekî-

linin fikrince her milletin uzun tecrübeler ve tedkîkler netîcesinde gittiği yoldan biz de mutlaka geçeceğiz. Tereddüde mahal yoktur. Kıyâfet mes'elesinde bilhassa bizim yeknesaklığa ihtiyâcımız vardır. Çünkü kıyâfet hakkında hayâtımızda kaydlar yoktur. Bundan başka bugün Adliye'de ancak devletin asrî kānûnları mer'î olduğu hâlde sarıklı, sarıksız hâkimlerin vücûdu usûl-i adliyemizin mâhiyetine dâir iştibâhlar uyandırabilir."

Ne demek istediği anlaşılıyor ya! Sarıksız hâkimler hakkında bir şey demez. Fakat sarıklı hâkimlerin vücûdu usûl-i adliyyemizin mâhiyetine dâir iştibâh uyandırması ne demektir? Bizim adliyemiz kendisini frenklere mi beğendirecektir, yoksa millete mi?..

⁂

Acaba Söyler mi Dersiniz!

Vakit gazetesinin İzmir muhâbir-i mahsûsunun 17 Temmuz târîhiyle ve telgrafla İzmir'den iş'ârına göre; Maârif vekîli İzmir'de Dârulmuallimât ve Dârulmuallimîn Mezûnları Derneği tarafından verilen ziyâfette "Softalık kara kuvvetinin husûle getirdiği şeyi yıkmak lâzımdır." dediğini de kaydediyor. Acaba Vâsıf Bey kendisinin ricâl-i hükûmet miyânında olduğunu unutarak böyle bir vekîl ağzına yakışmayacak söz söyler mi dersiniz! Biz zannetmiyoruz!...

⁂

Dekolte Gezmenin Netîcesi

Papalık makāmı, son günlerde moda merâkını ileri götüren kadınlara şiddetli bir cidâl açmış, muhtelif devâir-i rûhâniyyeye riyâset eden baş papaslara sıkı emirler vermiştir. Bu tedbîrin netîcesi olarak geçen gün Roma'ya civar kiliselerden birine hafif dekolte ile gezen iki şık madam i'tirâf-ı zünûb âyînine iştirâk ettirilmemiştir. Kadınlar bu muâmele üzerine pek ziyâde mahcûb olarak kilisenin bir köşesine çekilmişlerdir. Âyîn bittikten sonra papas kürsüye çıkarak hâzırûna uzun bir vaaz vermiş ve kadınların velev ki pek az açık olsun hiçbir zaman dekolte ile Allah'ın evine girmemelerini ihtâr etmiştir.

"*Vakit*"

⁂

Mektepli Kızlar Nasıl Yetiştiriliyor?

İstanbul Kız Lisesi sene-i dersiyyenin hitâmı münâsebetiyle bir vedâ' müsâmeresi tertîb etmiş, bu müsâmereye bütün lise me'zûn ve me'zûneleri ile ricâl-i mühimme ve erkām-ı matbûât da'vet edilmiş. Müsâmere ümid edildiğinden fazla parlak olmuş. Hanımlar piyano çalmış, şarkılar söylemişler. İki perdelik "Türk Uşağı" ismindeki piyesi de vaz'-ı sahne eylemişler. Piyeste Tomris rolünü îfâ eden hanım Türk kadınlığına vurulan darbeden, Türk kadınlığının kafesler arkasında kalıp gençlerle karşılaşmadığından şikâyet etmiş. Genç kızlarla genç erkeklerin karşılaşabilmeleri câiz olduğu da'vâ-yı bâtılını isbât için de Hazret-i Peygamber Efendimiz'in Mekke kadınlarını harb meydânlarında gāzilere yardıma gönderdiklerini söylemek cür'etinde bulunmuş.

Hanımefendiler! Davetlilerinize hünerlerinizi göstermek için piyanolar çalıyor, şarkılar söylüyorken, tiyatrolar oynuyorken niçin Hazret-i Peygamber Efendimizi karıştırıyorsunuz? Bu dersi size kim verdi? Bu hünerleri size kim öğretti? Evet, Mekke kadınları gazilere yardıma gittiler. Nitekim Anadolu kadınları da mücâhede-i milliyede sırtlarında cephane taşıdılar. Sizler de nâ-mahrem erkekler karşısında piyano başında şarkı söylerken, tiyatro sahnelerinde roller temsîl ederken kendinizi bir gazâ meydânında mı addediyorsunuz? Sizin tahsîliniz için, sabahdan akşama kadar tarlalarda alın teri dökerek vergi veren millet bu hâlinizden hiç de memnûn değildir. Siz genç erkeklerle karşılaşmak isterseniz bu asr-ı hürriyette hiçbir mâni' yoktur, Hazret-i Peygamber'den ve Mekke kadınlarından bahsetmek zahmetine katlanmayınız.

⁂

Medreseler Tahrîb Ediliyor

Âbidât-ı dîniyye ve milliyyemizin sanat ve bedâyi' nokta-i nazarından lâ-yemût eserlerinden bulunan medreselerde birçok tahrîbât yapıldığını kemâl-i esefle istihbâr ettik. Bu cümleden olmak üzere Fatih'te Bahr-i Sefîd Çiftebaş ve Ayak Kurşunlu medreselerinin odaları tamâmıyla tahrîb edilmiş ve kubbelerin kurşunlarından birçokları sirkat edilmiştir. Bu gibi emâkin-i vakfiyye-i ilmiyyenin hâmî-i hakîkisi olması lâzım gelen Evkāf Dâiresi acaba bu tahrîbâttan haberdar mıdır? Bu husûsta kemâl-i himmet ile nazar-ı dikkatlerini celb eder ve bu kıymetdâr binâların ta'mîriyle hüsn-i muhâfaza edileceğini ümid ederiz.

⁂

Bir Îzâh

Abdürreşid İbrahim Efendi'nin kerîmesi Fevziye Hanım'dan aldığımız bir mektupta *Aydınlık* mecmûası ile ve ale'l-umûm matbûât ile hiçbir alâkası olmadığı, geçen hafta *Aydınlık* mecmûasından nakl olunan Bolşevik fikirlerini hâvî yazıların altında Fevziye imzâsı bulunması bazı Rusyalı müslümanları tereddüde düşürmesi hasebiyle bu îzâha lüzûm görüldüğü beyân olunmaktadır.

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lütfunda bulunmaları veya aboneden sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bilhassa ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

07 Ağustos 1924 | 05 Muharrem 1343 | * Perşembe * | 07 Ağustos 1340 | Cild: 24 - Aded: 611

DÎNÎ ve MADDÎ MEDENİYETLER

Rûh-ı beşer mine'l-ezel muztaribdir, teşne-i huzûr ve refâhtır. Hayâtı muztarib eden teşnesi bulunduğu huzûr ve refâhtan dûr ve mehcûr bırakan alâik-i hayâttır. Hayât mahdûd, fakat alâik-i hayât nâ-mahdûddur. Mahdûd hayât nâ-mahdûd alâikın muhâsara-i merâreti içinde -bir fürce-i huzûr ve refâh bulmak için- dâimâ çırpınır, durur. Sîne-i vüs'at-âbâdını doldurup taşan gûnâ-gûn emellere nâil-i visâl olmak için âciz fakat mağrûr insan yalnız bir tarîka ve yalnız bir vâsıtaya mâliktir. Mücâdele ve mübâreze… Fakat bir gonca-i emeli hezâr hâr-ı cân-hırâş ile muhât ve mahsûrdur. Her hatve-i takarrübünde sîne-i nâlânına hezâr hâr-ı hırmân ve hicrân saplanır. Hırmân ve hicrân hayâtın bâ'is-i âlâm ve ıztırâbâtıdır. Hakîm-i şehîr Fahreddin Râzi hocamız diyor ki: "Hayâtın bütün âlâm ve ıztırâbâtı maddî ve ma'nevî hırmân ve iftirâklardan tevellüd eder. Hastalıkların tevlîd ettiği âlâm ve ıztırâbât bile hüceyrât-ı hayâtiyyenin ensice-i nâzımesi miyânında husûle gelen iftirâklardan mütevelliddir."

Hayâtın maddî ve ma'nevî refâh ve râhatı da kendisiyle emelleri ve hüceyrât-ı uzviyyesinin ensice-i nâzımesi miyânında visâl ve ittisâl-i tâm bulunmasındadır. Fakat bir şâir feylesof-nazarın.

(وماكل مايتمنى المرء يدركه تجرى الرياح بمالاتشتهى السفن)

dediği gibi herkes her emelinin visâl ve ittisâline nâil olamaz. Visâl-i emel rüzgârı dâimâ sefîne-i hayâtın ta'kîb etmek istediği istikâmete muvâfık olarak esmez. Hayât tûl-i emellerin çıkmaz sokaklarında dönüp dolaşırken yorulur, bî-tâb ve nâ-tüvân kalır. Râh-ı emeli zulmetler içinde bırakan leyle-i mechûliyyette bir menfez-i necât ve zafer arayıp dururken dest-i hırmânın sînesine sapladığı sinân-ı âlâm ve ıztırâbât ile mecrûhu'l-fuâd olarak hâk-i me'yûsiyete serilir. Sîne-i sûzânına bir katre-i tesellî damlatacak, cerîha-i cân-hırâşına bir merhem-i teşeffî saracak meded-reslere nasb-ı nazar eder. Merâret-i elem ve ıztırâbın tahrîki ile deprendikçe, uzv-i müteharrikleri yemîn ve yesârında kendisi gibi mecrûh ve bî-hûş olarak yatmakda bulunan ebnâ-yı nev'inin cerîhalarına dokunur. Cerîhasına dokunulanın deprenmesi de dokunanın canını acıtır. Mütekābil deprenmeler zâten mevcûd bulunan elem ve ıztırâbları mütekābilen arttırır. Cerâhât-ı rûhiyyesini tedâvî edecek bir tabîb-i tatyîb-kâr ve bir destgîr-i şefkat-bâr bulunmadığını gören ve bilen muztarib bir rûhun, sâika-i yeis ve fütûr ile vâsıl olacağı netîce-i hayâtiyye ya intihâr yahud tecennündür. Hicrân ve hırmân-zede olan mecrûh herçi bâd-â-bâd yaşamayı vedâ'-ı hayâta tercîh edenlerden ise ne intihâr ne de tecennün etmeyebilir. Fakat onun hayâtı diğer ebnâ-yı nev'inin hayâtı için bir âfet, bir musîbet olur. Diğer ebnâ-yı nev'i de aynı hayât endîşesiyle onun gibi bir âmil-i şûriş ve fitne kesilir. Hayâtta mücâdele mukātele mâhiyetine girer. (الحكم لمن غلب [= Hüküm gālibin hakkıdır]) düstûru hallâl-ı müşkilât olur. Fakat sath-ı zemîn de hâlî bir arsa-i vîrâneye döner. Artık ne hayât, ne de mücâdele!..

Beşeriyeti şimdiye kadar bu âkibetten kurtaran ve fîmâ-ba'd dahi **[194]** kurtaracak olan yegâne müncî ve halâskâr diyânet kuvve-i nâzımesidir. Diyânet en nâfiz bir ilm-i rûh mütehassısı ve en hâzık bir emrâz-ı rûhiyye doktorudur. gāye-i beşeriyyenin te'mîn-i huzûr ve refâh olduğunu ve bu gāyeyi te'mîn için her vâsıtaya baş vuracağını kable'l-vukū' keşf eden diyânet kuvve-i

nâzımesi en sâlim bir hayât ve mesâî programı tanzîm ederek beşeriyeti o programa tevfîk-i hareketle mükellef tutmuştur. Diyânet programı bir maddesiyle beşeriyete basît ve sâde bir tarz-ı hayât tavsiye eder. Hayâtın besâtat ve sâdeliği alâik-i hayâtı azaltır. Alâik-i hayâtın azlığı hayâtı çok yıpranmaktan kurtarır. Na-mahdûd tûl-i emeller arkasında koşup da nâil olamamaktan mütevellid bî-pâyân âlâm ve ıztırâbât-ı rûhiyyeyi ta'dîl ve tahfîf eder. Huzûr ve refâh-ı hayâtın derecesi âlâm ve ıztırâbât-ı rûhiyyenin derecesiyle ölçülür. Alâik ne derece az ise elem ve ıztırâb-ı rûhî de o derece azdır. Elem ve ıztırâb ne derece az ise hayât da o derece nâil-i huzûr ve refâh olur. Hayâta dağdağalı, debdebeli, tantanalı bir cereyân vermek alâik-i hayâtı arttırır. Alâik-i hayâtın artması hayâtın meşâğil ve mesâîsini çoğaltır. Meşâgil ve mesâînin çoğalması hayâtın fazla mikdârda yıpranmasını mûcib olur. Fazla meşâğil ve mesâî hayâtı bir taraftan fazla mikdârda yıpratırken diğer taraftan fazla hırmân ve hicrânlara ma'rûz bırakır. Hırmân ve hicrânlar ne derece tezâyüd ederse âlâm ve ıztırâbât-ı rûhiyye de o derece kesb-i şiddet eder. Âlâm ve ıztırâbât ise hayâtın yegâne mâni'-i huzûr ve refâhıdır. Her şeyden evvel, hayâta kıymet ve ehemmiyet veren diyânet kuvve-i nâzımesi hayâtı mu'tedil bir mesâî ile mukayyed kılmıştır. Basît hayâtın basît havâicini tedârike kâfî gelmeyecek derecede az mesâîye kānûn-ı diyânette cevâz bulunmadığı gibi dağdağalı ve debdebeli bir tarz-ı hayâtın kesb-i havâici uğrunda hayâtın yıpratılmasına da müsâade yoktur. Debdebeli hayâtın hayâta fazla mesâî tahmîl edeceğini ve mesâî ne kadar fazla olursa olsun debdebeli bir tarz-ı hayâtın kâffe-i havâicini tedârike kâfî gelmeyerek kendi havâicini dier hayâtların kazançlarından te'mîn ve tedârik etmeye kalkışacığını bilen kānûn-ı diyânet bir taraftan beşeriyete besâtet-i hayât tavsiye ederken diğer taraftan da hayâtları, yek-diğerlerini cerh etmekle değil, cerîhalarını mütekābilen sarmak ve tedâvî etmekle ve mevcûd âlâm ve ıztırâbâtı teşdîd ve tezyîd etmekle değil mütekābilen ta'dîl ve tahfîf etmekle mükellef tutuyor. Basit tarz-ı hayâtın basît havâicini te'mîn ve tedârike masrûf mesâînin dâimâ muvaffakiyetle netîce-pezîr olmamasından mütevellid me'yûsiyetlerin hayâtı ma'rûz bırakacağı intihâr yahud tecennün âkibetlerinden beşeriyeti kurtarmak endîşesiyle lerzân olan diyânet kuvve-i nâzımesi hayâta me'yûsiyete hiçbir mahal ve mevki' vermiyor.

Mu'tekid ve mütedeyyin bir kimse sa'y ve amelin, kendisine, fakat sa'y ve amelinin muvaffakiyetle netîcelenmesinin mâ-fevka't-tabîa bir kudret-i nâzımeye âid bir keyfiyet olduğuna kānidir. O kudret-i nâzımenin, teşebbüsâtı muvaffakiyetle netîcelendirmemesini kendi hakkında hayır telâkkī ederek me'yûs değil, mütesellî olur. Ve bu tesellî onun intihâr yahud tecennün âkıbetinden kurtarır. Hayât-ı maddiyyenin gelip geçici bir safha olduğunu, gelip geçici bir hayâtın mahrûmiyetlerinden me'yûs olarak intihâr yahud tecennün etmenin ma'nâsızlığını ve bu mahrûmiyetlerin âlem-i ukbâda ma'a ziyâdetin telâfî edilebileceğini bilmesi onun kalbine yeis değil, inşirâh verir. Yine mu'tekid ve mütedeyyin bir kimse gayr-ı meşrû' vâsıtalarla elde edilecek hayât havâicinin muvakkat hayâta nâfi' olsa bile ebedî hayâta îrâs-ı zarar edeceğini ve muvakkat hayâtın te'mîn-i huzûr ve refâhı uğrunda ebedî hayâtı külliyyen telh-kâm etmenin isâbetsizliğini düşünerek gayrın hukūkuna ta'arruz ve tecâvüzden son derece tehâşî eder. Hattâ her hangi tarîk-i tenhâîde râst geldiği sâhibsiz bir mâl ve metâ'a el uzatmaya kendinde cür'et bulamaz. Fânî hayât-ı maddiyyenin te'mîn-i havâicinden ziyâde bâkī hayât-ı ma'neviyyenin te'mîn-i havâicine çalışmak lâzım geleceğini düşünen mu'tekid ve mütedeyyin bir kimse ebnâ-yı nev'inin sînesinde cerîhalar açmayı değil, cerîhalarını sarmak ve tedâvî etmek sûretiyle hayât-ı uhreviyyesinin te'mîn-i huzûr ve refâhı nâmına havâic-i ma'neviyye hazırlamayı gāye-i mesâî intihâb eder. Kudret-i nâzıme beşeriyete böyle bir hayât ve mesâî programı tanzîm etmiş ve bu programın te'mîn-i tatbîkini mükâfât ve ukūbât-ı uhreviyye ta'yîn ve tertîbi sûretiyle te'yîd buyurmuştur. Kānûn-ı diyânete teba'iyyet ve sadâkatleriyle mütenâsib bir derecede nâil-i huzûr ve refâh olan beşeriyet son asırlarda tutulmuş olduğu "dâ'ü'l-teceddüd" hastalığının sevk ve tahrîkiyle diyânet kudret-i nâzımesini bunca asırlık hizmetlerine mukābil kendisine teşekkür bile etmeksizin, tekâüde tâbi' tutarak yerine genç ve dinç zannettiği "medeniyet"i getirmeye çalışıyor. Acaba medeniyet diyânete hayru'l-halef olabilecek kıymet-i nâzımâneyi hâiz midir?

Her mütefekkirin bu suâle vereceği cevâb mutlaka menfî bir cevâbdır. Beşeriyeti ferdî ve ma'şerî huzûr ve refâh va'd eden ferdî ve ma'şerî huzûr ve refâhı maddî ve ma'nevî mükâfât ve ukūbât gibi itmâ' ve ihâfe vâsıtalarıyla taht-ı te'mîne alan bir medeniyet varsa öyle bir medeniyetin nâm-ı aslîsi diyânettir. Ve medeniyet onun nâm-ı müsteârıdır. Binâenaleyh diyânet-perestliği medeniyet-perestliğe tahvîl etmek asrî teceddüdlerin birçok nevi'lerinde görmekte bulunduğumuz vechile bir isim ve ünvân değiştirmekten ibâret kalır. İsimlerin değişmeleriyle müsemmâların değişmediklerini dâimâ görmekdeyiz. Başka türlü medeniyetleri diyânet medeniyetiyle karşılaştırınca, diyânet medeniyeti bir nûr, diğer medeniyetler bir zulmet. Diyânet medeniyeti bir ilim, diğer medeniyetler bir cehl. Diyânet medeniyeti bir fazîlet diğer

medeniyetler bir rezîlet. **[195]** Diyânet medeniyeti bir hakîkat, diğer medeniyetler bir hurâfe. Diyânet medeniyeti bir hak, diğer medeniyetler bir bâtıl. Diyânet medeniyeti bir melekiyyet, diğer medeniyetler bir behîmiyyet. Diyânet medeniyeti bir ulviyet, diğer medeniyetler bir süfliyet. Diyânet medeniyeti bir saâdet, diğer medeniyetler bir şekâvet. Diyânet medeniyeti bir hidâyet, diğer medeniyetler bir dalâlet. Diyanet bir medeniyet, diğer medeniyetler bir vahşet. Diyânet medeniyeti bir sırât-ı müstakīm, diğer medeniyetler bir tarîk-ı sakīm. Diyânet medeniyeti bir sulh u salâh, diğer medeniyetler bir fitne ve şûriş. Diyânet medeniyeti bir intizâm ve inzibât, diğer medeniyetler bir fevzaviyyet ve anarşi avâmili hâl ve mâhiyetinde ibret-nümâ-yı uyûn olur. Diyânete perestiş edildiği zamanlardaki ferdî ve ma'şerî huzûr ve refâhların dereceleriyle başka medeniyetlere perestiş olunduğu asırlardaki ferdî ve ma'şerî huzûr ve refâhların derecelerini mukâyese eden her mütefekkir medeniyet-i dîniyye elinde öyle diğer medeniyetler aleyhinde de böyle hükümler vermekte hiçbir vechile dûçâr-ı tereddüd olmaz. Beşeriyetin hayâtına kıymet ve ehemmiyet verecek ona huzûr ve refâh te'mînini gāyet-i tanzîmât ittihâz edecek ferdî ve ma'şerî huzûr ve refâh yollarını gösterecek ve o yolları taht-ı emniyette bulunduracak medeniyet-i dîniyyeden başka bir medeniyet yoktur. Başka medeniyetler hayâtı besâtetten çıkarıyor. Hayâtın besâtetten çıkması hayâtın alâikini arttırıyor. Alâikin artması hayâta altından kalkamayacağı derecede mesâî tahmîl ediyor. Mesâî-i şahsiyyesiyle alafranga hayâtın levâzım ve havâicini te'mîn ve tedârik etmek imkânını göremeyen sâhib-i hayât başkasının kazancıyla yaşamaya göz dikiyor. Başka medeniyet ihtiyâcâtı çoğalttırıyor. İhtiyâcâtın çoğalması ihtirâsâta vâsi' kapılar açıyor. İhtirâslar intizâm ve inzibât-ı ictimâîyi ihlâl ediyor. Başka medeniyetler beşeriyeti hasenâta teşvîk, seyyiâttan tahzîr etmiyor. Etse de kuvve-i te'yîdiyyeye mâlik değildir. Başka medeniyetler beşeriyete muhteşem binâlar yaptırıyor, muntazam libâslar giydiriyor, mutantan sofralar kurduruyor, suverî zevk u safâ âlemlerinde gezdiriyor. Fakat kalbe huzûr, hayâta ciddî bir refâh, rûha ulviyet bahşedemiyor. Başkasının âlâm ve ıztırâbâtına karşı lâ-kayd ve seyirci kalacak derecede rûhları süflileştiriyor. Başka medeniyet bir âşüfte-i sehhâr gibi süslenerek, kokular sürünerek gāfil beşeriyetin boynuna sarılıyor, fakat netîcede cebinde, kesesinde, cüzdânında kaç kuruşu varsa çekip alarak canını yakıyor!.

Başka medeniyetin gāyesi beşeriyete huzûr ve refâh te'mîn etmekse, rûhuna ulviyet, ahlâkına sâfiyet ifâza etmekse ayn-ı gāyeyi istihdâf eden diyânetin ne kabâhati var?! Başka medeniyetin gāyesi o ise, hücrâ köylerin kulübe-nişîn ahâlîsi yüksek dağların hayme-sâz sekenesi, çam ağaçlarının sâye-i rûh-nüvâzı altında kendi kavalından başka enîs ve celîsi olmayan kıl abalı çobanları, tuz ve ekmekle taayyüş eden kır bekçileri, mevsimin îcâbâtına göre diyardan diyara nakl-i hân ve hâne eden göçebeleri cihânın ve bi'l-hâssa yirminci asrın en medenî insanları değil midir? Başka medeniyetin gāyesi eğer öyle değilse, böyle bir medeniyetin huzûr ve refâh-ı beşer nâmına bir âfet, bir musîbet telâkkī olunması lâzım gelmez mi?

Şeyh Sa'dî merhûm esnâ-yı seyâhatinde yolunu Haleb-i Şehbâ'ya uğratmış. Şehrin hâricî manzarında bir ulviyet ve ihtişâm müşâhede etmiş. Fakat sekene-i şehri rûhan mütedennî ve müstereddî görmüş. Bu ma'kûs mütezâd ihtisâsların ilhâmları ona:

Hâne-i şân bülend ü himmet-i şân pest
Hudâyâ, her dü şân yeksân kon

dedirtmiş: "Haleb-i Şehbâ ahâlîsinin hâneleri muntazam ve muhteşemdir. Fakat kendileri rûhan mütedennî ve müstereddîdir, ilâhî; mütezâd bu iki manzara arasında bir muvâzene te'sîs et!"

Sa'dî merhûmun Haleb şehriyle sekene-i şehir hakkında rekz etmiş bulunduğu bu âbide-i fikriyye başka medeniyetle başka medeniyetçilerin yan yana alınmış mükemmel bir fotoğrafları değil mi?

Yahya Afîf

İctimâiyâtta garbcılık ve bozgunculuk:

Hayât-ı İctimâiyyenin Mesnedi Ahlâktır

Pek çok kimseler vardır ki en mantıkī telâkkīler muvâcehesinde görüş ve düşünüş tarzlarındaki tehâlüf hasebiyle hayâtlarında menfî netâyice dest-res olurlar. Gerçi görmek, düşünmek bir hâssa-i fıtriyyedir. Herkes görür ve kendine göre bir muvâzene-i akliyye te'sîs edebilir. Fakat müsbet bir netîceye vüsûl için bu havâssın istinâd ettiği mebdelerin nazar-ı dikkate alınması îcâb eder. Hayât-ı husûsiyyemizi göz önüne getirirsek maksadı daha iyi îzâh etmiş oluruz. Beşeriyet sürûr ve keder, huzûz ve elemden hâlî kalamaz. Meserretli bir zamanımızda en tabîî gördüğümüz her hangi bir hâdiseye mükedder bir zamanımızda tahammül bile edemeyiz. En müleyyen hitâbları bir hakaret gibi telâkkī ederiz, sevdiklerimiz bize pek yabancı gelir. Bilakis sevinçli bir zamanımızda bütün bu gayr-ı tabîîliklerimize şaşarız.

Sahrâda serâb temâşâsına dalan bir kimse o esnâdaki hâlet-i rûhiyyesine göre susamış ise güzel göller, nehirler, gadûb ise muhârebeler, hücûmlar, mütehassis ise ormanlıklar, çayırlar görür.

Bundan anlaşılıyor ki görüş ve düşünüş herkes için sâbit **[196]** bir mâhiyeti hâiz değildir. Hîn-i tefekkürde hâkim olan hâlet-i rûhiyye hangi mebde'e istinâd ediyorsa tefekkür netîcesi de aynı esâsa müntehî olarak zuhûr eder. Bu misâllerde hâdisâtın mâhiyeti aslâ tebeddül etmediği hâlde tebeddül eden telâkkīyâtımızdan başka bir şey olmadığı görülecektir. Hayât-ı şahsiyye kadar hayât-ı ictimâiyye de îzâh edilen te'sîrâttan vâreste değildir. Meselâ telâkkīyât-ı ictimâiyye nokta-i nazarından halûk ve dîndâr bir insanla, serbest ve dinde müsâmahakâr bir kimseyi tasavvur edelim. İbâdetgâh-ı hakīkat olan câmi dîndâr için bir ma'bed-i muallâ, dinsiz için bî-lüzûm bir mahall-i ictimâ olarak görülür. Yine o halûk zât kimseyi aldatmamayı, yalan söylememeyi bir zarûret-i hayâtiyye addederken diğeri aldanmamak için aldatmayı, kazanmak için her hakīkatin tahrîfini levâzım-ı hayâtiyye gibi telâkkī eder. Cem'iyete düşman bir hırsız, bir anarşist nazarında âsâr-ı medeniyye kendilerine âid, gûyâ kendilerinden gasb olunmuş da istirdâdına mecbûr oldukları bir hak imiş gibi telâkkī edildiği hâlde, tekâfül-i ictimâîyi te'mîn ile mükellef bulunan hey'et-i ictimâiyye nazarında bu telâkkīyât cem'iyet nâmına, hukūk-ı umûmiyye nâmına bir tecâvüz addolunmaktadır. Bunlara rağmen taaddüd eden görüş ve düşünüşler muvâcehesinde hakkı da taaddüd etmiş zannetmek doğru mudur?...

Bi-zâtihî hakāik-i eşyâya mutâbık ve nizâm-ı âleme muvâfık bir küllü lâ-yeteğayyer olan hakīkat şübhe yoktur ki hiçbir fikre, hiçbir ârzûya ittibâ'en tebdîl-i şekil ve mâhiyet eyleyemez. Meğer ki mefkûreler akvâl, ef'âl ve ahvâl-i hak ve hakīkate mukārin olsun.

Şu hâlde netîce mebdelerde karâr kılıyor demektir. Tarz-ı rü'yet ve tefekkür hakīkat mebde'lerine ne kadar yaklaşırsa müsbet netîceler istihsâli o kadar kesb-i suhûlet etmiş olur. İfrât ve tefrît ile bir hizâda giden hâlet-i rûhiyyelerin muhassala ve muvâzenesi ise bi't-tabi' menfî semereler verir.

Bu sahada "terbiye-i fikriyye, terbiye-i dîniyye" mefhûmları kemâl-i ehemmiyetle kendini ve lüzûmunu hissettirir. Çünkü doğru görmek ve düşünebilmek için her şeyden evvel i'tidâl-i mizâca, zarûretleri ve ihtiyâcâtı mikdârınca takdîr edecek bir isti'dâda, hak telâkkīleri karşısında mütehassis bir kābiliyete ihtiyâc vardır. Ma'nen dûçâr-ı tereddiyât olan bir insanın bu kābiliyetleri iktisâb edebilmesine imkân var mıdır?.. Yani ahlâkı zarûrât ve râbıtalardan kendisini beriyyü'z-zimme addeden bir şahıs için hukūkî, vicdânî mefkûreler bir hayâl-i bîsûddan ibâret kalır. O kimsenin rûhu bütün varlıklara isyân etmiş tahrîbkâr bir rûhtur. İ'mâr edemez, yıkar. Tekemmül edemez, tereddî eder.

Dikkat olunursa din ve ahlâk ile alâkasını kesenler dâimâ ayn-ı evsâf-ı mahsûsayı irâe eyledikleri göze çarpar. Bu gibilerin bütün hareketleri nefsânîdir. Nefis ise ma'lûm olduğu üzere dâimâ menhiyâta meyyâldir. Nefis mukayyed olmak istemeyeceğinden menfaat-i umûmiyye mülâhazâtının en tehlikeli muhâlifidir. Bunun içindir ki hey'et-i ictimâiyyenin en menfî kābiliyetlerini müstereddî kimseler teşkîl eder.

Müstereddîlerin çoğalması cem'iyet hayâtında nefsânî hayâtın galebesini işrâb eder ki bu da en hafif ta'bîriyle hey'et-i ictimâiyyeler için inhidâmdan başka bir ma'nâ ifâde etmez. Şu hâlde nefsânî hayât cem'iyetler için izmihlâl ile müsâvî olduğundan bunun reddiyle ahlâkî hayâtın câ-yi kabûl bulması bir zarûrettir. Bu zarûretten hilkat-i Âdem'den beri hiçbir millet vâreste kalamamıştır.

Hayât-ı ictimâiyye-i ahlâkiyye yürüdüğü yollarda ifrât ve tefrîtten âzâde olarak hakīkī mebde'lere istinâd eden bir küldür. Bu sâhada nefsânî hareketler değil, muvâzeneye, muhâkemeye müstenid mefkûreler vaz'iyete hakimdir. Hak ve hukūk mefhûmların yegâne menba' ve masdarını teşkîl eden dinî an'anât ile bundan müteşa'ib ve beşeriyet dâhilinde sürûr ve huzûru, hüsn-i muâşereti te'mîn edecek yegâne çâre olan ahlâkiyâtı ve bu mebdelerden nebe'ân eden bir tarz-ı mahsûsu -ki secayâ-yı milliyyedir- muhtevî olan bu hayât en tabiî ve cibillî bir hayâttır. Bu hayâtı kabûl eden muhîtte mütekābil hak ve vazîfeler hâl-i kemâl ve faâliyettedir. Bi't-tabi' âsâyiş, efrâdın huzûr ve sükûnu ve kābiliyetleri mü'min olan hayât-ı ictimâiyyede her hakīkate lâyık olduğu mevki' bahşedilir. Tesânüd-i ictimâî, dine hürmet ve muhabbet, ahlâka i'tinâ öyle kaviyyü'ş-şekîme bir akl-ı terakkī ve teceddüd vücûda getirir ki her sâha-i kemâlde muvaffakiyetler yek-diğerini ta'kīb eder. Çünkü hayât-ı ictimâiyye-i ahlâkiyyenin vasf-ı mümeyyizi maddî ve manevî tekemmülâttır.

Bu müteârife ve desâtîri tafsîlen zikr etmekten maksadımız hey'et-i ictimâiyyemiz arasında gittikçe çoğalmaya başlayan tereddiyâtın ehemmiyeti üzerine celb-i dikkat içindir.

Yukarıda arz ettiğimiz gibi görüş ve düşünüş tarzları tamâmıyla nefsânî bir hâlde bulunan bazı müstereddîler hey'et-i ictimâiyyemiz için ciddî bir tehlike teşkîl etmeye başlamışlardı. Bunlara her yerde, her sahada tesâdüf etmek mümkündür. Aralarında biraz ahlâktan, nâmûstan, fazîletten bahsetmek isteseniz derhâl takallüs eden yüz-

lerini çevirerek sizi eski kafalılıkla ithâm ederler. Nazarlarında bütün târîhimizi, mefâhirimizi, celâdetimizi, medeniyetimizi ihtivâ eden ma'neviyâtımızın bütün dünyânın nazar-ı gıbta ve sitâyişle görülen iffet ve ahlâkımızın zerrece kıymeti yoktur. Nazarlarında hey'et-i ictimâiyyemizi asırlardan beri terakkîden alıkoyan bir takım hurâfedirler. Herşeyi nefsiyle, yalnız kendi şahsî menfaatiyle ölçen bu **[197]** zavâllıları kâh matbûât sütunlarında bin bir fuhuş yaveleriyle fazîleti terk, rezâlete teşvîk ve teşcî' eder görürsünüz. Kâh umûmî bir lokantanın, bir barın, bir meygedenin buharlı köşelerinde şiâr-ı millîyi istihfâf eder bulursunuz…

Yegâne düstûrları, i'tikādları ancak bu düstûrlardır: Para, kadın, kumar, müskirât, dans… Bunların hâricinde kendilerini alâkadâr edecek hiçbir mevzû' yoktur. Bütün hayât-ı ictimâiyye ve ferdiyye bu mülevvesât arasında medfûndur. Oraya gömülmeyenin medenî addolunmasına imkân yoktur. Müstereddîler fezâyihin bin bir türlü eşkâlini garbın pazar-ı fücûruna çıkmış mülevvesâtı içinden büyük bir mahâretle seçip almakta mütebahhirdirler. Meslekleri sorulsa hepsi birer üstâddır. Yüksekten atıp tutarlar. Fakat ne garbı, ne de şarkı tanırlar. Garbın terakkīyât-ı maddiyyesi namına ne bir sahîfe fâideli bir eser, ne de tüter bir baca, âteşleyen bir ocak vücûda getirebilecek kıymet-i ilmiyyeye mâlik değillerdir.

İşte hayât-ı ictimâiyyemizi bozan, mahv ve tahrîb eden bu müstereddîlerin nefsânî te'sîrâtından ahlâk ve ictimâiyâtımızı sıyânet etmek lâzımdır muhîtimizde baş döndürücü bir süratle sereyân eden mülevvesât-ı ahlâkiyyenin tekmîl âile rüesâsını, dûr-endîş, aklı başında her müslümanı tedhîş etmeye başladığı bir esnâda bu ahlâkī ve ictimâî mücâdele kadar lüzûmlu bir müdâfaa tasavvur olunamaz. Hey'et-i ictimâiyyemizin senelerce devâm eden hayât ve memât mücâdelâtından, mücâdele-i milliyyeden avn-i hakla muzaffer çıktığı bir esnada bütün bu zaferlerin bünye-i milliyye dâhilinde ahlâksızlık baltasıyla yıkılmaya müsâade edilmemelidir. Asırların medeniyetini şark ve İslâm medeniyetini âğûşunda saklayan, yükselten mehâsin-i ilmiyyeyi ahz u iktibâsa teşne olduğu kadar, bütün bunlardan uzak yalnız ve yalnız fezâyih ve kabâyihin taklîdine ma'tûf sâhte garbcılıktan nefret etmekte haklıdır. Çünkü milletin kendi yolu, hak yolu dâimâ zafer, saâdet getirmiş, taklîdcilik de dâimâ nifâk ve şikāk, fuhuş ve rezâil, za'f ve hüsrândan başka bir şey te'mîn etmemiştir. Bütün garb âleminin ancak bugün anladığı ve bizin on üç asırdır bildiğimiz yegâne hakîkat, hayât-i ictimâiyyenin ancak ma'neviyâtve ahlâka istinâd etmek sûretiyle yükseleceğini bir def'a daha tekrâr etmektir.

Hasan Hikmet

MÜESSESÂT-ı DÎNİYYEMİZ NE HÂLDE?

Bizim, maddeten ve ma'nen ne derece sukūt ettiğimizi anlamak için, memleketin her tarafındaki âsâr-ı hayriyyemizin bugünkü hâl-i pür-melâline atf-ı nazar etmek kâfî gelir.

Ecdâdımızın, evvelce dünyâlar kadar geniş olan memleketimizin her tarafında yaptırmış bulundukları câmiler, mescidler acaba bugün ne haldedir? Ne hâlde olduklarını anlamak için herkes kendi memleketindeki yahud bulunduğu yerlerdeki maâbid-i dîniyyeyi ya gözden geçirir, yahud hatıra getirirse ne hâlde olduklarını derhâl anlar ve her anlayan şübhesiz gözyaşları dökerek ağlar!

Ez-cümle sertâc-ı bilâd olan İstanbul'umuzda, beş on selâtîn cevâmii istisnâ edilirse, her tarafı ma'mûr câmi ve mescidlere pek az tesâdüf olunur. Maahâzâ selâtîn câmileri içinde her tarafı ma'mûr olmayanlar da yok değildir. Meselâ Sultân Ahmed Câmi-i Şerîfi'ne gidiniz. Bir iki saflık yerini mefrûş görürsünüz. Mütebâkī akşamında hasır mefrûşâta bile tesâdüf edemezsiniz. Ecânibin dahi ziyâretgâhı olan o bedî'a-i medeniyyenin böyle perîşân bir manzara arz etmesinden müteessir olmamak kābil midir? Sultân Ahmed'den Edirnekapı câmi-i şerîfine çıkınız. O dilber ma'bed-i mübâreki de aynı vaz'iyette görerek kalbinizde derin teessürler duyarsınız. Diğer cevâmi'-i şerîfeden Eski Ali Paşa ma'bed-i mahzûnuna giriniz. Tarz-ı mi'mârîsindeki güzelliğe hayran olursunuz. Fakat duvarlarının sıvaları dökülmüş, nukûş-ı müzeyyenesini bozulmuş, kubbesini kel başa dönmüş, minaresinin başını gövdeden ayrılmış, derûnunda ikāmet eden süflî âileler dolayısıyla göçebe çadırı hâline elmiş, etrâf ve eknâfını mezbelelik mevâd ile dolmuş görürsünüz. Bu manzara karşısında îmânlı bir göğsün kuvvetli ve mütevâlî şehkalar ile darabân olmaması mümkün müdîr? Oradan Sarıgüzel civarında İskender Paşa Câmi-i Şerîfi'ne geliniz. O küçük fakat gökçek ibâdetgâhı da ayn-ı hâlde bulursunuz. Oradan da Mercan Yokuşu'na ininiz. Yokuşun başucunda vîrân hâlinde bile gelip geçenlerin nazarlarını kendisine celb ve cezb eden ve altındaki dükkânlardan vakfiyesi de olduğu anlaşılan bir mescidle karşılaşırsınız. Fakîr bir dervişin bazı mahalleri delik deşik diğer yerleri de yamalı hırkasını andıran bu mescidin avlusunu bî-edeblerin tebellüv-gâh ittihâz ettiğini görünce ve bu manzaranın oradan gelip geçen milel-i muhtelife yolcularının da nazarlarından gizli kalmadığını müşâhede edince, diyânet nâmına, diyânet nâ-

mına değilse milliyet nâmına utanarak yerlere geçmek istersiniz. Bu mescidi ta'mîr etmek Evkāf İdâresi'nin elinden gelmiyorsa acaba külliyyen yıkmak da mı gelmiyor?

Oradan Aksaray semtine geçiniz. Samatya'ya doğru giden tramvay hattı üzerinde kubbesi tüysüz başlar gibi cırcıbız kalmış Kara Mehmed Paşa Câmi-i Şerîfi'ni de ayn-ı vaz'iyette görür ve ayn-ı teessüre dûçâr olursunuz. Aksaray'dan biraz daha yukarı çıkınca Murâd Paşa Câmi-i Şerîfi karşısınıza gelir. İçine girince sıvalarının hazân yaprakları gibi dökülmekte **[198]** bulunduğunu görürsünüz. Vakit eğer ezân vakti ise ezân sesini minareden değil, sath-ı zemînden işitirsiniz. Sebebini araştırırsanız minâre şerefelerinin bozukluğundan ileri geldiğini öğrenirsiniz. Oradan Hekimoğlu Ali Paşa Câmi-i Şerîfi'ne çıkarsanız daha dil-hırâş bir manzara-i harâbî karşısında kalırsınız. Câmi-i şerîfi ihâta eden hâricî duvarlar yıkılmış, o geniş avlu ekini biçilmiş tarlalar gibi her nevi' mahlûkātın mürûr u ubûruna serbest bırakılmış, oymalı ve san'atlı mermer taşlarıyla vücûda getirilmiş olan kütübhâne, kim bilir ne gibi ihtiyâcların mevlûdü bulunan mütenevvi' ve muhtelif hücreler, âbdest almaya mahsûs bedî'a-vârî musluklu oyma taşlar bir medeniyet-i münkariza enkâzı hâline gelmiş. Siz hazîn ve melûl nazarlar ile onlara bakarken, onların da aynı nazarlar ile size baktıklarını ve sizden istimdâd ettiklerini teferrüs edersiniz!

Oradan, Fatih civarında Cedîd Nişâncı Mehmed Paşa Câmi-i dil-firîbine geliniz. Siz onun derûnuna girince sizin derûnunuza da ferah ve inşirâh girer. Fakat şâdırvânında su, minâresinde mü'ezzin, minberinde hatîb, mihrâbında imâm, saflarında cemâat göremezsiniz. Kırık camlı pencerelerin sıvası dökülmüş duvar ve direklerin câmi-i şerîfin emsâlsiz sîmâ-yı letâfetinde birer leke teşkîl ettiklerini görünce ferah ve inşirâhınız inkıbâz ve ıztırâba inkılâb eder. Bakımsızlığın sebebini sorarsanız imâmına, hatîbine, mü'ezzinine, kayyımına verilen mecmû'-ı tahsîsâtın bir kişiye birkaç günlük bir nafaka olabilecek derece az bulunduğu cevâbını alırsınız! Oradan istediğiniz istikāmete doğru yol alınız. Geçtiğiniz yerlerde ya bir paşa, ya bir bey, ya bir efendi, ya bir ağa, ya bir hanım, yahud bir hâtun tarafından yaptırılmış ve nâmlarına vakfiyeler de bırakılmış âdetâ sayısız derecede çok câmilere, mescidlere rast gelirsiniz. Fakat rast geleceğiniz o çok câmi ve mescidler içinde mümkün mertebe ma'mûrlarına pek az tesâdüf edersiniz. Câmi görürsünüz ki mevcûdiyet-i mâziyyesi ancak kubbe-i semâda bıraktığı hoş sadâdan anlaşılabilir. Câmi görürsünüz ki mevcûdiyeti yalnız başına dikili kalan minareden belli olur. Câmi görürsünüz ki mevcûdiyeti ancak aynı vaz'iyetteki mihrâb taşlarından der-hâtır edilir. Câmi görürsünüz ki mevcûdiyeti kapı taşlarında mahkûk kalan kitabeden istidlâl olunur. Câmi görürsünüz ki kapısını örümcekler muhâsara etmiş, kimseyi içeri girmeğe bırakmıyor. Câmi görürsünüz ki derûnunda yalnız güğercinler Allah'a arz-ı ubûdiyyet ediyor. Câmi görürürsünüz ki eşyâ deposu ittihâz edilmiş bulunuyor. Câmi görürsünüz ki içerisi bir yolcu vapurunun güğertesi yahud anbarı gibi karmakarışık insan ve eşyâ kümeleriyle dolmuş taşıyor!

Bu hâller, bu manzaralar şübhesiz, İstanbul câmilerine mahsûs ve münhasır değildir. Anadolu'da câmilerin çokları da aynı hâlleri ve aynı manzaraları arz eder. Hattâ oralarda zahîre anbarı ittihâz edilmiş câmilere dahi tesâdüf edilir!

Acaba câmilerimizin bu hâlleri ne olacaktır ve bunların vâridât-ı vakfiyyesi ne olmuştur? Evkāf-ı İslâmiyyenin dillerde destân olan zenginliği neden bu maâbidin imdadına yetişmiyor? Evkāf İdâresi câmilere bakmazsa kimden kime şikâyet edeceğiz? Yeni nesillerde yeniden câmi yaptıracak paşalara, beylere, efendilere, ağalara, hanımlara, hâtunlara tesâdüf edilemez. Ecdâdımız, eslâfımız yemedikleri şeylere "Sanki yedim" diyerek onlara sarf edecekleri paraları biriktire biriktire câmi ve mescid yaparlarmış. Biz yediğimiz şeylere de "sanki yemedim" diyoruz. Onun için biz para artıramayız. Artıranlarımız olursa onlar da bankalara yatırırlar veyahud hânlar, apartmanlar yaptırırlar yahud rakıya, şaraba, konyağa, şampanyaya, tiyatrolara, sinemalara, fuhuşa, sefâhate, eğlencelere sarf ederler! Bunların içinde yeniden câmi yaptıracak kimseler bulmak şöyle dursun harâb câmileri ta'mîr ettirecek kimseler de bulamayız. Yeniden câmi yaptıran olmazsa yıkılanlar ta'mîr edilmezse mevcûd câmiler birer birer yıkılırsa ve yıkılmakta devâm ederse bizi ta'kib edecek nesillerin namaz kılacak câmiden mahrûm kalacaklarına kat'î nazarla bakmak lâzım gelir! Bunların kıymet-i dîniyyeleri kalmadıysa, kıymet-i târîhiyyeleri, kıymet-i medeniyyeleri, kıymet-i mi'mâriyyeleri, kıymet-i bedî'iyyeleri vardır. Âlem-i medeniyet âsâr-ı atîka bulmak için yerleri kazdırıyor, dağları attırıyor ve bu uğurda azîm masraflar iktihâm ediyor, diyar diyâr dolaşıyor, âsâr-ı atîka taharrisîni bir hak telâkkī ederek husûsî ve siyâsî muâhedelere ona dâir maddeler derc ediyor, hattâ o hakka ta'arruz bazen sebeb-i harb oluyor.

Bizim Evkāf İdâresi âdetâ hiçbir his ile mütehassis değilmiş gibi hareket ediyor. Müessesât-ı dîniyyemizi kendi vâridâtıyla muhâfazadan acz gösteriyor. Zaman oluyor ki yerine Alman Dostluk Yurdu yapılmak için bir câmi yıkılıyor da Evkāf İdâresi ses çıkarmıyor. Zaman oluyor

ki Şehremâneti açmak istediği yolların istikāmetlerini câmilere tesâdüf ettiriyor da Evkāf İdâresi seyirci kalıyor. Zaman oluyor ki Evkāf İdâresi ta'mîre muhtâc binlerce câmiler bulunduğunu unutarak vakıf paraları Türk Ocağı teşkîlâtına veriyor! Mâzîde bu hâlde olan Evkāf İdâresi acaba hâlde, istikbâlde müessesât-ı dîniyyemize karşı himâyekâr bir vaz'iyet alacak mıdır? Hiç de zannetmiyoruz. **[199]** Müessesât-ı dîniyyeyi himâye etmeyen Evkāf İdâresi bâri onların menâbi'-i vâridâtını kurumaktan kurtarsa, âtî için bir medâr-ı tesellî olabilir. Çünkü günün birinde Evkāf İdâresi'nin müessesât-ı dîniyyeye karşı himâyekâr bir vaz'iyet almasına ihtimâl verilebilir ve o zaman elinde menba'-ı vâridât bulunması müessesât-ı dîniyyenin hayrına hâdim olabilir. Fakat vâridât-ı vakfiyye menâbi'i kuruduktan sonra Evkāf İdaresi'nin alacağı himâyekâr vaz'iyetin hiçbir fâidesi olamaz. Eğer şimdiye yıkılan ve fîmâ-ba'd yıkılacak olan cevâmi' ve mesâcid ta'mîr edilmeyerek ensâl-i müstakbelemiz ibâdetgâhsız kalacak ise bunun yegâne sebebi Evkāf İdâresi'dir. Ve bütün mes'ûliyet-i ma'neviyyenin de Evkāf İdâresi'ne âid olması lâzım gelir. Evkāf İdâresi müstehlik vaz'iyetinden çıkarak müstahsil vaz'iyetine girmedikçe ve istihsâlâtını maâbid-i dîniyyenin ta'mîr ve termîmine hasr ve tahsîs etmedikçe câmi harâbelerinde dâimâ baykuşlar öttüğünü göreceğiz!

Ma'bedlerimiz harâbeler hâline gelmiş olduğu bir zamanda dans salonları yaptırmakla meşgūl olan Evkāf İdâresi Allah'tan korkmuyorsa insanlardan olsun biraz sıkılmalıdır.

MAÂRİFİMİZDE İFLÂS ALÂMETLERİ!

Düşman cephesinde muhârib bir ordunun tanzîm ve ihzârına masrûf hummâlı bir faâliyet görülür. Hasma karşı gālibiyeti te'mîn için planlar tertîb olunur. Efrâd ve zâbitân muntazam bir makine gibi işler durur. Bütün kuvâ-yı müteharrike bu mütemâdî faâliyete iştirâk eder. Bütün cephe bir mahşer-i kıyâm hâline gelir. Bütün malzeme ikmâl ve bütün tedbirler ittihâz edilir. Nihâyet mütekābil hücûm ve âteşler fezâ-yı âsumânı gürültüler, uğultular, sisler, dumanlar içinde bırakır. Bu hayât ve can musâra'ası devlet, millet, memleket, istiklâl mücâdelesi bir müddet devâm ettikten sonra o velveleli, hummâlı faâliyetler ile tanzîm ve ihzâr olunan ordunun, sevku'l-ceyş ve ta'biye hatâları yüzünden münhezim ve muzmahil olarak ric'at ve istidbâr ettiği görülür!

Bizim maârif ordumuzu işte öyle bir harb ordusu vaz'iyetinde görüyoruz. Biz İ'lân-ı Meşrûtiyetle beraber cehâlete de i'lân-ı harb ettik. O târîhden beri erkân ve ümerâ-yı maârifimiz hummâlı bir faâliyet ve hareket gösteriyor. Dâru'l-fünûn müderrislerinden mekâtib-i ibtidâiyye muallimlerine varıncaya kadar hepsi bu hareket ve faâliyete iştirâk ediyor. Hey'et-i ilmiyyeler teşkîl olunuyor, encümenler kuruluyor, kitaplar yazılıyor, mütehassıslar getiriliyor, maârif nâmına ahâlîden vergiler alınıyor, Şehremâneti'nden mâlî muâvenet isteniliyor, evkāf vâridâtına göz dikiliyor, basit fakat kâfî binâlar bırakılarak muhteşem ve mutantan dâirelere geçiliyor, teşkîlâtını değiştirmek için fakīr bütçemize azîm masraflar tahmîl ediliyor, tahsîl-i ibtidâî mecbûriyet altına alınıyor, hulâsa: Cehâlet düşmanına karşı gālibiyeti te'mîn için zâhiren her şey yapılıyor, bütün vesâit-i gālibiyet ihzâr ve ikmâl olunmuş gibi gözüküyor ve binâenaleyh herkes necm-i zaferin bu ordunun ufk-ı maârifinde tulû' edeceğine zâhib oluyor. Fakat hayfâ ki ümerâ-yı maârifin ilmî ve idârî sevku'l-ceyş ve ta'biye hataları yüzünden bütün emeklerin boşa gittiği anlaşılarak emeller inkisâfa hayâller inkisâra uğruyor. Herkeste me'yûsiyet ve her tarafta mağlûbiyet âsârı görülüyor. Mağlûbiyet acısı, me'yûsiyet te'sîri maârif ordusunda tensîkāt yapmak, yeni bir ordu vücûda getirmek ihtiyâcını tevlîd ediyor. Nâzırlar değişiyor, vekîller yenileşiyor, erkân ve efrâd-ı maârifin bir kısmı tekāüde sevk ediliyor, bir kısmına terhîs tezkiresi veriliyor, yerlerine gençler, dinçler getiriliyor, yeniden hey'etler, encümenler toplanıyor, yeni programlar tanzîm olunuyor, yeniden kitaplar yazılıyor, maârif bütçesine yeniden tahsîsât konuluyor, hummâlı faâliyetler, velveleli nümâyişler, gürültülü âlâyişler kulakları çınlatıyor, gözleri kamaştırıyor, kalbleri heyecana getiriyor, vaz'iyet yine bir mahşer-i kıyâm manzarasını irâe ediyor ve nihâyet cehâlet düşmanına karşı hücûm ve hareket boruları çalınıyor, fezâ-yı zemîn ve âsumân yine sözden ma'mûl top, tüfek sadâlarıyla inliyor, nutuk, konferans, makāle tarrâkalarıyla zemîn ve âsumân titriyor, herkes vâsi' mikdarda maârif fütûhâtının arefe-i beşâretinde bulunduğumuza zâhib oluyor fakat yine hayfa ki yanlış sevk ve idâreler yüzünden bu yeni maârif ordusunun da hiçbir muvaffakiyet elde etmeksizin, ric'at yolunu tuttuğu, inhilâl ve izmihlâle uğradığı görülüyor!

Yeniden bir tecemmu' ve istihzârât hareketleri başlıyor. Fakat âkibet yine ayn-ı âkibetten ibâret kalıyor! İ'lân-ı Meşrûtiyet'ten beri kaç sene geçmiş ise o senelerin adedince ve belki daha fazla mikdarda vücûda getirilen maârif ordusu cehâlete karşı açtığı bütün muhârebelerde dâimâ mağlûb olmuş ve cehâlet kuvvetinin memleketi istîlâ etmesine sebebiyet vermiştir. Trablusgarb Muhârebesi, Balkan Muhârebesi, nihâyet Harb-i Umûmî memleketin hudûdunu ne kadar daraltmış ise, o muhârebelerle beraber başlayan maârif muhârebeleri de sâha-i

maârifi o kadar tahdîd etmiş ve dâimâ gerilemiştir! Beğenmediğimiz devr-i mutlakıyet maârif-i cehâletle harb cephesinde ileri gidememiş, fütûhât gösterememiş ise cehâlet düşmanı karşısında ahz etmiş olduğu mevki'den de bir hatve gerilememiştir. Lâhık zamanların **[200]** maârif ordusuna sarf olunan mebâliğ-i cesîme sâbık zamanın maârif ordusuna sarf edilmiş olsaydı o nisbette fütûhât göstermesine nazar-ı emniyetle bakılabilirdi. O zamana âid maârif ordusunun az masârıf ve az vesâitle gösterdiği muvaffakiyeti şimdiki maârif ordusu, çok masârıf ve çok vesâitle gösteremiyor! Acaba bunun sır ve hikmeti nedir?

Bu husûsta vârid-i hâtır olan sır ve hikmetleri birer birer şerh ve îzâh edelim:

O devirde şebâbet ve şeyhûhet mevzû'-ı bahs değildi. İş başına geçirilecek kimselerde vukūf ve tecrübe aranılırdı. Meşrûtiyet ihtiyârlığa i'lân-ı harb etti ve gözlerini yalnız gençliğe dikti. Gençlik dinç idi, fakat işleri gülünç idi. Çünkü vukūf ve tecrübesi yok idi. Vukūfsuz ve tecrübesiz gençlik çok iş yapmak ister ve yapmaya çalışır fakat yapmaya çalışırken yıkar ve yıktığını "yaptım" zanneder. Gençlerde kanlar galeyânlı ve fikiler cevelanlıdır. Fakat kafalar dumanlı ve düşünceler heyecanlıdır. Dumanlı kafalar, heyecânlı düşünceler ilkbahar selleri gibi mecrâ-yı tabîîsinden hârice çıkar ve istîlâ ettiği yerlerde kuvve-i inbâtiyyeye bile halel getirir!

O zamanda da bendelik, gözdelik usûlü yok değildi. Bendelerin, gözdelerin gençliğine, ihtiyârlığına, vukufuna, tecrübesine bakılmaksızın iş başına getirildiği var idi. Fakat bunun dâiresi dar ve mahdûd idi. Bendelerin, gözdelerin de ekseriyetle yine ehilleri seçilirdi. Çünkü bendelerini, gözdelerini iş başına getirenlerin rakībleri ve o rakīblerin de bendeleri, gözdeleri var idi. Rakīb korkusu nâ-ehil bendelerin, gözdelerin iş başına getirilmesine mâni' oluyordu. Meşrûtiyet memlekette bir fırkacılık ihdâs etti. Fırkaların en vâsi' bir bendelik ve gözdelik ocakları oldu. İş başına getirileceklerde vukūf, tecrübe, isti'dâd, iktidâr aranılmadı. Yalnız ve yalnız fırka bendesi, fırka gözdesi olmak her makāmı işgāl etmek için kâfî idi. Fırkacılar arasındaki "sıhriyet-i siyâsiyye" rekābet korkusunu da ortadan kaldırıyordu. Maârifte, müteallimler muallim, mubassırlar müdür, müdürler nâzır oluyordu. Artık bu leylin seherinden hayır umulur mu idi?! Elbette ve elbette hayır…

O devirde nâzırlar sık sık tebeddül etmiyor, nâzırların tebeddül etmemesi maârifin ilmî ve idârî me'mûrlarını uzun müddet vazîfeleri başlarında bulunduruyor ve bu sâyede hem tedrîs ve idâre umûrunda tez tez tebeddüller, teşevvüşler, tezebzübler vukūa gelmiyor, hem de vukūf, tecrübe, ihtisâs erbâbı yetişiyordu. Meşrûtiyet devrinde bir nâzırın tebeddülü bütün maârif me'mûrîn-i ilmiyye ve idâriyyesinin derhâl tebeddül etmesine ve bir müdürün değişmesi bütün maiyetinin değişmesine kâfî bir sebeb oluyordu! Hele bir fırkanın sukūtu ve yerine diğer fırkanın suûdu her şeyi altüst ediyordu. Her nâzırın yeni bir program ve her fırkanın başka bir nizâm çıkarması umûr-ı maârifin programsız ve nizâmsız kalmasını intâc ediyordu!

O devirde, maârif programları memleketin, milletin ihtiyâcâtına göre tanzîm ediliyordu. Derecât-ı mekâtîbde "kellimu'n-nâse alâ kadri ukūlihim" düstûr-ı mükerremine tevfîk-i hareket olunuyordu. O sâyede her derecenin talebesi dimağının neşv ü nemasıyla mütenâsib dersler ile meşgūl oluyor ve fazla derslerin fazla yorgunluklarıyla zihnini köreltmiyordu. Devr-i Meşrûtiyet vazîfe ve me'mûriyet tevcîhâtında "herkes her vazîfeyi yapabilir!" umde-i zihniyyesine göre hareket ettiği gibi tedrîsât programları tanzîmi husûsunda da "her derece-i tahsîlde her ders okunabilir ve her derece talebesi her programla yetiştirilebilir!" akīde-i şahsiyyesine göre tedrîsât icrâsına kalkıştı! Ve kendi memleketimizin vaz'iyet-i husûsiyyesini nazar-ı i'tibâra almayarak sâir milletlerin mekteplerini taklîd ve tanzîr etmek hatâsına düştü! Onun için memleketin maârifi günden gûne dûçâr-ı inhitât ve tedennî oldu!

O devirde talebe yalnız mahdûd mikdârdaki derslerıyle meşgūl oluyordu. Sokak gezintilerinden, kır tenezzühlerinden, şarkı ta'lîm ve taallümlerinden, izcilik yorgunluklarından, futbol müsabakalarından, geleni gideni istikbâl ve teşyî' merasiminden, zihinleri sâir derslerden çelecek oyuncaklı, eğlenceli derslerden âzâde idi. Zihnini yalnız esâslı dersler ile meşgūl ve sâatleri yalnız temel taşı olan derslere masrûf idi. Onun için anladığını sağlam olarak anlıyor ve bildiğini sâir meşâğil-i zihniyye ile unutmuyordu. Devr-i Meşrûtiyet'in maârif programları esâslı dersleri fer'î derslere boğdurdu. Erkek çocuklara mahsûs olması lâzım dersleri kız çocuklarına ve kız çocuklarına tahsîsi îcâb eden dersleri erkek çocuklara okutmaya çalıştı. Kız ve erkek talebenin ellerine birer bayrak vererek, şarkılar söyleterek sokaklarda dolaştırdı durdu. Bir cenâze olur, talebe sokaklarda, bir gelen olur talebe yollarda, giden olur talebe yollarda, bitmez tükenmez millî bayramlar olur, talebe davullar, zurnalar ile sokaklarda, izcilik teşkîlâtı dolayısıyla talebe kırlarda, bayırlarda, sokaklarda, futbol müsabakaları hasebiyle yine kırlarda, bayırlarda, sokaklarda!

O devrin maârifinde ciddiyet, samîmîyet, sâdelik, ağırbaşlılık hâkim idi. Devr-i Meşrûtiyyet maârifinde ise âlâyiş, nümâyiş, ciddiyetsizlik, samîmîyetsizlik, şarlatanlık, hüküm-fermâ oldu.

[201] Yeni maârif idâresinin gerek devr-i mutlakiyetten ve gerek devr-i Meşrûtiyet'ten ibret alarak, mütenassıh olarak memleketin, maslahatın, akıl ve hikmetin îcâbâtına göre bir maârif siyâseti ta'kib edeceği zannolunuyordu. Hayfâ ki mütemâdî velveleler, tantanalar, debdebeler, âlâyişler, nümâyişler ile tanzîm edilen mekâtib-i ibtidâiyyenin ders programlarını gördük ve tedkîk ettik. Netîce-i tedkîkâtımızda buna ders programı nâmını değil, oyun programı ünvânını vermek ıztırârında kaldık. Bu progrmanın mündericatıyla biraz meşgûl olmayı maârif-i memlekete hizmet telâkkî ediyoruz.

GENÇ HIRİSTİYANLAR CEM'İYETİ

Amerika'da Türklük Aleyhinde Nasıl Propaganda Ediyorlar

Amerikanın Boston şehrinden *Vakit* gazetesine bir tiyatro i'lânı, bir de kısa bir mektûb gönderilmiştir. İ'lân, Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti nâmı altında bir şu'besi memleketimizde de ibrâz-ı faâliyet eden müessesenin 21 Temmuz günü Boston tiyatrosunda gösterdiği bir sinema kurdelasının programıdır. Baştanbaşa Rumca'dır. Ve eski jandarma üniformasını lâbis üç Türk jandarmasıyla jandarmaların önünde mevzû' bir masa üzerinde iki kesik kafayı gösteren bir resmi muhtevîdir. Resmin altında "Kan damlayan kafalar ile susamış köpekler" cümlesi yazılıdır. *Vakit* refîkimiz i'lânın bir fotoğrafını da derc ediyor.

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin teşkîlâtı, memleketimizdeki faâliyet ve ifsâdâtı hakkında mukaddemâ uzun uzadiye neşriyâtta bulunmuştuk. Şimdi sinsi sinsi vazîfe-i tansîriyyesini îfâ etmekte olan bu Protestan müessesesi ecnebî işgâli zamanında faâliyetini teşdîd etmiş, bazı müslüman gençlerine açıktan açığa Hıristiyanlığı kabûl ettirmişti. Amerika'dan gelen paralarla bazı gençlere ve Türk kızlarına bol bol maâşlar vererek gâyesi uğrunda onları istihdâm etti. Bugün bile birçok Türk kızları ve erkekleri bu Protestan cem'iyetine mensûbdurlar.

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti, doğrudan doğruya Hıristiyanlığa da'vette bulunması maksadını meydâna çıkarmış olacağından, evvel-emirde Müslümanlık akâid ve ictimâiyâtını sarsacak telkînâtta bulunuyor. Oraya devâm edenlerin hiç farkında olmaksızın akâid ve şeâir-i dîniyyeleri aşındırılıyor. Gitgide o şâkirdin kalbinde Müslümanlığa karşı husûmet hisleri husûle gelmeye başlıyor. Birer birer şeâir-i İslâmiyye terk olunuyor. Artık ondan beklenen hizmet hâsıl olmuştur. Onun açıktan açığa hıristiyan olmasına da lüzûm yoktur. Mâdem ki Müslümanlığa karşı husûmet tohumları ekilmiştir artık o genç şurada burada ahkâm-ı İslâmiyyeyi tenkîd etmeye, şeâir-i İslâmiyyeyi terk ile hıristiyan ictimâiyâtını taklîd etmeye başlıyor.

Misyoner teşkîlâtının son veche-i istikâmeti işte budur. İslâm ictimâiyâtını sarsmak. Doğrudan doğruya hıristiyanlaştırmak müşkil olduğu için evvelâ müslümanların şeâir-i dîniyyelerini yıkmaya uğraşıyorlar. Büyük misyoner kongrelerinde ittihâz edilen bu hatt-ı haraketi bütün misyoner teşkîlâtları tatbîk ile mükelleftir. İşte Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin de gâyesine bu yoldan yürümekte olduğuna şübhe yoktur.

İstanbul'da şeair-i dîniyye ve milliyyenin yıkılması öyle kendi kendine mi oldu, zannedersiniz? Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti gibi nice misyoner teşkîlâtları, Cizvit mektepleri, Protestan ve Katolik müesseseleri senelerden beri icrâ-yı faâliyet edip duruyorlardı. İslâm ictimâiyâtını bozmak için milyonlar sarf olundu ve el-ân olunuyor. Müslümanlar ise gaflet uykularında vakit geçirdiler.

İstanbul ecnebî işgâli altına düşünce garbılar hiç de yabancı bir muhît bulmadılar. Ecnebi müesseselerinde yetişen, rûhlarında İslâm husûmeti yerleştirilmiş bulunan bir zümre ecnebîlerin kucağına atıldı, onlarla beraber çalıştı. Nihâyet İstanbul hayât-i ictimâiyyesi bugünkü elîm ve fecî' vaz'iyete düştü.

Şimdi istediğiniz kadar çırpınınız. İslâm'dan uzaklaşma hareketi gün geçtikçe ziyâdeleşiyor. Bugün bazı kadınlar ve erkeklerin isimlerinden başka Müslümanlık'la hiçbir alâkaları kalmadı. Son günlerde şapka giymeye de başlanıldı. O da taammüm ettikten sonra artık misyoner teşkîlâtları için kiliseler inşâsına başlamak kalıyor.

İhtimâl ki tehlikenin ehemmiyetini lâyıkıyla idrâk etmeyen bazı saf kimseler de vardır. Fakat biraz görür gözü, düşünür kafası olanlar işin nereye doğru gitmekte olduğunu pekâlâ görürler.

Buna karşı ittihâz edilecek tedbîrler nedir? bi't-tabi' müessesât-ı dîniyyeye kuvvet vermekten başka çâre-i necât yoktur. Memleketteki yüzlerce medreselerin kapatılarak misyoner ifsâdâtına karşı memleketin ma'nevî cephesini müdâfaasız bir hâlde bırakmanın ne kadar azîm bir hatâ olduğu çok geçmeksizin anlaşılacaktır. Fakat o zaman kapatılan medreseler açılmaya teşebbüs olunsa da ictimâî felâketin önüne geçilemeyecektir. Garba karşı mukāvemet eden en kuvvetli ve yegâne cephemiz ma'nevî cephe idi. O da sarsıldıktan sonra artık istinâd edecek hiçbir şeyimiz **[202]** kalmaz. Biz eğer milletimizin selâmet ve istiklâlini te'mîn etmek istersek medreseleri kapatmak değil, tezyîd etmemiz îcâb eder. Şerâit-i lâzımeyi hâiz değil iseler ıslâh etmek vazîfemizdir. Yoksa yıkmak lâzım gelmez. Her ıslâha muhtâc şeyi yık-

mak lâzım gelse o vakit ortada hiçbir şey kalmamak îcâb eder.

Şimdi İslâmiyet'i müdâfaa ve neşredecek medreseler kapatıldı. Fakat Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti, Robert Kolejler ve daha birçok ecnebî müesseseleri duruyor ve faâliyetlerinde devâm ediyorlar. Hiç olmazsa onlar da kapatılmak lâzım gelmez mi idi? Eğer Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'ni kapatmaya kudretimiz yetmezse bunun te'sîrâtını izâle için yanı başında birkaç medrese te'sîs etmemiz îcâb ederdi. Bizim yaptığımız iş bindiğimiz dalı kesmekten başka bir şey değil. Medreseler kapanınca bi't-tabi' dini neşir ve müdâfaa edecek talebe ba'demâ yetişemeyecek, bunun netîcesi ma'nevî cephemiz müdâfaasız kalacak. Memleketimizdeki Protestan ve Katolik müesseseleri ise meydânı boş bularak faâliyetlerini artıracaklar, tanassur tehlikesi baş göstercek. İş bu hâle geldikten sonra artık bizim ismimizin harita-i cihandan silineceğine şüphe etmemelidir.

İlâhiyât Fakültesi, eğer ona menşe' olacak medreseler olmazsa ömrü muvakkat olur. Bugünkü talebeden başka oraya gelecek olmaz. Liselersiz dâru'l-fünûn yaşayabilir mi? İmâm ve hatib mektepleri, eğer devâm edebilirlerse oradan ancak imâm ve hatîb yetişebilecek. Fakat dâru'l-fünûna girebilmek için bir imâm ma'lûmâtı kâfî olmadığını bilmeyen yoktur. Esâsen bu imâm hatib mektepleri de pek mahdûddur. Yirmi otuz yerden başka memleketin bütün kasabaları, nâhiyeleri medresesiz kalmıştır. Oralarda imâm hatîb de yetişemeyecektir. Zâten dâru'l-huffâzlar da kapandığı için ba'demâ imâm yetişmesine de imkân kalmamıştır.

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nu bu kadar yanlış ve rûh-ı kānûna mugāyir bir sûrette tatbîk ile memleketin ma'nevî cephesini müdâfaasız bir hâlde bırakanları Büyük Millet Meclisi'nin herhâlde mes'ûl edeceğine ve seddi hiçbir kānûna müstenid olmayan medreseleri tekrâr küşâd edeceğine şübhe yoktur. Bir adam çıkar, ya kānûnu yanlış anlayarak yanlış icrââtta bulunur, yahud husûsî ictihâdâtını tatbîke kalkar. Fakat Millet Meclisi bu hatâları görür görmez onları tashîh etmekle mükelleftir. Biz bu hatâlı vaz'iyetin tashîh olunacağına hiç şübhe etmiyoruz. Dini dîn-i İslâm olduğunu Kānûn-ı Esâsîsi'nin başına yazan ve ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini deruhde eden bir meclis elbette Müslümanlığın ta'lîm ve taallüm edileceği yerleri sed ve ilgā edip de milletin ma'nevî cephesini müdâfaasız bir hâlde bırakmaz.

Geçen gün Tanîn gazetesinin Hey'et-i Tahrîriyye Müdürü Bahâ Bey Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'ninköylere varıncaya kadar Anadolu'nun her tarafında şu'beler açmasını, Selanikli Sabiha Zekeriya Hanım da Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin vazîfesini Türk Ocakları'nın deruhde etmesini teklîf ediyorlardı. Bu teklîfler bi't-tabi' millete bir hizmet olmak üzere ileri sürülmüştür! Böyle teklîflerde bulunanlar Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin âmâl ve makâsıdını bilmezler mi zannedersiniz? Bahâ Bey senelerce Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin içinde çalıştığını söylüyor. Sabiha Hanım da Amerika'da tahsîl ettiği cihetle Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin makâsıd-ı asliyyesini herkesten ziyâde iyi bildiğine şübhe yoktur. Bunların böyle teklîflerde bulunacakları tabîîdir. Çünkü vazîfeleridir. Fakat bunları hükümden iskāt edecek tedâbîr-i lâzıme ittihâzı da evliyâ-yı umûrun en mütehattim vazîfesi değil midir? Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti bugün Amerika'da Türkler aleyhinde propaganda yapıyorsa onu da tabîî görmelidir. Çünkü vazîfeleridir. Bunu bilerek bünyân-ı millîyi tevhîne çalışan ve bizi cihân nazarında barbar gösteren bir müesseseye karşı kapılarını açık bulundurmamak da bizim vazîfemiz değil midir? Biz vazîfemizi îfâ etmezsek bilakis onların vezâifini teshîl etmiş olursak kabâhat kimdedir? Bu kadar dedikodularla meşgūl olan yevmî gazeteler bünyân-ı millîyi kemirmekte olan bu yabancı müesseseler hakkında biraz tahkīkāt ve ta'mîkātta bulunsalar nice hakīkatlere vâkıf olurlar…

⁂

Müfrit Maddiyet-perestliğin Tevlîd Ettiği Nifâk ve Şikāk

Münevver zümre arasındaki nifâk ve şikāk son günlerde büsbütün alevlendi. Yevmî gazeteleri okuyanlar bu nifâk ve şikākın ne derecelere geldiğini görürler. En aklı başında addedilen adamların yek-diğerine karşı savurdukları küfürlerin, şahsî tecâvüzlerin ardı arkası gelmiyor. *Akşam* gazetesi de bu vaz'iyete hayret ediyor:

"Hepimiz Cumhûriyet-perver, terakkī-perestiz. Yüzümüz garbdadır. Prensiplerimiz bir, cihetimiz aynı. Eğer aransa hiçbir memlekette vatandaşları ittihâd ettirmek için bu kadar müsâid itilâf zemîni bulunamaz. Fakat uzaktan yakından Türkiye bir nifâk ocağı manzarası gösteriyor."

Diyor. "Şahısların, şahsî kîn, hased, menfaat ve hırsların her türlü prensip ve fikir muhabbetine tercîh edildiğinden" şikâyet ediyor.

Memleketteki münevver zümrenin bu vaz'iyete düşmesi hakīkaten şâyân-ı teessüftür. Fakat yüzlerini "garb"a tevcîh edenler şahsî kînlerden, hasedlerden, menfaat ve hırslardan nasıl tecerrüd edebilirler? Garb şahsî kîn, hased, menfaat ve hırs diyarıdır. Bugün garb kadar ictimâî **[203]** ve siyâsî mücâdelelerin, münâkaşaların sâha-i cereyânı olan bir yer yoktur. Oraya teveccüh edenlerin de aynı nifâk ve şikāk manzarasını gösterecekleri tabîîdir.

Bu münâsebetle *İkdâm* sâhibi Cevdet Bey yazdığı bir makâlede görülen fenâ alâmetlerin çok sâde asıllara müncer oluverdiğini îzâh ediyor da sonunda diyor ki:

"Uğradığımız müfrit maddiyet-perestlik bize daha çok fenâlıklar irtikâb ettirecektir. Bütün mükerremât hükümden sâkıt oluyor. Behîmî bir yaşayıştan kâm almaktan başka bir düşünce kalmamıştır.

Bugün maddiyetin bizde nasıl peydâ olduğunu Profesör Malaper'in meşhûr bir eserindeki hitabesinden anlayabiliriz. Profesor diyor ki:

"Bazı adamlar bir şey anlamadan inkâra kalkışmakla ve bilmeden istihzâ etmekle kendilerini hürriyet-i akliyyeye mâlik zannediyorlar. Akıl ve idrâklerinin kıymetini tarîk-i i'tidâlden çıkarak münkir olmakla ve beğenmediklerine gayz ve nefret göstermekle ölçüyorlar. Onlara sâf-derûn, âdî görünmek korkusu geliyor. Mukaddesât ile eğlenmek i'tiyâdından başka büyüklük gösteremeyen bir felsefeye giriyorlar."

İşte bizim de dûçâr olduğumuz budur. Yeni bir adam görünelim diye kendimizi muzlim vâdilere atıyoruz ve prensipsizlikle yıpranıyoruz. Bu tarîkle asıl terakkīyât-ı akliyye ve fikriyyeye erilmez. Biz bu sûretle girdiğimiz nefy ve inkâr vâdisinde birbirimizin en mübeccel olan şahsiyet-i ma'neviyyesiyle de istihzâ ediyoruz. Böyle bir millet aslâ hars sâhibi olamaz."

⁂

Milleti Garblılaştırmak İnhilâl Ve İnfisâh Ettirmek Demektir

Tevhîd-i Efkâr refîkimiz şarkcılık ve garbcılık hakkında iki mühim başmakâle neşretti. İlmî tedkīkāta müstenid olan bu makâlelere karşı garbcılar hiçbir cevâb veremediler. Garbcıları hayli sarsan bu makâlelerin bazı mühim fıkralarını aynen nakl ediyoruz:

"Garbcılık cereyânı maa't-teessüf yalnız Avrupa usûliyât ve âliyâtının iktibâsını istihdâf etmiyor, onun gāyesi tamâmıyla Avrupalılaşmak ve Frenkleşmektir. Onlar istiyorlar ki Türkiye, Çek-Slovakya gibi, İspanya gibi, Avusturya gibi bir Avrupa memleketi olsun. Gāyet garîb olan cihet kendilerini halka milliyet-perver tanıtan garbcıların milliyet duygusu ve düşüncesiyle frenklik ibtilâsı arasındaki tenâkuzu görmemeleri veyahud gördükleri hâlde bu tezâddın kimse tarafından fark edilmeyeceğine zâhib olmalarıdır.

Garbcıların ikinci büyük gafleti fikrimizce gayr-ı mümkünü istemeleri, istihsâl edilemeyecek bir gāye arkasında koşmalarıdır. Tasvîr ettiğimiz şerâit içinde Avrupalılaştırılmak istenilen Türk Milleti inhilâl ve infisâh edecek, fakat Frenkleşmeyecektir. Bu imkânsızlık yalnız milletimizin azîm ekseriyetinin menfî' irâdesinden neş'et etmiyor, onu ihdâs eden şey, ma'neviyât âleminin tâbi' olduğu lâ-yeteğayyer kānûnlardır. Macaristan misâli burada bir ma'nâ ifâde etmez, bundan on asır evvel henüz hiçbir hars ve irfâna mâlik olmayan Macar kitlesinin hıristiyan olduktan sonra tamâmıyla Avrupalılaşması, arkasında en aşağı bin yıllık bir irfân hamûlesi olan Türkiye'nin yirminci asırda aynı istihâleyi geçirebileceğine delâlet etmekten pek uzaktır."

Muharrir Türk Yurdu'nun ve Ocağı'nın temelleri atıldığı zaman vaz' olunan "Türk, Müslüman ve Şarklı" düstûrlarından bahsettikten, şark ile garb başka başka âlemler olduğunu îzâh ettikten sonra üç cildlik mühim bir *Asya Tarihi* ile "*Asya'nın İntibâhı*" ünvânlı kitabın müellefi olan Mösyö Grosa'nın bir sözünü nakl ediyor. Mösyö Grosa diyor ki:

"Garb kendi başına "fenn"i yaratmıştır ve garbın ni'metlerini reddedenler bunlardan hâlâ mütenâim olmakta ber-devâmdır. Evet, bu iddiâ doğrudur. Fakat garb medeniyetinin iktisâb ettiği şekil, ki sırf maddî ve mekanikidir, kalb ve rûh ile aslâ alâkadâr değildir, bu şekli tasvîb etmek mümkün müdür? İnsanı istihsâl makinesinde bir çark ve âlet hâline getiren bu sınâî medeniyet, barbarlığa doğru ric'atin acaba mukaddimesi değil midir?"

Zaylo Dovoski nâmında bir Avrupalı muharririn hasta Avrupa hakkında büyük bir mecmûada intişâr eden makālesinden iktibâs olunan sözler de ehemmiyetlidir. Mûmâ-ileyh Zaylo Dovoski diyor ki:

"Bu hâlet-i rûhiyyenin –yani medeniyet-i hâzıradan nefret hissiyle yeni bir medeniyet esâsı taharrisi ârzûsunun– şu sâatte Avrupaî yani bütün Avrupa'ya şâmil bir hâdise olduğunu inkâr kābil olmayıp yalnız bunun şekli memlekete göre tehâlüf etmektedir. Her yerde bu gittikçe artan endîşenin a'râzı kendini göstermektedir. Mevcûd mefkûrenin şimdiki rûhun emellerini tatmîn husûsundaki kifâyetsizliği her tarafta hissolunuyor. Her tarafta fikrî bir atâlet ve durgunluk ile her şeyi bir mes'ele yapmak ârzû-yı felâket-engîzi nazara çarpıyor."

Tevhîd-i Efkâr'ın muharrir-i muhteremi "Memleketimizde o kadar harâretli tarafdârları ve meftûnları olan garb medeniyetinin daha şimdiden tefessüh veyahud infisâha başladığını ve Avrupa'nın her tarafında bu medeniyeti kurtarmak için Asya'dan, Şark'tan feyizli, muhyî yeni bir mefkûre iktibâs edilmek ârzû olunduğunu" îzâh ve isbât etmiş olduktan sonra son söz olarak diyor ki:

"Bizdeki mütefekkir zümrenin müfrit garbcılık cereyânının tehlikesini vakit geçmeden nihâyet idrâk etmelerini temennî eyleriz."

⁂

Evkāf'ın Dans Salonları Yaptırması!

Evkāf Müdüriyet-i Umûmiyyesi'nin Ankara'da inşâ ettirmekte olduğu asrî otelde asrî dans salonları yaptıracağını gazetelerde hayretle okuduk. Evkāf Vekâleti medreseler ve câmiler inşâsı yerine dans salonları yaptırırsa Allah'ın aklımızı başımızdan aldığına artık şek, şübhe kalmaz. O hâlde evkāf nazarında hiçbir şeyin aslı yoktur, her şey boştur, vakıf denilen şey de boştur, şart-ı vâkıfın da ehemmiyeti yoktur, nass-ı şâri‘ de hükümsüzdür, hakk-ı tasarruf da ma'nâsızdır! Bâri asrî Evkāf Müdüriyeti bir beyânnâme neşrederek bunların hiçbirinin aslı olmadığını i‘lân etsin de ondan sonra dans salonları ve daha diğer nevi‘ salonlar inşâ ettirsin. (Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh)

⁂

[204] Meyhâneclik San'atının Revâcı

Men‘-i Müskirât Kānûnu kalkar kalkmaz meyhâneciler halkı zehirlemek için paçaları sıvadılar. Taraf taraf meyhâneler teşekkül etti. Sarhoş na'raları yine sokakları tutmaya başladı. Şimdi İstanbul'da kadınlar da içki içmeye başladığı için meyhânecilik en kârlı bir san'at oldu. Kānûnda rakıya müsâade edildiğine dâir bir kayıd olmadığı hâlde likör miyânına idhâl olundu. Bu tefsîr meyhânecilerin bütün bütün yüzünü güldürdü. Herkes meyhâneciliğe kalkıştı. Şimdiye kadar yalnız İstanbul'da meyhâne açmak için 10.616 kişi mürâcaat etmiş. İstanbul'da hangi san'at vardır ki on bin müessesesi olsun. Bu hâl bir millet için ne kadar ayıb, bir memleket için ne kadar fecî' ve mühliktir. Her meyhânenin lâ-ekal yirmi müşterisi olsa İstanbul'da iki yüz bin içki içen var demektir.

İçki memnû‘iyyeti kalkalı beri vak'alar, cinâyetler ne kadar çoğaldı! Hiçbir gün yoktur ki içki yüzünden birçok vak'alar hâdis olmamış olsun. İçki memnûiyetini kaldıranlar bu işte ne kazandılar? Hazîne-i devlete beş on kuruş girmek için milletinin zehirlenmesini kabûl edenler ve bu yüzden birçok cinâyetlerin tahaddüs ve tevâlîsine sebeb olanlar, acaba ne kadar hatâlı yollara düştüklerinin farkına varacaklar mı? Allah cümlemize hidâyetler ihsân eyleye.

⁂

Şirk ve Sanem Devrine mi Rücû‘ Ediyorlar?

İran'da çıkan *Şafak-ı Sürh* gazetesi Hemedan'da İmâm Ali'nin heykeli yapıldığını ve geçenlerde üstünden pûşîdesi kaldırılarak, nutuklar ve merâsimle Avrupa-kârî resm-i küşâdı icrâ edildiğini yazıyormuş. Biz görmedik *Akşam* gazetesi söylüyor. Eğer sahîh ise İran'da put-perestlik devri başlıyor demektir. İslâm'da heykelin memnûiyeti işte bu gibi mahzûrları dâ‘î olmasına mebnî idi. Heyâkil ve esnâmı yıkarak tevhîdi ve yalnız Hâlik-ı Zü'l-Celâl'e karşı taabbüdü vaz‘ ve te’sîs eden Müslümanlığın Hemedan'da büyük bir tehlikeye ma‘rûz kaldığı, gulât-ı şîanın kendilerine bir put yaparak ona tapacakları anlaşılıyor. Hakîkī müslümanlar İmâm Ali'nin değil, Hazret-i Muhammed'in heykeli olsa onu bile parçalamakla mükelleftirler. İranlılar şirk ve sanem devrine mi rücû‘ ediyorlar?

⁂

Buhara'da Bolşevik Reîsinin Heykeli

Kırım'da çıkan *Yeni Dünyâ* gazetesi de Buhara'da yapılan Lenin heykeli hakkında Kırım şivesiyle şu haberi veriyor:

"Lenin arkadaşka Buhara'da birinci def‘a yapılgan heykel tantanalı bir sûrette açılu murasimi yapıldı. Heykel Dağıstan meydânında yapılgandır. Tez vakitte heykel çevresine gezinti bahçesi yapılacaktır"

İslâm âleminin her tarafını müdhiş tehlikeler kaplamakta olduğu görülüyor. Bazı memleketlerde Frenk müessesât-ı rezîlesinin İslâm hayât-ı ictimâiyyesinde açtığı mühlik rahneler, bazı memleketlerde cehâlet ve put-perestlikler bazı mahallerde de Bolşeviklik âfeti! Hemen Allah müslümanlara acısın de kendilerine her taraftan saran bu tehlikelerden, âfetlerden masûn buyursun.

⁂

Kānûn-i Esâsî'nin Birinci Maddesi Din ve Şerîate Muârız mı?

Akşam gazetesi "Şark'ta birbiriyle boğuşan iki medeniyet arasındaki kararsız mücâdeleyi, bu mücâdelenin zaman zaman gösterdiği garîb tecellîleri ve tezâdları" îzâh ederken "Bizim Kānûn-ı Esâsî'nin birinci maddesiyle din ve şerîat maddesini" de misâl olmak üzere îrâd ediyor.

Kānûn-ı Esâsî'yi böyle mütenâkız maddelerden mürekkeb bir şekilde göstermenin hiç de doğru olmadığını geçen hafta uzun uzadıya îzâh etmiştik. Kānûn-i Esâsî'nin birinci maddesi din ve şerîatle neden tezâd teşkîl ettiğini *Akşam* gazetesi lütfen îzâh ederler mi? Eğer hakîkaten böyle bir tenâkuz varsa *Akşam*'ın meb‘ûs ser-muharririnin Meclis'te bunu mevzû‘-ı bahs ederek bu tenâkuzun ref‘ine çalışmaları iktizâ etmez miydi? Kānûn-ı Esâsî'nin böyle mütezâd maddeleri muhtevî olduğu hakkındaki propagandalar Kānûn-ı Esâsî'ye karşı husûlü elzem olan hürmet hislerini aşındırmaz mı?..

⁂

İstanbul'da Kurulan Yeni Tuzaklar: Dans Salonları

Antalya Meb‘ûsu Hoca Râsih Efendi, Antalya'da Muallimler Derneği'nde verdiği bir nutukta: "İstanbul'da

gayr-ı Türk anâsırın bizi mağlûb etmek için dâimâ oyun çıkarmakta olduğundan, bunların bu seneki kurduğu tuzağın da Türk kadınını danslara sokmaya çalıştığından, İstanbul'da 370-400 dans salonu açıldığından, bu salonların hemen hepsi Rum ve Ermeniler ve bir kısmı da ecnebîler elinde olduğundan, bunları Türkler doldurunca iktisâdiyâtımızın ne kadar tenezzül edeceğinden" bahsetmiş olduğunu Antalya gazetesi yazmaktadır.

⁂

Asrî Çengilik, Asrî Köçeklik

Ahmed Râsim Bey "Ha garblışıyoruz hâ!" ünvânıyla yazdığı bir makālesini dans rezâletlerine tahsîs ediyor.

"Dans, yani asrî çengilik ile köçeklik aldı yürüdü. Geçirmekte olduğumuz şu eyyam-ı bâhûrun tâb ü tâkat bırakmayan sıcakları arasında bile kan tere bata bata geceli gündüzlü devâm ediliyor."

Ahmed Râsim Bey, garbcıların refîkalarına "hanım" yerine şimdi "madam" dediklerini ve sabahlara kadar küçük hanımına varıncaya kadar birçok âilelerin dans salonlarına taşındıklarını îzâh ettikten sonra diyor ki:

"Bir bakıma şehir türlü türlü maçlar, taraf taraf danslar ile pür-âheng, **[205]** Antalya Meb'ûsu Râsih Efendi'nin bir konferans esnâsında İstanbul'da dört yüz dans salonu var, bunlar Türk iktisâdiyâtını batıracaklar, demesini şu aralık çok görmemeli… müennes ve müzekker bütün gençlik ile bunlara yüzlerindeki çifte çifte kaz ayaklarıyla, kır düşmüş bıyık, sakallarıyla iştirâk eden orta yaşlı yahud yaşını almış olanların mecmû'u gelecek seneyekadar buralara sığamayıp taşacaktır. Benim korkduğum yine karıncalı nev-zuhûr bir La Fonten'ın kış ortasında:

İş edip kendine âheng ile raks eylemeyi
Yazı bî-hûde geçirmiş idi Ağustos böceği
Geldi birden bire vaktâ ki zamân-ı sermâ
Başladı kaht u galâ olmaya dehşet-fermâ

diye hikâyeyi bağıra bağıra inşâd etmeye kalkışmasındadır."

⁂

Asrîlik Zihniyetinin Tevlîd Eylediği Tabîî Hâdiseler

Cumhûriyet gazetesinin istihbârâtına göre Beykoz Dâruleytâmı'nda müessif bir hâdise vukūa gelmiş. Hürriyet i'lân edildiği 23 Temmuz îd-i millî günü rozet tevzî' eden erkek talebenin yanına Beykoz Kız Dâruleytâmı'na mensûb hanımlar terfîk edilmiş, bunlar o gün fazla hastalanmışlar. Muallime Hadice Hanım Dâruleytâm kızlarının îd-i millî günü rozet tevzî' ettikleri erkek arkadaşları ile yaramazlık yaparak emrâz-ı sâriyyeye musâb oldukları hakkında bir şâyia çıkarmış, bu şâyia mektebin erkek ve kız talebesi arasında oldukça mühim bir dedikoduyu mûcib olmuş. Bundan müteessir olan kızlar beraber gezdikleri erkek arkadaşlarına* bir mektup yazarak Muallime Hadice Hanım'ın mektebe sokulmaması için kendilerine muâvenet edilmesini ricâ etmişler. Mektup kapıcı tarafından yakalanmış, müdüre verilmiş, erkekler haberdâr olarak müdüre gitmişler, mektubu istemişler. Müdür bu hareketi küstahâne bularak talebeyi takbîh etmiş. Nihâyet mes'ele münâza'aya müncer olmuş. Müdür ve hey'et-i ta'lîmiyye yedi talebe tarafından darb olunmuş, çocuklar Muallime Hadice Hanım'ı da aramışlar, bulamamışlar… Hâdiseden sonra mektepte inzibât hey'eti ictimâ ederek mütecâvizleri mektepten ihrâc ederek karakola teslîm etmişler.

Mekteplerde zabt u rabtın ne derecelere geldiğini gösteren bu hâdise anarşiden başka bir şey midir? Bu gibi hâdisât, hayât-ı ictimâiyyede husûle gelen buhrânın serpintileridir. Erkekler ve kızların muhîtten aldıkları te'sîrât ile "asrîlik"i mekteplerde de tatbîke kalkışmalarını o kadar garîb görmemelidir. Bunlar mütemâdiyen vukū bulan telkînlerin, işlenilen fiillerin tabîî netîceleridir. Mes'ele esâsından halledilmedikçe bu gibi hâdisâtın daha fecî'lerine şâhid olacağımıza şübhe yoktur. İ'tirâf etmek lâzımdır ki müdhiş bir tereddî hayât-i ictimâiyyenin bütün safahâtını alabildiğine sarmaktadır. Ve bunun nerede karâr kılacağı da belli değildir. *Cumhûriyet* gazetesi hâdiseyi îkā' edenlerin afv edilerek tekrâr mektebe alınmalarını tavsiye ediyor. Bu gibi hâdiselerin muhît-i ictimâîde bir cürm telâkkī edilmediğine göre fâillerini hoş görmek iktizâ etmez mi? *Cumhûriyet*'in hakkı vardır. Her tarafta anarşı hüküm-fermâ olduktan sonra mekteplerden başka şey beklemek insâfsızlık değil de nedir?..

⁂

Garb Medeniyetinin Rezîl Müesseseleri

Akşam gazetesinin *Altunöz*'den naklettiği bir makālede Deyrüzzor kasabasında Fransız medeniyetinin vücûda getirdiği eserlerden bahsolunuyor. Fransızlar ahâlî beynine saçtıkları nifâk ile halkı beş altı partiye ayırmışlar. Ahâlî yek-diğeriyle didişirken Fransızlar da büyük bir itmi'nân ve emniyet ile hâkimiyetlerini idâme ediyorlarmış. Mezkûr gazete diyor ki:

"Fransız medeniyetinden bi'l-istifâde bugün Deyrüzzor kasabasında her hatvede bir meyhâne, her köşede bir umûmhâneye tesâdüf edilir. Kafe-şantanların adedi bu küçük kasabada yedi sekizi tecâvüz etmiştir. Vakt-i gurûbda cümlesi lebâleb doludur. Öteden beri müskirât

---

* Bu erkeklerin 20-25 yaşlarında ve Dâruleytâm'ı ikmâl etmiş olduklarını, Dâruleytâmların böyle tahsilini ikmâl edenlere me'kel olduğunu, Dâruleytâmlarda daha birçok yolsuzlukların vukū' bulduğunu yine *Cumhûriyet* gazetesi yazmaktadır.

aleyhdârı olan bî-çâre ahâlî bugün kahvelerde kahve, çay yerine konyak, likör istemeye alışmaları Fransızların ne derece maârifi terakkīye hâhişker olduklarını isbâta kâfidir."

Garb medeniyetinin her girdiği yere neler götürdüğünü göstermek için bu de fiilî bir misâldir. Memleketimizi, milletimizi "bilâ-kayd ü şart garblılaştırmak" isteyenler garb medeniyetinin bu seyyiâtını da memlekete sokmakta ne fâide kazanacaklardır, bilmiyoruz. Ecnebi istîlâsına ma'rûz kalan memleketler için garbın cebren ve kahren fenâlıklarına mukāvemet kābil değildir, diyelim. Fakat istiklâline sâhib bir memleket garbın bu kabîl fezâyihine kapılarını kapayamaz mı? İsterse pekâlâ kapayabilir. Bu gibi rezâili mukāvemet edilemez cereyân şeklinde göstermek, millette fazîlet hissi kalmadığını kabûl etmek demektir ki her hâlde doğru değildir. Ecnebi işgāli zamanında İstanbul'da da te'sîs edilen bu kabîl müessesât-ı rezîle-i medeniyyeye nihâyet vermek evliyâ-yı umûrun en mütehattim vazîfesidir.

⁂

Yahudilerin Rûhu mu Değişiyor?

Ajansın biri bu hafta Selanik'ten şöyle bir haber getirdi: "Pazar tatili münâsebetiyle Musevi hahamları ihtilâlcûyâne bir beyânnâme neşretmişler ve Musevilerin kendi mukaddesâtını hîn-i hâcette kanlarını dökmek sûretiyle müdâfaa etmelerini tavsiye eylemişlerdir. Bu beyânnâmeler müsâdere edilmiştir."

Bu haber eğer sahîh ise çok şâyân-ı dikkat ve ibret bir hâdisedir. Şimdiye kadar herkesin kesb-i rüsûh eden kanâati şudur ki Yahudiler hayâtları için her zillete, her meskenete râzı olurlar. Vâkı'â Yahudiler mukaddesatlarına merbût bir kavimdir. Fakat canları her şeyden azizdir. İş hayât mes'elesine dayanınca **[206]** Yahudi bir kılını bile fedâ edemez. Bir Yahudiye ne vatan mefhûmu hayâtını fedâ ettirir, ne de mukaddesât kaygısı. Onun için bu derekeye düşen milletleri Yahudilikle tavsîf ederler ki zillet ve meskenetin müntehâsı demektir.

İşte Yahudilerin bütün milletlerce bu şiâr-i millîleri ma'lûm ve müteârif olduğu için bu haber herkesin nazar-ı dikkatini celb etmiş ve hiç kimse kayd-ı ihtiyâtsız bunu kabûl etmemiştir. Mukaddesât uğrunda fedâkârlık husûsunda milletlerin Yahudiliğe doğru gittikleri ve hayli yol almış oldukları bir asırda Yahudiler böyle hareket ederlerse elbette bütün cihân için şâyân-ı hayret bir hâdise-i fevka'l-âde olur.

Mamafih Yahudilerin alınlarında ve rûhlarında mahkûk olan zillet ve meskenet damgalarını kazıyarak mukaddesât uğrunda fedâ-yı hayât gibi hamâset ve şehâmet hisleriyle temâyüz edeceklerini hiç de aklımız almıyor.

⁂

Hazret-i Peygamber Hakkında Fezâhat-i Lisâniyyede Bulunanlar

İstanbul ecnebî işgāli altına düşünce bütün nifâklar meydâna çıkmış, ecnebîlere istinâden şeâir-i İslâmiyye aleyhinde türlü türlü ef'âl-i şenîada bulunanlar olmuş, garbın rezil müesseseleri taraf taraf teşkîl olunmuş, İslâmiyet'e karşı beslenilen gayz ve husûmetler ağızlardan taşmıştı. O sıralarda rahmeten li'l-âlemîn olan Hazret-i Peygamber Efendimiz hakkında ma'hûd *İctihâd* gazetesi de fezâhat-ı lisâniyyede bulunmuş. *Sebîlürreşâd* o zaman Ankara'da intişâr ettiği cihetle bu hâdise hakkında ma'lûmât alamamıştı. Mütecâviz muhâkeme edilerek habse mahkûm olmuş. İstînâf mahkûmiyeti ref' etmiş. Evrâkı mahkeme-i temyîze gitmiş, temyîz bu ref'-i mahkûmiyet karârını nakz etmiş, şimdi on iki Ağustos'ta muhâkeme tekrâr başlayacak.

Bir gazete bu hâdiseden bahseden fıkranın başına "Hâlâ şu fezâhat-ı lisâniyye da'vâsı!" diyor. Ne demek istediğini anlayamadık. Eğer adliyede işlerin nasıl sürüncemede kaldığını anlatmak istiyorsa ona diyecek yok. Fakat bu zamanda mahkemelerde böyle da'vâların rüyet olunmayacağını işrâb etmek istiyorsa Kānûn-ı Cezâ'daki maddenin ilgāsına teşebbüs etmesi lâzım gelir. O madde bâkī kaldıkça mahkemeler bugün de, yarın da Cenâb-ı Peygamber hakkında fezâhat-i lisâniyyede bulunanların yakasına yapışacaktır.

⁂

İstanbul Kız Lisesi'nin Mülgā Bâb-ı Meşîhat'teki Müsâmeresi

İstanbul Kız Lisesi tertîb ettiği bir müsâmerede şeâir-i İslâmiyye ile istihfâf ve istihzâ eden bir piyes temsîl ettiğini geçen hafta gazetelerden nakletmiştik. Mülgā Bâb-ı Meşîhat binasında oynanan bu tiyatro ferdâsı günü bir daha tekrâr olunmuş ve bu ikinci temsîlde maârif erkânı ve daha birçok da'vetliler de hâzır bulundurulmuş. *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz orada hâzır bulunan zevâtın resimleriyle me'zûn hanımların fotoğrafîlerini derc ettikten sonra diyor ki:

"Meşîhat binasında bulunan İstanbul Kız Lisesi'nde, dün mektebin bu sene me'zûneleri tarafından bir vedâ müsâmeresi verilmiştir. Müsâmerede tâlibe hanımlar temsîl edecekleri piyes intihâb ederken yanılmışlardır. Biz bu hatâyı bu husûsta tecrübesiz oldukları âşikâr olan me'zûnelere değil, müsâmereyi birlikte tertîb eden mektep hey'et-i ta'lîmiyyesine atfediyoruz. Türk Uşağı nâmında ve Türk âdât ve an'anâtıyla taban tabana zıd safahâtı hâvî

olan bu piyeste bi'l-hâssa Müslümanlık aleyhine, tâlibâta söylettirilen sözler çok çirkindir. "Müslümanlık âleminin kadınlık hakkındaki telâkkīlerini" gülünç bularak "Müslümanlığın Türk kadınlığının en sarîh hakkını inkâr ettiğini" iddiâ eden bu piyeste gösterilmek istenilen Türk kadın ve erkeğini aslâ tanımıyoruz. Bizim tanıdığımız Türk erkeği selâm makāmında etrafındaki hanımların alnını öpmediği gibi bizim tanıdığımız Türk kadınının hicâb ve iffeti de beraberinde bulunduğu yabancısı olan erkeklerin içinde teehhülden ve bu erkeklerin arasında beğendiği kimselerden bahsetmeye mâni'dir.

Mektebin bu seneki me'zûneleri erkekler karşısında böyle tiyatro bile oynarlarken Türk kadınının herhangi bir erkekle beraber bulundurulmadığından şikâyet eden bir piyes intihâb etmeleri zemîn ve zamana da muvâfık değildi. Bu eseri me'zûne hanımlara oynatanlara bugünkü ve Salı günkü nüshamızda münderic bir İngiliz'in "Kadının en büyük müdâfii Hazret-i Muhammed'dir" ünvânlı makālelerini okumalarını ve hanım kızlarımıza, İslâmiyet'in kadınlara esîr muâmelesi ettiği gibi sakīm fikirleri telkīn etmemelerini tavsiye ederiz..."

Tevhîd-i Efkâr refîkimiz oynanan tiyatro hakkında îzâhât verdikten sonra programın mütebâkī kısmı hakkında ki şu îzâhâtı veriyor:

"Palandöken" ve "Fikret'in Mezârında" ismindeki tablolar gösterilmiş, temsîller arasında Hulkiye Hanım piyano ile ve Muallim Cevad Bey de kemanla alaturka bazı parçalar çalmışlar ve tâlibât da müteaddid şarkılar söylemişlerdir. Müsâmerenin hitâmında med'uvvîne çay ve pasta ikrâm edilmiştir. Vali Râşid, Dâru'l-fünûn Emîni İsmail Hakkı beylerle matbûât erkânı ve zevât-ı sâire med'uvvîn miyânında idi."

Mektep hey'et-i ta'lîmiyyesinin bir kere mülgā Bâb-ı Meşîhat binasında nâ-mahrem bir takım erkekler huzûrunda mektepli kızlara tiyatro oynatması, piyano ve keman çaldırması, şarkılar söyletmesi, sâniyyen bi'l-hâssa şeâir-i İslâmiyye ve âdât ve an'anât-ı milliyye aleyhinde olan bir piyes intihâb etmesi ez-her-cihet şâyân-ı teessüftür. Bi'l-hâssa asırlarca müslümanların merkez-i dinîsi olmakla bir kıymet-i ma'neviyyeyi hâiz olan bir binâda bu gibi hissiyât-ı İslâmiyyeyi rencîde edecek ef'âl ve harekâtta bulunulması hiç de münâsib değildir.

Mukaddemâ İstanbul müftüsüne ve fetvâhâne me'mûrlarına asırlardan beri sâkin oldukları bir binanın kapılarını kapayıp içeri sokmayan bir mektep müdürü böyle bir binâda tiyatro oynatmak, şarkı söyletmek, çalgı çaldırtmak, şeâir-i İslâmiyye aleyhinde söz söyletmekte bir zevk-i mahsûs duyabilir ve her fırsattan bi'l-istifâde meslek-i ilmiyyeye karşı tecâvüzâtta bulunan Dâru'l-fünun Emîni de bu zevk-i mahsûsa iştirâk edebilir. Fakat hükümeti temsîl eden vali beyin böyle şeylerin hikmet-i hükûmetle hiç de kābil-i te'lîf olmadığını takdîr etmesi ve ona göre bir vaz'iyet alması iktizâ ederdi. Zira vali, müslümanların ıztırâb ve iştikâlarının mercii olan bir makām-ı vilayette bulunuyor. Bu hâli gördükten sonra müslümanlar rencîde olan hissiyâtlarını, muztarib olan kalblerinin şikâyetlerini kime arz edecekler?.. Müftü efendinin de müsâmerede hâzır bulunduğunu söylüyorlar. Eğer doğru ise ve ila'llâhi'l-müştekî!..

⁂

[207] **Bazı Gençlerin Sokaklarda Şapkalarla Dolaşmaları**

Bu yaz çocukların başlarında şems-siper diye beyâz ketenden ma'mûl şapkalar taammüm etti. Hayli ciddî ve milliyetperver tanıdığınız bazı ahbâblarımızın çocuklarına da şapka giydirilmiş olduğunu görünce "fes, kalpak bulamadım da bu şems-siperi aldım, ne yapayım, Dönme mağazaları bu sene çocuklar için fes satmıyorlar, Avrupa'dan hep böyle serpuşlar getirmişler." diye biraz mahcûb olarak i'tizâra kalkışıyor.

Son günlerde 13, 14 yaşındaki müslüman kızlarının başlarında da şapkalar görülmeye başladı. Ecnebi işgāli zamanında Rus karılarının, Moskof kızlarının getirdikleri başlık modasını taklîd eden bazı Türk hanımlarının yanlarında on dört yaşını geçmiş şapkalı kızlar olduğu hâlde vapurlarda erkekler arasında müftehirâne bir oturmaları ve Fransızca konuşmaları var ki müslüman, hıristiyan herkesin nazar-ı dikkatini celb etmektedir.

Yirmi yaşını geçen bazı gençlerin de hasır şapkalar giymeye başladıklarını gazeteler yazıyor. *Resimli Gazete* müdürü bu hafta bunların resimlerini derc edeceğini söylüyordu. Bir takım genç erkeklerle kadınların da şapka giydikleri hakkında bazı gazeteler valiye suâller sormuş, fakat vali bey ne cevâb vereceğini şaşırmış "böyle bir hâdiseden haberdâr olmadığını, haberdâr olunca ne yapmak lâzım geldiğini düşüneceğini, fesini çıkarıp da bir gencin şapka giyeceğini zannetmediğini" söylemiş. Anlaşılan vali bey, şapka giyen gençler hakkında yapılacak muâmeleyi Ankara'dan soracak. Görülüyor ki bazı gazeteler orman taşlama kabîlinden bu husûsta hükûmetin fikrini anlamak istiyor. İhtimâl ki gazeteler buna dâir anketler de açacaklardır. Bundan bir müddet evvel Türk kadınlarının sahneye çıkıp aktrislik etmesini, barlara gidip eğlenmesini tasvîb edip etmeyenler hakkında bazı gazeteler anket açmışlardı. Bu sûretle zemîn hazırlandıktan sonra şimdi Türk kadınları aktrislik de ediyor, kibâr fuhuş yatakları olan barlara da gidiyor, meyhânelerde de oturup içki içiyor, dans salonlarında

da müslüman, hıristiyan her hangi bir erkekle dekolte kıyâfetinde dans ediyor. Bunları yaptıktan sonra artık böylelerinin şapka da giymek isteyeceği tabiidir. Bir taraftan çocuklardan başlayarak derece derece yukarıya doğru çıkarmak sûretiyle emr-i vâki' hâline getirilmek istenen şapkanın biraz sonra cevâz ve adem-i cevâzı hakkında bazı gazetelerin neşriyâta başlayacağına da şübhe yoktur.

⁂

Hâkimlerin Kıyâfetleri
Hâlâ Takarrur Edemiyor

Vakit gazetesinin muhâbir-i mahsûsu Ankara'dan çektiği bir telgrafta hâkimlerin kıyâfetleri hakkında açılan müsâbaka bitmek üzere olduğu hâlde birkaç kişiden başka müsabakaya iştirâk edenler olmadığını bildiriyor. Vekâlet, ne mâzîdeki eşkâli iâde, ne de Avrupa'yı taklîd etmek istememekte imiş. Muhâtablara hürmet telkîn edecek basît bir şekil istiyormuş. Maârif Vekâleti Hars Müdüriyeti Adliye Vekâleti'nin talebi üzerine Türklüğün devrindeki hükkâm kıyâfetine âid modeller hazırlayarak göndermiş, fakat bunu da Adliye Vekâleti beğenmemiş.

Gāliba Adliye Vekâleti ne istediğini bilmiyor. Bir taraftan Avrupa'yı taklîd istenilmiyor, deniliyor; diğer taraftan Avrupa'daki hükkâm kıyâfetlerine âid modeller celbi için Hâriciye vâsıtasıyla Avrupa'daki mümessillere iş'ârâtta bulunuluyor. Sonra "Türklük devrine âid hükkâm kıyâfeti" tedkîk ettiriliyor. "Türklük devri" ne demektir? Yani Türklerin müslüman olmazdan evvelki devirleri: Şâmânîlik, putperestlik devirleri. Demek Maârif Vekâleti Hars Müdüriyeti'nde Şâmânî hâkimlerinin kıyâfetleri de mevcûd imiş. Sipâriş edilir edilmez hemen nümûneler gönderilmiş.

Adliye Vekâleti bu kıyâfet mes'elesini çıkardığına pişman olsa gerek! Adliye Vekâleti'nin bu işte böyle çıkmaz yollara düşmesi, zannederiz ki maksadını vâzıh sûrette ortaya koyamamasından ileri geliyor. "Mâzîdeki eşkâli de iâde" etmek istemediğini söylüyor. Mâzîdeki şekil, ilmiye şeklidir. Bunu niçin istemiyor, onu da îzâh etmiyor. Yalnız istemiyor, o kadar.

Adliye Vekâleti Avrupa'dan, Şâmânî devrinden modeller sipariş edeceğine doğrudan doğruya halka mürâcaat etse de hâkimleri hangi şekil ve kıyâfette görmek istediklerini sorsa daha iyi olmaz mı? Halk hükûmeti için yapılacak iş bu değil midir? Bu kadar zahmete girmeye ne hâcet! Her memleketteki müntehib-i sânîlere hangi şekil ve kıyâfetin halka hürmet telkîn edebileceğini sorsa, yahud her taraftaki müntehib-i sânîler hangi şekil ve kıyâfetin daha ziyâde mehâbetli ve hürmetli olduğunu Adliye Vekâleti'ne bildirseler de Adliye Vekâleti'ni bu müşkil vaz'iyetten kurtarmış olsalar. Ciddî sûrette halkın arzûsu nazar-ı i'tibâra alınsa mes'ele kolayca halledilecek. Fakat kendi arzûlarımızı halka kabûl ettirmeye uğraşıyoruz da işin içinden çıkamıyoruz. bi't-tabi' bu yol çıkar yol değildir. Dâru'l-fünûn emîni de Avrupa'nın şekil ve kıyâfetini dâru'l-fünûna sokmak istedi. Fakat muvaffak olamadı. Mizâh gazetelerine eğlence oldu. Adliye Vekâleti de böyle şekil ve kıyâfetlerle uğraşacağına memlekette kānûnun hâkimeyetini te'sîs ile icrâ-yı adâlet cihetlerine ihtimâm etse daha iyi olmaz mı?..

⁂

Türk Ocakları'nın
Düşmüş Oldukları Müşkil vaz'iyet

Kastamonu'da çıkan *Açık Söz* gazetesinin İnebolu muhâbiri yazıyor:

İnebolu Türk Ocağı'nın şu yakınlardaki hâli çok şâyân-ı teessüftür. Birkaç ay evvel yapılan intihâbda kemâl-i hâhişle çalışacaklarını va'd eden idâre hey'eti her ne sebebden ise bugün işten el çekmişlerdir."

Türk Ocakları'nın bu vaz'iyete düşmesi hakîkaten çok şâyân-ı teessüftür. Anadolu'nun muhtelif mahallerinden alınan husûsî haberlere göre de **[208]** bazı Türk Ocakları'nın bir takım ef'âl ve harekâtı, ta'kîb ettikleri gāyenin hakîkatini meydâna çıkarması üzerine Anadolu halkı ocaklarla alâkasını kesmeye başlamış, Ocaklar yerli olmayan mahdûd zevâta inhisâr etmiş. İhtimâl ki İnebolu'daki zevât da halkın Türk Ocakları'na karşı aldıkları vaz'iyeti görerek çekik durmak mecbûriyetini hissetmişlerdir.

Bi't-tabi' bu vaz'iyet mûcib-i teessürdür. Biz memleketimizin ve milletimizin ahvâl-i rûhiyyesini bildiğimiz cihetle Türk Ocakları merkezinin tutmuş olduğu yeni hatt-ı hareketin Anadolu'da bir sû-i te'sîr husûle getireceğini ve bu sebeble Türk Ocakları'nın tuhaf bir vaz'iyete düşeceklerini hâlisâne ihtâr etmiş ve İstanbul Türk Ocağı'nı danslar oynatmaktan, balolar tertîb ettirmekten vazgeçirmeye çalışmıştık. Fakat maa't-teessüf bizim bu samîmî ihtârlarımız nazar-ı i'tibâra alınmadı ve alınmıyor. Böyle memlekete en çok hizmet edecek müesseselerin millet nazarında böyle bir vaz'iyete düşmesi ne yazık!...

⁂

Şeâir-i İslâmiyyenin
Meâsîye Vesîle İttihâzı

Gazetelerde okunduğuna göre bayram günü sarhoşların mikdârı fevkalâde tezâyüd ediyormuş! Bu hâl ve hareket şeâir-i İslâmiyye nâmına pek şâyân-ı teessüftür. Evvelce, sâir günlerde ibâdet etmeyenler bayram günleri ellerinden geldiği kadar ibâdet etmeye çalışırlardı. Şimdi bilakis eyyâm-ı sâirede irtikâb olunmayan meâsî

bayram günlerinde irtikâb olunuyor! Şeâir-i İslâmiyye, adetâ meâsîye vesîle ittihâz ediliyor bu ne kadar ma'kûs bir tarz-ı telâkkī?!

Böyle ma'kūl ve meşrû' şeklinden çıkarılarak meâsî idâdına idhâl olunan bazı mes'eleler daha vardır. Meselâ Mevlid okunmak mes'elesi gibi. Mevlid okunmak aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in rûh-ı pâkine salât ü selam okumak için vaz' edilmiş bir bid'at-i hasenedir. Fakat şimdi almış olduğu şekil onu bid'at-i hasenelikten çıkarak bid'at-i seyyie hâline getirdi. Çünkü kadınların şarkılar ile çalgılar ile icrâ-yı âheng etmelerine vesîle ittihâz olunuyor! Erkeklerin rakı ve şarâb içmelerine vâsıta olmak mâhiyetine girmiş bulunuyor!.

Hitân düğünleri de sûistimâl edilen şeâir-i İslâmiyyeden biridir. Hitân meclisleri işret meclislerine dönüp kalıyor! Ne kadar tuhaf bir hâl ve hareket? Sünnet işleyelim derken, muharremât-ı kat'iyyeyi irtikâb ediyoruz. Yani tam ma'nâsıyla kaş yapalım derken göz çıkarıyoruz!

Bayram günü sarhoşların tezâyüd etmesi tes'îd-kârâne bir hâl ve hareket değildir. Bunları bâri hevesât-ı nefsâniyye uğrunda yaparken, şeâir-i İslâmiyyeyi vesîle ittihâz etmemelidir. Günâh hiç olmazsa günâh mâhiyetini muhâfaza etmeli, sevâb da sevâb mâhiyetini muhâfaza etmelidir. Dinî mes'eleleri hevesât-ı nefsâniyye icrâsına âlet yapmak pek çikrin ve pek gülünç bir hâl ve harekettir. Ne çâre ki biz herşey gibi şeâir-i İslâmiyyeyi de çığırından çıkarmaya çalışıyoruz!

⁂

Ruslar
Hayât-I İctimâiyyemizi Nasıl Yıkıyorlar!

Evvelce kokain mübtelâsı iken bi'l-âhare bu ibtilâdan kurtulan bir gencin *Son Telgraf* gazetesinde neşrettiği hâtırâttan:

"Kokain İstanbul'a Ruslar tarafından getirildi. Dilber Rus kadınları, baştan çıkardıkları Türk erkeklerini bu mühlik zehire alıştırmakta gecikmediler. Kokain ibtilâsı bugün öyle sârî ve umûmî denecek bir hâle geldi ki neslin âkibetinden bi-hakkın endîşe edilmelidir. Kokain, son zamanlarda Anadolu'nun büyük merkezlerine de sokuldu. Geçenlerde Konya'da bir gencin fecî bir sûrette intihârı kokain te'sîriyle idi. Kütahya'da bir genç de kokain te'sîriylee ustura ile boğazını keserek intihâr eylemiştir.

Beyoğlu'nda hemen iki sokakta bir âdî kahveler, çukur meyhaneler kokainin toptan ve perâkende başlıca tevzî' merkezleridir. Bunların sâhibleri Rus ve bazı Kırımlı müslümanlardır. Sonra eczâhânelerden mühim bir kısmı, tanıdıklarına kokain vermekten çekinmiyorlar. Birahânelerde dolaşan ve ufak tefek satan seyyâr Rus dilberlerinin koyunlarında küçük birer teneke kutu vardır ki bunlarda sekiz on paket kokain saklıdır ve ancak dâimî müşterîlerine verirler.

Sonra münhasıran kokain isti'mâli için Beyoğlu'nda gizli müesseseler vardır. Bunlardan bi'l-hâssa biri çok şâyân-ı dikkattir: Burası etrâfında kuş tüyü yasdıklı ipek minderler serili zemîn katında husûsî bir mahaldir. Ortada renkli balıklar yüzen bir havuz, hafif kırmızı bir elektirik ziyâsı, solda tiyatro perdesindeki resimleri andıran bir deniz tablosu ve üstünde rengârenk elektriklerden sun'î bir mehtâb. Burada derin bir sessizlik içinde kadın erkek yer minderlerine serilerek tâ be-sabâh kokain çekerler. Beyoğlu'nda böyle Rus müesseseleri mahdûd değildir."

⁂

İzdivâc Mes'elelerine Verilmek İstenen Garîb Şekiller

İstanbul'daki Hukūk-ı Âile Komisyonu, taaddüd-i zevcât mes'elesini hallettiğini, Türkiye'de vahdetü'z-zevcenin asıl olduğunu, hâkim izin vermedikçe bir adamın ikinci def'a izdivâcı imkânı kaldırılmış olduğunu gazeteler yazıyor.

Diğer taraftan kâtib-i adiller de nikâh kıymak istiyorlarmış. Bu husûsta bir gazete kâtib-i adillerle icrâ ettiği mülâkātı neşrediyor.

Bu mes'eleler hakkında inşâallah gelecek hafta beyân-ı mütâleada bulunacağız.

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lütfunda bulunmaları veya aboneden sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bi'l-hâssa ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

14 Ağustos 1924 | 12 Muharrem 1343 | * Perşembe * | 14 Ağustos 1340 | Cild: 24 - Aded: 612

HASBİHÂL

Her şeyin bir modası olduğu gibi fikrin, sözün de bir modası, bir devre-i revâcı vardır. Bugünlerde herkesin ağzında bir asrîlik, asrîleşmek, asrîleştirmek sözleri deverân edip duruyor. Bu kelimenin Fransızcası "seculariser"dir. ma'nâsı mukaddemâ kiliselere, rûhbân sınıfına âid olan emvâl ve emlâki emvâl-i umûmiyye idâdına ilhâk etmektir. Diğer ma'nâsı da her şeyi kuyûd-ı dîniyyenin te'sîrâtından vâreste kılmaktır. Fakat bazı kimseler bu ma'nâların dâire-i şümûlünü tevsî' ede ede nihâyet ma'nâsızlığa kadar varıyorlar. Fi'l-hakîka bazıları asrîleşmek dedikleri zaman içinde bulunduğumuz asırda vücûda gelmiş olan müessesâtın kâffesini, bi'l-hâssa garblıların ahlâk ve âdât ve an'anâtına taalluk edenlerini fâide ve mazarratları nazar-ı i'tibâra alınmaksızın kabûl ve taklîd etmek ma'nâsını murâd ediyorlar. Bu ise asrîleşmek değil, insanın akıl ve idrâkten azl-i nefs ile kendisini cemâd yahud şuursuz bir makine menzilesine tenzîl etmesi demektir.

Acâyib! İnsan niçin millî ahlâk ve âdât ve an'anâtının kâffesinden tecerrüdle başka milletlerin acemî, beceriksiz, gülünç bir mukallidi olmalı? Bu mecbûri midir? Mecbûri ise bu mecbûriyetin menşei nedir? Bunlar biraz haysiyet-i insâniyye ve milliyyesini muhâfaza etmek isteyen bir adamı derhal: "Adam sen de, bırak şu an'aneperest eski kafalı herifi!" diye tezyîf ediyorlar.

Bu ne kadar gâfilâne bir isnâddır! Ciddî ve hakîkī bir terbiye nasıl olup da böyle bir cür'ete müsâade ediyor? Meselâ asr-ı hâzırın bi'l-hâssa ahlâkī bazı müessesâtı vardır ki fenâ olduğu kadar muzır, muzır olduğu kadar fenâdır. Aklı başında, idrâk ve muhâkemesi yerinde olan bir adam fenâlığı, mazarratı kendisince kaviyyen meczûm olan bir şeye nasıl iyi ve müfîd diyebilir? İyiye fenâ, fenâya iyi diyen bir adamın hakîkaten i'tikādı bu merkezde ise o adam akılsız, idrâksiz bir mahlûk demektir. Yok iyinin iyi, fenânın fenâ olduğunu görüp de bunun aksini iddiâ eyliyorsa en hafif bir ta'bîr ile riyâkâr, menfaat-perest bir adam demektir.

İyi her zaman, her yerde iyidir. fenâ da her zaman, her yerde fenâdır. Değil Avrupa, isterse bütün dünyâ iyi bir şeye fenâ, fenâ bir şeye iyi desin! Onların öyle demesiyle ne iyi fenâ olur, ne de fenâ iyi. Hattâ bütün donyanın iyi dediği bir şeye karşı tek bir adam çıkıp: "Ey ehl-i dünyâ! Ben sizin iyi dediğiniz şeyin ikâme eylediğim şu burhân ile fenâ olduğunu isbât ediyorum. Muktedirseniz burhânımı nakz ediniz!" demek hakkını bile hâizdir. Nitekim meşhûr Galile'nin zamân-ı zuhûruna kadar bütün dünyâ halkı güneşi küre-i arzın etrâfında döndürdükleri hâlde Galile onlara karşı bu fikrin butlânını isbât, bu isbâtıyla bütün dünyâ halkını iskât eyledi!

Galile'nin şu hakîkati âlem nazarında edille-i fenniyyesiyle isbâtından sonra hâlâ aks-i kaziyyeyi iddiâ edenler de yok değildir. Fakat bu iddiânın zât-ı da'vâya te'sîri var mıdır? Aslâ! İsteyenler i'tikād-ı kadîmlerinde sebât etsinler. Fakat hakîkat hakîkattir. Hak ve hakîkat de Galile'nin yedindedir. Herkesin aks-i kaziyyeyi iddiâlarına rağmen yine dönen güneş değil, arzdır ve's-selâm. **[210]** Bunun gibi, değil Avrupa, isterse bütün dünyâ fenâ bir şeye iyi desin akl-ı selîm sâhibi bir hizb-i kalîlin yahud tek bir adamın o şeye fenâ demesi, daha muvâfık bir ta'bîr ile o şeyin fenâlığını isbât etmesi bu i'tikādı nakz için kâfidir.

Hâl böyle olmakla beraber yine bütün dünyâ fikrinden nükûl etmeyebilir. Fakat dünyânın fikrinden nükûl etmemesiyle sûret-i kat'iyyede iyinin fenâ fenânın iyi olması lâzım gelmez.

Memleketimizde anlamadıkları şeylerin lüzûmsuzluğuna kāil olan ve insandaki kat‘-ı merâtib-i ma‘rifet kābiliyetini inkâr eden yani güneşi balçıkla sıvamaya çalışmak kabîlinden olarak ahlâkı, mâ ba‘de't-tabî‘ayı, hulâsa ulûm-ı sâire-i felsefiyyenin kâffesini bilâ-delîl inkâra, bilâ-hüccet ibtâle çalışan bir takım allâmeler vardır. Emîn olmalı ki onlar bu gülünç teşebbüsleriyle ashâb-ı ma‘rifetin yüzlerinde tebessüme benzeyen hafif bir takallusten başka bir şey vücûda getiremeyeceklerdir. Yine emîn olmalı ki erbâb-ı ma‘rifet nâ-mütenâhî âlemlerin, nâ-mütenâhî şuûn ve hâdisâtını tabîî olsun, mâ ba‘de't-tabîî olsun hiçbir zaman tedkîkten hâlî kalmayacaktır! Meğer ki dünyâ bazı mesâlik erbâbının şimdiden esbâbını istikmâle çalıştıkları bir fevzâ-yı azîm ile zîr u zeber olsun. O zaman bütün bu ashâb-ı ma‘rifet de tabîî ortadan kalkacak ve meydân ilim nâmına cehil ve cünûna revâc vermek mesleğini ihtiyâr eden allâmelere kalacaktır!

Bu allâmelerin afvlarına mağrûren söyleriz ki İngiliz feylesoflarından meşhûr Bacon felsefesinde dört idolden yani sanemden bahsediyor.

Bu feylesof fikrin avâmil-i esâsiyye-i ma‘rifetten olduğunu teslîm ile beraber ona savâbdan ziyâde hatâ isnâd ediyor. İ‘tikādına göre kuvve-i bâsıramızda gayr-ı kābil-i ictinâb galatât olduğu gibi bünye-i akliyyemizde de hatâ vukūunu müstelzim bir takım esbâb-ı tabîiyye vardır. Bacon bünye-i akliyyemizdeki bu esbâb-ı tabîiyyeye kabîle-i benî-beşerden kinâye olmak üzere "evhâm yahud esnâm-ı kabîle" diyor. Kabîleden maksad nev‘-i beşerin umûmu, esnâm-ı kabîlenin mebnâ-aleyhi de tabîat-i insaniyyedir. Hâsse-i insaniyye için haksız olarak"mikyâs-ı eşyâ" denilmiştir. Bilakis gerek havâssa, gerek akla âid olan idrâkâtın kâffesi insan ile münâsebetdâr olup kâinât ile münâsebetdâr değildir. İnsanın rûhu in‘ikâs-i eşyâya nazaran gayr-ı müstevî bir âyîne gibidir. Bu âyîne kendisine mün‘akis olan eşyâyı tağyîr ve tebdîl eyler. Havâssın, hutût-ı eşyâyı kâinâta değil, insana nisbeten tersîmden ibâret olan iğfâl-i azîmini ancak akıl ve felsefe-i umûmiyye tashîh edebilir. Böyle dedikten sonra "mağara esnâmı" nâmını verdiği hatâlarla cehl-i mürekkeblerin menşei için de herkesin bünye-i şahsiyyesidir, diyor. Bünye-i şahsiyye Eflatun'un meşhûr mağara misâlinde olduğu gibi boyunlarına zincir urulmuş bir takım adamların içinde mahbûs oldukları bir mahbesdir.

Şu hâlde mağara esnâmının esâsı tabîat-i şahsiyye demek olur. Zira herkesin nefsinde nev‘-i beşere hâs olan cehl-i mürekkeplerden başka bir de mağara vardır ki ziyâ-yı tabîat oraya husûsî bir inkisâra uğradıktan sonra dâhil olur. Bu inkisâr ve tağayyürün başlıca sebebleri şunlardır: Herkesin isti‘dâd-ı tabîîsi, ülfet ettiği kimselerle okuduğu eserler, nazar-ı takdîr ve tevkîr ile baktığı eşhâsın etvâr ve harekâtı, sâkin yahud müteheyyic olan nüfûsa eşyânın te’sîri ve sâire ve sâire…. İşte bu ahvâlin kâffesi herkesin içinde habs edilmeye mahkûm olduğu mahbesin yahud mağaranın levâzım-ı inşâiyyesi kabîlindendir.

Sokak esnâmına gelince onlar da insanlar arasında cârî olan münâsebâttan lisâna âid mehâzîrden mütevellid hatâlar, cehl-i mürekkeblerdir. Fi'l-hakîka insanlar birbirlerine gāyet yanlış fikirler telkīn ederler. Bu fikirlerin menşei nekâyis-i lisâniyyedir. ma'nâları ezhânda vâzıhan ta‘ayyün ve takarrur etmeyen elfâz zihinleri teşvîş eder. Bu teşvîşten dolayı halk da girîve-i dalâle düşer. Tahayyülât-ı fâside ve bâtılanın zebûnu olur. Erbâb-ı ilmin ta‘rîfât ve îzâhâtı dalâle düşenleri elfâz-ı mütedâvîlenin i‘tisâfatından kurtaramaz. Hulâsa mezâyâsına vukūf müteassir yahud müteazzir olan sözler insanlar arasında birçok teşevvüşâtı mûcib olur. Vücûdu olmayan birçok şeylere muhtelif isimler verilmiş, tecârîb-i vâkı‘a netîcesinde tahakkuk eden şeyleri tebyîn için muvâfık kelimeler kullanılmamıştır.

Bacon'un tiyatro sanemleri dediği şeyler de muhtelif felsefe meslekleridir. Felâsife tarafından vaz‘ edilip herkese kabûl ettirilmek istenen meslekleri sahnede oynatılan piyeslere teşbîh ediyor, her mesleğe âid nazariyeleri de muhayyel ve sırf o sahneye hâs piyeslere benzetiyor. Bu teşbîhiyle yalnız mesâlik-i kadîmeyi murâd etmiyor. Her zaman için bu gibi piyeslerin tertîbi mümkün olduğunu, tamâmıyla yek-diğerinden farklı olan hatâların yek-diğerine müşâbih esbâbdan münba‘is bulunduğunu da söylüyor. Fakat onun bu sözlerinden bir ma'nâyı tezyîf ve tehekküm çıkarılamaz. Çünkü kendisi de o zümredendir.

Birkaç asır evvel zuhûr etmiş olan bu feylesofun esnâm nâmı altındaki şu taksîmi hiç şübhe yok ki bazı hakīkatleri nâtıktır. Hele sokak esnâmı dediği sanemler sırf hakīkattir ve bu sanemlerin oyandıkları rol hepsinden mühimdir. Sokak sanemlerinin vech-i tesmiyedeki isâbetini müeyyed ve en bâriz delîli memleketimizde de görülmüş idi. Meşrûtiyet'in i‘lânını müteâkib birçok kimseler bu i‘lânı yalnız hürriyete izâfe ederek her yerde "hürriyet i‘lân edildi, hürriyet var" diye haykırmışlar, akıllarına gelen **[211]** her şeyi yapmak istemişler, hiçbir memlekette, hiçbir idârede vukūuna cevâz verilmeyecek maskaralıklarla ashâb-ı akıl ve fitnatı kendilerine güldürmüşler idi. Çünkü sokak allâmeleriyle avâmmın hürriyetten anladıkları ma'nâ ancak bu idi. Onların bu kelimeden başka bir ma'nâ anlamalarına imkân yok idi. Allah vere de fi yevminâ hâzâ kullanılmakta olan bazı kelimelerden de böyle yanlış ma'nâlar çıkarılıp akıl ve mantık ayaklar altına alınmasa!

Ferid

FEZÂİL ve REZÂİL

"Ve zekkir feinne'z-zikrâ tenfa'u'l-mü'minîn"[1]

Diyorlar ki: İnsan için bir gāye-i kemâl vardır. Onu ihrâza çalışmak üzerine farzdır. Diyorlar ki: Insan noksana ma'rûzdur. Yükselip ona galebe etmelidir. Diyorlar ki: Insanın kemâli imkân müsâid olduğu kadar fezâil iktisâbında, noksanı ise rezâil-i ef'âlden birini irtikâbındadır. Şimdi bakalım fezâil nedir ve rezâil hangi şeylerdir?

Fezâil rûhun bir takım secâyâsıdır ki kendisiyle muttasıf olan iki vücûd arasında bir âheng-i vifâk husûle getirmek şânındandır. Sehâ, iffet, hayâ ve bu kabîlden olan hasâis-i âliyye gibi. Şimdi iki cömerd için hiçbir vakit muâşerette hilâf tasavvur olunamaz. Çünkü hakkın îcâb ettiği yerde bezl etmek, yine hakkın îcâb ettiği yerde men' etmek ikisinin de meftûr olduğu seciye-i müştereke iktizâsındandır. Binâenaleyh herbiri haddini bilerek aslâ tecâvüz etmeyeceği için muâmelât-ı iktisâdiyyede hiç nizâ'a mahal kalmaz.

Kezâlik afifü'n-nefs olan adamlar da müşteheyât-ı nefsâniyyeden biri uğrunda mücâdeleye kalkışmazlar. Zirâ hevesât-ı rezîleden çekinmek, âmâl-i kerîme beslemek herbirinin tabîatı îcâbındandır. El-hâsıl ulemâ-yı ahlâkın sıfât-ı fâzıla sırasında gösterdiği bütün hasâisi tedkîk edecek olursanız görürsünüz ki her fazîlet kendisiyle ittisâf edenler arasında bir ülfet husûle getirmektedir.

Fezâili nefislerinde ya kâmilen yahud kısmen cem' etmiş iki şahıs a'mâl ve makāsıdın kâffesinde yahud kısm-ı a'zamında ittihâd ederler. Bu vahdetin devâmı ise fezâil-i müşterekedeki rüsûhları nisbetinde olur. İki şahıs arasındaki şu hâl birçok eşhâs beyninde de aynı tarzı muhâfaza eder. Demek hey'et-i ictimâiyye arasında medâr-ı vahdet olacak, âhâd miyânında metîn bir urve-i ittihâd teşkîl edecek yegâne esâs fezâilden ibârettir. İşte bu esâs-ı muhkem sâyesinde bir ferd diğerine, öteki kendisine benzeyen bir başkasına temâyül ederek bakarsanız ki koca bir cumhûr aynı irâde ile hareket eden, hareketinde de aynı gāyete doğru yürüyen bir kitle-i mütecânise şekline girer.

Mecmû'-ı fezâil bütün ef'âlde adilden ibârettir. Hasîsa-i adl bir kavmin kâffe-i efrâdına şâmil olursa herbiri haddini bilerek hakkını tanıyarak diğerinin hudûduna, hukūkuna tecâvüz etmeyeceği için aralarında teâvün tabîatıyla husûl bulur.

Efrâd-ı insaniyyeden herbirinin kendine hâs bir vücûdu vardır. İnâyet-i ilâhiyye o ferde vücûdunu muhâfaza edecek, bekâ-yı nef'i için tenâsülde bulunacak kuvâyı vermiştir. İnsan bu nazardan sâir efrâd-ı hayvanâta muâdildir. Ancak hikmet-i ilâhiyye insanın diğer hayvanlardan daha başka bir sûretle, daha yüksek, daha müterakkī bir vücûd ile mümtâz olmasını iktizâ etmiştir ki o da bu nev'in bir hey'et-i ictimâiyye teşkîl etmesi, ayrı ayrı birçok efrâdın bir araya gelerek bir ism-i müşterekin şâmil olabileceği bir bünye vücûda getirmesidir. Her ferdin cem'iyetteki mevkii, eşkâli, vezâifi muhtelif olmakla beraber hepsi birden bir vücûd-ı müşterekin bekāsına, te'yîd-i kuvâsına hizmet eden a'zâ mesabesindedir. Bir cem'iyetteki fezâil ise her uzvu kendi vazîfe-i mahsûsasını îfâ ederek başkasının vazîfesine tecâvüzden alıkoyan kuvve-i hayâtiyye gibidir. Meselâ elin vazîfesi tutmak, vücûdu müdâfaa etmek olup görmek bunun havâssından değildir. Kezâlik gözün hizmeti görmek, renkleri, şekilleri temyîz etmek olup, tutmak, vücûdu müdâfaada bulunmak vazîfesi değildir. Hâlbuki cümlesi birden aynı hayât ile yaşar.

İsterseniz şöyle de diyebilirsiniz: Cem'iyet-i insaniyyeye nisbetle fezâil, kâinâta nisbetle câzibe-i umûmiyye gibidir. Kevâkib ve seyyârâtın arasındaki nizâm nasıl câzibe-i umûmiyye sâyesinde pâyidâr oluyorsa, her kevkeb nasıl bu kuvvetin tevâzunu sebebiyle kendi merkezinde sâbit kalıyorsa, nasıl diğer kevkeble arasındaki nisbeti muhâfaza eyleyerek kâinâtın îcâd ve bekāsı hakkındaki hikmet-i ilâhiyye tamâm oluncaya kadar herbiri medâr-ı mahsûsunda muntazaman seyr ediyorsa bu fezâil vâsıtasıyladır ki Cenâb-ı Hak hey'et-i ictimâiyyeyi teşkîl eden efrâddan herbirinin mevcûdiyet-i şahsiyyesini bir zamân-ı mahdûda, mevcûdiyet-i insaniyyeyi ise ilm-i ilâhînin ihâta edebileceği bir âtîye kadar muhâfaza eder.

Bir millet ki vaz' ve ref' eden, alıp veren, celb ve def' eden, el-hâsıl bütün umûrunu idâre eyleyen, bütün şuûnuna tasarrufta bulunan sırf kendi efrâdı olur ve her ferd hareket-i husûsiyyesinde umûmun gāye ittihâz ettiği maksaddan başka bir maksada teveccüh etmez, hey'et-i milletin **[212]** menâfi'ine müte'allik hiçbir işten geri durmaz da bu sûretle cem'iyet her türlü şedâid ve müessirâta karşı mukāvim bir bünyân-ı metîn şeklini alır ve her ferdin ayrı ayrı kuvvetinden umûmun mevkiini tahkîm edecek, mecd ü şerefini müdâfaada bulunacak, ağyârın hücûmunu men' eyleyecek bir kuvve-i külliyye vücûda gelirse işte o ümmette fezâil hâkim, mekârim-i ahlâk mütehakkim demektir.

Böyle bir milletin efrâdı ancak i'tilâf için ihtilâf eder. Ancak ittihâd için ayrılır. Bunların sa'y ve ameldeki ihtilâfları bir muhît-i dâire üzerinde bulunup da muhtelif

[1] Zâriyât Sûresi 51/55.

cihetlere giden adamların ihtilâfına benzer ki mebde-i hareketteki iftirâkları muhîtin diğer bir noktasında telâkī içindir. Kezâlik menfaat-i umûmiyyenin celbi için teşebbüs ettikleri vesâilin başka başka olması bir ipin iki ucunu çeken adamların hâlini andırır ki her biri mütevâzin bir kuvvetle ipi çekdikçe karşısındakinden bir cihetten uzaklaşır. Lâkin diğer cihetten aradaki mesâfeyi muhâfaza eder. O hâlde birbirlerinden aslâ ayrılmaz ve birinin menfaati diğerinin menfaati zımnında heder olmaz.

Aralarında irtibât-ı tâm bulunan böyle bir ümmet efrâdının mesâlikine gelince o nısf-ı dâirelere benzer ki merkez-i müştereki milletin hayât ve şevketidir. Hiçbiri muhît-i cinsiyetten hâric kalamaz. Cümlesi birden cem'iyetin menâfi'ine hizmet husûsunda o cedvelleri andırır ki denizden su almak için denize su verirler.

Böyle bir ümmet-i fâzılayı teşkîl eden efrâdın herbiri rıf'at-ı kadr ve menzilet, şan ve şevket-i ikbâl ve saâdet, nüfûz ve hâkimiyet gibi beşeriyetin mâ bihi'l-iftihârı olan ve insanı sâir hayvanattan ayıran hasâisa zafer-yâb olmak ancak ümmetin bu meziyetlerden nasîbi tamâm olduktan sonra kābil olabileceğini görür de ona göre bezl-i mechûd eder. Her ferdi hissesine düşen nasîbeyi almaya müstaid bir hâle getirmeye çalışır. Hey'et-i umûmiyye-i milletin şöyle dursun, efrâd-ı ümmetten birinin bile hukūkuna hıyânette bulunmaz ve o hukūku müdâfaadan kat'iyyen geri durmaz. Zirâ' bilir ki böyle bir harekette bulunsa nefsine hıyânet etmiş, çünkü âlât-ı faâliyetinden birisini ibtâl eylemiş, esbâbdan birini mu'attal bırakmış olacak. Kezâlik âhâd-ı milletten hiçbirini hakir görmez, hiçbirinin sa'y ve amelini istihfâf etmez. Eşhâsın herbirini ne kadarhakir olursa olsun böyük bir âletteki ufak vida menzilesinde görür ki o vida düşmekle bütün âlet amelden âtıl kalır.

Şimdi senin için bir de şu sıfât-ı fâzılanın hakāikine nazar-ı im'ân ile bakmak îcâb ediyor. Tâ ki beyân ettiğimiz netâyici hakkında bir hükm-i sarîh verebilesin. Muhâkeme, rü'yet, hürriyet-i fikir, iffet, sehâ, kanâat, rıfk, vakār, ülüvv-himmet, sabır ve sekînet, hilm, şecâat, gayrın menfaatine hürmet, hamâset, sıdk, vefâ, emânet, sâfiyet-i kalb, afv, mürüvvet, hamiyet, hubb-i adâlet, şefkat gibi sıfât-ı celîle bir millette taammüm eder yahud efrâdında ekseriyetle bulunursa acaba onların arasında ittihâd-ı tâmdan başka bir şey olabilir mi? Acaba âkıl, hür, sâdık, vefî, kerîm, şecî', sâbir, halîm, mütevâzı', vakūr, afîf, refîk, merhamet-kâr iki adam arasında nefret ve hilâfı mûcib bir sebeb bulunabilir mi? Hakk'a yemîn ederim ki bu fazîletlerden hangi kavmin arzına bir rûh vezân olunca o arzı ölü olsa diriltir, çöl olsa çemen-zâr eder, çorak olsa bârân-ı rahmetle reyyân eyler. O millete bir vahdet zırhı giydirir ki aslâ delinmez, bir ridâ-yı emân örter ki ebediyyen yırtılmaz. Bu secâyâ-yı şerîfede ihrâz-ı kemâle en ziyâde şâyân olan bir ümmet varsa o da nebîleri "ben mekârim-i ahlâkı itmâm için gönderildim-(انمابعثت لاتمم مكارم الاخلاق)" buyurmuş olan ümmettir.

Fazîlet, milletlerin hayâtıdır onları anâsır-ı ecnebîyenin müdâhalesinden sıyânet eder. Zevâle müeddî olan inhilâlden masûn bırakır. [2](وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ)

Rezâile gelince: Bunlar nüfûs-ı beşeriyyeye ârız bir sürü keyfiyyât-ı habîsedir ki kendileriyle ittisâf eden eşhâs arasında tefrika husûle getirmek şânındandır. Hayâsızlık, şenâat-i lisâniyye, sefâhet, hamâkat, hiffet, tehevvür, cebânet, denâet, metânetsizlik, kîn, hased, azamet, hod-bînlik, inâd, istihzâ, zulüm, hıyânet, kizb, nifâk gibi şimdi bu sıfatlardan hangisiyle olursa olsun televvüs eden iki şahıs arasında buğz ve adâvet tahaddüs ederek hilaf, vifâk husûlünden ümidler münkatı' olacak dereceyi bulur. Çünkü herbirinin tabîatı ya âharın hukūkuna tecâvüz etmek yahud cinsiyette, milliyette, kabîle ve aşîrette kendisine müşârik hiçbir kimse için muvâfakat kābil olmayan bir talebde bulunmaktır. İnsan ise hukūkuna tecâvüz eden yahud kendisini hakkında mahrûm bırakmak isteyen adamdan nefret etmekle mecbûldür. İstersen iki adam tasavvur et: İkisi de yüzsüz, ağzı bozuk, sefih, korkak, bahîl (herbiri diğerinin hakkına göz dikmiş), harîs, garazkâr, hasûd, mütekebbir (herbiri ancak kendi yaptığını beğenir), anûd, hâin, zalim, yalancı, münâfık. Acaba böyle iki şahsı birleştirecek bir maksad veyahud aralarında vifâk husûle getirecek bir gāyet tasavvuru mümkün olabilir mi? Bu sıfatların herbiri o iki şahsın birbirinden ayrılmasına en başlı sebeb olmaz mı?

Bu rezâil hangi milletle zâhir olursa o milletin bünyân-ı mevcûdiyyeti **[213]** devrilir, eczâ-yı mürekkebesi târumâr olur, herbirisi bir tarafa gider, sonra kānûn-ı fıtrî-i ictimâî îcâbınca bu ümmete bir kuvve-i ecnebiyye hücûm ederek onu âmâl-i hayâtiyyede cebren ve kahren istihdâm eder durur. Zirâ hâcât-ı maîşet ictimâ' ister. Hâlbuki bu evsâf ile ictimâ' kābil olamayacağı için böyle bir kuvve-i hâriciyyeye lüzûm zarûrîdir.

İşte bunlar bir takım sıfatlardır ki bir kavmin efrâdında rüsûh bulursa şekîmeleri birbirlerine karşı pek kavî olur. Zâhirde görüp onları müttehid zannedersin, heyhat ki kalbleri perîşândır. Bütün savlet ve şiddetleri birbirleri hakkındadır. Ecânibe karşı ise zilletten başka yüzleri yoktur. A'dânın kendilerine hâkim olmasını isterler, a'dâya

[2] Hûd Sûresi 11/117.

intisâb ile iftihâr ederler. Anâsır-ı ecnebiyyenin istîlâsına, şerrine âdetâ yol açarlar. Onların silâh-ı savletini kendi elleriyle bilerler. Ebnâ-yı cinslerinin mehâsinini mesâvî, meâlîsini hakīr görürler. Kendi çocuklarının ağzında dönüp duran bir hakīkat-i basîtayı şâyed bir ecnebîden işitecek olsalar artık onu cevâmi‘-i kelimden addederler de içlerinden biri en ulvî hakāyika, en amîk esrâra tercümân olsa sözlerine zerre kadar ehemmiyet vermezler. Kendi aralarında hiç aklı başında bir adam bulunamayacağını gerek lisân-ı hâl ile, gerek makāl ile söyleyip dururlar. Asılsız sözlerle tefâhür hevesine kapılırlar, harekât ve icrâât-ı sefîlânede müsâbakadan geri durmazlar. Sıdk müddeâsına berâhîn-i kātıa ikāme etse bile hayr-hâhân-ı milletin irşâdâtına kulak asmazlar. Hulûs-ı niyyette en ileri gitse bile nâsihlerin sözleriyle eğlenirler. Kendilerinin i‘lâ-yı şânına, te’yîd-i vifâkına çalışanların mesâîsini heder etmek için bütün kuvvetleriyle uğraşırlar. Bu gibi erbâb-ı hamiyyeti nevmîd bırakmak için ne kadar esbâb varsa hepsine teşebbüs ederler, ne kadar müşkilât varsa hepsini çıkarırlar.

İhtilâf-ı ahlâk ve etvâr içinde bulunan böyle bir kavim felce uğramış bir vücûda benzer ki a‘zâsında intizâm-ı harekât olamayacağı gibi hiçbir uzvu muayyen bir maksad uğrunda istihdâm etmek de kābil olamaz. Artık bu kavmin âmâl ve ef'âli zabt u rabttan vâreste kalır. Fesâd-ı ahlâk kendilerini her şerre, her zarara âlet eder. Efrâdın herbiri yabancılardan evvel sâhibini ısıran kelb-i akūra, yahud önce mürebbisine saldıran cünûn-ı mutbık mübtelâsına benzer. Âhâd âdetâ bir karha-i âkile şeklini alarak ümmetin yüzünü bakılmaz bir hâle getirdikten sonra vücûdunu da şerha şerha eder.

Zillet, denâet mer‘âlarında beslenen böyle bir kavim kendi efrâdına karşı pek mütecellidâne davranır ki ecânibin sâhib-i kuvvet olanlar yine şöyle dursun, zuafâsına bile arz-ı tezellül eder. Nefsini mâ-dûnlarına karşı zelîl göstermeye, yabancılara, hatta en şedîd düşmanlarına izhâr-ı hudû‘ ile yaşamaya alıştırır. Bu hâl ümmet büsbütün muzmahil olarak bir milletin yahud diğerinin mevcûdiyetinde fânî oluncaya kadar devâm eder. Devletlerin tebeddülünde, milletlerin zevâlinde cârî olan kānûn-ı ilâhî böyledir. [3](وَكَذٰلِكَ اَخْذُ رَبِّكَ اِذَا اَخَذَ الْقُرٰى وَهِىَ ظَالِمَةٌ اِنَّ اَخْذَهٗٓ اَلِيمٌ شَدِيدٌ) Cenâb-ı Hak milletimizi böyle bir âkibete düşmekten muhâfaza buyursun.

§

Şimdi bizim için bir nazra-i im‘ân daha îcâb ediyor. Tâ ki cem‘iyat-ı beşeriyyenin ittihâd ile yaşamaya, belâyı tefrikadan kurtulmaya isti‘dâd izhâr edebilmeleri için fezâili nasıl kazanabileceklerini, rezâilden ne sûretle sakınabileceklerini anlayalım. Her mevlûd cihâna her türlü şekli kabûle, her türlü levn ile televvüne müstaid bir fıtrate sâhib olarak gelirken acaba kemâl-i fazîleti âbâ vü ecdadından mı alır? Âbâ vü ecdâdı için böyle bir fazîletten vâyedâr olmak nasıl kābil olur ki onlar da o mevlûd gibi neş’et etmişlerdi? Rehber-i hak bize göstermektedir ki usûl-i ahlâkta i‘tidâl, hilye-i fazîletle tezeyyün, ef‘âl ve harekât-ı bedeniyyeyi muktezâ-yı fazîlete tevfîk ancak dîn ile kābil olabilir. Erbâb-ı diyânetin irşâdât-ı dîniyyeden lüzûmu kadar nasîb alarak bu âlemde mes‘ûd bir hayât, hoş bir maîşet geçirebilmeleri de ancak rüesâ-yı dînin, hamele-i dînin vazîfelerini hakkıyla edâ etmelerine, evâmir ve nevâhîyi vâzıh bir sûrette anlatarak ezhân-ı halka yerleştirmelerine, erbâb-ı dalâl ve gafleti yola getirmelerine vâbestedir. Lâkin şâyed hademe-i dîn vezâifini ihmâl eder yahud bi-hakkın edâ edemezse kalblerdeki yakīn azalır. Ukūl, akāid-i dîniyyenin muktezâsından zühûl eder. Basîretler, perdedâr-ı gaflet olur. Şehevât-ı behîmiyye tahakküme, hâcât-ı maîşet nüfûz-ı mutlakını infâza başlar. Artık ihtiyâr-ı hevesâtın galebesi altında kalır. Efrâdı hücûm-ı rezâil ile zebûn düşen böyle bir kavim yukarıda söylediğimiz azâb ve hırmâna mahkûm olur.

Bunlar her ümmetin esbâb-ı harâbını teşkîl eder ki insanın bidâyet-i hilkatinden şimdiye kadar nâ-mütenâhî ümmetler üzerinde te’sîri görülmüş olduğu gibi o ümmetlerin bekāyâsı bugün de rezâil-i ahlâkın bir kavmi nasıl târumâr etmekte olduğuna şehâdet edip durmaktadır. İşte Hind sekenesinden olup Avrupalıların parya dedikleri dehberu (دهبرو) tâifesi gözümüzün önünde bir misâl olarak duruyor. [4](قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ) Demek din, âhirette olduğu gibi dünyâda da saâdete sâiktir.

Dünyânın muhtelif kıtaâtındaki tavâif-i müslimînden bazısı dehrin inkılâbâtına hedef olarak iklîl-i şevketlerini gāib ettiler, başka akvâmın **[214]** başlarında gördüler. Bugün diğer akvâm ile uğraşıyorlar ki galebelerini ümmid etmiyoruz. Şu zâhir olan zaaf başka bir şeyden neş’et etmez. Ancak şerîat-i İslâmiyyenin evâmir ve nevâhîsine ittibâ‘ husûsundaki ihmâlden ilere gelir. Nitekim Kitâb-i İlâhî'de [5](اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ) buyuruluyor. Fi'l-hakīka inkâra meydân yoktur ki cumhûr-ı müslimînin kısm-ı a‘zamı akāide taalluk eden cihetlerde şerîate mütemessik olmakla beraber a‘mâle müteferri‘ husûsatta dinin resmettiği meslek-i münevve-

[3] Hûd Sûresi 11/102.

[4] Rûm Sûresi 30/42.

[5] Ra'd Sûresi 13/11.

re sülûk etmemektedir. Bu ise ümmetin fezâil ve a'mâlde i'tidâlden rücû'u nisbetinde zaafı intâc eder bir hâldir. [6](وَمَآ اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ)

Bununla beraber müslümanlar seleflerinden mevrûs olan fezâili gāib etmemişlerdir. Şerîatın ahkâmını anlamışlardır. Kitâbullâh lisân-ı tilâvetlerinden hiçbir zaman mehcûr değildir. Ehâdîs-i nebeviyye rivâyet olunup durmaktadır. Hulefâ-yı râşidînin, selef-i sâlihin sîretleri inde'l-havâs mazbûttur. Binâenaleyh şer'a mütâba'at husûsunda bazılarına ârız olan bu gafletle netîce-i zarûriyyesi olan zaaf ve meskenet dâimî bir hâl değildir. Belki zâil olacak bir arazdır.

Âyât-ı Kur'âniyyenin nâtık olduğu fezâil-i sâmiyyeye, ahlâk-ı kerîmeye, müslümanların o kitâb-ı mukaddese karşı gösterdikleri hürmete nazar-i insâf ile bakarsan kat'iyyen hükmedersin ki ulemâ-yı İslâm sâhib-i şerîate vâris olmaları i'tibârıyla mütehattim-i zimmetleri olan vezâifi edâ husûsunda bezl-i mechûd etseler [7](وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) ve [8](فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) halka Kur'ân-ı Kerîm'in nâtık olduğu hakāyıkla vaaz eyleseler gerek Cenâb-ı Peygamber'in evsâf-ı celîlesini, gerek o nebî-i muazzamın sünnetine ittibâ' eden hulefâ-yı güzînin hasâis-i âliyyesini bildirseler görürdük. Ümmet-i İslâmiyye bugün bağlı olduğu kuyûd-ı zillet ve meskenetten sıyrılıp çıkarak mecd ü şeref-i sâbıkını iâdeye can atar, hâkimiyetini muhâfaza için canını verirdi.

İlimde rüsûhu olan ulemâ-yı İslâm şübhesiz bilirler ki son zamanlarda milletin ma'rûz olduğu mesâib-i hatîât-ı vâkı'alarından dolayı kendilerine min tarafillâh bir imtihândır. Binâenaleyh himmetlerinden, gayret-i dîniyye ve hamiyet-i milliyyelerinden beklenilen şudur ki illet müzmin bir şekil almadan izâlesine çalışsınlar. Ebnâ-yı millete ahkâm-ı ilâhiyyeyi lâ-yenkatı' ihtârda bulunsunlar. Aradaki revâbıt-ı uhuvvet ve ülfeti tahkîme uğraşsınlar. Ümmetin bir kısmına müstevlî olan kâbûs-ı me'yûsiyyeti def'e bezl-i mechûd etsinler ve onların iyice iknâ etsinler ki kalblerinde maraz, akīdelerinde zîğ ve dalâl bulunanlardan başkası lütf-i ilâhîden nâ-ümîd olmaz. Kezâlik halkı tevhîd-i kelimeye tevhîd-i gāyete sevk ederek kulûbda zulümden nefret, meskenetten i'râz meyillerini takviye etsinler de va'd-i ilâhînin hakīkatini umûma ıyânen göstersinler [9](وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ)

M. A[ayın]**.**

[6] Şûrâ Sûresi 42/30.
[7] Âl-i İmrân Sûresi 3/104.
[8] Tevbe Sûresi 9/122.
[9] Rûm Sûresi 30/47.

BOLŞEVİK DÜSTÛRLARI

Mekteplerde laik terbiyeden maksad ne imiş!

Muallim Me'zûnlar Cem'iyeti'nin nizâmnâmesinden "dindâr ve vatanperver" kelimelerinin kaldırılmasını teklîf eden Sadreddin Celal Bey cem'iyetten ihrâc olunması üzerine *Son Telgraf*'da gāyet şâyân-ı dikkat bir makāle neşretti. Sadreddin Celal Bey bu makālesinde kendisini cem'iyetten ihrâc eden ve kendisinin komünistliği hakkında yazı yazan muallimlere cevâb veriyor. Onlar bize lâzım değil. Sadreddin Celal Bey şahsî münakaşalardan sonra esâsa geçerek laik mekteplerin programları nasıl olmak lâzım geleceğini ve terbiyenin hangi esâslara ibtinâ edeceğini îzâh ediyor. Şimdiye kadar laik terbiye hakkında bu kadar açık neşriyâtta bulunmaya hiç kimse cesâret edememişti. Sadreddin Celal Bey ilk def'a olmak üzere sînelerde taşınmakta olan fikirleri ağzından taşırdı. [10](وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ)

Mekteplerde verilmek istenilen laik terbiyenin ne demek olduğunu bilmiyorduk. Sadreddin Bey bunu îzâh ediyor. Kalblerde gizli duran emelleri meydâna çıkararak müslümanları îkāz etmek i'tibârıyla bir hizmet îfâ etmiş sayılabilir. Onun için mûmâ-ileyhin sözlerini aynen naklediyoruz. Kāriîn-i kirâm dikkatle okurlarsa laik terbiyenin ne demek olduğunu iyici teyakkun etmiş olurlar. Sadreddin Celal Bey diyor ki:

"Laik Türk Cumhûriyeti'nin mekteplerinde vereceğimiz ahlâkī terbiyeyi hangi esâslar üzerine istinâd ettireceğiz? Şimdiye kadar dinî, metafizik esâslar üzerine mi yoksa bugün laik cumhûriyetlerde olduğu gibi aklî, ictimâî, insanî esâslar üzerine mi? Bütün mes'ele buradadır. Bunu kat'î sûrette halletmek mecbûriyeti vardır. Mes'eleyi açık ve kat'î olarak vaz' etmek zamanı çoktan gelmiştir.

Demir elli ve sağlam kafalı inkılâbcılar, milletin serbest inkişâfına mâni' olan, hürriyet ve saâdete doğru tekâmülünü tevkîf eden târîhî bağları kırdılar, bugünkü ihtiyâcları tatmîn etmeyen müstahâse hâline gelmiş müesseseleri kuvvetli hamlelerle yıktılar.

Biz kâniiz ki dîn ile devlet işlerini yek-diğerinden ayıran laik cumhûriyetin zarûrî ve mantıkî netîcesi, din ile mektebi ayırmaktır. Yani dinî terbiyeyi âilelere bırakmak ve mekteplerde vereceğimiz ahlâkī terbiyeyi tamâmıyla laik esâslar üzerine istinâd ettirmektir. **[215]** Biz bunu istemekte kendimizi pek haklı buluyoruz. Bunun için pek kuvvetli sebebler vardır ki başlıcaları şunlardır:

[10] Âl-i İmrân Sûresi 3/104.

1- Siyâsî nokta-i nazardan, dinle millî tekâmül arasında mutlak bir zıddiyet vardır. Din, mâhiyeti i'tibârıyla mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa eden bir müessesedir. Hâlbuki Türkiye hür, laik bir cumhûriyettir. Bugün mekteplerin vazîfesi müstebid bir hükümdâr için mutî' teba'a değil, belki hak ve vazîfelerini müdrik hür vatandaşlar yetiştirmektir.

2- Din ile bütün dinlerle, asrî cem'iyetlerin esâslarından biri olan "hürriyet-i vicdân" arasında mutlak zıddiyet vardır. Hiçbir mezheb -en ma'kūl görüneni de- kendi kendini mahv etmeden bu esâsı kabûl edemez. İki cihetten cem'iyet de kendi kendini infisâh ve inhilâl ettirmeden hiçbir dini esâs olarak kabûl edemez.

3- Aynı zamanda dini ve demokrasimizin istinâd ettikleri esâsları tedrîs etmekle mükellef olan muallimlerin vaz'iyetleri pek müşkildir. Muallim her dakîka zıd olan şeyleri te'lîf etmek mecbûriyetindedir. Meselâ arzın menşe ve sûret-i teşekkülü mes'eleleri hakkında dinin ilmin zıd nokta-i nazarlarını te'lîf etmek imkânı yoktur.

4- Dinin kānûnu, söylediği şeylere bir hakîkat-i mahzâ gibi inanmak ve itâat etmektir. Din şübhe ve münâkaşa kabûl etmez. Küçük yaştan i'tibâren dinî hurâfelerin taht-ı te'sîrinde kalan çocukların en mühim hayâtî mes'eleler hakkında doğru ve ma'kūl bir fikir edinmeleri imkânı yoktur. Onların körpe dimağları, ilmî hakîkatlerle dinî hurâfelerin arasında bir mücâdele sahnesi olmaktadır.

5- Bütün memleketlerde ulûm ve fünûnun terakkīsi netîcesi, asırlarca beşeriyeti idâre eden dinî i'tikādların mahvına şâhid oluyoruz. Maa'l-esef mahv olan yalnız dinî i'tikādlar ve hurâfeler değildir. Aynı zamanda ahlâkī kanâatlerdir. İşte bunun içindir ki ahlâkı, dînî kanâatler üzerine istinâd ettirmek pek büyük bir tehlike teşkîl etmektedir.

6- Cem'iyet tedrîcî bir sûrette dinlerin nüfûz ve te'sîrinden kurtularak tekemmül etmiştir. Bütün mezheplerden müstakil laik devlet mefhûmunu cihânda ilk def'a bütün vuzûhuyla meydâna çıkaran İnkılâb-ı Kebîr olmuştur. Bizde de millî inkılâbımız bu vazîfeyi görmüştür. Bu bütün memleketlerin târîhî tekâmüllerinin istikāmetidir. Bunlardan inhirâf etmek, zıd ve aykırı bir istikāmet elmak mümkün ve doğru değildir.

7- Cem'iyet, kendini yaşatan esâsları yalnız kendi tedrîs edebilir. Din üzerine müesses bir tahsîlin ictimâî ve siyâsî teşkîlâtımızın esâslarını baltaladığı muhakkaktır.

8- Bütün din ve mezheblerin hâricinde ve onlardan müstakil bütün insanların müşterek akılları üzerine müstenid ve herkes tarafından kabûl edilebilen bir laik ahlâk vardır. Esâsen ahlâk kāidelerini ta'yîn etmek hakkı, binlerce sene evvel büsbütün başka şerâit içinde yaşamış insanlar için yapılmış dinlerin değildir. Ahlâk esâs kāidelerini ta'yîn eden hayât-ı beşerin, cem'iyetlerin, hâl-i hazırdaki iktisâdî ve ictimâî şartlarıdır.

Bütün bu sebeplerden dolayı biz mekteplerimizdeki ahlâkī terbiyeyi bir cihetten akıl ve mantık, diğer cihetten ictimâî zarûretler üzerine istinâd ettirmek istiyoruz. Bir kelime ile hedefimiz, ahlâkta dinî sâikler yerine beşerî sâikler koymaktır."

⁂

Şimdi şu maddeleri birer birer mevzû'-ı bahs edelim. Sadreddin Celal Bey birinci maddesinde diyor ki:

1- "Siyâsî nokta-i nazardan dinle millî tekâmül arasında mutlak bir zıddiyet vardır. Din mâhiyeti i'tibârıyla mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa eden bir müessesedir. Hâlbuki Türkiye hür, laik bir cumhûriyettir."

Bu noktada biraz tevakkuf edelim. Görülüyor ki burada din, ale'l-ıtlâk din, evsafından bi'l-hâssa bir vasıf ile ta'rîf ediliyor ve bu ta'rîf, dine tevcîh edilen gayz ve husûmetin mihrakını teşkîl ediyor, dinin mâhiyeti i'tibârıyla mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa etmesi esâs olarak alınıyor ve buna hücûm ediliyor.

Fi'l-hakīka dîn mâhiyeti i'tibârıyla mükellefiyeti âmirdir. Mükellefiyet ise hukūk-ı âmme ve hâssaya karşı vazîfe ve mes'ûliyet deruhde etmek ve bu vâsıta ile de kendi hukūkunda hürriyet ve istiklâle mâlik olabilmek demektir. Bir ferd, kendi hukūkuna hür ve muhtâr olarak mâlik olabilmek için o hukūkun diğerleri tarafından tanınmasına ve taht-ı zımâna alınmasına muhtâcdır. Bunun içindir ki herkesin hakkı diğerleri için bir vazîfe teşkîl eder. İşte her hakkın mukābilinde böyle bir vazîfe ve mes'ûliyet taahhüd edilmedikçe hürriyet-i hukūk teessüs edemez. Bundan dolayı hürriyet kelimesi vazîfeye değil, dâimâ hakka nâzır olarak mütâlea edilmek lâzım gelir. Şunu iyi bilmek lâzım gelir ki vazîfede hürriyet değil, mecbûriyet vardır. Ve hürriyetin sâha-i şümûlü yalnız hukūktur. Hukūkda bu hürriyet ve istiklâle mâlik olmak ise mütekābilen vazîfe mecbûriyet ve mes'ûliyeti deruhde etmekle mümkündür. Bunun adı da mükellefiyettir. Mükellefiyet olmasa idi hürriyet-i hukūk aslâ te'mîn olunamazdı. Bunun içindir ki mükellefiyet yani hiss-i vazîfe ve mes'ûliyet ictimâî ve medenî insâniyetin ilk şartıdır. İnsanlarda kābiliyet-i ictimâiyye denilen hasîsa-i âliyyenin teessüsü bu şarta medyûndur. Kendini hiss-i vazîfeden, mükellefiyetten âzâde tanıyan hevâ-perestânın kendi ikrârları mûcebince hiç kimseye karşı hak da'vâsına ve hürriyet-i hukūk iddiâsına salâhiyetleri yoktur ve bunlar kimseye karşı vazîfe ve mes'ûliyet taahhüd etmedikleri için dolayı herkes nazarında bir hayvân-ı vahşî gibi emniyetsiz ve kābiliyet-i ictimâiyyeden mahrûmdurlar. Kābiliyet-i ictimâiyyeden mahrûm olanlarda ise milliyet

his ve mefhûmu bi-tarîkı'l-ûlâ mefkūddur. Çünkü milliyet, ictimâiyetin bir şekl-i mütekâmilidir. Millet mefhûmu ictimâiyette bir teâvün-i mahsûs-ı samîmî ifâde eder ve bu teâvün-i samîminin temel taşı hiç şübhesiz yine vazîfeye sadâkat hissine râci'dir. Binâenaleyh hiss-i mes'ûliyyet ve mükellefiyyet taşımayan ferdlerde milliyet, ictimâiyet, medeniyet tasavvur etmek tenâkuz olur. Yine bunun içindir ki mükellefiyeti temsîl eden din, tekâmül-i millînin zıddı değil, belki rûhudur.

Evet, din mükellefiyet temsîl eder ve bu mükellefiyet bi'l-hâssa mükellefiyet-i idâreye de şamildir. Çünkü dîn ve ale'l-husûs dîn-i hak olan dîn-i mübîn-i İslâm efrâda tevcîh ettiği mükellefiyeti idâre adamlarının dest-i hevesâtında bâzîçe **[216]** yapmak için meydâna koymamıştır. Devlet ve hükûmet, istiklâl ve hürriyet-i hukūku te'mîn için vücûd bulan bir vazîfe-i âmme müessesesidir. O ihrâz ettiği ve edeceği hukūk-ı velâyetini vazîfesinde göstereceği sadâkat ve ehliyetine ve binâenaleyh mükellefiyetini derece-i idrâk ve tatbîkine medyûndur. Bundan dolayıdır ki âlem-i ilimde hukūk-ı âmme, hukūk-ı idâre, hukūk-ı esâsiyye nâmlarıyla bir takım hukūk vardır ki bu hukūkun istilzâm ettiği vezâif bi'l-hâssa ricâl-i idârenin omuzlarına yüklenecek ve yükletilecek olan bir mükellefiyet-i azîme teşkîl eder. Meşrûtiyet, cumhûriyet denilen müsesseseler hep bu hukūku te'mîn için mükellefiyet-i idâreyi te'sîs ve ricâl-i idârede hiss-i mes'ûliyeti takrîr için tatbîk edilen birer usûl ve eşkâldir. Bu böyle olduğu hâlde Sadreddin Celal Bey'in Türkiye Cumhûriyeti'nin mükellefiyet-i idâreyi münkir ve onunla zıd bir vaz'iyette tasvîri ve laik diye tavsîfi zımnen ricâl-i idâreyi "Lâ yüs'el ama yef'al" gibi göstermekten başka bir şey değildir. Bu nokta-i nazardan demek oluyor ki Türkiye'nin bütün safahât-ı inkılâbı mükellefiyet-i idârenin ref'ine ma'tûf imiş. Biz asr-ı hâzır târîhinde ricâl-i idâresinden mükellefiyet ve mes'ûliyeti ref' etmek için can vermiş bir millet duymadık ve bilmiyoruz. Hep bildiğimiz, gördüğümüz, okuduğumuz, ilim ve fennin bütün esâslarından çıkardığımız netîce bütün beşeriyetin mükellefiyet-i idâreyi te'sîs ve tanzîm için çalışmakta olmasıdır.

Mükellefiyet-i idâreyi inkâr eden ve ona zıd olarak yaşamak isteyen varsa o da dinsizlik ve istibdâddır. Her dinsiz fırsat bulduğu gün dehşetli bir müstebiddir. Çünkü bütün mükellefiyet ve mes'ûliyeti münkirdir. Rûhunda hiss-i vazîfe yoktur. O ne yaparsa keyfi için, zevki için, benliği için yapar. Bütün âleme karşı açıktan mükellefiyet-i idâreyi inkâr eden ve bi'l-hâssa mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa ettiğinden dolayı dine izhâr-ı gayz ve buğz eden bir şahsa hukūk-ı âmmede tasarruf salâhiyeti nasıl tevdî' olunur? Elindeki emâneti kendi keyfine göre sarf ve istihlâk edecek olan kimseye hukūk-ı âmme gibi bir emânet-i kübrâyı teslîm eylemek cinâyet değil de nedir? Bu mülâhaza ile biz Türkiye Cumhûriyeti'ne mükellefiyet-i idâreyi münkir bir laikliğin isnâdını öteden beri reddettik. Bi'd-defa'ât söylediğimiz vechile Türkiye Cumhûriyeti'nin karakteri ancak Kānûn-ı Esâsî ile ta'yîn olunmak lâzım gelir. Onun dîn-i resmîsi dîn-i İslâm'dır, deyip duran Kānûn-ı Esâsîsi ise mükellefiyet-i idâreden hoşlanmayan ehl-i hevânın tesvîlâtına rağmen laik olmadığını i'lân edip durmaktadır.

Şu hâlde Sadreddin Celal Bey dine karşı mahzâ mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa ettiğinden dolayı vâki' olan hücûmu ve ayn-ı zamanda Türkiye Cumhûriyeti'ni mükellefiyet-i idâre ve hiss-i vazîfeye zıd ve hasım bir vaz'iyette tasvîr ve herkesi bu noktaya teşvîk etmesi her zaman teessüfle karşılanacak bir küstahlıktır. Maamâfih bu sûretle din düşmanlarının hakīkī fikir ve hislerini öğrenmek fırsatını bulmuş oluruz.

Sadreddin Celal Bey bu vechile his ve fikrinin esâsını vaz' ve i'lân ettikten sonra diyor ki:

"Bugün mekteplerin vazîfesi müstebid bir hükümdâr için mutî' teba'a değil, belki hak ve vazîfelerini müdrik vatandaşlar yetiştirmektir."

Böyle olunca mekteplerin vazîfesi mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa edecek ve istibdâda, dinsizliğe hâil olabilecek dindâr müslüman kardeşler yetiştirmekten ibâret olmak lâzım gelir. Fakat Sadreddin Celal Bey bu fıkrasında güyâ dinin müstebid hükümdara mutî' teba'a yetiştireceğini îmâ etmek istiyor. Bu ise bi'l-hâssa din-i İslâm nokta-i nazarından bir bühtân olduğu gibi bundan evvel vaz' ettiği mâhiyet-i dîn ile de tamâmen mütenakızdır. Çünkü müstebid mükellefiyet-i idâreyi münkir demektir. Hâlbuki dinin mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa ettiği kabûl edilmiş idi. Şu hâlde mükellefiyet-i idâreyi temsîl eden bir müessesenin onu münkir olan bir müstebide mutî' teba'a yetiştireceğini tasavvur etmek nasıl mümkün olur? Tekrâr ederiz, bu söz dîn-i İslâm nokta-i nazarından bir bühtândır. Çünkü dîn-i İslâm, bütün esâsâtından sarf-ı nazarla yalnız beş vakit namazdaki terbiyesi i'tibârıyla düşünülecek olsa bile görülür ki her müslüman her gün vitir namazında [11](ونخلع ونترك من يفجرك) diye Hak Teâlâ ile tecdîd-i ahd eder. "Yâ Rab, sana fücur ve isyân eden, senin evâmirin ile kendini mükellef tanımayan kimseleri biz hal' ve terk ederiz" diye Hakk'a söz verir. Binâenaleyh insanlara her gün bu terbiyeyi verip duran bir dine "müstebid hükümdara mutî' teba'a yetiştirir" demek bühtân değil de nedir?

---

11 "Sana karşı günah işleyenlerden uzaklaşır, başımızdan atar, onları terkederiz."

Dinler müstebidlere teba'a yetiştirmek için değil, kayserlere, firavunlara, Ebû Cehillere hadlerini bildirmek, onların istibdâdını yıkıp yerlerine bir müessese-i adâlet ikâme etmek için gelmiştir. Buna binâendir ki dinlerle mücâdele edenler hep istibdâd mevkiinde bulunanlar olmuştur. Halkın din ile mücâdelesi belki vâki' olmamıştır.

Hukûkta hürriyeti sevenler ve ona mürââtın vazîfe olmasını temennî edenler dine dâimâ tarafdâr olmuş, fakat hakkı tanımayarak herkese tecâvüz etmek isteyen müstebidler, dine karşı hasım kesilmişlerdir. Bunu bi'l-hâssa dîn-i İslâm nokta-i nazarından iyi anlayabilmek için Sadreddin Celal Bey bir Fransız muharririnin şu sözlerini okumuş olmalı idi:

Mahmoet, en mettant l, ordre social dans un rapport avec la religion, en placant un code d, institution divine **[217]** a la base d'un gauvernement qopulaire administre qar des chefs electifs et linites dans leur autorite, en confiant a la science l'interpretation et le commentaire de la loi, a voulu eleve une barriere infranchissadle contre la dictature. Dans li7-İslâmisme, l'arbitraire gouvernemental ne sairaitetre eteudu jusqu a la conscience individuelle, aux rapports familiers, au mueus qrives.

Sairces de constantinople par Ch. Mismer' q. 271

Gelelim ikinci maddeye: Sadreddin Celal Bey ikinci maddesinde dinin, hürriyet-i vicdân esâsına zıd olduğunu ileri sürüyor. Ve onun hürriyet-i vicdânı vicdânsızlık ma'nâsına telâkkī ettiği anlaşılıyor. Fi'l-hakîka hürriyet-i vicdân vicdânsızlık demek ise bununla din arasında zıddiyet vardır. Fakat âlemde vicdânsız hiçbir hey'et-i ictimâiyye mutasavver değildir. Çünkü her hey'et-i ictimâiyye bir vicdân-ı ictimâînin tezahürüdür. Hürriyet-i vicdân düstûru dini ihmâl için değil, dinlere hürriyet ve mürâât için kabûl edilmiş bir düstûrdur. Bundan maksad hukûku ve ictimâî vicdânsızlara, dinsizlere hakk-ı hayât vermek değil, bir vicdân-ı küllî taşıyan dinlere hürmet ve hakk-ı hayât vermektir. İyi bilmelidir ki âlemde hürriyet-i vicdân düstûrunu ibtidâ tanıtan ve tatbîk eden Kānûn-ı Esâsî, Şerîat-i İslâmiyye'dir. İslâm'ın zuhûruna kadar muhtelif dinleri sîne-i himâyet ve adâletinde yaşatan hiçbir devlet görülmemiştir. Belki hâlâda yoktur. Fakat zannedildiği gibi bir devletin dîn-i resmîsi bulunmak onun hürriyet-i vicdânı tanımamasını îcâb etmez. Bir devlet içinde efrâdın vicdân-ı husûsîlerindeki tefâvüt içlerinden bazılarının makām-ı hâkimiyeti işgāl etmesine mâni' olmadığı gibi muhtelif dinlerden birisini temsîl eden vicdânın da o devlette makām-ı hâkimiyeti temsîl etmesine hiçbir mâni' yoktur. El verir ki o ferd gibi o dîn-i hâkim de hukūk-ı âmmenin îcâbâtı olan vezâifi, mükellefiyet-i idâreyi bi-hakkın temsîl eden bir vicdân-ı küllîye mâlik olsun. Dîn-i İslâm enbiyâ-i sâlifenin hepsine hürmeti şerâit-i îmâniyyesi miyânına idhâl etmiş bulunduğu için bütün edyâna ve vicdânlara bir şümûl-i küllîyi hâizdir ve bu sebebden hürriyet-i vicdân düstûrunu tatbîke muvaffak olmuştur. Fakat risâlet-i Muhammediyye'yi erkân-ı iman miyânına koyamayan dinler hiçbir zaman İslâm üzerinde o "hürriyet-i vicdân" düstûrunu tatbîk edememiştir ve edemez. Binâenaleyh hürriyet-i vicdân düstûrunu tatbîk edecek cem'iyetin, mukaddes vicdânlara şâmil bir vicdân-ı küllîsi bulunmak lâzım gelir. Dinleri mükellefiyet-i idâresi inkâr eden cemiyetler ise hem vicdânsız, hem "hürriyet-i vicdân"ı münkirdirler. Ale'l-ıtlâk inkâr ettiği, vücûdunu kaldırmaya azm eylediği bir şeye hakk-ı hayât verecek hiçbir vicdân tasavvur edilemez.

Bundan şu netîce çıkar ki bir cem'iyetin "hürriyet-i vicdân" esâsına ri'âyet edebilmesi vicdânsızlığıyla değil, şâmil bir vicdân-ı küllîye mâlik olmasıyla kāimdir. Ve bir cem'iyetin böyle olması için kendi kendini mahv etmesi lâzım gelmez. Cem'iyeti mahv edecek olan en mühim âmil vicdânsızlıktır. Hürriyet-i vicdâna müzâhim olan da ya vicdânsızlık veya pek dar bir vicdân ta'kīb etmektir. En vâsi' ve en şâmil vicdân ise tevhîd-i Hâlik vicdânıdır ki o da vicdân-ı İslâmî'dir. Her insanı bir Hâlik'ın mahlûku bilen bir vicdân bütün hukūku o menba'da birleştirir ve kıymet-i hakkı bilir. Müşrik veya münkir-i Hâlik olanlar kendilerinden başkasını tanıyamazlar.

Sadreddin Celal Bey'in diğer maddeleri de baştanbaşa iftirâ ve cehâletlerle meşbû'dur. Onları da başka bir hafta mevzû'-ı bahs edeceğiz.

KOMÜNİZM ve DİN

Komünistlerin Rusya'da dine karşı aldıkları vaz'iyet memleketimizde pek ma'lûm değildir. Bundan dolayı bir takım gençleri ve bi'l-hâssa komünizmi umde ittihâz eden birkaç muharririn din aleyhinde vücûda getirmek istedikleri husûmetin sebebi meçhul kalmaktadır. Rusya'da komünizmin dine karşı aldığı vaz'iyet ma'lûm olduğu takdîrde, telâkkī ettikleri ilhâmâta teba'an tahrîk-i kalem eden muharrirlerin de din husûmeti tavazzuh edecek, bunların körükörüne din aleyhinde yürümelerinin hikmeti anlaşılacaktır. Onun için tamâmıyla bî-taraf bir me'hazdan aldığımız ma'lûmâtı derc ile kārilerimize bu eşhâsın menba'-ı ilhâmını irâe etmek istiyoruz. Ma'lûmâtına mürâcaat ettiğimiz menba' Şikago Dâru'l-fünûnu müderrislerinden Shailer Mathers'in bir eseridir. Üstâd-ı mûmâ-ileyh Sovyetler'in dine karşı aldıkları vaz'iyetten bahsederken aynen diyor ki:

"Rusya'da kilisenin vaz'iyeti Sovyet Hükûmeti tarafından ta'kîb olunan hatt-ı hareketten çok müteessir olmuştur. 1918 senesinde, belki daha mukaddem bir târîhte sâdır olan bir kararnâme ile din devletten tefrîk edilmiş ve bu sûretle din serî' bir inhitâta dûçâr edilmiştir. Daha sonra din ta'lîm ve terbiyeden tefrîk edildiği gibi kiliselerin izdivâclar ve cenâzeler üzerindeki hakk-ı nezâreti de kaldırılmıştır. Kiliselerin de birer grup hâlinde teşekkülüne müsâade edilmemiş, bunların bütün evkâfı millileştirilmiştir. A'zâsının adedi hiç olmazsa elliye bâliğ olmayan mahallî bir cem'iyet-i dîniyye teşekkül edemiyor. Böyle bir cem'iyet teşekkül ettiği takdîrde a'zâsından **[218]** birinin bir cünha-i siyâsiyye ile tevkîfi yüzünden yahud cem'iyet merkezinde veya kilisesinde bir nutuk veya mev'iza îrâdından yahud Sovyet Hükûmeti'ne muhâlif, ictimâî veyâ siyâsî bir ictimâ akdinden dolayı bu cem'iyet derhâl dağıtılıyor. Kiliseler 18 yaşını geçmeyen bir kimseye hiçbir din telkînâtında bulunamaz, mebânî-i hükûmeti yahud müessesâtı din işleri için kullanamaz, bunların içine elvâh yahud tesâvîr-i dîniyyeyi vaz' edemez. Kiliselerin idâme-i hayâtı için iâneler toplamasına cevâz varsa da kiliseler vergiler i'tâsına mecbûrdur. Ulûm-ı dîniyye muallimlerine hükûmet tarafından maâş veya tahsîsât verilmez. Dinî cem'iyetler sâir cem'iyetler gibi teşekkül edebilirse de bunlar hiçbir mülke sâhib olamazlar, yahud halktan hiçbir âidât alamazlar.

Her kilise "cem'î bir harekette" bulunduğundan ve "işçi sınıfının hedefine mugâyir bir hedefi ta'kîb ettiğinden" bir kuvvet-i siyâsiyyeye tahavvüle müsâid addolunmaktadır. Kilisenin bu şekilde bir "burjuvazi" müessesesi tanınması kilise ricâlinin en ağır muâmeleye dûçâr olmalarına sebebiyet vermiştir. Sovyet Hükûmeti kiliselerin muhtevî olduğu bir mâhiyet-i dîniyyeyi hâiz veya gayr-ı hâiz bütün eşyâyı zabt etmekle bu husûmetini göstermiş, kendisine muhâlefet eden bütün ricâl-i dini tevkîf ve muhâkeme etmiştir. 1923 senesinin Haziran'ında kiliseye mensûb ricâl-i rûhâniyyenin en büyüklerinden altmış yedisi ya habse tıkılmış, yahud nefy edilmişti. 1917'de vukū bulan ilk ihtilâl esnâsında intihâb olunan Patrik Tihon derdest olunarak müddet-i medîde habs edilmiş ve nihâyet Sovyet Hükûmeti'ne sadâkati müş'ir bir mektûb neşri üzerine tahliye edilmişti. Katolik Piskoposu Bodekyevikaz Sovyet Hükûmetine muhâlefet töhmetiyle katl edilmiştir. Sovyet Hükûmeti'nin kiliseye karşı bu husûmetkârâne hareketi mevki'-i iktidârda olan Komünist Fırka'nın eseridir. Bunların sevkiyle bütün mekteplere din aleyhinde bir istikāmet verilmiş ve çocuklar ilhâd ve inkâra alıştırılmıştır. Eyyâm-ı dîniyye, din aleyhinde nümâyişler yapmaya hasredilmiş ve genç komünist cem'iyetleri rüesâsının idâresi altında vukū bulan bu nümâyişlerin bir kısmı pek mûcib-i hicâb bir şekil almıştır. Komünist gazetelerinin başmakāle ve karikatürlerinden mühim bir kısmı dini tezyîfe ve akāid-i dîniyyeyi imhâya ma'tûf bulunmaktadır. Çünkü bunlar da dini, amele diktatörlüğüne ve komünizmin terakkīsine muârız telâkkī ediyorlar.

Ara yerde Patrik Tihon'un mevkūf bulunduğu sıralarda "Rusya'nın Canlı Kilisesi" nâmında Sovyetlerin müzâheretini hâiz bir teşkîlât vücûda gelmiş ve bu teşkîlât Patrik Tihon'un tarafdârlarını kiliseden çıkarıp atmaya çalışmıştır. Bu teşkîlât-ı dîniyyenin ortaya çıkması salâh ve teceddüd alâmeti olarak telâkkī edilmiş ise de bu teşkîlât hiçbir eser-i inkişâf gösterememiştir. Halk kitlesi, düşmanlarından ziyâde Patrik Tihon'a tarafdâr olduğu tezâhür etmiş ve bu sûretle Ortodoks Kilisesi'nin nüfûzu tezâyüd eylemiştir. Sovyetler, siyâsî mâhiyeti hâiz bir şey öğretmemek şartıyla papas yetiştirmek için bir ilâhiyât medresesi küşâd etmişlerdir. Halkın fakr u zarûreti, hükûmetin din aleyhdârlığı, mekteplerin ilhâdı telkīn ile meşgūl olması, bunların hepsi Rusya'da Hıristiyanlığı müşkil ve hakīkaten buhrân-âmîz bir vaz'iyete dûçâr etmiştir. Sovyet Hükûmeti, orduda ve mekâtib-i umûmiyyede yaptığı propagandalara güvenerek yalnız sınıf-ı rûhânîye aleyhdâr değil, dine külliyyen aleyhdâr bir nesil yetiştirmeye çalışmaktadır. Bu tehlikeyi Ortodoks Kilisesi kadar Katolik Kilisesi de hissetmiş olduğundan bu elîm şerâit dâhilinde buna karşı gelmek için teşebbüsâtta bulunmaya çalışmıştır.

Rusya'da mezâhib-i sâirenin ahvâlini anlamak müşkildir. Fakat buna dâir yapılan tahkīkāt onların da Ortodokslar kadar Sovyet Hükûmeti'nin ve komünistlerin tazyîkine giriftâr olduğunu göstermektedir. Bunların bir kısmı Sovyetlere arz-ı sadâkate mecbûr olmuştur."

⁂

Amerikalı müderrisin Rusya'daki ahvâl-i dîniyyeye dâir verdiği ma'lûmât bu meâldedir. Bu ma'lûmâttan sarâhaten anlaşılıyor ki Sovyetler Ortodoks Hıristiyanlığı ve sâir mezâhib-i dîniyyeyi düşman telâkkī ederek ona karşı imhâkâr bir hatt-ı hareket ta'kîb ediyor. Kiliseleri ve müessesât-ı dîniyyeyi kaldırmak için her şeyi yapıyor, Rusya gençlerine dimâğına herhangi bir telkīn-i dînînin nüfûz etmesine mâni' olmak için kâffe-i tedâbîri ittihâz ediyor ve bu sûretle tamâmıyla mülhid bir nesil yetiştirerek gāyelerine ermek istiyorlar. Maa'l-esef görüyoruz ki Moskova Sovyeti'nin pek acemî müridleri olan bazı muharrirler aynı hatt-ı hareketi memleketimizde de ta'kīb etmek fikrindedirler. Geçenlerde yeni çıkan bir akşam gazetesinde bir makāle neşreden bir muharrir, üstâdlarının Rusya'da yaptıklarını burada da

yapmak emeliyle maârifi dinden tecrîd, ahlâkı dinden tefrîk için mezbûhâne bir takım teşebbüslerde bulunuyordu. Bu muharrir Türkiye'nin bir komünist memleketi olmadığını idrâk edemeyecek ve Müslümanlığın Ortodoks Hıristiyanlığı olmadığını anlamayacak derecede gaflet gösteriyordu. Hâlbuki fi'l-hakîka bu gaflet, komünistliğin alelâde bir propagandasıdır. Bu ücretli propagandacılar sûret-i haktan görünerek bize terakkînin, hakîkî medeniyetin îcâbâtı nâmına ancak dinsizliği ve din yıkıcılığını telkîn etmek istiyorlar. Hâlbuki bunların telkîn ettikleri yegâne şey yukarıda gün gibi âşikâr **[219]** bir şekilde gösterdiğimiz vechile komünistlikten başka bir şey değildir. Ne garîb bir tezâddır ki böyle bir takım propagandacılar dinsizliği tervîc ediyorken öte taraftan İtalya'nın milliyetperver gençliği, yani faşistlik din ile devleti barıştırmaya çalışıyor. Ve sosyalistliğin dine karşı perverde ettiği husûmeti susturmaya muvaffak oluyorlar! Milliyetperver Türkiye'ye yakışan bu hareketi ihtiyâr edecekleri yerde acaba niçin o muharrirler milletimizi ifnâ edecek öteki hatt-ı hareketi ihtiyâr ediyorlar? Bunu bir kere öğrensek!..

İÇKİ İLE MÜCÂDELE
Asrımızın En Büyük İctimâî Hareketidir

Asrımızın en büyük ictimâî hareketi müskirât âfetine karşı dünyânın her tarafında vukū bulmakta olan mücâdeledir. Müskirâtın insanlık için ne kadar habîs ve muzır bir âfet olduğunu takdîr eden cihân-ı medeniyyet, bu âfete karşı cihân-şümûl bir muhârebe açmıştır. Bu muhârebe her gün bir zafer kazanıyor ve insanlığın müskirât yüzünden uğradığı felâketi tahfîf ediyor. Milletimizin târîhinde pek yüksek bir mevki‘ işgāl eden Birinci Büyük Millet Meclisi'miz dîn-i mübînimizin ahkâmına, efkâr-ı umûmiyyemizin bu âfetten kurtulmak için gösterdiği hâhişe tevfîk-i hareket ederek bir hamlede memleketimizi ve milletimizi müskirât âfetinden kurtarmış ve bu sûretle yalnız nesl-i hâzırın değil, bütün ensâl-i müstakbelemizin, bütün Türk târîhinin şükrânını kazanmıştı. Hâlbuki İkinci Büyük Millet Meclisi selefinin ikāme ettiği muazzam âbideyi âdetâ kökünden yıkan kahkarî bir harekette bulundu. Ve bu sûretle Birinci Büyük Millet Meclisi'nin kurtarıcı hareketi hebâ oldu. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin men‘-i müskirât için vaz‘ ettiği muazzam ve mübeccel kānûnun sebeb-i ilgāsı kānûnun tatbîk edilmememesi iddiâsıydı. Hâlbuki bu sebeb milleti bir âfetten kurtarmak ve bu sûretle bir gāyeyi tahakkuk ettirmek isteyen bir hey’et tarafından dermiyân edilecek bir sebeb değildi. Bunun pek çürük bir sebeb olduğu bi'l-âhire vereceğimiz îzâhât ile anlaşılacaktır. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin ihtiyâr ettiği hatt-ı hareket, millete Men‘-i Müskirât Kānûnu'nu tekrâr ihyâ ve tatbîk ettirinceye kadar her türlü teşebbüsât ve mesâîde bulunmak vazîfesini tahmîl etmiştir. Bu da vazîfeyi îfâ etmek, Men‘-i Müskirât Kānûnu'nu ilgā eden kānûnu ilgā ettirerek müskirât beliyyesinden kurtulmak için efkâr-ı umûmiyyemizi mütemâdiyen tenvîr ve irşâd etmek ve nihâyet Men‘-i Müskirât Kānûnu'nu tekrâr kabûl ettirerek hüsn-i tatbîki için fedâkârâne mesâî ibzâlini te’mîn etmek îcâb ediyor.

Biz bu muvaffakiyeti kazanmak için başka milletlerin bu vadide nasıl çalıştığını göstererek kendi mesâîmizi tanzîm etmek isteriz, bunun için Avrupa ve Amerika'da men‘-i müskirât hareketinin nasıl başladığını ve nasıl taammüm ettiğini îzâh edeceğiz.

Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi'nin Kānûn-ı Esâsî-si'nde yapılan on sekizinci ta‘dîl ber-vech-i âtîdir:

Mâdde 1- "Bu maddenin tasdîkinden bir sene sonra müskirâtın i‘mâl, fürûht ve nakli ve bu sûretle Amerika'ya idhâl ve Amerika'dan ihrâcı sûret-i kat‘iyyede memnû‘dur."

Mâdde 2- "Amerika Kongresi ile hükûmât-ı muhtelife îcâb eden kavânîni ısdâr ile madde-i sâbıkayı icrâ salâhiyetini hâizdir."

Mâdde 3- "Hükûmât-ı müteaddide tarafından Kānûn-ı Esâsî'ye bir ta‘dîl olmak üzere yedi sene zarfında kabûl edilmediği takdîrde birinci madde hükümden sâkıt olacaktır."

1919 senesinin 16 Kânûnisânîsi'nde Amerika Hükûmeti bâlâdaki ta‘dîlin tasdîk edildiğini ve bu sûretle bütün Amerika'da mer‘î kavânîn miyânına dâhil olduğunu i‘lân etmiştir. Bu hareket iki nesil tarafından müskirâtın i‘mâl ve isti'mâli aleyhinde vukū bulan mücâdelenin semeresiydi. Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi'nin her hükûmeti mahallî memnûiyetler tatbîkinden sonra müskirât memnû‘iyyetini bi'l-umûm Amerikalılar tarafından kabûl edilen bir esâs olarak ta‘mîm etmişti.

Bu yüksek gāye-i teşrî‘iyyenin tahakkuk ettiğini gören müskirât düşmanlarının bir kısmı vazîfelerinin hitâm bulduğunu zannetmişlerdi. Hâlbuki bilakis memnûiyet-i kat‘iyye kānûnunun kabûlünden sonra bunlar asıl vazîfelerinin başladığını gördüler. Çünkü müskirât ile mücâdele ancak teşrî‘ sahnesinden çıkmış, icrâ sahnesine girmişti. İcrâ sahnesinde ise mücâdelenin devâmına lüzûm vardı. Ve bu mücâdele hâlâ devâm etmektedir. Son netîce muayyen olmakla beraber zafer-i kat‘înin hangi gün yahud hangi sene kazanılacağı henüz muayyen değildir.

Müskirâta karşı i‘lân edilen harbin bu iki safhası zamanımızın belki en mühim ictimâî hareketidir. Ne kadar

şâyân-ı teessüftür ki bizim memleketimizde bu cidâlin birinci safhası itmâm edilmiş olduğu hâlde ikinci safhaya girilmeden birinci adım geri alındı. Biz bu noktayı şimdilik ber-taraf ederek Avrupa ve Amerika'nın bu muazzam hareketi nasıl idâre ettiğini tedkîk edelim.

Amerika'da memnûiyet-i kat'iyye kānûnu Harb-i Umûmî'nin tevlîd ettiği ahlâkī heyecân içinde teklîf edilmiş ve mütarekeden pek az bir zaman sonra tasdîk olunmuştu. Bir asırdan beri içki ile mücâdele mes'elesi Amerika'da bir mes'ele-i ahlâkiyye olmuştu. Harb-i Umûmî'nin tevlîd ettiği harâret içki düşmanlarının kat'î bir zafer ihrâz etmelerine sâik olmuş ve bu zafer **[220]** o kadar ani ve o kadar müdhiş olmuştur ki memnûiyet tarafdârları bile hayret içinde kalmışlardı. O kadar ki bunların birçoğu harbin hitâm bulması üzerine bir aksülâmel vukūundan endîşe etmişlerdi. Bununla beraber bu zafer, hissiyât-ı umûmiyyenin ani bir tebeddülünden tevellüd etmemişti. Amerika'nın bir mevcûdiyet-i milliyye ihrâzına başladığı zamandan beri içki aleyhdârlığı başlamış, Harb-i Umûmî ise bu hareketi şahikaya yükseltmiştir.

Müskirât aleyhdârlığı hareketinin ahlâkī bir hareket olduğunu bu sûretle îzâh ettikten sonra buna iktisâdî bir mâhiyette olan iki sebebin yardım ettiğini de ilâve etmek lâzımdır. Bunların biri; ayyâşlığın kuvâ-yı beşeriyyeyi tahrîb etmesi tehlikesi, ikincisi; müskirâtın i'mâli için mevâdd-ı gıdâiyye isti'mâliyle halk tarafından tenâvül edilecek gıdânın tenâkusa uğraması… Her iki tehlike mes'ûl zevât tarafından uzun uzadiye îzâh olunmuş ve bunların dermiyân ettikleri delâil o kadar ma'kūl, o kadar kanâat-bahş görülmüştü ki içkiye aleyhdâr olmayan ve onu ortadan kaldırmayı bir mes'ele-i ahlâkiyye telâkkī etmeyenler bile harbin devâmı müddetince içki ticaretinin men'ine tarafdâr olmuşlardı. Fakat içki aleyhdârlığı Kānûn-ı Esâsî'ye maddeler ilâvesine sâik olunca mes'ele bir tedbîr-i harbîden çıkmış, dâimî bir esâs oluvermişti.

Şu var ki Amerika'nın Harb-i Umûmî'ye adem-i iştirâki takdîrinde içki memnûiyetinin tatbîk edil[meye] ceğini zannetmek doğru değildir. Çünkü harb bu hareketi yalnız ta'cîl etmiştir. Fi'l-hakīka Amerika'da içki aleyhdârlığı gittikçe tevessü' ediyor ve bütün Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi'nde bir gün içki aleyhdârlığının umûmîleşeceğini gösteriyordu. Meselâ 1900 senesinde Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi'nden beş hükûmet içki memnûi-yetini tatbîk etmiş bulunuyordu. 1910'da bu hükûmâtın adedi 10'a bâliğ olmuştu. 1914'de bunlara 5 hükûmet daha iltihak etmişti. 1915'de müskirât memnûiyetini tatbîk eden hükûmâtın adedi yirmiye çıkmıştı. 1916'de dört hükûmet daha, 1917'de dört hükûmet daha, 1918'de dört hükûmet daha bunlara iltihâk etmişti. 1919 senesinin nihâyetinde müskirât memnûiyetini tatbîk eden Hükûmât-ı Müttehide'nin adedi 32'ye bâliğ oldu. Müskirât memnûiyetini Kānûn-ı Esâsî'ye idhâli zamanında ahâlîden yüzde 63'ünün memnûiyeti kabûl ettiği, Amerika Hükûmât-ı Müttehidesi arâzîsinin yüzde 95'inde memnûiyet kavânîninin tatbîk edildiği görülüyordu. Geride kalan yüzde 5 arâzî en kesîf sûrette meskûn arâzîdendi. Daha mukaddem memnûiyet kānûnunu kabûl eden arâzîye içki idhâlini men' eden kānûnlar kabûl edilmişti.

Harb-i Umûmî'nin müskirât aleyhdârlığına hizmet ettiği muhakkaktır. Harb esnâsında ayyâşlığın hayât-ı umûmiyyeyi teşvîş etmesi ve te'sîrât-ı muzırrasını pek âşikâr bir şekilde tecellî ettirmesi buna sâik olmuştur. Bundan dolayı ezmine-i ahîrede vukū bulan her büyük harb, müskirât mes'elesine celb-i dikkat etmiştir. Amerika'nın istiklâl harbi esnâsında askerlere birer mikdâr içki tevzî' olunuyordu. Buna mukābil Washington ordunun bütün zabitlerine, askerlerin içki kullanmamasını te'mîn için elden gelen her şeyi yapmalarını tavsiye etmişti. Amerika'nın dâhilî harbleri esnâsında da içki mes'elesi birçok mes'ûl ricâlin nazar-ı dikkatini celb etmiş ve herkesin bi'l-ihtiyâr içkiden ferâğat etmesi için nasîhatlerde bulunmuşlardı. Fakat harb zamanlarında bile içki memnûiyetinin tatbîkini te'mîn ettirecek derecede bir efkâ-ı âmme teessüs etmemişti.

Harb-i Umûmî esnâsında birçok Avrupa memleketleri de içki i'mâl ve istimâlini şiddetli bir murâkabeye tâbi' tutmak mecbûriyetinde kalmıştır. İçkinin kuvâ-yı beşeriyyeyi tahrîb, mevâdd-ı gıdâiyyeyi tenkīs etmesi her memleketi içkiye karşı bir siyâset-i kāhire ta'kībine mecbûr etmişti. Bi'l-hâssa cephane amelesi, demiryolu amelesi, gemi tâifeleri arasında ayyâşlığın hakīkī bir tehlike teşkîl ettiği görülmüştü. Çünkü bu vaz'iyette bulunan bir adam yüzlerce adamın hayâtını tehlikeye ilkā edebiliyordu.

İngiltere'de içkinin kuvâ-yı beşeriyyeyi tahrîb etmesi mevâdd-ı gıdâiyyeyi tenkīs etmesi kadar mühimdi. Almanya'da da aynı esâslar nazar-ı i'tibâra alınarak içki i'mâli tahdîd olunmuştu. Avusturya-Macaristan'da harb esnâsında içki dükkânlarının açık bulunacağı sâatler tahdîd edilmiş, Pazar günleri bu mağazalar kapattırılmıştı. 1915 senesini Şubatı'nda Berlin'de Brandenburg'da üniformalarını giyen askerlere ve zabitlere içki i'tâsı men' olunmuş, her hükûmet-i mahalliyyenin içki tahdîdini îcâb eden tedâbîri ittihâz etmesi için salâhiyet verilmiştir.

İçkilerin i'mâl ve istihlâkine dâir muhtelif nukāt dermiyân olunmaktadır. Fakat hiçbir i'tirâz ve münâkaşa kabûl etmeyen dört nokta dermiyân olunabilir. Birincisi; müskirât i'mâlinde mühim mikdâr nişasta ve şekerin

isti'mâl olunduğu, ikincisi; içkinin kıymet-i gıdâiyyesi ne olursa olsun muhtevî olduğu şeker ve nişasta derecesinde mu'tedil olmadığı, üçüncüsü; içkinin insanları sarhoş ettiği, dördüncüsü; içkinin suhûletle satıldığı yerlerde ayyâşların çoğaldığıdır. Birinci ve ikinci noktalar içki i'mâlinin mevâdd-ı gıdâiyyeyi tenkis, üçüncü ve dördüncü noktalar içkinin kuvâ-yı beşeriyyeyi tahrîb ettiğine delâlet ediyor. Şimdi bu noktaları kabûl edenler onlara göre muhtelif siyâsetler ta'kîb ediyorlar. Fakat sulh **[221]** ve harb zamanlarında ta'kîb olunacak siyâsetler arasında fark gözetiyorlar. Harb zamanında bütün İngilizler içki i'mâl ve isti'mâlinin tenkîs edilmesi lüzûmuna kāni idiler. Fakat Amerika'da olduğu gibi İngiltere'de içki aleyhinde çok kuvvetli bir cereyân yoktur. Binâenaleyh ancak tahtelbahr tehlikesinin pek hâd bir devreye girdiği zaman İngilizler müskirâtı kat'î bir murâkabeye tâbi' tutmak mecbûriyetini hissettiler.

Harb-i Umûmî esnâsında Lloyd George: "Biz Almanya, Avusturya ve içki ile harb ediyoruz. Fakat düşmanlarımızın en büyüğü içkidir." demiş. Fakat mûmâ-ileyhin peşinde, Amerika efkâr-ı umûmiyyesi gibi bir efkâr-ı umûmiyye bulunmadığından bir şey yapmaya muvaffak olmamıştır. Bunu İngiliz ekâbir-i muharrirîninden biri şu şekilde ifâde etmişti: "Hükûmet içki mes'elesiyle meşgūl olamadı. Bunun sebebi Londra'nın arkasında, Washington'un arkasında bulunan efkâr-ı umûmiyyenin adem-i mevcûdiyetidir. İngiltere Hükûmeti'nin ittihâz ettiği tedâbîr salâhiyetdâr mehâfil-i askeriyye ve bahriyenin içki isti'mâlini tahdîd veya izâle için istediği her şeyi yapmasıdır. Bil-âhire Lord Kitchener ile Canterbury piskoposu askerlere içki verilmemesi için bir beyânnâme neşretmişler ve bi'n-netîce harb müddetince içki tenâvül etmemek için "Hâkî Düğmeler Cem'iyeti" teessüs etmişti. İngiltere'de bu sûretle başlayan içki aleyhdârlığı gittikçe tevessü' etmiş, nihâyet 1916'da iki milyon İngiliz hükûmete mürâcaat ederek harb müddetince içkinin tamâmıyla men'ini taleb etmişlerdi. Fakat hükûmet bu talebi tahakkuk ettirememişti. Maamâfih İngiliz parlamentosu tarafından kabûl olunan birkaç kānûn içki ticâretini azîm tahdîdâta uğratmış ve bi'n-netîce 1917'de İngiltere'de isti'mâl olunan 36 milyon fıçı bira, 10 milyon fıçıya tenezzül etmişti. Bu tahdîdât netîcesinde her sene 600 bin ton mevâdd-ı gıdâiyye kurtarılmıştır. 1913'de bu tevkīfât 51.763'e inmişti. Harbden sonra içkinin tenkīs ve nihâyet tamâmıyla ilgāsı netîcesinde halkın gıdâsını terbiye ve kuvâ-yı insaniyyesini muhâfaza noktaları efkâr-ı umûmiyyeye îzâh edilmeye ve Amerika'daki refâhın bu iki âmili nazar-ı dikkate almaktan ileri geldiği anlaşılmaya başlanılmıştır.

Ömer Rıza

Mekteplerde İlim Ve İrfân Yerine Tiyatro, Çalgı, Oyun!

Şimdi artık mekteplerin gösterdikleri en mühim hünerler bunlar oldu. Ehemmiyetli, ehemmiyetsiz her hangi bir vesîle ile falan mektebin bir müsâmere tertîb ettiği, müsâmerede çalgılar çalındığı, şarkılar söylendiği, oyunlar oynandığı, piyesler vaz'-ı sahne edildiği kemâl-i iftihârla gazetelerle i'lân ediliyor. Hele Avrupalı veya Amerikalı bir misâfir geldi mi, derhâl tiyatro sahneleri kurulur, fasıllar tertîb olunur, erkekli kadınlı ictimâ'lar hazırlanır. En mühim hünerlerimiz frenklere gösterilir. Bu sûretle bizim de medeniyet yolunu, garblılaşmak yolunu tuttuğumuz anlatılmak istenir. Hünerlerimizi ibrâz ettikten sonra da garbcı ele başılarından birisi çıkar:

– Nasıl mösyö cenâbları, beğendiniz mi?

Diye sorar. O da beyân-ı memnûniyyet eder ve takdîrâtta bulunur. Oh oh oh … terakkī ve teceddüd yolunda gidiyor diye haydi gazetelerde koca koca bendler, poh pohlar, şakşaklar…

Zavallı gençler terakkī ve teceddüd diye oyundan, çalgıdan, tiyatrodan başka bir şey görmüyorlar. Zannediyorlar ki medeniyet demek, garb demek oyun, çalgı ve tiyatrodan ibârettir ve orada herkes bunlarla meşgūldür! Bilmiyorlar ki o muazzam eserleri keşif ve ihtirâ' eden ulemânın böyle şeylerle hiç de meşgūl oldukları yoktur. Tiyatro, çalgı, oyun, dans, muğanniyelik her yerde, Avrupa'da da, Amerika'da da, Asya'da da sefâhetten ma'dûddur. Ve bunların yerleri de, müdâvimleri de ayrıdır.

Bizim garbcı elebaşılarımız bunlardan tegâfül ederek Avrupa'dan her gelen zâta oyun, çalgı, tiyatro hünerlerimizi göstermeye kalkıyorlar da milleti mahcûb edecek, küçük düşürecek vaz'iyetler ihdâsına sebebiyet veriyorlar. Geçenlerde Macar profesörler Türk Ocağı'na da'vet olunmuştu. Orada ilmî musâhabelerde bulunacağını zanneden profesörlere çalgılar, müslüman muğanniyeleri çıkarılınca adamcağızlar şaşırıp kaldılar. Bunlar yaşını başını almış ilim ile müşteğil zevât oldukları için bi't-tabi' böyle şeylerle meşgūl oldukları yoktur. Hey'et reisi Ocaklılara güzel bir ders verdi. Fakat aldıran olmadı. Ocaklılar aldırmadı, ama Türkler mahcûb oldular. Türk muğanniyesi Mefharet Hanım Fransız ve Rus mûsikīsinden bazı parçalar terennüm ettikten sonra hey'et reisi Doktor Konuş kalkıp bir nutuk îrâd etmiş. Anadolu'yu baştanbaşa gezdiğini, birçok masallar topladığını ve bunları on iki cild kitap halinde neşrettiğini îzâh eylemiş ve netîcesinde de Ocaklılara demişti ki:

"Ben hayâtımı bu yolda öldürdüm. İsterdim ki sizler de bunun için çalışasınız ve bu yolda kıymetli tedkīklerde bulunasınız."

Macarlı misâfirler bu sözleriyle Türk Ocağı'nı âdetâ itâb ettiler. Fakat hiç aldıran olmadı. Bu hafta yine böyle bir hâdise Dârulmuallimîn'de vukūa geldi. Maârif Vekâleti'nin müşâvir olmak üzere Amerika'dan celb ettiği Profesör John Dewey şerefine bir müsâmere verildi. Müsâmerede birçok erkek ve kadın muallimler bulunmuş. Dârulmuallimât'tan **[222]** me'zûn bir hanım başına hiçbir örtü bile almaksızın sahneye çıkarak piyano çalmış, diğer hanımlar da keman çalmışlar, bazı beyler de bu çalgı faslına iştirâk etmişler. Dârulmuallimât hanımı monolog da söylemiş. "Balıkhâne kâtibinin Ramazan'da terâvîhe gitmesi" nâmındaki monolog da hayli kahkaha ve alkış toplamış! Sonra zeybek oyunları oynanmış. Bu da mekteplerde şimdi yeni çıktı. "Millî dans" imiş bu! "Bâbür Şâh'ın Seccâdesi" nâmındaki tiyatro da oynanmış… Müsâmerenin sonunda profesör îrâd ettiği nutukta ne söylemiş, bilir misiniz? Ber-mu'tâd îcâbât-ı nezâket olmak üzere teşekkür ettikten sonra demiş ki:

– Bi'l-hâssa vaz'-ı sahne edilen parçalarda Türklerin gösterdiği tabîî evzâ' herhangi bedîî veya tiyatroya müte'allik şeylerde isti'dâd sâhibi olduklarını gördüm. Bu isti'dâdın ilim ve irfân sahasında da gösterileceğinden kat'iyyen emînim..

Profesörün bu sözlerinde orada bulunanlardan kaç kişinin müteessir olduğunu bilmeyiz. Fakat Türk milleti nâmına her hâlde iftihâr edilecek takdîrler değildir. Eğer Amerika'dan gelen bu profesör hayâtını böyle oyunlarla, âhenklerle geçirmiş yalancı bir profesör olsaydı bu ahvâlden çok memnûn olacak ve tekerrürünü isteyecekti. Fakat ömrünü ilim ile geçirmiş olduğu için bu ahvâl karşısında hayrette kalmış, muallim hanımlara ve beylere iyi bir ders vermiş: Tiyatroculuktaki isti'dâdımızın ilim ve irfân sahasında da gösterileceğini temennî etmiş! İlim ve irfân ocağında tiyatroculuk hünerleri gösterilirse ciddî adamların böyle itâblarına mazhar olacağımız tabîî değil midir?

⁂

Maârifi İflâstan ve Yıkıcılıktan Kurtarmak Lüzûmu

İstanbul şehrinin ibtidâî mekteplerinde 26.000 talebe olduğunu, tahsîle muhtâc 40.000 çocuğun da mektepsiz kaldığını gazeteler yazıyor. İstanbul gibi asırlarca pâyitaht olan bir şehirde kırk bin çocuk mektepsiz kalırsa Anadolu'da tahsîlden mahrûm olan çocukların mikdârını düşünmeli! Yüz senedir maârif müessesesi ne yapıyor? Ta'mîm-i maârif için halktan alınan vergiler nereye sarf olunuyor? İstanbul gibi bir şehirde kırk bin çocuk mektepsiz dolaşırken maârifin liselerde muhtelit tedrîsât ile meşgūl olmasına nasıl şaşılmaz? Mevcûd müessesât-ı ilmiyyenin yıkılması için işâret verilince derhâl tahrîbdeki kābiliyet-i fevkalâdemizi gösteririz. Fakat yapmaya gelince nutukların, nazariyelerin, projelerin ardı arkası gelmez. Evkāf mektepleri dedik, kapattık, Medrese dedik seddettik. Senelerden beri ta'mîm-i maârif nâmına sed ve ilgādan başka bir ma'rifet gösteremiyoruz. Ne acınacak hâl!…

⁂

Denizli'de Kabristân Üzerine İnşâ Edilen Sinema ve Tiyatro Hakkında

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne

13 Temmuz 340 târîhli *Vakit* gazetesinde neşrolunan fıkranın bazı cümleleri yanlışlıkla hakîkat-i hâlin hilâfını ifâde eder bir tarzda tahrîr olunmakla îzâha mecbûriyet hâsıl olmuştur. Sinema inşâsından sarf-ı nazar edildiği takdîrde başka sûrette Himâye-i Etfâl Cem'iyeti'ne büyük muâvenette bulunacağımızı, hem cem'iyetin müstefîd olacağı, hem de kabristanın şeâir-i İslâmiyye ile kābil-i te'lîf olmayan bir şekilden kurtulacağı ve işbu sûretle kulûb-ı İslâmiyyenin rencîde edilmemiş olacağı makām-ı âidinden ricâ edilmişti. Başka tarafa inşâsı mevzû'-ı bahs olmamıştır. Bu da makāmât-ı resmiyyeye takdîm edilen merbût istid'â sûretlerinin tedkīkiyle anlaşılacaktır. Terakkī ve teceddüd bahsine gelince müteşebbisler, mülk ve milletin terakkī ve teâlîsine hâdim cem'iyâtın teşebbüslerine ilmiyenin mâni' olduklarını göstermek istediklerinden bunlara karşı meşrû' sûrette ilim ve fen sahasında mülk ve milletin terakkī ve teâlîsine tarafdâr bulunduğumu beyân sadedinde "teceddüd" kelimesinin zuhûl ile mübeyyiz tarafından sıkıştırılmış olması muhtemeldir. Teceddüd kelimesi müsveddede yoktur. Maahâzâ ne fikir ve meslekte bulunduğum faaliyâtımla ve umûmun şehâdetiyle sâbittir. Her an dîn-i mübînin hâdimi olduğumu arz eder, hakîkat-i mes'elenin bundan ibâret olduğunun cerîde-i ferîdeleriyle neşrini ricâ ederim.

6 Ağustos 340

Denizli Müftüsü **Ahmed Hulusi**

*****

Şer'iyye Vekâlet-i Celîlesi'ne

Numara: 30

Harb-i Umûmî'de tahrîb olunan yüzlerce senelik bir kabristana Denizli Himâye-i Etfâl Cem'iyeti tarafından sinema ve tiyatro binâsı inşâsına teşebbüs edilmesi üze-

rine her türlü tecâvüz ve te‘addîden sıyâneten (yalnız bir müslüman olmak sıfatıyla değil) vazîfeten de mecbûr bulunduğum ahkâm-i celîle-i şer‘iyyemize tevfîkan müteşebbislerini işbu hareketlerinden men‘e tevessül eylemiştim. Şifâhen vâki‘ ihtârâtım nazar-ı i‘tibâra alınmayarak inşââta germî verildi. Makām-ı vilâyete ve ayrıca mahkemeye vâki‘ mürâcaat da müsbet bir netîce vermedi. Hâlbuki mukaddemâ Makām-ı Celîl-i Meşîhât-penâhî'nin bir ta‘mîminde kabristan ittihâz olunan bir mahalle her ne sûretle olursa olsun tecâvüz ve te‘addînin ta‘zîr-i şedidi müstelzim idüğü dermiyân olunmuş ve mütecâsirleri hakkında ta‘kībât-ı kānûniyyeye tevessül olunması lüzûmu bildirilmişti. Buraca uhde-i âcizâneme terettüb eden vazîfeyi îfâ etmiş isem de arz olunduğu üzere iyi bir netîce elde edemedim. Bundan dolayı mecbûren Makām-ı Celîl-i Vekâlet-penâhîlerini tasdî‘ ediyorum. Kendi hesâbıma ahkâm-ı celîle-i İslâmiyyenin hergün biraz daha hırpalanmış olduğunu görüp işitmekle müetezzî ve müteellimim. Hâlbuki salâh ve selâmetimizin ancak şerîat-ı garrâya tevfîk muâmele ile imkân-pezîr olacağı müstağni-i arz u îzâhtır. Binâenaleyh Makām-ı Vekâlet-penâhîlerinin inşâ edilmekte bulunan işbu sinema ve tiyatro binasının men‘-i inşâsı ve mütecâsirlerinin pençe-i kānûna teslîmi husûsunda lâzım gelenlere evâmir-i şedîde i‘tâ buyurmalarını muhâfaza-i şerîat nâmına arz ve istid‘â eylerim. Ol bâbda.

14 Kânûnievvel 339.

Müftî-i Livâ-yı Denizli **Ahmed Hulusi**

⁂

[223] Huzûr-ı Âlî-i Mutasarrıf-ı Efhamîye

Ma‘rûzâtımızdır,

Denizli'nin en eski kabristânı olup Arablar Mezârlığı demekle ma‘rûf ve harb sille-i zulmüne uğramış bir müslüman kabristânına bu kere şeâir-i İslâmiyye ile hiçbir vechile kābil-i te’lîf olamayacağı bedîhî bulunan sinema ve tiyatro inşâsına teşebbüs edildi. Müteşebbislerine vâki‘ mürâcaat-ı şifâhiyye semere-bahş olamamıştır.

Eğer bundan maksad Himâye-i Etfâl'e bir menfaat te’mîni ise kulûb-ı İslâmiyyeyi her ân müteellim edecek olan işbu hareket-i müessifeden sarf-ı nazar edildiği takdîrde vâzı‘u'l-imzâ bizler her vechile yardımına mecbûr olduğumuz Himâye-i Etfâl'e başka sûrette son derecelere kadar yardım edeceğimizi taahhüd eyler, işbu teşebbüsâtın men‘i husûsunda îcâb edenlere emir buyurulması müsterhamdır.

23 Teşrînievvel 339.

İmzâlar:

Müftü, Belediye Reîsi, Eşrâf ve müderrisler

⁂

Sebîlürreşâd - Müftü efendinin hakīkat-i mes’eleyi iş‘âr etmek lütfunda bulunduklarından dolayı kendilerine teşekkür ederiz. Denizli müftüsünün tiyatro ve sinemalar inşâsına ön ayak olmak üzere teşebbüsâtta bulunduğuna dâir *Vakit* gazetesinde neşrolunan mektup, "Artık müftüler de yollarını sapıttı" diye müslümanları çok müteessir ve me’yûs etmişti. Şimdi müftü efendi hazretlerinin iş‘ârâtından anlaşılıyor ki kendisi tiyatro ve sinema binasının inşâsına ön ayak olmak değil, men‘i hakkında teşebbüsât-ı resmiyyede bile bulunmuştur. Müftü efendiye yakışan da budur. Bugün İstanbul'un ahlâkını ifsâd husûsunda tiyatrolar ve sinemalar en mühim âmil olmuştur. Tiyatrolar nihâyet müslüman kızlarını da sahneye sürüklemiş, sinemalar ise yatak odalarındaki muâmeleye varıncaya kadar türlü türlü münâsebetsiz hareketleri göstermekle birçok kızları, delikanlıları baştan çıkarmış, milletin ahlâkını, ictimâiyâtını zîr u zeber etmiştir. Vâkıâ sinemalar iyi şeyler göstermek şartıyla müfîd olabilir. Fakat maa't-teessüf bizim memleketimiz sinemaların iyilik taraflarından nasîbedâr olamadı. Garbın mülevves hayâtını seyr ede ede gençlerin ahlâkı bozuldu. Tiyatrolara da "mekteb-i edeb" derler. Fakat tiyatrodan edeb tahsîl eden kim görülmüştür? Bilakis şeâir-i milliyyeyi yıkmak, ahlâk-ı milliyyeyi ifsâd etmek husûsunda tiyatrolar da en çok müessir olan sefâhet-hânelerden biridir. Kim ne derse desin, tiyatro da, sinema da bizim memleketimizde ahlâk-ı millîyi ifsâd eden sefâhet-hânelerden başka bir şey olmamıştır. Bu sefâhet-hâneler yüzünden şimdi İstanbul en müdhiş bir sukūt-ı ictimâî içinde yüzmektedir. Bâri Anadolu'yu bu sukūttan kurtarmak memleketini, milletini seven her ferdin borcudur. Bi'l-hâssa memleketin hayât-ı ma'neviyye ve ahlâkiyyesiyle en ziyâde alâkadâr olan müftüler bu sefâhet-hânelerin Anadolu'yu da sâha-i tahrîbâtına almamasına itinâ etmekle mükelleftirler. Denizli müftüsünün (وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَآئِمٍ) nazm-ı celîli mûcebince hiçbir lâimin levminden korkmayarak hak ve hakīkati müdâfaa etmesi şâyân-ı tebriktir. Hakīkī mü’minlere yakışan budur.

⁂

Hükûmet, Yahudi Müessesât-ı Dîniyyesine Yardım Edebilir mi?

Dâhiliye vekîlini ziyâret gitmiş olan Hahamhâne hey’etinin hükûmetten muâvenet talebinde bulunması hakkında *İkdâm* sâhibi Cevdet Bey bir başmakāle yazdı. Hulâsaten diyor ki:

---

[12] Mâide Sûresi 5/54.

"Bu talebi çok istiğrâb ile telâkkī ettim. Büyük muhârebeden beri Musevi zenginlerinin mikdârı on kat arttı. Bugün Yahudilerin ellerine almadıkları bir ticâret yok gibidir. Piyasaya Yahudiler hâkimdir. Yerli ve Selanik Musevilerinden başka memleketimize Rusya'dan dahi pek çok Yahudi gelmiştir. Bu kadar zengin oldukları hâlde memleketimiz onlardan hiçbir muâvenet görmedi. Başka yerlerde Yahudiler böyle hareket edemez. Türkler müteyakkız bir unsur olmadığı için Yahudiler hiç sıkılgānlık eseri göstermiyorlar. Bahsettikleri ihlâsın ma'nâsı nedir? İsyânlara iştirâk etmemeleri mi? Bugün Adalar'daki erbâb-ı zevk ve safânın ekseriyet-i azîmesini Yahudiler teşkîl eder. Erkek, kadın, kız Museviler memleketin her nevi' müessesâtını taşırdılar. Yahudi şivesini işitmekten kulaklarımız usandı. Ticâretleri, bankaları işliyor… Böyle iken masârıf-ı fevkalâdesi başından aşmış olan Türk milletinin dişinden tırnağından artırarak verdikleri vergilerden de hissedâr olmak istemeleri, Türklerin beş on parasına göz dikmeleri pek ayıptır. Yahudiler menfaatlerine bir türlü doyamazlar. Başkalarının cebelerinde on para kalsa onu da çekip almak isterler."

Mütevâlî harbler, muhâceretler yüzünden müslümanlar fakr u sefâlete düştükçe memleketin servetini kasalarına doldurmakta olan Yahudilerin hükûmetten muâvenet talebinde bulunması, ekmek parasına muhtâc kalan Türklerle istihfâftan başka bir şey değildir. Yahudiler müslüman servetinin kendilerine intikāl etmekte olduğundan müslümanları gaflete düşürmek mi istiyorlar? Müslümanları bu kadar sâfdil telâkkī etmesinler. Müslümanlar kendi diyarında, Yahudi sermâyesinin taht-ı nüfûzunda kaldıklarını bilmez değillerdir. Bunun üzerine bir de fırsat düşkünlüğü ederek müslümanların perîşân halleriyle istihfâf etmek, Müslümanların dişinden tırnağından arttırarak verdikleri vergilere de göz dikmek hakīkaten ayıptır. Yahudiler müslüman müessesât-ı dînîyyesinin ne kadar acınacak bir hâlde olduğuna baksınlar da müslümanları cidden müteessir edecek böyle müstehziyâne taleblerde bulunmaktan vazgeçsinler.

⁂

Hıristiyan Devletlerin Rüesâ-yı Rûhâniyyelerinin Mevkileri

Atina'dan iş'âr edildiğine nazaran, İngiliz başvekîl-i hâzırı MacDonald ile sâbık başvekîllerden Baldwin ve Asquith Rum muhâcirlerin lehinde iâne cem'i için müheyyic bir lisân ile yazılmış bir beyânnâme neşretmişler. Bu beyânnâmede Canterbury arşi piskoposu ile Kardinal Born ve İngiltere başhahamının imzâları da varmış.

"El-küfru milletün vâhidetün" Hıristiyanlık mes'elesi gelince Avrupalıların ne kadar taassubları kabardığını görmeli de ibret almalı. Sonra halk üzerinde **[224]** daha ziyâde müessir olmak için başvekîllerle beraber rüesâyı rûhâniyyenin imzâları da beyânnâmeye vaz' ediliyor. Biz ise muhâcirlerimiz için hiçbir iâne toplamaya muvaffak olamıyoruz. Ne kadar acınacak bir haldeyiz!

⁂

Faşistler ve Farmasonlar

7 Ağustos târîhli *Daily Telgraph* gazetesinin verdiği ma'lûmâta göre ahîren İtalya'nın mukadderâtına hâkim olan Faşist Fırkası'nın dîvân-ı kebîri Senyör Mussolini'nin riyâseti altında akd-i ictimâ' etmiş ve bu ictimâ'da farmasonluk aleyhinde gāyet şedîd mütâla'ât dermiyân edilmiştir. Farmasonluğa karşı dermiyân olunan teklîfât miyânında bu teşkîlât-ı hafiyyenin külliyyen ilgā ve imhâsını istihdâf eden bazı teklîflerde bulunulmuş ise de bunların tasvîb olunmadığından daha mu'tedil mukarrerât ittihâz olunmuştur. Bu mukarrerâta göre: 1) Hiçbir faşist mason olmayacaktır. 2) Mason olan her faşist masonluktan derhal ayrılacaktır. 3) Her faşist masonların tertîbât ve tahrikâtından hükûmeti haberdâr etmeye kendisini mecbûr addedecektir.

Senyör Mussolini bu münâsebetle îrâd ettiği nutukta farmasonluğun faşistliğe fikir, akîde ve nazariye i'tibârıyla tamâmıyla muhâlif olduğunu beyân etmiş ve farmasonluğun ancak asrın ihtilâl devrinde o zamanki hükûmetlere karşı müfîd olduğu hâlde artık hiçbir fâidesi kalmadığını beyân etmiştir.

⁂

İçki Yüzünden Husûle Gelen Müdhiş Cinâyetler

İçki memnûiyeti kalkalıdan beri her gün birçok cinâyetler îkā' ediliyor. Gazetelerin zâbıta vukūâtı sütununa bakılırsa vak'aların, cinâyetlerin hemen hepsinin sarhoşluk yüzünden vukūa geldiği görülmektedir. Yekdiğerini vuran arkadaşlar, kocalı kadınları dağa kaldıranlar, genç kızları motorlara cebren sürükleyenler, oturup dururken arkadaşına kama sokanlar… Hep sarhoşluk yüzünden bu cinâyetleri îkā' ediyorlar. İş o dereceye geldi ki bazı polisler zilzurna olarak umûmî bahçelerde tabancasını çekerek havaya silah atıyor. Polis müdürünün kapıcısı da kokain çekerek düşüp bayılırsa artık içki ve kokain istimâlinin ne kadar müdhiş bir şekil almış olduğu anlaşılır. İstanbul'un bazı taraflarından polislerin ispirto kaçakçılığı yaptıkları da ahîren yakayı ele vermeleriyle anlaşılmıştır.

Kānûnen güyâ "alenen müskirât isti'mâli memnûdur." Hâlbuki içilmedik yer yoktur. Gazinolar, birahâneler şöyle dursun, gazinoların önlerinde herkesin gelip geçti-

ği yerlerde bile rakılar içiliyor. Kānûn ile bu kadar istihfâf dünyânın hiçbir yerinde görülmemiştir. Şu kānûnu hükümden iskāt için mürâcaat edilmedik vâsıta kalmadı. Türlü türlü tefsîrler, ta'lîmâtlar yapıldı. Nihâyet rakının da likör olduğu, binâenaleyh serbest içilebileceği i'lân edili. "Alenen memnûiyetine" artık şimdi aldıran bile yok. Herkes kānûnun bu maddesiyle istihfâf ve istihzâ ediyor. Bir devlet, her ne olursa olsun kānûnlarıyla bu kadar istihfâf olunmasına müsâade ederse kānûna karşı perverde edilmesi lâzım gelen hürmet hislerini bizzât kendisi sarsmış olur. Bi't-tabi' bu vaz'iyet bir devlet için iyi bir şey değildir.

⁂

Fuhuş ve Frengi Bütün Şiddetiyle Memleketi İhâta Ediyor

İstanbul'da fuhuş âfeti gün geçtikçe savletini arttırıyor. En nâmuskâr mahallelere kadar fuhuşun sirâyet ettiğini gazeteler yazıyor. Fâhişelerin yüzde doksanı frengili oldukları cihetle fuhuş ile beraber frengi hastalığı da alabildiğine tevessü' etmektedir. Bazı mahalleler ahâlîsi Polis Müdüriyeti'ne mürâcaat ederek mahalleler içine, nâmuskâr âilelerin harîmine kadar sokulan fâhişelerin ihrâcını istemektedirler. Bir taraftan umûmhâneler, diğer taraftan vesîkalı, vesîkasız seyyâr fâhişeler İstanbul'un nâmus ve iffetini müdhiş sûrette kemiriyor. Genç kızları baştan çıkarmak için binden fazla fuhuş dellâlı İstanbul'da icrâ-yı faâliyet ediyor. On iki, on üç yaşına varıncaya kadar kız çocukların bile fuhuş yollarına atıldığı görülüyor.

Vakit gazetesi neşrettiği bir makâlede bu husûsta zâbıtanın vazîfesinin îfâ etmediğinden şikâyet ediyor. Kimsenin ne kānûn tanıdığı var, ne nizâm. Herkes istediğini yapıyor. Yalnız ortada yıkılan ve çöken bir şey varsa o da memleketin bünyân-ı ictimâîsi, iffet ve namus-ı millîsidir. Eğer Büyük Millet Meclisi bu âfetin önüne geçecek bir takım tedâbîr-i mânia ittihâz etmezse fuhuş ve frengi İstanbul'u mahv ve harâb edecektir. Zâbıta fuhuşun tevessüüne karşı hiçbir mâni'-i kānûnî olmadığından bahsediyor. *Vakit* gazetesi Emrâz-ı Zühreviyye Kānûnu'nda ahkâm-ı idâriyye olduğunu söylüyor. Hâlbuki Emrâz-ı Zühreviyye Kānûnu bu nâm altında fuhuşun resmen cevâzını gösteren bir nizâmnâmedir ki, devr-i sâbık hükûmetinin en fecî bir yadigârıdır. Asıl mâzînin bu kabîl mülevvesâtıdır ki temizlenmek, sed ve ilgā edilmek îcâb eder. Zamân-ı sâbıkta emrâz-ı zühreviyyenin önüne geçilmek bahanesiyle polis resmî fuhuş vesîkaların dağıtmıştı. Her isteyen kadın bu vesîkayı alarak istediği yerde icrâ-yı fuhûş ediyordu. Devr-i sâbık hükûmeti bu sûretle umûmhânelerdeki fâhişelerden başka seyyâr fâhişelere de müsâade i'tâ etmişti. Meşrûtiyet devrinin mîrâsı olan bu usûlleri, fuhşu teshîl eden bu nizâmnâmeleri müsta'celen ilgā etmek, memleketi kasıp kavuran fuhuş âfeti hakkında tedâbîr-i mânia ittihâz etmek Büyük Millet Meclisi'nin en mütehattim vazîfesidir.

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lütfunda bulunmaları veya aboneden sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bi'l-hâssa ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

21 Ağustos 1924 | 19 Muharrem 1343 | * Perşembe * | 21 Ağustos 1340 | Cild: 24 - Aded: 613

ÂSIM'DAN BİR PARÇA

— Şimdi Âsım, edebiyyâtı bırak, bir tarafa;
Daha ciddî işimiz var, geçelim başka lâfa.

Gâlibâ söylediğim yoktu? Evet, hiç yoktu:
Mısr'ın en muhteşem üstâdı Muhammed Abdu,

Konuşurken neye dâirse Cemâleddin'le;
Der ki tilmîzine Afganlı:
"– Muhammed, dinle!

İnkılâb istiyorum, başka değil, hem çabucak.
Öne bizler düşüp İslâm'ı da kaldırmazsak,

Nazariyyât ile bir şeyler olur zannetme...
O berâhîni de artık yetişir dinletme!

Çünkü muhtâc-ı tezâhür değil isti'dâdın..."
— "Şüphe yok, hakk-ı semûhîleri var Üstâd'ın...

Gidelim bir yere, hattâ şu bizim Sûdân'a;
Yeni bir medrese te'sîs edelim urbâna.

Daha üç beş de fazîletli mücâhid bulalım,
Nesli tehzîb ile, i'lâ ile meşgûl olalım.

Çıkarıp gönderelim, hâsılı, Şeyhim, yer yer,
Oradan âlem-i İslâm'a Cemâleddin'ler."

— "Bu, fakat, yirmi yıl ister ki kolay görmüyorum...
Yirmi günlük işe bak sen!"
— "Kulunuz ma'zûrum."

Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Âsım!
Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iyi anlaşalım:

İnkılâb istiyorum ben de, fakat, Abdu gibi...
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,

Bâbıâlî'leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.

Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya.

— Amca Bey!
— Nâfile Âsım, seni hiç dinlemeyiz...
Çünkü sen bir kişisin, biz bakalım öyle miyiz?

Ben... baban... sonra Melek... Tutturamazsın ne desen...
Hadi tahsîlini ikmâle tez elden, hadi sen!

Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.

Ma'rifet; ilkin, ahâlîye sa'âdet verecek
Bütün esbâbı taşır; sonra fazîlet gelerek,

O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i'lâsına tahsîs ile sarf etmek için.

Ma'rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazîletle teâlî edemez, za'fa düşer.

İbtidâîliğe mahsûs olan âvâre sükûn,
Çöker a'sâbına. Artık o da bundan memnûn!

Ma'rifet, farz edelim, var da, fazîlet mefkùd...
Bir felâket ki cemâ'atler için, nâ-mahdûd.

Beşerin rûhunu tesmîm edecek karha budur;
Ne musîbettir o: Tâunlara rahmet okutur!

Bizler edvâr-ı fazîletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak,

O fazîlet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,

Bünyevî kudreti günden güne meflûc olarak,
Bir düşüş düştü ki: Davransa da, sarsak sarsak

Garb'ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrûm.

Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfânından,
Bî-nasîbiz de o yüzden bu şerefsiz hüsran.

Sonra, a'sâra süren haybeti çekmekle, bugün,
O fazîlet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.

Şimdi, Âsım, bana müfrit de, ne istersen de,
Ma'rifetten de cüdâ Şark, fazîletten de.

Lâkin ister misin, oğlum, mütesellî olmak:
İctimâî bütün âmillere, kudretlere bak.

Bunların herbirinin kuvveti, mâzîye inen,
Kökü mikdârı olur; çünkü bu âmillerden,

En derin köklüsü en sağlamı, en hâkimidir.
Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir

Göreceksin ki: Bu millette fazîlet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,

Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn.
Hâdisât etmesin oğlum, seni aslâ bedbîn...

İki üç balta ayırmaz bizi mâzîmizden...
Ağacın kökleri mâdem ki derindir cidden;

Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş, ne zarar?
O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,

[226] Yükselir, fışkırıp, âfâk-ı perîşânımıza;
Yine bin vâha serer kavrulan îmânımıza.

Vâkıâ ortada yüzlerce mesâvî yüzüyor;
Sen bu kâbûsu bütün şerre değil, hayra da yor.

Çünkü yoktur birinin kalb-i cemâ'atte yeri;
Arasan: Hepsi beş on maskara ferdin hüneri!

Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;
Sâde Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.

O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Gidin üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları.

Aynı menba'ları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.

Sen geçenlerde demiştin ki:
"Yazık hâlâ biz,
Dünkü ilmin bile bîgânesiyiz, câhiliyiz.

İşte fıkdânı bu ihmâl edilen ma'rifetin,
Nesli bir acze düşürmüş ki, bugün, memleketin,

Bir yığın kuvveti var, hem ne tabî'î de, henüz,
Biz o kuvvetlere eller gibi hâkim değiliz!

Yarının ilmi nedir, halbuki? Gâyet müdhiş:
"Maddenin kuvve-i zerriyyesi" uğraştığı iş.

O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.

Ona yükseldi mi, artık değişir rûy-i zemîn;
Çünkü bir damla kömürden edecekler te'mîn,

Öyle milyonla değil; nâ-mütenâhî kudret!..."
İbret al kendi sözünden, aman oğlum, gayret!

Bir yılın var daha zannımca?
— Evet.
— Bak, ne kolay!
Lâkin ihvân-ı kirâmın?
— Çoğunun altışar ay.

— Hep giderler ya, beraberce?
— Giderler, ma'lûm.
— Hepsinin mesleği sağlam mı?
— Evet, müsbet ulûm.

— İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,
"Nerdesin hey gidi Berlin?" diyerek yollanınız.

Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!

Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.

Şark'ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;

O zaman dinlerim artık seni, Âsım, bol bol...
— Yarın akşam gideriz.
— Öyle mi? Berhurdâr ol.

Mehmed Âkif

İctimâiyâtımızda Garbcılık ve Bozgunculuk:

İctimâî Dalâletlerin Mühlik Netîceleri

Hakāyık-ı ilmiyye muvâcehesinde indî bir takım türrehâta ictimâiyât nâmını veren asrî ictimâiyâtçıların her şekle giren, balmumu gibi herhangi gāyeye muvâfık gelen hazır düstûrlar îcâd eylemeleri teâmül hükmünü aldı. Dansın te'sîrât-ı muzırrasından bahs olunsa derhâl kaç bin sene evvel Türklerin putperestlik devrinde kadınla erkek birlikte oynanan bir nevi' oyunun bugünkü asrî dansın menşe'i olduğu ve binâenaleyh ictimâiyâtımıza yabancı olmadığı ileri sürülüyor. Kadınların serbestîsinden şikâyet edilse kadının değil şahsî hürriyete, siyâsî haklarda bile en tabiî bir müsâvâta mâlik olduğu devirlerden tecâhül edilmemesi ihtâr olunur. Müskirâtın tahrîbâtından esef edilse târîhimizin mey ve şarâb ile san'ati terennüm eylediği şâirâne bir edâ ile tekrâr olunur. Demek ki, ictimâiyâtımızın mebde'lerini bir türlü ihâta edemediğimiz için kabâhat bizde.

Bu kābiliyetsizliğe ister kabâhat, ister fazîlet diyelim, ancak şu ciheti i'tirâf edelim ki, ilmî hakīkatler hükümlerinde aslâ hatıra ve gönüle bakmaz. Hakīkat güneşi bin bir feylesof ismiyle de muhât olsa setr edilemez. Bugün için en doğru felsefe her şeyi riyâsız olduğu gibi görmek, en yüksek fazîlet de acı hakīkatleri ketm etmemektir.

Filhakīka asr-ı hâzırda ulûm-ı ictimâiyye son derecede nâil-i inkişâf olmuştur. Ortada müsbet, mücerreb, müşekkel bir ilim mevcûddur. O ilim ki, asırların târîhini ihtivâ eden silsile-i tecâribiyle, inkılâbât-ı şuûn-ı edvâr ile milletler için güzel bir rehber-i tekâmül, vazî' bir sahîfe-i ibrettir. Fakat, ulûm-ı ictimâiyyenin müstereddî hey'et-i ictimâiyyeler hakkındaki hükümleri çok şiddetlidir, neş'e ve uyku kaçıracak kadar vahîmdir.

Bugün herkesin kendi fikrine göre oyuncak yapmak istediği ictimâiyât gösteriyor ki, milletlerin tekâmül edebilmeleri, hey'et-i ictimâiyyelerin yükselebilmeleri için hâl-i tabîîde bulunmaları meşrûttur. Siyâsî ma'nâda sulh ve sükûn ve âsâyişle îzâh edilen hâl-i tabîî ictimâiyât sâhasında o kadar basît bir mefhûm ifâde etmez. "Hâl-i tabîî-i ictimâî mevcûddur." denilebilmek için birtakım mi'yârlara, mikyâsâta ihtiyâc vardır.

Ma'neviyâta i'tikād, ahlâka merbûtıyet, azim ve fa'âliyetle ittisâf, nîkbînî ile me'lûfiyet, müşterek irâdeleri müsbet vecheler dâhilinde teksîfe iktidâr, arzûların meşrû' sâhalarda tatmînine kābiliyet... hâl-i tabîînin mi'yârıdır. Bu evsâfın hilâfı hey'et-i ictimâiyyeler için hâl-i gayr-i tabîî, hâl-i marazî addolunmaktadır.

Siyâsî harbler bir sulh ile netîcelenir. Sulhun imzâsıyla beraber aynı zamanda derhâl sükûnet avdet eder, herkes zararını tehvîne, yarasını sarmaya uğraşır. Hâlbuki hayât-ı ictimâiyyedeki gayr-i tabîîlik ne öyle bir hamlede sükûna avdet eder, ne de kolaylıkla zâil olur. Bilakis tehlike düşman orduları gibi herkesin göreceği şekilde mer'î olmadığı için müdâfaa imkân ve vesâitı kolayca te'mîn edilemez. Bunun içindir ki, **[227]** emrâz-ı ictimâiyye, teşhîs ve tedâvîsindeki ehemmiyet ve müşkilât hasebiyle, milletler için tâûndan daha tehlikelidir.

İctimâî gayr-i tabîîlik, ictimâî hâlet-i marazıyye başlıca üç devr-i mühlik arz eder. Bu edvârın her biri hey'et-i ictimâiyyelerin felâketini ikmâl ve itmâm eder.

Milletlerde ilk devr-i felâket olan tereddiyâtın başlaması inhitâtın mebde'ini teşkîl eder. Tereddiyât maddî ve ma'nevî düşkünlük demektir. Mevcûd esâsât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyye ihmâl olunur. Bu kuyûd-ı ma'şerî nefse hoş görünmemeye başlar. Râbıtalar gevşer. An'anât-ı ictimâiyye hurâfe addiyle şâyân-ı istihzâ görülür. Bu a'râz ile beraber ma'şerî irâdeler tekâsüfünü kaybetmeye, dağılmaya başlar. Fa'âliyet-i rûhiyye, heyecân hissizliğe meyl eder. Bu devirde henüz mevcûd ahlâkī ve ictimâî esâslar tebdîl-i şekl etmiş değildir. Belki o mebde'lere karşı olan râbıtalar gevşemiş, başka harsların gayr-i millî te'sîrâtı şûûr-ı muhîtîyi sarmaya başlamıştır.

Eğer münevverânın, matbûâtın, idâre kuvvetinin ilmî ve samîmî müdâhale ve irşâdıyla tereddiyâtın önüne geçilemezse ikinci ve daha çok mühlik olan dalâlet-i ictimâiyye devri başlar. Bu devirde tereddiyâtın evsâf-ı mümeyyizesi maa-ziyâdetin ahz-i mevki' etmekle beraber mevcûd esâsât yerine hiçbiri yekdiğerine uymayan, mütenâkız, menfî birtakım taklîdler görenekler, fevzâlar ikāme edilmeye başlanır.

Bunlar ihtiyâcı tatmîn edeceği, ahvâl-i ictimâiyyeyi ıslâh edeceği yerde içtikçe harâret veren deniz suyu gibi hey'et-i ictimâiyyeyi biraz daha mebde'lerinden uzaklaştırır. Esâsâtından uzaklaştıkça sâfiyetini, kābiliyet-i hayâtiyyesini, tekâmülünü kaybeden cem'iyet tesânüdünü zâyi' ederek muhtelif uzuvları mahkûm-ı infisâl bir binâ gibi sallanmaya başlar. Hey'et-i ictimâiyyeleri girmiş oldukları bu devr-i mühlikten ancak bir mu'cize-i ilâhiyye kurtarabilir. İş bu râddeye geldikten sonra artık ne neşriyât, ne ictimâiyât te'sîr eder. Önüne gelen mevâni'i yıkıp dağıtan fırtınalar gibi dalâletler fazîletleri imhâdan geri durmaz. Tereddiyât devrinde müsâmahakâr olan zihniyet dalâlet devrinde mütecâviz bir vaz'iyet alır. Kanâat-i vicdâniyye ve ma'neviyyeye hürmet zâil olur.

Bunu ta'kīb eden devir artık devr-i tefessüh ve inkırâzdır. Romalılar, Yunanîler, Bizanslılar nasıl bu üç devri idrâk ederek târîhî bir nâmdan başka eserleri kalma-

dıysa aynı şerâitin aynı netâyici husûle getirmesi tabîî olduğundan bugün de bu vaz'iyetlere düşecek hey'et-i ictimâiyyeler için âkıbet-i mühlike gecikmez. Çünkü târîh bir tekerrürden ibârettir.

İşte asrî ictimâiyâtçılar bu acı hakîkatten mütegāfil, yahud mütecâhil bir hâlde vahâmet-i ictimâiyyeyi indî ve yaldızlı felsefelerle örtmeye uğraşırken aldanmayan hakîkat muttasıl yürümektedir. Binbir edillesiyle, acı feryâdlarla, uzun senelerden beri ismâ' ve ifhâm etmek istediğimiz ictimâî tehlikeler bugün nâ-kābil-i inkâr bir emr-i vâki' hâlini almıştır.

Hayır, bu sözleri yazarken, hissiyâtımıza hâkim olan hâlet-i rûhiyye ne bed-bînî ve ne de ifrâttır. Ye'sin, ümîdsizliğin îmâna muhâlefetine mutmain bir müslüman kanâatiyle yalnız ilme ve doğru bir müşâhedeye istinâd ederek vaz'iyet-i ictimâiyyemizi ifrât ve tefrîtten hâlî bir vaz'iyette olduğu gibi göstermek istiyoruz.

Acı ve i'tirâfı pek elîm olmakla beraber vukū'-ı hâl gösteriyor ki, hey'et-i ictimâiyyemiz tereddiyât devrinden dalâlet sâhasına atlamış bulunuyor. Tanzîmât'tan ve hattâ sû'-i idâre ve ahlâk i'tibârıyle daha evvelki târîhlerden başlayan bu felâketin müsebbiblerini, mes'ûllerini ta'yîn edecek değiliz. Esâsen bu tereddiyâttan asırlardan beri yaşayan her ferd, her müessese derecesine göre mes'ûldür. Fakat bugün mühlik bir şekil alan ictimâî tehlikeler karşısında herkesin hiç olmazsa mes'ûliyet-i vicdâniyyeden kurtulmak için biraz im'ân-ı fikr etmesi, hâl-i hâzırımızı emîn ve sâlim bir hâl-i ictimâîye getirmek, istikbâli kurtarmak için neler yapılması îcâb ettiğini düşünmesi zarûrîdir.

Bugün zevâhire bakılırsa lisânlarda terakkī ve teceddüd mefhûmlarından başka bir şey işitilmiyor. Hey'et-i ictimâiyyemiz herkesin nuhbe-i âmâli olan tekâmüle en samîmî âşıklar kadar meclûb bulunuyor. Fakat bu emel ve arzû hakîkatin yalnız zevâhirinden ibârettir. Çünkü bir şeyi istemekle o maksada vüsûl tamâmıyla ayrı mâhiyettedir. Asıl hüner, gāyenin müsbet usûllerle istihsâli için müşterek irâdeleri teksîf edebilmektedir. Esîrî âlî nice tasavvurât-ı rûhiyye mevcûddur ki, fi'le inkılâbı pek az mes'ûdlara nasîb olur. Hayâlin hakîkat hâline geçmesi için birtakım merâhile, her merhale müteaddid vesâita ihtiyâç gösterir. Meselâ denizden geçmek için vapur, kayık, bunları işletmek için mütefennin, satın almak için sermâye, sermâyeyi kazanmak için sa'y ü amel, sa'y ü amel için iyi bir seciye, terbiye… ilh. lâzımdır.

Bu mesâli suğrâ ve kübrâsıyla her şeye tatbîk etmek mümkündür. Yegâne gāyemiz olan terakkī ve teceddüdün hayâlden hakîkat ve fa'âliyât şekline tahavvülü matlûbumuz ise bu ümniyenin öyle kolayca husûl bulacak şeylerden olmadığını –sükūt-ı hayâle uğramamak için– bilmekliğimiz îcâb eder.

Asırlardan beri hey'et-i ictimâiyyemiz terakkīyât-ı maddiyye sâhasında gittikçe gerilemiş, ihtiyâcât-ı asriyyeden uzaklaşmış, ma'neviyâtını da ihmâl **[228]** ederek en büyük silâh-ı müdâfaa ve terakkīsinden mahrûm kalmış bir hâlde bulunuyor. Şu hâle nazaran netîce-i mes'ûdeyi iktitâf edebilmek maddî ve ma'nevî bir çok vesâita mütevakkıftır.

Evvelâ: Ara yerdeki zaman ve mesâî farkını ortadan kaldıracak müdhiş bir fa'âliyetin menba'ı, temeli olan ma'neviyâta, ma'neviyâttan doğan azim ve irâdeye, seciyeye, ahlâka, fedâ-yı nefse;

Sâniyen: Ma'neviyâtın tekemmülü için terbiye-i dîniyyeye, sâf bir âile terbiyesine, güzel ve metîn bir tahsîle, o tahsîli idâme ettirecek servete;

Sâlisen: Servetin istihsâli için, hâl-i tabîî-i ictimâînin istikrârına, hürriyet-i mesâîye, inkişâf-ı muhîtîye, istihsâlâtın tezâyüdüne, ihrâcâtın tekâmülüne lüzûm vardır. Yekdiğerine tamâmıyla merbût olan bu esâsâttan hangi birinin inkişâfı için de ayrı ayrı fennî, ilmî usûllere, ayrı ayrı mesâîye, fedâkârlığa ihtiyâç bedîhîdir.

Ancak maddî ve ma'nevî sâhadaki bil-umûm lâzime ve zarûretlerin, desâtîr ve esâsâtın murtabıt ve mümtezic hem-âhenk olarak ilerlemesi netîcesinde husûle gelecek tekâmüldür ki, terakkī ve teceddüdü te'mîn edebilir. Yoksa bu güzel kelimeler kuvvede kaldıkça, yanlış yollara saptıkça kıyâmete kadar vird ü zebânımız olsa en ufak bir fâide vermez.

Gayr-i kābil-i redd ü cerh olan bu netîceden sonra biraz da bugünkü vaz'iyet-i ictimâiyyemizle terakkī ve teceddüd mefhûmları arasındaki nisbeti, maksada vüsûl için üzerinde yürüdüğümüz tarîkı gözden geçirmeliyiz.

Bit-tabi' bu tedkīk ve tahlîlde muhâtabımız hey'et-i ictimâiyye olduğu gibi gāyemiz de hiçbir şahıs, hiçbir fikir ve hiçbir müessese ile alâkadâr olmayarak yalnız hey'et-i ictimâiyyeye nâfi' bulunmaktır. Vaz'-ı hâzır-ı ictimâîmizin mihrâkını Garbcılık teşkîl ediyor. maddeten ve ma'nen, hissen ve rûhen Garb'a teveccühle hulâsa edilebilen bu düstûr-ı ictimâî, tatbîkāt sâhasında taklîdcilik hudûdunu tecâvüz edemiyor. İlim ve irfân sâhasında Garbcılığın en ibtidâî, en basît tecelliyâtına şâhid olamıyoruz. Ne yeniden bir fabrika açılıyor, ne de fâideli, ilmî, fennî tek bir kitâb neşr olunuyor. Bilakis mevcûd müessesât-ı iktisâdiyyemiz atâletten harâb oluyor. Ciddî kitâblarımız kütüphânelerde çürüyor. Ahlâk-ı umûmiyye zinâ edebiyâtı matbûâtıyla binbir çeşit fuhşa tahrîk olunmakta, henüz hayâtın ma'nâsını idrâk edemeyen genç ve ma'sûm yavrularımız hiçbir murâkabeye

tâbi' olmayan tiyatro ve sinemalarda amelî ders-i fezâhat görmekte. Ya romanlara, her kütüphânede mergūb bir kısm-ı mahsûs teşkîl eden ve mektep sıralarına kadar sokulan açık resimlere ne diyelim?

Neslin muhâfazası, âilevî felâketlerin önü alınması için Garb'da binlerce müesseseler, şiddetli tedbîrler, "murâkabe-i ictimâiyye"ler mevcûd olduğu ve hiç kimse menfaat-i umûmiyye mülâhazâtına karşı serbest bırakılmadığı hâlde, bizde caddelerden sokaklara, sokaklardan hânelerin harîmine kadar sokulan –sâde İstanbul'da– onbinlerce meyhâne nüfûsu zehirlemekte, ancak te'mîn-i maîşete kâfî gelebilen menâbi'-i servetimiz rakı, şampanya, likör yüzünden hârice akmakta, ekmek bekleyen âileler yegâne gıdâlarının da meyhâne köşelerinde terk edildiğini görerek eli böğründe kalmakta. İşret yüzünden âilelerde hüsn-i muâşeret mahv olmuş, cerâim mikdârı şâyân-ı hayret bir derece çoğalmış, her gün müskirâttan mütevellid türlü hastalıklarla nüfûsumuzu biraz daha kemirmeye başlamıştır. Bunlara karşı hani asrî tedbîrlerimiz?..

Fuhuş alabildiğine ilerliyor. Resmî dispanserlerden sarf-ı nazar, husûsî muâyenelerin binlerce müdâvimleri korkunç bir yekûn teşkîl ediyor. Fuhuş ile me'lûf yâdigârlar kıyıdan bucaktan çıkarak nâmûskâr mahallelere kadar sokuldu. Bugün bunların çirkefiyle kirlenmemiş hemen bir köşe kalmamış gibidir. Hani Garb'daki fuhuş mücâdelâtı, hani ahlâksızlığa karşı tahdîdât?..

Danslar, barlar fa'âliyette. Garb'da değil genç kızların, aklı başında mevki' sâhibi hiçbir me'mûrun bile gidemeyeceği, gitmekten memnû' olduğu, gidenlerin derhâl hey'et-i ictimâiyyenin ta'n u teşnî'ine uğradığı bu sefâhet ve dalâlet mahalleri sâf ve bâkir gençlerimizin, kadınlarımızın iffetlerini, ismetlerini öldürüyor. Hayâ ve hicâb levsiyâtın serâb-âlûd âğūşunda boğuluyor.

Hürriyet-i şahsiyye var. Âmennâ. Bu muhterem düstûr, bu mübeccel esâs Garb'da da var. Fakat hiç kimse hürriyetin hudûdunu menfaat-i umûmiyye, ahlâk-ı umûmiyye, hissiyât-ı umûmiyye mülâhazâtı derecesinden hârice tecâvüz ettirmiyor. Hiçbir kimse çıkıp milyonlarca halkın mukaddesâtıyla, akīdesiyle alay etmek cesâretini gösteremiyor, hiç kimse çıkıp halkı fuhşa tahrîk ve fazîleti tahkīr edemiyor. Hâlbuki bizde öyle mi?..

Garb'da dedikodu ile muayyen kimseler uğraşır, hele âlimler, mütefenninler, ictimâiyâtçılar, hâdisât-ı rûzmerreden dâimâ uzak bulunurlar. İlmî konferanslar, mü-câdeleler, tedkīkātlar, tetebbuâta çıkan hey'etler, fennî münâkaşalar, yeni keşifler… yekdiğerini ta'kīb eder. Hakāyık-ı ilmiyyeyi terennüm etmeyen taklîdcilik bir tarafa, hangi mütefenninimiz bir keşifde bulunuyor? Hangi cem'iyet-i ilmiyye konferanslar veriyor? Hangi zümre, hangi genç kendini ilmin derinliklerine terk ediyor, hangi mühendisimiz bir fabrika kuruyor? Hangi kimyager elli dirhem şeker istihsâl, yüz dirhem gaz tasfiye ediyor? **[229]** İlmî ve fennî bir hiçlikten başka ortada bir şeyler yok! Maârif mütedennî; herkesde bir ye's, bir bed-bînî hâkim. Garb'ı bugünkü maddî kemâle mazhar eden iktisâdiyâttır. Fabrikalar, bankalar, ticârethâneler, ihrâcât, keşfiyât, istihsâlât serveti, refâhı vücûda getirmiştir. Bu vâdîde Garbcılığı taklîde hiç niyetimiz yok… Sekālet umûmî, millet müstehlik, idhâlâtımız ihrâcâtımıza fâik bulunuyor.

Garb'da ictimâî bir tesânüd ve teâvün vardır. Ahlâk-ı milliyye, an'anât-i milliyye şedîden himâye ve muhâfaza olunur. "Murâkabe-i ictimâiyye" teşkîlâtı muvâzene-i ictimâiyyeyi dâimâ murâkabede bulundurur. Muhtâcîne muâvenet yüksek bir derecededir. Bizde bunların hangisi var?.. Kimse kimseye yardım etmeyi aklına getirmiyor. Müdhiş bir fevzâ etrâfı almış yürümüş… Rûhlarda bir ölgünlük var.

Şimdi hey'et-i ictimâiyyemize hitâb ediyoruz. Soruyoruz: Bu sayıp döktüklerimiz iftirâ mı, yalan mı? Bu fikirlerimiz hurâfe mi, taassub mu?.. İlim söylediklerimizi haykırmıyor mu?.. Cihânı dolduran bir mefâhire, en yüksek bir târîhe, en ulvî bir dîne mâlik olan milletimiz için tereddiyât ve dalâlet kadar ma'nâsız, elîm bir şey tasavvur olunabilir mi?

Bu satırları yazarken çok müteellimiz. Fakat kimseyi aldatmaya cür'etimiz ve hakkımız olmadığı için hakīkati bütün uryânlık ve acılığıyla teşrîh ediyoruz. Bugün için hakīkī milliyet-perverlik, vatan-perverlik ancak budur.

Şimdi Garbcılığın hakīkī ve ma'kūl ma'nâsıyla değil, bugünkü şekliyle mesâviyât ve tereddiyâttan ibâret olduğu, bu yolla terakkī ve teceddüde vüsûl imkânı olmadığı anlaşıldıktan sonra hey'et-i ictimâiyyemizi düşmüş olduğu bu büyük girîveden kurtaracak çâreleri aramalıdır. Fikrimizce uzun uzadıya nazariyât, münâkaşât bertaraf, bütün çâreler yalnız bir noktada karâr kılıyor. O da ma'neviyâtımızın ıslâhından, İslâmiyet desâtîrine tevessülden, ahlâkıyâtın bütün şümûlüyle muhâfazasından ibâret bir hidâyettir. Terakkī ve teceddüd için yegâne ilâç budur.

Evet, biz Türkler müslümanız, Şarklıyız, kendimize mahsûs yüksek bir medeniyetimiz, yüksek bir ictimâiyâtımız, yüksek bir harsimiz, muhterem bir ahlâkımız mevcûddur. Mukaddesâtımızı severiz, hırz-ı cânımız biliriz. Kuvve-i ma'neviyyemizi, salâh-ı hâlimizi Dîn-i Mübînimiz'den iktibâs-ı ilhâm ederek takviye ve tarsîn ede-riz. Âilelerimiz, kadınlarımız ağyârdan mahfûz kıymetli hazînelerimizdir. Teâvün, tesânüd, hakka

mürâât, adâlete inkıyâd düstûr-ı hayâtımızdır. Kur'ân-ı Kerîm'den ahz-i feyz ederek beşikten mezara kadar iktisâb-ı ilim ve irfâna, memlekete, âilemize, şahsımıza menfaatli olmak için atâleti bırakarak müstahsil olmaya çalışırız. Milletimizin şân ve şerefi kendi şerefimizdir. İlmi, san'atı Garb ve Şark tefrîk etmeksizin nerede olsa alırız. Fakat an'anâtımızı, ictimâiyâtımızı, esâsâtımızı herkesten, her yabancı harsden, nüfûzdan, tecâvüzden kıskanırız.

İşte bugün hey'et-i ictimâiyyemizi kurtaracak, milletin saâdetini te'mîn edecek yegâne ümîd, yegâne çâre ancak bu esâsâta derhâl dört el ile sarılmaktadır.

Hey'et-i ictimâiyyemizin içinde bulunduğu dalâlet devrinden maâzallah tefessüh devrine yuvarlanmaması için tereddiyâtla, ahlâksızlıkla, bed-bînî ile, ma'neviyât düşkünlüğüyle mücâdele etmek, ıstıfâ-yı ictimâîmiz için çalışmak en büyüğümüzden en küçüğümüze kadar her ferde âid esâslı, müsmir bir vazîfedir. İctimâiyâtı bozulmuş, tefessüh etmiş milletler için mukadder olan ölüm önümüzde duruyor.

Yaşamak istiyorsak esâsâtımıza, ictimâiyâtımıza, ahlâkıyâtımıza bütün kuvvetimizle sarılmaktan başka çâre yoktur.

Hasan Hikmet

İLİM ve DÎNE NASIL İFTİRÂLAR EDİYORLAR!

(وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللهِ كَذِبًا)[1]

İlim ve fennin gāyesi taharrî-i hakîkattir. Demek ki, ilim, kendinden evvel bir hakîkat-i mutlakanın vücûduna i'tikād ile mesbûktur. Şu hâlde ilim ve fenne sülûk için evvel-emirde hak-perestliği bir dîn olarak kabûl etmek zarûrîdir. Hak-perest olmayanlar hakāyık-ı fenniyyeyi de tahrîf ederler. Hak-perestlik fazîletinden mahrûm olan rûhlar, hodgâmlık girîveleri içinde yuvarlanırken menâfi'-i hakîkıyyelerini bile ma'kūs ü menkûs bir nazarla müşâhede eder ve esbâb-ı saâdetlerinden tiksinerek bedbahtlık vesâitine can atarlar. Hırs-ı şehvet gözlerini bürür, her neye baksalar çifte hayâl içinde görürler. Bu noktayı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretleri Mesnevî'de ne güzel îzâh eder. Buyururlar ki: "Eczâcının birisi bir gün dükkânında bir reçete yaparken çırağına; "Git, içeriki odada filân mevki'de şöyle bir şişe var; al, getir!" der. Meğer çırak şaşı imiş. Gider, bakar; aynı evsâfda iki şişe var. Döner; "Ustacığım; söylediğiniz yerde şişe bir değil iki, hangisini getireyim?" diye sorar. Eczâcı; "Haydi öyle **[230]** fazla-bîn olma; şişe iki değil, birdir!" diye çırağı azarlar. Zavallı çırak gider, bakabildiği kadar bakar, şişe yine bir değil iki. Döner; "Ricâ ederim, ustacığım!" der. "Bir değil iki, cidden iki. Darılmayınız ama hangisini getireyim?" Bu ısrâr üzerine usta hiddetle; "Haydi, iki ise birini kır da diğerini al, getir!" der. Çırak gider, eline bir şey alır, iki gördüğü şişenin birine çarpar; çarpınca bir de bakar ki, ikisi birden hurdahaş olmuş.O zaman; "Eyvâh!" der, vâveylâ kopar.

İşte hırs-ı şehvet de insanı böyle şaşı yapar. Her neye bakarsa çatallı gösterir. Birini kırdırırken hepsini elden kaçırır. Denebilir ki, dünyada beşeriyetin bütün ıztırâbâtı hep böyle çatal gören gözler yüzündendir. Bunların nazarında hak dâimâ hayâle fedâ edilir. Bu gibiler, bütün hakîkatlere hurâfe nazarıyla bakarlar. İlme cehâlet, cehâlete fen nâmı verirler. İlim ve fen hakāyık-ı sâbiteyi keşif ve takrîre çalışır, bunlar ilim ve fen nâmına bütün hakāyık-ı sâbiteye hasım kesilirler. İlim ve fen tecrübeye fırsat bulmak için hâdisâtın bir istikrâr-ı tekerrürünü, cihet-i tenâsükunu gözler, bunlar ise moda ve teceddüd sevdâsıyla dünyada tekerrür eden her hakîkat-i müstekarraya nazar-ı nefretle bakarlar. İlim ve fen insanlara en sağlam, en tehlikesiz tarîklerden yürümeyi tavsiye eder, hâlbuki bunlar uçurumlar kenarında dolaşarak her dem heyecân duymak isterler. İlim ve fen şâhikalara çıkmak için emîn ve yanılmaz vesâit taharrî eder, hâlbuki bunlar râhat râhat çıkılıyor diye evlerinin merdivenlerini yıkarlar. Bunların nazarında fen külâh kapmak, felsefe çalım satmak için okunur. Gûyâ ilm-i rûh adam aldatmaya, mantık safsataya, ilm-i ahlâk rezâil neşr etmeye, ilm-i ictimâ' cem'iyet perîşân etmeye, ilm-i hukūk zulüm ve tecâvüze, ilm-i siyâset ihtilâle mevzû'dur. Fakat dîn, âh o dîn yok mu? Bütün bu makāsıda hâil olan, aman yapmayın, bugünün bir de yarını vardır, diye bağırıp duran bir umacıdır! Zîrâ sâir mâniaların hepsi dışarıdan bakıp geçen bir zâhir-bîn, fakat dîn vicdânlara kadar hulûl eden, gönüllerin gizli her türlü harekâtını tarassud eyleyen, kalblerde hak ve hakîkat elektriğinin cereyânı için nâkıllik vazîfesini gören, hâsılı insanların yalnız a'sâb ve adalâtında değil, harîm-i rûhunda dahi dolaşan bir zâbıta-i gaybiyye, bir emniyet-i umûmiyye müdürü, beşerin bütün a'mâl ü âmâlini kayd eden yanılmaz kâtibleri, görünmez defterleri var; uşağı, efendiyi, zengini, züğürdü, beyi, paşayı, hâsılı herkesi müsâvî tu-

[1] En'âm Sûresi 6/21.

tar, mes'ûl eder. Ne garîbdir ki, aklı olmayanlarla alâkası yoktur. Bütün kānûnları akıllılara müteveccihdir. Hayâtın ıztırâbâtı içinde çırpınanların intihârına da müsâade etmez. İnleyen gönülleri, istikbâlin, hayât-ı ebedin nâ-mütenâhî ezvâk-ı mev'ûdesi ile eğlendirir, dinlendirir, teskîn ve tatyîb eder. Artık âlemde vicdânsız yaşamak isteyenler ne yapıp yapıp bundan kurtulmanın çâresine bakmalıdırlar. Mâdem ki dînin kānûnu insanlığa müteveccihdir, o hâlde ondan halâs olmanın çâresi de insâniyetten isti'fâ ederek hayvânât zümresine iltihâk etmek, behâim gibi yaşamaktır.

İşte dînsizlerde hâkim olan hâlet-i rûhiyyenin esâsı budur. Beşeriyet-ı hâzıranın bütün ıztırâbâtı da bu hâlet-i rûhiyyenin netâic-i müktesebesidir. Bunun bize en vâzıh ifâdesini geçen nüshamızda derc ettiğimiz maddeleriyle Sadreddîn Celâl Bey verdi. Çünkü dîne mâhiyeti i'tibârıyle mükellefiyet-i idâreyi temsîl ve müdâfaa ettiğinden dolayı hücûm edilmek lâzım geldiğini sarâhatle anlatan o oldu. Çünkü Türkiye Cumhûriyeti'ni mükellefiyet-i idârenin muârızı ve münkiri vaz'iyetinde göstermek isteyen o idi. Çünkü hürriyet-i vicdânı bir vicdânsızlık sûretinde îzâh eden yine o idi.

Sadreddîn Celâl Bey hiss-i hâkimini teşkîl eden bu maddelerini ilme, dîne karşı birtakım iftirâlarıyla da tezbîl ederek i'lân-ı cehâlet etmekten de zevk almıştır. Meselâ: Üçüncü maddesinde dîn ile demokrasiyi birbirlerine zıd gibi göstermek istemiş ve buna misâl olarak da arzın menşe' ve sûret-i teşekkülü mes'eleleri hakkında dînle ilmin nokta-i nazarları zıd olduğunu ve bunları te'lîf etmek imkânı olmadığını iddiâya cesâret etmiştir.

Evvelâ; âlemde dîn ile demokrasi arasında tezâd tasavvur etmek ne garîb bir iftirâ ve cehâlettir. Dîn-i İslâm nokta-i nazarından ise bu cehâleti ma'zûr gösterecek hiçbir sebeb yoktur. Dîni mükellefiyet-i idâre temsîl ve müdâfaa eden bir müessese diye tasavvur eyleyen bir kafa demokrasiyi nasıl tasavvur etmelidir ki, böyle bir mükellefiyete zıd ve muârız olarak i'lân etmek cesâretini göstersin? Gerçi biz Sadreddîn Celâl Bey'in demokrasiyi nasıl ta'rîf ve tasavvur ettiğini bilmiyoruz. Fakat ifâdesinin revişine nazaran her hâlde mükellefiyet-i idâreyi kabûl etmeyen bir müessese hâlinde tahayyül ettiği anlaşılıyor. O hâlde dîn hukūk-ı âmmeyi ale's-seviyye taht-ı zımâna almak için herkesi hiss-i vazîfe ile mes'ûl tuttuğundan dolayı mı demokrasiye zıddolmuş oluyor? Biz şimdiye kadar demokrasiyi aristokrasi mukābilinde bir kelime olarak tanıyoruz. Hâlbuki huzûr-ı ilâhîde demokrat ile aristokratı tefrîke kalkışanları dînimiz bize cebâbire diye tanıtmıştır. Dînimiz Sadreddîn Celâl Bey'e câmi'de ayrı bir sandalye tahsîs etmediği gibi onu da halk ile beraber bir safda namaz kılmaya da'vet ettiği için mi demokrasiye zıddoluyor?

[231] Evet; insanlarda merâtib ve derecât yok değildir. Bu i'tibâr ile bu âlem beşer için bir âlem-i müsâbakadır. [2](وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ) Lâkin dînimiz bize bu müsâbakada kazanabilmek için evvel-emirde hepimizin mütesâviyen bir hatt-ı müstakīm üzerinde ahz-i mevki' etmemizi ve binâenaleyh ale's-seviyye mükellefiyet ile hukūk-ı beşerin kıymet-i müsâvâtını takdîr eylememizi emr etmiş ve bu müsâvî saff-ı azîmetten vezâif meydânında müsâbakaya atılarak nâ-mütenâhî zerre-i terakkīye doğru çarpışmadan bir nizâm-ı vahdetle koşmamız lâzım geldiğinde ısrâr eylemiştir. İşte müsâvât-ı hukūkun timsâli olan bu ilk saff-ı müstakīm (الناس كاسنادالمشط) hadîs-i şerîfinde tarağın dişleri sûretinde tasvîr olunmuş ve netîce-i müsâbaka [3](اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ) âyet-i celîlesi mazmûnuyla takrîr buyurulmuştur. Âlemde bir saff-ı müstakīm üzere durarak bir nizâm-ı vahdete ittibâ' etmeden, bir at koşusu bile yapılamaz. Binâenaleyh dîn-i tevhîdin çizdiği bu saff-ı müstakīm-i vahdet üzerinde ahz-i mevki' etmeden insanların müsâbaka-i hayâta çıkmaları nasıl mümkün olur? Ve muallim nâmını taşıyan bir ferd nasıl olur da bir muallimîn cem'iyetine karşı böyle bir nizâm-ı küllînin, bir mükellefiyet-i idârenin aleyhinde idâre-i kelâma cür'et eder?

Garâbete bakınız ki, Sadreddîn Celâl Bey'in fikrince demokrasinin teessüsü için arzın menşe' ve sûret-i teşekkülünü bilmek lâzım geliyormuş! Zîrâ arzın menşe' ve sûret-i teşekkülü demokrasinin esâslarından birini teşkîl ediyormuş! Böyle demek bugün âlemde demokrasinin te'sîsi şöyle dursun, bahsi bile imkânsızdır demekle müsâvî değil midir? Eğer arzın menşe' ve sûret-i teşekkülü demokrasinin esâslarından biri ise bunu henüz bilemeyenlerin biz-zarûre demokrat olamamaları, demokrasiden dem vurmamaları iktizâ etmez mi? Arzın menşe' ve sûret-i teşekkülü bugün ilim ve fennin sûret-i kat'iyyede hallolunmuş bir mes'elesi olmadığını ilim ve fenne biraz intisâbı olanlar bilirler. O hâlde henüz en mütehassıs erbâb-ı fennin kat'iyyetle vâsıl olamadığı bir mes'eleyi kaç kişi halletmiş bulunacak da demokrasi teşkîl edebilecektir? Artık Sadreddîn Celâl Bey'in bu fıkrasına demokrasinin teşekkülünü "balığın kavağa çıkmasına" ta'lîk demekten başka ne denilebilir? Biz kendisine şunu ihtâr ederiz ki; demokrasi için arzın menşe'ini ve sûret-i teşekkülünü bilmeye lüzûm yoktur. Yalnız insanın menşe'i arz olduğunu bilmek ve tanımak kifâyet eder. İnsanların menşe'i çiğnediğimiz şu kara toprak olduğunu ve yine dönüp dolaşıp onun altına gömüleceğini

---

[2] Bakara Sûresi 2/253.

[3] Hucurât Sûresi 49/10.

bilmek insanlığın kıymetini, hukūk-ı beşerin müsâvâtını takdîr için kâfî bir esâsdır. O kara toprağın bir uzviyet iktisâb ederek bir nutfeye ve o nutfenin kanlı canlı bir bünyeye bit-tahavvül insan denilen şu mahlûk sûretinde zuhûr ettiği ve ondan yerlere göklere sığmaz fikirler, emeller, ihtirâsların mütemâdiyen fışkırdığı ve yine günün birinde bütün bu tecelliyâtı gāib edip âdî bir çukura gömüldüğü öyle bir hakīkat-i müteyakkınedir ki, ortaya çıkan binlerle niçinlere, nasıllara rağmen hakkıyet ve yakīniyetini dâimâ muhâfaza etmiş ve edecektir. Buna ne dîn i'tirâz edebilir, ne ilim. İlim ve fen buna i'tirâz ettiği gün kendini yıkar, cehle inkilâb eder. Dîn bunu unutturduğu gün dînsizliğe tahavvül etmiş olur. Demokrasi bundan gaflet eylediği gün temelini yıkmış bulunur. Bu basît ve bedîhî ma'lûmâtın hudûdunu tevsî'a çalışmak ilmin vazîfesi ve o ilmi teşvîk ve teşcî' eylemek ise dînin vazîfesidir. Böyle yekdîgerine kefâlet ve tesânüd-i tâm ile merbût olarak hak yoluna çıkan iki kâşifin arasına nifâk sokmak nasıl mümkün olur? Gemisiyle Bahr-ı Muhît seferine çıkan bir kapdan pusulasını kırıp atmak teklîfine nasıl mutâvaat edebilir?

Filhakīka dîn-i hak ile ilm-i hak arasında nizâ' tasavvur etmek cehâletten başka bir şey ile tefsîr olunamaz. Sadreddîn Celâl Bey'in de arzın menşe' ve sûret-i teşekkülü hakkında dîn ile ilmin zıddıyetini i'lâna kalkışması, eğer cehâlet değilse, kasdî bir iftirâdan başka neye haml edilebilir? Evet; dîn nazarında, arz ezelî ve ebedî değildir, hâdisdir. Binâenaleyh bir menşe'i vardır. Mâdem ki hâdisdir, o hâlde fânîdir ve bir müntehâsı vardır. Arzın tûfânlar, zelzelelerle ve volkanlarla taraf taraf yıkılıp yapılıp durduğunu gören insanlar onun tegayyürden masûn bir mevcûd-ı ezelî ve ebedî olduğunu nasıl kabûl edebilirler? Arz nazarımızda ezelî ve ebedî olabilse idi, biz onu illet-i ûlâmız gibi kabûl ederek belki kendisine perestiş ederdik ve ihtimâl August Comte gibi onu bir sanem-i a'zam ittihâz etmeye bir hak kazanırdık ve o zaman dînimizi daha yükseklere çıkaramaz, el-ıyâzü billâh bazı asrîler gibi putperestlik derekesinde kalırdık. Nitekim bir zaman ilim ve fen da'vâsıyla böyle düşünenler, kıyâmeti inkâr edenler ve âhireti bu arz üzerinde kurmak isteyenler bile olmuştu. Fakat teşekkür olunur ki, bugün ilim ve fen bu derekeden kurtuldu, hattâ Sadreddîn Celâl Bey'e bile arzın ezelî ve ebedî olmayıp bir menşe'i bulunması lüzûmunu teslîm ettirdi. Dîn-i İslâm'ın, Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ın bütün irşâdâtı insanların nokta-i nazarını bu hakīkate celb etmeye başlar. Çünkü bu noktaya vâsıl olabilen bir fikir sâir ecrâm-ı semâviyyenin de aynı vechile hudûsuna hükm etmekte tereddüd etmemek lâzım gelir. Binâenaleyh bütün bu kâinât-ı ecrâmın neş'et ve inşâsı için zarûrî olan kudret-i bâliğa ile şu insan denilen küçük mahlûkun mezâyâ ve ihtirâsâtını taşıyan kudret-i kāsıra arasındaki nisbeti ölçmek ve bütün ecrâm ile beraber arzımızın üzerindeki insanların ne kadar büyük bir **[232]** Hâkim-i Mutlak'ın taht-ı hükmünde bulunduklarını i'tirâf etmek için sebeb-i kâfî elde edilmiş olur.

İşte, dîn-i hakkın esâsı da bu noktada tecellî eder ve bu tecellîdir ki; insanların tarîk-ı ilm ü amelde kat' edecekleri nâ-mütenâhî mesâfenin vecîz bir projesini çizmiş bulunur ki, o da nâ-mütenâhî taharrî-i esbâbdır. Zîrâ arz ezelî ve ebedî oluverse idi sâha-i ilimde taharrî edeceğimiz esbâb ona varır, dayanıverirdi. Fakat arzı ve bütün ecrâm-ı âlemi bir menşe' ve bir sebeb ile mesbûk olarak tasavvur etmek mecbûriyetine düşen bir fikir için artık sâha-i ilim ve ma'rifeti o dar çember içine sıkıştırmak imkânsız olur. O yükselir, yükseldikçe yükselmek lüzûmunu hisseder. Rûhuna ebediyetlerden başka itmi'nân bahşedecek bir âlem bulamaz olur. Dîn bir sevk-ı lâhûtî ile o ebediyetlere bir hamlede uçarken ilim ve fen onun sâye-i tenvîrinde kademe kademe yuvarlanarak gider ve her yeni keşfinde mihrâb-ı dîn önüne gelip bir secde eder, yine yoluna devâm eyler. Her ne zaman ilim yorulup bir istasyonda tevakkuf etmek isterse dîn kalkar, seslenir: [4](لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّى لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّى وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا) âyetini okur; "Rabbim'in kelimâtını yazmak için denizler mürekkeb olsa Rabbim'in kelimâtı tükenmeden o denizler tükenir; arkasından bir o kadar daha imdâd getirsen yine böyle; ne duruyorsun, kalk, yürü!" der.

مرادرمنزل جانان چه امن عیش چون هردم
جرس فریادمیداردکه برنبدیدمحملها [5]

Bu hâl ile nasıl tasavvur olunur ki dîn, ilme vermiş olduğu tefekkür ve taharrî-i esbâb kumandasını geri alsın? Yine nasıl tasavvur olunur ki, ilim, nâ-mütenâhî hâdisât içinde herhangi bir sebeb-i hâdis üzerinde tevakkuf ederek dîne karşı isyân etsin? Mâdem ki bugün ilim ve fen nâmına arzın da bir menşe'i bulunduğu tasdîk olunmuştur, mâdem ki o menşe'i bir tarz-ı fennî ile îzâh etmek için çalışılıyor, o hâlde bu nokta-i nazardan dîn ve ilim arasında münâzaa ve zıddiyet da'vâsını ileri sürmek cehâlet veya iftirâdan başka ne ile tefsîr olunabilir?

Artık kemâl-i itmi'nân ile iddiâ ederiz ki, arzımıza menşe' taharrîsine çıkmak lüzûmunu hissetmiş olan ilim ve fen Dîn-i İslâm'ın bu bâbdaki irşâdâtına mutâvaatten başka bir çâre bulamamıştır. O keşfiyâtında neye destres olursa onda tevakkuf etmemek şartıyla bütün mük-

---

[4] Kehf Sûresi 18/109.

[5] Can, yükleri bağlayın diye feryâd edip dururken sevgiliye giden yolun konaklarında nasıl istirahat edebilir, nasıl zevk ve safaya dalabilirim?

tesebâtını onun sâha-i kabûlünde kayd etmek hakkını hâizdir. İlim şâyed bundan ileri gitmem da'vâsına kalkışacak olursa işte o zaman dîne karşı muâraza sevdâsına düşmüş olur. Mahz-ı hayât olan ilim ve fenne böyle bir atâlet isnâd etmek ise bühtândan başka bir şey olmaz.

Biz şimdi Sadreddîn Celâl Bey'e sorarız: "İlim ve fen arza bir menşe' taharrîsi lüzûmunu dînin elini öptükten sonra onun menşe'inde ve sûret-i teşekkülünde ne gibi bir hall-i kat'î bulmuş da dîn ile muârazaya başlamış? Arzın menşe' ve sûret-i teşekkülü hakkında bugüne kadar kat'iyete iktirân etmemiş felsefî birkaç nazariyeden başka ne vardır? Eğer maksad bu nazariyelerden birini ilmin bir hakîkat-i sâbitesi olmak üzere ileri sürmek ise böyle bir hüküm ilim ve fennin henüz kat'iyetine râzı olmadığı bir halli onun nâmına âleme kabûl ettirmek için yalancılık etmektir ki, buna ne dîn râzı olur, ne de ilim. Böyle bir nizâ' ilim ile dînin değil, cehil ile dînin veya ahlâksızlıkla dînin nizâ'ıdır. Cehâlet ve ahlâksızlıkla mücâhede ve münâzaa etmek ise dînin hasîsa-i zâtiyyesini teşkîl eder.

Menşe' ve teşekkül-i arz hakkında bugün kāle alınabilecek başlıca nazariyeler, Descartes, Kant, Laplace, Emile Beloux, Faye, Poincaré gibi Garb felasifesinin nazariyelerinden başka nedir? Acaba bu nazariyeler, hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyle kıdem-i âlem nazariyesinin aleyhine bir ittifâk değil midir? İlm-i Kur'ân'dan behresi olmayan ve ömründe ulûm-ı asliyye-i İslâmiyyeden bir kitâb okumamış bulunan kimseler acaba bu nazariyelerin hangi da'vâlarında nazariyât-ı dîniyyemizle bir teâruz bulmaya kendisinde hak görmüştür? Biz gerçi burada bu büyük bahsi bütün vuzûhuyla anlatmaya kalkışacak değiliz. Fakat muhtasar olmak üzere Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'dan bir-iki âyet irâe ederek muhâkemesini erbâb-ı ukūlün dirâyetine havâle etmeyi de vazîfe biliyoruz.

Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân şöyle diyor: (اَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَاۜ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاۤءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّۜ اَفَلَا يُؤْمِنُونَ) (Sûre-i Enbiyâ [21/30]) "Kâfirler görmüyorlar mı ki semâvât ile arz birbirlerine bitişik idi de Biz onları ayırdık ve her zî-hayât olan şeyi de sudan halk ettik. Hâlâ îmân etmezler mi?" Ey ehl-i insâf, dikkat ediniz! Bu âyete nazaran arz ile ecrâm-ı semâviyyenin her biri teşekküllerinden evvel birbirlerinden gayr-i mütemâyiz olarak bir esâsda muntavî değil mi imişler? Sonra bu esâsın duhân hâlinde olduğu da[6] (ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَّاۤءِ وَهِىَ دُخَانٌ) âyetinden müstebân olmuyor mu? Şimdi siz bu esâsa, bu duhâna madde deyiniz, esîr deyiniz, kaos deyiniz, cevher deyiniz, heyûlâ deyiniz, eczâ deyiniz, ne derseniz deyiniz; bu hakîkat tebeddül eder mi? Dînin bize olan bu vecîz ifâdesine acaba bugün ilim ve fennin iddiâ ettiği hangi nazariye bir teâruz teşkîl edebilir? Binâenaleyh Sadreddîn Celâl Bey'in arzın menşe' ve sûret-i teşekkülü hakkında ilim ile dîn arasında i'lân eylemek istediği zıddiyet artık bühtân ve iftirâ değil de nedir?

Burada şunu ihtâr etmek lâzım gelirken/gelir ki, Kur'ân-ı Kerîm bizi bu mûciz **[233]** ve mücmel âyetiyle taharrî-i hakîkate sevk ederken nokta-i nazarı o maddenin hakîkat ve havâss-ı mufassalasını öğretmek değil, ancak mühim bir noktayı tesbît eylemektir ki, o da bu teşekkülât için öyle sâde bir maddenin mevcûdiyeti kâfî olmadığını, bütün bu teşekkülâtın bir kudret-i bâliğa ve san'at-i bedîa sâhibi Alîm ve Hakîm, Fa'âlün limâ-yürîd bir Sâni'-i A'zam'ın te'sîr-i kudretine ihtiyâcı bulunduğunu anlatmak ve bin-netîce diğer âyâtta tafsîl olunduğu vechile hepsinin halk kānûnuna râci' olması lâzım geldiğini, hâsılı Hâlik-ı Küll olan bir Hak Teâlâ'ya îmânın vücûbunu göstermektir. İlim ve fennin hakīkī veche-i mesâîsi de bu tarîk üzerinde yürümekten başka ne olabilir? İlme taharrî-i hakîkat aşkıyla sarılanlar değil, ancak taharrî-i şehvet azmiyle katılanlardır ki, mütemâdiyen ilim ve fenni bu vechesinden tahvîl etmeye çalışırlar.

Sadreddîn Celâl Bey yine üçüncü maddesinin bir fıkrasında diyor ki: "Dînin kānûnu, söylediği şeylere bir hakîkat-i mahza gibi inanmak ve itâat etmektir. Dîn şübhe ve münâkaşa kabûl etmez." Acaba ilmin kānûnu nedir? Söylediği şeylere hayâl-i bâtıldır diye inanmamak ve isyân etmek midir? Biz gerek ilmin ve gerek dînin kānûnu, söyledikleri şeyleri hakîkat olarak söylemek olduğuna kāni'iz. İlim ve dînin gāyesi insanları şübhe ve hayâlâttan kurtarıp hak ve hakîkate, hayır ve saâdete îsâl eylemektir. İlmin şübhe ve münâkaşayı kabûl etmesi, şübheyi tervîc etmek için değil, onu satvet-i tahkīkī içinde boğmak içindir. Yoksa herhangi bir mes'elede ki şübhe vardır, orada henüz ilim yoktur. Çünkü ilim şübheyi atmak ve hiç olmazsa yenmek demektir. İlim böyle olduğu gibi dîn de böyledir. Şu fark ile ki; dîn söylediği şeyin hem hakîkat, hem de hayır olduğunu taahhüd eder. İlim ise yalnız hakîkat olmasıyla iktifâ eder. Ancak şunu i'tirâf etmeliyiz ki, bu da'vâyı edyân-ı sâireye teşmîl etmeye hakkımız yoktur. Bu hâssa ve bu kıymet ancak dîn-i hak olan Dîn-i İslâm'a mahsûsdur. Zîrâ Dîn-i İslâm bir dîn-i ilimdir.[7] (اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ) diyen Dîn-i İslâm tâlibine karşı her zaman hüsn-i niyyetle münâkaşayı kabûl etmiş ve edegelmiştir. Gerçi şübhe ile ilim ictimâ' etmediği gibi şübhe ile îmân da

[6] Fussılet Sûresi 41/11.

[7] Nahl Sûresi 16/125.

ictimâ' edemez. Fakat bunun böyle olması tarîk-i dînde münâkaşanın memnûiyetine delâlet etmez. Sadreddîn Celâl Bey burada tarîk ile gāyeyi karıştırmıştır. Onun bu ifâdesine nazaran kendisinin söylediği sözlerde hiç-bir iddiâ-yı hakīkat bulunmadığı netîcesine varmak lâzım geliyor. Demek o bütün sözlerini hilâf-ı hakīkat diye söylüyor.

Maamâfîh biz burada dînin mansûsât-ı kat'iyyesiyle ahkâm-ı ictihâdiyyesini tefrîk etmek mecbûriyetindeyiz. Dîn bize iki nevi' hakīkat bildiriyor: Birinci nev'i esâs-ı i'tikādâtımızı teşkîl eden hakāik-ı ezeliyyedir ki, bunlar mâhiyetleri i'tibârıyle tegayyür ve tebeddülden muarrâ oldukları için her zaman sâbittirler. Diğerleri hâdisât-ı rûz-merre ile alâkadâr olan hakāyıktır ki, dîn bunların ancak hutût-ı umûmiyyelerini çizmiş ve seyr-i husûsîlerini ilmin havze-i ictihâdına tevdî' eylemiştir. Binâenaleyh dînimiz ahkâm-ı ictihâdiyyede tarîk-i ilmîsiyle münâkaşayı ve fakat hakīkate hiç olmazsa zannen vâsıl olmak için münâkaşayı bir vazîfe olarak ta'lîm etmektedir. Her hâlde bizim dînimiz bize taklîdden ziyâde tahkīkı emr etmiş ve yalan olduğu müteyakkın olan sözleri ihticâc kasdıyle dinlemekten bile men' eylemiştir. *(Dürr-i Muhtâr Kitâbu'l-Hazar ve'l-İbâha'*ya bak) Fakat aynı zamanda hakīkat olması ihtimâl dâhilinde bulunan herhangi bir sözü de ceffe'l-kalem inkâr edivermek şiâr-ı hakkāniyyet olamaz, onu dinle ve tahkīk et.

Lâkin ne garîbdir ki; âlemde en ziyâde hurâfât ile meşgūl olanlar dîn mevzû'-ı bahs oldukça "hurâfe" kelimesini fırlatmakta tereddüd etmiyorlar. Hâlbuki hurâfât nâmı altında kayd edilebilecek şeylerin hepsi İslâmiyet nokta-i nazarından, dîne değil, edebiyâta âid şeylerdir. Romantik edebiyâtın hepsi hemen hemen bu kabîldendir, hattâ bu i'tibâr ile en güzel şiirler birer hurâfedir. Bunun içindir ki, İmâm Şâfiî hazretleri;

(لولاالشعربالعلماء يزرا - لكنت اليوم اشعرمن لبيد)[8]

buyurmuşlardır. Şiir ve edebiyât, mevzû'unu dînden de alabilir, sâir şeylerden de. Binâenaleyh kaba veya zarîf romantik edebiyâtın muhtevî olabileceği hurâfâtı doğrudan doğruya dîne isnâd etmek herhâlde bir bühtândır. Dîn, ilm-i dînden ahz olunur, onun menâbi'i Kitâb ve Sünnet'in muhkemâtıdır. Fakat cehele onu bırakır da filân baba veya dedenin dîvânından tahrîr edermiş, bundan dîn neye mes'ûl olur? Rûhu tefessüh etmiş insanlar, benliklerinden başka bir şey göremezler ve göremedikleri içindir ki, kendilerini bütün hakāyıkın hâkimi ve mikyâsı gibi farz ederler. Onlar için akl-ı kül, vicdân-ı kül kendi seviyelerinden ibârettir. Bunlar herhangi bir şeye, ellerinin yetişmediğini gördükleri zaman ona hurâfe damgasını basarlar.

Birçok insanlar görürsünüz ki, ulûm ve fünûnun mesâil-i âliyye ve mu'dılasına hurâfe derler. Bunun için riyâzıyât-ı âliyye birçok kimseler nazarında bir hurâfedir. Bir İngiliz filozofu "kutû'-ı mahrûtıyye" (section conic) mebâhisinin tam iki sene tatbîkātsız yaşatıldığını ve bunlara birçoklarının hurâfe ve hayâlât nazarıyla baktığını söylemiştir. Hattâ bu kadar değil, ilim ve fenni yalnız menâfi'-i zâtiyyeleri nokta-i nazarıyla ta'kīb edenler **[234]** bütün ulûm ve fünûna bile hayâl nazarıyla bakarlar ki, bunların ta'bîr-i mahsûsu "septique"tir. Cihânda devir devir meydan alan bu gibi insanların nazarında dîn ve ahlâk nâmına bir kanâat tasavvur etmek elbette muhâldir. Lâkin bunların kanâatsizliğinden, ahlâksızlığından, dinsizliğinden, tevellüd edecek olan zarar, bizzât ilme, dîne, ahlâka değil, bunlardan mes'ûd olabilecek insâniyete de âiddir. Bunlar nerede bir şeyi yıkılıyor görürlerse oraya yıkmak için hücûm ederler. Ahlâk yıkılıyor diye bir feryâd duydukları zaman muhâfaza ve müdâfaasına şitâb edecek yerde ahlâksız olmaya gayret ederler. Bunlar için nâmûssuz yaşamak, nâmûs ile ölmeye müraccahdır. Bilmezler ki, nâmûssuzların yaşayabilmesi yine nâmûslular sâyesindedir. Nâmûsuyla çalışıp kazananlar olmasa idi, hırsızlar, eşkıyâlar çalıp soyacak ne bulabilirlerdi?

Bu münâsebetle Sadreddîn Celâl Bey'in "ahlâkta beşerî sâikler"ini da mevzû'-ı bahs etmek isterdik, fakat bu îzâhâtımızla onun bütün rûhunu meydâna koymuş olduğumuza kāni' olduğumuzdan bu kadarla iktifâ ediyoruz.

Gerçi bu "beşerîlik" kelimesinin gençlerimizde bir ideal mâhiyetini alan yanlış bir telâkkīsi bulunduğunu biliyoruz. Bunu telâffuz edenlerin ekserîsi mefhûmunu haddiyle tasavvur edebilmekten uzaktır. Bu ta'bîr-i mübhem onların dimâğına Fransa'da "insaniyet mezhebi" yâd edilen, Fransız Farmasonluğu'ndan intikāl etmiş bir kelimedir ki, bunun hulâsa-i meâli insanları insanlara ve âsâr-ı insaniyyeye taptırmaktan ibârettir. Burada o kadar söyleyelim ki, Sadreddîn Celâl Bey bütün sözlerini bu kelimede telhîs ederken üst tarafında demokrasiyi teşkîl etmek için arzın menşe'ini bile bilmek lâzım geldiğine dâir olan iddiâsıyla bir tenâkuz içinde kaldığından haberdâr olamamıştır. Sadreddîn Celâl Bey ahlâkın sâiklerini yalnız beşerî sâiklere kasr etmek isterken üzerinde yaşadığı arzın, teneffüs ettiği havanın, tenevvür ettiği zıyânın ve bütün bunlarla alâkadâr olan ma'neviyâtın kâffe-i hukūkunu silmek, inkâr etmek ister gibi görünüyor.

Fakat unutmamak lâzım gelir ki, kendisini omuzunda taşıyan küre-i arz bir masnû'-ı beşer değildir. Onun

[8] "Şiir âlimlere yakışsaydı, ben bugün Lebiyd'den daha büyük şair olurdum."

kendisine verdiği erzâkın içinde gayr-i beşerî o kadar sevâik vardır ki, bunlara karşı kör olan gözlerin, kâfir olan vicdânların ahlâk ile münâsebetleri tasavvur olunamaz. Beşerî sâiklerin hepsi hodgâmdır, hepsi cidâlcidir; onlar dâimâ teâruz eder, nizâ' eyler. Ahlâk ise bunları ta'dîl etmek, insanlara huzûr ve refâh ile saâdet te'mîn eylemek içindir. Bundan dolayıdır ki, ahlâkın en büyük zımânı, îmân-ı haktır. Hak ile mücâdele edenlerin ahlâkı varsa ahlâk-ı seyyieden ibârettir. Âlemde ahlâk-ı seyyie tarafdârları ne kadar çok olursa olsun, biz dâimâ ahlâk-ı hasene tarafdârı olmakta ısrâr edeceğiz. Çünkü nâdir olmak elmas için zillet değildir, âdî taşlar onu kırmakla kıymet iktisâb edemez.

DANS İLLETİ

Müdhiş ve Müstevlî Bir Âfet Hâlini Alıyor

Akşam Gazetesi muharrirlerinden Es'ad Mahmûd Bey bir "musâhabe"sinde "dans hastalığı etrâfındaki müşâhede"lerini kayd ediyor. Muharrir bey;

"İstanbul'da gittikçe tehlikesini artıran, müzminleşen bu maraz memleketimizden çıkan ecnebîlerin bıraktıkları son bir hâtıradır. Fakat bu hâtıra, bu teseyyüb kendini bugün o derecede hissettirmektedir ki, bundan tahaffuz çârelerini aramak zamanı gelmiştir, hattâ geçmiştir bile…" dedikten sonra, iki dans salonundan bahs ediyor. Hiç mübâlâğasız gördüklerini aynen nakl ediyor. Ve; "Artık Beyoğlu'nda, Kadıköy'de, Büyükada'da her sokak başında açılan dans salonlarının memleketin ahlâk-ı ictimâiyyesi üzerine yaptığı te'sîrleri burada münâkaşa etmeyeceğim." diyor, bunun muhâkemesini doğrudan doğruya kāri'lere bırakıyor.

Muharrir tasvîr ettiği levhaların birisini Beyoğlu'ndan, diğerini de Kadıköy'den alıyor. Beyoğlun'daki levha:

"Bir barda verilen bir balo: Sağ masada üç kadın ile iki erkek. Kadınlar tâ koltuk altlarına kadar açık olan kollarını karşılarındaki erkeklerin boynuna sarmış, çıplak göğüslerini başlarına dayamışlar. Daha bazı ef'âl ve hareketlerde bulunuyorlar… Karşı masadaki kāfilenin vaz'iyeti de aşağı yukarı böyle… Beri yandaki masada iki Ermeni genci ile şımarık bir Rum kızı ara sıra erkeklerin üzerine atılıyor, bazı münâsebetsiz muâmelelerde bulunuyor… O sırada salondaki elektrikler sönüyor. Jazz band gürültüye başlıyor. Bir elektrik projektörü açılıyor. Taşkın bir ihtirâsla çiftler dönmeye başlıyor. Dudakların temâsından çıkan sesler salonu dolduruyor… Yandaki masada oturan Ermeniden gayri dansa kalkmayan kimse kalmıyor. Beş dakîka geçer geçmez, arkadan bir kız görünüyor. Başındaki baş örtüsü ve siyah mantosuyla ve bilhâssa korkak nazarları ile bir Türk olduğuna şübhe olmayan bu genç kız müteredded adımlarla yürüyerek Ermeninin yanına geliyor. Ermeni fırlıyor, kızın ellerini yakalıyor ve dudaklarına götürüyor, uzun uzun öpüyor ve sonra; "Bonsoir hanımefendi, beni çok beklettin!.." diyor. Kız etrâfını tecessüs ettikten sonra tanıdığı bir Türk görünce Ermeninin kulağına bir şeyler söylüyor, birlikte kalkıyorlar, perdesi açılan dar ve karanlık bir odaya giriyorlar. O anda odanın kapısını bir Rus garsonu kapıyor, bir Rus da nöbetçi olarak bırakılıyor. Derinden kahkahalar işitilmeye başlıyor…"

Muharririn Kadıköy'deki barlardan, balolardan aldığı levha:

"İki sene evvel bir sabah dört İngiliz polisi ellerinde tabancalarla muharririn odasına giriyorlar. Muharriri alıyorlar. Bahçeye indiriyorlar. Eline bir kazma kürek vererek toprağı kazdırtmaya başlıyorlar. Tam bu sırada Rum komşunun bu bahçeye bakan pencereleri açılıyor. Çıplak beş-on göğüs ve beş-on kafa aşağıya doğru sarkıyor. Ve şiddetli bir kahkaha kopuyor. Komşuyu metres ittihâz eden İngiliz polislerinden birisi muharrire yaklaşıyor; "Şimdi anladın mı?" diyor ve sonra çekilip gidiyorlar… Evvelki gece muharrir bu kadınların, daha **[235]** bir sene evvel eski Rum klübünde İngiliz zâbitânı ile dans eden bu kadınların bugün yerlere kadar eğilen Türk zâbitânı ile dans ettiklerini ve lâzım gelen a'zamî hürmetlere mazhar olduklarını görüyor… O hâdiseyi îkā' eden bu kızların erkek kardeşleri sarı çıyan renginde hâin bir Rum da yine evvelki gece bu dans salonunda genç, güzel ve o nisbette ma'sûm bir âilenin yegâne evlâdı olan düşkün Türk kızını belinden yakalıyor, dudaklarını dudaklarına yaklaştırıyor, bütün vücûdunu sarsan bir hummâ içinde onu kendisine doğru çekiyor, dans ettirmek için uğraşıyor. Kolları, göğsü, başı, hattâ bacakları dizlerinin boğumuna kadar açık olan bu kadın bilâhare her nedense birlikte dans etmekten vaz geçiyor…"

Ne müdhiş ve fecî' tereddî levhaları! Dans salonlarında birçok münâsebetsizlikler olduğu işitiliyor. Fakat bu kadar şenî' ahvâlin vukû'una insan âdetâ inanamaz. Bu kadar dehşetli ve rezîl bir sukūt insanı azîm hayretlere, ahlâk ve iffet-i milliyye nâmına azîm teessür ve endîşelere düşürüyor. Böyle hâdiseleri gözlerimizin görmesi, kulaklarımızın işitmesi şöyle dursun, zihinlerimiz bile tasavvur etmiyordu. Az zamanda neler olmuş, ne müdhiş sukūt ve tereddîler baş göstermiş. Medenî Garb'ın işgāl ordusu eğer birkaç sene daha İstanbul'da kalaymış, maâzallah bütün şehir fuhuşhâne olacakmış. Birkaç sene evvel müslümanlar dans salonları, balolar, barlar, erkekli kadınlı müşterek deniz hamamları ne olduğunu bile bilmezlerdi. Şimdi maatteessüf taraf taraf

teşekkül eden bu sefâhet müesseseleri muttasıl ahlâk-ı millîyi yıkıyor, dâire-i tahrîbâtını tevsî' ediyor. Bu öyle bir tehlike ki, vebâdan, koleradan hiç farkı yoktur. Bunun karşısında küçük bir ihmâl ve tesâmüh gösterilince derhâl ve mutlakā etrâfa sirâyet eder ve artık önüne geçilemeyecek bir hâle gelir. Kolera vücûdları toprağa serdiği gibi bu sefâhet ocakları da milletlerin ma'neviyâtını, ahlâk ve iffetini yerlere seriyor. Bir kolera, bir veba karşısında bir şehir halkı nasıl umûmî ve müstevlî bir tehlikeye ma'rûz kaldığını duyar da el birliğiyle bunun def'i çâresine teşebbüs ederse bu emrâz-ı ictimâiyye karşısında da hey'et-i ictimâiyyenin aynı endîşe ve heyecânı duyarak ahlâk-ı millîyi tefessüh ve inhilâlden muhâfazaya şitâbân olması tabîîdir.

Es'ad Mahmûd Bey müşâhedâtını aynen nakl ediyor. Vâkıâ levhalar çok fecî'dir. İnsan bunları işitmemek ister. Fakat hastalığı gizlemek de hey'et-i ictimâiyyeye karşı büyük bir cinâyet teşkîl etmez mi? Bu maraz-ı müstevlî bütün memleketi sarmadan, henüz mevziî bulunurken bunu izâleye çalışmak lâzımdır. Yoksa memleketin her tarafını sardıktan sonra bunun önüne kim geçebilir?

Es'ad Mahmûd Bey, gittikçe tehlikesini artıran, müzminleşen bu marazdan "tahaffuz çâreleri aramak zamanı gelmiş, hattâ geçmiştir bile" diyor. Hakîkaten öyledir. Eğer millet ve memleketimizi kurtarmak istiyorsak bu âfete karşı lâzım gelen tedbîrleri ittihâz etmek bir vecîbedir. Memleketin ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyesi buna müsâid değildir. Lehü'l-hamd milletimizin vicdân-ı umûmîsi iffet ve asâlet-i fıtrıyyesini muhâfaza etmekte, bu gibi düşkünlüklerden münezzeh ve müteâlî bulunmaktadır.

Bu hareketlerde bulunanlar İstanbul'da biraz çok gibi görünmekle beraber milletimizin hey'et-i umûmiyyesi nazar-ı i'tibâra alınırsa bunların pek mahdûd olduğu anlaşılır. Fakat mahdûd olmakla beraber te'sîrleri büyük ve muzırdır. Vicdân-ı umûmîye karşı irtikâb edilen bu cerâim hey'et-i ictimâiyyeyi çok muztarib ve endîşe-nâk ediyor. Vicdân-ı umûmînin kabûl etmediği bu münkerâtı men' etmek kuvve-i icrâiyyenin en mütehattim vazîfesidir. Zâten kavânîn-i hâzıra "ahlâk ve âdâbı umûmiyyenin muhâfazasını" mükeffildir. Polise ve müddeî-i umûmîye terettüb eden vazîfe, yalnız mevcûd ahkâm-ı kānûniyyeyi tatbîk etmektir. Eğer kānûnun bu maddeleri hükümden sâkıt telâkkī ediliyorsa bunları lâğv etmelidir.

Diğer tarafdan münevverler de vesâit-i ictimâiyye ile bu fenâlıkların önüne geçmeye çalışmalıdır. Bilhâssa bu husûsda matbûâta çok büyük vazîfeler teveccüh ediyor. Es'ad Mahmûd ve Salâhaddîn Enîs Beyler yevmî matbûâtta bu münkerâta karşı cidâl açtılar. Diğer muharrirlerin de bu vâdîde mütevâlî neşriyâtta bulunmaları iktizâ eder.

Bundan başka fazîletli kadınların bir araya gelerek bu sukūt-ı ictimâîye karşı tedbîrler düşünmeleri, sefâhet ve dalâlet yollarına düşenleri irşâda çalışmaları, bu açıklığın saçıklığın önüne geçmeleri, fazîletli kadınlara mahsûs ciddî kıyâfetleri bizzât nümûne olmak sûretiyle neşr ü ta'mîme himmet etmeleri îcâb eder. Yoksa bu gidişin sonu uçurumdur. Ve bu tereddî ve sukūttan en çok müteessir olacak yine kadınlardır. Bir hey'et-i ictimâiyyede kadın âdî bir metâ' hâline geldiği gün artık o cem'iyetin yaşamasına imkân yoktur. Kadını düşmüş olduğu bu zillet ve sukūttan kurtarmalıdır. Kadın muhterem bir ana mevki'-i muallâsını ihrâz etmelidir. Birtakım derbederler, sefâhet düşkünü kimseler içi zehir dolu birtakım yaldızlı nazariyelerle, bâtıl ve mudıll fikirlerle kadını dâm-ı iğfâllerine düşürmek için senelerden beri uğraşıyorlardı. Feminizm dediler, hürriyet-i nisvân dediler, teâlî-i nisvân dediler, asrî kadın dediler; işte nihâyet kadını dans salonlarına, meyhâne köşelerine, fuhuş yatakları olan barlara düşürdüler. Şimdi o hürriyetçiler müslüman kadınlarıyla hem kendileri eğleniyorlar, hem Rumları, Ermenileri ve Frenkleri eğlendiriyorlar. Hürriyet-i nisvândan maksadları ne olduğu artık tamâmıyla tezâhür etti. Bundan daha ziyâde tecrübeye iffet-i milliyye **[236]** müsâid değildir. Kadınlar akıllarını başlarına toplayarak kadınlığı metâ'-ı umûmî derekesine düşmekten vikāyeye teşebbüs etmelidirler. Zâlim erkek zevki için, keyfi için her şeyi yapar. Fakat kadın bu zulme boynunu uzatmamalıdır. Türk kadını cihânın en afîf ve en fazîletli kadınıdır. Bu bir cevherdir ki, bütün dünyanın servetleri bir araya gelse buna tekābül edemez. Bu cevheri muhâfaza etmek lâzımdır. Ve bunu muhâfaza edecek de erkeklerden ziyâde kadınlardır. Sefâhet kadınına karşı fazîlet kadınının sesini yükseltmesi zamanı artık gelmiştir.

TERSİNDEN ANLAŞILAN HÜRRİYET

Harb-i Umûmî'nin, i'tirâf edelim ki, bu memlekete pek çok fenâlıkları dokunmuştur. Hâssaten bunun en müessiri, onun ahlâkī bünyemizde husûle getirdiği fecî' ihtilâtât olmuştur. Bugünkü Türkiye, görüyoruz ki, zevki asîl olan o eski Türkiye değildir. Hisler, necâbet ve asâletini gâib etmiş, bütün düşüncelere ağır ve muzlim bir hodgâmlık, bütün mukaddesâtı istihkār ve tahrîb eden derin bir hubb-ı mesâvî hâkim olmaya başlamıştır. Dünün yüzler kızartan fazîhaları maalesef bugünün umûr-ı âdiyyesi sırasına geçerek iffet ve ahlâk husûslarında ge-

niş ve vâsi' bir lâubâlîlik muâşerete tahakküm eder bir tarz almıştır. Ayıp neye derler, âr ve hayâ nasıl bir şeydir?.. Bunlar bugün birer muammâ hâlini kesb etmekle kalmayarak birer "belâhet ve hamâkat" eseri telâkkī edilmeye kadar ileri gidilmiştir.

Dünyada hiçbir millet, bu kadar kısa zamanda bu kadar serî' bir sûrette kalbgâhından vurulmamıştır. Buna bir tereddî değil, gözü karartan bir uçurumdan aşağı, muhayyile-sûz bir sukūt demek daha münâsib olur.

Bugüne kadar ne kadar mesâvî varsa, ne kadar levs ü sefâlet varsa, ne kadar ufûnet-i ictimâiyye ve ahlâkıyye varsa birer birer hudûdumuzdan içeri bir hava ve zıyâ sür'atiyle girerek derhâl muhîtimizi kaplamıştır. Bugünkü cem'iyetimize bir sîmâ-yı ictimâî vermek lâzım gelseydi, bed-mestlerin yıkılıp na'ralar attığı bir karnaval âlemi demekle muhîtimizi ta'rîf ve tavsîf edebilirdik.

Son senelerde memleketimizi sarsıp kavuran dans ibtilâsı da Garb'ın muhîtimize getirip tıktığı seyyielerden birisi ve muhakkak ki en büyüğüdür.

Hürriyet demek hiçbir vakitte başıboş bir serbestî demek değildir. Hürriyeti böyle telâkkī ettiğimiz gün intihâra karâr vermişiz demektir.

Ferdleri intihârdan hiçbir şey alıkoyamaz. Fakat milletler, intihâra kalkıştığı gün, onu himâye ile mükellef olan hükûmetin yed-i kudreti derhâl meydâna çıkmalıdır. Husûsiyle o millet, bizim gibi gayr-i reşîd ve muhtâc-ı vesâyet olursa hükûmetin vazîfesi daha fazla bir mübremiyet ve nezâket kesb eder. Filhakîka kānûn ferde hürriyet vermiş ve masûniyet-i şahsiyyeyi tekeffül etmiştir, fakat bu hürriyetin hudûdu nedir? Ve masûniyet-i şahsiyye ne noktaya kadar tekeffül edilmiştir? İşte bu bir mes'eledir. "Hürriyet"te hukūk-ı şahsiyyenin ızrâr edilmemesini kānûn bu sûretle takyîd ederken aynı kānûn hukūk-ı umûmiyyenin zarardan vikāyesini nazar-ı i'tibâra almak mecbûriyetinde değil midir?

Bir memleketin ahlâkıyâtı tehlikeye ma'rûz kaldığı gün "menâfi'-i umûmiyye" noktası bî-pervâ "hürriyet-i şahsiyye" endîşesini çiğneyip geçmelidir. Dört Türk kadını, müştehî kollarında dans edecek diye bir memleket ahlâkıyâtının terzîl edilmesine ve muhîtte sû'-i misâller ihdâs olunmasına müsâade edilmemelidir.

İhtimâl bana; "İstemeyenler dans etmemelidir." diyeceksiniz. Bu, aslâ sağlam bir iddiâ olamaz. Zîrâ fenâlık serî'u's-sirâyettir. Ondan dolayıdır ki, fenâlığın bir yağ lekesi tarzında yayılmaması için umûmî tedâbîr-i mânia ittihâzı zarûrîdir. Hiçbir vakitte bir memleketin ahlâkı inzibâtı keyif ve hevesin bâzîçesi olamamalıdır. Sekiz kişi eğlenecek diye sekiz milyon kişinin arzûsu ihlâl ve huzûr-ı iffeti cerîha-dâr edilmemelidir.

İhtimâl beni muârızlarım Avrupa'da dans edildiğini söylemekle muâhaze edeceklerdir. İşte felâket noktası bunda, yani Avrupa'nın müessesât-ı irfânını bırakıp seyyiât-ı mahsûsasına karşı olan bu inhimâkte, bu taklîddedir. Bu taklîddir ki, bir gün içi çürümüş a'sârdîde bir çınar ağacı gibi bu memleketi devirecektir.

Hem anlamıyorum, kozasından fırlamış bir kelebek gibi bu serseri hoplayış ve zıplayış neye ve niçin?.. Ne acıdır ki, bazı kadınlarımız şimdiye kadar kendilerini esir zannediyorlardı. Üzerlerinden baskının kalktığı gün hür oldukları kanâatine düşerek vazîfelerini unuttular. Ve bu hatâlı düşünce iledir ki, böyle bed-mestler gibi yıkıla yıkıla eğlenmeye kalkışıldı.

Eğer medeniyet âlemine girmekliğimiz için behemehâl kadınlarımızın zıplaması lâzım geliyorsa, ben memleketimin kapılarını medeniyetin bu telâkkīsine hışım ve huşûnetle kapamak isterim.

Türk kadını hür olsun diye yıllardan beridir ki, bar bar bağırdık **[237]** ve ter ter tepindik. Evet; bugün Türk kadını hürdür, Türk kadını serbesttir. Hür ve serbest… Azîz kāri'! Ben bu hürriyetin ne olduğunu ne zaman anladım biliyor musunuz? Geçen gece nısfu'l-leylden iki sâat sonra *"İkdâm"*ın penceresinden Bâb-ı Âlî Caddesi'ni seyr ederken piyâde kaldırımından aşağı yedisekiz Türk âlûftesinin –bir polis nezâretinde– en kaba ve galîz şakalarla gülüşerek eğlenerek geçtiklerini gördüğüm zaman.

Yine geçenlerde Bebek Rıhtımı üzerinde bir otomobil içinde birkaç sarhoş Türk kadınının kendileri gibi erkekler âgūşunda şarkılar çağırarak geçtiklerini gören hıristiyanlara bile hayret gelmiştir. Polise sorarız: Acaba bir Avrupa memâlikinin hangisinde böyle manzaralara tesâdüf olunur?

Kezâ ben bazı kadınlarımızın hürriyetin ma'nâsını nasıl telâkkī ettiklerini ne zaman anladım biliyor musunuz? Mütâreke senelerinin o muzlim gecelerinde İstanbul baştan başa bir sekerât-ı mevt içinde solurken, düşman elleriyle yakılan Yalova sâhillerinin kızıl alevleri İstanbul ufuklarında bir aks-i meş'ûm bırakırken ceketlerinin düğmelerinde o yangın yerlerine mensûb benât-ı şühedâmızın saçlarından kopartılmış teller bulunan ecnebî ve düşman zâbitleriyle birlikte o yangın alevlerine karşı, kendilerini yüksek sınıfdan addeden bazı kadınların raks ve tegannîlerini gördüğüm zaman…

Evet, bugün bir kısım kadınlarımız, maalesef böyle yanlış anlaşılmış ve yanlış telâkkī edilmiş bir bed-mest hürriyetiyle hür ve serbesttir; tek olmasaydı…

İkdâm

Salâhaddîn Enîs

⁂

Milletin Arzû ve İhtiyâcına Göre Maârif

Maarif Vekâleti'ne müşâvir olmak üzere Amerika'dan celb edilen Profesör John Dewey Ankara'ya azîmet edeceği sırada İstanbul gazetelerine tahrîrî beyânâtta bulundu. Mühim gördüğümüz bir fıkrasını aynen nakl ediyoruz. Profesör cenâbları mektebin kalbi muallim olduğunu îzâh ettikten sonra diyor ki:

"Ben buraya terbiye sistemlerini ıslâh için gelmedim. Ve ne de müstahzar program ve metodlarımı bu memlekete doğrudan doğruya tatbîk etmek fikrindeyim. Eğer herhangi kimse bunu yapmak ister ve bu yolda sarf-ı mesâî ederse bu terbiye sistemi nazariyât i'tibârıyle mevcûdun ekmeli bile olsa yine yalnız kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur. Türkiye'nin bir dostu ve onun terakkī ve teâlîsinin en büyük hayr-hâhı olduğumdan ne benim ve ne diğer memleketlerin terbiye metodlarını taklîd etmek tehlikesine karşı müteyakkız bulunmasını tenbîh ve tavsiye ederim. Usûl-i ta'lîm ve terbiyye bir memleketin arzû ve tecrübelerine müsteniden inkişâf etmeli ve halkın ihtiyâc-ı hakīkīlerine tevâfuk etmelidir."

Profesör cenâbları maârifcilere bir ders-i hakīkat daha veriyor. Geçen günkü Dârulmuallimîn müsâmeresinde; "Tiyatroculuktaki isti'dâdınızı gördüm. İlim ve irfân sâhasında da bu kābiliyeti göstereceğinizi ümîd ederim." demişti.

Şimdi de ta'lîm ve terbiyenin memleketimizin arzû ve tecrübelerine müsteniden inkişâf ve halkın ihtiyâc-ı hakīkīlerine tevâfuk etmesi lâzım geldiğinden bahs ediyor. Ve ecnebî terbiye metodlarını taklîd etmek tehlikesine karşı bizi teyakkuza da'vet ediyor. Bizim böyle bir tavsiyeye çok ihtiyâcımız vardı. Çünkü maârifin bugünkü hâl-i iflâs ve perîşânîye düşmesinin en mühim âmili, milletin arzûsunu ve hakīkī ihtiyâçlarını aslâ nazar-ı i'tibâra almayarak ecnebî terbiyesini memlekete sokmak illetine tutulması olmuştur.

Milletin arzûlarına karşı arka çevirdik. Tuttuğumuz terbiye yolları milletin hakīkī ihtiyâçlarına hiç tevâfuk etmedi. Bu sebeble şimdiye kadar halk maârif müessesesine hakkıyla ısınamadı ve i'timâd gösteremedi. Maârif müesseseleri dâimâ ona yabancı geldi. Onları bir türlü benimseyemedi. Onun istediği bu yabancı terbiye, bu yabancı rûh değildi. O kendi rûhuna, kendi bünye-i ictimâiyyesine uygun bir terbiye ve maârif istiyordu.

Fakat maatteessüf maârif bu ihtiyâc-ı millîyi tatmîn edemedi. Tahsîl gören çocuk babasının rûhuna, an'anât-ı ictimâiyyesine hasım kesildi. Köyünden ayrılan çocuk bir şeyler öğrendikten sonra babasının yanına dönmedi. Doğduğu, tufûliyet devrini geçirdiği muhît ona yabancı oldu. Dimâğını istîlâ eden yabancı fikirler, rûhunu taht-ı nüfûzuna alan yabancı terbiyeler eşkâl-i hâriciyyesine kadar icrâ-yı te'sîr etti; kalben ve fikren rûh-ı millîden uzaklaştığı gibi şekil i'tibârıyle de milletten ayrıldı. Bunun netîcesi olmak üzere milletle münevver zümre arasında bir ikilik husûle geldi. Bir taraf diğerini vahşetle, kabalıkla, kurûn-ı vustâîlikle ithâma, diğer taraf da kendisini irşâda gelenleri şübheli nazarla görmeye ve yabancı telâkkī etmeye başladı.

Millete irfân ve ma'rifet vermekle mükellef olanlar bir şey veremedikten başka mevcûdu da yıkmaya, hüviyet ve mümeyyizât-ı milliyyeyi değiştirmeye kalkıştılar. Bunlar muvaffakıyetlerini arttırdıkça milletin de ye's ü ıztırâbı arttı. Millet ecnebîleşmekten ise câhil kalmayı tercîh etti. Netîce memleket için haybet ve hüsrândan başka bir şey olmadı.

İşte milletin arzûsunu, ihtiyâcât-ı hakīkıyyesini nazar-ı i'tibâra almayarak memlekete yabancı bir terbiye vermek istemenin tevlîd ettiği âkıbet!

Profesör cenâblarının usûl-i ta'lîm ve terbiyyenin bir memleketin arzû **[238]** ve tecrübelerine müsteniden inkişâf ve halkın ihtiyâc-ı hakīkīlerine tevâfuk etmesi lüzûmundan bahs etmesi bilâ-kayd ü şart Garblılaşmak yolunu tutanları memnûn etmiş olmasa gerektir. Hattâ bazı dâru'l-fünûn müderrislerinin profesörü böyle fikirler serd eylediğinden dolayı "bunak"lıkla tavsîf ettiği işitilmiştir. Dâimâ ilimden, ilmin hâkimiyeti lüzûmundan bahs ederiz. Fakat ilimler, sosyoloji ve pedagoji kāideleri bizim keyiflerimize, şahsî ictihâd ve arzûlarımıza tevâfuk etmek şartıyla mu'teberdir. İşimize gelmeyen noktaları işimize gelecek şekle çevirmeye, yahud büsbütün inkâra kalkışırız. Rûhlarımız o kadar "capitole" olmuş ki bizi bu ecnebî-perestlikten çekip rûh-ı millîye doğru götürmek isteyenlere karşı pür-gayz u hiddet kesiliriz. maddî kapitülasyonları ilgā ettik; fakat ma'nevî kapitülasyon zincirlerinden henüz kendimizi kurtaramadık. Ve istiyoruz ki, bütün millet de bu ma'nevî kapitülasyon zincirlerine bağlansın. Bu ne garîb dellâllıktır! Ecnebî terbiye ve âdâtını, ecnebî efkâr ve müessesâtını memleketimize sokmak isteyen simsarlar tamâmıyla muvaffak oldukları gün hüviyet-i milliyyenin artık nâm u nişânı kalmaz.

Millet bütün cihânı hayrette bırakan bir celâdet ve şehâmetle Garb'ın kendisini hayât-ı maddiyye ve iktisâdiyyede bağladığı zincirleri parçaladı. Şimdi hıristiyan Avrupa'nın rûhlarımızı bend ettiği ma'nevî zincirler kaldı. Bu ma'nevî kapitülasyon öteki maddî kapitülasyondan daha az mühlik değildir. Belki, bizim hüviyet-i milliyyemizi za'af ve izmihlâle uğratmak i'tibârıyle, tehlikesi daha büyüktür. Bakalım hıristiyan Avrupa'nın bu ictimâî kapitülasyon zincirlerini millet ne vakit kırmaya muvaf-

fak olabilecektir! Eğer profesör cenâblarının serd eylediği düstûr-ı ilmî vechile maârif esâsları milletin hakîkî ihtiyâc ve arzûsu üzerine ibtinâ edilirse çok zaman geçmeksizin millet istiklâl-i ictimâîsini de ihrâz edebilir. Aks-i takdîrde kazandığı istiklâl-i maddî hüviyet-i milliyyesini muhâfazaya kudret-yâb olamaz.

⁂

Ecnebî Mekteplerini Müdâfaa Eden Türk Gazetesi

Akşam gazetesinin Başmuharriri Necmeddîn Sâdık Bey "ecnebî mektepleri"ni müdâfaa eder bir başmakāle yazdılar. Bu makālenin bazı fıkralarını nakl edelim:

"Maârif Vekâleti kilise hâricindeki yerlerden dînî timsâller kaldırılmadığı için papas mekteplerini kapatmıştı. Bu yüzden memleketimizde mevcûd yüzlerce maârif müessesesi kapalı olduğu gibi birçok çocuklar tahsîlden mahrûm kaldı; birtakım zengin âileler de sırf çocuklarını tahsîl ettirmek için memleketimizden hicret ediyorlar… Maârifde en ileri gitmiş şehir İstanbul olduğu hâlde henüz esâslı tahsîl ve terbiye verecek bir maârif teşkîlâtımız yoktur. Senelerden beri devâm eden kargaşalık ve tebeddülât içinde, tamâmıyla emniyet edilecek mektep kalmamıştır. İstanbul'da mekteplerini tedkîk eden Amerikalı maârif müşâviri, yalnız Galatasaray Lisesi'ni beğenmişti. Bunun sebebi de ma'lûmdur: Bu mektep, frenk muallimler tarafından idâre edilen ve tedrîsâtı Garb lisânıyla olan yegâne müessesemizdir. Bugün bile orasını idâre edenler, vaktiyle bu frenk hocalardan okumuş ve oradan yetişmiş gençlerdir. Vaz'iyet böyle olduğu için birçok Türk çocukları bile frenk mekteplerine devâm ediyorlardı.

Esâsen sıkı bir teftîş ve nezâret altında bulunmak şartıyla, ecnebî mekteplerin memlekete zararları dokunamaz. Tahsîl ve terbiyeye o kadar muhtâcız ve maârif teşkîlâtımız henüz memleketin muhtâc olduğu tahsîl ve terbiyeye o derece gayr-i kâfîdir ki, her ne sûretle olursa olsun, her nereden gelirse gelsin bu ma'rifet aydınlığını kabûle mecbûruz. Bunun içindir ki, İstanbul'da duran yüzlerce mükemmel maârif müessesesinin ne olacağını, Türk hıristiyan binlerce talebenin âtîsini şimdiden düşünmek mecbûriyetindeyiz."

Akşam Gazetesi ecnebî mekteplerini müdâfaa ederken ne olurdu birkaç kelime-i tayyibe de seddolunan medreseler hakkında lûtf etselerdi! Bugün memleketin her tarafındaki medreseler kapalı olduğu hâlde ecnebî mekteplerinin mevcûd ve açık olanları kâfî gelmeyip de diğerlerinin de küşâdını istemek ne kadar insâfsızlıktır! Mâdem ki maârifin teşkîlâtı bu kadar bozuktu, emniyet edilecek hiçbir mektep kalmamıştı, o hâlde memleketin her tarafındaki medreseleri kapayarak onaltıbin talebeyi medresesiz, mektepsiz bırakmak revâ mıdır? Ecnebî mektepleri muzır değil de içlerinde Kur'ân ve hadîs, fıkıh ve sâire tedrîs olunan medreseler mi muzır idi? Frenk mekteplerinin akāid ve şeâir-i milliyyeyi tahrîb husûsunda bu kadar mazarratları olduğu hâlde bu mekteplere karşı bu derece meftûniyet göstermek şâyân-ı hayrettir! Bunlar ne kadar ibret alınacak yazılardır! Necmeddîn Sâdık Bey hiç merâk etmesinler, mevcûd ecnebî frenk mektepleri yanında diğerleri de daha çok kapalı kalmazlar.

⁂

Adliyeyi Kānûnsuzluğa Da'vet Eden Bir Meb'ûs

Akşam gazetesinin meb'ûs muharriri, Hazret-i Peygamber Efendimiz'e karşı fezâhat-i lisâniyyede bulunan ma'hûd İctihâdcının tevkîf ve muhâkemesinden dolayı adliyeyi muâhaze ediyor. Bir Mekkelinin mürâcaati üzerine müddeî-i umûmîlik icrâ-yı ta'kībâta başladığı için diyor ki:

"Abdullâh Cevdet Bey hâlâ Mekkeli mutaassıbların pençesinde kıvranıp duruyor. Taassub cereyânına göre cürüm telâkkī olunan bir fikir mücâdelesi için bugün mahkûm olursa hakīkaten tuhaf olacaktır… İnkılâbı bilfi'l yaptık ve bir türlü kitâba geçiremiyoruz… "İctihâd" sâhibi o makāleyi tekrâr yazsa tevkîf edilmez, hevâ-yı nesîmî böyle bir harekete mâni'dir. Fakat inkılâbdan evvel başlayan ta'kībâttan yakasını sıyıramıyor. Bazı kānûn-ı cezâlarımız vardır; şimdi ölü iseler de hortlamaları için küçük bir fırsat kâfî gelir…"

[239] *Akşam*'ın meb'ûs muharririnin ma'hûd ictihâdcıyı müdâfaa etmesini o kadar gayr-i tabîî görmeyiz. Yalnız vazîfe-i kānûniyyesini îfâ ettiği için adliyeyi muâhaze etmesini ve âdetâ hey'et-i hâkimeyi kānûna karşı itâatsizliğe teşvîk ve teşcî' etmesini hiç de muvâfık bulmuyoruz. Bilhâssa bir meb'ûsun böyle fikirler neşr etmesi aslâ doğru değildir.

Bir kere, da'vâyı tahrîk eden "bir Mekkeli" olduğu için da'vâyı ta'kīb etmemek mi îcâb eder? Esâsen hukūk-ı umûmiyye da'vâlarını müddeî-i umûmîler ikāme ederler. Herhangi bir ferd bu husûsda müddeî-i umûmîliğe şikâyet ve ihbârda bulunabilir. Hazret-i Peygamber Efendimiz yalnız Mekkelinin peygamberi değil, bizim de ve bütün dünyadaki müslümanların da peygamber-i celîlidir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz hakkında her kim tecâvüzde bulunacak olursa bir cürm-i kānûnî irtikâb etmiş olur ve derhâl müddeî-i umûmîlik ikāme-i da'vâya mecbûr kalır. Hazret-i Peygamber Efendimiz'e

tecâvüzât-ı lisâniyyede bulunanlar, Mekkeli mutaassıbların pençesinde değil, Türkiye kānûnlarının pençesinde kıvranıyor. Cihâna hürriyet ve saâdet getiren bir peygamber-i zîşân hakkında fezâhat-i lisâniyyede bulunmak bir "fikir mücâdelesi" midir?

Taassub cereyânına göre cürüm telâkkī edildiği için kānûn-ı cezânın bütün maddeleri bugün hükümden sâkıt olmak mı îcâb eder? Bugün ictihâdcı tekrâr bir fezâhat-ı lisâniyyede bulunacak olursa müddeî-i umûmî ta'kībâtta bulunmayacak mı? Kānûn maddeleri böyle herkesin keyfine göre mi icrâ veya ilgā edilir? Hazret-i Peygamber Efendimiz hakkında fezâhat-i lisâniyyede bulunan bir mütecâviz hakkında ta'kībât-ı kānûniyye icrâsına hevâ-yı nesîmînin mânî' olması ne demektir? Biraz daha cür'et edilecek olsa ahkâm-ı kānûniyyeyi tatbîk ettiği için müddeî-i umûmîyi mahkemeye vermeye kalkışılacak gālibâ! Kānûnu ölü göstermek ne demektir? Bâhusûs bir meb'ûs böyle sözler nasıl söyleyebilir? Bunları söyleyen ne söylediğinin farkında olmayan bir zât değildir. Demek an-kasdin böyle söylüyor. Bu fıkrayı yazdıktan bir gün sonra reji kolcuları tarafından bir tütün kaçakçısının öldürülmesi üzerine matbûâtın reji aleyhindeki neşriyâtına karşı aynı meb'ûs muharrir rejiyi müdâfaa ederken şu sûretle idâre-i lisân ediyor:

"Hepimizin fenâ bulduğumuz kānûnlar, noksan bulduğumuz usûller vardır; ancak bu hatâları tashîh için yollar da muayyendir. Ne kānûna itâatsizlik tavsiyesinde bulunabiliriz, ne de itâatsizlik edenleri teşcî' edecek bir lisân kullanabiliriz."

Mâdem ki böyledir, niçin Hazret-i Peygamber Efendimiz hakkında fezâhat-i lisâniyyede bulunan bir mütecâviz hakkında kānûnu tatbîk ettiğinden dolayı adliyeyi muâhaze ediyor? Memleketin iktisâdiyâtını soyan bir ecnebî şirketini müdâfaa ederken kānûna itâatin lüzûmundan bahs olunuyor da Hazret-i Peygamber Efendimiz'e gelince kānûna itâatsizliğe teşvîk olunuyor? Hazret-i Peygamber Efendimiz'e karşı insanın ne derin husûmeti olmalıdır ki bu kadar insâfsızlıkta bulunabilsin? Çok yazık! Çok teessüfler! Böyle bedbaht bir mazhariyeti Allah kimseye vermesin.

⁂

Ma'nevî Mevcûdiyete Hürmet Lüzûmu

Dâhiliye Vekîli Receb Beyefendi bu hafta Matbûât Cem'iyeti'nde mühim bir nutuk îrâd etti. Bu nutuk siyâsî olduğu için bizim mevzû'umuzdan hâricdir. Yevmî gazeteler bu nutku uzun uzadıya tahlîl ediyorlar. *Sebîlürreşâd*'ın da kayd edeceği bir nokta vardır ki, o da, vekîl beyefendinin vatandaşların ma'nevî mevcûdiyetlerine karşı hürmet etmesi zarûrî olduğu vazîfesini matbûâta hatırlatmasıdır. Vekîl beyefendi bu mes'eleden şu sûretle bahs etmişlerdir:

"Muhterem beyefendiler, şahısların masûn olduğu ve masûniyet-i şahsiyyenin en esâslı bir uknûm-ı hayât bulunduğu ma'lûmdur. Fakat şahısların nesi masûndur? Yalnız bu kandan ve kemikten ibâret olan şahsiyet-i maddiyyesi mi? En çok masûniyetinde ısrâr edeceğimiz şey haysiyet, hürriyet, şeref ve şahsiyet-i ma'neviyyedir. Binâenaleyh herhangi bir gün bir polisin tazyîkı altında bulunmaktan mütevellid şikâyetimiz ne ise şeref ve haysiyetimiz, ma'nevî şahsiyetimiz ta'rîz ve tazyîka uğradığı gün nevha-i şikâyetimiz aynı sûretle ve hattâ daha ziyâde müteellimâne olmalıdır. Gazete ve gazetecilik hayâtında, vatandaşların ma'nevî mevcûdiyetine hürmet etmek zarûrîdir. Bu bir vazîfedir."

Filhakīka bazı gazeteciler vardır ki, bir tarafdan masûniyet-i şahsiyyeden bahs ederler, diğer tarafdan da muttasıl vatandaşlarının ma'neviyât ve mukaddesâtlarına, hürmetsizlik şöyle dursun, taarruz edip dururlar. Hâlbuki bu, hürriyet-perverlikle hiç de kābil-i te'lîf olmayan pek ibtidâî bir zihniyettir. İnsanların maddî mevcûdiyetleri kadar ma'neviyât ve mukaddesâtı da muhteremdir. Bir adamın şeref ve haysiyetini ihlâl edecek bir söz söylenemeyeceği gibi i'tikādâtı hakkında da tecâvüzde bulunmamak lâzımdır.

Dâhiliye vekîli beyefendi; "Vatandaşların haysiyet ve şerefleri, ma'neviyât ve mukaddesâtları böyle bir ta'rîz ve tazyîka uğradığı gün nevha-i şikâyetleri, bir polisin tazyîkı altında bulunmaktan mütevellid şikâyet kadar ve hattâ daha ziyâde müteellimâne olmalıdır." diyor ki, pek doğrudur. Ümîd ederiz ki, gazeteciler bu vazîfeye riâyette kusûr göstermezler.

⁂

Spor Kulüplerinde İftirâk ve İhtirâsın Hükümrân Olması

Akşam gazetesinin tenkīd ve mülâhaza muharriri "spor kulüplerinin Türk gençliğinin cismini ve rûhunu terbiye etmek, vücûdu ve rûhu güzelleştirmek gibi asîl gāyelerden uzaklaşmakta" olduğundan şikâyet ediyor.

[240] Cidden şâyân-ı teessüf bir hâl! Esâsen mekteplerde ilim ve irfân nâmına bir şey kalmadı. Bütün fa'âliyet ve himmet oyunlara hasr olundu. Maârif Vekâleti yetmişbin lira sporculara tahsîs etti. Spor kulüpleri, spor müsâbakaları, spor kongreleri, gazetelerde spor sahîfeleri… Elhâsıl son zamanlarda spor ilim ve irfân yerine kāim olacak kadar ehemmiyet kesb etti.

Böyle iken spor kulüplerinin Türk gençliğinin cismini ve rûhunu terbiye gibi gāyelerden uzaklaşması, tereddî alâmeti göstermesi elbette teessüflere lâyıktır. Gazetelerin yazdığına göre geçen gün muhtelif spor kulüpleri arasındaki ihtilâflar sokak kavgalarına, mudârabelere kadar müncer olmuş. *Akşam* muharriri diyor ki:

"Türkiye'nin henüz yetişen mektep gençliğinin vücûda getirdiği kulüpler, Şark-vârî siyâsî fırkalar manzarasını arz ediyor: Aynı hastalıklarla ma'lûldürler. Âdetâ kalblere spor aşkı yerine, alelâde kulüp rekābetlerinin ihtirâsı hâkim oluyor."

Ne kadar yazık! Bizim bütün ümîdlerimiz bu gençlerde idi. Bunlar da daha şimdiden böyle ihtirâslara mağlûb olacak olurlarsa işin ilerisi ne hâl kesb eder? Maatteessüf görülüyor ki, mektepler gençliğe lâzım gelen fazîlet ve fedâkârlık hislerini veremiyor. Çocuklar pek maddî, pek menfaat ve ihtirâsa düşkün bir sûrette yetiştiriliyor. Anlaşılıyor ki, mekteplerin en büyük noksanı seciye mes'elesidir. Çocuklar tam bir seciye sâhibi olarak yetiştirilemiyor. Hayâta atılır atılmaz ihtirâs ve tereddî alâmetleri gösteriyor! Çocukları muâhazeye hiç mahal yoktur. Onlar ma'zûrdurlar. Gördükleri terbiye, aldıkları ders böyledir. Onun için işi esâsından halletmeli, mektepleri maddiyet-perestlikten kurtararak ma'nevî duygularla, seciye ve fazîlet hisleriyle techîze çalışmalıdır. Başka çâre-i selâmet yoktur.

⁂

İçki Husûsunda İstanbul'a Mahsûs İmtiyâzât

Taşköprü'nün Debbâğhâne Mahallesi'nden Kırkır Mûsâ'nın kahvehânesinde alenen müskirât isti'mâl eden Değirmencioğlu Hüseyin Efendi ile refîki Mahmûd ve Hüseyin cihet-i adliyeye tevdî' kılınmışlar. İstanbul'da ise gazinolarda değil, sokaklarda bile rakı içiyorlar. Akşam oldu mu meselâ Büyükada'nın iskele civârı rakı kokusundan geçilmiyor. Herkesin gözü önünde, yolun iki tarafında şişeler dolup boşalıyor. İstanbul'un ezelî imtiyâz ve istisnâsı vardır. Hükûmete mürâcaat eden meyhânecilerin adedi geçen haftaya kadar 10.616'ya bâliğ olmuştu. Akşamdan sonra sokaklar sarhoş na'ralarıyla inliyor. Burası böyle iken Taşköprü'de Hüseyin ile refîkleri Mahmûd ve Hüseyin'in cihet-i adliyeye tevdî' olunması garîb değil midir?

Taşköprü adliyesini muâhaze etmek istemiyoruz. Bilakis kānûnu tatbîk ettiği için şâyân-ı takdîrdir. Yalnız işin garâbetini, bu kānûnun nasıl oyuncak hâline geldiğini göstermek istiyoruz.

Japonya'da Cemâatle Bayram Namazı Kılan Müslümanlar

Japonya'nın bugünkü pâyitahtı olan Tokyo şehri ile eski payitahtı olan Kyoto ve büyük bir limanı bulunan Kobe şehirlerinde müslümanların ictimâ' ederek bu sene cemâatle bayram namazları kılmış olduklarını, Japon gazeteleri tarafından cemâat-i İslâmiyyenin bayramları harâretle tebrîk ve tes'îd edilmiş olduğunu Mançurya'da Harbin şehrinde intişâr eden *"Irâk-ı Şark"* gazetesi yazıyor. Bundan onbeş sene mukaddem Japonya'da bir tek müslüman yok iken bugün cemâatle bayram namazı kılınması Müslümanlık nâmına iftihâr edilecek büyük bir hâdisedir. Bu husûsda en büyük hisse-i iftihâr da Abdürreşîd Efendi pederimize âiddir. Çünkü bu muvaffakıyette en mühim âmil o olmuştur. Abdürreşîd Efendi Japonya'ya gittiği zaman hiçbir müslüman yok idi. Abdürreşîd Efendi Japonya'da bir sene kadar kalarak İslâm'a da'vette bulunmuş ve bu da'vet netîcesinde bazı Japon ricâli şeref-i İslâmiyet'le müşerref olmuşlardı. Abdürreşîd Efendi'nin Japonya'dan mufârakati onbeş sene oldu, fakat Japon müslümanları gün geçtikçe Müslümanlık'larını tahkîm ettiler. Bunların içinde bilhâssa Hacı Ömer Yamaoka şeref-i İslâm ile müşerref olduğu günden beri Japon gazetelerinde neşriyât-ı İslâmiyyeye devâm etmektedir. Bugün Japon müslüman kardeşlerimizin kaça bâliğ olduğunu bilmiyoruz. Fakat bayram namazı kıldıklarına bakılırsa her hâlde bir cemâat teşkîl edecek kadar çoğaldıkları anlaşılır. İnşâallah bir gün gelir nûr-ı İslâmiyet Japon adalarını da kaplar. [9](يُرِيدُونَ اَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللهُ اِلّا اَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ)

İHTÂR

Birinci Safahât'ın eksik olan 11 ve 12'nci formaları tab' edilmiştir. Bu formaları eksik olanların idârehânemizden aldırmaları ricâ olunur. Taşrada olanlar mektûbla adreslerini bildirirlerse derhâl gönderilir.

§ Safahât'ın Dördüncü Kitâbı olan *"Fâtih Kürsüsü'nde"*nin dördüncü tab'ı derdesttir. Bu hafta inşâallah ikmâl edilmiş olacaktır.

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lûtfunda bulunmaları veya aboneden sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bilhâssa ricâ olunur.

[9] Tevbe Sûresi 9/32

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

28 Ağustos 1924 | 26 Muharrem 1343 | * Perşembe * | 28 Ağustos 1340 | Cild: 24 - Aded: 614

AHLÂK-ı İSLÂMİYYENİN ESÂSLARI

Dâru'l-fünûn müderrislerinden
Üstâd-ı Muhterem Ahmed Naîm Beyefendi hazretlerinin
bu ünvân ile intişâr eden eserlerinin mukaddemesidir:

Medeniyet-i Garbiyyenin el-yevm hâiz olduğu mevki'-i hâkimiyyet Avrupa akvâmını bu hâkdânın her noktasında akvâm-ı sâire ile zarûrî bir temâs-ı dâimîde bulundurmakta olduğundan beynelmilel teâruf ihtiyâcı günden güne kesb-i şiddet etmektedir. Şarklıların Avrupalıları, Avrupalıların Şarklıları gereği gibi tanıması husûsunun hayât-ı akvâmın en mübrem levâzımından addedileceği devre çoktan beri hulûl etmiştir. Avrupalı olmayan akvâm içinde müslüman nâmı altında müctemi' ve Bahr-ı Kebîr ile Bahr-ı Muhît-i Atlâsî arasında yekpâre bir vücûd gibi mütemekkin yüzlerce milyon râddesinde bir kitle-i azîme-i akvâm vardır ki, elsine ve elvânı ve sırf mahallî olan bazı ehemmiyetsiz i'tiyâdâtları i'tibârıyle yekdiğerinden ayrı isimlerle yâd olunmakla beraber yine dîn ve âyîn ve –yine dînlerden muktebes– etvâr ve âdât nokta-i nazarından beynlerinde pek sıkı ve umûmî bir râbıta mevcûddur. Bu kitle-i azîme-i beşerin en büyük kısmı Avrupa müsta'mirlerinin zîr-i idâre-i hâkimesinde bulundukları cihetle bu akvâmın –dînleri kadar– ahlâk ve âdâtlarının mübtenî olduğu esâsları bilmek, öğrenmek yine o müsta'mirlerin menâfi'i iktizâsındandır.

Vâkıâ bir asrı mütecâviz zamandan beridir bir tarafdan müsteşriklerin hazâin-i âsâr-ı İslâmiyye içinden iktibâs-ı nefâisle uğraşması, diğer tarafdan müsta'mirlerin gerek ticâret ve gerek idâre-i memleket gibi vesâil ile milel-i mahkûme sırasına geçmiş akvâm ile hâl-i temâsda bulunması, bir tarafdan da Avrupa ve Amerika hâricinde neşr-i İncîl'e çalışan duât-ı dînin tedkîkât-ı gayret-keşânesi Şark ile Garb arasında dolmaz zannolunan uçurumu epeyce doldurmuştur.

Bu asr-ı ahîr-i nûr u ma'rifet yorulmak bilmeyen mücâhidîn-i ilm ü hakîkat sâyesinde emr-i teârufda a'sâr-ı sâbıkayı fersah fersah geçmiş olduğundan vaktiyle "sarazenler", "Türkler" hakkında tedâvül eden acîb ve garîb rivâyât-ı bî-ma'nâdan eser kalmamıştır diyebiliriz. Avrupalılarca müslümanların müşrik, hasâis-ı insaniyyeden mahrûm, tahrîb-i bilâd ve ta'zîb-i ibâda müvekkel belâ-yı âsumânî diye telâkkî edildikleri zamandan* lehü'l-hamd pek uzak bulunuyoruz. Efkârdaki bu tahavvül-i azîmin sebebini her şeyden evvel fikr-i ilmînin, fikr-i intikādın bilcümle ma'lûmât-ı beşeriyyeye sârî bir hâle gelmesinde, hiçbir hakîkati delîlsiz tasdîk etmek şânından olmayan menâhic-i ilmiyyenin sunûf-ı mütefekkirînin kâffesi beyninde intişâr eylemiş bulunmasında aramalıdır. Biz müslümanlar aşk-ı hakîkatle ser-â-pâ meşbû' olan bu mesâî-i celîlenin ne derece minnetdâr ve şükr-güzârı isek, âtî-i insaniyyet hakkında kalblerimiz o derece lebrîz-i emeldir.**

---

* Henri De Castries'nin *"İslâm"* nâmındaki eserine bakılsın.

** Balkan Harbi'nden birkaç ay evvel kaleme alınmış olan bu satırların Avrupa sınıf-ı mütefekkirînine karşı meşbû' olduğu hüsn-i zann u samîmiyyeti bugün kendi hesâbıma mühim bir mikdârda iskonto etmeye mecbûrum. Zîrâ son felâketlerimiz Avrupa'nın müslümanlara karşı rû-yı fetânette taşıdığı nikāb-ı riyâyı yırtıp at-

[242] Garb mütefekkirîninin ahlâk ve âdât-ı Şarkıyyeyi tasvîr için vücûda getirdikleri mücelledât-ı adîdenin tetebbu'u biz Şarklılar hakkında epey sahîh bir fikir edinmeye hâdim olmakta ise de müelliflerin tehâlüf-i enzârı dâimâ bazı mühim cihâdın lâyıkıyla tenevvür etmesine mâni' olduğundan bize âid levha-i tasvîrin yine bizim elimizle tersîm edilmesi elbette fevâid-i azîmeyi mûcib olur. Binâenaleyh bu risâlede Türkiye'de ahlâk ve âdâbın ve âdât ve meşâribin ne şekilde ve ne gibi esâslara müstenid olduğu beyân olunacak; ve burada serd edilecek hakāyık pek cüz'î farklarla bütün Âlem-i İslâm'a muntabık şeyler olacağından bu eser iki başlı bir fâide te'mîn etmiş olacaktır.

Her yerde olduğu gibi kavâid-i ahlâkıyyeyi, vâcibât-ı insaniyyeyi, hayât-ı beşeri tanzîm eden, muâmelâtın kavânîn-i nâzımesini insanlara ilk ta'lîm eden dîndir. Akvâmı ser-menzil-i saâdet ve terakkîye îsâl etmek şânından olan bu kavâid ve kavânîn hangi kavmin dîninde daha mufassal ve sarîh ise o kavim sahne-i şuûn-ı âlemde daha pâyidâr ve âmme-i nev'-i beşer hakkında daha lûtufkâr izler bırakmıştır. Kezâlik bu kavâid ve kavânîn herhangi kavimde matlûb olan derece-i saâdeti tekeffülden kāsır kalmış ise dînin bu cihetteki noksanını o kavmin ukalâsı, felâsifesi ikmâle çalışmıştır. Efkâr-ı felsefiyyenin hayât-ı akvâm üzerindeki te'sîrât-ı azîmesi gayr-i münker olmakla beraber enzâr-ı ehl-i tedkîkta hafî kalmayan mühim bir nokta vardır ki, o da nazariyât-ı felsefiyyenin –avâm-ı nâsın tekâmül-i zihnîsine hâdim oldukları hâlde– teshîr-i kulûbda ve mesâlik-i ahlâkıyyeyi a'mâk-ı ervâha kadar rekz ü infâzda dîn ve akîde mertebesinde ızhâr-ı hâkimiyyet edememeleridir. Nazariyât-ı felsefiyyenin tehâlüfü ile beraber felsefenin hürriyet-i tefekkür ve istidlâle açtığı şehrâh-ı vâsi' bu hâkimiyete tabîatiyle mâni'dir. Târîh-i nev'-i beşerin her sahîfesi bize gösteriyor ki, havâss u avâmı hayrân eden fazîletlerin, veleh-bahş-ı ukūl olan a'mâl-i hayriyyenin edvâr-ı inkişâfı dâimâ akîde ve îmânın râsih olduğu zamanlara tesâdüf etmiş ve akāyidin infisâh devirlerinde ise dâimâ rezâil ve kabâyih cem'iyete hükümrân olagelmiştir.

Mebnâ-yı istikrârı dîn üzerine müesses olmayan sırf akla müstenid kavâid-i ahlâkıyye, belledikleri nazariyâtın sıdkına bir îmân-ı kavî derecesinde kāil olan zümre-i mütefekkirîn için belki düstûru'l-amel olabilir ise de –ki, bu zümrenin azlığına delîl aramak bile zâiddir– hevâyı yek-rûzesini bir hayât-ı pâyidâra değişmeyi işten bile saymayan avâm-ı nas için –ki, nâsın ekseriyet-i uzmâsını teşkîl eden bunlardır– hiçbir vakitte vâcibü'l-ittibâ' olmak fazîletini hâiz olamaz. Kavâid-i ahlâkıyyenin en kavî müeyyidâtı dîndedir. Vesâyâ-yı ahlâkıyyenin en büyük hârisi, hâmîsi bir Kādir-i Mutlak'ın yevm-i âhirette ibâdını ten'îm veya ta'zîb edeceği hakkındaki îmân-ı kavîdir.

Bilâd-ı İslâmiyyede ahlâkın üssü'l-esâsı Dîn-i Celîl-i Muhammedî'dir. Mehâsin-i ahlâkın, fezâilin ale'd-derecât en pest tabakāttan en âlî mahâfile kadar bilcümle sunûf-ı halk arasında neşr ü ta'mîmine sebeb olan şerîattir. Müslümanlar rezâil ve mesâvîden tahallî ve fazâil ve mehâsin ile tehallî için "Kitâb" ve "Sünnet"ten başka menba'-ı feyz ve ilme arz-ı iftikār ve Hazret-i Peygamber'in (sallâllâhu aleyhi ve sellem) dest-i terbiyyetinde yetişen ashâb-ı güzîn ile onların perverdeleri olan tâbiînden başka rehberlere, nümûnelere i'tibâr etmemişlerdir.

Hind ile Yunanın bir aralık İslâm eline geçen metrûkât-ı felsefiyyeleri müslümanlarda ahlâkın seyr-i umûmîsine te'sîr i'tibârıyle hiçbir iz bırakmamıştır. Vâkıâ Hindin *"Kelîle ve Dimne"*si İbnü'l-Mukaffa''a, Eflatun ile Aristo'nun kütüb-i ahlâkıyyesi Fârâbîler'e, İbnü Sînâlar'a, İbnü Miskeveyhler'e, Tûsîler'e, İbnü Rüşdler'e bazı eserler ilkā etmiş ise de bunlardaki desâtîr-i ameliyye Kur'ân ile hadîsin seyl-i hurûşân-ı vesâyâsına karşı isbât-ı vücûd edemeyecek kadar rûhsuz görünmüş ve kulûbu terbiye etmek hâssası yalnız menba'-ı nübüvvetten sâdır olan evâmir ve nevâhî ile bunları düstûru'l-amel ittihâz eden erbâb-ı fazîlet ve ma'rifete münhasır kalmıştır.

Filhakīka Dîn-i İslâm'daki hikmet-i ameliyyenin muhtevî olduğu tafsîlât-ı hurde-sencâne bir nazar-ı insâf-perveri hayrete ilkā edecek derecede kesîrdir. Dîn-i İslâm hakīkaten dîn-i ahlâktır. Kur'ân'ın herhangi âyeti tedkīk edilse ya mantûkunda, ya mefhûmunda insanları râh-ı hidâyet ve fazîlete sevk edecek, saâdete mâni' ahlâk ve ef'âlden tahzîr eyleyecek irşâdâtı keşf etmekte güçlük çekilmez. Kur'ân-ı Kerîm'in erbâb-ı tetebbu'a girân gelecek, içinden çıkılamayacak bir şeyi varsa o da münhasıran ahlâk ve âdâba müteallik olan âyât-ı kerîmeyi intihâb ve tasnîf etmek müşkilâtından ibârettir. Bu da Kur'ân'dan, Dîn-i İslâm'dan en mühim garaz ve gāyenin tahsîn ve tasfiye-i ahlâk-ı beşer olmasındandır. Hazret-i Peygamber hakkında Kur'ân'da vârid olan en büyük senâ ve ta'zîm; [1](وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ) âyet-i kerîmesidir ki, "Şübhesiz sen mehâsin-i ahlâkın pek büyük bir mertebi-i âliyyesini hâizsin." demektir. Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallâllâhu aleyhi ve sellem) de kendi gāye-i bi'setini;

mış ve a'sâr-ı ahîre-i medeniyyetin Garblıların yalnız dimâğlarını terbiye edip rûhlarını, kalblerini Kurûn-ı Vustâ beyt-i muzliminden tahlîs edebilmekten henüz pek uzak olduğunu isbât eylemiştir.

[1] Kalem Sûresi 68/4.

(انمابعثت لاتمم مكارم الاخلاق) hadîs-i şerîfi ile ta'yîn ediyor ki; "Ben, ancak mekârim-i ahlâkı tamamlamak **[243]** için ba's olundum." demektir. Zevce-i tâhiresi Hazret-i Âişe'ye; "Resûlullâh'ın ahlâkını bize ta'rîf et!" denildiği zaman; "O'nun ahlâkı Kur'ân'dan ibâret idi." cevâbını veriyor.

Böyle bir da'vâ-yı azîm ile ortaya çıkan bu dîn, zuhûrundan matlûb olan gāyeye bir rub'-ı asır içinde vâsıl olmuş ve târîh-i âlemde hâdis olan en büyük inkılâbı vücûda getirmiştir. Kur'ân'ın hâmî-i fezâil ve mâhî-i rezâil olmasından, o peygamber-i zîşânın tatbîkātta rehberlik etmesindendir ki, ashâbı içinde fezâilde her biri bir kavme sermâye-i iftihâr olacak bunca eâzım-ı insaniyyet zuhûr etmiştir. Dînimizin mebnâsı, rûhu ahlâk-ı hasene ile tahalluktan ibâret olduğu ve maksûd olan bu gāye-i âliyyeye vüsûle medâr olacak teferruâtın hiç biri ihmâl edilmediği içindir ki, yeryüzünde bu kadar az bir müddet içinde bu hayret-fezâ inkılâb vukū'a gelmiştir.

Ahmed Naîm

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

ESÂRET-i RÛHİYYE

Çok kimseler vardır ki, "hürriyet" mefhûmlarıyla sermest-i huzûz bir hâlde esârete doğru gittiklerini göremezler. Sû'-i isti'mâl edilen her fâideli şeyin zarar tevlîd eylemesi gibi hürriyetin sû'-i isti'mâli de rûhî ve ictimâî esâreti intâc eder.

Vâkıâ hürriyet, tab'-ı beşerde meknûz ve mevcûd en cibillî ve en muhterem bir esâs-ı hukūkīdir. Fakat cem'iyetlerin tekâmülü, efrâdın inkişâfâtı hürriyetin ma'kūl ve müsbet bir şekilde mevcûdiyetiyle mümkinü'l-husûldür.

Bu esâs dâhilinde hürriyetin ma'nâsı; "cem'iyetlerin ve efrâdın hayât-ı ictimâiyye ve ferdiyyelerinde mütekābil hukūk ve vezâif dâiresinde serbestçe tekâmül edebilmelerinden" ibârettir.

Insanî, şuûrî, hakīkī ma'nâda olan hürriyet ancak budur. Yoksa nefsânî, âfâkī, şehvânî ve keyfî arzûların tatmîninde müdâhalesiz ve hudûdsuz bir serbestî demek değildir.

Hürriyet ya siyâsî, ya ictimâî sâhada tecellî eder. "Siyâsî hürriyet"ler vatandaşların memleketin idâre sâhasında muayyen hukūka mazhariyeti sûretiyle tebârüz eder. Fakat bu hürriyet bir istihkāk ve ehliyet netîcesi değil, belki birtakım istihkākların, vazîfelerin inkişâfı için kabûl olunmuştur. Hürriyet-i siyâsiyyede hürriyetin hudûdu büyüdükçe mukābilinde o nisbette yüksek vazîfeler zuhûr eder.

"İctimâî hürriyet"lerde keyfiyet ber-aksdir. Hürriyet-i ictimâiyye mutlakā bir ehliyet, bir istihkāk, bir vazîfe netîcesinde bizâtihî husûle gelir. Vazîfe-i ictimâiyye hürriyet-i ictimâiyyeyi tevlîd ve müsbet vecheler dâhilinde inkişâfını te'mîn eder. İctimâî vazîfeler tekemmül ettikçe hürriyetin sâhası genişler.

Bu i'tibâr ile milletlerin hayâtında âmil olan en kuvvetli bir esâs, hürriyet-i siyâsiyye değil, hürriyet-i ictimâiyyedir. Çünkü hürriyet-i ictimâiyyenin mevcûdiyeti hürriyet-i siyâsiyye için yegâne bir mesned teşkîl eder. Şimdi bu hürriyetin hudûd ve şurûtunu ve te'sîrâtını tedkīk edelim. Hayât-ı ictimâiyye ma'şerî bir hayâttır. Hayât-ı ferdiyye bu câmianın tahtında müstetir bulunur. İnsan münferid ve diğer insanlardan ayrı bulundukça umûmî birtakım vecâib ve zarûretler hissetmeyebilir. Fakat temâs başladıkça münâsebet-i şahsiyye birtakım mütekābil vaz'iyetler ihdâs eder. Kuvânın teksîfine muhtâc işlerde teşrîk-i mesâî edebilmek için hüsn-i muâşeret, yahud düşmanlardan tahaffuz için müdâfaa gibi husûsâtta ibtidâî eşkâli görülen mütekābil hukūk ve vezâifin medenî hey'et-i ictimâiyyeler arasında muhtelif safahât ve tecelliyâtı bir emr-i tabîîdir.

Hayât-ı ictimâiyye menfaat-i umûmiyyeyi istihdâf ettiği gibi, "hürriyet-i ictimâiyye" de hürriyet-i umûmiyyeyi istihdâf eder. Umûmiyet içindeki husûsiyetin vicdân-ı âmmeye mugāyir intıbââtını ta'dîl ve teskîn için menfaat-i umûmiyye nâmına husûsî ve ictimâî hürriyetlerin tahdîdi zarûreti hâsıl olur. Bir milletin hürriyet-i ictimâiyyesi a'zâ-yı ferdiyyesi arasındaki râbıtaların inhilâlden masûn bulunması şartıyla ve mutlakā iktisâb edilmiş bir ehliyetle inkişâf eder.

Hey'et-i ictimâiyyenin râbıtalarını parçalayan, umûmî hürriyetin fefkına çıkmak isteyen şahsî taşkınlıklar cem'iyette bir nevi' esâret vücûda getirir ki, bu da "esâret-i rûhiyye"dir. Muhîtin kuyûd ve tahdîdâtından kurtulmak, cem'iyetin hâricine çıkmak isteyen kimseler gayr-i ihtiyârî olarak nefislerinin, muhîtin ve tereddiyâtın dâire-i te'sîrâtına dâhil olurlar. Hey'et-i ictimâiyyeyi zinde bir hâlde yaşatan ahlâkī, hukūkī esâsâtı baltalamak isteyenler tedrîcen hürriyetlerini maddeten ve ma'nen zâyi' etmeye mahkûmdurlar.

Zîrâ hürriyet desâtîri menfaat-i umûmiyye ile müteârız bir vaz'iyet gösterdikçe, ifrât ile tefrît beyninde hadd-i mutavassıt ve mükemmel olan hâl-i i'tidâli ihrâz etmedikçe muhâfaza edilemez. Muhâfaza edilemeyince de maddî ve ma'nevî esâret derhâl kendini gösterir.

Mâddî esâretler ale'l-ekser milletlerin heyecânı ve ihrâz-ı istiklâliyle parçalanır, idâme-i mevcûdiyyet edemez. Yalnız ma'nevî esâretler mühliktir. Bir milletin baştan

başa hâlet-i rûhiyyesi, zihniyeti, şerâit-ı muzırra-i ictimâiyyesi ta'dîl ve tebdîl edilmelidir ki, hürriyet-i ictimâiyyenin istirdâdı mümkün olabilsin.

[244] Ulûm-ı hukūkıyye ve ictimâiyye hürriyet mefhûmları hakkında îzâhına çalıştığımız esâsâtı tesbît ettiği gibi bütün cihân-ı medeniyyete hâkim olan fikir de budur. Hayâtını ilim ve fennin îcâbâtına tevfîk etmek isteyen her millet bugün hürriyetten ancak bu ma'nâyı anlıyor. Hâl böyle iken her şeyimizi Garb'a uydurmak, medeniyet-i Garbiyyenin ma'kūl, gayr-i ma'kūl kâffe-i tecelliyâtını gayr-i şuûrî bir sûrette tatbîk ve taklîd etmek isteyenler acaba hürriyet kelimesinden ne anlıyorlar? Amerikalı terbiye mütehassısının beyânâtı bu müşkilimizi halletmiş gibidir. Mûmâ-ileyh; "Türkiye'nin bir dostu ve onun terakkī ve teâlîsinin en büyük hayr-hâhı olduğumdan ne benim ve ne diğer memleketlerin terbiye metodlarını taklîd etmek tehlikesine karşı müteyakkız bulunmasını tenbîh ve tavsiye ederim. Usûl-i ta'lîm ve terbiye bir memleketin arzû ve tecrübelerine göre inkişâf etmeli ve halkın ihtiyâc-ı hakīkīlerine tevâfuk etmelidir." diyor. Vâkıâ bu beyânât içinde sarâhaten hürriyetten bahs edilmiyorsa da her ehliyetin, her istihkākın yegâne vâlidi olan terbiye mes'elesinin hürriyet mefhûmlarından hâric olduğunu tasavvur etmek gülünç olur. Mûmâ-ileyh açıkça diyor ki: "Tiyatroculuktaki (yani âfâkıyâttaki) isti'dâdınızı gördüm. İlim ve irfânda da aynı kābiliyeti göstermenizi temennî ederim." Bu iki beyânât karşılaştırılırsa mes'ele sühûletle tavazzuh eder. Îzâh edilmek istenilen hakīkat "müsbet sâhalarda ilmî, ictimâî yollarımızın tamâmıyla yanlış intihâb olunduğundan, menfî sâhalarda ise gayr-i müsmir bir taklîdin hey'et-i ictimâiyyemize zarardan başka bir şey te'mîn edemeyeceğinden" ibârettir.

Demek ki; hislerimiz, fikirlerimiz, yollarımız üzerinde şâyân-ı teessüf bir galat-ı rü'yet, galat-ı his hâkim bulunuyor. Âsâr ve tezâhürâtıyla anlaşılıyor ki, bu yanlış rü'yet hürriyet mefhûmu hakkında da bi-tamâmihâ vâki' ve vâriddir.

Ahmed Cevdet Bey başmakālesinde bu noktayı işâret ederek; "Hürriyeti hüsn-i isti'mâl etmeyi bilmiyoruz. Hürriyet sâyesinde insan kuvâ-yı akliyyesini meşrû' emellere sarf etmek lâzım gelirken biz, herkesin re'yü'l-ayn gördüğü vech ile kuvâ-yı ma'neviyyemizi tahrîb, haysiyet-i nefsiyyemizi tahkīr ediyoruz. Ne an'ane, ne ahlâk-ı milliyye, ne terbiye-i âileden cüz'î bir zaman zarfında bir şey kalmadı. Bu kadar az bir müddet zarfında bu kadar mahrûmiyete akıl ermez, bu bir zihin sapıtmasından başka bir şey değildir." diye acı acı şikâyet ediyor.

Bugünkü hürriyet telâkkīlerinin vicdânî, ahlâkī, edebî sâhalardaki aks-i te'sîrâtına bakıp da en mübeccel bir düstûr-ı esâsînin nasıl olup da tanınmaz bir hâle geldiğine hayret etmemek mümkün değildir. "Hürriyet-i vicdân" diyoruz. Vicdânın doğru yolu taharrîde her türlü te'sîrâttan âzâde bulunması ve hiç kimsenin diğerinin vicdânına müdâhale etmemesi ma'nâsına gelen bu mefhûm, tatbîkāt sâhasında taharrî-i hakīkat vâdîsinde değil, belki nefsânî, muhterisâne emellerin tatmîninde hiçbir esâs-ı vicdânî ve ahlâkīye ittibâ' etmemek ve başka türlü düşünen her fikri, her esâsı hakāret ve istihzâ ile görmek ma'nâsını ifâde etmektedir. Hürriyet-i vicdâniyyede mukaddesâta hakāret var mıdır? Her fikre hürmet göstermek, fikri yine daha ma'kūl sâbit fikirlerle karşılamak vicdânî hürriyetin en ibtidâî kāidesini teşkîl eylediği hâlde mukaddesâta karşı her gün devâm eden taarruzât ve istihzâları hangi esâs-ı medenîye atf etmek imkânı mevcûddur?

"Hürriyet-i matbûât" diyoruz. Bundan maksad hey'et-i ictimâiyyenin meşrû' olan hukūkunun, an'anât-ı miliyyenin, şeâir-i ahlâkıyyenin, esâsât-ı ictimâiyyenin, hürriyet ve masûniyet-i şahsiyyenin, menfaat-i umûmiyyenin müdâfaasıdır. Hâlbuki, maatteessüf serbestî-i matbûâttan şahsî menfaat te'mînine çalışılmakta olduğu görülüyor. Serbestî-i matbûât her türlü kuyûd-ı ictimâiyyeden vâreste zihniyetle gazete sürümü için ahlâk-ı milliyyeyi, mümeyyizât-ı mahsûsamızı baltalamak için değildir. Halkı en açık ve kirli ma'nâsıyla fuhuşa sevk eden, sadâkat-i âileyi belâhet gösteren, an'anât-ı milliyyeyi Kurûn-ı Vustâî esâslar, şeâir-i İslâmiyyeyi ibtidâî hurâfeler addeden, ahlâka, âile râbıtalarına, mukaddesât-ı vicdâniyyeye hücûm eden, her gün resimlerle, sütûn sütûn yazılarla mizâhî, ciddî şekillerde taarruz eden bir serbestî-i matbûâta dünyanın hangi medeniyet köşesinde tesâdüf olunabilir? Dünyanın her tarafında hissiyât-ı umûmiyyeyi, kanâat-i umûmiyyeyi rencîde eden, ahlâkı ifsâd eden yazılar netîce-i medeniyyet ve hürriyet addolunmak şöyle dursun, hey'et-i ictimâiyye aleyhine işlenmiş vahîm bir cürüm olarak telâkkī edilir. En müsâmahakâr muharrirleri bile "zinâ edebiyâtı" ta'bîriyle telehhüfe sevk eden yeni moda neşriyât taklîd etmek istediğimiz Garb'ın medeniyet ve kemâlâtı sâhasında rezâlet diye yâd olunuyor.

"Hürriyet-i nisvân" diyoruz. Kadınlığın şer'an, örfen ve ilmen müemmen olan hukūk-ı meşrûasını, vezâif-i âliyye-i esâsiyyesinden ma'dûd olan âile sadâkat ve revâbıtı dâhilinde nâil-i kemâl ve inkişâf olmasını, mâder-i vatan vasfını hâiz tekemmülât-ı rûhiyye ve fi'liyyeyi hâiz bulunmasından ibâret olan hürriyet-i nisvân, mecrâ-yı tabîî ve mantıkīsinden aykırı bir fikirle kadının ismet ve

hicâbdan sıyrılması, vezâif-i asliyyesini terk ederek yaratılışı, mukāvemeti i'tibârıyle aslâ başaramayacağı işlerle iştigāli, hey'et-i ictimâiyyenin temelini teşkîl eden âile sadâkat ve inzibâtından kurtularak hissine, zevkine hoş gelen her şeyi yapabilmesi şeklinde gösteriliyor. Hâlbuki medenî vasfıyla ortaya çıkan herhangi millet **[245]** âile kadınının muhâfaza-i ismetini umde, esâs ittihâz etmiştir. Medeniyetin husûle getirdiği servet ve refâh netîcesinde hâsıl olan sefâhetin sukūt ettirdiği bir kısım kadınlığı âile muhîtinden uzaklaştırmakla Garb hey'et-i ictimâiyyeleri menfaat-i umûmiyye mülâhazâtına ittibâ' etmektedirler. Avrupa'da değil âile kızlarının, tanınmış âilelerin dul ve serbest kadınlarının bile devâm etmedikleri umûmî dans salonlarında sâhte medeniyet taklîdciliği uğrunda küçülen zavallıları nefretten ziyâde merhametle yâd etmelidir. Çünkü müdhiş bir dalâletin kurbânıdırlar. Bu hâle Avrupa'dan da, Amerika'dan da dermeyân edilecek mutâlâa teessüfden ibârettir.

"Hürriyet-i şahsiyye" diyoruz. Hey'et-i ictimâiyye dâhilinde mütekābil hukūk ve vezâife istinâd eden tekemmülât-ı şahsiyyenin menâfi'-i umûmiyye mülâhazâtıyla tahdîd edilen kuvve-i te'yîdiyyesinden ibâret olan hürriyet-i şahsiyye, sanki efrâd yaşadığı muhîtin esâsâtına tâbi' değilmiş gibi hissiyât-ı umûmiyyeye, ahlâk-ı milliyyeye ehemmiyet vermemek sûretiyle her istenilen fi'lin istenilen şekilde yapılabilmesini zâmin bir hak zannolunuyor. Pey-revi olduğumuz Garb'da efrâdın hürriyeti hey'et-i ictimâiyyenin ahlâkī, hissî, i'tikādî mebde'leriyle mahdûddur. Hiç kimse hayât-ı umûmiyyenin fefkıne çıkıp onunla istihzâ edemez. Hiçbir ferd "Hürriyetim var" diye menfaat-i umûmîyye ile teâruz teşkîl eden ef'âle tasaddî edemez…

En nihâyet bu hürriyetlerin hey'et-i mecmûasına "hürriyet-i ictimâiyye" nâmını veriyoruz. Hürriyet-i ictimâiyye, hey'et-i ictimâiyyenin umûmî vechelerinde ta'kīb eyledikleri tarîk-ı tekâmülün serbestçe kat' olunabilmesini kâfil bir küldür. Yoksa râbıta-i ictimâiyyeyi zîr ü zeber eden, âile temelini yıkan, ahlâk-ı umûmiyyeyi öldüren nefsânî yollara "hürriyet-i ictimâiyye" değil, "dalâlet-i ictimâiyye" nâmı verilir.

Hürriyet-i ictimâiyye; tekâmül-i ictimâî, tesânüd-i ictimâî, refâh-ı ictimâî demektir. Tezâhürâtında yalnız fazîleti gösterir. Tecelliyâtında fezâhati gösteren eşkâl-i ictimâiyye ise levsiyât-ı ictimâiyyedir. İşte muhtelif hürriyetlerin sû'-i isti'mâli, yanlış tefehhümü ve yanlış tatbîkı netîcesinde husûle gelen vaz'iyet "esâret-i ictimâiyye" ve efrâda taalluku i'tibârıyle "esâret-i rûhiyye"dir. Muhîtin ahlâkī, i'tikādî râbıtalarını gayr-i kābil-i tahammül bir esâret telâkkī edenler ta'kīb ettikleri meslek netîcesi nefislerinin, ihtirâslarının, levsiyâtın, tereddiyâtın âzâd kabûl etmez esîri olmuşlardır. Âile muhîtini esâret olarak kabûl eden kadınlar bugün barlarda, danslarda ancak hevesâtlarının esîridirler. Kendi vech-i millîsini unutarak Garb'ın mülevvesâtını taklîde uğraşanlar bî-şuûr bir esîrden başka bir şey addolunamazlar.

İşte Garb mukallidliğinin bünye-i milliyyede açtığı derin yaralar, muhterem ve mukaddes hürriyet mefhûmlarını bile vaz'-ı aslîsinden çıkarmış, hey'et-i ictimâiyyemizin râbıtalarını baştan başa baltalamıştır.

Hür olarak doğan, Cenâb-ı Hakk'tan başka kimseye kulluk etmeyen, menfaat-i umûmiyye ve ahlâktan başka hiçbir kayd ü şart kabûl etmeyen hürriyet-i İslâmiyyenin herkese nâ-mütenâhî bir sâha-i tekâmül bahşeden büyüklüğü muvâcehesinde bu felâket uçurumuna yuvarlanmak ne elîm bir şeydir.

Elimizde bî-hadd ü hesâb vâsıta-i refâh, harîmimizde en yüksek ve emsâlsiz bir medeniyet mevcûd iken fazîletten, tekâmülden mahrûmiyete müntehî bir yolda sebât en hafîf ma'nâsıyla belâhettir.

Bugün mübtelâ olduğumuz "taklîdcilikle müterâfık esâret-i rûhiyye maraz-ı vahîminin evvel-emirde derhâl men'-i sirâyetine muktezî tedâbîr-i ictimâiyyeyi ittihâz etmek, diğer tarafdan da hastalığı fazîlet ve ahlâk ve bilhâssa ma'neviyât serumuyla tedâvîye başlamak zarûreti bir hayât-memât mes'elesi teşkîl etmektedir. Zîrâ sunûf-ı ictimâiyyemiz arasında ictimâî fevzâlara temâyül gittikçe ziyâdeleşmekte, ahlâk gevşemektedir. Her ne kadar bünye-i milliyye ekseriyeti i'tibârıyle lehü'l-hamd bu felâketten masûn bulunmakta ise de menfî fezâyıhın bit-tecrübe müsbet olan kuvvetli sirâyeti hasebiyle bu muâfiyetin uzun müddet devâm edebilmesine imkân yoktur. Üzüm üzüme baka baka kararır, darb-ı meseli müeddâsınca fezâyıhın sirâyeti emr-i vâki' addolunabilir.

Binâenaleyh hars-ı millîmizi, esâsâtımızı, ictimâiyâtımızı vücûda uymayan hazır elbiseler gibi taklîdcilikten kurtarmak, Amerikalı terbiye mütehassısının söylediği gibi, hissiyât ve muhît-i millî dâhilinde terakkī ve teceddüdün istihsâline çalışmak ve hey'et-i ictimâiyyenin temâyülât-ı rûhiyyesi dâhilinde hareket eylemek ihtiyâcından vâreste kalamayız… Çünkü görür bir göz, düşünür bir kafa, hisseder bir vicdân vahâmet-i ictimâiyyemizi inkâr edemez. İnkâr edemeyince de yegâne çâre-i istihlâs olan esâsât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyemize tevessülden başka çıkar yol olmadığına elbette kāni' olur. Bugünkü vaz'iyetimizde bütün dünyanın ictimâiyât ve terbiye mütehassıslarını bir araya toplasak hakkımızda verecekleri hüküm; "Terakkī ve tekâmül için hars-ı millî dâhilinde harekete mecbûrsunuz. Aksi takdirde infisâha mahkûmsunuz!"dan ibârettir.

Hasan Hikmet

[246]

Fransa'da MÜHİM BİR DÎN MES'ELESİ

Asrî müceddid olduklarını iddiâ edip durdukları hâlde bütün müceddidlikleri Fransız İhtilâl-i Kebîri'nin doğurduğu Fransa'yı körü körüne taklîdden ibâret olan Garbcılarımızı bi-hakkın düşünmeye sevk edecek ve onların olmuş bitmiş telâkkī ettikleri birçok mesâilin, birçok fikirlerin hâlâ Garb âleminde birçok mücâdelât ve münâzaâta sebebiyet verdiğini gösterecek hâdisât dâimâ tevâlî etmektedir. Bu hâdisâtın en mühimmi Fransa'da pek mühim mesâil-i dâhiliyye meyânına giren dîn mes'elesidir. Fransa'nın takrîben elli sene mâtem-i zıyâ'ıyla dil-hûn ve nihâyet istirdâd ve anavatana ilhâkıyla dil-şâd olduğu Alsace-Lorraine vilâyetlerinde o kadar mühim bir dîn mes'elesi tahaddüs etmiştir ki, bugünkü Fransa kabinesinin karşılaşacağı, en nâzik ve en çetin mesâil meyânına girmiştir. Alsace-Lorraine vilâyetlerinin Fransa tarafından istirdâdı hayât-ı beynelmilelde pek tehlikeli bir âmili ortadan kaldırmakla beraber hâl-i hâzırda dâhilî bir ehemmiyeti hâiz diğer bir mes'eleyi meydâna çıkarmıştır. Çünkü Fransa Alsace-Lorraine arâzîsini istirdâd etmekle beraber orada istikrâr eden Alman kavânînini, Alman idâresini tebdîl ve vilâyât-ı müstahlâsa ile anavatan arasındaki vahdeti te'mîn etmiş bulunuyor. Fransa'nın bu vahdeti te'mîn uğrunda şimdiye kadar vukū' bulan mesâîsi müntic-i muvaffakıyyet oldu ve tarafeynin hüsn-i niyyeti müşkilâtı izâleye yardım ettiyse de dîn mesâilini tesviye etmek teşebbüsünden tahaddüs eden müşkilât gayr-i kābil-i inkâr bir ciddiyet kesb etmiştir.

Alsace-Lorraine halkı Fransa'nın mütebâkī halkından mütemâyiz bir hâlde bulunuyorlar. Çok dîndâr olan Alsace-Lorraine halkı rûhânî sınıfa karşı perverde ettiği hürmet ve muhabbeti idâme ve ricâl-i dînin irşâdâtına tevfîk-ı hareket etmektedir. Binâenaleyh Alman idâresi altında bile bu bu havâlîde "maârif ve dîn" sûret-i kat'iyyede gayr-i kābil-i tefrîk bir hâlde yaşamıştır.

Alman boyunduruğundan kurtulan Alsacelılar bu vâdîde herhangi bir tebeddülün vukū'unu arzû etmiyorlar. Hâlbuki Fransız hükûmeti de bütün Fransa'da vahdet-i teşrîiyyeyi te'mîn etmek için her türlü mesâî ve teşebbüsâtta bulunuyor ve Alsace-Lorraine'de ta'kīb edeceği siyâsetin esâsı budur. Nitekim Fransız Başvekîli Mösyö Herriot'nun geçen 17 Haziran'da Fransız Meclis-i Meb'ûsânı'nda îrâd ettiği nutukta bu cihet tasrîh edilmişti.

Hâl-i hâzırda Fransız kavânînî ile arâzî-i müstahlâsa kavânînî arasında birçok ihtilâflar bulunmakla beraber en büyük ve en esâslı ihtilâf, arâzî-i müstahlâsadaki kilisenin vaz'iyeti ile asıl Fransa'daki kilisenin vaz'iyeti arasındaki ihtilâfdır. Fransa'da kilise devletten tamâmıyla tefrîk edilmiştir. Hâlbuki Alsace-Lorraine'de vaz'iyet bunun aksinedir. 18 sene mukaddem ısdâr olunan "tefrîk kānûnu"nun tatbîkinden beri rûhânîlik aleyhdârlığı bütün Fransa'yı kaplamıştır. Bu "tefrîk kānûnu" bir darbede ricâl-i dînin fa'âliyetlerini kilise dâhiline hasr etmişti. Devlet tarafından ricâl-i dîne verilen maâşlar ilgā edilmiş, kilisenin emlâki ile devletin emlâki yekdiğerinden tefrîk olunmuştu. Ekseriyetle hâsıl olduğu vechile devlet emlâki meyânına giren kiliseler için ricâl-i dîn tarafından isti'mâl mukābilinde devlete kirâ i'tâsı îcâb etti. Nihâyet ve her şeyden fazla bütün mekâtib-i resmiyye "sekülarize", yani dînden tecrîd edilmiş ve maârif programından dîn tedrîsi kaldırılmıştı. Hâl-i hâzırda Fransa'da "dîn"e karşı derin bir lâkaydî gösterildikten başka rûhânî ve cismânî mesâil arasında tekevvün eden uçurumun idâmesine çalışılmaktadır.

Alsace-Lorraine'e gelince; orada vaz'iyet tamâmıyla aksinedir. Almanya bu havâlîye hâkim iken dîn işlerine müdâhale etmemiş ve binâenaleyh vaz'iyet 1870'den evvelki hâli üzere kalmıştır.

Alsace-Lorraine'de kuvvetli bir teşkîlât-ı dîniyye vardır. Bu teşkîlât-ı dîniyyeyi elde tutan ruhbân, irşâd-ı rûhânîden başka işlerle de meşgüldürler. Mektep müdürleri, muallimleri, gazete muharrirleri ve sermuharrirleri, hükûmet me'mûrları bunlardandır. Ve bunlar herkesin ve her râhibin der-uhde edebileceği her işi der-uhde etmektedirler. Binâenaleyh nüfûzları pek azîmdir.

Bu havâlîde yüzde yetmişbeş derecesinde bir ekseriyet teşkîl eden katolikler ile ahâlînin mütebâkīsi olan protestanlar ve Yahûdîler Fransa'nın dîne karşı ta'kīb etmekte olduğu siyâsete muhâlefet ediyorlar. Son intihâbâtta bu havâlîden intihâb olunan yirmidört meb'ûsdan yirmibiri dîne karşı ta'kīb olunacak siyâseti kemâl-i şiddetle protesto etmişlerdir. Fakat Fransız hükûmetinin tarafdârı olan meb'ûslar Alsace-Lorraine'e bütün Fransa'da mer'î olan esâsâtı tatbîk etmek zamanının hulûl ettiğine kāni'dirler. Vilâyât-ı müstahlâsa ahâlîsi de ekseriyetin fikrini kabûl etmek mecbûriyetinde olduklarını i'tirâf ediyorlarsa da dînin devletten ve maârifden tefrîkına karşı büyük bir muhâlefet perverde ediyorlar.

[247] Hâl-i hâzırda vaz'iyet bu merkezdedir. Buna karşı nasıl bir çâre-i hâl bulunacağı merâk ile beklenilmeye sezâdır.

⁂

Times'dan aldığımız bu ma'lûmât bugün Fransa'nın yeniden bir dîn ve devlet mücâdelesi karşısında bulunduğunu göstermektedir. Alsace-Lorraine'in Fransa'ya

avdet etmesi, Fransa'nın Alsace-Lorraine'i istirdâd için yardım/yarım asır perverde ettiği tahassürü müteâkıb iki hicrân-zedenin âgūş be-âgūş sarıldıkları zaman arada böyle derin ve soğutucu bir ihtilâfın tahaddüsü kim bilir neye müncer olacak, fikirlerde ne acı izler bırakacak, kalblerde ne müdhiş cerîhalar açacak, bilhâssa Alsace-Lorrainelilerde ne mü'lim aksü'l-amellere sebebiyet verecektir! Şübhe yoktur ki Fransızlar Alsace-Lorraine'de Fransız kavânîninin kâffesini tatbîka çalışacaklar ve bu sûretle vahdet-i teşrîiyyeyi tahakkuk ettireceklerdir. Fakat bunun netîcesi dîn ve devlet arasında, belki Alsace-Lorraine muhîtini aşarak bütün Fransa'da akisler yapacak, uyuyan birçok avâmili uyandıracak bir mücâdelenin zuhûrudur.

Bu gibi mücâdelelerin hayât-ı milliyyede tevlîd edeceği sarsıntılar, vücûda getireceği rahneler, mevzû'-ı bahs edilmeye bile şâyân olmayacak derecede âşikârdır. Fransa'nın bünyesi bu gibi tezelzüllere belki mütehammildir. Şu kadar var ki, bizim müceddidlerimiz Fransız üstâdlarının yoluna sülûk ettiklerinden ve onların mahsûl-i tecrübesi ve hayât-ı milliyyelerinin mevlûdu olan fikirleri aynen kabûl etmekle teceddüd yoluna girilmiş olacağını zannettiklerinden bizim sahne-i hayâtımızda da bu gibi mücâdelelerin vukū'una sebebiyet veriyorlar. Hâlbuki Fransız bünyesine, Fransız târîhine, Fransız hayâtına, Fransız muhîtine, elhâsıl Fransızlığın bütün secâyâ ve anâsırına göre düşünülen ve tatbîk edilen tedâbîr ile bizim bünyemize tevâfuk edecek tedâbîr arasında esâslı bir fark olmak lâzım gelir. Fransızlığın ayaklarını dolaştıran, rûhunun inkişâfına mâni' olan esbâb ile bizim seyr-i terakkīmizi ta'vîk eden, rûhumuzu uyuşturan esbâb aynı değildir. Hakīkī esbâb-ı inhitâtımızı bularak onlarla mücâdele etmekle teceddüd tarîkine girmek mümkün olacağı düşünülecek ve bir esâs-ı kavîm olarak kabûl edilecek olursa o zaman esbâb-ı inhitât oldukları kat'iyyen taayyün etmeyen ve hiçbir kimse tarafından öyle oldukları isbât edilmeyen esâsât ve müessesât ile mücâdelenin, inhitâtı ancak tezyîd ve sarf edilen fa'âliyetleri heder etmekten başka bir netîce vermeyeceği muhakkaktır.

MÜSLÜMANLIK ARAB HARSI MIDIR?

Maârif Vekîlinin İlme ve Târîhe Mugâyir Yanlış Telkīnâtı

Geçen hafta zarfında Ankara'da akd-i ictimâ' eden muallimler kongresinde Maârif Vekîli Vâsıf Bey tannân bir nutuk îrâd ederek Türkiye Cumhûriyeti'nin muallimlerine ta'lîm ve terbiyede ta'kīb edecekleri istikāmete dâir telkīnâtta bulundu. Vâsıf Bey tarafından îrâd olunan âhenkdâr ve müheyyic nutkun hulâsatü'l-hulâsası şimdiye kadar "Türk'ün bütün harsını, hüviyet-i asliyyesini teşkîl eden millî hissiyâtını, millî varlığını unutturarak Arab harsını, Arab medeniyetini hâkim kılmak gāye ve esâsının ta'kīb" edildiğini beyân etmektir.

Vâsıf Bey tarafından kongrede îrâd olunan nutkun mihveri işte bu fikirdir… Bu fikri biraz tahlîl etmek, onun tamâmıyla yanlış bir fikir olduğunu isbât etmek, zerre kadar bir kıymet-i ilmiyyeyi hâiz olmadığını ve maârif vekîlinin Türk muallimlerine yanlış telkīnâtta bulunduğunu isbât etmek isteriz.

Bir kere Türk'ün Arab'la temâsı ve bu temâs netîcesinde Türk'e intikāl eden târîhî yâdigârların neden ibâret olduğu hiçbir kimsenin mechûlü değildir. Arab'ın Türk ile temâsı netîcesinde Türk müslüman olmuş ve Müslümanlık'ta sâbit-kadem kalmıştır. Vâsıf Bey'in Türk'ü ezen Arab harsını, Arab medeniyetini mevzû'-ı bahs etmesine mebnî, maksadı sarâhatle ifâde eden kelimeler kullanmamasına rağmen, ne demek istediği, Türk'ün harsını ve hüviyet-i asliyyesini tazyîk eden avâmil olarak gösterilmek istenilen şeyin ne olduğu anlaşılmaktadır. İşte Vâsıf Bey'in en büyük hatâsı buradadır. Vâsıf Bey'in bu iddiâsı tedkīkāt-ı ilmiyye ve târîhiyyesinin noksanına, Türk'ün rûhunu ve hüviyet-i asliyyesini anlayamamasına delâlet ediyor.

Vâsıf Bey şu noktadan gaflet ediyor ki; herhangi bir dîn, arasında intişâr ettiği kavmin rûhuna uygun gelmezse o kavim arasında pâyidâr olamaz. Bilakis herhangi kavim arasında intişâr etmiş olan bir dîn, gird-bâd-ı a'sâra rağmen pâyidâr kalmışsa bu hâl, dînin tamâmıyla o kavmin rûhuna uygun olduğunun en bâriz bir delîlidir. Çünkü mukaddes ve zenîm, helâl ve harâm gibi birtakım i'tikādât ve ahkâm vaz' ve te'sîs eden dîn, millî rûha uygun olmadıkça hakk-ı intişâr ve istimrârı da olamaz. Lâkin dîn herhangi bir kavim arasında münteşir ve müstemir bulunuyorsa hükm etmelidir ki, o dîn bu kavmin rûhuna tevâfuk etmiştir. Binâenaleyh o kavmin fıtrî dînidir.

Bu hakīkat pek bedîhî iken Müslümanlığa "Arab harsı", "Arab **[248]** medeniyeti" gibi isimler takmaya kalkışmak kadar ilme ve târîhe karşı bir hakāret olamaz. Bir kere Türk'ün rûhuyla Müslümanlık arasında tezâd değil, sıkı bir âhenk ve vifâk vardır.

Târîh gösteriyor ki Müslümanlık Arabistan'da doğmuş olduğu hâlde huzemâtına müştâk vicdânları Türkistan'da bulmuştur.

Türkler İslâmiyet'i vicdânlarının asırlarca özlediği bir ma'şûka gibi istikbâl etmiş, bugüne kadar da bu telâkkīde devâm eylemişlerdir.

Turan'ın vâsi' yaylaları, pâyânsız stepleri, berrâk ve yıldızlı geceleri, Altın Dağları'nın muazzam şâhikaları,

geçitsiz ormanları asırlardan beri Türkün rûhuna ulvî ve hafî sânihalar tertîl ediyor, onu hilkatin huzûr-ı azametinde aşk-ı ubûdiyyetle titretiyor, kendisinde derin bir meyl-i vahdet uyandırıyordu.

Türkler, ne Buda mezhebinin uyuşturucu âyînlerine, ne âteşperestliğin sünâiyet telkîn eden an'anelerine, ne de şamanîlerin ibtidâî efsûnlarına rabt-ı kalb edemiyorlardı. Bilakis, rûhlarına azamet, kanlarına cevelân, nefislerine şehâmet ve haşmet, muhîtlerinin yüksek ilhâmâtına şiddet verecek bir dîn arıyorlardı.

Türk maddî düşünüyor, maddî yaşıyor, ömrünü harb u cidâl meydanlarında geçiriyordu. Bir "sümenat"ın kapısı önünde boynunu bükerek miskînâne günlerce beklemek, bir âteşgede"nin duvarları dibinde zelîlâne aylarca inlemek, bir Hindlinin, bir İranlının yapabileceği bir işti. Fakat en büyük zevki çöllerde, ovalarda, at üstünde dolaşmaktan, sedd-i râhı olmak isteyenlerle çarpışmaktan ibâret olan Türk, vecd ü istiğrâk hayâtından bir şey anlamıyordu.

Hind'de, İran'da tabîatin avâtıf-ı bî-pâyânı içine gark olan insanlar, çarpışmadan, çalışmadan geçinebiliyorlardı. Fakat Orta Asya steplerinde yaşayan halk, ölmemek için didinmeye, koşmaya, çarpışmaya mecbûr idi.

Türk rûhu zengin ve mu'tedil iklîmlerin ustûreler doğuran telkînâtına bîgâne idi. O, istiyordu ki, dîni de vatanının semâsı kadar berrâk, hayâtının güzârişi nisbetinde sâde, yaylasının yüksekliği kadar bülend olsun!

Semâ-peyvest dağlar, pâyânsız ovalar, nihâyetsiz çöller, gecelerin samt u sükûnu içinde parıldayan uzak yıldızlar, Türkün rûhunda gizli hisler uyandırmışlardı. Türk, fikrini yükseltecek, kuvvetli damarlarında koşan kana şedîd bir cevelân verecek, dinç ve gürbüz adalelerini işletecek bir dîn istiyordu.

İslâmiyet Mâverâünnehir ufuklarından lemeâna başlayında Türk rûhunu tatmîn edecek huzmeleri tanımış, özlediği ma'şûka-i vicdânı bulmuştu. Hicret'in 94'üncü senesinde Buhâra'da ilk câmi' inşâ olunduğu zaman, Türk kalbinin âbide-i îmânı rekz edilmiş oldu. Türkler, fevc fevc dâire-i İslâm'a girmeye başladılar. Hicret'in 349-350 târîhinde idi ki üç milyonu mütecâviz Türk Salur Han ile beraber bir gün içinde dâire-i İslâm'a girdiler.

Gerçi ilk zamanlarda, İslâmiyet Mâverâünnehir'de az-çok mukāvemet görmüştü, fakat bunun sebebi Emevî kumandanlarından bazılarının şiddetli hareketleri idi.

Fakat, vaktâ ki Türkler İslâmiyet'te hâkim ve mahkûm unsurlar olamayacağını anladılar, vaktâ ki dîn neşrini cizye tahsîline tercîh eden kumandanlar gönderildi, o günden i'tibâren Türkler büyük bir şevkle âgūş-ı İslâm'a atılmaya başladılar. Hattâ Türkistan'da, neşr-i dîn vazîfesi, daha evvel İslâm'ı kabûl etmiş olan Türk ümerâsı tarafından der-uhde edildi. Bin-nisbe pek az zaman zarfında Türklerin hemen kâffesi Dîn-i İslâm'a girmiş oldular.

Çünkü İslâmiyet, Türkün rûhuna mûnis, hem de uygun gelmişti. Türk, Dîn-i Ahmedî'de, vicdân-ı millîsini inkişâf ettirecek esâslar görmüş, örf-i millîsini müeyyed nusûs bulmuştu.

Türkün rûhu vahdetçi, teşkîlâtı velâyet-i âmme esâsına müstenid idi. İslâmiyet de aynı usûlü ta'lîm ediyordu. Türk "il"ci idi. Müslümanlık da vahdet-i ümmeti emr ediyordu.

Türk fıtraten asker idi. Müslümanlık da cihâdı esâsât-ı dîniyye sırasına idhâl etmişti. Türk tab'an civânmerd, bîkeslere karşı müşfik ve lûtufkâr idi. İslâmiyet de zekâtı erkân-ı dînden sayıyordu.

Hulâsa Türk fıtrî dînini İslâmiyet'te bulmuş, İslâmiyet de Türkün ihtiyâcât-ı rûhiyyesini tatmîn etmiş, onu birden bire yükseltmiş, târîhin en ihtişâmlı sahîfelerinde ona bir mevki'-i mümtâz kazandırmıştır.

İslâmiyet'in, Arab rûhunun mevlûdu ve Arablara mahsûs bir dîn, yani Arab harsı ve Arab medeniyetinin mahsûlü olduğu iddiâsı kadar ma'nâsız ve esâssız bir da'vâ olamaz. Arab örfleriyle İslâmiyet prensiplerini karşılaştırmış olanlar arasında böyle bir iddiâda bulunacak bir ferd çıkamaz. Fakat, her ikisinden de bî-haber olanlar, ağızlarına geleni söyleyebilirler.

Arabların millî rûhları aşîretçi idi. Hâlbuki İslâmiyet bu rûha külliyen zıdd olan vahdet esâsını kurmuştur. Târîh gösteriyor ki, **[249]** İslâmiyet'in yüksek mebâdîsi, Arablardaki aşîretçilik rûhuna galebe çaldığı devirlerde, Arablar yekvücûd bir kitle-i âhenîn hâlinde İran içlerine, Afrika çöllerine, Endülüs gülbinlerine kadar sokulmuş, zaferden zafere koşmuş, ilmen, irfânen yükseldikçe yükselmişlerdi.

Fakat, vaktâ ki câhiliye devrinin aşîretçilik rûhu İslâm'ın vahdetçilik ve hükûmetçilik telkînâtına galebe etti, vaktâ ki Arablar maddeten hâkim oldukları İrânîlere rûhen mahkûm oldular, vaktâ ki İran milliyet-perverleri munkarız Sâsâniyân saltanatının iâdesi için İslâmiyet'i İran hurâfâtına boğmak mahâretini gösterebildiler, Suriye, Bizans, Mısır… zihniyeti İslâm necâbetini çürüttü, o günden i'tibâren hakîkī Müslümanlığın Arablarda inkişâf ettirdiği seciyeler, tedrîcen sönmeye yüz tuttu.

İslâmiyet, Arablarda inkişâf ettirdiği asîl seciyeleri, Türklerde de nemâlandırmıştı. Türkler İslâmiyet'in bülend esâslarıyla karşılaştığı zaman bunların asırlardan beri özlediği şeyler olduklarını anladı, hemen âgūş-ı vahdete atıldı.

Türk rûhu hurâfe-dâr bir akîde ile inkişâf edemezdi. O rûh, şehâmete, sâdeliğe, necâbete meftûndu. Türklerin Ehl-i Sünnet Mezhebi'ni kabûl ve müdâfaasını deruhde etmiş olmalarının sebebini bu noktada aramalıdır.

Türkün tab'an dîndâr olmasını bir nakīsa gibi göstermek isteyenler, bu seciyenin cem'iyet revâbıtını te'mîn husûsunda hâiz olduğu ehemmiyeti takdîr edemiyorlar demektir. Evet, Türk tab'an dîndârdır. Rûhuna uygun gelen Dîn-i Mübîn'e son derece rabt-ı kalb eder. Fakat, bir millet için bu hâl, bir nakīsa değil, bir meziyettir. Bu seciyeyi öldürmeye değil, inkişâf ettirmeye çalışmak îcâb eder.

Dîndârlık seciyesi, acaba "Anglosakson" ve "Cermen" ırklarında Türklerden daha az mı kuvvetlidir? İngiliz ve Alman milletlerinin temâyülât-ı rûhiyyeleri, seciyeleri, fazîletkâr i'tiyâdları, an'ane-perestlikleri, âile hayâtları tedkīk edilirse, dîndârlık seciyesinin bunlarda ne kadar kuvvetli ve terbiyetkâr te'sîrâtı hâiz olduğu pek kolay seçilebilir.

İslâmiyet, sâf ve ulvî esâslarıyla Arablar gibi Türkün de necîb seciyelerini terbiye etmiş, fazîletkâr meziyetlerinin inkişâfını te'mîn eylemişti. Gazne, Harezm, Selçuk, Tolun, Ahşid, Dânişmend, Atabek… ve Anadolu Türklerinin ilk devirlerde gösterdikleri ulvî seciyeler, hayretbahş şehâmetler, bülend fazîletler, rûhlarına uygun olan sâf Müslümanlığın eseri olduğunda şübhe yoktur.

Türkün fıtrî dîni İslâmiyet-i hakīkıyyedir. Türk hakīkī İslâmiyet'e merbût kaldıkça, muttasıl teâlî etmiş olduğuna târîhden büyük şâhid aramaya lüzûm var mıdır? Türkü öldüren, sukūt ettiren İslâmiyet değil, İslâmiyet'ten uzaklaşmasıdır.

Zannederiz ki bu satırlar Maârif Vekîli Vâsıf Bey'in muallimîn kongresine yanlış telkīnâtta bulunduğunu isbâtâ kâfîdir. Çok ümîd ederiz ki vekîl bey de tashîh-i fikir eder ve nesl-i âtîyi yetiştirecek muallimlerin yanlış bir yola gitmemesini te'mîn eylerler.

MEDRESELERE DÂİR

Harput Talebe-i Ulûmunun İstirhâmâtı

Harput sahn talebesi tarafından idârehânemize gönderilmiştir:

"18 Nisan 330 târîhinde biz, Harput sahn talebesi Maârif Vekâlet-i Celîlesi'ne şu telgrafı çekmiştik:

"Hâkimiyet-i milliyyemizin timsâl-i bî-misâli olan Büyük Millet Meclisi karârıyla bundan iki sene mukaddem burada sahn medresesi açılmıştı. Lisân-ı ecnebî ile beraber ulûm ve fünûn-ı adîdeyi ihtivâ eden programının terakkīyât-ı asriyyeye muvâfık olduğu dîde-i ibtihâca aks etmekle ihtiyâcât-ı ilmiyye-i milliyyemizi te'mîne kâfî gelen bu meyve-i maârifden zevk-yâb-ı ilm ü edeb olmayı kendimize bir vecîbe-i dîniyye olarak telâkkī eylediğimizden dokuz sınıflı mülgā Dârulhilâfe'yi müteâkıb bu medreseye can atmıştık. Mühim ve münevver gāye gözeterek onbir senelik hayât-ı şebâbımızı fedâ ettiğimiz hâlde şimdi imtihân-ı umûmîye karîb bir zamanda lâğv edilmesi gençliğimizi sarstığından Harb-i Umûmî ve Mücâhede-i Milliyye'nin şedâidinden münbais fakr u zarûret ve sâire gibi mânialar nazar-ı i'tibâra alınarak mukadderât-ı ilmiyyemizin emîn ve parlak bir sâhada tecellîsine delâlet ve inâyet-i irfân-perverîlerinin bî-dirîğ buyurulmasıyla temâdî-i nâlişimize meydan verilmemesi ma'rûzdur."

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'na istinâden maârif vekîli beyin kemâl-i hâhişle müdâvimi bulunduğumuz sahn medresesini sene-i tedrîsiyye içinde lâğv etmesini müteâkıb sâha-i tenvîrden hufre-i zulmete düşen biz bîçârelerin kalblerimizin en derin ve hazîn köşelerinden yükselen feryâdlarımızı, sadâ-yı istimdâdlarımızı bir türlü müşârun-ileyhin sâmia-i adl ü insâfına îsâle muvaffak olamadık. On senelik kıymetdâr devre-i şebâbımızı fedâ ettiğimiz mezkûr müessese-i mukaddesenin seddiyle müntesibîn-i ilmiyyeden olmaktan başka günâhımız olmadığı hâlde bir sürü şübbân-ı memleketin hayât-ı tahsîliyyesine hâtime çekilmek gibi bir haksızlığa kurbân edildik. İkmâl-i tahsîl için tevâlî eden mürâcaatlerimize velev redden olsun bir cevâb alamadık. Ahvâl-i mezkûre vekîl beyin nazar-ı âlîlerince bilâ-sebeb defter-i milletten silindiğimize celî bir delîl ise de dîninin, milletinin, vatanının hizmetinden başka bir vazîfe **[250]** tanımayan bu gençler hiçbir zaman haklarında revâ görülen haksızlığa sabr edemezler. Elbette uğradığımız haksızlığın izâlesi için münâsib vâsıtalarla bağırmaktan geri durmayacağız. Temâdî-i ıztırâbâtımıza meydan verilmemesi vekîl beyefendiden mutazarrıâne niyâz edilmişken istikbâl-i ilmîmiz te'mîn edilmemekle şikâyetimizin uzamasına müsâade buyurulmuş demektir. İşte bâlâdaki telgraf ile gerek vekîl beyefendiye, gerekse muhterem meb'ûslara arz-ı keyfiyyet olundu. Millet hâkimiyetini ihrâz ettiği böyle bir zamanda hakkımızı aramaktan vazgeçmeyeceğimiz tabîî olduğundan âciz kalemimizle derdimize dermân buluncaya kadar matbûât sütûnlarında tazallüm-i hâl etmekten vazgeçmemeye bütün mevcûdiyetimizle azm ettik. Ümîd ederiz ki evliyâ-yı umûr efendilerimiz hâl-i mazlûmânemize merhamet buyurarak hâdim-i dîn olmak isteyen biz zavallı talebe-i ulûmun devâm-ı tahsîlimizi te'mîne himmet buyuracaklardır.

Harput Sahn Talebesi

HİLÂL-i AHMER BALOSU

Bu haftanın en mühim hâdise-i ictimâiyyesi Hilâl-i Ahmer'in Büyükada'da Yat Kulübü'nde verdiği balo ile İs-tanbul'un üç mıntıkasında ellişerden yüzelli müslüman umûmhânesi küşâdı hakkında vilâyetin teşebbüsâtıdır.

Balo hakkında bazı gazeteler takdîrât ve tebrîkâtta bulundular. *Akşam* gazetesi baloda bulunan müslüman kadınlarının ellerinde şampanya şişeleriyle erkekler arasında dolaştıkları vaz'iyetteki resimlerini bile derc etti. Bu gazetenin verdiği tafsîlâta göre bu balo: "Yüksek Türk muhîtindeki nezâhet ve inceliğin tecellîsine yeni bir vesîle olmuş. Bahçede ve salonda sabahlara kadar dans edilmiş. Vapurlar dolusu halk Büyükada'ya taşınmış. Hilâl-i Ahmer bir ihtiyâcı tatmîn etmiş. İkibini mütecâviz erkek, kadın bahçede ve salonda birbirine girift bir hâlde dolaşmış. Hanımların tuvaletleri pek nefîs imiş. Dans mükâfâtını * * * Hanım kazanmış. "Bu Asrın Kadını" tablosu pek ziyâde hoşa gitmiş."

İkdâm gazetesinin verdiği tafsîlâta göre de: "Hanımlar daha gündüzden suare elbiselerini giymişler. Balo gece on birde başlamış, şafak sökünceye kadar devâm etmiş. Beyoğlu'nun nâmdâr terzileri bu balo sâyesinde pek çok paralar kazanmışlar. Siyâh ipek çoraplar, smoking kravatları dehşetli satılmış. Rengârenk iskarpinler gayr-i ihtiyârî bütün erkeklerin nazarlarını kadın ayaklarına temerküz ettirmiş. Hangi kadının ayağı, çorap ve iskarpini baloda birinciliği kazanabileceği hakkında husûsî müsâbakalar küşâd edilmiş. Dört yüzü mütecâviz eşler salon ve bahçenin ortasında mütemâdiyen zıplamış. Büfedeki buzlu meşrûbât harâretin te'sîrlerini biraz teskîn ediyormuş. Bahçedeki büfede oturan iki-üç Şark güzeli füsûnkâr nazarlarla etrâfına neş'e ve sürûr serpiyormuş."

Vatan gazetesinin verdiği tafsîlâta göre ise: "Bu balo haftalardan beri balolara müdâvim halk tabakası içinde harâretli münâkaşalara mevzû' teşkîl eylemiş. Bütün İstanbul modistraları aylardan beri bu balo ile meşgûl olmuşlar. Hattâ nâdîde elbiseler bulmak için Paris'e seyâhate kadar çıkan moda hâkimeleri bile varmış. Çarşaf ve mantolar bir tarafa bırakılmış, umûmiyetle doğrudan doğruya bir akşam tuvaleti yapılmış."

Vakit gazetesi diyor ki:

"Ağızdan ağıza söylenen sözlere bakılınca Hilâl-i Ahmer balosu hakkında daha mühim şâyialar deverân ediyor: Burada süslü elbise teşhîr edebilmek için birçokları ağır fâizler ve te'mînât mukābilinde istikrâzlar bile akd etmişler. Hilâl-i Ahmer'e verilen paranın belki yüz mislini ayakkabıcılara, terzilere, tuhâfiyecilere vermişler. O hâlde acaba Yat Kulübünde balo tertîb etmekle Hilâl-i Ahmer menfaatine mi, yoksa ayakkabıcılar, terziler, tuhafiyeciler, yahud murâbahacılar menfaatine mi, yoksa teceddüd ve terakkī fikirlerine mi hizmet edilmiştir?"

Tevhîd-i Efkâr gazetesi diyor ki:

"Hilâl-i Ahmer balosunda on bin lira hâsılât olmuş! Fakat acaba bu balo millî iktisâd, servet-i milliyye i'tibârıyle ne kadar zararı mûcib oldu? Hilâl-i Ahmer'in kasasına giren on bin liraya mukābil tuvalet, şampanya ve sâire masrafı olarak memleketten ne kadar para hârice aktı gitti?

Şu balodan Hilâl-i Ahmer'in kasasına on bin lira girmiş olmasına rağmen –ictimâî hayâtımızı darbeleyen diğer asrî bid'atlerin mûcib olduğu ictimâî zararlar bir tarafa dursun– servet-i milliyye i'tibârıyle bu meblâğın birkaç misli zarara uğradığımız muhakkaktır. Çünkü baloda giyilen ipek kumaşlar, çoraplar, ayakkabılar, sürülen lavantalar, içilen şampanyalar ve daha bin türlü zînet ve sefâhet eşyâ ve levâzımı için kim bilir kaç bin liramız hârice akıp gitmiştir?"

Bu balo münâsebetiyle *İkdâm sâhibi* Cevdet Bey "Sınıflara ve Muhîtlere Mahsûs Birer Haysiyet Vardır." serlevhasıyla yazdığı bir başmakālede diyor ki:

"Bir memleketin terakkīsi için hürriyetin lüzûmuna vicdânen kāil olanlardanız. Hürriyet olmayınca fikrin mahsûlü sâha-i fi'liyâtta neşv ü nemâ bulmayacağını biliriz. Hürriyete cevâz olmadığı esnâda bir milletin ne kadar zulâm-ı tedennîye uğramış olduğunu da kezâlik biliriz. Bunlar birer kazıyye-i müsellemedir. Fakat hürriyetin ne derece ile isti'mâl edilebileceği de birtakım kavâide tâbi'dir. Olmasa idi ahlâk-ı ictimâiyye sözüne lüzûm görülmezdi. Kezâlik hürriyet, akla ne gelirse onu yapmak ma'nâsını müfîd olsa idi, kavânîn-i cezâiyyede hürriyet-i gayr-i meşrûayı tahdîd ve teczie edecek kavâid bulunmamak lâzım gelirdi.

Bazan şaşkınlığın, cehlin o derecesine çıkıyoruz ki, bunun karşısında artık memleket sapıtıyor demekten başka bir söz bulunmaz. Ama bütün ma'nâsıyla sapıtıyor. Ne olacağımız anlaşılıyor. Çünkü kadınlıktan artık hayır beklemek pek boş bir intizârdır. Hayât-ı sefîhâne bizi sürüklüyor. Avrupa'nın terakkīsi, mesâîsi yerine o Avrupa'nın en aşağı sınıflarına mahsûs olan eğlenceler ile hürriyeti istihkār ediyoruz! Vay hâlimize!

[251] Ahîran bir eğlence toplanışında kadınlardan hangilerinin ayakları daha küçük olduğunun ta'yîni müsâbakasına girişilmiş, güzel ayaklarla beraber güzel iskarpinler sanki müzâyedeye konmuş! Ve o sırada en güzel iskarpin hangi kunduracının eseri ise onun adresi alınmış.

Ben zannetmiyorum ki Avrupa'da yüksek sınıfdan kadınlar bir meclisde böyle ayaklarını teşrîh edebilsinler. Bazı varyetelerde oyuncu kızların ayakları ve bacakları teşhîr olunur. Seyirciler el çırparlar, eğlenirler. Fakat âileler içinde böyle rezâletler aslâ vâki' olamaz. Âile kadınlarının hayâtı başkadır. Onlar panayırlarda eğlenir gibi kendilerini âleme karşı gülünç ve maskara etmezler. Hele Fransa'da büyük âilelerin kapıları, olur olmaz kadınlara bile kapalıdır.

Bizde ise ne manzaralar, ne manzaralar! müslüman kadınları birtakım şöyle böyle birahânelere, gazinolara gidip erkekler ile karşı karşıya gelerek rakı içiyorlar. Avrupa'da böyle bir şey görmedim. Evet bir kısım, bir cins vardır ki, barlara gidip müskirât isti'mâl ederler. Fakat o kadınların kaç paralık kıymeti vardır? Biz de onlara mı benzeyelim? Hem bu nevi' kadınlar bir nâmûslu âileye bir türlü giremezler. İşte hürriyette bu farkların bilinmesi lâzımdır.

Viyana'nın meşhûr Stadtpark Bahçesi'nde yazın akşamları binlerce kadın ve erkek toplanır. Bu binlerce kadın içinde bir kere müskirât isti'mâl edenine rast gelmedim.

Sanki bizim Türk muhîtine birtakım şeytanlar insan sûretinde girmişler, o muhîti pîşgâh-ı âlemde terzîl ediyorlar. Avrupa'nın terbiyesiz süfehâ muhîtinde cereyân eden ahvâli bize müstahsen bir şey imiş gibi kabûl ettiriyorlar.

Gûyâ Avrupa'da böyle imiş diye öyle perde-bîrûnâne ahvâl karşısında bulunuyoruz ki, bunları, Türk hey'et-i ictimâiyyesi içine şekl-i insanîde girmiş, vazîfesi bu hey'et-i ictimâiyyeyi tefessüh ettirmekten ibâret olan şeyâtînin ef'âlinden başka bir şey olmak üzere telâkkī edemeyiz.

Türk kadını Zekidir, isti'dâd-ı fevka'l-âdeye sâhibdir. Eğer bu kadının önüne ilim ve irfân rehberlik edecek olsa, az zaman zarfında büyük bir terakkī elde edilirdi. Maatteessüf ne mektep, ne âile terbiyesi, ne müessesât-ı ictimâiyye, Türk kadınına bir medenî yolunu gösteremedi. Onları vezâifden uzak bir hayâta attı. Kadın eğlence değil iken, şimdi eskisinden ziyâde kaba eğlencelerin mevzû'u oldu. Sanki onun mâ-vudıa-lehi, âdî hislerini tatmîn hevesinde bulunan erkeklere eğlence olmak, dâimâ onların hevesâtına hedef olmaktan ibâret imiş. Bu hâl kadın için tereddîden başka bir şey değildir."

Filhakīka bu ahvâl bir tereddîdir. Hem müdhiş bir tereddî! Bir kısım İstanbul kadını ve erkeği alabildiğine sukūt ediyor. Keyfinden, zevkinden, hevesâtından başka bir şey düşündüğü yok. Fazîlet nâmına, ahlâk ve âdâb-ı umûmiyye nâmına ne varsa çiğneyip gidiyor. Şimdi artık milletinin hiçbir şeyini beğenmiyor. Nazarında dünyanın en geri, en kaba, en vahşî milleti kendi milletidir. Kendi milletinin bütün an'anâtı kabîh, bütün mukaddesâtı bâtıldır; her şeyi yıkılmaya mahkûmdur. Rûhunun en büyük azâbı böyle bir millete mensûb olmaktır. Eğer bu millet kafasını, rûhunu değiştirmeyecek olursa, mümeyyizât-ı milliyye dediği birtakım bâtıl an'anât ve şeâire merbût kalacak olursa o artık buna tahammül edemeyecektir. Bu milletin adam olamayacağına, dünyânın zevkini tatmak kendine nasîb olmadığına hükm ederek ismini de unutacaktır. Milletin hayât-ı ictimâiyyesi mutlakā inkılâb ve istihâle etmelidir. Bu tahavvül, nazarında en mübrem bir zarûret, en muhkem bir düstûrdur. Onun için şimdi kendisi alabildiğine milletten uzaklaşıyor. Milletin en ayıb telâkkī ettiği şeyleri bî-pervâ irtikâb ediyor. Bu yaptıklarını vicdân-ı millî takbîh ediyor diyecek olursanız müstehzî dudaklarını büküyor. Rûhu gibi yüzü de yabancı muhîtlere dönmüş. Milletinin ne sesini işitiyor, ne kalbinin çarpıntılarını duyuyor. Bunları işitmemek ve duymamakla iftihâr ediyor. Ona ne kadar milletinden uzaklaştığından bahs edilse o kadar memnûn ve müftehir oluyor. Onun şimdi en büyük azâbı, en büyük derdi milletinin serpûşunu henüz başından atmaya muvaffak olamamasıdır. Maamâfîh bu husûsdaki azmi de kat'îdir. Çok geçmeksizin bu inkılâb ve istihâle de mutlakā olacaktır. O zaman artık milletinden uzaklaşma hareketi hadd-i müntehâsına vâsıl olacak, milletine karşı bir Avrupalının müstemlekesindeki efrâda nisbetinden farklı olmayacaktır.

Müstemleke efrâdının vicdân-ı ictimâîsi bir Avrupalıyı ne kadar alâkadâr ederse onun da bugün kendi milletinin vicdân-ı ictimâîsiyle alâkası bundan farklı değildir. Nazarında kaba, vahşî, Kurûn-ı Vustâî bir milletin vicdân-ı ictimâîsi mi olur? Milletin vicdân-ı ictimâîsinin de secâyâ-yı ictimâiyyesi gibi hiçbir kıymeti yoktur. Bir Avrupalı tahakküm ve istîlâsı altına aldığı memlekette mastaba-i ayş u işreti kurarak eğlendiği zaman şampanyasını arkasında taşıttığı milletin vicdân-ı ictimâîsini mi düşünür? Milletin vicdân-ı ictimâîsini nazar-ı i'tibâra almak için ona karşı hürmet beslemek îcâb eder. Nazarında muhterem olmayan, bilakis mebğūz ve vahşî olan bir vicdân-ı ictimâî nazar-ı i'tibâra alınır mı? Hicâbı terk ederek açılan kollarını yabancı omuzlara dolayarak, uryân sînesini yabancı sînelere dayayarak, yabancı muhîtlerde, yabancı yerlerde dans eden, şampanyalar teâtî eden bir müslüman hanımının, bir Türk hanımının, nazarında mensûb olduğu milletin vicdân-ı ictimâîsinin zerre kadar kıymet ve ehemmiyeti olsa bunları yapmaya cür'et edemez.

O millet ki, nâmûs-ı millîyi kurtarmak için her fedâkârlığa katlanarak dişiyle tırnağıyla cenkleşti; servetini,

evlâdını, bütün mâ-melekini dîn ve vatan uğrunda îsâr ederek esâret zincirlerini parçaladı. Şimdi yıkılan kulübesini ta'mîre, târumâr olan âilesini toplamaya çalışan bu kahramanın bu düşkün hâline merhamet edilmeyerek rûhu nasıl muztarib edilir? İnsanın zerre kadar hamiyeti olsa buna cesâret edemez.

Görülüyor ki, mes'ele yalnız "hayâ" ve "hamiyet" mes'elesi değildir. **[252]** Hamiyetsizlik ve hayâsızlıkla beraber bir de rûh-ı millîyi hiçe saymak, vicdân-ı ictimâî ile istihfâf etmek vardır. O pervâsızlık gibi bu istihfâfı da müstemleke sâhibi Garblının rûhundan almıştır. Aradaki fark, Garblı kendi milletinden başkalarının vicdân-ı ictimâîsiyle istihfâf ettiği hâlde bunlar kendi milletlerinin vicdân-ı ictimâîsiyle istihzâ ederler. Bu, bir irtidâd-ı ictimâîden başka bir şey midir? Pek a'lâ görülür ki bunlar, milletin rûhunu, hissiyâtını, vicdân-ı ictimâîsini aslâ tanımıyorlar, tamâmıyla red ve istihfâf ediyorlar.

Milletini vahşî müstemleke milletleri gibi telâkkī edenlerin bu hareketleri pek tabîîdir. Ancak garîb olan ve anlaşılmayan cihet, "ahlâk ve âdâb-ı umûmiyye"nin muhâfazasını kâfil, ahkâm-ı kānûniyyeyi tatbîk ile mükellef olanların vazîfelerini îfâ husûsundaki tesâmuhlarıdır.

Bir de "Hilâl-i Ahmer" gibi bir müessese-i hayriyyenin böyle şeylere delâlet etmesi hiç de doğru değildir. Hilâl-i Ahmer memlekete çok hizmetler etmiş ve in--şâallah daha da edecek olan bir müessesemizdir.

Hilâl-i Ahmer millî bir müessese olmak i'tibârıyle istediği gibi harekette kendini serbest addedemez. Bütün ef'âl ve harekâtını rûh-ı millîye, irâde ve vicdân-ı ictimâîye tevfîk etmek zarûretindedir. Aksi takdîrde milletin teveccüh ve muhabbetini gāib etmek tehlikesi vardır. Hilâl-i Ahmer senede bir yahud birkaç def'a vereceği balolarla te'mîn-i hayât edemez. Hilâl-i Ahmer mevcûdiyetini sefâhet yollarından gelecek vâridât üzerine ibtinâ edemez. Hilâl-i Ahmer'in yegâne istinâdgâhı milletin kesesidir. Hayır ve bereket bu kesededir. Bu kapandığı gün erbâb-ı sefâhet üç gün Hilâl-i Ahmer'i yaşatamaz. Rûh-ı millîyi, vicdân-ı ictimâîyi muztarib eden hareketlere Hilâl-i Ahmer'in önayak olması milleti çok müteessir eder.

Hilâl-i Ahmer gāyesine vâsıl olmak için meşrû' vesâittan ayrılmamakla mükellefdir. Filhâkīka bazı vesâit vardır ki, çok para getirir. Fakat Hilâl-i Ahmer bu yüzden gelecek külliyetli para ile haysiyet ve i'tibârını değişemez. Esâsen böyle paranın hayrı da yoktur. Bu yüzden gelecek paralar Hilâl-i Ahmer'in kasasını kirletir ve paslatır. Tarlasında, dükkânında, işinin başında çalışan bir müslümanın vereceği on guruş bu gibi vesâitle hâsıl olan on liraya muraccahdır. Hilâl-i Ahmer Ada'da verdiği balodan onbin lira topladı. Fakat bu yüzden milletin hayât-ı ictimâiyyesinde açılan rahneler yüzbinlerce lira ile kapanmaz. Sonra bu mîrâs-yedilik ilâ-nihâye devâm etmez. Bir gün gelip süs tedâriki için rehne konulan evler elden çıkacaktır. Bu hareketler sefâletin dâiresini tevsî' etmekten başka bir netîce vermez.

Hilâl-i Ahmer gibi bütün milletin benimsediği kıymetli bir müessesenin böyle şeylere vâsıta olarak millet nazarında i'tibârını gāib etmesi çok yazıktır. Hilâl-i Ahmer nâmına hareket edenlerin husûsî meşreb ve mezhebleri ne olursa olsun, Hilâl-i Ahmer nâmına vukū' bulacak teşebbüsleri mutlakā rûh-ı millîye ve vicdân-ı ictimâîye uygun olması zarûrîdir. Başka türlü harekete hakları yoktur.

Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umûmîsi a'zâsından bir zât ile görüştük. Bu zât-ı muhterem merkez-i umûmînin böyle yollarla vâridât te'mîni aleyhinde olduğunu, Ada'da verilen balo ile merkezin bir alâkası bulunmadığını, baloyu tertîb eden adalar şu'besi olduğunu, her şu'benin serbest bulunduğunu beyân etti. Merkez-i umûmînin bu fikirde olması şâyân-ı teşekkürdür. Ancak efkâr-ı umûmiyye bu cihetleri tefrîk edemez. Merkez-i umûmî bu husûsdaki nokta-i nazarını halka bildirirse çok büyük bir sû'-i tefehhümün önünü almış olur.

FUHUŞ ÂFETİ

Bu haftanın diğer mühim hâdisesi de İstanbul'un muhtelif semtlerinde ellişerden yüzelli İslâm umûmhâneleri açılması hakkındaki teşebbüsdür. Bu umûmhânelerde yalnız İslâm kadınları bulunacakmış. Bu mıntıkaların biri Demirkapı'da, biri Gedikpaşa'da, diğeri de Aksaray semtinde olması takarrur etmiş ve umûmhâne olacak hânelerin tahliyesi için sâhiblerine teblîğāt icrâ edilmiştir. Bazı hâne sâhibleri şiddetle i'tirâz etmiş ve taht-ı tasarruflarında bulunan hânelerin umûmhâne olmasına kat'iyyen muvâfakat edemeyeceklerine dâir bir mazbata yapıp makām-ı vilâyete vermişler ve Dâhiliye Vekâleti'ne de telgraf çekmişlerdir. Bundan başka Demirkapı sükkânı tarafından vâlî ile polis müdîriyetine hitâben gazetelerde bir de açık mektûb neşr edilmiştir. Mektûbda deniliyor ki:

"Gerek Teşkîlât-ı Esâsiyye ve gerek kavânîn-i mevzûa ile müemmen olan hukūk-ı tasarrufiyyeyi ihlâl ve ibtâl sadedinde müttehaz mukarrerât-ı idâriyye keen-lem-yekün hükmünde olmak mülâbesesiyle fi'len câ-yı tatbîk bulunamaması derkârdır. Hâl böyle iken, gûyâ fuhşun ve bunun dâire-i sirâyetinin men' u tahdîdi için mahallemiz bulunan "Demirkapı Dâyehatun" Mahallesi'nde kâin mebânînin fuhuşhâne ittihâzı kararlaştırılarak mebânî-i

mezkûrenin tahliyesi hakkında zâbıta me'mûrları cânibinden şâgıllerine şifâhen icrâ-yı teblîğât edilmesi ve bu bâbda gerek mü'cir ve gerek müste'cirlerin hiçbir gûnâ iddiâ ve i'tirâzlarının nazar-ı iltifâta alınamayacağının me'mûrîn-i mûmâ-ileyhim cânibinden ilâve ve tefhîm kılınmış olması mahalle-i mezkûr ahâlîsini dûçâr-ı veleh ü hayret eylemiştir. Hukūk-ı tasarrufiyyeyi külliyyen muhil ve kavânîn-i mevzûa ve esâsât-ı hukūkıyyeye mugāyir bulunan teblîğāt-ı mezkûrenin vukū' ve sıhhatine inanmak mümkün değil ise de efsûs ki, **[253]** teblîğāt-ı mezkûrenin emr-i vâki' bulunması makām-ı vilâyete mütekaddem mazbatanın câ-yı kabûl bulunmaması hasebiyle Dâhiliye Vekâlet-i Celîlesi'ne bâ-telgraf tazallüm-i hâl edildiği gibi enzâr-ı umûmiyyeye vaz'ına da mecbûriyet hâsıl oldu. Mahalle-i mezkûrenin medhali bir tarafdan Alemdar Tramvay Mevki'i'ne ve diğer tarafdan Gülhâne Kapısı'na ve şimendüfer istasyonuna nâzır ve müntehî ve emânet-i mübâreke-i mukaddesenin kadîmen mahfûz bulunduğu Hırka-i Saâdet Dâire-i Fâhiresi cidârına mülâsık bulunmak i'tibârıyle mahalle-i mezkûrenin dâru'l-fuhuş ittihâzındaki mahâzîr-i maddiyye ve ma'neviyye âşikâr idiğinden diyâneten ve mevki'an şâyân-ı tecvîz olmayan karâr-ı vâkı'in men'-i tatbîkını taleb eyleriz."

İmzâlar

Bu münâsebetle gazeteler bu mes'eleye dâir uzun uzadıya neşriyâtta bulundular. Bu meyânda gazetelerin birisi de şu garîb fikri dermeyân etti:

"Umûmhânelerin sûret-i umûmiyyede Beyoğlu'na nakli lüzûmuna dâir hâricde bir cereyân açılmak istenmektedir. Bu usûl İstanbul'un israf yolunda sarf edilen paralarından birçoğunun Beyoğlu'nun gayr-i millî müesseselerine akmasına sebeb olacaktır. Bilakis İstanbul'da bu paranın sarf edilmesi az-çok millî servet noktasından bu paranın şehrin bu yakasında kalmasını intâc edecektir."

Millete rehber olacak gazeteciler içinde böyle düşünenler olduktan, fâhişelerin kazandıklarını da "millî servet"ten addedenler bulunduktan sonra artık hayır ve felâh beklemek beyhûdedir!

Fuhşun günden güne müdhiş sûrette artmakta olması hey'et-i ictimâiyyemiz için ne kadar elîm ve fecî' bir hâldir! Fuhuş öyle bir tâûndur ki, musallat olduğu muhîtleri, milletleri mahv u muzmahil eder. Bu âfete karşı bütün hey'et-i ictimâiyyenin tedâbîr-i tahaffuzıyye ittihâz etmesi îcâb eder. Bir tarafdan kuvve-i teşrîiyye ve icrâiyye fuhuşa karşı tedâbîr-i mânia ittihâz etmeli, diğer tarafdan da milletin rehberleri ve mütefekkirleri bu âfetin ne kadar kātil bir musîbet olduğunu anlatmaya çalışmalıdır. Bilhâssa halka va'z u nasîhatte bulunacak, halkın ma'neviyâta karşı merbûtıyetini muhâfaza edecek müessesât-ı dîniyyeyi takviye ve tahkîm etmelidir. Çünkü en büyük zâbıta, zâbıta-i ma'neviyyedir. Dîn hisleri, ma'nevî duyguları gevşeyen milletlerin bütün ictimâî bağları çözülür. Artık onu inhitât yollarından, inkırâz uçurumlarından hiçbir şeyler men' edemez. Onun için her şeyden evvel müessesât-ı dîniyyeye kuvvet vermek îcâb eder.

Hindistan'da İSTİKLÂL MÜCÂHEDELERİ

Bu ünvân ile *Sebîlürreşâd* Kütüphânesi tarafından neşr olunan eserin büyük bir rağbete mazhar olduğu, lâyık olduğu ehemmiyetle telâkkī edildiği nazar-ı şükrânla görülmektedir. Filhakīka bu eser hacmen küçüktür, fakat kıymeti çok büyüktür. Müstevlî zâlim bir kuvvete karşı mücâhede eden yetmiş milyonluk bir İslâm kitlesinin tercümân-ı hâli olan bu nutukta Ebu'l-Kelâm Ahmed hazretleri hamâset ve şehâmet-i İslâmiyyeyi tecellî ettiriyor. Bir İngiliz mahkemesi karşısında, süngülü İngiliz neferlerinin arasında Hind'in büyük imâmı Ebu'l-Kelâm ateşler saçıyor, İngilizlerin zulüm ve tahakkümlerini yüzlerine çarpıyor, İngilizler onu değil, o İngilizleri cihân mahkemesi huzûrunda muhâkeme ediyor. Vâkıâ Ebu'l-Kelâm maznûn saldalyesinde oturuyor. Fakat îrâd ettiği nutku dinleyenler asıl maznûnların hâkimler sandalyelerini işgāl ettiklerini pek a'lâ görürler. Ebu'l-Kelâm zâlim bir mahkemenin karşısında bulunmak şerefini takdîr ettiğinden dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükr ediyor:

–"Gönlümün hissettiğini ancak Zât-ı Kibriyâ bilir." diyor. "Bu mevki'de duruyorken bütün hükümdârların, cihângîrlerin bana gıbta ettiklerini hissediyorum. Burada benim kalbimi raksân eden, huzûr ve sürûr ile dolduran şeyi onlar muhteşem saraylarının neresinde bulabilirler? Gāfil insanlar, hevâ ve heveslerine boyun eğen bîçâreler bu huzûrun bir nefhasını duysalar! Emînim ki insanlar bu zevki takdîr etseler, burada nâil-i şeref-müsûl olmayı temennî ederler ve bunun için adaklar adarlardı."

İngiliz istibdâdını İngilizlerin yüzüne çarpıyor ve Hindlilere teveccüh eden vazîfeyi söylerken İngiliz neferlerinin süngüleri titriyor. Mahkeme salonlarının en müdhiş sahne-i mezâlim olduğunu söylediği zaman İngiliz hâkimleri kıpkırmızı oluyor.

Bazıları Ebu'l-Kelâm'ın bu sözlerini muhayyel bir nutuk zannediyorlar. "Bir adam zâlimler mahkemesi karşısında bu kadar celâdet nasıl gösterebilir?" diyorlar. Evet, insanın inanamayacağı gelir. Fakat mahz-ı hakīkattir ve Ebu'l-Kelâm bu sözleri İngiliz hâkimlerine karşı aynen

söylemiştir. İşte hamâset ve şehâmet-i İslâmiyye budur. Ebu'l-Kelâm asrî mezâlimden bahs ederken öyle diyor:

–"Evet, korkunç esrârın penâhı olan o müesseseler yıkıldı. Fakat hodgâmlığın ve zülüm-perverliğin korkunç esrârıyla meşhûn olan kalbleri kim değiştirebilir? Mehâkimin defter-i mezâlimi pek büyüktür. Bu mezâlime târîh hâlâ ağlıyor."

Tevhîd-i Efkâr refîkimiz bu risâle için bir başmakāle tahsîs etmek kadir-şinâslığını gösterdi. Teşekkür olunur. Eserin ehemmiyetini gösteren fıkraları aynen nakl ediyoruz. *Tevhîd-i Efkâr* refikimizin başmuharriri diyor ki:

"…İslâm'daki lâhûtî ve lâ-yemût feyz u kudretin bu asırda yeniden tecellîye başladığına delâlette bu iki gazâ kadar belâğati hâiz diğer bir vâkıa vardır ki, o da Hindistan müslümanlarının intibâhıdır. İ'tirâf ederiz ki, şimdiye kadar bu teyakkuzun derecesi hakkında vâzıh bir fikir edinememiş idik. Ecnebî ellerinden geçtiği için muharref olan haberler ve Avrupa matbûâtının kâzib değilse her hâlde nâkıs neşriyâtı, bize Hindistan'da siyâsî istiklâle doğru ehemmiyetli bir hareket olduğunu öğretmiş ve ma'lûmâtımız bundan ibâret kalmıştı. Oradaki İslâm kitlesini, onun mürşid ve rehberlerini sevk ve idâre eden fikir ve ilhâm mechûlümüzdü. Bu satırları yazdığımız ânda gözümüz **[254]** önünde ve mevki'-i ihtirâmda duran hacmen küçük, fakat kıymeti nâ-kābil-i takdîr bir risâle bu noksanımızı ikmâl etti, vicdân ve kalbimizi Hindistan'da henüz "Rîf" ve "Trablusgarb"da olduğu gibi silâh ve ateşle değil, îmânın verdiği ölmez kuvvetle icrâ edilen mübârek cihâd ve gazânın kahramanlarındaki ulvî kalb ve vicdân ile birleştirdi."

Fâzıl meslektaşımız Ömer Rızâ Bey'in tercümeden ziyâde ibdâ' eden feyizli kalemiyle vücûda getirdiği bu risâle İmâmu'l-Hind Mevlânâ Ebu'l-Kelâm Ahmed hazretlerinin bir nutkunu hâvîdir. İlk önce şunu tasrîh edelim ki, nutuk kelimesi bu ilâhî hutbenin ancak zâhirî şeklini ta'rîf edebilir, başkalarının ve bizim bulabileceğimiz ta'bîrât ve tavsîfât, onun ulviyet ve belâğatini hakkıyla tasvîrden âcizdir.

Küçük yaşından beri İslâm'ın fevz ü necâtı gibi ulvî bir maksada nefis vakf eden, bütün gençliğini bu uğurda yazı yazmakla, nutuk îrâd etmekle ifnâ yahud ihyâ eyleyen İmâmu'l-Hind, bütün mürşidler gibi birçok musîbetlere dûçâr olmuştur. Hindistan hükûmeti kendisini dört sene zindanlarda habs etmiş, fakat azmini kıramamıştır. Hindistan müslümanlarının fikrinde azîm inkılâb yapan hareket müşârun-ileyhin eseridir. *"El-Hilâl"* ve onun hükûmet tarafından ta'tîli üzerine *"el-Belâğ"* mecmûalarında "Ölüm veyahud hürriyet!" düstûr ve şiârını müslümanların dimâğ ve vicdânına yerleştirmek için İmâmu'l-Hind'in neşr ettiği makāleler irşâdın ekmel birer nümûnesi addolunabilir.

Mahbesden çıktıktan sonra Kalküta şehrinde kendi riyâseti altında akd olunan târîhî kongrede İmâmu'l-Hind, İngiltere'nin Türkiye aleyhinde tatbîk ettiği hasmâne politikaya nihâyet verilmezse müslümanların evâmir-i dîniyyeye tevfîkan hükûmetle her râbıtayı kesmeye mecbûr olacaklarına dâir olan karârı hâzırûna kabûl ettirmiş ve ondan sonraki ictimâ'ların hepsinde aynı meâlde karârlar ittihâzına sâik olmuştur.

Ulvî ve mübârek şahsiyetini şu birkaç satırla pek nâkıs bir tarzda tasvîre çalıştığımız büyük mücâhid, son zamanlarda tekrâr İngiliz hükûmeti tarafından tevkîf edildi ve mahkeme huzûruna sevk olundu. Müşârun-ileyhin Türkçe'ye nakl olunan nutku işte bu münâsebetle hâkimler muvâcehesinde îrâd ettiği hitâbedir.

Maznûn ve müttehemin mahkemedeki ifâdesi nefsini müdâfaa ve tebrie maksadını istihdâf eder. İmâmu'l-Hind, bilakis kendine isnâd olunan cürüm ve kabâhatin zannedildiğinden daha vahîm olduğunu ve ukūbetin ona göre pek şedîd olması lâzım geleceğini hâkimlere hitâben söylüyor. Bu hutbe, sadr-ı İslâm'da zuhûr eden ve nâm u hâtırası üçyüz milyon İslâm tarafından kemâl-i ta'zîm ile yâd olunan ekâbirin Şerîat-i Garrâ ahkâmına karşı kayıdsızlık gösteren zâlim ve fâsık veya gāfil hükümdârlara karşı tecellüd-i Hudâ-pesendânesini o kadar andırıyor ki, kāri' bunun fil-hâl içinde yaşadığımız asır içinde îrâd edilmiş olmasından bazan şübheye düşüyor.

Hutbenin kıymeti yalnız hamâset ve şehâmet-i İslâmiyyeyi tecellî ettirmesinden ibâret değildir. Bunda İslâm'ın maâlîsi o kadar belîğ bir lisânla tebyîn edilmiştir ki, bunu bir müslümanın vecd ü heyecâna gelmeden okumasına ihtimâl verilemez. Otuzaltı sahîfede Dîn-i Mübînimiz'in telkīnât ve evâmirini bu kadar belâğat ve kudretle teblîğ etmek, îcâz ve i'câzın son mertebesidir.

Mevlânâ Ebu'l-Kelâm Ahmed; "Müslümanlar yeryüzünde şühedâ-yı haktır. Nasıl bir şâhidin şehâdetini îfâda tereddüd etmemesi ve bu uğurda herhangi bir fedâkârlıktan çekinmemesi lâzımdır, zulmün galebesi zamanında bu farîza ferâizin en müekkedi olur. Çünkü böyle zamanlarda hak tehlikededir. Bundan dolayıdır ki, müslümanların kitâb-ı ilâhîde "şühedâ-yı hak" oldukları bildirilmiştir. Müslümanların vazîfe-i milliyyesi işte budur." sözlerini söyledikten sonra İngiliz istibdâd ve ceberûtunu temsîl eden hâkimlerin yüzüne karşı;

"Biz diyoruz ki: "Bu hükûmet zâlimdir ve izâle edilmesi lâzımdır. Hükûmet ne için hiddet ediyor? Ona zâlim olduğu hâlde; "Âdilsin, bildiğinden vazgeçme, ta'kīb ettiğin yolda devâm et!" meâlinde mi sözler söyleyelim! Buna sûret-i kat'iyyede imkân yoktur. En ağır cezâyı ve-

riniz. Çünkü siz cezâyı veriyorken benim hakkımda belki biraz şefkat hissedersiniz. Hâlbuki ben sizin cezânızı dinlerken zerre kadar bir endîşe hissetmeyeceğim."

Diye bağıran İmâmu'l-Hind'in bu tecellüd ve kahramanlığı bütün İslâm Âlemi için âtîye âid büyük bir beşârettir. "Rîf" ve "Trablusgarb" bahadırları gibi, ulvî menkıbesini nakl ettiğimiz muazzam mücâhid gibi müdâfi'leri olan da'vâ-yı İslâm'ın yakında muzaffer olacağına kanâatimiz Hakk'a îmânımız gibi kuvvetli ve lâyezâldir."

Hindistan'da İslâmî Teşkîlât

Hindistan gazetelerinde kemâl-i memnûniyyetle okuduğumuza göre oradaki efâzıl ve ekâbir-i İslâmiyye mühim bir ictimâ' akd ederek Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı neşr ü müdâfaa için çok kuvvetli bir teşkîlât vücûda getirmeye başlamışlardır. Hattâ bundan birkaç sene mukaddem Türkiye'nin hukûkunu müdâfaa ve Türkiye'ye muâvenet için teşekkül eden cem'iyetin bütün teşkîlâtı bu yeni teşkîlât-ı İslâmiyyeye devr olunacaktır. Bu yeni teşkîlâtın hedefi Hind müslümanlarını esâsât-ı hakīkıyye-i İslâmiyye üzere yetiştirmek, Şerîat-i İslâmiyye'yi bütün safvet ve samîmiyetiyle ihyâ etmek, İslâm hey'et-i ictimâiyyesinin ihtiyâcâtını tatmîn etmek için bir beytülmâl vücûda getirerek müessesât-ı hayriyye te'sîs etmek, elhâsıl Hind müslümanlarının tenvîrine, hakāik ve maâlî-i İslâmiyye ile terbiyesine hasr-ı mesâî edecek olan bu teşkîlât Hindistan hayât-ı İslâmiyyesinde pek mühim bir âmil-i terakkī ve bir âmil-i necât olacaktır.

Bu teşkîlâtın vücûda getirilmesi için Hindistan'ın muhtelif mahallerinde ictimâ'lar akd ederek mes'ele müzâkere edilmiş ve nihâyet bu hatt-ı hareketin ta'kībi kararlaştırılmıştır. Ez-cümle "Bombay" ahâlîsi Muzafferabâd Salonu'nunda bir ictimâ' akd ederek bu mes'eleyi müzâkere etmişlerdir. Hind ekâbir-i İslâmiyyesinden Mevlânâ Şevket Ali bu münâsebetle bir nutuk îrâd ederek bu hareketin uzun düşünceler netîcesinde te'sîsine karâr verildiğini söylemiştir.

Hindistan müslümanlarının bu pek kıymetli teşebbüsâtını an-samîm takdîr ve tebrîk eder ve dâimâ muvaffak olmalarını temennî eyleriz.

⁂

Her Şeyler Yıkılıp Gidiyor

İkdâm sâhibi Cevdet Bey yazıyor:

"Hürriyeti hüsn-i isti'mâl etmeyi bilmiyoruz. Hürriyet sâyesinde insan kuvâ-yı akliyyesini meşrû' emellere sarf etmek lâzım gelir iken biz, herkesin re'yü'l-ayn **[255]** gördüğü vech ile kuvâ-yı ma'neviyyemizi tahrîb, haysiyet-i nefsiyyemizi tahkīr ediyoruz. Ne an'ane, ne ahlâk-ı milliyye, ne terbiye-i âileden cüz'î bir zaman zarfında bir şey kalmadı. Bu kadar az bir müddet zarfında bu kadar mahrûmiyete akıl ermez, bu bir zihin sapıtmasından başka bir şey değildir. Görünüyor ki, on on beş seneden beri bizde moda gibi meydâna çıkan mâhiyeti yanlış anlaşılmış, Avrupalılaşma hevesi, bir tarafdan cehlin, ma'neviyât fıkdânının, diğer tarafdan müskirâtın te'sîriyle millî bünyemiz berbâd oldu gitti. Avrupa'nın ferdî ve ictimâî hayât husûsundaki meziyetlerinden, kāidelerinden hissedâr olalım derken, ne Avrupa'ya, ne de Asya'ya lâyık olmayan insanlar derekesine düştük.

Âile hayâtımız, öyle münderis oldu ki, insana âtî hakkında âdetâ korku geliyor. Eskiden iyi kötü mevcûd olanlar, hiçbir iz bırakmamak şartıyla kalktı. Yeniden ise hiçbir fazîlet iktisâb olunamadı.

İstanbul'a öyle abur cubur bir unsur doldu ki, mevcûdiyet-i medeniyye nâmına hiçbir varlığı yoktur. Ne âileden, ne mektepten bir terbiye edinmemiş olan bu kara câhil unsurun eğlencesi bile ahmakçasınadır. Yine bu unsurdur ki, meyhâneleri dolduruyor, en murdâr ispirto ile beynini tahrîb ediyor, yine bu unsurdur ki, Türk kadınlarıyla Beyoğlu'nun meş'ûm hânelerinde eğlenmekten mesrûr oluyor, yine bu unsurdur ki, en sâde bir muâşeret kāidesine bile vâkıf olmayarak sanki bir vahşet memleketinde yaşıyor gibi hareket ediyor. Bu hâl, hep âile bozukluğunun bir netîcesidir.

Türk âileleri esâslarca inkırâza doğru sürükleniyor. An'ane yok, kavâid-i ictimâiyye yok, ma'nevî i'tiyâdlardan feyz alabilir bir terbiye yok, târîh yok…

Âile hayâtını ma'nevî ölümden kurtarmayınca Türk Milleti, beynelmilel bir mevki' edinemez."

⁂

İnhitât ve Anarşi İçinde Bulunan Müesseseler

Akşam Gazetesi yazıyor:

"İstanbul'da tamâmıyla ihmâl edilmiş ve memlekete istifâdeden ziyâde mazarrat tevlîd eden âlî derecesinde üç mektep mevcûddur. Bunlardan birisi Tıb Fakültesi Diş Tabâbeti Şu'besi, diğerleri de Eczâcı ve Sanâyi'-i Nefîse Mekteb-i Âlîleri'dir. Her üç mektep hakkında gerek talebe ve gerek muallimler nezdinde tahkīkāt icrâ ettik. Netîce-i tahkīkātımız senede binlerce lira sarf edilen ve yüzlerce genci beyhûde bir sûrette kendi damları altında yatıran bu mekteplerin pek elîm bir hâlde bulunduklarını göstermektedir.

Sanâyi'-i Nefîse Mekteb-i Âlîsi'nin bilhâssa Mi'mârî Şu'besi çok acınacak bir hâldedir. Mektep dâhilinde dâimî bir anarşi hâkimdir. Son üç dört sene zarfında adamakıllı on mi'mâr bile yetiştirmek kābil olamamıştır. Bu sene meselâ yirmi mevcûdlu bir sınıfdan ikmâlsiz geçmeye muvaffak olan üç talebe bile mevcûd değildir. Talebesinde anarşi, hey'et-i idâresinde ağır bir lâkaydî olan bu mektebin bu fecî' vaz'iyetinin esbâbı hakkında yapılan tahkīkāt bir çok yolsuzlukların vukū'a geldiğini göstermektedir.

Bihâssa Dişçi Mektebi bugün o kadar ihmâl edilmiştir ki, mektepten daha bir diş çekmeden, bir hasta ağzı muâyene etmeden çıkan birçok talebe mevcûddur.

Velhâsıl gerek Sanâyi'-i Nefîse ve gerek Eczâcı ve Dişçi Mektepleri hâl-i hâzırları ile pek acınacak bir vaz'iyette bulunmaktadır. Hiç olmazsa bu üç mektepte okuyan bin beşyüzü mütecâviz genç mevcûddur. Memleket bu bin beşyüz gençten istifâde etmelidir. Fakat maatteessüf derin bir lâkaydî ve ihmâl yüz tutmuş. Bu münevver kitlenin asıl istifâde edilecek zamanları mahv edilmekte, öldürülmektedir. Ne kadar yazık!"

⁂

Taklîdci Maârifin Bugünkü Perîşân Hâli

Cumhûriyet gazetesinin başmakālesinden:

"Dewey, "ecnebî bir terbiye sistemi, sistemlerin en mükemmeli dahi olsa, onu taklîd etmenin, kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm bir iş yapmaktan" başka bir şey olmadığına kāni'dir. Dewey diyor ki: "Usûl-i ta'lîm ve terbiye bir memleketin arzû ve tecrübelerine göre inkişâf etmeli ve halkın hakīkī ihtiyâclarına göre cevâb vermelidir."

Şu hâlde Amerikan müşâvirinin fikrinden istifâde etmek istiyorsak evvelâ maârifde taklîdcilikten vazgeçmek lâzımdır. En iyi terbiye sistemi bugün Fransa'da, yarın Almanya'da, bir diğer gün İngiltere'de tatbîk edilebilir. Biz henüz bu sistemi ve onun îcâblarını anlamadan, hangi ihtiyâclara cevâb verdiğini tedkīk etmeden, hemen taklîde teşebbüs edersek, bugün düştüğümüz maârifsizliğe mahkûm kalabiliriz. Şimdiye kadar maârifimiz bu taklîdcilik yüzünden çok zarar görmüştür.

Bugünkü maârifimiz Fransız maârifinin ibtidâî bir kopyasından başka bir şey değildir. Hattâ maârif ve terbiye telâkkīmiz de Fransız telâkkīsinden farklı değildir. Dünyada en fenâ terbiye sistemi Fransız sistemi olduğu ve bu sistem bizim ihtiyâcımızdan doğmuş bulunmadığı için bu yüzden uğradığımız zararın hudûdu yoktur."

⁂

Futbol Modası Çocukları Ne Hâle Getirdi?

Akşam gazetesinin başmakālesinden:

"Maalesef görüyoruz ki spor, bizde, son asırda spordan beklenilen netîceleri husûle getirmekten uzaktır. Bunun başlıca sebebi de gençlerimizin sporu bir vâsıta değil, bir gāye addetmeleridir. Böyle olduğu içindir ki, en mükemmel bir terbiye vâsıtası olması lâzım gelen sporun bizde, ahlâk için, a'sâb için en mühlik hisleri tenmiye ettiğini görüyoruz. Futbol merâkının, birçok gençlerin uykusunu kaçıracak, oyun esnâsında heyecandan ve asabiyetten çıldırtacak ve nihâyet en ufak bir ihtilâfı vesîle ederek birbirinin üzerine hücûm ettirecek derecede tahrîbkâr bir ihtirâs hâline gelmesi spor hakkındaki telâkkīlere tamâmıyla zıddır. Aynı zamanda bu ihtirâs yavaş yavaş, kendinden başka her türlü meşgaleye, bilhâssa fikrî meşgūliyetlere mâni' olan tehlikeli bir merâk hâlini aldı; gençlerimizde fikrî ve bedîî şeylerle uğraşmak, okumak merâkı kalmadı; bu gibi ma'nevî zevklere karşı heyecân azaldı. İlim ve edebiyât sâhasında, fikrî ve ma'nevî zevkler arasında hiçbir muvaffakıyet yoktur ki, o binlerce gencin kalbinde bir "Zekî"nin, bir "Bekir"in attığı bir "gol" kadar heyecân ihtizâzı uyandırabilsin! İrfân ve hars i'tibârıyle her yerden fakīr olan memleketimizde spor hevesinin ve adale perestişkârlığının fikrî ve ma'nevî zevklere galebe çalması çok elîm netîceler verir. Mekteplerimizde bugün gördüğümüz ilim ve tahsîl yoksulluğu yarın daha elîm bir hâl alır."

⁂

[256] Bolşevik Usûlü Talâk ve İzdivâc

Bolşevik Rusya'da talâk ve izdivâc husûsunda yeni usûller vaz' edildiğini gazeteler yazıyor. Başka memleketlerde izdivâc resmi ile müterâfık olarak icrâ edilen bazı merâsim Moskova'da lüzûmsuz addedilmiştir. İzdivâc etmek isteyen bir adamın ilk tesâdüf edeceği sicil dâirelerinden birine girerek isim, ünvân ve sâir îzâhâtı verdikten sonra evlenmek tasavvurunda bulunduğunu söylemesi kâfîdir. Resm-i izdivâcda iki şâhid bulunması mecbûrîdir. Bütün bu muâmele için bir altın ruble resm alınmakta imiş. Talâk mürâcaati de rızâ-yı tarafeyn lâhık olmak şartıyla bir günde intâc edilmekte imiş.

⁂

Kimler Bizi Takdîr Ediyor?

Fransa'nın ma'rûf tiyatro gazetelerinden *Commedia* gazetesi bir makālesinde Türk kadınında uyanan "foxtrot" ve "tango" merâkından bahs etmekte ve her Perşembe İstanbul'un sosyetelerinde toplanan hanımların

nasıl mûsikī çaldıklarını anlatmaktadır. *Commedia* diyor ki:

"İstanbul'un genç désenchantéleri, şimdi eski sıfatlarından tecerrüd etmekle müftehirdirler Tutulan yolda İstanbul hanımlarını hiçbir şey tevkîf edemeyecek, serbestî ve hürriyetine nâil olan bu kadınların gāyelerinin intihâsına vâsıl olmaktan kendilerini hiçbir kuvvet men' eyleyemeyecektir. Boğaz'ın mavi seması altında dünkü haremin genç kadınlarını asfalt parkeler üzerinde dans eder ve foxtrot oynarken görmek ne doyulmaz bir manzaradır!"

⁂

Sulh Kongresi – İttihâd-ı İslâm Kongresi

Hicâz Kralı olup aynı zamanda kendisine halîfe süsü veren Kral Hüseyin'in hilâfeti yalnız Hicâz'da cârîdir. Hâlbuki Filistin ve Suriye henüz bunu tasdîk etmemiştir. Mısır'da Kral Hüseyin aleyhinde şedîd husûmet ve infiâl vardır. Sebebi Mısır'dan Mekke'ye gönderilen pûşide-i Ka'be üzerinde yazılmış olan Kral Fuâd'ın nâmı Kral Hüseyin tarafından ihrâc edilmiş olmasıdır. Arabistan'ın en büyük hükûmeti olan Necid sultanının velîahdı "Bilcümle Ehl-i Îmâna!" serlevhası altında bir beyânnâme neşr eylemiştir. Arab gazetelerinde neşr olunan bu beyânnâmede Kral Hüseyin'in kendisine halîfe nâmı vermeye hakkı olmadığı beyân edilmiş ve gelecek sene Kāhire'de bir ittihâd-ı İslâm kongresinin akd edilmesi lüzûmu beyân olunmuştur. Bu kongrede umûm müslümanların bir Arab ittihâdı teşkîl eylemesi ve cihân İslâmlarının lisânı Arabca olması kararlaştırılmıştır. Mezkûr kongrede Filistin Arablarının müfritleri reîsi Şeyh el-Muzaffer Kudüs'ün makāmât-ı mukaddese-i İslâmiyyeden olduğunu beyân ederek burada Yahûdî yurdunun te'sîsinin protesto edilmesini ve Kudüs'deki Câmi'u'l-Ömer'in ta'mîri için bütün müslümanlardan iâne cem' olunmasını teklîf etmiş ve bu teklîf kabûl olunmuştur. *(Cumhûriyet)*

⁂

Afganistan'da Kıyâm ve İhtilâl

Daily Express gazetesinin Moskova muhâbir-i mahsûsunun verdiği ma'lûmâta göre; "Afgan hâl-i isyândadır. Taşkend'den Moskova'ya vârid olan telgrafnâmelere nazaran, âsîler Afganistan'ın pâyitahtı olan Kâbil'i işgāl etmişlerdir. Hükûmet ve ordu şehirden kaçmışlardır.

İsyân hareketi emîre karşı tevcîh edilmiştir. Âsîler ahâlî arasında büyük bir teveccühe mazhar olan Abdülkerîm isminde bir zâtın taht-ı kumandasında bulunuyorlar. Ecnebîler heyecâna dûçâr olmuşlar ve memleketi terk etmeye hâzırlanıyorlar. Şimdiki Emîr Emânullâh Han 28 yaşında olup beş sene evvel katl edilen pederi Habîbullâh Han'ın yerine emîr olmuştu.

Emânullâh Han Afganistan'ı asrîleştirmek üzere ahîren birtakım ıslâhâta teşebbüs etmiş ise de birtakım kabâilin şedîd muhâlefetlerine ma'rûz kalmıştı. Emîr'in ıslâhâtı geçen Haziran zarfında dahi bir isyânı mûcib olmuş ise de sühûletle bu hareketin önünü almak kābil olmuştu."

⁂

Trablusgarb Müslümanlarının Mücâhedeleri

Trablusgarb'da "Sırt" mücâhidîn karârgâhından yazılıyor:

Geçen mektûbumda düşmanın 7500 kuvvetle 25-26 Zilka'de'de fecirden bir sâat evvel üç koldan hücûm ettiğini ve uzun ve kanlı bir muhârebeden sonra ağırlıklarını ve bundan başka üçyüz deve bir kāfile ile 37 nefer elimize esîr düştüğünü ve düşmanın münhezimen sefâin-i harbiyyeleri himâyesi altında kaldıklarını bildirmiştim. İşte bu hezîmetin acısını çıkarmak için İtalyanların Trablus'daki kuvvetleri başkumandanı ve Trablusgarb Valisi Kont Volpi'nin emriyle gāyet mahrem bir hücûm planı tertîb edilmiş ve mezkûr planın tatbîki Zilhicce'nin onuncu günü yani bayram günü olması intihâb edilmiştir.

O gün ne gün idi. Herkes tekbîr ve tehlîl ile meşgūl. Hatîb Hazret-i İsmâîl'in kıssasını anlatırken keşif kollarımızdan bir süvârînin sür'atle geldiği görüldü ve hemen karârgâha dâhil oldu. Şu cümleyi bağırarak söyledi: "Elcihâd yâ müslimîn, düşman çıktı!"

Herkes sevinerek silâhına sarıldı ve tehlîl ve tekbîrle yola çıktı. Bu muhârebe Trablus'un ikinci muhârebe-i kübrâsı olmuştur. Yalnız bizim cebhede düşmandan 15 tayyâre iştirâk etti. Ve Devtu'l-Berâsa'da 8 tayyâre vardı. Allah'a bin şükür ki tayyârelerin gaz bombalarından kimse müteessir olmadı.

İki gün iki gece bilâ-fâsıla devâm eden bu muhârebe, mücâhidînin sabır ve sebâtları sâyesinde düşmandan 6 makineli tüfenk, 2 cebel topu, 128 sandık cebehâne, 300 sandık makarna ve birçok mevâdd-ı me'kûle, 100 nefer esîr alındı. Bunların içinde iki zâbit vardır. Biri İtalya yüzbaşısı, diğeri Eritre müstemlekesinden bir mülâzim. Düşmanın maktûllerinin hadd ü hesâbı yoktur.

Kendisini *Sebîlürreşâd*'a mensûb göstererek şurada burada bazı zevâtı iğfâle çalışan Ispartalı Zeynelâbidîn nâm şahıs ile *Sebîlürreşâd*'ın hiçbir münâsebeti olmadığı ikinci def'a olmak üzere beyân olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

04 Eylül 1924 | 04 Safer 1343 | * Perşembe * | 04 Eylül 1340 | Cild: 24 - Aded: 615

Düşmanın inhizâmıyla memleketimizin istihlâs ve istiklâl-i tâmmını te'mîn eden muhârebe-i kat'iyyenin Dumlupınar'da icrâ edilen sene-i devriyyesini tebcîl ve şühedâ-yı muhteremenin rûhlarına Fâtihalar ithâf eylemeyi Sebîlürreşâd en mütehattim bir vazîfe telâkkī eyler.

DALÂLET-i İCTİMÂİYYE

Atalardan kalan meseller için hakîkat "komprime"leri, yahud "hulâsa"ları diyenler olmuştu. Öyle zannedilir ki, bu söz mesellerin pek de yabana atılmayacak bir ta'rîf-i mücmelidir. "Üzüm üzüme baka baka kararır" mesel-i meşhûru da bu ta'rîfe dâhil olan vecîzelerden biridir. Ma'nâ-yı hakîkīsi i'tibârıyle bir dereceye kadar değil, kaç derece mübhem olan bu sözün şu ibhâma rağmen gāyet vâzıh, gāyet mühim bir hakîkati nâtık olduğunu anlamakta güçlük çekilmese gerek. Üzümlerin birbirine baka baka nasıl karardıkları bilinemezse de insanların yekdiğerine baka baka nâ-mütenâhî renklere girdikleri her gün şevâhid-i adîdesiyle görülebilir. Bugün ortaya "moda" nâmıyla bir şey çıkıyor. Yarın onu birçok kimseler bir nisbet-i mütezâyide ile kabûl ve taklîd ediyorlar ve bu taklîdin ezhân üzerinde icrâ eylediği te'sîrden dolayı bir gün evvel güzel denen bir şeye ertesi günü çirkin diyorlar. Meselâ bir gün evvel dil-firîb elvânıyla nazarları okşayan güzel saçlar, ertesi günü gayr-i mer'î bir âlemden gelen bir işâret üzerine berberin yed-i i'tisâfıyla kökünden kazınıp mezbeleye atılıyor. Bir zamanlar sürmeli gözler zevk-ı bedîî sâhiblerini rencîde eder, onlar için bir vesîle-i istihzâ olur dururken bir zaman geliyor ki, kömür gibi bir çerçevenin içinde parlayan hadekalar bakanların kalblerinde cezbeler, istiğrâklar husûle getiriyor. Kezâ reng-i tabîîsi gül-i ra'nâ gibi tabakāt-ı elvân içinde boğulmuş olan çehreler de rağbetkârlarını meshûr ve hayrân eyliyor. Bunlara mümâsil diğer birçok şeyler de aynı hâlin te'sîrinden masûn kalamıyor.

Acaba bunun sebebi nedir? Bunun sebebini bulmak için uzun uzadıya düşünmeye hâcet yok. İnsanlar her şeyden bıkıyorlar; her şeyi dâimâ mütebeddil görmek istiyorlar.

Zevke âid husûsâtta cârî olmakla beraber netâyicine nazaran tevahhuş edilecek mertebede vahîm mahzûrları tazammun etmeyen bu hâlin daha mühim, daha nâzik bir sâhaya, yani telâkkīyât-ı ahlâkıyye sâhasına da sârî olduğu, gittikçe daha elîm bir şekil ve sûret aldığı teessüfle görülüyor. Şuûrî olmaktan ziyâde taklîdî olan şu hâlin menşe'ini ta'yîn etmek de o kadar güç olmasa gerektir. İnsanlar her şeyde olduğu gibi i'tikādât ve telâkkīyât-ı zâtiyyelerinde de muhîtin te'sîrinden âzâde kalamazlar. Ve bu te'sîr ve teessürün muhâkemât-ı sahîha ile, fevâid ve mahâzîrini ta'yîne lüzûm görmeksizin gayr-i şuûrî bir taklîd sâikasıyla fikr-i gālib, cereyân-ı hâkim ne ise kendilerini o fikre, o cereyâna kaptırmaktan men'-i nefs edemezler. Ale'l-husûs cereyânı idâre eden fikirler, söz, yahud yazı sûretinde tecellîde devâm ettikçe onların bu hâli dakīka be-dakīka dâire-i sirâyetini tevsî' eder, ânen fe-ânen mukāvemet edilemeyecek derecede kuvvet bulur. Çünkü dünyaya hâkim olan, ukūl ve ezhânı taht-ı te'sîrinde bulunduran iki âmil-i mühimden biri söz, diğeri yazıdır. İnsan dâimâ aynı terâne ile nağme-senc olan eşhâsı dinledikçe, dâimâ aynı efkâra kuvvet ve revâc

veren âsârı okudukça emîn olmalıdır ki, dereye düşmüş söğüt yaprağı gibi suyun cereyânıyla müntehâya kadar gider. Zevkini, muhâkemesini, hulâsa her şeyini bu iki âmil-i kavînin savletinden **[258]** kurtaramaz. "Ya hayır söyle, yahud sus" meâlinde olan hadîs-i nebevî ile sû'-i karînden tahzîri mutazammın olan ehâdîs-i peygamberînin hikmet-i sudûru hiç şübhe yok ki insanları bu gibi elîm cereyânlara kaptırmamak ve onların fıtrat-ı selîmelerini halelden muhâfaza etmek maksadından başka bir şey değildir.

"Tabîat sârık, sohbet müessirdir" derler ki, bu söz yukarıda söylenen sözlerin müeyyid ve mütemmimidir. Söz ve sözün mahall-i mukavvimi olan yazı öyle sâhir, öyle müessirdir ki, bu iki âmil, insanı değil yalnız ahlâkından, dîn ve îmânından, hattâ tatlı canından bile cüdâ eder. Bu iki kuvvet-i sâhire ve müessire âdetâ taklîb-i mâhiyyât edecek mertebede hâiz-i te'sîrdir.

Kuvvet-i beyân çok def'a insanı bedâhete karşı isyân ettirir, idrâki bozar, aklı tezelzüle uğratır. İnsan bir kāil-i musavvir ve müzevvirin te'sîr-i beyânıyla bazı kere gözünün önünde duran beyâz bir şeyin siyah, siyah bir şeyin de beyâz olduğunu iddiâ edecek mertebede meshûr u musahhar olur. Bazı sözlerin sihir derecesinde hâiz-i te'sîr olduğunu bildiren kavl-i âlînin tatbîk sâhalarından biri de budur. Şu hâlde bir kimse her gün, herkesden mütemâdiyen iyiye fenâ, bâtıla hak denildiğini işitecek, nereye teveccüh etse bu safsata-i elîmenin âsâr-ı maddiyye ve ma'neviyyesini görecek olursa mümkün müdür ki, kendi fikir ve kanâatine sâhib olsun? Kābil midir ki, kendi akıl ve idrâkini hüsn-i isti'mâl edebilsin?

Mes'elenin diğer bir ciheti daha vardır ki, ehemmiyet i'tibârıyle ötekilerden aşağı kalmaz: Bir mahalde hükümfermâ olan efkâr ve hissiyât vesâit-ı maddiyyeye muhtâc olmaksızın o muhîtteki bütün insanların kalblerine aks ve onlar üzerinde adamakıllı icrâ-yı te'sîr eyler. Kulûb-i âmmede yer tutan ve gālibâne icrâ-yı hükm eden ahvâlin daha serî', daha kolay bir sûrette bütün eşhâs üzerinde azîm te'sîr icrâ edeceği şübheden vâreste olmak lâzım gelir.

Bu hâli gördükçe ve bildikçe insanın bütün dimâğlar için birer telsiz telgraf istasyonu diyeceği geliyor. Zîrâ görülüyor ki, bir merkez-i mechûlün bütün temevvücâtı, ale'l-husûs bu temevvücâtın süflî meyilleri tatmîne hâdim olanları derhâl diğer merkezleri müteessir etmekten hâlî kalmıyor. Ve bu teessürün muhît-i sirâyeti dâimâ ittisâ'a meyyâl oluyor. Hattâ bu temevvücler bazı kere o kadar kuvvetli oluyor ki, ondan müteessir olmamak azminde bulunanlar bile mücâhedât-ı vâkıalarına rağmen onun savletinden muhâfaza-i nefse muktedir olamıyorlar. Onların kalblerinde de azimleri hilâfına olarak bazı temevvücât zuhûr etmeye başlıyor.

Hâl böyle olmakla beraber idrâki, irâdeyi büsbütün ta'tîl etmek, rûzgârın sevkına tâbi' bir gemi gibi ulu orta gitmek de doğru değildir. Tabîatin îcâbât-ı mübremesine rağmen irâdenin te'sîriyle ta'dîl ve takvîm edilebilecek birçok şeyler vardır. insâniyetin imtiyâzı da ancak bu tasarrufât-ı irâdiyyede gösterilecek reviyetle kāimdir. Öyle ise asıl söylemek istediğimiz cihete gelelim.

İ'tikādât ve telâkkīyâtın bilhâssa ahlâka âid olan kısmı zevkī şeyler gibi öyle ânî ve indî tebeddülâta tâbi' olan şeylerden değildir. Modada bile tebeddül dâiresinin muhîti her zaman, herkesin perkâr-ı/pergel-i arzûsuna göre tevsî' edilemediğinden bu dâire ale'l-ekser iki müntehâ arasında zarûrî bir hadd-i ma'kūl ve mu'tedil kabûl etmek sûretiyle tersîm edilmek lâzım gelirken ba-zı kimselerin ne aklî, ne de naklî bir esâsa istinâd etmeksizin bilhâssa ahlâkıyâtta bir müntehâdan diğerine gitmeleri yani fezâile rezâil, rezâile fezâil nazarıyla bakmaları, halli ebediyetin yed-i eşkâlinde kalmış olan bir mes'ele-i acîbedir. Herkesin ma'lûmudur ki, bu âlem bir sâha-i ezdâd olduğundan her mevcûdun bir zıddı vardır; her şey zıddıyla makrûn-ı inkişâf olur; nûr-zulmet, acı-tatlı, soğuk-sıcak gibi ezdâd-ı kesîre ve ma'lûme hep bu asla müteferri' hâdisâttandır. Bunun gibi insandan sâdır olan ef'âl-i irâdiyyenin de hayır ve şer denilen iki vasf-ı mütehâlifden birine istinâdı, bu vasıflardan biriyle ittisâfı zarûrîdir. Şu hâlde silsile-i hayrâta dâhil olan bir fi'lin terkiyle onun yerine şurûr ve mefâsid silsilesi dâhilinde bulunan diğer bir fi'lin ikāmesi akl-ı selîm îcâbâtının indî bir tasarrufla istihfâfından başka bir şeye haml olunamaz. Bir cem'iyetin ahlâk nâmı altında teessüs etmiş olan zevâbıtına sırf hevesât-ı nefsâniyye ve temâyülât-ı süfliyyeye adem-i tevâfuklarından dolayı taarruza kıyâm etmek gafletin en miskîn, fakat en muzır tasarruflarındandır. Hâdisât-ı kevniyyenin kâffesi kendi aralarındaki nisbet-i sâbiteye yani o hâdiseleri vücûda getiren kānûnlara tâbi' oldukları gibi ef'âl-i irâdiyye denilen hâdisâtın da bir nisbet-i sâbiteye, bir kānûna tâbi' oldukları teslîminde tereddüd câiz olmayan bir hakīkattir. Bir ferde, yahud bir cem'iyete; "Sen şu fi'li yapacaksın, yahud yapmayacaksın!" diyebilmek için o fi'lin gerek ferd, gerek cem'iyet nokta-i nazarında tazammun eylediği fâideyi, yahud mazarratı edille-i kâfiyyesine istinâden isbât eylemek lâzımdır.

Filhakīka ahlâkī esâslara âid nazariyât arasında onların hepsine fâik, hepsinden ziyâde revâc ve i'tibâra mazhar olan bir nazariye vardır ki, o da Alman filozoflarından meşhûr Kant'ın evâmir-i kat'iyye nazariyesidir. Kant'a göre vazîfe vazîfe olduğu için îfâ edilir. Kant'ın evâmir-i kat'iyyesi; "Sen şunu yapacaksın, şunu yapmayacaksın!"dan ibârettir. Onun felsefe-i ahlâ-

kıyyesinde bu emirlerin kat'iyetine taarruz edilmez; **[259]** yalnız onlara imtisâl olunur. Zâten filozofun kendisi de kat'iyet ifâde eden emirleri için bundan başka bir şey istemiyor. Kant'ın bu evâmir-i kat'iyyesi bit-tabi' hayır ve şer silsilesine dâhil olan ef'âle taalluk eylediği cihetle mutâ' olmak lâzım gelir. Fakat bu kat'iyet hangi fi'lin hayır, hangisinin şer olduğunu tedkîka mâni' değildir. Hattâ ef'âl-i irâdiyye, bu sûretle tedkîk ve bu tedkîk netîcesinde mâhiyetleri ta'yîn edilmedikçe yukarıki evâmir-i kat'iyyenin taallukuna mahal bile olamaz. Şu hâlde Kant'ın sırf vazîfeye da'vetten ibâret olan evâmir-i kat'iyyesi bir fi'lin, bir vazîfenin körü körüne değil, vazîfe olduğu tahakkuk eyledikten sonra îfâsına âid demek olur. Ve bu emirler de ancak o zaman bir kat'iyet ifâde edebilir. Aksi sûrette onların ne ma'nâsı vardır, ne de kuvveti, te'sîri.

Şu hâle nazaran gerek ferde, gerek cem'iyete kabûl ettirilmek istenilen ef'âlin kâffesi böyle bir tedkīkāta tâbi' tutulup mâhiyetleri ta'yîn edildikten sonra ferde, yahud cem'iyete kabûl ettirilebilir. Külfet-i tedkīkı zâid addeyleyerek âmiyâne, sathî bir nazarla iktifâ ve ondan sonra bir fi'lin terkini, yahud icrâsını emr etmek buz üstüne yazı yazmaktan, daha doğrusu ferdin yahud cem'iyetin mezârını kazmaktan başka bir şey değildir.

Tedkīk-ı ef'âle gelince; bu tedkīkātın da behemehâl ilmî esâslara ibtinâ ettirilmesi şarttır. Zîrâ bî-esâs olan şeylerin pek esâslı mehâzîri vardır. Taklîd, yahud görenek ibtilâsıyla bilâ-tedkīk kabûl edilen fi'iller –velevki en medenî, en müterakkī memleketlerden muktebes olsun– fâide yerine mazarrat tevlîd ve kabûl edenlerin ma'nen ve maddeten izmihlâlini tesrî' eder. Her şey gibi ahlâka âid olan tedkīkāt da birtakım süfehâ-yı ümmetin temâyülât-ı süfliyyelerine değil, âlimlerin, mütefekkirlerin ârâ-yı sâibelerine müstenid olmalıdır. Bazı memleketlerde tamâmıyla bu hâlin aksi görülüyor. Fezâil ile rezâil bir hadd-i sahîh ile yekdiğerinden tefrîk edilmiyor. Süfehânın re'yi ulemânın re'yine tercîh ediliyor. Onların i'tiyâdât-ı zemîmeleri aslâ tefekkür ve tedebbüre lüzûm görülmeksizin derhâl kabûl olunuyor. Hâlbuki kavâid ve zevâbıt-ı ahlâkıyye hevâ ve heves mes'elesi değil, akıl ve ilim mes'elesidir. Bu iki âmilin muktezâsına tevessül edilmedikçe dâimâ hüsrân muhakkaktır.

Memleketimizde de ilmî ictihâdlara kıymet verilerek müdevvenât-ı mevcûdenin tedkīkine bezl-i himmet edilse birçok şeylerde yanıldığımızı, yanlış yollara gitmekte olduğumuzu görmemek kābil değildir. Hattâ denebilir ki, bizim Garb'dan iktibâs ile memleketimize sokmak istediğimiz birçok şeyleri, Garb âlim ve mütefekkirleri memleketlerinden çıkarmak istiyorlar. Meselâ: Biz Kurûn-ı Ûlâ vahşetlerinin bekāyâ-yı meş'ûmesinden olan "düello" âdet-i şenîasını iâde-i nâmûs ve haysiyet hissi gibi mutantan safsatalarla memleketimizde yeniden te'sîs etmek isterken Avrupa ulemâ ve felâsifesinin hemen kâffesi tarafından bu âdet-i mel'ûnenin takbîh edildiğini görmüyoruz, yahud görmek istemiyoruz.

Bazı kimselerde bir garîb hâl daha görülüyor. Garb'ın avâkıb-ı vahîmesi güneş gibi âşikâr olan bazı i'tiyâdât-ı muzırrası vardır ki, birtakım adamlar kendilerine câhil, yahud mahdûd dedirtmemek için dâimâ bu i'tiyâdâtı istihsân ve onların mehâzîr-i kat'iyyesine karşı muhâfaza-i sükût ediyorlar. Hâlbuki bu vaz'iyet tamâmıyla aksi hâli intâc etmekte, ve onu iltizâm eyleyenlerin akıl ve idrâkten nasîbi olmadığını göstermektedir. Bu ise tahammülü muhtâc-ı teemmül bir nakīsa, hattâ bir zillettir. Seciyesini, mukaddesâtını, âdât ve an'anâtını merdâne muhâfaza ve müdâfaa eden, hangi milletin makbûlü, mergūbu olursa olsun rezâile rezâil, fezâile fezâil diyen insanlar tebcîle şâyân oldukları gibi her milletin, her memleketin mesâvîsine mehâsin, rezâiline fezâil demek i'tiyâdına revâc verenler de merhamete şâyân mahlûklardır. Fezâil ile rezâili, mesâvî ile mehâsini yekdiğerinden tefrîk edemeyenlere gelince, onlar için söylenecek söz yoktur.

GARB CEM'İYETLERİ *

Garb cem'iyetlerinin tâ bidâyet-i zuhûrlarından zamanımıza kadar geçirmiş oldukları tekâmülü ta'kīb edersek görürüz ki; evvelâ orada kilisenin nüfûz-ı rûhânîsi hâkim kesilmiş, müteâkıben bu hâkimiyet krallığın kudret-i maddiyyesine mahkûm olmuştur. Yine görürüz ki, bu sonraki hâkimiyet de burjuva sınıfının refâhiyet ve sâmânıyla temeyyüz eden bir demokrasi hükûmeti meydana getirmiştir. İşte hodgâm ve ma'neviyât ile az mukayyed san'atkâr bir burjuva sınıfının bu debdebe ve sâmânı yüzündendir ki, akvâm-ı Garbiyyenin son devre-i tekâmülünde ahlâkī ve ictimâî mâhiyetteki mesâilin zararına olarak mesâil-i iktisâdiyye müstesnâ bir ehemmiyet kazandı. Hâlbuki beşerin saâdet-i hakīkıyyesi nokta-i nazarından evvelkiler, yani ahlâkī ve ictimâî mesâil daha mühim idi. Bu hâl onların bu safha-i tekâmülünü pek husûsî bir vasıf ile damgaladı. Netîce ise şu oldu: Ferdlerin zengin olarak en küstâh bir debdebe içinde yaşamak arzûlarını son dereceye kadar körükledi; hodgâmlık hissini, ihtikâr ve başkalarını istismâr temâyüllerine tasavvur edilebilecek derecelerin fefkına çıkardı; nihâyet **[260]** nâ-mahdûd bir arzû-yı serveti ve bu servetin te'mîn

* Bu makāle efâzıl-ı ümmetten merhûm Prens Saîd Halîm Paşa hazretlerinin Malta'da en son kaleme aldıkları *"İslâm'da Teşkîlât-ı Siyâsiyye"* nâmındaki mühim eserlerinin bir faslıdır.

edeceği bütün maddî hevesâtı tatmîn için her şeyin kendilerine mubâh olduğu kanâatini verdi.

Sanâyi'in zamanımızda görülen bu hâriku'l-âde terakkīsi –ki, târîhde misli sebk etmemiştir– mevzû'-ı bahs olan tekâmülün mahsûlü olup bugün hemen bütün Garb bünyân-ı ictimâîsinin istinâd ettiği temeli teşkîl eder.

Lâkin, şâyed, sanâyi'-i hâzırayı meydana getiren sermâyedâr burjuva sınıfı ise onu kendi sa'yiyle besleyen, yaşatan emekdâr amele sınıfıdır.

Bu i'tibârla şu ikinci sınıfa dâhil olan halk Garb hey'et-i ictimâiyyesi meyânında burjuva sınıfına muâdil denebilecek kadar ehemmiyet kesb etti. Hattâ görüyoruz ki, kendisini istismâr etmekte bulunan sermâyedâr burjuva sınıfına cebren irâdesini kabûl ettirmekle iktifâ etmiyor da, arzûsu vechile yenilerini vücûda getirmek için müessesâtını kâmilen devirmek istediği bütün bir cem'iyete hâkim olmak istiyor.

Dâimâ görülüyor ki, Garb hey'et-i ictimâiyyesi tâ bidâyet-i zuhûrundan beri kendi müessesâtını ve kendi usûl-i ictimâiyyesini mütemâdiyen değiştirmek ihtiyâcını hissetmekten aslâ geri kalmamıştır.

Binâenaleyh onun tekâmül-i ictimâîsi esâsen ilmî mâhiyette olmayan bir yığın tahmînlerin, taharrîlerin, tecrübelerin netîcesidir ki, dâimâ onu birtakım yanlış fikirlerin, ânî ihtiyâcların ve geçici hâllerin arkasından sürüklemiş durmuştur. Bunun sebebi şudur ki: Garb hey'et-i ictimâiyyesi aslâ sâbit bir gāye-i ictimâiyyeye sâhib olamamıştır. Onun gāyesi hissiyâtının, maddî ihtiyâcâtının, fennî ma'lûmâtının tekâmülüyle lâ-yenkatı' değişip durmuştur. O, tekâmülünü ilhâm etmemiştir, sevk ve idâre etmemiştir; lâkin ta'kīb etmiştir.

İmdi bir gāye-i ictimâî sâbit olmayıp da tekâmül-i ictimâîye tebean muttasıl değişir durursa, tekâmülü kendine munkād edeceği yerde kendisi ona tâbi' olursa bundan o gāyenin hakīkī olmadığı, yani tabîî olan hakāyık-ı ahlâkıyye ve ictimâiyye üzerine istinâd etmediği anlaşılmak îcâb eder. Bu hakāyık ise insanların arzûsuna tâbi' olmayıp bilakis hâkimiyetini diğer hakāyık-ı tabîiyye gibi insanlara cebren kabûl ettirecek ve onlara hareketlerinde rehber olacak bir mevki'dedir.

O hâlde hiç şübhe edilmemelidir ki, Garb hey'et-i ictimâiyyesi cem'iyet-i beşeriyyeye istikrâr-ı tam te'mîn eden hakīkī ve lâ-yetegayyer ahlâkī ve ictimâî mebde'leri henüz bulamamıştır. Onsuz da saâdet-i ictimâiyye hiçbir zaman mükemmel ve pâyidâr olamaz.

Bir idâre-i ictimâiyyenin istikrârsızlığı o idârenin cem'iyetten ancak bir kısmını tatmîn ederek diğer kısmını aslâ edemediğine, birini diğerinin zararına olarak kayırmakta bulunduğuna zâhir bir delîldir.

Hâlbuki, bir idâre ne derecede zulümkâr ise o derecede nâ-pâyidâr olur. Zîrâ gösterdiği şiddet nisbetinde hücûmlara ma'rûz kalır. Böyle bir idâre şiddetle, tazyîk ile bir müddet bekā bulabilirse de nihâyet varlığını hissettirmek için irtikâb ettiği sû'-i isti'mâller, adâletsizlikler yüzünden harâb olur gider.

İşte bundan dolayıdır ki, cem'iyet-i beşeriyye için vücûdu zarûrî olan hükûmet Garb hey'et-i ictimâiyyesi tarafından muttasıl hücûma ma'rûz kalıyor ve cemâat-i İslâmiyyede gördüğü hürmet ve i'timâdı o âlemde hiçbir zaman ilkā edemiyor.

Varsın, krallık papalığın yerine kāim olsun, yahud dîn ile alâkası olmayan bir sınıf kalkıp ruhbânların makāmına geçsin; varsın, demokrasi kuvvetlenerek zâdegânı, sosyalizm de kapitalizmi mağlûb etsin. Hakīkatte bunların hiç birinin ehemmiyeti yoktur. Bunlar hastalığın başka safhalar altında tekerrüründen gayri bir ma'nâyı müfîd değildir. Evet, bunlar hep o yeni sû'-i isti'mâller, o yeni haksızlıklardır ki, eskilerin yerine geçerek tıbkı onlar gibi ensâl-i âtiyye için diğer birtakım sû'-i isti'mâller, haksızlıklar, zulümler tevlîd ederler.

Binâenaleyh böyle bir cem'iyetin sâhib olabileceği maddî nüfûz ve umrân her ne olursa olsun, hiçbir zaman ne kâfî derecede saâdet ve sükûn-ı ictimâî bulabilir, ne de muhtâc olduğu huzûr ve tesellî-i vicdânîden nasîbini alabilir.

Mütefekkirlerimizden büyük bir ekseriyetin Garb hakkında beslediği hayâllerden bilhâssa biri vardır ki, her şeyden evvel onun mâhiyetini meydana çıkarmak îcâb eder. Zîrâ onları hükümlerinde yanıltan esbâbın en mühimmidir.

Bu hatâ Garb hey'et-i ictimâiyyesinin ferdlere şimdiye kadar hiçbir cem'iyet-i beşeriyyenin vermediği derecede hürriyet ve müsâvât bahşeylediğini tahayyül etmektir. Halbuki hangi hey'et-i ictimâiyyede olursa olsun, ferdin mütena'im olduğu hürriyet ve müsâvâtın derecesi kendi teâdud-ı ictimâîsiyle, kendi muvâzene-i ictimâiyyesinin istikrârıyla, ta'bîr-i âharla orada mevcûd olan adâlet-i ictimâiyyenin kıymetiyle ölçülmek îcâb eder.

Eğer Garb'da sunûf-ı ictimâiyye arasındaki rekābetler, husûmetler hâlâ bunları birbirine boğazlatacak derecede mevcûdiyetini muhâfaza ediyorsa, eğer teâdud denilen şey ancak bir sınıf-ı ictimâî efrâdı meyânında, o da bütün cem'iyetin zararına olmak şartıyla, görülebiliyorsa, elhâsıl eğer muvâzene-i ictimâiyye o âlemde mütemâdiyen tehdîde ma'rûz bulunuyor ve mütemâdiyen haleldâr oluyorsa tabîîdir ki, bunların her biri hürriyet ve müsâvâtın Avrupa'da bizim mütefekkirlerimizin zannet-

tikleri gibi şâyân-ı hayret bir mertebede bulunmadığına ayrı ayrı delîldir.

[261] Bundan başka efrâd ve sunûfun imtiyâzât ve adem-i müsâvâtı mebde'ine istinâd eden bir cem'iyette hakîkī ve sahîh ma'nâlarıyla hürriyet ve müsâvâtı te'sîs etmek çok müşkildir. Zîrâ hürriyet ve müsâvât mebde'lerine tamâmıyla zıd bir yığın zünûn ve evhâm ile meşbû' asırların vücûda getirdiği telâkkīyi değiştirmek için lâfzı murâd hürriyet-perver kānûnlar neşri kâfî değildir. Böyle bir hâlde ancak tamâmen tatbîk ve neslen ba'de-neslin kemâl-i sabır ve zekâ ile ta'kīb edilen bir terbiye-i ahlâkıyye sâyesindedir ki, insan bir an'ane şeklinde tevârüs ettiği sınıf ve fırka dalâletlerinden kurtulabilir. Yine o sâyededir ki, bî-taraflık ve müsâmahakârlık seciyelerini kazanarak artık ebnâ-yı nev'ini aynı hukūka ve aynı vezâife mâlik görür ve aralarında bu vezâifi îfâ ve bu hukūku isti'mâl husûsundaki ferdî kābiliyetlerden başka tefâvüt tanımaz olur.

İşte yalnız bu şartın vücûduyladır ki, insan hürriyet ve müsâvât hakkında sahîh bir telâkkī edinebilir ve kendi ihtiyâcâtına göre bunların her ikisinden de hiçbir mâniaya ma'rûz olmaksızın mütena'im olabilir. İşte o zaman anlayabilir ki, herhangi bir cem'iyette mevcûd hürriyet ve müsâvâtın kıymeti o cem'iyeti teşkîl eden efrâdın ahlâkī ve ictimâî kıymetine, efrâdın kıymet-i ahlâkıyye ve ictimâiyyeleri de mevzû'-ı bahs olan cem'iyetin istinâd ettiği ahlâkī ve ictimâî mebde'lere merbûttur; yoksa o cem'iyette mevcûd yanlış birtakım akīdelerle ta'kīb ve tarafgîrlik rûhundan doğan ictimâî adâletsizliğe çâresâz olmak için ilcâ-yı hâdisâta göre vaz' olunmuş az, yahud çok keyfî kānûnlara merbût değildir. İşte yalnız bu sûretledir ki, Garb'daki sunûf-ı ictimâiyye rekābetleri ortadan kalkar ve bununla beraber hürriyet ve müsâvâtı istirdâd için lâ-yenkatı' meydana çıkan ve hiçbir zaman tatmîn edilemeyen talebler kesilir ve cem'iyet-i Garbiyye o kadar uzun müddetten beri bulamamak şartıyla arayıp durmakta olduğu hürriyet ve müsâvât-ı hakīkıyye ve tabîiyye ile adâlet-i ictimâiyyeyi tanıyabilir.

O hâlde Garb'ın ahlâkī ve ictimâî telâkkīlerinden ve mebde'lerinden herhangi birini Müslümanlık'taki mebâdî ve telâkkīyâttan herhangi birine tercîh ile onu kabûl tavsiyesinde bulunmak için hiçbir vecih yoktur.

Bizim dînimizin telâkkīleri, mebde'leri Garb'ınkilere kıyâs kabûl etmeyecek derecede fâiktir. Binâenaleyh bizler Âlem-i İslâm'ın hâl-i hâzırda inhitâtına nihâyet verebilmeyi ümîd etmek için Müslümanlığın telâkkīlerini daha iyi anlamaya, o dîn-i muazzamın ahlâkī olduğu kadar ictimâî bulunan mebde'lerini daha iyi tatbîk etmeye çalışmaktan başka çâremiz yoktur.

İCTİMÂİYÂT

En Yüksek Hars, Hars-ı Dînîdir

Öteden beri mevzû'-ı münâkaşa olan hars mes'elesi, son günlerde maârif vekîli beyin muallimler kongresindeki nutku dolayısıyla yeniden sâha-i matbûâtta canlandı. Dînî harsın, muayyen bir millete âid hars-ı mahallî olmadığı en ufak bir tedkīkle anlaşılabilecek bir müteârife ise de mes'elenin ilmî nukāt-ı nazardan tahlîli fâidesiz addolunamaz. Dîn-i beşerî ve fıtrî olan İslâmiyet'in kendisine hâs akāid-i sahîha, te'sîsât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyesiyle hayât-ı akvâm üzerinde müstakil ve rehâkâr bir te'sîr husûle getirdiği şübhe götürmez hakīkatlerdendir. Hâl böyle iken hars-ı dînî nasıl husûsî bir mâhiyeti hâiz olabilir? Mevzû'u umûmî olarak muhâkeme edelim.

Hey'et-i ictimâiyyeler, ferdî ve umûmî teveccüh noktaları bularak birtakım gāyeler etrâfında teşekkül eylemiştir. Şerâit-i muhîtiyye, lisân, milliyet, anâsır i'tibârıyle mihver-i esâsîleri ve muhassala-i kuvvetleri teferru' ve tahavvül eden mefkûrelerin târîh-i beşeriyyetin ilk devresinden başlayarak muhtelif istihâlât geçirdiği ve tezâhürâtı, inkişâfâtı i'tibârıyle vakit vakit bazı muhîtlerde yeni nazariyeler, ictimâî cereyânlar nâmı verilen birtakım mefkûrelerin müvellidi olduğu ma'lûmdur. Milletlerin derece-i tekâmülâtıyla az çok alâkadâr olan bu teveccüh noktaları yine o milletlerin hâl ve istikbâllerindeki te'sîrâtı cihetiyle pek ziyâde şâyân-ı tedkīktirler.

Son asırdaki târîh-i inkişâfâtımız lâyıkıyla tahlîl olunursa görülecektir ki; nukāt-ı teveccühümüz pek mütebâid yollar üzerinde temerküz eylemiştir. Muvâzî ve yekdiğerine muttasıl bir şebeke hâlinde mütekārin mefkûreler cem'i nasîb olamamıştır. Hiç şübhe yoktur ki, yükselmek ve serbest olarak yaşamak için bir gāye etrâfında toplanmaya ihtiyâcımız derkârdır. Lâkin yollarımız bizi bu netîceye sevk edebilecek midir? Her zümrenin mefkûresindeki doğruluğu iddiâ etmesine rağmen milleti müttehid bir kitle hâlinde toplayacak "cihet-i câmia" bizim için bir hayât mes'elesi olmakta ber-devâmdır. Milletler ya vatan muhabbeti, ya milliyet aşkı veya beşerî mefkûreler, yahud dînî gāyeler etrâfında ictimâ' etmişlerdir. Bu gāyelerin tezâhürâtı muhtelif harsları husûle getirmiştir.

Bizde vatan tarz-ı telâkkīsi, hâkimiyet-i siyâsiyyemizin eriştiği mahallerin hey'et-i mecmûasında sâkin ve mutavattın ahâlîye alem olmuş gibidir. Dün hâkimiyetimizden nez' edilen ve fakat ırkan, dînen alâkadâr olduğumuz bunca memâlik bu ta'bîr ile vatan mefhûmundan hâric kalıyor. Bir toprağa merbut olup **[262]** orada tevellüd eden ve maîşetini te'mîne çalışan her ferdin bulundu-

ğu toprakla az-çok alâkadâr olması tabîîdir. Fakat bu alâkanın hâkimiyet-i siyâsiyye mes'elesinde mühim bir te'sîr yapamayacağını elimizden giden aksâm-ı memâlikteki vaz'iyet isbât eylemiştir. Mefhûmu i'tibârıyle ne kadar yüksek ve şâyân-ı tebcîl bir mevki' işgāl ederse etsin, hadd-i zâtında vatan kelimesinin kitle-i milliyyeyi bir araya toplamaya kâfî gelmediği kâfî derecede tecrübe edilmiş bulunuyor. Vatan bir hâkimiyet-i siyâsiyye altında bulundukça az çok bir cihet-i câmia olablir. Bu râbıtanın fekkiyle beraber sarsılıyor.

Her ne kadar bu netîce ayrılanları müteessir bırakıyor ve dâimî bir hâtırât muhâfazasına mecbûr kılıyorsa da menâfi' ve zarûrât-ı hayâtiyye ilcââtıyla müsbet bir ittihâd te'mîn edemiyor. Şu hâle nazaran, vatan muhabbeti müstakillen bir nokta-i câmia teşkîl edemez.

Milliyet mefkûresine gelince; milliyet her şeyden evvel bir mahalliyet-i ictimâiyye demektir. Bu şekl-i ictimâîde "tekâfül-i ictimâî"nin îcâb ettirdiği büyük kuvvetler ehemmiyetini gāib eylemiş ve teaddüd ederek zayıflamış olur, hilkat-i Âdem'den bu âna kadar bidâyette beş on nüfûslu âilelerin iştirâk-i mesâîsiyle tekevvün eden hey'et-i ictimâiyyelerin bugünkü hâlini bulmak için –beşeriyetin hâl-i tabîîsinde asıl olan ictimâî hayâtı için– sarf ettiği mesâî hebâ olmuş ve yeniden geriye infirâda doğru gayr-i tabîî bir hatve atılmış bulunur. Milliyet da'vâsından doğan ve eski kuvvetli hâkimiyetlere halef olan küçük ve cılız milletlerin bütün ihtiyâcâtını te'mîn edebilecek kuvvet ve vesâite mâlik olamadıkları müşâhede edilmektedir. Hâkimiyetimizden ayrılan Arnavudlar, Arablar bugün müdâfaa-i nefse bile gayr-i muktedir ve ecânibin elinde oyuncak bir hâlde bulunuyorlar. Şu hâlde yalnız başına, milliyet nazariyesi de "hey'et-i ictimâiyyemiz" için müstakil bir cihet-i câmia değildir. Şu ciheti de ilâve edeyim ki, bunu söylemekle; "Milliyet aşkını kalblerimizden silelim." demiyorum ve Türkler arasında yeni yeni doğmaya başlamış olan milliyet cereyânı aleyhinde bulunmuyorum. İslâmiyet'te Garb'da câygîr olan ma'nâda mevcûdiyeti olmayan milliyet, ma'nâ-yı hakīkī ve tabîîsiyle muhâkeme olunmalıdır ki, maksadımız tavazzuh etsin…

Filhakīka cihân-şümûl bir vüs'atle bütün Garb'da câyı kabûl bulan ve Şark'ta da intişâra başlayan "milliyet düstûru" son asırdaki inkılâbâtın en mühimmini teşkîl etmeye nâmzed bulunmaktadır.

Garb'ın bugün en mühim istinâdgâhîsi olan milliyet mes'elesi bizim için asırlardan beri mâ-bihi't-tatbîk olan bir düstûrdur. Yalnız şu fark ile ki; millet ve milliyet mefhûmlarının esâsı her iki hey'et-i ictimâiyyede bir olmakla beraber derece-i şümûl ve tarz-ı telâkkīsi cihetiyle istikāmetleri tebeddül ediyor.

Kurûn-ı Vustâ'da derebeylerin keyfî nüfûzu altında esîr menzilesinde kalan bir halk vardı. Her türlü sefâleti sînesinde taşıyan bu insanlar asırlar süren bir mücâdele netîcesinde tahakküme, zulme gālib gelerek hürriyetlerini istirdâda muvaffak oldular. Tedrîcen cihânda demokrasi devri açıldı. Fakat bu da ihtiyâcât-ı halkı tatmîn edemiyordu. Bir tarafdan serbest insanları sermâye ikinci bir esârete doğru sürüklüyor, diğer tarafdan tarz-ı idâreler ne kadar medeniyet-kârâne ve uhuvvet-mendâne tanzîm edilirse edilsin hâkim olan millet muhîtinde yaşamaya mecbûr olan diğer ekalliyetlerin temâmî-i inkişâfâtını hiçbir zaman te'mîn edemiyordu. Kesâfeti hâiz ve hakk-ı târîhîsi ile icrâ-yı hükûmete devâm eden milletlerin en hür ve geniş fikirli olanları bile havza-i te'sîrinde bulundurduğu milel-i sâireyi tedrîcen temsîle çalışmaktan fâriğ olamıyordu. Bundan dolayı, mütecânis olmayan hâkimiyetler dâhilinde müheyyâ-yı feverân bir gayr-i memnûnlar kitlesi tabîatiyle ve kendiliğinden teşekkül etti. Kendi şahsiyetlerinin tedrîcen istihâlesini gören milletler –ancak nâil-i istiklâl oldukları takdîrde secâyâlarını muhâfaza edebileceklerini düşünerek– hâkimiyetlerini istihsâle teşebbüs eylediler.

Aynı zamanda bir milliyete mensûb hâkimiyetler de diğerlerinin hukūkuna riâyet ve kendi vesâit ve menâbi'iyle iktifâ etmeyerek diğer yerlerde siyâsî ve iktisâdî mahrecler aramaya lüzûm gördüler…

Her millet inkişâfâtına müsâid addeylediği sâhalarda icrâ-yı nüfûza bir hak tasavvur etti. (Almanlar Lehistan'a; Bulgarlar, Sırplar, Yunanlılar vatanımıza; Ruslar Aksâ-yı Şark'a; Düvel-i Muazzama müstemlekâta ilh.) Bütün bunlar tâmmü'l-ayâr olmayan siyâsî bir muvâzene ile zâhiren idâre ediliyordu. Hâlbuki, Harb-i Umûmî bu âheng-i gayr-i tabîîyi ihlâl etti: Mağlûb milletler dâhilindeki ekalliyetler mensûb oldukları hükûmetlerin za'fiyetini ve hareketlerini te'dîb etmeye muktedir olamayacaklarını görerek fırsattan bil-istifâde istiklâllerini i'lân ettiler, bu sûretle türlü târîhî nâmlarla hükûmetçikler, hükûmetler meydana geldi. Düşmanlarının bir kat daha za'fını arzû eden düvel-i gālibe –mahzâ bunları parçalamak için– milliyet cereyânının bir düstûr hâline ifrâğına muhâlefet etmediler. Bu sûretle bu sebeblere maddî kuvve-i te'yîdiyyeler de inzımâm etti.

İctimâî esbâba gelince: Garb harsı hâkimiyet bahsinde çok kıskanç bulunmaktadır. Binâenaleyh nefsî düşünceler vaz'iyete hâkimdir. Bu i'tibârla [1](منم دیکرنیست) düstûru hâlinde milliyet da'vâsı Garb'da câ-yı kabûl bulabilirdi. İşte bu şerâit altında bir millet mes'elesi hâdis oldu.

---

[1] "Ben başkası gibi değilim!"

Hey'et-i ictimâiyyemize gelince: İslâmiyet'te milliyetçilik esâsen mevcûddur. "Dîn ve millet" mefhûmlarının ikisi birdir. Yekdiğerinin lâzim-i gayr-i **[263]** mufârıkıdır. Gâye i'tibârıyle müşterek yalnız bir millet vardır ki, o da millet-i İslâmiyyedir. Türklük, Arablık, Çerkeslik, Tatarlık, Kürdlük… ilh. nâmı altında toplanan efrâd bir âilenin –âile-i İslâmiyyenin– a'zâsından başka bir şey değildir. Bunlardan meselâ Türkler inkişâfât ve terakkîlerini arzû ederlerse, âilesini daha müreffeh yaşatmak için daha fazla çalışan bir insanın vaz'iyetini takınmış olurlar.

Bu öyle nâ-kâbil-i i'tirâz bir emr-i vâki'dir ki; ne vakit câmia-i İslâmiyyeden –gâye-i ulviyye düşünülmeksizin– bir âile a'zâsı infikâk etmişse felâket ve esâret onu hemen ta'kîbde gecikmemiştir. Bir âilenin a'zâsı ne kadar kesîr olursa olsun maddeten ve ma'nen mevki'i o derece emniyetli olacağından hey'et-i ictimâiyyemiz serbestî ve arzûlarına tamâmıyla hâkim birçok uzuvlara mâlik olmak ister…

Biz Türkler milliyetimizi severiz. Çünkü âile-i İslâmiyyeye asırlardan beri bilâ-ihânet hizmet ediyoruz. Kuvvetlenmemizi, terakkîmizi, ez-cân u dil arzû ederiz. Zî-râ kuvvetli oldukça âilemizin nâmûsunu daha ziyâde vikâyeye, diğer akrabâya muâvenete muktedir oluruz. Bir Türk; "Ben Türküm." demekle sade kendi milliyetini kasd etmiş olmaz. Belki; "Ben, müslüman milletine mensûb Türk unsurundanım." demek ister.

Şu hâlde, milletimizi sevmekle, onun yükselmesini arzû etmekle yalnız kendimizi düşünmüş, kendimize hizmet etmiş olmuyoruz.

İşte Garb harsıyla aramızdaki nokta-i nazar farkı bundan ibârettir. İslâmiyet mutlak bir infirâdı tervîc eden bir milliyeti reddeder, fakat hubb-ı millet ve vatan dâimâ şiârımızdır. Binâenaleyh kavmiyet ma'nâsına gelen milliyet aşkı hey'et-i ictimâiyyemiz için münhasıran cihet-i câmia teşkîl edemez. Çünkü, milliyet bir gâye değil, vâsıta mâhiyetindedir.

Beşerî düşüncelere gelince; medeniyyü't-tab' olan ferdin insanî birtakım ihtisâsâtı hâiz olduğu şübhesizdir. Bir gâye etrâfında bütün beşeriyetin yek-âhenk olarak ictimâ'ı son derece şâyân-ı arzû olmakla beraber bugünkü medeniyetin tarz-ı tefehhümü, menâfi'in tesâdümü hasebiyle bu güzel mefkûrenin tahakkuku maatteessüf mümkün olamayacaktır. Mâdem ki dâimâ seveni sevmeyecek, sevse bile çekemeyecek kitleler, değil milletler arasında, hattâ bir milleti teşkîl eden efrâd beyninde bile mevcûd oldukça, hey'et-i ictimâiyyemiz için beyne'l-milel düşünceler sebeb-i ittihâd teşkîl edemez.

Siyâsî mefkûreler etrâfındaki câmialar dahi gâyenin tahakkukuna kadar müterakkî bir mâhiyeti hâiz olabilir. Menfaat sâbit ve zamanla tahavvül etmeyecek derecede müstakar olamayacağı ve bilhâssa tarz-ı tefehhüme göre tebeddül edebileceği için bizim için cihet-i câmia olamaz.

Hey'et-i ictimâiyyemizi bir noktada tevhîd edebilecek yegâne kuvvet Dîn-i Mübînimiz'dir. Her türlü mefkûreleri en tabîî bir hâlde âgûşunda bulunduran İslâmiyet, vatan muhabbetini, beşerî hisleri cem' etmiş, milliyet hislerini def' ederek beşeriyeti bir gâye etrâfında toplayacak şerâit ve muhîti tamâmıyla ihzâr etmiştir.

Memleketi yükseltmek için yürünecek en kestirme ve en tabîî yol, dîn yoludur. Hey'et-i ictimâiyyemiz arasında tesânüdün te'mîni, ıstıfâ-yı umûmî, tekâfül-i siyâsî hep bu sâyede mümkinü'l-husûldür. Ancak bu yoldur ki; bizi rûhen, hissen ve maddeten kaviyyü'ş-şekîme yapar. Bugünkü müstereddî neslin marîzâne merâretleri bu sâyede kâbil-i tashîhdir. Bütün ictimâî teşkîlâtımız, ferdiyetlerimiz, ancak dîn yolunda birleşmelidirler. Başka hiçbir tarîk, bizi sâha-i necâta îsâl edemez.

Bu i'tibârla muhtelif milliyetler tarafından memnûniyetle kabûl olunan ve elyevm kemâl-i sür'atle cihânın her tarafında intişâr etmekte bulunan Dîn-i İslâm, millî harsların ahlâkī ve ictimâî esâslar dâiresinde ıstıfâsını te'mîn etmiştir. Ta'bîr-i dîgerle millî harslar İslâmiyet'i doğurmamış, ancak İslâmiyet, eczâ-yı ferdiyyesini teşkîl eden milel-i muhtelife-i İslâmiyyenin müşterek harsını vücûda getirmiştir.

Milel-i İslâmiyyenin târîh-i ictimâiyyâtı tedkîk edilirse görülecektir ki, her milletin kendisine münhasır mahallî âdât ve teâmülâtı üzerinde dahi müessir müşterek bir hars-ı umûmî mevcûddur. müslüman memleketlerinden nereye gidilse ahlâkī, insanî esâslarda hiçbir fark görülemez. Yine bu Şark akvâmı ancak İslâmiyet'i kabûl ettikten sonra hakîkī ma'nâsıyla medeniyet mefkûresini imtisâs edebilmişlerdir. Devr-i câhiliyyette bir yığın canlı kitleden ve biraz şuûrdan başka hiçbir şey olmayan Arablık İslâmiyet'i kabûlden sonra medenî sâhalarda en yüksek kâbiliyeti göstermiştir. Türklerin medeniyeti de hakîkī ma'nâsıyla İslâmiyet'i kabûlden sonra inkişâf bulmuştur. Elhâsıl, hars-ı beşerî olan Müslümanlık hiçbir milletin inhisârı altında kalmış değildir.

Esbâb-ı târîhiyye ve ilmiyye hasebiyle hiçbir vakit Arablık harsı İslâmiyet olmadığı gibi İslâmiyet de ne Arablık, ne de acemliktir. Hars-ı İslâmî en yüksek, en beşerî ve en mütekâmil hars-ı insanîdir.

Hasan Hikmet

[264] ÂİLE YIKILIYOR EFENDİLER!

Bu hafta *Akşam* gazetesi danslar aleyhinde şâyân-ı dikkat bir başmakāle neşr etti. Bazı fıkralarını aynen nakl edelim:

"Karşımızdaki erkek veya kadına bu kadar candan sarılmamızın âmilini san'atten ve medeniyetten ziyâde vücûdun belden aşağısına âid husûsâtta aramak îcâb eder.

Avrupa'da bile bazı kuyûda tâbi' olan dansın bugünkü şekilde teammümü hiç şübhesiz ki, mevzûât-ı ictimâiyyemiz için muzırdır. Ahlâk, cem'iyetlerin telâkkīsine tâbi'dir. Binâenaleyh bizim bugünkü seviyemiz ve bugünkü telâkkīmiz birçok süzgeçlerden geçmiş olan Avrupa halkına muzır olmayan şeyleri bize muzır yapabilir. Mevzû'-ı bahs olan şey, âiledir. Cem'iyetin bugünkü taazzuvuna göre âileyi bozan şeylerin hepsi zehirdir ve nitekim o zehirin kurbânları her gün artıyor.

Gönül isterdi ki, Hilâl-i Ahmer gibi milletin yaralarını saran bir hey'et, kendine en çok para getirdiği için âileler içinde birçok yaralar açan dansın nâşiri olmak derecesine inmesin." **(Celâl Es'ad)**

Ümîd ederiz ki, Hilâl-i Ahmer para için gayr-i meşrû' vâsıtalara mürâcaatten artık ferâgat eder. İki balo vermekle milletin bünye-i ictimâiyyesinde açtığı rahneler kâfîdir. İnşâallah üçüncü def'a olmak üzere bu münkeri icrâ etmez. Bu müessese şunun bunun malı değildir; bütün milletindir. Kendi keyiflerini, zevklerini tatmîn etmek isteyenler bu gibi müessesât-ı hayriyyeyi vâsıta ittihâz etmemelidirler.

Hilâl-i Ahmer balosundan pek mütelezziz olanlar şimdi de "Himâye-i Etfâl" perdesine bürünerek Ada'da ikinci bir balo vermeye hâzırlanıyorlar. İnsan bunları işittikçe hayretler içinde kalıyor. Bütün müessesât-ı hayriyyeyi böyle münkerâta âlet ve siper ittihâz edenler, milletin bünyân-ı ictimâîsini temelinden sarsan bu dalâlet yollarına halkı sürükleyenler kimlerdir? acaba gizli bir el mi vardır ki, milletin hayât-ı ictimâiyyesini yıkmaya, tarumâr etmeye azm etmiştir. Memlekette milletin candan gönülden bağlanacağı hiçbir şey, hiçbir müessese mi bırakmayacaklar? Bugün Hilâl-i Ahmer'i, yarın Himâye-i Etfâl'i, öbür gün diğer bir müessese-i hayriyyeyi milletin nazarından, muhabbet ve teveccühünden düşürmek revâ mıdır? Bu müesseselerin her biri milletin mübrem bir ihtiyâcını te'mîn etmek, müşkil bir derdine çâresâz olmak üzere teessüs etmiştir. Bunların mevcûdiyetleri milletin muhabbet ve teveccühüyle kāimdir. Millet nazarında bu müesseseler şübheli bir mevki'e düşecek olursa bunları kim yaşatabilir? Erbâb-ı sefâhet mi? Süfehânın işi tahrîbden başka bir şey değildir. Yalnız müessesât-ı hayriyyenin değil, devletlerin bile izmihlâl ve inkırâzı süfehâ yüzündendir. Bütün geçmiş milletlerin târîhini gözünüzün önünden geçiriniz; göreceksiniz ki, inkırâz devirleri hep rezâil ve sefâhetin meydan aldığı zamanlardır. Bir cem'iyet bir kere sefâhete yüz tuttu mu, artık orada istikāmet ve meşrûiyet kapıları kapanır. Herkes alabildiğine yekdiğerini iğfâlden başka bir şey düşünmez. Bütün nüfûzlar, bütün emniyetler sû'-i isti'mâl edilir. İrtişâlar, ihtikârlar meydan alır. Öyle ya, icrâ-yı sefâhet için kazanılacak paralarda meşrûiyet mi aranır? Gayr-i meşrû' gāyeler gayr-i meşrû' vâsıtalara mürâcaati zarûrî kılar. Bir baloda birkaç yüz bey ve hanım efendinin zevki için kim bilir kaç bin kişi kuru ekmekle geceyi geçirmeye muztar bırakılmıştır? Yalnız bir şişe şampanyaya on lira veren bir sefîh için aç yatan âilelerin, yıkılan ırz ve nâmûsların ne ehemmiyeti olur?

Her zamanda, her millette süfehâ bulunur. Fakat bunların mazarratları şahıslarına münhasır kalır; cem'iyete sârî ve hâkim olmaz. Rezîlet fazîlete, sefâhet salâha galebe çaldığı gün artık o cem'iyet inkırâz yolunu tutmuş olur. İşte bizim en ziyâde korktuğumuz cihet budur. Hilâl-i Ahmer, Himâye-i Etfâl gibi müessesât-ı hayriyyenin münkerâta vâsıta olması sefâhete müzâhereti tazammun eder. Erbâb-ı sefâhet, hey'et-i ictimâiyyenin takbîh ettiği münkerâtı alâ-mele'i'n-nâs icrâ edebilmek için dâimâ böyle müessesât-ı hayriyyenin himâyesine ilticâ etmek siyâsetini ta'kīb ederler. Asıl maksad, müessesât-ı hayriyyenin menfaati değildir. O, maksad-ı hakīkīyi gizlemek için gāfil gözlerin önüne çekilen bir perdedir. Asıl gāye münkerâtı mubâhât sırasına koymak, sefâheti serbestçe icrâ edebilmektir. Oraya giden zevât-ı kirâm zâhiren zevk u sefâhet için gitmiyor; filân müessese-i hayriyyeye muâvenet için gidiyor! Kapıdan içeri girinceye kadar hep o müessese-i hayriyyenin asâyı himâyesini taşır. Her tarafa yapıştırılan, her gazetenin sahîfelerini işgāl eden i'lânlarda "filân müessese-i hayriyyenin menfaati"nden bahs olunur, "yârân-ı sefâhetin gece cümbüşü" diye bir i'lân görülür mü? Ama kapıdan içeri girip de perdeler indikten sonra ayş u nûş masaları kurulur, müslüman hanımları ve beyleri hıristiyan, Yahûdî, frenk erkekleri ve kadınlarıyla karışık sîne besîne oyunlara, âhenklere başlar.

Şimdi filân müessese-i hayriyyenin şu kadar lira mukābilinde bu muvâzaaya rızâ göstermesi, yalnız o müessesenin şahsiyet-i ma'neviyyesini şâibedâr etmekle kalmaz, hey'et-i ictimâiyyeyi esâsından rahnedâr edecek felâketlere sebebiyet verilmiş olur. Sefâhet ve münkerâtın böyle şahsiyet-i ma'neviyyeyi hâiz müzâhir ve hâmîler kazanması, teammüm ve intişârını teshîl eder;

fazîletin sesi biraz daha kısılmaya mecbûr olur. Sefâhet ve münkerâtın önüne geçmek imkânı kalkmaya başlar. Artık müdhiş bir sür'at iktisâb eden tereddî ve sukūt bir emr-i vâki' hâlini alır. İşte müessesât-ı hayriyyenin **[265]** birkaç para mukābilinde sefâhet ve münkerâta vâsıta olmak yüzünden hey'et-i ictimâiyyeye verdiği zararlar bu kadar şâmil ve bu kadar fecî'dir.

Şimdi yalnız bir nokta vardır ki, onun da mevzû'-ı bahs edilmesi îcâb eder: acaba müessesât-ı hayriyyemizin bu gibi sefâhet ve münkerâta vâsıta olması şuûrî midir, yoksa gayr-i şuûrî midir? Yani bu müesseseler böyle şeylere vâsıta oldukları zaman bu sefâhet ve münkerâtın tevlîd eylediği ictimâî tehlikeleri düşünerek, hesâb ederek mi bunlara vâsıta oluyorlar? Yoksa gelişi güzel, cereyâna kapılarak, işin yalnız nakid cihetini nazar-ı i'tibâra alıp diğer taraflarını hesâba katmayarak mı buna muvâfakat gösteriyorlar? Biz zannetmiyoruz ki, bu müesseseler işin enini sonunu düşünerek, bütün ictimâî tehlikeleri hesâba katarak böyle şeylere vâsıta olsunlar. Çünkü o takdîrde bu hareket hey'et-i ictimâiyyeye karşı bir sû'-i kasddan başka bir şey olmaz. Olsa olsa bu, bir gaflet netîcesidir: İdare ettikleri müessesenin menâfi'-i maddiyyesini her şeye tercîh etmek gafleti.

Evet, müessesenin menâfi'-i maddiyyesini te'mîn için elden gelen himmeti dirîğ etmemek bir vecîbedir. Fakat bir menfaat için bin mazarrat tevlîd etmek sûretiyle değil. Bu memleketle alâkası olmayan ve bu millete mensûb bulunmayan yabancı birtakım müessesât ve eşhâs bir menfaat için bin değil, yüzbin zarar tevellüdünü bile hoş görürler. Fakat bu millet ve memlekete mensûb olan bir müessese ve şahıs böyle hareket edebilir mi? Esâsen bu cem'iyyât-ı hayriyye milletin hayır ve selâmeti için teşekkül etmiş millî müesseselerdir. Milletin hayât-ı maddiyye ve ma'neviyyesinde açılan rahneleri ta'mîr etmek bunların esâs gāyesidir. Yoksa bünye-i millette yeni yaralar açmak değil. Bu vücûd, hayli zamandan beri, sağdan soldan ma'rûz kaldığı zehirli oklarla zâten delik deşik olmuştur. Bunun yegâne sağlam kalan bir tarafı vardır ki, o da ahlâk ve ma'neviyâtıdır. Onun da sarsıldığı gün artık hiçbir şeyler bunu ayakta tutmaya kādir olamaz. Bunun için bu müessesât-ı hayriyyenin bütün teşebbüsâtında en ziyâde i'tinâ edeceği nokta bu olmak lâzımdır. Cem'iyetin kasasında milyonlar toplanmış. Fakat beride milletin ahlâkı pazara çıkmış, nâmûsu ayaklar altına düşmüş. O milyonlardan fâide ne? Onun için cem'iyet her ne olursa olsun, meşrû', gayr-i meşrû' hangi vâsıta ile gelirse gelsin, yalnız kasasını doldurmayı düşünemez. Beriden yapmak için öteden yıkmaya hakkı yoktur.

Böyle yaparsa emânete hıyânet etmiş olur. Bu müesseseler milletin malıdır. Onu idâre edenler millet nâmına idâre ederler. Öyle olunca milletin rûhunu, vicdân-ı ictimâîsini nazar-ı i'tibâra almak mecbûriyetindedirler. Birtakım sefâhet erbâbının heveslerini tatmîne vâsıta ve âlet ittihâz olunamazlar. Bu müesseseleri idâre edenler bunları düşünmek, hesâba katmak mecbûriyetindedirler. Bu husûsda gaflet, ma'zeret teşkîl etmez. Bu müesseseleri idâre eden zevât kendi şahısları nâm ve hesâbına meselâ bir bar açıp da orada içkiler içirerek kadınlarla erkekleri oynatabilirler mi? Biz hiç şübhe etmiyoruz ki, o zevât bu hareketi kendi şahısları için en büyük zül addederler. O hâlde kendilerinin uhde-i emânetlerine tevdî' olunan bu müessese-i milliyyeyi böyle şeylere âlet ve vâsıta ittihâz etmeye vicdânları nasıl râzı olur? Zannetmiyoruz ki; "Millet böyle şeylerden memnûndur." diyebilsinler. Çünkü o takdîrde bütün millet süfehâ menzilesine tenzîl edilmiş olur.

Hâsılı müessesât-ı hayriyyenin sefâhet ve münkerâta âlet ve vâsıta olması bütün milleti alâkadâr eden bir mes'eledir. Bu husûsda gösterilen gafletlerin tevlîd eylediği ve eyleyeceği fenâlıklar çok büyüktür. Herkes şahsı nâmına istediğini yapabilir. Fakat müessesât-ı milliyye nâmına her istediğini yapmaya hakkı yoktur. Bu hâlin devâmı bu müessesât-ı hayriyyeyi milletin nazarından düşürmeye bâis olacaktır. Hey'et-i ictimâiyyeye karşı bu mes'ûliyeti der-uhde edenler ortaya çıkmalıdırlar. Bu sefâhet ve münkerâtı neşr ü ta'mîme vâsıta olanlar kimlerse hey'et-i ictimâiyye onları bilmelidir.

⁂

Bu dans illeti öyle müdhiş bir bozgunculuktur ki, maâzallah âileyi târumâr edecektir, bütün mevzûât-ı ictimâiyyemizi temelinden yıkacaktır. Hilâl-i Ahmer ve Himâye-i Etfâl gibi müessesât-ı hayriyyemiz bunları neşr ü tervîc değil, bu âfetle mücâdele etmek vaz'iyetindedirler. Memleketini seven, milletine acıyan bütün mütefekkirler bu âfetin hey'et-i ictimâiyyemizi zîr-ü-zeber etmesine meydan vermemelidirler. Bazı gazeteler şimdi dansın mazarratından bahs etmeye başladılar. Fakat biraz geç kaldılar. Diğer âfetler gibi bu da göz göre göre hey'et-i ictimâiyyemize musallat oldu. Ecnebî işgālinin en meş'ûm yâdigârlarından olan bu âfet istihlâsı müteâkıb pek a'lâ memleketimizden mündefi' olabilirdi. Bir tarafdan matbûât, diğer tarafdan ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyenin muhâfazasıyla mükellef olanlar buna karşı müsâmahakâr bir vaz'iyet almış olmasaydılar, elbette bu felâket-i ictimâiyye bugün baş gösteremezdi. Anadolu düşmanlara karşı sînesini gererek dişiyle tırnağıyla mücâhede ederken burada İngilizlerin, Fransız ve İtalyanların, hattâ Yunanlıların âgūşunda dans

eden birtakım sefîh kadınlar istihlâsı müteâkıb inlerine sokulmuşlar, mücrimler gibi havf u halecân içinde bir müddet vaz'iyete nigehbân olmuşlardı. Ufak tefek tecrübelerle vaz'iyeti yoklayarak sağdan soldan mümânaat görmeyince, bilakis bazı taraflardan teşvîklere bile mazhar **[266]** olunca derhâl işgāl zamanındaki âlemlere, âhenklere başladılar. Matbûât o zaman ne yaptı? Bir, iki müstesnâsından kat'-ı nazar, hepsi bu hareketi alkışladı. Ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyenin muhâfazasıyla mükellef olanlar da hiç ses çıkarmadı. Nihâyet günün birinde Hilâl-i Ahmer bir balo vererek dansın resm-i küşâdını icrâ etti. Ondan sonra aldı yürüdü.

Hangi münker vardır ki teşvîk ve muzâheret görür de neşv ü nemâ bulmaz? İnsan nefsine, hevesâtına meclûb bir mahlûktur. Eğer terbiye ile, dînî ve ahlâkī birtakım telkīnât ile bu hevesât-ı nefsâniyyesi zabt u rabt altına alınmazsa en müdhiş bir canavar olur, hayvanların bile yapmadığını yapar. İnsanı pâye-i refî'-i insaniyyete yükselten birtakım fazîlet mefhûmlarıdır. O mefhûmların kıymeti kalmadığı gün artık hey'et-i ictimâiyyenin inhilâli bir emr-i tabîîdir. Meselâ; "Sirkat, gasb gibi mefhûmların ma'nâsı yoktur; bunlar Kurûn-ı Vustâî telâkkīlerdir; neden biri zengin, diğeri fakīr olsun? Bundan binlerce sene evvel vaz' olunan birtakım ahkâm ve kavâide ittibâ' neden îcâb etsin? Müsâvât-ı ictimâiyye lâzımdır." deyiniz. Bu mefhûmlara karşı bombardımana başlayınız. Bunların kuvve-i te'yîdlerini kaldırınız. Bakınız, üç gün sonra "hakk-ı tasarruf" denilen mukaddes hak ne paçavraya döner!

Her şey böyledir. Hey'et-i ictimâiyyenin bekāsını ve intizâm ile devâmını te'mîn için efrâdın başı boş bırakılmaması, birtakım ahkâm ve kavâide bağlanması zarûrîdir. Öyle olmasaydı hiçbir şeyin kıymeti kalmazdı. Nazar-ı Şer'de sirkat ve gasb ne ise fuhuş ve sefâhet de odur. Hepsi münkerdir. Çünkü hepsi hey'et-i ictimâiyyenin nizâm ve intizâmını târumâr eden bozgunluklardır.

Vâkıâ insanlar fenâlıkları yeryüzünden büsbütün kaldıramaz. Fenâlık her zaman olmuştur ve olacaktır. Fakat tamâmıyla men'i kābil olmuyor, diye kānûnî bağları çözemez. "Mâdem ki tamâmen sirkatin önüne geçilemiyor, sârıklar hakkındaki ahkâm-ı cezâiyyeyi kaldıralım; tehdîd ve ihâfeden ise va'z u nasîhatle fenâlığın önüne geçelim…" diyebilir miyiz? Evet, va'd ü vaîde hâcet kalmaksızın insanların fenâlıktan ictinâb ve iyiliğe incizâbı çok yüksek bir mefkûredir. Bir hey'et-i ictimâiyyenin bu dereceye yükselmesi kadar ulviyet olamaz. Cehennem korkusu olmasa bile Allah'a karşı vazîfe-i ubûdiyyetini îfâ eden insanlar gelmemiş değildir. Cem'iyetler ne kadar tedennî ederlerse etsinler, pek nâdir de olsa her zaman böyleleri bulunur. Ve bir ahlâk hocası için talebelerini bu derece-i refîaya yükseltmek bir vazîfedir. Fakat bir hey'et-i ictimâiyye, bu va'z u nasîhate bel bağlayarak fenâlıklara karşı iyilikleri kuvve-i te'yîdiyyesiz bırakabilir mi? Hey'et-i ictimâiyyenin muhtelif veche-i fa'âliyetleri vardır. Bunların hepsi ayrı ayrı cebhelerden çalışır; fakat hedefleri, varacakları gāye bir olur. Birinin vazîfesini yapması diğerini îfâ-yı vazîfeden müstağnî kılamaz. Ahlâkçı fenâlıklardan fenâ olduğu için ictinâba, iyiliklere de iyi olduğu için muhabbete teşvîk eder. Fakat hukūkçu böyle teşvîk ile iktifâ edemez. Hey'et-i ictimâiyyenin fenâlıklardan fenâ olduğu için ictinâb edeceğine bel bağlayamaz. Münkerâta karşı mutlakā bir kuvve-i te'yîdiyye vaz' eder. "Bu hey'et-i ictimâiyyeye hakārettir!" diye hukūkçuyu muâhaze eder miyiz? Bit-tabi' hatırımıza bile böyle bir şey gelmez. Hakīkat-i hâl budur. Hukūkçu bütün münkerâta karşı kuvve-i te'yîdiyye vaz' etmekle mükelleftir, hey'et-i ictimâiyyeyi ahlâkıyyûnun yed-i terbiyyesine bırakamaz. Diğer tarafdan ahlâkçı da hey'et-i ictimâiyyeyi sırf kānûnun yed-i ihâfesine terk edemez; nefisleri ve vicdânları tehzîbe çalışır. Bu sûretle cem'iyetin âhengi te'mîn olunur.

Şimdi yeni türeyen birtakım ictimâiyâtçılar bazı münkerâta karşı vaz' olunan ahkâm-ı hukūkıyyeyi hürriyet-i şahsiyyeye karşı birer kayd, birer tecâvüz şeklinde gösteriyorlar. Meselâ fuhuş münkeri hakkında hey'et-i ictimâiyyenin bir nehy kānûnu vaz'ı kavâid-i hürriyete mugāyir görülüyor. "Kānûn ile ferdin hürriyetini takyîd etmemelidir, va'z u nasîhatle bu fenâlığın önüne geçmelidir." diyorlar. Pek a'lâ; bu nazariyyelerini eğer bütün münkerât hakkında tatbîka tarafdâr iseler prensiple hareket ettiklerine inanılabilir. O zaman bütün memnûât-ı kānûniyyenin bertaraf edilmesi îcâb eder. Hâlbuki aynı nazariyenin da'vâcıları ferdin hürriyetini tahdîd husûsunda nice kuyûd-ı kānûniyyenin vaz'ına tarafdâr olurlar. Bir münkeri icrâ şöyle dursun, bazı mefhûmların telâffuzunu bile cürüm addeder ve nehy kānûnu vaz' ederler. "Bunlar ferdin hürriyetini takyîd değil midir?" diyecek olursanız, o zaman "menâfi'-i umûmiyye"den, "hey'et-i ictimâiyyenin hâiz-i rüşd olmadığı"ndan bahs ederler.

Elhâsıl görülüyor ki; nazarlarında hiçbir şeyin kıymet-i zâtiyyesi yoktur. Ahlâk prensipleri de, hukūk kāideleri de kendi keyiflerine uygun düşmek, kendi ihtiyâc ve hevesâtlarını tatmîn etmek şartıyla mu'teber olabilir. Aksi takdîrde o kavâid ve esâsâta derhâl "Kurûn-ı Vustâî" damgasını yapıştırırlar.

İşte bugün "âhlâk ve âdâb-ı umûmiyyenin muhâfazası" hakkındaki mevzûât-ı kānûniyye bazılarınca böyle nâhoş bir telâkkīye ma'rûzdur. Bu husûslarda ferde hürriyet-i mutlaka vermek tarafdârıdırlar. Son zamanlar-

da revâc bulan bu bâtıl telâkkī yüzündendir ki, hayât-ı ictimâiyyemizde azîm bir buhrân, müdhiş bir tezebzüb ve fetret yüz gösterdi. Fenâlığın fazîlete **[267]** galebe çalması tehlikesi herkesi düşündürmeye başladı. Binlerce kadın ellerinde vesîka ile sokak sokak dolaşıp neşr-i fuhuş ederken, onbinlerce meyhâne su gibi rakı sarf ederek yüzbinlerce adamı sarhoş ederken, yüzlerce dans salonları milletin bünyân-ı ictimâîsini temelinden sarsarken, bütün tiyatrolar, sinemalar etrâfa ahlâksızlık tohumları saçarken siz gidip de va'z u nasîhatle bu fenâlıkların önüne geçmeye kalkışınız; size gülerler. Kuduran nefisleri, azgınlaşan hevesleri hangi vâizin nasîhati yatıştırabilir? Geçen gün bir tiyatroda ahlâk-ı umûmiyyeye karşı irtikâb edilen cürümden müteessir olan bir zât çıkıp bu kadar edebi tecâvüz eden bir tiyatroyu terk etmeye halkı da'vet etmiş de hiç kimse yerinden teprenmemiş, bazı gazeteler de zavallı nâsıh ile istihzâ etmişlerdi.

Ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyenin muhâfazası kuvve-i te'yîdiyyesiz bırakılırsa hiçbir va'z u nasîhatin te'sîri olmaz. Va'z u nasîhat, sözle salâha kābiliyeti olan rûhlara icrâ-yı te'sîr eder. Seyyiât ve maâsî ile nasırlaşan vicdânlara, hakāyıka karşı kapanan kulaklara, ihtirâsdan gözleri dönmüş azgın nefislere asâ-yı kānûndan başka hangi şey te'sîr edebilir? Bugün nice mevzûât-ı beşeriyye vardır ki, müdhiş kuvve-i te'yîdiyyelere mâliktir. Niçin onlar nasîhat ve telkînâta bırakılmıyor?

Demek istiyoruz ki; ahlâk ve âdâb-ı umûmiyyeye mugāyir harekâtı kaldırmak husûsunda ahlâk ile hukūk el ele vermedikçe fenâlık mağlûb edilemez. Bir tarafdan vâizlerin, ahlâkıyyûnun nasîhat ve irşâdları, diğer tarafdan da hükûmetin kānûnları harekete gelmeli ki, fazîletin galebesi mümkün olabilsin. Ve illâ hey'et-i ictimâiyyenin felâh ve selâmetine imkân yoktur. Tereddî ve tefessüh-i ictimâî gayr-i kābil-i ictinâbdır.

İşte şimdi gittiğimiz yol budur. Gün geçtikçe buhrân-ı ictimâînin tezâyüdü, yeni yeni emrâz-ı ictimâiyyenin bünye-i millîyi tahrîb edip durması, fenâlığa karşı kānûn kapılarının açılmasındandır. Bu bir cereyân imiş ki, önüne durmak kābil olmazmış! Kim demiş ki böyledir? Hükûmetlerin nice cereyânların önüne durduğunu her gün görüp duruyoruz. Diğer husûslarda "irâde"ye bir mevki'-i hâkimiyet verip de münkerâta gelince "kaderiye" olmak ne tuhafdır!

İctimâî düstûrlar hiç tegayyür kabûl etmez. Herhangi bir hey'et-i ictimâiyyede fazîlet muhakkar olur, fısk u fücûr meydan alırsa o hey'et-i ictimâiyye için felâh imkânı yoktur. [2](وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)

Biraz görür gözü, düşünür kafası olanlar bu hakāyık-ı ictimâiyyeyi teslîm ve i'tirâf ederler. Bugün bünyân-ı ictimâîyi kemiren münkerâta karşı matbûâtımızda tek tük zuhûr eden muârızlara yarın memleketin yaşamasını isteyen, milletini seven bütün mütefekkirlerin iştirâk edeceklerinde şübhe yoktur. Bugün fenâlık mahdûd muhîtlere münhasır bulunuyorsa yarın dâire-i tahrîbâtını tevsî' edecektir. Bugün hevesâtlarını tatmîn yolunda oldukça müşkilât görenler ve hastalığa tutulmayı düşünenler yarın İstanbul'un muhtelif mıntıkalarında üçyüz umûmhâne açıldıktan ve müteaddid doktorlarla ahvâl-i sıhhiye ciheti taht-ı te'mîne alındıktan sonra fuhuş müdhiş sûrette revâc bulacaktır. Sühûlet ve emniyet gençleri cezb edip duracaktır. O üçyüz hânede en aşağı beşer kadından binbeşyüz kadın her gece üçer beşer müşteriden beş-on bin evlâd-ı vatanın hayât-ı ictimâiyyesini zehirleyeceklerdir. Bu yüzden kim bilir ne kadar âileler yıkılacak, ne kadar çocuklar perîşân olacaktır? Bir taraftan adım başında meyhâne, diğer tarafdan fuhuşhâne, ötede dans salonları, barlar, sinemalar, café chantantlar… Bütün bu iffet ve ismet reh-zenleri arasında o ma'sûm delikanlıların hiç sendelemeyerek, hepsine karşı yüz çevirerek fazîlet yolunda devâm edebilmesi acaba mümkün müdür? Hiç şübhe yok ki, birçok ma'sûm gençler baştan çıkacak, serserilik daha ziyâde meydan alacak; intihârlar, cinâyetler, sirkatler, dolandırıcılıklar tevâlî edip gidecektir. O zaman herkes feryâda başlayacak. Şimdi dansları tervîc edenler, içkiye tarafdâr olanlar, fuhuşhânelerin küşâdını ihtiyâcât-ı zarûriyye-i beşeriyyeden addedenler o vakit bu müessesât-ı medeniyyenin(!) hayât-ı ictimâiyyede açtığı mühlik rahneler karşısında komşudaki yangından saçakları tutuşanlara mahsûs bir heyecân ile bağıracaklar, istimdâd edecekler. Fakat heyhât; o zaman artık hiçbir şeyler mukadder olan âkıbeti tahvîl edemeyecektir.

Ne olur, o felâketli zamanlar gelmeden, yangın saçakları sarmadan hey'et-i ictimâiyyeyi tehdîd eden bu münkerâta karşı bütün memleketin mütefekkirleri, bilhâssa matbûâtı müştereken ve müttehiden bir cihâd-ı ictimâîde bulunsalar… Bekliyoruz, fenâlık etrâfı kaplasın, âilelerin temellerini sarsın, ondan sonra tedâvî çâreleri arayalım. Maraz esâslı sûrette muhît-i ictimâîde yerleşmeden kökünden izâlesine çalışsak daha iyi olmaz mı? Bizim henüz memleketimize nakl etmeye çalıştığımız Garb'ın emrâz-ı ictimâiyyesi orada artık devre-i tahrîbiyyesini ikmâl etmiş, şimdi Garb'ın bütün aklı başında olanları o marazların def'iyle meşgūl oluyorlar. Biz ise başka milletlerin asırlarca tecrübeden sonra fenâlığını anladıkları rezâil-i medeniyyeyi kendi ellerimizle güzel memleketimize, emrâz-ı ictimâiyyeden sâlim **[268]** bulu-

[2] İsrâ Sûresi 17/16.

nan hey'et-i ictimâiyyemiz arasına nakl ediyoruz. Bunu da Garbcılığın muktezâsı telâkkī ediyor ve o sûretle birtakım bîçâreleri iğfâle kalkışıyoruz. Kendi elleriyle kendi yurtlarını yıkanlar, kendi hey'et-i ictimâiyyelerini perîşân edenler ne bedbaht insanlardır. [3](يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ) Allah'ın tevfîk ve hidâyetinden mahrûm kalanlar için yapacak başka şey yoktur. Yolunu şaşırmışların yoluna düşmekten cümlemizi Allah muhâfaza buyursun.

İKİ TARAFLI CEHÂLET

Geçenlerde vukū' bulan husûf-ı küllî münâsebetiyle İstanbul'un her tarafının bir muhârebe sahnesi hâlini aldığına maatteessüf şâhid olmuştuk… İstanbul gibi en münevver bir muhîtin her cihetinde sakīm bir i'tiyâd netîcesi olan bu âdet-i câhiliyyeyi birden bire icrâ edivermesi bizi çok endîşeye düşürmüştü. Acaba şimdiye kadar daha nazar-ı dikkati câlib olan küsûf-ı küllîlerde bile İstanbul'da böyle tezâhürât-ı câhiliyye görülmediği hâlde bu husûf hâdisesindeki çirkin taşkınlık neden ileri gelmişti? Biz bu husûsda âmil olan esbâbı taharrî edecek değiliz; yalnız bu münâsebetle müslümanlara bir iki söz söyleyeceğiz:

İslâm'ın zamân-ı zuhûrunda husûf ve küsûfun büyük bir felâket tevlîd edeceği hakkında bâtıl birtakım i'tikādlar hüküm-fermâ idi. Hattâ mahdûm-ı mükerrem-i Risâlet-penâhî İbrâhîm'in vefâtı bir küsûf hâdisesine tesâdüf eylediği cihetle halk bu iki hâdise arasına bir münâsebet bulunduğu i'tikādına düştü. Peygamberimiz bu i'tikādı şiddetle men' eyledi. Güneşin ve âyin tutulması âyât-ı ilâhiyyeden ibâret olup kimsenin hayât ve memâtıyla alâkadâr olmadığını söyledi ve böyle bir hâdise görüldüğü vakit duâ edilmesini, ism-i ilâhînin yâd ve tekrâr olunmasını, namaz kılınmasını, sadaka verilmesini, köle âzâd edilmesini emr eyledi. Binâenaleyh biz müslümanların böyle bir hâdise zamanında yapacağımız şey Allah'ımızı yâd ve ta'zîm etmek, saâdet-i dâreynimiz için duâda bulunmak, erkânı kütüb-i dîniyyemizde mezkûr olduğu vechile namaz kılmak, fukarâya tasadduk etmek veya hürriyeti elimizde bulunan bir adama hürriyetini bahşetmek olmalıdır; yoksa tüfenk atmak, çanak çömlek çalmak, bağırıp çağırmak değil. Bunlar hep şeâr-ı câhiliyyettir, dînimizin men' ettiği şeylerdir. Maamâfih bu evâmir-i dîniyye icrâsı zarûrî olan evâmirden sayılmaz, yani furûz ve vâcibâttan değildir, nevâfildendir. Îfâ etmeyenler dûçâr-ı ikāb olmazlar; îfâ edenler ise sevâb kazanırlar. Zelzele vukū'unda ve diğer âfât-ı semâviyye zuhûrunda bu emirlerin icrâsı aynı vechile ibâdât-ı nevâfildendir.

Şurasını da söyleyelim ki, dînin, husûf ve küsûf ve mesâib-i semâviyye ile alâkadâr olan bu emri, bunları bir musîbet telâkkī edip de ondan kurtulmak için değildir. Rucû'u ilâllâh, takarrubu ilâllâh maksadıyladır. Çünkü bu gibi hâdisât-ı semâviyye-i fevkalâde insanları meşâğıl-i dünyeviyyeden bir müddet alıkor. Rûhlar üzerine te'sîr yapar, kalbleri az çok mâsivâdan tecrîd eder. İşte böyle ânlardadır ki, insanlarda Allah'a tekarrub etmek isti'dâdı ziyâdeleşir. Bunun içindir ki, Peygamberimiz ümmetini böyle anlarda bir tarafdan Allah'a takrîbe, diğer tarafdan benî-nev'ine hizmete sevk eylemiştir.

Ümîd ederiz ki, halkımız bundan böyle bu gibi hâdisât vukū'unda dînimizin gösterdiği tekarrubu ilallah ve benînev'ine hizmet yoluna gider de gerek dînin ve gerek dünyânın çirkin gördüğü böyle hareketlerde bulunmazlar.

*
* *

Bu hâdise münâsebetiyle *Cumhûriyet* gazetesindeki bir yazıdan biraz bahs etmek istiyoruz. Husûfdan dolayı halkın tezâhürâtının çirkinliğini anlattıktan sonra diyor ki:

"Bugün cihânda tabîî pek az hâdise vardır ki, fennen îzâhı kābil olmasın. İbtidâî insanlar gibi gök gürlemesini, yağmur yağmasını, zelzele vukū'unu Allah'a veya şeytana atf etmekten kurtulmuşuzdur… Bu hâdiselerin kâffesi bugün fennen îzâh edilmiş, ortada mechûl, mübhem ve muzlim bir şey kalmamıştır. Hâlbuki bizde fazla bir tûfân bir kıyâmet alâmeti addediliyor. Kuyruklu yıldızın geçmesi ihtimâl Cenâb-ı Hakk'ın bizlere gönderdiği bir azâb sûretinde tefsîr ediliyor… Biz hâlâ yağmur duâsına çıkarak tabîat üzerinde müessir olmayı düşünüyoruz…"

Anlaşılıyor ki, makālenin sâhibi olan Zekeriya Bey halkın gösterdiği bu çirkin tezâhürâtı dînin îcâbâtı telâkkī ediyor. Esâsı vahdâniyet-i ilâhiyye olan Müslümanlık dînini de "Yezdan" ve "Ahrimen", yani senâiyeti kabûl eyleyen Mecûsî dîni zannediyor. İnsan içinde bulunduğu cem'iyetin kabûl eylemiş olduğu dînin ne gibi esâsları olduğunu bilmesi zannederiz ki lâzımdır.

Biz Zekeriya Bey'e bu husûsda biraz yardım etmek istiyoruz. Yani müslümanların kudret-i ilâhiyye hakkındaki kanâatlerini muhtasar bir sûrette söylemek arzû ediyoruz. Hüsn-i telâkkī ederlerse çok müteşekkir oluruz.

Biz müslümanlar ezeliyet ve ebediyetin sâha-i nâ-mütenâhîsinde vukū'a gelen bilumûm hâdisât-ı kevniyyenin Hâlik-ı Fâtır'ı olmak üzere bütün sıfât-ı kemâliyyenin gāye-i âlü'l-âliyle tavsîf eylediğimiz yalnız bir Allah tanırız ve O'na taparız. Kâinâttaki bildiğimiz, bilmediği-

[3] Haşr Sûresi 59/2.

miz ve bilemeyeceğimiz tahavvülât ve hâdisâtın bütün silsile-i esbâbını kendisinin halk ve tertîb etmiş olduğuna ve dâimâ kendi yed-i kudretinde bulunduğuna i'tikād ederiz. Biz deriz ki: Hâdisâtıyla, ilel ü esbâbıyla bütün mükevvenât Allah'ın tecellîsinden başka bir şey değildir. Bununla şunu **[269]** anlatmak isteriz: Ezeliyet ve ebediyet arasındaki nâ-mahdûd zamanda bî-hudûd eb'âd teşkîl eyleyen nâ-ma'dûd hâdisât ve ilel öyle bir kudret-i azîme-i nâ-mütenâhiyyenin silsile-i temevvücâtıdır ki, bu temevvücâtın şuaâtı ezelü'l-ezâlde "Kün!" emr-i ilâhîsiyle bir merkez-i kudretten sudûr ve inşiâ' eylemiştir. Bu inşiâ' netîcesi yoktan var olarak tecellî eyleyen bütün mevcât-ı kudret "Kün!" emrinin "fe-yekûn" silsile-i tatbîkātından başka bir şey değildir. İşte bizim îmân ve i'tikādımız budur. Şurası da bilinmeli ki; fünûn ve ulûm-ı müsbete-i asriyyenin âbâsı bulunan Descartes, Leibniz, Newton, Buffon, Laplace, Spencer ve emsâlinin îmân ettiği yani fikr-i ilmî ile vâsıl olunan Allah da budur.

Serbest bırakılan ağır bir cisim sukūt eder. Bu, her günkü müşâhedemizin bir netîce-i bedîhiyyesidir. Sebebi ise merkez-i siklet-i arzın câzibesidir. Bu câzibe de eczâ'-i ferdiyye-i arzıyyenin câzibeleri muhassalasıdır. Bir cüz'-i ferdin câzibesi dahi kendini teşkîl eden elektronlardaki kudretin inşiâ'ıdır. İşte yirmibeş ve belki daha ziyâde asırlık hareket-i ilmiyye-i beşeriyyenin bir sukūt hâdisesinde yükselebildiği son nokta. Daha ilerisi… bir ummân-ı mübhemiyyet. Beşeriyet beş asır sonra şu hâdisenin silsile-i esbâbını beş derece daha yükseltebilsin, yani beş sebeb-i mütevâlî daha bulsun; ilerisi… yine ummân-ı mübhemiyyet.

İşte bir basît hâdiseye âid bu mütevâlî sebeb zincirinin kaç halkasını görebilirsek görelim; zincirin görmemize imkân olmayan diğer aksâmı "Kün!" emrine müntehî olur. Onun içindir ki, bizim Allah'a olan en büyük hitâbe-i tazarru'umuz "Yâ Müsebbibü'l-esbâb!"dır.

Biz müslümanlar tabîat âlimlerinin kazâyâsına ve kavânînine büyük bir vecdle müştâkız. Onların her biri serâir-i melekûtun bir buk'asına açılmış ufak ufak pencerelerdir. Bu pencerelerden bakıldıkça dâimâ azamet-i ilâhiyye tecellî eder. Bu pencereler ne kadar çoğalırsa Allah'a daha ziyâde takarrub edilir. Bizim müteessif olduğumuz cihet henüz bir hâdisenin sebeb-i müterâfıkını bile lâyıkıyla bilmeyenler tarafından yapılan ta'mîm-i câhilânedir, hîçî-i nûr-ı ilm ile ummân-ı mechûliyyetin bütün a'mâk ve hafâyâsının parlak ve münevver olduğu vehmine düşülen dalâl yoludur. İşte bu dalâlın netîcesidir ki, mevzû'-ı bahs eylediğimiz makālede ortada mübhem hiçbir şey kalmadığı söylenmiş ve bolşeviklerin yaptığı gibi Allah'ın i'dâmına hükm edilmiş ve şeytanın yanına konmuştur.

Makālenin diğer bir noktası daha nazar-ı dikkatimizi celb etti ki; o da; "Daha hâlâ memleketimizde dîn nâmına çocukların katl edildiğine lâkayd ve seyirci kalabiliyoruz." sözüdür. Müslümanlık çocuklarımızdan kur-bân isteyen bir dîn olmadığına Zekeriyâ Bey'in vâkıf olmamasını pek gülünç bulduğumuz cihetle bit-tabi' katl kelimesini ma'nâ-yı melzûmu olan âtıl ve gayr-i müteharrik ma'nâsına aldık. Ve bir de mahzûf gözeterek "çocukların dimâğlarının âtıl bırakıldığına…" sûretinde anladık. Fakat bundan muharrir beyin ne kasd ettiğini çıkaramadık. Acaba fikr-i dînîden tamâmen tecrîd için çocukları bolşevik usûlü anasından, babasından, muhîtinden ayırmak mı istiyor, yoksa başka bir şey mi istiyor, yahud ne dediğini bilmiyor mu; anlayamadık!

⁂

Halkın husûf münâsebetiyle gösterdiği şiâr-ı câhiliyyeyi bir tarafdan gözümüzün önüne aldık, diğer tarafdan bu âdete hücûm eden bir münevverin ortaya koyduğu şiâr-ı medeniyyeye baktık. Yekdiğeriyle mukāyese eyledik. Bed-bînliğin verdiği zulmetli tasavvurlar içinde medîd bir âh-ı tahassür çekerek şu vechile tazarru' eyledik:

Yâ Müsebbibü'l-esbâb; muhîtimize müstevlî olan ve memleketimizin bütün varlıklarını kemiren şu iki başlı cehâlet-i mütekâsifenin gılzatini ref' u tenkîl edecek bir sebeb yarat, bir nûr halk et!

Ahlâksızlığa Karşı Beynelmilel Hareketler

İkdâm refikimizin Ankara muhâbir-i mahsûsu şöyle bir telgraf gönderdi:

"Ankara 31 Ağustos– Açık yazılar, mugāyir-i ahlâk resimler ve filmlere karşı olan ahkâm-ı cezâiyyeye şedîd maddeler vaz' edilmesi için Cem'iyet-i Akvâm tarafından bütün devletlere mürâcaat olunmuş ve bu cümleden olarak bu husûsda hükûmetimizin de müzâhereti istenilmiştir. Keyfiyet Hâriciye ve Adliye Vekâletleri arasında tedkīk edilmektedir."

Bu haber herkesin nazar-ı dikkatini celb etti. Mugāyir-i ahlâk neşriyâta, resimler ve filmlere karşı tedâbîr-i şedîde-i kānûniyye ittihâzına Avrupa bizi de da'vet ediyor! Ne kadar tuhaf bir da'vet! acaba lâtîfe mi ediyorlar? Çok kimseler bu da'vet karşısında şaşırıp kalmışlardır. Demek, mugāyir-i ahlâk neşriyât, resimler ve filmler Garb hey'et-i ictimâiyyelerini bile tahrîb edecek bir şekil almış ki, bütün Avrupa milletleri bu ictimâî felâket önüne geçmek istiyorlar. Tabîîdir ki, cem'iyetleri tutan âile teşkîlâtının bozulduğu gün cem'iyet de yoktur. O zaman insanların bir behâyim sürüsünden hiç farkı kalmaz.

Şimdi bakalım; "bilâ-kayd ü şart Garblılaşmak" tarafdârları bu da'vet karşısında ne yapacaklar? Avrupalıları irticâ' ile ithâma kalkışırlar mı, dersiniz? Geçenlerde sinema aleyhinde bulundu diye zavallı bir müftüye karşı söylemedik söz bırakmamışlardı. Şimdi sinemanın mûcidleri sinemaların ahlâksızlığına karşı tedâbîr-i şedîde **[270]** ittihâzına mecbûr oluyorlar. Roman diye yazılan bahnâmeler, san'at diye ortaya konan fuhuş levhaları, sinema diye gösterilen zinâ âlemleri bütün dünyada beynelmilel aksü'l-ameller husûle getirmeye başlamış. Hey'et-i ictimâiyyeleri felâket ve inhilâle doğru sürükleyen bu ahlâksızlara karşı bütün milletlerin rehberleri harekete geliyor, çâreler, tedbîrler ittihâzına kalkışıyor. Bizi de aynı hastalıklarla ma'lûl görerek da'vet ediyorlar.

Böyle bir da'vete ma'rûz kalmak bir Müslüman hey'et-i ictimâiyyesi için ne kadar züldür! Fakat maatteessüf biz de frengi doktoruna hastalığını söylemek mecbûriyetine düşenlerin vaz'iyetindeyiz. Marazı gizlesek, tedâvîsi çâresine bakmasak çok geçmeksizin maâzallah bünye-i ictimâiyyenin ağzı burnu dökülecek. Garb'ın bu mülev-vesâtı memleketimize girmezden mukaddem bizim hey'et-i ictimâiyyemiz ne kadar bahtiyâr, ne kadar hu-zûr ve selâmet içinde idi. Bütün o mülevvesât "hürriyet, medeniyet ve san'at" nâmları altında güzel memleketlerimizi bulaştırdıktan sonra şimdi buraları da şübheli mıntıka addedilmeye başladı. Vebâ-yı ictimâî buralarını da dâire-i tahrîbine aldı. Garb hey'et-i ictimâiyyelerini ezip bitiren, tefessüh ve inhilâle sürükleyen aynı emrâz-ı ictimâiyye bu güzel müslüman memleketlerini de telvîs etmeye başladı. Her türlü rezâil irtikâb olundukça "Yirminci Asr'ın muktezâsı", "medeniyetin îcâbâtı", "San'at san'at içindir" gibi birtakım bâtıl ve asrî hurâfelerle fazîletin ağzına çamur tıkanıyordu. Nihâyet frengi hastalığı bizim temiz hey'et-i ictimâiyyemize de aşılandı.

Rezâlet her yerde rezâlettir. Müslümanlığın çirkin ve kabîh gördüğü şeyler hadd-i zâtında çirkin ve kabîh şeylerdir. İnsanlar kendi hevesatlarını tatmîn için rezâilin üzerine birtakım asrî, medenî(!) nikâblar geçirmek isteseler de, bir gün gelir, için için icrâ-yı te'sîr eden rezâlet zehri o nikâbı da parçalayarak kendini gösterir. Bugün işte milletimizi bilâ-kayd ü şart Garblılaştırmak isteyenler böyle bir cürm-i meşhûd hâlinde yakalanmış mücrimler vaz'iyetindedirler. Cürümlerini i'tirâf etmekten başka çâre yoktur. Milleti sürüklemek istedikleri "medeniyet ve san'at" eserlerine karşı Avrupa şiddetle harekete karâr veriyor. Artık bahnâme yazarken, fuhuş levhaları yaparken, mugāyir-i ahlâk filmler gösterirken "medeniyet ve san'atin îcâbâtı" diyemeyecekler. Rezâleti rezâlet için yapmış oldukları herkes nazarında tahakkuk etmiş olacaktır.

Avrupalıların ahlâksızlığa karşı bu müşterek hareketleriyle "San'at san'at içindir" nazariye-i bâtılası yıkılarak yerine "Rezâlet rezâlet içindir" düstûru kāim oluyor. Bakalım; bundan sonra artık rezâil için yeni bir istinâdgâh-ı medenî nerede bulacaklar?..

⁂

Mugāyir-i Ahlâk Neşriyât ve Resimler Hakkında Tenbîhât

Vâlî beyefendi İstanbul'da intişâr eden mizâh gazetelerinin sâhib ve müdîr-i mes'ûllerini da'vet ederek mugāyir-i ahlâk neşriyâtın, açık resimlerin memlekete îkā' ettikleri mazarrat hakkında nazar-ı dikkatlerini celb etmiş ve kendilerine lâzım gelen nesâyıhda bulunmuştur. Vâlî beyefendi bu mülâkāta dâir yevmî gazetecilere ber-vech-i âtî beyânâtta bulunmuştur:

– "Mizâh gazeteleri sâhibleriyle fikrî bir tarzda görüştük. Mizâh gazetelerindeki açık resim ve neşriyâtın memlekete muzır olduğunu konuştuk ve memleketimizdeki ahlâk telâkkīyâtına nazaran bu tarzdaki neşriyâtın zararlı olduğu netîcesine vâsıl olduk. Genç muharrirlerimiz kemâl-i samîmiyyetle memleketin îcâbât-ı ahlâkıyyesine muvâfık neşriyâtta bulunacaklarını te'mîn ve va'd ettiler. Bu mes'elenin kānûndan ziyâde fikrî ve samîmî bir münâkaşa ile hallinin daha muvâfık olacağı kanâatinde idim. Bugünkü müzâkere bu kanâatimi te'yîd etti ve matbûâtımıza karşı olan hürmetimi arttırdı. Binâenaleyh bugünkü mülâkāttan dolayı pek memnûn ve mes'ûdum."

⁂

Papas Mektepleri Açılıyor

Lozan Muâhedesi'nin müzâkeresi esnâsında Fransa Başvekîli Mösyö Herriot meclis-i a'yânda papas mektepleri hakkında şu beyânâtta bulunmuştur:

"Bizim desâtîr-i hürriyet-perverânemizden mülhem olan bir hükûmete karşı muzâheretimizi dirîğ edemeyiz. Fransa makāmât-ı mukaddeseden istifâde edeceği hukūku muhâfaza ediyor.

"Fransa Cumhûriyeti hükûmeti Şark'taki mekteplerinin ta'tîl-i fa'âliyyet eylemesine müsâade edemez. Mezhebleri ne olursa olsun Fransız nüfûzuna yardım edenleri sitâyişle yâd ederim. Bütün misyonerleri selâmlarım ve bunlara hükûmet himâyesini va'd ederim.

"Lozan Muâhedesi Türkiye ile an'anevî dostluğu te'sîs edeceğinden Türk hükûmetinden an'anemize muhâlif bir tarz-ı harekette bulunmamasını taleb ederim. Bazı mekteplerimizin dürüştâne seddedilmesi şâyân-ı tasvîb olmayan ve hattâ muzır bir tarz-ı harekettir."

§ Roma'dan yeni gelen papanın sâbık İstanbul Mümessili Monseigneur Dolci papas mektepleri hakkında gazetecilerle mülâkātında ber-vech-i âtî beyânâtta bulunmuştur:

–"Haçları indirmek mes'elesi mevzû'-ı bahs olamaz. Bu haber asılsızdır. Ma'lûmunuz olduğu vecihle bizim mekteplerimiz dînî mektepler olduğu için mekteplerimizde dînimizin timsâli olan haçların mevcûdiyeti zarûrîdir. Kuvvetli sûrette ümîd ediyorum ki, yakında ve hükûmetin hüsn-i niyyeti sâyesinde bir anlaşma husûle gelecektir."

§ *Vakit* gazetesinin Ankara muhâbir-i mahsûsunun iş'ârına göre, Fransızlar maârif vekâletine mürâcaat ederek papas mekteplerinin küşâdını taleb etmişlerdir. Mekteplerdeki haçlar umûmî mahfillerden salonlara kaldırılacak, mekteplerin kavânîn ve ta'lîmâtına riâyet olunacak, bu sûretle papas mekteplerinin küşâdına müsâade edilecektir.

[271] § Geçenlerde *Akşam* gazetesi papas mekteplerinin küşâdı lüzûmu hakkında bir başmakāle neşr etmişti. Biz de bazı fıkralarını nakl etmiş, yakında açılacağını kendisine tebşîr etmiştik. Üzerinden birkaç hafta bile geçmeden küşâd olunacaklarına dâir Ankara'dan haberler gelmeye başladı. Niçin kapandı, niçin açılıyor? Haçların şuradan şuraya nakli ile mes'ele halledilmiş oluyor mu? Bâri seddolunan medreselerde de yerleri değiştirilecek şeyler varsa mevki'leri tebdîl olunsun da onların da küşâdına müsâade buyurulsun! Monseigneur Dolci tâ Roma'dan kalkarak buraya kadar geliyor, papas mekteplerinin küşâdını te'mîn ediyor. Bizim Diyânet İşleri Reîsi de onbeş adım ötedeki Maârif Vekâleti'ne kadar zahmet ederek kapanan medreselerin küşâdı için maârif vekîli beyefendiden istirhâmâtta bulunsalar ne olur?

Medreselerin seddiyle memleketin ma'nevî cebhesi müdâfaasız kaldı. Birçok ecnebî mektepleri cayır cayır müslüman talebe kayd ediyor. Papas mektepleri de açılıyor. Bunlara mukābil bizim medreseler enkāzı olarak kalan üç buçuk talebenin kānûnen hakları olan iâşeleri kesiliyor. Fransa başvekîli; "Misyonerleri selâmlarım ve bunlara hükûmet himâyesini va'd ederim" diyor. Bizim maârif vekîlimiz de; "Medreseleri kapamak emrini verdiğim gün en mahzûz olduğum gündür" diyor.

Bilâ-kayd ü şart Garb'ı taklîd iddiâsında bulunanlar Mösyö Herriot'nun dînî mektepler hakkındaki bu hareketini niçin taklîd etmiyorlar? Bir tarafdan ecnebî müessesâtına, papas mekteplerine; diğer tarafdan günden güne müdhiş sûrette çoğalan sefâhet müessesâtına karşı memleketin ma'nevî cebhesini takviye edecek teşebbüsâtta bulunmak, yalnız kapanan medreseleri açmak değil, her tarafdan bunların beş on misli daha müessesât-ı dîniyye küşâd etmek evliyâ-yı umûrun en mütehattim vazîfeleridir.

⁂

İlâhiyât Fakültesi ve İmâm Hatib Mektebi'nin Ömr-i Tabîîsi

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun hatâ-âlûd tatbîkātı netîcesi olarak kapatılan medreselerin yerine kāim olmak üzere açılan ilâhiyât fakültesi ve imâm hatib mektepleri talebesine verilmekte olan yemek bu ay başından i'tibâren kat' edilmiştir. Bu vaz'iyet karşısında pek müteessir ve müteheyyic olan talebe Riyâset-i Cumhûr ve Başvekâlet'e mürâcaatle iâşelerinin kemâ fi's-sâbık evkāfın 340 bütçesindeki fasl-ı mahsûsundan te'mînini istirhâm etmişlerdir. Gazetelerde gördüğümüz mezkûr istirhâmnâmenin bir sûretini aynen derc ediyoruz:

"İlâhiyât fakültesi müdâvimlerine verilmekte olan yemek müteaddid teşebbüsâtımıza rağmen kesilmiştir. Talebe açtır. Anadolu'dan sırf tahsîl-i âlîsini ikmâl için âilesini, yurdunu terk ederek İstanbul'a gelen bizim gibi fakīr köylü evlâdı talebenin bu şerâit dâhilinde fakülteye devâm etmeleri imkân hâricindedir. 340 evkāf bütçesinin yedinci faslının onikinci maddesindeki paradan iâşemizin te'mînine ve üçyüz kişilik bir ilim ve irfân ordusunun dağılmamasına delâlet buyurmanızı istirhâm ederiz.

İlâhiyât Fakültesi Müdâvimleri"

İkdâm refîkimizin dediği gibi bu hazîn arzûhâl ümîd ederiz ki, te'sîrini gösterecek ve zavallı evlâd-ı vatanın dûçâr-ı sefâlet olmasına meydan verilmeyecektir. Hiç şübhesiz bu vaz'iyet devâm ederse ilahiyât fakültesi tedrîsâta devâm edemeyecektir. Çünkü fakülte talebesinin bir kısm-ı mühimmi Anadolu talebesi olduğu için iâşelerini te'mîn edemeyecekler. Bir kısmı da nakil ve nokta-i nazar imtihânı hakkı kendisinden nez' edildiği ve bu sûretle fakülteler arasındaki müsâvât ihlâl edilerek diğer fakültelerden pek dûn bir mevki'de tutulduğu için bu fakülteye devâm etmeyeceklerdir.

İmâm Hatib Mektebi ise târîh-i te'sîsinden beri talebeye tasdîknâme vermekle meşgūldür.

Şu hâlde ilâhiyât fakültesinin ve İmâm Hatib Mektebi'nin ömr-i tabîîsini ikmâl etmekte ve sayılı günler geçirmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Maârif Vekâleti'nin karârında ısrâr edeceğini hiç zannetmiyoruz. Milletvekîllerinin tasdîkine iktirân eden bir bütçedeki muayyen bir hakkı nez' etmeye maârif vekîlinin salâhiyeti var mıdır? Maârif vekîli bu kadar evlâd-ı vatanın sokaklarda perîşân bir hâlde dolaşmasından mes'ûl olmayacak mıdır? Papas mekteplerinin açıl-

masına müsâade edilen bir günde memleketin ihtiyâcât-ı dîniyyesini tatmîn edecek bu gibi müesseselerin şu son karâr ile aç ve perîşân bırakılması revâ mıdır?

⁂

Maârifin Acınacak Hâli

İkdâm gazetesinin sâhibi Ahmed Cevdet Bey yazıyor:

"Memleketimiz öteden beri teşkîlât-ı maârifden çok çekiyor. Çünkü sözün doğrusu, kimsenin hatırı kalmasın, bizde maârif teşkîlâtını hayât-ı umûmiyyeye göre tanzîme muktedir kimse gelmemiştir. Bugün de yoktur. Hep nazariyât ile iştigāl ediliyor. Maârif işlerine parmaklarını sokanlar, safahât-ı hayâtın külliyyen câhili bulunuyorlar, amelî hayât sâlikleri yetiştiren milletlerin mefkûrelerine külliyyen bîgânedirler. Fi'len ve müşâhedeten tedkīkāt sâhibi de değillerdir. Teessüf olunur ki, bu kusûrlarını kendileri de göremiyorlar. Yaparız zannıyla an-cehlin işe karışıyorlar. İşte, bu milletin feyzine mâni'olanlar bunlardır.

"Gelişi güzel indî ve şahsî icrââtı bırakıp evvel emirde memleketin maârif sistemini bilenlere tanzîm ettirelim de, âtî için her şu'bede vücûdlarına lüzûm görünen anâsırı yetiştirelim.

"§ Bizde bir maârif vekîli hatırından geçen şeyleri, müsbet ve menfî, icrâda **[272]** sellemehü's-selâm hareket ediyor. Memleketin re'yini almaya lüzûm görmüyor. Demokraside bu gibi hareketlere aslâ ve kat'â mesâğ yoktur. Maârif vekîlinin ictihâdı kendince savâb olabilir. Fakat memleketin hayâtına taalluk eden husûsât bir kişinin takdîrine bırakılamaz. Çünkü zarar veya fâide vekîl ve nâzırın şahsına değil, memleketin hey'et-i mecmûasına âiddir.

"Hükûmet mesleklerin hürriyet-i efkârına uzaktan seyirci olmalı. Bunlara icrâ-yı nüfûz olsun, sâdece bir müdâhale veya bir vesâyet olsun câiz değildir. Türkiye'yi rûhî ve fikrî esâretten tahlîs etmeli. Türkleri bu âna kadar her meslekte geri bırakan bu esâret-i ma'neviyyedir, ta'bîr-i dîgerle vesâyettir."

⁂

Katolik Papaslarının Hıristiyanlaştırmak Teşebbüsleri

Adana'da intişâr eden *Türk Sözü* Gazetesi yazıyor:

Beyrut'ta misyonerler tarafından *"Sadîka ve Mahâmiye"* ve *"Mebâhisu'l-Müctehidîn fi'l-Hılâfi Beyne'n-Nasâ-râ ve'l-Müslimîn"* nâmlarıyla katolik matbaasında tab' edilmiş iki kitâb neşr edilmiştir. 360 sahîfelik *"Sadîka ve Mahâmiye"* nâmındaki kitâbdan ufak bir fıkrayı aynen tercüme ediyoruz. Kitâbların müellifi Râhib Butros Gālib İslâmlara hitaben şöyle diyor:

"Ey İslâmlar! Ya baba ve dedelerinizin dîni olan Hıristiyanlığa avdet ediniz, yahud Salîb'in şu mukaddes topraklarını terkle def' olup gidiniz. Esâsen kilise olup bugün câmi' olan eski ibâdetgâhlarımızı boşaltınız!"

Diğer bir fıkrasında da aynen şu herzeyi savuruyor:

"Salîbiyyûn ordularını târumâr eden Yermûk* Muhârebesi'nde sallanmış Arab kılıçlarının acısını, intikāmını General Gouraud'nun kılıcı Meyselûn** Muhârebesi'nde belağan mâ-belağ almıştır."

"Mebâhisu'l-Muctehidîn fi'l-Hılâfi Beyne'n-Nasârâ ve'l-Müslimîn" ünvânlı ikinci kitâb daha zehir-nâk tecâvüzler ve tahkīrlerle doludur. Müellifi papa diyor ki:

"Bu kitâba reddiye yazacak bir müslüman tasavvur edemem. Bilakis bunu okuyacak İslâmlar her hâlde Hıristiyanlığa döneceklerdir."

En garîbi şudur ki; bu kitâbları Cebel-i Lübnân mıntıkasında ahâlîye bir Suriye lirasına cebren sattıran Fransız jandarmalarıdır.

Bu kitâbların neşri üzerine Suriye'de büyük bir galeyân başlamıştır.

⁂

İrticâ' Deyince Ne Kasd Ediyorlarmış?

Bu kelimeyi ikide bir isti'mâl edip duranların bundan ne kasd ettikleri sarâhaten anlaşılamıyordu. Daha ziyâde, mevcûd bir şekl-i siyâsîye tekaddüm eden şekl-i idârîye rücû' ma'nâsında isti'mâl edildiği zannediliyordu. Vâkıâ bazılarının bu kelimeden daha şümûllü bir ma'nâ kasd ettikleri istidlâl olunuyordu. Fakat muzmerlerini lastikli ifâdeler altına gizlediklerinden maksadlarının ne olduğuna kat'î ve vâzıh sûrette hükm olunamıyordu. Ahîren *Akşam* gazetesi bu kelimeyi gāyet açık bir sûrette ta'rîf etmiş olduğu için şimdi irticâ'dan bahs edenlerin ne demek istedikleri pek güzel anlaşılmış oluyor. *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz *Akşam*'ın danslar hakkında birbirine tamâmıyla zıdd olan iki makālesini yan yana koyduğu için hiddete gelen *Akşam, Tevhîd-i Efkâr*'a hücûm ettiği sırada diyor ki:

"*Tevhîd-i Efkâr*'ın mesleği muhâfazakârlık değil, irticâ'dır. Muhâfazakârlık her atılan adımı muhâfaza etmek, sür'atle ileri gitmemek, fakat hiç geri dönmemektir. Hâlbuki *Tevhîd-i Efkâr*'ın gāyesi lâ-ekal üç dört

---

* Sahâbe-i güzînden Hâlid b. el-Velîd ve Ebû-Ubeydetü'bni'l-Cerrâh'ın taht-ı kumandalarında bulunmuş olan 32 bin mücâhidîn yüzbinlerce mütecâviz salîbler ordusunu mahv etmiş idi.

** Faysal'ın Şam'daki mevhûm tâc u tahtının devrilmesine sebeb olan Şam ile Beyrut arasındaki Meyselûne mevki'i muhârebesidir.

asır evvelki zamana, Sadr-ı İslâm âdât ve kavânînine, Şer'-i Şerîf devrine rucû' etmektir. Buna tam ma'nâsıyla "irticâ'" derler. Her şeye kendi ismini verelim ki, zihinler karışmasın."

*Tevhîd-i Efkâr'*ın mesleği o mu, bu mu, her ne ise bunun îzâhı bit-tabi' kendisine âiddir. Yalnız bizim kayd etmek istediğimiz cihet, "irticâ'"dan "Sadr-ı İslâm âdât ve kavânînine, Şer'-i Şerîf devrine rucû'" ma'nâsı kasd edildiğidir. Şimdiye kadar ilk def'a olmak üzeredir ki, bu kelime bu kadar açık bir sûrette ta'rîf ediliyor. Demek ki, irticâ'a karşı söz söyleyenler, Sadr-ı İslâm âdât ve kavânînine, Şer'-i Şerîf devrine hücûm ediyorlarmış. Sadr-ı İslâm âdât ve kavânîni nedir? Kur'ân ve hadîsden başka bir şey midir? Bilhâssa "Sadr-ı İslâm" kaydıyla doğrudan doğruya Kur'ân ve hadîs kasd edildiği vâzıhan anlaşılıyor. Akşam yukarıdaki fıkrasından sonra; "Muhâfazakârlık çok iyi bir meslektir. Kadrini tenzîl etmeyelim" diyor. Bununla şunu demek istiyor ki: *Tevhîd-i Efkâr* kendi mesleğini muhâfazakâr addediyor, fakat "Sadr-ı İslâm âdât ve kavânînine" tarafdârlık göstermekle muhâfazakârlığın kadrini tenzîl ediyor. Demek asıl şâyân-ı takbîh olan "Sadr-ı İslâm âdât ve kavânîni, Şer'-i Şerîf"dir.

Bir insan "Sadr-ı İslâm âdât ve kavânînine" yani Kur'ân ve hadîse tarafdâr olmakla bunların nazarında bütün mesleklerin kadrini tenzîl eden bir mücrimdir! Mürteci'lerin hakk-ı kelâmı olmadığına göre Sadr-ı İslâm âdât ve kavânînine, yani Kur'ân ve hadîse tarafdâr olanların dilleri kesilmek îcâb edecek! O hâlde *Akşam*'cıların bu ameliyyeye Büyük Millet Meclisi'nden başlamaları lâzım gelecek. Çünkü "devletimizin dîni Dîn-i İslâm olduğunu ve ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ve icrâ edeceğini" Kānûn-ı Esâsî'ye onlar yazdı. Ondan sonra ellerinde Kur'ân ve hadîs bulunduranların cümlesini de mürteci' ve mücrim diye i'lân etmeli. Bolşevikler Allah'ı i'dâma mahkûm ettiler; *Akşam*'cılar da Kur'ân ve Peygamber'i i'dâma mahkûm ederlerse artık kızıl bayrağın gālibiyet-i kat'iyyesi ihrâz edilmiş olur!..

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

11 Eylül 1924 | 11 Safer 1343 | * Perşembe * | 11 Eylül 1340 | Cild: 24 - Aded: 616

HUKŪK-ı ÂİLE
Hakkındaki Ahkâm-ı Şer'iyye
Tebdîl Olunabilir mi?

Hukūk-ı Âile Kānûnu mes'elesi bu hafta gazetelerde yine mevzû'-ı bahs olmaya başladı. Büyük Millet Meclisi'nin son devre-i ictimâ'ında Adliye Vekâleti ahkâm-ı fıkhiyyeye müsteniden tanzîm edilmiş olan bir hukūk-ı âile kānûnu lâyihasını meclise takdîm etmişti. Bu lâyiha-i kānûniyye, ahkâm-ı şer'iyyeye tamâmıyla mutâbık olup olmadığı hakkında tedkīkātta bulunmak üzere Şer'iye Encümeni'ne havâle olunmuştu. Şer'iye Encümeni uzun uzadıya tedkīkāt ve tetebbuâtta bulunarak cüz'î ta'dîlât ile lâyiha-i kānûniyyeyi tasvîb etmiş, bir de gāyet âlimâne ve vâkıfâne bir esbâb-ı mûcibe mazbatası yazarak meclise takdîm etmişti. Gerek esbâb-ı mûcibe, gerek lâyiha-i kānûniyye *Sebîlürreşâd* ile neşr olunmuştu. Hukūk-ı âilenin ahkâm-ı İslâmiyyeye müsteniden tedvîni Garbcıları fenâ halde sinirlendirmiş, matbûâtta ahkâm-ı şer'iyyeye karşı müdhiş bir bombardıman açmaya sâik olmuştu. Nice zamandan beri İslâm'a karşı sînelerde gizlenen husûmetlerin bu vesîle ile ağızlardan taşırılması müslümanları çok mütenebbih kılmış, derin derin düşündürmeye başlamıştı.

O zaman hukūk-ı âile hakkındaki bazı ahkâm-ı şer'iyyeye karşı açıktan açığa en ağır tecâvüz ve tahkīrlerde bile bulunanlar oldu. Müslümanlık kendi diyarında en müdhiş hücûmlara ma'rûz kalmak felâketine uğradı. O zaman biz bu şımarık mütecâvizlere karşı lâzım gelen müdâfaât-ı ilmiyyede bulunmuş ve ahkâm-ı İslâmiyye hakkında münâkaşât-ı ilmiyyede bulun[ul]abileceğini ve fakat Müslümanlığı kendi diyârında bu kadar tahkīr ve terzîl etmeye hiç kimsenin hakkı olmadığını söylemiştik. Bit-tabi' bizim sözlerimize aldıranlar olmadı. O sırada Şer'iye Vekâleti ve şer'iye encümenlerinin lâğvı, arkasından meclisin de ictimâ'ı çok devâm etmemesi hasebiyle kānûn lâyihası mevki'-i müzâkereye konulamadı. Yeni adliye vekîli hukūk-ı âile kānûnunun da "asrî" olmasını muktezî addettiği cihetle ahkâm-ı fıkhiyyeye müsteniden tanzîm olunan eski lâyiha-i kānûniyyeyi geri alarak yeniden "asrî bir hukūk-ı âile kānûnu" ihzâr ettirmeye başladı. Bu sûretle hukūk-ı âile kānûnu, içlerinde Selanikli bir Dönme'nin de bulunduğu ve a'zâsının ekseriyetini Garbcıların teşkîl ettiği yeni bir hukūk-ı âile komisyonuna geldi. Bu komisyon eski lâyiha-i kānûniyyeyi ber-taraf ederek yeni birtakım maddeler vaz' etmiş, birçok cihetlerde esâsât-ı İslâmiyye hilafına olarak Garb esâslarını almış; bu sûretle asırlardan beri devâm edegelen hey'et-i ictimâiyyemizin âile temellerinde bir sarsıntı husûle getirecek yeni ahkâm vaz' eylemiştir. Komisyonun böyle İslâm âile esâsâtını tebdîl ve tahvîle ve bu husûsda Dîn-i Mübîn'in ahkâmına, milletin asırlardan beri teessüs etmiş olan hayât-ı ictimâiyyesine, ilmin ve hakīkatin nusûs-ı kat'iyyesine rağmen Garb kānûnlarını taklîde teşebbüs ettiğini gören bazı a'zâ komisyondan çekilmişler, ağyârdan hâlî kalan komisyon kendi kendilerine yeni ahkâmlar vaz' ederek "Asrî Hukūk-ı Âile Kānûnu" diye acîb bir şey hâzırlamışlardır.*

---

* Hukūk-ı Âile Komisyonu'nu teşkîl eden zevât şunlardır: Hacı Âdil Bey'in taht-ı riyâsetinde Şükrü Kaya, Kemâl Âtıf, Hâfız Şevket, Muammer Râşid ve Ahmed Samîm Beyler. A'zânın her biri her ictimâ'da sekiz lira alıyor. Haftada on üç on dört kadar ictimâ' akd ediliyor. Kānûn lâyihasıyla asrî bir şekilde ikmâlini

[274] Yeni kānûn lâyihasının bazı maddelerini gazeteler neşr etti. Komisyon Reîsi Hacı Âdil Bey de *Vatan* gazetesine yeni kānûnun âile temellerini nasıl asrîleştirmiş olduğu hakkında beyânât-ı mahsûsada bulundu. Mûmâ-ileyh komisyonun teaddüd-i zevcâtı gayr-i mümkin kılacak esâslar vaz' eylediğini ve talâkın kadına da verildiğini, ancak huzûr-ı hâkimde esbâb ve şerâit-i kānûniyye zikr edilmek sûretiyle talâka cevâzı kabûl ettiğini söylemiştir. Diğer bazı yeni esâslar daha varsa da komisyon reîsi onları o kadar mühim telâkkī etmiyor, asıl bu noktaları şâyân-ı kayd ve ehemmiyet görüyor…

Filhakīka komisyon bu esâslarda İslâm'dan uzaklaşarak Garb hukūkunu iktibâs etmiştir: Hemen bilumûm Hıristiyan devletlerinde teaddüd-i zevcât memnû'dur; kezalik talâk da memnû'dur; ancak son zamanlarda bazıları talâkı kabûl etmek mecbûriyetini hissetmişler, şu kadar ki; zevcenin hıyânetini isbât gibi bazı şerâitin tahakkuku takdîrinde talâkı mahkemenin karârına bırakmışlardır. Lâkin buna mukābil Garb'da metres hayâtı vardır. Herhangi müteehhil bir adam istediği bir kadını hiçbir akd-i dînî veya kānûnîye müstenid olmayarak gayr-i meşrû' bir sûrette kullanır. Şâyed bir adam meşrû' bir sûrette ikinci bir kadını dâire-i izdivâcına almak isterse Avrupa kānûnları buna müsaade etmez. Fakat gayr-i meşrû' sûrette istediği kadar metres kullanmasına müsâade eder. İslâm hayât-ı ictimâiyyesine gelince Müslümanlık erkekle kadının gayr-i meşrû' münâsebâtını tanımadığı cihetle fıtrat-ı beşeriyyeye karşı sed çekmemiştir. Bazı ahvâl-i zarûriyyeyi nazar-ı i'tibâra alarak teaddüd-i zevcât esâsını taht-ı memnûiyete almamıştır. Vahdet-i zevceyi asıl ve esâs ittihâz etmekle beraber lede'l-îcâb teaddüdü de mubâh ve helâl kılmıştır. Binâenaleyh artık bunu hiç kimsenin tahrîme salâhiyeti kalmamıştır; her kim tahrîme kalkışırsa bit-tabi' bunun hükmü yoktur.

Komisyon diyor ki: "Biz teaddüd-i zevcâtı esâs i'tibarıyle men' etmedik; fakat onu gayr-i mümkin kılacak birtakım şurût ve kuyûda tâbi' kıldık." Ona da hakları yoktur. Çünkü o da men' u tahrîmden başka bir şey değildir. Hukūk-ı Âile Komisyonu meşrûiyet kapılarını kapayıp da halkı gayr-i meşrû' yollara mürâcaate muztar bırakmak mı istiyor?

Vakt ü hâli yerinde bir adam ikinci bir kadınla evlenmeye kalkışırsa hâkim bunu nasıl men' edebilir? Şer'an men'e hakkı yok ya! Esâsen men'inin şer'an hükmü de yok. Fakat farz edelim, men' etti de bu adam da ikinci bir kadını nikâh ile almaktan vaz geçti. Böyle bir mümânaat-ı kānûniyye gören bu zât gayr-i meşrû' bir sûrette, yani metresi olmak üzere bir kadınla münâsebâta başlayınca kānûn bu adama karşı ne yapacak? Bunu da men' edecek mi? Yoksa herhangi bir kadınla gayr-i meşrû' sûrette münâsebâtta bulunmasına müsâade edecek mi? Şerîat-i İslâmiyye'ye göre bir müslümanın herhangi bir kadınla gayr-i meşrû' münâsebâtta bulunmasına cevâz yoktur. Bugünkü kānûnlara göre birden başka kadını ister meşrû' sûrette taht-ı nikâha almak, ister gayr-i meşrû' sûrette metres olarak kullanmak câizdir. Şimdi ise Hukūk-ı Âile Komisyonu ne yapıyor? Meşrû' sûrette ikinci bir kadınla teehhülü gayr-i mümkin bir şekle sokuyor. Fakat gayr-i meşrû' bir şekil olan metres hayâtını gayr-i mümkin şekle koymak şöyle dursun, o husûsda ednâ bir kayd bile vaz' etmiyor; demek ona müsâade ediyor, cevâz veriyor. Bu takdîre göre bir adam istediği kadar kadınla –isterse adedi yüzlere bâliğ olsun– gayr-i meşrû' münâsebâtta bulunabilecek, fakat ikinci kadınla meşrû' nikâhdan bahs edecek oldu mu, bütün müşkilât ve mevâni'-i kānûniyye karşısına dikilecek.

Niçin böyle? Çünkü Garb'da böyledir. Mâdem ki biz de Garb yolunu tuttuk, o hâlde biz de onların hayât-ı ictimâiyyesini kabûl etmek mecbûriyetindeyiz. İyi ama, metres hayâtının, gayr-i meşrû' münâsebetlerin Avrupa hayât-ı ictimâiyyesinin temellerini nasıl sarstığını görmüyor, bilmiyor muyuz? Bazılarının bunu görmediğini ve bilmediğini kabûl ederiz. Fakat bu işleri yapanlar yaptıklarını bilerek yapıyorlar. Bilmeyerek yapılmış hiçbir şey yoktur. Garblı olmak bir kere bu adamların zihinlerinde yer etmiş. Artık bu husûsda hiçbir şeyin kulaklarına girdiği yoktur. Bilâ-kayd ü şart Garblılaşmaya karâr verenlerin bilâ-kayd ü şart mümeyyizât-ı milliyyeye ibrâz-ı husûmet edecekleri tabîîdir. Onun içindir ki, milletin dünkü hayât-ı ictimâiyyesi tamâmıyla tahavvül ve inkılâb etmelidir. Artık bu bir illet hâline gelmiştir. Hangisi iyi, hangisi kötü iyice düşünmeye, mevki'-i müzâkereye koymaya bile tahammülleri yoktur. Mâdem ki düne âiddir, öyle ise mutlakā değişecektir. Yegâne düstûrları budur. Başka hiçbir söz, hiçbir hakīkat kulaklarına girmez. Onlardan birini bıyıklarını kazımış görür de sebebini sorarsanız; "Çünkü dün bıyıklı idik; bugün bıyıksız olacağız!" der. Bütün hayât-ı ictimâiyyenin tebeddülünü îcâb eden yegâne esbâb-ı mûcibe budur. Talâk da, diğer ahkâm-ı ictimâiyye de bu düstûrdan hâric tutulacak değildir. Talâkın yahud teaddüd-i zevcâtın niçin men'e kal-kışıldığına uzun uzadıya esbâb aramaya hâcet yoktur. Mâdem ki bunlar düne âid müesseselerdir, öyle ise kalkması zarûrîdir.

[275] Peki ama, efendiler, bu sizin kaldırmaya teşebbüs ettiğiniz şeyleri Garblılar te'sîs etmeye uğraşıyorlar.

---

müteâkıb a'zâ-yı kirâma ayrıca mükâfât-ı mühimme-i nakdiyyede bulunulacağı da mev'ûddur.

Ez-cümle talâka doğru Avrupa'da az zaman zarfında mühim adımlar atıldı. Mukaddemâ onlarda talâka hiç imkân yok iken şimdi bazı ahvâl ve şerâitin tahakkuku takdîrinde mahkemelerine bu salâhiyet verildi. Onlar mahkemeye giderken hiç yoktan gittiler. Talâkın büsbütün memnûiyeti karşısında hiç olmazsa mahkeme ma'rifetiyle olması onlarca büyük bir muvaffakıyettir. Ama bizim için öyle midir? Bizde esâsen böyle memnûiyet mevcûd değil. Âile işlerinin halli herkesden ziyâde yine âilelere âid olmak kadar tabîî bir şey yoktur. Âile husûsâtını mahkemelere, mahkemelerden gazetelere düşürmek kadar münâsebetsiz bir şey olamaz. Âile husûsâtının öyle nâzik safahâtı vardır ki, insan buna hâkimin değil, hiç kimsenin müdâhalesine rızâ gösteremez. Tasavvur ediniz; ehl-i iffet bir müslüman erkeği karısının bir yabancıya karşı işâret ettiğini gözüyle görür de o ânda onu terk edemezse ne hâle girer? Bunun için hâkime gidecek de zevcesi filâna işâret ederken gördüğünü söyleyecek; hâkim de ya; "Bu, talâk için esbâb-ı kānûniyyeden değildir!" diyecek, yahud şâhidler isteyecek. Bit-tabi' bunun isbâtı kābil olmadığı için o kadından ayrılamayacak. Sonra da hıyânetini kendi gözüyle gördüğü bir kadınla birlikte yaşamaya mecbûr olacak. Acaba bir insan için dünyada bundan büyük azâb olur mu?

– Bu kadarcık bir şeyden, bir işâretten talâk da îcâb eder mi ya?.. diyenler herhâlde ya müslüman âile hayâtını hiç görmemişlerdir, yahud görüp de sonradan o hayâttan irtidâd etmişlerdir. Bugün –Garb hayât-ı ictimâiyyesiyle bulaşan mahdûd kimseleri istisnâ edersek– memleketimizin hemen kâffesi âile mes'elelerinde gâyet salâbetlidir. Karısının işâreti şöyle dursun, gönlünün bir başkasına meylini hissetse onunla yaşamaya tahammül edemez.

Ama Avrupa'ya gelince; filhakîka orada böyle şeylerin ehemmiyeti yoktur. Çünkü orada evli bir kadın istediği, beğendiği herhangi yabancı bir erkekle göğüs göğüse vererek kalkıp birlikte oynayabilir. Kocası olmadığı zaman yabancı bir erkeği kabûl edebilir. Balolarda nîm-uryân bir hâlde bütün erkeklerin enzâr-ı şehvetini celb eder, onlarla güler, oynar, sonra da kocasının koluna girerek eve giderler. Kocası da başka kadınlarla aynı muâmelede bulunur. Bu gibi şeyler onlara hoş gelir. Yalnız bu kadar değil; karısının başkalarıyla münâsebâtta bulunduğunu bilenler olur da yine hazm eder. Artık böyle bir hey'et-i ictimâiyyede âile husûsâtının mahkemelere düşmesinde o kadar ehemmiyet yoktur. Karısının başkasıyla münâsebâtta bulunduğunu hazm edemeyen olursa mahkemeye mürâcaat eder, da'vâsını isbât edebilirse hâkimden tefrîk karârı alabilir. Tefrîk olunmasa da o kadar ehemmiyeti olmaz. Beraber yine yaşayabilir.

Demek istiyoruz ki; orada âile ictimâiyâtı bizim hayât-ı âilemizle aslâ kābil-i kıyâs değildir. Ama o kadar başkadır ki; o hayâtı görmeyenler, bilmeyenler onun safahâtını havsalalarına bile sığdıramazlar.

Şimdi bizi de onlara benzetmek isteyenlerin, yani talâkı mahkemelere götürmek üzere kānûn vaz'ına kalkışanların bu hareketi elbette bizim âile hayâtımızın temellerini târumâr etmekten başka bir netîce vermeyecektir. Bunda hiç şübhe yoktur. Bit-tabi' müslüman âile hayâtı buna tahammül edemeyecek, kadınların şımartılması birçok âilelerin felâketlerini intâc edecektir. Memleketimizin muvâzene-i ictimâiyyesi bozulacak; ya o kānûnu tatbîke imkân olmayacak, yahud tatbîki milletin vicdân-ı ictimâîsini çok muztarib edecek, âdetâ onu canından bezdirecektir. Zevcesinin ismini bile başkaları yanında söylemek istemeyen bir adam, lede'l-îcâb karısını boşayabilmek için mahkemeler kapısında dolaşacak, meselâ karısının hıyânetini isbât için şâhidler tedârikiyle uğraşıp duracak, şerîatin kendisine bahşetmiş olduğu hukūktan istifâde edemeyecek.

Peki, şimdi bizim bir adamı âile mesâili hakkında kendi dîninin ahkâmından başka birtakım ahkâm ve kavânîne riâyete mecbûr tutmaya ne hakkımız vardır? Hürriyet-i vicdânın, hürriyet-i edyânın bir ma'nâsı varsa herkes ahvâl-i şahsiyyeye taalluk eden mesâilde ahkâm-ı mezhebiyyesine tâbi' olmak hakkını hâiz bulunmak lâzım gelir. Bence bir akīde olan, dînimin bir hükmü, hem de nusûs-ı Kur'âniyye ile sâbit bir hükmü hakkında beni takyîde kalkışmak, o ahkâm-ı dîniyyenin hilâfında birtakım ahkâm ve kavânîne riâyete mecbûr tutmak, nusûs-ı kat'iyye-i dîniyye mevcûd iken onu bertaraf ederek şunun bunun re'yine tâbi' olmaya muztar kılmak hürriyet-i edyân düstûrunun neresine sığar?

Bu husûsda hükûmetin vaz'iyeti ne ise tamâmıyla teayyün ve tavazzuh etmelidir. Eğer hükûmet resmen bir dîne tâbi' ise ahvâl-i şahsiyyeye dâir vaz' edeceği kānûnlar bit-tabi' tâbi' olduğu dînin ahkâmına tamâmıyla tevâfuk edecektir. Çünkü devletin resmen bir dîni olması demek bu demektir. Eğer bu devlet resmen bir dîne mensûb olduğu hâlde aynı dîne mensûb olan halkı kendi ahkâm-ı dîniyyelerinden başka birtakım ahkâm ve kavânîne mecbûr tutacak olursa hükûmet Kānûn-ı Esasî'ye riâyetsizlik göstermiş olur. Binâenaleyh kānûn-ı esâsîlerine devletin herhangi bir dîne mensûb olduğunu yazan hükûmetler vaz'-ı ahkâm husûsunda o dînin ahkâmına tamâmı tamâmına riâyet etmek mecbûriyetindedirler. Aksi takdîrde kānûn-ı esâsîye hıyânet etmiş olurlar.

[276] Kānûn-ı esâsîlerinde devletin herhangi bir dîne mensûb olduğu tasrîh edilmemişse yani hükûmet "laik/

lâ-dînî" bir hükûmet ise, o takdîrde hükûmete teveccüh eden vazîfe hukūk-ı âileye taalluk eden mesâilde herkesi mensûb olduğu dînin ahkâmına riâyette serbest bırakmaktır. Laiklik hiç kimsenin vicdânına, akāidine, ahkâm-ı mezhebiyyesine karışmamak demek ise herkesin vicdânına, akāidine, ahkâm-ı mezhebiyyesine hürmet etmek lâzım gelir. Bu takdîre göre laik bir adam hıristiyanları Yahûdîlerin, yahud müslümanların, Yahûdîleri hıristiyanların yahud müslümanların.. müslümanları da hıristiyanların yahud Yahûdîlerin ahkâm-ı mezhebiyyesine tâbi' kılmaya mecbûr etmez, ahvâl-i şahsiyyeye taalluk eden âile mes'elelerinde her mezheb mensûbînini serbest bırakır. Laik demek bütün dînlere karşı i'lân-ı harb demek ise o vakit hiç kimsenin ahvâl-i mezhebiyyesine riâyet mecbûriyeti yoktur. Fakat laikliğin bu nev'i ancak bolşevik Rusya'da cârîdir. Dünyanın başka bir yerinde böyle bir şey yoktur.

Şimdi bu nokta-i nazardan bizim şekl-i hükûmetimiz nasıldır; onun tedkīk edelim. Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'na bakılırsa; "Devletin dîni İslâm'dır. Büyük Millet Meclisi ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ve icrâ ile mükellefdir." Şu hâlde hükûmetimiz laik bir hükûmet değildir. Hükûmet millete karşı ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz edeceğini taahhüd etmiştir. Binâenaleyh vaz' edeceği kānûnların mutlakā ahkâm-ı şer'iyyeye mutâbık olması zarûrîdir. Ahkâm-ı şer'iyye hilâfında kānûn vaz' etmek ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini hükümsüz bırakmak, muattal kılmak demektir. Buna ise Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'na göre aslâ ve kat'â cevâz yoktur. Binâenaleyh Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun bu maddelerine riâyet etmezse Kānûn-ı Esâsî'yi tanımamış, reddetmiş olur. Teşkîlât-ı Esâsiyye'nin bir maddesine değil, bir kelimesine bile riâyetsizlik göstermek istibdâddan başka bir şey değildir.

İşte Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu devletin dîni Dîn-i İslâm olduğunu tasrîh ettikten ve hükûmeti de ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ile mükellef tuttuktan sonra artık ahkâm-ı şahsiyyede, bilhâssa hukūk-ı âileye taalluk eden mes'elelerde mutlakā ahkâm-ı şer'iyye nazar-ı i'tibâra alınacaktır, ona muhâlif hiçbir şey nazar-ı i'tibâra alınamayacaktır. Şu hâlde Hukūk-ı Âile Komisyonu Reîsi Hacı Âdil Bey'in; "Ne münhasıran ahkâm-ı fıkhiyyeyi ve ne de münhasıran Garb hukūkunu esâs ittihâz etmiş değiliz." demesi Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nu tamâmen nazar-ı i'tibâra almamak demektir. Komisyon Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu mûcebince münhasıran ahkâm-ı şer'iyyeyi nazar-ı i'tibâra almak mecbûriyetindedir. Hukūk-ı Âile Komisyonu'nun kendisini Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'yla mukayyed addetmemesine göre tanzîm ettiği kānûn lâyihasının da meclisce nazar-ı i'tibâra alınmayacağı şübhesizdir. Meclis meclis ise bu kānûn lâyihasını mevki'-i müzâkereye bile koymaz.

Teşkîlât-ı Esâsiye'de mâdem ki devletin dîni Dîn-i İslâm olduğu ve ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ile mükellef olduğu musarrahdır, o hâlde komisyonun münhasıran nazar-ı i'tibâra alacağı cihet ahkâm-ı şer'iyyedir. Komisyon reîsi; "Memleketimizin ahlâk, âdât ve bugünkü ihtiyâcât-ı medeniyyesini ve ahâlîmizin temâyülâtını nazar-ı dikkate alarak mevcûd müeseseleri tedkīk ediyor ve asrî bir kānûn vücûda getirmek istiyoruz." diyor. Bunlar lâftır. Memleketimizin ahlâkı da, âdâtı da, ihtiyâcât-ı medeniyyesi de, ahâlîmizin temâyülâtı da hukūk-ı âilenin ahkâm-ı şer'iyyeye göre tanzîmidir. Bizim halkımızın ahlâk ve âdâtını, ihtiyâcât ve temâyülâtını komisyon a'zâsı meyânında bulunan Selanikli Dönmelerden filân bey mi ta'yîn ve takdîr edecektir? Komisyonun öyle bir kısım a'zâları da vardır ki, ahkâm-ı şer'iyye hakkında hiç tedkīkāt ve tetebbuâtları yoktur. Memleketimizin hakīkī ihtiyâc ve temâyülâtını, ahkâm-ı şer'iyyenin muktezâsını hakkıyla bilenler de bu vaz' olunan ahkâmın ahkâm-ı şer'iyyeye mutâbakatini iddiâ edemezler. İhtimâl ki, bunlar da ekalliyette kalmışlardır.

Pekâlâ görülüyor ki; komisyon milletin temâyülât ve ihtiyâcâtını, ahkâm-ı şer'iyyenin îcâbâtını değil, belki Garb hukūkunu esâs ittihâz ederek asrî bir âile kānûnu hâzırlamak istemiştir. Garb'da olduğu vechile talâk salâhiyetini zevclerden nez' ederek mahkemeye vermiş, teaddüd-i zevcâtı da gayr-i mümkin bir hâle getirerek metres hayâtını serbest bırakmıştır. Bizim halkımızın ihtiyâcâtı, temâyülâtı bu mudur?

Hıristiyanlar ve Yahûdîler hukūk-ı âile husûsunda kendi mezheblerinin ahkâmına tâbi' olacaklar; biz müslümanlar kendi dînimizin ahkâmına tâbi' olamayacağız. Böyle şey olur mu? Hıristiyanlar ve Yahûdîler gibi bizim de ahkâm-ı dîniyyemize tâbi' olmak hakkımız kabûl edilmelidir. Hukūk-ı Âile Komisyonu'nun yapacağı şey tamâmıyla bî-tarafâne hareketten ibârettir. Hıristiyanların ahkâm-ı mezhebiyyesi şu, Yahûdîlerinki şu, müslümanlarınki de şudur. Kısım kısım bunları tedvîn ederek bir lâyiha-i kānûniyye hâzırlayacaktır. Yahûdîlerin, hıristiyanların ahkâm-ı mezhebiyyelerine tâbi' kalmak istediklerini kabûl edip de müslümanların dînlerine tâbi' kalmamak istediklerini komisyon nereden biliyor? Bunlar tamâmıyla indî hükümlerdir. Komisyonun hiçbir hükm-i şer'îyi zerre kadar tağyîr ve tebdîle salâhiyeti yoktur. Binâenaleyh tağyîr ve tebdîli lâğvdir, hükümsüzdür.

Meselâ bir müslüman kalkar da meşrû' sûrette ikinci bir kadını **[277]** taht-ı nikâhına alacak olursa mahkeme buna karşı ne diyebilir? "Hayır, meşrû' sûrette taht-ı nikâhına alamazsın. Ancak başka bir kadın almak ister-

sen, mutlakā gayr-i meşrû' sûrette, yani metres olarak alabilirsin" mi diyecek? Komisyonun teaddüdü gayr-i mümkin hâle getirmesinin, gayr-i meşrû' münâsebetleri men' etmemesinin netîcesi bundan başka bir şey midir? Şimdi halkımızın ahlâk ve âdâtı, ihtiyâcât ve temâyülâtı bu mudur? Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'ndaki ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzi böyle mi olacaktır?

Bu kānûnun kabûl edildiği gün meşrûiyet kapıları gayr-i mümkin hâle getirildiği için metres hayâtı başlayacak. Git gide bu gayr-i meşrûiyet teammüm ederek muayyebiyetini zâyi' edecek. O zaman Avrupa'da metres hayâtının avâkıb-ı fecîası da memleketimizde baş gösterecek.

Müslümanların taht-ı nikâhına alacakları ikinci kadın aynen birinci kadın gibi bütün ahkâm-ı şer'iyyeye tâbi'dir; nafaka, mîrâs ve himâye-i evlâd ve ensâlde diğerinden hiç farkı yoktur ve meşrû'dur. Bunlardan hiç biri Şer'-i İslâm'ın ta'yîn ve tahdîd ettiği hukūktan mahrûm değildir. Mîrâs mes'elesinde de aynı müsâvâta riâyet edilir, birinci kadınla ikinci kadından olacak çocuklar arasında aslâ fark gözetilmez. Lâkin insâf edilsin, teaddüd husûsunda meşrûiyeti kaldırıp da metres hayâtını kabûl eden Garblı Hıristiyan memleketlerinde böyle midir? Metres hayâtının alabildiğine revâc bulduğu Garb memâlikinde gayr-i meşrû' veledlerin ahvâl-i fecîası bilenlerin ma'lûmu olduğu vechile tüyleri ürpertecek derecededir. Bu gibi zavallılara müteveccih olan tehlikeler yalnız âile isimlerini gāib etmek ve meşrû' bir sûrette vücûda gelen emsâline iştirâk etmekten mahrûm bulunmaya münhasır olsa ne ise ne; fakat bu bîçâre çocukları ilticâgâhlarının duvarları arasında müdhiş bir mevt dâimâ tehdîd edip duruyor. Hükûmetlerin dâire-i sıyânet ve ihtimâmına vâsıl oluncaya kadar bunları ırzâ' eden süt nineler bunlara merhametkâr bir kalb ile atf-ı nazar etmezler. Tabîî analık sînesinden nebeân eden şefkatle mümtezic şîr-i mâderâne ile bu evsâfdan ârî yabancı murzıaların verecekleri gıdâ-yı mâyi' bir midir?

Almanya 1893'te memleketin birçok cihetlerinde eytâm ve piçhâneler vücûda getirmiş ve çocukları muhâfaza ve terbiye için elinden geleni sarf etmiş de o sene zarfında bu müesseselere getirilen bîçârelerin 130,945 kişi olduğunu, bunlardan yüzde onunun eytâm, yüzde doksanının da piç olduğunu istatistik netîcesinde anlamıştır. Bunların sıyânet ve terbiyeleri için hükûmet elinden gelen son fedâkârlığı ve kavâid-i sıhhiyyeye riâyeti îfâ ettiği hâlde o sene zarfında çocuklardan yüzde 95'i, oniki yaşlarına kadar olanlarının da yüzde 78'i terk-i hayât etmiş ve oniki yaşına kadar olanlardan nihâyet yüzde 22'den fazla kalmamıştır. Bunun üzerine bazı ricâl-i hükûmet bu netîce-i elîmeyi anlayınca "eytâmhâneler"in kapılarına "maktel-i etfâl" diye yazmak bile istemişlerdir.

İştirâkiyyûndan Profesör Almanyalı Bill diyor ki: "Fransa, Almanya ve sâir memleketlerde meşrû' bir sûrette doğan çocuklara nisbetle gayr-i meşrû' vücûda gelenler arasındaki vefeyât ½, İtalya'da (1881'den 1885'e kadar) ¼ mikdârındadır. Bir de müşâhedât-ı tedkīkıyye buna şâhiddir ki, veled-i gayr-i meşrû'lardan yaşayabilenler kendilerine karşı bu cinâyeti irtikâb eden milletlerden envâ'-ı cerâimi irtikâb sûretiyle intikām almaktadırlar…" İşte Şer'-i İslâm'ın metres hayâtını tahrîm etmesindeki esrâr-ı ictimâiyye! Bu, hakīkatte o çocuğu öldürmek demektir. Buna binâendir ki, gayr-i meşrû' olan metres hayâtına müsâade göstermek bir kere kadını tahkīr, onun izzet-i nefsini ve şeref-i zâtîsini hiçe indirmektir. Bu da Cenâb-ı Hâlik-ı Kerîm'in bütün zevi'l-hayâta tercîh ve tafsîl eylediği insanda bulunması lâzım gelen bu hissi itfâ ve imhâ demektir. Çünkü kadın, erkeklerin medâr-ı kutb-ı hayâtı ve dâimâ rağbet edilmiş şeylerin fevkında mergūbu olduğunu hissetmek fıtratıyla meftûrdur. Bu hissi birtakım gayr-i meşrûiyetlerle mahv olunca mergūbiyeti de birlikte mahv olur gider.

Kadın bu dereke-i pestîye düşürülmekten masûn ve mahfûz kalıp ancak meşrû' zevce sûretinde sıyânetle beraber şerefli ve muvakkar olduğunu, idrâksiz birtakım süfehâyı avlamak için tuvalet yapıp sokak sokak gezmekten çok uzak ve yüksek bulunduğunu anlarsa izzet-i nefis ve şeref-i insaniyyetin ne olduğunu da derk etmiş olur. Gayr-i meşrû' münâsebetlerden husûle gelecek bîçâreler ismini yâd edecekleri bir pederden, izzetinden istifâde edecekleri bir nesebden, ilticâ edecekleri bir hâneden mahrûm kalacaklarına şübhe yoktur.

İşte Garb hayât-ı ictimâiyyesinde metres hayâtının avâkıb-ı fecîası! Şerîat-i İslâmiyye bu gibi mefâsid-i ictimâiyyeye meydân vermemek mülâhazasıyla teaddüd-i zevcât kapısını seddetmemiştir. Buna karşı i'tirâz edenler acaba piçhânelere doldurulan gayr-i meşrû' çocuklar hakkında ne diyecekler? Hiç şübhe yok, hayât-ı ictimâiyye-i beşeriyye için bir felâket-i mahza olan bu hâle nazaran lede'l-îcâb ahkâm-ı meşrûa dâiresinde teaddüd-i zevcât ile kadının şeref ve nâmûs-ı insanîsini sıyânet etmek en büyük bir hikmet ve insâniyettir.

İşte mes'elenin cihet-i ictimâiyyesi de böyledir. Binâenaleyh biz müslümanlar Dîn-i Mübînimiz'in bir dîn-i fıtrî olduğuna ve bütün ahkâmının beşeriyet için mahz-ı hayr u felâh olduğuna kāiliz. Binâenaleyh dînimize kimsenin dahl etmesini istemeyiz. Dînimizi, dînimizin ahkâmını beğenmeyenler ona tâbi' olmayabilirler. Fakat tâbi' olmak isteyenleri de men'e kalkışmaya kimsenin hak ve salâhiyeti yoktur.

[278]

Müslümanlık Arab Harsı Değil, Bir Dîn-i Celîl-i İlâhîdir

İslâmiyet'in Arab harsı olarak telâkkī olunması yeni bir fikir değildir. Müslümanlık Hazret-i Peygamber'in eser-i îcâdı ve Kur'ân-ı Kerîm'i ol hazretin muhteraâtı addeden bazı Garblılar nazarında İslâmiyet, Arablığın ihtiyâc-ı tekâmülünden doğmuştur. Doktor Dozy'nin *Târîh-i İslâm*'ı bu kabîl türrehât ile mâl-â-mâldir. Ancak bu noktada evvel emirde düşünülmesi lâzım bir hakīkat vardır ki, o da, İslâmiyet'in Arablıkla ne kadar memzûc bir hâlde gösterilirse gösterilsin bugün kıtaât-ı hamseye yayılan ve her cins millete mensûb olan yüzmilyonlarca kitle-i beşeriyye tarafından hırz-ı cân edilmesidir.

Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ın her sûresinde müteaddid mevzi'lerde tekerrür eden (Yâ eyyühennâs!) hitâb-ı celîli sarâhaten i'lân ediyor ki; İslâmiyet beşeriyetin rûhuna hitâb eden bir dîndir. Târîh-i edyân dikkatle tedkīk edilirse görülecektir ki; esâs-ı hilkatten, rûh ve tabîat-i eşyâdan, en bâriz bir ihtiyâcdan mülhem olan hayât-ı dîniyye, insâniyetin tekâmülâtını ta'kīb ve ihtiyâcât-ı insaniyye ve kābiliyet-i asriyyeye göre en evfak usûl ve kavâidi, en müsâid hudûd ve şerâiti ihzâr ederek bütün insanların nâil-i saâdet olması gāyesini istihdâf etmiştir.

Edyân-ı mevcûde vâkıâ muayyen muhîtlerde teessüs etmiş ve buralardan intişâr etmişse de fikir ve akīdelerin hudûdu olmadığı ma'lûmdur. Vicdânları tenvîr eden hakīkat-i dîniyye ziyâ-yı şems gibi cihân-ı beşeriyyetin en muzlim köşelerine kadar nüfûz etmiştir. Müslümanlık güneşi doğarken cihanın Kurûn-ı Vustâ hurâfelerini, zulmet ve cehâlet içinde bunalan ibtidâîliğini düşünelim. Arablar, kavim ve kabîle münâzaâtı arasında âteşîn çölleri kanlarıyla boyarken, Üsâme'nin Şam'dan getirdiği putlar karşısında derin bir cehl ile eğilirken, Şark'ta Fars saltanatı, şimâlde Bizans İmparatorluğu, Garb'da Roma İmparatorluğu, Altıncı Asr-ı Mîlâdî'nin bu en büyük hâkimiyetleri büyük birer derebeylikten başka bir şey değildiler. Roma o meşhûr hukūkıyâtını, ilim ve irfânını bir tarafa bırakarak tereddîye uğramış, temeli sarsılmış, âile teşkîlâtıyla millî bünyesi çürümüş bir hâlde devr-i inhitâtında… Bizans müstebid, hûn-rîz hükümdârların bâzîçesi altında fırka ve mezheb mukātelâtıyla meşgūl… İran baştan başa zulümle inleyen bir âteş-gede âyînini temsîl ederken… Bu sâha hâricinde kalan Cermenler, Anglosaksonlar, Slavlar ilim ve irfândan ve medeniyetten mahrûm tam bir cehil ve zalâm içinde yaşamakta idiler. Beşeriyet Şerîat-i Îsâ'nın gösterdiği yollardan ayrılmış, havârîlerin sözleri unutulmuş, altı asrın mürûruyla beraber ahkâm-ı İncîl bilinmez olmuştu. Elhâsıl beşeriyet belki on asır geriye doğru medeniyetinden, rûhundan uzaklaşmıştı.

İşte İslâmiyet böyle bir zulmet ve dalâlet zamanında dîn-i kemâl, dîn-i hayât, dîn-i hakīkat olarak reh-güzâr-ı beşeriyyette doğdu. Kızgın çöllerin harîminden bir nûr-ı muallâ şeklinde yükselen İslâmiyet, feyyâz bir iksîr-i hayât te'sîrini göstererek çölleri ma'mûrelere, esâreti hürriyete, zulmeti nûra, cehli ilme tahvîle başladı… "Eyvân-ı Kisrâ"nın sarsılmasıyla insâniyete refâh ve saâdeti tebşîr eden rûh-ı İslâm, cihanda zulme, zulmete âid ne varsa hepsini hiçbir inkılâbın yapamayacağı, hiçbir nüfûz-ı hükümrânînin vücûda getiremeyeceği bir heyecân-ı îmân ile herc ü merc eyledi. Artık "Kisrâ"ların âteş-gedelerindeki ziyâlar sönmeye, İslâmiyet diyârından yükselen câzib hakīkatlerle Garb'daki esîrler canlanmaya başladı.

Müslümanlık yolunu kaybeden beşeriyete kelime-i câmia-i tevhîd ile hitâb ediyor; bütün insanları kemâle, hidâyete, nûra, irfâna çağırıyordu. [1](يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ اَتْقٰيكُمْ اِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) "Ey nâs! Biz sizi bir erkek ile bir kadı - dan halk ettik. Sizi ancak tanışasınız, bilişesiniz diye şuûb ve kabâile ayırdık. Nezd-i ilâhîde en kerîminiz en muttakīnizdir. Şübhesiz Allah Teâlâ Alîm ve Habîr'dir." Bu hitâb aynı toprakta yaşadıkları, aynı mehâsin ve menâbi'-i tabîiyyeden istifâde ettikleri hâlde bir hâlikın emri tahtında hareket eden ecrâm-ı semâvâtı, kuvâ-yı kâinâtı, maksad-ı hilkati idrâk etmeyerek mevzıî, ırkî, şahsî birtakım düşüncelerin zebûn-ı ihtirâsı olan beşeriyet için bundan daha vecîz bir da'vetnâme-i salâh tasavvur olunabilir mi?..

İslâmiyet rûhu, beşeriyetin yanlış akīdelerini, yanlış gidişlerini, yanlış işlerini en yakın, en derin bir nüfûz ile tahlîl ederek mahallî, muhîtî her türlü temâyülât ve mümeyyizâtın fevkında bir hars vücûda getirmiştir. İnsanları yekdiğerinden ayrı telâkkī etmeyen, aralarında sınıf, kabîle, haseb ve neseb farkı gözetmeyen, fakīr ile zengini bir tutan Şerîat-i Ulyâ beşerî hiçbir te'sîre tâbi' olmamış, bilakis âlem-i insaniyyeti gayr-i tabîî görenek-lerinden ayırarak hakīkī tekâmül yollarına sevk etmiştir.

Diyânet-i İslâmiyyeyi kabûl eden milletler i'tikādlarında olduğu gibi ictimâiyâtlarında da bir inkılâba şâhid oldular. Bu inkılâbın evsâf-ı mahsûsası hey'et-i ictimâiyyelere zarar veren herhangi muzır esâsın mutlak fâide tevlîd **[279]** eden desâtîr ile mübâdelesinde tezâhür etti. Millî harslar, İslâmiyet te'sîrâtıyla daha insanî, daha medenî bir hars hâlinde tekâmüle başladı. müslüman milletle-

[1] Hucurât Sûresi 49/13.

rin ilim ve irfân sâhasında, fikir sâhasında, maddiyât sâhasında Kur'ân-ı Kerîm'in teâlîm-i esâsiyyesinden iktibâs-ı ilhâm ve füyûzât ederek yükselmeye başlamaları ve değerli mesâîleri netîcesinde müşterek bir hars-ı İslâmî vücûda geldi. Bunda Türkün de, Arabın da, Acemin de bir emeği, bir te'sîri vardı. Medeniyet-i İslâmiyye merâkizi Kaşgar'dan Tebrîz'e, Endülüs'e, İstanbul'a nakl ettikçe bu müşterek hars, milliyet ve mahalliyetten daha yüksek bir kābiliyette yegâne gāye ve mefkûre harsı olarak kabûl olunmuştur. Vâkıâ mahallî örf ve âdât ve teâmülât, iklîm, bünye, lisân, târîh i'tibârıyle şeklen bir tehâlüf gösterebilirse de bu sırf zâhirîdir. Esâs hars hars-ı İslâmîdir. Bu harsın bütün milel-i İslâmiyye arasında murtabıt ve müşterek umdeleri mevcûddur. Tarz-ı mi'mârîden başlayarak, ahvâl-i ictimâiyyemize, müessesât-ı hayriyyelerimize, telâkkīyâtımıza, âdâb-ı muâşeretimize kadar hayâtın kâffe-i tecelliyâtında hâkim olan tezâhürâtımız müşterek İslâm harsının, İslâm terbiyesinin, İslâm rûhunun şefkat ve himmetiyle memzûc bir nümûnesini teşkîl eder.

Müslümanlık beşeriyeti yaratılış i'tibârıyle aslâ tefrîk etmediği kadar, ma'kūl ve meşrû' sâhalarda tecelliyât-ı hayâtiyyesinin kıymetini tefrîk etmez. Bir müslüman nazarında da, şerîat nazarında da adâlet nerede olsa adâlettir. Zulüm de velevki İslâm diyârında olsa yine zulümdür. Hüsn-i ahlâk, merdlik, şefkat, ulüvv-i cenâb, istikāmet, ebnâ-yı cinse yardım gibi evsâf ve mekârim-i âliyye aslâ mâhiyetini zaman ve mekân ile tebdîl etmeyen mevzûâttır.

İlim ve irfân hangi milletin malı olursa olsun nazar-ı İslâmiyet'te bütün beşeriyetindir. insâniyetin saâdetinden, huzûr ve sükûn-ı âlemin istikrârından en ziyâde memnûn ve mütena'im olacaklar yine müslümanlardır. Çünkü Müslümanlık bütün insanların ve onların müşterek sa'yleri mahsûlü olan medeniyetin kemâlini, bu sûretle yegâne hakīkat teşkîl eden sırr-ı tevhîdin müeyyed olan zaferini istihdâf eder.

Bu i'tibâr ile İslâmiyet'in yalnız müslüman milletler arasında değil, bütün beşeriyeti nûr-â-nûr âgūş-ı hidâyetinde tenmiye ve tesliye etmek isteyen rehâkâr bir harsı vardır.

Târîhin, asırların huzûrunda böylece cereyân eden hakīkat meydanda iken İslâmiyet muayyen bir milliyete, muayyen bir muhîte âid hars olarak telâkkī edilemez. Bütün cihanın muhîtü'l-maâriflerinde, kāmûslarında, târîhlerinde, İslâmiyet mütemessikleri üç yüz elli milyon nüfûsa bâliğ olan bir dîn olarak gösterilmektedir. Mecûsîlik Hindlilere, Budistlik Çinlilere tahsîs olunabildiği hâlde Müslümanlık hakkında böyle bir tahsîs vücûda getirmeye imkân yoktur. Efrâdı yüzmilyonlara bâliğ olan müslümanlar arasında kitleler hâlinde her lisândan mütekellim her ırktan, her milletten insanlar mevcûddur. Bütün bunları millî bir harsın tâbi'i addetmek mümkün olabilir mi?.. Ancak müslümanları umûmî, tabîî ve beşerî bir harsın, bir dînin tâbi'i addetmekle hakīkate vâsıl olabiliriz.

Mevzû'u bir kere de Arab milliyeti nokta-i nazarından tedkīk edelim. İslâmiyet'in Arablıkla münâsebât ve revâbıtına âid iki esâs mevcûddur. Bunlardan biri peygamberimizin evlâd-ı Arabdan bulunması, diğeri Kur'ân'ın Lisân-ı Arabî ile inzâl buyurulmuş olmasıdır. Herhangi bir peygamber beşer olmak hasebiyle elbette bir millete mensûb olacaktır. Mâdem ki Hazret-i Muhammed bütün insâniyetin saâdetini kâfil bir dînin peygamberidir; bütün beşeriyet nazarında mükerrem ve muhteremdir. Evlâd-ı Arabdan olmakla beraber bütün medeniyetin, insâniyetin hırz-ı cânıdır. Çünkü İslâmiyet kavim ve kabîleyi, milliyeti ancak teâruf için ma'kūl ve meşrû' görüyor. Bu sâha hâricinde ne kavmiyet, ne milliyet tanıyan bir Dîn-i Mübîn'in peygamberini beşeriyet arasında bi-hakkın lâyık olduğu mevki'-i muhabbete nâil olmaktan kimse men' edemez. Lisân-ı Kur'ân'ın Arabî olması umûmiyete bir mâni' midir? Cenâb-ı Hak şeref-i risâleti kime isterse ona ihsân eder. Dilerse herhangi bir milletten herhangi bir ferdi o kereme lâyık görürdü. Fakat ind-i ezelîsinde dîn-i hakkın peygamberi olmak üzere Hazret-i Muhammed takdîr buyurulmuştur.

İslâmiyet'in Arab harsı üzerindeki te'sîrâtına gelince; yukarıda îzâh ettiğimiz vechile kable'l-İslâm kan deryâsı içinde yüzen, ilhâd ve teşrîk ile bâdiye-nişîn hayâtı geçiren Arablar Müslümanlığı kabûlden sonra zaman-ı câhiliyyete âid âdât ve an'anâtı tamâmen terk etmek sûretiyle eskisinden büsbütün farklı bir hayâta girdiler… Mükâbereye, kavmiyete istinâd eden bütün âdât mahv oldu. Bunların yerine tevhîde, teâvüne muzâf bütün evsâf-ı cemîle kāim oldu. Çöller ma'mûreye, bâdiyeler şehrâh-ı medeniyyete inkılâb etti. Arab cehâletini unuttu, ilimle canlandı… Tarz-ı muâşereti, tarz-ı hayâtı, zihniyeti tebeddül etti. Târîhin bütün teferruâtına kadar tesbît ettiği bu vakāyi' ve hâdisat gösteriyor ki, İslâmiyet Arabları büsbütün başka bir hâle ifrâğ etmiş, yani müslümanlaştırmıştır.

Burada İslâmiyet'in intişârına âid bir hakīkat daha nazara çarpıyor. Onüç asır mukaddem berr-i cedîd henüz keşf olunmadığından kıtaât-ı ma'lûmenin merkezini Arabistan teşkîl eylediği gibi bir cihetten Hindistan'a, Çin'e, diğer tarafdan Mısır'a, Berberistan'a, Bahr-ı Sefîd sâhillerine, Avrupa-yı Merkezî'ye kadar her tarafa olan berrî ve bahrî ittisâlâtı hasebiyle fikr-i **[280]** İslâmiyet'in aktâr-ı âleme intişârı için en müsâid bir vaz'iyette idi.

Lisân-ı Arab gerek fesâhat, gerek tarz-ı tefhîm ve beyân, şümûl ve ma'nâ i'tibârıyle mevcûd lisânlara fâik bulunuyordu. Şi'r ve edebiyât altıncı asr-ı mîlâdîde en ziyâde Arabistan'da inkişâf etmiş ve iisân-ı Arabî en ziyâde tekemmül etmişti.

İşte dîn-i kemâl olan İslâmiyet [2](اذاارادالله شيئاًهيأاسبابه) kavli mûcebince muhît ve şerâiti hâzır bularak neşr-i envâr-ı hakîkat etmeye başlamıştır. Âlem-şümûl esâsâtıyla bütün cihân-ı beşeriyyetin saâdet ve refâh-ı ma'nevîsi ve maddîsini istihdâf eden İslâmiyet hiçbir millete tahsîsi mümkün olmayan bir dîn-i fıtrî ve kemâldir. Beşeriyetin yegâne hâdîsi, yegâne rehber-i fevz ü necâtını teşkîl eden bu Dîn-i Mübîn'in vücûda getirdiği hars-ı metîn bütün müslümanların hars-ı müşterekidir.

Hasan Hikmet

MEKTEPLERDE ULÛM-i DÎNİYYE

Geçenlerde, "Maârifimizde İflâs Alâmetler"inden bahsetmiştik. İflâsın en kuvvetli alâmeti yeni tanzîm olunan ilk tedrîsât programı idi. Onun için bu programla biraz meşgûl olacağımızı söylemiştik. Bu hafta, yeni programa nazaran, maârif-i dîniyyenin külliyen iflâs etmek üzere bulunduğunu gösteren alâmetler üzerinde tevakkuf edeceğim.

Bidâyet-i Meşrûtıyet'ten beri nezâret sandalyesini işgāl eden nâzırların yegâne maârif umdeleri mekteplerdeki ulûm-ı dîniyye derslerini seneden seneye azaltmak, nihâyet, günün birinde külliyen kaldırmak idi! Hattâ bu maârif nâzırları içinde; "Sâât-i meyyite meyânında en çok acıdığım sâatler ulûm-ı dîniyye tedrîsi uğrunda ifnâ olunan sâatlerdir!" diyen bir zât da var idi. Bu zât el-yevm ber-hayât ve –maalesef– meb'ûsdur. Ulûm-ı dîniyye tedrîsine tahsîs olunan sâatleri "sâât-i meyyite" telâkkī eden bu zâtı "nuzzâr-ı meyyite"den telâkkī etmek de erbâb-ı îmânın meşrû' bir hakkıdır.

Kendisi gibi, dalâlet-i fikriyyesini ifşâ etmemekle beraber, aynı vechile dalâlet-zede bulunan selef ve halefleri de o umdeye tamâmen sâdık kaldılar. Ve seneden seneye maârif-i dîniyyenin ömrünü kısalttılar. Programlarda, nazar boncuğu makāmında olmak üzere ulûm-ı dîniyye dersleri görülüyordu. Fakat bu derslerin, talebenin hissiyâtı üzerindeki feyz-i cereyânı, inhitâtlı mermer taşları üzerinden akıp giden sokak sellerinin cereyânları gibi idi. Ders sâatleri az, ulûm-ı dîniyye muallimleri âciz ve zaîf, imtihânlarda alınan ulûm-ı dîniyye numaraları kıymetsiz, talebe teşvîksiz, muallimler terğîbsiz, ulûm-ı dîniyyenin tâli'i zebûn, fakat düşmanı kavî idi. Medâris-i İslâmiyyenin himmeti, gayreti olmasaydı ulûm-ı dîniyye mehtâbı ufk-ı milletten çoktan ufûl etmiş bulunacak idi!

O zamanın maârif nâzırları saltanat nâzırları idi. Saltanat maârif nâzırları halkın maârif hakkındaki telâkkıyâtını nazar-ı i'tibâra almak lüzûmuna kāni' değildi. Onlar halk üzerinde yalnız, saltanat sürmek zevkini umde-i hayât ittihâz ediyorlardı. Yeni inkılâb saltanat maârif nâzırlarının yerlerine halk maârif vekîllerini getirdi. Halk maârif vekîllerinin maârif umdeleri ne olacak idi? Bit-tabi' halkın maârif hakkındaki telâkkīyâtını, dînî ve dünyevî ihtiyâcâtını nazar-ı i'tinâya almak ve ona göre bir maârif siyâseti ta'kīb etmek idi… Değil mi?

Böyle bir maârif siyâseti ta'kīb etmek isteyen bir halk maârif vekîlinin ilk teşebbüsü ne olmak lâzım gelirdi? Yine bit-tabi', mekteplerde ulûm-ı dîniyye derslerinin tezyîdine, ulûm-ı dîniyye muallimlerinin ehliyet-i lâzimeyi hâiz kimselerden intihâbına çalışmak, talebeyi teşvîk, muallimleri terfîh eylemek idi. Çünkü halk böyle istiyordu… Değil mi? Lâkin halk maârif vekîllerinde böyle bir maârif siyâseti ta'kīb eden görülmedi. Onlar da saltanat maârif nâzırlarının yürüdükleri maârif yolunda yürüdüler!.. Bu yürüyüşler dünyanın mekteplere, dînin de medreselere bırakıldığına haml edildi ve bu tarz-ı hareketi hoş görenler de oldu. Fakat, son maârif vekîlinin medreselere âid nâgehânî siyâset-i ma'lûmesi karşısında kalınca, ne mekteplerde, ne de medreselerde ulûm-ı dîniyyeye hakk-ı hayât verilmek istenilmediği anlaşıldı ve bit-tabi', bütün tahmînler boşa çıktı!.. Filhakīka, vesîle-i yâd u tezkâr olmak üzere, Dâru'l-fünûn'da, medreseler nâmına bir heykel dikildi ve ona "İlâhiyât Fakültesi" ünvânı verildi!…

Fakat, temsîl ettiği medreseler gibi, az zamanda munkarız olmaması için, ona temel taşları lâzım idi. Mekteplerde okunacak ulûm-ı dîniyye dersleri ona temel taşı olacak idi. Medreselerin vazîfelerini bil-vekâle İlâhiyât Fakültesi'ne îfâ ettirmek isteyen bir halk maârif vekîlinin bir hüsn-i niyyet eseri olarak ilk vazîfesi medreselerin tâlî derecelerinde tedrîs edilen ulûm-ı dîniyye derslerini tâlî mekteplerin programlarına ilâve etmek idi. Halkın maârif-i dîniyyeye olan ihtiyâcını başka türlü tatmîn etmek imkânı yok idi. Fakat, teessüfe çok şâyândır ki, yeni yapılan mekâtib-i ibtidâiyye programı halkın çocuklarını ulûm-ı dîniyye tahsîlinden mahrûm bırakacaktır.

Matbû' nüshası nezdimizde bulunan yeni mekâtib-i ibtidâiyye programında **[281]** ulûm-ı dîniyyenin ne kadar ihmâl edildiğini anlamak için dînî derslerin nevi'lerini, adedlerini, sâatlerini nazar-ı tedkīktan geçirelim:

Programda "Kur'ân ve dîn dersleri" ünvânlı bir kısım var. Bu kısımda verilen îzâhâta nazaran ilk mekteple-

[2] " Allah bir şeyi murad ettiği zaman sebeplerini hazırlar."

rin beş sınıflarında haftada ikişer def'a Kur'ân ve dîn dersleri okutulacaktır. Ders müddeti kırk dakîkadır. Bu müddet içinde hem Kur'ân-ı Kerîm, hem de dîn dersleri tedrîs edilecektir. Dîn derslerine âid olmak üzere talebede kitâb bulunmayacaktır. Muallim, Kur'ân-ı Kerîm'i tedrîs ederken münâsebet düşürdükçe aklına gelen dînî mes'elelerden de bahs edecektir. İşte, ulûm-ı dîniyyeye verilen ehemmiyetin derecesi!..

Okumaya henüz besmele-keş olan bir çocuğa, her gün Kur'ân-ı Kerîm dersi verilse, yine az bir şey öğretilebilir. Haftada okutulan iki ders ile hiçbir şey öğretilemez. Kırk dakîka, muallimin bir çocuğa vereceği ders ile iştigāl etmesine ancak kâfî gelebilir. Mektepte asgarî bir tahmîn ile kırk talebe varsa, bu kırk dakîkadan her çocuğa birer dakîka düşer. Muallim, mesîhâ-dem bir kimse olsa bile, Kur'ân-ı Kerîm dersini çocuğa bir dakîkada nefh edemez! Çocuklar ile yegân yegân iştigāl etmeyen bir muallim de hiçbir şey öğretemez. Yalnız Kur'ân-ı Kerîm dersini bile kırk dakîka içine sığdırmak imkânı yok iken, dîn dersleri de araya giriyor. Mâhir maârif vekîlimizin, âdetâ, deveyi iğnenin deliğinden geçirmek istediği anlaşılıyor! O kırk dakîka içine sıkışıp kalan, ne muallimde ne de talebede kitâbı bulunmayan, Kur'ân-ı Kerîm dersiyle alâkası olmayan dîn derslerinin, ne sûretle ve ne münâsebetle okutulabileceğini biz anlayamıyoruz. Eğer anlayan varsa, mutlakā, "rufâî"dir!

Tedrîsâtta görüleceği şübhesiz bulunan ciddiyetsizlikleri, ehliyetsizlikleri de dâhil-i hesâb edince, mekteplerde maârif-i dîniyyenin külliyyen iflâsına doğru gittiğine hüküm vermemize hiçbir mâni' yoktur. Yalnız programda –nakş-ı ber-âb gibi– menkūş bulunan "Kur'ân-ı Kerîm ve dîn desleri"nin mekteplerden kaldırılmasını muallimler kongresinde teklîf edip de kabûl ettiremeyen komünist Sadreddîn Celâl Bey, refîklerini muâhaze sadedinde neşr etmiş olduğu makālesinde; "Yeni programı tedkīk ederseniz, sizden daha inkılâbcı olan maârif vekîlinin bu gāyeye doğru mühim bir hatve atmış bulunduğunu görürsünüz." diyordu. Muallim-i mûmâ-ileyhi te'mîn edelim ki, yalnız bir hatve atmakla kalmamış, ilk hamlede menzil-i maksûda vâsıl olmuştur. Kendisi de muallimlerle mücâdelesinde mağlûb değil, gālib mevki'inde bulunuyor!

Fakat, bu husûsda her şeyden evvel ziyân gören, mağlûbiyete dûçâr olan başka bir şahsiyet-i ma'neviyye var: Ulûm-ı dîniyye… Mektebi yok, medresesi yok… Maârif-i dîniyye sâhasında merkûz sâdece bir heykel var: İlâhiyât Fakültesi!

Öyle bir İlâhiyât Fakültesi ki, temeli yok, istinâdgâhı yok, programlarında ulûm-ı dîniyye derslerinden başka ne ararsak buluruz. Reîsi hâssu'l-havâssı, talebenin zihnini şimdiden yanlış istikāmetlere doğru sevk etmeye çalışıyor, reîsi âmmu'l-avâmı ise "hayâttan ve târîhden tard ettiğimiz softalığı Dâru'l-fünûn'a sokmak zilletini kabûl edemeyiz." diyor. Softalığın ulûm-ı dîniyye hâmîliğinden başka bir ma'nâsı var mıdır? Ve o sözün ma'nâsı da; "Ulûm-ı dîniyyeyi Dâru'l-fünûn'a sokmak zilletini kabûl edemeyiz." demek değil midir? Ulûm-ı dîniyye dersleri İlâhiyât Fakültesi programından hakîkaten çıkarılmadı mı?!

Bizzât maârif vekîli, matbûât muhâbirlerine beyânâtında; "Medreselerin ilgāları karârını imzâlarken duyduğum sürûr-ı müteheyyicâneyi hiçbir safha-i hayâtımda duymamıştım" demedi mi? Medreselerin ulûm-ı dîniyye menâbi'inden başka bir şey olmadıklarını bilmeyen var mı? Ma'lûm muhâkeme esnâsında, gazeteciler aleyhinde tanzîm ettiği iddiânâme gibi resmî bir vesîkada gazetecilerden ziyâde –bilâ-münâsebet– "softa"lığa hücûm etmedi mi? Sûhteliğin, medreselerin, ulûm-ı dîniyyenin müterâdif kelimelerden, lâfızlardan olduklarını bilmeyen ârif midir? Arablar (الثمرة تنبى عن الشجرة) derler. "Esmâr eşçarın âyîne-i hüvviyetidir." demektir. Ruesâyı maârifin o gibi sözleri de kendi zihniyetlerinin âyîne-i hüvviyeti değil midir? O zihniyetteki maârif ruesâsının tanzîm edecekleri mekâtib-i ibtidâiyye programı bit-tabi' böyle olur.

Yahyâ Afîf

MEDENÎ ŞEHİR NİKÂHLARI

Bizde, ahlâkī ve ictimâî inzibâtları te'mîne hâdim ne kadar sağlam esâslar var ise, sûret-i haktan gözükerek hepsini baltalamak isteyen bozguncular şimdi de baltalarını âilenin temellerine çevirdiler.

Nikâh kıymak vazîfesini şimdilik mahalle imâmlarından ve âtiyen verilmek istenilen şekle nazaran mahkemelerden alarak kâtib-i adillere devr ve tevdî' etmek istiyorlar! İstanbul'un medenî bir şehir hâline gelebilmesi için nikâhların kâtib-i adiller huzûrunda akd edilmesi lâzım geliyormuş! İstanbul'un medenî bir şehir hâline gelmesiyle nikâhların kâtib-i adilliklerde kıyılması **[282]** arasında acaba ne münâsebet var? Zavallı medeniyet; medeniyetin ne demek olduğunu bilmeyenlerin ellerinde, dillerinde ne iğrenç hâllere geldin, ne gülünç mevki'lere düştün? Sen bir fazîlet iken rezîlet oldun! Sen bir nûr iken, zulmete inkılâb ettin! Sen bir ulviyet iken, süfliyet telâkkī olunuyorsun! Sen bir âmil-i saâdet iken, vâsıta-i sefâhet ittihâz edildin! Ta'ziyet, ta'ziyet sana ey musîbet-zede medeniyet! Yazık, yazık sana ey hâdim-i beşeriyyet!

Eğer medeniyet, bozguncuların zannettiği gibi bir şey ise, sokak levsiyâtını üzerinde taşıyan belediye arabaları gibi, ahlâk ve ictimâiyât levsiyâtını sînesinde taşıyan bir vâsıta-i fısk u fücûr ise, müslümanlar öyle medeniyeti meftûnlarına bırakarak vahşî kalmayı cana minnet telâkkī edeceklerdir!

Bozguncuların nikâhları kâtib-i adillere kıydırmak istediklerinin sebebi ne imiş bilir misiniz? Her millete mensûb kadın ve erkekler yekdiğeriyle sevişiyorlarmış, yekdiğerlerini almak istiyorlarmış, fakat papaslar, hahamlar, imâmlar onların nikâhlarını kıymıyorlarmış; çünkü dînler, ayrı ayrı dînlere mensûb kadınlarla erkeklerin yekdiğeriyle izdivâc etmelerine mâni' oluyormuş. Bu hâl İstanbul'un medenî bir şehir hâline gelmesine imkân vermiyormuş; bu derdin yegâne devâsı izdivâc mes'elelerinin papasların, hahamların, imâmların ellerinden alınarak kâtib-i adillere verilmesi imiş. Başka türlü medenî bir millet olmak ihtimâli yokmuş!!! Öyle ya; Yirminci asr-ı medeniyyette bulunuyoruz. Böyle bir asırda dînleri, papasları, hahamları, imâmları nikâh mes'elelerine karıştırmak kadar medeniyetsizlik, eski kafalılık olur mu?

Bozguncuların bu nazariyelerine göre herhangi bir müslüman kızı müslüman olmayan herhangi bir erkek ile muâşakada bulunarak, nihâyet ona varmak isteyecek, fakat ne mensûb olduğu âile reîsi, râzı olacak, ne de mahalle imâmları nikâhlarını kıyacak... Bu ciheti bilen hanımefendi doğrudan doğruya kâtib-i adilliğe mürâcaat ederek sâhte şâhidler veyahud sâhte vesîkalar ile izdivâca mâni' bir hâli bulunmadığını isbât edecek, kâtib-i adillik de hemen nikâhlarını kıyacak, Ayşe Hanımefendi Kirye Hristo veya Baron Haçik yahud Mösyö Pierre ile kol kola girerek oradan ayrılacaklar! Bu sûretle İstanbul da medenî bir şehir hâline gelmiş olacak!

Dînî, mezhebi, milliyeti belli olanlar bu rezâlet-i ictimâiyyeyi, bu denâet-i ahlâkıyyeyi, bu hakāret-i dînîyyeyi, bu cinâyet-i mezhebiyyeyi, bu ihânet-i milliyyeyi kabûl edemezler. Bozguncuların asrî mi'deleri, medenî havsalaları bu kadar geniş ise, ona diyecek yok!

Bu bozguncular "hürriyet, hürriyet" diye diye kız ve erkek evlâdı analarının, babalarının nüfûzları, terbiyeleri, te'sîrleri altından çıkardılar. Ebeveynin evlâd üzerinde yalnız mahkemelerde nazar-ı i'tibâra alınabilecek kuru bir hakk-ı velâyetleri kalmış idi; şimdi "medeniyet, medeniyet" diye genç kız ve erkeklere o hakkı da üzerlerinden attırarak külliyen başı boş bırakmak istiyorlar!.. Kim bilir, daha neler yapmak isteyecekler?

Başka biriyle izdivâcına şer'î ve kānûnî mâni'i bulunan bir kimse izdivâc etmeye kalkışacak, mahalle imâmına nikâh kıydıramayacağını anlayacak, çünkü mâni'-i izdivâc bir hâli bulunduğunu mahalle ahâlîsiyle beraber imâm da bilecek, gelin ve güveyi nâmzedleri kâtib-i adilliğe mürâcaat etmeyi yegâne bir çıkar yol olmak üzere düşünecek ve mürâcaat de edecek, kim bilir hangi kimseden alacağı ilmühaberi gösterecek, para ile satın alınmış bu ilmühabere istinâden kâtib-i adil derhâl nikâhlarını kıyacak, bozguncular bu yeni izdivâcın meyâncıları olacak, medeniyet madalyası da bit-tabi' onların göğüslerine ta'lîk edilecek!.. Hey gidi muslihler...

ASRÎLERİN İRTİDÂDI HİMÂYELERİ

Muzaffer isminde bir hanım kocasından boşanmak istemiş, kocası muvâfakat etmemiş, hattâ babası nezdinde bulunan zevcesine bir mektûb göndererek, Allah emr etse dahi kendisini boşamayacağını bildirmiş, nihâyet iş mahkemeye düşmüş; Muzaffer Hanım'ın da'vâ vekîli, zevcin irtidâd etmiş olduğunu, binâenaleyh nikâhın kendi kendine infisâh etmiş bulunduğunu ileri sürerek mahkemeden o yolda bir karâr almak istemiş; fakat mahkeme irtidâd telâkkī etmemiş, da'vâ vekîli de Fetvâhâne'ye mürâcaat ederek o sözün mûcib-i irtidâd olduğuna ve nikâhın bit-tabi'münfesih bulunduğuna dâir bir fetvâ almış; fakat bu ânda zevc ile zevce arasında muhâlâa vukû'a gelmiş ve mes'ele de bu sûretle kapanmış ise de asrîler hâdiseyi mahkeme salonundan sürükleye sürükleye matbûât sütûnlarına getirmişlerdir.

Evvelâ *İkdâm* muhbiri hâdiseye asrîlerin nazar-ı dikkatlerini celb etmiş, keyfiyetten bu sûretle haberdâr olan asrîlik alemdârı Hüseyin Câhid Bey "Hangi Memlekette yiz? Hangi Asırdayız?" serlevhasıyla yazdığı başmakālede irtidâdı bütün kuvvetiyle himâye etmeye çalışmış ve asrîlik mektebinin mümtâz şâkirdlerinden Necmeddîn Sâdık Bey de *Akşam*'da "Örf ve Kānûn" sernâmesiyle bir başmakāle yazarak üstâdını te'yîd etmek vazîfe-şinâslığını göstermiştir.

[283] Hüseyin Câhid Bey, bu hâdiseden mütevellid intıbâât-ı rûhiyyesini şu fıkra ile îzâh ediyor:

"Vak'a bugün İstanbul'da, kendi gözlerimizin önünde, bir mahkemede cereyân ediyor. Bilâ-ihtiyâr kendi kendimize; "Dünyanın hangi memleketindeyiz? Hangi asırdayız?" suâlini îrâd ettik. Büyük bir inkılâb yaparak cumhûriyeti te'sîs etmiş, mâzînin an'anelerinden râbıtasını kesmiş, dîn ile dünya işlerini birbirinden ayırmış Yirminci Asır demokrasi Türkiyesi'nde miyiz?

"Bu suâle evet diyebilmek için epeyce bir cür'et ister. Birkaç gün evvel Dumlupınar'dan kulaklarımıza aks eden necât ve selâmet müjdeleri ile bu kara rûhî ve fikrî irticâ' bulutu arasında ne azîm bir tezâd var: İki Türkiye,

nûr ve irfân, medeniyet ve teceddüd Türkiyesi ile insanın rûhunu ve dimâğını boğan, mevcûdiyetini mutâvaatkâr bir makine hâline getiren, cehâlet ve inhitât içinde çürümeye mahkûm edilen köhne asırların Türkiyesi hâlâ hâlâ yan yana yaşıyor."

Biz, Hüseyin Câhid Bey'in, asrîci, laikçi olduğunu *Tanîn* sütûnlarında yazılarını okumaya başlayalıdan beri biliyor idik. Biz, mîr-i mûmâ-ileyhin asrîlik zihniyetine, laiklik kanâatine müdâhale etmek emelinde değiliz. Fakat kendisinde gördüğümüz bir göz açıklığı, el çabukluğu hayretimizi mûcib oluyor. Her şekl-i idâreyi küfür ve irtidâdın tabîî bir hâmîsi olmak üzere telâkkī ediyor ve herkese de öyle telâkkī ettirmeye çalışıyor. Dün, Meşrûtıyet'i küfür ve irtidâd hâmîsi gösteriyordu; bugün de Cumhûriyet'i öyle telâkkī ediyor ve öyle telâkkī ettirmek için uğraşıyor. Dünyanın her tarafında muhtelif şekl-i idâreler görülüyor. Fakat hiçbir şekl-i idârenin küfür ve irtidâdı himâye ettiği görülmüyor. Filhakîka, irtidâd ve ihtidâlara karşı bî-taraf bir vaz'iyet alan hükûmetler yok değildir. Fakat bu keyfiyet idâre sisteminin muktezâsı değil, idâre adamlarının kendi zihniyetleri mahsûlüdür. Maa-hâzâ, bî-taraflık demek hiçbir zaman küfür ve irtidâd hâmîsi demek değildir. Buna mukābil, Hüseyin Câhid Bey'in küfür ve irtidâd asrı telâkkī ettiği bugünkü Yirminci Asr'ın milletleri küfür ve irtidâdın değil, îmân ve ihtidânın hâmîleridir. Bugün en asrî milletler içinde en mütedeyyin milletler görüyoruz. Ve bundan asrîliğin de küfür ve irtidâdı himâye etmediğini anlıyoruz. Hattâ bazı Garb milletlerini pek mütedeyyin bir hâle getirmiş olduğuna bakarak îmân ve ihtidânın hâmîsi bulunduğuna i'timâd etmek istiyoruz. Îmân ve ihtidâ mes'eleleri beynelmilel birer mes'eledir. Bütün hey'et-i ictimâiyyeler îmân ve ihtidânın hâmîleridir. Küfür ve irtidâdın hâmîsi her hey'et-i ictimâiyye içinde bulunan birer kısım ferdlerdir.

Hüseyin Câhid Beyefendi Türkiye gibi müslüman memleketinde, müslüman mahkemesinde, Garb milletlerinde fikr-i ulûhiyyeti takviye eden Yirminci Asır'da, dîninin Dîn-i İslâm olduğunu kabûl ve i'lân eden Cumhûriyet devrinde irtidâd gibi bir hâdise-i şenîanın mevzû'-ı bahs olmasına acaba neden dolayı tahammül edemiyor? Ve hangi esâsa istinâden, hangi salâhiyete binâen Cumhûriyet'i, Yirminci Asr'ı, mahkemelerimizi, hey'et-i ictimâiyyemizi –vâlînin bütün zâbıta kuvvetlerini mevhûm bir ihtilâle karşı sevk etmesi gibi– küfür ve irtidâd hâmîliğine sevk etmek istiyor? Öyle bir manevra icrâ ettiğinden dolayı vâlî beyi Mazhar Osman Bey'e muâyene ettirmek isteyen Hüseyin Câhid Bey de, küfür ve irtidâdı himâye ettiğinden ve bütün kuvvetleri onlara karşı himâyekâr gösterdiğinden dolayı aynı vechile muhtâc-ı muâyene addeylemek lâzım gelmez mi? İstiklâl Mahkemesi huzûrunda, bilmeyiz, merdlik nâmına mı, yoksa merdliğinden fedâkârlık nâmına mı laik olduğunu söyledikten sonra, ikinci muhâkeme esnâsında laiklik dînsizlik demek olmadığını dermeyân ederek fikr-i ulûhiyyete doğru alenî bir irticâ'da bulunan mîr-i mûmâ-ileyhin bugün bu fikrin aleyhinde ateş püskürmesi dimâğında ne hâfıza, ne de muvâzene kalmadığını göstermektedir. Bugün, küfür ve irtidâd aleyhinde bulunmayı, fetvâ alınmasını rûhî ve fikrî bir irticâ, kara bir cehâlet, köhne bir zihniyet addetmesine nazaran, îmân ve ihtidâ esâslarını ilgā ve yerlerine küfür ve irtidâd uknûmlarını ikāme ettikten sonra küfür ve irtidâd aleyhinde bulunmalıyız ki, irticâ' mevzû'-ı bahs olabilsin. Hâlbuki biz öyle bir hâlden haberdâr değiliz.

Biz, Hüseyin Câhid Bey'e son söz olmak üzere şunu söyleyeceğiz ki; fikr-i ulûhiyyet taşımak eğer fikr-i irticâ' taşımak demek ise, dünyayı bir irticâ' dünyası olarak kabûl etmelidir. Çünkü fikr-i ulûhiyyetten tecerrüd etmiş hiçbir millet mevcûd değildir.

"LAİK" NE DEMEKMİŞ?

Bu hafta bize *"Hür Fikir"* diye bir gazete parçası göndermişler. Baktık; başmakālesi doğrudan doğruya dîn aleyhinde, Müslümanlık aleyhinde ateşler püskürüyor. Birden bire Moskova'da neşr olunduğunu zannettik. Mahall-i intişârını tedkīk edince İzmit'te basılmakta olduğunu gördük, hayret ettik. Müslümanlık kendi diyârında hançerleniyor. İslâmiyet'e karşı bu ne müdhiş gayz ve husûmet! Muharrir âdetâ kudurmuş, dîne karşı öyle saldırıyor ki, bir bolşevik ancak böyle bir harekette bulunabilir. **[284]** Baştan başa hezeyân ve iftirâdan ibâret olan bu tecâvüzleri aynen nakl edelim de müslümanlar kendi aralarında müslüman kıyâfetine bürünmüş İslâm düşmanlarının ağızlarından taşan gayz ve husûmetlerini görsünler de ibret alsınlar. "Hür Fikir" aynen diyor ki:

"Dînim menfaatimdir… Öyle bir muhîtte yaşıyoruz ki, insanların ancak binde biri hakīkatle ve diğerleri hayâlâtla karşı karşıya durmakla ömürlerini sürüklüyorlar. Hayât-ı dînıyye de böyle olmakda zarûrîdir. Zîrâ dînler dâimâ insanların iştihâlı bulunduğu şeyleri va'd ederler, çalışmadan en nefîs yemekleri yiyip içmekler, en güzel kadınları koyuna almaklar bilhâssa İslâm Dîni'nde en câzib şeylerdir. Hıristiyanlık da bundan daha aşağı mevâîdde bulunmuyor. Zaîfleri ve züğürtleri elde edebilmek için bundan daha müessir ne vesâit vardır? Mâdem ki insanların ekseriyeti böyledir, bit-tabi' dîndâr olanları çoktur. Lâkin bu dîndâr olmak hakīkatte lâfzı murâd bir

şeydir. İslâm Dîni yağmayı mubâh kılmaya idi, her nevi' orduları o savleti zor gösterirlerdi. Bununla beraber içlerinde filhakîka inananlar yok değildi. Bunlar idealist adamlardır. Siyâsî, gayr-i siyâsî olsun her meslekte bu yolda dîger-kâm insanlar eksik olmamıştır. Zâten kitleleri sürükleyen bunlardır. Târîh-i edyânı tedkîk edersek vâsıl olacağımız netîce şudur: Dînler, ale'l-ıtlâk rûhî sâiklar ve ictimâî ihtiyâcların zâdesi; vâzı'-ı dîn olan peygamberler de bunların birer ifâdesidir. Sâik-ı rûhî: Korku ve ümîd. Sâik-ı ictimâî: Te'mîn-i âsâyiş ve tanzîm-i umûrdur. Her türlü zâbıta teşkîlâtının imkânı olmadığı zamanlarda cebbâr insanları görünmez bir Allah ile korkutmaktan daha müessir ne olabilir?

"Menfî bir tekâmül ile her şey gibi dînler dahi kendi tekâmüllerini bitirdikten ve avâm kitleleri için dîn "her şey" hâline geçtikten sonra artık terakkī denilen şeyi beklemek abes olur. Vaktiyle Yehova'yı kendilerine kâfî gören Benî İsrâîl ilim ve san'at yolunda hiçbir terakkī göstermedikleri gibi, rât›b ve yâbis Kur'ân'da her şey vardır, düstûrunu kabûl ettikten sonra büyük müslüman kitleleri de eski Yahûdîlere benzemişlerdir. Terakkī ve teâlî için bunları münâkaşa etmek zamanı artık gelmiştir. Açık söyleyelim; İslâm Dîni bir reform görmedikçe bütün dînler gibi terakkī ve tekâmülü boğmakta devâm edecektir. Dînlerin terakkī ve tekâmüle mâni' olmadıkları bana zor inandırılabilir.

"Kör bir dîndârlıkta rûhu öldüren ayrıca bir hâssa da vardır. Çünkü dîndârdan benliğini ve nefse i'timâdını selb eder. Böyle bir insan bir kudret-i teşebbüsiyye sâhibi olur mu? İşte eski Turan, işte İran, işte Hindistan ve nihâyet işte yeni Turan yani Anadolu!

"Dînin te'sîrâtı altında fa'âliyetsizlik pek tabîîdir. Zîrâ dîn, serbest düşünmeye, şübheye ve münâkaşaya, ilmî bir tahlîl ve terkîbe hiç müsâade etmez ve edemez; çünkü derhâl hiç olmaya mahkûmdur. Filhakîka bir nâmütenâhîliğin içinde her zaman fikir ve karârlarını değiştiren bir Allah tasavvur etmek çok gülünç olur.

"Nazar-ı dikkate alınacak çok mühim bir nokta vardır: Görünmez bir Allah nâmına hareket eden ve ona istinâden çok def'a mütezâd ve tereddüdlü emirler veren peygamberlerin damgaları kendi dînleri üzerinde sırıtmaktadır.

"Yahûdîlik bir huşûnet ve Müslümanlık bir kasvet arz etmektedir. Sûre-i Bakara'yı okurken ezici bir yürek sıkıntısına uğramamaklığın imkânı var mıdır?

"Tamâmıyla dîne ve Kur'ân'a inanmış olan güler yüzlü bir müslüman âlimini gören varsa bana da göstersin! Bunların câhil ve ahlâksızları varsa ayrıca mağrûrdurlar ki, bunlar hiç çekilmez. Türkiye dâhilindeki bakıyyetü's-süyûf ulemâ tamâmen böyledirler.

"Türk Cumhûriyeti müdîrân ve zimemdârânına şu mühim noktayı arz etmek bir farîzadır: …Bir millet efrâdı hükûmetin ve hükûmeti idâre edenlerin dînli veya dînsız olduğunu düşünmez bile. Çünkü maddeten herkesin dîni menfaati, yani canının, malının, nâmûsunun muhâfaza edilmesidir." (Kılıç-zâde Hakkı)

Bu hezeyânları söz diye söylemekten utanmayan ve her kelimesi bühtân ve iftirâdan ibâret herzeleri i'lâna cesâret eden kimselerle münâkaşât-ı ilmiyyede bulunmak, onlara hakāyıktan bahs etmek beyhûdedir. Bunlara lâzım gelen dersi ancak asâ-yı kānûn ve sille-i ilâhî verir.

Bilmeyiz ki dünyanın en fecî' edvâr-ı câhiliyyesinden birine irticâ' etmek için her türlü hakîkatlere, nûrlara hücûm etmek neden neş'et ediyor? Târîhde ma'lûm olduğu vechile Yunanlıların inkırâzını tehyie eden sofistâîler, ta'bîr-i âharla otuz tiranlar devrinin meşhûr cebâbiresinden biri olan Critias da aynen böyle söylüyordu. Onun fikirlerini müdâfaa etmekten ve o muzlim zulüm ve cehâlet devrini ihyâya çalışmaktan ibâret olan bu sözlere karşı ne söylense boştur. Çünkü onlar en meşhûd hakîkatleri bile inkâr ediyorlardı. Onun içindi ki, ulemâ ve felâsife bunların mahsûsâtı bile inkârlarına karşı kendilerine her nevi' âlâmı tattırmaktan başka bir yol bulunamayacağında ittifâk etmişlerdi.

Dîn-i Mübîn-i İslâm beşeriyetin bu devr-i zulmetine hâtime vererek devr-i fazîleti açan bir nûr-ı hidâyet iken o cehil ve zulmü boğduğundan dolayı bu nûra karşı gayız ve kîn göstermeye fırsat verecek kadar karanlık bir devirde mi kaldık? Eğer asr-ı hâzırın hedefi bu ise beşeriyet çok büyük felâketlere gitmekte olduğunu düşünerek ona göre hareketini tanzîm etmek ihtiyâcında bulunduğu anlaşılıyor. Critias'ın fikrini müdâfaa edenler için Yunanın Atinası'na gitmek ve fikrini orada i'lâna kalkışmak belki yakışırdı. Fakat Yunan-ı Kadîm'i imhâ eden bu kafaların Yunan-ı Cedîd'de bile yüz bulmayacağı, ağız açamayacağı tabîî olduğu hâlde İzmit'in bir köşesinde seslenmeye imkân bulması cihânın garâib-i hâdisâtı meyânına kayd olunacak vakāyi'dendir.

Dîne karşı ilk sözünden i'tibâren iftirâya başlayan bir ağıza hakîkat tokatını, vicdânlara hitâb eden bir kalemle indirmek kābil olacağına nasıl inanalım? Evet, İslâm beşeriyetin en büyük ezvâkını bile meşrû' sûrette tatmîn eden va'dleri, tebşîrleri muhtevîdir. Fakat çalışmadan değil, bütün mevcûdiyet ve hulûs ile çalışarak, kemâl-i azm ve azîmet içinde mücâhede ederek o gāyelere vuslatı va'd etmiştir. [3](وَجَاهِدُوا فِى اللهِ حَقَّ جِهَادِهٖ) emrini veren,

[3] Hac Sûresi 22/78.

(وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى. وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى) [5], (لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنٰى وَزِيَادَةٌ)[6] diyen ve daha bunlar gibi nice âyât ve beyyinâtında esrâr-ı muvaffakıyyeti mebde'-i teklîf-i ubûdiyyete rabt eden bir dîne karşı ancak çalışmadan külâh kapmak isteyen şirâr-ı nâs hücûm edebilir. Alnının teriyle gāye-i merâmına ermek isteyen insanlar dînin emr ettiği sa'y ve mücâhedeyi seve seve der-âgūş eder ve o gibi müfterîlere nazar-ı nefret ve la'netle bakmaktan kendilerini alamazlar.

Şunu bilmek lâzım gelir ki, fezâilin kıymeti ancak ehl-i fazîlet nazarındadır. Yoksa ehl-i rezâil fezâil karşısında bir hiss-i kasvet duymaktan hâli kalmaz. Bir meyhânecinin ibâdethânede ne kadar kasvet hissettiğini takdîr etmek kolaydır. Kılıç-zâde Hakkı'nın Dîn-i İslâm'da kasvet hissetmesi İslâm'ın hâşâ kasvet-engîz olmasından değil, onun sînesinde in'ikâs-i zıyâya kābiliyet bulunmamasındandır. Filhakîka âlemde ona iştirâk edecek nice erbâb-ı kasvet vardır. Kim bilir, İslâm'dan hâric akvâm içinde Kılıç-zâde'ye yoldaş olmak isteyen ve Ebucehil gibi müşriklerin, belki bütün cehâletin İslâm'dan intikāmını almak hıncı ile bîzâr olan ne kadar kızıl garazkârlar vardır! La'netullâhi aleyhim ecma'în.[7] (اللهم شتت شملهم) Lâkin hepsi bi-havlihî teâlâ gönüllerinde kaynayan kîn ve gayz ateşleri içinde yanıp kül olmaya mahkûmdurlar.[8] (نَارُ اللهِ الْمُوقَدَةُ. اَلَّتِى تَطَّلِعُ عَلَى الْاَفْـِٔدَةِ. اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ. فِى عَمَدٍ مُمَدَّدَةٍ)

Kur'ân elbette o gibi kara gönüllere böyle hasâr ve haybetten başka bir te'sîr yapacak değildir. Bunun böyle olması da yine Kur'ân'ın bir mu'cizesidir. Çünkü Kur'ân ancak mü'minlere şifâ ve rahmettir. Zâlim ve fâsıkların, münâfık ve mülhidlerin hüsrân ve haybetlerinden başka bir şeylerini artırmaz.[9] (وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظّٰلِمِينَ اِلَّا خَسَارًا) Sadaka'llâhu'l-Âzîm!

AHKÂM-ı ŞER'İYYEMİZ

Müslümanlar Ahkâm-ı Şer'iyyeden Uzaklaşırken Amerikalılar Kānûn-ı Esâsîlerine Derc Ediyorlar ve Bizi de Ahkâm-ı Şer'iyyeye İttibâ'a Da'vet Eyliyorlar!

Ma'rûf müskirât düşmanı Amerikalı Mister William Johnson geçen gün öğleden sonra Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'yle temâs etmek üzere mezkûr Cem'iyet Reîsi Doktor Mazhar Osman Bey'in muâyenehânesinde Hilâl-i Ahdar'a mensûb birçok etıbbâ ve a'zâ ile tanışmış ve sohbet etmiştir. Mister Johnson İstanbul'u sebeb-i ziyâretini îzâh ettikten sonra demiştir ki:

–"Amerika'da memnûiyet kānûnu kemâl-i muvaffakıyetle tatbîk olunmaktadır. Gün geçtikçe içki kullananların adedi tenâkus etmekte, bunların adedi tenâkus ettikçe içki yüzünden vukū' bulan cürümlerin adedi azalmaktadır. Amerika'da halk memnûiyet kānûnunun tatbîki husûsunda gösterilen i'tinâdan ziyâdesiyle memnûndur. Ma'lûm olduğu üzere hükûmetimiz bir halk hükûmetidir. Binâenaleyh halk içki memnûiyeti kānûnunun tatbîkinden hoşnûd olmasa kānûna aleyhdâr olanları intihâb eder ve kānûnu ilgā ettirir. Hâlbuki memnûiyet kānûnunun beş seneden beri tatbîkine rağmen halkta hiç böyle bir temâyül görülmemiştir.

"Amerika'da iki muazzam fırka vardır. Biri Demokratlar, diğeri Cumhûriyet-perverler Fırkası. Bu iki büyük fırkanın her ikisi de memnûiyete lehdârdır. Gelecek Teşrînisânî âyinda reîs-i cumhûr intihâbâtı vukū' bulacaktır. Riyâset-ı cumhûr ve riyâset-i cumhûr vekâleti için her iki fırka tarafından gösterilen nâmzedlerin kâffesi içki memnûiyeti tarafdârlarındandır. Binâenaleyh riyâset-i cumhûr intihâbâtında hangi fırka kazanırsa kazansın, memnûiyet tarafdârlığı ihrâz-ı zafer edecektir. Gerçi bazı devâir-i intihâbiyyede memnûiyet muhâliflerinin kazandıkları oluyor. Fakat bu pek ehemmiyetsiz hâdiseler kāhir ve muazzam ekseriyetin yanında o kadar nâçîz bir şeydir ki, zerre kadar nazar-ı i'tibâra alınmaya değmez."

Görülüyor ki, Amerika'da memnûiyetin ihrâz ettiği zafer kat'î ve nihâîdir."

Mister Johnson seyâhatlerinden ve müskirât memnûiyeti hareketiyle yakından alâkadar olan Mısır hükümdârı ile görüştüğünü nakl ettikten sonra Amerika'da tatbîk olunan müskirât memnûiyeti fikrinin menşe'inden bahs ederek demiştir ki:

–"Memnûiyet fikri, Garb müfekkiresinin mahsûlü değildir. Bu fikir esâs i'tibârıyle tamâmıyla Şarklıdır. Müslümanlık onüç buçuk asır mukaddem sûret-i kat'iyyede müskirâtı men' etmiş bulunuyor. Binâenaleyh Amerika'nın keşfinden birçok asır mukaddem Şark'ta memnûiyet fikri temelleşmiş idi. Bugün ise İslâm Dîni'nin telkīn ve ta'lîm ettiği müskirât memnûiyeti Amerika'nın kavânîn-i esâsiyyesine girmiş bulunuyor! Hâlbuki tam biz Müslümanlığın emriyle âmil olup müskirâtı men'e kalkıştığımız zaman ne garîbdir ki, siz bizim mezmûm gördüğümüz bir şeyi taklîde yelteniyorsunuz. Garb, Şark'ın bir fazîletini kabûl etmeye uğraşırken, siz Garb'ın bir rezîletini taklîd ediyorsunuz. Bu, sizin lehinizde bir şey değildir."

---

[4] Müddessir Sûresi 74/38-39.

[5] Necm Sûresi 53/39-40.

[6] Yûnus Sûresi 10/26.

[7] "Allahım! Onların topluluklarını paramparça et!"

[8] Hümeze Sûresi 104/6-9.

[9] İsrâ Sûresi 17/82.

Mister Johnson'un bu pek mühim sözlerinden şu hakîkat anlaşılıyor ki; bugün birçok Garbcılarımızın ve bazı gazetelerimizin dudak bükerek, işmi'zâz göstererek telâkkī eylediği "ahkâm-ı şer'iyye"nin en mühimlerinden biri Garb devletlerinin en kaviyyü'ş-şekîme ve en sâhib-kırânlarından birinin kavânîn-i esâsiyyesine girmiş ve bu devletin bütün şevketiyle tatbîk olunmak gibi bir makāma yükselmiştir. Dîn-i Mübîn-i İslâm'ın esâsâtından birinin yirminci asr-ı medeniyyette bu sûretle telâkkī olunması ve buna mukābil bu hâlis İslâm diyârında, Müslümanlığın asır-dîde alemdârı olan Türkiye'de bu esâsların ihlâl, bu rehâ-kâr esâsların tatbîkinde gevşeklik gösterilmesi elbette çok acınacak bir şeydir.

Mister Johnson'un bu beyânâtını dinledikten sonra Doktor Mazhar Osman Bey memleketimizde bazı okumuş yazmışların içki kullanmayı bir **[286]** alâmet-i medeniyyet telâkkī ettiklerini söylemiş ve buna mukābil Mister Johnson da şu cümleyi îrâd etmiştir:

"**Bir Millet Ne Kadar İçki İçerse O Nisbette Geriler**"

Şark'ta tulû' eden bir hakīkati onüç asır sonra kabûl eden Garblı bir milletin bir ferdi tarafından yüzümüze vuruluyor: Bizim saptığımız yolun dalâlet ve sefâlet yolu olduğunu gösteren bu hakīkat her hâlde bizi uyandırmalıdır. Medeniyet, içki, kumar, dans ve bunlara mümâsil rezâilin vücûda getirdiği tefessüh muhîti değildir. Medeniyet kurtarıcı ve yükseltici esâslar üzerine kurulan, beşeriyete salâh ve refâh te'mîn eden hayr-kâr ve fazîlet-kâr müessesedir. Bu i'tibâr ile Müslümanlık en fazîletli, en kadîm ve en rehâ-kâr medeniyettir. Bugünkü Garb Âlemi Müslümanlığın maâlî ve hakāikına birer birer akıl erdirerek bunları kabûl ve onların üzerine birer mebnâyı hayr, birer me'vâ-yı fazîlet kuruyorlar.

Doktor Johnson Hilâl-i Ahdar a'zâsı ile bu hayırlı ve mübârek cem'iyetin reîsine bu îzâhâtı verdikten sonra Doktor Mazhar Osman Bey'in "Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti'nin keyfiyet-i teessüs ve fa'âliyetleri hakkında verdiği îzâhâtı dinlemiş ve pek memnûn olmuştur.

A[ayın].

Asrî Yollar

Kalamış Deniz Hamamı açıklarında genç kadınlarla erkeklerin birlikte nasıl yüzüp eğlendiklerini Es'ad Mahmûd Bey *Akşam* gazetesinde uzun uzadıya anlatıyor:

Hamamın yan tarafında erkek ve kadınlardan mürekkeb bir parti top oynuyorlarmış. Çapkın gençler topu almak için denizde kadınlar arasına dalıp çıkıyorlarmış. Ötede bir delikanlı bir genç kızı belinden yakalamış, denize daldırıp çıkarıyormuş. Yüzmek öğrenmek üzere sâhilde süzülen bir kadın sudan yukarıya çıkmaya başlayınca kadının yanında duran erkek atılmış. O sırada kalpağı yana eğrilmiş bir polis görünmüş, her taraf kaçışmaya başlamış. Polis gidince yine hamamın gözlerinden birtakım mütecessis nazarlar görünmüş. Kafası tütsülü bir erkek bir çok genç kızların dışarı çıkmak için can attıklarını görünce birden bire galeyâna gelerek bağırmış:

–"Ey muhterem kadınlar! Tahta perdeli deniz hamamlarında yüzmeye neden tahammül ediyorsunuz? Kırınız tahtaları, çıkınız dışarı! Çıkınız arslanlarım, çıkınız…"

Daha sözünü bitirmeden deniz hamamının önündeki tahtalar hep birden kırılmaya başlamış. Bir sürü genç kız bir hamlede hep birden dışarı fırlamışlar. Bir iki dakīka içinde eskisinden daha mükemmel bir eğlence bütün şiddetiyle devâm etmeye, kenardaki duran polis de "lâhavle" çekmeye başlamış; hafîfden başlayarak gittikçe ağırlaşan derin bir uykuya dalmış…

Bunları hikâye ettikten sonra Es'ad Mahmûd Bey diyor ki:

–"Bugünkü cereyâna mâni' olmak isteyen her kuvvet muhakkak yenilecek, yahud yenileceğini anlatmamak üzere böyle kendisini aldatarak derin bir uykuya dalacaktır…"

§ İstanbul'u ziyârete gelen Strazburglu dâru'l-fünûn talebesine karşı bizim Dârulelhân bir konser vermiş. Şehremini ile Dâru'l-fünûn Emîni İsmâîl Hakkı Bey ve Paris belediye hey'eti de konserde hâzır bulunmuş. *Akşam* gazetesi Garblılara konser veren müslüman hanımlarının resimlerini de derc etmiştir.

⁂

Mugāyir-i Edeb Neşriyât Hakkında

Cenevre'de Cem'iyet-i Akvâm Meclisi'nin himâyesinde mugāyir-i âdâb neşriyatın men'i için toplanan beyne'l-milel komisyonun ihzâr ettiği mukāvelenin memleketimize de tatbîkı için Adliye Vekâleti bir lâyiha-i kānûniyye hâzırlamakta olduğunu, lâyihanın meclisin küşâdında meclisin nazar-ı tasdîkına vaz' edileceğini, bu husûs için cezâ kānûnumuza da bir madde ilâve olunacağını *Son Telgraf*'ın Ankara muhâbir-i mahsûsu iş'âr ediyor.

Bu lâyihaya nazaran her nevi' mugāyir-i âdâb neşriyât, açık resimler, timsâller, tasvîrler, açık sinema filmleri satmak, i'mâl ve fürûht etmek, oynamak, neşr etmek, vaz'-ı sahne etmek memnû'dur. Bu gibi cürümleri yapanlardan derecesine göre on liradan bin liraya kadar mahkeme karârıyla cezâ-yı nakdî alınacaktır…

Adliye Vekâleti'nin bu teşebbüsü şâyân-ı şükrândır. Âdâb-ı umûmiyyeyi muhil neşriyât, Matbûât Kānûnu mûcebince, esâsen bir cürümdür. Mes'ele kānûnun tat-

bîkindedir. Karı oynatmak da bizde bir cürm-i kānûnîdir. Ama bu kānûn ara sıra ancak bazı köylüler hakkında tatbîk olunmaktadır. Fakat İstanbul'un kibâr mahâfilinde, balolarda istediğiniz kadar alâ-mele'i'n-nâs karı oynatabilirsiniz. Yalnız adına "dans" derseniz, kānûnda bu ta'bîr olmadığı için o madde sizin hakkınızda tatbîk edilmez. Bizce her şeyden evvel "âdâb-ı umûmiyye"nin ne demek olduğu tasrîh ve tavzîh edilmek lâzımdır.

Çıplak kadınlarla erkekler birlikte deniz hamamlarında yıkanırlar, oynaşırlar, müslüman kadınları gayr-i müslimlerle göğüs göğüse dans ediyorlarken "âdâb-ı umûmiyye mugāyir hareketleri" cürm addeden kavânîn-ı hâzıra sâkit ü ebkem duruyor.

Diğer tarafdan Türkiye'de ma'rûf edyân ve mezâhibin tahkīr ve tezyîfi de bir cürm-i kānûnîdir. Fakat devletin dîn-i resmîsi olan Müslümanlık şunun bunun tarafından en ağır tahkīr ve tezyîflere ma'rûz kalıyor da müddeî-i umûmî kollarını kavuşturmuş duruyor.

Görülüyor ki, mes'ele kānûndan ziyâde kānûnun tatbîkindedir. Bugünkü kānûnlar bütün bu fenâlıkları men'e kâfil ahkâmı muhtevîdir. Bunlara ilâve olunacak yeni bir kānûn bütün bu amelden sâkıt gibi bir hâlde kalan mevâdd-ı kānûniyyeyi canlandıracak ise Adliye Vekâleti memleketin hayât-ı ahlâkıyyesine pek büyük hizmetler etmiş olur.

⁂

[287] Mekteplerimizde Terbiye Şiârları

Maârif Vekâleti mektep idârelerine göndermiş olduğu onbir maddelik bir ta'mîmde terbiye esâslarını şu vecihle îzâh ediyor:

"Terbiyemiz millî, medenî esâslara istinâd eder. Millî heyecan ihtiyâclarımız, mensûb olduğumuz Garb hey'et-i medeniyyesinin şiârları, usûlleri terbiyemizin temelleridir. Çocuklarımız yalnız milletimizin uzvu değil, geniş medeniyet zümresinin uzvudur."

Ne garîb bir tesâdüf, yahud bir tezâd ki, kendi maârif vekîlimizin taklîde müstenid bu esâslarını matbûât sütûnlarında okuduğumuz sırada Amerika'dan celb ettiğimiz maârif mütehassısının aynı mes'ele hakkındaki beyânâtını da okuduk. Bu ecnebî dostumuz bize, maârîf vekîlimizin hiç de hoşuna gelmeyecek terbiye esâsları telkīn ediyordu. "Terbiye mes'elesinde başka milletleri kat'iyyen taklîd etmeyiniz!" diyordu.

Milletlere mevcûdiyetlerini muhâfaza ettiren husûsiyetleridir. Husûsiyetlerini muhâfaza ettiren de tarz-ı terbiyeleridir. Husûsiyetlerini muhâfaza etmeyen milletler ne milliyetlerini, ne de mevcûdiyetlerini idâme edemezler… Bizim maârif vekâleti bir tarafdan Türkçü, milliyetçi gözüküyor, Arabî, Fârisî kelimeleri değiştiriyor, Arabca isim ve ünvânları tebdîl ediyor, müessesât-i dîniyyemizde bile Türk târîhi okutturmaya çalışıyor, diğer tarafdan Türk çocuklarına benliklerini unutturacak olan frenk terbiyesi verdirmeye kalkışıyor. Bir eliyle yaptığını diğer eliyle yıkmaya teşebbüs ediyor, millî şiârlarımızı frenkleştirmek istiyor. Onun bu zihniyetiyle Amerikalı muhterem mütehassısın tavsiyelerini karşılaştırınca hayretler içinde kalmamak mümkün değildir. Maârif vekîlimiz, mâdem ki kendi zihniyetinden ayrılmayacaktır, bir çok masârıf iktihâm ederek tâ Yeni Dünya'dan mütehassıs celb etmeye ne lüzûm vardı?

Vekîl beyefendi, bizim Garb hey'et-i medeniyyesine mensûb olduğumuzu, çocuklarımızın yalnız kendi milletimizin değil, bütün milletlerin uzuvları olması lüzûmunu ileri sürüyor!.. Acaba; "Milletiniz nev'-i beşer, vatanınız rû-yı zemîn" mi demek istiyor?

Arab harsının, Acem harsının, Arab ve Acem medeniyetlerinin Türk harsını, Türk medeniyetini bel' ettiğini yana yakıla anlatan maârif vekîlimizin ta'kīb etmek istediği terbiye sistemiyle Türk harsını, Türk medeniyetini frenk harsına, frenk medeniyetine bel' ettirmeye çalıştığından haberdâr bile değil! Biz artık "Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billah" demekten başka bir söz bulamıyoruz.

⁂

Şapka Propagandası Başladı

Müslümanlık hakkındaki ezelî ve ebedî husûmetini Cenâb-ı Peygamber-i Zîşân hakkında fezâhat-i lisâniyyede bulunacak derecelere kadar çıkaran, müslümanlar Anadolu'da müstevlî düşmanlara karşı canıyla başıyla mücâhede ederken burada Fransızları ve İngilizleri peder ve mâder diye selâmlayan ma'hûd İctihâdcı son nüshasında, şapka giyen bazı gençleri men' eden zâbıtamızı muâhaze ediyor. "Askerî serpûşlarımız bir şeye benzedi; fakat bu serpûşun da en lüzûmlu kısmının, gözü şiddetli zıyâdan muhâfaza edecek kısmının terk edilmiş olduğunu görüyoruz." diyor ve fesin Rum serpûşu olduğunu ileri sürüyor. Bundan başka bir de; "Hangi Türk ve müslüman âile bir ecnebîye kızını tezvîce karâr vermek hürriyet-perverliğini gösterebilir?" diye bütün Türkleri ve müslümanları ta'yîb ediyor. Ondan sonra Hazret-i Peygamber Efendimiz hakkındaki fezâhat-i lisâniyyesini tekrâr ediyor.

Zavallı müslümanlar, kendi diyârlarında hakāretlerin en şenî'ine ma'rûz kalıyorlar. Şapka giymedikleri için, kızlarını ecnebîlere vermedikleri için muâhaze ediliyorlar. Hem de kimler tarafından!..

İslâm'a karşı kalbleri kîn ve gayz ile dolu olanların husûmetleri artık ağızlarından taşıyor. Acaba yeryüzünde hissiyâtı bu kadar rencîde edilen bir millet daha var

mıdır? Milletin dînine karşı, mümeyyizât-ı milliyyesine karşı bu kadar tecâvüzlerde bulunanların maksadı acaba nedir? Bütün bu tezyîfler, bu hakāretler karşısında biz müslümanlara yine sabır ve sekînet tavsiye ederiz. Allah, kalblerde gizlenen nifâkları meydana çıkartıyor. Bunda da büyük bir hikmet ve maslahat-ı ilâhiyye vardır. [10] (مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلٰى مَا اَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتّٰى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ)

⁂

Dans Eden Hanımları Rumların Alkışlaması

Tevhîd-i Efkâr refikimizin Adalı bir kāri'i yazıyor:

"Dans" da en kızgın bir devre-i tekâmül geçiriyor. Adalar'ın belli başlı otelleri, gazino bahçeleri akşamları rengârenk çiftlerin hırâmgâh-ı şevk-â-şevkı olmaktadır. Daha dün; "Zito Venizelos!" sadâlarının ma'kesi olan bu yerleri, bugün de en güzel oynayan çifti; "Yasasun hanum efendimiz masallah sok sok güzel dans yapıyorsunuz!" nidâlarıyla alkışlayan vatandaş gürûhunun ulumalarıyla meşbû' görüyoruz!

Ey Anadolu'nun kara topraklarına tevdî'-i vücûd eden şühedâ! Yumruğunun sadme-i mevt-engîzinden canını kurtaran palikarya, işte bugün yine o toprak üstünde Türk ismet ve iffetine, salyalarını akıtarak dil ve …. el uzatıyor.

[288] TÜRK ve MACAR BİRLEŞMESİ

Macarlar ile, Bulgarlar ile kardeş olduğumuz çoktan beri iddiâ edilmekte idi. Hattâ bu münâsebetle yeni açılan sokaklara "Macar Kardeşler Caddesi" tesmiye ettiğimizi de biliyor idik. Fakat, öyle zannediyor idik ki, bu kardeşlik yalnız ırkıyet nokta-i nazarındandır. Ne kadar yanılıyormuşuz!..

Macar müderrislerinden bir zât bugünlerde İstanbul'a gelmiş, *Vakit* gazetesi erkânından biri o zât ile bir musâhabede bulunmuş, esnâ-yı sohbette söylemiş olduğu sözler meyânında musâdif olduğumuz şu fıkra son derece nazar-ı dikkatimizi celb etti:

"Bugün Türkler ile Macarlar arasında ne dîn, ne de medeniyet farkı kalmamıştır."

Ne kadar garîb bir söz. Türkler ile Macarlar arasında dîn farksızlığı acaba ne sûretle husûle geldi? Macar müderris acaba her iki milletin bir dînde birleştiklerini mi iddiâ ediyor? Yoksa her iki kavmin de laik olduğuna mı zâhib oluyor? Hâlbuki ne Macar Milleti'nin İslâm Dîni'ni kabûl ettiğinden, ne de Türk Milleti'nin tenassur ettiğinden kimsenin haberi yoktur ve böyle bir hâl elyevm vâki' değildir. Sonra, ne Türkler, ne Macarlar hiçbir dînden tecerrüd etmiş değillerdir. Binâenaleyh dînsizlikte birleşmiş olmak ihtimâli vârid-i hâtır değildir. Şu hâlde Türkler ile Macarlar arasında dîn nokta-i nazarından fark kalmadığını söylemesi bizi hayrete düşürüyor. Eğer arada bir vahdet husûle gelmiş ise, bizim, Macarlara doğru takarrub hatveleri atmış olduğumuza hükm etmek îcâb ediyor. Çünkü Macarlar, Türklere takarrubu mûcib hiçbir harekette bulunmamışlardır. Şu hâlde muhterem müderris inkılâbımızı kendilerine doğru atılmış bir hatve telâkkī ediyor, demektir. Ne kadar yanlış bir telâkkī!.. Türk milleti ne türlü inkılâb devreleri geçirirse geçirsin, hangi şekl-i idâreyi kabûl ederse etsin, hiçbir zaman İslâmiyet'ten tecerrüd ve dîn sâhasında ne Macarlara, ne de sâir nasrânî milletlere takarrub edemez. Garb milletleri esâsât-ı İslâmiyyeyi birer birer iktibâsa çalıştığı bir sırada Türk Milleti kendi esâsât-ı dînîyyesini bırakarak Nasrâniyet esâsât-ı dînîyyesini kabûl etmeyi hatırından bile geçirmez. Muhterem dostumuz, bizim, yanlış anlaşılan dîn siyâsetimizden öyle zanlara düşüyorsa, kendisini te'mîn edelim ki, çok yanılıyor. Bizde laik olduklarını ileri süren kimseler yok değilse de, bunlar [cüz'î] aded ve mikdârdaki ferdlerden ibârettir. Türk hey'et-i ictimâiyyesi hiçbir zaman ve hiç vechile onlar ile beraber değildir. Onların –en vâsi' ma'nâsıyla– laiklikleri de hiçbir dîn ile mütedeyyin olmamak demektir. Bir dîn ile mütedeyyin olmamak, Müslümanlığı terk ederek Macar dîniyle mütedeyyin olmak demek değildir. Binâenaleyh müderris-i muhteremin Türkler ile Macarlar arasında dîn nokta-i nazarından vahdet husûle geldiğine zâhib olmasını pek garîb buluyoruz.

Zâten Avrupalılar hakkımızda dâimâ yanlış ma'lûmât alırlar, yanlış fikirler beslerler; onun için de fâhiş ve gülünç hatâlara düşerler!.. Fakat Macar dostumuz bize o kadar uzak bir mahalde değildi. Biraz ciddî davransaydı hakkımızda yanlış ma'lûmât edinmekten kendini kurtarabilir idi. Bâ-husûs, bugün yanımızda misâfirimiz bulunuyor. Ahvâlimizi biraz öğrendikten sonra beyân-ı mütâleada bulunsaydı bu kadar gülünç bir söz söylemezdi. Yahud hakîkaten bir dîn vahdeti varsa, bunun ne sûretle husûle geldiğini de îzâh etmeli idi.

FAS MÜCÂHİDLERİNİN MUZAFFERİYETİ

İspanya Ordusu Binlerce Can Bahâsına Kazandığı Mevzi'leri Bırakarak Sâhile Ric'at Etmiştir.

Riflilerin büyük mücâhidi Abdülkerîm zaferden zafere koşmaktadır. Tanca'dan gelen haberlerde Tetvan

[10] Âl-i İmrân 3/179.

havâlîsinde İspanyolların pek fenâ bir vaz'iyette oldukları bildirilmektedir. İspanyol askeri arasında malarya hastalığı şiddetle hüküm sürmektedir. Hastahâneler hastalarla leb-â-leb dolmuştur. Eylül'ün birinci günü Tetvan civârında vukū'a gelen muhârebede İspanyollar büyük bir hezîmete dûçâr olmuşlardır. Fas'ın en mühim mevki'i olan Tetvan ile Şafşavan arasındaki şoseyi gāib etmişler, Ömer ve Zeytân mevki'lerini tahliye etmek mecbûriyetinde kalmışlardır. Mücâhidler İspanyol saflarında azîm hasârât îkā' etmişler ve düşmana müdhiş telefât verdirmişlerdir.

***

Tashîh– Geçen haftaki 615'inci nüshanın 268'inci sahîfesinin ikinci sütûnunun 31'inci satırında "sia" kelimesi "sâha" olacaktır. 269'uncu sahîfenin birinci sütûnunun üçüncü satırındaki "ezelü'l-âzâlde", 14'üncü satırındaki "yani"nin "dahi", "elekzonlardaki"nin "elektronlardaki", yirminci satırındaki "hâric"in "kaç" diye tashîh olunması ricâ olunur.[x]

[x] 268 ve 269. sayfadaki bahsedilen düzeltmeler metinde yapılmıştır.

***

Aboneleri hıtâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lûtfunda bulunmaları veya aboneden sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bilhâssa ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti

Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne

Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât

Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

18 Eylül 1924 | 18 Safer 1343 | * Perşembe * | 18 Eylül 1340 | Cild: 24 - Aded: 617

YENİ KUR'ÂN TERCÜMESİ

Kur'ân-ı Kerîm'i tercüme etmek ve tab' ve neşr ile bu yüzden müteneffi' olmak bir müddetten beri moda oldu. Garîbdir ki; ilk def'a bu işe teşebbüs eden Zeki Mağāmiz isminde bir hıristiyan oldu. Fakat isminin şuyû'u üzerine tâbi' tercümeyi neşirden vaz geçti. Meşrûtiyet'in ibtidâlarında da Giridli bir zât Kur'ân'ı Fransızca'dan tercümeye kalkışmıştı, hattâ birkaç forma da neşr etmişti. Zeki Magāmiz'in tercümesi neşr edilemeyince tâbi' onun yerine *"Nûru'l-Beyân"* nâmında ma'hûd tercümeyi forma forma neşre başladı. Diğer tarafdan başka bir kütüphâne de fal bakan bir zâtın tercümesini neşre teşebbüs etti. *Sebîlürreşâd* bu tercümelerin mâhiyetleri hakkında birkaç makāle yazarak müslümanları dalâlete düşmekten vikāyeye çalıştı. Bu husûsda Diyânet Riyâseti de himmet göstererek bu tercümelerin hatâ ve tahrîfât ile dolu olduğunu bir beyânnâme ile i'lân ve müslümanları îkāz etti. Bunun üzerine bu tercümelerin îkā' etmesi melhûz olan muzır te'sîrleri ber-taraf olmuş, müslümanlar bu tercümelerin ne olduğunu anlayarak mutâlâadan vazgeçmişler, mevcûd formalarını ya yakmışlar, yahud sahiblerine iâde etmişlerdi.

Bu tercümelerin müslümanlarca mazhar-ı rağbet olmadığını gören açık göz bir kütüphâneci, Cihan Kütüphânesi Sâhibi Mihran Efendi müsta'celen diğer bir tercümenin tab'ına başladı ve az zamanda ikmâl ederek "Türkçe Kur'ân" nâmıyla bu hafta neşr etti.

Yeni çıkan bu tercümeyi de gördük. "Kur'ân" "Arabî-i mübîn" olan kitâbullâhın ism-i hâssı olduğu ve ism-i hâslar hiçbir lisâna tercüme edilemeyeceği ve edilmemek kāide bulunduğu cihetle "Türkçe Kur'ân" ta'bîri esâs i'tibârıyle irtikâbı câiz olmayan bir kizbi ihtivâ ettiği nazar-ı dikkatimizi celb etti. Filhakîka ulemâ-yı İslâm Kur'ân tercümesine Kur'ân demek küfür olduğunu tasrîh etmişlerdir.

"Tercümenin evvelinden âhırinden biraz mutâlâa edelim." dedik. Evvelâ gözümüze ("Sûre-i Bakara" Sığır) serlevhası ilişti. Mütercim bey gālibâ "bakara"yı tercüme etmek istemiş, fakat ma'nâsı daha ziyâde tefsîre ihtiyâc var gibi görünen "sûre" kelimesinin tercümesini bulamadığı veya bilemediği için yalnız "sığır"la iktifâ etmiş.

Fakat aslı "Sûretü'l-Bakara" olan bu ism-i hâssı böyle tercüme etmek zahmetini ihtiyâr eden mütercim âlemin ve bilhâssa Türklerin Sûre-i Bakara kadar ma'lûmu olmayan kendi "Cemil Said" imzâsını tercüme ederek koymaktan zühûl etmiş.

Şunu da arz edelim ki; "el-bakara" yalnız sığır demek değildir. Sığır "bakar"ın tercümesidir. "Bakara"da vahdet için bir "te" bulunduğundan "bir sığır" ma'nâsını ifâde eder. Bundan başka başında bir de "el" vardır ki; bu da, ehemmiyeti iş'âr eden bir ma'nâ-yı ahdi mutazammındır. O hâlde "Sûretü'l-Bakara" tercüme edilecek olduğu takdîrde "mühim ve meşhûr bir sığır" diye tercüme edilmek îcâb ederdi. Bunları hazf ederek Sûre-i Bakara'nın ucuna çıplak bir sığır konuvermesi bize pek garîb geldi.

[290] Bunun altında Cemil Bey besmeleyi tercümeye kalkışmış ve "Müşfik ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle" sûretinde tercüme etmiş. Evvelâ besmele müslümanların her işlerinde bir miftâh olmak üzere nâzil olan ve ismullâhı başında tutan bir âyet-i mühimme olduğundan dolayı sûret ve mikyâsı dâimâ mahfûz tutulmak ve aslâ

tegayyüre ma'rûz bırakılmamak îcâb eden bir esâsdır. Hepsinden sarf-ı nazarla başta bulunması vâcib olan ismullâhı ma'kûs olarak nihâyete getirmek ve ibtidâ şeref ve meziyetini gâib ettirmektir. Sâniyen, bir müslüman bilmek lâzım gelir ki; Cenâb-ı Allah'ın esmâ'-i hüsnâsı içinde "müşfik" diye bir isim yoktur. Arabca'da müşfik kelimesi hazer ve korku ma'nâlarıyla alâkadâr bir kelime olduğu için Cenâb-ı Allah'a ıtlâkı aslâ câiz değildir.

Hâlbuki "Rahmân" ism-i şerîfi Allah ism-i celâlinden sonra ikinci olarak müteayyin bir ism-i zât olduğundan dolayı Cenâb-ı Allah'dan mâadâya ıtlâkı câiz olmayan bir ism-i hâsdır. Mütercimin bunu "müşfik" diye tercüme etmesi ma'nâ i'tibârıyle yanlış ve şerîat i'tibârıyle gayr-i câiz olduktan başka lisân i'tibârıyle de kendi ismi olan "Cemil"i "Hasen" diye tercüme etmeye benzer; hattâ ondan daha münâsebetsiz bir şeydir.

İşte sûrenin isminde ve besmelenin evvelinde böyle ne yaptığını bilmeyerek başlanan tercüme baştan başa hiçbir âyeti doğru olmamak üzere yanlışlar, yalanlar, tahrîflerle doludur. Bunları uzun uzadıya göstermek Kur'ân nokta-i nazarından bir vazîfe gibi görülürse de söylemesi bile bir küfür olan "Türkçe Kur'ân" nâmındaki eserin gerek kendisi, gerek muharriri i'tibârıyle ehemmiyet verilmesi câiz olmayan fuzûlî bir iştigāl olacaktır.

Bu mütercim besmelesiz mukaddimesinde lâ-yuhtîlik Cenâb-ı Allah'a mahsûs olduğunu söylüyor, sonra lâ-yuhtî olan Cenâb-ı Allah'ın kelâmını tercüme ederken vukūa gelen hatâların ma'zûr görülebilmesi lüzûmunda ısrâr ediyor. Şu hâlde lâ-yuhtî olan Cenâb-ı Allah'ın kelâmının ismini kendi hatâlarının bir mecmûası olan eserine ıtlâk etmekten çekinmiyor da "Türkçe Kur'ân-ı Kerîm" diye ortaya atıyor.

Söylemekle bitmek imkânını bulamadığımız bu hatâların biz burada yalnız bir tanesine işâret ile iktifâ edeceğiz. Arapçada "Salât" kelimesi hem "duâ" hem "namaz" ma'nâlarına gelir. Her ne zaman "Sallû aleyh", "yusallûne aleyh" gibi "alâ" ile sılalanırsa "duâ" ve "Fesalli lirabbike" gibi "lam" ile sılalanır veya mutlak zikrolunursa "namaz" ma'nâsını ifâde eder. Binâenaleyh "Fesalli lirabbike" "Rabbine duâ et" değil, "Rabbine namaz kıl." demektir. Halbuki mütercim bunu "Duâ et." diye tercüme etmiş ve böyle sâde "duâ" ile "namaz"ı bile fark edememiştir. Fil-hakīka böyle şeylerle iştigāl etmeyen, aslâ Arapça bilmeyen, şimdiye kadar lisânımızda bir muharrir olarak bile tanınmayan ve ancak ecnebî lisânlarından bir ikisinde vukūfu olduğu söylenilen bir şahıstan bundan başka türlü bir eser sâdır olamayacağı pek tabîîdir.

Binâenaleyh müslümanlara böyle isminde bile bir küfür irtikâb edilen, müslümanların besmelesini değiştiren ve Kur'ân'ın hemen her âyetine yanlış ma'nâlar veren bir eserin dalâletinden kendilerini muhâfaza etmeleri lüzûmunu hasbe'd-diyâne tavsiye ederiz; müslüman olmayıp da bu vâsıta ile Kur'ân'a dâir ma'lûmât edinmek ümîdinde bulunacak kimseler varsa onlara da Kur'ân'ı anlamak için böyle yanlış, yalan söyler bir tercümân kullanmamalarını ihtâr eyleriz. Diyânet-i İslâmiyye Riyâsetinin de bu husûsta müslümanları irşâd ve îkāz etmesi en mütehattim vazîfesidir.

Müslümanların bin üç yüz seneden beri bir kelimesini, bir harfini bile tahrîften masûn bulundurduğu mübârek Kur'ânları maatteessüf bugün hıristiyanların, menfaatlerinin peşinde koşan birtakım ehliyetsizlerin ellerine düştü, âdetâ bir vâsıta-i ticâret oldu. Arapçadan bir kelime bile bilmeyenler tercümeye kalkıştılar. Kur'ân-ı Kerîm'i Fransızcadan Türkçeye tercüme etmek cür'etinde bulunanlar Kur'ân'a karşı yaptıkları fenâlığın derecesini acaba takdîr edemeyecek kadar idrâkten mahrûm mudurlar? Yoksa an-kasdin mi ma'nâ-yı Kur'ân'ı bu kadar muharref şekle sokuyorlar? Başka bir vâsıta-i ticâret ve menfaat kalmadı mı ki âyât-ı ilâhiyyeyi satılığa çıkardılar? Bâri hakkıyla tercüme ellerinden gelse, yine hoş görülebilecek. Halbuki bir âyetini bile doğru dürüst tercümeye kudretleri yok. Tercüme diye ortaya koydukları şey baştan başa hatâ ve tahrîfât! Bu adamlar bunu mahsûs mu yapıyorlar? Kur'ân'a karşı bu ne büyük bir sû'-i kasddır!

Biz hıristiyanların kitaplarını böyle yalan yanlış tercüme ettirip tab' ve neşr ettirirsek Mihran Efendi buna rızâ gösterirler mi? O hâlde müslümanların Kur'ânlarını da böyle yalan yanlış tercüme ettirerek tab' ve neşre kalkışmaları ne kadar saygısızlık, ne kadar hürmetsizliktir!

Müslümanlar ne bedbaht imişler ki Kur'ânları bile şunun bunun elinde vâsıta-i ticâret oldu, satılığa çıkarıldı, yalan yanlış tercümeler Kur'ân diye ortalığa yayıldı. On üç asır bir harekesi bile tebdîl ve tahrîften masûn kaldığı hâlde bugün baştan başa ma'nâsı alt üst ediliyor! Âyât-ı ilâhiyyeyi bu hâle getirenlerin ve getirtenlerin âkıbetleri ne elîmdir!

[291] **İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:**

BİR MUÂDELE-i İCTİMÂİYYE

Asrî gazetelerimizi okuyanlar terakkī ve teceddüdün koşar adım sür'atiyle her gün yeni bir tecelliyâtına şâhid oluyorlar. Dans salonlarında, balolarda arz-ı endâm eden ve büyük kābiliyet gösteren yüksek seviyeli kadınlardan, moda sâhillerinde kadın erkek bir arada deniz

hammâmı âlemlerinden, Hürriyet Tepesi'nde filân gazinoda tâ be-sabâh göbek atan hanımlardan, âdâb ve şeâir-i milliyyeye karşı yeni ve asrî hücûmlardan bâhis yazılara bakılırsa evc-i bâlâ-yı medeniyyete vâsıl olduğumuza, garbın, Paris'in, Monte Carlo'nun en mühim sefâhet mahalleri mensûbînine taş çıkartacak derecede bir seviye-i asriyyeye nâil olduğumuza insanın inanacağı geliyor. Bu asrî neşriyâta göre serbestî ve sefâhet yollarından garb âilesine iltihâkımıza bir emr-i vâki' nazarıyla bakılabilir… Bunların hepsi a'lâ. Fakat fikirler bütün bu yaldızlarla meşgūl olurken gözler de ihtiyâc-ı kanâatle bir şeyler arıyor. Garb medeniyetini mesâvî ve fezâiliyle bir küll addedenlerin iddiâlarına bakarak bütün bu mesâviyât arasında biraz da fezâil görmek istiyor. Lâkin ahlâkın baş döndürücü sukūtundan, ilim ve irfânın geçen her gün zarfında biraz daha inhitâtından, âile saâdetinin, hüsn-i muâşeretin, tesânüd-i ictimâînin gittikçe cem'iyetimizden uzaklaşmasından başka bir şeyler göremiyor. Vicdânları tatmîn edecek hakīkat nûru meydânda olduğu hâlde bu iki tarz-ı telâkkī, bu iki türlü görüş ve düşünüş acaba neden ileri geliyor?

Ortada üç vechesi ma'lûm, yalnız bir ciheti mechûl muâdele-i ictimâiyye var. Garbcıların bugünkü serbestî yolunda medeniyet ve kemâle vâsıl olacağımıza, şeâir-i milliyyeyi muhâfaza etmek isteyenlerin de, tarîk-ı sefâhet ve müsâmahada devâm ettikçe netîcenin felâkette karâr kılacağına dâir olan kanâatleriyle bu kanâatlerin tecelliyât ve tezâhürâtı ma'lûmlar miyânında bulunuyor. Şu hâlde bu üç ma'lûmdan netîceyi çıkarmak, mes'eleyi kat'iyyet-i riyâziyye ile halletmek gerektir.

Şübhesizdir ki fikir ve hâdiselerin müsbet ve menfî birer kıymeti mevcûddur. Bu kıymetlerin tesbîti için de ulûm-ı ictimâiyye güzel ve dakīk bir mi'yâr, bir mîzândır. İctimâiyât bir fiili muhâkeme ederken evvelâ o işin eserlerini tahlîl eder, sonra fayda ve zararı hakkında bir hüküm verir. Binâenaleyh sermâye-i bahs ü münâkaşamız olan mevzû' hakkında doğru bir netîceye destres olabilmek için evvelemirde garbcılığın hey'et-i ictimâiyyemiz hayatındaki tezâhürâtını ve bu tezâhürâtın te'sîrâtını tahlîl etmek icâb eder.

Tanzîmât'ın neşr u i'lânından beri bünye-i milliyye dâhilinde hiçbir müsbet netîce husûle getirmeyen garb mukallidliği son zamanlarda tam bir inkişâfa mazhar olduğundan ictimâî ve ferdî sâhalarda çok mühim ve şâyân-ı tedkīk te'sîrât vücûda getirmiştir. O kadar ki son seneler zarfında muhîtimizi görmeyen bir kimse bugün avdet etse her hâlde kendisini tanımadığı bir yerde zanneder.

Rûhumuzda, tarz-ı hayâtımızda pek büyük istihâlelerin şâhidi olmaktayız. Hayât-ı âile pek elîm şerâit içindedir. Cem'iyetlerin esâsı âilelerdir. Âilelerin tesânüdü, seciyesi, terbiyesi, kemâli hey'et-i ictimâiyyenin temel taşlarıdır. İbtidâî devirlerden beri inkişâf-ı beşerînin yegâne mesnedini âile hayatındaki fazîlet teşkîl etmiştir. Bugün senelerce devâm eden hayat memât mücâhedelerinin âile bütçelerinde husûle getirdiği boşluk kâfî değilmiş gibi ma'nevî bir iflâs da baş göstermiştir. Asrî düşünceler sadâkat-i mütekābile ile idâmesi mümkün olan revâbıt-ı zevciyyeti esâsından sarsmıştır. Başka erkek ve kadınlarla ihtilâtı, zevk ve sürûru mübâh, saâdeti âile muhîtinin hâricinde gören bir zihniyet, her şeyden mukaddem kadınlığın nâmûs ve iffetine karşı büyük bir sû'-i kasd teşkîl etmiştir. Kadınlarımızın gözü kendi yuvasından uzaklaşıyor, fazîletin, iffet ve ismetin kātili olan danslara, balolara, hevesâta in'itâf ediyor.

Asrî müsâmaha, kadınlarımızın serâir-i vücûdiyyesini nâmahremlere teşhîr etmekle levâzımât-ı medeniyyeden bir zafer ihrâz edildiğine kāni'dir. Fakat tesâmuhla hüsne erkeklerden daha ziyâde merbût olan kadınlık sokak ve sefâhet derekesine tenezzül etmiş bulunuyor. Âileler arasında ne fâcialar cereyân ediyor! Kadın yüzünden intihârlar, cinâyetler sâde avâm beyninde değil, yüksek tabakalarda bile ne kadar çoğaldı! Ya mahkemelerdeki binlerce talâk da'vâlarına ne diyelim? Bütün bunlardan başka hârice şüyû' bulmayan nice âile felâketleri var ki bîçâre ebeveynler meyvelerinin zührevî âfetlerle kirlendiğini, ismetlerinin lekelendiğini görmekle huzûr ve saâdetlerini kaybetmişlerdir. Ne kadar husûsî muâyenehâneler biliyoruz ki yüz karalarının ta'mîriyle beyhûde uğraşıyor. El-hâsıl bu sütûnlarda teşrîhine imkân olmayan daha birçok âile felâketleriyle hey'et-i ictimâiyyemiz ma'lûl bulunuyor. Halbuki her gün sahte asrîler bu felâketi biraz daha itmâm etmek için makālelerle, resimlerle, türlü iğfâlât ile rezâili teşvîkten hâlî kalmıyorlar.

İşte kadının ismet ve nezâhetini gasb etmekle medenî bir harekette bulunduğuna kāni' olan garbcıların âile hayatındaki yegâne te'sîrâtı bu mübeccel esâsı yıkmakla tezâhür etmektedir.

Vaz'-ı tabiî ve cibillîsinden inhirâf eden âile harîminde her türlü **[292]** ihtimâmdan mahrûm kalan zavallı yavruların aldıkları terbiye tamâmıyla menfî bir terbiyedir. Zavallı ma'sûmlar daha ilk devre-i hayâtlarında maddiyât ve süfliyâtın iğrenç tezâhürâtı karşısında zehirlenmektedirler. Gayr-i müşfik bir hizmetçinin eline bırakarak yahud komşuya havâle ederek sinema, tiyatro, parklarda dolaşan annesinin alâkasızlığı bu küçük rûhları ne kadar hırpalıyor. Çocuklar daha ilk senelerinde hayatın yalnızlığını tatmış bulunuyorlar. Pederlerin evlâdıyla alâkası vâlidelerininkinden fazla değildir. Bu şerâit al-

tında mühmel ve lâkaydâne büyüyen nevzâd altı yaşına gelince mektebe veriliyor. Mekteplerde ahlâkıyâta verilen mevkiin derecesi ma'lûmdur. Son zamanlarda bütün muallimlerin i'tirâfıyla sâbit olan ilmî terbiyedeki tedennîye ahlâkī ve dînî terbiyenin ihmâli dolayısıyla ma'nevî tereddî de inzimâm edince çocuklarımızın hevâî, seciyesiz bir hâlde yetişmelerini men' etmek mümkün olamıyor. Haftanın dört gününü izcilik, kır tenezzühü, müsâmere ve merâsimle geçiren, diğer günlerde de birçok sâatlerini terbiye-i bedeniyye, gınâ uğruna hebâ eden çocuklardan böylece yetiştikçe, bu fikirlerle büyüdükçe hayatta bir muvaffakıyet beklenilemeyeceği bedîhîdir. Çocukların serbest fikirlerle meşbû' olmaları nâmına garbcılarımızın tervîc ve tahsîn ettikleri bu tarz-ı terbiyye ilim ve irfân ve seciye için sarf edilen bu kadar masraf ve emeklerin berhavâ olmasından başka bir netîce vermemektedir.

Derecât-ı tahsîl ilerledikçe inkişâf ve tekemmüle başlaması bir emr-i tabîî olan seciye, rûhu terbiye edilmemiş, ma'nevî sâhada, ahlâkī zarûretlere karşı hâzırlanmış ve hayatı bilâ-kayd ü şart harekât-ı nefsâniyyeden ibâret zanneden bir genç ile mümkün değil istînâs edemiyor. Metânet-i ahlâkıyyeden mahrûm, vicdânî ve ma'nevî desâtîri mevhûm bir şekilde ahz ve telâkkī eden fikirler üzerinde sebât, sadâkat, istikāmet, azim gibi secâyânın evsâf-ı mahsûsasından olan mümeyyizât te'sîrsiz kalıyor.

Hiss-i millînin istihkārı, millete âid mümeyyizâtın hurâfeden ibâret addolunması alınan menfî terbiyenin mahsûlünden başka bir şey değildir. Âile terbiyesinden, terbiye-i ibtidâiyyeden başlayarak muhtelif derecât-ı tahsîliyyede muharrib te'sîrâtını gösteren garbcılık sâde nesl-i müstakbeli değil, nesl-i hâzırın da mükteseb seciyesini tehdîd etmektedir. Serbest, bî-kayd müsâmahakârların hey'et-i ictimâiyyemizde çoğalması netîcesinde ahlâk-ı milliyye dûçâr-ı tereddiyât olduğu kadar secâyâ-yı milliyye de inhidâma ma'rûz kalmaktadır. Asrîliğin telkīn eylediği, sosyete hayatının iktizâ ettirdiği sefâhet ve israf yüzünden iktisâdiyât-ı milliyyenin uğradığı zararları da unutmamalıdır.

Bu husûsta son Hilâl-i Ahmer Balosu bir nümûnedir. Elde edilen on bin lira hâsılâta mukābil kırk bin liranın tuvalet ve elbise masrafı nâmıyla Beyoğlu'nun terzilerine, ecnebî fabrikalarının ihrâcât emtialarına gittiğini yine asrî gazeteler yazıyorlar. Niseviyetin en hassâs bir nokta-i za'fını teşkîl eden moda beliyyesinin âile bütçelerinde açtığı yaralar bu hesâba ilâve olunursa her sene sâde İstanbul'dan milyonlarca servetimizin hârice akıp gittiği anlaşılır. Bunlara bir de levâzımât-ı medeniyyeden addolunan şampanya masrafıyla kumarı zammedersek garbcılık rûhunun iktisâdiyât-ı milliyyeye verdiği zararlar tamâmıyla tecessüm eder. Fakat zararların en büyüğü ma'neviyât sâhasında husûle gelmektedir.

Bir milletin kuvve-i ma'neviyyesiz, ahlâksız yaşayamayacağı bütün cihân medeniyetince hakīkat-i müsellem cümlesindendir. Âr ve hicâb nâmını verdiğimiz mümeyyizât-ı milliyye ve dîniyyenin asrî kāmûsta bir ma'nâ ifâde edememesi, ahlâkī telâkkīlerle dînî zarûretlerin devr-i hurâfâta âid eserler addolunması ma'nevî iflâsın şerâitini tamâmen ihzâr etmiş ve hey'et-i ictimâiyyemizde vahîm bir boşluk husûle getirmiştir.

Yegâne silâh-ı müdâfaası îmân ve ahlâkından ibâret olan câmia-i milliyyemizin bu vesâit-i ma'neviyyeden tecerrüdü sûretinde netîcenin nerelere varacağını tahmîn etmeye dilimiz varmıyor. Asrîlik kuyûd-ı ma'neviyyeyi hürriyet mefhûmlarıyla kābil-i te'lîf görmüyor. Fakat hürriyet-i vicdânın da ma'nâ ve şümûlünü ihâtaya muktedir olamıyor.

Hey'et-i ictimâiyyelerin muvâzenesini muhâfaza eden kuvvet idârî kuvve-i te'yîdiyyelerden ziyâde başka âmillere âiddir. İnsanları başkalarının hukūkuna taarruzdan men' eden yalnız kānûn korkusu değildir. Gerçi her türlü vicdânî nasîbden mahrûm kimseler hakkında yegâne kıymeti kuvvet ve menfaat teşkîl ederse de lehü'l-hamd hey'et-i ictimâiyyemiz daha henüz bu kadar alçalmış değildir.

Bir milletin nizâm-ı ictimâîsinde en mühim âmil hissiyât-ı dîniyye ve ahlâkıyyenin kemâlidir. Bu muhterem râbıtalar gevşedikçe hey'et-i ictimâiyyeyi muhâfaza eden bağlar çözülür. Hayatı ma'neviyâttan mücerred maddiyâttan ibâret görenler için her şey yalnız ve yalnız menfaate istinâd eder. Menfaatin haleldâr olmasıyla berâber her şey hitâm bulur. Artık ne vicdânî teessürler, ne de ahlâkī kuvve-i te'yîdiyyeler vaz'iyeti ıslâh edemez. Çünkü maddî telâkkīler karşısında bütün bu desâtîr hayâl ve hurâfâttan başka bir şey değildir.

Devâmlı neşriyât ile mütemâdî bir hırs ve garazla her gün ma'neviyâta, âr ve hicâba vâki' taarruzât ancak bu sûretle kābil-i îzâhtır. Bir insan her türlü kuyûd-ı dîniyye ve ahlâkıyyeden âzâde olabilir. Lâkin başkaları böyle değildir, diye gayz ve hakārette bulunmak hakkını kazanmış olabilir mi?

Seciye ve mehâsin-i ahlâkıyye bütün insaniyyetin en yüksek bir mefkûresini teşkîl ederken ve bütün garb âlemi şu dakīkada îmân ve ma'neviyât ihtiyâcıyla kıvranırken asrîliğin ma'neviyât düşmanlığı tarzında tezâhürü şâyân-ı hayrettir.

[293] İşte garb mukallidliğinin muhtelif ictimâî sâhalardaki tezâhürât ve te'sîrâtı! Şimdi bu tezâhürât ve te'sîrâttan netîceyi istihsâl etmek lâzım gelir. Hey'et-i

ictimâiyyeyi mütesânid bir hâlde bulunduran nikāt-ı câmiayı takviye ve tarsîn etmesi icâb ederken asrîlik bilakis bu revâbıt-ı ictimâiyyeyi sarsmıştır. Garb fezâil ve rezâilinin mûcidlerine taş çıkartacak bir mahâretle taklîdinden başka salâh-ı ictimâîmiz nâmına kazanılmış hiçbir fayda yoktur. Ahlâk bozulmuş, âile esâsları mahvolmuş, ma'neviyât, seciye sarsılmış, fakat bunların yerine hiçbir şey ikāme edilememiştir. Ma'nevî sâhadaki boşluğu dolduracak hiçbir maddî eser de yoktur. Garbın mehâsini miyânında ihrâz-ı mevki' ve ancak bu sûretle medeniyet rûhunu temsîl eden ilim ve irfân, sınâat, ticâret, esâslarından hiçbiri tecellî edememiştir. Yaldızdan ne çıkar?. Şu hâle nazaran medeniyet ve kemâlât-ı garbiyyeyi ma'nâ-yı hakīkīsiyle aslâ ifâde etmeyen ve temsîl etmeyen garbcılık, bugünkü şekliyle hiç bir kıymet ifade etmeyen acâib bir mefhûmdan başka bir şey değildir.

Acaba garb medeniyetinin menfî şekilde kabûlüyle hey'et-i ictimâiyyemiz nâmına ne kazanılmış olacaktır? Müdhiş bir galat-ı rü'yetle mehâsini rezâlet, fezâyıhı fazîlet makāmında kabûl etmeye imkân var mıdır? Asırlarca şarkta yaşayan, şarktan feyz alan, İslâmiyet'i kabûlden sonra da bu şerefle asırların târîhini şehâmet ve tesânüd ile nûrlandıran hey'et-i ictimâiyyemiz nasıl olur da kendisine âid olmayan, târîhine, lisânına, mefkûresine, seciyesine, teâmülâtına, esâsâtına, el-hâsıl evsâf-ı mümeyyizesinden hiçbirine muvâfık ve mutâbık gelmeyen bir âlemin hars ve nüfûzuna tâbi' olur da ona istihâle eder? Böyle bir vak'a hangi milletin târîhinde görülmüştür? Gerçi târîh mağlûb milletlerin, gāliblerin kılıncı altında emân dilediklerini yazmıştır. Bazen de kendi evsâf ve mezâyâ-yı milliyyesini hakīr görerek tereddî eden milletlerin izmihlâlini kaydetmiştir; fakat kendi mevcûdiyet-i ma'neviyyesini, harsini kaybettikten sonra yaşayan bir milleti aslâ gösterememiştir.

Bugün ihtiyâcât-ı zamâniyyeye evfak olan şerâit ve tekemmülâtın hey'et-i mecmûasını temsîl edebilecek hakīkī bir teceddüd ve terakkīye çok muhtâcız. Çünkü veche-i ictimâiyyemiz şekl-i hâzırıyla terakkīye doğru bir tekâmülü değil, edvâr-ı zulmet ve cehâlete doğru müdhiş bir irticâı ifâde ediyor. Evet medeniyet-i hakīkıyyeye her milletten ziyâde müftekıriz. Garbın şîrâze-i ictimâîsi bozulmuşsa da hiç olmazsa maddî ve sınâî sâhalarda hâiz-i tekemmülât bulunuyor. Halbuki biz eskisinden de mahrûmuz.

Medeniyet saâdet-i beşeriyyeyi kâfil olan esâsâtın hey'et-i mecmûasıdır. Gerek efrâdın gerek hey'et-i ictimâiyyenin maddî ve ma'nevî inkişâfâtını müemmin olan hürriyet, adâlet, müsâvât, hürriyet-i vicdân, masûniyet-i şahsiyye, maâlî-i ahlâk, tesânüd-i ictimâî, teâvün desâtîriyle temel taşları vaz' olunan ilim ve fen ve ma'rifet, ticâret ve san'at, refâh ve servetin huzûr ve sükûn-ı vicdânla yerleşen tezâhürâtı ve bunun netîcesi medeniyet mefkûresidir ve bütün bu saydıklarımız esâsât-ı İslâmiyyeden başka bir şey değildir.

Garbın da en mühim kısımlarını kabûl ettiği bu hakīkatler, bu yüksek medeniyet pîşgâh-ı basîretimizde dururken asrîlik perdesi altında tereddîye inhimâk şiâr-ı ictimâîmize hiçbir vakit muvâfık düşmez. Asrîlerin bütün idlâllerine rağmen kendimizi aldatmamak için iyice zihinlerimize yerleştirmek lâzımdır ki muhtâc olduğumuz hakīkī terakkī ve teceddüdün te'mîni, hakīkī medeniyetin istihsâli ancak esâsât-ı ictimâiyye ve mümeyyizât-ı milliyyeye ittibâ' etmekle mümkündür.

Hasan Hikmet

İslâmiyet'te
KADINLARIN VEZÂİFİ ve MEVKİİ

Seyyidü'l-beşer Hazret-i Peygamber Efendimiz hadîs-i nebevîlerinde "Kadınlar erkeklerin nısf-ı dîgeridir" meâlinde (انماالنساء شقائق الرجال) buyurmakla kadınsız erkeğin isbât-ı vücûd edemeyeceğini, zükûret-i mahza ile kānûn-ı hilkatin intizâr ettiği netîce vücûd bulamayacağını ve kadının vücûduyla erkeğin itmâm-ı mevcûdiyyet edeceğini anlatmıştır. Resûl-i Ekrem Efendimiz hazretleri: "Ehline hayırlı olan, en hayırlınızdır. Ben de ehline hayırlı olanların içinde hayırlıyım. Kadınlara ancak kerîm olan lûtf u ikrâm ile muâmele eder. Alçak tabîatlı adamlardan başkası da ihânette, bed muâmelede bulunmaz." meâlinde bulan (خيركم خيركم لاهله وانا خيركم لاهلى ماأكرم النساءالاكريم وماأهلهن الالئيم) hadîs-i şerîfleriyle mü - lümanların zevcelerine muhabbet etmelerini tavsiye ve cins-i nisvâna ihtirâmın lüzûmunu ihtâr buyurmuşlardır.

Kadınlar fıtraten terbiye-i etfâl ve a'mâl-i beytiyye ile iştigāle müstaid oldukları, haml, vaz'-ı haml, ırzâ' gibi birçok avârız-ı tabîiyyeye ma'rûz bulundukları için hey'et-i ictimâiyyeye karşı îfâ edecekleri vezâif, zevce ve vâlide olarak çocukları terbiye, umûr-ı beytiyyeyi tertîb, vesâil-i maîşetin ihtiyâcdan fazlasını hüsn-i idâre gibi şeylerdir. Kadınların bu vezâif-i fıtriyyelerini bi-hakkın îfâ ve idâre edebilmeleri ise şübhesizdir ki ulûm ve maârifle münevver ve mekârim-i ahlâkla da ittisâf etmiş bulunmalarına vâbestedir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz "Onlar hâmile kalırlar, doğururlar, **[294]** çocuklarını emzirirler; çocuklarına muhabbetkâr olurlar, zevcleriyle hüsn-i muâşeret eder ve namaz da kılarlarsa cennete dâhil olurlar" meâlinde (حاملات والدات مرضعات رحيمات باولادهن لومايأتين لازواجهن دخل الجنة مصلياتهن) buyurmuşlardır.

Ma'lûmdur ki bu âlemde her mevcûdun bir vazîfesi vardır. Onun şahsına, nev'ine hâs olan kemâli o vazîfeyi hakkıyla îfâ etmesine mütevakkıftır. Dîn-i celîl-i İslâm'ın nisvân hakkındaki ahkâmı, ta'lîmâtı o cinsin fıtratına, bütün hasâisi ve melekâtına tamâmıyla muvâfıktır. Yani o hasâisi bu ta'lîmât-ı İslâmiyye dâiresinde feyz bulursa o zaman nisvân-ı müslimîn, hudûd-ı tabîiyyesini aşmamak şartıyla bu âlemde en büyük bir terakkīyi ihrâz ederler. İslâm kadınlarının kemâlât-ı cinsiyyelerinin rüsûh bulması için ilm-i ahlâk, hıfz-ı sıhhat, terbiye-i etfâl, vezâif-i beytiyye gibi ulûm ve fünûnu tahsîl ve muktezıyâtına tevfîkan hareket etmeleri lâzımdır. Nisvân-ı müslimîn maddiyât ve ma'neviyâtı câmi' bulunan ve üzerine farz olan ilm-i hâllerini hakkıyla bilip tamâmıyla riâyet ettikleri takdîrde gāye-i kemâle vâsıl olurlar. Hadîs-i şerîfte ta'dâd edilen evsâf vücûda gelmedikçe yani bir kadın bir erkeğe zevce olmadıkça, zevciyle hüsn-i muâşerette bulunmadıkça ve ana olup çocuklarını terbiye-i sahîha ile terbiye ve ma'neviyâtını, rûhiyâtını hüsn-i muhâfaza etmedikçe cins-i nisvân için vüsûlü mümkün olan gāye-i kemâle vâsıl olamazlar. Zîrâ melekâtının tekemmülü, mevâhibinin tehezzübü ancak bunları îfâ etmekle kāimdir ve bunun için yaratılmıştır.

Nizâm-ı fıtrat-ı beşeriyyenin, lisân-ı kavânîn-i tabîiyyenin tercümânı olan şerîat-ı garrâ-yı Muhammediyyenin ahkâmına kadınlar hakkıyla vâkıf olsunlar da nasıl ana olacaklarını öğrensinler. Vâlideliğin vezâifini, kavânînini tetebbu' etsinler de terbiye-i evlâd mesâilinin ihtivâ eylediği dakāyık ve gavâmıza vâkıf olsunlar. Evet terbiyedeki o dakāyıkı anlasınlar ki cebînî şecî', bahîli sahî, mütekebbiri mütevâzı', kâzibi sâdık eder. Fahr-i kâinât Efendimiz hazretleri iyilik ve ihsân etmek için nâsın içinde en elyak olanı kimdir? suâline cevâben "Anandır. Anandan sonra yine anandır, anandan sonra yine anandır. Ba'dehû babandır." meâlinde (امك ثم امك ثم امك ثم اباك) hadîs-i nebevîleriyle iyilik ve ihsân edilmek için vâlidelerin ulüvv-i mertebesini anlatmıştır.

Bir kadın terbiye-i etfâl emr-i ehemmini îfâ edebilmek için evvelâ ulûm-ı mütenevviayı bilmesi lâzımdır. Çünkü etfâlin neşv ü nemâ-yı rûhânî ve cismânîsinin tâbi' olduğu kavânîni bildiren ilimleri bilmedikçe vazîfesini hakkıyla îfâya imkân yoktur. Sâniyen pek çok meşakkatlere göğüs germeye mecbûrdur. Çünkü usûl-ı terbiyyeyi çocuğun vilâdetiyle sinn-i rüşde vüsûlü arasındaki ahvâl ve etvâr-ı muhtelifeye tatbîk ile ona göre ta'kīb etmek lâzımdır. Buna muvaffakıyet ise hakīkī bir kemâle, işte ciddî bir devâma, çocuğun her tavrını, her hareketini tedkīk husûsunda dakīk bir nazara muhtâcdır. El-hâsıl kadınlar terbiye-i etfâl vazîfe-i şâkkasıyla mükellef bulunduklarından çocuk büyütmek için nazar-ı im'âna alınacak, son derecede i'tinâ olunacak birçok kuyûd ve şerâit olduğunu anladıkları ve bu şerâite riâyetsizlik sebebiyle vâki' olan sû'-i terbiyyeden mütevellid mes'ûliyeti idrâk ettikleri takdîrde ne derecelere kadar tahsîl-i ulûm ve fü-nûn etmeleri lâzım olduğu tezâhür eder. Terbiye-i etfâl umûruna hakkıyla vukūfu olanlar bilirler ki ne kadar büyük, ne kadar mühim olursa olsun şuûn-ı insaniyyeden hiçbiri terbiye-i etfâlin muhtâc olduğu kadar vâsi' ilme, devâmlı meşakkatler iktihâmına arz-ı ihtiyâc etmez. Bu sebebledir ki Nûru'l-mevcûdât Efendimiz hazretleri "Cennet anaların ayağı altındadır" meâlinde (الجنة تحت اقدام الامهات) hadîs-i şerîfleriyle vâlidelere hürmet ve muânetin derece-i ulyâda olması lüzûmunu bildirmiştir.

Terbiye-i etfâl vazîfe-i ulviyyesini hakkıyla îfâya muktedir ve fiilen muvaffak olan bir ana hem kendisini hem evlâdını hem de bütün ehl-i beytini sefâlet ve sefâhetten ve onların tevlîd edeceği emrâz u eskāmın şerrinden vikāye ederek süedâ gibi yaşamak, şühedâ gibi ölmek kābiliyetinde bulundurur. Mes'ûd ve bahtiyârdır. O çocuklar ki hayatının mehâsininden müsâade-i imkân nisbetinde istifâde yolunu öğrenmiş ve mesâvîsinden de ne sûretle çalışarak kurtulmak kābil olacağını anlamış ve kendilerini bu tarz-ı ictimâî üzere büyütmüş vâlidelerin âgūşunda terbiye edilmişlerdir. Bedbahttır o yavrular ki mezâyâ-yı ictimâiyye ve İslâmiyyeden, fezâil-i rûhiyye ve ahlâkıyyeden mahrûm, maddî ve ma'nevî ulûm-ı nâfiadan bî-haber vâlidelerin ellerinde kalmışlardır. Barlara gidip erkeklerle dans eden sefîh kadınların terbiye edecekleri evlâdın hey'et-i ictimâiyyeye muzır unsurlar olacağına şübhe yoktur.

İslâmiyet'in birinci derecede tavsiye ettiği şey muhâfaza-i sıhhat ve iktisâb-ı hüsn-i sîrettir. Hazret-i Peygamber Efendimiz "İlâhî senden sıhhat ve âfiyet ve hüsn-i huluk dilerim." buyurmuşlardır. Babalarından kalan malı idâre edemeyen mirasyedilere acıyan, nazar-ı teessüfle bakan insanlar terbiye-i etfâl kavâidinden bî-haber câhil analara aynı nazar-ı teessüfle, belki ondan büyük teessürlerle, telehhüflerle bakmakta haklıdırlar. Fahru'l-enbiyâ Efendimiz'in her biri bir cevher-i hikmet ve menba'-ı âlî-i ulviyyet olan ehâdîs-i nebeviyyesinden biri de şu hadîs-i şerîftir: "Cenâb-ı Hak'tan afv ile âfiyet isteyiniz. Zîrâ hiçbiriniz îmânda yakīnden sonra âfiyetten hayırlı bir ni'mete nâil olmamıştır. – (سلوالله العفو والعافية فان احدكم لم يعط بعداليقين خيراً من العافية) Dîn-i celîl-i İslâm insanın hayvânât-ı sâire üzerine hakk-ı imtiyâz ve rüchânını te'mîn eden sıhhat-i akliyyenin sıhhat-i bedeniyye ile irtibâtını esâs ittihâz ederek hıfzıssıhhanın kavâid-i îmâniyyeden bir kāide-i müstakille olduğunu; **[295]** Cenâb-ı Hakk'ın ibâdına ihsân buyurduğu ni'metlerin kelime-i tevhîdden sonra en azîmi bulunduğunu beyân

ve kâffe-i ahkâmına riâyet etmek müslimînin akdem-i vezâifi olduğunu i'lân eyler.

Hayat bir meydân-ı ma'rekedir ki şedâid-i hevl-engîzi insanları dehşetlere ilkā eder. Bir nehr-i serîu'l-cereyândır ki ondan bir içim su alabilmek için bin türlü mihnet ve meşakkate katlanmak iktizâ eder. Hümûm u ekdârı ise sayılamayacak derecede kesîrdir. Vâlideler evlâdının vücûdunu ilel ü eskāmdan muhâfaza etmekle hayatta muvaffakıyetlerini te'mîn için her şeyden evvel nazar-ı dikkate alacakları cihet sıhhat-i cismâniyyelerinin muhâfazasıdır. Zîrâ kavâid-i hıfzıssıhhaya ittibâ' husûsunda ihtiyâr-ı tekâsül tehâcüm-i emrâzı, tehâcüm-i emrâz da za'f-ı kuvâyı ve bilâhare mevt-i hâili intâc eyler. Binâenaleyh etfâlin selâmeti ve husûl-i saâdeti, vâlidelerin hıfzıssıhha kavâidine hakkıyla riâyet ve mukaddemât-ı hayâtiyyede i'tidâl üzere tasarrufa dikkat gibi iki şart-ı mühimmin vücûduna vâbestedir.

Muhakkaktır ki emrâz-ı cismâniyye ecsâm üzerinde ne kadar müessir ise emrâz-ı rûhâniyye de nüfûs üzerinde aynı te'sîri hâsıl ederler. Rûh gerek kabûl-i emrâz, gerekse kābiliyet-i müdâvât husûslarında cisme tamâmıyla müşâbihtir. Aralarındaki fark ise cins-i marazla nev'-i devâya münhasırdır. İlâc-ı hakīkīlerine tesâdüf ederlerse musâbı bulundukları ilel ü eskāmdan kâmilen şifâ-yâb olurlar. Rûh ibtidâ-yı emrde terbiyenin tarafeyni olan salâh ve fesad cihetlerinin her ikisine de müstaidd-i intisâbdır. Mebâ[d]î'-i neş'etinde bir sabî mürebbî-i kâmil bir vâlideye müsâdif olursa âdâb u hikmetle tezeyyün ederek hem kendini hem de sâir benî nev'ini müstefîd eyler. İhmâlkâr ve mütekâsil bir mürebbî eline düşerse şirret-i sefîlânesiyle bütün hey'et-i ictimâiyyeyi bîzâr edecek muzır bir mahlûk olur. Bir şahs-ı sefîh hüsn-i terbiyye ve tedbîr-i ma'kūl sâyesinde sefâheti terk ederek doğru yola sülûk eyler. Bir şahs-ı fâsık dahi terhîb yahud netîce-i mev'iza olarak fısk u fücûrdan tecrîd-i nefs ile mazhar-ı salâh olur.

Emsâl-i vâkıası gayr-i mahdûd olan bu ahvâl dahi delâlet eder ki rûhun sûret-ı terbiyyesiyle emrâz u eskāmdan sûret-i muhâfazası lâzım. Pek çok evâmir-i kudsiyye muktezâsınca tehzîb-i ahlâk câizdir. İnsanın en safvetli bir zamanı olan çocuklukta alacağı güzel veya çirkin terbiye taşta nakşın yerleşip kaldığı gibi yerleşir kalır. Nisvân-ı müslimîn evlâdını hüsn-i terbiyye, fikirlerini diyânet muhabbeti, vatan ve millet aşkı ile me'lûf ederler, tahsîl-i ulûm ve fünûna sevk etmeye muvaffak olurlarsa asrımızda âlem-i İslâmiyyet'e müstevlî olan belâyâ ve mesâibin ref'ine, ümmet-i Muhammediyyenin bugünkü hâl-i za'f u idbârının izâlesine müyesser olacaklardır. Vâlidelerin devr-i sabâvetinden i'tibâren çocuklarda hakka ve sıdka muhabbet, nâ-hakka ve kizbe nefret eylemek hislerini uyandırmak, melekât-ı akliyyeyi tezyîde çalışmak, ciddiyetin, metânetin, azm ü sebâtın ulüvv-i şânını onlara öğretmek, sû'-i karînden onları muhâfaza etmek sûretiyle terbiye-i ahlâkıyyeyi telkīn ve tesbît etmeleri uhdelerine mevdû' vezâifin en mühimmidir.

Âilelerin salâhı cem'iyet-i beşeriyyenin salâhını, fesâdı da fesâdını müstelzimdir. Yani efrâd-ı âilenin cem'iyet-i beşeriyye üzerine te'sîrleri aldıkları terbiyenin netîcesidir. Hayır ise hayır, şer ise şerdir. Meselâ bir hayru'l-halef zuhûr eder; âilesinin mecd ü şerefini evc-i a'lâya îsâl eder. Bir bi'se'l-halef meydâna gelir, hem kendisini rüsvây eder, hem de âilesini hazîz-ı mezellette ilkā eder. Bunun sebebi, esâsı terbiyedir. Binâenaleyh analar babalardan ziyâde çocuklarının sû'-ı terbiyye ve adem-i tehzîb eseri olarak îkā' edeceği cerâimden mes'ûldürler. Vâlidelerin cehâletinden mütevellid ve sû'-i terbiyyeleri sebebiyle hıfzıssıhhaya adem-i riâyet, noksanî-i tegaddî gibi maddî… Cebânet, meskenet ve sâir sû'-i ahlâk gibi ma'nevî ve onun tevlîd edeceği fart-ı atâlet ve sefâlet gibi esbâbın taht-ı te'sîrinde pek çok etfâlin daha âlem-i sabâvette iken bu âlem-i şehâdete vedâ' edip gittikleri her ân müşâhede edilmektedir.

Mâhiyetlerini, vazîfelerini, mevâhib-i fıtriyyelerini, cinsiyeti için mukadder olan kemâle vüsûlün tarîkini, usûlünü bilen ve o sûretle harekette bulunan, âilelerinin muhâfaza-i hayâtı, zevclerinin bâdî-i mübâhâti olan müslüman kadınları timsâl-i şefkat, enmûzec-i rıfk u rikkat, a'mâl-i hayra müstaid, Allah yolunda fedâ-yı câna müheyyâ bulunurlar. Hayatlarının kıymetini zamanlarının ehemmiyetini ve nakd olduğunu takdîr ederler. Müslümanların parlak bir istikbâle mazhariyeti husûsunda büyük bir te'sîri hâiz olan nisvân-ı müslimînin akıl ve terbiyesinde bütün müslümanların çalışmaları lâzımdır. Bir şart ile ki ahkâm-ı celîle-i İslâmiyye rehber ittihâz edilsin, kānûn-ı fıtrî olan kānûn-ı İslâmiyyet düstûr tanılsın. O kānûn-ı ilâhî ki hem rûhî, fikrî, ahlâkī mehasîn ve bedâyii, hem de idârî, siyâsî, ictimâî, medenî kavâid-i külliyyeyi câmi'dir; desâtîr-i sâbite ve nevâmîs-i hakīkıyye mecmûasıdır; tâbi'lerini hurâfâttan men' eder, saâdet-i hayâtiyyeye mazhar eyler.

İşte kızlarını ta'lîm ve terbiye husûsunda müslümanlara teveccüh eden vazîfe-i asliyye budur. Bir taraftan umûr-ı beytiyyeyi tanzîm ve tedvîr husûsunda zamanın icâb ettiği ulûm ve fünûn ile techîz etmek, diğer taraftan da mekârim-i ahlâkıyye ve terbiye-i İslâm ile vicdânlarını mütehallî kılmak lâzımdır. Biz Anadolu müslümanları çocuklarımız için işte böyle bir terbiye ve irfân istiyoruz. Bizim arzûmuz, irâdemiz, umde-i esâsiyyemiz bundan ibârettir.

Milas Müftîsi

Mehmed Sâdık

[296] MÜSTAHBERÂT ve MÜLÂHAZÂT

Bugünlerde iki haber aldık: Biri mevsûk diğeri mevsûk değil. Mevsûk haber şudur: Diyânet İşleri Riyâseti İmâm ve Hatib mekteplerini kendi idâresi altına almak üzere istihzârâtta bulunuyormuş, bütçe tanzîm ediyormuş, bütçenin bir kısmını ihdâs olunacak müfettişliklere ayırıyormuş, hâsılı kendi kendine gelin güvey oluyormuş…

Diyânet İşleri Riyâseti'ne muvaffakıyet temennî ederiz. Teşebbüsü ma'kūl ve mantıkīdir. İmâm ve Hatib mektepleri bugün Maârif Vekâleti'ne merbût bulunuyor. Bu merbûtiyet zâten münâsebetsizdir. Çünkü İmâm ve Hatib mektepleri tamâmen uhrevî birer müessesedirler. Maârif Vekâleti ise dünyevî bir müessesedir. Dünyâ ile âhiret işleri yekdiğerinden ayrıldıktan sonra İmâm ve Hatib mekteplerinin Maârif Vekâleti idâresinde bulunması gülünç olur. Zâten o mektepler Maârif idâresinde kaldıkça âhiret işlerinde imâmlık ve hatîblik yapabilecek kimseler yetişmesi imkânı yoktur. Oralarda yetişenler maddî ve dünyevî işlerde imâm ve hatîb olabilirler. Eğer Maârif Vekâleti'nin gāyesi de böyle imâmlar ve böyle hatîbler yetiştirmek ise diyeceğimiz yoktur. İmâm ve Hatib mekteplerinin bugünkü ders programlarına, tarz-ı tedrîsâtına, muallimler kadrosuna bakılınca gāyenin de bundan başka bir şey olmadığına hükmedilebilir. Gāye bu olunca âhiret işlerine imâmlık vazîfesini de "Ümmînin ümmîye imâmlığı câizdir." fetvâsınca ahâli münâvebeten îfâ etsin demekten başka ne söylenebilir?

Diyânet İşleri Riyâseti eğer İmâm ve Hatib mekteplerinin şimdiki vaz'iyetlerini, gāyelerini, âkıbetlerini anlayarak öyle teşebbüste bulunmak istiyorsa şâyân-ı memnûniyyet bir teyakkuz eseri göstermiş oluyor. Fakat şurasını da Diyânet İşleri Riyâseti'ne hatırlatmak mecbûriyetindeyiz ki İmâm ve Hatib mektepleri ister şimdiki vaz'iyetleriyle, şimdiki gāyeleriyle Maârif Vekâleti'ne merbût kalsınlar, ister yeni bir programla, uhrevî bir gāye ile Diyânet İşleri Riyâseti'ne rabtolunsunlar, zarûrî bir akāmete, tabîî bir insidâda mahkûmdurlar. Evvelce îzâh etmiş bulunduğumuz bu mes'eleyi sevk-ı zarûretle bir daha teşrîh edelim:

Memleketin her tarafında imâmlara, hatîblere ihtiyâc vardır. Onun için memleketin her tarafında İmâm ve Hatib mektepleri açmak mecbûriyeti vardır. Bu da azîm mikdarda paraya mütevakkıftır. Maârif Vekâleti parasızlık yüzünden, bugün yeniden Maârif mektepleri açamadıktan başka mevcûd mektepleri de tevhîde çalışıyor, ta'bîr-i dîger ile kapatıyor. Eline para geçse İmâm ve Hatib mekteplerine değil, maârif-i dünyeviyye mekteplerine sarf edeceğinde şübhe yoktur. Maârif Vekâleti'nin bulamadığı parayı Diyânet İşleri Riyâseti acaba nereden bulacaktır? Bi'l-farz koparabileceği bir mikdar para ile acaba kaç tane İmâm ve Hatib mektebi açabilecektir? Şübhesiz bulacağı para da az olacaktır, açacağı İmâm ve Hatib mektepleri de pek az bir mikdara münhasır kalacaktır. Şu hâl karşısında İmâm ve Hatib mektepleri küşâd olunamayan memleketler ahâlisi kendilerine lâzım olan imâm ve hatîbleri acaba nereden tedârik edebileceklerdir? Kendi memleketlerinde İmâm ve Hatib mektepleri bulunmayan ahâli o mekteplerin bulundukları memleketlere çocuk göndermez. Çünkü ne imâmlık, ne de hatîblik câzib bir gāye, mühim bir sâik değildir. İmâm veya hatîb olmak için kendi memleketinden başka yerlere gidecek kimseler bulunacağına nasıl inanabiliriz? İnanırsak kendimizi aldatmış oluruz. Şimdiden bu âkıbeti keşfedemeyenleri birkaç senelik tecrübelerin îkāz edeceğinde şübhe yoktur. Fakat ba'de harâbi'l-Basra!..

Tahsîl-i ibtidâî, imâmlık ve hatîblik tahsîlini de mecbûriyet-i kānûniyye altına alarak herkesin çocuğunu İmâm ve Hatib mekteplerine sevk edemeyiz.

Haydi bunların hepsini mümkün ve hattâ fiilen vâki' farz edelim; yalnız imâmlar, hatîbler ile bu iş dönecek midir? Diyânet İşleri Riyâseti imâmlar, hatîbler vâsıtaları ile bütün diyânet işlerini tedvîr edebilecek midir? İmâmların, hatîblerin tahsîlleri bütün ihtiyâcât-ı dîniyyeyi tatmîne kâfî gelecek midir? Diyânet İşleri Riyâseti acaba bu suâllere ne yolda cevâb verecektir?. Orası ne yolda cevab verirse versin, bizim kanâatimize göre İmâm ve Hatib mektepleri maârif-i dîniyyenin ibtidâî bir derecesidir. İbtidâî ulûm-ı dîniyye tahsîli ile umûr-ı mu'zama-i dîniyye tedvîr olunamaz. Hakāyık-ı âliyye-i dîniyye yüksek tahsîl görmüş İslâm ulemâsına arz-ı ihtiyâc eder. Bâ-husûs maddiyât-perestliğin her şeye hâkim olmak istediği bu asırlarda mevcûd ulemâmızın bile âciz bir mevki'de bulundukları görülüp dururken onların rahle-i tedrîslerinde kābil-i hitâb birer şâkird bile olamayacak bir derece-i tahsîlde yetişecek olan imâmlar, hatîbler ile İslâmiyet'e hizmet edilebileceğini hatıra getirmek kadar gaflet eseri gösterenlere şaşarız. Yüksek tahsîl-i dînî erbâbının İlâhiyât Fakültesi'nden yetişeceğini ümîd etmek daha büyük bir gaflet eseridir.

Diyânet İşleri Riyâseti eğer ulûm-ı dîniyyenin âtîsinden endîş-nâk ise, din ile dünyânın yekdiğerinden tefrîkı prensibi icâbâtından olmak üzere **[297]** âhirete âid ulûm-ı dîniyye müessesâtının tamâmen dünyevî bir müessese olan Maârif Vekâleti'nden uhrevî bir müessese olan Diyânet İşleri Riyâseti'ne devri lâzım geleceğini evliyâ-yı umûra ismâ' ettirmeye çalışmalıdır. Endîşenin mübeddel-i itmi'nân olmasına başka çâre yoktur. Maârif Vekâleti eğer tefrîk prensibine sâdık ise idâresi altında uhrevî müesseseler bulundurmamak mecbûriyetindedir.

Yoksa ne Maârif Vekâleti tekke olmaktan, ne de Maârif Vekîli tekke şeyhi mevkiine düşmekten kurtulamaz! Eğer kendi prensibine yine bizzat kendi sadâkat göstermeyecek ise bu sadâkatsizliğini müessesât-ı dîniyyenin lehine olarak tefsîr ve telâkkī edemeyeceğiz.

Mevsûk olmayan diğer bir habere göre evliyâ-yı umûrda hem İmâm ve Hatib mekteplerini hem de İlâhiyât Fakültesi'ni tevsî' ve ıslâh etmek, diğer bir tarz-ı ifâde ile ulûm-ı dîniyye müessesâtı denebilecek bir hâle getirmek temâyülü hâsıl olmuş. Öbür haber gibi bu haberi de memnûniyetle telâkkī ederiz. Böyle bir temâyül şübhesiz bir hüsn-i niyyet eseridir. Fakat her hüsn-i niyyet hüsn-i netîce vermez. Onun için biz evliyâ-yı umûr hazerâtına kemâl-i samîmiyyetimizle arz ederiz ki ne İmâm ve Hatib mektepleri ne de İlâhiyât Fakültesi Maârif Vekâleti idâresinde kaldıkça hangi şekle ifrâğ olunurlarsa olunsunlar oralarda din âlimleri yetişemez. İlâhiyât Fakültesi müderrislerinden bir zâtın ta'bîri vechile ulûm-ı dîniyye müessesâtının Maârif idâresindeki vaz'iyeti üvey peder veya vâlide nezdindeki çocuğun vaz'iyetinden farklı olamaz. Dînî müessesât kendisine yan gözle bakan dünyevî bir müessese-i idâriyye vesâyetinde barınamaz. Evliyâ-yı umûr eğer bu hüsn-i niyyetlerini gerek din ile dünyânın tefrîkı prensipleri nâmına ve gerek ulûm-ı dîniyyeyi himâye nâmına müessesât-ı dîniyyeyi Diyânet İşleri Riyâseti'ne devrederlerse o zaman hüsn-i netîce verebilir. Maârif Vekâleti idâresi altında mutlakā bir müessese-i dîniyye bulundurmak istenilirse programı ıslâh edilmek ve en nihâî bir derece-i tahsîl olmak üzere İlâhiyât Fakültesi'nin idâre-i hâzırasını idâme etmek mümkündür. Fakat buna mukābil ulûm-ı dîniyyenin tâlî derecelerini tamâmen Diyânet İşleri Riyâseti'ne devretmek zarûreti vardır. Tâlî tahsîlin kaç dereceli olması lâzım geleceğini Riyâset-i mezkûrenin takdîrine bırakmalıdır. Bu derecelerde yetişecek olan mutavassıt erbâb-ı tahsîl mutavassıt ihtiyâcât-ı dîniyyeyi tatmîn edebilir. Âlî ihtiyâcât-ı dîniyyenin tatmîni vazîfesi de İlâhiyât Fakültesi'nden neş'et edecek yüksek erbâb-ı tahsîle kalır. Resmî müessesât-ı dîniyyenin ihtiyâcâta kâfî gelemeyeceği cihetle ulûm-ı dîniyye tedrîsâtı kemâ-fi's-sâbık nâil-i hürriyyet olmalıdır. Bu sâyede birçok imâmlar, hatîbler kendi kendine yetişerek hükûmete bâr olmazlar. Müs[ta]hberâtımız miyânında İmâm ve Hatib mekteplerinin tevsî' ve ıslâhları hâlinde bile yine o nâmı taşıyacakları da bulunuyordu. Dünyevî bir müessese olan Dâru'l-fünûn'un muhtelif şu'belerine "medrese" nâmı izâfe edildiği sırada ulûm-ı dîniyye müessesâtından dînî bir nâm mâhiyeti hâiz "medrese" ta'bîrinin esirgenmesi ve onlara dünyevî bir nâm olan "mektep" ünvânının verilmesi de bize pek garîb geliyor!.

Yahyâ Afîf

VEHHÂBÎLİK

Vehhâbîliğin Târihçesi ve Umdeleri

Mîlâdın on sekizinci asrından i'tibâren zuhûr eden Vehhâbîliğin teessüsü üzerine Hicâz ve makāmât-ı mübâreke-i İslâmiyye dâimî bir tehlikeye ma'rûz kaldı. Necid çobanlarından birinin oğlu olan müessis-i mezheb Muhammed bin Abdilvehhâb Benî Temîm kabîlesine mensûbdur. Mûmâ-ileyh Basra ve Şâm'da edebiyât-ı Arabiyye ile fıkh-ı Hanefîyi tahsîl etmiş, babasıyla birlikte hacca gittikten sonra Medîne-i Münevvere'de fıkıh tahsîlini ilerletmiş, daha sonra Isfahân'a giderek bir müddet orada ikāmet etmiş ve bir müderris ve mürşid sıfatıyla Necid'e avdet eylemiştir. Muhammed bin Abdilvehhâb bütün seyâhatleri esnâsında birçok israf ve ifrât manâzırını temâşâ ile dilhûn oluyor, halkın yaşayışında ve giyinişinde sâdelik yerine lüzûmsuz, fakat külfetli âlâyişlere ehemmiyet verdiğini söylüyordu. Mûmâ-ileyh bilhassa müslümanların tevhîd akīdesini rahnedâr eden birtakım hurâfâta taptıklarını, evliyâ tanılan birtakım eşhâsın kabirlerine fevc fevc gittiklerini, bu evliyânın kabirlerini ziyâret ederek ölülerden himmet dilendiklerini, hattâ bu evliyâ tanılan eşhâstan sarf-ı nazar, putperestliği yıkmaya gönderilen Hazret-i Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e perestiş ettiklerini ve bu sûretle asıl ma'bûd-ı hakīkī olan Zât-ı ecell ü a'lâya ibâdeti unuttuklarını iddiâ ediyordu. Muhammed bin Abdilvehhâb, dîn-i mübîn-i İslâm'ı safvet-i asliyyesine ircâ' etmek, müslümanları ancak Kur'ân-ı Kerîm'e inkıyâd ve sünnet-i seniyyeye ittibâ' ettirmek emeliyle hareket ettiğini söyleyerek tel-kīnât icrâsına başladı. Muhammed bin Abdilvehhâb'ın telkīnâtı bâdî-i emirde ehemmiyetle telâkkī edilmediğinden âilesiyle birlikte Arabistan'ı dolaşmaya mecbûr olmuş ve nihâyet Necid'de Der'iye'de ikāmet ederek Der'iye Şeyhi Muhammed bin Suûd'a mezhebini kabûl ettirmeye muvaffak olmuştur. Bu muvaffakıyet revâbıt-ı sıhriyyet ile te'yîd edildi. İbni Suûd, İbni Abdilvehhâb'ın kerîmesiyle izdivâc etti ve Vehhâbiye hânedânının müessisi oldu.

Muhammed Abdülvehhâb dâmâdının nüfûz ve kuvvetinden istifâde ederek **[298]** mezhebini neşre başladı. Muhammed Abdülvehhâb kendi mezhebine sâlik olmayan müslim ve gayr-i müslimleri kâfir telâkkī ediyor ve bunların kılıçtan geçirilmesini revâ görüyordu. Bu sûretle Vehhâbîlik Arabistan'ın birçok yerlerinde intişâr etti. Muhammed bin Suûd'un oğlu Abdülazîz serî' birtakım muvaffakıyetlerle Vehhâbîliği bütün Necid'e kabûl ettirdikten sonra Necid'in hudûdunu aşmış, Hicâz'a hulûl etmeye başlamıştı. On dokuzuncu asrın ilk yılları Vehhâbîlerin hem devr-i ikbâl hem devr-i idbârını teşkîl eder. 1801'de

Abdülazîz'in oğlu Suûd, Kerbelâ'ya hücûm ederek müdâfi'lerini kılıçtan geçirmiş, Kerbelâ'nın muhtevî olduğu makāmâtı tahrîb, asırlardan beri Şîî müslümanların bu makāmât-ı mübârekeyi tezyîn için ihdâ ettikleri kıymetli mücevherâtı iğtinâm ederek avdet eylemişti. Suûd Hicâz'a da girerek Mekke-i Mükerreme'yi zabt etmiş, belde-i mübârekeyi yağmâdan sıyânet ile berâber bütün makābiri tahrîb eylemişti. Şîîler Kerbelâ'ya vukū' bulan tecâvüzü afvetmeyerek Der'iye'de namaz kılarken Emîr Abdülazîz'i katlettiler. Mûmâ-ileyhin yerine oğlu Suûd geçti. Suûd Medîne-i Münevvere'yi de işgāl etti. Bu sûretle Vehhâbîlik Arabistan'ın en mühim aksâmına hâkim oldu.

Vehhâbîlerin Ravza-i Peygamberî'yi tahrîb ve merkad-i pâkin bütün muhteviyâtını yağmâ etmeleri bütün İslâm âleminde bir vâveylâ koparttı. Bütün nazarlar hâmî-i İslâm olan Devlet-i Osmâniyye'ye dikildi. Devlet-i Osmâniyye bu tecâvüzler karşısında harekete gelerek makāmât-ı mübâreke-i İslâmiyyeyi kurtarmak vazîfesini Mısır Vâlîsi Mehmed Ali Paşa'ya havâle etti. 1811'de Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa kumandası altında 10 bin kişiden müteşekkil bir Mısır ordusu Hicâz'a girdi. O sırada Suûd, Bağdad'ı zabt etmek üzere şimâle hareket etmiş bulunuyordu. Fakat o zaman 16 yaşında bir çocuk olan Tosun Paşa'nın Hicâz'a geldiğinden haber alır almaz derhâl avdet etmiş ve Tosun Paşa'nın ordusunu mağlûb ederek azîm zâyiâta giriftâr etmişti. Gerçi Mısır ordusu Mekke ve Medîne'ye girmişti. Fakat aldığı kuvâ-yı imdâdiyyeye rağmen Haremeyn-i Şerîfeyn'i muhâfaza edemiyordu. Bunun üzerine bizzat Mehmed Ali Paşa bir ordunun başında Hicâz'a hareket ettiyse de yine kat'î bir muvaffakıyet ihrâz edemedi. 1814'de Tosun Paşa'nın ordusu Tâif civârında tekrâr mağlûb edilmişti. 1816 senesinin Mayıs'ında Emîr Suûd irtihâl etti. Yerine geçen oğlu Abdullâh Mehmed Ali Paşa ile müzâkerâta girişmek istedi ise de talebi reddedildi. Mehmed Ali Necid'e doğru ilerledi, Vehhâbîler'i târumâr etti. Başlıca şehirlerini zabt etti. Nihâyet Vehhâbîlerle sulh akdederek yağmâ ettikleri bütün mücevherâtı iâde etmelerini şart koştu. Vehhâbîler bu şartı infâz etmediklerinden muhârebeye devâm etti.

Bu sefer Mısır ordusunun kumandanlığına Tosun Paşa'nın yerine İbrâhîm Paşa ta'yîn olunmuştu. 1816 senesinin Eylül'ünde Hicâz'a ayak basan İbrâhîm Paşa Abdullâh'ın ordularıyla takrîben iki sene mücâdele etmiş, nihâyet maiyyetinde kalan 400 kişi ile berâber Abdullâh'ı esîr ederek İstanbul'a göndermiş, bunlar da arkadaşlarıyla birlikte i'dâm edilmişti.

Bu hâdisât Vehhâbîliği azîm bir tezelzüle uğrattıysa da onu imhâ edemedi. İstanbul'da i'dâm edilen Vehhâbiye Reisinin oğlu Türkî, Vehhâbîliği tekrâr ihyâya teşebbüs etmiş, bunun oğlu Faysal Mısır hükûmetine vergi te'diyesinden imtinâ' ettiği için esîr edilerek Kāhire'ye gönderilmiş, bilâhare Faysal Kāhire'den firâr ederek tekrâr vatanına avdet etmiş ve o zamandan i'tibâren Vehhâbîler komşularıyla mütemâdiyen didişmekle berâber makāmât-ı mübâreke-i İslâmiyyeye tecâvüz edememişlerdir.

Muhammed Abdülvehhâb'ın telkīnâtı mezheb-i Hanbelî'ye mensûb Şeyhülislâm Ahmed bin Teymiye el-Harrânî'nin teâlîmine mübtenîdir. İbni Teymiye'nin âsârından Abdülvehhâb'ın istinsâh ettiği nüshalar hâlâ mevcûddur. İbni Teymiye mezheben Hanbelî olmakla berâber mezâhib-i erbaadan birine merbût değildi. Kendisi müctehiddi. Yani İbni Hazm gibi zâhir-i Kur'ân'a, sünnet-i seniyyeye, kıyâsa müstenid ahkâm istihrâc ediyordu. İbni Teymiye kurûn-ı ahîrede zuhûra gelen bid'atlerle şiddetle mücâdele etmiş, makābir-i evliyâyı ziyâreti, onlardan ve hattâ Hazret-i Peygamber'den istimdâdı putperestlik addiyle takbîh eylemişti. Bundan başka İbni Teymiye kendisine muâsır mutasavvıfların en bî-emân düşmanı idi. Vehhâbîler de İbni Teymiye gibi zâhir-i Kur'ân'a i'tikād ederler ve mezâhib-i erbaanın ahkâmından sarf-ı nazarla her şeyi Kur'ân-ı Kerîm'den istihrâc etmek isterler. Vehhâbîler asırlarında hâkim olan dalâlet cereyânlarını nazar-ı dikkate alarak icmâa müstenid ahkâmı da reddetmişlerdir. Bunlar, makāmâtı ziyâreti, evliyâdan istimdâdı men', her türlü isrâf ve debdebeyi, tevzî'-i adâlet husûsunda her türlü teseyyübü, kâfirlere karşı her türlü müsâmahayı takbîh, tütünün isti'mâlini sûret-i kat'iyyede tahrîm etmişlerdir.

Ömer Rızâ

[299]

TALEBE-i ULÛMUN MUKARRERÂTI

İlâhiyât Fakültesi Müdâvimlerinin İctimâ'ları

İlâhiyât Fakültesi talebesinin son zamanlarda iâşe, nakil, füyûzât mes'eleleri hakkında muhtelif makāmât nezdinde vukū' bulan müteaddid teşebbüslerinden bir kısmının reddedilmesi, bir kısmına cevâb bile verilmemesi talebe-i ulûmu pek me'yûs ve müteessir etmiş, bu vaz'iyet-i elîme talebenin hatt-ı hareketlerini tesbît etmek üzere fevkalâde bir ictimâ' akdetmelerine sâik olmuştur. Salı günü Fâtih'te Tâbhâne Medresesi'nde iki yüz kadar talebe-i ulûmun iştirâkiyle akdolunan bu fevkalâde ictimâ' pek harâretli ve heyecânlı olmuş, talebe-i ulûmu alâkadâr eden bütün mes'eleler münâkaşa edilmiş, bilhassa iâşe mes'elesinin şimdiye kadar halledilmemiş ol-

ması ve bununla berâber menfî veya müsbet bir cevâb da verilmemesi şiddetli müzâkere ve münâkaşaları mûcib olmuştur. İctimâ' netîcesinde talebe ittihâz etmiş oldukları mukarrerâtı, bir mîsâknâme ile te'yîd ederek Fakülte Riyâseti'ne ve Dâru'l-fünûn Emâneti'ne arz etmişlerdir. Talebe-i ulûmun metâlib-i esâsiyyesi şunlardır: 1- Millet vekîlleri tarafından Meclis'te kabûl edilen evkāf bütçesindeki talebe-i ulûmun iâşesine âid tahsîsâtın i'tâsı, 2- İlâhiyât Fakültesi talebesinin sâir Dâru'l-fünûn müdâvimleri gibi diğer fakültelere de geçebilmeleri, 3- İlâhiyât müdâvimlerinin istikbâllerinin te'mîni. Talebe-i ulûm bu istirhâmları kabûl edilmediği takdîrde Fakülte derslerine devâm edemeyeceklerini de taht-ı karâra almışlardır.

Talebe-i ulûmun Dâru'l-fünûn Emâneti'ne ve İlâhiyât Fakültesi Riyâseti'ne takdîm ettikleri istid'ânın elimize geçen bir sûretini aynen derc ediyoruz:

"Ma'rûzâtımızdır,

Fakültemiz müdâvimlerinin iâşesi hakkında gerek Fakültemiz Riyâseti'ne ve gerek muhtelif makāmâta altı defa vukū' bulan mürâcaatımıza müsbet veya menfî hiçbir cevâb verilmedi. Fakültemiz müdâvimlerine diğer fakültelere nakil hakkının verilmesi hakkında Emânet ve Riyâset-i celîleye verdiğimiz istid'âlar reddedildi. Diğer fakülte müdâvimlerinin âtîsi te'mîn edildiği hâlde Fakültemiz me'zûnîni hakkında hiçbir şey düşünülmedi ve tesbît edilmedi.

Ekserîmiz milletin fakīr zümresine mensûbuz. Genç ve kıymetdâr hayatımızın on beş senelik mahsûl-i mesâîsi, kānûnî bir hakk-ı sarîhimiz olan ve bugün kat' edilen bir ekmek kırıntısına fedâ ediliyor. Tahsîlini isti'dâdlarına muvâfık olarak ikmâl için serbest irfân ocağının diğer şuabâtına geçmek isteyenlerimiz kuyûdât-ı nâ-lâyıkanın kurbânı oluyor. Hiçbir genç hayât-ı kıymetdârının uzun senelerini bir fakültenin devâmı nâmına heder etmemiş ve bir endîşennin esîri olmak için memleketimizin uzak yerlerinden buraya kadar koşup gelmemiştir. Millet vekîllerinin kabûlüne iktirân eden bir bütçede muhassas iâşemiz verilmiyor. Edebiyât Fakültesi'yle her husûsta müsâvî olan Fakültemiz müdâvimlerine Dâru'l-fünûn'un şuabât-ı sâiresi ve Dâru'l-Muallimîn-i Âliyye gibi yüksek mekteplerin kapıları mesdûd kalıyor; nakil gibi bir hakk-ı sarîhımız nez' ediliyor. Binâenaleyh yüzlerce evlâd-ı vatanın mukadderât-ı istikbâliyyesi mülâhazât-ı gayr-i vâridenin kurbânı olurken bu elîm vaz'iyet karşısında sükût edemeyeceğiz. İâşemizin te'mînini istiyoruz, cevâb yok. Diğer fakültelere geçmek isteyenlere hakk-ı nakil yok… Müdâvimlerin âtîsi hakkında bir ümîd yok.

İşte bu bir sürü yokluk netîcesi bir varlık çıkıyor ki o da fakīr ve mağdûr talebeyi terk-i tahsîle da'vettir.

İlgā-yı medârisin imhâ-yı talebe için olmadığını zannediyoruz. Mukadderâtımıza hâkim olanlar sarîh hukūkumuzu teslîm etmezlerse duyacakları azâb yalnız vicdânî olmayacak, Fakülte'yi de doğmadan mezâr-ı ademe sürükleyeceklerdir.

Hülâsa 16 Eylül 340 târîhli Salı günü ba'de'z-zevâl sâat ikide vukū' bulan fevkalâde ictimâımızda takarrur eden esâsât şunlardır:

1- İâşemizin te'mîni 2- Fakültemizle münâsebetdâr diğer fakültelere nakil hakkının verilmesi 3- Müdâvimlerin âtîsinin te'mîni. Husûsât-ı mezkûrenin kabûl ve halline kadar Fakültemizin hîn-i küşâdında derslere devâm edemeyeceğimizi talebe mîsâkında müttefikan tesbît ve kabûl ettik.

Ma'rûzât-ı vâkıamızın kabûlünü memleketin irfânı nâmına istid'â ve istirhâm eyleriz efendim."

HÜVİYETSİZ ZİHNİYETLER !

Amerika ve Avrupa'nın birçok yerlerinde bizim memleketimize "garîbeler memleketi" nâmı veriliyormuş. Garîbeler de dînî akīdelerden ibâretmiş. Bu memleket hakīkat garîbeler memleketidir. Fakat garîbeleri dînî sâhada değil, ictimâî sâhada aramak hakīkate daha muvâfıktır. Başka her şeyi anlamak imkânı vardır. Yalnız kimsenin meslek-i ictimâî ve siyâsîsini anlamak imkânı yoktur. Herkes bir zihniyetin esîridir. Fakat o zihniyetin hüviyetini ta'yîn etmek kimsenin kudreti dâhilinde değildir. Çünkü hiçbir zihniyette muayyan bir istikāmet görülemez. Bugün bir şekilde tecellî eden **[300]** bir zihniyeti yarın başka şekilde münkeşif görürsünüz. Bugün bir şeye kara diyen kimse, yarın ona ak der. Bir zamanda medhettiği kimseyi diğer zamanda zemmeder. Gıyâbında dostluk göstermediği bir adama huzûrunda en sâdık bir dost kesilir. Nazarında bugün hakīkat olan bir hâl yarın hurâfe olur. Hurâfe olduğunu bildiği bir fikre hatır için hakīkat demekten çekinmez. Bizim nazarımızda tebeddül etmeyecek hiçbir hakīkat yoktur. Hakīkat bizim telâkkīyâtımıza, hissiyâtımıza, zihniyetimize, menfaatimize göre daima değişir. Bir şey bizim hissiyâtımıza, temâyülâtımıza muvâfık ise hakīkattir, değilse bâtıldır. Fikrimize, arzûmuza uygun ise fazîlettir, değilse rezîlettir. Bizim keyfimize göre söz söylerse hakîm ve âdildir, değilse câhildir. Nefsimizin temâyülâtına mugāyir hâl ve hareketlerde bulunursa delidir, eski kafalıdır. Bizim çılgınlıklarımızı tahsîn ederse, alkışlarsa münevverdir, akıllıdır. Hâsılı ictimâî zihniyetlerimizin hüviyeti kat'iyyen ma'lûm ve müteayyin değildir. Bir hâdise, nazarımızda daima iyiliğini muhâfaza edebilmek için

daima bizim arzûmuza göre cereyân etmelidir. Bir kimse kendisini bize mütefekkir tanıttırabilmek için daima bizim gibi düşünmelidir. Bizim gibi düşünmezse derhâl cinnetine hükmederiz.

Kalemimizi bu cerîhamıza temâs ettirmemizin sebebi mugāyir-i ahlâk neşriyâtı men' etmek üzere Cem'iyet-i Akvâm tarafından hükûmetimize vukū' bulan mürâcaatın bıraktığı ma'kûs te'sîrâttır. Avrupa seyyiât-ı ictimâiyyesini çılgıncasına taklîd etmemizden kısmen memnûn oluyorduk. Memnûniyetimizin sâikı şu tarz-ı mülâhaza idi: Avrupa bir gün ahlâksızlığın çıkmaz bir yol olduğunu ve hattâ mühlik bir musîbet bulunduğunu anlayacak ve mutlakā fazîlet-i ahlâkıyye yolunu tutmak mecbûriyetinde kalacaktır. Mâdem ki biz Avrupa'yı taklîd ediyoruz ve bir peyk gibi onun mihver-i harekâtı etrâfında dolaşıp duruyoruz, onunla berâber biz de fazîlet-i ahlâkıyye yolunu tutmuş oluruz. Heyhât ki çok aldanmışız. Avrupa'yı taklîd edişimiz rezâil-i ahlâkıyyede, seyyiât-ı ictimâiyyede ber-devâm olmasıyla mukayyedmiş! Avrupa fazîlet-i ahlâkıyye yoluna girince derhâl kıymetini, ehemmiyetini zâyi' etti. Bize pîşvâ olmak mevkiinden düştü. Sütten kesilen behâim yavrularının anaları arkalarından ayrılmaları gibi biz de seyyiât-ı ahlâkıyye ve rezâil-i ictimâiyyeden tecerrüd ve tebâüd etmeye çalışan Avrupalıdan yüzçevirmek yolunu tuttuk.

Bu yolda yürümek işâretini ilk defa bir akşam gazetesi verdi. Dâru'l-Hikme ile Cem'iyet-i Akvâm'ı yan yana getiren makāle sâhibi Cem'iyet-i müşârun-ileyhânın mürâcaat-ı vâkıasını Dâru'l-Hikme'nin vaktiyle ara sıra neşretmiş bulunduğu dînî ve ahlâkī beyânnâmelere benzetiyordu. Bu teşbîh bit-tabi' ne Cem'iyet-i Akvâm'ın ne de Dâru'l-Hikme'nin lehinde değildir. Her ikisini de köhne bir zihniyet olmak üzere teşbîh ediyor ve her ikisine karşı isyânkâr bir vaz'iyet-i mütehakkimâne almış bulunuyordu. Şimdi şu zihniyete bakınız, dün Avrupa'nın bir ferdine bile perestiş edilirken bugün bütün cihânı temsîl eden akvâm da Dâru'l-Hikme gibi dûçâr-ı gazab ve ıkāb oluyor. Dâru'l-hikme'nin lisân-ı dînî ile hitâb etmesinin laik fikirlerde bir tûfân-ı muâhaze tevlîd eylemesini tabiî bir hâl telâkkī edebiliriz. Fakat Cem'iyet-i Akvâm'ın insaniyyet nâmına vukū' bulan mürâcaatının da aynı tûfânı koparmış olmasına karşı ne vaz'iyet alacağımızı ta'yîn edemiyoruz. Laikliğin diyânete dost olmadığını bilir idik. Lâkin laikler miyânında insaniyyeti de tanımayacaklar bulunacağını bilmiyor idik. Muhterem insaniyyet veyahud zavallı insaniyyet; sen böyle ferdleri de dâire-i ünvânın dâhilinde bulunduruyormuşsun da haberimiz bile yokmuş!. İnsan her şeye düşman olabilir fakat kendi insaniyyetine de düşman olabileceğini hatırımıza getirmez idik. Demek ki huzûzât-ı nefsâniyyeden başka şeye perestiş etmeyen, ihtirâm göstermeyen insaniyyet ferdleri de varmış!. Biraz hayâ yâhû, biraz hayâ!..

Diyânete karşı tuğyân, insaniyyete karşı isyân eden ferdlerden hayâ beklememizi sâf-derûnluk telâkkī edenler olursa, bu haklarını teslîm etmek mecbûriyetindeyiz. Diyânete düşman, insaniyyete düşman olan lâ-dînî, lâinsanî kimselerin gazete neşretmelerindeki maksad acaba ne olabilir? Şübhesiz para kazanmak ve kazanılan paralara da mahall-i sarf olacak behîmî bir hürriyet-i ictimâiyye zemîni hâzırlamak!... Bunların yazılarına, hatlarına??? dikkat ederseniz kuyûdât-ı ahlâkıyye aleyhine köpürmelerinin sebebini kolayca anlarsınız. Yan yana çıplak erkek kadın resimleri neşrederler. Deniz hammâmlarında yine çırılçıplak olarak kadın ve erkeklerin yekdiğerleriyle ne gibi rezâletler yaptıklarını gazete sütûnlarında tasvîr ederek o gibi hâllerden, öyle âlemlerden haberdâr olmayan genç kız ve erkekleri de o hayata sevk etmeye çalışırlar. Yine danslardaki, müsâmerelerdeki kadın ve erkek rezâletlerini meydân-ı aleniyyete dökerek ahlâk-ı umûmiyyeyi ifsâda uğraşırlar. Meyhâne sefâhetlerini, fuhuşhâne sefâletlerini temsîl ve tasvîr etmek sûretiyle gazetelerine kāri' bulmaya vesîle yaparlar. Öpüşlerini, bel sıkışlarını sermâye-i makāle ittihâz ederler. Bunların nazarında hayatta her şey paradan, huzûzât-ı nefsâniyyeden ibârettir. Hayâ, edeb, iffet, fazîlet gibi kelimeler ma'nâsız, mühmel lafızlardır!.

Bu kıbtî medeniyetlerine, bu behîmiyet âlemlerine müdâhale edenler onların en menfûr düşmanlarıdır. Onlara edebden, hayâdan bahsedenler, ister Amerikalı, ister Avrupalı, ister Asyalı, ister Afrikalı olsun mürteci'dir, eski kafalıdır, mutaassıbdır, kara kuvvettir, softadır, kurûn-ı vüstâ bekāyâsıdır!. Fakat kendi zihniyetlerinin hüviyetlerini kendileri bile ta'yîn edemezler!..

⁂

[301]

Bulgaristan'da Dîne Rücû' Hareketleri

Filibe'den *Son Telgraf* gazetesine çekilen bir telgrafa göre, İstanbuliski Kabinesi zamanında takvîmlerden hazf edilen dînî bayramlar hükûmet-i hâzıra tarafından ihyâ edildikten mâadâ en küçük bir vesîle ile yapılan millî bayramlara kilisenin de iştirâki te'mîn olunmaktadır. Hükûmet altın kubbeli Aleksandr Nevski Kilisesi'nin merâsim-i takdîsiyye ve küşâdiyyesi şerefine pek mutantan şenlikler tertîb etmektedir. Üç gün üç geceden beri Sofya, taşradan gelmiş birçok dindarlar, papaslar ve cenerallerin iştirâkiyle yapılan ihtifâllerle çalkalanmaktadır.

Mukaddemâ dîne karşı vukū' bulan müfrit hareketler yüzünden Bulgaristan'da din za'fa uğradı; onun arkasından komünizm fikirleri, Bolşevik hareketleri meydân aldı. Bu her yerde böyledir ve böyle olacaktır. Komünizme karşı ancak din bir sedd-i mukāvemet teşkîl edebilir. Din hisleri zevâle yüz tuttuktan sonra komünizmi hiçbir şeyler tevkîf edemez. Bulgaristan bu tecrübeyi yaptı. Komünistlerin memleketi alt üst etmek için taraf taraf teşkîlâtlar, kıtâller tertîb ettiğini ve Bulgaristan'ın büsbütün yağmâ ve anarşiye ma'rûz kalacağını gören hükûmet şimdi halkın dînî hislerini takviye edecek esbâba tevessül ediyor. Fakat acaba geç kalmadılar mı?

Bunlar aklı başında milletler için ne ibretli levhalardır!

⁂

Hür Fikir Hakkında İsmet Paşa'nın Beyânâtı Doğru mudur?

İzmit'te çıkan *Hür Fikir* gazetesinin dîn-i mübîn-i İslâm'a, bizzat Kur'ân'a ve Peygamber'e karşı tahkīr ve tezyîflerini geçen nüshamızda derc etmiştik. Ondan sonra çıkan nüshasında o hakāret ve tezyîflerde bulunan mütecâviz, Ankara'daki mülâkātlarını neşrediyor; "Makāmât-ı âliyyeyi ihrâz etmiş eski dostlarını ziyâret ve kendilerine arz-ı hürmet etmekle berâber ilhâm almak" maksadıyla Ankara'ya gittiğini söyledikten sonra Başvekîl İsmet Paşa hazretleriyle mülâkātını yazıyor. İsmet Paşa ile "samîmî kucaklaşmış ve öpüşmüş". Huzûrundan ayrılırken de İsmet Paşa'nın kendisine söylediği sözler şunlarmış:

"*Hür Fikir*'in mücâhedesini takdîr ediyorum. Tuttuğunuz yolda azim ile yürüyünüz."

İsmet Paşa eğer böyle söylediyse demek *Hür Fikir*'in tuttuğu yol kendisine yanlış anlatılmıştır. Yoksa devletin resmî dîni olan dîn-i mübîn-i İslâm'a bizzat Kur'ân ve Peygamber'e tahkīr ve tezyîflerde bulunan bir mütecâvizin, bir mücrimin tuttuğu dalâlet ve idlâl yolunu İsmet Paşa elbette tasvîb etmez.

Mukaddesât düşmanı bu mütecâviz, "muhâmîlerin boynundaki yular"dan bahsettiğini Adliye Vekîli'ne isnâd eyledi de Adliye Vekîli şiddetle bunu tekzîb etti. Ümîd ederiz ki İsmet Paşa hazretleri de kendisine isnâd olunan "takdîr ve tasvîb"i tekzîb ederler.

Haber aldığımıza göre İzmit Müddeî-i Umûmîliği dîn-i mübîn-i İslâm'a, bizzat Kur'ân ve Peygamber'e karşı tahkīr ve tezyîfte bulunan *Hür Fikir* gazetesi sâhib ve müessisi Kılıç-zâde Hakkī Bey hakkında ikāme-i da'vâda bulunmuştur.

⁂

Devletimiz "Laik – Lâ-dînî" midir?

Diyârbekir Meb'ûsu Ziyâ Gökalp Bey *Cumhûriyet* gazetesinde yazdığı bir makālede "aldanmışlar gecesi"nden bahsediyor. Birkaç misâl îrâd ettikten sonra bize nakl-i kelâm ile diyor ki:

"Aynı tecrübeyi Türkler de yaptılar. Büyük askerî ve siyâsî zaferleri müteâkıb toplanan bir parlamento, galeyânlı bir ictimâında, bundan sonra devletin cumhûriyet ve laik devlet olduğunu i'lân etti. Bu karâra ulemâ ve meşâyihten olan meb'ûslar da iştirâk ettiler.

"Târîh tedkīk olununca görülüyor ki büyük müceddidler, halka kabûl ettirdikleri büyük inkılâbları vücûda getirmek için en buhrânlı dakīkaları intihâb ederler. Bunlar sükûn zamanında, aslâ kabûl ettiremeyecekleri teceddüdleri bu büyük buhrân hengâmelerinde kolayca kabûl ettirebilirler."

Diğer husûslara diyecek yok. Fakat devletin laik olduğu hakkındaki i'lândan biz haberdâr değiliz. Teşkîlât-ı Esâsiyye'nin ilk maddesinde "devletin resmî dîni dîn-i İslâm olduğu" ve diğer bir maddesinde de "Büyük Millet Meclisi'nin ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini deruhde ettiği" musarrah olduğu hâlde laikliğin i'lânı ne demek oluyor? Vâkıâ Umûr-ı Şer'iyye ve Evkāf Vekâleti, Müdîriyet-i Umûmiyye hâline kalb edildi, fakat Şer'iye ve Evkāf Vekîlinin salâhiyet ve mes'ûliyeti Başvekîle intikāl etti, kuvve-i icrâiyye umûr-ı şer'iyye ve evkāftan dolayı Meclis'e karşı yine mes'ûldür.

Diyânet Reisi cemâat-i İslâmiyye tarafından intihâb olunsaydı ve müslümanların umûr-ı dîniyyeleri hakkında hükûmetin hiçbir alâkası olmasaydı o vakit laiklik oldu denebilirdi. Bugün umûr ve mesâlih-i dîniyyenin yolunda cereyân edip etmediğinden dolayı Meclis'e ve millete karşı mes'ûl olan hükûmettir. Evet Diyânet Reisi'nin de mes'ûliyeti var. Fakat o yalnız ma'nevî bir mes'ûliyettir. Asıl mes'ûliyet-i siyâsiyye ve maddiyye hükûmete âiddir. O hâlde laiklik hükûmetin neresindedir?

Bazı ricâl-i hükûmetin de ara sıra laiklikten bahsettikleri görülüyor. Kim bahsederse etsin, Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'na göre böyle şey yoktur. Böyle söyleyenler "Ben demek devlet demektir" demek istiyorlar ise ona diyecek yok! Meb'ûsların Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nu çocuk oyuncağı addetmeleri ne garîbdir !

⁂

[302] Şehremîni'nin Samîmiyeti ve Riyâsızlığı

Geçen hafta Şehremîni "İstanbul'u bir sefâhet şehri hâline sokacağım." demişti. Bu hafta da Fâtih-Edirne-[kapısı] tramvay hattından bahsederken "Bu câddeye te-

sâdüf eden medreseleri yıktırıyoruz" diyor. Maârif Vekîli medreselerin teşkîlâtlarını, mevcûdiyetlerini ilgā etti; Şehremîni de i'mâr-ı memleket nâmına binâlarını yıktırıyor. Yıkılan medrese binâları diğer mahallerde inşâ edilecekse o vakit zarûret icâbâtı olarak bu hedmi ma'zûr görmek lâzım gelir. Nitekim vaktiyle Bursa'da caddeye tesâdüf eden medrese hakkında böyle yapılmıştı: Bir taraftan medresenin duvarları indikçe diğer taraftan daha güzel bir mahalde yeni medresenin duvarları yükseliyordu. Bunun temelleri sökülürken ötekinin damları kuruluyordu. O zaman herkes zarûret icâbâtını takdîr etmiş, hüsn-i niyyetin pek nâdir olan tecellîsini görmüştü.

Bu halk ne söz anlamayacak, zarûretin icâbâtını takdîr etmeyecek kadar kalın kafalıdır; ne de yapılan işlerin iç yüzlerinin farkına varmayacak kadar aptaldır. Zarûreti de anlar, maksad-ı mahsûsu da teferrüs eder. Her yıkılan şey yerine daha iyisi konmak üzere yıkılır. Fakat maatteessüf yıkılanların yerine hiçbir şey konmuyor. Nice zamanlardan beridir ki bu düstûr-ı tahrîbât hem maddî, hem ma'nevî sâhada icrâ-yı ahkâm edip duruyor. Ne garîbdir ki bütün tahrîbât hep i'mâr ve ıslâh nâmı altında yapılıyor. Şimdiye kadar yalnız bir zât çıktı ki hakîkati olduğu gibi söylemek merdliğini gösterdi: Muhterem Şehremînimiz maksad-ı hakîkīyi hiç gizlemeye lüzûm görmeyerek gāyet samîmî bir lisânla "Ben İstanbul şehrini bir sefâhet şehri hâline sokacağım." dedi. Gördünüz mü samîmiyet ve riyâsızlık nasıl olur? Âferîn Şehremînî'ne! Ekmek Amerika'dan geliyor, melbûsât da Avrupa'dan. Şu hâlde bize düşen vazîfe de yiyip içerek, giyinip süslenerek sefâhet etmekten başka ne olur?

Şehremînî Bey hakîkati olduğu gibi söylediği için şâyân-ı takdîrdir. Herkes böyle samîmî ve riyâsız olsa ne kadar iyi olacak! O vakit bütün i'mârât ve ıslâhâtın sâik-ı aslîsi herkesin nazarında teayyün etmiş olur.

Şehremînî Bey ıslâhâtın umde-i esâsiyyesini şu sûretle îzâh ediyor:

"İstanbul mükemmel oteller, gazinolar, oyun ve eğlence mahalleri, hattâ kumarhâneler, zevk ve sefâhet vâsıtaları te'sîs etmeye mecbûrdur. Öyle ki şehrimize ayak basacak her ecnebî şehrimizde uzun müddet kalmak istemelidir. Şehir bu gibi vesâit ile mücehhez olduğu takdîrde her sene yüz binlerce erbâb-ı zevk ve sefâhetin konacağı ve milyonlarca para getireceği şübhesizdir."

Demek ki işimiz kumarhâneciliğe, zevk ve sefâhet vâsıtalığına kaldı! Acaba Şehremînî söylediği sözlerin ma'nâlarını idrâk ediyor mu, yoksa sayıklıyor mu? Vâlîsi serhoşluk yüzünden az kaldı memleketi kana boyayacaktı. Şehremînî de kumarhâneler, eğlence yerleri, zevk ve sefâhet vâsıtaları te'sîsine kalkışırsa iş tamâmdır! Anlaşılan bunlar da asrîliğin muktezâsıdır!

⁂

Müslümanların Câmi'leri de Yıkılıyor !

Tevhîd-i Efkâr refikimizin Bulgaristan muhâbir-i mahsûsu yazıyor:

"Bulgarlık, hemen hemen münevveri bulunmayan harâb müslüman memleketlerinde istediğini yapıyor. Burada (Ziştovi'de) iki gün kaldım.. Fakat keşki uğramayaydım. Bu harâbî ve bu sefâletten fazla bir müslüman rûhunu inciten ve bütün bu memleket Türklüğünü kim bilir kaçıncı defa olmak üzere bir kere daha ma'nen öldüren elîm ve hazîn bir mes'ele daha var: Kasabanın tam ortasında bulunan 'Sâataltı Câmi'-i Şerîfi' bu kere mahalli Askerî Kumandanının emriyle yıkılmaya başlanmış. müslüman ahâli, her ne kadar evvelce depo hâline konulan bu müslüman ma'bedini kurtarmak için makām-ı âidi nezdinde teşebbüsâtta bulunmuş ve Nezâret'ten yıkılmaması için emir getirmeye muvaffak olmuş ise de mezkûr Askerî Kumandanı 'kışlada yapılacak bir binâya taş iktizâ ettiği için' sözünde ısrâr etmiş ve hiç kimseyi dinlemeden bir müfreze-i askeriyye göndererek bu öksüz ve garîb ellerde, dedelerimizin yâdigârı olan o bedbaht müslüman ma'bedini yıktırmaya başlatmış. 'Sâataltı' Câmi'-i Şerîfi'nin karşısındaki bir bayırda bir salkım ağacı dibinde size şu satırları yazarken bir kere sâhillerinde süvârîlerimizin cirit oynadıkları ve atlarını suladıkları koca ve târîhî Tuna'ya bir kere de Bulgar neferinin indirdiği insâfsız kazma darbesinden acı acı uğultularla yıkılan zavallı müslüman ma'bedinin manzara-i dilhûnuna baktım.. Şimdi Tuna'nın mechûl ve uzak ufuklarında güneş kızıl bir dünya içine kavuşuyor.. Kanat geren karanlık gece içinde bir zamanlar minâresinden Ezân-ı Muhammedî sadâları yükselen öksüz ma'bede indirilen kazma darbeleri ise kulaklarımı tırmalıyor.. "

⁂

Asrî Kadınlar Dümensiz Tekneye Döndü

Kadınların asrîleşmesi için en çok bağıranlardan *Akşam* gazetesi şimdi diyor ki:

"Rûhunu ihmâl edip zekâsına güvendiği günden beri hanım, coşkun bir denizde dümensiz bir tekneye dönmüştür. Şimdi hanım vâhî, harîs, zevâhire düşkün bir mahlûktur. Zengin ve kibâr tabakaya mensûb olduğunu âleme göstermek için ne yapacağını bilmiyor. Bütün gurûru fakīre, zaîfe karşıdır. Zenginin ne cinsini, ne vatanını, ne servetinin menbaını soruyor. Bazı alafranga

eğlencelere ibtilâsı terbiyede bir inkılâb eseri değildir. Zengin, kibâr işidir, diye ata biniyor, raks ediyor, tenis oynuyor, sinemaya gidiyor, 'çay' veriyor. Zekâsının yeni inkişâfından beri artık ne okumayı, ne yazmayı, ne konuşmayı, ne oturmayı, ne gülmeyi biliyor. Muâşeretten bî-haberdir.

[303] Asrî hanımın tekâmülü veya inkılâbı, kadın zekâsına inanmayanlara hak vermekten başka bir şeye yaramamıştır."

Zavallı kadınları bu hâle getirdikten sonra şimdi tezyîf etmek ne kadar garîbdir! Bu da asrîlik muktezâsı olsa gerek!...

ÂLEM-i İSLÂM'DAKİ HAREKETLER

Fas:

Yirmi milyonluk koca İspanya ile Rîf kahramanları arasında vukū' bulmakta olan mücâdele nihâyet bütün mevcûdiyetleri birkaç yüz bin kişiden ibâret olan Rîf mücâhidlerinin İspanyol şevket ve azametine kahhâr darbeler indiren muvaffakıyetleriyle kat'î bir safhaya girmiştir. İspanyolların bu muazzam muvaffakıyetler karşısında Rîfistan'ı tahliye etmeyi düşünmek mecbûriyetinde kaldıkları anlaşılmaya başlamış ve binâenaleyh bütün Avrupa devletleri bu harekâtın netâyiciyle alâkadâr olmak mecbûriyetinde kalmışlardır.

Avrupa devletlerinin en çok düşündükleri nokta Rîf kahramanlarının ihrâz ettikleri muvaffakıyâtın bütün Fas'ta umûmî bir kıyâm ihzâr etmesi ve bi'n-netîce bütün Fas ahâlisinin her türlü himâyeden kurtulmak ve istiklâllerine nâil olmak için cidâl etmeleridir. Böyle bir hareket Fransa, İngiltere gibi devletleri alâkadâr edeceğinden buna karşı birtakım tedâbîr ittihâz etmek icâb etmekte, hattâ lede'l-îcâb İspanya yerine diğer bir devletin Rîfistan'a musallat edilmesi ihtimâli de düşünülmekte imiş!

Esâsen birkaç yüz bin kişiden müteşekkil olan Rîfistan ahâlisinin kadınlarıyla, çocuklarıyla, gençleriyle düşmanları def' ve imhâ için ihtiyâr ettikleri nihâyetsiz fedâkârlıklardan sonra zafere erişecekleri ve gāsıbları memleketlerinden def' edecekleri sırada Avrupa devletlerinin hakk-ı hayâtlarını kanlarıyla müdâfaa ve sıyânet etmiş olan bu müslümanların istiklâllerini tanıyacakları yerde bilakis Rîfistan'a diğer gāsıblar taslît etmeyi düşünmeleri garb medeniyetinin insâfsızlığına, garb medeniyetinin gasb ve yağmâ esâsına müstenid olduğuna yeni bir delîldir. Maamâfih biz kāniiz ki garb devletleri müslümanları daha fazla tazyîke uğraştıkça yeni yeni muvaffakıyetler ihrâz ederek İslâm âlemini tezlîl edecek-lerine bedel yeni yeni hüsrânlara uğrayarak ric'at edeceklerdir.

Bugün muhakkak olan netîce Rîf kahramanlarının İspanya gibi kendi mevcûdiyetleriyle gayr-i kābil-i kıyâs bir derecede büyük bir mevcûdiyeti sarsmış, onu felâket ve zillete dûçâr etmiş olmalarıdır. Bu safhayı müteâkıb İspanya'nın meydân-ı harbi zelîlâne bir sûrette terke mecbûr kalacağı ihtimâli ise yine Avrupa mehâfilinden sızmaktadır. İspanya'nın vâsi' bir mikyâsta yeni harekât-ı taarruzıyyeye teşebbüs etmesine imkân tasavvur olunmadığı noktasında icmâ' vardır. Demek ki Rîf kahramanlarının mücâhedesi netîcesinde İspanya'nın haybet ve hüsrâna dûçâr olduğu ve bundan böyle de hiçbir muvaffakıyete destres olamayacağı herkesin taht-ı tasdîkindedir.

Bu netîce karşısında her müslümanın mes'ûd olması imkânsızdır.

Ümîd ederiz ki Rîf mücâhidleri şimâlî Afrika'nın halâsı husûsunda en kuvvetli âmil olurlar, Şimâlî Afrika akvâm-ı İslâmiyyesi Rîfistan'ın gösterdiği misâle ıktidâ ederek hakk-ı hayâtlarını kazanırlar.

Mısır ve Sûdân:

Son günlerde Mısır ve Sûdân mesâili azîm bir ehemmiyet kesbetti. İngilizler öteden beri Sûdân'ı terk etmeyeceklerini, çünkü Sûdân halkının kendilerinden ve idârelerinden ziyâdesiyle memnûn olduğunu söyleyip duruyorlardı. Sûdân ahâlî-i İslâmiyyesi bütün bu kuru iddiâları tekzîb etmekte gecikmediler. Son günlerde Sûdân'da vukū' bulan hâdisât İngilizlerin ileri sürdükleri iddiâların esâssız olduğunu bütün dünyâya isbât etti. Sûdânlılar, "Beyaz Bayrak" Cem'iyeti nâmını taşıyan ve kendilerini temsîl eden bir teşkîlât ile ortaya çıkarak İngiliz idâresinin fezâyıhını i'lân ettiler. İngiliz idâresinde yaşamayı bir zül telâkkī ettiklerini beyân eylediler. Ancak Mısır'la birleşerek idâme-i hayât etmek istediklerini söylediler. Diğer taraftan Sûdân'ın Mekteb-i Harbiyye talebesi, Sûdân'da çalışan Mısırlı askerler, Sûdân'ın muhtelif şehirlerinde yerli ahâli İngiliz hükûmeti aleyhinde tezâhürâtta bulunarak bu hissiyâtı te'yîd ettiler. Bu hâdisât Sûdân mes'elesi ile Mısır'ın istiklâline âid mesâili müzâkere etmek üzere Avrupa'ya giden Mısır Başvekîli'nin da'vâsını te'yîd ettiği hâlde İngilizler Mısır Başvekîli'nin bu fırsattan istifâde etmemesini te'mîn için müzâkerâtı geciktirdikçe geciktirdiler. Bi'n-netîce Mısır Başvekîli müzâkerâtın icrâsından vazgeçmeye mecbûr oldu ve bu sûretle Mısır ve Sûdân mesâili tekrâr muallakta kaldı.

İngilizlerin Mısır ve Sûdân mesâilini bu sûretle ta'lîk etmelerinin netîcesi Mısır işlerinin teşevvüş ve tezebzü-

be uğraması, Mısır'da ihtilâl cereyânlarının kesb-i kuvvet etmesini mûcib olacaktır.

Hicâz:

Mekke-i Mükerreme civârında da bütün İslâm âlemini tehyîc edecek mühim hâdiselerin vukūa gelmekte olduğunu telgraflar bildiriyor. Dört bin kişilik bir Vehhâbî kuvveti Tâif'i işgāl ederek Mekke-i Mükerreme üzerine doğru ilerliyor.

Harb-i umûmînin en mühim devresinde Türklere hıyânet ederek İngilizlerin tarafına geçen ve bilâhare İngiliz himâyesinde bir hükûmet kuran ve son zamanlarda Hilâfet'e tesâhub eden Şerîf Hüseyin bugün cezâyı sezâsını bulmak üzeredir. Fakat onunla berâber makāmât-ı mübâreke de taht-ı tehdîdde bulunuyor.

Vehhâbîlerin ma'lûm olan akīdeleri mûcebince vaktiyle yaptıkları gibi gerek Hazret-i Peygamber Efendimiz'in Ravza-i Mutahharalarını ve gerek diğer ashâb-ı kirâmın makābirini tahrîb etmeleri tehlikesi vardır. Bu sebeble bütün âlem-i İslâm bu hâdiseyi pek büyük bir ehemmiyet ve alâka ile ta'kīb etmektedir. Türkler Haremeyn-i Şerîfeyn'in hâdimi bulunduğu zamanlar makāmât-ı mübârekenin müdâfaası için de hayatlarını fedâ etmekten çekinmezlerdi. Fakat şimdi Müslümanlığın müdâfii olan Türklere isyân ve hıyânet ederek İngiliz himâyesine sığınan yalancı hükümdâr ve kukla halîfe Hüseyin Vehhâbî ordularına karşı ne yapacak? İngiliz dostu kendisini himâye edecek mi? İbni Suûd'u İngilizlerin tahrîk etmediği ne ma'lûm? Bütün Arabistan'ın İngilizler ile Fransa arasında taksîmini, Filistin'de Yahudi yurdu te'sîsini, hattâ bizzat Hicâz'ın da zımnen İngiliz himâyesi altında yaşamasını istihdâf eden muâhedeyi Hüseyin'in imzâdan istinkâf etmesi üzerine İngilizlerin Vehhâbîleri Hüseyin'e karşı sevk etmeleri çok muhtemeldir. İngilizler İslâm'a şurada burada mühim mühim darbeler indirdikten sonra şimdi de veche-i taarruzlarını Ravza-i Mutahhara'ya karşı çevirdiler. Ne garîbdir ki düşmanlar her yerde İslâmiyet'i yine müslümanların elleriyle yıktırıyorlar.

Fil-hakīka İslâmiyet mühim buhrânlar, mühim tehlikeler geçiriyor. İslâm'ın mukadderâtı hakkında bütün İslâm âleminde büyük bir endîşe ve ızdırâb hissediliyor. Lâkin her şeyde bir **[304]** hikmet-i ilâhiyye vardır. Müslümanların hak yolunda cihâdı terk ederek dalâlet yollarına sapmaları, îmânlarını menfaatleri mukābilinde satılığa çıkarmaları, sıdk u hulûs yerine nifâk ve riyâya sarılmaları yüzünden başlarına her türlü belâlar, felâketler, musallat oluyor. Allah dînini tezlîl etmeyecektir. Bütün husamâ-yı dînin gayz ve kînlerine rağmen onu yükseltecek, [1](وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ) olduğunu gösterecektir. Vâkıâ arada birtakım hâdisât-ı fevkalâde zuhûra geliyor ve gelecektir. Fakat bunlar hep birer şe'n-i ilâhîdir. Allah kendisine arka çeviren, nifâk ve riyâ ile ömürlerini geçirmek isteyen müslümanları te'dîb ediyor. Müslümanlar ya akıllarını başlarına toplayarak, nifâk ve riyâyı terk ederek dînlerine sıdk u hulûs üzere sarılacaklar yahud başları felâketten felâkete, rûhları ızdırâbdan ızdırâba çarpıp duracaktır.

⁂

Son dakīkaya kadar alınan ma'lûmâta nazaran Tâif'in Vehhâbîler tarafından işgāli bir emr-i vâki'dir. Mekke'den sızan ma'lûmâta göre Vehhâbîler Tâif'i yalnız işgāl ile kalmamışlar umûm ahâliyi kılıçtan geçirmek istemişler, birçok insanların kanını dökmüşlerdir. Ez-cümle Abdullâh bin Abbâs hazretlerinin merkadini Vehhâbîlerin tahrîb ettikleri haber verilmektedir. Vehhâbîlerin Mekke'ye müteveccihen hareketlerine dâir haberler henüz teeyyüd etmemiştir.

İngiliz gazetelerinin verdiği ma'lûmâta bakılırsa bu sefer İngilizler Şerîf Hüseyin'i himâye ve müdâfaa etmeyeceklerdir. Hattâ Şerîf Hüseyin İngilizlere ilticâ edecek bile olsa kendisine bir iyilikte bulunulmayacağı anlaşılıyor. Demek ki İngilizlerle Şerif Hüseyin'in arası çok açılmış bulunuyor. İki İngiliz gazetesinin verdiği ma'lûmâta göre İngiliz donanması ve bir Fransız kruvazörü Cidde'ye müteveccihen hareket etmiştir. Bu sefâin-i harbiyyenin hedefi İngiliz, Fransız menâfiini müdâfaa etmekmiş!

Şimdilik Hicâz ahvâli bu merkezdedir. Şerîf Hüseyin'in krallık, sultânlık ve daha birtakım şahsî ihtirâslar peşinde koşması yüzündendir ki Beytullâh'ı ve Ravza-i Peygamberî'yi ihtivâ eden arâzî-i mukaddese bugün bütün ehl-i İslâm'ı müteessir edecek, kan ağlatacak felâketlere dûçâr oluyor. Şerîf Hüseyin ile oğulları ecnebîlere âlet olmasalar, İngiliz hırsına, İngiliz âmâline para mukābilinde hizmet etmeseler arâzî-i mukaddesenin masûniyeti hiçbir vakit haleldâr olmazdı. Zâlimlerin her hâlde cezâlarını bulacakları muhakkaktır. Makāmât-ı mübâreke-i İslâmiyyeyi ise Cenâb-ı Hak elbette himâye edecektir.

*
* *

Hindular ve Müslümanlar Arasında Münâzaa

Simila 11 – Kohat'ta Salı günü müslümanlar ve Hindular arasında dînî bir münâzaa zuhûr etmiştir. Birçok el silâh atılmış ve bazı yerlere de ateş verilmiştir. Nihâyet

[1] En'âm Sûresi 6/18.

askerî kuvvetlere mürâcaat olunarak mücâdele bastırılmışsa da ertesi günü yeniden başlamıştır. Kavgaya Hinduların müslümanları tahkîr etmek için yazdıkları risâleler sebebiyet vermiştir.

Kohat Kumandanı müslümanları bir aralık teskîn edebilmişse de bir Hindu tarafından atılan bir kurşun münâzaayı tekrâr alevlendirmiştir. İki taraf da silâh kullanmışlar ve arada birçok polisler yaralanmışlardır. Telefât on beş kişiye bâliğ oluyor.

Londra, 15 Eylül (F. İstanbul) – Allahâbâd'da müslümanlar ile yerli Hindular arasında kanlı müsâdemeler devâm etmektedir. Mahallî zâbıta bu hâle hâtime vermeye muvaffak olamamaktadır. Her iki taraf da maktûl ve mecrûh olarak birçok zâyiât vermiş olup İngiltere'den müzâheret taleb etmektedirler. İngilizlerden de üç asker maktûl ve yirmi asker mecrûh düşmüştür.

⁂

Fas Mücâhidlerinin Avrupa'da Husûle Getirdiği Te'sîr

İngiltere'nin İslâm düşmanlığıyla ma'rûf olan gazetelerinden *Daily Telegraph* gazetesi İspanya ve Fas serlevhalı bir başmakālesinde şu pek şâyân-ı dikkat sözleri söylemektedir:

"İki ay mukaddem İspanya idâre-i askeriyyesinin Reisi General Primo de Rivera, Tetuan şehrine giderek orada İspanya şerefinin halâskârı sıfatıyla alkışlanmıştır.

"İspanyol idâresinin bütün İspanyol mıntıkasında kuvvetli bir sûrette teessüs edeceği i'tikādı hâsıl olmuştu. Halbuki bugün İspanyol askerleri birçok mevzi'leri terk etmiş, insanca zâyiâta uğradıkları gibi toplarını da zâyi' etmiş bulunuyorlar. Tetuan'daki kadınlar ve çocuklar sâhile nakledilmişlerdir. Şehre hücûm eden bazı kabîle efrâdının attıkları kurşunlar bazı insanları maktûl düşürmüştür. Birçok muvâsalat yolları ya kapanmış yahud dûçâr-ı teşevvüş olmuştur. Telgraf telleri kırılmış, hattâ Tanca ile Tetuan arasında büyük yol, şimdiye kadar hiçbir tecâvüze uğramadığı hâlde kat' edilmiştir. Bî-taraf olan Tanca sâhasının ma'rûz-ı tecâvüz olması endîşesi siyâset âlemini esâsen iz'âca başlamıştır. İspanya'dan Ceuta tarîkıyle Tetuan'a birçok kuvâ-yı imdâdiyye gönderilmiş bulunuyor. Fakat vaz'iyetin müşkilâtı fâikıyet-i adediyyeyi te'mîn ile hallolunacak bir mâhiyette değildir. Vaz'iyetin daha berbâd bir hâle girmesi de me'mûldür.

Asrî silâhlarla mücehhez ve ihrâz ettikleri muvaffakıyetlerle sermest olan vahşî (!) ve mutaassıb bir ırk, Türkiye tarafından kazanılan askerî ve siyâsî zaferlerin İslâm âleminde tevlîd ettiği emniyet ve i'timâddan mülhem olarak ilerlemeye azmetmiş ve lâ-ekal 60 bin muhârib ile Tetuan'a doğru yürümeye başlamıştır. İspanyollar buna karşı bir muvaffakıyet ihrâz etmeyecek olurlarsa netîce musîbet-engîz olacaktır. Fakat en şâyân-ı telehhüf olan bu hezîmetin Şimâlî Afrika'da tevlîd edeceği te'sîrât bilhassa mütemeddin ve temdînkâr diğer bir Avrupa devletine celb edeceği musîbettir. Fas'taki Fransız mıntıkası hudûdda kabâilin anarşisini hissetmeye başlamış bulunuyor. Tanca'nın bî-taraflığını ihlâl teşebbüsü, hâl-i hâzırda ne kadar uzak olursa olsun birçok elîm ihtimâlât ile meşbû'dur. Avrupa bu yeni ızdırâb sahnesindeki vakāyii ancak derin bir endîşe ile ta'kīb edebilecek bir hâldedir. Rîf muhârebesinin iyi veya kötü bir netîce-i kat'iyyeyi destres olması uzun bir zamana muhtâc olmayacaktır."

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lûtfunda bulunmaları veya aboneden sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bilhassa ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

25 Eylül 1924 | 25 Safer 1343 | * Perşembe * | 25 Eylül 1340 | Cild: 24 - Aded: 618

İSLÂMİYET ve ASRÎLİK

İşlerimizi asra uydurmak fikri bizde oldukça kadîm bir târîh-i tevellüde mâliktir. İslâmiyet bize daima asrîlik fikrini ilhâm eden bir menba'-ı feyyâz, bize daima teceddüd yollarını gösteren bir mürşid-i kâmil iken, biz ona karşı çoktan beri gözlerimizi kapamış, kulaklarımızı tıkamış bulunuyor idik. "Mum kendi dibine ışık vermez." ve "O mâhîler ki deryâ içredir, deryâyı bilmezler." darbımeselleri icâbınca daima gözümüzün önünde müncelî bulunan İslâmiyet bizi tenvîr edemiyordu. İçinde bulunduğumuz o deryâ-yı hikmetin ne olduğunu anlayamıyor idik. Avrupa ile temâsımız bize bir yenilik ve asrîlik rûhu nefh etti.

Fakat bu rûh bize mâhiyet-i İslâmiyyet ile ma'kûsen mütenâsib bir fikir telkîn etti: Ahkâm-ı İslâmiyye ile asrîliğin, teceddüdün bir arada kafa barıştıramayacakları fikri… İşte bu fikir Türk devleti târîhinde Tanzîmât Devri nâmıyla bir fasl-ı mahsûs vücûda getirdi. Tanzîmât ricâli devlet işlerini asra, garba uydurmak için resmen değilse de fiilen din ile devleti yekdiğerinden ayırdı, ahkâm-ı fıkhiyye yerine Avrupa kānûnlarını ikâme etti. Ahkâm-ı İslâmiyye nâmına yalnız Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ile talâk, nikâh ve sâir âilevî mes'eleler bırakıldı. Riyâset-i devlette halîfe, hey'et-i vükelâ miyânında şeyhülislâm bulunmasına rağmen devletin muâmelât-ı umûmiyyesi ahkâm-ı İslâmiyyeden uzaklaşmış idi. Siyâset-i devlette ahkâm-ı İslâmiyyenin hiçbir mevkii yoktu. Yalnız icâbında ahâliyi teskîn veyahud tahrîk edebilmek için fetvâ ısdârına teşebbüs ediliyordu. Ta'bîr-i dîgerle diyânet siyâsete âlet ittihâz olunuyordu. Ricâl-i devlette terbiye-i İslâmiyyeden ziyâde garb terbiyesi hâkim idi. İslâm hayatından ziyâde Avrupa hayatı hüküm sürüyordu. El-hâsıl asrîlik ve teceddüd nâmına mühim hatveler atılmış idi. Devletin asrîleşmesine, tarîk-ı terakkī ve temeddünde serî' değilse, tedrîcî bir sûrette ilerlemesine hiçbir mâni' kalmamıştı. Fakat o târîhten beri oldukça uzun bir zaman geçtiği hâlde asrîleşmek, teceddüd etmek, eser-i terakkī göstermek emelleri bir türlü tahakkuk edemedi. Geri kalmadıysa, ileri de gidilemedi. Bütün hareketler yerinde saymaktan ibâret kaldı. Hattâ yerinde saymamız asgarî bir zararımızdır. O zamandan beri uğradığımız maddî ve ma'nevî zararların hadd ü hesâbı yoktur. Acaba bu inhitât ve tedennînin âmilleri neden ibârettir? Ve bu zâyiâtın mes'ûliyeti kime âiddir? Daha o târîhte tekāüd ve istirâhate sevk edilen İslâmiyet'i mes'ûl tutmak insâfsızlık olur. Uzun müddetten beri meydânı boş bulan asrîleşmek, garblılaşmak, teceddüd ve temeddün etmek, eser-i terakkī göstermek emellerinin ve o emellere vüsûl uğrunda mütemâdî faâliyet ve hareketlerin, şimdiye kadar bizi bulunduğumuz noktadan ileri götüremedikten başka geri gitmekten bile alıkoyamamasından istidlâlen anlıyoruz ki asrîleşmek, garblılaşmak, teceddüd ve temeddün etmek, âsâr-ı terakkī ve teâlî göstermek yollarında İslâmiyet'in asrîliğinden istimdâd etmedikçe ve onun gösterdiği terakkī ve teceddüd yollarında yürümedikçe asrîleşmek emellerimiz tahakkuk edemeyecek; ve, o, elimizden tutmadıkça yakamızı tevakkuf ve hattâ tedennî kuvve-i kāhirelerinin ellerinden kurtararak bir hatve ileri gitmeye muvaffak olamayacağız.

[306] Vaz'iyetimiz yeniden yeniye tecrübe devreleri geçirmeye müsâid olsaydı ve bu tecrübelerin netîcelerini görecek kadar yaşayacağıma ilmim lâhık bulunsaydı İslâmiyet'in esâsât-ı asriyyesinden beş, on sene hiç istifâde ve istifâza edilmemesini tavsiye etmekte tereddüd

göstermezdim. Tâ ki kanâatlerimin herkes tarafından tasvîb olunduğunu görerek kalben münşerih olayım ve şimdi bu sözlerime karşı gülecek olanlara, o zaman ben de hafîf bir tebessüm ile mukābele edeyim.

Fazla söze ne hâcet? Eğer maksadımız hakīkaten ve cidden asrîleşmek ise İslâmiyet asrîleşmek, teceddüd etmek emellerinin rakībsiz bir kuvve-i müeyyidesidir. İslâmiyet'le asrîliğin bir arada kafa barıştıramayacakları zannında bulunanlar ahkâm-ı İslâmiyyeden tamâmen bî-haber olanlardır. Asrîliği hakīkī ma'nâsında isti'mâl edenler İslâmiyet'in en asrî esâsâtı ihtivâ eylemekte olduğunu anlarlarsa, onun ahkâmına dört el ile sarılırlar. İslâmiyet'le kafa barıştıramayacak olan asrîlik, fazîletle tev'em bulunan asrîlik değil huzûzât ve hevesât-ı nefsâniyyeyi tatmîn eden asrîliktir. Eğer asrîleşmek ile maksadımız bu nevi' asrîleşmek ise bu; terakkī ve teceddüd âmili değil inhitât, tedennî ve tefessüh âmilidir.

Keyfiyeti daha açık olarak îzâh edelim: Asrîlikle istihdâf edilen gāye husûsî ve umûmî hayatımızı asırdan asra, hattâ seneden seneye değişen şerâit-ı hayâtiyyeye tevfîk etmek ise İslâmiyet'in insâniyete gösterdiği yol da bu yoldur. Asrîlik nâmına harâb beldelerimizi i'mâr etmek istiyor isek İslâmiyet bize memleketimizi i'mâr etmeyiniz demez. Asrîlik bizden beldelerimizi şose yollarıyla, şimendüfer ile, otomobiller ile yekdiğerine rabt etmemizi istiyorsa İslâmiyet bize manda veya beygir arabalarıyla, yolsuz dağlardan, bataklı, kumlu çöllerden aşarak bir beldeden diğer beldeye gitmemizi tavsiye etmez. Asrîlik bizden kağnı arabaları yerine en serî' vesâit-ı nakliyyeyi ikāme etmemizi istiyorsa İslâmiyet bize eşyânızı mutlakā kağnı arabalarıyla nakledeceksiniz emrini vermez. Asrîlik bizden eski usûl sapan ile zirâat âdetini terk etmemizi ve yerine yeni usûl zirâat makineleri ikāme etmemizi istiyorsa İslâmiyet bize mâni' olmaz. Asrîlik bize orakla ekin biçmek ve çatal kürekle harman savurmamızı bırakarak bu işleri makinelere gördürmemizi tavsiye ediyorsa İslâmiyet de bu asrîliği te'yîd eder.

Asrîlik bizden fabrikalar inşâsını, dâru's-sınâalar te'sîsini istiyorsa İslâmiyet bu asrîliğe dest-i meveddet uzatır. Asrîlik bize daima kuvvetli donanma bulundurunuz emrini veriyorsa İslâmiyet de bize aynı emri verir. Asrîlik bize tayyâreler, tahte'l-bahrler i'mâl ediniz diyorsa İslâmiyet de aynı hitâbda bulunur. Asrîlik mahkemelerimizin birer menba'-ı adâlet hâline getirilmesini teklîf ediyorsa İslâmiyet'in teklîfi de başka bir şey değildir. Asrîlik bize vezâif ve emânâtı ehil ve erbâbına tevdî' etmemizi emrediyorsa bu emir İslâmiyet'in ahkâm-ı esâsiyyesindendir. Asrîliğin muktezâsı ferdî ve ictimâî muâmelâtta istikāmetten ayrılmamak ise İslâmiyet'in muktezâsı da budur.

Asrîlik milleti, devleti zenginleştirmek demek ise İslâmiyet buna mümânaat etmez. Asrîlik bizi sâir milletlerin iktisâdî ve siyâsî esâretlerinden kurtaracak ise İslâmiyet müslümanların hiçbir millete hiçbir vechile esîr olmasını istemez. Asrîlik cehâlet düşmanlığı ve ilim ve fen hâmîliği demek ise İslâmiyet cehâletin en büyük düşmanı ve ilim ve fennin en kuvvetli bir hâmîsidir. Asrîlik mektepsiz kasaba ve karyelerimizde mektep açmak demek ise İslâmiyet bunu alkışlar. Asrîlik fukarâ ve zuafâyı himâye edecek ise İslâmiyet fukarâ ve zuafânın en müşfik bir hâmîsidir. Asrîlik bize küçüklere merhamet, büyüklere hürmet fikrini telkīn edecek ise İslâmiyet de bize aynı dersi vermektedir.

Asrîlik bizi hukūk-ı âhara tecâvüzden men' edecek ise İslâmiyet bunu şiddetle men' etmektedir. Asrîlik bize tehzîb-i ahlâk ettirecek ise İslâmiyet en ahlâkī bir dindir. Asrîlik bizde vatan-perverlik hislerini, milliyet merbûtıyetini tenmiye edecek ise İslâmiyet de aynı vazîfeyi îfâ etmektedir. Asrîlik bizde âile râbıtalarını takviye edecek ise İslâmiyet de aynı gāyeyi ta'kīb etmektedir. Asrîlik bizi fazîlet-perver ve rezîlet-girîz yapacak ise İslâmiyet bütün dostluğunu fazîlete, bütün adâvetini de rezîlete tevcîh etmektedir. Asrîlik aramızda uhuvvet te'sîs edecek ise İslâmiyet bidâyet-i zuhûrundan beri bize bunu tavsiye etmektedir. Asrîlik bizi israftan, sefâhetten, serhoşluktan, kumarbâzlıktan, dolandırıcılıktan, hîlekârlıktan, sirkatten, mudârebeden, mukāteleden, müşâtemeden, mücâreheden, intihârdan alıkoyacak ise İslâmiyet bunları şiddetle nehiy buyurmuştur. Asrîlik bize can, mâl, ırz, nâmûs emniyeti bahşedecek ise İslâmiyet bunlara karşı en hassâs bir emniyet noktasıdır. Asrîlik bize insâniyetin neden ibâret bulunduğunu ve insâniyet vazîfelerinin nelerden ibâret bulunduğunu bildirecek ise öyle asrîlik İslâmiyet'ten ibârettir.

Asrîlikten maksad zamanların, senelerin, asırların tahavvülât-ı mütemâdiyyesine karşı yeni, yeni vaz'iyetler almak ise İslâmiyet örf ve âdetlere bir mevki'-i hâkimiyyet vermek, ezmânın tebeddülüyle ahkâmın tebeddül edeceği **[307]** düstûrunu vaz' etmek, ulemâya esâsât-ı umûmiyyeden yeni, yeni ahkâm-ı cüz'iyye istinbât eylemek salâhiyetini vermek sûretleriyle ne kadar asrî bir din olduğunu göstermiştir. İslâmiyet bu sâhalarda asrîleşmemize, teceddüd göstermemize mâni' olmadıktan başka bizi daima asrîleşmeye teşvîk ve hattâ icbâr etmekte ber-devâm bulunuyor.

Asrîlikten maksad eğer bunlar değil de ahlâkımızı, bize her gün ayrı bir çehre-i müstekreh arz eden asr-ı hâzırın ahlâkına uydurmak ise, İslâmiyet bu nevi' asrîlik ile şüb-

hesiz kafa barıştıramaz. Asrîlikten maksad eğer ahlâka, fazîlete, iffete, istikāmete ehemmiyet ve kıymet vermemek ise İslâmiyet böyle asrîlik ile dost olamaz. Asrîlik icâbâtı meyhâneler, umûmhâneler, kumarhâneler, dans mahalleri açmak ise İslâmiyet bunlara cevâz veremez. Asrîlikten maksad husûsî âile râbıtaları yerlerine umûmî ve gayr-i müstekar, zevkī, keyfî, geçici râbıtalar ikāme etmek ise İslâmiyet böyle asrîliğe ne selâm verir, ne merhabâ der. Asrîliğin umdeleri hak ve bâtılı, helâl ve harâmı, sevâb ve günâhı yekdiğerinden tefrîk etmeyerek, hayatta her şeyi mübâh ve hayatı menfaatten ibâret telâkkī etmek ise İslâmiyet böyle asrîlik ile te'sîs-i münâsebet arzûsunu beslemez. Asrîlikten edeceğimiz istifâde kadınlıkla erkeğin fark-ı fıtrîsini aradan kaldırmak ise İslâmiyet bu asrîliğe karşı müstehzî bir vaz'iyet alır. Asrîliğin vasf-ı mümeyyizi hürriyet nâmına evlâdı ebeveyne, zevceyi zevce itâat ettirmemek ise İslâmiyet bu asrî tarz-ı terbiyyeyi ayn-ı terbiyesizlik telâkkī eder. Asrîliğin muktezâsı kadınların serhoş olarak sokaklarda na'ra atmaları ise İslâmiyet böyle müstekreh sadâları işitmemek için kulaklarını tıkar. Asrîlik her husûsta hâkimiyeti kuvvete vermek ise zaîfin idâme-i hayâtını kavînin merhametine bırakmak ise İslâmiyet öyle asrîliğe nazar-ı istikrâhla bakar. Asrîliğin şiârı yalnız maddî olmaktan ibâret ise, ma'neviyâta kıymet ve ehemmiyet vermemek ise İslâmiyet insaniyyetin bu yolda asrîleşmesini musîbet telâkkī eder. Asrîliğin insâniyetle behîmiyet hakkındaki telâkkīyâtı yekdiğerinden farklı değilse öyle asrîliğe İslâmiyet de muârızdır, insâniyet de!.

Yahyâ Afîf

İctimâiyât:

MİLLETİMİZİN İCTİMÂÎ ve İKTİSÂDÎ KĀBİLİYETİ

Bazı kendini beğenmiş müstereddîler milletimizin yüksek temeddün ve terakkī kābiliyetini münkirdirler. Esâslı bir düşünceye değil câhilâne ve indî fikirlere istinâd eden bu zihniyetin ne kadar yanlış olduğunun en belîğ şâhidi târîhtir.

İslâm medeniyetinin rûhunu imtisâs eden hey'et-i ictimâiyyemiz Selçûkîleri istihlâfı esnâsında bir avuç fedâkâr ve seciyeli halktan ibâret olduğu hâlde az zamanda adl ü in-tizâmını te'sîs etmişti. Kurûn-ı vüstâ zihniyetine muhâlif olarak ihtiyâc-ı zamâneye göre en mükemmel askerî, ictimâî ve iktisâdî mühim esâslar vaz' olunmuştu. Bugün için gayr-i kâfî olan bu esâslar hey'et-i ictimâiyyemiz için hîn-i tatbîkinde pek mühim netâyic tevlîd eylemiş, tevessü' ve inkişâfâtımıza âid başlıca avâmilden ma'dûd bulunmuş, zâhiren vâridât-ı arzıyyenin ve umûr-ı askeriyyenin idâresinden ibâret zannolunan bu kānûnlarımız; hakîkat-i hâlde garbdaki derebeylik idâresinden çok farklı olarak ictimâiyât ve iktisâdiyâtımızda hâiz-i te'sîr olmuştur. Nev'amâ idâre-i mahalliyye-i vilâyâta müşâ-bih mahallî bir bütçe ile mukayyed olan sancakların hidemât-ı umûmiyyenin, vezâif-i askeriyyenin hüsn-i sû-retle tedvîrine muktezî menâbi'-i serveti elde edebilmek için zirâat-i mahalliyyeyi, sınâat-ı müktesebeyi yükseltmeye ve bu sûretle fazla kazanç te'mînine mecbûr bulunuyordu. Sancak beyleri Avrupa derebeyleri gibi ahâliyi keyif ve arzûsuna tâbi' ve esîr tutarak, aç ve çıplak bırakarak kesesini doldurmak için çalıştırmazdı. Çünkü: Îfâsıyla mükellef olduğu muayyen vazîfeler ancak kuvvetli, zengin bir halkla te'mîn edilebilirdi. Sefere gönderilen gāzîlerin kesreti ve levâzımât-ı harbiyyelerinin mükemmeliyeti mensûb olduğu sancak için bâis-i şeref addolunurdu. Bu i'tibârla hidemât-ı umûmiyyeye daha esâslı olarak iştirâk için umûmî bir rekābet mevcûddu. Dâhildeki bî-vâyegânı beslemek, yetîm çocukları yetiştirmek, teehhül ettirmek, ev sâhibi yapmak, tereddiyât-ı ahlâkıyyenin önüne geçmek, ahkâm-ı şer'iyyeyi tenfîz ettirmek, muhtelif sınâat erbâbını teşvîk etmek gibi vezâif-i mühimme ile mükellef olan sancak beyleri bunların tatbîk ve icrâsında cemâat-i İslâmiyyenin en vâsi' sûrette mazhar-ı muâveneti olurdu. Aynı zamanda fütûhâtın tekessürü havza-i memâlikimizin kesb-i vüs'ate başlaması terakkīyât-ı sınâiyye ve ictimâiyye üzerinde hüsn-i te'sîr hâsıl eyliyordu. Bir taraftan hiss-i teâvünle yekdiğerine kuvvetle merbût olan efrâd-ı millet gittiği yerlerde de aynı esâsı neşrediyor, az zamanda mahallî sanâyi' inkişâfa başlıyordu. Herhangi yer saha-i vatana iltihâk ederse derhâl orada bir inkılâb, bir faâliyet, bir revnak hâsıl oluyordu. Bursa'nın, İzmit'in fethinden sonra oralarının bir merkez-i medeniyyet ve san'at hâline geldiği hakāyık-ı târîhiyyedendir.

Hey'et-i ictimâiyyemizin devr-i kemâlinde a'zamî kuvvetini ihrâz eden bu teşkîlât kābiliyeti hars-i millîmizi Avrupa-yı Vüstâ'dan Asya-yı Vüstâ'ya, Afrika'nın merkezine kadar asırlarca idâme ettirmiştir. Milletimiz satvetini sâde kuvvetiyle değil, hüneriyle de i'lân etmiştir.

[308] Bundan anlaşılıyor ki milletlerde pek kuvvetli bir temsîl ve teşkîlât kābiliyeti mevcûddu. Münevverlerimiz her nereye giderse gitsin derhâl orada millî bir muhît hâzırlamasını ve az zamanda harsini tamâmıyla kabûl ettirmesini biliyordu. Avrupa sâhillerinden Hindistan mersâlarına kadar olan harb ve ticâret sefînelerimiz muttasıl mahrecler arardı. İnkişâfâtımız zaman geçtikçe tekâmül eden kānûnlarımızla esâsen mevcûd ve dîn-i mübînimizden kuvvet alan bir cemâat teşkîlâtına istinâd ediyordu.

Hâl-i işbâa gelen servet, ihtişâm netîcesi olarak başlayan sefâhet ve bi'n-netîce tereddiyât-ı ahlâkıyyenin tebellüre başlaması bu güzel kābiliyetimizi yavaş yavaş atâlete mahkûm bıraktı. Kuvvetimize olan i'timâdımız ise mesâî derecesini tedrîcen tenâkusa uğrattı. Son asırların sademâtı bizi büsbütün uyuşturdu. Umûmî, husûsî bütün safahât-ı hayâtiyye ve ictimâiyyemize hulûlüne fırsat-yâb olan taklîd seyyiesi kābiliyetimizi sarstı.

Bugün her şeyimizde olduğu gibi teşkîlât-ı ictimâiyyemizde de garbı taklîd ediyoruz. Halbuki Avrupa'nın rûh-ı millîye muhâlif müessesât-ı sefâhet-perverânesi yerine ihtiyâcât-ı rûhiyyemize muvâfık ictimâî müesseselerden ahz ü kabz etmekle, uyuşan kābiliyetlerimizi yeniden canlandırmak gāyet sehîldir. Bir zamanlar ticâret ve san'atla iktisâb edilen servet-i milliyyenin yine aynı hislerin inkişâfı sâyesinde yükseleceğine kat'iyyen şübhe câiz değildir.

Vaktiyle sınıfları iki yüz elliye bâliğ olan ve sâde İstanbul'da bulunanların –bazı eyyâm-ı mahsûsada– resm-i geçitleri bir ordu manzarası veren esnâfımızı, ma'mûlât-ı dâhiliyyenin terakkīsini te'mîn için teşkîlât-ı ictimâiyyemizi taklîdden kurtararak mefkûre-i aslîsine ircâ' etmek zarûrîdir. Garb harsinin gāyesi; istihdâf ettiği yerlerde bir iz bırakmak bir muhît uyandırmaktır. İctimâiyât sârî olduğundan zaîf bünyeleri imtisâsa kābiliyetlidir. Şarkta her milletin misyoner teşkîlâtı, mektepleri, bankaları, şirketleri mevcûddur ve bu vesâit bütün kuvvetiyle hars-i millîlerini neşr u ta'mîme sâîdir.

Bunlara karşı mümeyyizât-ı milliyyenin muhâfazası sûretiyle ictimâiyât ve iktisâdiyât-ı milliyyenin yeniden inkişâfı yolunda sarf olunacak mesâî ilme, azm ü sebâta mukārin olarak devâm ettikçe elbet semeredâr olur. Şu şartla ki vech-i millîmizden inhirâf edilerek taklîd ihyâ edilmesin.

Hey'et-i ictimâiyyemizi saran derdleri: Sukūt-ı ahlâkīyi, seyyie-i taklîdi, lâkaydîyi ıslâh ederek tâze bir azm ü gayretle kendimizi, ilmen, harsen, iktisâden müdâfaa edebilecek bir hâl ve mevkie is'âda bilâ-tereddüd çalışmalıyız. Emîn olalım ki bu milletin istikbâli güneş kadar parlaktır.

Hasan Hikmet

İÇKİ İLE MÜCÂDELE

Amerikalı Conson'un Îrâd Ettiği Konferans

İçki düşmanlığının en ma'rûf bayraktarlarından Mister Conson'un İstanbul'a geldiğini geçen haftaki nüshamızda yazmıştık. Bu hafta zarfında mûmâ-ileyh Türk Ocağı'nda konferans vermiş ve müteâkıben İstanbul'dan mufârakat etmiştir. Mûmâ-ileyh ez-cümle demiştir ki:

– "Men'-i Müskirât Kānûnu altı sene evvel Amerika'da kabûl ve tatbîk edilmiştir. Faydası şimdiden görülmeye başlandı. Biz Amerikalılar bu Kānûnu cebrî tutmuyoruz. Herkes istediği zaman içki lehinde bulunabilir. Fakat ahâli Kānûnun faydasını görüyor ve o sebeble muhâfaza ediyorlar.

Benim gibi öteden beri müskirât isti'mâli aleyhinde bulunanlar hayli zamandan beri çalışıyorlardı. Bunların sa'y ü gayretlerinin te'sîriyle içki kullananların mikdarı azalıyordu. Fil-hakīka kānûn olmadan biz tamâmıyla muvaffak olmuyorduk. Fakat ahâli içkinin dehşetli mazarratını anlamaya başladı. İçki satanlar, içenlerin zararına zenginleşiyordu. Bu zenginler Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîkinde müşkilât çıkacağını söylüyorlar ve tatbîkını istemiyorlardı. Fakat onların arzûsuna rağmen hükûmet ve millet metânetle Kānûnu tatbîk etti. Fil-hakīka bazı müşkilât hâsıl oldu, bazı sû'-i isti'mâlât vukū' buldu. Lâkin bu mütâlea, bu mahzûr az çok her kānûn hakkında vardır, öyle değil mi? Meselâ memleketimiz istiklâlini i'lân edeliden beri hırsızlık aleyhinde bir kānûn vardır. Böyle olmakla berâber yine kapılarımızı kaparız. Bu kānûnlara rağmen biliyoruz ki memlekette yine hırsızlık oluyor. Fakat ara sıra kānûnlar hilâfında ef'âl ve harekât vukū' buluyor diye o kānûnları kaldırmak bit-tabi' ma'kūl ve muvâfık bir hareket değildir. Men'-i Müskirât Kānûnu da böyledir. Hattâ diğerlerinden daha az sû'-i isti'mâle ma'rûzdur.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun te'sîriyle şimdi âilelerimiz daha mes'ûd, çocuklarımız daha sıhhatli ve şendir. memleketimizde târîhin görmediği bir derecede servet husûle gelmiştir.

Evvelce içkiye sarf edilen para şimdi müfîd, sıhhî şeylere hayatın hakīkī lezzetini vücûda getiren ihtiyâcâtın tatmînine sarf edilmektedir. Meselâ bizde çalışanlardan her birinin husûsî otomobili, motoru vardır. Akşam üzeri çalışmaktan yorulanlar bir meyhânenin mahsûr havası içinde vücûdunu tesmîm edecek yerde şimdi otomobiline binerek kırlarda, hava ve ziyâdan müstefîd olmaya gidiyorlar. Husûsî otomobiller o kadar çoğalmıştır ki fabrikalar, amelelerinin otomobillerini muhâfaza için fabrika civârında ayrı mahaller te'sîsine mecbûr olmuşlardır.

Alamaya şehrinde bir hapishâne var. Bu hapishâne eskiden mahbûsları istîâba kâfî gelmediği için yanında yeni bir binâ inşâsına karâr verildi ve inşâ olundu. Fakat Men'-i Müskirât Kānûnu'nun neşrinden sonra bu kısmın isti'mâline aslâ ihtiyâc kalmadı. Eskiden hapishâne inşâsına tahsîs edilen paralar bugün mektepler te'sîsine sarf edilmektedir. Kānûnun nâfi' te'sîrât-ı azîmesi vardır.

Amerika'da barlar açık olduğu zaman 200'den fazla husûsî alkolik hastahânesi vardı. Bunlar sâhiblerine çok

kâr te'mîn ediyordu. Men'-i Müskirât Kānûnu'un neşrinden sonra bu hastahânelerin adedi on altıya inmiştir.

Kapananlar niçin kapandı? Şübhesiz Amerikalılar çalışmayı severler. Fakat bir kâr te'mîn etmediğini görünce işlerini değiştirirler. Bu hastahâneler de böyle oldu. Müşterî bulamayınca kapandı ve sâhibleri başka işlere sarıldılar.

[309] İşte bizdeki Men'-i Müskirât Kānûnu'nun netâyic-i müfîdesi. Vâkıâ bu Kānûn içkiyi büsbütün kaldırmıştır, denilemez. Fakat her hâlde çok tahfîf etmiştir.

Amerika'da men'-i müskirât aleyhinde bulunanlar tabiî birçok şeyler söylüyorlar. Hattâ Amerikalıların aleyhinde propaganda yapıyorlar. Fakat halk hakîkati anlamıştır. Bunların sözleri te'sîrsiz kalmaktadır.

Birçok Amerikalılar Amerika'da tatbîk edilip faydası görülen bu Kānûnun hâsıl ettiği tecrübeyi bütün âleme bildirmek isterler. Ben ve birçok arkadaşlarım seyâhatler yaparak konferanslarla müskirâtın tahdîd-i mazarrâtına çalışıyoruz. Diğer milletlerin buna nasıl muvaffak olacakları noktası bizi doğrudan doğruya alâkadâr etmez. Lâkin bu memleketler bit-tabi' doğruyu bilmek isterler. İşte biz onlara hakîkati söylüyoruz. Bizim gibi Türkiye'de ve daha diğer memleketlerde Men'-i Müskirât Cem'iyetleri teşekkül etmiştir. Bunlar insanları içkiden kurtarmaya çalışıyorlar. Biz bir kazanç için çalışmıyoruz. Müskirâtın lehinde bulunanlar gibi para kazanmak düşüncesi bizde yoktur.

Biz bütün dünyâdaki insanların mes'ûd olmasını isteriz. bu hareket o kadar insanî ve cevvâldir ki içki aleyhinde bulunanlar her memlekette çoğalıyorlar. İçki aleyhinde bulunanların fikirleri bir gün gelecek her tarafta galebe çalacak, hak bâtıla karşı muzaffer olacaktır. Bâtıl ve yanlış fikirler bir müddet yaşar fakat nihâyet ölüme mahkûmdur.

Bugün bütün milletler hürriyet için çalışıyorlar. Fakat onlar hürriyetlerini yalnız zâlim hükûmetlerden, zâlim idârelerden kurtarmıyorlar. İçki esâretinden de kurtulmaya çalışıyorlar. Müskirât satanların zengin olması için bütün dünyânın ızdırâb çekmesine lüzûm yok. Eğer müskirât satanlar zengin olmak istiyorlarsa başka sûretle gāyelerine vâsıl olsunlar. Dünyâda iyi adamlar gittikçe muâvenet ve tesânüd prensibi etrâfında toplanıyorlar; muâvenet nokta-i nazarı, milletleri ve hükûmetleri nazar-ı i'tibâra almayarak münteşir oluyor.

Men'-i müskirâttan diğer maksad da çocukları ve kadınları kurtarmaktır. Zaîfları himâye etmeyen bir hürriyet tam değildir. Men'-i müskirâtın felsefesi zaîfi himâyedir.

Dünyâda niçin yaşıyoruz? Buraya bir kurt hayatı geçirmek için mi geldik? Yoksa yekdiğerimize iyi muâmele, birâder ve hemşîre gibi muâmele etmekle mi mükellefiz?. Biz kendimiz dünyâya bir şey getirmediğimiz için bir şey götürmüyoruz. Her şeyi burada bırakıyoruz. Biz dünyâda iyilik etmeye çalışmalıyız. İçki yerleri açarak insanlara muzır olacağımıza onlara müfîd olacak işlerde bulunmalıyız.

Bu mühim hatâlardan bütün dünyâ yakın zamanda kurtulacak. Allah'ın bir kuvveti vardır ki fenâ şeylere karşı hareket eder. Diğer birçok memleketlerde iyilik için yapılan cehd ü gayret netîcesiz kalmayacaktır. Emînim ki hak bâtıla galebe edecektir. Bütün dünyâ pek yakın bir zamanda Müslümanlığın kāidelerini tatbîk edecek.

Bu mukaddes işte Hazret-i Muhammed insâniyetin başında pek büyük vazîfeler yapmıştır."

⁂

Mister Conson tarafından îrâd olunan nutuk bu meâlde idi. Bir Amerikalı tarafından müslüman sâmi'lere îrâd olunan bu hitâbenin asrîlerimiz üzerinde hüsn-i te'sîr icrâ etmesini çok temennî ederiz. Fakat Amerikalı Mister Conson'un bize maâlî ve fezâil-i İslâmiyyeden bahsetmesi; garb âleminin, dînimizin neşrettiği fezâili kabûl etmekte olduğunu ve bazı memleketlerin de fiilen kabûl ettiğini, bu husûsta bütün âleme rehber olması lâzım gelen biz müslümanlara bildirmesi bizi hem memnûn hem müteessir etmektedir. Bizi memnûn ediyor; çünkü esâsât-ı dînîyyemizin yirminci asırda ihrâz ettiği fütûhât-ı muazzama elbette müslümanları dilşâd eder, garb âleminin mesâib ve rezâil bataklığından meâlî-i İslâmiyye sâyesinde kurtulması, esâsât-ı İslâmiyyenin ne kadar rehâkâr olduğunu isbât ettiğinden elbette müslümanların bu esâsâta irtibâtı daha ziyâde kesb-i kuvvet eder. Bizi memnûn eden bu cihetlere mukābil Amerikalı Mister Conson'un bize hitâben îrâd ettiği nutkun bizi müteessir edecek tarafı da vardır. Hiç şübhe yok ki biz meâlî-i İslâmiyyeye bir Amerikalı tarafından irşâd edilecek bir seviyede bulunmamalıydık. Amerikalı Mister Conson bizi kendi dînimizin fezâiline irşâd olunacak bir hâlde değil bilakis bizim hayatımızda bütün vakār ve ulviyetiyle tecellî eden fezâil-i İslâmiyyeden istifâza edecek bir hâlde görmeli ve gördüklerini gidip kendi memleketine anlatmalıydı. Amerikalı Mister Conson memleketimizi içki ibtilâsından muzdarib görerek bize esâsât-ı İslâmiyyeye avdet ve hayatımızı bu sâyede elîm ızdırâbdan kurtarmayı ihtâr etmeyecek, bizim münevver ulemâmız Amerika'ya gidip Amerikalıları hak ve hakîkat dînine, Müslümanlığın maâlî ve fezâiline da'vet edecek, halâs ve felâhın ancak bu meâlî ve fezâile sarılmakta olduğunu îzâh edecek ve bu sûretle bütün âlemlere rahmet olan Müslümanlığın füyûzâtını neşr ile âlemin intibâh ve salâhına hâdim olacaktık. Böyle olacağı yerde

bilakis Amerika'dan gelen ve ömrünü Müslümanlığın bir esâs-ı kavîmi olan men'-i müskirâtı te'mîne vakfeden bir zâtın hayatımızı kurtarmak, cem'iyetimizin ızdırâbını tahfîf etmek, refâhımızı te'mîn eylemek için bu esâs-ı İslâmîyi tanımaya bizi da'vet etmesi, bize ne kadar düşkün bir seviyede olduğumuzu ihsâs etmesi i'tibâriyle çok şâyân-ı dikkat ve çok şâyân-ı-ı teessürdür.

Fil-hakîka Mister Conson bu sözleriyle bize kendi öz fezâilimizden tecerrüd etmekte olduğumuzu ihtâr ediyor. Biz bu pek kıymetli fezâilimizden tecerrüd ediyorken hattâ birtakım asrîlerimiz bu fezâili pek kıymetsiz bir şey telâkkî ediyorken dünyânın en müterakkî, en sâhib-kırân milletleri bu fezâile dört el ile sarılıyor, bu fezâili kendi milletlerine mâl etmek için hiçbir fedâkârlıktan geri kalmıyor, milyonlarca liralar, milyonlarca emekler tahsîs ederek bu fazîletlere hizmet ediyorlar. Buna mukābil biz kendi fezâilimize kıymet vermeye başlamış ve bu sûretle hakîkî hayat ve hakîkî halâsımızı te'mîne doğru birkaç adım atacağımızı göstermiş iken sanki bir hatâ işlemiş, sanki yanlış bir adım atmış gibi derhâl ric'at ediverdik. Fakat **[310]** çok geçmeden bu ric'atin ne kadar elîm ve vahîm netîceler tevlîd edeceği görülmeye başladı.

Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ilgāsıyla bütçenin kapanması, bâğların düzelmesi, müskirâtın ihrâcıyla halkın kesb-i refâh etmesi gibi hayâlâtın hiçbiri tahakkuk etmedikten başka sefâlet-i iktisâdiyye günden güne artmış, gazete sütûnları serhoşluk cerâimiyle dolup taşmaya başlamıştır. Bu elîm vaz'iyet karşısında Men'-i Müskirât Kānûnu'nun ihyâsı için dâüssıla duyulmaya başladı. Çok ümîd ve temennî ederiz ki halkın bu umûmî arzûsu pek yakında Men'-i Müskirât Kānûn-ı mübeccelini ihyâ eder ve bu sûretle memleketimiz müskirât âfetini tamâmıyla kal' ve istîsâl eder.

Men'-i müskirât mücâdelesini yeniden harâretlendiren ve bütün matbûâtımızı mücâdeleye iştirâk ettiren Mister Conson'a teşekkür etmeden sözlerimizi bitirmek istemeyiz.

MEKTEPLERDE OYUN DERSLERİ !

Teceddüd nâmına "ilk mektepler" ünvânı verilen "mekâtib-i ibtidâiyye"nin yeni tanzîm olunan tedrîsât programında ulûm-ı dîniyyenin ne derece ihmâl edilmiş olduğunu evvelce anlatmış idik. Bu defa bütün dikkat ve i'tinâların hangi noktada teksîf edilmiş olduğunu veleh ve hayretle enzâr-ı ibrete arz edelim:

Altı formalık "İlk Mekteplerin Müfredât Programı"nın bir formalık sahîfelerinden mütebâkī kısımları oyunların mikdarlarını ta'dâd ve nevi'lerini ta'rîf ile doludur. Cedvelde görülen birkaç dersin de çocuklara göre oyundan başka bir şey olamayacağına nazaran ibtidâî mekteplerin tedrîsât programlarına "oyun programları", mekteplerin kendilerine de "oyun mektepleri" nâmlarını vermek ıztırârında kalıyoruz. Hepsi "terbiye-i bedeniyye" ünvânı altında toplanan bu oyunların bir kısmı "hareket-i teneffüsiyye" nâmıyla ta'dâd ve ta'rîf ediliyor ki mikdarı altıya bâliğ oluyor. *Sebîlürreşâd*'ın bütün sahîfelerini işgāl etmeyecek olsaydı, onları ta'rîfleriyle berâber derc-i sütûn etmek isterdik. Harekât-ı teneffüsiyyeden mâadâ bir de "mektep oyunları" vardır ki bunların adedleri yirmi beşe çıkıyor. Ta'rîflerine tahsîs olunan sahîfelerin mütâleası uykusuz bir insana birkaç gecelik eğlence sermâyesi teşkîl eder. Bunlar cem' edilince yalnız oyun ünvânını taşıyan eğlencelerin mikdarı otuz bire varıyor. Oyun mâhiyetini hâiz birtakım derslerin bunlara inzimâmı eğlencelerin yekûnunu şişirdikçe şişiriyor. Çocukların oyunlar ile iştigālleri şübhesiz bu resmî oyunlara münhasır kalmayacaktır. Çocuğun hayatı serâpâ oyundan ibârettir. O her şeyi kendisine oyun ittihâz eder. Gece, uykuları bile oyunlu rü'yâlar ile geçer. Aç bırakmak, dayak atmak bile onları oyundan vazgeçiremez. Mektep sıralarında dahi onların yalnız gözleri muallimlere bakar. Fikirleri, zihinleri, elleri, ayakları, bütün uzuvları oyunlar ile meşgūldür. Bu hâlde, bu fıtratta bulunan çocukların tedrîsât programlarını serâpâ oyunlar ile doldurmak ve o oyunları icrâ ile mükellef tutmak şübhesiz çocukların mûcib-i memnûniyyeti olur. Salıncaklı bayram günlerini onlara hiç arattırmaz, hatırlatmaz. Fakat evliyâ-yı etfâlin gāyesi bu değildir. Memleketin, vatanın mekteplerden beklediği semere de bu değildir. Mekâtib-i ibtidâiyye tahsîlleri tâlî ve âlî tahsîllerinin temel taşlarıdır. Oyunların tahsîl ile, ilim ile, irfân ile alâkası yoktur.

Hareket-i bedeniyyenin lüzûmu gayr-i kābil-i inkârdır. Fakat hareket hayâtla tev'emdir. Zî-hayâtlar daima müteharriktirler. Çocuklar evden mektebe, mektepten eve gelip giderken kim bilir kaç türlü hareket-i bedeniyyede bulunurlar. Eve gittikten sonra kezâ... Yalnız teneffüs zamanlarında onları harekât-ı bedeniyyede bulundurmak kâfî gelir. Çocukları hareket-i fikriyye sermâyesinden mahrûm bırakacak derecede oyunlar ile meşgūl etmek hayât-ı fikriyyeye en büyük bir darbe teşkîl eder. Oyunlara inhimâk ve mütemâdiyen oyunlar ile iştigāl onları derslerden uzaklaştırır. Yalnız resim, mûsikī, el işleri dersleri çocuklara en vâsi' oyuncak ve eğlence sermâyesi teşkîl eder. Diğer derslerin vakitlerini onlara sarf eder. Çünkü onlara rûhî bir incizâb gösterirler. Bu dersler ile iştigāl sâir derslere çalışmaktan çocukları kat'iyyen alıkor. Çocuklara ders programı tanzîm ederken meyl-i tabîîlerine mülâyim gelen derslere az sâat-i tedrîsiyye vermek icâb

eder. Hangi derslere tab'an meyilleri yok ise, en çok sâat-i tedrîsiyyeyi o derslere tahsîs etmek muvâfık-ı maslahattır. Bu cihet anlaşılmaz demek doğru bir ma'zeret değildir. Çünkü çocukların hâlet-i rûhiyyeleri bilinmez bir muammâ mâhiyetinde değildir. Çocukluk icâbâtını bilmeyenler onlara ders programı tanzîm etmemelidir. Bu, erbâb-ı ihtisâsın yapabileceği bir iştir. Ehil olmayanların yapacağı programlar işte böyle gülünç olur.

Yeni programda vakitlerin en çokları resmî oyunlara tahsîs edilmiş bulunduğu gibi çocukların kendilerine oyuncak yapacakları resim, mûsikī, el işleri derslerine de vâsi' sâatler verilmiştir. Bunlara mukābil çocuklara en ziyâde lâzım olan Kur'ân-ı Kerîm ve din derslerine, **[311]** musâhebât-ı ahlâkıyye ve ma'lûmât-ı vataniyye derslerine pek az sâat-i tedrîsiyye bırakılmıştır. Birin-ci sınıf talebesi Kur'ân-ı Kerîm ve din derslerinden kat'-iyyen mahrûmdur. Bu sınıf talebesine ulûhiyet ve din fikri telkīn edilmemesi ayrıca mektep idârelerine teblîğ edilmiştir. Diğer sınıflarda her iki derse haftada iki ders sâati verilmiştir. Musâhebât-ı ahlâkıyye ve ma'lûmât-ı vataniyye derslerine haftada bir sâat tahsîs olunmuştur. Resim, mûsikī, el işleri derslerine her sınıfta ekseriyetle haftada ikişer sâat verilmiştir.

Görülüyor ki yeni program îcâb-ı hâlin tamâmen aksine ve zıddınadır. Kur'ân-ı Kerîm ve din derslerinin, musâhebât-ı ahlâkıyye ve ma'lûmât-ı vataniyye derslerinin resim, mûsikī, el işleri derecesinde ehemmiyet ve lüzûmu yok mu ki onlar o derece ihmâl ediliyor? Bunlara da o derece ihtimâm gösteriliyor. Bu nasıl düşünüş, bu nasıl gidiş?! Bir çocuk ibtidâî mekteplerde sağlam bir terbiye-i dînîyye, metîn bir tasfiye-i ahlâkıyye görmezse o çocuğun hâli, hayatı nasıl olur, nasıl bir mecrâya girer ?! İbtidâî mekteplerinde din derslerini bu derece ihmâl eden milletler belki vardır; fakat ahlâk derslerini, resim dersleri, mûsikī dersleri, el işleri dersleri kadar olsun ehemmiyetli telâkkī etmeyen hiçbir millete tesâdüf edilemez kanâatindeyiz. Bi'l-farz Kur'ân-ı Kerîm ve din derslerinin, musahâbât-ı ahlâkıyye ve ma'lûmât-ı vataniyye derslerinin sâatleri çok, buna mukābil resim, mûsikī, el işleri derslerinin de sâatler bilakis az olsa çocuklar, meyl-i tabîîlerinin sevkıyle din ve ahlâk derslerinin sâatlerinden mutlakā çalarak resim, mûsikī, el işleri derslerine sarf ederler. Çünkü onlar birer nevi' oyundan ibârettir. Onlar ile iştigāli çok severler. Vaz'iyet ve hakīkat-i hâl böyle iken yeni program çocukların meyillerini kendilerine celb edemeyecek olan din ve ahlâk derslerine, âdetâ hiç derecesinde bir müddet-i tedrîsiyye vererek en çok sâatleri çocukların tab'an meclûb bulundukları resim, mûsikī, el işleri derslerine tahsîs ediyor. Bir taraftan müddet-i tedrîsiyyenin sıfır derecesindeki azlığı, diğer taraftan çocukların meyilsizliği yüzünden Kur'ân-ı Kerîm, musâhebât-ı ahlâkıyye ve ma'lûmât-ı vataniyye derslerinin mukadderâtını pek muzlim bir hâlde bırakıyor. Yeni programın noksanları yalnız bunlardan da ibâret değildir. Program havâî dersler ile lebâleb doludur. Fakat tâlî ve âlî tahsîllere temel taşı olabilecek dersleri pek az ihtivâ etmektedir. İbtidâî tahsîllerini bu derece zaîf ve çürük bir hâlde ikmâl eden çocuklara âtiyen sağlam bir tâlî ve âlî tahsîli ettirmeye imkân göremiyoruz. Dimâğlarının besâtatı derslerinin azlığını zarûrî kılmakta iken programa bir sürü dersler konmuş ve maalesef o dersler de hep havâî derslerden ibâret kalmıştır. Uzun ve müselsel ders cedvelinde iki üç tane ciddî derse tesâdüf ediliyorsa da havâî derslerin ve bilhassa hadsiz, hesâbsız oyunların arasında onların mevcûdiyetleri muzmahil ve mensî olacaktır!. Ciddiyetsizlik, gelişigüzel hareket maârif gāyesiyle, o gāyeye zıd yollardan yürümek yalnız ibtidâî mekteplere münhasır kalmıyor, maârif müessesâtının hangisini nazar-ı müşâhededen geçirirsek aynı tezebzüb ve aynı teşevvüşü görürüz. Bütün mekâtib programları gāye ile âhenkdâr olmayan dersler ile imlâ edilmiştir. Dersler ile sâât-i tedrîsiyye arasında bir nisbet-i âdile bulmak imkânı yoktur. Ehemmiyetsiz derslere fazla sâatler veriliyor ve ehemmiyetli derslere bilakis az müddet tefrîk ediliyor. Lüzûmlu dersler programa giremiyor, lüzûmsuz derslere daha çok tesâdüf olunuyor. Dersler ile müderrisler aralarında da sıkı bir münâsebet görülmüyor. Dersler müderrislere âdetâ râst gelesiye tevzî' ediliyor. Sene-i tedrîsiyye bidâyeti gelip geçmekte bulunduğu hâlde henüz bazı mektepler derslere başlayamıyor, bazı mektep idâreleri kendilerine binâ bulamıyor. Hiçbir mektepte istikrâr yoktur. Bugün bir binâya, yarın diğer bir binâya naklatmekle iştigāl ediliyor. Hâl-i hâzır ihtiyâcından daha vâsi' olan binâlar bırakılarak ordular istîâb edecek binâlara göç ediliyor ve her binânın teşkîlât-ı dâhiliyyesini değiştirmek için azîm paralar sarf ve istihlâk olunuyor. Mektep açmak için para bulunamazken beyhûde yere israf olunan paralara acınmıyor. İnsan bu hâllere bakınca bizim maârif işlerinin serâpâ oyuncak olduğuna hüküm vererek müteessir oluyor. Dâru'l-fünûn bilâ-lüzûm, bulunduğu yerden eski Harbiye Nezâreti binâsına naklediliyor. Bir kere bugün Dâru'l-fünûn şuabâtında evvelki binâyı dolduracak derecede talebe yoktur ve o binâ bizim Dâru'l-fünûnumuza daima kâfî gelecek derecede vüs'atli teşkîlâtı hâvîdir. Eski Harbiye Dâiresi gibi cesîm bir binâyı dolduracak derece dâru'l-fünûn talebesi yalnız bugün değil hiçbir zaman bulunmayacaktır. Bizim Dâru'l-fünûnumuz, ünvânının ihtişâm ve azametine mağrûr olarak âdetâ dünyâlara sığmayacak kadar taşkınlık gösteriyor. Tedrîsâtının cid-

diyetsizliğine, mütehassıs erbâb-ı ilim ve fen yetiştirmek husûsundaki kalenderliğine, akāmetine bakarak mütevâzı' bulunmayı hiç hatıra getirmiyor. Birçok kasabalarımızda bir mekteb-i ibtidâî küşâdına para bulamadığımız şu zamanda Maârif Vekâleti azîm mikdarda paralar sarf ederek askerî bir dâireyi dâru'l-fünûn hâline ifrâğa âdetâ icbâr ediyor.

Câzib, sıhhî bir dâire olmayan ve müftîlik teşkîlâtına ancak kâfî gelebilecek bir vüs'atteki eski Dâire-i Meşîhat'ı mektep hâline getirmek için yine azîm mikdarda paralar sarf edildi. Ondan başka koskoca **[312]** İstanbul Müftülüğü bugün başını sokacak bir binâ bulamıyor, ileride bulunursa o da kim bilir ne kadar paraya mâl olacaktır?

Bugün de Mekteb-i Tıbbiyye'yi nâ-müsâid Mâliye binâsına nakletmek için yine kim bilir ne kadar para sarf edilecektir? Bu paralar derecesinde mahallinin gayrisine sarf olunan paralar hatırlayamıyoruz, yazık bu paralara, yazık mektepsiz kalan şehirlere, köylere!..

"HAZRET-i ÎSÂ"YA MEKTUP

Edîb-i şöhret-şiâr Süleymân Nazîf Beyefendi'nin geçen Perşembe günü *Vatan* gazetesinde bu sernâme ile münteşir bir makālesini okuduk. "Yâ Nebiyya'llâh!..." matlaıyla başlayan bu şi'r-i mensûrun maktaını şu fıkra teşkîl ediyor: "Bu dünyâya yâ hemen gel veya iki elini âr ve hicâb ile iki yüzüne tutarak, "Hangi katında bulunduğunu bilmediğim göklerden kendini esfel-i sâfilîne at!..." şâh beyitlerini, beytü'l-kasîdlerini de şu sözler vücûda getiriyor: "Sana Allah'ın oğlu dediler; sıkılmadın. Hatırın için Allah'ı üç parça ettiler; titremedin. Adına "İncîl" nâmıyla biribirini nâkız kitaplar yazdılar; utanmadın. Ma'bedden ihtikârı tard etmek isterken dünyâda belâya girmiştin; kiliselerin minber ve mihrâbına kadar, Hıristiyanlık âleminin her tarafı kumarhânelerden şenî' bir dâr-ı ihtikâra döndü, sen hissedârlar gibi sükût ediyorsun. Roma'daki vekîlin âhirette cennetler ve cennetlerde yer satıyor; sen bir tapu me'mûru tevâzuuyla bu bey' u şirâyı sükût-i hilmine tescîl ettirmektesin; ayıp değil mi?... Ve sen Peygamber değil misin?... Ey Meryem'in oğlu!"

Yerden semâya tevcîh edilen bu şâirâne hitâbları görünce Edîb-i lebîbin bir konferansındaki sözlerini hatırladık ve o hitâbelerinin sû'-i te'sîrlerini izâle veyahud tahfîf etmek için kendisini bizden çok iyi bilen ve kendisi gibi mümtâz bir edîbimiz olan Doktor Cenâb Şehâbeddîn Bey'in o vakit neşretmiş bulunduğu bir müdâfaanâme hâfızamızdan gözümüzün önüne intikāl etti. O müdâfaanâme Süleymân Nazîf Bey'in hakîkaten o günkü ve bugünkü kabâhatleri gibi yarınki ve öbür günkü kabâhatlerini de –afvettirecek derecede değilse de– tahfîf ettirecek esbâb-ı muhaffifeyi hâvîdir. Onun için o müdâfaanâmenin hülâsa-i meâlini buraya derc etmek istiyoruz.. Tâ ki gerek âlem-i İslâm ve gerek Hıristiyanlık âlemi bu kıymetli edîbimizin bu gibi kusûrlarına karşı afv u safh ile mukābelede bulunsunlar. Cenâb Şehâbeddîn Bey diyordu ki: "Nazîf bir şâirdir. Hissiyât-ı şâirânesi pek tuğyân eder, galeyâna gelir; o dakîkada Nazîf Bey coşkun ve pek taşkındır. Hayâl-i şâirâne ona kemâl-i hakîmâneyi gāib ettirir. Heyecânlı demlerinde o kendine mâlik değildir. Nazîf'in bu hâlini bilenler sözlerine şâir sözü nazarıyla bakarlar, cümlelerinden bir hakîkat çıkarmaya, fıkralarında maksad aramaya çalışmazlar."

Süleymân Nazîf Bey'in böyle fevkalâdeliklerini bilmediğimiz için onu herkese böyle tanıtmak bizim elimizden gelmez idi. Bilsek de mümtâz edîbimizi gücendirmek korkusuyla bildiğimizi söylemez idik. Söylesek de kimseyi inandıramaz idik. Fakat onu bize bu yolda tanıtan bizzat kendisinin, kadîm âşinâsı, mahrem-i esrârı, yâr-ı gārı, edebiyâtta hem-nâmı, bezm-i şâirânede karîni, ahvâl-i rûhiyyesinin aynası olan Cenâb Şehâbeddîn Bey'dir. Bu derece salâhiyetdâr bir zâtın şehâdetine bizzat Süleymân Nazîf Bey bile i'timâdsızlık göstermez. Kendisinin i'timâd ettiği bir zâtın şehâdetine biz niçin i'timâd etmeyelim?! Bu ma'zeret meşrû' bir ma'zerettir. Bir şâir de [1](العذرعندكرام الناس مقبول) diyor. Müslümanların da, hıristiyanların da edîbimizin bu ma'zeretini nazar-ı i'tibâra alarak kusûruna bakmayacaklarını kaviyyen ümîd ediyoruz. Eğer fevkalâdeliği zamanına müsâdif olmasaydı akāid-i İslâmiyye ile mu'tekıd bulunan ve akāid-i İslâmiyye icâbınca her peygambere îmân edilmesi, ihtirâm gösterilmesi lâzım geldiğini pek a'lâ bilen Edîb-i yektâmız Hazret-i Îsâ'ya öyle bir mektup yazar mı idi? O bilir ki hitâbeleri serâpâ hakārettir; bir nebîye hakāret nübüvvet akīdesiyle kābil-i te'lîf değildir. O bilir ki Hazret-i Îsâ'ya savrulan küfürlerden evvelâ kendi Peygamberi olan Hazret-i Muhammed gücenecektir ve Allah dahi gazab edecektir. O bilir ki Hıristiyanlık âleminin seyyiâtından Hazret-i Îsâ mes'ûl değildir ve Hazret-i Îsâ hıristiyan nâmıyla bir kavim ve ümmet tanımaz. Nasrâniyet dîni Hazret-i Îsâ'nın dîni değildir. Onun dîni de Hazret-i Muhammed'in dîni gibi dîn-i tevhîddir ve onun ta'lîm ettiği esâsât-ı i'tikādiyye de İslâmiyet'in ta'lîm ettiği esâsât-ı i'tikādiyyedir. İncîl-i semâvî de Kur'ân gibi bir kitâb-ı hidâyettir. Hıristiyanların İncîl-i semâvî ile alâkaları yoktur. Hazret-i Îsâ dîn-i teslîsin değil dîn-i tevhîdin peygamberidir. Hazret-i Îsâ'nın hıristi-

[1] "Özür şerefli insanlar katında makbuldür."

yan âleminin mezâlimine karşı hiddeti, gazabı, nefreti kendisinin hiddetinden, gazabından, nefretinden pek fazladır.

O bilir ki hiçbir peygamber bir kavmi kendi kendine mahvetmek, batırmak, çıkarmak salâhiyetini hâiz değildir. Onu yaptıracak Allah'tır. Mektup yazmak doğru ise Allah'a yazmak icâb eder. O bilir ki Hıristiyanlık âleminin seyyiâtından Hazret-i Îsâ mes'ûl ise müslümanların seyyiâtından da Hazret-i Muhammed'in mes'ûl olması lâzım gelir. O bilir ki o mektubu Hıristiyanlık'la alâkası olmayan Hazret-i Îsâ'ya değil, bizzat **[313]** Hıristiyanlık âlemine yazmak muvâfıktır. Tahkîr etmek lâzım ise yine o âlemi tahkîr etmek ma'kūldür. Mezâlim ve mesâvîden mes'ûl tutmak lâzım ise yine o âlemi mes'ûl tutmak vâkıa mutâbıktır.

Süleymân Nazîf Bey bunların hepsini bilir, bilir ama, hâl-i tabîîde iken bilir; fevkalâdelik zamanında böyle şeyleri düşünmeye vakit bulamaz. Kızmayacak, hiddet etmeyecek hiçbir hâlleri bulunmayan Hıristiyanlık âleminin kim bilir hangi hâllerine kızarak kalemi eline almış ve o dakîkada hissiyât-ı şâirânesi galeyâna gelerek fevkalâdelik nevbetine tutulmuş; artık bu zamanlar düşünmek zamanı değildir, demiş, meydânı hayâle bırakmış; hayâl insana çok şeyler yaptırır, yerden göğe çıkarır, Hazret-i Îsâ'ya mektup yazdırır, Hıristiyanlık âlemini tahkîr ettireyim derken Peygamberi tahkîr ettirir, şeytân gibi, insanı idlâl eder. Bu da şâirliğin bir âfeti!...

⁂

"*Akşam*"cı ve "*Sebîlürreşâd*"

Akşamcının *Sebîlürreşâd* ile çok zoru var. Ona hücûm etmek için bahâne arar, hâzır bir bahâne yoksa, yeniden ihzâr eder. Hücûmları ilim sâhasında, edeb ve nezâket dâiresinde olsaydı, kendisiyle ciddî bir münâkaşaya girişir ve bu sûretle hakîkatin tecellîsine çalışır idik. Fakat o, bize hücûm etmek için en âdî vâsıtalara mürâcaat ediyor, en süflî hücûm silâhlarını kullanıyor, en müstekreh tezvîrât yolunu tutuyor, merd, âlîcenâb insanların insâniyetle kābil-i te'lîf görmediği jurnalcilik harekâtı içinde yüzüp duruyor. İnsâniyetle az çok alâkadâr olan kimseleri dilhûn eden, fazîlete dost, rezîlete düşman bulunan ebnâ-yı Âdem'i âr ve hicâb hisleriyle mütehassis bulunduran ictimâî rezîletlerimizi, ahlâkī redâetlerimizi, hiç olmazsa bulunduğu noktada tevkîfe çalışan, daha ziyâde teammüm etmemesi için neşriyât-ı hayr-hâhânede bulunan *Sebîlürreşâd*'ın bu dînî, insanî, millî vazîfesini îfâda ikdâm ve sebât göstermesi *Akşam*'cıyı son derece sinirlendiriyor, asabîleştiriyor, ara sıra ona na'ra attırıyor. *Sebîlürreşâd*'ın müdâfaa ettiği fazîlet da'vâsının ne kadar ulvî, kuvvetli, salâbetli bir da'vâ olduğunu bilen ve o da'vâyı gāib ettirmek imkânı bulunmadığını anlayan *Akşam*'cı, hükûmeti *Sebîlürreşâd*'ın aleyhine tahrîk etmek ve bu sûretle rezîleti, sefâheti müdâfaa ve tervîc sâhasında rakîbsiz kalmak fikr-i süflîsiyle şenî' bir hîleye, iftirâya, isnâda başvuruyor: Jurnalcilik!...

Sebîlürreşâd teceddüde, asrîleşmemize, garblılaşmamıza aleyhdâr imiş, muhâlif imiş, muârız imiş. Binâenaleyh mürteci' imiş, irticâ' bakıyyetü's-süyûfundan imiş!. *Akşam*'cının bu hezeyânından maksadı hükûmeti *Sebîlürreşâd*'ı kapatmaya, susturmaya, belki de İstiklâl Mahkemesi'ne göndermeye da'vet etmek değil midir?!...

Zavallı *Akşam*'cı, hükûmeti *Sebîlürreşâd*'ın neşriyât-ı hayr-hâhânesinden gāfil ve onu da kendisi gibi fazîlet düşmanı mı zannediyor?! Rezîleti müdâfaa ve himâye uğrunda *Akşam*'cının nâil bulunduğu hürriyeti hükûmet; fazîleti müdâfaa ve himâye eden *Sebîlürreşâd*'dan esirgeyecek mi sanıyor?! Biz kat'iyyen o kanâatteyiz ki hükûmet *Akşam*'cının *Sebîlürreşâd* aleyhindeki jurnalciliğini devr-i Hamîdî'de kitaplar aleyhine vukū' bulan jurnaller mâhiyetinde görerek istikrâh edecek ve kendisini Abdülhamîd mevkiine düşürmek isteyen *Akşam*'cıya o devrin bekāyâsından bir jurnalci nazarıyla bakacaktır.

Sebîlürreşâd'ın mücâhedesi, fazîlete dost ve rezîlete düşman olduğunda şübhe etmediğimiz hükûmete karşı değil, fazîlete düşman ve rezîlete dost olduğu bütün neşriyâtıyla anlaşılan *Akşam*'cıya ve onun gibi gümrâhlara karşıdır. Fazîleti himâye ve müdâfaa eden *Sebîlürreşâd* eğer mürtecî' ise rezîleti himâye ve müdâfaa eden *Akşam*cıya ne nâm ve ne ünvân vermelidir? Hilkat-i beşerden beri metbû' ve muhterem olan, insâniyet nâmına şeref ve ulviyet kaydedilen fazîleti terk ederek rezîleti metbû' ve muhterem tutmasına nazaran, ona verilecek yegâne nâm ve ünvân "mürted"dir. Evet, rezîletten fazîlete rücû' irticâ' ise, fazîletten rezîlete rücû' da irtidâddır. Beşeriyetin ekseriyet-i kāhiresi bugün rezîletten mürteci'dir. Fakat fazîletten irtidâd husûsunda *Akşam*'cı kendisine pek az hemhâl bulabilir.

Akşamcının rezîlet hâmîsi, sefâhet müdâfii, fazîlet mürteddi olduğuna bütün neşriyâtı, şâhiddir. Meşhûr-ı cihân olan ma'hûd İctihâdcı bile *Akşam*'cıya nisbetle daha az fazîlet düşmanı, daha az rezîlet dostudur. Ahlâksızlığın istîlâkâr bir vüs'at peydâ etmesinde, fuhşun bu kadar umûmîleşmesinde *Akşam*'cının neşriyâtı derecesinde meş'ûm te'sîrler bırakan, onun kadar âmil-i müessir olan başka bir *Akşam*'cı, diğer bir sabâhçı yoktur. Üç yüz milyonu mütecâviz bir cihân-ı İslâmiyyetin ve ekser-i cihân-ı Nasrâniyyetin tebcîl etmekte bulunduğu Hazret-i Muhammed aleyhisselâmı alenen tahkîr ve tezyîf ettiğinden dolayı mahkûm olan İctihâdcı'yı sıkılmadan müdâfaa

eden, Cumhûriyet devrinde böyle şey olmaz diyerek, o devri de ma'hûd İctihâdcı gibi kimselerin tabîî bir hâmîsi olarak tanıtmaya çalışan *Akşam*'cı beyimizdir. Bir sıra beyliğini hanımlığa tahvîl ederek, kadın sıfatıyla Kadınlar Encümeni vücûda **[314]** getirerek kadınlık nâmına lâyiha tanzîm eden *Akşam*'cıdır. Yekdiğerlerine yalvarır bir vaz'iyette yan yana erkek ve kadın resimleri neşreden *Akşam*'cıdır. Kadıköy deniz hamâmlarında vukūa gelen kadın ve erkek rezâletlerini gazete sütûnlarında tasvîr ve teşhîr eden *Akşam*'cıdır. Danslara, müsâmerelere ve o mahallerdeki ahlâksızlıklara iştirâk ettikten sonra alel-âde bir seyirci vaz'iyeti alarak ve ca'lî bir aleyhdârlık süsü takınarak gördüklerini, duyduklarını enzâr-ı rağbet ve iştihâya vaz' eden *Akşam*'cıdır. Serhoşluğu, fuhşu îcâbât-ı medeniyyeden addeden *Akşam*'cıdır. müslüman kadınların gayrimüslimler ile izdivâclarını te'mîn için nikâhların kâtib-i adilliklerde kıyılmasını isteyen *Akşam*'cıdır ve bu sûretle İstanbul'un medenî bir şehir hâline geleceğini söyleyen *Akşam*'cıdır. Diyânet'e karakuvvet ünvânını veren *Akşam*'cıdır. Münâsebetli, münâsebetsiz her mes'eleye sarık, cübbe, softa kelimelerini karıştıran ve bu kelimeler ile temsîl ettirmek istediği erkân-ı ilmiyye aleyhindeki kin ateşini bir türlü teskin edemeyen *Akşam*'cıdır. Şerîat mefhûmunu istihzâ ve istihfâfa vesîle ittihâz eden *Akşam*'cıdır. Medeniyet-i İslâmiyyenin târîhe karıştığını, ahkâm-ı İslâmiyyeyi kurûn-ı vüstâî esâslardan ibâret telâkkī eden *Akşam*'cıdır.

Akşam'cının bu vâdîlerdeki târîhçe-i neşriyyâtı herkesin hâfızasında mahfûz, herkesin gözü önünde her gün temâdî edip durmakta iken utanmadan, sıkılmadan kendisinin de fazîlet tarafdarı olduğunu, diyânetin beşeriyete büyük bir kuvvet bulunduğunu söyleyerek setr-i seyyiâta çalışıyor. *Akşam*'cı mâdem ki fazîlet ve diyânet tarfadârıdır; onları müdâfaadan başka kabâhati olmayan *Sebîlürreşâd*'a niçin hücûm ediyor? O müdâfaaları niçin irticâ' telâkkī ediyor? Niçin jurnal ederek kapattırmaya çalışıyor? Niçin daima rezîleti, sefâheti müdâfaa ediyor? Niçin fazîlet lehinde, diyânet lehinde yazılarına tesâdüf edilmiyor? Niçin onların lehinde yazı yazanlar aleyhlerine ateş püskürüyor?! Medeniyet-i İslâmiyyenin târîhe karıştığını, ahkâm-ı İslâmiyyenin kurûn-ı vüstâî esâsât olduğunu, onlar ile bu asırda idâme-i hayât edilemeyeceğini söyleyen *Akşam*'cının fazîlet ve diyânet tarafdarı olduğuna kim inanabilir? Ahkâm-ı İslâmiyye'nin yegâne gāyesi fazîleti himâyedir ve rezîleti imhâdır. Binâenaleyh ahkâm-ı İslâmiyyenin kurûn-ı vüstâya âid olduğunu dermeyân eden *Akşam*'cı fazîletin de kurûn-ı vüstâya âid olduğunu söylemiş oluyor!. Netîce i'tibâriyle bu asır, fazîlet asrı değil, rezîlet asrıdır demiş oluyor! Bu iddiâda bulunan bir kimsenin fazîlet tarafdarlığından bahsetmesi kadar gülünç ne bulunabilir?

Akşamcı bilmiyor ki medeniyet-i İslâmiyye cihân-ı insaniyyet medeniyetidir. Insaniyyet o medeniyetten hiçbir zaman ve hiçbir sûretle tecerrüd edemez. *Akşam*'cı daha milyonlarca şebpereler toprağa karışır da medeniyet-i İslâmiyye târîhe karışmaz. *Akşam*'cı toprağa karışıncaya kadar çalışsa ve medeniyet-i İslâmiyyeyi târîhe karıştırmak kendi elinde olsa ancak kendi şahsına âid medeniyet-i İslâmiyyeyi târîhe karıştırabilir. Şarkta, garbda, Avrupa'da, Amerika'da, Afrika'da, Asya'da yerleşmiş, kökleşmiş bulunan ve günden güne âfâk-ı cihânı nûrlara gark etmek isti'dâdını gösteren medeniyet-i İslâmiyye nûrunu *Akşam*'cının dimâğına, kalbine ifâza edemediyse vücûd-ı mürdesini dâire-i istîlâsı dâhilinde bulundurmaktan ziyâsıyla dîdesini daima rencîde etmek ıztırârında kalacaktır.

Sebîlürreşâd'ın muhâlefet ettiği asrîlik, muârız bulunduğu teceddüd, *Akşam*'cının jurnalciliği gibi, rezîlet-i ahlâkıyye tarafdarlığı gibi, behîmî bir hürriyet-i ictimâiyye müdâfaakârlığı gibi garbın fazîletine düşmanlığı, rezîletine dostluğu gibi asrîlikler, teceddüdlerdir. Fazîlet sâhasında asrîleşmeyi, teceddüdden teceddüde koşmayı *Sebîlürreşâd* dînî, millî, vatanî, insanî, hayâtî bir vazîfe telâkkī eder. *Sebîlürreşâd* fazîlete mürteci'dir, *Akşam*'cı fazîletten mürteddir! Herkesin ma'lûmu ve târîhen sâbittir ki İslâmiyet teessüs etmezden mukaddem, ahlâkī ve ictimâî bir hürriyet-i behîmiyye hüküm-fermâ idi. Hayâ, edeb, fazîlet, rezîlet mevzû'-ı bahs değildi. Herkes istediği gibi hareket etmek hürriyetine mâlik idi. Fuhuş mübâh, serhoşluk mübâh, her şey mübâh idi. Kadınlarda iffet, ismet aranmıyordu. Erkeklerde nâmûs ve haysiyet hâiz-i kıymet değildi. Harâm ve helâl i'tikādı yoktu. Günâh ve sevâb hisleri kimsenin dimâğında yer tutmuş değildi. Kadın ve erkek münâsebetleri hiçbir kayd ile mukayyad değildi. Her kadın her erkeğin vâsıta-i zevk u safâsı idi. Ayıp nedir? bilinmiyordu. Hayatın umdeleri; bulduğunu yemekten, istediği ile istediği gibi münâsebette bulunmaktan ibâret idi. Hâsılı şimdiki çingenelerin hürriyet-i ictimâiyyelerinden daha vâsi' bir hürriyet-i ictimâiyye, bir redâet-i ahlâkıyye hükümrân idi. İslâmiyet bunları birer, birer kaldırarak yerlerine edeb, hayâ, iffet, ismet, nâmûs, haysiyet, harâm, helâl, sevâb, günâh akīdelerini ikāme etti. Câhil kavimleri ve hattâ kabîleleri behîmiyetten çıkararak insaniyyet mertebesine yükseltti. Fazîleti ta'lîm ve rezîletten tahzîr etti. Ayıbın ne olduğunu onlara öğretti. *Sebîlürreşâd* işte bu esâsâtı müdâfaa ve muhâfazaya çalışıyor. *Akşam*'cı ise bizi, Türk milletini, müslüman hey'et-i ictimâiyyesini sürükleye sürükleye İslâmiyet'ten evvelki vahşet, cehâlet, behîmiyet devrine ircâ' etmek istiyor. Acaba o mu mürteci' yoksa *Sebîlürreşâd* mı?

[315] RİZE'DE İSTİD'Â MES'ELESİ

20 Eylül târîhli *Cumhûriyet* gazetesinde Rize'den keşîde edilmiş şöyle bir telgraf var idi:

"Rize 18 (muhâbir-i mahsûsumuzdan)

İki Müftünün Garîb Bir İstid'âsı

Paşa hazretlerinin hükûmet dâiresinden avdetleri esnâsında Rize ve Atina müftüleri tarafından kendilerine bir istid'â verilmiştir. İstid'âda medreselerin tekrâr küşâdı taleb ediliyordu.

Reîs-i Cumhûr hazretleri istid'â muhteviyâtına muttali' olunca asabîleşmişler ve müftülere hitâben:

– Tevhîd-i tedrîsât mı istiyorsunuz? Bu millet mektep yapmayacak mı? Şimdiye kadar geri kalmamızda en büyük âmilin ne olduğunu bilmiyor musunuz? Hayır, medreseler açılmayacak!"

buyurmuşlar ve halk tarafından şiddetle alkışlanmışlardır. Paşa hazretleri hitâbelerine devâm buyurarak:

– İâşenizi mi düşünüyorsunuz? Müsterîh olun, ibâdetinizle uğraşın. Bırakın bu milleti. Yoksa bu karârı veren Meclis'te sizden büyük âlimler mi yok? Millet bildiği gibi yapacak."

Paşa hazretleri tekrâr şiddetle alkışlanmışlardır ve müteâkıben Vâlî Bey'le bir müddet konuşmuşlar ve ezcümle:

– Bu adamlar burasını İran gibi mi yapmak istiyorlar? demişlerdir. Ahâli mitingleri [müftüleri] tahtie etmiş ve Gāzî'nin hitâbesinden çok memnûn olmuştur."

Cumhûriyet gazetesinin telgrafı burada bitiyor.

Tanin gazetesi Sermuharriri Hüseyin Câhid Bey de 22 Eylül târîhli nüshaya müsâdif başmakālesinde "Rize Hâdisesi" sernâmesi altında bu hâdiseyi uzun uzadıya tahlîle çalışıyor; kendi kendine birtakım ma'nâlar, maksadlar çıkarıyor. Çıkardığı ma'nâ ve maksadları kendi arzûsuna, efkâr-ı zâtiyyesine uygun bularak izhâr-ı şâdmânî ediyor. Biz, Hüseyin Câhid Bey'in sâir efkâr ve mütâlaâtıyla alâkadâr değiliz. Yalnız alel-âde bir istid'â mes'elesini büyülterek, ta'bîr-i dîgerle habbeyi kubbe yaparak ortaya büyük bir mes'ele atmak istemesini tenkīd edeceğiz. Biz bu tarz-ı hareketten şunu anlıyoruz. Hüseyin Câhid Bey istid'â mes'elesini vesîle ittihâz ederek medreseleri açmamak fikrini telkīn etmeye çalışıyor. İstid'â mes'elesi eğer hakīkaten vâki' ise alel-âde ve basît bir mes'eledir. Gāzî Paşa bugün millet ve devletin riyâset-i umûmiyyesinde bulunuyor. Rehberlik ettiği milletin derdlerini, ihtiyâclarını anlayıp dinlemesi pek tabîîdir. Milletin ona derdini söylemesi, ihtiyâcını bildirmesi de aynı derecede tabîî ve zarûrîdir. İki Müftü efendinin usûl dâiresinde ve kemâl-i hürmetle ona bir istid'â takdîm etmesi neden bu derece i'zâm ediliyor? Hüseyin Câhid Bey'in habbeyi kubbe yapmak istediğine sarîh bir karînemiz var: Telgrafta bir "miting" kelimesi görülüyor. Bu kelimenin alt ve üst tarafındaki sözlerden kelime-i mezkûrenin yanlış olduğu sarâhaten anlaşılıyor. Biz hiç şübhe etmiyoruz ki o kelime "miting" değildir, "müftü"dür. Ya muhâbir yanlış zabt etmiş veyahud telgraf me'mûru kelimeyi yanlış olarak almıştır. Keyfiyetin böyle olduğunu te'yîd eden noktaları da arz edelim:

Öyle bir miting yapmak lâzım gelse bunu ahâli yapacaktır. Halbuki telgraf, Paşa hazretlerin ahâli tarafından şiddetle ve mükerreren alkışlandığını haber veriyor. Sonra ahâli tarafından mitingin tahtie edildiği yazılıyor. Eğer ortada bir miting mes'elesi varsa kim kimi tahtie ediyor? Hüseyin Câhid Bey'in zekâsı bu ciheti anlamaya kâfî iken niçin anlamazlıktan geliyor? Kendilerini ziyârete gelen azîz ve büyük misâfirlerine, miting yapmak sûretiyle ihtirâmsızlık göstereceklerine ihtimâl vermek Rize ahâlisini rencîde edecek bir bühtândır. Mes'elenin bütün rûhu *Cumhûriyet* gazetesinin muhâbiriyle Hüseyin Câhid Bey'in mes'eleyi besâtetten çıkarmış olmalarındadır ve yanlış ma'lûmât ve mesmûât üzerine binâyı mütâlea etmelerindedir. Biz, o kanâatteyiz ki i'zâm edildiği şekilde bir mes'ele yoktur. Mes'ele alel-âde bir istid'â takdîm edilmesinden ibârettir. Başka türlüsüne ihtimâl veremiyoruz. Çünkü ne Rize ahâlisi Paşa hazretlerine karşı miting yapmak küstâhlığını gösterir ne de Paşa hazretleri usûlü dâiresinde ve kemâl-i ihtirâmla kendisine takdîm edilen bir istid'âdan asabîleşir. Medreseler ilim ocaklarıdır. Bu ilim ve fen asrında ilim ocakları aleyhinde bulunacak kimse tasavvur edemeyiz.

Şuûn-ı Dâhiliyye:

MUSUL MES'ELESİ

Musul'un Türkiye'ye âid olduğunu müdâfaa etmek üzere Büyük Millet Meclisi Reisi Fethi Bey'in taht-ı riyâsetinde Cem'iyet-i Akvâm nezdine giden hey'et-i murahhasamız uzun ve müdellel bir muhtıra kaleme alarak mezkûr Cem'iyet'in Kâtib-i Umûmîliğine tevdî' eylemiştir. Musul üzerinde hukūk-ı sarîhamızı pek açık bir sûrette isbât eden siyâsî, târîhî **[316]** coğrafî, iktisâdî, sevku'l-ceyşî esbâba istinâd eden nikāt-ı esâsiyye bervech-i âtîdir:

1- Tarafeyn hükûmetleri arasında münâzaun-fîh olan husûs, Musul vilâyetinin Irâk hükûmetine ilhâk edilip edilmeyeceği mes'elesidir.

2- Bilumum ırkī, siyâsî, târîhî, coğrafî, iktisâdî, sevku'l-ceyşî mütâlaât-ı mezkûre vilâyette Türk hâkimiyetinin ibkāsını müstelzimdir.

3- İngiltere hükûmeti Türk [?] tahmînât ve takdîrâtına nazaran ahâlinin cüz'î bir ekalliyeti teşkîl eden Araplara karşı Türk ve Kürdlerin hâiz-i ekseriyyet olduğunu kabûl etmektedir.

4- İngiltere hükûmetinin ânifü'z-zikr vilâyetin Irâk hükûmetine ilhâkını taleb emrinde îrâd u ityân ettiği başlıca delîl ahâliye Türkiye'den ayrılmak husûsunda atfettiği emel ve arzûdur. Halbuki işbu muhtırada zikredilen İngiliz menâbiine âid vesâik ahâlinin azîm bir kısmının memleketlerinin esâsen münâzaun-fîh arâzîye dâir bir hak iddiâsına hakkı olmayan Irâk ile ittihâdını arzû etmediğini te'yîd etmektedir.

5- Ahvâl-i mesrûdenin bedâheti hilâfına olarak İngiltere hükûmeti ahâlinin Türkiye'den ayrılmak husûsundaki temâyülâtında ısrâr etmektedir. Türkiye hükûmeti de muâkis müddeâsında musır bulunmaktadır.

Bir aynı mes'ele-i fiiliyye hakkında tahaddüs edip ihtilâfın hall ü tesviyesine vâbeste bulunan bu ihtilâf-ı fikir ve nazar bu husûsta ârâ-yı umûmiyyeye mürâcaat ameliyesinden ibâret olması lâzım gelen muhik ve âdilâne bir vâsıta-i tahkîka mürâcaatı istilzâm etmektedir.

6- Binâenaleyh Türkiye ile Irâk arasındaki hudûd, Musul vilâyetinin mukadderâtı serbestî-i ârâyı kâfil asgarî te'mînât altında icrâ edilecek ârâ-yı umûmiyyeye mürâcaat ameliyesi tarîkıyle tesbît edildikten sonra ta'yîn edilebilir.

Türkiye Cumhûriyeti hükûmeti yüksek adâlet hissiyâtıyla mütehassis olan Cem'iyet-i Akvâm Meclisi'nin tedkîk-ı müzâkeresine arz etmekle müşerref olduğu mütâleâtı nazar-ı i'tibâra alacağı kanâatinde sâbit-kademdir."

Şimdiye kadar Cem'iyet-i Akvâm Meclisi'nin vukū' bulan mesâîsi Türk nokta-i nazarıyla İngiliz nokta-i nazarını anlamaktan ibâret olmuştur. İngilizler re'y-i âmma mürâcaat esâsını kabûl etmemişler ve bi'l-mukābele hey'et-i murahhasamız re'y-i âmma mürâcaat üzerinde ısrâr etmişlerdir.

Çocuklarımız Sokakta Kalıyor

Medreseler kapatıldı ve kapatılırken de ta'kīb edilen gāyenin tevhîd-i tedrîsât olduğu söylenildi. Yani medreselerde okuyan gençler, diğer maârif mekteplerinde okuyacaklardı. Şu hâlde ilgā edilen medreselerin yerine yeni ilim ve irfân müesseseleri konulması, yeni mektepler açılması lâzım geliyordu. Tâ ki medreseler ortadan kalkınca meydânda kalan birkaç bin tâlib-i ilim okuyacak mektep bulsunlar. Binâenaleyh icâb ederdi ki Maârif Vekâleti kapadığı medrese kadar da mektep açsın ve göğsünü gere gere, beğenmediklerimi yıktım fakat yalnız yıkmakla kalmadım; yerine beğendiğim ve istediğim şekilde yeni ilim ve irfân müesseseleri de ikāme ettim; diyebilsin! Halbuki bizde daima vâki' olduğu üzere bu defa da yalnız ve evvelâ yıkıldı. Yıkılanların yerine hiçbir şey konulmadı.

İşte İstanbul'da binlerce çocuk sokaklarda mektep aramakla meşgūldür. Evlâd-ı vatan ilim ve irfâna teşne, halk çocuklarını okutmak istiyor. Parlak nutuklar, câzib vaadlerle memleketin ilim ve irfân seviyesini yükselteceklerini, cehle karşı i'lân-ı harb ettiklerini, şöyle yapacaklarını, böyle edeceklerini söyleyen ve memleketin umûr-ı maârifini tedvîr mes'ûliyetini deruhde etmiş olanlar ise şimdi, binâ yok, muallim yok diye izhâr-ı acz ve şikâyet ediyorlar. "Mektep yok, muallim yok" şikâyeti halkın ağzına yaraşır, memleketi cehlden kurtarmak vazîfesini deruhde edenlere değil. Onlar bilakis mektep, muallim, kitap her şeyi ne yapıp yapıp bulmaya mecbûrdurlar.

İstanbul'da ve bütün memlekette büyük bir mektepsizlik buhrânı olduğunu yalnız biz iddiâ etmiyoruz. Maksad-ı teessüsü, hikmet-i vücûdu, hükûmetin icrâātını müdâfaa olan gazeteler bile aynı feryâd-ı şikâyeti yükseltiyorlar. Çünkü ortada gözle görülen ve el ile tutulan bir hakīkat vardır: Okumak isteyen evlâd-ı vatan var, fakat mektep yok. Mektep açmayı, yani yıkmayı bildiği kadar yapmayı da bilen bir Maârif Vekâleti yok…

Hükûmet gazeteleri yalnız İstanbul'da dört bin kadar çocuğun okumak için mekteplere mürâcaat ettiklerini ve yer olmadığı için bir kısmının kabûl edilmediğini yazıyorlar. İstanbul'da mektep olmadığı gibi taşralarda da yok. Eğer olsaydı taşradan yüzlerce çocuk memleketlerini bırakıp İstanbul'a gelmezler ve üç yüz tanesi de açıkta kalmazdı. Demek ki Maârif Vekâletimizde yıkmak kuvveti var fakat yapmak kābiliyeti yoktur ve fil-hakīka biri çok kolaydır. Bir tek emirle kapılar kapanır ve herhangi bir müessese ortadan kalkar. Fakat yapmak öyle midir? İlim, tecrübe, ihtisâs ister. Bunlar ise meb'ûs veya vekîl olmakla hemen kazanılmaz.

Memleketin mektep derdiyle kıvrandığını görüp de binâları ve muallimleri, diğer vilâyetlerden daha sür'at ve sühûletle kābil-i tedârik olan İstanbul'da bile yeni mektepler açamayan, halkın okumak ihtiyâcını tatmîn edemeyen, çocukları sokakta bırakan Maârif Vekâleti'ne, asıl ma'rifet yıkmakta değil yapmaktadır, demeye hakkımız yok mu?

(*Tevhîd-i Efkâr*)

Genç Kadın Hıristiyanlar Cem'iyeti

Adana'da intişâr eden *Tok Söz* gazetesi yazıyor:

"*Cumhûriyet* gazetesinin 15 Eylül târîhli nüshasında "Kızlar, Hayat, Sıhhat ve Neş'e Veren bir Müessese"

serlevhalı bir bend okuduk. 'Hükûmetin küçük dili' dediğimiz bir gazete yazılarıyla İstanbul'daki Genç Kadın Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin Çiftehavuzlar'daki yazlık kamplarında muhtelif milletlere mensûb kızlara nasıl yüzmek öğretildiğini anlatarak bu müesseseyi genç hanımlarımıza harâretle tavsiye ediyor ve 'Bu güzel müessesede Türk kızlarının azlığı şâyân-ı teessüf olmaktan hâlî değildi.' diyor, … Merkezi Amerika'da ve şu'beleri dünyânın her tarafında ve bu meyânda Anadolu'nun birkaç yerinde ve İstanbul'da şu'beleri mevcûd olan bir 'Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti' vardır. Bu cem'iyet müslümanları tanassur ettirmek için her fedâkârlığı yapan ve bundan başka Yunanlılara, Ermenilere para toplayan, dünyâda yalnız Türke ve Türk vatanına düşman bir teşkîlâttır. Daha beş, on gün evvel İstanbul gazeteleri bunların Amerika'da Türkler aleyhindeki propagandalarından la'netle bahsediyordu. İsminden de anlaşıldığı gibi Genç Kadın Hıristiyanlar Cem'iyeti, yani *Cumhûriyet* gazetesi teveccühünü kazanmak için hanımlarımıza tavsiye **[317]** ettiği cem'iyet, işte merkezi Amerika'da olan bu düşman teşkîlâtının kadınlar kısmıdır.

Şu kadar ki bu kısım diğer kısımdan yani erkekler kısmından daha ziyâde muvaffakıyet ümîdiyle çalışıyor ve muvaffak da oluyor.

Nitekim gözlerimizin önüne yarı çıplak birkaç güzel matmazel çıkarıp yüzdürerek büyük bir temâyül elde etmiş ve hattâ bu şuh manzaralar *Cumhûriyet* muharrirlerini de gaşy etmiş, lehlerine kocaman bir bend yazı yazmaya mecbûr eylemiştir.

Hayır efendiler, hayır hanımlar!… 'Genç Hıristiyanlar' cem'iyetleri ne kadar neş'eli ne kadar şuh vesîleler hâzırlasa bizi kandıramamalı ve koynumuzda artık bu yılanlar yuva yapamamalıdır."

MEDRESELER SATILIYOR

Yevmî gazeteler tarafından verilen ma'lûmâta göre Maârif Vekâleti ahîren İstanbul Vilâyeti'ne medreseler hakkında bir teblîğ göndermiştir. Bu teblîğe evvelce kabûl edilen lâyiha ilâve olunmuştur.

Bu lâyihaya nazaran cevâmi' ve mesâcid-i şerîfeden mâadâ evkāfa âid diğer arsa ve mektep binâları satılarak bedeli ile ihtiyâc nisbetinde evvelâ câmi, sâniyen mektep, sâlisen de hastahâne gibi müessesât-ı hayriyye vücûda getirilecektir. Maârif Vekâleti bu lâyihayı ta'mîme rabt ettikten sonra altına da şunu ilâve etmiştir:

1- Medreseler Maârif'e devrolunmuştur.

2- Bunlardan mektebe elverişli olanlar derhâl mektep hâline ifrâğ olunacaktır.

3- Mektebe elverişli olmayan medrese binâları satılarak Vilâyetçe mektep yapılacaktır.

Maârif Vekâleti'nin bu emri alâkadâr devâire teblîğ edilmiştir. Evkāfa âid bu kabîl arsa ve mekteplerin satılarak mektep inşâsı için bir komisyon teşkîli muhtemeldir.

SEFÂHET ŞEHRİ

Şehremîni Bey'in gazetecilere verdiği ziyâfet esnâsında ortaya çıkardığı, İstanbul'un bir zevk ve sefâhet şehri hâline ifrâğı esâsını istihdâf eden fikir etrâfında oldukça harâretli mübâhaseler başladı. Başta Celâl Es'ad Bey olmak üzere mütefekkirlerimizin hemen kâffesi bin türlü ihtiyâcât-ı ma'neviyye ve zarûriyye içinde esâsen harâb olan zavallı şehrimizin garbın fezâyıh ve levsiyâtını temsîl eden müesseselerle (sefâhetle yıpranmış tebâh olmuş bir hayat gibi) büsbütün yıkılmasından endîşenâk bulunuyorlar.

Ma'nevî ve rûhî tereddiyât vâsıtalarıyla zehirlenmeye değil bilakis ictimâî ve ahlâkī yüksek bir tasfiyeye muhtâc olan müslüman ve Türk İstanbul'un barlardan evvel muhtâc olduğu fikir ve ilim müesseseleriyle tezyîni, ihtiyâcât-ı meşrûa-i zamâna göre oturulabilecek bir hâle ifrâğı lâzımdır. Bu münâsebetle *Tevhîd-i Efkâr* refikimizin Sermuharriri Velîd Bey mütâlaât-ı âtiyyeyi dermeyân ediyor:

"Şehremîni Bey'in umrân mes'elesinde en hatâlı düşüncelerinden biri de şehrimize ecnebî celb etmek için meselâ kumarhâneler vücûda getirmenin lüzûmuna kāil olmasıdır.

Paris bugün dünyânın en ziyâde ecnebî züvvâr celb eden bir şehridir. Halbuki orada bir tek kumarhâne yoktur. Bazı husûsî mahfillerde ve kulüplerde sırf mukayyed a'zâ arasında oyuna müsâade edilse bile bu da gāyet mahdûd dâirede kalmaktadır. Bu mahdûdiyet ise bilhassa o mahfiller ve kulüplere önüne gelenin ve ecânibin girememesiyle te'mîn ediliyor.

Kezâ memleket olarak da dünyânın en ziyâde ziyâret edilen ülkesi İsviçre'dir. Halbuki bütün İsviçre'de ne husûsî ne umûmî bir tek kumarhâne yoktur. Hattâ bu memlekette umûmhâne küşâdı da memnû'dur. Halbuki İsviçre'yi her sene yüz binlerce seyyâh ziyâret eder. Hattâ denizi, mahreci, büyük mikyâsta sanâyii olmayan bu küçük memleketin bugünkü umrân-ı fevkalâdesi, halkın refâhı hemen tamâmıyla ecnebîlerin bıraktığı paralar sâyesinde te'mîn edilmektedir.

Napolyon tarafından 'Dünyâ bir imparatorluk olsaydı, merkezî İstanbul olurdu.' kavl-i meşhûruyla ehemmiyet ve kıymeti ta'rîf edilmek istenilen şehrimiz-

de, aynıyla İsviçre gibi sırf mevkiinin letâfeti, tabîatın kendisine bahşettiği fevkalâde güzelliklerle mümtâz bir beldedir. Binâenaleyh şehrimizi ziyâretgâh-ı ecânib yapmak için tevessül edeceğimiz vesâil, kumarhâne ve sefâhethâneler açmak değil, ancak şehrin güzelliklerinden istifâde edilebilecek vesâiti ihzârdan ibârettir. Bu da iki büyük imparatorluğa asırlarca pâyitahtlık etmiş olan bu belde-i dilârâyı şimdilik Celâl Es'ad Bey'in dediği gibi 'cefâ şehri' olmaktan kurtarmakla mümkündür.

Şehrin sokaklarını, ihzâr edilmiş umûmî bir plan mûcebince ehemmi mühimme takdîm ederek tanzîm edelim. Vesâit-i nakliyyeyi günden güne düzeltelim ve çoğaltalım, su mes'ele-i hayâtiyyesini halledelim, tenvîrât, tanzîfât işlerini yoluna koyalım, husûsen ve husûsen Avrupa belediyelerinde fevkalâde ehemmiyet verilen şehrin ağaçla tezyînî mes'elesini de ihmâl etmeyelim, bu sûretle İstanbul dört beş sene sonra ecnebîlerin seve seve ziyâret edecekleri bir şehir olur.

Emîn Bey'in, şehrin i'mârı nâmına çok yanlış düşünceleri cümlesinden olmak üzere Topkapı Parkı'ndaki gazinoda bir bar te'sîsine teşebbüs etmesi de büyük bir hatâdır. Bu hatâlar hep görmemek, bilmemek yüzünden yapılıyor. Avrupa pâyitahtlarının hiçbirinde belediyeye âid büyük bahçelerde bar değil hattâ gazino bile yoktur. Paris'in meşhûr Lüksemburg Bahçesi'nde, Londra'nın Hyde Park'ında, Berlin'in Tiergarten'inde ne gazino ne bar vardır. Yalnız belediyeye âid kanapeler hâricinde para ile oturulur, birkaç iskemle bulunur.

Londra, Paris, Berlin umûmî bahçelerinde gazino bile yokken, İstanbul'un **[318]** biricik Topkapı Parkı'nda gazinodan başka bir de sefâhet-hânelerin en çirkini olan bar te'sîsine kalkışmak terakkīyi, umrânı ne kadar yanlış anlamaktır.

Sonra dün de sütûn-ı mahsûsumuzda yazdığımız vechile şehrimizin, İstanbul ciheti kendine göre bir husûsiyeti, nezâheti hâizdir. Asırlardan beri muhâfaza ettiğimiz bu nezâheti bugün, garbın kötü bid'atleriyle bozacak olursak, halkımıza en büyük fenâlığı yapmış oluruz. Şehri i'mâr nâmına istersek bar da, kumarhâne de açalım. Zâten açmaya hâcet de yok, memnûiyet-i kānûniyyeye rağmen Beyoğlu'nda kumarhâneler yine işliyor.

Umrân nâmına yeniden böyle sefâhethâneler te'sîsine lüzûm varsa hiç olmazsa bunu Beyoğlu'na hasr edelim. Esâsen Beyoğlu, asırlarca ihmâlimiz yüzünden Türklükten, Müslümanlık'tan büsbütün ayrı, beynelmilel, mütelevvin, mülevves bir muhît olmuştur. Yavaş yavaş istirdâd edeceğimiz hâkimiyet-i iktisâdiyyemiz sâyesinde şehrin bu yabancı kısmını da Türkleştirdiğimiz zaman garbın bu fezâhat-hânelerinden oraları da tathîr ederiz. O mes'ûd ânlara intizâren bugün olsun İstanbulumuzun harîm-i ismetini de barlar ve kumarhâneler ile telvîs etmeyelim. İstanbul'un en büyük şerefi, en büyük güzelliği, câmileri, medreseleri, çeşmeleri gibi dînî, târîhî ve millî âbideleridir. Bu âbidelerin muhît-i nûrânûru arasına Beyoğlu'ndan gelecek yüzü boyalı sekiz, on Rum ve frenk kadınını idhâl ederek halkımızın ahlâkına, genç yavrularımızın safvetine, pâkîze kızlarımızın nezâhetine kasdetmeyelim.

Şehremîni Bey'e bütün hulûsumuzla, bütün samîm-i kalbimizle te'mîn ederiz ki, bu bid'atleri vücûda getirmekle şehir ne terakkī eder, ne umrân kesb eder, ne medenî olur, ne zenginleşir. Yalnız çirkinleşir, lekelenir ve beşeriyetin en tehlikeli hastalıkları ve kirleri ile ma'lûl ve âlûde olur."

İSLÂM ÂLEMİ

Vehhâbîlerin Hareketi. – Tâif'i işgāl ettikleri tahakkuk eden Vehhâbîlerin oradan Mekke-i Mükerreme'ye müteveccihen hareket ettiklerine dâir son dakīkaya kadar hiçbir haber vürûd etmemiştir. Bilakis vürûd eden haberler Vehhâbîlerin Tâif'i işgāl ettikten sonra orada tahşîdât icrâ etmek ve muvâsalâtı te'mîn eylemek için orada tevakkuf ettiklerini îzâh ediyor. Diğer taraftan Şerîf Hüseyin'in mukābil taarruz icrâsı ve Taîf'in istirdâdı için harâretli faâliyetlerde bulunduğu haber verilmektedir. Bu hâdisenin İslâm âleminde icrâ ettiği te'sîrât şâyân-ı dikkattir. Şerîf Hüseyin hükûmetinin Türkiye'de, Mısır'da, Hindistan'da ve sâir aktâr-ı İslâmiyyede; zerre kadar makbûl ve mergūb olmadığı bu hâdise dolayısıyla tezâhür etmiştir. Mısırlılar Şerîf Hüseyin'e bir gûnâ muzâherette bulunmayacaklarını ifâde eden neşriyâtta bulundular. Hindliler ise bundan bir müddet mukaddem Necid Emîri İbnüssuûd'a bir beyânnâme göndererek Şerîf Hüseyin'i vahdet ve ittifâka da'vet etmesini, bu da'vete icâbet etmediği takdîrde isterse kendisiyle harb edebileceğini ve bu harbden dolayı Hind müslümanlarının müteessir olmayacaklarını bildirmişlerdir. Binâenaleyh Vehhâbî hareketinin Hindistan'da Şerîf Hüseyin lehine zerre kadar bir tehassüs, zerre kadar heyecân uyandırmış olmasına ihtimâl yoktur.

Türkiye'de ise Şerîf Hüseyin ile oğullarına karşı teveccüh gösterecek bir kimse bulunmadığı ma'lûmdur.

İslâm âleminde böyle bir vaz'iyet ile karşılanan Şerîf Hüseyin öteden beri kendisini himâye ile ma'rûf olan İngiltere'den de bu defa hiç yüz görmedi. Bütün İngiliz gazeteleri Necid – Hicâz mücâdelesine karşı İngiltere'nin bî-taraflığını muhâfaza edeceğini beyân etmiş ve bir gûnâ müdâhalede bulunmayacağını söylemiştir. O hâl-

de Hicâz'ı ve emâkin-i mukaddese-i İslâmiyyenin müdâfaasında Şerîf Hüseyin'in yalnız başına kalacağı ve ancak Hicâz ahâli ve kabâilinden müteşekkil bir kuvvet ile icrâ-yı müdâfaa edeceği anlaşılıyor.

Vehhâbî hareketi bir istîlâ mâhiyetinde ise Şerîf Hüseyin'in azîm müşkilâta uğrayacağı muhakkaktır. Maamâfih bu hareketin bu mâhiyette olduğunu isbât edecek delâil henüz mefkūddur. Bu hareketin bir baskından ibâret olması da çok muhtemeldir. Vehhâbîlerin Tâif'te bir müddet oturduktan sonra gitmeleri ve bu sûretle mes'elenin hallolunması ihtimâli baîd değildir. İngiliz gazetelerinin verdiği ma'lûmâta göre İbni Suûd'un Hicâz'ı istîlâya muvaffak olması için Hicâz'da birçok kabâili elde etmesi icâb ediyor ki bunları henüz elde etmediği beyân olunuyor. Hüseyin'in bunlarla bi'l-i'tilâf vaz'iyetini ıslâh etmesi çok muhtemeldir. Şimdilik vaz'iyete vahâmetini oldukça zâyi' etmiş nazarıyla bakılmadadır.

Trablusgarb:

Trablusgarb'da İtalyanlarla mücâhidîn arasında devâm eden harb hakkında yeni haberler vârid olmaktadır. En son alınan ma'lûmâta göre mücâhidîn İtalyanların üç koldan icrâ eyledikleri umûmî taarruzu tevkîf eyledikten mâadâ düşmanı sâhile doğru sürmüşlerdir. Mücâhedeyi idâre eden "Hükûmet-i Vataniyye" "Tunus" tarîkıyle esliha ve mühimmât tedârik eylemiş olduklarından mücâhede muvaffakıyetle devâm eylemektedir. Tunus dâhilinde te'sîs edilmiş olan vesâit-i mürâsele ile mücâhidîne ahîren üç tayyâre ve dokuz tayyâre zâbiti ve bir de hey'et-i sıhhıyye gönderilmiştir.

Hums cebhesini idâre eden Ahmed Bey el-Murtazâ ve Ahmed Bey es-Sûhalî'nin kumandası altında İtalyanlara karşı icrâ eyledikleri şiddetli bir taarruz netîcesinde düşmanı sâhile bir buçuk sâat kadar mesâfede bulunan Hums kasabasına kadar sürmüşlerdir.

İtalyanların Mısır hudûduna sevkıyât-ı askeriyye icrâsına mecbûr kalmaları ve mücâhidînin de vesâit-i müdâfaalarını oldukça tekmîl eylemiş olmaları İtalyanları Trablusgarb'da mu'tedilâne bir siyâset ta'kîbine mecbûr eylediği alınan mütemmim ma'lûmât cümlesindendir.

[319] Bir, bir buçuk sene mukaddem dahi mücâhidînin ihrâz-ı muvaffakıyyet eylemeleri üzerine Trablusgarb'a vâsi' bir muhtâriyet-i idâre i'tâsı için İtalyanlar Roma'ya Trablus murahhaslarını da'vet eylemiş idi. Fakat İtalyanların iğfâlâtı ve entrikaları üzerine hey'et-i murahhasa a'zâsı arasında ihtilâf zuhûr etmiş ve bu teşebbüs de bu sûretle muvaffakıyetsizlikle netîcelenmiş idi.

Trablusgarb mücâhedesinin Sûdân kıyâmı ve Mısır ile de irtibât peydâ etmesinden endîşe-nâk olan alâkadâr devletlerin ihtârı üzerine mu'tedilâne hareket mecbûriyetinde kalan İtalyanlar; Kolonel Berti ile Kolonel Marşello'yu mücâhidîn ile müzâkerât-ı ibtidâiyyeye me'mûr eylemişlerdir.

Mütemmim ma'lûmâta göre mensûb oldukları hükûmetin ordularından suver-i muhtelife ile alâka-i askeriyyeleri kat' edilmiş olan bazı İslâm zâbitânının kendi arzûlarıyla iltihâk eyledikleri mücâhidîne pek ziyâde muâvenetleri sebk eylemekte ve mücâhidîn kıtaâtı bunlar tarafından sevk ve idâre edilmektedir.

Hindistan'da Mukātelât:

Son zamanlarda Hindistan'ın muhtelif şehirlerinde müslümanlarla mecûsîler arasında husûle gelen gerginliğin nihâyet kıtâle müncer olduğunu telgraflar haber veriyor.

Harb-i umûmîyi ta'kīb eden senelerde Hindistan'ı ve bilhassa Türkiye'yi istihdâf eden İngiliz mezâlimine karşı mecûs ve İslâm rüesâsı tevhîd-i harekât etmişler ve pek güzel geçinmeye başlamışlardı.

Müslümanlar medenî isyân karârına iştirâk etmek sûretiyle Hind'in istiklâl da'vâsına müzâheret ettikleri gibi Anadolu harbi esnâsında Gandi müslüman da'vâsının zaferine çalışmıştı.

Bu i'tilâf ve hüsn-âmîzişin son zamanlarda haleldâr olması câlib-i dikkat bir hâdisedir.

İngilizlerin Hindistan'daki mevki'lerini tahkîm eden avâmil miyânında din münâzaaları büyük bir mevki' işgāl eder.

Hindlilerin esâretini idâme ettiren âmil müslümanlarla mecûsîlerin dâimî mukātelâtı idi. Vaktâ ki müşterek düşman, müşterek gāye etrâfında her iki millet ittihâd ettikten sonra İngilizlerin mevkii sarsıldı ve hattâ tehlikeye düştü. Siyâsî hâdisâtın ictimâî esbâbını tahmînde tecrübe-kâr olan İngilizler son hâdisâttan anlaşılacağı vechile ara yerdeki meveddeti münâferete tahvîl etmek için din da'vâlarını mâhirâne bir sûrette alevlendirerek bir müddet daha tahkîme yol bulmuşlardır.

Ecnebîlerin müstemlekelerde umûmiyetle tatbîk ettikleri bu tarz-ı siyâset bizim için büyük bir ibret teşkîl eder. Çarlık Rusyası'nın vilâyât-ı şarkıyyemize müdâhale için Ermeniler aleyhine Kürdleri tahrîke çalıştıkları, Makedonya'da, Bulgar, Rum, Sırp münâferetinden memleketimizin taksîmi nâmına nasıl istifâde etmek istedikleri henüz unutulmamıştır. Bugün de ufak bir fırsat bulsalar aynı vesâita mürâcaat edeceklerine aslâ şübhe câiz değildir.

Mescid-i Aksâ'nın Ta'mîri:

Mescid-i Aksâ'nın ta'mîri için toplanılan iâneler mühim bir yekûn teşkîl ediyor. İâne toplamak için Filistin'-

den Hindistan'a gönderilen hey'et Hindistan ümerâsından mühim bir meblağ toplamış ve iânelerin irsâline devâm edileceği vaadini almıştır. Ahîren alınan haberlere nazaran Mescid-i Aksâ'nın ta'mîri için Irâk'tan on iki bin, Hindistan'dan on üç bin, Sûriye ve Filistin'den üç bin, Hicâz'dan yirmi beş bin lira gönderilmiştir. O hâlde Mescid-i Aksâ'yı tehdîd eden tehlikenin önü alınacak demektir.

Rîfistan Cihâdı: – Rîf kahramanlarının senelerden beri muvaffakıyetle tetevvüc eden mücâhedeleri nihâyet İspanyolları sulh talebine sevk etmeye başladı. Rîf mücâhidlerinin şehâmet ve gayreti karşısında ancak acz ve zillet uçurumlarında yuvarlanacağını gören İspanyol idâre-i askeriyyesi şimdiye kadar göstermekte olduğu inâddan ferâgat etmek mecbûriyetinde kalmış ve bir anlaşma zemîni bulmak üzere teşebbüsâta girişmiştir. *Times* gazetesi İspanyolların ne düşündüklerini ve buna mukābil Rîf mücâhidlerinin hangi hedefleri tahakkuk ettirmek istediklerini îzâh eden fıkrasında diyor ki:

İspanya, Abdülkerîm'in vâsi' bir mikyâsta iktisâdî ve siyâsî istiklâlini tanımaya âmâdedir. Yalnız bu müstakbel mıntıka, İspanya'nın sâha-i işgāli hâricindeki mıntıkaya münhasır kalacaktır. Buna mukābil İspanyollar velev lafzan İspanyol mıntıkasının tanınmasını taleb edecekler ve işgāl mıntıkasının hâricinde hiçbir idârî müdâhalede bulunma[ma]yı taahhüd edeceklerdir. Abdülkerîm metâlibi 1912'de akdolunan İspanyol – Fransız muâhedesinin akdinden mukaddem İspanya tarafından işgāl olunamayan bütün arâzînin tahliyesidir. Bu sûretle İspanya'ya ancak Ceuta ile Melilla ve Alhucemas Adası kalacaktır ki bunlar asırlardan beri İspanya'nın taht-ı işgālindedir. Rîflilerin ikinci şartı tam bir istiklâle nâil olmak ve bu istiklâli İspanya'ya ve devletlere tanıtmaktır. Sâlisen Rîfliler 12 seneden beri devâm ettirilen harbe mukābil tazmînât taleb etmektedir. Râbian Rîfliler İspanya'ya iltihâk eden Resûlî ile sâir kabâil rüesâsının hapis veya nefy edilmek üzere teslîmini taleb etmektedir.

Bu vaz'iyet Rîf kahramanlarının zafer-i kat'îye yaklaştıklarını göstermektedir. Bizim evvel ve âhir temennîmiz Rîf mücâhedesinin Şimâlî **[320]** Afrika'nın dalâletten [halâsına] kat'î bir âmil olmasıdır. Esâsen Rîf Emîr-i muzafferi Muhammed Abdülkerîm hazretlerinin mücâhedesi ister istemez bu hedefe doğru teveccüh edecek ve hemen Afrika'yı baştan başa uyandıracak, hepsinin urûk-ı hamiyyetini tahrîk edecektir.

Çünkü bu hareket İslâm akvâmının, medeniyet maskesi altında senelerden beri kendilerini en zâlimâne bir esârete mahkûm etmiş bulunan garb milletlerinin artık idâresinden kurtulmaya azmetmiş olduklarını gösterdiği gibi işe cesâret, vukūf ve fedâkârî ile başlandığı zaman muvaffakıyetin muhakkak olduğunu da isbât eylemektedir.

Biz Abdülkerîm hazretlerinin muzafferiyâtını, âdetâ mücâhede-i milliyyemizin zaferleri kadar bile temâyül gösteriyoruz. Biz mücâhedelerimizle garbın şarka doğru olan istîlâ-yı zulm ü i'tisâfını memleketimizin kapılarında durdurarak Salîb'i Anadolu topraklarında ser-nigûn ettik. Garb medeniyet-i zâlimânesinin vahşet pîşdârı olan Yunan ordusunu evvelâ İnönü sırtlarında tevkīf; sonra da Dumlupınar'da boğmakla nasıl şark âlemi garbın istîlâ ve nüfûzundan ebediyen kurtulmuş ve Asya âfâkında nasıl bir şems-i nevîn-i halâs u selâmet doğmuşsa, Abdülkerîm hazretlerinin Fas'taki mücâhedât ve muzafferiyâtı da, Afrika İslâm âleminin istihlâsına doğru o sûretle bir mukaddime-i mübeccele ve müteyemmine teşkîl eylemektedir.

Bu i'tibâr ile biz Rîfli mücâhidlerin harekâtını, bütün âlem-i İslâmla müşterek olan mukadderâtımız nokta-i nazarından da pek büyük bir ehemmiyet, azîm bir inşirâh ve ümîdle ta'kīb ediyoruz.

Abdülkerîm hazretleri kaç gündür rivâyet olunduğu vechile nihâyet silâh-ı satveti sâyesinde İspanya'yı musâlaha akdine mecbûr eder de istiklâlini tasdîk ettirebilirse Asya kapılarındaki bizim ba'sü ba'de'l-mevt hârikasına müşâbih olarak Afrika'nın aksâ-yı garbında da yeni bir ba'sü ba'de'l-mevt hârikası daha zuhûr etmiş olacaktır.

Şurasını da büyük bir iftihâr ve tesellî ile ilâve edebiliriz ki Rîfli mücâhidin muzafferiyâtıyla tahakkuk eden İslâm intibâhında asıl rehberlik ve pîşdârlık vazîfesini biz Türkler mücâhede-i milliyyemizle yapmış bulunuyoruz.

Bu i'tibârla bizim mücâhede-i pesendânemiz, her vakit söylediğimiz gibi, Türkiye'yi yeniden canlandırdığı kadar İslâm'ın umûmî istihlâs-ı istiklâline de bi-hakkın mebde' teşkîl eyleyecektir. Yavaş yavaş netâic ve fevâid-i ukūl-fersâ ve ümîd-bahşâsı görülmekte olan bu vakāyi'-ı muazzama, İslâm ittihâd ve kuvvetini içimizde inkâr edenler için şuûn-ı mukadderenin verdiği ne kat'î ve kātı' bir ders-i ibrettir…

İmâm Yahyâ'ya Sû'-i kasd

Kāhire 15 – Aden'den alınan mektup meâline nazaran Hemdân kabîlesinden bazı kesân tarafından İmâm Yahyâ'ya sarâyında oturmakta iken atılan kurşunun mûmâ-ileyhe isâbet etmeyerek kadınlarından birine isâbetle mûmâ-ileyhâyı katl ve bu sû'-i kasdı icrâ edenler bi'l-firâr İmâm Yahyâ'nın düşmanı olmakla ma'rûf Hâşid kabîlesine iltîcâ ve dehâlet etmişlerdir.

İkdâm

Cebel-i Lübnân'da Kumarın Men'i

Kāhire 15 – Cebel-i Lübnân Vâlî-i Umûmîsi tarafından sâdır olan emir mûcebince Cebel-i Lübnân arâzîsinde kumar oyunu ilgā ve men' edilmiştir.

Memnû' olan oyunların başlıcaları şudur: Bakara, döper, poker, firavun, pul/pol, rulet, poti şovu? ve sâiredir.

İkdâm

⁂

Erzurum'da Zelzele

Erzurum'da geçenlerde müdhiş bir zelzele vukūa gelmiş ve birçok dindaşlarımız yersiz yurtsuz kalmıştır. Zelzele Kars, Ardahan, Sarıkamış'a kadar te'sîrâtını göstermiş ve telefâtı mûcib olmuştur. Bu felâket karşısında hükûmetçe müsta'celen bazı tedâbîr ittihâz edilmiş ve bu husûsta yüz beş bin lira tahsîs edilmiştir. Her taraftan felâket-zede kardeşlerimize iâneler dercine başlanmış ve Hilâl-i Ahmer tarafından muâvenet hey'eti gönderilmiştir. Şehremîni Bey üç yüz liradan ibâret olan Eylül maâşını hareket-i arzdan müteessir olan müslümanlara terk etmiş ve me'mûrlarının dahi yardımları husûsunu Şehremâneti me'mûrlarına tavsiye etmiştir.

Gazetemiz; felâket-zede din kardeşlerimize beyân-ı teessür ederken müslümanları Hilâl-i Ahmer vâsıtasıyla yardıma da'vet eylemeyi dînî ve insanî bir vazîfe telâkkī eder.

Tashîh – Geçen nüshamızda İslâmiyet'te Kadınların Mevkii ünvânlı makālenin ilk satırında "سيدالشر" in "سيدالبشر" 294'üncü sahîfedeki hadîs-i şerîflerin de (حاملات والدات مرضعات رحيمات باولادهن لومايأتين لازواجهن دخل الجنة مصلياتهن) , (سلوالله العفو والعافية فان احدكم لم يعط بعداليقين خيراً من العافية) sûretlerinde tashîhi ricâ olunur.[x]

[x] Bu tashihler metinde düzeltilmiştir.

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lûtfunda bulunmaları veya aboneden sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bilhassa ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

02 Ekim 1924 | 03 Rebîü'l-evvel 1343 | * Perşembe * | 02 Teşrînievvel 1340 | Cild: 24 - Aded: 619

İSLÂMİYET
"KURÛN-ı VÜSTÂÎ" MİDİR ?!.

Asrîlerimizde âmiyâne bir tarz-ı istidlâl görüyoruz: İslâmiyet'in kurûn-ı vüstâîliğini ahkâmının, bu asırda kıymet-i ameliyyesi kalmadığına delîl olarak ileri sürüyorlar. Bu tarz-ı istidlâl ilmî bir tarîk-ı istidlâl değildir. Herhangi bir kānûnun asrîliği kābiliyet-i tatbîkıyyeyi hâiz olduğuna delîl ittihâz edilemeyeceği gibi kurûn-ı vüstâîliği de kıymet-i ameliyyesi kalmadığına ilmî bir bürhân olamaz. Bugün vaz' olunan kānûnlar miyânında, bugünün ihtiyâcâtına kâfî gelmeyecek birçok kānûnlara tesâdüf edilebileceği gibi, bugünkü kānûnlardan daha ziyâde kābiliyet-i tatbîkıyyeyi hâiz dünkü kānûnlara tesâdüf edilebileceği de şübhesizdir.

Herhangi bir kānûnun kıymet-i ameliyyesi kalmadığını, kābiliyet-i tatbîkıyyeyi hâiz bulunmadığını anlayabilmek için o kānûnun ahkâmıyla, alâkadâr bulunduğu hâdisâtı karşılaştırmak, aralarında ilmî, tecrübî derin mukāyeseler icrâ etmek zarûreti vardır. Bunu yapabilmek için de nüfûz-ı nazara, vukūfa ve bunlara ilâveten insâfa ihtiyâc vardır. Ahkâm-ı İslâmiyyenin bu asırda kıymet-i ameliyyesi kalmadığını ortaya atanlarda esâsât-ı İslâmiyyenin nelerden ibâret bulunduğunu bilenlere râst gelemiyoruz. Onun için, bir kısmının da'vâları da, delîlleri de sırf hissîdir. Diğer bir kısmının da'vâ ve delîlleri de mesmûâta müsteniddir. Üçüncü bir kısım daha vardır ki bunlar garbda İslâmiyet aleyhine olarak yazılmış bulunan garazkârâne eserleri okumuş olanlardır. Bunlar ahkâm-ı İslâmiyyenin kıymet-i ameliyyesi kalmadığını ileri sürenlerin en âlimleridir. Garbda, İslâmiyet'in lehinde olarak yazılmış eserler de vardır, fakat onları okumamışlardır. Kendisinin değilse bile mensûb bulunduğu hey'et-i ictimâiyyenin ahkâm-ı dîniyyesi nâmına hiçbir şey bilmemek ve bildiğini de o hey'et-i ictimâiyyeden hâric ve onun milliyeti, mevcûdiyeti gibi diyânetine de düşman kimselerin eserlerinden öğrenmek, sonra o yabancı menba'lardan edindiği yalan, yanlış ma'lûmâtı ahkâm-ı İslâmiyyenin kıymet-i ameliyyesi kalmadığı da'vâsına delîl olarak kullanmak bizim asrîlerimize mahsûs bir hâl ve keyfiyettir. Sâir milletlerde böyle da'vâcılara, böyle asrîlere ya pek az tesâdüf edilebilir veyahud hiç tesâdüf edilemez.

Ahkâm-ı İslâmiyyeye işte bu vukūfsuzluklarıdır ki kurûn-ı vüstâîliği onlara pek keskin bir silâh veyahud pek kuvvetli bir delîl telâkkī ettiriyor!.

Muhterem da'vâcılar, azîz asrîler acaba düşünmüyorlar mı ki, kurûn-ı vüstâîlik yalnız kurûn-ı vüstâîlik değil kurûn-ı ûlâîlik, hattâ edvâr-ı mâ-kable't-târîhîlik bile her şeyi kıymetten düşürmekte âmil-i müessir olamaz. Ne kadar nûrlar, ziyâlar var ki târîh-i hilkatten beri beşeriyeti tenvîr ediyor, ne kadar altın gümüş ma'denleri, cevher ve inci menba'ları var ki kâinâtın mebde'-i tekvîninden beri kıymetini zâyi' etmiyor, rağbeti, fiyâtı, asırdan asra yükseliyor, artıyor. Hilkat-i beşerle tev'em ne kadar fazîletler vardır ki nihâyet-i dünyâya kadar kıymetten düşmeleri ihtimâli yoktur. Belki onların da kıymetleri kalmadığını iddiâ edenler bulunur, fakat da'vâ başka, da'vâyı kazanmak başkadır.

Ahkâm-ı İslâmiyye de hiçbir vakit hiçbir asırda kıymetten düşmeyecek **[322]** bir nûr-ı semâvî, bir ziyâ-yı ilâhî, bir ummân-ı hikmet, bir menba'-ı dürr ü güherdir. Kurûn-ı vüstâîliği onu hiçbir asırda kıymet-i ameliyyesinden düşüremez. Onu kıymet-i ameliyyesinden düşü-

recek, esâsâtının hâdisâta tevâfuk etmemesi, ihtiyâcâta kâfî gelmemesidir. Böyle bir nakīsa ise beşerî kānûnlar hakkında kābil-i tasavvurdur, bir kānûn-ı semâvî olan esâsât-ı İslâmiyyede hâdisâta tevâfuk etmemek, ihtiyâcâta kâfî gelmemek nakīsası kābil-i mülâhaza değildir. Beşer, hâli bilemez, istikbâli göremez, hâdisâtı ihâta edemez, hâdisât ile ahkâm-ı kānûniyye arasındaki âhenk ve münâsebetleri anlayamaz, onun için de vaz' ettiği kānûnlar hâdisâta tetâbuk, ihtiyâcâta tevâfuk edemez, Kānûn-ı İslâm hakkında bu mülâhaza vârid değildir; çünkü ne fikr-i ulûhiyyetle ne de fikr-i nübüvvetle kābil-i te'lîf olamaz. İslâmiyet'in semâvî bir kānûn olduğunu kabûl etmek o kānûnda hâdisâta tetâbuk etmemek, ihtiyâcâta kafî gelmemek nakīsası bulunacağını hatıra getirmeye münâfîdir. Bizim göreceğimiz nakīsalar nüfûz-ı nazarımızın kısalığından, işin zevâhirine bakarak hüküm verişimizden, mes'ele ledünniyâtına vukūf peydâ edememizden, menfaati mazarrat ve mazarratı menfaat şeklinde görmemizden mütevelliddir. Ulûm ve fünûn inkişâf etmezden evvel, hikmetsiz, nef'-i beşere mugāyir zannedilen birçok ahkâm-ı İslâmiyyenin ulûm ve fünûnun irşâdâtı ile mahz-ı hikmet ve nef'-i beşere pek muvâfık olduğu anlaşılmıştır. Hiç şübhe etmiyoruz ki ulûm ve fünûn daha ziyâde inkişâf ettikçe erbâb-ı fennin taharrî-i hakīkat uğrundaki mesâîsi daha ziyâde ilerledikçe her hükm-i İslâmînin mahz-ı hikmet, mahz-ı ni'met olduğu daha ziyâde anlaşılacaktır. Eğer ahkâm-ı İslâmiyyede anlaşılmayacak bir hikmet kalacak ise buna ulûm ve fünûnun lüzûmu derecede inkişâf etmemesi sebeb olacaktır.

Kānûn-ı İslâm'ın esâsât-ı semâviyyesinde değil de o esâslardan istinbât edilen ahkâm-ı fıkhiyyede hâdisâta tevâfuk etmemek, ihtiyâcâta uygun gelmemek nakīsası bulunabilir. Fakat aynı esâsât-ı semâviyyeden yeni hükümler çıkarmak, tâze düstûrlar istinbât etmek kapıları daima açıktır. Maahâzâ biz; İslâmiyet'in semâvîliğini siper ittihâz ederek ne esâsât-ı semâviyyenin ne de fürûât-ı ictihâdiyyesinin münâkaşa edilmemesini istemiyoruz. Biz istiyoruz ki asrîlerimiz ahkâm-ı İslâmiyyeye yalnız "kurûn-ı vüstâî esâslar" deyip geçmesinler; kurûn-ı vüstâî esâslar dedikleri ahkâm-ı İslâmiyyeyi hâdisât ile karşılaştırsınlar, ilmî delîller ile hâdisâta tevâfuk etmediğini, ihtiyâca kâfî gelmediğini herkesin gözü önünde îzâh ve isbât etsinler. Da'vâyı kazanabilirlerse mağlûbiyet mahcûbiyetini üzerimize almak bize düşer. Böyle yapılmadıkça kurûn-ı vüstâîliğin ahkâm-ı İslâmiyyeyi kıymet-i ameliyyeden düşürdüğüne inanamayacağız.

Pösteki saymakla meşgūl olacak zamanımız yoktur, denebilir. Fakat Avrupa ve Amerika pöstekilerini saymak kendi tekkemizin pöstekilerini saymaktan daha külfetli olur ve daha uzun sürer. Biz ne dersek diyelim, asrîlerimizin böyle ilmî bir tarz-ı istidlâl tarîkı tutamayacaklarını, taharrî-i hakīkat külfetini üzerlerine alamacaklarını bildiğimiz için "kurûn-ı vüstâî esâslar" gibi gayr-i ilmî ve belki de hissî bir cevâb ile mukābele edeceklerine kāni' bulunduğumuz için "kurûn-ı vüstâî esâslar" dedikleri ve ihtiyâcât-ı asriyyeye muvâfık görmedikleri ahkâm-ı İslâmiyyenin hutût-ı umûmiyyesini burada tersîm etmek istiyoruz. İdârî sâhada İslâmiyet'in ta'kīb ettiği hatt-ı hareket hükûmetçiliktir. Hükûmetsizliği, kānûnsuzluğu, fevzaviyeti, göçebelik ve aşîret hayatını İslâmiyet hâric ez-medeniyet telâkkī eder. Hükûmetçilikte istibdâdı, hod be-hod idâre-i umûr etmeyi meşrû' tanımaz. Onun beğendiği şekl-i idâre ârâ-yı umûmiyyeye istinâd eden bir şekl-i idâredir. İslâmiyet hükûmetçilikte gayr-i mes'ûl kimse kabûl etmez. Cemâatin sû'-i idâre edilmesinden reîs-i cemâati mes'ûl tutar. İslâmiyet'in bu nokta-i nazarı asr-ı hâzırın gayr-i mes'ûl reîs-i hükûmetler kabûl etmesinden daha ziyâde şâyân-ı ittibâ'dır. Asrî milletler de günden güne İslâmiyet'in bu nokta-i nazarını kabûle doğru yürümektedir. İslâmiyet siyâset-i hâriciyyede düşman milletlere karşı daima müteyakkız bulunmayı, ihtiyâtkâr davranmayı, hîlelerine, hud'alarına aldanmamayı onların kuvve-i askeriyyelerine fâik kuvve-i askeriyye bulundurmayı emreder. Asr-ı hâzır diplomasisi de bu şekilde tecellî etmekte değil midir? İslâmiyet rüesâ-yı hükûmeti ahâliye adl ü re'fetle muâmele etmeye mecbûr tutar. Buna mukābil ahâliye de hükûmetin âdilâne emirlerine, nehiylerine, kānûnlarına, nizâmlarına itâat etmek mecbûriyetini tahmîl eder. Âdil bir hükûmetin kānûnlarına muhâlefeti şakāvet mâhiyetinde görür. Asr-ı hâzırın mütemeddin milletleri, devletleri de münâsebât-ı mütekābilelerini bu yolda tanzîm etmekte değil midir?

İslâmiyet hükûmet-i İslâmiyyenin istiklâlden mahrûm kalmasını, başka devletlerin taht-ı esâretine girmesini kendisi için en büyük bir tehlike telâkkī eder. Onun için hükûmet-i İslâmiyyeyi daima hâkim ve gālib bir mevki'de görmek ister. Asrîlik nâmına bizim istediğimiz de bu değil midir? İslâmiyet insâniyet ile hürriyeti tev'em tutar. Nâil-i hürriyyet olmayan kimseleri bey' u şirâya tâbi' emtia ve eşyâ derekesine tenzîl eder, tasarrufât-ı kavliyye ve fiiliyyelerini nazar-ı i'tibâra almaz, bendeliği, köleliği ancak cezâ olarak, onlara lâyık görür. Ta'bîr-i dîgerle esâreti bir cürme mukābil verilecek cezâ mâhiyetinde telâkkī eder. Asr-ı hâzırın en râic umdelerinden biri de işte bu hürriyet değil midir? Tevzî'-i hukūk sâhasında İslâmiyet'in üss-i **[323]** mîzânı adâlet-i mutlakadır. Bir sâatlik adâleti uzun senelerin ibâdetlerinden daha makbûl bir ibâdet, daha hayırlı bir teabbüd adde-

der. Milletlerin ancak adâletle pâyidâr olabileceklerini söyler; birçok milletlerin zulüm yüzünden munkarız olduklarını haber verir. Asr-ı hâzırın meftûniyet gösterdiği fakat bir türlü te'mînine muvaffak olamadığı umdelerden diğer biri de işte bu adâlet değil midir? İslâmiyet hukūk sâhasında hiçbir kimseye hâiz-i rüchân bir mevki' vermez. Onun nazarında bir çoban ile bir âlimin, bir zenginin, bir sâhib-i câh u mevkiin hiç farkı yoktur. Rüchân yalnız ilim ve kemâl ile, zühd ü ittikā ile, meziyet ve fazîlet-i zâtiyye iledir. Asr-ı hâzırın daima ileri sürdüğü fakat bir türlü te'sîs edemediği umdelerden üçüncüsü de işte bu müsâvât umdesi değil midir? İslâmiyet herkese muâmelâtında müstakīm olması emrini veriyor ve bizzat Hazret-i Muhammed "Bu istikāmet emri beni kocattı." buyuruyor. Yani istikāmete bu derece kıymet ve ehemmiyet bahşediyor. Asr-ı hâzırın pek ziyâde muhtâc bulunduğu fakat bir türlü gösteremediği bir fazîlet de işte bu istikāmet keyfiyeti değil midir? İslâmiyet hey'et-i ictimâiyye hesâbına deruhde edilen vazîfeleri "emânetullâh" telâkkī ettirir ve onların hüsn-i sûretle îfâlarını dağların çekemeyeceği derecede nâzik ve ağır bir yük mâhiyetinde gösterir; ta'bîr-i dîgerle ve-zâif-i umûmiyyenin kemâl-i ciddiyyet ve istikāmetle îfâ olunmasına a'zamî bir ehemmiyet verir. İslâmiyet mesâî sâhasında taksîm-i a'mâl mesleğini ta'kīb eder. Herkese isti'dâd ve ihtisâsına göre vazîfe verir ve herkesi vazîfesine göre tecziye veyahud taltîfe müstehak görür. Nazar-ı İslâm'da vazîfe ile mes'ûliyet tev'emdir. İslâmiyet kazâ va-zîfesine o derece i'tinâ gösterir ki o vazîfeyi deruhde etmek için vukū' bulan taleb ve mürâcaatları ihtirâsla şâibedâr addederek kazâ ve hâkimiyet sandalyesini öyle kimselerden esirger. O vazîfeyi ancak kendisinin arayıp bulacağı ehil, emîn, müstağnî kimselere verir. İslâmiyet izhâr-ı hak için bi'l-ihtiyâr gidip edâ-yı şehâdette bulunmayı ibâdet ve o vazîfeyi îfâdan imtinâı ma'sıyet telâkkī eder.

Kurûn-ı vüstâî addolunan işte bu gibi umûmî ve medenî esâsların hiçbir asırda kıymet-i ameliyyeleri zâyi' olmayacağı kanâatindeyiz. Asrîlerin bütün kabâhatleri İslâmiyet'in bu gibi esâslarından gāfil bulunmalarıdır. Yoksa bunların yalnız kurûn-ı vüstânın değil yirminci asrın, yirminci asrı ta'kīb edecek olan asırların da esâsât-ı medeniyyesinden bulunduklarını i'tirâf etmek insâfını göstereceklerinde müttereddid değiliz. Esâsât-ı umûmiyye hakkında bu sûretle ittifâk hâsıl olduktan sonra ihtilâf-ı nazar yalnız o esâsların ve o esâslardan müstenbat kavâid-i fer'iyyenin hâdisât-ı umûmiyye ve husûsiyyeye tarz-ı tatbîklerinde isâbet bulunup bulunmadığı noktasına münhasır kalır. Biz o kanâatteyiz ki İslâmiyet'in gösterdiği tarz-ı tatbîkler kat'î bir isâbeti hâizdir; o derecede ki başka türlü tarz-ı tatbîkler hakīkatten udûl ve inhirâf olur. Bu kanâatimizin yanlış olduğu ilmî tarîkler ile îzâh ve isbât edilirse hakīkati kabûl etmeyi kanâatimize sâdık kalmaya tercîh ederiz.

İslâmiyet'in kurûn-ı vüstâîliğini kıymet-i ameliyyesi kalmadığına delîl göstermek doğru olmadığı gibi son asırlarda akvâm-ı İslâmiyyede görülmeye başlanılan uyuşukluğu, donukluğu İslâmiyet'in te'sîrâtına atfetmek de doğru değildir. Bunun doğru olmadığı İslâmiyet'in o beğenilmeyen kurûn-ı vüstâda beşeriyete nefh etmiş bulunduğu ihyâkâr rûh-ı umûmî ile sâbittir. Bütün şark ve garb müverrihlerinin şehâdetleriyle isbât edilebilir ki kurûn-ı vüstâda İslâmiyet imdâda yetişmezden mukaddem Avrupa, Afrika, Asya akvâmı cehl ve vahşetin kāhir darbeleri altında eziliyordu. Bilhassa Araplarda medenî bir hayat eseri görülmüyordu. Şems-i İslâmiyyet'in tulûu evvelâ Arapları nûrlara gark etti, onları medenî bir hayata soktu. Kable'l-İslâm en câhil ve en vahşî bir kavim olan Araplar ba'de'l-İslâm beşeriyete ilim ve medeniyet üstâzı oldular. Onlar feyz-ı İslâm ile müterakkī bulundukları zaman Avrupa'da derebeylik idâresi vardı. Bu idâre-i vahşiyâne sırf harb üzerine idi. Hıristiyanların en büyük adamları câhil birtakım râhiblerdi. Araplarda ise ilim ve fen ilerlemişti. Şam, Bağdad ve İskenderiye Arap ulûmunun merkezleri idi. Bilhassa Bağdad'daki İslâm dâru'l-fünûnu hıristiyan talebe ile dolardı. İlim ve fen tahsîli için Avrupa Arap dâru'l-fünûnlarına fevc fevc talebe gönderiyordu. müslüman Araplar hiçbir eser-i taassub göstermeksizin Yunan-ı Kadîm eserlerini tercüme etti. Hıristiyanlar bu eserleri okudular, Arapçayı öğrendiler. Ezmine-i kadîme edebiyâtına, felsefesine vâkıf oldular. Mösyö Libery diyor ki: "Arapları târîhten çıkarınız; devr-i intibâhın Avrupa'da birkaç asır gerilediğini görürsünüz."

Hülâsa İslâm medeniyetinin Avrupa medeniyetine çok te'sîri oldu. İslâm medeniyeti Avrupa medeniyetine ilmî ve ahlâkī te'sîrler yaptı. İlim ve fen Avrupa'ya müslümanlar vâsıtasıyla yayıldı. İspanya'da Endülüs Emeviye Devleti'nin teessüsü Avrupa'yı ihyâ etti. Müslümanların bütün ulûmu Avrupa'ya bu tarîk ile dağıldı. Müslümanlar bütün hıristiyanları ilim ve fen hâkimiyeti altında yaşattılar. Bu hâkimiyet Avrupa'da altı asır sürdü.

Beğenmediğimiz işte o kurûn-ı vüstâ, işte o İslâmiyet terbiyesi Avrupa'yı müslüman hâkimiyeti altında bulundurdu. Beğendiğimiz yirminci asır, millî terbiye ise müslümanları Avrupa hâkimiyeti altında bulunduruyor. **[324]** Müslümanlık Türkleri de ihyâ etti. Onları da medenî bir hayata soktu. Onları en şevketli bir devlete nâil etti, o sâyede Avrupa'da, Afrika'da, Asya'da hâkim

bir mevki'de bulundurdu. Beşeriyeti mevti ihyâ edercesine canlandıran İslâmiyet, rûhî uyuşukluk, donukluk, inhitât ve tedennî âmili olamaz. Uyşukluk, donukluk, inhitât ve tedennî âmillerini o rûhtan uzaklaşmamızda aramak hem târîhe hem de insâfa muvafık olur zannındayız.

Yahyâ Afîf

YALNIZ AKIL KÂFÎ MİDİR ?

İnsanın mâ-bihi't-temâyüzü olan akıl kānûn-ı ilâhî yani din ile mukayyed ve müeyyed olmadıkça kalb akçe gibidir.. Hiçbir şeye yaramaz. İnsanları bir râbıta ve zâbıta altına alan bu kuvvet behemehâl esâslarını semâvî bir menba'dan almaya, bu esâsları rehber-i harekât ittihâz etmeye mecbûrdur.

Fil-hakīka maddiyât sâhasında dolaşanlar, ömürlerini o sâhadaki faâliyetlere hasr edenler bu söze karşı hande-i istihfâf ve istihzâ ile mukābele ederler, bu mukābelelerinde bir dereceye kadar ma'zûr da olurlar. Zîrâ fünûn-ı müsbete ile uğraşmak ve onların delâletiyle her şu'bede her gün türlü türlü muvaffakıyâta nâil olmak hiç şübhe yok ki ne Tevrât'ın ne İncîl'in hattâ ne de Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ın muâvenetine vâbeste değildir. Bedîhiyât-ı evveliyyeden olan bu mes'ele için münâkaşa kapısı mesdûddur. Fakat acaba insaniyyet bununla biter mi, insanlar yalnız bu muvaffakıyât ile insan olur mu? Daima münâkaşa ve bütün milletlerin eclâfı değil eâzımı tarafından halline vakf-ı hayât edilen ve edilmekte olan mes'ele budur.

Dridnolar yapılır, şimendüferler, tayyâreler icâd edilir, tahte'l-bahrler vücûda getirilir. Bir orduyu bir dakīkada adem-âbâda gönderecek vâsıtalar, silâhlar meydâna gelir. Fakat hakīkī insaniyyet bu mudur? İnsanlar bunları yapmakla hakīkaten insan olmuş olurlar mı! Bunların kâffesi beşer için âlem-i maddiyyâtta makdûr olan tasarrufâtın netâyic-i fiiliyyesidir. Maddeyi, maddenin tâbi' olduğu kavânîni usûl-ı mahsûsası mûcebince ta'mîk ve tedkīk ile bu gāyelere vüsûl her zaman için mümkündür. Nitekim mümkün olduğu da görülüyor.

Fakat beşerin tasarrufât-ı akliyyesiyle vücûda gelen yukarıki şeylerle onların emsâli insaniyyet-i hakīkıyyede mündemic ve onunla kāim olan ma'nâlardan hiçbirini ifâde etmez ve edemez. Değil muhayyirü'l-ukūl olan bu ihtirâât, hattâ bu ihtirâât kendisine nisbetle lâ-şey gibi kalan âlem-i tabîat bile fezâsıyla, yıldızlarıyla, güneşiyle, ayıyla, arzı, arzdaki mevâlîdi, hülâsa bütün azamet ve ihtişâmıyla bize hiçbir şey öğretmez! Nâmütenâhî bir fezâ, lâ-yuad ve lâ-yuhsâ ecrâm, dâimî bir hareket, dâimî bir faâliyet dâimî bir istihâle, dâimî bir kevn, dâimî bir fesad! Eğer hiçbir yerden bir ses gelmese idi ve bu azamet ve ihtişâmın sâhibi bizim tabîatımıza, idrâkimize mülâyim bir vâsıta ile bizi kendi varlığından haberdâr etmemiş, kendi varlığına karşı mükellef olduğumuz vezâifi bildirmemiş olsa idi, acaba tabîatın her dakīka nazar-ı hayretimiz önünde tecellî ve teceddüd eden azameti, dârât ve ihtişâmı "insaniyyet" denilen mefhûm-ı âlî nokta-i nazarından akıl için bir ma'nâ-yı sahîh ifâde eder mi idi?

Eğer ta'lîm-i ilâhî olmamış yani Cenâb-ı Hak kendi varlığını enbiyâ-yı zî-şânıyla bize bildirmemiş olsa idi, acaba beşeriyet kendi ta'lîl ve istikrâsıyla Allah'ın varlığından haberdâr olabilir mi idi, daha doğrusu Allah fikrini zihninde bulabilir mi idi?!

Fil-hakīka asırlardan beri milyonlarca kafalar tefekkür ve teemmül vâdîsinde beyinlerini hırpalayıp vücûd-ı Bârî hakkında doğru ve yanlış bir fikir hâsıl ediyorlar. Âlem için bir yahud müteaddid hâlık ve sâni' olduğunu tasdîk ve bu tasdîklerinin menşei olan edille-i akliyyeyi tasnîf eyliyorlar. İmkân, illet-i gāiyye, hudûs-i âlem filân gibi delîller hep bu tasdîkın menşeini te'yîd için vaz' edilmiştir.

Meselâ on altıncı asırda Avrupa'da zuhûr eden büyük bir kafa, Descartes, Cenâb-ı Hakk'ın varlığını vücûd-ı ekmel nazariyesiyle isbât maksadıyla diyor ki: "Ben varım, çünkü düşünüyorum. Fakat düşündüğüm esnâda kendimi şübheden, hatâdan kurtaramıyorum. Şu hâlde gayr-i mükemmel bir mevcûdum. Gayr-i mükemmel olduğum cihetle kendi vücûdumun illeti olacak kadar müstakil değilim. Zîrâ ben kendi vücûdumun illeti olaydım, kendi kemâlimin de illeti olur idim. Doğrudan doğruya mevcûd olmaklığıma bir mâni' olmadığı gibi doğrudan doğruya mükemmel olmaklığıma da hiçbir mâni' olmazdı, tasavvur eylemekte olduğum kemâllerin kâffesini kendimde vücûda getirir idim. Halbuki emir ber-akistir. Binâ-berîn benim vücûdum benden başka bir müessirin vücûdunu istilzâm eden bir eserdir. Bu müessire gelince o da gerek kendisi, gerek mevcûdât-ı sâire için kâfî ve başka bir illetin te'sîrinden müstağnî olan vücûd-ı ekmel yani Cenâb-ı Hak'tır, Cenâb-ı Hak bir vücûd-ı ekmeldir. Ben de mevcûdum öyle ise o vücûd-ı ekmel de mevcûddur."

İşte Descartes'ın bulduğu vücûd-ı ekmel delîlinin hülâsası şudur.

Fakat emîn olmalı ki gerek Descartes'ın gerek başka âlim ve feylesofların isbât-ı vâcib maksadıyla ortaya koymuş oldukları delîllerin kâffesinde **[325]** dikkat edilecek bir nokta vardır ve bu nokta çok dikkate şâyândır. Görülüyor ki bütün feylesoflar Cenâb-ı Hakk'ın vücûdunu

hissediyorlar, Cenâb-ı Hakk'ı arıyorlar. Varlığını muhtelif delîllerle isbâta kıyâm ediyorlar. Delîlleri kuvvetli, makbûl oluyor. Yahud olmuyor. Bu ikinci mes'ele. Asıl mes'ele Cenâb-ı Hak mefhûmunun zihinde husûlü, vücûdudur. Bu mefhûm ise zihn-i beşerde ancak ve ancak vahy-i liâhîden sonra hâsıl olmuştur.

Eğer vahy-i ilâhî olmamış olsa idi emîn olmalı ki beşeriyet fikr-i ulûhiyyeti zihninden geçirmez, ma'lûm olan isbât-ı vâcib delîllerini ortaya koyamaz, ulûhiyet mefhûmunun vücûdundan bile haberdâr olamaz idi.

Tabîatın dârât ve ihtişâm-ı hârikulâdesi onu mebhût etmekle berâber beşer kendisini azîm, nâmütenâhî fakat daima asamm u ebkem bir mihanikiyet karşısında bulmaktan başka bir mertebeye vâsıl olamaz idi.

İşte bütün harekât ve tasavvurât-ı zihniyyemizin menşei olan fikr-i ulûhiyyet enbiyâ-yı zî-şânın bi'setlerinden kat'-ı nazar edildiği takdîrde bizim için bir ma'nâ-yı mübhem sûretinde kalmak zarûrî olduğu ve şuûn-ı hilkat ve tabîâtın hiçbiri şu ma'nânın sübûtu emrinde bize bi-hakkın yardım eylemediği gibi acaba bize daha yakın olan ma'nâ-yı insaniyyet yalnız bu yakınlıktan dolayı bizim için daha vâzıh, daha kat'î bir sûrette teayyün ve tahakkuk edebilir mi idi? Ve bu ma'nânın muktezıyâtı yalnız aklımızın irşâdıyla, delâletiyle vücûda gelebilir mi idi? Hayır gelmez ve gelemez idi. Gelelim insaniyyet mefhûmuna. İngiliz feylesoflarından Hobbes "İnsan insanın kurdudur" diyor. Ne doğru bir söz! Kurdun tabîatı tesâdüf ettiği her şeyi iştihâsına kurbân etmektir. Şu hâlde bir insan da kendi menfaati, iştihâsı uğrunda her şeyi fedâ edebilir hattâ etmelidir de! Etmemek yine kendi menfaati iktizâsından imiş. Fakat menfaat mülâhazasıyla ahlâk mefhûmu kābil-i te'lîf midir? Aslâ! Böyle olduğu takdîrde bir insan kānûnun pençesinden yakasını kurtarabileceğine cezm hâsıl ettikten sonra kendisi gibi diğer bir insanı menfaati, iştihâsı uğrunda fedâ etmekte hiçbir mahzûr görmeyebilir. Ama bundan insâniyet ve onun mâ-yuhtâcü ileyhi olan cem'iyet müteessir olurmuş. Bu mes'ele de bir dereceye kadar tâlî mesâildendir. Zîrâ asıl bahis mes'elenin sûret-i zâhiresinde değil rûhundadır. Rûh-ı mes'eleye gelince o sırf nizâm-ı cem'iyyet mülâhazasına müstenid olduğu için ahlâk nokta-i nazarından yok demektir.

Mes'ele bu şekle iktirân ettikten sonra akıl, hattâ beşerin şu üç günlük hayatı için bile bir kuvve-i mânia olamaz.

Katl-i nüfûs esâsen (fakat esâsen) bu kadar mübâh iken gazabın, sirkatin memnûiyeti nerede kalır? O da mübâh hem de pek mübâh fiiller sırasına geçemez mi? Ama fiiliyât bunu men' etmekte, cem'iyet-i beşeriyyede daima bu hâlin aksi görülmekte imiş varsın etsin, varsın görülsün, bunun rûh-ı mes'eleye temâs eden ciheti yoktur. Zîrâ bahis mâ-vaka'da değil mâ-vaka'dan evvel vukūu mücâz, hattâ mübâh olan fiildedir. Mâdem ki o cihet mümkündür, bu imkânın vücûdu ahlâkın her türlü te'yîdâtını imhâ için kâfîdir. Bundan çıkan netîce: Aklın bir kuvve-i mânia ve kâfiyye olmadığıdır. Akıl istinkâh-ı benât ve ümmehâtta bir mahzûr-ı kat'î görmez. Görmediği bugün bazı akvâm arasında bu gibi ef'âl-i şenîanın vukūuyla sâbittir.

Mütedeyyin bir adam için bu şenâyiin değil vukūu, imkân-ı vukūu bile havsala-sûz, dil-hırâş bir fâciadır. Her şeyde aklı rehber ittihâz edenlerin acaba bu husûstaki mülâhazaları nedir? Eğer onlar bu fiilde bir şenâat görüyorlarsa bu görme sûret-i kat'iyyede kendi mahsûl-i ictihâdları değildir. Beğenmedikleri edyân-ı semâviyyenin feyz-ı te'sîriyle vicdânda husûle gelmiş olan bir duygudur. Eğer bu fiillerde bir şenâat görmüyorlarsa eldeki mikyâs-ı insaniyyete göre onlara insan ıtlâkına cevâz var mıdır? Onların behâyimden farkı nedir? Insaniyyet behîmiyet derekesine indikten sonra ne kıymeti kalır? Bu sûretle muhâkemede devâm edilecek olursa âlemde mevcûd olan rezâilin kâffesi tebdîl-i mâhiyyet etmiyor mu? Şu hâlde beşeriyet kendisine âid olan kâffe-i mesâilin yalnız muktezâ-yı akla tevfîkan halline kıyâm edecek olursa hiç şübhe yok ki kıyâmet kopmuş, her şey bitmiş demektir.

Fil-hakīka bu tahavvülât ve tebeddülâtın yine akıl ve mantık kavâidine tevfîkan ve akıl ve mantık dâiresinde vukūa gelmekte olduğunu iddiâ edenler de yok değildir; yok demek şöyle dursun onlar pek çoktur.

Fakat mes'ele müzevver bir mantıkla te'yîd edilen hâdisât-ı câriyyede değil bu hâdisâtın mebniyyün-aleyhi olan umdelerde, esâslardadır. Umdelerin, esâsların bir mahzûru tazammun ve kimseye bir zarar îrâs etmeksizin cereyânı ilim sâhasından tekme ile çıkarılacak, koğulacak bir iddiâ-yı bâtıldır. Bu hâdisâtın şu butlâna rağmen vukūu, cereyânı bâtılın istîlâ-yı satvetinden başka bir şeye haml olunamaz. Âkıller bu hâlâta karşı ağlarlar, gāfiller ise şehevât-ı nefsâniyye vâdîsinde bir dakīka bile tevakkuf etmezler. Galile'nin her zaman tekrâr eylemekte olduğumuz misâli burada yine tekrâr edilir. Hareket eden arzdır; güneş değil. Fakat milyonlarla halk şunun aksini iddiâ ediyor. İddiâlarının kuvveti, revâcı vardır lâkin aslâ kıymet-i ilmiyyesi yoktur.

Pek haksız olarak akıl nâmı verilen fakat bu ma'nâdan çok uzak, daha doğrusu iblîsin bir temessül-i fâsidi olan kuvvet, nûrunu menba'-ı ilhâm-ı Rabbânî olan enbiyâ-yı zî-şândan almadıkça, kānûn-ı ilâhîyi rehber-i harekât etmedikçe insaniyyetin vâsıl olacağı son merhale gayyâ-yı hüsrân ve hızlândır vesselâm.

[326] **İctimâiyât**

YÜKSEK MA'NEVİYÂT

Cem'iyet-i beşeriyyeyi idâre eden kuvvetlerin en mühimmini, beşeriyet için yegâne cihet-i câmia olan ma'neviyât teşkîl eder. Ma'neviyât hayat için büyük bir ihtiyâcdır. Bu ihtiyâc insanla berâber doğmuş ve muhtelif tekâmüllere tâbi' olarak inkişâf etmekte bulunmuştur. Mevzû' hakkında Gustave Le Bon diyor ki: "İnsanı idâre eden yalnız ihtiyâcâtı, hissiyât ve ihtirâsâtı değildir. İnsanların ümîdlerini ve tahayyülâtını idâre için bir i'tikād lâzımdır. İnsan i'tikād lüzûmundan aslâ vâreste kalamamıştır."

İnsan hakāyık-ı eşyâyı tefrîk ve temyîze kâfî akıl ve zekâ ile muttasıf olarak halk buyurulmuş olduğundan muvâzene-i akliyye netîcesinde maddiyât sâhası üzerinde müessir olan kuvâ-yı ma'neviyyeyi de keşif ve istidlâle muktedirdir.

Kâinâtı teşkîl eden mevcûdâtı ulûm-ı tabîiyye madde ve kuvvet nâmıyla ikiye ayırıyor. Ta'rîfe nazaran mükevvenâtın bir cüz'-i ferdi olan insan da birtakım mihanikî ve maddî hareketlerle o hareketleri vücûda getiren kuvvetlerden hâli olamayacaktır. Beşeriyetin kuvveti, kuvve-i ma'neviyyesi; tecelliyât ve tezâhürât-ı mihânikiyyesi de maddiyâtıdır.

Mevzûu tenvîr için herhangi basît bir fi'l-i maddî tasavvur edelim. Farz edelim ki bir insan eliyle yerde bulunan bir şeyi alıyor. Bu bir harekettir. Fakat muhtelif safahâttan geçmek sûretiyle tezâhür etmiştir. Zihinde hâsıl olan bir intıbâ' yahud tabîî bir sevk-ı ihtiyâc müfekkireyi mütehassis bırakıyor. Hissiyât zekânın yardımıyla hayâl şekline giriyor. Bu sûretle fikirde canlanan hisler muvâzene ve muhâkeme netîcesinde karâra, karâr da irâde safhasına intikāl ediyor ve insan elini kaldırarak meselâ yere düşen parasını alıyor. Vâkıâ hareketlerimizde bu safahâtın muhtelif edvârını hissedemiyorsak da hiçbir hareket-i şuûriyye bu safhaları geçirmedikçe tezâhür edemez. Hattâ eli yanan bir adamın gayr-i ihtiyârî bir sûrette cism-i müessirden elini çekmesi bile ateşin verdiği ezânın te'sîriyle fevkalâde serî' bir hâlde tahassül eden edvârın muhassalasından ibârettir.

Demek ki en maddî zannolunan hareketlerimiz üzerinde bile müessir bir kuvvet mevcûddur. İşte bu kuvvet-i hayâtiyye ve rûhiyyedir ki ma'neviyâtı hisseder ve maddiyâtın ma'neviyâta merbût olduğunu istidlâlde gecikmez…

Ahvâl-i maddiyye-i insaniyyenin netîcesi olarak ya bir fayda zuhûra gelir yahud hiç menfaat istihsâl edilemez, bazen de mutlak bir zarar husûle gelir. İşte bu üç ihtimâl ef'âl-i maddiyyenin istinâd ettiği ma'nevî esâslara göre tecellî eder. Şahsî ve umûmî bir faydaya âid his ve hayâl ve irâdenin mahsûlü müsbet zuhûr ettiği kadar nefsânî, indifâî, behîmî gāyelere müntehî hareketlerin muhassalası da mutlakā menfî ve zararlı bir şekilde tecellî eder.

İrâdeleri müsbet ve feyizli sâhalarda faâliyete sevk edecek kuvvet ma'neviyâttan başka bir şey değilidir. Ma'neviyâtın kemâli maddiyâtın da kemâlini mûcib olur.

Hayât-ı ferdiyyede îzâhı sadedinde bulunduğumuz eşkâlde tebârüz eden ma'neviyât hayât-ı ictimâiyyede daha umûmî ve şâmil te'sîrâtı hâizdir.

Bir insan ma'neviyât ihtiyâcından vâreste kalamadığı hâlde, müteaddid insanların kitleler hâlinde teşkîl ve te'sîs ettikleri hey'et-i ictimâiyyenin bu rûhtan uzaklaşmayacağı tabîîdir. Ma'şerî hayatın râbıtaları, nikāt-ı câmiası ma'neviyâttan ibârettir. Kuvvet, servet gibi alâkalar cem'iyetlerin bekāsını kâfil kuvve-i te'yîdiyye addolunamazlar. Çünkü târîh nice müstebid hükûmetlerin, nice zengin memleketlerin mahv u inkırâza uğradığını kaydetmiştir.

Hey'et-i ictimâiyyelerin yaşayabilmesi için ictimâî ve ma'nevî inzibâtın tekemmülü lâzımdır. İ'tikād, ahlâk, fezâil-i vicdâniyye, tesânüd-i ictimâî mebde'lerine istinâd eden hayât-ı cem'iyyetin bu esâsât hâricindeki tecelliyâtı mutlakā tereddî ve infisâh ile netîce-pezîr olur. Bu noktadan bahsederken Gustave Le Bon "İnzibâtın ehemmiyet-i esâsiyyesi, akvâmın ancak inzibâtı te'mîn ettikten sonra medeniyetine vâsıl oldukları ve inzibâtı gāib edince hâl-i vahşete avdet ettikleri görüldüğü vakit meydâna çıkar." diyor. Camille Jullian "*Vatanlar Nasıl Ölür*" serlevhalı eserinde müstakil Galya hükûmetinin ictimâî inzibâtsızlık yüzünden mahvolduğunu kaydettikten sonra hiç kimsenin adlî, mâlî, ictimâî revâbıta ittibâ' etmek istememesi ve bu mebde'lerin mütemâdiyen kesr olunması netîcesinde Sezar'ın Gol kıt'asını kolayca fetheylediğini ilâve ediyor. Revâbıt-ı ictimâiyyenin haleldâr olmasıyla berâber tedennîye başlayan Kadîm Yunan ile Roma'yı da da'vâmızın bürhânları miyânında ta'dâd edebiliriz. Âile teşkîlâtının temel taşı olan kadınlığın ismet ve sadâkati umdesini unutarak ahlâk esâslarından uzaklaştığı ve bu sûretle Romalı vatandaşların terbiye-i ibtidâiyyeleri tereddîye uğradığı zaman Roma cihânşümûl şöhret ve hâkimiyetini gāib eylemiş ve sukūt-ı ahlâkī barbar istîlâsı altında parçalanmasına en müsâid şerâiti ihzâr eylemiştir.

Bu târîhî misâller kâfî bir vuzûh ile isbât ediyor ki, temeddün ve terakkīnin yegâne mi'yârı ma'neviyât, ahlâk ve ictimâiyâttan ibârettir. Fil-hakīka hayât-ı ferdiyyede olduğu gibi hayât-ı ictimâiyyede de her zaman

[327] vukūu muhtemel olan buhrânlar esnâsında milletleri kurtaran ancak seciyeleri ve kuvve-i ma'neviyyeleri olmuştur. İş müdâfaa-i memlekete tealluk ettiği zaman velev ki dünyânın hazînelerine, cihânın vesâit-i maddiyyesine istinâd etsin hiçbir milletin, seciye ve ahlâkın iktizâ ettirdiği kuvâ-yı ahlâkıyye ile meşbû' olmadıkça yaşamalarına imkân yoktur.

Kurûn-ı ûlâ ve vüstâ târîhlerinden sarf-ı nazar yalnız mücâhede-i milliyye târîhi bu müteârifenin yeni ve en canlı bir misâlidir. Cihânın muzâheret-i maddiyyesine istinâd eden Yunan, mâlik olduğu mebzûl vesâit-i harbiyye ve tahrîbiyyeye, bütün Avrupa sarrâflarının gişelerine kadar dayanan mâlî menâbiine rağmen topsuz, tüfeksiz, parasız fakat îmânı kuvvetli, seciyesi tâm, ahlâkı yüksek ve kemâlât-ı insaniyyeye mâlik olan muhterem milletimiz karşısında ser-nigûn oldu. Vesâit-i maddiyyedeki nâ-kābil-i kıyâs noksaniyete rağmen hak ve hakîkatin zaferi ancak ma'neviyâtın ve îmânın kuvvetiyle mümkün olabildiği inkâr kabûl etmez hakîkatlerdendir.

Gustave Le Bon zaferimizden bahsederken aynen diyor ki: "Bir feylesof için müslümanların bu yeni tarz-ı hareketleri büyük bir ders-i ibrettir. Çünkü dünyâyı idâre etmiş olan kuvâ-yı dîniyyenin el-ân dahi nasıl idâre etmekte olduğunu gösteriyor."*

Bir garb âlimini i'tirâf-ı hakîkate sevk eden âtîdeki sözlerde de intâk-ı hak mevcûddur. "Dînî faraziyeler, ilmî faraziyelere kıyâs edilebilir. İkincilerinden vazgeçmek ne kadar müşkil ise birincilerinden vazgeçmek de o derece güçtür. Bütün ma'lûmâtlarımızın esâsı, ilmî faraziyeler üzerine kurulmuştur. Bütün medeniyetler de dînî faraziyeler üzerine binâ edilmişlerdir." Mâdem ki kemâlât-ı maddiyyenin mütevakkıfun-aleyhi kemâl-i îmândır; şu hâlde medeniyet-i hâzıranın ulûm ve fünûna, sanâyi'-i müsbetesinden istifâde ederek nâil-i refâh ve servet ve esbâb-ı müdâfaa i'tibâriyle kaviyyü'ş-şekîme bir mevcûdiyete mâlik olmak için yegâne çâre olarak dindar, seciyeli, halûk, mütesânid bulunmak mecbûriyetindeyiz. Bu mefhûmların vech-i muhâlifi olan müsâmahakârlık, müstereddîlik, lâübâlîlik, hod-bînlik hedef-i aslîyi teşkîl eden terakkī ve teceddüd, umrân ve refâh için tam bir engeldir.

Buna rağmen garbın fezâili yerine hey'et-i ictimâiyyemize fürceyâb-ı duhûl olan fezâyıh ve rezâili, terbiye-i milliyye dâhilinde hiçbir mâniaya uğramaksızın icrâ-yı tahrîbâta fırsat bulmaktadır.

Dansı, kumarı, kadını levâzımât-ı medeniyye miyânında addeden zihniyet-i ictimâiyye mevcûd kaldıkça her gün matbûât sütûnlarında bin türlü eşkâl altında yine bu ictimâî fevzâlar revâc bulurken daha bâriz bir sûrette tecellî eden tereddiyât-ı ictimâiyyenin önüne geçilmek, terakkīyât-ı asriyyeyi iktitâf edebilmek ümîdine düşmek bir hatâdır. Medeniyet-i asriyyenin iktizâ ettirdiği devâmlı ve medîd mesâîye barlarda, danslarda devâma imkân var mıdır? Zevk u nûş ile a'sâbı gevşemiş bir kimse arzû etse de cevvâliyet-i fikriyyeyi hâiz olamaz. Bilhassa her türlü levâzımât-ı sefâhetten çok evvel muhtâc olduğumuz ilmî, sınâî faâliyetlerin nokta-i istinâdı daha doğrusu yegâne kuvve-i muharrikesi makāmında bulunan azm ü metânet ancak îmân ile meşbû' bir muhîtte tekâsüf edebilir. Hey'et-i ictimâiyyemizin teşne bulunduğu terakkīyât-ı asriyyeye a'zamî sür'atle vüsûl imkânı maddiyâtın üssü'l-esâsı olan azim ve îmânı takviye etmekle mümkündür.

Mümeyyizât-ı milliyyenin, ahlâkın, dînimizin muhâfazası ictimâî tehlikelere karşı en muvâfık müdâfaa vâsıtası olduğu kadar terakkī ve kemâlâtın da en kuvvetli timsâlidir. El-hâsıl harbde müdâfaa-i vatan için sulhta terakkīyi iktitâf için yegâne çâre, yegâne düstûr şu iki kelimedir …. Yüksek îmân, yüksek ma'neviyât!

Hasan Hikmet

MEDRESELER DE İNKILÂB GEÇİRİYOR !.

Medrese-nişînlerin felsefe-i fikriyyeleri "Âlem hâdistir" diye bir da'vâ açmaktan ve bu da'vâyı "Çünkü mütegayyirdir" diye ta'lîl etmekten ibâretti. Medreselerin ilm-i kelâm kitapları hep bu da'vâ ile bu delîlin cerh ve ta'dîlleriyle dolu idi. Bu mes'ele senelerce kendisiyle iştigāl olunan bir mevzû' idi. Medreseler kâinâtta her şeye hâdis, mütegayyir, inkılâba mahkûm nazarıyla bakıyordu. Fakat kendisinin de kâinâttan bir cüz' olduğunu, bu felsefe mûcebince kendisinin de hudûse, tegayyüre, inkılâba mahkûm bulunduğunu hatırına getirmiyordu. Bu sûretle kendi felsefesinin doğruluğuna bizzat kendisi inanmıyor gibi gözüküyordu. Harbler ona sâir her şey gibi kendisinin de hâdis, mütegayyir, inkılâba mahkûm olduğunu anlattı. Birkaç bin talebesi vardı. Kendisinin yalnız İstanbul'daki mikdarı birkaç yüzü mütecâviz idi. Her birinin asgarî olarak on, on beş kadar hücresi bulunuyordu. Talebe, kim bilir ne kadar bir yekûn teşkîl eden bu hücrelere sığmıyordu. Seneden seneye gelen talebenin başını sokacak bir yer bulması en müşkil bir mes'ele idi. Bir hücrede asgarî üç, dört talebe ikāmet ediyordu. Talebenin izdihâmı hânları bile bir medrese hâline getirmişti. Ders Vekâleti'nde hücre da'vâları mehâkimdeki hukūk ve cezâ da'vâlarından çok fazla

* *Cihan Muvâzenesinin Bozulması,* c. 1, s. 48

idi. Seneden seneye icrâ edilen hücre tevzîâtı istînâf ve temyîze tâbi' da'vâlar gibi uzayıp gidiyordu.

[328] Bu küşâyiş âleminde ilk inkılâbı Harb-i Umûmî vücûda getirdi. Eli silâh tutan talebeyi yakalayarak cihâd ve gazâ meydânlarına götürdü. Medreseler yalnız onların arkalarından ağlıyor gibi ötüşen güvercinleriyle kaldı. Talebesinin avdetine intizâren, müşfik vâlideler gibi, uzun müddet gözyaşları döktü. Fakat bütün intizârları boşa çıktı. Çünkü talebesi ya şehîd olarak cebhelerde veyahud ma'lûl düşerek memleketinde kalmıştı. Sâlim ve sağ kalanlar da Anadolu'nun istihlâs ve istiklâl harbine iştirâk etmişti. Onun için o sıralarda medreselere yol uğratanlar onları amîk bir sükût, hazîn bir tehassür içinde görüyorlardı.

O hâl de devâm edemedi. Fâtih harîkı ve sâir harîkler, muhâceretler yeni bir inkılâb tevlîd eyledi. Medâris hücreleri kadîm sekenesi olan talebe-i ulûma bedel harîk-zede ve hicret-zedeler ile doldu. Onlar ile de kalmadı, her nevi' insanlara, çeşit çeşit kimselere melce' ve me'vâ oldu. İşrethâne oldu, tarabhâne oldu, fuhuşhâne oldu, depo oldu, sütçü dükkânı oldu, Kadınları Çalıştırma Cem'iyeti Merkezi oldu, dikiş yurdu oldu, Mütekāidîn-i Askeriyye Cem'iyeti Yurdu oldu, polis karakolu oldu; hâsılı o derece doldu ki eski sekenesinden daha çok sekeneye ikāmetgâh olmak mazhariyetine erdi. Evvelce hânlar medreseye dönmüş iken bu defa, medreseler hâna, apartmana, otele, pavyona döndü. Ders Vekâleti'nin eski meşgalesi yine avdet etti. Hücre tevzîi mes'elesi onu yine hem kuvve-i kazâiyye, hem kuvve-i icrâiyye hâline getirdi. Dâire-i Meşîhat salonları hücre talebi için gelen erbâb-ı istid'â ile her gün dolup boşanıyordu.

Ders Vekâleti'nin vazîfesi tebdîl-i mâhiyyet ve kıyâfet etmişti. Tedrîsât umûruyla iştigāl, orası için fer'î bir vazîfe hükmüne girmişti. Vazîfe-i evveliyye ve asliyyesi erbâb-ı mürâcaata hücre tevzî' etmek, bitmek tükenmek bilmeyen hücre nizâ'larını hall ü fasla çalışmak idi. Kimini çıkarır, kimini iskân eder, bazen çıkarmaktan âciz kalır, bazen iskâna muvaffak olamaz, dâmen-bûs-ı niyâz olanlara karşı mahcûbiyet duyar, hüküm verir, fakat hükmünü icrâ edemez, bazen hükmü de, icrâsı da gayr-i âdilâne olur. Fakīri çıkarır, zengini yerleştirir, serhoşu bırakır; ser-nâ-hoşu çıkarır, erbâb-ı iffeti dışarı atar, bî-iffetleri içeri alır, her tarafından edilen iltimâsları is'âf için ne yapmak lâzım geleceğini şaşırır, bazen bu gibi iltimâslardan sermest-i gurûr olur!.

Ne şâyân-ı dikkat bir inkılâb ve ne erzân-ı ibret bir tahavvüldür ki medreselerde bir hücreye nâil olabilmek için Ders Vekâleti'ne istid'âlar, istirhâm-nâmeler takdîm edenler, dest-i tekâpû uzatanlar, o kalender-hâneyi dergâh-ı hâcâta çevirenler, visâl-i maksûd için türlü türlü iltimâs vâsıtalarına başvuranlar, o tekke dervîşlerini kibir ve gurûr ile çileden çıkaranlar, vaktiyle medreseleri bilmem ne yatağı, ne ocağı, ne ahırı addedenler idi; oralarda yerleşerek bir türlü çıkmak istemeyenler yine onlar idi. Bilmiyoruz medreselerin o ünvânları mı değişmişti; yoksa onlar oralarda oturacak bir mâhiyete mi girmişlerdi? Hâlâ çıkmıyorlar ve çıkmak dahi istemiyorlar!.

Ne kadar serî' bir inkılâb ne derece kāhir bir tahavvüldür ki Türk devletinin altı asırlık ilim ve fen ocakları olan, ona temeddün, tefeyyüz, teâlî, terakkī, kuvvet, kudret, şevket rûhlarını nefh eden ve nefh ettiği bu rûhlar ile onu nısf-ı cihâna hâkim bir mevkie yükselten, onun bayrağını Avrupa'da, Afrika'da, Asya'da azamet ve ihtişâm ile temevvüc ettiren, Viyana sûrlarına kadar onu ilerleten, Irâk'ı, Sûriye'yi, Hicâz'ı, Mısır'ı, Kafkasya'yı, Makedonya'yı, Trakya'yı, Arnavutluğu, Garbî ve Şarkī Rumeli'yi, Tuna'yı, Cezâir'i, Yemen'i, bilmem daha nereleri onun zıll-i livâsı altına ilticâya mecbûr kılan, bugünkü varlığımızı son bir yâdigâr-ı bergüzâr olarak bırakan, kütüphânelerimizi âsâr-ı ilmiyye ve fenniyyesiyle lebâleb dolduran, bizi Avrupa'ya muhtâc etmeyen, Avrupa'ya ilim ve fen üstâdlığı yapan, âsâr-ı mi'mârîsiyle şehirlerimizi medeniyet dünyâsı hâline getiren o müessesât-ı târîhiyyeyi, o hayat menba'larını, o irfân ve ziyâ ocaklarını az vakitte bâlâda ta'dâd ve ta'rîf olunan gûnâgûn kimselerin sefâhethâneleri, ticâretgâhları, mâlikâneleri, ikāmetgâhları, mâl-i mevrûsleri gibi bir şekle soktu. Oralarda bilâ-ücret, bilâ-hürmet oturanlar, bâri ihânet etmeseler, yıkmasalar, yakmasalar, oraları baykuş yuvalarına döndürmeseler, bânîlerinin rûhlarına Fâtiha okumalarından vazgeçtik; icrâ-yı âhenk ederek, îş ü nûş meclisleri kurarak, fuhuşhâne hâline koyarak rûhlarını rencîde etmeseler, kabirlerini kasvetgâha çevirmeseler yine bir ni'met-şinâslık eseri göstermiş olurlar.

Bunların içlerinde şübhesiz iffetli, istikāmetli kimseler, âileler de vardır ve çoktur. Fakat bunlar iffetsizlerin, ahlâksızların arasında muzdarib ve müteellim bulunuyor. Ne çâre ki hayat bahâlılığı, fakīrlik, kimsesizlik, ev kirâlarının çokluğu, hâne sâhiblerinin insâfsızlığı yüzünden çıkmaya muvaffak olamıyorlar, hâh, nâ-hâh, o ızdırâblara, o elemlere tahammül etmek mecbûriyetinde kalıyorlar. Bu gibilerini çıkarmak bit-tabi' doğru değildir. Fakat medreselerde ikāmetleri ne zamana kadar devâm edecektir, eğer böyle devâm edip gidecek ise birkaç sene sonra yıkmak yakmak yüzünden, **[329]** medrese binâlarının enkāzı bile kalmayacaktır. Ve ihtimâldir ki yıkılan binâların enkāzı altında kalanlar dahi olacaktır. Evkāf idâresi medreselerin kendi himâyesine mevdû' emânetullâh olduklarını hatıra bile getirmek istemiyor.

Ne arıyor, ne soruyor, ne yıkıldığından haberi var, ne yakıldığından ma'lûmâtı var. Gûyâ; müfettişleri var, bunlara maâş veriyor. Acaba bunların vazîfesi nedir? Ara sıra gitseler, medreseleri teftîş etseler, yıkılana, yakılana baksalar, yıkanlara, yakanlara tenbîhât ve ihtârâtta bulunsalar, günâh mı olur? İstirâhatlerine halel mi gelir; kendi müessesâtına bakmayan, harâb ve türâb olmalarına karşı seyirci ve lâkayd kalan bir idârenin hikmet-i idâmesi ne olabilir? Hiç değilse, kendi bindikleri dalı kendi elleriyle kesmek gafletini göstermeseler; bâri kendi menfaat-i şahsiyyelerini himâye nâmına velînî'metlerini himâye yolunu tutsalar yine bir iş görmüş olurlar. Fakat "vurdumduymaz" darbımeselinin tam bir mâ-sadakı olan Evkâf idâresini kendi menfaatini bile idrâkten âciz görüyoruz!.

Yevmî gazetelerin verdikleri haberlere nazaran medreseler yeni bir inkılâb, yeni bir tahavvül karşısında kalmak üzere bulunuyor. Maârif Vekâleti medreselerin kendi idâresine devrolunduğundan, bunların bazılarını mektep ittihâz etmek, diğer bazılarını da satmak ve bu paralar ile yine mektep yaptırmak lüzûmundan bahs ile makām-ı Vilâyet'e resmen teblîgātta bulunmuş, bu teblîgât dâiresinde hareket etmek için bir komisyon teşkîl olunmak üzere imiş. Eğer bu haber doğru ise medrese en mühim inkılâbı bu defa ve bu sûretle geçirecek demektir. Biz, medrese binâ ve arsalarının Maârif Vekâleti'ne devrolunduğuna dâir bir karâr ve kānûn bulunduğundan haberdâr değiliz. Hattâ kaviyyen zannediyoruz ki Büyük Millet Meclisi böyle bir karâr vermemiştir ve böyle bir kānûn tanzîm etmemiştir ve yine kat'iyyen kāniiz ki böyle bir karâr veya kānûn bulunmadıkça, Maârif Vekâleti medreseleri hod be-hod satmak salâhiyetini hâiz değildir. Çünkü evkāf müessesâtı beynelmilel şehirler gibi veyahud askerlikten tecrîd edilmiş bî-taraf mıntıkalar gibi taarruzdan masûndur. Maârif Vekâleti değil, hattâ bizzat Evkāf idâresi bile medreseleri satamaz. Evkāf hem hakk-ı abddir, hem de hakku'llâhtır. Ne hakk-ı abde ne de hakku'llâha kimse tecâvüz edemez. Bilâ-ruhsat-ı şer'iyye herhangi bir mâl-ı mevkūfa vaz'-ı yed etmek gasbdır, ibtâl-i haktır. Binâenaleyh meşrû', mu'teber ve kānûnî değildir. Bu sûretle icrâ olunan bey' u şirâ akidleri de sahîh değildir. Böyle akidler esbâb-ı temellükten değildir. Ne bâyi' bedel-i mebîe, ne de müşterî zât-ı mebîe mâlik olabilir. Bedel-i mebî' bâyie helâl olmadığı gibi, zât-ı mebî' de müşterîye helâl değildir. Mâl-ı mevkūfun bey' u şirâsına cevâz varsa da bu cevâz zarûret-i kat'iy-ye hâlindedir. Bu zarûreti takdîr ve ta'yîn edecek de hâkimü'ş-şer'dir. Başka bir kimsenin ve hiçbir makāmın salâhiyeti dâhilinde değildir. Şer'-i İslâm'ın bu nokta-i nazarı pek doğru ve pek hakîmânedir. Çünkü evkāf, böyle taarruzdan masûn, müstahkem bir kal'a hâlinde tutulmazsa, mevcûdiyeti taht-ı tehlikeye girer, idâmesi müşkil olur.

Zarûret-i kat'iyye hâlinde satılan âsâr-ı vakfiyyenin bedelleri de râst gelesiye sarf olunamaz: Bu cihet de kuyûd ve şurûta tâbi'dir. Birinci kayd ü şart o para ile munkarız vakfı aynen, mümkün değilse nev'an ve cinsen yeniden ihyâ etmektir. Ta'bîr-i dîgerle vâkıfın gāye-i asliyyesini değiştirmeyecek sûrette başka bir vakıf vücûda getirmektir. Şer'-i İslâm'ın bu kayd ü şartı da pek ma'kūl ve pek hakîmânedir. Mâdem ki vâkıf muayyen ve müşahhas bir gāye uğrunda mâlını uhdesinden çıkarıyor; o gāyeye riâyetkâr bulunmak medenî ve insanî bir vazîfe hükmüne girer. Nasıl ki erbâb-ı vasiyyetin vasiyetleri vechile hareket etmek, arzûlarını aynen yerine getirmek de aynı derecede medenî ve insanî bir vazîfe telâkkī olunuyor ve her millet bu vazîfeyi hüsn-i sûretle îfâ ediyor; vakıf da vasiyetin bir nev'-i dîgeridir.

Medreselerin satılmaları mes'elesi insanı diğer cihetten daha müteessir ediyor. Onların gerek binâlarını ve gerek arsalarını satın alacak kimseler bit-tabi' medrese hâlinde veyahud arsa olarak muhâfaza edecek değildir. Şübhesiz yerlerine başka binâlar yaptıracaktır. İstanbul'un her semtinde medreseler var. Bu medreseleri satın alanlar miyânında semtine göre, arsalarına meyhâne, fuhuşhâne, tiyatro ve sinema binâları, gazino, bar ve dans mahalleri, hayvân ahırları, kim bilir daha neler yaptıranlar da bulunacaktır. Mâdem ki meyhânecilik, umûmhânecilik müslümanlara da sirâyet etti, mâdem ki mahalleler arasında müslüman meyhâneciler türedi, müslüman mahalle bakkālları her nevi' müskirât satmaya başladı, mahalleler arasında umûmhâneler açılıyor, yarın herhangi bir medresenin arsasında bu gibi binâlar, hâneler inşâ edilmesine hiçbir mâni' yok demektir. Asırlarca ilm-i dîn tahsîline mahal olmuş, ilm-i dîn ulemâsı yetiştirmiş, "evliyâ yatağı" nâmını almış, devlete, millete, insaniyyete, dînî, dünyevî, ilmî, fennî bu kadar hizmetler etmiş bulunan medreselerin öyle bir hâle gelmesine her müslümanın kalbi sızlar, ciğeri yanar, hele bânîlerin, müessislerinin rûhları mutlakā kan ağlar, haşre kadar nâle ve figān eyler, nânkör mirasyedilere bedduâlar yağdırır. Medreselerin hâlleri, istikbâlleri, mâzîleri şâyân-ı hürmet değilse, hayırhâh bânîleri hürmete müstehaktır. Onlara en büyük hürmet rûhlarını ta'zîb edecek hâlâta meydân vermemektir. **[330]** Mektep ittihâz edilmesine gelince buna karşı denecek bir söz yoktur. Çünkü ortada değişecek olan yalnız isimle talebenin ünvânıdır. Ulûm-ı dîniyye mahallerinde ulûm-ı dünyeviyye okunacak imiş, varsın okunsun, o da bir ilimdir, vatana, millete, devlete o da lâzımdır. Mâdem ki bugün gāye-i asliyyesi gāib olmuştur, gāyeyi ta'kīb eden talebe-i ulûma mesken

olmaktan çıkmıştır, boş duracağına yahud bânîlerinin rûhlarını ta'zîb eden kimselere yataklık edeceğine vatanın erbâb-ı tahsîli bulunan evlâdına menba'-ı tefeyyüz olmaları elbette hayırlıdır.

Ancak şimdiye kadar medreselerin vukū' bulan taarruzlarda, mütearrızlar, medreselerin gayr-i sıhhî, basık, rutûbetli, hayât-ı fikriyye kabristânı, gayr-i asrî olduklarını, asrî binâlar yapılarak talebe-i ulûmun oralarda müctemian ikāmet etmelerini ileri sürüyorlardı. Maârif Vekâleti şimdi oraların mektep ittihâz edilmelerini sıhhate muzır, asrîliğe münâfî görmüyor. Bu da medreselerin lehinde husûle gelmiş bir inkılâb-ı fikrî, bir teceddüd-i zihnî telâkkī edilse acaba doğru olmaz mı? Medreselerin mektep hâline ifrâğ edilmeleri de bir inkılâb, bir tahavvül ise de, medreselerin târîhçe-i inkılâbâtında ayrıca bir devre sayılırsa da lehlerindeki o fikrî inkılâb, o zihnî tahavvül derecesinde câlib-i dikkat değildir!

Maârif Vekâleti bu husûsta –doğrusu– büyük bir tevâzu' gösteriyor. Maârif Vekâleti'nin medreselere böyle iltifât tevâzuunda, böyle hüsn-i nazar tenezzülünde bulunacağını kimse hatırından geçirmezdi. Anlaşıldı ki Maârif Vekâleti medreselere vâris olmak istiyor. Acaba kānûn bu tevârüse müsâid midir? Ma'lûmdur ki bir ân evvel mâlına vâris olmak için mûrisinin hayatına hâtime çekenleri kānûn, hakk-ı verâsetten mahrûm bırakır. Acaba bu kānûnun ahkâmı Maârif Vekâleti hakkında cârî değil mi?

Satılacak medreselerin paralarıyla mektep yaptırmak istenilmesi de câ-yı nazardır. Câ-yı nazar olmasının sebebi de bâlâdaki tevâzu', tenezzül, tevârüs mes'eleleridir. Onlara ilâve edilecek bir sebeb daha vardır. Medreselerin paraları câmilere sarf edilmek istenilse bile buna cevâz-ı şer'î olup olmadığı muhtâc-ı tedkīk bir mes'eledir. Cevâz-ı şer'î bulunduğu kabûl edilse dahi, Evkāf idâresinin, ta'mîr ve termîmiyle mükellef bulunduğu o kadar câmiler vardır ki medrese paraları bile kâfî gelmez; o paralara mühim mikdarda zam ve ilâve etmek zarûreti vardır. Evkāf idâresi para bulup da onları bir türlü ta'mîr ve termîm ettiremiyor. İbâdetgâhlara bile sarf edilebileceğinde şübhe bulunan, sarf edilse dahi ihtiyâca kâfî gelmeyeceği muhakkak olan bu paraları mektep inşâsına nasıl sarf edebiliriz? Evkāf idâresi Maârif Vekâleti'nin bu fuzûlî, bu gayr-i kānûnî, gayr-i şer'î müdâhalesine karşı acaba ne yapacak?

TERBİYE-i MİLLİYYE İLE TERBİYE-i DÎNİYYE

Zihinleri işgāl eden mühim bir mes'eleden bugün bahsetmek istiyoruz. Tenvîr ve îzâhı lâzım olan bu mes'ele terbiye-i dîniyye ve milliyye mes'elesidir. Terbiye-i dîniyye ile terbiye-i milliyyeyi bir arada sevk ve idâre etmek mümkün müdür, değil midir?

Benim müşâhedâta mebnî olan i'tikādıma göre terbiye-i milliyye ile dîniyyeyi birbirinden ayırmak lâzım gelmez. Bunların ikisi bir yerde pek a'lâ gider. Bunlar birbirine zıd şeyler değildir.

Birtakım akvâm-ı İslâmiyyenin esâret altında kalmalarına sebeb, hakīkī bir terbiye-i dîniyye almış olmaları değildir. Eğer bunlar, İslâmiyet'in rûhuna temessük etselerdi, karşılarındaki Avrupalıların yaptıklarını onlar da yaparlardı. Bu husûsta Kur'ân-ı Kerîm'de sarâhat-i kat'iyye vardır. Avrupa'yı i'lâ ettiren ulûm ve maârif ve sanâyii dîn-i İslâm reddetmez. O esîr kavimlerde hakīkī terbiye-i dîn eksiktir. Bundan dolayı ulemâ-yı İslâmiyye ünvânını alan zevât kâmilen mes'ûldürler. O ulemâ, ehl-i İslâmı ta'lîmde büyük prensipleri kâmilen ihmâl etmişlerdir. Yoksa o medreselerde vaktiyle ulûm ve fünûn-ı müdevvene nasıl tedrîs edilmiş ise ilim garba geçtikten sonra aldığı cevelân ve faâliyeti ulemâ gözleri önüne getirerek terbiye-i dîniyye ile birlikte ulûm-ı müdevveneyi de tedrîs etselerdi o medreseler bugün birer dâru'l-irfân olurlardı.

Ben memâlik-i ecnebiyyeyi biraz bilenlerdenim. Oralarda müderris-i dîni olabilmek için tedrîsât-ı mutavassıta ile tedrîsât-ı âliyyeden me'zûn olmak iktizâ eder, işte bizimkiler de bu yolu tutmak lâzım gelir iken sarf ve nahiv ve beyân ve biraz fıkıh ile meşgūl olmaktan başka bir şey yapmadılar. Hattâ bir vakit Türk ulemâsı Türkçe yazmayı bile bilmezlerdi.

Bu bâbda biraz daha îzâhât vereyim. Almanya'yı misâl olarak göstereceğim; o Almanya ki maârif-i asriyyenin önüne düşen büyük milletlerdendir. Biz Almanya'ya benzeyebilsek kendimizi bahtiyârların bahtiyârı addederiz değil mi?

Alman mekteplerinde bakaloryaya kadar tedrîsât-i dîniyye mecbûrîdir. Bu, tedrîsât-ı ibtidâiyyeden başlar, tâ yüksek derecedeki sınıflara kadar gider. Son senelerin dînî tedrîsâtı pek mühimdir. Yalnız ilm-i hâlden ibâret değildir. Felsefe-i dîniyye i'tinâ ile okutulur ve muhtelif dinlerin ahkâmı, hikmetleri tenkīdden geçirilir. Dînî derslerden alınan numaraların tam olmaları lâzım gelir. Bazı dersler vardır ki onlarda tam numara alınmazsa da olur. Fakat din için kānûnen iktizâ eden numara behemehâl alınmalıdır.

Dâru'l-fünûndaki talebe kulüpleri de şâyân-ı dikkattir. Bu kulüpler içinde dîne temessük eden kulüpler vardır. Şöyle ki oraya dâhil olan talebe birtakım vezâif-i ahlâkıyye ile mütehallık olacaklarına yemîn ederler. Ez-cümle müskirât kullanmazlar, düello etmezler, teeh-

hül edinceye kadar gayr-i meşrû' münâsebetlerde bulunmazlar. Zinâdan ictinâb ederler. Yirmi iki, yirmi üç yaşlarında gençler vardır ki hep bâkirdirler!

Oralarda din dersiyle hissiyât-ı milliyyeye âid olan duygularla dahi gençlik terbiye edilir. Dîne temessük, bu adamları ulûm ve fünûn-ı sâireden geri bırakmadığını re'ye'l-ayn görmekteyiz.

Mes'ele tedrîsâttadır. İşin rûhu budur. Nefs-i dînde değildir. Müderrisler hep dâru'l-fünûndan me'zûn ulemâdandırlar. Binâenaleyh tedrîsin nasıl olması lâzım geleceğini bilirler. Bir taraftan dînî ders alan genç (haftada iki sâat), öbür **[331]** taraftan hendese, târîh-i tabîî, hey'et, riyâziyât, fizik, kimya gibi ulûm ve fünûnu da mükemmelen tahsîl eder. Muallim ve mektep böyle teşkîl edilirse artık din mâni'-i terakkī olur demeye hâcet kalmaz. Nasıl ki onlarda olmuyor.

Almanların mülâhazasına göre her genç yirmi, yirmi iki yaşına varıncaya kadar dînî tedrîsâtı görmelidir. Ondan sonra serbesttir. İsterse mütedeyyin olur, isterse olmaz. Onlar diyorlar ki bir millet terbiye-i dîniyye almadıkça sağlam bir millet olamaz. Dînin prensipleri ma'lûm ya ahlâkīdir. Hırsızlık etme, adam öldürme, yalan söyleme, gayrin hakkını yeme gibi prensipler.

Yine Almanya'da tedrîsât-ı dîniyye yanında bir de ilm-i ahlâk tedrîs olunur. Bu ilim o mekteplerin en güç derslerinden biridir. Zîrâ işin içine felsefe girer ve en büyük felsefî meslekler nazar-ı tenkīdden geçirilir. Ahlâkın tedrîsâtı da pek etrâflıdır. Zîrâ iyiliğe, vazîfeye mukābil bir mükâfât beklememek o ilmin kāide-i esâsiyyesidir. Bu bizde bilinmeyen ama hiç bilinmeyen şeylerdendir. Çünkü bizde her kimi işitseniz şöyle böyle hareket ettiği şunu bunu yaptığını ve nihâyet bunun hiçbirinin takdîr edilmediğini söyler durur yani daima mükâfât bekler. Bu ise ahlâka mugāyir zemîmedir.

Almanya'da mekteplerden dînî tedrîsi kaldırmak mümkün olamaz. Çünkü çocukların babaları evlâdın ahkâm-ı dîniyyeyi öğrenmelerini taleb ederler. Bu da oldu. Alman kānûnu mûcebince çocuğun velîsi babasıdır. Baba velâyeti hasebiyle evlâdına ders verilmesini isterse ona kimse mâni' olamaz.

Din husûsunda Türkler, bâ-husûs Türk gençleri kadar ma'lûmâtı noksan hiçbir millet, hiçbir gençlik yoktur. Bizim gençlerin bu bâbdaki cehâletleri bir u'cûbedir. En sâde şeyler hakkında bile vukūfları, ma'lûmâtları mefkūd. Böyle gençlik aslâ ve kat'â bir millet binâsını kuramaz.

Alsas-Loren belediyeleri tarafından Fransız Maârif idâresine yazılmış olan bir tahrîrât vardır ki vesâik-ı mühimmedendir. Bunlar o tahrîrâtta Alsas-Loren halkının din ile birlikte vezâif-i milliyyeyi bir arada ta'kīb ettikleri bildiriliyordu.

Ahîren buraya gelen Lehli bir gazeteci ile görüştüğümde Lehistan'daki köy papaslarının, köy gençliği için îfâ ettikleri millî vezâifi bana teşrîh etti ve neden Türkiye'nin bu vech ile hareket etmediğini sordu. Neden olacak? Bizde nerede öyle köy imâmları?

Devletin öteden beri kabâhati, bizde me'mûrîn-i dîniyye yetiştirmeyi bilmemektedir. Nice seneler erbâb-ı Meşîhat bir heyûlâ gibi oturdu. Âlemde vücûda gelen tahavvülâttan hiçbir hisse alamadı. Memleketin şimdiki asırda bekāsı neye muhtâc olduğunu düşünmedi. Bir kere Freyburg Dâru'l-fünûnu'na bakalım. Ulûm-ı gayr-i dîniyyenin muallimleri içinde bile ne kadar rûhâniyyûn vardır. Cizvitlerin te'lîf ettikleri âsâr meydânda. Bize vaktiyle onların kitaplarından cebir tedrîs ettiler. Müellifleri hep papas idiler. Eski ulemâ-yı İslâmiyye de böyle değiller mi idi? Eserlerini bugün görmüyor muyuz? Bu hakīkat inkâr olunabilir mi?

Maatteessüf Maârif Nezâretlerimiz fikren ve müşâhedeten pek geridirler. Vâkıâ çalışmak istiyorlar. Bu inkâr olunamaz. Fakat ne yolda çalışmak lâzım geleceğini bilmiyorlar.

Müderrislik bile bizde ne kadar hafîf bir yetişme ile elde edilebiliyor. Almanya'ya gitmeli de bir kere müderrisîn sınıfını görmelidir. Bunlar sanki bir kast (caste)tırlar. İçlerine dâhil olabilmek için onlar gibi mesâî sarf etmek ve onlar gibi tâ muîdlikten müderrisliğe kadar nice mezâhim ve müşkilât içinde derece derece yükselmek lâzım gelir. Her yükselişin ilmî bir şartı vardır! Bizde ise rütbesi mâdûn olan mekteplerin me'zûnlarından müderrisler vardır! Böyle bir dâru'l-fünûn bu memlekette ne iş görebilir ki? Yalnız milletin mâmelekini yer, o kadar.

Bizim bilhassa Maârif Nezâretimizin, bir zannı vardır. Sâir memleketlerde asırların mesâîsiyle peydâ olan şeyleri az bir zaman zarfında ihdâs etmek imkânı. Bu imkânın olup olamayacağını bile düşünmüyor. Onun bu gayreti yetiştirse yetiştirse sathî insanlar yetiştirir!

Dün bana liselerimizin birinde okuyan bir şâkird mürâcaat etti. Gözleri yaşla dolu idi. Mektepte kendisine yatak verilmeyeceği tam geceleyin muâvin mi, muallim mi tarafından ihtâr olunarak kapı dışarı edilmiştir! Halbuki yatak yok değil imiş. Fakat muallim efendi her nasılsa hiddet buyurmuş. Ona bu cezâyı tertîb etmiş! Ben böyle bir mektep rüknüne vatan evlâdını değil, kedileri bile teslîm etmem! Terbiyeden bu derece mahrûm olan bir şahıs, bir lisede vazîfe sâhibi olabilir mi? Bu gibi muallimler mi hissiyât-ı milliyyeyi telkīn edecekler, bu gibi muallimler mi şâkirdâna terbiye kavâidini öğ-

retecekler? Zavallının kendisinde o lüzûmun bir zerresi peydâ olamamış.

Yine söylüyorum; tedrîsât-ı dîniyye, tedrîsât-ı milliyye ile birlikte sevk olunabilir. Yalnız müderrisleri bulmalı ve dînin ne vech ile tedrîs edileceğini bir hey'et-i ilmiyye ta'yîn etmelidir.

Almanca bilenler Almanya'dan kitapları getirtsinler. Bu sâyede onlar da milletlerin nasıl terbiye edildiğine ve ne gibi şeyler tedrîs edilerek zihinleri açıldığına vâkıf olurlar.

Geçenlerde Haydarpaşa'da Mekteb-i Tıbbiyye'de bir genç kırk bu kadar derece-i harâretle yatağından kalktı. Kendisini pencereden attı. Bu nasıl mektep, bu nasıl hasta odası? O derece-i harâretteki bir hasta, odasında yalnız bırakılır mı? Bir hastabakıcı da yok mu imiş? Siz bu mektebi isterseniz İstanbul'a getiriniz, isterseniz Paris'e gönderiniz. Zihniyet, orada bir salâh göremedikten sonra ne yapsanız boştur. İşte tabîiyât ile meşgûl bir mektep.

Ahâlinin bir kısmı vardır ki onu ahlâk dersinden başka salâha doğru götürecek bir müessir bulunamaz. Her memlekette böyledir. Bunun aksi sâbit olamamıştır. Allah korkusu o kısım halkın kalbinden çıktı mı, artık onları tutacak başka bir kuvvet yoktur. Yalnız nazariyât-ı ahlâkıyye ile o kısım idâre edilemiyor. Lusern şehri bütün âlemin görmeye can attığı bir seyyâh şehridir. Ben orada oturdum. Gidip de orada Katoliklik kudretini görmeli. Halk gâyet koyu Katoliktir. Bir de bu şehrin köylerini görseniz o nizâma, o temizliğe, o mesâîye hayrân olursunuz. Sanki bir bahçedir. Ben kendime soruyorum: Neden bu sıkı terbiye-i dîniyye, dünyevî terakkîye hâil olmuyor? Mes'ele terbiyeyi sevk ve idârededir. Hükûmet san'atını iyi bilmeli. Ahâliyi refâha nâil etmeli, halkı vergi ile harâb etmemeli. Bizim memleketin harâbîsine sebeb halka ârız olan bıkkınlıktır. Hayatın lezzetini kimse tadamıyor. Köylünün kesesinde beş, on para toplanmıyor. Ne iktisâdın kâideleri, ne hayatın kânûnları aslâ nazar-ı dikkate alınmıyor. Milletin fedâ ettiği maâşlar nisbetinde iş görülmüyor. Ehliyetsizler her asırda büyük mevki'lere geçebiliyorlar. Daha sert söyleyeyim ki asîl vatan hisleri kimsenin kalbine hakîkî bir sûrette nüfûz etmiyor. Vatan-perverliğin mâhiyeti mechûl, kâmilen mechûl bulunuyor. Hak nedir bir türlü bilinmiyor ve halkın emn ü i'timâdı selb olunuyor. Düşünmeli ki İslâmiyet'in evâilinde, yerine bir câmi inşâ edilmek üzere bir Mûsevînin mülkü değerinden **[332]** fazlasıyla bile elinden alınamadı. Hazret-i Ömer'in bu adâleti, bu hak-şinâslığıyla İslâm ülkesi sekiz, on senede İran ve Turan'a, Afrika'ya yayıldı. Söyledim, maatteessüf hak mes'elesi ma'lûm olamıyor ve bu idrâksizlik bizi mahvediyor. Meşrûtiyet denir, cumhûriyet denir, demokrasi denilir, fakat hükûmetin halka karşı vazîfesi bir türlü ma'lûm olamıyor. İstibdâd zihniyetinden bu memleket bir türlü kurtulamıyor.

Binâenaleyh bana sorarsanız Türkiye hiçbir zaman hakîkî terbiye-i dîniyye almış değildir. Ef'âl, dînî ef'âl değildi. Binâenaleyh Türkiye'nin din yüzünden geri kaldığını kabûl edemiyorum. Riyâ ve kizb yüzünden geri kaldık denirse hakîkate muvâfık bir iddiâ dermiyân edilmiş olur.

Mekteplerde ilk verilecek terbiye akvâl ve ef'âlde yalandan kaçınmaktır. Bunu öğrettikten sonra haklıyı haksızı anlatmak lâzım gelir. Üçüncü, milliyet hissiyâtı tenmiye edilir. Fakat kizb, riyâdan terbiye kurtulmadıkça milliyet için söylenen sözlerin hiç mi hiç faydası olamaz.

İkdâm **Ahmed Cevdet**

Dînî Hareketler

İNGİLTERE'DE EDYÂN KONGRESİ

İngiltere'de mühim harekât-ı dîniyye yekdiğerini ta'kîb ediyor. Daha birkaç ay mukaddem İngiltere İmparatorluğunun dâhilindeki bütün hıristiyan kiliselerinin akâidini te'lîf ve faâliyetlerini tevhîd maksadıyla akdolunan bir kongre İngiltere'nin her sınıfına mensûb halkı, muhtelif fırkaları ve bugün re's-i kârda bulunan sosyalistleri tarafından çok heyecânlı tezâhürât içinde açılmış, günlerce matbûâtın en mühim sermâye-i makâli olduktan ve hedefine doğru terakkî adımları attıktan sonra yine heyecânlı tezâhürât içinde hitâm bulmuştu.

Hıristiyanlığın akâid ve teşkîlâtını tevhîd için in'ikâd eden bu kongreyi müteâkıb birkaç hafta mukaddem Oxford'da bir dînî kongre daha açıldı. Bu kongre, "Asrî Kilise Ricâli" Kongresi'dir. Bunların maksadı ilim ile dîni te'lîftir. İngiltere'nin her ilimde mütehassıs ve mütebahhir ricâli bu kongreye iştirâk ettiler. Her gün salâhiyet-i irfânı bütün cihân-ı medeniyyetçe müsellem olan bir İngiliz âlimi, mensûb olduğu ilmin, din ve bilhassa Hıristiyanlık hakkındaki telâkkîyâtını îzâh etti. Matbûât sütûnları bu îzâhatın hülâsalarıyla doldu. Hayâtiyât, garîziyât, rûhiyât, ictimâiyât, ilm-i hey'et .. ve sâir ilimler akâid-i Hıristiyaniyye hakkında bugün ne söylemeye salâhiyetdâr ise hepsi söylendi, hepsi kemâl-i sükûnet ve kemâl-i vakâr ile dinlendi. İngiliz ulemâsı Hıristiyanlığın nice nice hurâfâtıyla mücâdele ettiler. Bütün akâidini ele aldılar. Fakat nihâyet kongrenin nutk-ı ihtitâmîsinde "ilmin dîne takarrub ettiği" i'lân edildi, bu kongre azîm

bir şevk içinde dağıldı. Biz bu kongrede cereyân eden mübâhesât-ı mühimme hakkında kāri'lerimize ma'lûmât vermek istediğimizden İngiliz matbûât-ı yevmiyyesinde münteşir hülâsalarla iktifâ etmeyerek kongrede cereyân eden bütün münâkaşât ve müzâkerâtın metnini ihtivâ eden mecmûayı ısmarladık. Bunu elimize geçirdikten sonra bu kongre hakkında kāri'lerimize daha ziyâde ma'lûmât vermeyi ümîd ediyoruz. Bu hasbihâlimizde mevzû'-ı bahs edeceğimiz kongre bu değildir. Geçen hafta İngiltere'nin makarr-ı idâresinde açılan diğer bir kongreden bahsedeceğiz. Çünkü İngilizler evvelâ Hıristiyan kiliselerinin akāidini te'lîf ve Hıristiyan teşkîlâtının faâliyetini tevhîd, sâniyen Hıristiyanlık'la ilim arasında akd-i musâlahayı istihdâf eden kongrelerini akdettikten sonra yeryüzündeki mühim edyânın kâffesini temsîl eden bir kongre daha akdettiler. Bu kongreye İngiliz İmparatorluğu dâhilindeki birtakım edyâna mensûb mümessiller iştirâk ederek her dînin akāidini, insanlığa îfâ ettiği hidemâtı ve istihdâf ettiği makāsıdı teşrîh edeceklerdir. Bu kongrenin mürettibi olan Sir Denison Ross maksadını îzâh için yazdığı bir makālede diyor ki: "Herhangi dînin bi-hakkın takdîri ona îmân edenlerin bizzat onu îzâh etmelerine mütevakkıftır. Şimdiye kadar böyle bir fırsatın ele geçirilememesi, seyâhatle iştigāl etmeyen insanların birçok edyânın ancak iskeletlerini görmelerine sâik olmuştur. Vâkıâ şimdiye kadar İngiltere İmparatorluğunun dâhilindeki edyâna dâir sayısız kitaplar yazıldı. Fakat bu eserlerin muharrirleri ekseriyetle hıristiyan olduklarından eserlerini kendi nokta-i nazarlarından yazmışlardır. Halbuki bu nokta-i nazar maksadı te'mîne kâfî değildi. Her dînin onunla mütedeyyin olanların bizzat kendi ağızlarından dinlenmesi, büyük bir kıymeti hâizdir. İngiliz İmparatorluğu dâhilinde yaşayan edyânın ilk kongresi bunu te'mîn edecektir."

Edyân kongresi İngiliz İmparatorluğunun dâhilinde yaşayan edyânın mümessillerini ihtivâ etmekle yeryüzündeki en mühim edyânı bir araya getirmiştir. Bugün İngiltere İmparatorluğu 460 milyon insandan müteşekkildir. Bunun altıda biri hıristiyandır. Müslümanlar hıristiyanların iki mislidir. Hindular da müslümanların iki mislini teşkîl etmekte ve takrîben 210 milyona bâliğ olmaktadırlar.

Kongrede edyân-ı muhtelife arasında mübâhesât veya münâkaşât vukū' bulmayacaktır. Edyân mümessillerinin sâir edyâna karşı husûmet-kârâne ta'bîrât kullanmamaları te'mîn olunmuştur. Her din mümessili tarafından 9.000 kelimeyi tecâvüz etmemek üzere ihzâr olunan beyânât, vahdeti te'mîn için mütehassıs bir hey'et tarafından tedkīk edilmiştir. Bu sûretle 1866'da Şikago'da akdolunan "Beynelmilel Edyân Parlamento"sunda **[333]** Brüksel, Leiden, Paris ve Oxford'da akdolunan "Târîh-i Edyân" kongrelerinde münâkaşât icrâsına müsâade edilmesi yüzünden tehaddüs eden şedîd ve husûmetkârâne tenkīdât vukū' bulmayacaktır.

Bu kongreyi tertîb edenler İngilizlerin bilhassa tanımadıkları edyânı tanımak istediklerinden Hıristiyanlığı ve Mûsevîliği kongreye idhâl etmediklerini; bilhassa Hıristiyanlığı tamâmen temsîl etmek için her mezhebi temsîl ettirmek iktizâ ettiğinden bundan ferâgat olunduğunu beyân ediyorlar.

Kongrede Müslümanlık nâmına îrâd olunacak beyânâtın bizi en çok alâkadâr edecek mes'ele olduğu şübhesizdir. Hindistan müslümanları arasında dîn-i mübîn-i İslâmı bi-hakkın îzâh edecek ricâl çoktur. Şimdiye kadar İngiliz matbûâtında İslâm'ı kimlerin temsîl ettiğini anlamak istedikse de muvaffak olamadık. İngiliz gazeteleri "Müslümanlık" hakkında îrâd-ı makāl edecek olanlardan yalnız birini kemâl-i ehemmiyyetle yâd ediyorlar. Bu zât "Ahmediye" hareketinin reisi olup Hindistan'ın Kādıyân şehrinden hareketle bu kongrede isbât-ı vücûd eden Mirza Beşîrüddîn Ahmed'dir. Bu zâtın lakabı "Halîfetü'l-Mesîh!"tir. Kendisi 1324'te Ahmediye hareketini te'sîs eden "Mesîh-i mev'ûd ve Mehdî-i muntazar" olduğunu iddiâ eden Mirza Gulâm Ahmed'in oğludur. Ahmediye hareketinin en canlı eseri, sâliklerinin neşr-i İslâm için fedâkârâne çalışmaları, bu maksad için İngiltere, Amerika, Afrika, Avustralya kıt'alarına dağılmalarıdır. Bu hareketin Hindistan gibi telâtumgâh-ı edyân olan bir kıt'ada zuhûru, leh ve aleyhinde içinden çıkılmaz bir sürü kīl ü kālin intişârına sebebiyet verdiğinden mâhiyet-i hakīkıyyesini anlamak kolay değildir. Bilhassa biz Mirzâ Gulâm Ahmed'in "*Teâ'lîm-i İslâm*" nâmında yalnız bir eserinin İngilizce tercümesini görmüş olduğumuzdan müşârun-ileyh hakkında bir şey demeye salâhiyetimiz yoktur. Maamâfih Ahmediye hareketi hakkında yukarıda ismi geçen Edyân Kongresinin mürettibi Sir Denison Ross bir söz söylüyor ki bu söz onun siyâsî prensibini îzâh ediyor. Mûmâ-ileyh diyor ki: "Ahmediye hareketi, kendisini hürriyet-i dîniyyeden müstefîd eden her hükûmete ibrâz-ı sadâkat eder." Bunun ma'nâsı Ahmediye hareketinin İngiltere'ye sâdık bir hareket olduğudur. Demek ki Müslümanlık hakkında îrâd-ı makāl edecek zevâtın intihâbında birtakım makāsıd-ı siyâsiyye de ihmâl edilmemiştir. Bize kalırsa Ahmediye hareketinin Reisi bu defa Müslümanlık hakkında îrâd edeceği makāl ile riyâset ettiği hareketin hakīkī mâhiyetini bütün âlem-i İslâm ve âlem-i medeniyyete bildirecektir. Bunların Müslümanlığı tarz-ı telâkkīleri tamâmıyla anlaşılacağından leh ve aleyhlerinde bir kanâat edinmek mümkün olacaktır. Onun için bu vâdîde itâle-i makālden ictinâb

ediyoruz. Çok ümîd ederiz ki "Halîfetü'l-Mesîh!"ten başka efâzıl-ı ulemâ-yı İslâmiyye de Müslümanlık hakkında cihân medeniyetini tenvîr ederler.

Müslümanlık'tan başka kongrede Buda dîni, Zerdüşt dîni, Sih mezhebi, tasavvuf mevzû'-ı bahs olacak. Haftanın nihâyetinde Brahmo Somaj, Arya Somaj ve Bahâîlik gibi mezâhib-i cedîde tedkîk edilecektir. Hâl-i hâzırda yalnız Amerika'da iki milyon sâliki olduğu söylenilen Bahâîlik'i bu hareketin Reisi "Şevgī" Efendi ve Abdülbahâ'nın torunu "Rûh-ı Efnân" temsîl etmektedir. Konfüçyüs dîninin, Tao dîninin Burma, Hong Kong ve Malay şibh-i cezîresinde münteşir olduğu nazar-ı dikkate alındığından bu iki Çin dîni de temsîl olunmuştur.

Bunlardan başka Şarkī ve Garbî Afrika kabâilinin edyân-ı ibtidâiyyesi de ihmâl edilmeyerek kongrede mevzû'-ı bahs edilecektir. Bütün tedkīkātın hitâmını müteâkıb kongre diğer bir safhaya geçecek, dînin rûhiyât ve ictimâiyâtı tedkîk olunacak, dînin menşei mes'ele-i mühimmesi ortaya atılacaktır. Bu vâdîde tedkīkāt, seyyâhların müşâhedâtı, Biyoloji (ilm-i hayât) Antropoloji (tabâyi'-ı beşer), iktisâd, coğrafya, rûhiyât, târîh, felsefe nikāt-ı nazarından icrâ edilecektir. Bu sûretle kongrenin beyne'l-beşer münteşir olan birçok akāid ve fikirlerin, insanlığın mâl-i müştereki olduğu anlaşılması te'mîn olunacaktır.

İşte Londra'da hâl-i in'ikādda bulunan ve henüz ilk celseleri hakkında ma'lûmâtdâr olduğumuz son Edyân Kongresinin bu sâiklerle akd-i ictimâ' ettiği beyân olunmaktadır. İctimâı Tedkīkāt-ı Şarkıyye Medresesi ile İctimâiyât Cem'iyeti tertîb etmiş ve yüzlerce zevâtı toplamıştır. Kongrenin ilk ictimâında Sir Francis Younghusband tarafından îrâd olunan nutuk min-külli'l-vücûh hâiz-i ehemmiyyettir.

Bizim bu hâdisât ve harekâttan istihrâc ettiğimiz netîce ilmin müterakkī olduğu mes'ûd memleketlerde din hayatının canlı olduğudur. Halbuki bizim gibi seviye-i ilmiyyesi düşkün olan memleketlerde ilim hayatı gibi, din hayatı da sönüktür. Bizim memleketimizde ilim adamı diye geçinenlerin böyle cem'iyetler, yalnız bir milletin değil, bütün cihânın, bütün cihân-ı medeniyyetin fikrini tenvîr, rûhunu tehyîc eden cem'iyetler toplamalarına imkân ve ihtimâl mi vardır?...

Bizim bu seviyeye yükselmemiz medîd mesâîye vâbestedir. Garbın fezâyıh ve mesâvî istîlâsına dûçâr olan muhîtimiz, bu tahrîbkâr âfâttan sıyânet-i nefs edemezse, bu âfetlerin, hakīkī medeniyet yolunda, hakīkī terakkī yolunda atılacak her adımı, bezl edilecek her sa'yi akāmete dûçâr etmesi muhakkaktır. Biz akıl ve basîretin galebesinden kat'-ı ümîd etmiyoruz.

Ömer Rızâ

[334] **Bu kongreye dâir**
İngiliz matbûât-ı yevmiyyesinde destres olduğumuz ma'lûmâtı kāri'lerimize naklediyoruz:

İngiliz İmparatorluğu dâhilinde yaşayan milletler tarafından akdedilen edyân kongresi Londra'da küşâd olunmuştur. Kongre Tedkīkāt-ı Şarkıyye ve İctimâiyât Cem'iyeti'nin himâyesi altındadır. Kongre Reisi tarafından okunan nutukta İmparatorluk dâhilindeki milletlerin dinlerine dâir o edyân mümessilleri tarafından ma'lûmât verildiğini ancak Konfüçyüslüğe dâir bu şekilde ma'lûmât alamadıklarını, çünkü bunun bir dinden ziyâde bir kānûn-ı ahlâkī olduğunu beyân etmiştir.

Sir Denison Ross tarafından îrâd olunan nutukta kongreye gönderilen evrâkın iki cildlik bir eser teşkîl ettiğini ve bunların tab' olunacağını söylemiştir.

Miralay Sir Francis Younghusband îrâd ettiği nutk-ı iftitâhîde İngiliz İmparatorluğunda müslümanların hıristiyanlardan daha çok olduğunu söylemiştir. Mûmâ-ileyh İngiliz İmparatorluğunun siyâsî teşkîlât veya iktisâdî i'tilâfnâmelere istinâden değil esâsât-ı dîniyye üzerinde kāim olması lüzûmunu dermiyân ederek vatan-perverliğin kâfî olmadığını, vatan-perverliğin fevkinde ve esâsında dindarlığın yaşaması lâzım geldiğini ilâve etmiştir.

Kongre bir hafta devâm edecektir.

Kongrenin ikinci celsesinde dîn-i İslâm tedkīk olunmuştur. Kongreye Profesör Margoliouth riyâset etmiş ve ictimâa Woking Câmi'-i Şerîfi İmâmı tarafından bir aşr-ı şerîf kırâatıyla başlanılmıştır. İslâmın Kavâid-i Esâsiyyesine dâir Hoca Kemâleddîn Efendi tarafından ihzâr olunan ma'lûmâtı Yûsuf Ali Efendi kırâat etmiştir. Bunu müteâkıb Bağdad ulemâsından Şeyh Hâdim-i Dûceylî tarafından mezheb-i Şîîye dâir yazılan eser, Sir Thomas Arnold tarafından okunmuştur. Kongre 70 milyona bâliğ olan Şîîlerin Avrupalılarca Ehl-i Sünnet kadar tanınmadığını ve bu i'tibârla Şeyh Hâdim tarafından Şîîliğe dâir gönderilen eserin hâiz-i ehemmiyyet olduğunu söylemiştir. Şîîler başlıca İran, Irâk, Bahreyn Adasında ve Hindistan'da sâkindirler.

Şîîliği îzâh eden eserin kırâatını müteâkıb celse ta'tîl olunmuştur.

İkinci ictimâ'da Durham Dâru'l-fünûn Emîn Vekîli Sir Theodore Morison kürsî-i riyâseti işgāl etmiştir. Mûmâ-ileyh hâzırûna Ahmediye hareketinin Reisi Mîrzâ Mahmûd Ahmed'i "Mesîh-i mev'ûdun İkinci Halîfesi" sıfatıyla takdîm etmiştir. Mîrzâ Mahmûd bazen sâatlerce on, on iki bin kişilik cemâatlere hitâben îrâd-ı kelâm etmekle berâber yazılmış nutuklar okumak i'tiyâdında bulunmadığını, binâenaleyh kâtiblerinden birinin ihzâr olunan nutku kırâat etmesini ricâ etmiştir. Bu nutuk yüz sahîfelik bir risâlenin hülâsasıdır.

Bundan anlaşılıyor ki; Ahmediye hareketi 1890 senesinde "emr-i ilâhî" ile "Hazret-i Mîrzâ Gulâm Ahmed" tarafından te'sîs olunmuştur. Mîrzâ Gulâm Ahmed "Mehdî-i Muntazar!" olduğunu iddiâ etmiştir. Hazret-i Muhammed tarafından zuhûru tebşîr edilen Mehdî bu zât olduğu gibi Tevrât'ta ve bazı kütüb-i İslâmiyyede yâd olunan Mesîh de ve son asırda her peygamber tarafından zuhûr edeceği tebşîr olunan mürşid de bu imiş! Mîrzâ Gulâm Ahmed dûçâr olduğu tazyîkāta ve muhâlefetlere rağmen fikrinde sebât etmiş ve 18 senelik mesâîsinden sonra irtihâl ettiği zaman yüz binlerce tâbi' bulmuştu! Mîrzâ Gulâm Ahmed'in irtihâlinden sonra yekdiğerini müteâkıb makāmını işgāl eden iki halîfesinin gayretiyle "Ahmedî"lerin adedi tezâyüd etmiş, İngiltere, Almanya, Amerika, Mısır, Garbî Afrika ve birçok Asya memleketlerine Ahmedî misyonerler i'zâm edilmiştir. Hareketin karârgâhı olan şehirlerde biri İngilizce olmak üzere altı gazete intişâr etmekte ve hâl-i hâzırda "Ahmedî"lerin adedi takrîben bir milyona bâliğ olmuş bulunmaktadır.

Mesîh-i mev'ûdun İkinci Halîfesi tarafından verilen ma'lûmâta göre bugün Ahmedîliğin İslâm'a karşı vaz'iyeti ilk zuhûru esnâsında Hıristiyanlığın Mûsevîliğe karşı aldığı vaz'iyete müşâbihtir. Ahmedîliğin müessisi yeni bir şerîat getirmemiş, esâsât-ı hakīkıyye-i İslâmiyyeyi müdâfaa etmiştir. "Mesîh-i Mev'ûd !" kendi ifâdesine nazaran müslümanlar tarafından ta'lîm olunan esâsâtın aslıyla bir müşâbeheti kalmadığı zaman zuhûr ederek müslümanları hakīkī Müslümanlığa irşâd etmek istemiştir. Hıristiyanlığa gelince, Mîrzâ, rûh-ı Mesîh'in kendisine hulûl ettiğini iddiâ etmemiş, bilakis Mesîh'in kudretiyle ve rûhuyla zuhûr ettiğini söylemiştir. Mîrzâ'nın zuhûru Tevrât'ta ihbâr olunan ikinci zuhûrdur.

Kütüb-i İslâmiyye "Mesîh-i Mev'ûd"un zamân-ı zuhûrunda fâizin şâyi' olacağını, içkinin kesretle isti'mâl edileceğini, kadınların aded i'tibâriyle çok olacağını, kadınların bedenlerini gösterecek derecede şeffâf elbiseler iktisâ edeceğini, kapanması âdet olan bazı a'zâlarını açacaklarını, İslâm hükûmetlerinin yıkılmış olacağını, üç devlet-i muazzamanın, üç devlet-i muazzama ile harb edeceğini ve İstanbul hükûmetinin iltihâk ettiği tarafın mağlûbiyetine dûçâr olacağını beyân etmiştir. "Mesîh-i Mev'ûd"un bir Cuma günü, ikiz evlâd doğacağı, dilinin biraz peltek, buğday renkli, düz saçlı olacağı gibi ihbârât da vardır. Ahmediye hareketinin karârgâhı Kādıyân şehridir. "Mesîh-i Mev'ûd !" âyât ve mu'cizât ile her sıfat-ı ilâhiyyeyi tezâhür ettirmiş; şimdiki halîfe "gāyet-i ilâhiyye ile müteaddid defalar kelimât-ı ilâhiyyeyi dinlemiş ve kendi şahsında sıfât-ı ilâhiyyenin tecellîsini müşâhede etmiştir."

"Mesîh-i Mev'ûdun İkinci Halîfesi !" mesâil-i siyâsiyye ve ictimâiyyenin din ile hallini tavsiye ederek hatm-i kelâm etmiştir.

*
* *

Times gazetesinin bu husûsta verdiği ma'lûmât bundan ibârettir. İngiltere Edyân Kongresinin Mesîh-i Mev'ûdun torunu tarafından verilen bu ma'lûmâtı nasıl dinlediğini bilmiyoruz. Yalnız şunu ilâve edelim ki Ahmedîler iki kısımdan müteşekkildirler. Bir kısmı bu "Halîfetü'l-Mesîh !"in başında toplanan cemâattir ki merkezi Kādıyân şehridir. Fakat diğer münevver müslümanlardan müteşekkil Ahmedîler vardır ki merkezi Lahor şehridir. Bunlar "Mîrzâ Gulâm Ahmed"i ancak bir müceddid olarak tanırlar ve kendisinin neşr-i İslâm hareketini canlandırmak için vukū' bulan mesâîsini tervîc ile iştigāl ederler. İşâatü'l-İslâm yani Neşr-i İslâm Encümeni bunlardan, bu münevver ulemâ-yı İslâmiyyeden müteşekkildir. Bunların "Halîfetü'l-Mesîh!"i tanımadıkları beyân olunmaktadır. Maamâfih "Halîfetü'l-Mesîh" kendisine ve babasına atfettiği kerâmât ve sâireden sarf-ı nazar edildiği takdîrde Mîrzâ Gulâm Ahmed'in esâsât-ı İslâmiyyeyi ihyâ ve müslümanları bu esâsâta irşâda sâî bulunduğu anlaşılır.

Mîrzâ Gulâm Ahmed mehdîlik, mesîhlik ve onların halîfeliği gibi iddiâlardan ferâgat etse de doğrudan doğruya neşr-i İslâm ile uğraşsa elbette daha iyi ederdi.

[335] **Dâhilî Şuûn**

İlâhiyât Fakültesi Talebesinin Mukarrerâtı

İlâhiyât Fakültesi müdâvimleri Pazartesi günü Fâtih'te Tâbhâne Medresesi'nde ikinci ictimâ'larını akdettiler. İctimâ' gāyet heyecânlı olmuş ve talebenin vaz'iyeti uzun boylu münâkaşa edilmiştir. Fakülte müdâvimleri nakil, iâşe husûsâtı hakkında vukū' bulan teşebbüslerine verilen cevâbın red mâhiyetinde olduğu kanâatini izhâr etmişlerdir. Talebenin kanâatine göre Fakülte'nin mevki'-i ilmîsinin tanınması ve bunun için Fakülte'ye ale'l-ıtlâk münâsebetdâr fakültelere nakil hakkının verilmesi, Fakülte'nin idâme-i hayât edebilmesi için de birkaç efendinin değil, bilumum talebenin iâşe ve iskân edilmesi lâzımdır. Talebenin ekserîsi fakīr olduğundan galâ-yı es'ârın pek fazla ve şerâit-ı hayâtiyyenin pek güç olduğu bir zamanda ihtiyâcdan vâreste bir efendi tasavvur etmek imkân hâricindedir. Talebe bu kanâat ve fikirlerini pek sarîh bir hak olarak telâkkī ettiklerinden birinci ictimâ'da tesbît ettikleri esâsı yeniden te'yîd etmişler ve

haklarının müdâfaa ve muhâfazası için "Talebe-i Ulûm Cem'iyeti" ünvânını "Dâru'l-fünûn İlâhiyât Fakültesi Talebesi Cem'iyeti"ne tahvîl, hey'et-i idârelerini intihâb, nizâmnâmelerini tertîb ederek evvelki gün Vilâyet'e mürâcaat etmişlerdir. Hey'et-i İdâre âtîdeki efendilerden müteşekkildir: Reis: Cemâleddîn, Reîs-i Sânî: Sabîh Mâlik, Kâtib-i Umûmî: Ömer Lûtfî, İdâre Me'mûru: Hasan Hâlid, Muhâsib: Nûh Necâtî, Veznedâr: Ni'met efendiler.

Yeni Hey'et-i İdârenin pek sarîh telâkkī ettiğimiz teşebbüslerinde muvaffakıyetlerini temennî ederiz.

Şehremâneti'nin Balosu

Balo vermek bid'at-i seyyiesinin neşir ve tervîci yolunda atılan adımlar tevâlî ediyor. Geçen hafta da Şehremâneti Lehli misâfirler şerefine bir balo verdi ve bu baloya da muhadderât-ı İslâmiyye iştirâk etti. Şehremâneti Lehli misâfirleri i'zâz etmek istiyorsa i'zâz ve ikrâmın envâ'-ı mütenevviası vardır. Şehremâneti bunların birine mürâcaat etmeyerek balo vermeyi ihtiyâr ve bu bedbaht seyyieyi tervîc etmesi her hâlde nâmına hareket ettiği İstanbul şehrini ığzâb edecek bir harekettir. Şehremâneti balo denilen bedbaht seyyienin bizim hayât-ı ictimâiyyemize cebren idhâli istenilen bir ma'sıyet-ı ahlâkıyye ve bir rezîlet-i ictimâiyye olduğunu bilmesi ve balo vermekten tehâşî etmesi icâb etmez miydi? Şehremâneti'nin bu gibi hatâlara düşmesi cidden şâyân-ı teessürdür.

"Açık Resim ve Açık Yazı !..."

"Açık resim ve açık yazı"nın fuhşu, fesâd-ı ahlâkı, neşr u ta'mîm eden âfetlerden olduğu, nihâyet asrîler tarafından da takdîr olunmaya başladığından beri bununla mücâdele ve bunun men'ine tevessül edilmektedir. Açık saçık yazı ve resimler neşredenleri cezâya çarptırmak için Ankara'da müteşekkil Cezâ Kānûnu Komisyonu, Kānûn'a şiddetli maddeler vaz' etmiştir. Bundan başka Cem'iyet-i Akvâm Meclisi bu nevi' ahlâksızlık neşriyâtına karşı beynelmilel ahkâm vaz'ını bütün devletlere teklîf etmiş ve hükûmetimiz de bu teklîfi kabûl eylemiştir. Demek ki bütün cihân-ı medeniyyet açık yazı ve açık resim ile mücâdelede bulunmakta, ahlâkı, nâmûsu, iffeti, şerefi istihdâf eden bu âfetleri kaldırmak için ibzâl-i mesâî etmektedir. Garb âlemi bugün nasıl içki belâsıyla mücâdele ediyorsa, "açık yazı ve açık resim" âfetiyle uğraşıyorsa, "dans" cinnetiyle muhârebe ediyorsa yarın daha birçok mesâvî-i medeniyye ile mücâdele edecek, beşeriyetin bunlardan halâsı için çalışacak ve muvaffak olacaktır. Bizim memleketimizde ise maalesef garbın mesâvî ve fezâyıhı revâc buluyor, diğer taraftan içki âfeti tahrîbât sâhasını tevsî' ediyor. Daha birkaç sene evvel âdetâ tamâmıyla mechûl olan dans cinneti, balo rezâleti, açık yazı, açık resim fezâhati bir meydân-ı intişâr buluyor. Bu gibi âfetlerin medeniyet âleminden sirâyeti garblılaşmanın bir lâzımesi telâkkī olunuyor fakat garbın bu mesâvî ile mücâdelesi, bu fezâyıhı kökünden istîsâl için vukū' bulan mesâîsi ihmâl olunuyordu. Biz bu sahîfelerde ale'd-devâm bu âfetlerle mücâdele ediyor ve bu rezâil ve mesâvînin ahlâkımızı ifsâd, hayât-ı ictimâiyyemizi berbâd ettiğini en yüksek sesimizle i'lân ediyorduk. Nihâyet bu hakīkatin anlaşılmaya başladığını görüyoruz. Fakat pek elîm tahrîbâtına, dûçâr olduktan sonra !..

İSLÂM ÂLEMİ

Vehhâbîler ve Vehhâbîlik:

Vehhâbîlerin harekâtı hakkında bu hafta alınan ma'lûmât çok mühimdir. Şerîf Hüseyin tarafı mukābil taarruz icrâsı için istihzârât-ı askeriyyede bulunduğunu beyân ettiği hâlde Vehhâbîler tarafı da tahşîdât-ı askeriyye icrâsıyla meşgūl olduklarını i'lân ediyorlardı. Yalnız Vehhâbîler Emîri İbni Suûd bir aralık âlem-i İslâm nâmına Hicâz'ı Hüseyin ile oğullarının şerr u bağyinden kurtarmak için hareket ettiğini ifâde eden beyânâtta bulundu. Fil-hakīka geçen hafta Mısır'dan gelen gazeteler Hindistan Hilâfet Cem'iyeti'nin Vehhâbîler Emîri İbni Suûd'a gönderdiği bir beyânnâmeyi ihtivâ ediyordu. Bu beyânnâmede Şerîf Hüseyin'in hıyânetleri, fezâhatleri ta'dâd olunduktan sonra mûmâ-ileyhin câmia-i İslâmiyyeye îrâs ettiği zararlar beyân olunuyor bilhassa Hüseyin'in hiçbir kimsenin rızâ ve muvâfakati olmaksızın Hilâfet i'lânına kıyâm etmesini şedîd bir sûrette tenkīd ve nihâyetü'n-nihâye İbni Suûd'un Şerîf Hüseyin'i ittihâd ve ittifâka da'vet etmesi, bu da'vete icâbet etmediği takdîrde kendisini te'dîbe kıyâm ederse i'tirâz etmeyecekleri dermeyân olunuyordu.

Daha sonra Hindistan'dan alınan haberler Hindli müslümanların İbni Suûd tarafından vukū' bulan hareketi hüsn-i telâkkī ettiklerini ifâde ediyordu. Bilhassa bu hafta Mısır'dan gelen son gazeteler Vehhâbîler lehinde tezâhürât ile mâlî olduğu gibi Vehhâbîlik hakkında da birçok tafsîlâtı muhtevîdir. Mısır ulemâsı bu mes'ele ile meşgūl olarak Vehhâbîlik hakkında oldukça mühim ma'lûmât vermişlerdir. Bu cümleden olarak meşhûr ulemâ-yı İslâmiyyeden birinin imzâsıyla *el-Ehrâm* gazetesinin 22 Eylül târîhli nüshasında intişâr eden bir makālede Vehhâbî ulemâsının eserlerinden birçok

vesâik iktitâf edilmektedir. Meselâ Vehhâbîlik müessisinin oğlu Abdullâh bin Muhammed Abdilvehhâb bir risâlesinde 1218 senesinde Emîr Suûd ile berâber Mekke-i Mükerreme'ye duhûlünü tasvîr etmekte ve Mekke ulemâsıyla vukū' bulan münâkaşâttan bahsetmektedir. Şeyh Abdullâh bin Muhammed Abdilvehhâb demiştir ki:

[336] "Usûlde mezhebimiz Ehl-i Sünnet ve Cemâat mezhebidir. Tarîkımız selef tarîkıdır. Bu tarîk eslem-i turuk, ve ahkem-i turuktur. Biz sıfât âyâtını ve ehâdîsini zâhiri üzere kabûl ediyoruz. Bunların hakāikına i'tikād ile berâber ilmini Cenâb-ı Hakk'a terk ediyoruz. Ecille-i ulemâ-yı seleften İmâm Mâlik hazretlerine [1](اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى) âyet-i kerîmesindeki 'istivâ'nın ma'nâsı sorulunca: 'İstivâ ma'lûmdur. Keyfiyeti mechûldür. Ona îmân vâcibdir, onu suâl bid'attir.' demişti." Şeyh Abdullâh müteâkıben diyor ki: "Fürû'da Ahmed bin Hanbel'in mezhebi üzereyiz."

El-Hediyyetü's-Seniyye ve't-Tuhfetü'n-Necdiyye nâm eserden bu beyânâtın iktitâfından sonra bu sözler de iktitâf olunuyor: "Hakkı ihfâ ve halkı idlâl için gûyâ Kur'ân-ı Kerîm'i kendi re'yimizle tefsîr, işimize gelen ehâdîsi hiçbir şerhe mürâcaat veya bir şeyhe i'timâd etmeden ahz, aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in kadr-i âlîsine hürmette kusûr ettiğimize, şefâat-i nebeviyyenin gayr-i mevcûd, ziyâretinin gayr-i mendûb olduğuna; ulemâya i'timâd etmediğimize, herkesi ale'l-ıtlâk tekfîr ancak bize iltihâk edenleri mü'min telâkkī ettiğimize, Peygamberimize salât ü selâm getirilmesi meşrû' olan ziyâret-i kabûlleri sûret-i kat'iyyede men' ettiğimizi, mezhebimize kabûl edenleri her mükellefiyetten âzâd eylediğimize dâir dermeyân olunan türrehât serâpâ bühtândır, serâpâ hurâfâttır. Bizim hakkımızda böyle şeyler söyleyenler bize iftirâ ediyorlar. Bizi görenler, bizimle görüşenler, meclisimizde hâzır bulunanlar, ahvâlimizi tahkīk ve tedkīk edenler bütün bu isnâdâtı din düşmanlarının uydurduğuna emîn olurlar."

Bunu müteâkıb *el-Hediyyetü's-Seniyye*'de deniliyor ki:

"Biz Peygamberimizin, ale'l-ıtlâk bütün mahlûkātın en yüksek makāmını hâiz olduğunu, Ravza-i mutaherelerinde Kur'ân-ı Kerîm'de beyân olunan hayât-ı şühedâdan daha yüksek bir hayât-ı berzahıyye imrâr ettiklerini, kendisine selâm veren müslümanların selâmını duyduklarını Ravza-i Nebeviyye ziyâretinin sünnet olduğunu, ancak mescidde edâ-yı salât için şedd-i rihâl edileceğini bununla berâber ziyârette bir beis olmadığını, Peygamberimize salât ü selâmın dünyâ ve âhirette mûcib-i saâdet olduğunu, Peygambere salât ü selâmın gumûm ve ekdârı izâle edeceğini söylüyoruz. Kerâmât-ı evliyâyı inkâr etmedikten başka bunların tarîkat-ı şer'iyye üzere yürüyünce mazhar-ı hidâyeti olacaklarına inanıyoruz. Ancak evliyânın ne hâl-i hayâtlarında ne de memâtlarından sonra hiçbir nevi' ibâdete müstehak olmayacaklarına kāni' bulunuyoruz."

Bu sûretle şimdiye kadar Vehhâbîlerin aleyhinde şâyi' olan birçok şeyler reddedildiği gibi Emîr İbni Suûd'un Hicâz'ı Hüseyin ile a'vânının elinden kurtarması harâretle temennî olunmaktadır.

Bundan başka Vehhâbîlerin Tâif'te müslümanlar hakkında mezâlim icrâ ettikleri sâbit olmamıştır. Birtakım mesmûâta binâen Hüseyin tarafından neşrolunan havâdisi İbni Suûd'un ricâli sûret-i kat'iyyede tekzîb etmişlerdir.

Geçen hafta esnâsında Tâif'in istirdâd olunduğuna dâir birtakım haberler intişâr ettiyse de bunlar teeyyüd etmedikten başka Vehhâbîlerin Mekke-i Mükerreme'ye girdiklerine dâir haberler de vürûd etmiştir. Yalnız şimdiye kadar tafsîlât alınamamıştır. Umûmî telgraflar yalnız Vehhâbîlerin Mekke-i Mükerreme'ye girdiklerini haber vermekle iktifâ ediyor. İbni Suûd hakīkaten Hüseyin'i arâzî-i mukaddeseden tard ile iktifâ edecek ve ehl-i İslâmın arzûsu vechile Hicâz'da bir hükûmet-i İslâmiyyenin teessüsüne hizmet edecek ise bu muvaffakıyetten memnûn olmamak kābil değildir. Bu hakīkatin anlaşılması tafsîlât alınmasına vâbeste olduğundan mütâlaalarımızı te'hîr ediyoruz.

Mısır ve Sûdân:

Mısır ve Sûdân'ın istiklâl-i tâmmı esâsı üzere İngilizlerle icrâ olunacak müzâkerâta yol açmak için Avrupa'ya giden Mısır Reîs-i Millîsi Sa'd zağlûl Paşa bir müddet tedâvî ve istirâhatten sonra Londra'ya muvâsalet etti ve İngiltere Başvekîli ile görüştü. Sa'd Zağlûl Paşa henüz vazîfesinin îfâsına başladığı için netîcenin ne olacağını kestirmek mümkün değildir. Fakat bu münâsebetle İngiliz matbûâtı birçok makāleler neşretmiş ve İngiliz nokta-i nazarının tebeddül etmediğini göstermiştir. İngiliz gazetelerinin yazdığı makālelere göre İngilizler Mısır istiklâlini istiklâl kelimesiyle gayr-i kābil-i te'lîf birtakım kuyûd ve şurûta tâbi' bir sûrette tanıyacaklar ve Sûdân'ı Mısır'dan ayıracaklardır. Tabîî İngiliz gazetelerinin maksadı propagandalar icrâsıyla Mısır hey'eti üzerinde icrâ-yı te'sîr etmek ve Mısırlıların azmini kırmaktır. Zağlûl Paşa'nın böyle birtakım propagandalardan müteessir olmayacağı, şimdiye kadar istiklâl-i tâm da'vâsını fedâkârâne bir sûrette müdâfaa etmesiyle sâbittir. Zağlûl Paşa yalnız Mısır'ın istiklâl-i tâmmını değil, Mısır ve Sûdân'ın

[1] Tâhâ Sûresi 20/5.

istiklâl-i tâmmını müdâfaa etmekte ve Nîl vâdîsinin tamâmıyla hür ve müstakil yaşamasını taleb eylemektedir. Binâenaleyh Zağlûl Paşa'nın bu da'vâdan ferâgat ve İngiliz hâkimiyetinin Mısır ve Sûdân'da kat'î bir sûrette yerleşmesini kabûl etmesi muhtemel değildir. Her hâlde müşârun-ileyhin İngiltere Mısır müzâkerât-i müstakbelesi için sağlam bir esâs ihzârına ve Mısırlı dindaşlarımızın istiklâl-i hakīkīyi hâiz bir İslâm devleti te'sîsine muvaffak olmalarını temennî ederiz.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için seneliği (400), altı aylığı (225) memâlik-i ecnebiyye için seneliği (450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr maal-memnûniyye kabûl olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca 5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman neye dâir olduğu bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

09 Ekim 1924 | 10 Rebîü'l-evvel 1343 | * Perşembe * | 09 Teşrînievvel 1340 | Cild: 24 - Aded: 620

ESRÂR-ı KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللهُ اَوْ تَاْتِيْنَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ . اِنَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۙ وَلَا تُسئَلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ . وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِى جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ)[1]

Meâl-i Celîli

"Bilmeyen kimseler de, Allah bizimle konuşmalıydı yahud bize bir mu'cize gelmeliydi, dediler; işte kendilerinden evvelkiler de bunların sözlerinin tıbkısını söylemişlerdi; kalbleri birbirine benzedi; bizler aklı, yakını olan bir kavim için mu'cizelerimizi bildirmişizdir. Şübheye mahal yoktur ki seni bizler dîn-i hak ile beşîr ve nezîr olarak gönderdik; sen ashâb-ı cahîmden kat'iyyen mes'ûl değilsin. Ne Yahudiler, ne hıristiyanlar, dinlerine ittibâ' etmedikçe, senden hiçbir zaman hoşnûd olamazlar; onlara de ki, 'Allah'ın gösterdiği yol yok mu işte doğru yol ancak odur.' Yemîn ederim ki şâyed sana gelen vahiyden sonra da onların hevesâtına uyacak olursan artık Allah'a karşı ne senin bir dostun, ne de bir muînin olabilir."

⁂

Müşriklerin mu'cize talebi husûsunda vukū' bulan ısrârlarının reddi, kudreti müteâlî olan Cenâb-ı Hakk'ın kavânîn-i âdiyye-i kevniyyeyi, hâşâ, tebdîlden âciz olması değil, eskiden mu'cize taleb edenlerin her türlü ısrâra rağmen vukū' bulan mu'cizâta inanmamaları, dîn-i fıtratı tanımamaları, dînin, akl-ı selîm icâbâtına tamâmıyla mutâbakatını idrâk etmemeleridir. Daha evvel, mu'cizâtın risâlet veyahud nübüvvete delâleti kat'î olsa, mu-

[1] Bakara Sûresi 2/118-120.

ânidlerin bunları bazen te'vîl, bazen inkâr etmeyeceklerini beyân etmiştik. Bunun sebebi havârık-ı âdâtın türlü türlü olmasıdır. Bunların bir kısmı enbiyâ ve rusül-i ilâhiyyenin yediyle, bir kısmı da sâhirlerin yediyle, bir kısmı da riyâzat-ı rûhâniyye ile meşgūl olanlarınn yediyle vâki' olur. Riyâzat-ı rûhâniyye ile meşgūl olan müşriklerin bile bunları yaptıkları vâki'dir. Bundan dolayı risâlet da'vâsını isbât için vukū' bulan mu'cizâtın mûcib-i şek olması ihtimâli mevcûddur. Kur'ân-ı Kerîm'de kâfirlerin peygamberân-ı izâmdan taleb ettikleri mu'cizâtın vukūuna rağmen bunları sihir eseri telâkkī yahud mu'cizâtı kabûl etmemekte ısrâr ettikleri beyân olunmaktadır.

Müslümanlık ise edyân-ı sâireden havârık-ı âdât ve aklın idrâk **[338]** etmeyeceği âyât dîni olmamakla, dîn-i yakīn, dîn-i nazar olmakla temâyüz etmiştir. Âyât-ı Kur'âniyye vehimlerine münkād olarak faâliyet-i akliyyelerini ta'tîl edenlere, inâdları yüzünden hak ve hakīkati göremeyenlere değil, Cenâb-ı Hakk'ın peygamberleri tebşîr ve inzâr için gönderdiğini anlayanlara, risâletin mi'yâr-ı sıhhati getirilen teblîgāt-ı semâviyyenin sıhhati, mesâlih-ı âmmeye mutâbakatı, onu kabûl edenleri dünyâ ve âhirette saâdete îsâl etmesi olduğunu idrâk edenlere gönderilmiştir.

Kavminin mazhar-ı hidâyet olmasını Peygamberimiz o kadar arzû ediyordu ki onların da'vet-i nebeviyyeye yüz çevirmeleri, ona muhâlefette ısrâr etmeleri, kendisine gönderilen âyâta küfür etmeleri kendisini âdetâ onların bu ahvâlinden mes'ûl imiş gibi rencîde ediyordu. Onun için Cenâb-ı Hak Peygamberimize tesellî vermek, onun hüznünü, onların hâline fart-ı terahhumdan tahassül eden ekdârını izâle etmek için [2](وَلَا تُسئَلُ عَنْ اَصْحَابِ

[2] Bakara Sûresi 2/119.

(اِنَّمَا اَنْتَ نَذِيرٌ)[3], (اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُ)[4], الْجَحِيمِ âyât-ı kerîmesini göndermişti.

Resûl-i Ekrem, risâlet-i ilâhiyyeyi teblîğ ettikten sonra kâfirlerin inâdına, ta'rîzâtına ehemmiyet vermemesi gerekti. Çünkü bu zâlimler âyât-ı ilâhiyyeyi inkâr ediyorlardı. Artık onların hesâbı Peygamber'e âid değildi.

Bu münâsebetle mevzû'-ı bahs edilmesi icâb eden bir mes'ele bütün âyât-ı Kur'âniyyenin dinde ikrâh olmadığını nâtık olması ve Peygamber'in teblîğ ve tezkîrden başka bir şeyle mükellef olmamasıdır. Kur'ân-ı Kerîm (فَذَكِّرْ اِنَّمَا اَنْتَ مُذَكِّرٌ . لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ)[5] buyuruyor. Peygamber, kavminin içinde bir cebbâr gibi kıyâm etseydi, dîni kabûlden istinkâf edince onları katleder veya târumâr ederdi. Fakat Kur'ân-ı Kerîm (وَمَا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ)[6] buyuruyor.

Müslümanlık birtakım dâll ve mudıllerin iddiâ ettiği gibi kılıçla kāim olmamıştır, (وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ)[7] kavl-i kerîmi Arabistan şibh-i cezîresinin gayr-i mü'min ahâlisine hâstır. Dîn-i fıtrat olan Müslümanlık kudsî kemâlâtın âdâb-ı ilâhiyyenin mecmaı olan Müslümanlık zulüm ve şiddete tevessül edecek; kılıçla, ateşle da'vetini tervîc edecek din değildir.

Akāidin kuvvet ve kahırla değil daha başka vesâil-i mahsûsa ile intişâr edeceği ve revâc bulacağı müsellem bedîhiyâttandır. Bu vesâilden bir kısmı bürhân-ı aklî, şiir ve taklîddir. İnsanların aklına, zekâsına, tecrübe ve tahsîline göre bu vesâilden her birinin bir te'sîri vardır. Taklîdi vesâil-i yakından addetmemiz avâmmın sırf eser-i taklîd olarak kendilerine intikāl eden akāidi, fâsid, akl-ı selîme mugāyir olmasına rağmen muhâfaza etmeleridir. Bunun en yakın delîli Nasârânın teslîs akīdesi, Hazret-i Îsâ'nın hıristiyanları kurtarmak için kanını fedâ etmesi akīdesi ve buna mümâsil akāid-i bâtıladır.

Avâmm-ı müslimîn içinde de cehâletine, tahsîlsiz olmasına, aklının idrâk etmemesine rağmen akīdesi her türlü şek ve şübheden âzâde kalan pek çoktur. Tabîî bunların akīdeleri kendilerine intikāl eden akvâle istinâd eder.

El-hâsıl akāid cebir ve ikrâh ile teşekkül etmez. Bahis ve nazar dîni olan Müslümanlık, onu kabûl etmeyenlerin, onu idrâk etmeyenlerin katlini emredecek bir din değildir.

Müşriklere ve Ehl-i Kitâb'a gelince: Kur'ân-ı Kerîm ile sünnet-i mutahhere gösteriyor ki aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz Müslümanlığı kabûl etmedikleri takdîrde cizye mukābilinde canlarını muhâfaza ve haklarını sıyânet etmiştir. Bunlar cizyeyi te'diye edince müslümanların müstefîd oldukları hukūktan müstefîd oluyor, müslümanların îfâ ettikleri vezâifi îfâ ediyorlardı.

Tefsîri sadedinde bulunduğumuz (وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى)[8] âyet-i kerîmesine gelince; bu âyet-i kerîme Yahud ve Nasârânın Peygamberimizle müslümanların Müslümanlık'ta sâbit-kadem oldukça onlardan râzı olmayacaklarını ifâde etmektedir. Fil-hakīka her gün bu hakīkat bir kere daha sâbit oluyor. Gün geçmiyor ki müslümanların müslüman kaldıkça Yahud ve Nasârânın kendilerinden hoşnûd olmayacaklarına dâir Cenâb-ı Hakk'ın gönderdiği âyât-ı kerîmeyi te'yîd etmeyen bir hâdise vukū' bulmasın.

Müslümanlar Kitâb-ı İlâhî'den gaflet yüzünden, Kitâb-ı Mübîn'in âyât-ı kerîmesini anlamadıklarından, ahkâm-ı celîlesini idrâk etmediklerinden Ehl-i Kitâb'dan dost ittihâzına başladılar. Nice nice müslümanlar Ehl-i Kitâb denilen Yahud ve Nasârâdan gûyâ ahibbâ, eviddâ buldular. Bunlara me'mûriyetler verdiler. Bunlardan müsteşârlar, muhâsibler, müdîrler hattâ vâlîler, vezîrler ta'yîn ettiler. Hattâ bundan fazla bunları kendi öz dindaşlarına tercîhan onlarla alışverişe, husûsî işlerini onlara gördürdüler. Aşçıları, hizmetkârlarını bunlardan seçtiler. Doktorlarını, avukatlarını bunlardan aldılar. Zavallılar bilmiyorlar ki yüzlerine gülen bu adamların kalbleri kendilerine karşı en müdhiş kîn ü gayzla kaynıyor. Anlamıyorlar ki bunların dostluğu, bunların samîmiyeti riyâ ve hud'âdır. Kitâb-ı ilâhî bu hakīkatin ne muazzam bir şâhidi, her günkü hâdisât bu hakīkatin ne belîğ bir müeyyidesidir.

Zavallı müslümanlar şarkta garbda her yerde her türlü nekbete dûçâr oldular. Rumeli'de, Fas'ta istîlâya uğradılar. bu istîlâlara uğradıkları gün gördüler ki daha dün muhibb-i hâssu'l-hâsları ve en samîmî dostları **[339]** olan Ehl-i Kitâb, derhâl müstevlîlerin rehberi kesildi. Müslümanların nerede gasbolunacak bir malı, hetk edilecek bir ırzı, dökülecek ma'sûm kanı varsa onu gösterdiler ve her türlü fezâhat ve fecâati irtikâb ettirdiler.

Bu fecîaların vukūunu gören birtakım idrâksiz müslümanlar bu menâzır karşısında izhâr-ı hayret ediyorlardı. Bunlar hâdisât-ı vâkıadan değil, asıl kendi gafletlerine hayret etmelidirler. Çünkü gece gündüz okunan Kur'ân-ı Kerîm'in âyâtından gaflet etmişler, onun ifâde ettiği hakāik-ı ezeliyyeyi dinlememişlerdi. Acaba bu bîçâreler âyât-ı ilâhiyyeye îmân etmiyorlar da neye îmân ediyorlardı?..

---

[3] Hûd Sûresi 11/12.

[4] Şûrâ Sûresi 42/48.

[5] Ğâşiye Sûresi 88/21-22.

[6] Kāf Sûresi 501/45.

[7] Bakara Sûresi 2/193.

[8] Bakara Sûresi 2/119.

BÜTÜN MÜESSESÂT ZÂDE-i EDYÂNDIR

İnsanların vücûde getirmiş oldukları âsâr-ı medeniyyenin kâffesi mevcûdiyetlerini bir şeye yani dîne medyûndur. Beşerin maddî, ma'nevî ne kadar âsârı varsa hepsinin menşei dinden muktebes ve dinden müstefâddır. Edyâna mahsûs birtakım mebde'ler, asıllar vardır ki bu asıllardan maddî, ma'nevî nice şeyler doğmuş, doğan bu şeyler de kendilerinden zuhûr eden diğer birçok şuûn ve hâdisâta menşe' olmuş ve âlemde vücûdu meşhûd olan her şey kendi mevcûdiyetini şu sûretle daima mâ-kabline medyûn olagelmiştir. Yekdiğerine nazaran ilel ve ma'lûlât-ı müteselsile sûretinde teayyün ve tahakkuk eden şuûn-ı maddiyye ve ma'neviyye göz ile görünmeyip yalnız akıl ile idrâk edilmekte olan râbıtalarla yekdiğerine merbût ve yekdiğerinden muktebes olduğundan bu silsileyi teşkîl eden halkalardan hangisi mâye-i mevcûdiyyetini almış olduğu şey'-i dîgerden ayrılacak olursa o halka ağacından kopmuş yahud koparılmış bir çiçek yahud bir yaprak gibi muvakkat bir zaman için hayatını, tarâvetini muhâfaza etmiş olsa bile bir zaman gelir ki o yaprakta hayattan, tarâvetten eser kalmaz. Şu hâlde beşerin gerek hayât-ı maddiyyesine gerek hayât-ı ma'neviyyesine tealluk eden şuûn, silsile-i teâkublarıyla mebde'lerine müntehî ve onlara râci' olan tahavvülâtın birer eseri yahud safhası demek olur. İrâde-i beşerin teallukundan âzâde olan hâdisât-ı maddiyye ve tabîiyyenin kâffesi de bu kānûn mûcebince vukūa gelir. Şu hâle nazaran âlem-i tabîatta vukūa gelen dâimî tekallübât da, eczâ-yı kâinâttan hiçbirinin arasına adem yahud halâ ta'bîrleriyle bir dereceye kadar ifâde edilebilen maddî bir fetret hulûl etmeksizin hep mâ-kabline istinâd mâ-ba'dini icâd sûretiyle vukūa gelmiştir. Bunun aksini tasavvura imkân yoktur. Herhangi bir aklî semâhatle bu hâlin aksi tasavvur edilecek olursa bu tasavvurla berâber içinde bulunduğumuz şu kâinâtın mahvolmasını yahud bizim bilemeyeceğimiz bir şekil ve sûrete gelmesini tasavvur da zarûrîdir. Mevcûdât miyânında velev bir cüz'-i ferdden ziyâde tasavvurdan uzak bir mevcûd bile tasavvur etmiş olsak o mevcûd da behemehâl bu kānûna tâbi'dir. Tabîatın hiçbir cüz'ü piç yani babasız değildir. Bizim tevâlüd ve tenâsül nâmını verdiğimiz şey' tabîatın her cüz'ünde vâki', her cüz'ünde cârîdir.

Bütün eşyâ bu kānûn-ı küllînin muktezâsına –fakat kendi tabîatına muvâfık bir sûrette– tâbi'dir. Herhangi bir mevcûdu meselâ ayağımıza ilişen âdî bir taş parçasını elimize aldığımız zaman nazar-ı âdî ve hissî ile o taş için bir vücûd-ı müstakil isbât ederek o taş üzerinde istediğimiz gibi icrâ-yı tasarruf edebiliriz. Fakat o taşa akıl ve ilim gözüyle bakacak ve onun şu dakîkada mâlik olduğu vücûd-ı müstakillin âbâ ve ümmehât-ı sâlifesini düşünecek olursak o küçücük taşın her zerresinde milyarca asrın faâliyet-i mütevâliyye ve müstemirresinin âsârını görür, akıllara hayret, fikirlere dehşet veren bu hamûle-i a'sârın kesret ve azameti önünde ummân-ı hayrete müstağrak olup gideriz.

Şu küçük taş bize lisân-ı hâl ile kendi mevcûdiyetini, kendisinden evvel tahakkuk eylemiş olan nice nice vücûdlara medyûn olduğunu söyleyeceği gibi hâlâ kendisi için isbât edilmekte olan vücûdun, teayyünün de, istiklâl-i sûrî ve zâhirîsine rağmen, kendisinden evvel geçmiş, ma'dûm-ı mutlak hâline gelmiş gibi görünen âbâ ve ecdâdıyla el-ân râbıtasını muhâfaza eylemekte olduğunu ve bu râbıtanın fekkine imkân mutasavver olmadığını söyler. Zîrâ taşın mevcûdiyet-i hâzırası o râbıtaların ve vücûdât-ı mütekaddimenin şu hâle gelen, şu sûrete iktirân etmiş olan bir timsâl-i müşahhasından başka bir şey değildir. Bunun aksi düşünülemez. Çünkü taşın mevcûdiyet-i hâzırası buna mâni' ve bizden aks-i hâlin tasavvuru kudretini sâlibdir.

Biz kendi tasarrufât-ı şahsiyye ve zevkıyyemizle bu taşa istenen şekil ve sûreti verebiliriz. Ondan zarîf bir şey yaparız. Yahud parça parça edip yere atarız. Fakat ne yapmış olsak bu taşı onun mukavvim-i vücûdu olan ve bidâyet-i hilkatten beri hükmünü icrâ eden küllî, umûmî kānûnların eser-i sun'u olmaktan çıkaramaz. Böyle bir şeye teşebbüs edecek bile olursak nazar-ı akıl ve insâf önünde pek gülünç, pek maskara bir vaz'iyet ihdâs etmiş oluruz.

Şu mukaddimeden anlaşılıyor ki bizim maddiyât üzerindeki tasarrufâtımız mutlak değil, mukayyeddir. Bu tasarrufâtın bir hadd-i ma'kūl ve tabîîsi vardır. Tasarrufâtımızın bir tarafı imkâna, diğer ciheti imtinâa nâzırdır. İmkâna nâzır olan **[340]** cihetinde hükmümüzü cârî kılabiliriz; imtinâa nâzır olan cihetinde tasarrufâta kıyâmımız temennî-i muhâl denilen mertebeden bir hatve değil, bir zerre kadar bile ileriye gidemez. Ne zaman böyle bir şeye teşebbüs edecek olur isek ric'at-i kahkariyyeye ile rücû' muhakkaktır.

Beşeriyet maddiyâta âid olan tasarrufât-ı müstakillesinde şu kayda tâbi' olmak zarûretinde bulunduğu gibi ahlâkıyâta, ma'neviyâta müteallik tasarrufâtında da aynı kayda tâbi' olmaya mecbûrdur. Bazı kimseler kendilerini bu tasarrufâtta müstakil ve her türlü kuyûddan âzâde gibi görebilirler. Hattâ bu sâhadaki tasarruf ve tasavvurlarına vücûd vermeye kalkıştıkları esnâda kendilerini o

kadar hür, o kadar müstakil görürler ki eğer doğru düşünen bir adam çıkıp da onlara mülâhazalarının yanlış, gayr-i kābil-i icrâ olduğunu söyleyecek olsa onlar muârızlarının sözünü istihzâ ile karşılarlar. Kendilerinin bu vâdîde her türlü mevâni'den, mezâhimden âzâde olduklarını kat'î bir kanâatle ileri sürerler. Nitekim bizim üzerimize hevâ-yı nesîmînin, balıkların üzerinde de denizin sikleti icrâ-yı te'sîr eylemekte olduğu hâlde bu sikletin te'sîrini ne insanlar hissedebilirler ne de balıklar. Onlar kendilerinde inkârına mecâl olmayan bir hiffet, bir âzâdelik hüküm-fermâ olduğunu söylerler. Bununla berâber hiçbir dakîka bu sikleti sırtlarında taşımaktan, bu sikletin altında zebûn olmaktan hâlî kalmazlar.

Beşerin bütün müessesâtı zâde-i edyân demiş idik. Edyân yekdiğerini takvîm ve ta'dîl ile bu müessesâtın asıllarının idâme fakat iktizâ-yı zamân ve mekâna göre şekillerini tebdîl eylemiştir. Bu müesseselerden hiçbiri menşe'-i müşterekleri olan mebde'-i semâvîden alâkasını, münâsebetini kat'a kıyâm etmemiştir. Din nokta-i nazarından bakıldığı takdîrde her müessesenin maddesi müstekar, yalnız sûreti mütebeddildir.

İnsanların bir kısmı zaman zaman bu müessesâtın menşe'-i aslîleriyle külliyen alâkalarını kesmek ve onlara kendi ictihâd-ı aklîleriyle yeni bir şekil ve sûret vermek isterler. Şu fıkranın birinci şıkkını ele alalım. Bir kere ahlâkī, ictimâî, ma'nevî müessesâttan hiçbirinin menşe'-i aslîleri olan mebde'-i ulûhiyyetle râbıtalarını kat' etmek, bu râbıtalar kat' edildikten sonra onları her türlü kuyûd ve alâikten mücerred olarak beşeriyete mâl eylemek mümkün değildir. Beşeriyetin bu da'vâsı butlânı beyyin ve gāyet müzevver bir da'vâdır.

Çünkü bu müessesâtın mebde'-i zuhûrlarıyla alâkasını kesmeye kalkışınca onlardan eser kalmaz ki hattâ onlara bir şekl-i dîger vermek imkânı teslîm edilebilsin!!! Hak, vazîfe, cem'iyet, âile, baba, ana, evlâd, ahfâd ve bunların icâbât ve muktezıyâtı bu teşebbüsün vukūunu müteâkıb teker meker adem-âbâda yuvarlanır. Yukarıki kelimeler, ancak bir şart ile yani menşe'lerine, mebde'lerine nisbetleri bâkī kalmak şartıyla hâiz-i ma'nâdır. Bu nisbet ortadan kalkınca onların vücûdundan da eser kalmaz.

Eğer beşeriyet bunu teslîm etmez ve bu dalları ağacından koparmak sûretiyle ilelebed muhâfaza edebileceği i'tikādına zâhib olursa pek elîm bir girîve-i dalâle sapmış ve pek yanlış bir tasavvura vücûd vermek istemiş olur.

Zîrâ "hak" denince onun bir mebde'-i semâvîden mülhem ve mülakkan olması lâzım geleceğini tasavvur da zarûrî olur. Vazîfe de böyledir, ahlâk da böyledir, ahlâkı teşkîl eden zevâbıt ve revâbıtın kâffesi de böyledir. Bunlar ancak mebde'leriyle râbıtalarını muhâfaza ettikçe bir şeydir. Bu râbıtanın inkıtâ'-ı mefrûzuyla bu kelimeler üçer dörder harften müteşekkil suver-i hutûttan, rûhu olmayan bir bedenden, mazrûfu olmayan bir zarftan ibâret kalır.

Beşeriyet bunları hangi kuvvetle efrâda kabûl ettirmek istese, bu şeyler efrâdın rûhuna nüfûz etmez, rûhundan, vücûdundan bir hayır olmaz. Bu teşebbüs kırılan bir şeyin eczâsını tükürükle yapıştırmaya benzer. Hattâ bu ta'mîr bile o cebirden daha kavî, daha metîn olur. En ufak bir sadme o eczâyı nasıl perîşân ederse beşeriyetin efrâda zorla kabûl ettirdiği müessesât da o sûretle mahall-i mukavviminden ayrılıp eczâ-yı perâkende gibi dağılır, güm-nâm olur. Olması da lâzım gelir, çünkü kim olsa böyle bir hakka, bir vazîfeye ve bunların muktezıyâtına gülmek hakkını hâizdir. Ama herkes bunları kabûle, bunlara ittibâa mecbûr tutulurmuş! Bununla iş bitmez. Hikmet-i sahîha, muhâkemât-ı selîme hiçbir şeyde zevâhirle iktifâ etmez; her şeyin gavrine, esâsına nüfûz etmek, sıhhat ve fesâdını tesbît eylemek ister. Zevâhire maksûr olan şeyler, sevk-ı tabîî mahsûlü olmak, cehele-i nâsın ictihâdıyla vücûd bulmak dâiresinden ileriye geçemez. Ceheleyi aldatmak, onlara bâtılı hak sûretinde göstermek, kabûl ettirmek hem kolaydır, hem de güçtür. Kolaydır, çünkü câhiller bu gibi mesâilden ancak kendi menfaatlerine, hûy u heveslerine muvâfık olanlara meylederler. Bu mes'eleleri ta'mîka, tedkîke lüzûm görmezler, ihtiyâc hissetmezler. Lüzûm görseler, ihtiyâc hissetseler bile kendilerinde bu lüzûmu ta'yîn, ihtiyâcı tatmîn edecek kudreti bulamazlar.

Güçtür. Çünkü câhillerin mu'tekadâtı cüz'-i rûh hükmünde olan telkīnât-ı dîniyye mahsûlü ise onları bu i'tikādlarından ferâgat ettirmek her zaman için kolay kolay mümkün olamaz.

Halbuki edyân böyle değildir. Bu müessesâtın menşe'leriyle alâkasını kesmek edyân için vâki' ve vârid olamaz. Onlar bu müessesâtı ta'dîl ve takvîm ve muktezâ-yı zaman ve mekâna göre ıslâh ve tanzîm ederler. Onlar **[341]** için madde müstekar, yalnız sûret mütebeddildir. Edyân aradan çıkarılınca sûretten eser kalmadığı gibi maddeden de eser kalmaz. Aks-i kazıyyeyi iddiâ edenlerin iddiâları pek vâhîdir. Sözlerinin aslâ kıymet-i hakīkıyyesi yoktur.

Şurası pek muhik olarak iddiâ ve bu iddiâ pek kavî edille ile isbât edilebilir ki bugün insâniyet denilen şey ki, kâffe-i müstetbiâtıyla tahakkuk etmiş bir ma'nâdır; aksini iddiâ edenlere rağmen din ile kāimdir. Din ortadan kalktıktan sonra dünyâ yüzünde insâniyetin elifi bile kalmaz. Menbaı kurur. O menba'dan nebeân eden su

bir müddet cereyân ederse de cereyânını yine menbaın feyzine medyûndur. Pek muvakkat, pek mahdûd olan bu cereyân, pek az bir zaman zarfında tükenir. Asırlardan beri isâle-i feyz eden bu insâniyet menbaının yalnız künkleri kalır; fakat az bir zamanda bu künklerin içi de toprakla dolar.

Emîn olmalı ki ukalâ-yı ümem bu hâle meydân vermeyecekler, daha doğrusu veremeyecekler. Avrupalılar hâdisâtın azgınlığını bizden çok evvel gördüler ve bu beliyyenin menşei dinsizlik olduğunu anladılar. Tebâud etmiş oldukları bu noktaya ric'î hatvelerle takarrub çârelerine tevessül etmeye başladılar. Edyân kongreleri filân gibi şeyler beşeriyeti tehdîd eden bu dâhiye-i uzmânın istîlâ-yı kâhirine mümkün mertebe mâni' olmak fikrinden başka bir maksada ma'tûf değildir. Uzak değil pek yakın bir zamanda bütün Avrupa'nın selâmete vâsıl olmak ümîdiyle Salîb'in sâye-i sahâbetine ilticâ ettiğini, nâkūsun sesini bütün seslerin fefkıne çıkardığını göreceğiz. Acaba o zaman biz ne yapacağız? Kimin sâye-i sahâbetine ilticâ ve kimden istimdâd edeceğiz?

MEKTEPLERDE HER ŞEY !

İlk mektepler programında "Ma'lûmât-ı Vataniyye" ünvânı altında dördüncü sınıf talebesine tedrîs edilecek birtakım dersler vardır. Bu derslerin o ünvân ile en az bir derecede münâsebetleri bulunsaydı doğrudan doğruya Ma'lûmât-ı Vataniyye Dersleri sernâmesiyle mevzû'-ı bahs edecek idik. Fakat Ma'lûmât-ı Vataniyye nâmına tedrîs edilecek olan derslere göz gezdirince o sernâme ile aralarında bir münâsebet göremedik, muayyen başka bir sernâme ile de alâkaları bulunmadığını anladık. Onun için "Mekteplerde Her Şey" sernâmesini intihâb etmek mecbûriyetinde kaldık. Kāri'lerimiz ihtimâldir ki geçen hafta ma'lûmât-ı vataniyye derslerine pek az sâat-i tedrîsiyye verilmiş olmasından şikâyet edişimizle bu hafta o dersleri tenkīd edişimiz arasında bir garâbet görürler. Bu ihtimâle karşı derhâl cevâb verelim ki saatlerinin azlığından şikâyet ettiğim dersler ile tenkīd ettiğim dersler arasında pek mühim farklar vardır. Bu farkları îzâh edelim:

Mini mini çocuklara eğer ma'lûmât-ı vataniyye dersleri vermek lâzımsa doğru ise yeni teşekkül etmiş körpe dimâğlar, yüksek mevzû'lar hakkında verilecek ma'lûmâtı hazm ve ihâta edebilecek ise onlara verilecek ma'lûmât-ı vataniyye dersleri şu kadar ve şunlar olabilir: Vatan nedir? İnsanın vatanı neresidir? Vatanı insana sevdirecek olan şeyler nelerdir? İnsan niçin vatanın sever? Vatan insana ne gibi faydalar te'mîn eder? Vatan muhabbeti fıtrî midir, kesbî midir? Vatan muhabbetinin din nazarındaki ehemmiyet-i mevkiiyyesi, vatan muhabbetinin insana tahmîl edeceği vazîfeler. Hayvânâtta bile vatan hissi, vatan muhabbeti bulunduğu … Çocukların yalnız sâmialarında kalmayarak dimâğlarına nüfûz edecek selîs, sâde, canlı ifâdeler ile bu derslerin tedrîslerine –maa'l-kerâhe– cevâz verilebilir. "Maa'l-kerâhe" diyoruz, çünkü bu mevzû'lar en yüksek mevzû'lardır. Yüksek mevzû'lara âid fikirler ancak neşv ü nemâ bulmuş, oldukça inkişâf etmiş dimâğlara telkīn edilebilir. Ma'lûmât-ı vataniyye dersleri, çocuk dersleri değil, rüşd-i ilmî ve fikrîye vâsıl olmuş erbâb-ı temyîze verilecek derslerdir. Fakat biz hâlis vatan muhabbetinin neden ibâret olduğunu bilmiyoruz. Bizdeki vatan muhabbetleri, vatan hisleri –maalesef– mağşûştur; başka muhabbetler, başka hisler ile memzûc ve mahlûttur. Daha doğrusu biz vatan hislerini başka muhabbetlerimizi, başka hislerimizi tatmîne ittihâz ederiz, başka muhabbetlerimizi, başka hislerimizi setr için, vatan muhabbetlerini, vatan hislerini perde olarak kullanırız. Onun için ma'lûmât-ı vataniyye mevzûu nazarımızda âdî ve basît bir mevzû' kıymetini hâizdir.

Hakīkatte insanı, kâmil bir insan yapmak ne derece müşkil ise hâlis bir vatan muhibbi yapmak da aynı derecede müşkildir. Derslerin zihinlerde temerküz etmesinde misâllerin pek kuvvetli te'sîrleri vardır. Ma'lûmât-ı vataniyye derslerinin canlı misâlleri şahıslar ve o şahısların vatanın lehine veyahud aleyhine olarak ihdâs etmiş bulundukları vakāyi'dir. Bu gibi vakāyii ve eşhâs-ı vakāyii zihinlerde, nazarlarda canlandırabilmek için muallim kendi milletinin târîhinden başka diğer milletlerin târîhlerini de bilmelidir. Eşhâs ile vakāyi' arasında münâsebetlerin derecelerini ta'yîn etmek ister. "Kıssadan hisse" darbımeseli mûcebince o vakāyi' ve eşhâstan alınacak ibretleri, hisseleri tecellî ettirmek lâzım gelir. Onu yapabilmek için, fikr-i **[342]** muhâkeme, fikr-i istidlâl sâhibi olmak icâb eder. Eşhâsa isnâd olunan vatan-perverâne veyahud ihânet-kârâne vakāyiin derece-i isâbetlerini temyîz edebilmek için fikr-i intikāda mâlik bulunmak zarûreti vardır. Ma'lûmât-ı vataniyye mebhasinde vazîfe ve mes'ûliyet mes'eleleri pek mühim bir mevki' işgāl eder. Burada ahlâka ve felsefe-i ahlâkıyyeye geçmek lüzûmu hissedilir. Her biri diğeri derecesinde yüksek ve mühim olan bu mevzû'lar hakkında verilecek îzâhâtı mekâtib-i ibtidâiyye çocukları değil, o mekteplerin muallimleri bile güç ihâta edebilir, pek az kābiliyet-i hazmiyye gösterebilir. İşte maa'l-kerâhe" cevâz verilebilir dememizin sebebleri … Aleyhinde bulunmak istediğim "ma'lûmât-ı vataniyye" derslerinin nelerden ibâret olduklarını programda olduğu vechile enzâr-ı ibrete vaz' ediyorum:

"Ferd ve cem'iyet. Ferdin cem'iyete medyûn olduğu ni'metler. İbtidâî insanlar ile bugünkü insanlar arasındaki farklar.

Sa'y, ehemmiyeti. İctimâî ve terbiyevî kıymeti. Teşârük ve tesânüd … Hak ve vazîfe, mes'ûliyet. Hayır ve şer. Fazîlet ve rezîlet … Hak ve vazîfelerimiz (Nefsimize, âilemize, milletimize, beşeriyete karşı) hemşehrîlik vazîfeleri. Belediyeler.

Belediyelerin vazîfeleri. Belediyelerin şehir halkının sıhhatini te'mîn için ittihâz edecekleri tedbîrler. Süprüntülerin toplanması ve imhâsı, lağımlar, sokakların temizlenmesi, şehirde su tertîbâtı, çarşı ve pazarlarda sıhhate muzır şeylerin men'i. Muhtelif dükkân ve mağazalarla lokantalarda, hanlarda ve otellerde sıhhî tedbîrler.

Belediyelerin şehrin sıhhatine müteallik vazîfelerine mukābil vatandaşlara teveccüh eden vazîfeler:

Evlerde sıhhate riâyet; beden hıfzıssıhhası. Evin içerisinde temiz su ve hava, bedenî terbiyeye i'tinâ, mugaddî sıhhî yemek, iyi su, mu'tedil cehd ü sa'y, vücûdun temizliği. Ev dâhilinde sıhhî temizlik. Muzâdd-ı teaffün mevâddan istifâde. Süprüntülerin sıhhî bir sûrette muhâfazası ve def'i, mikroplara karşı her husûsta mücâdele, pire, bit, tahtakurusu ve sivrisineğe karşı mücâdele.

Belediyelerle teşrîk-i mesâî: Belediyelerin hıfzıssıhhaya âid tenbîhlerine harfiyyen riâyet. Yollarda ve araba, şimendüfer, tramvay, tünel, vapur gibi yerlerde tükürmemek, sârî hastalık zuhûrunda hemen âid olduğu me'mûrlara haber vermek.

İtfâiye teşkîlâtının ehemmiyeti – Yangınlara karşı evlerde ve hâricte tedbîrler. Kibrit ve lamba ile oynamamak. Ocakları sık sık temizlemek. Ağaçlık yerlerde ateş yakıp bırakmamak. Mangal ve sobalara dikkat etmek.

Sokaklar ve umûmî câddeler: Sokak ve umûmî caddelerin inşâsı. Tâ'mir ve muhâfazası.

Yaya kaldırımlarının faydası. Sokak ve câddelerin tenvîri, temizliği, sulanması, kışın kar ve çamurların temizlenmesi, sokak ve câdde kenârlarında ağaç dikilmesi, sokaklara isim, evlere numara konulması.

Sokak ve câddelerin iyi bir hâlde muhâfazası için çocuklara teveccüh eden vazîfeler: Sokağa meyve kabuğu, kâğıt ve süprüntü atmamak. Sokak ve câddeleri bozacak şeyler yapmamak, duvarları tahrîb etmemek, sokak ve câddelerde ağaçlara dokunmamak, evlerin önünü temiz tutmak, sokak ve câddelerde oyun oynamamak.

Halkın tenezzühüne hizmet – Halkın tenezzühü ve nezîh bir sûrette eğlenmesi için belediyelere teveccüh eden vazîfe: Belediye bahçelerinin, umûmî bahçe, park ve tenezzüh mahallerinin fayda ve ehemmiyeti. Spor ve oyun meydânları. Umûmî bahçelerde ve parklarda çocuklara terettüb eden vazîfeler: Ağaçlara, çiçeklere, çimenlere dokunmamak. Gezerken terbiye ve muâşeret usûllerine riâyet etmek.

Fukarâya ve muhtâclara muâvenet: Fukarâya ve muhtâclara muâvenet için mevcûd ictimâî teşkîlât. Bu teşkîlâta karşı vatandaşların vazîfeleri.

Umûmun menfaatine hâdim teşkîlât: – Şehir suları, şehir tenvîrâtı, vesâit-ı nakliyye, telgraf ve telefon, pazarlar, mezbahalar, haller. Bu gibi müessesâta ve umûmun menfaatine âid işlere karşı vatandaşların alâkadâr olması.

Vatandaşların hayatını ve mâllarının himâye ve muhâfaza teşkîlâtı: Polisler, polislerin vazîfeleri, polislerin vazîfelerini teshîl için çocuklara teveccüh eden vazîfeler: Kavga etmemek, başkalarının mâlını tahrîb etmemek, serseriyâne gezmemek, lüzûmlu, lüzûmsuz gürültü etmemek, duvarlara yazı yazmamak, başkalarının mâlına dokunmamak, hayvânlara eziyet etmemek, fenâ çocuklara uymamak, tramvay, vapur gibi vesâit-ı nakliyyede yer kapmak için başkasına eziyet etmemek, bilet mahallerinde sıra ve nöbete riâyet etmek."

⁂

"Ma'lûmât-ı vataniyye" nâmına ibtidâî mektepleri çocuklarına verilmesi mecbûriyet tahtına alınmış bulunan bu derslerin bir kısımlarını diğer kısımlarından tefrîk etmek mümkün olmadığı ve ne ma'lûmât-ı vataniyye ile ne de mini mini çocukların teşkîlât-ı dimâğıyyeleriyle mütenâsib bulunmayan bu dersleri herkesin gözden geçirmesi lâzım geleceği cihetle aynen nakil ve hikâye ederek *Sebîlürreşâd*'ın birçok satırlarını onlarla doldurmak zarûretinde **[343]** kaldık. Bu dersler miyânında bulunan –ahlâka, terbiyeye, temizliğe– müteallik birkaç mevzû' istisnâ edildikten sonra mütebâkī kısımları herkesin nazar-ı hayretini celb eder, zannındayız. Bu derslerin pek mütenevvi' ve pek çok olmalarına nazaran, "ilk mektepler"in hüviyet-i ilmiyyelerini ta'yîn etmek kābil olamıyor. Kâh dâru'l-fünûnun fen ve felsefe şu'besini hatıra getiriyor, kâh lise mektepleri şeklinde gözüküyor, kâh Şehremâneti bir Me'mûrîn-i Sıhhiyye Mektebi açmış zannını veriyor, kâh tanzîfât me'mûrları yetiştirmek için küşâd edilmiş yeni Belediye mektepleri gibi bir fikir husûle getiriyor, kâh insan bir polis mektebinde bulunduğunu zannediyor, kâh bahçıvân yetiştirmek için mektepler açılmış hayâline kapılıyor, kâh hânelerde, konaklarda hizmetçilik usûlünü, vezâifini öğretmek için te'sîs edilmiş mektepler hissini uyandırıyor, kâh sivrisineklerle, tahtakurularıyla mücâdele ve muhârebede bulunmak üzere cebheye sevkleri lâzım gelen efrâda mahsûs bir

ta'lîmgâh manzarası arz ediyor, daha nelere benzemiyor, neleri hatırlatmıyor?!

Çünkü programda ve bilhassa ma'lûmât-ı vataniyye nâmı verilen bu dersler miyânında ilm-i ictimâa, târîh-i beşere, târîh-i tabîîye, felsefe-i ahlâkıyyeye, ilm-i terbiyeye, ilm-i iktisâda, ilm-i tıbba, ilm-i miyâha, ilm-i sanâyie, ilm-i hikmete âid mevzû'lar bulunduğu gibi belediye nizâmnâmelerine, belediye sıhhıye ve fenniye şu'belerine, sıhhıye me'mûrlarının vazîfelerine, tanzîfât me'mûrlarının vazîfelerine, Polis Müdüriyeti ta'lîmâtına, polislerin vazîfelerine, itfâiye teşkîlâtına, itfâiye efrâdının vazîfelerine, bahçıvânlık san'atına, hizmetçilere mahsûs tabâhat ve tahâret vazîfelerine, sivrisinek ve tahtakurusu gibi düşmanlarla muhârebede lâzım olan ta'biye, sevkulceyş, hücûm düstûr-ı harbîlerine, daha nelere, daha ne gibi mevzû'lara müteallik dersler de vardır.

Bir kere bu derslerin ma'lûmât-ı vataniyye ünvânıyla münâsebetleri yoktur. Sonra bu derslerin ilk mektepler şâkirdlerine ne lüzûmu vardır? Lüzûmunu kabûl ve teslîm etsek, mini mini çocukların körpe dimâğları bu kadar yüksek mevzû'lara, bu derece mütenevvi' mes'elelere âid ma'lûmâtı nasıl hazmedebilir? Huceyre-i dimâğıyyesine ne sûretle sığdırabilir? Bu bir sürü derslere geçen haftaya ta'dâd ve ta'rîf olunan otuzu mütecâviz oyunları da ilâve edince neye acıyacağımızı bilmiyoruz: Bî-lüzûm dersler ile ezilen çocukların dimâğlarına mı? Memleketin maârifine mi? Sarf ve istihlâk olunan paralara mı? Vatanın ümîd-i istikbâllerine mi? Evliyâ-yı etfâle mi? Nevzâdların feyz-ı fikrî ve sermâye-i irfândan mahrûm kalmalarına mı? Kimlere güleceğimizi kestiremiyoruz: Programı tanzîm edenlere mi? O dersleri tedrîs ile mükellef tutulan muallimlere mi? Ma'lûmât-ı vataniyyenin nelerden ibâret olduğunu bilmeyenlere mi? İbtidâî çocuklarına ne gibi derslerin okutulması lâzım geleceğini idrâk edemeyenlere mi? Hangi derslerin hangi mekteplerde tedrîsi münâsib olacağını anlayamayanlara mı? Tefrîk-ı vezâif ve taksîm-i a'mâl düstûrlarından gâfil bulunanlara mı? Hangi vazîfelerin hangi sınıf erbâbına âid olduğunu tefrîkten acz gösterenlere mi? Menfaat-i vataniyye nâmına her vazîfeyi ehil ve erbâbına gördürmeyi hatırlarına getirmeyenlere mi? Ne diyerek ağlayacağımızı anlayamıyoruz: İlâhî bize akıl ve fikir ihsân et diyerek mi? Bize maârifin ne olduğunu buldur duâsını ederek mi? Çocuklardan evvel, okumayı bize nasîb et niyâzında bulunarak mı? Bizde i'tirâf-ı acz ü kusûr hislerini uyandır münâcâtını okuyarak mı? Millet ve memleket menâfiini kendi menfaat-i zâtiyyemize takdîm ettir, tazarruunu ref'-i bârgâh eyleyerek mi?.

Muhterem kāri'ler; görüyorsunuz ki ilk mekteplerin ders programları her şeye benziyor. Onun için "Mekteplerde Her Şey" ta'bîrini kullandım. Yalnız ve yalnız bir şeye benzemekten son derece müctenib bulunuyor, hattâ itfâiye karakolu mâhiyetine giriyor da öbür şeye hiç benzemek istemiyor: Medreseye !.. Fil-hakîka herkesin her ilmi ve dersi okuması çok arzû edilir, bunu arzû etmeyecek kimse tasavvur olunamaz. Fakat her ilmi, her dersi okumaya imkân bulacak kimseye de tesâdüf edilemez. Çünkü ne hayât-ı umûmiyye-i beşeriyye, ne hayât-ı husûsiyye-i ferdiyye buna müsâid değildir. Onun için dünyânın her tarafında İslâmiyet'in vaz' etmiş bulunduğu ve "Herkese kābiliyet ve isti'dâdına göre söz söyleyiniz." meâlindeki (كلموالناس على قدرعقولهم) düstûr-ı hakîmânesine tevfîk-ı hareket ediliyor. İlimlerle berâber insanlar da sınıflara ayrılıyor, her sınıfa ayrı ayrı vazîfeler tefrîk olunuyor, her sınıfta vazîfesinin istilzâm ettiği ilimler tedrîs olunuyor, ilimler gibi, mektepler de derecelere inkısâm ediyor, her mektebin programı kendi derecesine göre tanzîm ediliyor, mekteplerin dereceleri yükseldikçe ilimlerin, derslerin dereceleri de yükseliyor, sınıflar terakkī ettikçe ilimler ve dersler de terakkī ediyor. Bu düstûrlara riâyet etmeyenler, herkese her ilme, her dersi okutalım derken, hiçbir ilmi, hiçbir dersi okutmamış oluyorlar.

Bizim ilk mekteplerin körpe çocuklarına her ilmi, her dersi okutmak hevesi ta'kīb edilmiş bulunduğu için hiçbir ilmi, hiçbir dersi öğretemeyeceklerinden korkuyoruz. O kadar çok, o derece mütenevvi' dersleri, o rütbe yüksek mevzû'ları bizim dâru'l-fünûn talebesi hazmetmekten âciz iken ibtidâî mekteplerin nev-resîde şâkirdleri o derslerin **[344]** altından nasıl kalkabilir? buna imkân ve ihtimâl verilebilir mi? Çocuklara tedrîsi münâsib olan dersler, hayatta daima kendilerine yarayacak derslerin en ibtidâî, en basît kısımlarını teşkîl eden derslerdir ve onlar da mahdûd mikdardaki derslerden ibârettir. Bahsimiz çok olmasaydı rızâen lillâhi teâlâ o dersleri hâvî bir program tanzîm ederdik. Fakat varak-ı mihr u vefâyı kim okur? Kim dinler?!.

Nazar-ı hayretimizi celb eden bir cihet de ber-vech-i bâlâ derc-i sütûn olunan derslerin ta'dâd ve ta'rîflerini hâvî ifâdelerdir. O ifâdelerin kelimelerine, cümlelerine, fıkralarına dikkatle atf-ı nazar eylerseniz, bizim hayretlerimize iştirâk edeceğinizde hiç tereddüdümüz yoktur. İfâdeler serâpâ âhenksiz, insicâmsız, rabtsız, zabtsızdır, tekrârlarla , haşivlerle, hatâlarla mâlâmâldir. O ifâdelerin sâhibleri bir kitâbet ve belâgat imtihânına tâbi' tutulsalar, terfî'-i sınıf edecek kadar numara alamazlar!. Koskoca bir Maârif Vekâleti nâmına ve bir kitap hâlinde tab' ettirilmiş bulunan resmî bir vesîkada bu kadar kitâbet ve belâgat yoksuzluğu insanı hayretlere düşürmez de ne yapar?!.

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk

MA'NEVİYÂTA DOĞRU !

Muhtelif neşriyâttan anlaşılıyor ki bazı garbcılarımız levâzımât-ı medeniyyeden addolunan dans, kumar, içki, kadın gibi anâsır-ı sefâhetin inkişâfına! zamîmeten tam asrî görünmek sevdâsıyla esâsât-ı asliyye ve ictimâiyyemize de hücûm etmek istiyorlar. İslâmiyet'i kurûn-ı vüstâî hurâfâttan addeden, asr-ı hâzırın tam bir müsâmaha ve hürriyet asrı olduğunu bildiren bu yazılar, … asrîliğin üssü'l-esâsı olması lâzım gelen hürriyet-i vicdân mefkûresiyle garîb bir tezâd teşkîl ediyor. Taklîde müstenid her şeyimizde olduğu gibi bu iddiâlârda da bir şemme-i hakîkate tesâdüf etmek çok müşkildir.

İlme, târîhe, tedkîk ve tahlîle istinâd etmeyen ve hiçbir kıymeti hâiz bulunmayan bu hücûmlar karşısında hakāyık-ı ilmiyyeye mürâcaat faydasız addolunamaz.

Acaba asrımızın vech-i mümeyyizi –iddiâ edildiği gibi– tesâmuh-ı dînîyi mi temsîl ediyor? Şiâr-ı medenî, dînî esâslardan uzaklaşmış mıdır?... İslâmiyet'i kurûn-ı vüstâya âid esâsât addedenler, bugün garb âlemini hissiyât-ı dîniyyeden muarrâ, mütesâmih bir hey'et-i ictimâiyye zan ve farz etmekle pek yanlış bir yola sapmış oluyorlar. Vâkıâ kendilerini aldatan bir kazıyye-i mantıkıyye mevcûddur. Fakat unutulmamalıdır ki mantıkta kazıyye, suğrâ ve kübrânın netîcesidir. Bu yanlış mantığa göre garb medenîdir. Çünkü serbesttir. Her serbest olan şey gayr-i mukayyeddir. Din ise cem'iyeti birçok zarûretlerle takyîd eder. Demek ki hürriyeti tahdîd eder. Her mahdûd esâs ise inkişâfa mâni'dir. Şu hâlde garb mâdem ki müterakkīdir, din ile alâkası yoktur, kabîlinden bir netîceye destres olmak mümkündür. Lâkin bununla mes'ele halledilmiş, da'vâ fasledilmiş olmuyor. Belki daha ziyâde muğlak bir şekil almış bulunuyor. Hakîkate vüsûl için garb da Fransa inkılâb-ı kebîrinden sonra revâc bulan müsâmahakârlığın ne gibi şerâit altında husûle geldiğini, ne gibi netîceler tevlîd ettiğini, İslâmiyet'le, Hıristiyanlık arasında nikāt-ı fârika ve müştereke bulunup bulunmadığını lâyıkıyla tedkîk ve tahlîl etmek zarûreti hâsıl oluyor.

Dinlerin esâsı tevhîddir. Yalnız şerâyi', ihtiyâcât-ı zamâna göre tebeddül eder. Ahkâmı mensûh bir dîn-i tevhîd olan Îseviyet esâsâtının tahrîf ve tebdîliyle, dîn-i teslîs, dîn-i teşrîk hâline ifrâğı netîcesinde Hıristiyanlık târîhinde envâ'-ı inkılâbât zuhûra gelmiş ve bu güne kadar devâm etmekte bulunmuştur. Bir taraftan ruhbânın nüfûz ve mevki'lerini tahkîm etmek için kurûn-ı vüstâda dînî âlet ederek türlü hurâfelerle cerr-i menfaate, icrâyı tasalluta çalışmaları, diğer taraftan müstebid kral ve imparatorların, derebeylerinin gayr-i meşrû' âmâl-i hodpesendânelerine fuzûlî bir mâhiyet-i dîniyye vermeleri, dinden saâdet, refâh, sükûn ve huzûr bekleyen halkı tereddüde sevk etti. Ahlâkī fezâil yerine, zulüm ve adâvetin din perdesine bürünerek hukūk-ı ibâdı çiğnemesi ahâliyi yavaş yavaş ruhbândan ve müstebid hükümdârlardan soğuttu. Düşünmeden, muhâkeme etmeden inanmaya mecbûr olduğu akāid-i teslîsiyyenin mübhemâtı içinde bunalan fikirlere Hıristiyanlık hakkında bazı şübheler gelmesi pek tabîî idi…

Bu da gecikmedi. Hıristiyanlık nâmına engizisyon zulmünü gören, vicdânı ta'kīb olunan, her türlü hukūku pâymâl edilen, serbestî-i kanâate, serbestî-i amele mâlik olmayan sunûf-ı avâmın gevşeyen, kuvvetini zâyi' eden hissiyât-ı dîniyyesi yerine zulüm, istibdâda karşı mücâdele etmek arzûları kāim oldu. Muharref ahkâm-ı teslîsiyyeden vicdânî ihtiyâcâtını tatmîn edemeyen halk yaşamak hakkını kazanmak için inkılâb mefkûrelerini daha câzib gördü…

Bu arada birçok muharrirler insanların mâlik oldukları hukūk-ı tabîiyyeyi, hürriyet, müsâvât, adâlet gibi esâsen menşei diyânetten sudûr eden desâtîri beşeri bir şekilde göstererek telkīnâta başladılar. Efkâr-ı umûmiyye, müstebidler ve ruhbân tarafından ketm olunan hakāyık-ı dîniyye yerine, zulüm, adâletsizliğe karşı hakk-ı hayât vaad eden desâtîr kāim oldu…

[345] İşte Hıristiyanlığın tahrîfi, ruhbânın, hükümdârların idâre-i müstebiddeleri, zulümleri netîcesinde Hıristiyanlık akāidi sarsıldı. İnkılâb-ı Kebîr bu cereyâna daha ziyâde vüs'at verdi… Hürriyet, adâlet, müsâvât düstûrlarına istinâd eden Hukūk-ı Beşer Beyânnâmesi'ni ihzâr edenler bu esâsların dîn-i kemâl olan İslâmiyet'te en yüksek bir şümûl ve vüs'atle asırlarca evvel i'lân ve tatbîk edilmiş bulunduğunu inkılâbın husûle getirdiği gayr-i tabîîlik içinde düşünemediler, heyecân ile istibdâdın, zulmün imhâsına çalışanlar hakīkatin menbaını keşifte aynı heyecânı gösteremediler…

Bu esâsları sırf beşerî, evvelce gayr-i mevcûd, beşeriyetçe gayr-i ma'lûm desâtîr imiş gibi i'lân ettiler. Fakat adâlet ve diğer mefkûreler saâdet-i beşeriyyeyi istihdâf eden diyânetin rûhuna tevâfuk etmesi i'tibâriyle garbın terakkī ve inkişâfâtında mühim bir âmil oldu. Mahdûd vakāyie rağmen uzun müddet devâm eden sulh ve sükûn devresinde inkişâf eden ilim ve irfân, sanâyiin husûle getirdiği servet sefâhetin çoğalmasına, maddî zihniyetlerin revâcına sebebiyet verdi. Maddîliğe doğru giden umûmî zihniyetin arasında fikr-i ulûhiyyet münkirleri de çoğaldı. İngiltere, İsveç gibi diyânet hisleri kuvvetli memleketlerde bile ihmâl ve ilhâd kuvvetlendi. Bunun

aksülameli olarak reform cereyânı başladı. Hıristiyanlığı akāid ve esâtîr-i bâtıladan kurtarmak sûretiyle hey'et-i ictimâiyyenin ma'neviyâtını takviye ve medeniyeti tarsîn gāyesini istihdâf eden fikirler Protestanlığı doğurdu.

Harb-i Umûmî'ye kadar devâm eden zâhirî sükûnet devresinde sırf maddî bir zihniyetin garb hey'et-i ictimâiyyesinde vücûda getirdiği müdhiş tahrîbât pek o kadar hissolunamadı. Çünkü zevâhire merbût servet ve refâhın idâme ettirdiği muvâzene sefâlet-i ictimâiyyeyi gizliyordu.

Vaktâ ki Harb-i Umûmî dünyânın mühim bir kütlesini kasıp kavurmaya, maddî ve ma'nevî sâhalarda gayr-i kābil-i telâfî tahrîbât icrâsına başladı; bu zâhirî muvâzene, inzibât-ı ictimâî bozuldu. Harbden çıkan gālibler de mağlûblar da müdhiş bir netîce karşısında kaldılar. Ma'nevî iflâs her milleti temelinden sarsmıştı. Artık fazîlet hisleri gayr-i kābil-i ihfâ bir huşûnetle sukût etmiş, bütün ma'nâsıyla maddî ve pür-ihtirâs mefkûrelerin taht-ı tehdîdinde medeniyetin kurûn-ı vustâ devrine gerilemek tehlikesi hâsıl olmuştu. İşte o zaman garbın bütün mütefekkirîni hayât-ı ictimâiyyeyi baştan başa sarsan fevzâlara karşı gözlerini açtılar. O zamandan beridir, garbın ulemâsı da, hükemâsı da, siyâsiyyûnu da ma'neviyâtı takviye etmek lüzûmunda müttefik bulunuyorlar. Dînî revâbıtın ıslâhı, fuhuşla mücâdele, müskirâtla mücâdele, murâkabe-i ictimâiyye te'sîsi sûretiyle muvâzene-i ictimâiyyenin yeniden vücûda getirilmesini te'mîne mahâfil-i ilmiyye ve fenniyye, erbâb-ı kalem çalıştıkları gibi bilumum müessesât da aynı gayrette bulunmaktadır. Bütün bunlara zamîmeten hükûmetler de en şiddetli kānûnlarla fazîleti himâye, rezîletle mücâdele etmektedir. Harb-i Umûmî'nin gösterdiği lüzûm ve zarûretler muvâcehesinde garb âlemi dinsizlikten dindarlığa doğru bir istihâle devresi geçiriyor. Garbcılarımız acaba bundan bî-haber mi bulunuyorlar?...

Garb beşerî, hukūkī, ahlâkī sâhalarda ta'kīb etmek istediği esâsâtla dinsizliğe doğru değil İslâmiyet'e doğru yaklaşıyor ve en yüksek esâsâtı ancak İslâmiyet'te buluyor. Hâl böyle iken asrîlerimizi tegāfüle sevk eden esbâb nedir? Esâsen İslâmiyet'i rûh ve şümûlüyle ihâta edemeyen, desâtîr-i âliyyesini göremeyenler; maatteessüf garb âleminden de bî-haber bulunuyorlar. İslâmiyet'e asrîlik sevdâsıyla her gün başka bir cebheden gazete sütûnlarında vâki' olan hücûmlar esâsât-ı İslâmiyyeye karşı cehâletten ileri geliyor. İlme, tedkīke, tahlîle istinâd etmeyen ve şübhesiz modaya ittibâen vâki' olan ta'rîzât muvâfık-ı şîme-i nasafet değildir. Zâhir-bîn bir görüşle zarfa değil mazrûfa hulûl etmeyen, ta'bîr-i dîgerle hisle değil fikir ve mantıkla muhâkeme edilmeyen herhangi bir fikir taklîdcilikten kurtulamamaya mahkûmdur.

Garbda birçok esbâb dolayısıyla revâc bulan fakat son senelerde diyânet hislerine terk-i mevkie mecbûr olan müsâmahakârlık hey'et-i ictimâiyyemizde yoktur ve olamaz... Beşeriyetin kâffe-i saâdetini mütekeffil bulunan esâsât-ı İslâmiyyede tahrîf edilmiş hiçbir şey yoktur. Müslümanların muktedâ-bihi olan Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân bir harfi tağyîr edilmeksizin eyâdî-i ihtirâmda mevcûd bulunuyor. Sünnet-i celîle en ufak teferruâtına kadar her türlü şübheden vâreste bir sûrette tesbît edilmiştir.

İslâmiyet, adâlet, müsâvât, hürriyet desâtîrini vaz' ederek en yüksek vesâit-i refâh ve sükûnu, en âlî esbâb-ı kemâl ve terakkīyi ihzâr etmiştir. İslâmiyet'te ruhbâniyet ve dînî imtiyâzlar aslâ mevcûd değildir. Müslümanlık böyle mümtâz bir sınıf, bir şahıs tanımamıştır. Ancak takvâ i'tibâriyle sâhib-i kemâl olanlar muhteremdirler. Gerçi bazı müstebid hükümdârlar kendilerine bir mâhiyet-i ma'neviyye atfetmek istemişlerse de rûh-ı İslâm daima icrâ-yı istibdâd için dîni âlet etmek isteyenleri ser-nigûn etmiştir. İstibdâdın, adâletsizliğin, zulmün din ile alâkası yoktur. Diyânet-i İslâmiyye hürriyet-i insaniyyeyi imhâ eden bütün rezîletlerin en büyük düşmanıdır. Muâmelâtta, hukūk-ı medeniyyemizde asıl olan hürriyet-i vicdâniyye, hürriyet-i şahsiyye, hürriyet-i tasarrufiyyedir.

Hukūk-ı ibâd, hakların en büyüğüdür. Bu i'tibâr ile İslâmiyet'in **[346]** idârî umdeleri doğrudan doğruya meşverete, adâlete, müsâvâta istinâd eder.

Hayata bu kadar inkişâf hakkı veren, hukūk-ı umûmiyyeyi, hukūk-ı âmmeyi tervîc eden bir dîn-i kemâl elbette rûh-ı aslîsi tegayyür ve tahrîf edilerek ihtirâsât ve istibdada âlet edilen bugünkü Îseviyet ile mukāyese edilemeyeceği gibi Îseviyet'in hükümrân olduğu sâhalardaki muhît ve şerâit de âfâk-ı İslâmiyye ile aynı seviyede münâkaşa olunamaz... Görülüyor ki garbdaki şerâit hey'et-i ictimâiyyemizde mevcûd değildir. Şu hâlde müsâmahakârlık da gayr-i şuûrî bir taklîdcilikten başka bir sûretle îzâh olunamaz. Terbiye-i milliyyenin takviye ve tarsîni için hissiyât-ı dînîyyeyi yüksek bulundurmaya mecbûriyet vardır. Çünkü ahlâkī, ma'şerî, ictimâî menfaat-i umûmiyye esâsları dîne infisâl kabûl etmez bir sûrette merbûttur.

Dînî müsâmahakârlık ahlâkī, ma'şerî, ictimâî müsâmahakârlığı icâb ettirir. Dînî hisler gevşedikçe ahlâkī mefhûmlar da kıymetini gāib eder, tesânüd-i ictimâî haleldâr olur, sunûf-ı ictimâiyye arasındaki vifâk u itti-fâk zâil olur. Menâfi'-i şahsiyye menfaat-i umûmiyye mülâhazâtına galebe çalar. Bu da hey'et-i ictimâiyye için tereddîden başka bir şey değildir. Hiç şübhe yok ki muhîtimizi kaplayan tereddiyât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyye ehemmiyetle tedâvîye şâyân bir maraz-ı mühliktir. Âile esâslarını sarsan, nesli içki ile, serveti kumarla tahrîb

eden tereddiyâtın önüne geçmek, garbdaki edvâr-ı acîbenin hey'et-i ictimâiyyemize sirâyetini men' etmek bir zarûrettir. Her sâhada rûh-ı aslîmizi muhâfaza etmek şartıyla beşeriyetin mâl-ı müştereki olan garbın ilim ve irfân ve fezâilinden istifâde etmek isteyenleri yani esâsât-ı İslâmiyye ile yükseleceğimize kāni' olan hakīkī teceddüd, terakkī âşıklarını ye's ü nevmîdîye düşüren şey fevzâların mebde' ve menşeini teşkîl eden fezâyıh ve rezîlete âid taklîdin gittikçe sirâyeti tehlikesidir.

Bugün kābil-i inkâr değildir ki ma'nevî, ahlâkī, ictimâî cihetlerde bâriz bir tedennînin şâhidiyiz..

Bu tedennînin terbiyeye, âile esâslarına, nüfûsa, ilim ve irfâna, fazîlete, servete kadar hulûl eden tahrîbâtı cidden vahîmdir. O kadar ki bu vahâmet ve ciddiyeti en müsâmahakâr fikirler, en serbest gazeteler bile i'tirâfa başlamıştır. Nâ-mahdûd bir hürriyetin, nâ-mahdûd bir serbestînin menfaat-i umûmiyye esâslarını mütemâdiyen baltalaması netîcesinde tefessüh-i ictimâîden korkulması pek tabîîdir. Evet bu endîşe pek haklıdır. Şîrâzesinden çıkan ictimâiyât nasıl ıslâh olunacak, çözülen revâbıt-ı ahlâkıyye nasıl bağlanacak, ma'nevî seciyemiz nasıl kuvvetlenecek? Bu suâller fikirlerimizi ehemmiyetle işgāl etmelidir. Çünkü tereddiyâtın canlı ve açık tezâhürâtı karşısında hakīkatlerin setr ü ihfâsına imkân yoktur. Ortada nâ-kābil-i ihfâ fevzâlar rûh-ı ictimâîmizi tahrîb ediyor. Hakīkī ma'nâsıyla asrîlik ancak bu tereddiyâtın izâlesi takdîrinde inkişâf edebilir. Asrî beylerimiz kadınlığın âilesinden uzaklaşmasını, barların zevkini, hurâfât-ı ahlâkıyyenin lüzûmsuzluğunu yaldızlı kelimelerle teceddüd ve asrîlik nâmına kazanılmış bir zafer gibi i'lân ededursunlar. Bu hâlllerle bünye-i ictimâîmizin gittikçe zaîflemekte olduğu hakīkatinin kıymetini bir derece tenzîl edemezler..

Öteden beri tekrâr ettiğimiz vechile za'fiyet-i ictimâiyyenin kuvvete, tereddiyâtın fazîlete, ye'sin îmâna inkılâbı için her sâhada esâsâtımız dâhilinde ahlâkī, ictimâî bir ıslâh vücûda getirmekten başka çâre yoktur.

Esâsât-ı İslâmiyyeye temessük bu salâhın yegâne mesnedidir. Ancak hars ve ahlâk-ı milliyye, taklîdcilikle rûhumuza hulûl eden rezîlet-i garbiyyeyi nûruyla fazîlete tahvîl ettiği zamandır ki hakīkī terakkī ve teceddüd yolları açılmış ve hey'et-i ictimâiyyemiz en yüksek inkişâfa mazhar olmuş bulunacaktır.

Hasan Hikmet

MEDRESELER SATILABİLİR Mİ?

Maârif Vekâleti'nin garîb bir teşebbüsünü gazeteler yazıyor: Vekâlet mevcûd medârisin elverişli olanlarını ibtidâî mektebi yapmaya, diğerlerini de satarak yeniden mektepler inşâ ettirmeye karâr vermiş. Vekâlet'in bu husûsa dâir Maârif müdüriyetlerine gönderdiği ta'mîmi gördük, hayretler içinde kaldık. Biz artık keyfî hareketlerin nihâyet bularak kānûn devrinin hulûl ettiğini zannediyorduk, ne kadar yanılmışız! Maârif Vekîli Bey'in Vekâlet'e geldiği günden beri icrâât ve harekâtını tedkīk ediniz, göreceksiniz ki hemen her husûsta nazar-ı dikkate aldığı şey kānûndan ziyâde kendi arzûlarıdır. Bilhassa medreseler mes'elesinde baştan başa indî harekette bulunmuştur.

Tevhîd-i tedrîsât maksadıyla medreseler Maârif Vekâleti'ne rabt olunduğu hâlde o bütün Anadolu'daki medreseleri sed ve ilgā etti.

Dârülhilâfe medreselerini kadrolarıyla, teşkîlâtıyla, dersleriyle aynen ibkā ettiğini yalnız isimlerini değiştirdiğini Millet Meclisi kürsüsünde söylediği hâlde, bu sözünde sâdık kalmadı. İbtidâ-yı dâhilin iki senesini ve sahnın üç senesini yani beş sınıfı ilgā ettikten başka diğer sınıfların da programlarını alt üst etti. İmâm ve Hatib mektepleri bugün ibtidâî bir mektep derecesine geldi.

Sonra talebe-i ulûmun iâşesi için evkāf bütçesinden 140 bin lira Maârif Vekâleti'ne devrolunduğu hâlde Vekâlet talebe-i ulûmun iâşesini kesti.

Medreselerin Maârif'e rabtından maksad tedrîsâtın tevhîdi olduğu hâlde Vekâlet şimdi medrese binâlarına da sâhib çıkmaya kalkıştı. "Müstağnâ-anhâ" kaldı diye satarak parasını istediği mahalle sarf etmek hevesine düştü.

[347] Bir kere mebânî-i vakfiyyede hiç kimsenin tasarrufa hakkı yoktur. Menfaati fevt ve müstağnâ-anhâ olan mebânî-i vakfiyye ile vakıf arsaların nakd ile istibdâli lâzım gelse bu Evkāf İdâresine âid bir mes'eledir. Bu husûsta Evkāf'tan başka hiçbir dâirenin hak ve salâhiyeti yoktur. Sonra bu istibdâlin de birçok şerâit ve usûlü vardır.

Maârif Vekâleti tevhîd-i tedrîsât nâmıyla medreseleri Şer'iye Vekâleti'nden Maârif'e rabt ettikten sonra gayr-i kānûnî olarak sed ve ilgā etti.

Şimdi de "Menfaati fevt ve müstağnâ-anhâ oldu." diye binâlarını satmaya kalkışıyor. Ne garîb şey. Da'vâcı da kendisi, hâkim de kendisi! Büyük Millet Meclisi, medreseleri sed ve ilgā ederek binâlarını da satmak için Maârif Vekâleti'ne bir me'zûniyet mi verdi ki Vekâlet medreseleri ilgā ettikten sonra şimdi de satılığa çıkarıyor! Medrese binâlarının menfaati fevt ve müstağnâanhâ olduğunun ta'yîn ve takdîri Maârif Vekâleti'ne mi âiddir? Vekâlet-i müşârun-ileyhânın bu hareketi hangi madde-i kānûniyyeye istinâd ediyor?

Evet 19 Mayıs 1327 târîhinde "menfaati fevt ve müstağnâ-anhâ olan mebânî-i vakfiyyenin nakd ile

istibdâl" olunabileceği hakkında bir madde-i kānûniyye vardır. Fakat bu husûstaki me'zûniyetin isti'mâli ancak Evkāf İdâresine âiddir. Bu maddenin sûret-i tatbîkine âid bir de ta'lîmâtnâme vardır ki orada bu istibdâl mes'elesiyle iştigāl edecek zevâtı şu sûretle ta'yîn ediyor: "Vilâyât ve livâ merkezlerinde hâkimü'ş-şer'in riyâseti altında Müftî-i belde, Evkāf Müdür veya me'mûrundan, mecâlis-i idâre ve belediyece gerek kendi, gerek hâriçten intihâb edilecek bir zâttan mürekkeb bir komisyon". Bunlar müstağnâ-anhâ evkāfı tesbît ederek Evkāf Nezâreti'ne (Vekâlet yahud Müdîriyet-i Umûmiyye) gönderecek, orası da ona göre bir karâr ittihâz edebilecektir. Mebânî-i vakfiyye hakkında Evkāf İdâresinden başka hiçbir dâirenin hiçbir karâr ittihâzına hiçbir salâhiyet-i kānûniyyesi yoktur.

Sonra o madde-i kānûniyyede nakd ile istibdâl olunacak mebânî-i vakfiyyenin "kendi cinslerinden müessese-i hayriyye inşâsına ihtiyâc görülemediği takdîrde" kaydı da vardır. Acaba ulûm-ı dîniyye tedrîs edecek medrese inşâsına artık ihtiyâc kalmamış mıdır? Belki Maârif Vekîli Bey için böyle bir ihtiyâc hissedilmeyebilir. Fakat bunun takdîr ve ta'yînini de kānûn Maârif Vekîline vermemiştir.

Ondan sonra yine o kānûnda "müstağnâ-anhâ evkāfın nakd ile bi'l-istibdâl hâsıl olacak mebâliğ ile idârede kendi cinslerinden müessese-i hayriyye inşâsına ihtiyâc görülemediği takdîrde … civârında bulunan o kabîl müessese-i hayriyyenin masârif-i dâimesi te'mîn edildikten sonra" diyor. Gayr-i kābil-i isti'mâl medreselerin nakd ile istibdâli câiz olsa bile bundan hâsıl olacak mebâliğ ancak yine civârında bulunan kābil-i isti'mâl medreselerin masârif-i dâimesini te'mîne sarf olunmak icâbât-ı kānûniyyedendir. Bunların da masârifi te'mîn edildikten sonra kānûn diyor ki: "Bulundukları mahallerin ihtiyâcâtı nazar-ı dikkat ve i'tinâya alınarak evvelâ mesâcid-i şerîfe, sâniyen mekâtib-i ibtidâiyye ve medâris-i ilmiyye, sâlisen hastahâne gibi müessesât-ı hayriyye inşâsına ve masârif-i dâimesini te'mîne Evkāf Nezâreti me'zûndur."

Lâkin 1340 senesi Evkāf Bütçesi Kānûnu'nun beşinci maddesi, mezkûr madde-i kānûniyyenin bu fıkra-i ahîresini ta'dîl etmiştir. Yani evkāfın nakd ile istibdâlinden hâsıl olacak mebâliğın herhangi bir tarafa sarfını men' etmiştir. Madde-i mezkûre aynen şöyledir:

"Müstağnâ-anhâ olduğu usûlen tahakkuk eden evkāfın nakd ile istibdâlinden hâsıl olacak mebâliğ bir tarafa sarf olunmayarak Evkāf nâmına tenmiye edilecektir."

Yine 1340 senesi Evkāf Bütçesi Kānûnu'nun 14'üncü maddesi şudur:

"340 senesi Mart'ından mu'teber olan işbu Kānûn'un icrâsına Başvekîl me'mûrdur."

Demek ki bu senenin Mart'ından i'tibâren müstağnâanhâ olduğu usûlen tahakkuk eden evkāfın nakd ile istibdâlinden hâsıl olacak mebâliğ hiçbir tarafa sarf olunamayacak, ancak Evkāf nâmına tenmiye edilecektir ve bu husûsun icrâsına da Başvekîl me'mûr edilmiştir. Şu hâlde Maârif Vekâleti mebânî-i vakfiyyeden olan medrese binâlarını satarak herhangi bir müessese inşâsına nasıl kıyâm edebilir? Maârif Vekâleti ya bu madde-i kānûniyyeden haberdâr değildir yahud biliyor da kānûna ehemmiyet vermiyor! Acaba hangisi doğru? Bir vekâlet için mevâdd-ı kānûniyyeyi, bilhassa Meclis'in son ictimâında vaz' olunan bir kānûnu bilmemek ma'zeret teşkîl eder mi? Kānûnu bilip de ona rağmen "Benden kim hesâb sorabilir ki kānûnla mukayyed olayım?" mı demek istiyor?

Hülâsa Maârif Vekâleti'nin bu teşebbüsü ez-her cihet kānûna muhâliftir. bir kere mebânî-i vakfiyye hakkında kendisinin hiçbir tasarrufa hak ve salâhiyeti yoktur. Sâniyen müstağnâ-anhâ evkāfın nakd ile istibdâli câiz olsa bile bu doğrudan doğruya Evkāf İdâresine âid bir mes'eledir. Sâlisen herhangi mebânî-i vakfiyyenin müstağnâ-anhâ olup olmadığının tahkîki bir usûle tâbi'dir ki bunun için beş maddeden mürekkeb bir ta'lîmâtnâme vardır. Bu ta'lîmâtnâmeye göre de Maârif Vekâleti'nin hiçbir hak ve salâhiyeti yoktur. Râbian usûlü dâiresinde Evkāf İdâresi tarafından yapılacak istibdâlden hâsıl olacak mebâliğ da hiçbir tarafa sarf olunmayarak Evkāf nâmına tenmiye edilecektir. Hâmisen Büyük Millet Meclisi bu kānûnun icrâsına Maârif Vekîlini değil Başvekîli me'mûr etmiştir. Binâenaleyh Maârif Vekîlinin bütün bu mevâdd-ı musarraha-i kānûniyyeyi nazar-ı i'tibâra almayarak gayr-i kānûnî harekete kalkışması mes'ûliyet-i azîmeyi mûcibdir. Büyük Millet Meclisi elbette bir gün ondan bu kānûnsuzluğun hesâbını soracaktır.

Balıkesir – *Zafer-i Millî*

İMÂMSIZ, HATÎBSİZ Mİ KALIYORUZ ?

Bugünlerde İzmir vilâyeti dâhilinde, Ödemiş'i, Tire'yi, Uşak'ı dolaşarak İstanbul'a yol uğratan bir zât ile görüştük. Bu zât hasbe'l-İslâmiyye İmâm ve Hatib mektepleriyle alâkadârlık göstermiş, onların vaz'iyetlerini, hâllerini tedkîk etmiş, sormuş, öğrenmiş. Elde etmiş bulunduğu netîcelere göre; İmâm ve Hatib mektepleri tabîî bir inhilâle, zarûrî bir insidâda doğru sür'atle gitmekte imiş, ahâli onları i'timâdsızlıkla karşılıyormuş, onun için

çocuklarını oralara göndermiyorlarmış, İmâm ve Hatib mektepleri talebesiz bir hâlde bulunuyormuş, hattâ Uşak gibi mühim bir memleketin İmâm ve Hatib mektebinde ancak iki üç çocuk varmış. Gālibâ bu talebesizlik yüzünden Maârif İdâresi Ödemiş ve Tire İmâm ve Hatib mekteplerini lağvederek hepsini İzmir şehrinde te'sîs olunacak bir İmâm ve Hatib mektebinde cem' etmek istiyormuş. Şimdi bir kere düşünelim; Uşak, Ödemiş, Tire gibi **[348]** birçok medreseleri ve o medreselerde birkaç yüz talebesi bulunan memleketlerde İmâm ve Hatib mektepleri bu hâle gelirse, bu vaz'iyete girerse diğer memleketlerdeki mekteplerin hâlleri acaba nasıldır? Kendi memleketlerindeki İmâm ve Hatib mekteplerine çocuklarını yollamayan ahâli İzmir'e [mi] yollayacaklar? O mekteplere gitmeyen çocuklar başka memleketteki mekteplere mi gidecek? Buna ihtimâl verilebilir mi?

Ödemiş ve Tire İmâm ve Hatib mekteplerinin sedleri ve İzmir'e nakilleri eğer tasarruf fikrine müstenid ise Maârif Vekâleti parasızlıktan sıkıştıkça İmâm ve Hatib mekteplerini birer birer kapayacak veyahud hepsini bir mektepte toplamaya kalkışacak demektir. Öyle ya bu gibi mühim merkezlerin İmâm ve Hatib mekteplerini kapayınca o derecede hâiz-i ehemmiyyet olmayan memleketlerin mekteplerini kapamasına hiç mâni' yoktur. Talebesi olmadıktan sonra öyle yerlerde gösteriş için İmâm ve Hatib mektepleri bulundurmasını doğrusu biz de tavsiye etmeyiz. Bu mekteplerin bu âkıbete müncer olacağını biz çoktan anlamış idik. Onun için birkaç defa bu vaz'iyeti arz ve îzâh etmiş idik. İşin böyle olacağını anlamak ne keşfe ne de kerâmete muhtâc değildi, belki güneş gibi âşikâr idi. Bugün Uşak, Ödemiş, Tire İmâm ve Hatib mekteplerinin başına gelen âkıbetin, yarın bütün İmâm ve Hatib mekteplerinin başına geleceğinde hiç şübhe yoktur. Kendi idâresinden âciz ahâli, üzerine ayrıca iâşe yükü alarak evlâdını başka memlekete gönderemez. Hem niçin göndersin? Memlekete imâm ve hatîb yetiştirmek onun vazîfesi midir? Oğlunu imâm ve hatîb yapmakla gerek kendisinin ve gerek onun istikbâli nâmına ne kazanmış olacaktır? İmâmlığın, hatîbliğin kaç kuruş tahsîsâtı vardır ki o vazîfeye rağbet gösteren olsun? Bunlara mikdâr-ı kâfî maâş verileceğini farz etsek bile bu devletin kimin başına konacağını kim bilir ki çocuğunu o mekteplere göndersin? İmâmlık, hatîblik herkese verilecek derecede âmm u şâmil bir vazîfe değildir ki herkes ona rağbet göstersin. Şimdiye kadar birkaç defa söylendiği gibi bir daha söyleyelim ki İmâm ve Hatib mekteplerinin memlekete İmâm ve Hatîb yetiştirmesi imkânı yoktur. Eğer o uğurda para sarf olunursa yazıktır. Eğer memlekete imâm ve hatîbin lüzûmu yoksa o nâma mektep bulundurmak abestir. Lüzûmu varsa bir çâresine bakılmalıdır. Bu hâl böyle devâm ederse memlekette imâm veya hatîb yapacak kimse bulamayacağız. Avrupa'dan gelmez ki oradan getirelim. Biz neden böyle hesâbsız işler yapıyoruz? Kendi kendine yetişen imâm ve hatîbleri beğenmiyorken şimdi para mukābilinde, onlar derecesinde imâm ve hatîb yetiştirmekten âciz kalıyoruz. Maârif Vekâleti mâdem ki bu işi başa çıkaramayacaktır, bâri ahâliyi kendi hâllerine bıraksın. İsterse imâm ve hatîb yetiştirsin, istemezse yetiştirmesin. Bu sûrette mes'ûliyet de kabâhat de kendisine âid olur. Kimseye bir şey demeye de hakkı kalmaz. Halbuki Maârif Vekâleti böyle yapmıyor. Ne ahâliye bırakıyor ne de kendisi imâm ve hatîb yetiştirecek bir yol tutuyor.

İmâm ve Hatib mekteplerinin bugünkü vaz'iyetleri tamâmen keşmekeş içindedir. Hele programlarına bakanlar, bunların ne mektebi olduklarını anlamaktan âciz kalırlar. Gelecek nüshalarımızda buna dâir îzâhât vermek istiyoruz.

Ocak Söndürmek de Meziyet imiş !

Cumhûriyet gazetesinin 2 Teşrînievvel târîhli nüshasında Bolu Meb'ûsu Fâlih Rıfkī Bey'in bir müdâfaanâmesini okumuş idik. "Bir Hücûm Vesîlesiyle" sernâmesi altında Maârif Vekîli Vâsıf Bey'in müdâfaasına tahsîs edilmiş bulunan bu kısa makālede Fâlih Rıfkī Bey diyor idi ki:

"Bir gecede altı yüz softa ocağı söndüren Maârif Vekîli Vâsıf Bey'e karşı, tâ Mart inkılâbından beri, ne çetin bir intikām mücâdelesi hâzırlandığını biliyorduk. Bütün Türk gençliğini iftihâr ettirecek kadar güzel ve kahramanca olan o harekette Vâsıf Bey'in şahsen ne kıymetli bir rol oynadığını pek yakından biliyorum. Onun için şerefi hep birlikte teslîm edilmez irfân birliği inkılâbından yarın tevellüd edebilecek memnûniyetsizliklere ve hattâ tecâvüzlere karşı Vâsıf Bey'le bir safta bulunmamak Türk gençliğinin ulüvv-i cenâbına yakışmaz."

Vâsıf Bey keşki yapıcılık mevkiinde bulunsaydı, Fâlih Rıfkī Bey de onu yıkıcılığıyla değil yapıcılıkla müdâfaa etmiş olsaydı çok memnûn kalır idik. Bir kimseyi yıkıcılıkla medh etmek, memdûh için de mâdih için de büyük bir bedbahtlıktır. Yıkıcılık, nazar-ı beşerde henüz bir meziyet telâkkī edilmemektedir. Fâlih Rıfkī Bey'in nazarında eğer bir meziyet ise kendisine haber verelim ki Vâsıf Bey'in bir gecede söndürdüğü altı yüz softanın değil, altı bin erbâb-ı ilmin ocağıdır. Evet Vâsıf Bey altı bin kimsenin hem maddî ocağını hem de ma'nevî ocağını söndürdü. Senelerce çalışmak, ömür sarf ve

emek sarf eylemek sâyesinde kūt-i lâ-yemût derecesinde bir medâr-ı maîşete nâil olan müderrisler, onların o maâşa istinâden teşkîl etmiş bulundukları âileler esbâb-ı maîşetten mahrûm kaldı. Hem de öyle bir zamanda ki âilelerini geçindirmek için bir iş tutmalarına ne zaman müsâid, ne sinleri elverişli, ne ellerinde sermâyeleri var, ne de tecrübeleri.. Bu kadar, ma'sûm ve bî-günâh âilelerin ocaklarını söndürmek, Vâsıf Bey için şeref olamayacağı gibi Fâlih Rıfkī Bey'in bunu alenen alkışlaması da kendisi için bir şeref olmasa gerektir. "Ocak söndürenin ocağı söner, ev yıkanın evi yıkılır." darbımesellerini onlar da bizim kadar bilirler zannederiz. **[349]** Fâlih Rıfkī Bey'in söndürülmelerini alkışladığı ocaklar, eğer bu maddî âile ocakları ise kendisinden başka bunu alkışlayacak kimse bulamaz.

Eğer maksadı medreselerin kapanmalarına karşı izhâr-ı memnûniyyet etmek ise bugün mekteplerde ne gibi fenler okunuyorsa, medreselerde de onlar okunuyordu, fazla olarak da ulûm-ı dîniyye tedrîs ediliyordu. İlim ocaklarının söndürülmesi de alkışlanır bir mes'ele değildir. Söndürülen ocaklar hangi nevi' ocaklar olursa olsun bunu alkışlamak meb'ûsluk sıfatıyla kābil-i te'lîf değildir. Bir meb'ûs hiçbir vechile vatanın bir kısım evlâdını, milletin herhangi bir sınıfını böyle tahkīr ve tezyîf edemez. Meb'ûsun vazîfesi umûm milletin ve o millete mensûb sunûf-ı muhtelifenin hukūkunu himâye etmekten ibârettir. Bâ-husûs Fâlih Rıfkī Bey'i meb'ûs intihâb edenler içinde kim bilir kaç tane hoca vardır. Bir insan müntehiblerini tahkīr ve tezyîf edemez.

Fâlih Rıfkī Bey, ocakların söndürülmesinde Vâsıf Bey'in mühim rol oynadığını ve buna yakînen vâkıf bulunduğunu söylüyor. Biz de zâten öyle anlıyor idik. Evet Vâsıf Bey Meclis-i Millî'nin karârını kendi arzûsuna göre tefsîr ederek hattâ karârdan ziyâde kendi hissiyâtına tâbi' olarak Fâlih Rıfkī Bey'in ta'bîri vechile softa ocaklarını söndürdü. Bizim Vâsıf Bey'in şahsına atfetmekte bulunduğumuz ocak söndürücülük Fâlih Rıfkī Bey'in alenî şehâdetiyle resmen teeyyüd etti. Bu defa medreseleri satılığa çıkarmak da yine Vâsıf Bey'in şahsî ve hissî rolüdür. Vâsıf Bey Meclis-i Millî toplanmadan onların arsalarını da yok etmek istiyor, vakıf filân tanımıyor fakat ifâdesinde Fâlih Rıfkī Bey'in de onu teşvîk ve tahrîk ettiği ve onlarla berâber ocak söndürdüğü anlaşılıyor!... Fâlih Rıfkī Bey, Velîd Bey'e karşı Vâsıf Bey'in müdâfaasına tahsîs etmiş bulunduğu makālesinin diğer bir fıkrasında şöyle diyor:

"Mart inkılâbından birkaç gün sonra idi, Maârif Vekâleti'ni tabîî bir hakkı addeden genç bir meb'ûsa, eğer yine mevki'-i iktidârda olsaydı, medreseleri seddedip etmeyeceğini sormuştum! Bana şu cevâbı verdi:

Hilâfeti ve Şer'iye Vekâleti'ni kaldırdık. Medreseleri de lağvedip hocaları çileden çıkarmakta ne ma'nâ var? Programları ıslâh edilse, bu mes'elelerden istifâde bile edebilir idik."

Fâlih Rıfkī Bey bu fıkrayı ta'kīb eden satırlarda medreselerin ibkāları cihetini değil de ıslâhları cihetini iltizâm eden o genç meb'ûsu cesâretsizlikle; Vâsıf Bey'i de cesâretle tavsîf ediyor. Fakat biz o zâtın mülâhazasını millet ve memleket menâfiine pek muvâfık buluyor ve böyle cesâretsizlikleri eser-i kemâl telâkkī ediyoruz.

Îkāz

Diyânet İşleri Riyâset-i Aliyyesinden:

Türkçe Kur'ân-ı Kerîm nâmıyla ve Cemil Said imzâsıyla intişâr eden eser tedkīk olundu. Kur'ân-ı Azîmü'şşân ile karşılaştırıldığı zaman serâpâ muharref olduğu anlaşılan bu esere, Türkçe Kur'ân demek esâsen câiz olmadığı gibi Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi diye i'timâd etmek de câiz değildir. Binâenaleyh gûnâgûn maksadlarla neşredilen bu gibi eserlere aldanmamalarını müslümanlara tavsiye etmeyi bir vazîfe addederiz.

1 Teşrînievvel 1340

Diyânet İşleri Reisi
Rif'at

⁂

Cemîl Saîd Bey'in tercümesini mevzû'-ı bahs eden *Tevhîd-i Efkâr* refîkimiz Diyânet İşleri Riyâset-i Aliyyesinin "Îkāz"ını te'yîden neşrettiği bir makālede mütâlaât-ı âtiyyeyi dermiyân etmektedir!

Cemîl Saîd Bey âyât-ı kerîmeyi alt üst etmiş, ma'nâsını değiştirmiş, tefsîrlere mürâcaatla âyâtı anlamaya çalışacağı yerde garblı mütercimlere i'timâd etmiş ve bi'nnetîce onların hatâlarını bol bol tekrârdan başka bir şey yapmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in, mütercimin iddiâ ettiği gibi Arapçadan değil, frenkçe tercümesinden Türkçeye çevrildiği hissini veren bu eser çok elîm, Türklük nâmına çok hicâb-âver bir muvaffakıyetsizliktir. Bugün değil böyle harfi harfine tercüme edilmesi ve her kelimesi, her ifâdesi üzerinde vâsi' tetebbuât icrâsı icâb eden kütüb-i mukaddese, alel-âde âsâr-ı edebiyyenin bile doğrudan doğruya asıllarından tercüme edilmemesi, noksan-ı irfânı teşhîr eden şeyn-âver bir hareket telâkkī olunmaktadır. Cemil Said Bey garblı mütercimlerin hatâlarını tekrâr etmekle irfân-ı millîmizi tezlîl eden bir harekette bulunmuştur. Buna ne kadar teessüf edilse azdır. Çünkü bizim ortaya çıkaracağımız Kur'ân-ı Kerîm tercümeleri böyle garb müsteşriklerini bize güldürecek bir mâhiyette değil, onları müstefîd edecek, kendi tercümelerini tashîhe sevk edecek bir seviyede olmak lâzım gelir.

Görülüyor ki Cemil Said Bey kāri'lerine vukū' bulan taahhüdâtını îfâ edemeyerek kat'î bir adem-i muvaffakıyyete uğramıştır. Mûmâ-ileyhin yaptığı hatâlar sûre-i Bakara'nın yalnız akāid-i esâsiyye-i İslâmiyyeyi ifâde eden ilk üç âyetine inhisâr etmiş olsa eserinin kıymetini nakīsadâr etmeye kifâyet ederdi. Halbuki bu hatâlar eserin hemen her sahîfe ve her satırında bir sel gibi gidiyor. Bunların tashîhi ortaya çıkan eserin beş on misli bir eser daha vücûda getirilmesine vâbestedir. Cemil Said Bey kabûl ettiği esâslara ve nikāt-ı nazara riâyet edememekle herkesten evvel kendi eserini kendi eliyle mahkûm etmiş bulunduğundan bizim de ayrıca bir hüküm ısdâr etmemize hiçbir lüzûm kalmamıştır. Yapabileceğimiz şey sarf olunan emeklere, katlanılan fedâkârlıklara acımaktan ibârettir. Maamâfih bu gibi tecrübelerin nihâyet erbâb-ı ehliyyeti tahrîk etmesi me'mûldür. Halkımızın hidâyet-i Kur'ân'dan bi-hakkın müstefîz olmasını te'mîn edecek olan ehl-i îmân her hâlde müslümanların ebedî şükrânını kazanacaklardır!.....

İSLÂM'IN BEYNE'L-EDYÂN MEVKİİ

4

[350] Şimdi de İran'a atf-ı nazar edelim: İran İslâm'ın mehd-i zuhûru olan ülkeye kurbiyeti i'tibâriyle hâiz-i ehemmiyyet olduğu gibi Mûsevîlik ve Hıristiyanlık üzerinde icrâ ettiği te'sîrâttan sarf-ı nazar edecek olsak bile İslâm fikrinin üzerinde daima icrâ etmekte olduğu kuvvetli te'sîr i'tibâriyle de şâyân-ı dikkat bir memlekettir.

Garbî Ârîler bir millet hâlinde tecemmu' ve yeni bir inkişâf-ı rûhânîye mazhar olarak hudûd-ı kadîmelerini geçerek bugünkü İran ve Afgānistân sâhalarına yayılmışlardı. Bunların bu havâlîde yaşayan Hâm neslini ve Kûşîleri istîlâ yahud imhâ ile tedrîcen Bahr-i Hazer'e muvâsalat ettikleri ve orada Med ve Susyana'da mukīm merd ve cesûr Turanlılara râst geldikleri anlaşılıyor. Garbî Ârîler Turânîleri mağlûb etmeye muvaffak olmadan mukaddem kendileri ecnebî bir istîlânın boyunduruğuna dûçâr olmuşlar, Kûşîler ve ağleb-i ihtimâl Âsûrîlerin demir pençeleri altında uzun bir müddet yaşamışlardır.*

Müstevlîlerin ihrâcı üzerine İran ile Turan arasında asırlarca devâm eden muhârebeler başlayarak Med ve Sus'ta Turânîlerin kısmen istîlâya dûçâr olmalarıyla hitâm bulmuştur. Afrasyab ile Keykâvus'un tâbi'leri harb sahnelerinde mütemâdiyen yekdiğerleriyle temâs ettiklerinden bu temâs İran'ın akāidi üzerinde devâmlı bir te'sîr icrâ etmiştir. Turanlıların müfrit madde-perestliği komşuları ve rakībleri olan İranlıların gayr-i münkeşif hayâl-perverliği üzerinde tereddî-âmîz bir te'sîr yapmış ve bu sûretle İranlılar Med sâhasının eski sâkinlerine hâkim olmakla berâber Turanlıların ibâdetini kısmen kendi ibâdetlerine karıştırmışlardır. Binâenaleyh İran'da yalnız Hürmüz'e ibâdet ediliyor ve Ehrimen tel'în olunuyorken Med'de hayır ve şerri temsîl eden esâsların her ikisi takdîs olunuyordu. Tabîî Turanlılar Ârî gāliblerin ilâhlarından fazla kendi millî ilâhlarına ibâdete mütemâyil idiler. Umûmî ibâdetlerde Ehrimen yahud Afrasyab, Hürmüz'e takdîm ediliyordu.

Âsûrî devleti Medlerden ve Bâbilîlerden müteşekkil ve târîhte ilk defa görülen bir ittifâk karşısında yıkıldı. Fakat Âsûrîlerin dîni Ârîlerle meskûn birçok havâlîde hâkim olduğundan Zerdüştîlerin telâkkīyâtı üzerinde silinmez bir iz bırakmıştır. Âsûrîlerin bir tertîb-i semâvîye dâir karışık i'tikādları, silk-i ruhbânî merâtibine dâir telakkıyâtı Zerdüştîliğe intikāl etmiştir. Artık Hürmüz'e ikinci bir Âsûr olarak ibâdet ediliyordu. İranlıların nûr ilâhı, hayır ilâhı olarak tanıdıkları Hürmüz, elinde yay taşıyan, bir elini yukarıya kaldıran, eşyâ dâiresiyle muhât olan kanatlı bir asker olmuştu. Fârisistân'da Sîrûs'un zuhûrundan ve fütûhâtından mukaddem gerek mukīm, gerek muhâcirlerin ibâdeti ateş-perestliğe tahavvül edecek derecede tedennî etmiş yahud Keldân – Âsûrî Sâbiîliği olmuştu.

Garbî Asya'ya, tâ Hindistan hudûna kadar takrîben bin sene hâkim olan, firavunlardan hemen hemen bütün Mısır'ı zabt eden Âsûr şehri, satvetli Saragon'un ve Senharîb bu muazzam şehri Bâbilîlerle Medlerin** müttehid kuvvetleri karşısında yıkılmış ve bir daha akvâm-ı cihân arasında başını kaldıramamıştı. Ninova'ya bir müddet rekābet ettikten sonra Âsûr'a boyun eğen Bâbil tekrâr Asya medeniyetinin merkezi olmuş, bin senelik sanâyi' ve fünûnun, imtizâc eden edyân ve akvâmın, maâbid ve ricâl-i dînin vücûda getirdikleri mahsûlâtı toplamış, teazzuv etmemiş eski akāid ile yeni i'tikādât arasında bir hatt-ı vâsıl te'mîn etmişti. Âsûr, Eski Akadların medeniyet ve edebiyâtıyla berâber dinlerinden de çok şeyler istiâre etmişti. Bâbil Ninova'nın enkāzı üzerinde daha muazzam bir ihtişâma nâil olduğundan Âsûrîlerin ve Keldânîlerin bütün irfânını kendinde te-

* İranlıların rivâyetine nazaran Dahhâk bin sene kadar İran'a hâkim olmuştur. Birçok âlemler bu müddeti Âsûrîlerin İran'ı istîlâları altında bulundurdukları müddet addediyorlar. Bu nokta-i nazara göre Feridun'un zuhûru Ninova'nın sukūtuna tesâdüf etmektedir.

** Kable'l-Mîlâd 606 senesinde.

merküz ettirmişti. Buhtunnasr'ın devrinde Bâbil devleti şâhika-i şevkete yükselmişti. Yahudilerin devleti sukūt etmiş ve bu milletin şebâbı esîr düşerek Bâbil'in suları kenârında Yehova'nın saltanat-ı zâilesine mersiye-hân oluyorlardı. Bu satvetli fâtih Arabistan'a girmiş, evlâd-ı İsmâil'i hemen kâmilen imhâ etmişti. Tayra ahâlisini kırmış geçirmiş, Mısır firavunlarının şevketini târumâr etmişti. İbrânî vatan-perverin okuduğu la'netlere rağmen Bâbil Mısır kadar müstebid ve zâlim bir efendi değildi. Benî İsrâîl bile Bâbilîlerin ulüvv-i cenâbına şehâdet ederler. Satvetli askerleriyle harâb şehri fethetmek için ilerleyen rehâkârın zuhûrundan mukaddem Benî İsrâîl Bâbil'e karşı bir ses çıkaramamışlardır. Ancak o zaman Benî İsrâîl Bâbil'e la'net okumaya, "Bâbil nehirlerinin kenârlarında oturuyor ve Sahyûn'u hatırladıkça ağlıyoruz. Ey Bâbil'in kızı, Sen'in yavrularını taşlara çarpanlar mes'ûd olacaklardır!" demeye başlamışlardır.

Buhtunnasr'ın idâresinde Bâbil hiç şübhesiz mevcûd medeniyetlerin **[351]** merkeziydi. Sınıf-ı rûhânînin hâiz olduğu nüfûz, Bâbil'in inkırâzıyla berâber bile inkırâza uğramamıştır. Bâbilîlerin telâkkīyâtı, hem Mûsevîlikte hem Îsevîlikte kābil-i ta'kībdir. Yahudilerin bir müddet-i medîde Keldânîlerin râhiblerin arasında kalmaları, Bâbil hükümdârlarının sarâylarında bazı İbrânîlerin elde ettikleri nüfûz, her iki milletin gayr-i kābil-i ictinâb olan ihtilâtı, bilâhare Yahudiliğe yeni bir mâhiyet bahşetmiştir. İbrânîler, Bâbil'e nîm barbar bir hâlde götürülmüşlerdi. Uzun menfâlarından îmân ve i'tikādda ilerlemiş, vâsi' âmâl-i siyâsiyye perverde etmeye başlamış medenî bir millet olarak avdet ettiler.

Bâbil'in fethiyle dînî inkişâf târîhinde yeni bir devir açılır. Şimdiye kadar Asya devletinde isnâniyet dîni hâkimdi.

Sîrûs'un Yahudilere karşı müsâmaha-perverâne hareketi onun Yahudiler tarafından bir "mesîh", bir "rehâkâr" olarak tebcîl olunmasına müeddî oldu. Benî İsrâîlin esâreti, İran tahakkümünün merkezine yakın bir yerde mecbûrî ikāmetleri ve Sîrûs'un devrinde İranîlerle ihtilâtları netîcesinde Dara Histasb'ın devrinde Zerdüştîler arasında vukū' bulan teceddüd-i dînîye sebebiyet vermiş olması çok muhtemeldir. Mütekābil bir amel ve aks-i amel vukū' bulmuştu. Benî İsrâîl, Zerdüştîlere bir Zât-ı A'lâ telâkkīsini derin ve müstekar bir şekilde aşılamışlar, bi'l-mukābele onlardan bir silk-i rûhânî telâkkīsini, hayır ve şerrin hilkatinde ikilik fikrini almışlardı. O zamandan beri fenâlık yapanlara fenâ bir rûh bahşeden Allah değildir. Ehrimen gibi Şeytân İbrânilerin dînî ve ahlâkī târîhinde mühim bir mevki' ihrâzına başlamıştır.

İSLÂM ÂLEMİ

Vehhâbîlerin Hareketi:

Vehhâbîlerin hareketi bu hafta zarfında birtakım netâic verdi. Bunların birincisi devlet-i metbûasına hıyânet ve Harb-i Umûmî esnâsında İngiltere tarafına iltihâk ederek müslümanlara sell-i seyf etmek esâsı üzere bir saltanat kuran Hüseyin'in nihâyet terk-i saltanat mecbûriyetinde kalmasıdır. Hüseyin Vehhâbîler tarafından icrâ olunan hareketin kendi şahsını da istihdâf ettiğini, binâenaleyh ortadan çekildiği takdîrde mücâdele esbâbından birinin zâil olacağını ve bu sûretle sulh u salâha imkân bulunması ihtimâlinin kavî olduğunu görerek el-hâsıl bütün Hicâz'ın pâmâl-i istîlâ olmaması ve kurduğu bütün binânın yıkılmaması için terk-i taht u tâc etti. Hüseyin'in terk-i taht u tâc ederek hayât-ı siyâsiyyeden çekilmesi üzerine Velîahdı Emîr Ali umûmî telgrafların ifâdelerine bakılırsa meşrûtî bir hükümdâr olarak babasının yerine getirildi. Yine telgrafların verdiği ma'lûmâta göre Emîr Ali yalnız hükümdârlığa getirilmiştir. Mûmâ-ileyhin babasının i'lân ettiği hilâfet tevcîh olunmamış ve kendi tarafından da iddiâ edilmemiştir. Bu sûretle Hüseyin tarafından i'lân olunan hilâfetten de ferâgat edilmiş bulunuyor:

Vehhâbî harekâtının ilk netîcesi budur. Maamâfih Şerîf Hüseyin isti'fâsından mukaddem de denâetkârâne birtakım harekâtta bulunmuştur. Mûmâ-ileyh mevkiini kurtarmak için İngiltere'ye mükerreren mürâcaatta bulunmuş, kendisinin Harb-i Umûmî esnâsında bi'l-ihtiyâr İngiltere'ye rabt-ı mukadderât ettiğini beyân etmiş ve İngilizlerden Hicâz'a tayyâre i'zâmını taleb etmiştir. Bunun üzerine İngiltere Başvekîli Avâm Kamarası'nda beyânâtta bulunarak İngiltere'nin bu mücâdeleye müdâhale etmeyeceğini ifâde etmiştir. *Daily Telegraph*'ın verdiği ma'lûmâta göre Hüseyin'in Cidde'de bir iki tayyâresi bulunuyorsa da bu tayyâreler tarafından isti'mâl olunacak bir tek bomba mevcûd değildir. Bundan başka Medîne'de mevcûd bir silâh deposu da bir müddet mukaddem birtakım şübheler üzerine Şerîf Hüseyin tarafından imhâ edilmiş ve bu sûretle Hicâz'ın vesâit-ı müdâfaadan mücerred bir hâlette bırakılması esbâbı ihzâr olunmuştur. Bu esbâbı kimin ihzâr ettiği mechûldür. Fakat her hâlde bu esbâbı ihzâr edenler Hicâz'ın sühûletle istîlâsını te'mînde menfaatdâr olanlardır. Bunların kim olduğu bilâhare anlaşılacaktır. Yine İngiltere gazetelerinin verdiği ma'lûmâta göre Şerîf Hüseyin ile İngiltere'nin münâsebâtı iyi bir safhada değildir. Mûmâ-ileyhin İngiltere ile bil'l-ihtiyâr teşrîk-i

mukadderât etmesinden evvel akdedeceği muâhedeyi Harb-i Umûmî'nin hitâmından ve İngiliz makāsıdının tahakkukundan sonra akdine teşebbüs etmesi ikinci bir cinâyetti. İngiliz makāsıdının tahakkukundan sonra İngilizlerin Hüseyin'e ehemmiyet vermeyecekleri bedîhî idi. Fakat Hüseyin bunu da idrâk etmeyecek derecede gaflet ve hamâkat gösterdi. Binâenaleyh Harb-i Umûmî'nin hitâmından beri Hüseyin İngiltere ile bir muâhede akdine çalışıyorsa da muvaffak olamıyor. Bilhassa son iki sene zarfında İngiltere ile vukū' bulan müzâkerâtın verdiği iki netâic Şerîf Hüseyin'i sûret-i kat'iyyede hoşnûd etmeyecek yalnız İngilizlerin makāsıd-ı istîlâ-cûyânesini tatmîn edecek bir mâhiyette olduğundan mûmâ-ileyh tarafından kabûl edilememişti. Bilhassa tertîb olunan muâhedenin geçen sene ifşâsı Hicâz'ın da İngiliz himâyesine terk olunduğunu gösterdiğinden bütün İslâm âlemlerinde bir kıyâmet-i heyecân kopmuştu. Halbuki Şerîf Hüseyin bu muâhedeyi bir muvaffakıyet-i kübrâ olarak i'lân, hattâ onun nâmına tes'îdât yapılmasını emretmişti. Demek ki mûmâ-ileyh bu muâhedeyi kabûl edecekti. **[352]** Şu var ki Filistin Yahudileri mûmâileyhin bu memnûniyetinden, bu tes'îdâtından kuşkulanarak muâhedenin neşrini taleb ettiler ve neşrettirdiler. O vakit Şerîf Hüseyin'in çekilmesi lâzımdı. Fakat çekilmedi, bu muvaffakıyetsizliği telâfî için bizzat Mâverâ-yı Şerîa'ya kadar gitti. Orada İngilizlerin Filistin Fevkalâde Komiseri Herbert Samuel ile mülâkāt etti. Müzâkerât icrâ edildi. İngiliz efkâr-ı umûmiyyesine hitâb eden, İngilizlerden nasafet ve adâlet dilendiğini söyledi. Mensûb olduğu milletin ve bütün âlem-i İslâmın kendisini vatanını satmakla, eslâfa hıyânetle ithâm eylediğini, İngilizler tarafından muâvenet görmezse âkıbetinin pek fecî' olduğunu ifâde eden bir beyânnâme neşretti. Fakat bunların hepsi fayda vermedi. Bir tesâdüf Şerîf Hüseyin'e hizmet etti, mûmâ-ileyh makām-ı hilâfeti ilgā karârının o sırada i'tâsından bi'l-istifâde mutantan birtakım ihtifâlât içinde i'lân-ı hilâfet ederek Araplığın yeni bir devr-i târîhîye girdiğini, mağsûb bir hakk-ı târîhîsini i'lân ettiğini söyledi ve nâmına yeni bir lakab ilâve ederek Mekke'ye döndü. Şerîf Hüseyin bu sûretle Hicâz ahâlisinin ve umûm Arapların teveccühünü ihrâz edeceğini tevehhüm ettiyse de bunda da muvaffak olmadı. Çünkü mûmâ-ileyhin Arabistan'da tahakküm ve diğer Arap ümerâsı üzerinde de icrâ-yı te'sîr için hilâfetten istifâde edeceğini anlayan Yemen, Asîr, Necid ve sâir Arap ümerâsı aleyhinde birleşmeye başladılar. Nihâyet bir gün Vehhâbîler mûmâileyhe karşı hareket ettiler. Bu sûretle Şerîf Hüseyin kat'î darbeyi yedi. Bundan dolayı mûmâ-ileyhin yerine getirilen oğlu babasının i'lân ettiği hilâfetten vazgeçti. Vehhâbîlerin Hicâz'da vukū' bulan bu hareketle iktifâ edip etmeyeceği hakkında sarîh ma'lûmât mefkūddur. Maamâfih bu hareketin sulh müzâkerâtı icrâsına müeddî olması kuvvetle muhtemeldir. Şimdilik vaz'iyet bu merkezdedir. Çok ümîd ederiz ki emâkin-i mukaddese-i İslâmiyye bir gûnâ taarruza dûçâr olmadan sulh akdedilir ve Vehhâbîlerin bu hareketi arâzî-i mukaddeseden bâgī Hüseyin'in def'iyle nihâyet bulur.

Mısır ve Sûdân Mes'elesi:

Mısır ve Sûdân mesâiline dâir İngiltere ile Mısır arasında cereyân edecek müzâkerâtın esâsını ihzâr için Londra'ya giden Mısır Reîs-i Vükelâsı Sa'd Zağlûl Paşa'nın Mc Donald ile vukū' bulan mülâkātlarının bir semere vermediği anlaşılıyor. İngiliz gazetelerinin verdiği ma'lûmâta göre Zağlûl Paşa İngiliz işgālinin Mısır'dan ref'ini taleb etmiş ise de İngilizler Süveyş Kanalı'nı ve Mısır'ın sevkulceyşî noktalarını elde bulundurmak husûsunda ısrâr etmişler ve bi'n-netîce müzâkerâta bir esâs ihzârı teşebbüsü akāmete dûçâr olmuştur. İngilizlerin bu hatt-ı hareketi hakīkaten şâyân-ı dikkattir. Çünkü İngilizler bir taraftan Mısır'ın istikâlini tanıdıklarını iddiâ ediyor, diğer taraftan Mısır'ı işgāl-i askerî altında bulundurmak istiyorlar. Ecnebî bir devletin işgāl-i askerîsi altında yaşayan bir memlekete müstakil demek istiklâli tanımamaktır. Dünyâ olalı böyle bir istiklâl görülmemiştir. Bir memleketin işgāl-i askerî altında bulunması esâretin en fecîine ma'rûz bulunduğuna delâlet eder. Böyle bir memleket hiçbir vechile müstakil olduğunu iddiâ edemez. İster istemez memleketini işgāl eden ecnebî devletin arzûsuna, menfaatine, işâretine göre hareket etmek mecbûriyetindedir. Fakat bu pek bedîhî hakīkatlere rağmen İngilizler hem Mısır'ı müstakil tanıyacaklar hem de onu işgāl-i askerîleri altında yaşatacaklardır. Zağlûl Paşa bu vaz'iyet karşısında Mısır'a avdete karâr vermiştir. Müşârun-ileyhin Mısır'a avdetinden sonra ihtiyâr edeceği hatt-ı hareket mechûldür. Paşa yine Riyâset-i Vükelâ makāmında kalacak mı yoksa bu makāmı terk edecek mi? Bilmiyoruz. Fakat Zağlûl Paşa'nın İngilizlerle müzâkerâta girişmesinde bir fayda görmeyenler ve kendisini müzâkere icrâsından vazgeçirmek için çalışanlar haklı çıkmış bulunuyorlar. Hatırlarda kaldığına göre Zağlûl Paşa'nın Londra'ya gitmemesini te'mîn için bir Mısır genci tarafından kendine bir kurşun sıkmıştı fakat Zağlûl Paşa İngilizlerle yapılacak müzâkerâttan bir netîce çıkacağına emîn olduğu için cerîhası iltiyâm bulur bulmaz yine Avrupa'ya ve oradan Londra'ya gitti. Fil-hakīka İngilizlerle yapılan müzâkerâttan bir netîce çıkmadı değil. Fakat bu netîce tamâmıyla menfîdir. Binâenaleyh müşârun-ileyhin alacağı vaz'iyet İngilizlerle mücâdele vaz'iyetidir. Bu vaz'iyeti ihtiyâr için Riyâset-i Vükelâ makāmını fedâ ederek Riyâset-i milliyyesini de-

ruhde ettiği milleti istiklâli kâfil mücâhedâta sevk etmek lâzımdır. Bu vaz'iyetin inkişâfâtını bekliyoruz.

Hindistan Ahvâli:

Hindistan'ın en mühim hâdisesi müslümanlarla mecûsîler arasında vukū' bulan mukātelelerdir. Bu mukātelelerin başlıca iki sebebi Hinduların tezâhürât-ı dîniyye esnâsında çalgılar çalarak câmilerin önünden geçmeleridir. Müslümanların hissiyât-ı dîniyyesini rencîde eden bu vaz'iyet tarafeyn arasında mücâdeleler vukūuna sebebiyet vermektedir. Hinduların hissiyât-ı dîniyyesini rencîde eden nokta müslümanların onlarca mukaddes tanılan sığırları kesmeleridir. Sığır kesmek yüzünden de mukāteleler vukū' bulmaktadır.

Hind rüesâ-yı milliyyesi bu ahvâle mümânaat için ahîren bir kongre akdettiler. Kongre müslümanlarla gayr-i müslimler arasında mûcib-i nizâ' olan ahvâli tedkīk ettikten sonra tarafeynin yekdiğerine karşı mütekābil bir hürmet göstermesini te'mîn için müdâhaleye karâr verdiler. Rüesâ-yı İslâmiyye müslümanların, Hinduları ığzâb ve tahrîk edecek bir şekilde sığır kesmekten imtinâ' etmeleri için tavsiyelerde Hindu rüesâsı da Hindulaın câmilerin önünden çalgı çalarak geçmemeleri için dindaşlarına nesâyıhta bulunacaklar ve bu sûretle Hindularla müslümanların vahdetini te'mîne çalışılacaktır. Her hâlde tarafeynin anlaşmaya muvaffak olarak İngiliz tahakkümünün devâmına hâdim olan münâzaalardan kurtulmaları ve Hindistan'ın gāyesine hizmet etmeleri temennî olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

16 Ekim 1924 | 17 Rebîü'l-evvel 1343 | * Perşembe * | 16 Teşrînievvel 1340 | Cild: 24 - Aded: 621

ESRÂR-ı KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ.....مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ.)[1]

2

Bu âyet-i kerîmenin delâlet ettiği ma'nâlardan biri hakkın tavazzuhundan sonra bir başkasına iktidânın bir ma'zeret teşkîl etmeyeceğidir. Vechi ve delîli ma'lûm olmayan husûsâtın mâadâsında umûr-ı dîniyyede bir kimsenin kimseyi taklîd etme[me]si lâzım geldiği bu âyet-i kerîmeden istidlâl olunmaktadır.

(وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ اِذْ هَدٰيهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ)[2] âyet-i kerîmesinin ifâde ettiği ma'nâ Cenâb-ı Hakk'ın doğru yoldan sapan bir kavme hangi eğri yollardan tevakkī edeceklerini beyân buyurduğudur. İnsan hakkı gördükten, iyiyi kötüyü tefrîk ettikten sonra doğru yoldan saparsa dâl olur.

İctihâdın erkek, kadın her müslümana vâcib olduğunu söyleyenler (قُلْ اِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدٰى)[3] = "De ki: Allah'ın gösterdiği yol yok mu, işte doğru yol odur." âyet-i kerîmesine istinâd etmekte, Cenâb-ı Hakk'ın Resûl'ünü hidâyet ve dîn-i hak ile irsâl ettikten, Kitâb-ı kerîmini ve Sünnet-i mutahheresini ona vahiy buyurduktan sonra bir kimsenin re'y ve mezheb ashâbından birine mürâcaatla onun kavline i'timâd etmemesi icâb ettiğini söylemektedirler. Bu husûsta yazılan yazıların çokluğuna mebnî bunların hepsini burada îrâda imkân olmadığından bunların bir kısmını buraya naklediyoruz:

İbnü'l-Kayyım taklîdden ve aksâmından bahsediyorken diyor ki: "Harâm olan taklîd üç kısımdır. Birincisi âbâ' ü ecdâdı taklîd ile iktifâ ederek Cenâb-ı Hakk'ın gönderdiği âyât-ı beyyinâttan yüz çevirmek. İkincisi, sözleri şâyân-ı ahz olmayanları bilmeyerek taklîd etmek; üçüncüsü mukallidin sözünü nakz eden delâilin zuhûruna rağmen taklîdde devâm etmek. Bu sonuncu kısım ile birinci kısım arasındaki fark birincinin bilmeyerek delîlden bî-haber olarak taklîd etmesi, üçüncüsünün ilim ve hüccete rağmen taklîdde ısrâr etmesidir. Bunların taklîdi daha mezmûm, daha isyân-âmîzdir. Cenâb-ı Hak bu üç nevi' taklîdi zemmetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de buyuruluyor ki[4] (وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ). Yani "Onlara, Allah'ın gönderdiğine ittibâ' edîniz, denildiği zaman, hayır biz babalarımızdan gördüğümüze ittibâ' ederiz. Peki, babaları idrâk etmez ve hidâyete ermezlerse de yine onlara mı ittibâ' edecekler?" Yine Cenâb-ı Hak buyuruyor ki[5] (وَكَذٰلِكَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا اِنَّا وَجَدْنَا اٰبَاءَنَا عَلٰى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ . قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَاءَكُمْ) ve yine buyuruyor ki[6] (وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَا اَنْزَلَ اللهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا). Bu sûretle Cenâb-ı Hakk'ın tenzîline yüz çevirip âbâ vü ecdâdın taklîdiyle iktifâ edenler zemmedilmişlerdir. Selef ve eimme-i erbaa bu taklîdi tahrîm ve zem husûsunda ittifâk etmişlerdir. Fakat Cenâb-ı Hakk'ın gönderdiğine ittibâ'

[1] Bakara Sûresi 2/118-120.
[2] Tevbe Sûresi 9/115.
[3] Bakara Sûresi 2/120.
[4] Bakara Sûresi 2/170.
[5] Zuhruf Sûresi 43/23-24.
[6] Mâide Sûresi 5/104.

yolunda elinden geldiği kadar çalışıp da kendine hafî kalan husûsâtta **[354]** daha iyi bilen birini taklîd etmek mezmûm bir hareket teşkîl etmez. Cenâb-ı Hak [7](فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ), yani bilmiyorsanız ehl-i zikre, ehl-i Kur'ân'a sorunuz, buyuruyor. Bu âyet-i kerîme bilmeyenlerin bilenleri taklîd etmelerini emretmektedir."

Görülüyor ki günâh olan, vebâl olan taklîd Kur'ân-ı Kerîm'den, sünnet-i seniyyeden anlaşılabilecek husûsâtta taklîddir. Bu vâdîde taklîd, Kur'ân-ı Kerîm'den yüz çevirmek, taklîd olunan zevâtın akvâline i'timâd ile ahkâm-ı ilâhiyye ve sünnet-i seniyyeyi bir tarafa atmaktır. Hak Teâlâ Furkān-ı Hakîm'inde [8](اِتَّبِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَآءَ), yani "Size Rabbiniz tarafından gönderilene ittibâ' ediniz. Onun yerine birtakım evliyâya ittibâ' etmeyiniz." buyuruluyor. İbnü'l-Kayyım Sâib bin Yezîd bin Uhti'n-nemr'den rivâyet ediyor ki: "Hazret-i Ömer'in bu sözleri söylediğini işitmişimdir: Konuşmanız konuşmanın en fenâsı, sözünüz sözün en kötüsüdür. Çünkü o kadar çok söz söylediniz ki nihâyet, filân şöyle söyledi, filân böyle dedi deniliyor ve Kitâbullâh terk olunuyor. İçinizde kalkıp da söz söyleyecek varsa Kitâbullâh ile kalksın. Yoksa otursun." Ebû Ömer, Yûnus bin Abdi'l-A'lâ tarîkıyle diyor ki: "Süfyân bin Uyeyne bize dedi ki: Bir gün Rebîa başı bağlı olduğu hâlde yaslanmış ve ağlamıştı. Niçin ağladığını sordum. Dedi ki: Apâşikâr riyâdan, gizlenmiş şehevâttan, ulemânın önünde insanların mektep çocukları gibi durup emrettiklerini kabûl, nehyettiklerini kabûl etmelerinden ağlıyorum."

Taklîdin ma'nâsını anlamak mûcib-i iltibâs olmasına mebnî bu ciheti tavzîh edelim: İbnü'l-Kayyım, Mâlikî (Abdullâh bin Hâzmendâd el-Basrî)'den rivâyet ediyor ki: "Taklîdin ma'nâ-yı şer'îsi, huccetten mahrûm olan bir kavle rücû'dur. Bu ise şerîatta sûret-i kat'iyyede memnû'dur. Çünkü ancak hüccetle sâbit olana ittibâ' olunur." Müşârun-ileyh kitabının başka bir yerinde diyor ki: Kavlini delîl ile te'yîd edip ittibâını taleb edene ittibâ' edersiniz. İttibâ', dinde câizdir. Eimme-i erbaa kendilerinin taklîd olunmalarını nehyetmişler, bilâ-huccet kavillerinin ahzini zemmetmişlerdir. Bu husûsta eimme-i erbaadan birçok şeyler rivâyet olunmuştur. İmâm Ahmed bin Hanbel Ebû Dâvûd'a demiştir ki: "Beni de İmâm Mâlik'i de, Sevrî'yi de Evzâî'yi de taklîd etme. Onlar hangi menba'dan ahz etmişlerse sen de oradan ahz et."

Mukallidler nasıl günâha girmezler ki âyât-ı ilâhiyye ittibâ' ettikleri adamların akvâline uyarsa alırlar, onların akvâline uymazsa âyeti almazlar, ona türlü türlü te'vîller bulurlar, taklîd ettikleri adamların akvâline uydurunca-

[7] Nahl Sûresi 16/43.

[8] A'râf Sûresi 7/3.

ya kadar onu zâhir ma'nâsından ihrâc ederler. Bunların sünnet-i mutahhere husûsunda da ta'kīb ettikleri hatt-ı hareket böyledir. Taklîd ettikleri adamların akvâline uymayan bir hadîs-i sahîh buldular mı hadîs-i şerîfin derece-i sıhhati neye bâliğ olursa olsun ona ehemmiyet vermezler; mürsel ve zaîf ehâdîs içinde kendi sözlerine mutâbık olanı buldular mı, ona dört el ile sarılırlar, onunla istişhâd ve ihticâc etmekten hiç çekinmezler.

Maamâfih taklîde kāil olanlar da ara sıra kitaplarında taklîdin butlânından, tahrîminden bahsederler, taklîde istinâden dinden bahsedilmeyeceğini ikrâr ederler. İmâm, bir mezheb-i muayyen ile hükmetmek üzere bir hâkim ta'yîn ederse bu şartın ve bu ta'yînin sahîh olmayacağını söylerler, bazıları da ta'yîni sahîh, şartı bâtıl telâkkī ederler. Bununla berâber kendilerinin mukallid olduklarını bildikleri hâlde ittibâ' ettikleri zevâtın akvâlinden ayrılmazlar, bilakis bu akvâle uymayan âyât-ı Kur'âniyyeyi, ehâdîs-i sahîha-i nebeviyyeyi yahud ashâb-ı güzînin sözlerini, el-hâsıl bunların ittibâ' ettikleri zevâttan daha âlim olanların akvâlini terk ederler.

İbnü'l-Kayyım diyor ki: Ashâb-ı güzîn devrinde bir tek adamın bütün akvâlini kabûl ile onu taklîd eden, bunun bütün akvâlini hıfz edip başkasının akvâline ehemmiyet vermeyen bir adam bulunmadığını bildiğimiz gibi tâbiîn asrında, teba'-ı tâbiîn devrinde de böyle bir şey vukū' bulmadığını bi'z-zarûre biliyoruz. Bu bid'at ancak dördüncü asr-ı hicrîde hâdis olmuştur.

İbnü'l-Kayyım mukallidlerle münâkaşa ediyorken bunların Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından bildirilene muhâlif ahkâm-ı bâtıla vererek yeryüzünü hucec-i ilâhiyye ile kāim insanlardan boşalttıklarını, a'sâr-ı sâlifede yetişen ulemâdan sonra ulemâ kalmadığını söylemişler, bunların bir kısmı İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'den, Ebû Yûsuf'tan, Züfer bin el-Hüzeyl'den, Muhammed bin el-Hasen'den, el-Hasen bin Ziyâd el-Lü'lüî'den sonra bir kimse hakk-ı ihtiyârı hâiz olmadığını dermeyân etmişlerdir. Hanefîlerin birçoğu da bu fikirdedirler. Bekr bin el-Alâ el-Kuşeyrî el-Mâlikî de hicretin iki yüzüncü senesinden sonra bir kimsenin ihtiyâr edemeyeceğini söylemiş, bazıları da Evzâî ile Süfyân es-Sevrî, Vekî' bin el-Cerrâh ve Abdullâh ibnü'l-Mübârek'ten sonra bir kimsenin ihtiyâr etmeyeceğini beyân etmiştir. Bazıları da Şâfiî'den bir kimsenin ihtiyâr etmeyeceğini dermeyân etmişler, fakat etbâı olan mukallidîn, ona müntesib olanlardan kimin kavliyle ahz olunacağı, kimin kavliyle iftâ olunabileceği husûsunda ihtilâf ederek bunlar da üç kısma ayrılmışlar, bâb-ı ictihâdın ne zaman kapandığı husûsunda da ihtilâf ederek birçok akvâl dermeyân eylemişlerdir. Bunlara göre **[355]** yeryüzünde hak uğruna huccetle kāim olan bir kimse kalmamış, ilim ile söz

söyleyecek bir adam kalmamış, binâenaleyh bir kimsenin Kitâbullâh'a ve sünnet-i Resûlullâh'a bakarak ahz-i ahkâma ve bu ahkâm ile kazâ ve iftâya salâhiyeti kalmamış, binâenaleyh bunu ancak taklîd ve ittibâ' ettiği zâtın akvâline mürâcaat ederek arada muvâfakat hâsıl olursa iftâ edebileceğini, yoksa reddedeceğini söylemişlerdir. Bu da'vâlar fâsid, bâtıl ve mütenâkızdır. Cenâb-ı Hak nûrunun ikmâlini vaad buyurmuş, Peygamberimiz hak yolunda huccetle kāim olanlardan yeryüzünün hâlî olmayacağını, ümmetten bir tâifenin mahz-ı hak üzere kalacağını, her yüz senenin başında Hak Teâlâ'nın bu ümmete bir müceddid göndereceğini beyân etmiştir.

Âşikârdır ki nusûsa muhâlif bir sûrette iftâ ve kazâ câiz değildir. Nass bulunduğu hâlde ictihâd ve taklîde yol yoktur. Kitap veya sünnetten nass kāim olunca onu bırakıp başka bir şeye i'timâda yahud nassın fehminde ictihâda, nassın te'vîline, onun terkiyle bir re'y ve mezhebi kabûle imkân bulunamaz. Bunun Kur'ân-ı Kerîm'den delîli Cenâb-ı Hakk'ın bu kavl-i kerîmidir: وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهٗ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا مُبِينًا[9]) Yine Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: اِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ اِذَا دُعُوٓا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ اَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ[10]) Yine Cenâb-ı Hak byuruyor ki: وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِى مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهٖ[11]) Yine Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُٓوا اٰيَاتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ[12]) , (اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ[13]).

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

YEGÂNE YOL...

Hey'et-i ictimâiyyenin bir taraftan beynelmilel nikāt-ı müşterekesi bulunan umûmî ve beşerî mefkûreleri, diğer taraftan mahallî ve muhîtî evsâf-ı sâbite ve mümeyyizeleri mevcûddur. Milletlerin medenî esâslardaki müşâreketlerine rağmen harsî, târîhî, rûhî, dînî birçok esbâb dolayısıyla görüş ve düşünüş tarzları çok mütebeddildir. Bu tebeddül ve tahavvülün başlıca esbâbını hey'et-i ictimâiyyelerin istinâd ettikleri mebde'lerin tehâlüfünde aramalıdır.

Cem'iyetler; dînî, ictimâî, harsî menşe'leri i'tibâriyle tasnîf olunursa görülecektir ki dünyâda ne kadar fikir, kanâat var ise hey'et-i ictimâiyyelerin vecheleri arasında da o kadar muhtelif mefkûreler vardır.

Yegâne cihet-i müşterekeyi teşkîl eden beşerî esâslar Hâlik-ı kâinâtı tanımak ihtiyâcı, sûret-i umûmiyyede insanların bir ebeveynden çoğalarak aynı küre dâhilinde mevâhib-i kudretten mütesâviyen istifâde etmeleri, ilmî zaferlerin hayât-ı ictimâiyye ve ferdiyye üzerinde menâfi'-i azîme tevlîd eylemesi, ticâret, sanâyi' sâhasında dâimî bir temâsın gayr-i mütekâmil milletler hayatında büyük inkişâflar husûle getirmesi, fazîletin ukūl-i selîme muvâcehesinde her vakit fazîlet, rezîletin de rezâlet olması gibi husûsâtta mühim te'sîrâtı hâiz bulunuyor. Buna mukābil milletlerin harsî menşe'lerine tâbi' olarak tekâmül ve gayr-i tabîî vecheler dâhilinde tereddî eden mefkûreleri çok vâsi' ve şümûllü netâyici ihtivâ ediyor.

Asr-ı hâzırda beşeriyet-i mütemeddine şark ve garb milletleri olmak üzere ikiye tefrîk edilebilir. Garb milletleri umûmiyetle Hıristiyanlık esâsâtına merbût oldukları gibi şark milletleri de Müslümanlık rûhuyla perveriş-yâbdırlar. Afrika'yı baştan başa kaplayan nûr-ı İslâmiyyet o büyük kıt'ayı da şark âilesine iltihâk ettirmiştir. Bundan başka İslâmiyet sâhasında kalan şarkta Budistler, put-perestler ve sâir akāid-i bâtıla kitleleri bulunduğu gibi garb âilesine dâhil bulunan Amerika ve Avustralya'da da fazla mikdarda put-perestler mevcûddur. Garbda hiçbir din ile mütedeyyin olmayan mülhidleri de bu yekûna ilâve etmelidir. Bunlardan anlaşılıyor ki; hayât-ı ictimâiyyede en mühim âmil olan esâs ve mebde', diyânettir. Hakîkat-i hâlde iki medeniyet, iki kanâat, iki esâs-ı ictimâî âlem-i insaniyyete hâkim bulunuyor. Vâkıâ şark ve garb da esâsı diyânet-i İslâmiyye ve Hıristiyanlık olmak üzere muhtelif dînî ve ictimâî tarîkatlar, meslekler zuhûra gelmiş ise de asr-ı hâzırın câmiası bu iki kuvvettir.

Dîn-i kemâl, dîn-i beşer ve fıtrî olan Müslümanlığın hârika-nümâ intişârı sâyesinde ihtimâl ki zamân-ı müstakbelde böyle bir mukāyeseye lüzûm kalmaz. Ancak bugün için biri tevhîde, diğeri bi't-tahrîf teslîs ve teşrîke istinâd eden bu iki mefkûreyi ulûm-ı hakīkıyye ve kavânîn-i ictimâiyye nokta-i nazarından tahlîl etmelidir ki hakîkat yolu tenevvür etsin…

Geçen makālemizde garbda doğan ve ölmeye nâmzed bulunan müsâmahakârlığın esbâb-ı zuhûrunu tahlîl ederken edyânın cümlesinin esâsını tevhîd teşkîl eylediği hâlde şerâyiin, mürûr-ı zamânla daha mütekâmil, ihtiyâcâta daha muvâfık şerâyi'le neshолunduğunu, dîn-i İslâm gayr-i muharref kaldığı hâlde dîn-i Îsâ'nın, hakāyık-ı İncîliyyenin tahrîf edildiğini söylemiştik.

Kānûn-ı ezelî-i tekâmülün netîce-i tabîiyyesi ve beşeriyetin yegâne medâr-ı saâdet **[356]** ve selâmeti olan İslâmiyet, nûruyla şereflendirdiği hey'et-i ictimâiyyelerin rûhunda husûle getirdiği mühim inkılâbât ile şarkın ev-

[9] Ahzâb Sûresi 33/36.
[10] Nûr Sûresi 24/48.
[11] En'âm Sûresi 6/153.
[12] En'âm Sûresi 6/57.
[13] Sâd Sûresi 38/29.

sâf-ı mümeyyizesini, harsini, medeniyetini vücûda getirmiştir. Hıristiyanlık da garb harsini te'sîs etmiştir.

Diyânete istinâd eden harslerde hukūk-ı tabîiyye gibi vecheleri müttehid esâslar mevcûddur. İ'tikād, nâmûs ve iffet, maâlî-i ahlâkıyye, hürriyet, müsâvât, adâlet mefkûreleri insâniyetin vakt-i mukaddere kadar bekāsını müemmin irâde-i Sübhâniyye cümlesinden bulunduklarından hakāik-ı eşyâya, kavânîn-i tabîata tamâmıyla muvâfık olan bu mefhûmların vech-i muhâlefeti ister şarkta, ister garbda tecellî ve tezâhür etsin, mutlakā beşeriyet için bâdî-i felâket, bâis-i tereddî ve dalâlet olagelmiştir ve gelmektedir de. Yine tedkīk edilirse görülecektir ki kavânîn-i tabîiyye ve ictimâiyyeye muhâlif olarak husûle gelen tereddiyât-ı rûhiyye ve maddiyyenin menşeini dinsizlik teşkîl ediyor.

Beşeriyet, tekâmülünü … medeniyet, inkişâfâtını edyâna medyûndur. Bu rûh hâricindeki dalâletler mutlak bir sûrette sukūtun âmilidir.

İşte ulûm-ı ictimâiyye kütüb-i semâviyyede mezkûr olan bu hakāyıkı sûret-i umûmiyyede hey'et-i ictimâiyyeler üzerindeki te'sîrâtı i'tibâriyle tesbît ve hakāyık-ı riyâzıyye kat'iyyetiyle te'yîd etmiştir. Hars ta'bîrinden maksûd olan ma'nâ, an'anât, edebiyât, ictimâiyât, tarz-ı mi'mârî, târîhin gerek ayrı ayrı gerekse umûmiyet i'tibâriyle bir küll olarak diğer harslerden müstakil bir vasf-ı mümeyyize, bir şekl-i muayyene mâlik olması yani muhtelif medeniyetlerin cihet-i fârikasını teşkîl eylemesidir.

Her milletin sâlik olduğu dîne, tabâyi' ve mizâca, âdâta, târîhe, hattâ iklîm ve mevki'-i coğrâfîye göre bâriz bir husûsiyet arz eden muayyen bir harsi mevcûddur. Bu mahallî ve millî harslerin üzerinde de müessir olan hars-i dînîdir ki İslâm harsi İslâm medeniyetinin, Hıristiyan harsi de garb medeniyetinin rûhunu temsîl eder.

İslâm medeniyeti adâlet, ahlâk, hürriyet üzerine müsteniddir. En yüksek insanî mefhûmları, inkişâf ve kemâl-i beşerîyi müemmin desâtîr ve esâsâtın hey'et-i mecmûasını muhtevîdir. Asırlarca zulm ü zalâm içinde kalan cihânı nûruyla tenvîr eden, kurûn-ı vüstânın derin cehl ve taassubu içinde ezilen insâniyete irfân ve ümîd bahşeden İslâmiyet, ahkâmını neshettiği şerîat-ı İseviyye yerine kemâlâtla dolu bir hars ibdâ' etmiştir. Ulûm-ı ictimâiyye, ilmü'r-rûh-ı ictimâî mebhasinde hey'et-i ictimâiyyelerin esbâb-ı kemâl ve sukūtunu tedkīk ederken kuvve-i ma'neviyye ve i'tikādın bir milletin temel taşını teşkîl eylediğini kaydediyor. Bundan sonra metîn bir terbiye-i ahlâkıyyenin, sunûf-ı ictimâiyye arasında teâruf ve teâvünün, evsâf ve mümeyyizât-ı milliyyenin sâdıkāne muhâfazası lüzûmunun en harâretli müdâfii bulunuyor. İşte bir milletin buhrânlı zamanlarda târîhini, hayatını kurtaracak, âsâyiş vaktinde hakīkī terakkī ve inkişâfını te'mîn edecek bu esâsât olduğu kadar aksi olan i'tikādsızlık ve müsâmahakârlık, ahlâkī lâkaydî, sû'-ı terbiyye, adem-i tesânüd ve hod-bînî hey'et-i ictimâiyyeleri evvelâ tereddiyât ile zaîflatan, sonra tam bir dalâlet ve rezîlet ile izmihlâle sevk eden âmillerdir.

Ma'neviyâtı, ahlâkıyâtı yüksek cem'iyetlerde rezîletler fazîletlere inkılâb eylediği hâlde müstereddî hey'et-i ictimâiyyelerde fazîletler rezîletlere inkılâb eder.

İşte ulûm-ı ictimâiyyenin kavânîn-i tabîiyye şeklinde tesbît eylediği bu ictimâî kānûnlar İslâm hey'et-i ictimâiyyesine tatbîk edilirse görülecektir ki dîn-i hakīkat olan Müslümanlık kemâl-i beşerînin yegâne mürebbîsidir.

Garb hey'et-i ictimâiyyesinin ma'lûl olduğu tereddiyât-ı ictimâiyye doğrudan doğruya tesâmuh-ı dînînin mevlûdüdür. Fuhuş, kumar, israfât, sû'-i ahlâk Avrupa'nın rûhunu, medeniyetini zâhiren metânetine rağmen –kökünü kurt yiyerek çürütmüş bir ağaç gibi– esâsından sarsmıştır. Garb mütefekkirlerinin daha ileriye giderek yakın bir müstakbelde bu şerâit içinde târîhe karışacağını söyledikleri Avrupa medeniyetinin fevzâlarla âlûde olan iç yüzünü ulûm-ı ictimâiyyenin esbâb-ı tereddî olarak gösterdiği evsâf ve alâim teşkîl ediyor.

Esâsâtından uzaklaşan Hıristiyanlık desâtîri garbda bir ıstıfâ-yı rûhî vücûda getirmekten uzak bulunmasına rağmen bütün memleketlerde ma'neviyâtın takviyesi zarûretinden bahsedilmeye, hattâ bu yolda kuvvetli adımlar atılmaya başlamıştır.

Menba'-ı ilhâmı her türlü maddî ve ma'nevî ihtiyâcâtımızın tatmîn ve takdîrine kâfî olan hey'et-i ictimâiyyemizin garbdan sirâyet ve taklîd tarîkıyle hulûl eden müsâmahakârlık cereyânı karşısında sâfiyet ve metânet-i asliyyesini gāib etmek mevkiine düşmesi ibretle tedkīk edilmelidir.

Bir milleti mahv u inkırâza dûçâr etmek için en muvâfık iksîr-i felâket olan ahlâksızlık, fuhuş, müskirât ve kumarın bünye-i ictimâîmizde husûle getirdiği tahrîbâtı düşünmeye bile cesâret ister.

Garb medeniyetini hakīkī ma'nâda bir medeniyet olmaktan çıkaran ve yarın için –kendi mütefekkirlerinin i'tirâfı vechile– felâkete, inhidâma hâzırlayan esbâb-ı tereddî ve izmihlâl ile rûhumuza, esâsâtımıza, harsimize o kadar yabancı oldukları hâlde hey'et-i ictimâiyyemizde câ-yı kabûl bulması, müştâkkı olduğumuz terakkī ve tekemmülât nâmına en büyük bir zarardır.

Bir vakitler İslâmiyet nûrundan ahz ü iktibâs olunarak tekemmül eden ulûm-ı **[357]** müsbete de bizim garba muhtâc olduğumuz kadar, garb da mutlak bir saâdet ve huzûru, refâh-ı beşeri istihdâf eden ahlâkıyât, ma'neviyât ve ictimâiyâtımızda bize muhtâc bulunduğu hâlde elimizdeki hazâinin taklîdciliğe fedâ edilmesi zarardan daha

büyük bir netîce tevlîd eder ki o da maâzallah hey'et-i ictimâiyyemizin inhidâmı tehlikesidir. Bu büyük tehlike evsâf ve mümeyyizât-ı milliyyemizin vech-i mahsûsunu zâyi' ederek yavaş yavaş diğer hey'et-i ictimâiyyelerin menfî harslerine istihâlesiyle başlıyor.

Hey'et-i ictimâiyyeleri hâricî te'sîrlerden muhâfaza eden yegâne silâh-ı müdâfaa ma'neviyâttan ibâret olduğu hâlde bu silâhın gevşemesi ictimâî cebhelerimizi mülevvesât-ı garbiyyeye karşı açık bırakmaktadır.

Bu müdâfaasızlıkta gayr-i şuûrî garb taklîdciliğinin dahl-i küllîsi olduğu inkâr olunamaz. İddiâ olunduğu gibi garba teveccühle ara yerdeki maddî mesâfenin derhâl kısalacağını, garba benzer görünmekle asırlardan beri ara yerde devâm eden husûmetin zâil oluvereceğini zannetmek büyük bir sâf-derûnluktan başka bir şey değildir.

Taklîdcilik ferdî hayatta bile mütemessiklerine şeref vermesi imkânı olmayan bir za'fiyettir ki yalnız rûhî ve ahlâkī gevşekliği ifâde eder.

Seciyeli, irfânlı bir rûh elbette istikāmet-i hayâtiyyesini ta'yînde kimsenin hatt-ı hareketine arz-ı iftikār etmez. Cem'iyete faydalı uzuvlar ancak müteharrik-bizâtihî olmak kābiliyetini göstermekle vazîfelerini îfâ etmiş olurlar.

Hayât-ı şahsiyyede bile ashâbı hakkında mûcib-i şeref olmayan, belki esâret ve za'fiyet-i ahlâkıyye ve rûhiyyenin yegâne mi'yârını teşkîl eden taklîdcilik, hayât-ı ictimâiyye mevzû'-ı bahs olunca daha şümûllü ma'nâlar ifâde eder.

Avrupa'da şüyûundan yarım asır sonra ve modası geçtikten sonra hey'et-i ictimâiyyemize sokulabilen bid'atlerin bilâ-teemmül kabûl ve taklîdi, pek yüksek bir medeniyeti temsîl eden hey'et-i ictimâiyyemiz için şâyân-ı kabûl bir şey değildir. Bir şeyin fayda ve zararı tezâhürâtına ve tecrübe olunduktan sonra vereceği fayda ve zarara göre ölçülebileceğine nazaran yarım asrı mütecâviz bir zamandan beri garblılaşmak nâmına yapılan şeylerden hey'et-i ictimâiyyemizin ne gibi faydalar gördüğünü anlamalıyız ki taklîd ile tekâmül ve terakkînin te'mîni imkânı hakkında fikirlerde bir intıbâ' husûle gelebilsin! Halbuki ortada en ufak bir fayda yoktur.

Garb ictimâiyâtının, ictimâiyât-ı makbûlesinin değil, levsiyâtının garîb bir zihniyetle levâzımât-ı medeniyyeden addolunan kumar, müskirât, fuhuş, dans, bar, serbestî, müsâmahakârlık şekilleriyle bünye-i ictimâîmize hulûlü ancak tesânüd-i ictimâîmizi, fezâil-i ahlâkıyyemizi, âile saâdetini tahrîb etmekten başka bir netîce husûle getirememiştir.

Efkârında pek mutaassıb ve aslâ münâkaşa kabûl etmeyen taklîdciler fikirlerinin muârızı mefkûreler için en nâ-be-mevsim ithâmât ve tecâvüzâtı serd etmek sûretiyle garbın taklîde sezâ hürriyetlerinden biri olan hürriyet-i kelâmiyye ve vicdâniyyeye taarruz etmiş oluyorlar: "Kurûn-ı vüstâî esâsât mürevvicleri, eski kafalılar, irticâ'cılar" gibi câ-be-câ elfâz-ı nâ-becâ serdiyle fikirleri daha kuvvetli fikirlerle mağlûb etmek tarîk-ı tabîîsinden inhirâf ediyorlar. Maksadımız bu cihetleri teşrîh etmek olmadığı için hey'et-i ictimâiyyemizin yegâne zaîf noktasını teşkîl eden ictimâî garb taklîdciliğinin öteden beri tekrâr edilen ve artık göz ile görülür, el ile tutulur bir hâle gelen zararlarını tehvîn etmek zarûreti üzerinde tevakkuf etmek lâzım gelir.

Muhîtimizin en harîm köşelerini bile işgāle başlayan tereddiyât-ı ahlâkıyye ve rezîlet-i ictimâiyyenin korkunç tezâhürâtı karşısında levsiyât-ı ahlâkıyyenin sirâyetini men' için müdâfaa çâreleri aranılmalıdır. Bu çârelerin en mühimmini ma'neviyâtın, fezâil-i ahlâkıyyenin takviyesi teşkîl eder. Esâs-ı rûhî ve ahlâkīsi sarsılan cem'iyetlerin pâyidâr olması imkânını kaydetmeyen târîh, mahvolmak üzere bulunan ne kadar câmia-i ictimâiyyelerin kuvve-i ma'neviyye ve salâbet-i ahlâkıyye ile yeniden canlandığını da bildiriyor. Marazımıza devâ teşkîl edecek vesâit ancak bünyemize muvâfık gelen, rûhumuzu okşayan devâlardır. Bu da mümeyyizât ve esâsât-ı milliyye ve ictimâiyyemizin muhâfazası, ictimâî temellerimizin rasânetini te'mîn edecek esâsât ile şâfî bir te'sîr vücûda getirebilir. terakkīyât için de, terakkīyât-ı asriyyeye nâil olmak için de şart-ı aslî, hey'et-i ictimâiyyemizin mensûb olduğu rûh-ı ictimâî ve ahlâkīyi sâfiyet-i asliyyesiyle kabûl etmektir. Bu da her türlü ihtiyâcât-ı maddiyye ve ictimâiyyemizi tatmîne kâfî ve vâfî olan İslâmiyet rûhunu her şeyin fevkinde tutmakla mümkün olabilir. Tekâmül için yegâne yol, İslâmiyet yoludur.

Hasan Hikmet

İLM-i HEY'ET NAZARINDA KÂİNÂT

Asrî İlm-i Hey'et Bir Sâni'-i Hakîm'i ve Bu Sâni'-i Hakîm'in Vahdâniyetini İkrâr Ediyor

Geçenlerde Londra'nın Oxford'unda akd-i ictimâ' eden dînî kongreden bahis ve bu kongrede mütehassıs ulemâ ve mütefenninler tarafından îrâd olunan mebâhis-i ilmiyyeye işâret etmiştim. Bu kongrede "Asrî İlm-i Hey'et Nazarında Kâinât" hakkında felsefe üstâdı ve İngiltere'nin İlm-i Hey'et Cem'iyet-i Kraliyyesi a'zâsından Hector Mc Pherson'un îrâd ettiği hitâbe-i ilmiyyeyi hülâsaten nakl **[358]** ediyorum. Bu makālede görüleceği vechile mûmâ-ileyh üstâd "asrî ilm-i hey'et"in bir Sâni'-i Hakîm'i ve bu Sâni'-i Hakîm'in vahdâniyetini ikrâr ve nasıl ikrâr ettiğini îzâh etmektedir. Asrî oldukla-

rını iddiâ ederek asrîliği neşr-i ilhâda vesîle ittihâz edenlere üstâd-ı mûmâ-ileyhin bu sözü pek kuvvetli ve kat'î bir cevâbdır:

"İnsanları ilhâda saptıran; sathî irfândır. Hakīkī irfân insanları dîne sevk eder." Asrî olduklarını söyleyenlerin da'vâlarında muhik olmaları için bu seviye-i irfâna yükselmeleri icâb eder. Aksi takdîrde bunları asrî telâkkī edemeyiz. Hakīkī asrîlik hâdim-i dîn değil, hâdim-i dîndir. Makālede Hıristiyanlığa havâle olunan ta'rîzâtın Müslümanlığa zerre kadar şümûlü olmadığı âşikârdır.

⁂

Asrî ilm-i hey'et üç asırdan daha eski değildir. Gerçi 380 seneden fazla bir zamandan mukaddem Kopernik *Revolutionibus* nâmındaki eseriyle bu müessesenin temel taşını attı ve bu eserle zâhiren gayr-i müteharrik olan arzın zâhiren müteharrik olan güneşin etrâfında hareket ettiği anlaşıldı. Fakat takrîben bir asır kadar bu nazariyeyi, Katolikler de, Protestanlar da, zamanın mütefenninleri de bir deli saçması addederek onunla istihzâ ettiler. Ancak Galile ile Kepler müstakil hatlar üzerinde çalışarak Kopernik nazariyesini, kendi mesâî-i ilmiyyelerinin bir netîcesi olarak kabûl ettikleri zaman güneşi merkez tanıyan nazariye ciddiyetle telâkkī olunmuştur. Fil-hakīka Newton'un netîce-i mesâîsi olarak bu nazariyenin kabûl-i âmmeye mazhar olduğu söylenebilir.

Şurasını hatırlamak icâb eder ki bugüne kadar Hıristiyanlığın desâtîri olan Protestanlık ve Katolikliğin akāidi arzı, manzûme-i kevkebiyyenin merkezi olarak kabûl etmişti. Arz; yegâne âlem, hilkatin müntehâ ve hedefi telâkkī olunuyor, bütün ecrâm-ı semâviyyenin onun etrâfında döndüğü, sırf arzın sâkinlerine gündüzleri ifâza-i nûr için güneşin, geceleri îsâr-ı ziyâ için kamerin yaratıldığı zannediliyordu. Hıristiyanlığın dînî müceddidleri engizisyon mahkemelerinin a'zâsı kadar bu akīdeye dört el ile sarılmışlardı. Luther, Kopernik'i Kitâb-ı Mukaddes'i nakza uğraşan bir ahmak, yalancı bir münecciim olarak yâd eylemiş; Melanchthon bu gibi nazariyâtı ileri sürenlerin terbiyesizliğinden dolayı izhâr-ı telehhüf etmiştir. Kalven ise Kopernik'in sözünü Kitâb-ı Mukaddes'in beyânına kimin tercîhe cesâret edeceğini sormuştu.*

Terakkī-i beşere engel olmak isteyen bütün bu mesâî heder oldu. Geçen üç asır zarfında ilm-i hey'et gerek zaman ve gerek mekân i'tibâriyle kâinât hakkındaki ma'lûmâtımızı mütemâdiyen tevsî' etti. Bugün ise hey'et-şinâsların önünde duran kâinât eskilerin tasavvur ettiği kâinâta nisbetle o kadar muazzamdır ki on yedinci asır ulemâsının böyle bir füshat-âbâdı tasavvur etmelerine imkân yoktu. Hakīkaten bugün ilm-i hey'etin idrâk ettiği kâinât pek vâsi'dir. Ecdâdımızın kâffe-i eşyâya merkez tanıdıkları arz, bugünkü hey'et-şinâslar nazarında güneşin etrâfında hareket eden seyyârelerden yalnız biridir. Güneşin ve daha büyük kevâkibin azametini, müteaddid cihânları güneşten ayıran mesâfelerin vüs'atini idrâk ettiğimiz takdîrde arzımızın manzûme-i şemsiyye dâhilinde bile oynadığı rolün ehemmiyetsizliği tavazzuh eder. Arz, kâinâtın merkezi değil "arz ve kamer" manzûmesinin merkezidir. Ancak kamerle kıyâs edildiği zaman arz büyük ve mühim görünür. Arza tâbi' olan kamer, nisbeten bize yakın olan yegâne cism-i semâvîdir. Eb'âd-ı semâviyyeye nisbetle pek ehemmiyetsiz bir mesâfe olan 280 bin mil kadar bizden uzak olan kamer, Flammarion'un dediği gibi âdetâ küre-i arzdan ayrılan bir kıt'adır. Arzımızın hâkim olduğu küçük sâhanın kutru 500 bin mîlden daha azdır. Böyle binlerce mîlden bahsediyorken kābil-i tasavvur âlemin içinde bulunduğumuzu unutmamalıyız.

Fakat güneşin vüs'at ve bu'dunu takdîr ettiğimiz zaman yeni bir âleme girmiş oluruz. Mesâha i'tibâriyle bu muazzam küre arzımızdan 1.300.000 kere büyüktür. Herkesin bildiği gibi güneşin arzdan uzaklığı 93 milyon mîldir. Fakat bu mesâfe de manzûme-i şemsiyyenin en küçük mesâfelerinden biridir. Çünkü arz güneşe nisbeten yakındır. Neptün güneşten 2.700.000.000 mil mesâfededir. Güneşin hâkim olduğu sâhanın kutru 5 milyar mîldir.

Seyyâreler bugün iki kısma taksîm olunuyor: Büyük ve küçük seyyâreler. Acaba küre-i arz bunların hangi kısmına dâhildir? Arz büyük seyyârelerden değildir. Çünkü Müşteri, Zuhal, Uranus, Neptün onlardan çok büyüktür. Müşteri arzımızdan 1.300 kere büyüktür. Binâenaleyh arz küçük seyyârelerin en büyüğüdür. Çünkü Zühre'den biraz, Merih'ten daha ziyâde, Utarid'den daha fazla büyüktür. O hâlde arzı, güneşin etrâfında hareket eden küçük bir yıldız olarak ta'rîf edebiliriz.

Manzûme-i şemsiyye vâsi' ise de kâinâta nisbetle o kadar büyük değildir. On sekizinci asrın hey'et-şinâsları seyyârelerin harekâtıyla Newton Kānûnu'nun tahkīkıyla meşgūl olmakla berâber bunu mübhem bir sûrette idrâk etmişlerdi. Bugünkü "ilm-i tekvîn"in alemdârı Herschel'dir.

Mûmâ-ileyh güneşin arzı ve bütün seyyârât ve tevâbiini birlikte götürerek mekân içinde hareketini keşfetmekle kendi devrinde sür'atle hareket ettikleri zannolunan sevâbit ile güneş arasındaki karâbeti tavzîh etmiştir.

---

* Hıristiyanlığın ilme karşı aldığı bu vaz'iyeti Müslümanlık veya müslümanlar hiçbir vakit almamıştır. Müslümanlığın bu gibi keşfiyât-ı ilmiyyeden pervâsı yoktur.

[359] Son altmış sene zarfında güneşin bir ehemmiyet-i mahsûsayı hâiz olmadığı anlaşılmıştır. Güneş a'zamî bir milyar, asgarî 75 milyon oldukları takdîr olunan yıldızlardan biridir. Onun ehemmiyeti, arzımızın onun tevâbiinden biri olmasından ileri geliyor. Yoksa fil-hakîka hâiz-i ehemmiyyet değildir.

Profesör Russell yıldızları iki gruba taksîm etmektedir: Büyükler ve küçükler. Büyüklerin kuturları on veya yüz milyon millerle ölçüldüğü hâlde küçüklerin kutru yüz binlerce mil ile ölçülmektedir. Takrîben dört sene mukaddem Kaliforniya'nın Mount Wilson Rasathânesi'nin hey'et-şinâsları Betelfo ismindeki parlak yıldızın kutrunu ölçmeye muvaffak olmuşlar ve bunun 273.000.000 mil olduğunu çıkarmışlardı. Daha sonra bunlar Antares nâmındaki yıldızı ölçmüşler ve bunun kutrunu 430.000.000 mil bulmuşlardı. Geçenlerde de Harvard Kolleji'nin Rasathâne Müdürü Doktor Shapley bir milyar mil kutrunu hâiz yıldızlar bulmuştu. Bu muhayyirü'l-ukūl hakîkatler, güneşin küçücük arzımıza nisbetle vâsi' addolunmasına rağmen onun da küçük yıldızlar sırasına düştüğünü gösterir. O hâlde arzımız küçük bir yıldız etrâfında dönen küçük bir yıldızdır.

Maddî kâinâtınn vüs'atini daha iyi takdîr etmek için yıldızların arasındaki mesâfâttan bahsedelim. Birbirine en yakın yıldızlar olan Alpha Centauri ile Prokıs arasındaki mesâfe 25 milyar mildir. Bu iki yıldız birbirinden o kadar uzaktır ki kamerden arza bir buçuk sâniyede, güneşten arza sekiz dakîkada muvâsalet eden ziyâ, bu seyâhati icrâ için dört seneye muhtâcdır. Halbuki Centauri yıldızları bizim en yakın komşularımızdandır. Daha uzak mesâfelerde parlak yıldızlar vardır. Bunların büyüklerinden fakat en yakınlarından biri Vega yıldızıdır ki 180 milyar mil mesâfededir. Ziyânın bir senede 6 milyar mil kat' etmesine göre bu yıldız bizden 30 ziyâ senesi mesâfesindedir. Halbuki Antares ile Betelfo 100 ziyâ senesi mesâfesindedir. Ursa Major ile Orion'un hiç olmazsa 600 ziyâ senesi mesâfesinde oldukları anlaşılıyor.

Fakat Profesör Shapley'nin tedkîkâtı eb'âd hakkındaki ma'lûmâtımızı biraz daha tezyîd etmiştir. Yirminci asrın mebâdîsinde hey'et-şinâslar bütün manzûme-i kevkebiyyenin 10.000 ziyâ senesi kutrunda olduğunu takdîr etmişlerdi. Profesör Shapley kehkeşânın kesîf yıldız bulutları içinde 15.000 ziyâ senesinden daha yakın olmayan büyük yıldızlar keşfetmiştir. Manzûme-i kevkebiyyenin merkez-i sıkleti güneşten 60.000 ziyâ senesi mesâfesindedir. Nitekim bütün kevâkibin semki 3.000 ve kutru 300.000 ziyâ senesi teşkîl ediyor. Yani bugünkü kâinât yirminci asrın mebâdîsinde idrâk olunan kâinâttan 100.000 kere büyüktür. Bunların hâricinde birtakım tevâbi' vardır. Doktor Shapley bunların en yakınının 22.000 ve en uzağının 220.000 ziyâ senesi mesâfesinde olduğunu ta'yîn etmiştir. Mûmâ-ileyh üstâdın daha uzak masâfelerinden bahsetmeyelim. Çünkü mûmâ-ileyh bir milyon ziyâ senesi imtidâdında mesâfeler keşfetmektedir.

Kâinâtın mütenâhî veya gayr-i mütenâhî yahud mahdûd veya gayr-i mahdûd olduğu mes'elesinin henüz cevâbı verilmemiştir. Bizim bu manzûme-i kevkebiyye dediğimiz şey, şübhesiz mahdûddur. Fakat bunun sayısız adalar içinde bir ada olup olmadığımızı bilmiyoruz.

Şimdi bu vüs'atin intıbââtından bahsedelim:

1- Bu vüs'atin en bâriz intıbâı bu manzûme-i kevâkib ve avâlimin bizzat kendini îzâh etmesidir. Takrîben bir sene mukaddem Amerika'nın büyük hey'et-şinâslarından biri demişti ki: "Bu kadar muazzam bir kâinât karşısında hâsıl ettiğim en muhkem kanâat, onun içinde veya fevkinde bir ulûhiyet bulunduğudur. Kâinâtın sırf maddî, kendini icâd eden birtakım kuvâ-yı tabîiyyenin bi't-tesâdüf temerküzünden husûle gelen bir netîce olduğu da'vâsını muhâkemem sûret-i kat'iyye reddediyor." Diğer bir feylesof, "Bütün gördüklerimizi bir Kudret-i Fâtıra'nın vücûda getirdiğine dâir fikr-i beşerin ilk telâkkīsi, ölçülemeyen bütün vüs'atiyle ve lâ-yetenâhî tenevvuuyla bütün kâinât-ı meşhûdeye şâmildir." diyor. Kâinât ölçülemediğinden onun illet-i esâsiyyesi de gayr-i kābil-i kıyâstır. Kâinât, gayr-i kābil-i kıyâs bir kudretin, Kudret-i Ezeliyye'nin bir tezâhürüdür. Bu Kudret-i Ezeliyye'nin huzûrunda lâ-edrî olan Spencer bile huşû' ile eğilmiştir. En eski ecdâdımızın yıldızlarla murassa' semâvât karşısında duydukları hayret ve perestiş bugüne kadar ber-devâmdır. Yalnız bu hayret ve perestiş, asrî ilm-i hey'etin emîn netîceleriyle derinleşmiş ve yükselmiştir.

2- Hey'et bize kâinâtın vüs'atinden daha başka şeyler de ifşâ ediyor ki bunlardan da bir şeyler öğrenebiliriz. Kevâkible müzeyyen semâvâttan Kudret-i Fâtıra hakkında daha fazla şeyler seziyoruz.

Asrî hey'et kâinâtın birliğini tezâhür ettirmiştir. Newton, Câzibe Kānûnu'nu vaz' ettiği zaman güneşle seyyârâtın bir manzûme, arz ile avâlim-i sâirenin bir âile teşkîl ettiğini ve hepsinin hareketlerini bir kānûna mutî' olarak îfâ eylediklerini göstermişti. 1802'de Herschel muzâaf yıldızları keşfettiği zaman manzûme-i kevkebiyyenin bir âile teşkîl ettiği, bütün manzûme-i kevkebiyyedeki madde **[360]** kütlelerinin aynı kānûna tâbi' olduğu tekrâr sâbit olmuştu. Bundan başka ilm-i hey'etin astrofizik tesmiye olunan şu'besi de bir taraftan arz ve şemsin diğer taraftan arz ile kevâkib-i sâirenin arasındaki karâbeti te'yîd etmiştir. Hevâ-yı şemsîde gāzât şeklinde arzın ma'rûf birçok anâsırı bulunduğu sâbittir. Ez-

cümle onlarda da sodyum, potasyum, kalsiyum, hadîd ve müvellidü'l-mâ' vardır. Güneş bizim en yakın akrabamızdır. Bir yıldız bir yıldızdan azamet ve ihtişâmıyla ayrılırsa da büyük, küçük bütün yıldızların hevâsında aynı anâsır-ı kimyeviyye mevcûddur. Bu anâsır muhtelif nisbetlerde, muhtelif iklîm ve tazyîk şerâiti altında bulunmakta ise de mevcûdiyetleri muhakkaktır. Binâenaleyh madde, kâinâtın en uzak aksâmında, arzda cârî olan aynı kavânîne tâbi'dir. Aynı kavânîn hükümrân olmakta ve aynı ameliyât devâm etmektedir. Yeni tabîi[yy]ât câzibeden bir kudret olarak değil mekânın bir hâssası olarak bahsetmektedir. Fakat câzibe ne olursa olsun kâinât-şümûldür. Kâinâtta birlik hükümrândır, kānûn birliği, madde birliği, cereyân birliği. Aynı şerâit hâsıl oldu mu aynı netâic hâsıl oluyor. Hayat ve aklın, kâinâtın bir noktasına münhasır olduğunu zannetmek hamâkattir. Komşumuz olan Merih'te görünen birtakım esrârengîz işârâttan sarf-ı nazar âlemlerin teaddüdü vahdet-i kâinâtın bir zarûretidir. Bazı hey'et-şinâsların dediği gibi muzâaf yıldızların etrâfında dönen kevâkib bulunmasa, bin yıldız içinde biri bir manzûme-i kevkebiyyenin merkezi olsa –ki bunların hepsi münâzaunfîh birtakım fikirlerdir– yine manzûme-i kevkebiyyenin muhtelif enhâsında hayatın zuhûruyla karşılaşırız.

O hâlde kâinât bir âlemdir. Müteaddid âlemler değildir. Mâdem ki manzûme-i kevâkib bize gayr-i kābil-i kıyâs bir Kudret-i Fâtıra ilhâm ediyor, o hâlde onun, bu Kudret-i Fâtıra'nın vahdâniyetine delâlet ettiğini söyleyebiliriz. Kâinât, müteaddid âliheye değil, bir Hâlik'a, şirke değil tevhîde dâldir.

3- Bundan başka kâinât muntazam bir kâinâttır. Sathî bir nazar, teşevvüş ve adem-i intizâm görür. Fakat ilmin terakkīsiyle bu teşevvüş ve adem-i intizâm, intizâm ve âhenge terk-i mevki' etmektedir. Meselâ seyyârâtın karmakarışık harekâtı Kopernik nazariyesiyle en basît bir mes'eleye ircâ' olunmuştur. Yıldızların harekâtı daha karışıktır. Fakat Herschel'in zamanından i'tibâren bunların da bir gün sırlarını ifşâ edecekleri anlaşılmıştır. Belki bu birkaç asırlık bir iştir. Fakat gayr-i kābil-i hall değildir.

O hâlde muntazam bir kâinât bize kâinâtın nihâyet kābil-i fehm olduğunu ifâde etmektedir. Kâinât bize kuvvetten ve bir kudretten bahsederse o hâlde bu kudretin kör bir kuvvet değil, hakîm bir Kudret-i Fâtıra olduğu anlaşılır. Biz bu hakîm Kudret-i Fâtıra'nın âsâr-ı hikmetini, Kepler'in pek güzel ifâde ettiği gibi mütevâlî keşfiyâtımızla anlamaktayız.

4- Bir adım daha ilerleyebiliriz. İlm-i hey'et bize daha başka şeyler söylüyor. Kâinât bize bir Kudret-i Fâtıra'nın vücûdunu ve bu Kudret-i Fâtıra'nın vahdâniyetini ilhâm ettiği gibi hilkatin bir hedefi olduğunu da ilhâm etmektedir.

El-hâsıl asrî ilm-i hey'etin gösterdiği kâinât bize bir kudret, hakîm bir kudret, hilkati bir hedefe doğru götüren bir Kudret-i Fâtıra'yı ilhâm ediyor. İlm-i hey'etin akāid-i dîniyyeye muhâsım değil bilakis melîke-i ulûmun, hâdim-i îmân olduğuna kāniim. Sathî bir irfân, insanları ilhâda saptırırsa da Bacon'ın dediği gibi felsefe-i tabîiyye ile derinden derine tevaggul fikr-i beşeri dîne sevk eder. Biz yirminci asrın adamları önümüzde açılan fikir ufuklarının huzûrunda kemâl-i emniyyetle bu sözü te'yîd ederiz:

"Bizi yaratan el, yedu'llâhtır."

İslâm'ın RÛH-ı İLMÎ ve EDEBÎSİ

9

İslâm Mi'mârîsi – Müverrihleri, Seyyâhları – Müslümanlar Arasında Zirâat ve Ticâret – İslâm Kadınlarının İlim ve İrfâna Hizmetleri

Müslümanların mi'mârîde fâikıyeti îzâhtan müstağnîdir. Muhteşem âsâr-ı İslâmiyyenin bakıyyesi şark ve garbın her tarafında hâlâ hayretle temâşâ olunmaktadır. Şeklin nezâheti, anahatların sâdeliği, resmin zarâfeti, tenâzurun mükemmeliyeti, teferruâtın âhengi, ifâdenin ulviyeti i'tibâriyle İslâm âsâr-ı mi'mâriyyesi dünyânın herhangi mi'mârîsine müsâvîdir. Âsâr-ı mi'mâriyye-i İslâmiyyenin tezyînâtı, Eski Yunan'ın, asrî Avrupa'nın âsârına min-külli'l-vücûh fâiktir.

Mesâcidin, merâkıdın, sarâyların tezyîninde isti'mâl olunan hutût-ı nefîse-i İslâmiyye, İslâm, sanâyi'-i tezyînniyyesinin en mühimlerinden biridir. Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûreleri kubbelerin içlerine, minârelerin etrâfına, kapıların, kemerlerin üzerine hakk edilir ve bu tezyînât rûh-ı tevhîd ile tecellî eder.

Ticâret, zirâat, sanâyi', istihsâlât hakkındaki yazılan âsâr-ı İslâmiyye pek çoktur.

Tedkīkāt-ı târîhiyye i'tibâriyle müslümanları bu vâdîde geçen eski yeni **[361]** bir millet yoktur. Evvelemirde bütün mesâî Peygamberimizin târîhini tedvîne hasr olunmuş, bilâhare bu mesâî tevsî' edilmiştir. Âsâr-ı atîka taharriyâtı, coğrafya, etnoloji, hepsi târîhte mündemiçti. En büyük zekâlar bu câzib ilme vakf-ı mesâî etmişti. İbni İshâk'ın basît eseri ile İbni Haldûn'un umûmî târîhi arasında büyük bir fark vardır, fakat aradaki zamanı öyle bir ketîbe-i muharrirîn işgāl eder ki mesâîlerinin semereleri akvâm-ı İslâmiyyenin ilhâm-ı İslâm ile vukū' bu-

lan faâliyet-i zihniyyelerine bir fihrist teşkîl eder. 279'da irtihâl eden Bela'zûrî Bağdad'da doğmuş, orada yaşamış ve çalışmıştı. Mûmâ-ileyhin *Fütûhu'l-büldân* nâm eseri nefîs bir üslûb ile yazılan tedkīkāt-ı târîhiyyenin terakkīsini gösteren bir eserdir.

Üçüncü asr-ı hicrînin evâhirine ve dördüncü asrın mebâdîsine doğru iştihâr eden Hemedânî cenûbî Arabistan'ın mükemmel bir târîhini yazmış, orada yaşayan kabâil hakkında, o kabâilin şâyân-ı dikkat âsârı hakkında, o kabâilin yazıları, Yemen'in târîh-i ırkīsi ve coğrafyası hakkında mükemmel ma'lûmât vermiştir. Fakat Mes'ûdî, Bîrûnî, İbnü'l-Esîr, Taberî, Mohel tarafından İslâm'ın Montesquieu'su tesmiye olunan İbni Haldûn, Makrîzî, Minkārî, Ebü'l-Fidâ, Nüveyrî, Mirhond'un eserleri tedkīk olunursa müslümanların bu şu'be-i irfânda derece-i terakkīleri anlaşılır. Bu zevât yalnız bu şu'be-i irfânda mütehassıs değildiler. Bunlar birer muhîtü'l-maârifti, birer feylesoftu, birer coğrafyaşinâstı, birer riyâzî idi. Mes'ûdî, Bağdadlıydı. Gençliğinde seyâhatler icrâ ederek İslâm âleminin hemen her tarafını görmüştü. Mûmâ-ileyh evvelâ Hindistan'a gitmiş, Multan ve Mansûre'yi ziyâret etmiş, İran ve Kirmân'ı gördükten sonra tekrâr Hindistan'a avdet ederek Kambay'da, Deken'de bir müddet ikāmet etmiş, ba'dehû Seylan Adası'na, oradan Madagaskar Adası'na gitmiştir. Mûmâ-ileyhin Hind-i Çînî'yi de ziyâret etmiş olması çok muhtemeldir. Bundan başka bu İslâm âlimi merkezî Asya'yı dolaşmış, Bahr-i Hazer'e kadar muvâsalet etmiştir. Seyâhatlerini itmâm ettikten sonra mûmâ-ileyh bir müddet Taberiye ve Antakya'da ikāmet etmiş, sonra Basra'da yerleşerek *Mürûcü'z-zeheb* nâmındaki eser-i muazzamını yazmıştır. Bilâhare Mes'ûdî Fustât yani Eski Mısır'a giderek orada *Kitâbü't-tenbîh*'ini neşretmiştir. Bundan başka kısmen mahfûz olan *Mir'âtü'z-zamân*'ı yazmıştır.* *Mürûcü'z-zeheb*'de Mes'ûdî muhtelif memleketler gören, hayatın her safhasını tecrübe eden, kāri'lerine yalnız ma'lûmât veren değil, aynı zamanda onları tenşît etmekten zevk alan şen ve sevimli bir insan tavrıyla bütün gördüklerini anlatır. Me'hazlarının isimlerini ta'dâd ile kāri'lerini sıkmaksızın, uzun tafsîlâta dalmaksızın şâyân-ı hayret, nâdir ve hâiz-i ehemmiyyet gördüğü şeyleri îzâh eder, temâs ettiği milletleri, o milletlerin ahvâlini iktidâr ile tasvîr eyler.

Arapların "Livi"si tesmiye olunan Taberî hicretin 302'nci senesinde eserini yazmıştı. Bilâhare el-Mekîn tarafından bu târîh hicretin 12'nci asrına kadar itmâm edilmiştir.

İbnü'l-Esîr Cezîre-i Benî Amr ahâlisindendi. Fakat en çok Musul'da ikāmet etmiştir. İbnü'l-Esîr'in Musul'daki konağı devrin en büyük ulemâ ve fuzalâsının ictimâ'gâhıydı. Mûmâ-ileyhin *el-Kâmil* nâmındaki eseri asrî Avrupa'nın en güzel eserleriyle kābil-i kıyâstır.

Makrîzî, İbni Haldûn'un muâsırıydı. Mısır'a dâir olan eseri bu memleketin siyâsî, dînî, ictimâî, ticârî, idârî ahvâlini tasvîr eder, Mısır'ın âsâr-ı kadîmesinden bahseder.

Coğrafya ulemâsından olarak da yâd ettiğimiz Ebü'l-Fidâ dördüncü asr-ı hicrînin mebâdîsinde Hamâ sultânıydı. Kalemine hâkim olduğu kadar kılıncına da hâkim olan bu Emîr çok kıymetli mezâyâ ile mütehallî idi. Kendisi şark ulemâsı arasında yüksek bir makāmı hâizdir. Eserinin, İslâm'ın siyâsî ve edebî târîhiyle sekizinci asırdan on ikinci asra kadar Bizans ile münâsebâtına dâir olan kısmı son derece kıymetdârdır.

İbni Haldûn mîlâdın on dördüncü asrında iştihâr etmişti. 1332'de Tunus'ta doğan İbni Haldûn o zaman bir sahne-i ihtilâl olan Afrika'nın ortasında bulunuyordu. Mûmâ-ileyhin muazzam eserine yazdığı *Mukaddime* bir hazîne-i irfân ve hikmettir. İbni Haldûn bu *Mukaddime*'de cem'iyetin menşeini, medeniyetin inkişâfını, devletlerin ve hânedânların esbâb-ı i'tilâ ve sukūtunu da tedkīk eder ve sâir mesâil arasında bir milletin seciyesinin teşekkülünde iklîmin te'sîrini mevzû'-ı bahs eder. İbni Haldûn 1406'da irtihâl etmiştir.

Araplar pusulayı ihtirâ' ederek tahsîl-i irfân veya icrâyı ticâret için bütün dünyâyı dolaşmışlar; Afrika'da, Hind adalarında, Hind sâhillerinde, Malay şibh-i cezîresinde müstemlekeler te'sîs etmişlerdir. Çin bile mesdûd kapılarını müslüman sâhillerine [seyyâhlarına] açmıştı. Hattâ müslümanların Amerika'ya kadar gittikleri söylenilmektedir. Müslümanlar dünyânın eski kıt'alarında ve her yerde mesâî-i beşeriyyenin her şu'besinde bî-nazîr bir hareket uyandırmışlardır. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz sa'yin **[362]** bir vazîfe olduğunu, çalışanlar hakkında şefkat ibrâzını tavsiye buyurmuşlar, ticâret ve zirâate teşvîk etmişlerdir. Bi'n-netîce müslümanlar arasında tâcirler, işçiler, bütün san'atkârlar hürmet görmüşler, vâlîler, kumandanlar âlimler mesleklerinin ismiyle yâd olunmaktan çekinmemişlerdir. İslâm devleti içinde kervanların masûniyet-i tâmme dâiresinde hareketleri, yolların emniyeti, her tarafta inşâ olunan kuyular, su yolları ve su mahzenleri, hânlar ve misâfirhâneler, bunların hepsi ticâretin, sanâyiin, istihsâlâtın ilerlemesine hizmet ediyordu.

Müslümanlar girdikleri memleketleri kanallardan müteşekkil bir ağ hâline getirmişlerdir. Müslümanlar, İspanya'nın irvâsını her vâsıta ile te'mîn ettiler. İspanya'nın pek büyük sâhaları evvelce gayr-i kābil-i zer' iken

* Mes'ûdî tarafından yazılan ve ismi *Ahbâru'z-zamân* olan otuz cildlik bir eserin Viyana Kütüphânesi'nde bulunduğunu duydum. Belki bu eser *Mir'âtü'z-zamân*'ın aynıdır.

müslümanlar bu sâhaları zeytin ağaçlarıyla doldurmuşlar, yalnız Vil şehrinin etrâfında, hâkimiyet-i İslâmiyye devrinde binlerce yağ fabrikası te'sîs olunmuştu. Şeker, pirinç, pamuk gibi İspanya'nın sâbit mahsûlâtı ile bütün bahçeleri, bostânları, zencebîl, zağferân ve sâir nebâtâtı oraya gönderen müslümanlardır. İspanya'nın bakır, kükürt, cıva, demir ma'denlerini müslümanlar işletmişlerdir. İpek, kâğıt ve sâir mensûcât fabrikalarını, demir, çelik, deri i'mâlâthânelerini İspanya'da müslümanlar te'sîs etmişlerdir. Kurtuba'nın perdeleri, duvar halıları, Mursiye'nin yünlüleri, Gırnata'nın, Almeriya'nın, Sevil'in ipekleri, Toledo'nun altını ve çeliği, Salba'nın kâğıdı bütün dünyâda aranırdı. Malaka, Kartacena, Barselona, Kadiz limanları idhâlât ve ihrâcât için fevkalâde mühim birer merkezdi. Endülüs müslümanlarının bin gemiden daha fazlaya bâliğ olan bir ticâret-i bahriyye filoları vardı. Bu müslümanların Tuna boyunda fabrikaları ve mümessilleri bulunurdu. Bizans ile mühim ticâretleri vardı. Karadeniz'den, Bahr-i Sefîd'in müterakkī sâhillerinden Asya'nın ortalarına, oradan Hind ve Çin'e, Madagaskar'a kadar Afrika sâhillerinden Afrika'nın içlerine İslâm emtiası giderdi.

Onuncu asrın evâsıtında Avrupa bugünkü Kafrarya'nın hâlinde iken Ebu'l-Kāsım gibi münevver Mağribliler ticâretin esâslarına dâir eserler yazarlardı.

Hareket-i ticâriyyeyi yükseltmek, seyâhat hevesini takviye etmek için hükûmetin müsâadesiyle coğrafî eserler neşredilir, her yere dâir ma'lûmât-ı lâzıme bu eserlerden istifâde olunurdu. İbni Batûta gibi seyyâhlar gördükleri memleketleri tasvîr eden eserler neşreder, bu memleketlerin nebâtât, hayvânât, ezhâr ve maâdinine dâir ma'lûmât verdikten başka ahvâl-i iklîmiyye ve tabîiyyesinden dikkatle bahsederlerdi.

İlim ve fünûn muhabbeti yalnız bir cinse münhasır değildi. Kadınların ta'lîm ve terbiyesi erkeklerin ta'lîm ve terbiyesiyle müvâzî hatlar üzere idi. Kadınlar da erkekler gibi ilme hasr-ı hayât ederlerdi. Onların da kendilerine mahsûs medreseleri vardı.* Kadınlar tıb, fıkıh tahsîl ederler, edebiyât ve ahlâka dâir konferanslar verirler ve muazzam medeniyetin şân ve şerefine iştirâk ederlerdi. Ekâbir ile hükümdârların zevceleri ve kızları paralarını medreseler küşâdına, medreseler ihyâsına, hastahâneler inşâsına, yetîmler, dullar ve kimsesizlere mahsûs ilticâ-gâhlar te'sîsine sarf ederlerdi.**

Nâkılı **Ömer Rızâ**

Dalâlet ve idlâlin En Koyusu

Kadîm ve târîhî bir dost vardı. Kendisi dervîş idi. Şeyhi ma'hûd İctihâdcı idi. Tekkesi "İctihâd Evi" nâm idârehâne idi. Tarîkatlarının ismi "Tarîkat-ı İdlâliyye" idi. Kâh Pazar günleri, kâh Salı günleri diğer mürîdânla berâber orada toplanarak zikr-i şeytânî ve fikr-i nefsânî ile meşgūl olurlardı. Ma'hûd İctihâdcı tarafından merâtib-i dalâleti en çok kat' edenlere "icâzet" verilirdi. O mertebeye erenlere halkı idlâl vazîfesi tahmîl olunurdu. Benim dostum o tekkenin en olgun ve en dolgun bir mürîdi idi. Onun için ma'hûd İctihâdcı'nın pek gözdesi idi. Kendisine emr-i hak vâki' olunca post-nişînlik vazîfesi ona tevcîh olunacak idi. İlk defa onu idlâl meydânına salıverdi. Vazîfe-i idlâliyyesinde muvaffakıyetine efsûn okuyarak ömrünün efzûn olmasını İdlâliye tarîkatının pîri bulunan mahlûk-ı ma'rûftan dileyerek, iki elleriyle sırtını sığayarak, "Haydi arslanım seni göreyim" diyerek kalem-i iğvâyı eline verdi.

Akīdesizliği neşr ü ta'mîm ile muvazzaf tutulan bu olgun ve dolgun misyoner derhâl kaleme sarıldı. Ma'hûd mecmûada akāid-i İslâmiyyeye i'lân-ı harb etti. Kör ve paslı kılıncıyla bu harbinde gālib geleceği **[363]** tevehhümünde bulundu. Mütemâdiyen yazdı. Lisân-ı düşnâm uzatmadığı hiçbir fazîlet-i İslâmiyye bırakmadı. *İ'tikādât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb* ünvânıyla bir de eser neşretti. En şedîd hücûmları Hazret-i Muhammed'e tevcîh ediyordu. Mu'cizâtıyla uğraşıyordu. Onları ilim ve fen ile bir türlü te'lîf edemiyordu. İlim ve fen nâmına bildiği bir şey de yoktu. Yalnız o kelimeleri telaffuz ve tefevvüh etmeyi öğrenmişti. Hezeyânlarına kimseyi inandıramadığına çok müteessif idi. Bu yüzden fazlaca asabiyet gösteriyordu. Yazılarını okuyanlar onda bir gayr-i tabîîlik görüyordu. Muhtâc-ı tedâvî bulunduğuna kāni' olan doktorlar da var idi. Giriştiği da'vânın azamet-i kāhiresi karşısındaki hiçliğini anlamayarak ortaya atılmasına nazaran doktorlara hak vermemek de kābil değildi. On üç asrı mütecâviz bir zamandan beri muhtelif milletlere mensûb garazkârların, akīdesizlerin, müsteşriklerin, fen ve felsefe mütehassıslarının aleyhdârâne yazılarıyla, hücûmlarıyla, intikādlarıyla ulviyet-i kadrine hiç halel gelmeyen ve bilakis daima yükselen Hazret-i Muhammed'i sinek vızıltısı gibi ses ve sadâlarıyla küçültmek imkânı bulunmadığını anlayamaması doktorların kanâatlerini

* Bu müesseselerin en mühimlerinden birisi Kāhire'de 684 sene-i hicriyyesinde Sultân Melik Tâhir'in kerîmesi tarafından te'sîs olunmuştur.

** Hârûn er-Reşîd'in zevcesi Zübeyde bu şekilde birçok ilticâ-gâhlar te'sîs etmiştir. Adudü'd-devle'nin zevcesi tarafından inşâ olunan hastahâneye rekābet ediyordu. Hatun ismiyle ma'rûf Melik Eşref'in kerîmesi Şâm'da muazzam bir medrese-i külliyye yaptırmıştır. Humus'ta Nâsıru'd-devle'nin zevcesi tarafından diğer bir medrese te'sîs olunmuştur. Birçok İslâm kadınları şiirde temâyüz etmişlerdir. Peygamberimizin kerîmesi Hazret-i Fâtımatü'z-zehrâ şuarâ arasında yüksek bir makāmı hâizdir.

te'yîd edecek bir alâmet-i bâhire idi. Yine o kadar asırlardan beri beşeriyetin en yüksek tabakasında bulunan ukalânın, fuzalânın, hükemânın ta'zîmleri, tebcîlleri karşısında yemîn ü yesârını yekdiğerinden tefrîk edemeyecek derecede bî-behre-i irfân u iz'ân olan bir kimsenin Hazret-i Muhammed'e dil uzatması kadar bir cinnet mi olur? Üç yüz milyondan fazla insanları kendisine ümmet yapan, günden güne, asırdan asra tâbi'leri artmakta bulunan Hazret-i Muhammed aleyhinde söz söylemek gibi kendini bilmemezlik mi olur? İçlerinde, memleketlerinde bulundukları müslümanları rencîde etmemek için, Yahudilerin, Frenklerin, Mecûsîlerin bile aleyhinde söz söylemekten ictinâb eyledikleri Hazret-i Muhammed'e çatmak derecesinde hayâsızlık mı olur? Kendi tâbiiyetleri tahtındaki müslüman unsurlarını gücendirmemek için, bayağı milletlerin hakāret etmediği Hazret-i Muhammad'e ecdâdı müslüman bir kimsenin hakarette bulunması kadar bayağılık mı olur? Âlem-i İslâm'ı dilgîr etmemek için, âlem-i insaniyyetin lisân-ı tezyîfe almadığı Hazret-i Muhammed'i tezlîle çalışmak derecesinde aşağılık mı olur? İnsâniyete, medeniyete ettiği hizmetlerinden dolayı cihân-ı insâniyyet ve medeniyyetin tebcîl etmekte bulunduğu Hazret-i Muhammed'e hürmet etmemek gibi insâniyet ve medeniyetten hâric bir hareket mi olur?

Fakat benim post-nişînliğe nâmzed dostum böyle şeyleri düşünmek meziyet-i ibtidâiyyesinden bile mahrûm idi. İslâmiyet'e, insâniyete, medeniyete hürmeti olmadığı gibi milliyetine de merbûtiyeti yok idi. Türk kızlarının frenk erkeklerle izdivâc etmelerine cevâz vermeye çalışıyordu. Hattâ kerîmesine, tahsîl görmüş bir frenk genci tâlib olduğu takdîrde onu câhil bir Türk gencine tercîh edeceğini söylüyordu. Buna cevâz vermeyen İslâmiyet'e, İslâm ulemâsına hiddet ve şiddet gösteriyordu. Bu muâmelenin milliyete münâfî olacağını bile idrâkten âciz idi. O, yalnız bir şey düşünüyordu: idlâliye tekkesinin post-nişînliğine isti'dâd ve istihkākını ma'hûd İctihâdcı'ya karşı izhâr ve isbât etmek!. Onun için mütemâdiyen akīdeye, îmâna, İslâm'a hücûm edip duruyordu. Bu hâl Harb-i Umûmî bidâyetine kadar devâm etti. Sonra birden bire sesi, sadâsı kesildi. Ne olduğu, nereye gittiği ma'lûm değildi. Aramızdaki kadîm âşinâlığa rağmen bir mektup bile göndermiyordu. Bu vaz'iyet beni hayatından şübheye düşürmüştü. Kalem harbiyle meşgūl bulunduğu esnâda talebe-i ulûmu asker kaçakçılığıyla tezyîf ve ithâm ediyordu. Bu tezyîf ve ithâmlarına bakarak hayatını vatan uğrunda fedâya her ân âmâde bir vatan-perver olduğuna hükmediyordum. Gaybûbetinin harb zamanına müsâdif bulunması mutlakā cebhelerin birinde fedâ-yı cân ettiğine dâir zihnimde bir kanâat tevlîd eyledi. Hele asker kaçağı dediği talebe-i ulûmun gerek Harb-i Umûmîde gerek istiklâl harbinde –hem hocalarıyla berâber– şehîd olmuş bulunmasını nazar-ı i'tibâra alarak öyle asker kaçakları şehîd olunca pek vatan-perver! bir zât olan dostumun sâlimen avdet edeceğine ihtimâl veremiyordum. Onun da bu ciheti düşünerek sağ kalmayı âr ve hicâb telâkkī edeceğine hüküm veriyordum. Meğer şehîdliği asker kaçaklarına bırakarak azîz hayatını, lezîz canını şehîdlikten de, vatandan da, vatan-perverlikten de kıymetli tutmuş olmalı ki bugünlerde sıhhat ve âfiyette ber-devâm bulunduğu anlaşıldı. Akīdesizliği imdâdına yetişerek onu şehîd olmaktan kurtarmış! Kılıç harbinde kim bilir hangi fâre deliğine girerek yakayı kurtaran dostum o tehlike zâil olunca yine meydâna çıkmış! Kılınç harbinde gösteremediği bahâdırlığı, kahramanlığı, vatan-perverliği kalem harbinde göstermek için bir gazete neşrine başlamış, fikrin hürriyetini kim bilir hangi kimsenin istibdadından kurtarmak üzere yine kaleme sarılmış, ber-mu'tâd yine sağına, soluna küfürler yağdırmaya başlamış, yine Hazret-i Muhammed'i diline dolamış, terbiye-i fikriyyesinin, terbiye-i dîniyyesinin, terbiye-i ictimâiyyesinin, terbiye-i insaniyyesinin pek geniş olan müsâadesi derecesinde ona hücûm ediyor, hem de hayât-ı husûsiyyesine, âile hayatına, zevcât-ı tâhirâtına hücûm ediyor!..

Behey hâne-harâb, dest-i kudret, şeyhin gibi senin de mi perde-i **[364]** hayânı yırttı? Senin de mi sîmâna hayâsızlık damgası vuruldu? Sen hayât-ı husûsiyye-i Muhammediyyeye dil uzatabilmek için beyne'l-beşer meşrû' bir âile hayatı bulunduğunu bilmelisin; âile hayatının ne demek olduğunu anlayabilmelisin; harâm ve helâle, sevâb ve günâha mu'tekid bulunmalısın, fazîletle rezîleti yekdiğerinden tefrîk eder bir kimse olmalısın…

Sen ki hayatta her şeyi mübâh görür bir kimsesin; sen ki meşrû' teaddüd-i zevcât yerine gayr-i meşrû' teaddüdlerin kāim olmasını istiyorsun; sen ki insâniyetin fazîletten ibâret olduğunu münkirsin; sen ki hürriyet-i fikriyye nâmına dinsizliği, akīdesizliği neşr u ta'mîme çalışıyorsun; sen ki hürriyet-i ictimâiyye nâmına bir kıbtî hürriyeti istiyorsun… Hazret-i Muhammed'in âile hayatıyla ne alâkan olabilir? Biliyor musun ki düşmüş olduğun hüsrân çukurundan fazîlete karşı savurduğun çamurlar yine başına yağmaktadır! Allah sana görür bir göz, hisseder bir vicdân verse de bulunduğun hazîz-ı haybeti görebilsen, takdîr edebilsen bedbaht hayatına ilelebed ağlarsın. Fakat Allah beşeriyete fazîletin kıymetini anlatmak için sana tamâmıyla onun zıddı bir mazhariyet vermiş. Sen hücûm ettikçe o, yükselecektir…

***

PEYGAMBERİMİZİN EZVÂC-ı TÂHİRÂTI

Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in izdivâclarını ser-rişte ittihâz ederek Peygamberimize dil uzatmak, Frenk müverrihlerinin, garb misyonerlerinin âdetidir. Bu adamların bir kısmı hakîkati bilmediklerinden, bir kısmı da bu hakîkati takdîr edecek derecede nâmûskâr olmadıklarından Peygamberimizi levm ediyorlar. Bu mütecâvizler, ez-cümle Peygamberimizin şerîatın müsâade etmediği bir imtiyâzdan istifâde ettiğini ve bu sûretle şân-ı risâletle gayr-i kābil-i te'lîf bir seciye za'fı gösterdiğini söylüyorlar. Risâlet-penâh Efendimiz hakkında bu mütecâvizlerin ileri sürdükleri ithâmâta karşı İslâm ulemâsı cevâb vermemiş değildirler. Bu isnâdâtın cevâbı mükerreren verilmiş ve hepsi ibtâl edilmiştir. Ne kadar şâyân-ı teessüftür ki sîret-i nebeviyyeyi İslâm düşmanlarının te'lîfâtından mütâlea eden bazı kimseler İslâm ulemâsının cevâblarını da tedkîk etmeyi ihmâl ediyor, bu garazkâr müelliflerin bâtıl isnâdâtını mahz-ı hakîkat telâkkī ediyor ve asıl ağlatıcı nokta Peygamber-i zî-şânımıza sû'-i zan besliyorlar. Hattâ bunlardan biri son günlerde "hürriyet-i fikriyye" gibi mübârek, mukaddes bir esâsın cenâhına sığınarak bu sû'-i zanları gazetesinin sütûnlarına geçirmiştir. müslüman memleketinde yaşayan ve müslüman ismini taşıyan bu adam bu hatt-ı hareketi ihtiyâr etmekle "sîret-i nebeviyye"yi yalnız garb menâbiinden telâkkī ve İslâm menâbiini külliyyen ihmâl ettiğini göstererek noksan-ı tetebbuunu teşhîr ediyor. Böyle bir hareket garblı mütecâvizlerin Resûl-i İslâm'a karşı yaptıkları müstekreh propagandaları tervîc mâhiyetindedir. Bir Türk münevverinin böyle bir propagandaya âlet olması elbette doğru değildir. Bu gibi mevzû'larla meşgūl olan bir Türk münevverinin tetebbuâtını ikmâl etmesi bir farîza-i ilmiyye ve bir vecîbe-i dîniyyedir. Bunu ihmâl etmek bilhassa bir Türk için afvolunmaz bir günâhtır. Çünkü ortaya atılan fikirlerin birtakım ma'sûmları tesmîm etmesi ve bu sûretle işlenilen günâhın dâire-i sirâyetini tevsî' etmesi kaviyyen muhtemeldir. Çok temennî ederiz ki bu mes'eleye dâir vereceğimiz îzâhât bu garazkârâne yazılan yazıları okuyanları dalâlete düşmekten vikāye eder.

Çünkü Peygamberimizin izdivâclarını, İslâmî, insanî veya mutlak nokta-i nazardan da tahlîl etsek bi'n-netîce garb misyonerlerinin ve garb müverrihlerinin bütün isnâdâtını ibtâl edebiliriz.

Peygamberimiz yirm beş yaşında iken kendisinden çok yaşlı olan Hazret-i Hadîce ile izdivâc etti. Peygamberimizin Hazret-i Hadîce ile geçirdiği yirmi beş senelik hayât-ı zevciyye hiçbir teşevvüşe uğramayan bir hayât-ı sadâkat ve mes'ûdiyyettir. Put-perestlerin her türlü ezâ ve cefâsına her türlü tazyîkine karşı Peygamberimizin yegâne refîki, yegâne muâvini, Hazret-i Hadîce idi. Hazret-i Hadîce'nin zamân-ı irtihâlinde Peygamberimiz elli bir yaşında idi. İslâm düşmanları bile şu noktayı teslîm ediyor ki bütün bu hayât-ı zevciyyet esnâsında Peygamberimizin seciye-i ahlâkıyyesini lekedâr edecek bir şey yoktur. Hazret-i Hadîce'nin hayatında Peygamberimiz başka bir kadınla tezevvüc etmemiştir. Bütün şebâbetini bu şekilde geçiren artık sinn-i şeyhûhete vâsıl olan, geceyi, gündüzü neşr-i hidâyete hasr eden, küffârın tecâvüzlerine mukābeleye mecbûr olan, kuvâ-yı seferiyyeye kumanda eden, muhârebeye bizzat iştirâk eden, bizzat yaralanan, bundan başka ümmetinin bütün mesâlihini idâre, vezâif-i imâmeti, eytâm ve erâmili, fukarâ ve muhtâcîni himâye ve iâşeye kādir insanî ve İslâmî her vazîfeyi bizzat îfâ eden, el-hâsıl hakīkī ma'nâsıyla gece gündüz çalışan ve bütün hedefi insanları zulmetten nûra çıkarmak, dalâletten kurtarmak, birleştirmek, hakīkī insanlığa yükseltmek olan bir Resûl-i Kerîm'in birtakım şehevât-ı nefsâniyye ile meşgūl olmasına nasıl ihtimâl verilebilir?

Peygamberimiz Hazret-i Hadîce'den sonra evlenmedi değil, evlendi. Fakat bu izdivâcların sâikları pek yüksektir. Her birinde bir hikmet vardır. Ya dul kadınları himâye etmek yahud mütehâsım kabâili barıştırmak ve sulh [u] müsâlemeti te'mîn etmek istemiş ve muvaffak olmuştur.

[365] Menkûb olarak avdet ettikten sonra Sevde ile izdivâc etti. Sevde dîn-i İslâmı kabûl edip küffârın tazyîkātından Habeşistan'a hicret eden, orada irtihâl eden ve zevcesini tamâmıyla bî-vâye bırakan bir müslümanın zevcesiydi. Memleketinin âdâtına nazaran, bir kadının yegâne vâsıta-i himâyesi, izdivâcdı. Ulüvv-i cenâb ile insanlık esâsları Hazret-i Muhammed'in Sevde'ye izdivâcını takdîm etmesini icâb ediyordu. Müşârun-ileyhânın zevci dîn-i İslâm uğrunda hayatını fedâ etmişti, bu fakīr kadını kendi hayatını bile idâmeye muktedir olmadığı hâlde aldı.

Târîhte Hazret-i Ebûbekir nâmıyla meşhûr olan Abdullâh bin Ebî Kuhâfe Müslümanlığı en evvel kabûl eden müslümanlardan ve Peygamberimizin en fedâkâr, en samîmî ashâbındandı. Müşârun-ileyhin en büyük emeli, kendisini dalâletten ve zulmetten kurtaran Resûl-i Ekrem'e karşı hissettiği muhabbeti, revâbıt-ı sıhriyyet ile tahkîm idi. Gerçi Hazret-i Âişe küçüktü. Fakat memleketin şerâiti müsâiddi.

Hazret-i Fârûk'un da Hafsa nâmında bir kerîmesi vardı. Zevci, Bedir muhârebesinde şehîd olmuştu. Hazret-i

Ömer kızını zevcsiz bırakmamak için yed-i zevciyyetini Hazret-i Ebûbekir'e teklîf etti. Müşârun-ileyh reddetti. Bu defa Hazret-i Ömer, Hazret-i Osmân'a mürâcaat etti. O da reddetti. Bu reddi hakāret mâhiyetinde gören Hazret-i Ömer azîm bir gazab içinde huzûr-ı Risâlet-penâhî'ye girip şikâyette bulundu. Hazret-i Ömer'in hiddetini teskîn için Hafsa'yı Peygamberimiz aldı. Efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyye bu hareketi yalnız tasvîb ile kalmayarak i'lân-ı şâdmânî etmişti.

Hind-i Ümmü Seleme Ümmü Habîbe, Zeyneb-i ümmü'l-mesâkîn … Bu üç kadın da Peygamberimizin zevceleridir. Üçü de duldu. Üçü de put-perestlerin adâveti yüzünden tabîî hâmîlerini zâyi' etmişlerdi.

Peygamberimiz Zeyneb'i de aldı. Mûmâ-ileyhâ Arapların en asîl âilelerinden birine mensûbdu. Asâletiyle ve güzelliğiyle mağrûr olan Zeyneb, âzâd edilmiş bir köle olan Zeyd'in zevcesiydi. Bunlar geçinememişlerdi. Nihâyet Zeyd karısını boşamaya karâr vermiş ve bu karârını Peygamberimize haber vermişti. Peygamberimiz bu karârı tasvîb etmeyerek Zeyd'e "Zevcenden ayrılma, ona hüsn-i muâmele et, Allah'tan kork!" dedi. Fakat Zeyd karârında sebât etti. Bizzat Peygamberimiz Zeyd ile Zeyneb'i evlendirdiğinden bu hâdiseden ziyâdesiyle mükedder olmuştu. Zeyneb tatlîk olunduktan sonra Peygamberimize varmak istedi ve vardı. Bu sûretle tebennî olunan insanların evlâd mâhiyetini hâiz olmadığı anlaşıldı.

Peygamberimizin bir zevcesi de Cüveyriye'dir. Benî Mustalık'ın Reisi Hâris'in kızıydı. Bunların isyânını teskîn için gönderilen bir kuvve-i seferiyyeye mensûb bir müslüman tarafından esîr edilmişti. Müşârun-ileyhâ kendini esîr eden askerle bir meblağ mukābilinde serbest bırakılmak için i'tilâf etmiş ve bu meblağın te'diyesini Peygamberimizden istemişti. Peygamberimiz müşârun-ileyhânın talebini derhâl is'âf etmiş, o da bu ulüvv-i cenâba karşı şükrânını ifâde için Peygamberimize yed-i izdivâcını teklîf etmişti. Peygamberimizin müşârun-ileyhâ ile izdivâcını haber alan bütün müslümanlar da Benî Mustalık'a karşı hüsn-i muâmeleye başlamışlar, her asker elde ettiği esîri serbest bırakmış ve bu sûretle yüzlerce âile kurtulmuştur.

Mûsevî olan Safiyye Hayber'e gönderilen bir kuvve-i seferiyyeye mensûb bir müslüman tarafından esîr edilmişti. Peygamberimiz bunu da serbest bırakmış ve zevciyet derecesine yükseltmişti.

Peygamberimizin Mekke'de aldığı Meymûne elli yaşını mütecâvizdi. Bu izdivâc ile Meymûne sefâletten kurtulduğu gibi Müslümanlık iki büyük insan kazanmıştı. Biri İbni Abbâs diğeri Hâlid bin Velîd'dir.

Peygamberimizin izdivâcları böyle bir mâhiyettedir. Peygamberimiz bu kadınları almakla hem onları himâye etmiş, sefâletten korumuş, hem de mütehâsım kabîleleri barıştırmıış, gāye-i İslâmiyyeyi yükseltmişti.

Peygamberimizin kendisinden başkası için gayr-i meşrû' olan bir imtiyâzdan istifâde ettiğine dâir serd olunan fikir de sû'-i telâkkīye mübtenîdir. Teaddüd-i zevcâtın hudûdu hicretten birkaç sene sonra ta'yîn olunmuştur. Peygamberimizin bütün izdivâcları teaddüd-i zevcât hudûdunun ta'yîninden mukaddem vukū' bulmuş ve ondan sonra Resûl-i Ekrem ne bir kadınla izdivâc etmiş ne de taht-ı nikâhında olan kadınlardan birini tatlîk etmiştir. Binâenaleyh bir imtiyâz-ı mahsûstan istifâde noktası sûret-i kat'iyyede mevzû'-ı bahs olamaz.

İlâhiyât Talebesi Derslere Girmeyecekler

Dâru'l-fünûn İlâhiyât Fakültesi Cumartesi günü tedrîsâta başlayacaktır. Haber aldığımıza göre talebe muhtelif ictimâ'larda tesbît ve te'kîd ettikleri husûsâtın kabûlüne kadar derslere devâm etmeyeceklerdir. Talebe nakil hakkının Fakülte'den nez'ini bir haysiyet mes'elesi telâkkī eylediğinden ale'l-ıtlâk Fakülte'ye müdâvim bulumum efendilere münâsebetdâr diğer fakültelere nakil hakkının verilmesini, bilâ-istisnâ bütün talebenin iâşesini istirhâm etmektedirler. Bu husûsta Cem'iyetleri vâsıtasıyla alâkadâr makāmâta mürâcaat ederek nakil için dîvânın muvâfık bir karâr vermesini, iâşe için de 341 bütçesine talebeye meşrût olan evkāftan kemâ-fi's-sâbık tahsîsât i'tâsını istirhâm edeceklerdir.

*
* *

[366] **Tire İmâm ve Hatîb Mektebi de Lağvedildi**

Tire'den idârehânemize bildiriliyor:

"Bir vakitler büyük âlimler, müellifler yetiştiren Tire'ye bir İmâm ve Hatib mektebi de çok görüldü. Mektep lağvedildi. Yirmi beş cesîm köylere, edâ-yı salât edilen yirmi büyük cevâmi' ve o nisbette ma'mûr mesâcide mâlik olan Tire bugün bu husûsta en kat'î ihtiyâclarını tatmîn edecek, vezâif-i dîniyyelerini îfâ edecek şahsiyetleri yetiştiren bir dâru'l-irfândan mahrûm bulunuyor. Âsârıyla kıymet ve ehemmiyeti Maârif Vekîli Bey'in taht-ı i'tirâfında bulunan ve emsâline nâdir tesâdüf edilen Hacı Necîb Paşa Kütüphânesi nihâyet talebesiz bırakıldı. Muhîti hâricinde tahsîl edemeyecek elliyi mütecâviz bîçâre talebe hazîn gözyaşları içinde kapı dışarı edildi. Zavallı Tire!.. Bir zamanlar makarr-ı ulemâ

tanınmışken şimdide nasıl bir âkıbete mahkûm bırakıldığını tahmîn edemez ise de ancak sâkinleri (اذاوقعتم فی امرعظیم فقولواحسبناالله ونعم الوکیل [= Büyük bir işin içine düştüğünüz zaman, Allah bize yeter, o ne güzel vekîldir deyin]) sırrına tecellîgâh oldu."

Elif. Fe.

§ Haber alındığına göre Ödemiş'teki İmâm ve Hatib mektebi de seddolunmuştur.

⁂

Muhtelit Tedrîsâta Karşı Fransızların Tedbîrleri

Vakit gazetesi yazıyor:

"Marsilya'ya civâr Javi kasabasında garîb bir hâdise olmuştur. Vak'a şudur: El-yevm mevki'-i iktidârda bulunan Fransız hükûmeti tevhîd-i tedrîsât ve muhtelit tahsîl usûlünü vaz' ettiğinden bu husûsa dâir olan kānûn mezkûr kasabada da tatbîk edilmek istenilmiştir. Fakat bunu hoş görmeyen çocuk velîleri evlâdlarını mektebe göndermemek sûretiyle muhtelit tedrîsât kānûnunun aleyhinde olduklarını göstermek istemişlerdir. Mektebe ancak üç yeni talebe kaydolunduğundan mahallî Maârif İdâresi, Nezâret'e mürâcaatla ta'kîb edilecek hatt-ı hareket hakkında ta'lîmât istemiştir. Fransa gibi bir yerde muhtelit tedrîsâta halk muârız iken bizde tatbîk nasıl olur, tuhaf değil mi?"

⁂

Muhill-i Âdâb Neşriyât Hakkında

Gazetelerin yazdığına nazaran Kānûn-ı Cezâ Komisyonu, Kānûn-ı Cezâ'nın muhill-i âdâb neşriyât hakkındaki 139'uncu maddesini ber-vech-i âtî esâsât dâiresinde ta'dîl etmiştir:

Mevkūt ve gayr-i mevkūt, matbû' ve gayr-i matbû' resâil ve cerâidde âdâb-ı umûmiyyeye mugāyir olarak nazmen ve nesren hezl ve hicve dâir şeyleri veyahud muhill-i ahlâk makālât ve şarkıları ve resimleri tahrîr, tasvîr, hakk ve i'mâl edenler, basan veya bastıranlar yahud alenî olmasa bile fürûht ve tevzî' edenler veya tarîk-ı âmmda yahud umûmî mahallerde enzâr-ı umûmiyyeye vaz' eyleyenler veya zarf içinde, açık olarak posta ve sâir vesâit ile ikāmetgâhlara gönderenler yahud ticâret maksadıyla memâlik-i ecnebiyyeden Türkiye'ye idhâl ve Türkiye dâhilinde bir mahalden diğer mahalle nakledenlere veyahud bunların keyfiyet-i tab' ve neşrini i'lân edenler ve bu kabîl tesâvîri her kime olursa olsun îcâr edenler bir aydan bir seneye kadar hapsolunur ve on liradan elli liraya kadar cezâ-yı nakdî ile tecziye edilir. Bundan başka mevzû'-ı bahs makālât, şarkı, resim klişeleri ve nüsah-ı matbûası müsâdere olunur. Âdâb-ı umûmiyyeye muhâlif ve muhill-i ahlâk bu kabîl âsâr ve mevzûâtı tiyatro ve sinemalarda veya umûmî mahallerde temsîl eden ve ettirenler ve enzâr-ı umûmiyyeye vaz' edenler ve bu gibi âsâra âid sinema şeritlerini ticâret maksadıyla memâlik-i ecnebiyyeden Türkiye'ye idhâl veya Türkiye dâhilinde bir mahalden diğer bir mahalle nakledenler kezâlik bir aydan bir seneye kadar hapsolunur ve on liradan elli liraya kadar cezâ-yı nakdî ile tecziye edilir.

⁂

Kabâhat Gazetecilerde mi ?

Akhisâr Kaymakamının fâhişelere bir patron celbi hakkında İstanbul Vâlîsine gönderdiği tahrîrât matbûâtça hayli kīl ü kāli mûcib olduğu gibi bu havâdisin gazetelere aksetmesinden müteessir olan Dâhiliye Vekâleti de Vilâyete icrâ-yı teblîgātta bulunarak gazete muharrirlerine muâmelât-ı devlet hakkında kat'iyyen ma'lûmât verilmemesini bildirmiş ve bu emir bütün devâir-i devlette yüksek sesle kırâat olunarak mündericâtına kesb-i ıttılâ' edildiği kaydıyla me'mûrlara ayrı ayrı imzâ ettirilmiştir.

⁂

Şehîdler Yardımdan Mahrûm Kalmışlar !

Makriköy Barut fabrikalarındaki infilâkta vefât eden on iki amelenin perîşân ve sefîl kalan âilelerine yardım etmek üzere bir müsâmere tertîb olunmuş. Müsâmereye Dâru'l-bedâyi', Dâru't-ta'lîm-i Mûsikī, Rus Balet Hey'eti ve Bahriye Bandosu da getirilmiş. Fakat havanın bozulması eğlencenin neşvesini kaçırmış. Buna rağmen halk eğlenceye devâm etmek arzûsunu izhâr etmiş, nihâyet yağmur kesb-i şiddet etmiş, herkes bir tarafa dağılmış. Gençler bir çatı bularak altına sığınmışlar, dans ederek eğlenmişler. Biraz sonra müsâmere yerine yıldırım isâbet ederek sahneyi de târumâr etmiş!...

⁂

Ortalığı Kaplayan Umûmî Dalâlet

İkdâm Sâhibi Ahmed Cevdet Bey yazıyor:

"Şimdi yeni bir ihtiyâc karşısında bulunuyoruz ki o da cumhûriyet hâlinde hürriyete istinâd eden hayât-ı milliyyede ne gibi kavâide riâyet edilmek lâzım geleceğinin ta'yînidir. Memleket öyle safahâta girdi ki bu hercümerc arasında doğru yolu bulup ona sülûk etmek hakīkaten muhâl gibi bir şeydir. Hâkimiyet-i milliyye ve hürriyet-i şahsiyye diye akla geleni yapıyoruz ve yazıyoruz. Halbuki bunların yüzde sekseni hakīkat-i hâle muvâfık değildir. O hâlde ki hükûmetin me'mûrları bile şaşırıyorlar. **[367]** Onlar da hürriyetin, cumhûriyetin muktezâsı budur diye faâliyet-i kavliyye ve fiiliyyede. Bu bilmemezlik

içine hattâ hukûkun da aksâmı giriyor. Salâhiyetlerin derecesine dahi vukûf yok. Bu böyle gitmez. Çünkü yaptıklarımızın ve yazdıklarımızın hangisi doğru anlayamayacağız. Derken Türkiye hiçbir yere benzemeyecek garîbeler mecmûası olacaktır.

Şu yeni hayatta bize kim rehber olacak? Âileler şaşkın bir hâlde, mektep yok. Matbûât da yalnız geçinmek kaygısında. Ulemâ sıfır, üdebâ kezâ. Doğruyu nasıl bulacağız?

Memleket yalnız eğlence peşinde, eğlenmekten başka bir şey düşünen yok. Mesâî durgun. Kahveler boş insanlarla lebâleb. İstanbul'a gelenler, işten ziyâde zevk arıyorlar. Hattâ zevklerimiz bile ibtidâî ve lâübâliyâne, bedîiyetten mahrûm. Âdâb-ı umûmiyye büsbütün silinmiş. Her şeyde bir çekinmemezlik. Kendisinden başkalarını hiç düşünmemek, onlar var mı yok mu hiçe saymak. Gençler tahsîlden ziyâde spor arkasında. Sa'y ü gayret için, tefekkür için bir usûl yok. İstikbâle ne ile hâzırlanıyor, çantamıza ne koyuyoruz? Bununla iştigâli fazla bir şey addediyoruz.

Demek isterim ki tuttuğumuz yol bizi saâdete erdiremez. Hele o işsizlik. Müdhiş bir tehdîd, hapishânelerde bulunan zavallıları bile bir işle işgâl edemiyoruz.

İşsizlik kadar bir halkın ahlâk ve ma'neviyâtını bozan hiçbir şey yoktur. Meyhâneleri, dâru's-sefâheleri dolduranlar hep işsizlerdir. Bizde ise bu umûmî işsizlik elvermiyor imiş gibi bir de eyyâm-ı ta'tîliyye modası çıktı. Bugün filânca gündür haydi donanma. Ama ardı arası kesilmeyen ta'tîl günlerinin bu millete kaça mâl olduğunu düşünen yok. Tabîî bu eyyâm-ı ta'tîliyyede meyhâneler ve sefâhethâneler daha ziyâde dolup boşalıyor. Cebdeki beş on para da tükeniyor. Avrupa'da halk istifâde edecek yerlere giderler. Bizde ise bir kat daha sefâhete düşülüyor, Allah aklımızı mı aldı nedir, yiyeceğimiz buğdayı bile yetiştiremez iken nasıl oluyor da böyle günlerimizi öldürüyoruz? Acaba bize yardım için ricâlü'l-gayb gelecektir diye bir vaad mi aldık? Fakr u zarûretin günden güne nasıl tezâyüd ettiğini görecek gözü Allah bize vermedi mi?"

⁂

Cumhuriyetin Yanlış telâkkī ve Tefsîri

Mevlid-i Nebevî gecesi zâbıtanın meyhâneleri, sefâhethâneleri ve bu arada sinemaları da ta'tîl teşebbüsünde bulunması üzerine *Akşam* gazetesi *Cumhûriyet Devrinde Örfî Hareketler* diye şiddetli bir makâle ile zâbıtaya hücûm etmiştir. *Akşam* gazetesi zâbıtanın bu hareketini "hürriyeti tahdîd eyleyen bir hatâ, Cumhûriyet'e yakışmayan bir hareket, eski halîfeler devrine yakışan bir bid'at" olarak telâkkī ediyor ve "Nihâyet hükûmetçe şu merâsim mutlak ve zarûrî ise bu da evvelce bir kānûnla tahkîm edilmelidir, ondan sonra yapılmalıdır, yoksa bu yolda hareket örfîdir, keyfîdir." diyor. Bunun üzerine ferdâsı günü Vâlî Vekîli Bey gazetecilere şu beyânâtta bulunmuştur:

"– Ben evvelki gece hiçbir sinemanın kapatılması için emir vermedim ve evvelki gece İstanbul'un birçok sinemaları kapanmıştır. Yalnız eskiden beri devâm etmekte olan bir teâmül mûcebince Kandîl geceleri bilumum eğlence mahalleri kapatıldığından polis merâkizi aynı teâmül mûcebince hareket etmek istemişlerdir. Fakat gece bazı sinemacılar bana telefonla mürâcaat ederek sinemalarının kapatılmakta olduklarını ihbâr ettiler ve ben de derhâl emir vererek bu tedâbîre mâni' oldum. Her şahıs istediği şekilde ibâdet etmekte muhtârdır. Fakat dâhilinde binlerce hıristiyan yaşayan bir memleketin sinemalarını, tiyatrolarını kapatmak hakîkaten pek garîb olurdu. Biz Ramazân geceleri tiyatroları, sinemları, eğlence mahallerini ta'tîl ettik mi ki, Kandil gecesi edelim? Binâenaleyh bu gayr-i vâriddir. Evvelki gece bilumum tiyatro ve sinemalar icrâ-yı lu'biyyât etmişlerdir, hattâ bu iddiâda bulunan gazeteciler, evvelki gece sinemada bulunmuş iseler muhakkak filmi nihâyetine kadar seyretmişlerdir."

Bu mes'ele hakkında *İkdâm*'da bir makāle-i mahsûsa yazan Edhem Rûhî Bey diyor ki:

"Hükûmet-i Cumhûriyyemiz ki Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun ikinci maddesi mûcebince bir hükûmet-i İslâmiyyedir; Türk milleti için dînî ve millî bir teâmül, bir âdet olan şey, onun için de kānûndur. Yok, halîfeler devrinde bu yapılırdı diye İslâm'ın ne kadar müstahsen âdâtı var ise hepsine i'lân-ı isyân etmemiz lâzım geliyorsa o hâlde o zaman akıl ve mantıkla hiçbir münâsebetimiz kalmaz.

Bu gibi dînî tes'îdât yalnız Türklerce müttehaz bir âdet de değildir. Bilakis bu husûsta garbın en büyük, en medenî milletleri bizden daha ziyâde an'ane-peresttir. İlkā'-i Salîb fi'l-mâ' yortularında bütün İngiltere'de birkaç gece tiyatrolar, sinemalar hep kapanır. Hele Balkanlarda Slav milletlerinde haftalarca umûmhâneler bile seddedilir. Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da buna şebîh ne kadar merâsim-i dîniyye vardır ki o gün birçok eğlence mahalleri ta'tîl edilir. Fakat bu yolda an'anât yüzünden bir gece sinemaya gidemeyenlerden hiçbir ferd kalkıp da 'Ey medeniyet âlemi, benim hürriyetimi neden tahdîd ediyorsunuz?' diye bir söz sarf etmeyi hatırına bile getirmez. Zîrâ o yerlerde hürriyetin ma'nâ-yı hakīkīsini münevverândan başka, avâm dahi iyi anlamıştır. Yani şu muhakkak ki geçen akşam hükûmet Mevlid-i Nebevî

hürmetine sinemaları ve sâir lu'biyât mahallerini ta'tîl ettirmekle 'Cumhûriyet devrinde cevâz yoktur.' denilen bir münâsebetsizlikte bulunmamıştır; bilakis târîh-i İslâm'da icmâ'-ı ümmetin bir timsâl-i aslîsi olan Cumhûriyet-i İslâmiyyemize şeref verici bir kānûn-ı medenînin hükmüne ittibâ' eylemiştir. Cumhûriyet demek, âdât ve an'anâtı yıkan bir idâre demek değildir. Bilakis milletin rûhundan doğan bir hükûmet demek olduğu için timsâl-i ma'nevî-i millet demektir. Milletin timsâl-i ma'nevîsi ise i'tikādiyâtı ve ahlâkıyâtıdır. İ'tikādiyât ve ahlâkıyâtın hayât-ı âlemde en büyük kuvvet olduğuna misâl ise Anadolu zaferidir. Bu zafer Türk milletinin ma'neviyâtından, ahlâkıyâtından, nihâyet i'tikādiyâtından doğmuştur. Biz, hükûmetimizi hüsn-i niyyete müstenid bu gibi hâllerinde de lâf söylemiş olmak için muttasıl çekiştirmeyelim. Bilhassa örf ve âdete hürmetini de baltalamaya kalkıp yaptığın bid'attir demeyelim."

Akşam gazetesi iyi ki Mevlid-i Nebevî gecesinde minârelerde yakılan kandîller için de muâhezâtta bulunmuyor!

Rusya'da Bolşeviklerin ibâdethânelerden vergi aldıkları düşünülürse bugünkü hâlimize şükretmek lâzım gelir.

Vâkıâ İslâm'ın kendi diyârında kendi Peygamberini ta'zîm ve tekrîmi **[368]** bile hürriyete münâfî bir hareket-i örfiyye telâkkī olunması çok acıklı bir vaz'iyettir; fakat bu da bir cilve-i şuûndur. Nifâk üzerinden perdenin kalkmasında da bir hikmet-i ilâhiyye vardır.

Akşam gazetesi geçenlerde "ara sıra görülen mübâlâtsızlıkları, *Sebîlürreşâd* ile *Tevhîd-i Efkâr*'ın, tecdîd ve inkılâb siyâsetinin zarûrî netîceleri addettiklerini ve halka öyle göstermeye çalıştıklarını" yazıyordu.

Mevlid-i Nebevî gecesi lu'biyâtın men'i Cumhûriyet ile gayr-i kābil-i te'lîf olduğunu söyleyen, bunu tecdîd ve inkılâb siyâsetinin zarûrî bir netîcesi addeden ve halka öyle göstermeye çalışan *Sebîlürreşâd* mıdır, yoksa *Akşam*'ın bizzat kendisi midir? Bâri kendi yaptıklarını başkalarına isnâd etmemek insâfını gösterseler!...

ŞUÛN

Musul Mes'elesi. – Musul vilâyeti üzerindeki hukūk-ı sarîhamızın ihkākı için Cem'iyet-i Akvâm'a mürâcaat ettiğimiz sırada İngilizler fiilen taht-ı idâremizde bulunan arâzîye tayyâreleriyle tecâvüz ederek bir mes'ele ihdâs etmek ve birtakım blöflerle efkâr-ı umûmiyye-i cihânı teşvîş etmek istediler. Hükûmetimizin müteyakkızâne hareketi hukūk-ı milliyyemizi müdâfaa husûsundaki azm-i kavîsi sâyesinde İngilizlerin teşebbüsâtı akāmete uğramıştır. Birkaç gün mukaddem ufk-ı siyâsette harb emâreleri zuhûr ettiği hâlde hükûmetimizin dirâyet ve sebâtı İngilizlerin âmâlini zîr ü zeber ettiğinden muhtelefün-fîh olan mesâilin silâhla değil Cem'iyet-i Akvâm Meclisi'nin hakemliğiyle halli için i'tilâf hâsıl olmuştur.

Öteden beri İngilizlerin ta'kīb ettikleri hatt-ı hareket, Nestûrîleri hudûdumuz üzerinde yerleştirerek Irâk ile Türkiye arasında bu hıristiyan Nestûrîlerden bir hükûmet-i hâcize teşkîl etmek ve böylece bir menba'-ı fitne ve fesad vücûda getirmektir. Binâenaleyh hudûdumuz dâhilinde yaşayan ve kuvâ-yı hükûmete karşı silâh-ı isyânı kaldıran Nestûrîleri te'dîb için vukū' bulan harekât-ı te'dîbiyyemiz İngilizlerin hoşuna gitmediğinden İngilizler kuvâ-yı askeriyyemiz üzerine tayyâreler göndermişler ve attıkları silâhlarla birtakım zâyiât ve telefât vukūuna sebebiyet vermişlerdir. Hükûmetimiz bu harekâtı mükerreren protesto etmiş, İngilizler de birtakım cevâblar vererek bizim kuvâ-yı askeriyyemizin statükoyu ihlâl ettiklerini, binâenaleyh kuvâ-yı askeriyyemiz çekilmediği takdîrde tedâbîr-i askeriyye ittihâz edeceklerini şifâhî bir ültimatom hâlinde teblîğ etmişlerdi. Vaz'iyet bunun üzerine vahîm bir mâhiyet iktisâb ettiğinden hükûmetimiz Büyük Millet Meclisi'ni toplamak için müzâkerâtta bulunmuş ve Meclis'i ictimâa da'vet için karâr vermiş ve bunun üzerine Büyük Millet Meclisi ictimâa da'vet olunmuştur. Bundan başka hükûmetimiz hudûdumuzu müdâfaaya âmâde olmakla berâber ihtilâf-ı vâkıı hall için Cem'iyet-i Akvâm'ı tavsîte âmâde olduğunu İngiltere'ye bildirmiştir.

İngiltere hükûmeti evvelce de iki şifâhî ültimatoma rağmen hükûmetimizin bu teklîfini kabûl etmiş ve bu sûretle hâdise vehâmetini oldukça zâyi' etmiştir.

Musul vilâyetinin mukadderâtını ta'yîn etmeyi taahhüd eden Cem'iyet-i Akvâm'ın bu mes'eleyi hakk u adle muvâfık bir şekilde halletmesini bekliyoruz.

Mısır Mes'elesi . – Mısır mes'elesi bu hafta zarfında yeni bir safhaya dâhil oldu. İngilizlerle icrâ-yı müzâkerât için Londra'ya giden Zağlûl Paşa nihâyet İngilizlerin Mısırlılardan ne istediklerini îzâh etti. Zağlûl Paşa dedi ki:

"İngilizler bizi intihâr için Londra'ya da'vet ettiler. Biz de intihârı kabûl etmedik." Zağlûl Paşa bu sözleri söyledikten sonra Mısır'a avdet etmiştir. Fil-hakīka Zağlûl Paşa İngilizlerin Mısır'dan işgāl-i askerîlerini kaldırmalarını, Mısır'da ekalliyetleri ve ecnebîleri himâye etmekten ferâgat etmelerini, Süveyş Kanalı'nın himâyesini Mısır'a terk etmelerini taleb etmişti. İhrâz-ı istiklâl etmek ve hür yaşamak isteyen bir millet için bundan daha muhik, daha meşrû' bir şey tasavvur olunamaz. Fakat İngilizler bu muhik ve meşrû' metâlibi ifrât ve dalâletin hadd-i a'zamîsi telâkkī ettiler ve Mısır'ın İngiliz işgāl-i askerîsi

altında yaşamakla berâber hür ve müstakil olabileceğini iddiâ ettiler. Hele Mısır'da ekalliyetleri ve ecnebîleri himâye vazîfesinden kat'iyyen ferâgat etmeyeceklerini söylediler. Süveyş Kanalı'ndan ayrılmayı hatır ve hayâllerinden aslâ geçirmediklerini ve geçiremeyeceklerini tekrâr ettiler. Binâenaleyh Zağlûl Paşa'nın İngilizlerle müzâkerât icrâ etmesine imkân kalmadığından müşârun-ileyh de Mısır nâmına intihâr için Londra'ya gitmediğinden Londra'dan Mısır'a avdete karâr vermiştir. Bundan sonra müşârun-ileyhin nasıl bir hatt-ı hareket ta'kīb edeceği henüz ma'lûm değildir. Yalnız müşârun-ileyh Mısır'a muvâsalet ettikten sonra Mısır Meclis-i Millîsi'ni toplayacak ve ne olduysa hepsini îzâh edecektir. Ondan sonra müstakbel hatt-ı hareket hakkında bir karâr ittihâz edilecektir. El-hâsıl Mısır mes'elesi hallolunmak yoluna gireceği yerde bilakis büsbütün kesb-i müşkilât etmiştir. Mısırlıların önünde henüz uzun bir tarîk-ı mücâhede bulunduğu anlaşılıyor. Fakat Mısırlı dindaşlarımızın bu mücâhede yolunu muvaffakıyetle kat' edecekleri ve nihâyet nâil-i emel olacakları muhakkaktır. Çünkü Mısırlı kardeşlerimiz bugün uyanmış ve istiklâllerini tahakkuk ettirmek için çalışmaya başlamışlardır. Her hâlde bu mesâînin muvaffakıyet ile tetevvüc edeceğinde şekk ü şübhe yoktur.

Vehhâbîlerin Hareketi. – Şerîf Hüseyin'in halefi oğlu Emîr Ali'nin yalnız Hicâz Hükümdârı sıfatıyla kral mevkiine getirilmesini müteâkıb Hicâz'da yeni bir hareket vukū' bulmamıştır. Yalnız Şerîf Hüseyin Hicâz'dan bir semt-i mechûle ve ağleb-i ihtimâl Bağdad'a gideceği ve orada ikāmet edeceği haber verilmektedir. Vehhâbîlerle Hicâzlılar arasında sulh müzâkerâtı başladığına dâir kat'î bir haber yoktur. Bilakis Vehhâbîlerin Reis ve Emîri İbni Suûd Hicâz'dan bütün Şerîf Hüseyin âilesini tard etmek istediği anlaşılıyor. Maamâfih Vehhâbîler bugüne kadar Mekke'ye girmemiş bulunuyorlar. Bunun ancak efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeye hürmetten ileri geldiği söyleniyor. Bunun böyle olması çok muhtemeldir. Çünkü İbni Suûd'un karşısında kendisine mukāvemet edecek bir kuvvet kalmadığı muhakkaktır. Mukāvemet edecek bir kuvvet bulunsa Şerîf Hüseyin'in sebât edeceği ve bu kuvvetle İbni Suûd'u yıkmaya çalışacağı şübhesizdir. Binâenaleyh Vehhâbîlerin bu sefer Mekke-i Mükerreme'ye bir maksad için girmedikleri âşikârdır. Vehhâbîlerin gözettiği hedef efkâr-ı İslâmiyyeye hürmet ise bütün müslümanların bunu memnûniyetle karşılayacağı şübhesizdir.

Aboneleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmın abone bedellerini irsâl etmek lûtfunda bulunmaları veya abone-den sarf-ı nazar eylediklerini iş'âr buyurmaları bilhassa ricâ olunur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîri
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

23 Ekim 1924 | 24 Rebîü'l-evvel 1343 | * Perşembe * | 23 Teşrînievvel 1340 | Cild: 24 - Aded: 622

İLHÂD NE BÜYÜK CEHÂLETTİR!

1

–*"Hür Fikir"*in neşriyât-ı ilhâd-kârânesi münâsebetiyle–

(وَقَالُوا مَا هِيَ اِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا اِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ)[1]

Bazı kimseler: "Hayat bizim şu denî hayatımızdan ibârettir. Böyle ölür, böyle yaşarız. Bizi ifnâ eden şey dehr ve tabîattan başka bir şey değildir." dediler. Böyle söyleyenler, ilimlerinden söylüyorlar zannetmeyiniz; bunlar ilim sözü değil, evhâm ve zünûndan ibârettir.

Emîn olunuz ki hakīkī ve munsıf olan erbâb-ı ilmin hepsi Allah'ın vücûduna şehâdet etmişlerdir ve ederler. (وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ...)[2]

İlmin vazîfe-i esâsiyyesi isbâttır. Nefy ve inkârın ilim ile alâkası bir tezâddan ibârettir. İlmen sâbit olan şeylerin ilerisi değil nakīzları inkâr olunabilir. Herhangi bir mes'ele-i ilmiyyede bir müsbet, bir münkerden kuvvetlidir. Çünkü nefy ve inkâr ademe istinâd ettiğinden mâhiyeten sıfırdır. Nâmütenâhî sıfırın hâsıl-ı darbı ise yine sıfırdır. Küre-i arzı dolaşsanız meselâ bir Müşteri yıldızının kamer gibi peykleri bulunduğunu ve onların da husûfları olduğunu bilmeyen, inkâr eden milyonlarla insanlara tesâdüf edersiniz. Lâkin hiç şübhe etmezsiniz ki bu milyonlar bir hey'et âliminin karşısında sıfırdır. Böyle mâhiyetleri sıfır olan nice erbâb-ı inkâr vardır ki ehl-i ilmin sözlerini okurlar; fakat ilmin, fikrin kavânîn ve mâhiyetinden, hudûd-ı hakīkīsinden bî-haber bulundukları için veya hakāik-ı ilmiyye menfaat ve arzûlarına muvâfık gelmediği için netâyic-i ilmiyyeyi inkâra kalkışırlar. Kıyâsın şerâitini bilmeden binlerle fâsid kıyâslar yaparlar. Vara yok, yoğa var diye hükmederler. Âyât ve berâhîn-i Hakk'ı görmezler veya görmek istemezler de "Hani, Allah var da bizimle neye konuşmuyor? Bize kendisinden bir nişâne neye vermiyor?" derler. Bunlar ilim şânından olmayan, ilmin tecelliyâtına ma'kes olabilecek kalb-i sâfîden mahrûm olan kimselerdir. (وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَاْتِيْنَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ)[3]

İnsanlarda îmân ilim gibi envâr-ı ma'neviyyenin tecellîsi, kalb denilen bir sırr-ı rûhînin kābiliyet-i mahsûsasına bağlıdır ve bu kalb herkeste müsâvî değildir. Çok kimseler vardır ki kābiliyet-i ilmiyyeleri kütlevî hareketlerin zâhirî mihanikiyetinden ileri gidemez. İlimden bahsederler de ilim ve şuûr, akıl ve zekâ denilen mevzû'ların ve bunlara müteallik fünûnun mevcûdiyetinden bile bî-haberdirler. Halbuki ilmin kānûnlarından, fikrin şerâitinden bî-haber bulunan insanların en basît ecsâma âid ma'lûmâtları bile hükümsüzdür.

Hilkatte eşyânın havâss-i hikemiyye ve kimyeviyyeleri muhtelif olduğu gibi **[370]** mevâdd-ı uzviyyenin kābiliyet ve hasâis-i hayâtiyyeleri de muhteliftir. Bir ahtapot huceyresinden bir âhû tevellüd etmediği gibi bir burun huceyresinden bir göz, bir hadeka da teşekkül etmez. Aynı

[1] Câsiye Sûresi 45/24.

[2] Âl-i İmrân Sûresi 3/18.

[3] Bakara Sûresi 2/118.

kānûnun rûhiyât sâhasında da icrâ-yı hükm ettiğini görürüz. İki rûh, iki kalb arasındaki tefâvüt iki uzv-ı zî-hayât arasındaki tefâvütten daha büyüktür. Şübhe yoktur ki insanların hissiyâtında, irâdâtında, idrâkâtındaki farklar rûhlarındaki farkın eseridir. Bundan dolayı her insanın kābiliyet-i ilmiyyesi bir değildir. Rûh ve kalb vardır ki hakkı idrâk için hafîf bir iltifâtı kifâyet eder, küçük bir hâdiseden en büyük bir kānûn keşfeder. Yine insan vardır ki binlerle hâdisâtın sâha-i tecrübesinde yuvarlanır, birçok vakāyi' içinde boğulur da hiçbirinden bir ibret alarak bir ilm-i yakīne vâsıl olamaz; onun indinde yakīn olan bir şey vardır: Şübhe veya inkâr. Çünkü kalbi çürük, idrâk cihâzları bozuktur. Çatlak gözlükle pürüzsüz bir manzara seyredilemediği gibi bozuk veya arazlı bir kalb ile de hakīkat hissolunamaz. Bunun içindir ki bakmak başka, görmek yine başkadır, derler. Ehl-i ilm en küçük bir hakīkatin zâyi' olmasından korkarak senelerce çalışır. Fakat kābiliyet-i ilmiyyesi olmayanlar binlerle hakāyıkın üstünden atlayarak gāye-i nefsâniyyelerine ermeyi bir hüner addederler.

Fahreddîn-i Râzî'nin *Mülahhas* nâmındaki felsefî eserinde naklettiği vechile Arap feylesoflarından Sâbit bin Kurre sukūt-ı ecsâmı cezb ve incizâb kānûnuyla îzâh etmek istermiş. O zaman hayyiz-i tabîî nazariyesiyle meşbû' olan ehl-i fen bunu bir türlü görmek istememişler. Binlerle inkâr hücûmları yapmışlar. Yapmışlar da ne olmuş? Bir gün gelmiş bir Newton bir taşın sukūtundan o câzibe kānûnunu vuzûh ile görüvermiş.

Burada düşünecek gāyet mühim bir nokta vardır. Şunu iyi takdîr etmek lâzım gelir ki Newton'a câzibe-i umûmiyyeyi gösteren teleskoplar değil, basîret-i akliyyesi idi. Newton'dan sonra büyük büyük teleskoplar yapıldı. Fakat ehl-i rasadın hiçbiri bunlarla câzibe kānûnunu aramaya çıkmadı. Yalnız o kānûn ile Cenâb-ı Müdebbir-i kâinâtın idâre ettiği harekâtı, âsârı aramakla meşgūl oldu. Biliyorlardı ki her şeyi gözleriyle görmek sevdâsında bulunanlar âlemde pek az şey görebilirler. Hiç kimse gözümle görmüyorum diye kulakla işitilenleri inkâr edemez. Hiç kimse aklını, şuûrunu teleskop veya mikroskopla aramaya kalkışmaz. Kâinâtta hurde-bîn veya teleskop ile görülemeyen şeyleri inkâra kalkışanlar ibtidâ kendi akıllarını inkâr etmek mecbûriyetinde kalırlar. Atomları, esîrleri, elektronları ehl-i fenne gösteren ne hurde-bîn, ne teleskoptur. Şimdiye kadar hiçbir ehl-i fen gelmemiştir ki akıl ve câzibe gibi müessirâtı teleskopla aramaya çıksın, Hiçbir sâhib-i iz'ân da zuhûr etmemiştir ki teleskopla Allah aramaya kalksın da bulamadım diye inkâr etsin. Zevi'l-ukūl bilirler ki mebde'-i evvel taharrîsinin bir zerreye nisbeti âsumâna nisbetiyle müsâvîdir. Bir zerrenin sırr-ı îcâdı ecrâmın sırr-ı îcâdına esâstır. Bütün avâlimin sırr-ı hareketi de bir zerrenin sırr-ı hareketinden az çok istihrâc olunabilir. Muvâzene-i kuvâ kānûnu hüküm süren tabîatta fen nokta-i nazarından hiçbir hareket bulunmamak, her şeyde sükûn hüküm sürmek lâzım gelirdi ve öyle olsaydı âlem hâlâ maddenin atomları (cüz'-i ferdleri) hâlinde bulunmak, hiçbir cisim ve cirm teşekkül edememek iktizâ ederdi. Bir madde zerresini icâd etmek icâd değilse harekete getirip o hareketle diğerlerini tehyîc etmek ve bundan âlemleri husûle getirmek ne büyük bir garîbe-i fenniyyedir! Eğer zerrelerin hareketleri ezelî olsaydı fen nokta-i nazarından muvâzeneleri de ezelî olacaktı. Muvâzeneleri de ezelî olsaydı hiçbir yeni tekevvün bulunmayacaktı. O hâlde cisimler teşekkül etmeyecek, hareket-i zerreviyyeden mihanikî ve kütlevî hareketlere nevbet gelmeyecek, hâdisâtın hiçbiri vukū' bulmayacak, tenâsül-i hayâta imkân kalmayacaktı. Bundan dolayıdır ki her şeyi madde ve tabîat ile halletmek sevdâsında bulunanların tâ Yunanlılardan zamanımıza kadar ilk işleri bir zerreye tesâdüfen yolunu şaşırtarak gönlünce muvâzeneyi ihlâl ettirmek ve bu sûretle istinâd ettiği tabîat kānûnlarını kendi eliyle yıkıp zîr ü zeber etmek olmuştur. Böyle fennî nokta-i nazarlarını yıkmadıkça da'vâlarını îzâh edemeyen basîretsiz ve mütenâkız kimselerin ellerinden fenler şikâyet etmiş, "Bizi kendi sâhacığımıza bırakınız da haddimizi tecâvüz ettirmeyiniz." diye feryâd eylemişler. Fenlerin bu feryâdını duyanlar tabîatı Hâlık'ının te'sîr-i kudretine teslîm ve tevdî' eylemişlerdir. Mütekaddimînden Aristo, müteahhirînden Descartes fennin haysiyetini ancak bu sûretle iâde edebilmişlerdir.

ESRÂR-ı KUR'ÂN

Bismillâhirrahmânirrahîm

(وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللهُ اَوْ تَاْتِيْنَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ)[4]

3

Bunun sünnet-i seniyyeden delâiline gelince: *İ'lâmü'l-muvakkı'în* sâhibi birçok ehâdîs ve âsâr-ı sahîha ile istişhâd etmektedir ki bunların hepsini burada îrâda imkân bulunmadığından arzû edenler oraya mürâcaat edebilirler. Yalnız müşârun-ileyhin Ömer bin Abdilazîz'den rivâyet ettiği bu sözle iktifâ edelim: "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in sünnet-i **[371]** seniyyeleri yanında hiçbir kimsenin kavl ü re'yine bakılmaz." Yine *İ'lâmü'l-muvakkı'în* sâhibi İmâm-ı Şâfiî'den bu sözü rivâyet etmektedir: "Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in sünnet-i seniyyelerine kesb-i ıttılâ' edenlerin onu

[3] Bakara Sûresi 2/118.

terk edip herhangi bir kimsenin sözünü kabûl etmemeleri için icmâ' vardır." Yine Şâfiî diyor ki: "Hadîsin sıhhatine kanâat olunca benim sözlerime o kadar i'tibâr etmeyiniz."

Binâenaleyh ehl-i re'y ve ehl-i sevâb onlardır ki eimme-i izâm hazerâtının akvâline dest-res olunca onları Kitâbullâh'a ve sünnet-i seniyyeye arz ederler, bu akvâl içinde onlara muhâlif bir şey bulurlarsa Kitâbullâh ile sünnet-i seniyyenin müfâdına ittibâ' ederler. Fakat ittibâ' ettikleri eimmenin akvâlinde Kitâbullâh'a ve sünnet-i seniyyeye muhâlif bir şey bulup da o eimmenin akvâline ittibâı tercîh edenlerin tuttukları yol doğru yol değildir. Muhammed bin Hâris, Semnûn bin Saîd'in ihbârında mûmâ-ileyhten rivâyet ediyor ki: Mâlik ile Abdülazîz bin Ebî Seleme ve Muhammed bin İbrâhîm ibni Dînâr ve sâir zevât İbni Hürmüz'e gidiyorduk. Mâlik ile Abdülazîz müşârun-ileyhe suâl sordukları zaman onlara cevâb verildiği hâlde İbni Dînâr ile arkadaşlarının suâllerine cevâb vermezdi. İbni Dînâr bir gün mûmâ-ileyhe: "Yâ Ebâ Bekr, niçin böyle hareket ediyorsunuz? Mâlik ile Abdülazîz suâl sordukları zaman cevâb veriyorsunuz. Benimle arkadaşlarımın sordukları suâllere cevâb vermiyorsunuz?" dedi. Mûmâ-ileyh cevâben "Bundan müteessir mi oldunuz?" deyince "Evet" dedi. Mûmâ-ileyh cevâben dedi ki "Yaşım çok ilerledi. Kolum kanadım kırıldı. Vücûduma ârız olan bu ahvâlin aklıma da sirâyet etmiş olmasından korkuyorum. Mâlik ile Abdülazîz fakîh birer âlimdirler. Benden hak bir sözü dinledikleri zaman kabûl ediyorlar. Hatâ bir sözü kabûl etmiyorlar. Seninle arkadaşların ise her cevâbımı kabûl ediyorsunuz." İbni Hâris diyor ki: "Vallahi dîn-i kâmil, akl-ı râcih işte budur. Fakat sözlerinin kalblerde Kur'ân gibi yer tutmasını istemek mahz-ı hezeyândır."

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet edilmek ve her şeyi beyân etmek üzere göndermiştir. İdrâk olunabilen ma'nâyı ve ahkâmını terk ile başka bir şeye güvenmeye mahal yoktur. Ancak Kur'ân'ın mücmelini tavzîh, mutlakını takyîd, mukayyedini ıtlâk eden sünnet, i'timâda şâyândır.

Maksadımız herkesin tedkîk ve taharrîye hasr-ı vücûd etmesi, ictihâd ile meşgûl olması değildir. Böyle hareket edilmiş olsa halkın işleri yüz üstü kalır. Herkes ictihâda hasr-ı evkāt ederse ve ilim ve fazl sâhibi olmaya çalışırsa mesâlih ziyâa uğrar, sanâyi' ve ticâret muattal kalır. Maksad herkesin anlayabileceği ahkâm-ı Kur'âniyye ile ehâdîs-i sahîhayı bırakıp şunun bunun re'yini kabûl için onlara muhâlefet edemeyeceğini beyân etmektir. Fakat anlaşılmayan ve anlaşılması tedkîk ve taharrîye muhtâc olan husûsât ile meşgûl olmak herkesin vüs'u dâhilinde olmadığından âmmenin bu işle mükellef tutulması onlar için mûcib-i meşakkat olacağı gibi mesâlih-i umûmiyye-i hayâtiyyeyi de ta'tîle dûçâr eder. Binâenaleyh bu husûsâtta bazı ehl-i re'y ve nazarı âmmenin taklîd etmesi câizdir.

Hiç şübhesiz Cenâb-ı Hakk'ın [4](اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ اُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهٖ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهٖ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ) kavl-i kerîmi bu husûsta en kuvvetli ve en kat'î delâildendir. Çünkü bu âyet-i kerîmenin nass ve zâhiri Kitâbullâh'a îmân edenlerin onu bi-hakkın tilâvet edenler yani ona bi-hakkın ittibâ' edenler, hudûdunu tecâvüz etmeyenler, onun ahkâmını bırakıp başka ahkâma tebaiyet etmeyenler, yalnız onun ahkâmına ellerinden geldiği kadar riâyet edenler oldukları beyân ediliyor. Hâsirler ise âyâtı dinledikleri hâlde onların ma'nâlarını teemmül etmeyenler, onlara riâyet eylemeyenler, gûyâ onlara ifâza-i hidâyet için nâzil olmamış gibi onlara yüz çevirenler yahud onları idrâk-i beşer tarafından kabûl olunmayacak gibi telâkkī edenlerdir.

Kitâbullâh ile Resûlullâh'ın kelâmı sarîhtir, kolay anlaşılır, makāsıdını ahsen-i sûretle ifâde eder. Cenâb-ı Allâh hakkın delâil-i zâhiresini beyân buyurmuş, kullarının neden sakınacaklarını îzâh etmiş olduğu hâlde Cenâb-ı Hakk'ın îfâsını emir buyurduğu evâmirine tutunmamaya imkân var mıdır? Cenâb-ı Hak [5](وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) buyuruyor ve bu sûretle her kavmin ahkâm-ı ilâhiyyeden kendisine âid olanı bilmesi lâzım geldiğini ifâde ediyor. Bunda mesâlih-i ibâdı izâa, halkın esbâb-ı maâşını ta'tîl edecek bir şey yoktur. Ashâb-ı güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn hazerâtı mesâlih-i şahsiyyelerini idâre, maâşlarına âid vezâifi, evlerinin ta'mîri, sürülerinin çobanlığı, ticâretlerinin tervîci gibi işlerle meşgûl oldukları hâlde bu meşgüliyetleri onların ahkâm-ı Kur'ân'dan ve sünnet-i seniyyeden bilmeleri lâzım gelen her şeyi bilmelerine mâni' olmuyordu.

Âyât-ı ahkâm, Kur'ân-ı Kerîm'in ötesinde berisinde dağınıktır. Müslümanlar her gün bunları tilâvet etmektedirler. Bunların içinde anlaşılması güç olan, fazla bir cehd sarfını istilzâm eden bir âyet yoktur. Hepsi vâzıhtır, celîdir. Avâmın dahi anlayacağı bir şekildedir. **[372]** Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'in sünneti de mazbût ve ahkâmı mahfûzdur. Ahkâma müteallik başlıca ehâdîs beş yüzü tecâvüz etmez. Bunları îzâh ve tafsîl eden ehâdîsin kâffesi de İbnü'l-Kayyım'ın beyânına nazaran on bine bâliğdir. Âyât-ı Kur'âniyye ile ehâdîs-i nebeviyyenin bu kadarını tahsîl etmek mesâlih-i ibâdı ta'tîl yahud geceleriyle gündüzlerini işgāl edecek bir mâhiyette midir?

---

[4] Bakara Sûresi 2/121.

[5] Haşr Sûresi 59/7.

Ulemâ-yı İslâmın âyât-ı ahkâm ve ehâdîs-i ibâdât ile muâmelât-ı zarûriyyeyi bir eser derûnunda toplayarak bunu beyne'n-nâs neşretmeleri daha doğru olmaz mıydı? Böyle hareket etmiş olsalar maâlim-i İslâm'ı ve selef-i sâlihin devrini ihyâ, müslümanları târumâr, şevketlerini izâle eden ihtilâfât-ı mezhebiyyenin âsârını imhâ ederlerdi.

KUR'ÂN NEDİR?

Kur'ân'ı terkîb eden âyetler 25 sene içinde nâzil olmuştur. Binâenaleyh bunların ma'nâsını iyice anlamak ve hikmetini takdîr edebilmek için evvelemirde ne gibi esbâb ve hâdisâtın te'sîriyle vârid, hangileri muhkem veya müteşâbih ve hangileri nâsih veya mensûh olduğu bilinmelidir. Ondan sonra o târîhte ve ondan evvelki zamanlarda Arapların ahlâk, âdât, tabâyi', an'anât, akāyid, esâtîr, emsâl-i hikemiyye ve edebiyâtına bi-hakkın vâkıf olmak lâzımdır. Umûmî târîhin, ulûm-ı ta-bîiyye ve fizîkiyyenin o zamanki şekliyle şimdiki mebâhisinin hiç olmazsa hutût-ı umûmiyyesini bilmekteki elzemiyeti de beyâna hâcet var mıdır? Esâsen bu ma'lûmât yalnız Kur'ân'ın ma'nâsını anlamak için değil, onun târîhte açtığı devr-i teceddüd ve inkılâbdaki ehemmiyet ve azameti takdîr ve muvâzene için de elzemdir. Bundan başka, Kur'ân'ı anlamak ve anlatmak isteyen bir kimsenin bir de ulûm-ı mevhibesi olmak icâb eder. Fakat bu bilgi ancak ilmiyle âmil olan ekâmilde hâsıl bir nûr-ı irfândır. Hülâsa-i kelâm şu bahsettiğim esbâb iledir ki Kur'ân'ın elfâzı nasıl yazılacak, nasıl okunacak, müstakil birer ilim şeklinde tedvîn edilmiş; ondan sonra cümlelerin müfredât ve terkîb i'tibâriyle lügaten, iştikāken, sarfen ve nahven, beyân ile bedî' ve maânî cihetinden mevki' ve kıymetleri nedir? ve bu kelime ve cümlelerden istinbât olunan ma'nâları te'yîd için üdebâ-yı meşhûre-i Arabın âsârı içinde şevâhid varsa hep tahkîk olunmuş, bundan başka âyetlerin ma'nâlarını tavzîh eden hadîsler de birer birer toplanmış, çünkü âyât-ı Kur'âniyyeden matlûb olan ma'nâları îzâha herkesten ziyâde elbette sâhib-i vahy Efendimiz salâhiyetdâr idi. Şu hâlde Kur'ân kadar hiçbir kitap ta'mîk ve tahkîk olunmamıştır. Bununla berâber bu tahkīkāt pek zarûrî idi. Zîrâ, Kur'ân eski her şeyi yıkan ve yeni doğan bir hey'et-i ictimâiyyenin ahlâkī, fikrî ve medenî bil-cümle ihtiyâcâtı için bedraka-i harekât olacak düstûrları ihtivâ etmekte idi. Fakat Kur'ân'ı yalnız perestiş-kârları ta'mîk etmemiştir. Hakīkati inkâr edenler, hurâfâta aldananlar, ihtirâsât ve hevesât-ı şehevâniyyelerine esîr olanlar, velhâsıl nizâm, kānûn ve teceddüdü sevmeyenler dahi ancak bir maksad-ı mühînâne ile Kur'ân'ın her kelime ve satırını tenkīde çalışmışlardır. Vâkıâ yalnız gördükleri şeyleri sahîh zanneden kûteh-bînlere zevâhirin galat ve i'timâda lâyık olduğunu ve onların arkasında lem-yezel, lâ-yezâl bir hakīkat-i vâhidenin bütün kudretiyle şuûn ve ekvâna hâkim bulunduğunu haber veren Kur'ân'ı o firîfte-i havâs olanların def'aten tasdîk etmesi ne kadar müşkildi! Şarâb içmeyiniz, kumar oynamayınız, hitâbına hedef olan hevâ-perest ve esîr-i şehvet kimseler Kur'ân'ın bu men' ve tahzîrinden nasıl hoşnûd olabilirlerdi? Terâzî ve arşınla doğru ölçünüz, mâllarınıza hîle karıştırmayınız, ukūd ve muâmelâta tamâmen riâyet ediniz, gibi müekked tenbîhler insâfsız ve vicdânsız eissânın??? işlerine gelir miydi? Bazen kendi kızları veyahud dün vefât etmiş babasının haremleri ile izdivâc etmek gibi hissiyât-ı necîbe-i insaniyyeyi fevkalâde rencîde eden âdât-ı câhiliyyeyi Kur'ân şiddetle men' etmişti. Fakat o vaz'iyette olanlar bu memnûiyetten dil-gîr olmuşlardı. Kezâlik med-yûnlara hitâben: "Bundan böyle fâiz vermeyiniz, işlemiş fâizler mülgādır, borçlarınızın da yalnız re'sü'l-mâlini genişlik vaktinizde verirsiniz." diye hitâb eden Kur'ân'ı murâbahacılar ve sermâyedârlar nasıl sevebilecekti? Kur'ân efrâd arasında müsâvât-ı kâmileyi tervîc ettiği için ıslâhât-ı ictimâiyyeyi kendi menâfi'-i zâtiyyelerine muhâlif addedenler de bu yeni kāideden hiç hoşlanmamıştı. Bugün bile meselâ Arnavutluk'ta bir kadın kız çocuk doğurursa büyük bir kabâhat işlemiş gibi günlerce anasının babasının ve zevcinin yüzüne çıkamaz. Arabistan'da zamân-ı câhiliyyette bu âdât-ı câhilânenin pek fenâ netîceleri vardı. Zîrâ kız çocuklarını muayyen bir yaşına geldikleri vakit bizzat babaları toprak kazarak içine diri diri gömerlerdi. Kur'ân bu âdet-i vahşiyâneyi kat'iyyen men' etmişti. Fazla olarak, Nebiyy-i şefîk kendi kız çocuklarını dizine oturtup okşardı. O zamanın âdât-ı câhilânesiyle me'lûf olanlar Nebiyyü'r-rahme Efendimiz'in bu muâmele-i Cemilesine fevkalâde taaccüb etmişlerdi. Hiç şübhe yok ki bu hâdise-i mühimme kadınlık târîhînde altın hurûfla yazılacak bir inkılâb idi!

Kur'ân, Mûseviyet ve İseviyet'in ahkâmını da feshettiğinden ahbâr-ı Yahud ile rehâbîn-i İseviyyet dahi Kur'ân'ın düşmanları sırasına geçmişlerdi. **[373]** İşte bu sebeblerdir ki onu bize teblîğ eden Nebiyy-i zî-şâna bazen şâirdir, bazen kâhindir yahud masrû' ve mecnûndur, demekten çekinmemiş oldukları gibi kitabını da cerh için evvel ve âhir bütün kuvvetlerini sarf etmişlerdi. Maracı isminde bir Râhib Kur'ân'ı gûyâ tenkīd ve tezyîf için kırk sene çalışmıştı. Ya Ehl-i Salîb muhârebeleri niçindi? Fakat bütün bu kanlı muhârebeler Gladstone'un da imhâsını istediği Kitâb'ı yeryüzünden kaldıramamıştı.

Bu son günlerde Paris'te College de France'ın Edebiyât-ı Arabiyye Muallimi Kazanova'nın tenkīdlerine şâhid oluyoruz. Hüseyin Câhid Bey bir müşteşrikin *İslâm*

Târîh'ini tercümeye başlamış, yakında neşredecekmiş. Keşke mûmâ-ileyhin ilim kisvesi altındaki ta'rîzlerinin de cevâblarını tercümesine ilâve etseydi! Bununla berâber bu Kazanova'ya büsbütün şîme-i insâftan ârî denemez. Çünkü hiç olmazsa Nebiyy-i zî-şânın da'vâsında kâzib olmadığını ve sıdk-ı nübüvvetine an-samîmi'l-kalb mu'tekıd olduğunu i'tirâf ediyor. Yalnız Nebiyy-i müşârun-ileyhin vahiy zannettiği hâdiseye bir "telkīn bi-nefsihî" denebilirmiş.

1- Kur'ân her şeyden evvel tevhîdi ta'lîm eder. Kur'ân, âmme-i beşeri el ile tutulmayan, gözle görülmeyen avâlimin nâzım ve müdîri "evvel ve âhir ve zâhir ve bâtın" ervâhta ibâdete da'vet etmektedir. İnsanları içinde yaşadıkları esâtîr ve hurâfâtın pençe-i tazyîkinden kurtarmaya, kendilerini taş ve topraktan yapılmış putlara tapmak gibi eh süflî bir dereke-i mezelletten kaldırmaya ma'tûf olan bu ta'lîm, terakkīyât-ı zihniyye-i beşeriyyenin aksâ-yı merâtibi değil midir? Ulûm-ı cedîdenin en âlî matlabı hâdisât-ı tabîiyyenin tâbi' olduğu muhtelif kānûnları bi'n-nihâye en umûmî bir kānûna ircâ' eylemekten ibârettir. Vâkıâ hakîm Herbert Spencer'in dediği gibi ilmin gāyesi tevhîddir.

Kur'ân müteaddid ve mütenevvi' bürhânlarla te'yîd ettiği bu düstûr-ı lâ-yezâlînin ezhân ve kulûbda tamâmen istikrârı için insanı mütemâdiyen elvâh-ı muhtelife-i tabîat üzerine imâle-i nazara teşvîk etmektedir. Meselâ arzın ve semâvâtın hâlet-i ibtidâiyyesi "duhân" yani gaz olduğunu sarâhaten söyledikten sonra emr-i tekvîndeki merâtib-i tekâmülü telhîsen tasvîr eden Kur'ân, sulb-i pederden rahm-i mâdere intikāl eden bir katre nutfenin orada geçireceği safahât-ı tekâmülü de kendine mahsûs bir lisân-ı i'câz ile icmâl ve kāri'lerini düşünmeye da'vet eylemektedir.

Şiddet-i harâretten kurumuş ve ötesi berisi çatlamış toprakların içinden yeşil otların nasıl yaşardığına ve gözlere ferah veren çiçeklerin nasıl açtığına, ölmüş arzın nasıl hayât-ı tâze kesb ettiğine niçin ibretle bakmadığımızı Kur'ân birçok defa soruyor, her şeyin çift yaratıldığını, rûzgârların nebâtât arasında vâsıta-i telkīh olan gubâr-ı tal'ı mahall-i mahsûsuna nasıl sevk ettiğini Kur'ân ne kadar şirin bir ifâde ile anlatıyor. Rûzgârın, yağmurun, şimşek, ve yıldırımın, gece ve gündüzün, semânın, yıldızların ve güneşin kendine mahsûs hâlât ve hâdisâta atf-ı nazar-ı tedkīkāt ile insanların istibsâr-ı hakīkat eylemesini Kur'ân mükerreren tavsiyeden hâlî kalmıyor. Bu hâlde maânî-i Kur'âniyyeden bi-hakkın zevk-yâb olmak için ulûm-ı tabîiyye ve fizîkiyyede mutlakā ta'mîk etmek lâzımdır. Arıların, örümceklerin, diğer sunûf-ı hayvânât gibi kendilerine mahsûs bir san'atları vardır. Fakat onlar bu san'atları daha doğarken bilirler, bizim gibi senelerce tahsîle muhtâc değildirler. Kur'ân bu husûsta nazar-ı dikkati celb ediyor. İnsanın bütün acz-i cismânîsine rağmen kuvve-i akliyyesiyle nasıl rûzgârlara tasarrufla denizlerde sefîneleri yürüttüklerinden ve daha nasıl henüz bilinmeyen ve görülmeyen merâkibin icâd edileceğinden bahisle nev'-i beşere bahşedilmiş olan bu eltâf-ı ilâhiyyeden niçin tegāfül olunduğunu Kur'ân soruyor.

2- Bu düstûr-ı aslî-i tevhîdin netâyicinden olarak Kur'ân nazarında şirki îmâ eden her şey merdûddur. Binâenaleyh duâ yalnız Allah'a yapılır; merhamet, inâyet ve rızık ancak Allah'tan istenilir; mugayyebâtı yalnız Allâh bilir. Hayır ve şerre yalnız Allah kādirdir. Şu hâlde taşı ve toprağı öpmek, türbe şebekelerine el ve yüz sürmek, parmaklıklarına veya ağaç dallarına iplik bağlamak gibi şeylerin Kur'ân nazarında hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü Kur'ân hurâfâta açıktan açığa i'lân-ı husûmet etmiştir. Rûh-ı Kur'ân'ı en ziyâde inciten şeyler o gibi âdât ve merâsim-i bâtıladır. Binâenaleyh Kur'ân insanın her işinde husûl-i muvaffakıyyet için evvelâ onun esbâb-ı maddiyyesini ihzâr etmesini ihtâr eylemektedir. Zîrâ insan için sa'yinden başka medâr-ı istinâd olamayacağı o Kitâb-ı akdesin kavâid-i esâsiyyesindendir. Medîne'yi düşmana karşı müdâfaa için etrâfına hendek kazdıran, harbe gideceği vakit beline kılınç kuşanan, ondan başka gömleği altına bazen iki kat zırh giyen o Kur'ân'ı sizden çok iyi bilen Muhammed aleyhisselâm değil midir?

3- Kur'ân, cismânî ve ma'nevî bil-cümle harekâtımızda tahâreti mebde' ittihâz etmektedir. Hıfz-ı sıhhat ilmi ne kadar terakkī ederse etsin, Kur'ân'ın emrettiği büyük ve küçük yıkanmaya âid kavâid ve âdâbın ilerisine gidemez. Fikrî ve kalbî harekâtımızın hulûs ve ismete mukārin olması lüzûmu da tahâret-i rûhiyyeden başka bir şey değildir. Kur'ân'ın evkāt-ı muayyenede icrâsını teklîf ettiği cismen "ayakta durmak, eğilmek, **[374]** yere başını koymak ve hafîfçe oturmak"tan ve rûhen bir teveccüh-i tâm ve teemmülden müellef olan ibâdet-i bedeniyye hem rûhun ve hem bedenin muhâfaza-i sıhhati için ekmel bir vâsıtadır. Hele fabrikalarda veya ma'den kuyularında ifnâ-yı hayât eden amele için mecbûrî istirâhat sâatleri isteyen nazariyâtçılar, böyle muayyen zamanlarda ta'tîl-i mesâî ederek soğuk su ile ellerini, yüzünü ve ayaklarını yıkadıktan sonra hafîf bir ibâdetle teneffüs imkânını te'mîn eden bir düstûr kabûl etselerdi mes'eleyi pek ma'kūl bir sûrette halletmiş olurlardı.

4- Beşeriyetin şart-ı akdem-i saâdeti her ferdin heyet-i ictimâiyye-i insaniyyeye hâdim olmasıdır. Kur'ân'ın yüzlerce emirlerinden bu maksad vâzıhan anlaşılıyor. Zîrâ cemâatler iş görmek, her işte meşveretle hareket etmek behemehâl âmmenin menâfiine yarayacak hareketler yani ta'bîr-i Kur'ânîsiyle a'mâl-i sâlihada bu-

lunmak husûslarındaki emirlere Kur'ân'ın hemen her sahîfesinde tesâdüf olunmaktadır. Bu maksad-ı âlîyi te'mîn için câhilleri, âtıl u bâtıl gezen tenbelleri, müsrifleri, yetîm mâlını yiyen kimseleri hiç sevmediğini Kur'ân kat'iyyetle haber vermektedir. Hele gayrın hakkına tecâvüz Kur'ân nazarında hiçbir vechile afvedilemeyecek bir kabâhattir. Velhâsıl bir cem'iyet-i âliyye-i medeniyye te'sîsi için elzem olan ne kadar deâyim-i metîne ve kaviyye varsa Kur'ân onların hepsini ihtivâ etmektedir.

Efrâd-ı cem'iyyetin hidemât-ı umûmiyyeyi te'mîn için sarfı iktizâ eden mebâliği tesviye etmeleri de Kur'ân'ın evâmir-i kat'iyyesindendir.

5- Kur'ân'ın evâmir ve nevâhîsinde başlıca kuvve-i te'yîdiyyesi tebşîr ile inzârdır. Yani Kur'ân iyileri cennetle tebşîr etmekte, fenâları âteşle korkutmaktadır. Fakat nükât ve mezâyâ-yı Kur'âniyyeye infâz-ı nazar olunursa görülür ki bu Kitap herkese bu menzil-i fenâ-pezîrden dâr-ı ebede intikāl ettiği vakit gireceği cennet veya cehennemi bizzat kendisinin bu dünyâda iken inşâ ve ihzâr ettiğini anlatmaktadır. Çünkü bu dünyâda kör olanların öbür dünyâda kör kalacağını haber verir ve Kur'ân'a göre, bu dünyâ insanın bi'l-kuvve hâiz olduğu kemâlâtı mevki'-i fiile çıkarabileceği bir mektep, bir mezraadır. A'sâba rehâvet veren mu'tedil bir harâretle ısınmış, hafîf bir ziyâ ile münevver ve güzel kokularla muattar bir oda içinde kuş tüyünden şilteler üzerine uzanmış bir adamın uyuduğu esnâda ahvâl-i zâhiresi onun pek rahat ve mes'ûd olduğuna delâlet eder. Fakat o kimse şehevât-ı nefsâniyyesine mağlûb ve birçok fenâlıkları irtikâb etmiş bir kimse ise uykusunda bazen fevkalâde ızdırâbla inlemesi, şiddetli korkular geçirmesi, ağlaması, işkencelerle ta'zîb edilmesi mümkündür. Maddî olmayan, fakat maddî imiş gibi müessir olan bu hâlât ahvâl-i uhreviyyeyi tasavvur edebilmek için güzel bir misâldir. Fakat Kur'ân âmme-i beşere hitâb ettiğinden bu ahvâli fehm ve iz'ânın merâtib-i muhtelifesine göre tasvîr etmiştir. Maahâzâ hâlât-ı uhreviyyenin ta'mîkına gitmemek münâsibdir. Zîrâ akl-ı kāsır ile halledilecek şeyler değildir. Ahvâl ve şerâiti büsbütün muhtelif olan bir âlemin tafsîlâtını bu içinde yaşadığımız âlemin ahvâliyle mukāyese etmek mümkün olamayacağını yine aklımız haber veriyor.

Îzâhât-ı sâbıkaya göre Kur'ân'ın yeryüzünden zulmet-i cehâleti izâle ettiği için nûr, tâlib-i hakîkat olanlara doğru yolu gösterdiği için hüdâ, me'yûs ve meftûr olanlara ümîd ve cesâret verdiği için şifâ ve âmme-i beşere saâdet vaad ettiği için mahz-ı rahmet olduğunu tasdîk etmek zimmet-i insâfa müterettib bir vazîfedir.

Akşam

Mehmed Ali Aynî

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

Medeniyet, Terakkıyât-ı Maddiyyeden mi İbârettir?

Bil-umûm ulemâ ve hükemâ-yı cihân insanların medeniyyü't-tab' olmasında müttefik bulunmaktadırlar. Medeniyet ta'bîri nev'-i beşerin şehirlerde, köylerde, toplu bir hâlde yaşamaları ma'nâsını ifâde eder. Çünkü ihtiyâcât-ı mütenevvia-i insaniyyenin tatmîn ve tehvîni emrinde ferdler ne kadar sarf-ı mesâî etseler muvaffak olamayacakları bedîhî ve bu zarûretlerin tesviyesi mutlakā müteaddid kimselerin iştirâk edecekleri bir sa'y ü amele mütevakkıf bulunması pek tabîîdir. Lügavî ma'nâda bâlâdaki mefhûmları ifâde eden medeniyet; ma'nâ-yı hakîkatte cem'iyet-i beşeriyyenin huzûr ve âsâyişiyle refâh, saâdet ve intizâm esâslarını câmi' bir külldür. Şu hâle nazaran ef'âl-i istikrâiyyenin, tekemmülât-ı 'âliyyenin, yanlış bir telâkkī netîcesi olarak, medeniyet-i asliyye addolunması mümkün değildir.

Zamanımızdaki müessesât-ı sınâiyyeye, demiryollarına, muntazam şehirlere, servet ve ticârete, büyük vapurlara, ma'denlere, te'sîsât-ı nâfiaya bakarak hepimiz işte medeniyet diyoruz. Halbuki bunlar bizzat medeniyet değil, zevâhir-i medeniyyedir.

Bütün bu vesâit, ihtiyâcât-ı insaniyyenin tehvîni maksadına ma'tûf, tecrübe ve tedkīke müstenid harekât-ı istikrâiyyenin netîcesidir. Maksadı tavzîh için garb medeniyetinin hakīkī cebhesini gözden geçirelim.

Garb medeniyeti nasıl bir medeniyettir?.. Bu manzûme efrâdı acaba refâh ve saâdeti iktitâf etmiş midir? Garb, hiç şübhe yoktur ki zâhirî ma'nâsıyla bir medeniyet muhîtidir. Ulûm ve fünûnun terakkīsi, birçok keşfiyâtı **[375]** tevlîd eylemiş ve akla hayret veren makineleri, fabrikaları, te'sîsât-ı sınâiyyeyi vücûda getirmiştir.

Vesâit-i müdâfaa ve taarruz i'tibâriyle tüyleri ürpertecek keşfiyât her gün biraz daha tekemmül ederek, kara ve deniz diridnotları, muhnik gazlar, yüzlerce kilometre mesâfeye endâht edilen muazzam toplar, son sistem tahte'l-bahirler, bir kilosu bir mahalleyi tahrîb edecek bir kuvvet-i tahrîbiyyeye mâlik mevâdd-ı kimyeviyye, beşeriyeti kitleler hâlinde imhâ etmek için âmâde bulunuyor. Makinecilik gittikçe inkişâf bularak her nevi' müvellid-i elektrik dinamolar, berrî ve bahrî vesâit-ı nakliyyeye şâyân-ı hayret bir sür'at bahşeden nev-icâd kuvâ-yı muharrikelerin keşfiyâtı, sınâî tezgâhların en ince işleri az zamanda meydâna getirmeleri el ile yapılan her şeyi makineye tevdî' etmiş ve bu sâyede meşâkk-ı maddiyye-i beşeriyye tehaffuf eylemiştir. Servet milyonlarla ölçüle-

cek basît bir vâhid-i kıyâsî hâline gelmiş ve bu sâyede muntazam şehirler, fabrikalar, demiryolları kanallar, büyük müesseseler vücûda getirilmiştir….

Bu maddî ve istikrâî sâhadan başka hayât-ı ictimâiyyeden de her şey zâhirî bir intizâma rabt olunmuş, aynı intizâm ve sür'at idâre sâhalarında da tatbîk edilmekte bulunmuştur. Yeknazarda mehîb, yaldızlı, rengîn ve zengin bir cebhe gösteren garb medeniyeti nazarları aldatacak kuvvete, hattâ korkunç tahrîbkâr bir tekemmüle mâlik bulunuyor. Buna şübhe yok. Medeniyet mefkûresi yalnız bunlar ise ve beşeriyetin istediği refâh ve saâdet bu eserlerle elde edilmiş bulunuyorsa garb medenîdir ve garb medeniyeti medeniyet mefhûmunun yegâne timsâlidir diyebiliriz. Eğer beşeriyet sırf bu mihanikî ve maddî eserlerle yaşayabilirse, Roma, Yunan-ı Kadîm, Endülüs medeniyetlerinin esbâb-ı inkırâzını târîh ve ilim nasıl îzâh edebilecektir? Bugün yalnız harâb sütûnlarını, kitâbelerini nazar-ı hayret ve ibretle gördüğümüz sâbık medeniyetlerin âsâr-ı perîşânîsi nasıl tahlîl olunacaktır?. Bütün bu inkırâzlar, inhidâmlar hep tesâdüfe, hep te'sîr-i tabîiyyeye mi atfolunacaktır?.. Hayır.. Târîh ve ilim sâha-i feyyâzında inkırâz bulan yüzlerce medeniyeti ibret sahîfelerinde yaşatıyor. O medeniyetler ki zamanlarına nisbetle vesâitsizlik içinde bugünkü medeniyetten daha güzel eserler vücûda getirebilmişlerdi. O medeniyetler ki san'atın bütün inceliklerini gösterebilmişlerdi. Onların da büyük orduları, büyük şehirleri, hazîneleri, donanmaları, şâirleri, âlimleri, tezgâhları, müesseseleri vardı. Onlar da yaşamak, yükselmek için çalışıyordu.

Bütün bunlara rağmen şimdi ancak kırık bir vazodan, çatlak bir sütûndan ibâret kalan eserleriyle mahv u inkırâz bulduklarını i'lân ve isbât eden bu medeniyetler nasıl oldu da târîhe karıştılar?..

Evet, medeniyet zâhir ma'nâsıyla tefsîr edildiği; zâhir şekliyle görüldüğü sûrette ne bugünkü medeniyetin istikbâli ta'yîn ve ne de dünkü medeniyetlerin esbâb-ı inkırâzı îzâh edilebilir. Bu müşkilâtın hall ü faslı ve hakîkatin tavzîhı için medeniyet, şekli ve maddesi i'tibâriyle tedkîk olunduğu kadar rûhu i'tibâriyle de tahlîl olunmalıdır.

Medeniyetin rûhu nedir? Medeniyetin rûhu, medeniyet-i hakîkıyye demektir. Hakîkī medeniyet, beşeriyetin âlâm u ekdârını tahfîf ve tesliye, hürriyet-i şahsiyye, vicdâniyye ve mesâîyi te'mîn edecek, huzûr ve istikrârı, emniyet-i ictimâiyyeyi takrîr eyleyecek, adâleti te'mîn ederek vicdânları, hakîkatin keşf ü istidlâline mâni' olan her türlü a'râz u esbâbdan kurtaracak, zulmü, cehli kaldıracak vesâitın hey'et-i mecmûasını ifâde ve temsîl eden bir mefhûmdur ki, ma'bûdu bi'l-hakkı tanımak, esâsını; ahlâkıyât, terbiye-i ictimâiyye, adâlet, hürriyet, müsâvât ve fazîlet, mesnedini teşkîl eder.

İşte medeniyetleri yaşatan ve yükselten anâsır-ı asliyye bu ma'nevî ve rûhî desâtîr ve esâsâttan ibâret olduğu gibi hey'et-i ictimâiyyeleri mahv u inkırâza sürükleyen âmil-i esâsî de bu mefkûrelerin ihmâliyle vech-i muhâlifinin tezâhüründen başka bir şey değildir.

Şu hâlde tekâmülât-ı maddiyye ve zâhiriyye medeniyetin zarfı olup kıymeti, mazrûfunu teşkîl eden rûh-ı medeniyyetin kemâline tâbi'dir. Fil-hakîka hey'et-i ictimâiyyeler maddî tekemmülâta rağmen rûh-ı medeniyyeti imtisâs eyledikleri takdîrde yaşayabilmişler, zevâhir-i medeniyyeyi medeniyet addeden milletler inkırâz bulmuşlardır. Eğer rûh-ı medeniyyetin kemâliyle berâber zevâhir-i medeniyyette mazhar-ı inkişâf olmuş bulunursa hakîkī medeniyet, beşeriyetin, insaniyyetin istediği medeniyete vüsûl imkânı elde edilmiş olur. Bugünkü garb medeniyeti acaba rûh-ı medeniyyete ne kadar yaklaşmıştır?. Medeniyet-i hakîkıyye ta'rîfine dâhil olan evsâf ve şerâit-i ma'neviyye bilâ-tereddüd hükmolunabilir ki garb medeniyetinde hâl-i ibtidâîdedir.

Çünkü Cenâb-ı Hakk'ı tanımak esâsında Hıristiyanlık akāidi teslîse, teşrîke yani ilmen, tabîaten çıkmaz bir yola sapmıştır. Sırr-ı tevhîd her zerre-i meşhûd ve mevcûdda i'lân-ı hakîkat ederken Sâni'-i Âlem'i şekillerle, adedlerle tecsîme çalışan bir akîdenin Hâlık'ı tanımak zarûret ve ihtiyâcını tatmîn etmesine, rûhlarda vahdet-i istikrâr, vahdet-i huzûr, vicdânlarda vahdet-i hissiyye vücûda getirmesine imkân yoktur. Bu imkânsızlık ilhâdı doğuruyor. Çünkü garbda ahlâkī esâslar tereddîye uğramıştır. Merhamet, şefkat, dîger-endîşlik hakîkaten ender tesâdüf olunan fazîletlerdendir. Muhâfaza-i iffete âid mefhûmların da garbda hayâl kadar mübhem olduğu ma'lûmdur. Menfaat uğrunda müsâmahakârlık da, yalancılık da **[376]** kābil-i tecvîz görülmektedir.

Çünkü garbda efrâdın ihtiyâcâtı medeniyet-i 'âliyyenin kemâline rağmen tatmîn edilememekte belki maddiyâtın kemâli nisbetinde ihtiyâcât ve sefâlet artmaktadır. Fabrikalar ucuz levâzım ve havâyic tedârik ederken vesâit-i nakliyyedeki sühûlet, makinelerin yardımı gibi maddî faydalar istifâde-i umûmiyyeye arz olunurken ferdler yeni ihtiyâclar, yeni zarûretler karşısında ancak kifâf-ı nefse muktedir oluyorlar. Bir kısım ahâlide servet hâl-i işbâa gelmişken ekseriyet oturacak bir odaya mâlik bulunmuyor. Müskirât, fuhuş, kumar ise nesli, âileleri tahrîb etmektedir.

Çünkü garbda huzûr ve sükûn mevcûd değildir. Sunûf-ı ictimâiyye arasındaki tesânüd, meslek, sınıf mücâdelelerine müncer olmuş; hey'et-i ictimâiyye efrâdı

arasında câygîr olması icâb eden vifâk ve uhuvvet, husûmet ve nifâka tebeddül etmiştir. Sosyalistler, komünistler, anarşistler, sermâyedârlar, aristokratlar, demokratlar bunların hepsi yek-diğeriyle uğraşmaktadır.

Aynı medeniyetin uzvu olmalarına rağmen muhtelif garb milletleri yekdiğerini imhâ etmek için müterakkıb-ı fırsat bulunmaktadırlar. Âsâyiş-i cihânın müdhiş düşmanı olan siyâsî ihtirâslar daha beş sene evvel, hele şarkta geçen senelere kadar beşeriyyeti kan ve ateş tûfânı içinde boğmuştur. İstikbâl de milletlerin ihtirâsât ve hırçınlığı yüzünden her vakit tehlikede kalacaktır.

El-hâsıl ne aynı millet sunûfu arasında ne de milletler arasında huzûr ve sükûn ve âsâyiş mevcûd olmadığı gibi bi'n-netîce bu keşmekeşten mutazarrır bulunan efrâdın da huzûr-ı fikrî ve maddîsi yoktur.

Çünkü garbda rûh-ı umûmî tahrîbe meyyâldir. Fırkalar, fırkaları, sunûf-ı ictimâiyye mukābillerini, milletler, milletleri bütün şümûl ve ma'nâsıyla ortadan kaldırmak ve yerlerine kendileri kāim olmak mevkiindedirler. Harb-i Umûmî vâzıhan göstermiştir ki en kıymetdâr âsâr-ı medeniyye bilâ-rahm imhâ ve tahrîb edilmiştir.

Çünkü garbda rûh-ı adâlet hâkim değildir. Fırkalara göre adâlet; kendi mensûbları hakkında, hükûmetlere göre kendi tebaası hakkında lâzımü't-tatbîk görülmektedir. Hele milletler arasında hukūk ve adâlet mefhûmları kāle bile alınmıyor.(الحكم لمن غلب [= Hüküm gālip olanların hakkıdır]) düstûru bütün şiddetiyle hüküm-fermâ olmakta ber-devâm bulunuyor. Mahkemelerde bile adâlet telakkıyâtı, şahsa, milliyete, siyâsete göre tenevvu' ediyor. Merhûm Behbûd Hân, Tal'at Paşa, Saîd Halîm Paşa'nın kātilleri hıristiyan oldukları için berâet ettiler. Voroski'nin kātilleri garb için muhâlif bir akīdenin mümessilini öldürmesinden dolayı şâyân-ı afv görüldü. Sâbit ve hakīkī bir mefkûre olan adâlet mefhûmu bile ihtirâsâtın oyuncağı bir vaz'iyete düşmüştür.

İşte bunlardan dolayıdır ki garb medeniyeti rûh-ı medeniyyet i'tibâriyle müstereddî bir medeniyettir. Garbın hükemâsı, mütefekkirîni medeniyetin ma'rûz kaldığı bu mühlik hâlet-i rûhiyyeyi, fevzâları i'tirâf etmekte müttefik bulunmaktadırlar. Başta Gustave Le Bon olmak üzere ictimâiyyûnun yüksek sesle duyurmak istedikleri hakīkat; Avrupa medeniyetinin bir taraftan âlî ve maddî sâhalarda terakkī ederken rûhî ve ma'nevî sâhalarda da tereddî ve tefessühe doğru nâ-kābil-i tevkīf bir kat'iyyetle yürümekte olduğu hakīkatidir. Herhangi bir sebeble medeniyet-i maddiyye tahrîb edilmiş olduğu hâlde artık garbın, garb medeniyetinin yaşamak için istinâd edeceği hiçbir nokta mevcûd kalmayacaktır. O zaman Romalılara, Yunan-ı Kadîme, Endülüs'e mukadder olan âkıbet bütün debdebe, tantanasına rağmen garb medeniyeti de târîhe karışmış, kırık sütûnlarıyla ensâl-i müstakbeleye ibret olmak vaz'iyetine düşmüş olacağına şübhe yoktur. Medeniyetin istikrâî eserleri tahrîb edilmemiş olsa bile tereddiyât-ı ma'neviyye ve ictimâiyyenin devâmı maddî eserleri de behemehâl atâlet ve tereddîye ma'rûz bulunduracak ve bi'n-netîce yine aynı âkıbet baş göstermiş olacaktır. İşte bunun içindir ki şiddetle kendini gösteren tehlikelerin izâlesi zarûreti karşısında İngiltere'de din kongreleri akdine başlanmış, İtalya'da faşistlik hareketе gelmiş, ahlâk-ı umûmiyyeyi muhâfaza için her yerde ahkâm-ı kānûniyyenin teşdîdine teşebbüs olunmuş; ictimâî murâkabelere, fuhuşla, müskirâtla, ahlâksızlıkla mücâdeleye başlanmıştır. Hâl böyle iken garbcılarımızın bir küll olarak tatbîkini istedikleri medeniyet-i garbiyye hakīkī ma'nâsıyla bir medeniyet olmaktan uzak bulunuyor.

Garbın medeniyet-i zâhiresi, yani ulûm ve sanâyii rûh-i medeniyyetimiz muhâfaza edilmek şartıyla ahz ü iktibâs olunacak yerde medeniyetin ne zâhiri, ne de şekillerinde hiçbir mevki' ve ma'nâsı olmayan, şarkta olduğu gibi garbda da mesâviyât ve fezâyıhtan başka sûretle tezâhürü mümkün olmayan tereddiyât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyenin taklîdi rûh-ı medeniyyete karşı hareketten başka bir şey değildir.

Beşeriyetin bütün âlâm ve ihtiyâcâtını tatmîn eden, sırr-ı tevhîd ve ahlâk ile vicdânları yükselten, müsâvâtı, adâleti, uhuvveti desâtîr-i asliyyesi miyânında bulunduran İslâmiyet'in temsîl ettiği medeniyet, en hakīkī medeniyettir. Bir zamanlar maddî, 'âlî cihetlerde de muâsırlarına her sûretle hâkim bulunan medeniyet-i İslâmiyyenin rûh-ı aslîsine garb medeniyeti nâmıyla hulûl ederek hey'et-i ictimâiyyemizin rûhunu, temellerini tahrîb ve imhâ eden fezâyıh, tereddiyât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyenin medeniyetle hiçbir alâkası bulunmadığı şübhesizdir.

Garbı bir medeniyet-i kâmileye mâlik olmaktan uzaklaştıran, esbâb-ı sukūt ve inhidâmını tehiyye eden tereddiyât ve rezîletlerin içki, dans, bar, kumar, **[377]** fuhuş, dînî ve ahlâkī tesâmuh, hod-endîşlik şeklinde levâzımât ve zarûrât-ı medeniyyeden imişler gibi bünye-i millî ve medeniyyetimize hulûlü ne kadar sezâvâr-ı teessüftür. Garba aslâ muhtâc olmayacak kadar metîn ve yüksek esâsâtı ihtivâ eden medeniyet-i hakīkıyyemizin gayr-i şuûrî bir taklîd ile tereddiyâta dûçâr olması her şeyden evvel terakkī, kemâl-i millî ve ictimâîmiz nâmına bir zarardır. Medeniyet-i hakīkıyyeyi temsîl eden rûh-ı medeniyyetimiz sâfiyet ve ulviyetini gāib ederek vaz'-ı aslîsinden uzaklaştığı takdîrde beşerî ve umûmî bir

mâhiyeti hâiz bulunan ulûm ve fünûnun, sanâyiin yani medeniyet-i âliyyenin ahz u kabûlü imkânı da kalkmış olur. Nitekim rub' asırdan beri kulaklarımızda çınlayan garblılaşalım terânesine rağmen müsbet sâhada ilim ve irfâna, sanâyi' nâmına hiçbir eser vücûda getirilememesi, bilakis levsiyât ve fezâyıh-ı ahlâkıyye ve ictimâiyyenin her gün biraz daha bünye-i millîyi, şuûr-ı ictimâîmizi istîlâ etmesi müddeâmızın en esâslı ve canlı delîlini teşkîl eder.

Medeniyet-i hakīkıyyenin en celî bir nümûnesi olan İslâm medeniyetinin milletlerin muhâfaza-i hayât ve inkişâfâtı için yegâne vâsıta ve çâre olduğu anlaşıldıktan sonra aynı medeniyetin bir uzvu olan hey'et-i ictimâiyyemizin yalnız medeniyet-i İslâmiyyeye teveccüh, esâsât-ı dîniyye, milliyye ve ictimâiyyemize temessükle tekemmül edebileceğine ve bundan başka hiçbir çâre olmadığına şübhe kalmaz…

Hasan Hikmet

İslâm'ın RÛH-ı İLMÎ ve EDEBÎSİ

10

Arap kabâilinin ihtilâfı ve birbirini çekememeleri müteaddid lehçelerinin birleşmesine mâni' olmuştu. Maamâfih bu hâl lisânlarının zenginleşmesine bâdî olmadığı gibi Ukâz panayırlarında her sene ictimâ'lar akdetmeleri lisânlarına bir intizâm bahşetmişti. Fakat Kur'ân iledir ki "Araplar İskender-i Kebîr'in ve Roma'nın fütûhâtından daha muazzam fütûhâta nâil; hem de başkalarının yüzlerce senede itmâm edemeyeceği fütûhâtı pek kısa bir zamanda itmâma muvaffak olmuşlardır. Kur'ân sâyesindedir ki Araplar Avrupa'ya hükümdâr olarak giren yegâne Sâmîler olmuşlardır. Fenikeliler Avrupa'ya ticâret, Yahudiler Avrupa'ya muhâcir ve esîr olarak girmişlerdir. Halbuki Araplar Avrupa'ya meş'ale-i insaniyyeti taşımaya gelmişler ve etrâfı karanlık kapladığı bir sırada Eski Yunan'ın ilim ve irfânını diriltmişler, şarka da, garba da felsefe, tıb, hey'et ve sâir ulûmu öğretmişlerdir. Kur'ân sâyesindedir ki Araplar ulûm-ı asriyyenin mehdinde durmuşlar ve ensâl-i âtiyyeyi Gırnata'nın mâtem-i sukūtuyla ilelebed giryân etmişlerdir."* Bu kitaptır ki Arapçayı bütün safvetiyle muhâfaza etmiştir.

Edebiyât-ı umûmiyyede, fikr-i beşerin istediği her sâhada ahlâkıyâta mâ-ba'de't-tabîa, mantık ve belâgatta, İslâm muharrirleri yüzlerle sayılırlar. Şiirde, İslâm dimâğının âsâr-ı feyzi şimdiye kadar geçilememiştir. Peygamberimizin devrinde yetişen şuarâyı mevzû'-ı bahs etmeyelim; Mütenebbî'den Hindli Hali'ye kadar nihâyetsiz bir ketîbe-i şuarâ karşısında kalırız. Mütenebbî dokuzuncu asırda intişâr etmiş ve Emîr Seyfü'd-devle'nin himâyesine nâil olmuştu. Onu müteâkıb İbni Düreyd, Ebü'l-Alâ, İbnü'l-Fârız ve daha başkaları iştihâr etmiştir. Endülüs müslümanları tabîat şâirleriydi. Bilâhare Cenûbî Avrupa memleketlerinde birer örnek olarak kabûl edilen muhtelif eşkâl-i seferiyyeyi Endülüs müslümanları ibdâ' etmişlerdi. Endülüs'te yetişen ekâbir-i şuarâ arasında "Ahmed bin Muhammed Ebû Ömer" en büyük şöhreti hâizdir. Mahmûd'un devrinde yetişen şâirlerden esâsen bahsetmiştik. İran'ın ölü kahramanlarını dirilten Firdevsî evvelce medih ve bilâhare hücûm ettiği metbûunun şöhretiyle rekābet eden bir sît ihrâz etmiştir. Gaznevîlerle Selçûkīlerin, Acem arûzunun mübdii Sûzenî ile Vatvât, sitâyişgû Enverî, Hâkānî, Fâryâbî, en büyük şuarâ-yı mutasavvıfeden ve *Hadîka*'sı Fârisînin tanındığı ve takdîr edildiği her yerde hâiz-i kıymet olan Sinaî, Ferîdüddîn-i Attâr, *Husrev ü Şîrîn* mübdi'-i lâ-yemût Nizâmî gibi şuarâ, Atabeylerin devrinde ahlâkçı Sa'dî ve Sûfî Celâleddîn-i Rûmî iştihâr etmişti. Timur'un devrinde İran'ın bülbülü Hâfız, bülend bir sît kazanmıştı. Bunlar şiir âleminde muhalled birer nâm bırakan müslümanların pek azıdır. İbni Hallikân ile Lutf Ali müslümanların dehâ-yı şâirânesini en belîğ şekilde ifâde ederler.

Müslümanların fikir sâhasında ihrâz ettikleri şânlı muvaffakıyetler böyle idi. Bunların hepsi de bir adamın telkīnâtına vâbeste idi. Ne hâl ne de âtîye âid hiçbir ümîdi olmayan bir kavmi hakīkī cehâlet ve vahşetten nûra da'vet ettiği kavim ile Peygamber-i İslâm cihânı temdîn etmiş, felâket-dîde insanlığı yeni bir hayata kavuşturmuştur. Avrupa barbarları Roma'yı yıkarak cehâlet ve vahşet gayyâlarına batmış iken müslümanlar muazzam bir medeniyet kuruyorlardı. Avrupa'da asırlarca süren tereddî devrinde Müslümanlık alemdâr-ı terakkī idi. Hıristiyanlık Sezarların tahtına kurulmuş, fakat akvâm-ı cihânı teceddüde sevk edememişti.

[378] Dördüncü asr-ı mîlâdîden on ikinci asr-ı mîlâdîye kadar Avrupa'yı ihâta eden zulmetler gittikçe derinleşiyordu. Bu taassub-ı vahşiyâne devrinde ilim, medeniyet ve insanlığın nüfûz edebileceği her menfezi klerikaller seddetmişlerdi. Buna rağmen İslâm irfânının te'sîri Hıristiyanlık âleminin her tarafında kendini ihsâs etmişti. Salerno, Bağdad, Şâm, Kurtuba, Gırnata, Malaka medreselerinde müslümanlar bütün felsefe ve ulûm-ı İslâmiyyeyi ta'lîm ediyorlardı.

* Deutsch.

Garbda ilk hareket-i fikriyye İslâm medeniyetinin kuvvetine en ziyâde tâbi' olan ülkede tezâhür etmişti. Fakat kilise bu güzel çiçeği ateşle, kılınçla imhâ etmiş, dünyânın hutuvât-ı terakkīsini asırlarca geriletmişti. Buna rağmen İslâm'ın müdâfaa ettiği hürriyet-i fikriyye esâsı, hâiz olduğu hayâtiyeti Hıristiyan Avrupa'ya sirâyet ettirmişti. Abelard İbni Rüşd'ün bütün garb âlemine ifâza-i nûr eden dehâsındaki kuvveti hissetmişti. Abelard hürriyet-i tefekkür nâmına bir harekette bulunmuş ve bu hareket Avrupa'yı kilisenin esâretinden kurtarmıştır. İbni Sînâ ile İbni Rüşd; Descartes, Hobbes ve Locke'un mübeşşir-i zuhûru idiler.

Abelard ile mektebinin te'sîri az bir zamanda İngiltere'ye sirâyet etti. Vayfliyef'in fikirlerindeki asliyet ile hürriyet daha evvelki mütefekkirlerin cesûrâne telkīnâtından istimdâd-ı kuvvet ediyordu. Daha sonra zuhûr eden Alman müceddidleri bir taraftan putlara ve sûretlere muhâlif olan İstanbul hıristiyanlarından, diğer taraftan Abelard ile Vayfliyef'ten fikir alarak ecnebîlerin te'sîrât-ı fikriyyesi ile başlayan hareketi itmâm etmişlerdir.

Hıristiyan Avrupa irfânı tazyîk boyunduruğuna tâbi' kılmış, kilise ricâli hürriyet-i fikriyyeyi boğmaya hasr-ı faâliyyet etmiş iken, dalâlet-i fikriyyeye dûçâr olmak töhmetiyle papaslar binlerce ma'sûmu yakmakla meşgūl oluyorken, Hıristiyan Avrupa cinlere secde ediyor, paçavra parçalarına ve kemiklere tapınıyorken İslâm hür memleketlerinde ilim ve irfân hiçbir vakit görmediği hürmet ve i'tibârı görüyordu. Hazret-i Muhammed'in hulefâsı, da'vâ-yı medeniyyetin müdâfi'leriydi. Hürriyet-i fikriyyenin, hürriyet-i tedkīk ve taharrînin inkişâfına hâdim oluyorlardı. Din nâmına tazyîk, mechûl bir şeydi. Hükümdârânının meslek-i siyâsîsi ne olursa olsun onların kâffe-i ehl-i edyâna ve mezâhibe karşı gösterdikleri bî-taraflık ve kat'î tahammül hiçbir yerde görülmemiştir. Bir milletin hürriyet-i fikriyyeye hürmetine en büyük delîl olan ulûm-ı tabîiyyenin ta'lîm ve tedrîsi ehl-i İslâm arasında müteammimdi.

Arapların biri İstanbul'un önünde, diğeri Fransa'da dûçâr oldukları iki muvaffakıyetsizlik beşeriyetin terakkīsini asırlarca te'hîr etmiştir. Araplar daha derli toplu hareket etmiş ve Charles Martel'in barbar ordularını sürmeye muvaffak olmuş olsalardı târîh-i beşerin en karanlık devri belki de hiç yazılmazdı. Rönesans, medeniyet, hürriyet-i fikriyyenin inkişâfı, yedi yüz senelik bir zaman kazanmış olurdu. Abelard tarafdarânının, Protestanların katliâmları, İrlanda Katoliklerinin İngiliz Protestanları tarafından korkunç bir şekilde imhâları karşısında titremekten kurtulurduk. Engizisyon mezâlimi, bütün fecâyi' ve mesâibiyle otuz sene harbleri târîhe geçmezdi. Hepsinden fazla, bir zaman ilim ve irfân yurdu, bugün olduğu gibi ilim ve irfân nâmına bir çöl olmazdı. Asır-dîde mefâhirinden mahrûm yaşamazdı. Bir hıristiyan kralının mecnûnâne taassubu yüzünden Endülüs'ten o şanlı, o şehâmetli milletin tardından dolayı kim mahzûn ve müteessir olmamıştır? Bu söz ne kadar doğrudur: "Salîb pek bedbaht bir dakīkasında Gırnata'nın kulelerinden Hilâl'i imhâ etmiştir." Muazzam evlerin, İbni Rüşd ile İbni Bâcce'nin, Velîde ile Aişe'nin hayâlleri milletlerin harâb olan yurdunda, bugün şi'r-i şehâmetten, irfân ve san'attan mahrûm olan, bazen taassub sayhalarıyla lerzân, bazen siyâsî husûmetlerin vahşî çığlıklarıyla sarsılan bîçâre yurtlarının enkāzı üzerinde giryândır. Hıristiyanlık Müslüman Endülüsîleri çöle sürmüş, güzel İspanya'nın bütün anâsır-ı hayâtiyyesini emmiş ve memleketi ahlâkī ve fikrî akāmetin mümessili yapmıştır.

Mesleme İstanbul'u, kendi oğlunun, taassubun alemdârı olan Kraliçe İreni'nin pâyitahtını fethe muvaffak olsaydı, hiç olmazsa hıristiyan Avrupa'nın Asya milletlerini boğmak için açtığı gayr-i meşrû' harbler, belki vukū' bulmazdı. Bilhassa bu nokta muhakkaktır ki Hıristiyanlık âleminde esnâm ve tasâvîr aleyhinde başlayan hareket akāmete dûçâr olmaz, Hıristiyanlığın teceddüdü birkaç asır mukaddem vukū' bulmuş olurdu. Kader böyle istemedi. İslâm âleminde Avrupa'ya sereyân eden hareket-i fikriyye cehâlet, hurâfât-perestlik ve taassub kayalarına çarpılmış ve ancak Salerno ve Kurtuba medreseleri İbni Rüşd'ün nüfûzu ve belki İslâm menâbi'-i feyzinden tenevvür eden bazı Yunanlıların te'sîrâtı ile klerikallığın inhidâmı üzerine kuvveti hissolunmuştur.

Müslümanlık hürriyet-i tefekkür devrini küşâd etmiştir. Müslümanlık seciye-i hakīkıyyesini muhâfaza ettikçe irfân ve medeniyetin en harâretli hâmîsi olarak yaşamıştır. Yabancı unsurlar Müslümanlığa karıştıktan sonradır ki onun hamle-i terakkīsi gevşemiştir.

Müslümanların bugünkü inhitâtının sebebini anlamak için İspanya'da, Afrika'da ve Asya'da on ikinci asırla on yedinci asır arasında geçen hâdisâtı tedkīk etmek lâzımdır. İspanya'da Hıristiyanlık, memleketinin hayât-ı fikriyyesini öldürmüştür. Müslümanlar İspanya'yı bir cennete çevirmişlerdi. Hıristiyanlık onu bir çöle çevirdi. Müslümanlar İspanya'yı müessesât-ı ilmiyye ile doldurmuşlardı. Hıristiyanlar bunları eizze ve tasâvîrin ibâdeti **[379]** için kiliselere çevirdiler. Müslümanların İspanya'da vücûda getirdikleri hazâin-i irfâna ateş verilmişti. Müslüman erkekleri, kadınlar ve çocukları katliâm edilmiş, yakılmış, esîr edilmişti. Kaçabilenler Afrika sâhillerine

birer dilenci olarak düşmüştü. Şu var ki bir asır geçmeden İspanya'nın ateşi bir yığın kül olmuştu.

Garbî Afrika'da el-Muvahhidîn zamanında taassubun hükümrân olması terakkīyi tevkīf etti, ulûm ve sanâyi' merâkizini cehâlet ve taassub ocaklarına çevirmişti. Kölemenler devrinde Mısır'da hükümrân olan anarşi, ilim ve irfânı inhitâta dûçâr etmişti. Asya'da Timur hânedânının tereddîsi, vahşî ve mutaassıb Özbeklerin zuhûru ve Timur'un pâyitahtında te'sîs-i saltanat etmeleri halkın hayâtiyet-i ilmiyyesini imhâ etmişti. Safevîler devrinde İran'da edebiyât ve ulûm biraz teneffüs etmeye başlamıştır. Fakat bu intibâh muvakkatti. Merkezî Asya'da ölüm gibi bir karanlık hükümrân olmuş, fakat son zamanlarda bu zulmetler Afganistan'dan yavaş yavaş sıyrılmaya başlamıştır.

Selîm ile Süleymân ve Murâdların devrinde Türkiye'de ilim ve irfân mazhar-ı himâye olmuş fakat Türkler müdâfaa-i nefs için hedefi belli olmayan ve hiç emân vermeyen bir düşmanla mütemâdî harbler içinde imrâr-ı hayâta mecbûr olmuşlardır. Bugün o düşman zâil olmuş fakat Türkler yine hayat için mücâdele ediyorlar. Bu gibi şerâit altında terakkīyât-ı ilmiyye bit-tabi' pek batî yürür. Bu inhitâttan Müslümanlığı mes'ûl edenlere Gobino bu cevâbı veriyor:

"Herhangi Avrupa memleketinde Türkiye'de iki buçuk asır süren idârî ve askerî mutlakıyetin, Mısır'daki anarşinin hükümrân olduğunu tasavvur ediniz. 1730'da İran'ın dûçâr olduğu Afgan istîlâsını der-hâtır ediniz. Bütün bu şerâiti toplayınız. Bunlara bir Avrupalı memleketini ma'rûz bırakınız, nasıl harâb olursa şark memleketleri de öylece harâb olmuştur. Binâenaleyh Müslümanlığa haksız bir isnâdda bulunmak nâ-becâdır."

Zamân-ı zuhûru olan yedinci asr-ı mîlâdîden on yedinci asr-ı mîlâdîye kadar Müslümanlık bugünkü Avrupa'yı ihyâ eden edebî ve ilmî bir rûh ile meşbû' idi. Müslümanlık müslümanları ilerletmiş ve onların maddî ve fikrî bir inkişâf-ı âlîye mazhariyetlerini te'mîn etmiştir. Asya'nın ric'atinden beri Hıristiyanlık âlemi bir Hülâgü istîlâsına uğramamıştır. Gerçi Avrupa'da birçok harbler vukū' bulmuş, Katolikler, Protestanlar yekdiğerini yakmış. Fakat Avrupa Endülüs müslümanlarının kâmilen katliâmı, Hülâgü'nün istîlâsı, irfân ve medeniyeti imhâ gibi felâketlere dûçâr olmamıştır. Bunun için bugün:

(پرده داری میکند درقصرقیصرعنکبوت یوم نوبت میزنند برکنبدافراسیاب)[6]

Nâkılı **Ömer Rızâ**

[6] Kayser'in sarayında örümcek teşrifatçılık yapıyor, İmparator Efrâsiyâb'ın kulelerinde hakimiyet alâmeti olan davulu çalma işi de baykuşlara düşmüş.

ARNAVUTLUK'TA MEDRESELER

Üsküb'den gazetemize yazılıyor:

"Tiran'da münteşir *Zani i Nalte* – Yüksek Ses nâmındaki cerîde-i dînîyye Arnavudluğun ulûm-ı dînîyye ihtiyâcını tatmîn etmek ve amelî, pratik esâslara müstenid olmak üzere bir medresenin küşâdından bahsetmektedir. Mezkûr medresenin iki sene evvel inşâsına başlanan gāyet cesîm ve san'at-ı mi'mârî nokta-i nazarından şâyân-ı tedkīk bir binâda resm-i küşâdı icrâ edilmiştir. Medresenin etrâfı birçok müzeyyen bahçelerle muhâttır. Medrese binâsı, tedrîsât, hıfzıssıhha, ibâte ve iâşe husûsâtı nazar-ı dikkate alınarak ona göre inşâ edilmiştir. Medresenin nizâmnâmesine göre tâliblerin hâiz olmaları lâzım gelen şerâit-ı duhûl şunlardır:

1- 12 yaşından dûn olmamak, [2-] Orta tahsîli ikmâl veya bu derecede iktisâb-ı ehliyyet etmiş olmak, 3- Cünha ve cinâyetle mahkûm olmamak, 4- Medrese nizâmâtına riâyeti taahhüd etmek ve sâire..

Beş vakit namaz mecbûrîdir. Medreseden ayrı olarak bir de câmi vardır. İâşe, ibâte, ilbâs, iskân gibi tâliblerin zarûrî ihtiyâcları tamâmen te'mîn edilmiştir. Tâliblerin buna mukābil şehrî üç napolyon te'diye etmeleri lâzım gelmektedir. Maamâfih meccânen dâhil olabilmek de mümkündür.

Medresenin müddet-i tahsîliyyesi on iki senedir. Üç kısımdır. Birinci kısım üç, ikinci kısım beş, üçüncü kısım dört sınıftır. Programı şudur:

Birinci kısım. – Ma'lûmât-ı dînîyye, en son usûl ile lisân-ı Arabî (sarf, nahiv), mantık, Arnavudça, Fransızca, hesâb, hendese, ilm-i eşyâ, ahlâk, târîh, coğrafya, hüsn-i hat, terbiye.

İkinci kısım.– Fıkh-ı İslâm, tevsîkāt-ı şer'iyye, mufassal ve pratik lisân-ı Arabî, (sarf, nahiv, maânî), mantık, felsefe-i İslâmiyye, vaz' ve inşâ, arûz, tefsîr, hadîs, âdâb-ı münâzara, ahlâk, siyer-i nebevî, ahkâmü'l-evkāf, hülâsa-i kavânîn ve sâire.

Üçüncü kısım.– Mufassal felsefe-i İslâmiyye, usûl-i fıkıh, tefsîr, hadîs, âdâb-ı münâzara, tevsîkāt-ı şer'iyye (mürâfaât ile berâber), ahlâk, nizâmü'l-mehâkim, usûlü'l-kavânîn, riyâziyât, tabîiyât, felsefe, tasavvuf, târîh-i edyân, mukāyese-i kavânîn ve sâire..

Memâlik-i sâireden mümkün olduğu kadar mütehassıs celb edilecektir. Bu medreseden me'zûniyet ruûsunu hâiz olanlara mahsûs olmak üzere resmen kabûl edilmiş birtakım vâsi' imtiyâzât-ı mahsûsa vardır.

Yakında Tiran'a hareket ediyorum. Mahallinde yapacağım tedkīkāt netîcesini bilâhare bildireceğim.

Üsküb – 14 Teşrînievvel – 340

T. Bahrî

[380]

HUKŪK-ı ÂİLE Projesi Merâsim-i Mahsûsa ile Ankara'ya Gönderiliyor

Geçen devre-i ictimâiyyede, ahkâm-ı fıkhiyyeye müsteniden tanzîm olunup Meclis'e tevdî' olunan Hukūk-ı Âile Lâyiha-i Kānûniyyesi bilâhare geri alınarak İstanbul'da teşkîl olunan bir komisyon ma'rifetiyle ve garb hukūkuna müsteniden yeni bir Hukūk-ı Âile Kānûnu Lâyihası hâzırlanmakta olduğunu gazeteler yazmıştı. Hattâ geçenlerde Komisyon Reisi Hacı Âdil Bey ahkâm-ı şer'iyyeye muhâlif olarak vaz' ettikleri bazı yeni ahkâm hakkında gazetecilere beyânâtta bulunmuştu da biz de bunun üzerine mütâlaâtımızı dermeyân etmiş, hiç kimsenin ahkâm-ı şer'iyyeyi tebdîl ve tahvîle hiçbir hak ve salâhiyeti olmadığını ve olamayacağını söylemiştik.

Ahîren bu Kānûn Lâyihası'nın münâkehât ve mufârakāta âid kısımlarının ikmâl edildiğini ve sür'atle Meclis'ten geçirilmek üzere Ankara'ya gönderildiğini gazeteler yazıyor. Mezkûr Kānûn projesini götüren Komisyon Reisi Hacı Âdil Bey'le birlikte aynı kompartımana tesâdüf eden *Vatan* gazetesi sâhibi Ahmed Emin Bey bu projenin vagonda Mustafa Fevzî Efendi'ye verildiğini ve bu münâsebetle arada cereyân eden bir muhâvereyi naklediyor. Mustafa Fevzî Efendi ma'lûmdur: Manisa Meb'ûsu, Şer'iye Vekâleti'nin ilgāsı ve medreselerin temelleri kazıldığı zamanda Şer'iye Vekîli idi.

Vatan Sâhibi, ma'hûd projenin vagondaki takdîm merâsimini şu sûretle hikâye ediyor:

"Hacı Âdil Bey Âile Kānûnu'nun projesini, Adliye Vekâleti'ne tevdî edilmek üzere, kırmızı mumlu koca bir zarf içinde, benimle aynı kompartımanda bulunan Mustafa Fevzî Efendi'ye verirken ufak bir tereddüd dakīkası geçirdi:

– Acaba proje kompartımanda emîn mi? diye sordu.

– Sizce gazetecinin havâdis aşkı, mühürlü zarfı açacak dereceye varır mı?

– Bilmem, bu suâle cevâb vermeden evvel bir kere Ahmed Şükrü Bey'e danışmak isterim …"

Demek bin üç yüz seneden beri cârî ve nâfiz olan bir kısım ahkâm-ı şer'iyye yerine garb Hukūk-ı Âilesini ikāme eden ma'hûd proje kırmızı mumla mühürlenerek Ankara'ya götürülüyor ve Mustafa Fevzî Efendi'ye vagonda teslîm ediliyor. Teslîm edilirken de yabancı olup olmadığı hakkında etrâfa bakınılıyor, ufak bir tereddüd dakīkası geçiriliyor, "Emniyet var mı?" diye soruluyor, ondan sonra son Şer'iye Vekîline tevdî' olunuyor. Komisyon Reisi niçin doğrudan doğruya kendisi Adliye Vekîline takdîm etmiyor da Mustafa Fevzî Efendi'yi tavsît ediyor? Bunun hikmeti bilâhare anlaşılacaktır.

Vaktiyle devr-i sâbıkta Hacı Âdil Bey'in bugün görmekte olduğu vazîfeyi başka bir zât îfâ ediyordu. O zât bugün yine Meclis'tedir. Mehâkim-i şer'iyyenin Meşîhat'tan kat'-ı râbıtası karârlaştırıldığı zaman bu işlerin eri olan o zât-ı şerîf Meclis-i Meb'ûsân'dan Meclis-i A'yân'a geçirilmişti. Ne garîbdir ki mehâkim-i şer'iyyenin büsbütün ilgāsı da onun zamân-ı vekâletinde oldu. O zamanlar Hacı Âdil Bey üstâdımız başka işlerle meşgūldü. Kim zannederdi ki bir gün gelip de bir kısım ahkâm-ı şer'iyye yerine Fransız Hukūk-ı Âilesini ikāme eden Komisyona Hacı Âdil Bey reis olacak ve kendisine tevdî' edilen vazîfeyi kemâ-hiye-hakkuhâ îfâ ederek hâzırlanan eser-i ma'rifeti mühürlü zarfta bizzat Ankara'ya gönderecek?! Hacı Âdil Bey hâzırlanan projenin ne mâhiyette olduğunu bildiği için Mustafa Fevzî Efendi'ye tevdî' ederken etrâfına bakınıyor, emniyet hâlinde olup olmadığını soruyor, arada yabancı olmadığı kanâati hâsıl olduktan sonra projeyi diğer bir mahremine tevdî' ediyor.

Kırmızı mumla mühürlenen bu proje bit-tabi' yakında Millet Meclisi'ne gelecektir; bir kısım ahkâm-ı şer'iyye yerine ikāme olunan Fransız Hukūk-ı Âile ahkâmını bütün millet görecektir. Bu husûsta meb'ûsân-ı kirâm ne diyecektir, bilmiyoruz. Fakat her hâlde projenin sıkletini nârîn omuzları şimdiden hissetmeye başlamış olsa gerektir. Ne garîb mazhariyetleri varmış! Allah cümlemizi tarîk-ı haktan ayırmaya…

⁂

Millet Kürsüsünün Üzerindeki Âyet-i Kerîme İndirildi mi?

Tanin'in Ankara muhâbir-i mahsûsu yeni Büyük Millet Meclisi binâsından bahsederken kürsünün bâlâsında (وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ)[7] âyet-i kerîmesini muhtevî levhanın, yanındaki arkadaşının tuhafına gittiğini söylüyor:

"Büyük Riyâset kürsüsünün tam ortasında kocaman gümüş bir çan var."

Dedikten sonra duvardaki âyet-i kerîme hakkında şöyle diyor:

"Kürsünün arkasında yanımdaki bir arkadaşın tuhafına giden bir levha: (.... وَاَمْرُهُمْ شُورٰى) "

Hürriyet ve demokrasinin rûhu olan bu düstûr-ı Kur'ân'ın muhâbirin yanındaki arkadaşının neden tuhafına gittiğini anlayamadık. "Riyâset kürsüsünün tam ortasında bulunan kocaman gümüş çan" tuhafına gitmiyor da

[7] Şûrâ Sûresi 42/38.

hakîkī mü'minlerin şiârları olan meşveret hakkındaki âyet-i celîle tuhafına gidiyor!

§ Ferdâsı günü intişâr eden *Son Telgraf* gazetesinde de şöyle bir fıkra neşrolundu:

[381] "Büyük Millet Meclisi'nin küşâdı gününe kadar ictimâ' salonuna, Riyâset kürsüsünün arkasına (وَاَمْرُهُمْ شُورٰى) hadîs-i şerîfini* muhtevî bir levha ta'lîk edilmişti. Laik olduğumuz iddiâlarıyla tezâd teşkîl eden bu levha son dakîkada oradan kaldırılmıştır."

Biz zannetmiyoruz ki bu haber doğru olsun. Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun en baş tarafında "dîni dîn-i İslâm" olduğu muharrer bulunan ve "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini" deruhde eden bir Meclis'in bâlâ-yı ihtirâmında hürriyetin en yüksek düstûrunu gösteren bir âyet-i celîlenin muallak bulunması kadar münâsib bir şey olamazken bunun "laik"likle tezâd teşkîl ettiğini söylemeye nasıl insanın dili varıyor? Elhamdülillâh Meclisimiz müslüman meclisi, devletimiz müslüman devleti, milletimiz müslüman milleti … Âyet-i kerîmenin tuhaflığı ne demek? Bu işte bir tuhaflık varsa o da laiklik iddiâsıyla bu âyet-i kerîmeyi kaldırtmaya kalkışmaktır.

⁂

İFSÂD-ı AHLÂK KUMPANYALARI

Anadolu'da Tiyatro – *Tulûât Kumpanyalarının Memlekete Yaptığı Zararlar* serlevhasıyla Uşak'tan *Akşam* gazetesine yazılan bir mektupta memleketin ahlâkını ifsâd husûsunda tiyatro kumpanyalarının tahrîbkâr te'sîrleri şu sûretle îzâh ediliyor:

"Senelerden beri tulûât kumpanyalarının cevelângâhı ve ticâretgâhı olan zavallı Anadolu kaç Ermeni, kaç Yahudi kadınlarına etek etek para döktü. Bu 'göbek'çilerin memlekete îrâs ettikleri mazarratlar sayılamayacak râddeye geldi. Halkın üzerinde câzib ve tahrîbkâr bir te'sîr vücûda getirdi.

Hiçbir zaman kābil-i inkâr olmayan bir şey varsa erkeklerin şehvet-âver çıplaklıklara, dekolte kadınlara za'fiyetidir. İki üç serserinin taht-ı idâresinde tecemmu' eden esâfil gürûhundan pis, murdâr Yahudi kadınları; gûyâ san'at nâmına sahneye çıkıp halka şehvet saçmaktan hâlî kalmıyorlar. Bir küçük gamze, çıplaklıklarını irâe eden ufak bir hareket, halkı galeyâna getirmeye kâfî geliyor ve etek etek para döktürüyor. Bence buna sâik hükûmettir. Zîrâ ellerine ziller takarak uryân ve serhoş bir hâlde sahneyi levse gark eden kantoculara hâlâ müsâade ediliyor. En galîz, en müstehcen kelimât ile halkın behîmiyetini gıcıklayan tulûât maskaralıklarına iğmâz-ı ayn ediliyor.

Buna cevâben 'Halk kendi menâfiini araştırsın, muzır şeylere sokulmasın.' diyemeyiz. Çünkü henüz iç memleketlerde maârif tamâmıyla tekâmül edemediği cihetle halk ateşe atılan bir çocuk gibidir. Ateşe atılan çocuk nasıl bilmezse, nasıl ateşe atılmaktan men' edilmedikçe netîcenin ne olacağını idrâk edemezse halk da öyledir. Çocuk ateşi parlak ve sevimli gördüğü için atılır; halk da bazen böyle parlak ve sevimli olan zararları anlayamaz.

Çocuğu yanmaktan kurtarmak için nasıl ya ateş geri alınır veyahud çocuk zabt olunursa halkı da bu felâketten tahlîs için en ma'kūl tedâbîr bilâ-insâf tulûâtçıları hiçbir şehirde barınamayacak bir tazyîk altında bulundurmak, tecziye etmek, ta'mîmlerle teblîğ olunan evâmire itâaten müdürler, kaymakamlar, vâlîler tarafından hiçbir şehre bu kabîl gürûhu sokmamaktır. Göze görünmeyen belâ diye buna derler. Bu kudsî memleketlerde pek büyük tahrîbât-ı ma'neviyye yapıp ahâliyi şehvet uçurumuna sürüklemektedir. Bu işvebâz kadınların mühlik çıplaklıkları, zehirli tebessümleri karşısında bulunan pek çok erkek, âile samîmiyetinden, âile muhabbetinden mahrûm kalıyor, işreti ve vukūâtı tezyîd ediyor. Ahlâkı üzerinde müdhiş tahrîbât yapıyor ve daha neler! "

⁂

Maârif Vekâleti'nin Tiyatro Mektepleri

Maârif Vekâleti'nin emriyle İstanbul'da bir hey'et-i ilmiyye tarafından hâzırlanmakta olan Maârif-i Umûmiyye Kānûnu Lâyihası'nı gazeteler neşrediyor. Lâyiha yakında Meclis'e tevdî' edilecek imiş. Kırkıncı maddesi Mûsikī ve Tiyatro mekteplerinden bahsediyor. Aynen:

"Madde: 40- Konservatuar, Mûsikī ve Tiyatro mekteplerinden mürekkebdir. Her birinin ayrı Müdürü ve Meclis-i Muallimîni vardır. Müdürler âid olduğu Meclis-i Muallimînin inhâsı ve Maârif Vekâleti'nin tasdîkı ile ta'yîn kılınır."

Maârif Vekâleti bütün Anadolu'da kapamış olduğu üç, dört yüz medrese yerine şimdi Mûsikī ve Tiyatro mektepleri mi açacak? Talebe-i ulûmun iâşesi için evkāf bütçesinden yüz kırk bin lira Maârif'e devrolunduğu hâlde talebe-i ulûmun bugün iâşeleri kesildi, bu sûretle on altı bin talebeden kalan beş, on kişinin İlâhiyât Fakültesi'ne devâmı da imkânsız bir hâle getirildi. Anlaşılan, talebe-i ulûma tahsîs ve vakf edilen bu parayı Maârif Vekâleti tiyatroculara tahsîs edecektir.

Meb'ûsân-ı kirâmın bu sene kabûl edeceği teceddüdât miyânında bu madde de vardır.

---

* Bu, hadîs-i şerîf değil, âyet-i kerîmedir.

Papas Mektepleri Açılıyor, Medreseler Ne Olacak?

Maârif Vekâleti Papas mekteplerinin küşâdına müsâade ettiği cihetle Paris'te bulunan papasların peyderpey İstanbul'a avdet etmekte olduklarını gazeteler yazıyor. Fransa hükûmeti, Papalık, Papas mekteplerinin müdürleri uğraşa uğraşa nihâyet memlekette Papas müesseselerini açmaya muvaffak oldular. Acaba bizim ulûm-ı İslâmiyye tedrîs edilmekte olan medreselerimizin küşâdı için hiçbir şefâat eden yok mu? Maârif Vekâleti milletimizin ihtiyâcât-ı dîniyyesini te'mîn edecek olan medreselerin de küşâdına lutfen müsâade buyursalar bütün milleti memnûn ve minnetdâr etmiş olurlar. Burası müslüman memleketi olduğu hâlde Papas mekteplerinin açılmasına müsâade edilirken ulûm-ı İslâmiyye tahsîl edilecek olan medreselerimizin küşâdına artık mümânaat buyurulmaz, ümîdindeyiz. Meb'ûs efendilerin bu husûsta Maârif Vekâleti nezdinde şefâat ve istirhâmda bulunmaları temennî olunur!

⁂

[382] Dâru'l-fünûnlu Talebe ve Tâlibâtın Romanya'daki İhtisâsâtı

Koloj'dan *Cumhûriyet* gazetesine yazılan bir mektupta Avrupa'da seyâhat etmekte bulunan Dâru'l-fünûnlu talebeler ve onlarla birlikte giden Dâru'l-fünûnlu hanımların ihtisâsâtı naklediliyor. Sinaya'nın en mükellef otelinde mükellef bir sofrada yemek yiyorlar, dans ediyorlar, eğleniyorlar. Sonra Romanya'nın idâresinde bulunan eski Macaristan şehirlerinden birine geliyorlar. İlk önce şehrin en yüksek noktasına çıkıyorlar. Sonra bir kiliseye giderek çalınan orgu dinliyorlar, derin bir vecde gark oluyorlar. Muharrir-i mektûb bu ziyâreti şu sûretle tasvîr ediyor:

"Şehrin en büyük kilisesi olan 'Şurats Kirha'ya girildi. Bu kilise dâhilinde çok eski ve kıymetli Türk halıları vardı. Bir de org mevcûddu. Bu org, eskiden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dâhilinde ikinci derecede imiş. Lâkin şimdi Romanya'ya intikāl edince, Romanya'nın en büyük orgu imiş. Macar talebeleri, İstanbul'da gördükleri misâfir-perverliğe nâçîz bir mukābele olmak üzere yarım sâat kadar bu orgu çaldılar. Derin bir sükûn içinde dinlenildi. Bazen hüzün, bazen coşkun âhengi bütün sâmiîni derin bir vecde gark etti."

Sonra kütüphâneleri ziyâret ediyorlar. Kütüphânede bir Profesörle bizim Dâru'l-fünûnlu gençlerimizden biri arasında şu sûretle bir muhâvere cereyân eder:

"– Bu hanımlar hakīkī Türk müdür?

– Bit-tabi' efendim …

– Lâkin sizde peçe örterlerdi. Sonra harem vardı.. Biz öyle zannediyorduk ki buraya yüzü peçeli, yalnız gözleri meydânda hanımlar gelecektir? Hem de bunlar Dâru'l-fünûnda öyle mi?..

– Evet efendim, unutmayınız ki Türkiye'de bir inkılâb olmuştur.

– Evet… Emîn misiniz ki bu inkılâb bütün memlekette kökleşmiştir.

– Elbette.. Buna hiç şübhe etmeyiniz?..

– Acaba? … Eski fikirler artık tamâmıyla atıldı mı?..

– Kat'iyyen Profesör efendi!.. Sizi te'mîn ederim.

– Siz gençsiniz; belki onun için böyle kat'î söylüyorsunuz ve aynı zamanda mümkündür ki bu fikirler hakīkaten İstanbul'da, o münevver muhîtte kökleşmiştir. Acaba Anadolu da bütün bütün kabûl etti mi?..

– Size tekrâr te'mîn ederim efendim. Emîn olunuz ki Türkiye artık değişmiştir."

Anadolu hakkındaki bu te'mînâtın doğru olup olmadığını anlamak için ihtiyâr Profesörün Anadolu'nun herhangi bir şehrini görmesi kâfîdir.

⁂

Teceddüd, Çıplaklık ve Ahlâk Düşkünlüğü Değildir

İzmir'de intişâr eden *Resimli Pord* mecmûası bâlâdaki serlevha ile yazdığı bir makālede diyor ki:

"Bazı yerlerde her türlü ahlâk kayıdlarını yeryüzünden kaldırmak isteyen bazı ifsâd edilmiş ve müfsid muhîtlerde teceddüde çok yanlış bir ma'nâ verildiğini görmekle me'yûs ve dil-hûn oluyoruz. Bu hasta ve mütefessih rûhlara göre yenilik: Çıplaklık, terakkī: Her zevkten ahlâk ve iffet endîşelerini nazar-ı i'tibâra almaksızın hisseyâb olmak, temeddün: Maddî olmayan her şeye kıymet vermemekten ibârettir.

Bizi en ziyâde bu satırları yazmaya sevk eden sebeb, bazı evliyâ-yı etfâlin bazı açık, saçık resimlerle berâber resimlerden daha uryân, daha ziyâde hicâb-âver muhâvere ve hikâyelerle dolu risâle ve kitapların âile hayatına, genç kalb ve rûhların samîmiyetine döktüğü zehirler hakkındaki şikâyâtı olmuştur.

Mizâhın, karikatürün rûhu, felsefesi hayatın garâibini, beşerin za'f ve noksanını teşhîr ederek biraz ıslâhına çalışmaktır. Halbuki bazı gazeteler, mizâhın bu felsefesini, bu gāyesini anlamayan veyahud anlamak istemeyen bazı risâleler yazdıkları hikâyeler, neşrettikleri resimlerle insâniyetin mütefessih bir yarası olan fuhşu teşvîk eder bir vaz'iyet alıyorlar. İşte o zaman ortaya bir gazete değil her âile yuvasını zehirleyebilecek en sârî ve kātil mikroplarla meşbû' bir paçavra vücûda geliyor. Halkın,

gençliğin gösterdiği rağbeti sû'-i isti'mâl etmemek elinde kalemi ve fırçası olan her san'atkârın vazîfesidir."

İslâm Âlemi:

VEHHÂBÎLERİN HAREKÂTI ve Hicâz'ın Mukadderâtı

Vehhâbîlerin son haftalar zarfında başlayan harekâtı nihâyet bir netîce-i kat'iyyeye iktirân etti. Geçen hafta zarfında Hüseyin'in makāmını işgāl eden Emîr Ali elinde kalan bir mikdar askerle Cidde'ye ric'at etmiş ve bu ric'ati müteâkıb Vehhâbîler Mekke-i Mükerreme'ye dâhil olmuşlardır. Vehhâbîlerin Mekke-i Mükerreme'yi bu şekilde işgāl etmeleri pek mühim bir hâdise-i târîhiyyedir. Hiç şübhesiz bu hâdise bütün İslâm âleminde azîm bir heyecân tevlîd etmiştir. Bütün müslümanların matâf-ı tevkīr u ihtirâmı olan Ka'be-i Muazzama'nın bir elden diğer bir ele intikāl ve bu sûretle Hicâz mukadderâtının müzebzeb bir vaz'iyette bulunması hiç şübhesiz ehl-i İslâm'ı müteessir eder. Bütün müslümanların arzûsu Hicâz'da müstekar bir hükûmet teessüsü, bu hükûmetin şeâir-i İslâmiyyeyi ikāme etmesi, herhangi bir nüfûz-ı ecnebîye tâbi' olmaması, müslümanların şeâir-i İslâmiyyeyi bihakkın îfâ etmeleri için her türlü teshîlâtı irâe eylemesi ve Hicâz'ı en mükemmel şekilde idâre etmesidir.

Devlet-i Osmâniyye'nin Hicâz'da ta'kīb ettiği usûl-i idâre bütün müslümanları memnûn ediyordu. Çünkü bir taraftan Hicâz ahâlisinin refâhiyeti te'mîn, diğer taraftan Hicâz ümerâ ve eşrâfının maîşeti te'mîn olunuyor, Hicâz'ın her türlü tecâvüze karşı himâyesi ve makāmât-ı mukaddese-i İslâmiyyenin sıyâneti için tedâbîr-i lâzıme ittihâz olunuyordu. Harb-i Umûmî esnâsında Şerîf **[383]** Hüseyin'in Osmânlı Devletine karşı isyânı, harbin neticesinde Türkiye'yi Hicâz ile birleştiren arâzînin Türkiye'den iftirâkı ve bu sûretle Türkiye ile Hicâz arasında ecnebî devletler tarafından işgāl olunan vâsi' arâzînin imtidâdı Türkiye'nin Hicâz'ı müdâfaa etmesi imkânını selb etmiştir. Şerîf Hüseyin'in isyânından zâhirî hedefi yalnız Hicâz'ın istiklâlini değil, bütün Arapların istiklâlini te'mîn idi. Bütün Arabistan şibh-i cezîresinden, Sûriye, Filistin ve Irâk'tan müteşekkil müttehid bir devlet teşekkül edecek ve Şerîf Hüseyin bu devlete riyâset edecekti. Şerîf Hüseyin fikrini İngilizlere ve İngilizlerin Mısır'daki Fevkalâde Komiseri Mc Mahon'a açmış, o da İngiltere'nin bu fikri tahakkuk ettirmeye meyyâl olduğunu mûmâileyhe ihsâs etmişti. Şerîf Hüseyin, Mc Mahon'un bu ihsâsını bir taahhüd-i kat'î telâkkī etmiş ve binâenaleyh Devlet-i Osmâniyye'ye karşı isyân bayrağını açmıştı. Bu isyân arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyenin huzûrunu selb eden, hayatını her türlü tehlikeye ma'rûz bırakan bir hareket oldu.

Şerîf Hüseyin İngilizlerin kuru bir vaadine inanarak Devlet-i Osmâniyye'ye karşı harekâta başladıktan sonra Harb-i Umûmî'nin sonuna kadar İngilizlere yardım etti. Çünkü ganîmetten hissesini alacağını zannediyordu. Harb-i Umûmî'nin hitâmı üzerine Şerîf Hüseyin artık Şâm veya Bağdad'ı pâyitaht ittihâz ederek bir devlet-i Arabiyye kurmak için hâzırlandı. Bir de baktı ki tahayyül ettiği devletin eczâ-yı mütemmimesinden addettiği Sûriye, Filistin, Irâk birer Avrupa devleti tarafından işgāl olundu. Fransızlar mûmâ-ileyhin oğlu Faysal'ı Şâm'dan tard ederek Sûriye'ye vaz'-ı yed ettiler. İngilizler Irâk'ta yerleştiler ve Filistin'de bir Yahudi yurdu te'sîsine başladılar. Kala kala Şerîf Hüseyin'e eski Hicâz kaldı. Şerîf Hüseyin eskiden beri zâten burada nîm-müstakil idi. Müstakil olduktan başka Osmânlı Devletinin himâyesine mazhardı. Osmânlı Devletinin hazînesi kendisine binlerce, yüz binlerce altınları takdîm ediyor, Osmânlı Devleti'nin harbiyesi kendisine istediği kadar asker gönderiyor, kendisi de debdebe ve dârât içinde, emn ü emân-ı tâmm içinde, imrâr-ı hayât ediyordu. Mekke-i Mükerreme Emâreti Hicâz Melikliğinden pek yüksek ve pek mükemmeldi. Eskiden her türlü taarruzdan masûn olan Hicâz'ın yerine bu sefer her taraftan rakîblerle, düşmanlarla muhât bir Hicâz bulmuştu. Eskiden kavî ve müreffeh olan Hicâz yerine, zaîf ve fakīr bir Hicâz ortaya çıkmıştı. Eskiden bir devlet-i İslâmiyyeye istinâd ederek hakk-ı hayâtını te'mîn eden, müreffeh yaşayan Hicâz yerine bir hıristiyan devletinden muâvenet ve himâye dilenmek mecbûriyetinde olan bir Hicâz memleketi teessüs etmişti.

Şerîf Hüseyin yaptığı hareketin netîcesini o zaman anladı. Pek büyük bir cürüm işlediğini idrâk etti. Ne çâre ki telâfî-i mâ-fâta imkân yoktu. Hicâz'ın vaz'iyetini Harb-i Umûmî'den evvelki hâline ifrâğ etmek Hicâz için, Şerîf Hüseyin için en büyük devletti. Şu var ki Şerîf Hüseyin'in hareketi netîcesinde Türkiye ile Hicâz'ın arasında İngiltere ve Fransa gibi iki büyük devlet yerleşmişti. Bu iki devleti çıkarıp atmak ve eski irtibâtı te'sîs etmek mümkün değildi. Artık olan olmuştu. Bilhassa İngilizlerin Şerîf Hüseyin'e verdikleri tahsîsâtı kat' etmeleri üzerine mûmâ-ileyh pek nâçâr kaldı. Çünkü bu tahsîsât sâyesinde iyi kötü kendini idâre ediyor ve halkı pek tazyîk etmiyordu. Vaktâ ki İngilizler mûmâ-ileyhe verdikleri birkaç kuruşu da kestiler, Şerîf Hüseyin'in hâli berbâd oldu. Hicâz halkının elinde ne varsa hepsini iğtisâba, huccâc-ı müslimîni bin türlü tazyîka ve ellerinde, ceblerinde ne varsa bin vesîle ve bin hîle ile hepsini

dolandırmaya başladı. Huccâc-ı müslimînin dûçâr oldukları i'tisâfât, hadd-i aksâya vardı. Beytullâh'ı ziyâretle münşerihu'l-bâl olmak isteyen huccâc Hüseyin'in zulmünden giryân olarak dönüyorlardı. Diğer taraftan Hüseyin İngiltere ile bir muâhede akdederek vaz'iyeti ıslâh etmeyi düşünüyordu. Bunda da muvaffak olamadı. Şerîf Hüseyin'in sahne-i siyâsetten çekilmesi lâzımdı. Mûmâileyh çekilmedi. Bilakis i'lân-ı hilâfet ederek etrâfındaki Arap ümerâsının şübhelerini tahrîk etti. Arap ümerâsı yani Necid, Asîr, Yemen ümerâsı birleştiler. Vehhâbîler de mûmâ-ileyhe karşı hareket ederek kendisini ve hânedânını ıskât ettikten başka Mekke-i Mükerreme'yi de zabt ettiler.

Bundan sonra Hicâz'ın âtîsi ne olacak? Şimdiye kadar buna dâir bir şey bilinmiyor. Maamâfih İbni Suûd'un bir İslâm kongresi toplayarak Hicâz'da âmâl-i İslâmiyyeye muvâfık bir idâre te'sîs edeceği söyleniyor. Fakat bu şâyiaların doğru olup olmadığına dâir henüz ma'lûmât yoktur.

Vehhâbîlerin ta'kīb ettikleri harekâta gelince bunların ifrâttan ictinâb eyledikleri musırrâne söylenilmektedir. Hakîkat-i hâl bundan ibâret ise bunun müslümanlar için mûcib-i memnûniyyet olacağı şübhesizdir.

El-hâsıl Hicâz mukadderâtı bugün buhrânlı bir vaz'iyet geçirmektedir.

Bizim temennîmiz bu buhrânın Hicâz'da müstekar ve âmâl-i İslâmiyyeye muvâfık bir idâre te'sîsiyle, hitâm bulmasıdır.

[384] Mısır'da Mevlidü'n-Nebî:

Kāhire'den son posta ile gelen gazetelerde okunduğuna göre bu sene Mısır'da "Mevlidü'n-Nebî" pek muazzam ihtifâlât ve tezâhürât ile tes'îd olunmuştur. Mısır'ın pâyitahtı olan Kāhire'de Abbâsiye Meydânı fevkalâde güzel bir şekilde tanzîm olunmuş, her hükûmet dâiresi nâmına mükellef bir otağ kurulmuştur. Mısır Muvâsalât, Mâliye, Harbiye, Adliye, Maârif, Dâhiliye ve sâir nezâretler ve Mısır Meclis-i Millîsi nâmına kurulan otağların ortasında Mısır Hükümdârı nâmına bir otağ kurulmuştur. Bu otağın sağında Turuk-ı Sûfiyye Şeyhü'l-meşâyihı Seyyid Abdülhamîd el-Bekrî'nin ve turuk-ı sûfiyyenin müteaddid çadırları kurulmuştur. Bu sene Mısır Hükümdârı bizzat ihtifâlâta iştirâk etmediğinden Başvekâlet Vekîli Muhammed Saîd Paşa'yı kendi tarafından göndermiştir. Mûmâ-ileyh Mevlid günü Abbâsiye Meydânı'na gelerek her sene olduğu gibi erbâb-ı tarîkatın resm-i geçidini temâşâ etmiştir. Mısır'da otuz dört tarîkat bulunduğundan bunların geçidi bir buçuk sâat devâm etmiştir. Mısır'ın vüzerâ ve küberâsı bunların taşıdıkları muazzam bayrakları hâmil oldukları ve başlarında atına binen tarîkat şeyhi bulunduğu hâlde bunların devrini seyretmiştir.

Her kāfile geçtikçe yüksek bir sesle Fâtiha-i Şerîfe'yi tilâvet ediyordu. Bunların mürûrunu müteâkıb Turuk-ı Sûfiyye Şeyhu'l-meşâyihi'nin otağında okunan Mevlid-i Nebevî vüzerâ, ulemâ, me'mûrîn ve a'yân tarafından istimâ' edilmiştir. Nâib-i Hükümdârî de Mısır Hükümdârı nâmına bu merâsimde hâzır bulunmuştur.

Geceleyin bütün Abbâsiye Meydânı bir belde-i nûr hâlini almıştır. Bütün otağlarda yapılan tenvîrât bu koca meydânı gündüze çevirmişti. Her otağda Kur'ân-ı Kerîm tertîl ediliyor, evrâd u ezkâr ile meşgūl olunuyordu. Sabâha kadar devâm eden bu tes'îdâttan sonra umûmî tezâhürât içinde Mevlid-i Nebevî kırâat olunmuştur. İngiltere'nin Mısır himâyesini i'lânından mukaddem yani on sene evvel 12 Rebîülevvel sabâhı İmâm Hüseyin Câmi'-i Şerîfi'nde Mevlid-i Nebevî Türkçe okunurdu. İngiliz himâyesinin i'lânından beri Türkçe Mevlid-i Nebevî Arapça okunmaya başlanmıştır.

Bu ihtifâlât yalnız Kāhire'ye münhasır kalmamış ve Mısır'ın bütün merâkizinde aynı tes'îdât yapılmıştır.

Mısır Mes'elesi:

Sa'd Zağlûl Paşa'nın beyânât-ı vâkıasından anlaşıldığına göre müşârun-ileyh Londra'da bulunduğu esnâda İngiltere Başvekîli Mc Donald ile üç kere görüşmüştür. Birinci mülâkātta Zağlûl Paşa Sûdân'ı Mısır'ın eczâ-yı mütemmimesinden addettiğini, Sûdân'ın Mısır'dan tefrîk edilemeyeceğini ve İngiliz vesâyetine terk olunamayacağını söylemiştir. İkinci mülâkātta Mısır Başvekîli, Mısır'da İngiliz işgāl-i askerîsinin bekāsına yahud Mısır devâir-i hükûmetinde Adlî Müsteşâr, Mâlî Müsteşâr gibi İngiliz me'mûrlarının kalmasına, İngiltere'nin Mısır münâsebât-ı hâriciyyesine hâkim olmasına, İngiltere'nin muvâsalât yollarını, ekalliyetleri ve ecnebîleri himâye etmek gibi dermeyân ettiği iddiâlara mahal olmadığını ve bunların kabûl edilmeyeceğini beyân etmiştir. Üçüncü mülâkātta İngiltere Başvekîli Mısır'da müsellah bir İngiliz kuvvetinin bulunması lâzım geldiğini, bu kuvvetin yalnız Süveyş Kanalı 'nı himâye edeceğini ve Mısır umûruna müdâhale etmeyeceğini ve bir işgāl-i askerî mâhiyetini hâiz olmayacağını dermeyân etmiş; Mısır Başvekîli de Süveyş Kanalı'nın beynelmilel bir geçit olduğunu, bu husûsun 1888'de İstanbul Konferansı'nda bütün devletler tarafından kabûl edildiğini, Süveyş Kanalı'nın Cem'iyet-i Akvâm himâyesine tevdî' olunabileceğini söylemiştir. Mc Donald bu mülâhazâtı kabûl etmemiş ve kendi nokta-i nazarı üzerinde ısrâr etmiştir.

Bunun üzerine Zağlûl Paşa Mc Donald'ın bir buhrân-ı siyâsî içinde bulunduğunu, bu buhrânın netîcesini beklemektense Mısır'a avdetin daha muvâfık olacağını görmüş ve binâenaleyh müzâkerâtı keserek Mısır'a avdet etmiştir.

Mekke-i Mükerreme'de Son Vaz'iyet:

18 Teşrînievvel târîhli *Daily Telegraph* ma'lûmât-ı âtiyyeyi veriyor:

Hicâz'daki İngiliz menâbiinden alınan ma'lûmât, birkaç gün mukaddem Mekke-i Mükerreme'ye giren Vehhâbîlerin ibrâz-ı şiddetten ve yağmâgerlikten ictinâb ettiklerini te'yîd etmektedir. Bu ma'lûmâta göre Vehhâbîler, hissiyât-ı dîniyyeyi cerîhadâr edecek hiçbir harekette bulunmadıkları gibi emâkin-i mukaddeseye hiç dokunmamışlardır.

Mekke-i Mükerreme'deki Vehhâbîlerin gittikçe tezâyüd ettikleri anlaşılıyor. Sefk-i dimâyı mûcib olacak teşevvüşât ve iğtişâşâtın vukūundan korkulmaktadır. Bir müddet mukaddem Necid Sultânı İbnü's-Suûd Cidde'ye bir mektup göndererek Mekke'ye girmeyi niyet ettiğini fakat halkın hiçbir şeyden korkmamaları lâzım geldiğini beyân etmiştir. Vehhâbî Meclis-i Harbi, kuvâ-yı külliyyenin Mekke-i Mükerreme hâricinde kalmasına karâr vermiştir.

Edirne İmâm ve Hatib Mektebi'nin Lağvı

Son dakîkada *Paşaeli* gazetesinde okunduğuna göre Edirne'de mevcûd İmâm ve Hatib mektebi'nin lağvedildiği Maârif Vekâleti'nden Edirne Vilâyeti'ne teblîğ olunmuştur.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

30 Ekim 1924 | 01 Rebîü'l-âhir 1343 | * Perşembe * | 30 Teşrînievvel 1340 | Cild: 24 - Aded: 623

İLHÂD NE BÜYÜK CEHÂLETTİR!

2

–Bazı irfânsızların neşriyât-ı ilhâd-kârânesi münâsebetiyle–

Âlemdeki bütün faâliyetleri hareket ile îzâh etmek isteyenlerin bir kısmı mihanikiyet nazariyesini kâfî görmüşlerdir. Fakat gaflet olunmamalıdır ki harekât-ı âlemin kavânîn-i mihânikiyye ile idâre olunduğuna zâhib olmak mebde'-i evvel olan Hâlık Teâlâ hazretlerini inkâr demek değildir. Belki bilakis mihanikiyet nazariyesi vücûd-ı ilâhîye en büyük delîllerden birini ihzâr eden bir nazariyedir. Çünkü felsefe lügatlerinde îzâh edildiği vechile mihanikiyet her makinede olduğu gibi hâricten tatbîk edilen bir kuvve-i muharrikenin atâlet kānûnu dâiresinde te'sîriyle îzâh demektir:

On appelle mecanisme un systéme general qui suppose d'abord que l'étre et la force sont distincts, que l'étre est passif à legard de la force, que la force agit sur lui de dehors, c'est a – dire qu'il est inerte et mobile.

(Goblot – s. 338)

Binâenaleyh kâinâtı mihanikiyet esâsıyla mülâhaza eden bir fikir, gerek bugünkü ve gerek mâzî ve âtîdeki bütün hâdisâtı silsile-i tâmmesiyle tasavvur ettiği zaman bunların muharrikleri olan kuvveti hey'et-i mecmûasında da temyîz ve tefrîk etmeye ve ezelî, ebedî bir kudret-i muharrikenin vücûdunu teslîm eylemeye mecbûrdur. Böyle düşünmediği sûrette mecmu'-ı hâdisât hakkında mihanikiyet nazariyesini tatbîk etmemiş olur ve o sûrette esâs-ı da'vâsını kendi kendine nakz etmiş, bindiği dalı kesmiş bulunur.

Bundan dolayıdır ki harekât-ı âlemde mihanikiyete tarafdar olan Descartes, âlem makinesini tahrîk ve tanzîm eden Vâcibü'l-vücûd'u isbâtta aslâ tereddüd etmemiş ve hattâ mevcûdiyet-i ilâhiyye tasdîk olunmadan hiçbir şeyin tasdîk olunamayacağını kuvvetle serd ü beyân eylemişti.

Bu noktada târîh-i felsefe tedkīk edilirse görülür ki mihanikiyet nazariyesi âlem makinesini bir kudret-i hâriciyyeye kurdurmak ve mantıkī bir sûrette işletmek mecbûriyetindedir ve bu mecbûriyetinden tegāfül ettiği ânda intihâr etmiş olur.

Bir makineyi yapıp işletebilmek için ilim ve fen diye bağırıp duranların âlem makinesini kurmak ve her ân mütemâdiyen ta'mîr ve tecdîd ederek işletmek için bir "Âlimü's-sırri ve'l-hafâyâ"nın vücûduna ihtiyâc zarûrî olduğunu idrâk edememeleri pek gülünç bir cehâlettir.

Bu îzâhtan maksadımız, dînimizi feylesoflardan öğrenmek olmadığı gibi mihanikiyet nazariyesini tervîc etmek de değildir. Herkes bilir ki dîn-i hakkı beşeriyete esâsıyla ta'lîm edenler feylesoflar olsa idi, Peygamberlik şerefini onlar ihrâz etmiş olurdu. Halbuki târîhen müsbet bir hakīkattir ki peygamberlerle rekābete çıkan feylesoflar daima hüsrâna düşmüştür.

Burada maksadımız bugünlerde mihanikiyet nazariyesini neşr-i ilhâda bir vesîle gibi göstermek isteyen ve bunu Allah'a, Peygamber'e, Kur'ân'a, dîne karşı vukū' bulan pek bî-edebâne tecâvüzlerine bir bahâne makāmında sonradan **[386]** ileri sürmeye çalışanların bu cehâlet ve tenâkuzlarını ihtâr etmekten ibârettir.

Hür Fikir'in 83'üncü sayısında: "bugün ulûm ve fünûnun kâinâtta keşf ü müşâhede edecek hiçbir nokta, hiçbir hakîkat bırakmadığını ve taharriyât-ı ilmiyye ve fenniyyenin gāye-i kusvâsına erdiğini" ifâde eden bazı beyânâttan sonra:

"Binâenaleyh semâvâtta, arzın sathında, cevfinde 'Âlimü's-sırri ve'l-hafâyâ' olmadığı tebeyyün etti. bütün bunlardan sıhhate akreb olarak anlaşılmıştır ki mükevvenâtı idâre eden, şekl-i insanîde bir kudret değil, belki mihanikî ve fizikî, ezelî ve ebedî lâ-yetegayyer kavânîn-i tabîiyyedir." demiştir.

Halbuki Kılıçoğlu, evvelâ: Kâinâtı idâre eden şekl-i insanîde bir kudrete değil, [1](لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) olan Cenâb-ı Allah'a zebân-dırâzlıkta bulunmuş ve ona karşı lisân-ı ilhâdını uzatmıştı. Şekil ile kudreti temyîz etmeyen bu ifâde ile yeniden büyük bir telbîs (confusign) yaparak insanlar içinde tecellî edip duran ve mihanikiyet ile îzâhı mümkün olmayan akıl ve ilim, irâde ve hâdisât ve hakāik-ı âlemin mebde'-i evvel taharrîsinde hiç hissesi yokmuş gibi cümlesini hazf ve tayy ederek bütün mükevvenâtın, mihanikî ve fizikî, ezelî ve ebedî lâ-yetegayyer kavânîn-i tabîiyye ile idâre olunduğu netîcesini almış ve daha garîbi bunu 'Âlimü's-sırri ve'l-hafâyâ' olan Cenâb-ı Hakk'ı inkâr için kullanmıştır. Hiç düşünmemiştir ki bu nazariye ilmi inkâr için değil, hâkim-i küll yapmak için iltizâm olunan bir nazariyedir. "Mükevvenât, mihanikî ve fizikî, ezelî ve ebedî lâ-yetegayyer kavânîn-i tabîiyye ile idâre olunuyor." demek evvelâ: Mükevvenâta bir 'Mükevvin' kabûl etmek, sâniyen: O ezelî ve ebedî dediği kavânîne ezelî ve ebedî olmayan mükevvenâttan başka bir tarz-ı vücûd teslîm etmek, sâlisen: Bu mükevvenât-ı fâniyyenin o kavânîn-i ezeliyyeye göre idâresini müdrik ve mükevvenâttan hâric bir muharrik-i ezelî ve ebedînin vücûduna zarûret hisseylemektir.

Herkes gibi ve bilhassa mihanikiyetçiler de bilirler ki mücerred kānûnlar hiçbir şey idâre etmezler; ancak müdebbirin, kuvve-i muharrikenin hudûd ve te'sîrâtını gösterirler. Binâenaleyh mihanikî nokta-i nazardan kavânîn-i tabîiyye, kuvve-i muharrikeyi değil, kuvve-i muharrike ile mükevvenât arasındaki münâsebâtı ifâde ederler. Bu münâsebât ise mükevvenâtın Âlimü's-sırri ve'l-hafâyâ olduğu hâlde (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) bulunan Mükevvin ve Müdebbir'inin vücûduna bürhândırlar. Çünkü bütün bürhânlar münkeşif olan bir münâsebetin görünen ucundan görünmeyen diğer ucuna intikāl demektir.

(تأمل سطورالكائنات فانها - من الملاالاعلى اليك رسائل)[2]

Bazı düşüncesizler, " Allah ve Hak Teâlâ" isimleri yerine "Tabîat" kelimesini koyuvermekle bir iş yaptık ve bir mes'ele îzâh ettik zannediyorlar. Halbuki bu noktada kullandıkları tabîat kelimesi o kadar mechûl ve o kadar mübhem bir kelimedir ki bununla ne kasdettiklerini îzâh edebilseler yaptıkları bu mübâdelede ne kadar aldandıklarını anlayabilirlerdi. Bu münâsebetle bu hüküm hakkında birkaç söz söylemek isteriz:

Evvelâ kendi lisânımızdaki me'hazi i'tibâriyle:

İbni Sînâ *Hudûd* risâlesinde şöyle der:

"Tabîat: Bir şeyde bizzat olan hareket veya sükûnun bizzat kendindeki mebde'-i evveli; hülâsa olarak: Zâtı olan her tegayyür ve sebâtın bizzat mebde'-i evvelidir. Bunu ecsâmda sârî ve şuna buna mebde' olan bir kuvvet diye ta'rîf edenler hatâ etmişlerdir. Zîrâ bu makāmda kullanılan kuvvetin haddi, 'mütegayyirin gayrisinde bulunan mebde'-i tağyîr'dir. Bu sûrette ise tabîat sanki 'bizzat tegayyür mebdeinin mebde'-i tağyîri' diye ta'rîf edilmiş olur ki hezeyândır. Bundan başka tabîat bir ism-i müteşâbih olarak bazen 'unsur, sûret-i zâtiyye, melekiyye ve tabîatın gayriden neş'et eden hareket' ma'nâlarına da ıtlâk olunur. Etıbbâ' tabîat ismini mizâca, harâret-i garîziyyeye, hey'et-i a'zâya, harekâta, nefs-i nebâtîye dahi ıtlâk ederler. Tab', tabîattan eamdır, herhangi bir nev'in kendisiyle tekemmül ettiği fiilî veya infiâlî her hey'ete tab' denilir. Meselâ fazla parmak tabîattan değilse de tab'dandır."

İbni Sînâ'nın *Şifâ*'sı gibi bazı kitaplarda tabîatın, hareket-i irâdiyye mebdei olan 'nefs' mukābilinde kullanıldığı da vardır.

Zamanımızda bu kelime en ziyâde Fransızca 'natur' kelimesinin tercümesi olarak kullanıldığına ve fizik kelimesiyle de alâkadâr bulunduğuna nazaran bu bâbda en müteahhir îzâhâtı veren Goblot'yu dinleyelim:

"Bir mevcûdun tabîatı bizzat onunla olan her ne ise odur* ki bir illet-i hâriciyye ile olanın mukābilidir. Tabîî de sun'î mukābilidir. Jean-Jacques Rousseau hâlet-i tabîiyyeyi, medeniyet mukābili yapmış idi. İlâhiyyûn dahi tabîatı, Allah'ın lütuf ve inâyet-i ezeliyyesi mukābilinde kullanmışlardır.

Tabîat, alel-ekser, mevcûdâtın mecmûu (kâinât – L'univers) ma'nâsına kullanılır ve alel-husûs bir küll, bir cümle olarak mülâhaza edilen kâinâta ve bunu böyle bir küll yapan şeye –bu mebde'-i vahdet her zaman onda bulunmak şartıyla– ıtlâk olunur. Vahdet-i vücûdculara göre bu mebde' her şeye nüfûz edip yaşayan yegâne

[1] Şûrâ Sûresi 42/11.

[2] "Kâinattaki yazılı satırları iyi düşün, onlar mele-i a'lâdan sana gönderilen mektuplardır."

* İbni Sînâ'da sûret-i zâtiyye diye gösterilen ma'nâdır ki bir şeyin hakîkati, mâhiyeti, sıfât-ı zâtiyyesi dahi denilir. Maamâfih ince bir fark da melhûzdur.

kuvvettir, (revâkıye)* yahud yegâne bir vücûd-ı dâimdir ki bütün mevcûdât bunun bir zuhûr-ı cüz'î ve intikālîsinden ibârettir. Mesâlik-i mâ-ba'de't-tabîiyye hâricinde olarak tabîat, kavânînin hey'et-i mecmûası, vâkıâtın nizâm-ı zarûrîsi ma'nâsına gelir.** Bu sûrette tabîat 'icâb – determinizm' mürâdifidir. Bundan dolayı Kant tabîat kelimesini, liberteye (yani ihtiyâra, ta'bîr-i âmiyânesiyle hürriyete) mukābil tutmuştur.***

[387] Descartes tabâyi'-i basîtanın taharrîsini fizik ilmine mevzû' yapmış idi. Bacon dahi hemen hemen aynı his ile mâ-ba'de't-tabîiyyeye suver veya tabâyiin yani basît olduklarından dolayı bizzat ma'kūl olan ve diğerleri kendilerinden istintâc edilebilen husûsât-ı mücerredenin taharrîsini irâe etmiş idi."

Şu îzâhât ile görülüyor ki tabîat kelimesi muhtelif ve müteşâbih ma'nâlar arasında dolaşan müteredddid ve mübhem bir kelimedir ve bütün ulûmun evvel ve âhiri olması lâzım ve zarûrî olan mebde'-i vahdet ve müessir-i muhakkak hakkında böyle bir kelimeyi Allah, Hak Teâlâ gibi esmâ'-i hüsnâya tercîh etmekle şaşkınlıktan başka bir şey ibrâz edilmemiş olur.

Bu ma'nâlar içinde asrî zihinlere en ziyâde çarpan ma'nâ başlıca iki ma'nâ olabilecektir: Birincisi, umûmî olan (mecmû'-ı kâinât) ma'nâsı ki aralarında bir cihet-i vahdet mevzû'-ı bahs olmayarak gayr-i mahsûr mevcûdât sürüsü demektir. Eğer bunun içinde zaman ve mekânda hâdis ve fânî olmayan mevcûdât dahi mülâhaza ediyor isek bu sûrette tabîat kelimesi, 'mevcûd' mürâdifi olur. Binâenaleyh mevcûd-ı ezelî ve ebedî olan Vâcibü'l-vücûd'u bi-husûsihî ifâde eden esmâ'-i hüsnâyı tayyederek yerine tabîat kelimesini kullanmak bir delilik olur. Eğer mevcûdât sürüsünü şu fezâda serpilmiş, görünen hâdisât diye mülâhaza ediyor isek dün var bugün yok, bugün var, yarın yok, birtakım eşyâdan, ecsâm ve ecrâmdan ibâret gördüğümüz ve bugüne kadar hiçbir yekûna rabt edememekle berâber mütemâdiyen bir ırmak gibi aktığına şâhid olduğumuz, akarken ara sıra hayâlimize müteşâbihlerini kaydederek kānûn nâmını verdiğimiz bu mevcûdâta tabîat nâmını verirken, bunların menba' ve mebde'-i vücûdları olan illet-i ezeliyye ve ebediyyelerine de tabîat nâmını vermek bir tenâkuz veya telbîs teşkîl eder.

Hür Fikir, hâkimlere hitâben yazdığı ilhâd-nâmesinde Rahmân ve Rahîm olan Hâlık Teâlâ'yı inkâr ederek O'nun makāmına ikāme etmek istediği tabîatı bu ma'nâyı âmiyânesiyle kullanmış ve:

"Halbuki, demiş, bedbaht kendi hâlikının kendisini muhît olan hissiz ve merhametsiz tabîat olduğunu görmüyor ve bizzat kendisinin de ondan bir cüz' olduğunu idrâk etmiyor."

Bedbaht kendi görmüyor ki ferdin kendisinden cüz' olduğunu söylediği ve tabîat dediği şu kâinât-ı meşhûde sürüsü her biri birer mahlûk olan efrâddan ibârettir ve cümle-i mahlûkāta hâlık-ı küll demek bir tenâkuzdur ve mihanikiyet nazariyesiyle uğraşanlar Hâlık ile mahlûkun temâyüzünü göstermek için uğraşmışlardır. İlim ve fenden gāye de bu mahlûkāt sürüsünün illet-i asliyyesi olan Hâlık Teâlâ'ya vüsûldür. İlim bu Hâlik'a hem evvel olarak inanmış ve hem istidlâl ile i'tikād etmiştir. İlimde bu i'tikād olmuş olmasa idi taharrî-i esbâb-ı zarûriyyetle gece, gündüz muzdarib olmazdı. İlim ve fen teleskop ve mikroskoplarıyla uğraşırken istatistikle zabtı mümkün olmayan bu mahlûkāt sürüsünü –sebeb-i aksâsını idrâk sâyesinde– yüksek bir noktadan ihâta etmek heyecânıyla meşbû'dur. Fakat ilm-i beşer vücûduna kāni' bulunduğu bu Müsebbibü'l-esbâb'ı tamâm-ı hakîkatiyle idrâk edebilmek için nâmütenâhî tecelliyâta ermek ve ezel ve ebedde yaşamak ihtiyâcındadır. Bundan dolayıdır ki:

(حقيقةالحق لم تعقل بعالمنا - لكن ترددهم فى دار رضوان)[3]

denilmiştir.

Bedbaht-ı münkir görmüyor ki his ve merhamet kelimeleriyle yâd ettiği şeyler hissiz, merhametsiz tabîat dediği şu kâinâttan cüz'dür. Eğer hâdisâtın hepsi his ve merhamet değil ise bunların içinde bir tane de mi his ve merhamet yoktur? Eğer bir tane his ve merhamet var ise ferdin kendisinden cüz' olduğu o tabîattan bu bir his ve merhamet de cüz' olmayacak mıdır? Yüzünde bir beni bulunan bir kimseye bensiz denemediği hâlde bir tanecik merhamet bile o tabîata merhametli demek için kâfî değil midir? His ve merhamet hiç yok idi de yavruların doğacağına yakın anaların sînelerindeki kuru memeleri şîrîn sütlerle doldurarak bu gülistân içinde çifte çeşmeler akıtan ve onların ilk gıdâlarına âciz ve küçücük ağızlarına okşaya okşaya döken ve bütün bunları anaların babaların kudret-i irâdeleri fevkinde bir san'at ile i'mâl ve ihzâr eden Kudret-i bâliğa ne idi? Cüz'î iz'ânı olan bir kalb bunu görüp dururken nasıl olur da Rahmân Rahîm olan Hâlık Teâlâ'yı inkâr eder ve onun makāmını hissiz ve merhametsiz bir kör kuvvete teslîm etmek için ehl-i hakla mücâdeleye kalkışır?

---

* İbni Sînâ'nın ecsâmda kuvve-i sâriyye diye nakl ü tezyîf eylediği ma'nâdır.

** Bu ma'nâca 'kavânîn-i tabîiyye' ta'bîri 'kavânîn-i kānûniyye' gibi haşv bir ma'nâyı mutazammın olmak lâzım gelir.

*** Bu, İbni Sînâ'nın nefs mukābilinde gösterdiği ma'nâya müşâbihtir.

[3] "Hakîkatın gerçeği bizim dünyamızda anlaşılmadı. Lâkin bazılarının Dâr-ı Rıdvan'da da tereddütleri var."

O bedbaht düşünmüyor mu ki, her küll eczâsından yapılır. Eğer ferd, hâlık-ı muhît dediği tabîattan cüz' ise o cüz'ler fenâya gittikçe küll de fenâya gider. O hâlde şu kâinât-ı meşhûde sürüsünün ezelî ve ebedî olan hiçbir mecmûası yoktur, fezâda lâ-yuhsâ ecrâm-ı hâdise bulunduğu gibi zamanda da lâ-yuhsâ kâinât mecmûaları teselsül etmektedir. Bundan elli altmış sene evvel bunların içinde "Kılıç-zâde Hakkı" nâmında bir mülhid bulunmadığı gibi onunla bir küll teşkîl eden o mecmûa da yoktu. Bunun gibi bundan belki birkaç milyar sene evvel bugünkü manzûmeler mecmûunun efrâd-ı ecrâmı da yoktu, istikbâlde hep bu efrâd ve ecrâm ve mecmûaları yine mâzîleri gibi olacaktır. Fakat Hâlık-ı Ezelî vardı. Eğer olmasa idi yok iken var olan bu şeylerin illet-i vücûdları yokluktan ibâret olurdu. Halbuki ilmin kâidelerinden biri de "Rien ne vient be rien"dir. Adem vücûda illet olamaz. Bunun bir netîcesi de nâkıs kâmile illet olamaz, kâidesidir. Binâenaleyh ehl-i ilm olanlar bu ma'nâ-yı âmmîsiyle tabîatı hiçbir zaman mebde'-i hilkat addetmemişlerdir. Bu ma'nâda tabîat yerine âlem kelimesini kullanmak her hâlde müreccahtır.

[388] Burada şunu da kaydedelim ki eğer insanlarda 'ene' şuûru olmasa idi hiçbir ferdin iki ân-ı ayniyyetine, vahdetine, bekāsına kāil olmak ihtimâli olmazdı. Çünkü beden her ân mütehavvil bulunuyor. Bu kānûnu aynen mecmû'-ı kâinâta tatbîk ettiğimiz zaman anlarız ki mecmû'-ı kâinâtta bir ene şuûru olmadığına kāni' isek tabîat nâmı verilen bu kâinât sürüsünün iki ân bile vahdeti ve bekāsı bulunabileceğine ihtimâl veremeyiz. Halbuki biz onun her ân teceddüd-i emsâl ile teselsül-i vukūâtına şâhid oluyoruz. Bundan pek kolaylıkla anlarız ki manzûme-i kâinâtın sırr-ı vücûd ve vahdeti meşhûd olan tabîatta değil Hak Teâlâ'dadır; ezel ve ebedde kendini âlim olan ancak O'dur. Ve bizim birkaç yıllık ene şuûrumuz bu noktayı idrâk için bir misâlden ibârettir. Bu misâl şekl-i insanîde bir hâlık tasavvur etmek için değil belki Hâlık'ı idrâk için eserini mülâhaza ederken bu nokta-i ma'rifetten iğmâz-ı ayn etmemek içindir.

Tabîat kelimesinin zikrettiğimiz maânîsinden ikincisi: İcâb (determinizim) ma'nâsıdır. Bu ma'nâ ise hürriyet ve ihtiyâra mukābil tutulmak istenilen illiyet kānûnunun bir ifâdesidir. Evvelki ma'nâ ile tabîatta hâkim olan kavânînin –kudemâ ta'bîrince ukūl-i mücerrede-i külliyyenin– başında icâb, ta'bîr-i âharla ihtiyârsız illiyet kānûnunu görenler, tabîat ismini buna evvelkinden daha ziyâde muvâfık bulmuşlardır. Çünkü illet-i hâriceden âzâde olan kānûn ancak bunu görmüşlerdir ve bunu Hak Teâlâ'yı inkâr için değil, onun ef'âl ve âsârında icâb kānûnunun hüküm sürdüğünü söylemek için dermeyân etmişlerdir ki bu bahis bizim felsefe ve ilm-i kelâm kitaplarımızda " Allah ef'âlinde fâil-i mûcib mi yoksa fâil-i muhtâr mı?" mes'eleleri etrâfında ta'kīb olunmuştur.

Fakat şunu hiç unutmamak lâzım gelir ki bu 'icâbiye' mesleğine tarafdar olanların, hürriyet ve ihtiyârdan dem vurmaya aslâ salâhiyetleri yoktur. Çünkü Kant'ın da söylediği vechile 'determinizm' liberte mukābilidir. İcâb hâkim-i küll olunca hürriyete ne yer vardır, ne de hak! Binâenaleyh hürriyet da'vâsıyla ortaya atılan '*Hür Fikir*'in zerre kadar kābiliyet-i ilmiyyesi olsa idi da'vâsını kökünden kal' eden icâb kānûnunu kendine mebde'-i hareket ittihâz etmezdi. Halbuki kelâmının evvelinde mihanikiyeti, âhirinde hissiz ve merhametsiz bir tabîatın hâlıkıyetini iddiâ ederken, ortada da "beşerin idâme-i hayâtına muhtâc olduğu eşyâyı … Rezzâk-ı Âlem'den zorla çekip almak icâb etmektedir." diyen bu fikir baştan başa icâb kānûnuna sarılarak hürriyet ve ihtiyârın kökünü kesmek istemiştir.

Şimdi "Olduğu gibi görünmemek ve göründüğü gibi olmamak insan için nâmûssuzluktur." diye söze başlayan bir kimse *"Hür Fikir"* nâmı altında hürriyetin cenâh-ı himâyesine sığınır da baştan başa hürriyetin zıddı olan icâb ve cebr kānûnlarını müdâfaa ederse bu hâl olduğu gibi görünmemek veya göründüğü gibi olmamak değil de nedir?

Zavallı bedbaht, sen kimin elinden neyi zorla çekip alıyorsun? Sen, Rezzâk-ı Âlem'in sâha-i hilkate döşediği mâide-i ni'metten, onun vaz' ettiği kānûnlara riâyet ederek ve yine onun verdiği vesâiti kullanarak yoluyla bir lokma alabilir isen alırsın; onu da lutf-ı müsâade munzam olmak şartıyla alırsın. Yoksa kānûn yollarından yürümez ve mazhar-ı müsâade olmayı düşünmez ve kuvvetli zannettiğin pençeni her şeye uzatmaya kalkarsan, o pençenin bir ân içinde felce uğradığını görmekle nâ-kâm olursun.

Yukarıda bu gāfil, "Bu idrâk-sûz füshat-i bî-intihâ içinde bir zerre-i nâçîz bile olamayan küre-i arz ile yine onun üstünde yaşayan ondan daha nâçîz benî Âdemin ne kıymet ve ehemmiyeti vardır." dediği ve aşağıda "hâlıkı, kendisini muhît olan hissiz ve merhametsiz bir tabîat" diye tasvîr eylediği hâlde öbür zerre-i nâçîzin zerre-i nâçîzi kadar kıymet atfetmediği nefsinin, o merhametsiz muhît-i tabîattan zorla bir şey alabileceğini nasıl tasavvur ediyor? Yoksa kendini o zerre-i nâçîz değil de bir cebbâr-ı mutlak mı tasavvur etmek istiyor?

Zannederiz ki bu îzâhât hilkatin illet-i ûlâsını taharrî eden ulûm ve fünûn nâmına söz söylerken, "Allah, Hak Teâlâ" gibi esmâ'-i hüsnâyı bırakıp da "tabîat" gibi müteşâbih ve ma'nâ-yı murâdı mechûl ve mübhem bir kelime isti'mâline kalkışmak insanları nûrdan zulmete, hürriyetten cebr ü esârete sürüklemekten başka bir se-

mere bahşetmeyeceğini anlatmak için kâfîdir.

Ne çâre ki birinci makālede söylediğimiz vechile henüz insanlığının mâhiyetini sezebilecek bir kalbe mâlik olmayan ve kābiliyet-i îkānı bulunmayan rûhlar, her fıkrada bir tenâkuza düşmeyi bir zevk-ı bedîî, kararmış bir kalb ile zulmet içinde çarpışmayı bir hüner addederler, [4](خَتَمَ اللهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ)

Gerçi mihanikiyet nazariyesi âlem-i ecsâm makinesine mümtâz bir kudret-i muharrikenin lüzûmunu isbât için kâfî ise de yine âlemde tecellî eden ilim ve irâde ve ihtiyâr gibi mihanikiyet ile îzâhı mümkün olmayan hâdisât-ı rûhiyyeyi ya inkâra kalkışmak veya âlemin bu kısmını cânib-i lâhûta kaydetmek gibi bir netîceye müncer olmuş, bu ise insanları ya cemâdât ile müsâvî tutmak veya mertebe-i ulûhiyyete çıkarmak gibi bir ifrât veya tefrît ile şâibedâr bulunmuştur. Bu noktanın tafsîlini diğer bir makāleye bırakalım.

[389]

MUSÂHABE

Mâye-i İlhâdı Hâmil Bir Kalbden Cevher-i Îmân Zuhûr Edemez

Mücehhez olduğumuz havâss-i hams ile mahsûs bir âlemin mevcûd olduğunu görüyoruz. Siz bu âlem için ister kadîm deyiniz, ister hâdis. Onun hâlıkı olmak üzere de ister sıfât-ı kemâliyye ile muttasıf bir Hâlık'ın vücûdunu kabûl ediniz, isterseniz o Hâlık'ı kabûl etmeyip onun yerine tabîat denilen kuvveti ikāme eyleyiniz. Hülâsa âlemin aslıyla âlemde cârî olan şuûn ve hâdisât hakkındaki fikriniz, i'tikādınız ne olursa olsun sizin bu fikrinize, bu i'tikādınıza kimse bir şey demeyecek. Fakat gözünüzün önünde vücûdunu inkâr edemeyeceğiniz bir hakīkat yani bir âlem var ya, mes'ele bu âlemin mevcûdiyetidir. Biz insanlar da bu âlemin bir cüz'üyüz. Bedenî teşekkülümüz, havâs ve kuvâ-yı maddiyye ve ma'neviyyemiz bazılarına göre Allāhü Azîmü'ş-şân'ın, bazılarına göre de tabîatın eseridir. Şu hâlde ister âlemi beğenelim, onun her cüz'ünde büyük bir tedbîr ve tasarrufun itkāna müstenid âsâr-ı dakīkasını görelim, ister bazıları gibi bu âsâr için bir kör kuvvetin şuûra gayr-i müstenid tasarrufâtı yahud dâimî bir hareketle müteharrik olan maddenin eser-i tesâdüfâtı diyelim, her iki sûrette de tahakkuk edecek bir netîcenin kabûlünde bizim için kat'î bir zarûret vardır. Yani âlemi kemâli yahud noksanıyla kabûle mecbûruz. Bütün kuvvetimizi, bütün varlığımızı sarf etsek kendimizi o âlemden hâric, müstağnî bir mevcûd-ı müstakil hâline ifrâğ etmek mümkün değildir. Eğer âlem iyi ise biz o iyi âlemin, eğer fenâ ise o fenâ âlemin bir cüz'ü olmak üzere kalmaya, onun kānûnlarına ser-fürû etmeye mecbûruz.

Şimdi gerek âlem, gerek hâlik-ı âlem hakkındaki i'tikād ne merkezde olursa olsun, yukarıda söylendiği vechile gözümüzün önünde zerresinden, elektronundan, iyonundan tutunuz da bî-nihâye ecrâmına kadar kendilerine ilzâm edilmiş olan lâ-yetegayyer kānûnlar mûcebince seyir ve hareket eden ve ancak nâmütenâhî ta'bîriyle ifâdesi mümkün birtakım hâdisâta mahall-i zuhûr olan bir âlemin mevcûdiyetini görüyoruz. Bu aslâ kābil-i inkâr değildir. Fil-hakīka âlemin mevcûdiyeti, sûreti, haddi, mikdarı da feylesoflar arasında birçok münâkaşâtı istilzâm etmemiş değildir. Burada bu münâkaşâtın suret-i cereyânını mevzû'-ı bahs edecek değiliz. Yalnız hadsî bir nazarla şu tahakkukun vukūunu teslîm ile iktifâ eyleyeceğiz.

Her şeyden evvel şunu görüyoruz ki bizim maddiyet nokta-i nazarından mahdûd bir vücûdumuz, muayyen bir şahsiyetimiz var. Sonra bu muayyen şahsiyetin yine mahdûd bir müddet için iktirân ve infisâhtan masûniyetini te'mîn eden ve rûh nâmı verilen bir cevher-i emrî ile bu cevherin şuûr, irâde gibi bazı mahsûsâtı var. Şûrumuzla hem kendimizi, hem de kendimizden hâric olan şeyleri idrâk ediyoruz. İrâdemizle de gerek vücûdumuzda gerek vücûdumuzdan hâric şeylerde istediğimiz hareketleri, vaz'iyetleri ihdâs edebiliyoruz. Şu hâle nazaran irâdemizin şahsiyet-i maddiyyemizden hâric vesâit-i 'âliyyeye muhtâc olmaksızın tealluk ve hükmünü icrâ edebileceği ilk mevcûd kendi vücûdumuz demek olur. Elimizi kımıldatmak için elimizle irâdemiz arasında vücûdumuzdan hâric bir vâsıtaya muhtâc değiliz. İrâdemizi şahsiyet-i maddiyyemizden hâric ve bizden başka olan eşyâya tealluk ettirmek için o eşyâ ile aramızda 'âlî bir vâsıtanın vücûdu lâ-büddür. O vâsıta-i 'âliyye de vücûdumuzdur. Elimizle bir şey alırız; o şeye istediğimiz şekil ve sûreti veririz. Bunlar bizim irâdî fiillerimiz, te'sîrlerimizdir. Bunlara vâsıta olan şeyler de vücûdumuzu teşkîl eden eczâ-yı 'âliyye, yani dimâğımız, elimiz, kolumuz, gözümüz ve sâir uzuvlarımızdır.

İrâdemizin te'sîrine gelince onun te'sîri vücûdumuza değil, belki vücûdumuzun, uzviyetimizin muhassalaları üzerinedir. Çünkü görüyoruz ve biliyoruz ki irâdemiz esâs i'tibâriyle vücûdumuzun hiçbir cüz'üne hâkim, hiçbir cüz'ünde müessir değildir. O ancak kendi hüküm ve te'sîri hâricinde olan muhassalalar üzerinde bir âmir ve bir müdebbirdir. İrâde âdetâ bir geminin kaptanıdır. Kaptan sefîneyi inşâ etmez; yalnız sevk ve idâre

[4] "Allah onların kalplerini mühürledi." (Bakara Sûresi 2/7).

eder. Vücûdumuz da tıbkī böyledir. Vücûdumuzu inşâ eden biz değiliz. İrâdemizin teallukuna mahal gibi gördüğümüz şu vücûdun bir cüz'ünde irâdemiz hâkim ve müessir değildir. Kalbimiz, irâdemize tâbi' olmaksızın darabânında devâm, kanımız da irâdemize tealluk etmeksizin vücûdumuzda deverân eder. Midemiz vazîfesini îfâda irâdeye arz-ı iftikār etmez. Saçlarımız irâdemizin re'yini almaksızın kendi kendine uzar, ağarır, dökülür. Vücûdumuzdaki huceyrât haberimiz olmaksızın ve bizden bir te'sîr beklemeksizin tebeddül, teceddüd eder.

Nazar-ı akıl ile bakılacak olursa görülüyor ki bize her şeyden ziyâde yakın ve irâdemizin teallukuna mahal gibi görünen vücûdumuzdaki tasarrufât-ı irâdiyye dâiresinin muhîti gittikçe küçülüyor; benliğimizle benliğimize hâs olan irâdemiz ancak ve ancak ummân-ı havâdis içinde sefîne-i bedenimizi sevk ve idâre eden bir kaptan gibi kalıyor.

Beden üzerindeki te'sîrât-ı irâdiyyemiz gāyet mahdûd olduğu gibi vücûdumuzun üssü'l-esâsı olan enemiz, nefs-i nâtıkamız tamâmıyla bizim irâdemize tâbi', tamâmıyla bizden hâric bazı avâmilin te'sîrâtından âzâde bir mevcûd-ı müstakil değildir. Biz kendimiz düşünüyoruz, kendimiz yapıyoruz, kendimiz tasdîk, **[390]** kendimiz inkâr ediyoruz zannederek ef'âl-i husûsiyyemizde başka bir kuvvetin te'sîri altında bulunduğumuzu zannetmeyiz.

Hâl böyle iken bedenimize âid olan ve bizim irâdemize tâbi' bulunan şeyleri kolaylıkla bilip ve anlayıp rûhumuzun ne dereceye kadar irâdemize tâbi', ne gibi vedâyi'-ı fıtriyyeyi hâmil, nasıl isti'dâd ile mecbûl olduğunu bedenimizdeki hâlâtta olduğu gibi öyle kolaylıkla anlayamayız. Aynaya baktığımız zaman güzel yahud çirkin olduğumuzu görürüz ve güzellikle çirkinliğin nefsimizde tahakkuku irâdemizden hâric olduğunu takdîr ederek "Ne yapalım! Allah yahud tabîat bizi de böyle güzel yahud çirkin yaratmış!" diyerek zarûrî hâlimize, noksanımıza yahud kemâlimize râzı oluruz. Fakat çirkin olduğumuz hâlde, "Evet, güzellik benim teşkîlâtımdan, tenâsüb de bedenimdeki tenâsübden ibârettir. Benim şu teşekkülüm yegâne mikyâs-ı hüsndür; dünyâda güzel ancak benim gibi olur, bana benzemeyen çirkindir." diyerek çirkinliğimizi herkese güzellik sûretinde kabûl ettirmeye kalkışacak olur isek hatâ etmiş oluruz. Fakat rûhumuz böyle değildir. Ondaki tecelliyâtı, esrârı görmek, takdîr edebilmek için başka bir aynaya muhtâcız. Bildiğimiz ayna kâfî değildir. Biz kendi hâlât ve hâdisât-ı nefsiyyemizi sırf kendi te'sîrât-ı irâdiyyemizin mahsûlü zannederiz. Halbuki fıtratın her cüz'ü gibi onda da bizim göremediğimiz, bilemediğimiz birtakım avâmil-i hafiyyenin te'sîrâtı vardır. Rûh ezelen bir şeye müstaid olur ve dünyâda bulundukça o isti'dâdın icâbâtına muhabbet ve onları kabûl ederek o icâbât hâricinde olan, onlara mugāyir bulunan şeylerden nefret ve onları reddeder. Çünkü bu şeyler onun rûhu için gıdâ olamaz, onun rûhunu besleyemez. Gıdâ-yı cismânî de böyledir. Bir mahlûkun fıtratına, tabîatına muvâfık olan bir gıdâ diğer bir mahlûkun fıtratına, tabîatına tevâfuk etmez. Meselâ arslan açlıktan ölür de ot yemez. Kezâ koyun da helâk olsa et yemez. Zîrâ bu iki muhtelif gıdâ onların fıtratına muvâfık değildir.

Şu mukaddemâttan anlaşılıyor ki bazılarının i'tikādı gibi bir tabîatın mahsûlü, eseri de olsak her hâlde kendimize hâs bir mâhiyeti, kendi irâdemizden hâric bazı hâlât ve kābiliyâtı hâmil olduğumuz hâlde dünyâya gelir, bu mâhiyetin, bu hâlât ve kābiliyâtın muktezıyâtına tâbi' oluruz. Bu muktezıyâtın âsârını izhâr eyleriz.

İ'tikāda göre Kudret-i Fâtıra, yine i'tikāda göre tabîat, şeftali çekirdeğinde o nev'in idâmesine hâdim cevheri, isti'dâdı indimâc ettirmiştir. Şeftali çekirdeğinden ayva ağacı çıkmaz. Kezâ ebûcehil karpuzuna da o meyvenin idâmesine hâdim tohumu koymuştur. Ebûcehil ağacının meyvesi çavuş üzümü olamaz. Hayvânların cevher-i vücûdu da böyledir. Domuzun nutfesinden koyun, koyunun nutfesinden domuz doğmaz. Şu mukaddemâtı bir dereceye kadar hasâis-i ma'neviyyeye de teşmîl edecek olur isek hemen hemen aynı netîceye vâsıl oluruz. Şakāvet-i ezeliyye ile mecbûl olanlardan eser-i saâdet zuhûr etmez. Mâye-i ilhâdı hâmil bir kalbden cevher-i îmân zuhûruna terakkub beyhûdedir. O bir şecere-i habîsedir ki onun meyvesi de habîstir.

Bazı hayvânât-ı süfliyye insanın istikrâh ettiği şeyleri kemâl-i iştihâ ile yer. Çünkü onun dimâğı, rûhu o şeylerin kerâhetini görmeyecek sûrette yaratılmıştır. O gibi hayvânlara bu kerâheti göstermek, kabûl ettirmek mümkün değildir. Çünkü nefsinde o kābiliyet yoktur. Ezelî bir mülhide de îmânı kabûl ettirmek muhâldir. Çünkü îmân onun kābiliyet-i fıtriyyesine uymaz. Serd edilen şu mütâlaâta rağmen mes'elede niye cebir yoktur, diyecek olur isek belki bu sözümüzle bazılarının nazarında azîm bir tenâkuz vartasına düşmüş oluruz.

Halbuki mes'ele öyle değildir. Vücûd muhassalaları üzerinde te'sîri sâbit olan irâde ile şu hâlâtın ta'dîli hattâ tebdîli bile imkân dâiresine girer. Fakat usûlü vardır. Hüner o usûlü bilmekte, onu bilmeyi kasdeylemektedir. Sazın her telinde ses çıkarmak kābiliyeti vardır. Kirişlerin gerginliğine, gevşekliğine göre çıkan sadâ ya tîz olur yahud pest. Tellerin hey'et-i mecmûası bir üstâd tarafından akord edilecek olursa iyi, aksi sûrette fenâ sesler çıkar.

HİLÂL-i AHDAR KONGRESİ

Hilâl-i Ahdar Cemiyeti'nin senelik kongresi Doktor Mazhar Osmân Bey'in riyâsetinde Cuma günü in'ikād eylemiştir. İctimâ'da iki yüz kadar a'zâ bulunmuştur. Evvelâ Mazhar Osmân Bey kürsüye çıkarak Hilâl-i Ahdar'ın Beşinci Kongresinin akdinden dolayı memnûniyetini izhâr eylemiş, Cem'iyet'in faâliyeti ve içkinin mazarratları hakkında uzun ve mühim bir nutuk îrâd eylemiştir. Müteâkıben Cem'iyet'in Muhâsib-i Mes'ûlü Muhâmî Celâleddîn Feyyâz Bey, Cem'iyet'in bir senelik vâridât ve masârifâtı ve müskirâtın millete ve memlekete îkā' ettiği fenâlıklar hakkında çok şâyân-ı dikkat îzâhât vermiştir. Bundan sonra Cem'iyet'in Kâtib-i Umûmîsi Doktor Fahreddîn Kerîm Bey Men'-i Müskirât Kānûnu'nun lağvından sonra zâbıta vukūâtının tezâyüdü hakkında istatistiklere müstenid mühim bir hitâbe îrâd eylemiştir. Mazhar Osmân Bey müstahzar levhaları göstererek içkinin vücûd üzerindeki te'sîrâtını îzâh etmiş, her üç hatîb de alkışlanmışlardır.

[391] Bunu müteâkıb a'zâdan Doktor İhsân Bey söz alarak Cem'iyet'in gāyesi tamâmen men'-i müskirât olmakla berâber şimdilik hiç olmazsa tahdîdi için teşebbüsâtta bulunulmasını teklîf etmiştir. A'zâdan Muallim Cevdet Bey de içki aleyhinde mekâtib-i âliyye ve tâliyyeye bir ta'mîm gönderilmesini teklîf eylemiştir. O sırada nasılsa oraya gelmiş olan ma'hûd *İctihâd*cı kürsü yanına gelerek hiç alâka ve münâsebeti olmadığı hâlde merhûm Ziyâ Gökalp Bey'in vaktiyle bir cinnet-i muvakkate geldiği zaman Diyârbekir'de beynine bir kurşun sıkarak intihâr ettiğini, pederinin alkolik olduğunu, bu yüzden bugün en büyük ızdırâblar içinde terk-i hayât etmek üzere bulunduğunu söyledi. Saded hârici olan bu îzâhât pek münâsebetsiz ve soğuk düşmüştür.

Ba'dehû Mazhar Osmân Bey münâkaşayı arzû eden olup olmadığını sorduktan ve kimsenin i'tirâzı olmadığı söylenildikten sonra hükûmet ve Millet Meclisi'ne tevdî' edilmek üzere ber-vech-i âtî mevâd kırâat ve aynen ve müttefikan kabûl edilmiştir:

1- Hilâl-i Ahdar memnûiyet-i kat'iyye tarafdarıdır.

2- Şimdilik hiç olmazsa İçki Memnûiyeti Kānûnu'nun harfiyyen tatbîkını arzû eder. Bira, likör ve emsâlinden maksad hiçbir vakit rakı demek olmadığından mastika, düz, absent, viski gibi küûlü yüksek içkilerin men'i.

3- Kimseye serhoş oluncaya kadar içki verilmemesi, bir lokantada nihâyet iki bardak bira veya bir bardak şarabdan fazla verilmemesi.

4- Serhoşların şiddetle cezâlandırılması ve hangi meyhânede serhoş olmuşsa o meyhânelerin cezâ-yı nakdî ve sed ile cezâlandırılması.

5- Yirmi yaşına gelmemiş gençlere içki kat'iyyen verilmemesi.

6- Lokantalarda yemek yenmeksizin işret edilmemesi.

7- Meyhânelerin, barların kapatılması.

8- Umûmhânelerde işret âlemleri yapılmaması ve içki satılmaması.

Ba'dehu Hey'et-i İdâre intihâbâtına geçilmiş, Riyâsete Doktor Mazhar Osmân, Reîs-i Sânîliğe Ali Mâhir, Muhâsib-i Mes'ûllüğe Celâleddîn Feyyâz, Kâtib-i Umûmîliğe Fahreddîn Kerîm beyler ve a'zâlığa da on altı zât intihâb olunmuşlardır.

Kongrede îrâd olunan nutuklardan bugün ikisini, Mazhar Osmân Bey ile Fahreddîn Kerîm beylerin nutuklarını aynen derc ediyoruz. Celâleddîn Feyyâz Beyler'in nutuklarını inşâallah gelecek hafta derc edeceğiz.

Mazhar Osmân Bey'in Nutku:

Hanımlarım, efendilerim,

Hilâl-i Ahdar nâmını taşıyan İçki Mücâdele Cem'iyeti Beşinci Kongresini huzûrunuzla akde muvaffak olduğu için bahtiyârdır. Cem'iyet'in da'vetine icâbet buyurduğunuz için pek müteşekkiriz. Memlekette içki aleyhdârı olan bu kitle-i kesîfenin nüve-i münevveresini teşkîl eden sizleri Cem'iyet en samîmî ihtirâmlarıyla selâmlar.

Hanımlarım, efendilerim,

Hilâl-i Ahdar bu sene huzûrunuza bütün maddiyâtını, muvaffakıyetlerini kaybetmiş fakīr bir vaz'iyette çıkıyor. Fakat ma'nen her zamandan daha yüksek, daha necîb bir hâldedir. Cem'iyet'in kudsiyeti, nezâheti hele bugünlerde herkes tarafından tanılmış ve takdîr olunmuştur. Demek istiyorum ki içki yasağını kaldıranlar Hilâl-i Ahdar'ı maddeten gāyesine kavuşmaktan mahrûm etmişler, fakat ma'nen yükseltmişlerdir. Bugün bu toprakta ferd-i âferîde kalmamıştır ki içkiye müsâade edilmekle hiç iyi bir şey yapılmamış olduğuna kāil olmasın. Memnûiyeti ref' etmek isteyenler bizim fennî ve ictimâî mantıklarımız karşısında cevâb vermekten âciz, yalnız bütçe açığından bahsediyorlardı. Halbuki bin zarar göze alınarak beklenilen bir kâr da suya düştü. Geçen seneki bu aylarla bir de şu günleri kıyâs ediniz. Memleket saâdet ve istiklâline kavuşmak neş'esiyle kâfî mikdar mest iken bu belâ başımıza nasıl oldu da çıkarıldı. Yeniden içenler içkinin, içmeyenler içenlerin esîr-i zulüm ve kahrı oldu. Sokaktaki bed-mestlerin tasallutundan neş'elerimiz kaçtı. İstanbul geçen sene şimdiye kadar görmediği huzûr ve nezâhet içinde idi. Sokaklarda serhoş na'raları kesilmiş, bed-mestlerin tasallutundan çoluk çocuk kurtulmuş, bir ayyâşın gelişi güzel caka için attığı bir kurşunla kazârâ ölmek tehlikesi kalmamıştı. Üzüm daha bahâlı idi, her yerde temiz şeyler satılıyordu. Bâğ sâhibleri daha iyi ve

meşrû' kazanıyordu. Ne lokantalarda rakı kokusu, ne vapurlarda, tramvaylarda serhoş kusması vardı. Herkes evinde vakit ve sâatinde yemeğini yiyordu. Kadınlar çocuklar gece yarısı küfelerle getirilen babalarının tekmelerini yemekten kurtulmuşlardı. *Akşam*'cılar rakıya sarf ettikleri para ile evine biraz et alıyor, çocuklarının üstüne başına bakıyordu. Âdetâ beşeriyetin bu saâdetini kıskanan rûhen kirli ve menfaat-perestler alenî ve hafî memnûiyet aleyhine propagandalar yapmaktan hâlî kalmıyordu. Herkesin hürriyetine karışılmazmış, memnû' şeye herkes daha fazla düşermiş, kānûn bir şeye yaramamış, içen yine içermiş, içkiler evlerde gizli yapılırmış, kaçakçılık olurmuş, **[392]** içenler daha bahâlıya rakı alır yine keyiflerini yaparlarmış, binâenaleyh sıhhate daha muzırmış, içki yüzünden hükûmet senevî on iki milyon lira kazanırmış… Tam bir sene bu fenâ propagandaları iyi düşünceli sandıklarımızdan işittik, şâyân-ı hürmet kalemlerin yazılarında okuduk. Vâkıâ bunlara lâzım gelen cevâbları verdik. Teker teker birçok meb'ûsları iknâ' ettik, tâ merkez-i hükûmete mümessil göndererek son dakīkasına kadar elimizden geldiği kadar uğraştık, gazetelerle, mecmûalarla i'tirâz kabûl etmez fennî hakīkatleri saydık, hükûmete yalvardık, Meclis'e yalvardık. Meclis'in kapanacağı günde Kānûn güle oynaya ta'dîl edildi. Ciddî bir sadâ-yı i'tirâz çıkmadı, maatteessüf bu halkın meb'ûsları halkın arzûsuna tamâmen muhâlif bir karârı ittifâka yakın bir ekseriyetle verdi. Bu elîm mecbûriyet zâhirde bütçe açığını kapamaktan ileri geliyordu. Fakat hakīkatte içki memnûiyetinin bir taassub mahsûlü telâkkī edilmesinden, birkaç bed-mestin Meclis'in ve hükûmetin temâyülât-ı rûhiyyesinden istifâde ederek daha ileriye atılmasındandı. Yine Meclis zâhiren olsun halka hürmet etti, likör ve emsâli diyerek az küûllü ve mikdâren az içilen içkilere müsâade etti. Fakat bu madde pek fenâ bir sûrette tefsîr edildi. Rakı ve emsâli denilseydi likör de, konyak da anlaşılırdı. En ma'rûfu ve en muzırrı rakı olduğu hâlde Kānûn bunu zikretmezken nasıl likör ve emsâli ta'bîrinden rakı anlaşılırdı? İbtidâ dam altlarında içildi, meselâ İstanbul'da yalnız bazı lokantalara bu hak verildi. Efendiler, lokantalarda rakı olur mu? Lokanta başka, meyhâne başka. Lokantada içmesine müsâade edilen küûllü meşrûbât ancak yemekte su ve ma'den suyu yerine bazılarının kullandığı bir bardak şerâb veya bira olabilirdi ve halbuki metresiyle, rezâletiyle lokantalar âyîn-i cem yapmaya başladılar. Bu hâl yavaş yavaş İstanbul'a da geçti. İstanbul'un bu yaşa geleli meyhâne görmeyen müslüman sokakları bile meyhâne ile doldu. İçkiden insanı iğrendirmek için İstanbul'un bugünkü hâlinden daha ibret-bahş bir nümûne olmaz. Hani ya, aksi olacaktı. İçki memnûiyeti kalkınca içenler azalacaktı, fenâ içki satılmayacağı için halk zehirlenmeyecekti, öyle mi oldu? Sokaklarda bir serhoşun göğüs çarpmasına ma'rûz kalmaksızın gurûbdan sonra dört adım atmak kābil değil, tramvaylarda birkaç zilzurnanın yapmadığı maskaralıklar kalmadığı hâlde sahanlıkta duran polis bile ses çıkarmıyor. İçenler âdetâ kudurdukları için râst gelene saldırıyorlar. Başka memleketlerde içki vardır. Ya bizim rakı kadar müstekreh bir şey olmadığı veya halkın tahammül ve i'tiyâdı başka olduğu için oralarda bu rezâletlere nâdir râst gelinir. Hemen gavgā, ırza tecâvüz, katl bizdeki işret âyininin nakarâtıdır. Memnû' iken yalnız eski ayyâşlar bunu gizlice tedârik edebiliyor, başka kimsenin hâtırına gelmiyordu. Şimdi çoluk çocuğun karşısında coşkun içki âlemleri yapılıyor. Bin türlü iştihâ-engîz reklamlarla içenlerin değil, içmeyenlerin bile ağzı sulandırılmaya çalışılıyor. Henüz hayata yeni girmeye çalışan kadınlarımızın arasında bile müstekreh ayyâşlar görülüyor. Çocuklarımız da bu menhûsu, elifbâyı tanımadan öğrenmeye başlıyor.

Hanımlarım, efendilerim. Bu hâl bir dalâlettir; böyle gitmez. Hiçbir memlekette hürriyetin ma'nâsı bu kadar fenâ anlaşılmamıştır. Bütün dünyâda içkiye müsâade edilse biz etmemeliyiz. Kaldı ki bütün dünyâ memnûiyete yaklaşırken biz yeni yeni açılmaya çalışıyoruz. Bu hâlin fenâlığını aklı başında olanlardan takdîr etmeyen kalmadı. Bu kadar cerâim ve rezâletten sonra içkiye müsâade etmek bile bile umûmî isyâna ve fazîlete kıymak demektir. Bu hatâyı anlayarak mukaddes Meclis'in de, muhterem hükûmetin de halkın nef'ine, hakkın lehine bir karâr vereceklerini ümîd ederiz. Hükûmet halktan a'şâr gibi en mühim vergiyi kaldırmakta tereddüd etmemişken müskirâttan alacağı mevhûm ve nazarî birkaç kuruşu elbet düşünmez. Başkasına zarar vermeyen hürriyete hürmet edilir. Bir ekseriyet-i azîmenin huzûr ve râhatı bir fie-i kalîlenin ser-âzâdlığından daha mı az kıymetlidir? Elbet şu memlekette içmeyenler içenlerden pek çoktur. Hele içenlerimizin içinde bile içkinin kalkmasına tarafdar niceleri vardır. Azın keyfi için ekseriyet niçin mutazarrır olsun? Bir meyhâneci para kazanacak, bir serhoş zehirlenerek keyiflenecek diye birçok kimseler neden ızdırâb çeksin. Niçin serhoşun karısı, çocuğu sefîl olsun, huzûrunu kaybetsin, cem'iyet içenlerin irâdeleriyle kısalttıkları hayatlarını niçin benimsemesin ve onu bir sermâye-i maddiyyesi bilmesin, istedikleri gibi eblehâne tasarruflarına müsâade etsin yahud bir serhoş yarattığı kerîh manzara ile sokakta gezenlerin huzûrunu selb etsin, hattâ korkusundan serbestçe sokağa çıkamasın.

Serhoşluğun aleyhinde oldukları hâlde birçokları mu'tedil içkiye müsâadeye tarafdardırlar. İçkinin i'tidâli nedir veya ne mikdarı zehir olmaya başlar? Bunu

hakîkatte bilen yoktur. Diğer taraftan bugünkü Bekriler dün birer mu'tedildi, az içiyordu. İçkiye ilk başlayan Bekri olmaz, senelerin i'tiyâdı onu bu hâle sokar. Ondan mâadâ çocuklarımızı, gençlerimizi içkiye alıştıranlar mu'tedillerdir. Ayyâşla kimse hem-bezm olmak istemez, hele mübtedîler korkar. Fakat şık sofralarda envâ'-ı mezelerle sâz ü söz dinleyerek bir iki kadeh **[393]** çakıştıranları göre göre evlâdlarımız içkiden korkmamaya hattâ onu câzib ve sevimli bulmaya başlar. Elbet böyleleri ötekilerinden cem'iyete bin kat daha muzırdır. Binâenaleyh içkinin i'tidâli olmaz, tam kaldırmalıdır. Bazı cibilliyetler bir şeye alışınca önü alınamaz, i'tidâlde kalamaz, çileden çıkar, içki ile çıldırır, çatlar, her şey olur, fakat yine içkiyi bırakamaz. Halbuki bunu alıştıran çok defa mu'tedil mizâclıdır, o akşamdan akşama bir iki kadeh içmekte devâm eder, alıştırdığı içkiye kurbân olurken o yine keyfine bakar.

Bu memlekete içki maatteessüf münevverler eliyle girmiştir. Vaktiyle tahsîl edebiyâttan, birkaç beyit bellemekten ibâretti. Edebiyâtımız Arap ve Acemden alınmış içki, kadeh ve sâkī medhiyeleriyle doludur. Her münevver geçinen içkiyi lâzıme-i medeniyyet addediyordu. Taşralarda içki me'mûrlar ve zâbitler yüzünden teammüm etmiştir. Bunlar halkla bulundukça hareketleriyle örnek olmuşlardır. Taşranın yukarı tabakalarında da bu seyyie yayılmıştır. Büyük adamların hizmetine giren taşralılar da bu kötü ibtilâyı mahz-ı ganîmetmiş gibi memleketlerine götürdüler. Bu defa da yine münevver geçinenler yüzünden bu zehir halkın eline verildi. Yoksa halk, asıl millet tamâmen içkinin aleyhindedir. Dînî terbiye, örf ve âdet içkiden halkı ürkütmeye kâfî gelmiştir. Bizde içki aleyhinde propagandaya lüzûm azdır. Halk bu seyyienin tamâmen düşmanıdır. Bir iki bed-mest yüzünden koca millet küûl ızdırâbını çekmektedir.

Bütün dünyâ içkiden bezmiştir. Her yerde içkinin aleyhine halk silâhlanmıştır. Her millet eskilerden hayır gelmeyeceğini bildikleri için onlarla uğraşmaktan ziyâde yeni nesli kat'î içki düşmanı etmeye çalışıyor. Amerika, Finlandiya gibi memleketler daha ileri giderek herkese yasak etmişlerdir. Bu memleketler memnûiyet kānûnu koyalı dört beş sene olduğu hâlde hiç değiştirmek akıllarından geçmiyor. Bizden zengin, bizden hür, bizden kat kat müreffeh, dünyâda zevkle yaşamaktan gayri bir endîşesi olmayan bu mes'ûd millet içki içmiyor. İçki memnûiyetini Kānûn-ı Esâsîsi'ne koyuyor. Onu değişmez, i'tirâz kabûl etmez bir umde telâkkī ediyor ve bundan büyük bir haz ve saâdet duyuyor. Yalnız bugün koca Amerika'da birkaç bin Bekri mâzîye hasret çekiyor. Fakat ondan sonra bu mes'ûd toprakta içkiyi hatırına getiren kendini değil, lâfını ağzına alan kalmayacak. İçenleri sefâlete, satanları saâdete sürükleyen bu zehrin ortadan büsbütün kalkmasına çok zaman kalmamıştır. İçki kavgasına milletler başlayalı otuz sene oldu. Halbuki az zamanda mücâdele çok ilerledi. Biz içki düşmanları gālib mevkiindeyiz, asıl küûl-perestler büsbütün sinmiştir, i'tidâl tarafdarları da müdâfaa vaz'iyetinde son günlerini yaşıyorlar. Yakında kokain, esrâr, eter, morfin nasıl yasaksa içki de öyle olacaktır. Satanı, kullananı da pek çok azalacaktır. Gençler arasında içki ayıp sayılacaktır. İçki içenler en müstekreh bir ayıp irtikâb ediyormuş gibi utana utana gizli içecektir. Görülenler fevkalâde ayıplanacaktır. Bu zaman çok uzak değildir, Hilâl-i Ahdar bu gāyeye bir ân evvel yetişmek için uğraşıyor, insanları bu zehrin esâretinden kurtarmaya çalışıyor. Hanımlarım, efendilerim. Hilâl-i Ahdar'ı seviniz, ona yardım ediniz. Cem'iyet sizden yalnız bir şey istiyor: İçki düşmanı olunuz.

Bu sene Hilâl-i Ahdar'ımızı ziyârete gelen meşhûr Amerikalı Cons'a da nezâketinden dolayı Cem'iyet müteşekkirdir. Müşârun-ileyhin içki mücâdelesi hakkında bize söyledikleri tuttuğumuz doğru yolda cesâret ve ümîdimizi daha arttırmıştır.

Hilâl-i Ahdar'ın gāyesini Ankara'da müdâfaaya giden Doktor İhsân Şükrü Bey arkadaşımızın fedâkârlığına da teşekkür ederiz. Vâkıâ bu mesâî zâhiren müsbet bir netîce vermemişse de sonuna kadar vazîfemizi yapmaktan mütevellid bir hazz-ı ma'nevî vermiştir. Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde Hilâl-i Ahdar şu'beleri açmak için çalışan isimleri Cem'iyetçe mezkûr zevât-ı âliyye ile bu maksada âid müsbet netîceler iktitâf eden *Sebîlürreşâd* sâhibi Eşref Edîb ve Milaslı Doktor İsmâil Hakkı beylere de teşekkür ederim.

Serhoşluğun aleyhinde yazı yazan yevmî mecmûaların hepsine bilhassa *Tevhîd-i Efkâr*'a Cem'iyet teşekkürü bir borç bilir.

Sıhhî Müze Müdürü Hikmet Hamdi Bey'e de İstanbul'da ve Ankara'da modelleriyle küûl aleyhine yaptığı propagandalardan dolayı teşekkür ederiz.

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti bütçe yüzünden içkiye müsâade edilmesinden tabîî pek müteessir olmuştur. Memleketin vâridâtını arttıracak ve işsizlere iş bulacak herhangi bir zâta Ali Mâhir mükâfâtı nâmıyla senevî bin lira i'tâsına karâr vermiştir. Bu emr-i hayra delâlet eden Ali Mâhir Beyefendi'yi büyük bir insaniyyet-perver ve âlî-cenâb bir vatandaş diye selâmlarız. Müşârun-ileyh bu bin liradan mâadâ Cem'iyet'in masârif-i zarûriyyesine sarf edilmek üzere senevî yüz lira da teberru' buyurmaktadır.

Hilâl-i Ahdar Cem'iyeti Reisi sıfatıyla hey'et-i merkeziyyeyi teşkîl eden zevât-ı âliyyenin büyük bir şevk ve

hâhişle bu vazîfe-i insaniyyet-perverâneyi îfâ ettiklerini lisân-ı şükrânla yâd eder ve yeni sene Hey'et-i İdâresinin muvaffakıyetini temennî eylerim.

[394] **Doktor Fahreddîn Bey'in Nutku:**

Muhterem Efendiler,

Münevver ve şuûrlu bir kitlenin bütün feryâdlarına rağmen hissiyât ve hayâle kurbân giden Men'-i Müskirât Kānûnu'nun tatbîk edildiği zamanlarda memleket ve milletin ne kadar âsûde bir hayat geçirdiğini iddiâ ettiğimiz zaman muârızlarımız cevâb olarak bu sözlerimizin maddî vesâik ve delâile istinâd etmediğini ve memnûiyet-i kānûna rağmen içki içildiğini serd ediyorlardı. Her şeyde en doğru hükmü vermekte tereddüd etmeyen zaman bizi iddiâmızda tekzîb etmedi. Fakat efendilerim, bu tekzîb pek acı fedâkârlıklar ve memleket nâm ve hesâbına acı ve nâ-kābil-i telâfî zararlarla icrâ edildi. Kānûn'un ilgā edildiği şu yedi ay içerisinde birçok âilelerin harîm-i ismetine tecâvüz edilmiş, pek çok çocuklar yetîm, kadınlar dul kalmış, vâlideler ciğerpârelerinden ayrılmıştır. Bu vakāyi' bize içki mazarratlarının yalnız ferdî olmadığını, aynı zamanda ferdin mensûb olduğu cem'iyet-i beşeriyye için de ağır bir yük olduğunu gösteriyor. Bütün dünyâda icrâ edilen tedkīkāt ve neşriyât küûl sarfiyâtı ziyâdeleştikçe, meyhâneler çoğaldıkça ârızî vefeyât, intihârlar, bilhassa cinnetin de çoğaldığını isbât ediyor. Taharriyât-ı irsiyye laboratuarlarının tetebbuâtı içki içen babaların çocukları aptal yahud hilkaten sinirli olduğu ve müstereddî dediğimiz adamları yetiştirdiğini gösteriyor. Hapishâneleri, tımarhâneleri dolduranlar da bu gibi müstereddî adamlardır. Bunlar küûlün yarın için hâzırladığı zararlardır. İçkinin yalnız bugün gözle görülen zararları bizim da'vâmızı isbâta kâfîdir. İçki umûmiyetle nizâ' ve fuhşun anasıdır. Pederin beş on kuruş gelirini içkiye sarf etmesiyle evlâdlarına lâzım olan gıdânın bütçesi mutazarrır olur; âilesi de gece yarılarına kadar sofra başında beklemek, ma'nâsız yere kıskançlık göstermekten tutunuz da meyhânede masa başında ahbâb gibi oturup da katille kalkmak, sâika-i sekrle fuhşiyâta kapılmak, cem'iyet-i beşeriyye için bir âfet-i ictimâiyye olan emrâz-ı zührevîye hâl-i mestîde yakalanmak hep içkinin mahsûl-i seyyiâtıdır. Küûlün mazarratı daha umûmîdir. Her içen diğerlerini de içkiye alıştırmaya, bu sûretle kendi kadeh arkadaşlarını çoğaltmaya teşne görülür. İşte bu sûretle bu zarar bir şahsa, bir âileye münhasır kalmayarak şahıstan sahsa âileden âileye yayılabilir.

İçki Yasağı Kānûnu kaldırılırken Mâliye'nin bu yüzden pek çok vâridât kazanacağı söylenildi. Yine halkın cebinden çıkacak onu fakīr ederek, zehirleyerek, ahlâkını ve cibilliyetini bozarak, sa'y ü kudret kābiliyetini felce uğratarak hükûmetin kazandığı paraya esâsen vâridât denemezdi. Fakat bugün bu vâridâtın da "Ettiğin kâr ürküttüğün kurbağaya değmez." darbımeseline tevâfuk ettiğine esefle şâhid oluyoruz. Vukūât işleyerek hapse girenler bir taraftan istihsâl kābiliyetinden mahrûm oldukları gibi ölenler de memleket hesâbına ikinci mühim zıyâ'dır. Eğer teselsül ettirilirse bu ziyânın ne kadar milyonlara bâliğ olduğu anlaşılır. Doktor Broşar nâmındaki bir müellif dâüküûlün Fransa'ya senevî bir buçuk milyar franga mâl olduğunu istatistikle isbât ediyor.

Şimdi efendilerim, bu mukaddimeyi müteâkıb müsâadenizle hakīkatin fecâatiyle karşılaşalım:

İçki Kānûnu tatbîk edilmeden evvel 1339 Haziran'ında İstanbul'da 1.425, Temmuz'da 1.523, Ağustos'ta 1.376, Eylül'de 1.206 vak'a tahaddüs etmiş, Teşrînievvel haftasında Men'-i Müskirât Kānûnu tatbîk edilmiş, bu derhâl te'sîrini göstererek vukūât-ı umûmiyye Teşrînievvel'de 955, Teşrînisâni'de 870, Kânûnievvel'de 907, Kânûnisâni'de 758 adedine tenezzül etmiştir. 1339 senesinde İçki Kānûnu tatbîk edildiği zaman yalnız içkiye âid olan vakāyi' Teşrînievvel, Teşrînisâni, Kânûnievvel aylarında 21 iken bu senenin Temmuz, Ağustos, Eylül aylarındaki içkiden mütevellid serhoşluk vakāyii 131 olmuştur. Bu iki zaman nisbet edilirse yüzde 523 bir tezâyüd görülüyor. Bu müddet zarfında İstanbul bir meyhâne ve baloz şehri hâline inkılâb etmiş, Taksîm Câddesi, Dîvânyolu, Câdde-i Kebîr gibi umûmun tenezzühgâhı olan câddeler nâmûs ve hayâ sâhibi insanların dolaşamayacağı bir hâl almıştır. Otomobiller içerisinde na'ralar atarak dolaşanlar, sokakta doğru dürüst gidenlere çatanlar hadsiz hesâbsızdır. Sokaklarda nâmûslu kadınların gezmelerine mâni' olacak dereceyi bulan bu serhoşluk tuğyânı en nihâyet hükûmetin de nazar-ı dikkat ve insâfını celb ederek polis devriyelerine süngülü jandarmalar da terfîk edilmiş ve Polis Müdürü Bey meyhânelerin fazla bulunduğu mıntıkalarda süngülü jandarma müfrezeleri dolaştırmak mecbûriyeti karşısında kaldığını resmen gazetelere beyân etmiştir. İşte efendilerim mübârek ve feyyâz Kānûn'un kalkması İstanbul şehrinin koca bir meyhâneye tahavvül etmesine, fuhuş ve rezâletin Galata balozlarından aşmasına sebeb olmuştur. Bu hâl memleketimize gelen ecnebîlerin bile nazar-ı dikkatini celb etmektedir. Efendilerim… Umûmî ictimâî hayatımızı sarsan bu semm-i kātil bugün barlara ve umûmî meyhânelere kadınlarımızı bile celb etmiş, Eldoradolarda ma'sûm çocuklarıyla berâber Türk analarının düziko masaları başında çakırkeyif oldukları görülmüştür. Herkesin hürriyetine riâyeti kānûnlarının başına koyan Cumhûriyet-i İdâremizin serbestiyetini sû'-i isti'mâl eden bu gibi ayyâşlar kānûnun kuvvetli pençesini omuzlarında

hissetmedikçe cür'et ve küstâhlıklarını **[395]** bî-pervâ artırıyorlar. Hattâ o derece ki kānûnun tatbîkine me'mûr olan zâbıta kuvveti ayyâşlar tarafından her gün tahkīr edilmekte, maalesef bazı polis me'mûrları bile içki ile kafalarını dumanlandırarak bizzat vak'alar îka' etmektedir. Son dört ay zarfında bu gibi vak'aların birçok şekillerine tesâdüf ettik. Müsâadenizle bu vak'aların mühim olanlarını tekrâr edeyim.

Efendilerim: 29 Haziran'da Muharrem Efendi Vak'ası: Ankara tüccârından Muharrem Efendi kafasını iyice tütsüledikten sonra yatacak bir yer bulamayınca havaya silâhını çevirmiş ve kendisini ta'kīb eden zâbıtaya da isti'mâl-i silâh etmiş ve netîcede kendisi üç yerinden yaralanmış ve ağır bir hâlde hastahâneye nakledilmiştir. Yazın Çiftehavuzlar Gazinosu ve sâhibi Beyzâdenin köşkü gece sâat yedide altı serhoş tarafından basılmış, herkesin huzûru ihlâl edilmiştir. Kütahya'da nâmûsuna tecâvüz edildiğini iddiâ ederek kokain buhârâtı altında ustura ile intihâr eden Sırrı Bey yine bazı arkadaşlarıyla berâber tertîb ettikleri bir içki âleminin kurbânı olmuştur.

Me'mûrlar da İçiyor. Nizâm-ı ictimâî-i beldeyi te'mîne me'mûr olan üç zâbıta-i Belediyye me'mûru Tophâne'de içip Belediye dâiresine gelmiş, aralarında nizâ' çıkararak polisin müdâhalesini mûcib olmuşlardır. İçki kurbânı olan bu efendiler terkīn-i kayd edilmiştir.

İçki Irz ve Âile Düşmanıdır. Fırıncı İlyas ve Muharrem berâber içtikten sonra Muharrem'in evine giderler. Orada tekrâr içtikten sonra İlyas arkadaşı Muharrem'in şimdiye kadar mes'ûd olan âilesinin nâmûsuna tecâvüz eder. Ma'rûz kaldığı bu muâmele karşısında Muharrem arkadaşından intikām almak için İlyas'ı ta'kīb etmiş ve müteaddid gavgāları müteâkıb İlyas bu defa da Muharrem'i müteaddid yerinden yaralayarak ölümüne sebeb olmuştur.

İçki Sevgilisini Bile Öldürtür. Esrârkeş Arap Sâlih, bulut gibi serhoş olduğu hâlde üç aydan beri sevdiği Neriman isminde bir kıza Dîvânyolu'nda tesâdüf ederek berâberce kalmalarını teklîf eder. Redde ma'rûz kalınca Neriman'ı canavarca müteaddid yerlerinden yaralar.

İçki Arkadaşları Düşman Eder. Kadıköyü'nde Mısırlıoğlu Bahçesi'nde serhoş olduktan sonra Leman isminde bir fâhişe için altı kişi yekdiğeriyle mücâdeleye başlar. Otuz el silâh patlar. Bu meydân muhârebesi civâr halkın telâşını mûcib olur.

İçki Mukaddesâta Düşmandır. 8 Temmuz'da Sırmakeş'te Abdi fazla içip dîne, îmâna, Allah'a, Peygamber'e küfretmeye başlar. Yaptığı işin fenâlığını söyleyen Kasâb Hakkı Efendi'ye üç el silâh atar. Bereket versin isâbet etmez.

İçki Baba Kâtilidir. İstanbul Gümrük Kesedârı Yûsuf Bey'in oğlu Basri babasından aldığı paraları daima içki uğrunda sarf edermiş. Son defa babası para vermeyince serhoş bir hâlde bıçak çekerek öldürmeye teşebbüs etmiş. Babası karakola ilticâ ediyor. Polislerin taharrî ettiğini hisseden Basri dama çıkıp orada polise silâh atıyor. Polisler de mukābele edince oradan ihtilâclar içerisinde yuvarlanıyor. Babası, içmeyince mutî' olan oğlunun içince kendini gāib ettiğini ağlayarak zâbıtaya söylemiş.

Arkadaş Düşmanlığı: Tramvay amelelerinden Edhem ile arkadaşı Hikmet içtikten sonra Edhem Hikmet'i ağırca yaralamıştır.

İçki Ma'sûmların Düşmanıdır: Boşnak Mehmed Çavuş refîki Şevket Haydarpaşa'da gece serhoş olduktan sonra bindikleri ve kendilerini sâatlerce gezdiren arabacıyı sol omuzundan, sağ kalçasından sebebsiz yaraladıkları gibi gece nargile vermediği için iki kahveciyi de yaralamışlardır.

Baba Kızının Kâtili: Amasya Gümüş'ünde Hacı Sâlih çakırkeyif evine gelerek zevcesini azarlar, öldürmek ister. Bu tecâvüze mâni' olmak için yalvaran mektepli kızını sol memesinin altından yaralayarak öldürür.

Rutûbetli Bayram: Kurban bayramında alenî serhoşluk memnû' olmasına rağmen bütün gece sabâhlara kadar bed-mestlerin na'ra ve tabanca sesleri umûmu iz'âc etmiştir. Bayramın ilk günü elli serhoş Polis Müdüriyetine getirilmiştir. Bunların arasında on yaşında bir çocuk dahi varmış…

Beykoz Muhârebesi: Beykoz'da alenî işret eden on dört arkadaş polis devriyesine tecâvüz etmişler. Tabancalar çekilip korkunç bir meydân muhârebesi başlamak üzere iken imdâda gelen jandarma kuvveti fecî' sahnenin önünü almıştır.

Tavcı Hücûmu: Yüksekkaldırım'da serhoş tavcılar arasında bir kadın mes'elesinden dolayı saldırmalarla gavgā yapılmış ve Mâcid nâmındaki bir gencin hayatı tavcılar tarafından ifnâ edilmiştir.

Arkadaş İki Mavnacı: Birçok senelerden beri arkadaş olan Kadri arkadaşı Sadullâh'ı içtikten sonra ufak bir kundura gavgası yüzünden vurmuştur.

[396] Beykoz'da nâmûskâr bir âile kadın olan Cemîle'yi evinden cebren kaçırarak ırzına geçenler serhoş idiler.

Ortaköy'de Reji amelesinden Reîs-i Cumhûr hazretlerine tefevvühâtta bulunan Muammer serhoş idi.

Polis de Serhoş: Halkın sükûn ve istirâhatini te'mîn ile mükellef olan polis me'mûrları da işret kurbanları arasında görülüyor. Eldorado Gazinosu'nda zıvanadan çıkıncaya kadar resmî elbise ile işret eden ve bilâhare bahçeye çıkarak sekiz el silâh atmak sûretiyle huzûr-ı

âmmeyi ihlâl eden bir polisin hareketini görerek müteessir olmamak kābil midir?

Zâbıta-i Ahlâkıyye Me'mûrları da İşe Karışıyor: 27 Ağustas'ta Katina isminde bir fâhişeye tutkun olan zâbıta-i ahlâkıyye me'mûrlarından Şefîk Efendi yine arkadaşlarından Seyfeddîn Efendi ile birlikte Timoni Sokağı'nda Katina da dâhil olduğu hâlde içki âlemi yapıyorlar. Bir müddet sonra Şefîk Efendi Katina'yı kıskanarak eve gönderiyor. İçkisine devâm ediyor. Biraz vakit geçtikten sonra içenler arasında kavga çıkıyor. Şefîk Efendi gazinodan kaçıyor. Arkasından ta'kīb eyleyenler tarafından vuruluyor.

Yine daha evvelki gün bir serhoş genç babasını ve diğer iki şahsı serhoş olarak vuruyor.

Hülâsa efendilerim, elimizde bu gibi fecîalara âid koca bir dosya vardır. Yalnız şurasını da işâret etmeden geçemeyeceğim ki: Bu menhûs kātil kendisine İstanbul'un hayat ve şerefi tevdî' edilen ve cidden pek nâmûslu kıymetdâr büyük bir me'mûrun beynini sarsmış, Yedikule sûrlarına nöbetçiler gönderterek âsâyiş manevrası diye bütün İstanbul'u kana boyatmak tehlikesine ma'rûz bırakmıştır. İddiâmızı daha kat'î olarak tevsîk için size Belediye riyâsetleri vâsıtasıyla Polis idârelerinden topladığım istatistik ve grafiği okuyayım:

	Men'-i Müskirât Zamanında 3 Ayda	Ref'-i Memnûiyyet Zamanında 3 Ayda	Yüzde Tezâyüd
Urfa	10	28	180
Antalya	4	12	200
Adapazarı	5	6	20
Amasya	43	65	33
İzmir	28	52	85
Ankara	99	113	14
Mersin	13	53	308
Samsun	0	6	600
İzmit	5	6	20
Denizli	0	26	2.600
Eskişehir	0	16	1.600
İstanbul	21	131	523

Bu takdîm ettiğim istatistikler taşralara âiddir. Eskişehir, Denizli, Samsun'da İçki Memnûiyeti Kānûnu zamanına âid ma'lûmâtımız yoktur. Diğer şehirlerde görüyoruz ki İçki Kānûnu kalktıktan sonra zâbıta vukūâtı tezâyüd etmiştir. Sözümü bitirmeden evvel biraz da Avrupa'daki istatistiklerden bahsetmekliğime müsâadenizi istirhâm edeceğim. Küûl vâridâtı hiçbir vakit arttırmaz. Rûhiyât tecrübeleri gösteriyor ki çalışmak ve istihsâl kābiliyeti üzerinde küûlün felcî bir te'sîri vardır.

Bütün dünyâ istatistikleri tedkīk edildikte mecânînin % 30-70'inin küûlden mütevellid olduğu anlaşılıyor. Bilhassa Paris'te bu mikdar diğer memleketlerden yüksektir. 1897 senesinde Fransa'da vukū' bulan 9.356 intihârdan 1.174'ü serhoşluktan mütevelliddir. Doktor Manyan, Paris Sen vilâyeti dârüşşifâlarında vukū' bulan duhûllerin % 35'inin küûlden mütevellid olduğunu neşrediyor.

Amerika'nın en çok içki içilen keyif şehri olan Boston'da ıslâhhâneye dâhil olanların memnûiyet-i kānûniyye tatbîk edilmediği zamanda 6.639 duhûlden 4.281'i serhoşluğa âid iken içilmeyen senelerde 1.023 duhûlden 508'i serhoşluğa âiddir. Islâhhâneye duhûl mikdarı % 83 ve serhoşlukla girenlerden % 88 fark etmiştir. Serhoşluk yüzünden hapsedilenlerin mikdarı içilen senelerde 59.308, içilmeyen senelerde 26.3692 yani yüzde elli üç fark etmiştir.

Tübingen'de emrâz-ı akliyye hocası Gavp intihâra teşebbüs eden 100 kişinin 24'ünde cinnet-i küûliyye, 28'inde vahîm dâülküûle tesâdüf etmiştir. Bir senedeki 10.000 kazânın 56'sının içki yüzünden olduğunu hayat sigortasında müşâhede etmiştir.

Nürnberg'de amele, kazancının % 7'sini içkiye veriyor. İngiltere'de senevî âile başına 22 İngiliz lirası gidiyor. Üç mütâreke senesinde Avrupa'dan İstanbul'a 14.046.542 kilo, 482.582.971 kuruş kıymetinde içki idhâl edilmiştir.

Alayama şehrinde Men'-i Müskirât Kānûnu neşrolunmadan evvel inşâ edilen hapishâne mahbûslar için kâfî gelmemiş ve iki tarafına yeni binâlar ilâvesine karâr verilmiş idi. Kānûn'un tatbîkinden sonra karâr verilen fazla binâları yapmaya lüzûm görülmedi. Hattâ hapishânenin asıl binâsı bile mektep ittihâz edildi.

Efendilerim! Bu hakīkatler bu sûretle anlaşıldıktan sonra küûlün muhterem hükûmetimiz tarafından mazarratlarını tahdîd etmenin ne derece lâzım olduğu pek kolaylıkla tahakkuk eder değil mi?...

⁂

[397]Tedrîsât-ı Dîniyye Büsbütün mü Mekteplerden Kaldırıldı ?

Tanin gazetesi Kâzım Nâmî Bey'in şâyân-ı dikkat bir makālesini neşretti. Kâzım Nâmî Bey *Laik Devlet – Laik Mektep* ünvânlı bu makālesinde Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu mûcebince Büyük Millet Meclisi'nin "ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini" deruhde etmesini laikliğe münâfî görerek bu maddenin Kānûn-ı Esâsî'den tayyını taleb ettiği gibi tedrîsât-ı dîniyyenin de büsbütün mekteplerden kaldırılmasını istiyor. Kâzım Nâmî Bey'in öteden beri dîne karşı hasmâne neşriyâtı görülmediği gibi şifâhî

musâhabe ve mübâhaselerinde de böyle bir fikri sezilmediği için bu makālesi kendisini tanıyanları büyük hayret ve taaccüblere ilkā etmiştir. Kâzım Nâmî Bey terbiye ve tedrîsât-ı dîniyyenin mekteplerden kalkmasını değil bilakis esâslı sûrette mekteplerde "dînî terbiyeyi, dînî tedrîsâtı yoluna koymak, çocukların akıllarını ilimlerle kuvvetlendirirken kalblerini de dînî duygularla müteheyyic kılmak" lâzım geldiğini müdâfaa ediyordu.

7 Mayıs 337 târîhinde Ankara'da Maârif erkânından bulunduğu sırada, *Sebîlürreşâd* ile münteşir *Dînî Terbiye, Dînî Tedrîs* ünvânlı bir makālesinde diyordu ki:

"Ma'lûmdur ki terbiye bir iş, tedrîs bir âlettir. Mekteplerde dînî tedrîsât, dînî terbiyenin âleti olmak lâzımdır. Dînî terbiyedir ki dînî seciyeyi ibdâ' eder. İşte mekteplerde dînî tedrîsât bu esâsa göre yürütülmüyor, dînî terbiye tamâmıyla mühmel kalıyor…

Onun için mekteplerimizde dînî terbiyeyi, dînî tedrîsâtı yoluna koymak, çocukların akıllarını ilimlerle kuvvetlendirirken kalblerini de dînî duygularla müteheyyic kılmak lâzımdır. Mekteplerimizi harsî husûslarda garba benzetmekten hep zarar gördük; bundan sonra ise bu zararlar, telâfîsi kābil olmayacak derecede ziyâdeleşecektir… Dînimiz harsimizin çok kuvvetli, en başta bir rüknüdür. Bizde ruhbânlık olmadığına göre laik kelimesinin de yeri olmamak lâzımdır.

Bilmek lâzım gelen pek ehemmiyetli bir mes'ele vardır ki Türkiye Devletinin bir İslâm devleti olduğu, bütün İslâm devletlerince –velev zımnî olsun– muktedâ tanıldığıdır. İslâm devletinin maârifi de harsen İslâmî olmak zarûrîdir… Dînî hissiyâtı zinde, millî vicdânı temiz olan bir halk içinde, hattâ en dinsiz milletlerde dînî aksülamellerin tekrâr yüz gösterdiği bir zamanda dînî terbiyeyi, dînî tedrîsi ihmâl etmek hiçbir terbiyecinin kabûl edemeyeceği bir keyfiyettir."

İşte vaktiye böyle neşriyâtta bulunan ve bunu bir kanâat-i ilmiyye olarak ileri süren Kâzım Nâmî Bey'in bugün bu nokta-i nazarına muhâlif olarak damdan düşer gibi bir makāle neşretmesi çok kimselerin zihnini şaşırtmış, "Kâzım Nâmî de mi fikrini değiştiriyor?" diye tereddüde düşürmüştür. Acaba ilmî kanâatler de siyâsî kanâatler gibi borsaya tâbi' midir? Biz zannetmek istemiyoruz ki Kâzım Nâmî Bey'in ilmî kanâatleri bu kabîlden olsun! Her hâlde Kâzım Nâmî Bey birâderimiz, ne demek istediğini anlatamamış yahud anlatmak cesâretini gösterememiştir. Bundan dolayı makālesi İslâm efkâr-ı umûmiyyesini rencîde etmiştir. Biz, eski ve yeni fikirleri arasındaki tenâkuzu izâle ile asıl maksad-ı hakīkīsini îzâh edinceye kadar bu husûsta sükût etmeyi muvâfık görüyoruz. Yalnız bu münâsebetle Edhem Rûhî Bey birâderimizin *Asrîliğin Bu Derecesinden el-Hazer* serlevhasıyla *İkdâm*'da neşrettiği kıymetli bir makālenin bazı parçalarını nakil ile iktifâ edeceğiz. Edhem Rûhî Bey Kâzım Nâmî Bey'in dînî terbiyenin mekteplerden uzaklaştırılması fikrini şiddetle reddettikten sonra diyor ki:

"Çok temennî ederim ki bir icmâ'-ı ümmet idâre-i İslâmiyyesine mazhar bulunan hükûmet-i Cumhûriyyemiz ricâli de aynı ictihâda tâbi' olmasın. Zîrâ mekteplerden terbiye-i dînîyyeyi uzaklaştırmak, nesl-i âtîyi ma'nen, ahlâken mechûl bir istikbâle, daha doğrusu ma'neviyâtı bozuk, ahlâken mütezelzil bir hâlet-i rûhiyyeye sevk etmek demektir.

Milletlerin ahlâkıyâtına temel teşkîl eden terbiye, terbiye-i dînîyyedir. Bugün İngiltere gibi, Almanya gibi, dünyânın bütün akvâmına gālib bir seviye-i ictimâiyyeye yükselmiş Anglosakson unsurunun tekemmülâtı, ne yüzdendir? Anglosakson unsurunun bütün tedrîsât-ı ibtidâiyyesine dâhil olan terbiye bilakis terbiye-i dînîyyedir. Bir İngiliz, bir Alman her şeyden evvel mektepte Allâh'ını, Allah korkusunu öğrenir.

Fransız felâsife-i meşhûresinde[n] Epiktet 'Mektebe yeni başlayan bir çocuğa ilk öğretilecek şey, hayatta bir Allah'ın varlığı ve bütün dünyâ umûruna onun hâkim olduğu umdesidir. İnsanın zekâsı, ilmi, intizâm-ı ahlâkı, kudret-i tefekkürü, ancak bu esâs üzerinde tecellî ve inkişâf eyler.' diyor. Halbuki biz, bu hakīkatin en tecrübî, en hakīkī misâllerine şâhid olduk. Milletimizin son asra şân olan fezâil-i askeriyyesini acaba hangi maddiyâtımıza medyûnuz? Dumlupınar'da âbidesi dikilen Mehmedciğin îmânındaki kudreti ne ile tasvîr mümkündür?..

Bu terbiyenin mâder-i müşfiki, hiç şübhe yoktur ki terbiye-i dînîyyedir. Bu terbiye ise âile nezdinden ziyâde mektepte, muallim önünde ahz-i feyz ederken telâkkī edilir. Böyle olduğu içindir ki müellif Gibon *Mektepte Din* nâmındaki kitabının bir sahîfe-i ibretinde 'Dîni olmayan mektep, cânî ile müntehîr çıkarır.' diyor.

Böyle olduğu içindir ki ictimâiyyûndan Le Play 'Dünyâda hiçbir büyük millet gelmemiştir ki dînî bir terbiyeye mâlik olmasın ve bu sûretle yaşayabilsin.' diyor.

İctimâiyyûndan Henri Clement fikrini daha açık söylüyor: 'Milletlerin mâ-bihi'l-kavâmı üçtür: Mektep, mihrâb, makber.' diyor. İnsanların bütün terbiye-i medeniyyesini, bu üç esâs üzerinde birleştiriyoruz: Mektep, mihrâb (yani ma'bed), makber! Üçü de terbiye-i dînîyye esâsında birleşirler. Bu sûretle cem'iyât-ı beşeriyyenin saâdet ve medeniyetine hâdim olurlar.

Bütün efkâr-ı ulemânın istihdâf eylediği gāyeyi, asrımızın en meşhûr terbiye ve rûhiyât muallimi olan Gustave Le Bon ise son neşreylediği *Dün ve Yarın* ünvânlı

eserinin Târîhin Avâmil-i Târîhiyyesi faslında zîrdeki fıkra-i vecîze ve belîğa ile tevşîh eyliyor:

'Bir asırdan beri yekdiğerini istihlâf eden ıslâhât-perverler, her şeyi tağyîr **[398]** ve tecdîd etmeyi tecrübe ettiler. Yalnız zamanın milletlere kat'iyyetle tanıtmış olduğu îmân-ı ilâhîyi, toprağı ve insanları değiştiremediler. Asırlar mürûruyla insanların rûhlarında yer bırakan terbiye-i esâsiyye veya ahlâk üzerinde kat'î bir te'sîr yapamadılar.'

Ben, kat'iyyen iddiâ eylerim ki Türk milletinin terbiye-i esâsiyyesi üzerinde, din tedrîsâtı olmayan bir mektep tecrübesi yapmak isteyenler de asırların aldattığı ıslâhât-perverân gibi aldanmaya mahkûmdurlar. Bu milletin istikbâl feyzını hükûmet-i Cumhûriyyemiz yine mâzîden müntekıl terbiye-i dîniyyesi esâsatında bulacaktır. Ne yapalım, yapalım; ecdâdımızın fazîletlerini de asrîlikle mübâdele hevesine düşmeyelim. Dünyânın en müterakkī milletleri tarafından bile kabûl edilmemiş birtakım efsânevî şeylerle, terbiye-i esâsiyyemizi de baltalamayalım. Asrîliğin bu derecesinden el-hazer !"

AHLÂK-ı DÎNİYYE FİLMİ

İkdâm refikimizin haber verdiğine göre son zamanlarda ahlâk-ı dîniyyenin insanlar için mûcib olduğu hasenâtı musavvir olmak üzere Almanya'da şâyân-ı hayret bir sinema filmi yapılmıştır. Bu filmde eli, dili, kalbi kötülükten sakınmayı tavsiye eden "evâmir-i aşere" irâe olunmuş ve bunun yanında terbiye-i ahlâkıyyeden mahrûm olanların hayât-ı ictimâiyye ve ferdiyyede ne büyük nekbetlere uğradıkları gösterilmiştir. Refîkimiz, bu film için ihtiyâr olunan masârifin müdhiş bir yekûna bâliğ olduğunu, halk için lâzım olan terbiye prensiplerini ezhâna yerleştirebilmek için bu büyük fedâkârlığın ihtiyâr olunduğunu söylüyor. Bundan sonra bizim mekteplerimizdeki terbiye mes'elesine nakl-i kelâm ediyor; dînî ve ictimâî mes'elelerde İslâmiyet'teki müstesnâlığın nazar-ı dikkate alınmadığını; Hıristiyanlık için menâfi'-i memleket nâmına vukū' bulan teşebbüslerin müslüman akvâmı için de tatbîk olunabilir zannına düşüldüğünü, Hıristiyanlık'taki tahdîdâtın Müslümanlık'ta mevcûd olmadığını söyledikten ve bunu müteaddid misâllerle te'yîd ettikten sonra diyor ki:

"Dünyâda Müslümanlık kadar serbest, merâsimden ârî ve kolay bir din yoktur. İnsanın harekâtına hiç de mâni' olamaz. Bu harekât tabîî katl-i nüfûs, sirkat, kizb gibi ef'âl-i memnûadan olmamalıdır. İslâmiyet fenâlıkları men' eder ve bunun için Allah korkusunu ilkā eder.

Mekteplerde tedrîsât-ı dîniyye lâzım değil, elzemdir. Bu da cemâatin dünyevî nef'i içindir. Hele şimdi bizim için bu tedrîsâtı âkılâne bir sûrette edâ, ayn-ı farzdır. Eğer Türkiye halkına bu ma'lûmât verilmeyecek olursa sonu yamandır. Bu yamanlık cennet cehennem mülâhazasıyla değil, saâdet-i dünyeviyye için. Bu saâdete onun yardımı olur mu? Kara taassub hâkim olmamak, dînin esâsât-ı ahlâkıyyesi ta'lîm edilmek şartıyla olur. Bence bizim erbâb-ı ticâretimizin bile ahlâk-ı dîniyyeye ihtiyâcı vardır. Yalan söylememek, hîlekârlık etmemek, borcunu ödemek, kârda ihtikâra gitmemek bizim için pek lâzım olan evsâftandır.

Hele türlü türlü isimler altında yâd olunan, ictimâî esâslarımızı tahrîb edecek karıştırıcı yeniliklerden, âile prensiplerini yıkan mülevvesâttan, İstanbul'u, Anadolu'yu hasta dimâğlar ile dolduran müskirât isti'mâli i'tiyâdından ve daha birçok ictimâiyât yıkıcılarından efrâdımızı sıyânete terbiye-i dîniyyenin yardımı olur mütâleasındayız.

Almanya gibi bütün şuabât-ı ilim ve fende nice ulemâ ve fudalâ yetiştirmiş olan bir memlekette filmler vâsıtasıyla bu terbiyeden fayda görüleceğine i'tikād hâsıl olmasına çalışılması bizim zannımızı yakīn mertebesine îsâl eder.

Cem'iyet için hasenât te'sîsi emrinde eski Türklerin insanı hayrette bırakacak müessesât-ı hayriyyesine sâik yine terbiye-i dîniyye olduğuna kat'â şübhe yoktur. Mektepler, medreseler, çeşmeler, bendler, hastahâneler, tâbhâneler, imâretler, ma'bedler, köprüler, hanlar, misâfirhâneler, kütüphâneler ve sâire gibi bizi tâ a'sâr-ı sâbıkada bir millet-i mütemeddine hâline koymuş olan müessesât-ı ictimâiyye hep dînin ilhâmâtıdır. İktisâd-ı ictimâîye bizim dînimizin ettiği hizmeti inkâr edecek bir ferd bulunamaz.

Hele yukarıda zikrettiğimiz tahrîbci meslekler –ki memleketimiz için nasıl bir tehlike teşkîl etmekte olduğunu burada şimdilik meskûtün-anh geçmek mecbûriyetindeyiz– bize dînî terbiyeyi son derece farz kılar. Eğer biraz îzâhât verse idik, o zaman kāri'lerimiz işin ehemmiyetini derk ederlerdi.

Şurasını hükûmete an-samîmi'l-kalb ihtâr etmek isteriz ki burada demir gibi sağlam bir terbiye esâsını kurmalıdır. Her şeyi mübâh addedecek bir hürriyeti buraya sokmak isteyenlerin cehli bize maâzallah çoğa mâl olur. Gözleri kapayıp hayâlâta dalacak ve o hayâlâttan nazarî olarak hayırlı âkıbetler bekleyecek zamanda değiliz. Yalnız etrâfımızı değil, içimizi de iyi görmeyi bilelim. Ümîd ediyoruz ki İstanbul'a da artık ezkiyâdan bir Vâlî-i umûrdîde gönderilir ve Vilâyet böyle bırakılmaz."

TÜRK OCAĞI'NIN MÂHİYETİ

Ocağın Mâhiyeti ve Gâyesi Hakkında Ocakçıların Neşriyâtı

Türk Ocağı'nın senelik kongresi münâsebetiyle Ocağın mâhiyeti ve gâyesi hakkında gazetelerde bazı şâyân-ı dikkat neşriyât görülmektedir. *Cumhûriyet* gazetesinde *Medenî Türkçülük, Harsî Türkçülük* nâmıyla bir makâle neşrolunduğu gibi *Akşam* gazetesinde de Ocak Reisi Hamdullâh Subhî Bey'in bir mülâkâtı neşrediliyor. Hamdullâh Subhî Bey bu mülâkâtında diyor ki:

"Türk Ocağı dînî bir cem'iyet yerine bir millet ikâme etmek; yalnız "erkek" üzerine müesses nâkıs bir hayat yerine "erkek ve kadın" üzerine müesses tam bir hayat kurmak; Türk milletini İslâmî ve Asyâî medeniyetten hayâtî ve beşerî bir medeniyet olan garb medeniyetine doğru çekmek; mâverâî ve uhrevî bir felsefeden doğan bir ferâgatle hayattan bezen bir nesle hayat aşkını, hayat hırsını telkîh etmek ilh… İslâm medeniyetinin bir husûsiyetinden ibâret olan Türk üslûbları ancak bugüne göre çok derin bir istihâleye, bir ıstıfâya uğramadan aramızda yaşayamaz. Her adımda İslâmî mefhûmlardan doğan dünkü medeniyetimizin hayâtî ve gâlib bir medeniyet karşısında baştan başa mağlûb olduğunu ve yere serildiğini görüyoruz. Türk Ocağı san'at vâdîsinde mâzîye bir "kök" olarak kıymet vermiştir. Fakat bu kök **[399]** bugün rûhumuzun başka bir zemînine daldığı için yeni bir yaprak, yeni bir çiçek vermek ıztırârındadır…

Türk Ocağı hiçbir zaman mâverâî emeller üzerine gözünü dikerek hiçbir zaman vaktini istiğrâk ile geçirmedi… Ocak rûhuyla perverde olan bir gencin hayata bir bakışı vardır ki birçok bedbînler, me'yûslar ve rûhları boşalmış olan insanlar karşısında bunlar, hayata bir vazîfe ile bağlanmış misyoner rûhlu insanlar gibi kalır."

"Muallim Enver Behnân" imzâsıyla *Cumhûriyet* gazetesinde neşrolunan makâlede de deniliyor ki:

"Bugün harsî Türkçülüğün birçok nevi'leri kalmıştır.

İşte bugün gençler, harsî Türkçülüğün, millî din kısmıyla millî hukûk kısmıyla, millî bedîiyât kısmıyla, millî iktisâd kısımlarıyla meşgûl olabilirler… Daha bunlar doğmamıştır. İşte bu saydığım nevi'ler de hallolursa demokrasi doğmuş, millî devlet olmuş ve inkılâb da kemâlini bulmuş olur.

Bugün bizim sırtımızda yabancı din, yabancı hukûk hüküm sürüyor. İşte bugünkü gençler bunlardan birini gâye yaparlar. Millî bir lisân ve edebiyât gibi, millî bir din meydâna koyarlar. Dinde bir reform yaparlar. Diğer milletlerin hayât-ı ictimâiyyelerinde bu reform harekâtı olmuştur ve bizde mutlak olacaktır. Bunu bu gâyede birleşenler tesrî' edebilirler.

Millî hukûk da böyle Arap hukûku, mecelleleri yerine Türk Cem'iyeti'nin psikolojisine ve seciyesine göre bir hukûk için çalışırlar. İşte fakîriniz de bunlar arasında kendime gâye edinmiş olduğum millî iktisâd kısmıdır. Ben iktisâdcı değilim. Fakat henüz ictimâiyât ilmiyle kendi kendime meşgûlüm."

Türk Ocağı'nın mâhiyet ve gâyesi bu kadar açık bir sûrette ilk defadır ki ortaya konuluyor. Vâkıâ Ocağın husûsî musâhabelerinde bu mes'eleler, hattâ bundan daha ileri birtakım mesâil mevzû'-ı bahs olmakta idiyse de bu musâhebât Ocağın esrârı şeklinde kendi aralarında kalır, matbûât sâhasına çıkarılmazdı. Hattâ Ağaoğlu Ahmed Bey dostumuz bir defa Ocak'ta verdiği bir konferansta artık ibâdetlerden bile Arapçanın kalkmasını, namazın şeklinde ta'dîlât yapılmasını ileri sürmüştü. Çapa'daki hânelerinde şimdiki Urfa Meb'ûsu Şeyh Safvet Efendi'nin de hâzır bulunduğu bir ictimâ'da bu mesâil uzun uzadıya mevzû'-ı bahs olmuş ve bazı karârlar da ittihâz olunmuştu. Lâkin bütün o musâhabeler, karârlar kendi aralarında deverân eder, zamanına ta'lîkan o fikirler koyunlarında işlenip dururdu. Bit-tabi' biz bu musâhabelerden ve karârlardan daha o vakit haberdâr oluyorduk. Fakat bunları mevzû'-ı bahs etmenin imkânı var mıydı? O zaman "Yirminci asırda dinden bahsolunamaz." esbâb-ı mûcibesiyle iki sene *Sebîlürreşâd* sedd ü bend edilmişti. Hamdullâh Subhî Bey dostumuz şimdi Türk Ocaklarının mâhiyetini ve gâyesini bütün vuzûhuyla ortaya koyuyor:

"Türk Ocağı hiçbir zaman mâverâî emeller üzerine gözünü dikerek vaktini istiğrâk ile geçirmedi. Türk milletini İslâmî medeniyetten garb medeniyetine doğru çekti, ona mâverâî ve uhrevî bir felsefe yerine hayat hırsı telkîh etti…" diyorsa yalan söylemiş olmuyor. Hakîkaten Ocak rüesâsı senelerden beri bu maksadla ve bu yolda çalıştılar.

Enver Behnân Bey de asırlardan beri Türklerin mensûbiyetle iftihâr ettiği Müslümanlık hakkında "yabancı din", ahkâm-ı İslâmiyye hakkında da "yabancı hukûk" diyor; inkılâb kemâlini bulmak için Türkçülerin dinde reform yaparak "millî bir din" meydâna koymalarını ileri sürüyor. Diğer milletlerin hayât-ı ictimâiyyelerinde yapılan reform harekâtından da bahsediyor ki Protestanlığı kasdediyor. Enver Behnân Bey acaba ne demek istiyor? "Millî din" ile Türklerin eski dînini mi ihyâ edecekler? Türklerin eski dîni, ma'lûm olduğu üzere "şamânîlik, putperestlik" idi. Acaba Muallim Bey "millî din" ile bunu mu kasdediyor? Yoksa Türkçülüğe mahsûs büsbütün yeni bir din mi murâd ediyor? Türklerin dînini yabancı addeden bu Muallim Bey acaba Müslümanlık ve hattâ edyân-ı sâire hakkında en ibtidâî bir ma'lûmâta mâlik midir?..

Selanikli Sabîha Zekeriyâ Hanım da geçenlerde *Vatan* gazetesinde neşrettiği bir makālede Türk Ocaklarının Genç Hıristiyanlar Cemiyeti'nin vezâifini deruhde etmesini yazıyordu. *Tanin* gazetesi Hey'et-i Tahrîriyye Müdürü Bahâ Bey de bir Protestan Cem'iyeti olan Genç Hıristiyanlar Cemiyeti'nin Anadolu'nun köylerine varıncaya kadar her tarafta şu'beler açmasını tavsiye ediyordu.

Görülüyor ki bugünlerde Ocağın mâhiyeti ve gāyesi hakkındaki neşriyât tevâlî ediyor. Fakat bu yazılarla, bilmiyoruz, Türk Ocaklarına hizmet mi ediliyor; yoksa halkın Ocaklara karşı aldığı müterеddid vaz'iyet daha ziyâde bulandırılmış mı oluyor? Hamdullâh Subhî Bey, Ocakları "misyoner rûhlu" birer insan gösteriyor; bilmiyoruz, Ocakçılar bunu kabûl edecekler mi, yoksa reddecekler mi? Çok yerlerde çok kimseler Türk Ocaklarının mâhiyet ve gāyesini böyle bilmiyorlardı. Ocak Reisi'nin bu îzâhâtı herkesi hayrete düşüreceğine şübhe yoktur. Bütün şeyler üzerindeki perdeler böyle kaldırılsa halkın hakāyık-ı ahvâle nüfûzu ne kadar kolaylaşmış olur!

İSLÂM ÂLEMİ

Vehhâbîlerin Harekâtı . – Şerîf Hüseyin hükûmeti ric'at ede ede nihâyet Cidde'ye, Hicâz'ın kenârına kadar geriledi. Diğer taraftan Vehhâbîlerin harekâtı muvaffakıyetle nihâyet buldu. Vehhâbîlerin Cidde'ye taarruz etmeyecekleri haber verilmektedir. Bu sûretle Şerîf Hüseyin hükûmetinin bakıyyesi orada **[400]** kendi kendine mahvolacaktır. Şerîf Hüseyin'in Beytülharâm'ı soyarak ve 3 milyon İngiliz lirası kıymetinde eşyâ ve mücevherâtı bir gemiye yükleyerek Akabe'ye hareket ettiği haber verilmektedir. Mûmâ-ileyhin Mekke-i Mükerreme'den yüzlerce gaz tenekesini altınla doldurarak Cidde'ye naklettiği ve oradan Akabe'ye götürdüğü Mısır gazeteleri tarafından uzun uzadıya yazılmaktadır. Hüseyin'in hedef-i hareketi Mâverâ-yı Şerîa imiş. Maamâfih mûmâ-ileyhin, oğlu Abdullâh tarafından kabûl olunup olunmayacağı şübheli görünmektedir. Çünkü mûmâ-ileyhin Mâverâ-yı Şerîa'ya ayak basması üzerine Vehhâbîlerin Mâverâ-yı Şerîa'ya karşı icrâ-yı harekâta başlamalarından endîşe edilmektedir. Mekke-i Mükerreme'de emniyet ve sükûnun tamâmıyla hükümrân olduğuna dâir verilen ma'lûmât teeyyüd ediyor. Bundan dolayı evvelce Mekke-i Mükerreme'den hicret eden müslümanlar evlerine dönmeye başlamışlardır.

Sultân İbnü's-Suûd'un harekât-ı ahîreye başlamadan mukaddem neşrettiği beyânât çok câlib-i dikkattir. Müşârun-ileyh i'lâ-yı kelimetullâh ve Arap vahdetini te'mîn etmek için hareket ettiğini beyân eylemektedir. Müşârun-ileyh bu beyânâtını müteâkıb Filistin Meclis-i Âlî-i Şer'îsi'ne hitâben bir telgrafnâme göndermiştir. Filistin Meclis-i Âlî-i Şer'îsi harekât-ı askeriyyenin tevkîfi ve tarafeynin anlaşması için teşebbüsâtta bulunmuş ve Sultân İbnü's-Suûd bu teşebbüsâta cevâb olarak âtîdeki telgrafnâmeyi göndermiştir:

"Tavassutunuzun gecikmesinden dolayı müteessirim. Son yedi sene zarfında her vâsıtaya mürâcaat ederek Hüseyin ile anlaşmak, ihtilâf u şikāk yerine sulh u vifâkı ikāme etmek istedimse de bütün teşebbüsâtım akāmete dûçâr oldu. Biz i'tilâfa temâyül ettikçe Hüseyin'in gurûr ve nahveti tezâyüd etti. Nitekim mûmâ-ileyhin mütevâlî beyânâtı memleketimin taksîm ve izmihlâlini istihdâf ettiğini şek ve şübheden ârî bir şekilde gösteriyordu. Hüseyin altı seneden beri vatandaşlarımızı farîza-i haccı îfâdan men' ediyor, Asîr ve sâir yerlerde memleketin aleyhinde mütemâdiyen entrikalar çeviriyordu. Mûmâileyhin Beytullâh'ı ziyâret eden bütün müslümanlara karşı vukū' bulan ef'âl ve harekâtı ile Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere'de emn ü âsâyişi muhâfazaya adem-i iktidârı ve bu iki yerde huccâc-ı müslimînin masûniyetini te'mînden aczi ve îzâhı uzun sürecek daha başka sebebler Hicâz'da emniyet ve itmi'nânı te'sîs ve memleketimizin âtîsini te'mîn için tedâbîr-i fiiliyye ittihâzına bizi mecbûr etmiştir. Maksadımız bundan ibârettir.

Bugünkü hâdisâtın adem-i tekerrürünü te'mîn için Hicâz'da bütün müslümanların hukūkunu seyyânen muhâfaza edecek, huccâcın istirâhatini te'mîn edecek her türlü zulmü ve bütün esbâb-ı ızdırâbı izâle edecek bir hükûmetin teessüsünü arzû ediyoruz."

Sultân İbnü's-Suûd'un bu mühim telgrafnâmesi müşârun-ileyhin harekât-ı askeriyyesini zaferle tetvîc etmesini müteâkıb yazılmış bulunuyor. Her cümlesini birçok vesâik ile tenvîr etmek kābil olan ve her cümlesi üzerinde uzun uzadıya mütâlaât dermeyânı kābil olan bu telgrafnâmenin biz bilhassa son kısmıyla meşgūl olacağız.

Necid Sultânı arâzî-i mukaddese-i İslâmiyye üzerinde kan dökülmesi gibi her müslümanı dilhûn edecek bir hâdisenin adem-i tekerrürünü te'mîn için pek mühim bir vaadde de bulunuyor. Müşârun-ileyh bu vaadlerini harekât-ı askeriyyeye başlamadan mukaddem dermeyân etmiş olsa, netîceyi beklemek icâb ederdi. Fakat müşârun-ileyh bu vaadini harekât-ı askeriyyesinin zaferle tetvîci üzerine dermeyân ettiğinden hüsn-i niyyetine inanmak lâzım geliyor.

Acaba Necid Sultânı bu gibi kanlı hâdisâtın adem-i tekerrürünü nasıl te'mîn edecek?.. Bütün müslüman-

ların mâl-i müştereki olan arâzî-i İslâmiyye üzerinde hukūk-ı İslâmiyyeyi muhâfaza için nasıl bir idâre vücûda getirecek?.. Bunlar hakīkaten merâk ile beklenecek pek mühim işlerdir.

Şimdiye kadar İstanbul'a vürûd eden ma'lûmât Necid Sultânı'nın Şerîf Ali Haydar Paşa hazretlerini Mekke-i Mükerreme Emâreti'ne da'vet etmiş olmasıdır. Geçen hafta zarfında İstanbul'a gelen bu haberden başka Necid Sultânı'nın icrââtına âid bir haber gelmemiştir. Şerîf Ali Haydar Paşa hazretleri, ma'lûm olduğu üzere, Harb-i Umûmî esnâsında Hüseyin'in i'lân-ı isyân etmesi üzerine Mekke-i Mükerreme Emâreti'ne ta'yîn olunmuştu. Müşârun-ileyh o zaman Sûriye'ye ve oradan Medîne-i Münevvere'ye kadar gitmiş fakat tâli'-i harbin aleyhimize dönmesi üzerine tekrâr İstanbul'a avdet etmişti. Şerîf Ali Haydar Paşa hazretleri çok kıymetli mezâyâ ile mütehallî, çok değerli, sağlam seciyeli, sağlam irfânlı salâbetli bir müslümandır. Bundan başka müşârun-ileyh gayret ve hamiyet-i dîniyyesi, devletimize sadâkati, milletimize muhabbeti ile ma'rûftur. Müşârun-ileyh gibi pek yüksek bir zâtın Mekke-i Mükerreme Emâreti'ne intihâb edilmesi teeyyüd ederse Necid Sultânı'nın icrââtı nâmına bunu bir berâat-i istihlâl telâkkī edebilir ve teâlî-i İslâm nâmına bir fâl-i hayr addederiz.

Çok muhtemeldir ki Necid Sultânı'nın icrââtı Şerîf Ali Haydar Paşa hazretlerinin Hicâz'a muvâsalatı Filistin Meclis-i Âlî-i Şer'îsi'ne gönderdiği cevâbnâme, bütün Mısır gazetelerinde, bütün Hindistan matbûât-ı İslâmiyyesinde bugünlerde harâretle mevzû'-ı bahs edilmekte olan mesâili hülâsa etmektedir. Fil-hakīka bütün bu matbûât arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyede müstekar ve hakīkī bir hükûmet-i İslâmiyye teessüsünü ve bu hükûmete bütün müslümanların zahîr olmasını, bu hükûmetin bütün müslümanlar nâmına idâre-i umûr eylemesini arzû ediyorlar.

Necid Sultânı'nın da aynı arzû dâhilinde hareket etmek istediği anlaşılıyor. Binâenaleyh bu hedefe doğru atılacak ilk hatvenin Mekke-i Mükerreme'de İslâm ulemâ ve ekâbirinden bir İslâm mü'temeri akdi olması beklenilmektedir. Bu vâdîde atılacak adımların ilerlemesini ve bu sûretle arâzî-i mukaddese-i İslâmiyyenin her türlü taarruz ve tecâvüzden masûn bir penâh-ı emn ü emân olarak yaşamasını kemâl-i samîmiyyetle temennî ederiz. İnşâallah hâdisât bu mecrâdan ayrılmaz ve bu sûretle müslümanların yüzü güler.

Şehzâdebaşı: Evkāf-ı İslâmiyye Matbaası

Abone şerâiti
Her yer için
seneliği (400), altı aylığı (225)
memâlik-i ecnebiyye için seneliği
(450) altı aylığı (250) kuruşdur.

Nüshası 7,5 kuruşdur.
Seneliği 52 adeddir.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesinde
Reşid Efendi Hanında

İhtârât
Abone bedeli peşindir.

Mesleğe muvâfık âsâr
maal-memnûniyye kabûl olunur.
Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

SEBÎLÜRREŞÂD

Adres tebdîlinde ayrıca
5 kuruş gönderilmelidir.

Mektubların imzaları
vâzıh ve okunaklı olması
ve abone sıra numarasını
muhtevî bulunması lazımdır.

Memâlik-i ecnebiyye için
abone olanların adreslerinin
Fransızca yazılması ricâ olunur.

Para gönderildiği zaman
neye dâir olduğu
bildirilmesi ricâ olunur.

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد

Başmuharrir
Mehmed Âkif

Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl
Eşref Edib

والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

06 Kasım 1924 | 08 Rebîü'l-âhir 1343 | * Perşembe * | 06 Teşrînisânî 1340 | Cild: 24 - Aded: 624

İLHÂD, NE BÜYÜK CEHÂLETTİR!

3

–Bazı irfânsızların neşriyât-ı ilhâd-kârânesi münâsebetiyle–

Mihanikiyet nazariyesinin insanlık hudûdunda kat'î bir tevakkufu vardır. Maamâfih daha evvel hayat ve hayvânât hudûdunda tevakkuf etmesi de lâzım gelir.

Bugün ma'lûm olan fünûn-ı asliyyenin mevzû'larını ve sâha-i salâhiyyetlerini teemmül ettiğimiz zaman görüyoruz ki bunların başında en basît olarak şuûruyla insan ve nihâyetinde en mu'dil olarak bütün rûhuyla yine insan vardır ve mihanik yani hareket-i kütleviyye mevzûu bu arada ahz-i mevki' eden fünûnun ancak bir şu'besini teşkîl eder. Fizyoleküler (yani tabîî-i zerrevî), kimyâ, teşrîh ve fizyolojisiyle biyoloji (ilm-i hayât) mevzû'larında mihanik mevzûundan fazla taharrî edilen bir şeyler vardır ve ilmü'n-nefs sâhasına geçildiği zaman ise büsbütün başka bir âleme girilir. Mihanikiyet haydi Descartes'ta olduğu gibi yalnız hareket-i kütleviyyeye tahsîs edilmeyip de harekât-ı zerreviyyeye şâmil umûmî bir nokta-i nazarla mülâhaza edilsin, fakat bunu kimyâyı uzvî ile hayat sâhasına da teşmîl edivermek, uzviyet ve 'âliyeti teşkîl eden yani birtakım âlât ve a'zâ ve echizeyi (organ) kendisine rabt ederek te'sîs ve isti'mâl eden ve mütemâdiyen muhîtiyle mücâdele ve mübâdele hâlinde bulunan kuvve-i hayâtiyyeyi mütâlea etmemek demektir ki bu nokta-i nazara göre manda ile otomobili müsâvî tutmak lâzım gelecektir. Fi'l-vâki' Descartes dahi hayvânâtı, otomatik bir makine hâlinde mülâhaza etmiştir.

Fakat bugün tayyâreyi yapıp uçuranlar henüz bir kuş yapmış olduklarına kāil değildirler. Evet, mihanikî ve fizikî ma'lûmât haddî ve yakînî bir dereceye geldiğinden dolayı yerde şimendüferleri, otomobilleri, denizde vapurları, tahte'l-bahirleri, havada tayyâreleri yürütüp uçurabildiği hâlde, gerek nebâtî ve gerek hayvânî hayat hakkındaki ma'lûmât henüz resmî ve tasvîrî olmaktan ileri gidemediği için ne bir çimen yaprağı ne de bir sinek kanadı yapılamamıştır. Bununla berâber biz bu noktada fazla meşgūl olmayarak insanlık hudûduna nasb-ı nazar etmek isteriz. Çünkü biz bütün şu kâinâtın müşâhede ve mütâleasını insanlık mâhiyetine medyûnuz.

İnsanı mülâhaza edebilir isek bütün şübhelerden âzâde olarak anlarız ki insan kendinden haberi olmayan mihanikî ve fizikî bir mevcûdiyetten ibâret değildir. Asıl insan his ve şuûr, akıl ve mantık, vicdân ve irâde gibi birtakım hâdisât-ı bedîanın menbaı olan ve bu sûretle gözünü yumduğu zaman bile semâvât ve arzı kendinde müşâhede eden bir rûhun, bir kalbin kürsî-i tecellîsidir.

İnsana mihanikî ve cismânî bir nokta-i nazarla bakıldığı zaman âlem içinde bir zerre-i nâçîz gibi olan şu arzın sâde kutrunun otuz milyonda bir cüz'üne müsâvî bir mikrop ve belki lâ-şey görüneceği şübhesizdir.

Fakat garîbdir ki bunun böyle olduğunu kat'î bir ifâde ile söyleyen *"Hür Fikir"* **[402]** diğer tarafta "fevka'l-beşer mahlûk" yoktur diye de bir iddiâda bulunmuştur. Acaba kâinât içinde bir zerre-i nâçîz bile olmayan beşerin fevkinde bir mahlûk bulunmadığını iddiâ etmek aynı zamanda mahlûkāt içinde en büyük kıymeti beşere vermek değil midir? Buna bir tenâkuz mu diyelim, yoksa

insanda mütekābil iki haysiyet, iki nokta-i nazar bulunduğunu i'tirâf mı diyelim? Hakîkatin ikinci şıkta olduğu şübheden vâreste ise de *"Hür Fikir"* insana iki nokta-i nazarla bakmak istemeyip onu yalnız mihanikî ve cismânî haysiyetle mülâhazada ısrâr ettiği için tenâkuz içinde kalmıştır. "Ancak, demiş, kâinâta karşı hiç olan Âdemoğlu arzdan fışkırmış olan hayât-ı uzviyye içinde kitle-i dimâğı i'tibâriyle mümtâzdır. Tabîata kendisini hâkim kılan budur."

Ne tuhaf! Mihanik ve fizik yani cismâniyet nokta-i nazarından tabîat dediği şu kâinât içinde bir zerre-i nâçîz bile olmayan şu arzın üstündeki daha nâçîz bir adamın kitle-i dimâğı kendisinin daha nâçîz değil midir? Küre-i arzın üzerinde yüz okkalık bir bedenin hiç ehemmiyeti yok iken bir okkalık bir dimâğın ne ehemmiyeti kalır? Bir okkalık bir dimâğ nasıl olur da tabîata hâkim oluyor? Nasıl oluyor da insanı bütün mahlûkātın fefkıne çıkartıyor da Kılınç-zâde'ye "fevka'l-beşer bir mahlûk" yoktur dedirtiyor. İşte insanı yalnız mihanikî olarak düşünenler böyle tenâkuzdan tenâkuza düşmekten kurtulamazlar. "İlmin, akl-ı selîmin, müşâhede ve tecrübenin tekzîb ettiğini tasdîk etmek" hamâkat olduğuna göre beşerin kitle-i dimâğı küre-i arzdan daha büyük ve tabîata hâkim bir mevcûdiyet-i mihanikiyye hâlinde düşünmekte ısrâr etmek hamâkatten fazla bir şey olmak iktizâ etmez mi?

Eğer insan mahlûkāt içinde bütün mihanikî âlemlere hâkim olabilecek bir haysiyetle mümtâz ise bu imtiyâz şu cismânî insanda değil, ondan bir parça olan cism-i dimâğda da değildir. Bu imtiyâz insanın ibtidâsından başlayan kıymet-i rûhiyyesine âiddir. Mihanikî insan bir pirenin, bir sivrisineğin zebûnu olabilir. Fakat rûhânî insan bütün şu fezânın arz ve semâsına bir nazarıyla hâkim olur.

Bir gören insan, bir de görülen insan tasavvur ettiğimiz zaman, meselâ bir minâreden nazarıyla, şuûruyla semâvât ve arza kadar uzanmış, yükselmiş olan gören insanın önünde görülen insanlar birer karınca gibi kalırlar ki işte bu görülen insanlar mihanikî insanlar, o gören insan da asıl insandır. Bu noktayı biraz daha îzâh edelim:

Güneş ziyâsının her huzmesinde seyrettiği kâinâtın lâ-yuadd temâsîl ve tasâvîrini hâmil olarak yürür, fakat bunları her noktada avlayıp tesbît edebilmek için karşısında sıra sıra fotoğraf cihâzlarının dikilmiş bulunması lâzımdır. Fotoğrafları dikiniz, ziyâdan camlara, camlardan kâğıdlara, levhalara eşyânın binlerce manâzır ve tasvîrâtını tesbît edersiniz; edersiniz, fakat bu camların, bu levhaların hiçbirinde bir gözün hadekasından tecellî eden hâsiyet-i rûhiyyeyi bulamazsınız. Göz denilen cihâz-ı rü'yette alınan resmin derhâl şuûr denilen bambaşka bir nûr ile benliğiniz içinde yerleştiğini görürsünüz; daha garîbi alınan resmin değil eşyânın kendilerini benliğinizin yanında ahz-i mevki' etmiş bulursunuz. İşte manâzır-ı eşyâyı hâmil olan fotoğrafçı dükkânlarıyla dimâğ-ı beşerdeki intıbâât hazînelerini birbirlerinden kat'î bir imtiyâz ile ayıran bu nûr-i şuûrdur. Bu şuûr belki ilk lahza-i hayâttır ve bu nûr-i şuûrun mevcûdiyetini ve kıymetini sezmek de, insanlığınızı sezmenin ilk lahzasıdır. Siz bütün eşyâyı bu nûr-i şuûr ile görürsünüz, fakat o nûr-i şuûru kendisinden başka bir vâsıta ile göremezsiniz. Henüz şuûrunuzu onun mu'tayâtı olan meş'ûrlarınızdan fark ve temyîz edemiyorsanız kendinizden, insanlığınızdan henüz bir şemmecik bile duymamış olduğunuzu biliniz. Şuûru, harekât ile yani dimâğdaki intıbâât-ı harekiyye ile îzâh etmeye çalışanlar, henüz mevzû'-ı mes'eleyi temyîz edemeyen ve şuûrlarını sezemeyenlerdir. Şuûr, dimâğdaki harekî intıbâât ve irtisâmâttan ibâret olsa idi fotoğraf camları, gramofon plakları, bi'z-zarûre görür, işitir birer zî-şuûr olmak iktizâ ederdi. Fransız Feylesofu Rabiye'nin dediği gibi "Fenler daha pek çok terakkī etseler de âletler sâyesinde, uyuyan bir adamın dimâğı tamâmen müşâhede edilse ve bir fabrika içinde dolaşılır gibi en amîk noktalarına kadar temâşâ olunsa o dimâğın bütün harekâtı tedkīk olunabilir ve belki bir değirmen gibi işlediği seyredilebilir. Fakat aslâ ve aslâ işlerken neler duyduğunu, ne rü'yâlar gördüğünü göremezsiniz." Şuûruna eremezsiniz, zîrâ onun şuûru kendi benliğinde, sizinki de kendi benliğinizdedir. Meğer ki iki rûh arasında bizzat bir nokta-i mülâkāt keşfedilebilsin.

Şuûru ile mu'tayât-ı şuûrunu yani meş'ûrâtını fark ve temyîz edemeyenlere lisânımızda "kendini bilmez" ta'bîr olunur. Kendilerini bilenler bilirler ki şuûrun bir kendisine dikkati, bir de duyduğu meş'ûruna dikkati vardır.

Şuûrun kendine dikkatine basîret ta'bîr olunur ki ilmü'n-nefs nokta-i nazarından kalb denildiği zaman işte bu basîretin âmili olan ve insanın benliğine merkez bulunan sırr-ı vicdân anlaşılır, bu şuûr ve basîreti bedende, kitle-i dimâğda hurde-bînlerle aramaya kalkışan bazı fizyolojistler bütün taharrîlerine rağmen şuûru karşılarında görmeye muvaffak olamamışlar **[403]** ve maahâzâ bundan dolayı kendi şuûrsuzluklarını ve akılsızlıklarını da iddiâya cesâret edemeyerek, "İşte şuûr, dimâğın vazîfesi olan şu harekî intıbââttan ibâret olacak." demişlerdir ki böyle demek şuûrsuzluğu bir nevi' i'tirâftan başka bir şey değildir. Görmüyorlar ki mihanikî veya zerrevî hareket nâmı verilen şeyler, şuûrların mu'tayâtıdırlar, şuûr yoksa veya yalancı ise o hareketler, o cisimler, daha evvel yok ve daha evvel yalandırlar. Şuûr "ben"de, öbürleri benim yanımda, önümde veya arkamdadırlar. Binâenaleyh âlem-i ecsâm, âlem-i ervâha nazaran tabîî

değil, mâ-ba'de't-tabîî bir mevki'dedirler. Biz hislerimiz sâyesinde ecsâmın mevcûdiyetlerinden haberdâr oluyoruz ve bu haberdâr oluşumuzda iki telâkkī vardır: Birisi şuûrumuzun bizzat ecsâma tealluk etmiş bulunması, ikincisi de ecsâmın kendilerine değil, bizde harekî intıbâ'larla husûle getirdikleri te'sîrlerine, resimlerine tealluk etmesidir. Bunlardan birincisi: Zâhir olan hiss-i âmmdır ki şuûrumuzun bize ilk telkīnı böyledir. O bize ecsâmı kendi inkişâfının varıp dayandığı bir hadd-i mukāvim olarak tanıtır.

Herkes meselâ karşısındaki bir vapuru müşâhede ederken o vapurun resmini değil, kendisini gördüğüne kāni'dir. Fi'l-vâki' şuûrumuz, mer'înin ziyâ ile gelen ve gözümüzde intıbâ' eden resmine tealluk etse idi gözümüze gelen ziyâ mahrûtunun yalnız hadekamızda re'sini idrâk edecek ve kāidesinden aslâ haberdâr olmayacak idik ve o zaman ben karşımdaki gemiyi bir dağ gibi değil, hadekamdaki mürtesemi kadar ve sinek gibi bir şey görecektim. O hâlde ben karşımdaki cismi görürken ve onu ziyâ ile görüyorsam ziyânın benim gözümdeki ucuna göre değil o cisim tarafındaki kāidesine göre görüyorum. Demek ki ben gördüğüm şeyin dimâğımdaki intıbâına müteallik bir his, bir şuûr ile kalmıyorum, belki o intıbâ' rûhumda bir tenbîh vazîfesi görüyor ve benden hârice ve ziyânın kāidesine ve menba'-ı in'ikâsına doğru bir şuûr kudreti fırlıyor ve ihtimâl ki hâricte bir hareketten ibâret olan ziyânın vicdânımda parlak bir şa'şaa ile tecellîsi bu şuûr kudretinin inzimâmından hâsıl oluyor.

Eğer ecsâmın hepsini bulundukları hacimde göremiyorsam, bu da şuûrumun kāide-i mahrûta kadar uzanamayıp aradaki bir maktaında kalmasından neş'et ediyor demektir. Bu takdîrde ise şuûr kendi mevziindeki hacmine değilse de, dimâğımda intıbâ' eden resmine de değil, belki fezâda ziyânın hâmil olduğu bir sûretinedir ki bunlara sûfiye-i kirâm "müsül-i muallaka" tesmiye ederler.

Şimdi cismin mahsûsâtine keyfiyet-i tealluku böyle ise karşımda ahz-i mevki' eden ecsâm ve harekât-ı mihanikiyye ve devriyyeye mukābil bende de şuûr denilen bir kudret-i rûhiyye vardır ve ben âlem-i ecsâmı ancak bunun sâyesinde tesbît edebiliyorum.

İkincisi: Şuûrumun hârice değil, gözümde veya dimâğımdaki intıbâına tealluk etmesidir ki yalnız fünûn-ı fizîkiyye nokta-i nazarından düşünenler bu telâkkīye saplanmışlardır. Fakat bu takdîrde bizim hâricimizde tabîat ve âlem-i ecsâm nâmında bir hakīkatin mevcûd olduğunu iddiâ etmek için bir sebeb kalmayacak ve idrâk-i hâric mes'elesi bir muammâ olacaktır. Bu telâkkī ile berâber de şuûrumuzu inkâr edecek olursak Sofistâîlerden daha garîb bir âlem-i adem içinde bulunuyoruz demektir.

Şimdi netîceyi alalım:

İnsanda evvelâ bir his, bir şuûr, bir rûh vardır; sâniyen bütün mihanikiyet ve ecsâm âlemi bize bu şuûr sâyesinde tecellî ediyor. Binâenaleyh ilim nokta-i nazarından iki nevi' vâkıâtımız vardır. Birisi benliğimize, "ene"mize âid olan vâkıât-ı enfüsiyye, diğeri de "lâ-ene"ye, hâricimize ve etrâfımıza âid olan vâkıât-ı âfâkıyye ve cismâniyyedir. Bu iki nevi' vâkıâtın ikisi de hâdisât-ı şuûriyyemizde dâhildir. O hâlde rûhânî insanı tayyettiğimiz ânda her şeyi tayyetmiş olacağız ve mihanikiyet âlemine de bir fikrimiz bulunmayacaktır. Böyle olunca bütün kâinâtın mebde'-i evvel ve illet-i ûlâsını taharrî ederken, yalnız mihanikînin değil, hâdisât-ı rûhâniyyenin dahi evsâfına hâkim bir mebde' aramak mecbûriyetindeyiz. Bütün şu kâinâtı hissiz, merhametsiz bir tabîata değil, Âlimü's-sırri ve'l-hafâyâ bir Zât-ı ecell ü a'lâya teslîm etmek ihtiyâcındayız ki bunu ileride biraz daha îzâh etmek isteriz.

TÜRKÇE KUR'ÂN
Nâmındaki Kitabın Sâhibi Cemil Said Bey'e

Beyefendi, *Türkçe Kur'ân-ı Kerîm* nâmıyla ortaya attığınız eseri okudum. Sizi tanımamakla berâber bu eserinizin delâletiyle ulûm-ı İslâmiyyeye ve lisân-ı Kur'ân'a kat'iyyen vâkıf olmadığınıza hükmettim. Fil-hakīka Zâtıâlîlerinin nokta-i nazarlarına göre ulûm-ı İslâmiyyeye ve lisân-ı Kur'ân'a vâkıf olmayan bir zât da Kur'ân'ı tercüme edebilirmiş. Lâkin böyle bir tercüme "ilm-i hey'et" bilmeyen, ona âid mukaddemâtı görmemiş olan bir adamın Fransızcadan lisân yardımıyla Türkçeye nakledeceği bir "hey'et" kitabına benzemez mi? Şübhe yok ki onu ne tercüme eden, ne de okumak zahmetine katlanan zavallılar anlayabilirler. Zâtıâlîleri tarafından vücûda getirilen ve *Türkçe Kur'ân* nâmı verilen tercüme de maalesef işte böyledir.

Kur'ân ancak Kitâb-ı münzelin ismi olduğu ve bundan başkasına **[404]** Kur'ân ıtlâk edilemeyeceği ulûm-ı İslâmiyyede mühim bir bahistir. Maamâfih eserinize *Türkçe Kur'ân-ı Kerîm* nâmı verdikten sonra bunun bir tercüme olduğunu söylüyor ve ne maksadla, ne sûretle tercüme edildiğini şu yolda îzâh ediyorsunuz:

"1- Yeryüzünde Türkçe tekellüm eden milyonlarca müslümanlara bir yâdigâr bırakmış olmak üzere Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ı gerek Arapçasından ve gerek müteaddid Türkçe tefsîrlerinden tetebbu' ederek aynen tercüme ve Türkçe şîvesiyle ma'nânın harfiyyen muhâfazasına gayret eyledim.

2- Müteaddid tercümeler ve tefsîrler karıştırılmak sûretiyle meydâna getirdiğim bu tercümenin metn-i asla mutâbık olduğuna kāniim.

3- Arapçayı aynen Türkçe olarak bildirdim ve bunu mahkemede bir şâhidin ifâdesini aynen tercümeye mecbûr olan muhallef bir tercümânın vazîfesi gibi telâkkī eyledim.

4- Mütercimin muğlak veya mübhem nikātı îzâh etmeye salâhiyeti yoktur."

Beyefendi, mâdem ki bunun aslına mutâbık bir tercüme olduğunu pek kuvvetli bir ifâde ile iddiâ ediyorsunuz; şu hâlde bizim de eseri bu noktadan tedkīk etmemiz icâb ediyordu. Nasıl ki öyle yaptık ve eseri Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân ile karşılaştırdık. Diyorsunuz ki:

"Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ı gerek Arapçasından ve gerek müteaddid Türkçe tefsîrlerinden tetebbu' ederek aynen tercüme ve Türkçe şîvesiyle ma'nânın harfiyyen muhâfazasına gayret eyledim."

Hayır Beyefendi, siz Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ı ne aynen tercüme etmişsiniz, ne de ma'nânın harfiyyen muhâfazasına gayret eylemişsiniz. Bunun hiçbirisini yapmamış yahud yapamamışsınız. İhtimâl ki siz bu ifâdenizde samîmisiniz, Kur'ân-ı Kerîm'i aynen tercüme ve Türkçe şîvesiyle ma'nâyı harfiyyen muhâfaza ettim, zannediyorsunuz. Fakat Kur'ân-ı Kerîm ile karşılaştırıldığı zaman bizzat tercümeniz bu ifâdenizi tekzîb ediyor. İhtimâl ki sizin tercüme ettiğiniz metin bizim bildiğimiz metn-i münzel değil de başka bir lisânda yazılmış metindir. Belki başka bir lisândaki yanlış bir Kur'ân tercümesini aynen Türkçe olarak bildirmiş ve bunu kendi iddiânız vechile mahkemede bir şâhidin ifâdesini aynen tercümeye mecbûr olan muhallef bir tercümânın vazîfesi gibi telâkkī etmişsinizdir. Çünkü bu tercüme Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân ile karşılaştırılır ve yukarıdaki kuvvetli ifâdeniz de nazar-ı dikkate alınırsa gerek mahkemedeki muhallef tercümânı töhmet altında bırakmamak, gerek Zâtıâlîlerini yalan çıkarmamak için bu yolda hükmetmeye mecbûriyet hâsıl olur. Tercümenizin metn-i Kur'ân'a, metn-i münzele mutâbık olmadığını isbât için uzun uzadıya tedkīke lüzûm yoktur. Lâ-ale't-ta'yîn bir sahîfeyi açarak biraz okumak kâfîdir. İşte lâ-ale't-ta'yîn bir sahîfe açıyorum: 716'ncı sahîfedir. Gözüme "sûretü't-Tekâsür"ün tercümesi olmak üzere bir araya getirilmiş olan ibâreler tesâdüf etti.

Evvelâ "sûretü't-Tekâsür"ü "cem'-i emvâl hevesi" diye tercüme ediyorsunuz. Acaba bu tercüme "sûretü't-Tekâsür"ün tercümesi midir? Eğer bunun tercümesi diyecek olursanız size soruyorum: "Kesretle tefâhur" ma'nâsına olan bir kelimeyi "cem'-i emvâl hevesi" diye nasıl tercüme ediyorsunuz?.. Bunu nasıl uydurdunuz ve sonra hangi cür'etle buna aynen tercüme diyorsunuz?. Daha sonra hiçbir lisâna tercüme edilmemesi kāide-i umûmiyye muktezâsından olan bir ism-i hâssı tercüme etmek, hem de muharref bir şekilde tercüme etmek salâhiyetini nereden aldınız?. Mübhem nikātı bile îzâh etmeye kendisinde bir salâhiyet görmeyen Zâtıâlîleri "sûretü't-Tekâsür" ismini nasıl tercüme etmiş ve yalnız "tekâsür"den bu kadar ibâreyi nasıl çıkarmıştır?.. İşte bunları düşünüyorum da aynen Kur'ân-ı Kerîm'i değil, başka bir kitabı tercüme etmiş olduğunuza kāni' oluyorum. Sûreleri bu yolda tercümeye kalkışan bir zâtın kendi ismini de "güzel, mübârek" yahud "eritilmiş içyağı mübârek" diye tercüme etmesi daha muvâfık olmaz mı idi? Kur'ân-ı Kerîm'in her kelimesi hakkında uzun uzadıya îzâhât veren müfessirlerin sûre isimlerini olduğu gibi yazmalarından ve onları hiç tefsîr etmemelerinden bir şey anlamadınız mı? "Sûretü't-tekâsür" tercümesindeki tahrîfâta bu sûretle işâret ettikten sonra bu sûrenin birinci âyetini tedkīk edelim.

[1](اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ . حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) âyet-i kerîmesini aynen şöyle tercüme ediyorsunuz:

"Emvâlinizi teksîr etmek arzûsu mezâra gidinceye kadar sizi ta'kīb ediyor."

Beyefendi, iddiânıza nazaran bu ibâreler âyet-i kerîmenin aynen tercümesidir. Ziyâde ve noksan yok, değil mi?

Öyle ise şimdi size soruyorum: Tercümedeki bu kelimeleri nereden bulup çıkardınız? "Arzuyu" âyetin hangi kelimesinden aldınız? "Ta'kīb"i nasıl uydurdunuz? Hattâ "teksîr etmek" ibâresi hangi kelimenin tercümesidir? Aynen âyet-i kerîmeyi tercüme ile mükellef olan hattâ âyetteki mübhem noktaları îzâh etmeyi bile salâhiyeti hâricinde gören Zâtıâlîniz, değil âyet-i kerîmede, tefsîrlerde bile görülmeyen bu kelimeleri, bu yanlış ma'nâyı nereden tercüme ettiniz?. Ben diyorum ki: Bu tercümenin yukarıdaki âyetle hiç de münâsebeti yoktur. Tamâmıyla uydurmadır.

Mes'ele daha ziyâde tavazzuh etmek için âyet-i kerîmeyi sizinle birlikte tahlîl edelim: (اَلْهٰا) lehvdendir. Lehv, insanı mühim ve lâzım olan vazîfelerinden men' eden şeylerle meşgūl olmak ma'nâsınadır. (اَلْهٰاء) beyhûde şeylerle işgāl eylemektir. Binâenaleyh (اَلْهٰيكُم) demek, "Sizi işgāl etti" demektir. (تَكَاثُر) kesretle, çoklukla tefâhur etmek, öğünmektir. Şu hâlde (اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ): "Kesretle tefâhur sizi işgāl **[405]** etti" ma'nâsınadır. "Ziyâret" mevtâyı zikr u ta'dâd için makābire gitmektir. Tehekkümen ziyâret ta'bîr olunmuştur. Diğer bir ma'nâsı da ölmek, kabre girmektir. Şu hâlde (اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ . حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) âyet-i

[1] Tekâsür Sûresi 102/1-2.

kerîmesinin ma'nâ-yı münîfi şu demek olur: "Kesretle tefâhur sizi beyhûde işgāl etti de kabirlere bile gittiniz."*

Şimdi bir de bu sûre-i celîlenin sebeb-i nüzûlünü görelim. Ma'lûm olduğu üzere âyât-ı kerîmenin esbâb-ı nüzûlü bilinmesi ma'nâ-yı hakîkînin gereği gibi tezâhür etmesine sebeb olur. Binâenaleyh sûre-i celîlenin sebeb-i nüzûlünü de arz ediyorum:

Ensâr'dan iki kabîle birbirleriyle muâraza ve yekdiğerine karşı çoklukla tefâhur ederlerdi. "Kabîlemiz sizden çoktur, bizim harb u darba muktedir adamlarımız sizden daha fazladır; mâlımız ziyâdedir." gibi kuru lâflarla meşgūl olarak bu dedikodu ile galebe te'mînine çalışırlar ve asıl kendilerine dünyâ ve âhirette fayda verecek şeylerden gaflet ediyorlardı. Hayatta olanları saymak sûretiyle bir taraf galebe edince diğer taraf "Bizim ölülerimizi de berâber sayınız; çünkü filân vakitte harb dolayısıyla bizden çok öldü." ve kabirlere kadar giderek "İşte şu bizim kabîledendir, şu da bizdendir." diyerek ölülerini de saymak sûretiyle galebe ettiler.

Binâenaleyh sûre-i celîle böyle kuru dedikodularla izâa'-i vaktin boşluğunu ve böyle tazyî'-ı evkāt ile evâmir-i ilâhiyyeden, dünyâ ve âhiret için sa'y ü amelden gaflet edenlerin çok geçmeden cezâ-yı sezâlarını göreceklerini gāyet belîğ bir sûrette ifâde ediyor ve böyle izâa'-i evkāttan zecr u men' ediyor. "Teksîr-i emvâl arzûsu" ma'yûb bir şey değil ki Kur'ân bizi bundan men' etsin! Bilakis bununla emrolunmaktayız.

En mühim lügat kitaplarından *Lisânü'l-Arab*'a bakınız, *Kāmûs*'a bakınız, *Muhtâru's-Sıhâh*'a bakınız, *Akrebü'l-Mevârid*'e bakınız, *Külliyât*'a bakınız, hattâ *Ahterî*'ye bakınız, göreceksiniz ki (الهاكم) şuğlüküm, (تكاثر) de kesretle tefâhur ma'nâsınadır. Sonra Arapça, Türkçe tefsîr kitaplarına bakınız; yine böyle görecek ve tercümenizin muharref olduğunu anlayacaksınız. Maamâfih sizi tefsîrleri, lügat kitaplarını karıştırmak zahmetinden kurtarmak için en meşhûr ve mu'teber lügat ve tefsîr kitaplarının ibârelerini buraya aynen naklediyorum:

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم التفاخربالحسب والنسب "[1]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = الهاكم المباهاة بكثرةالمال والعددعن طاعةربكم وهما ينجيكم من سخطه عليكم "[2]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اى شغلكم التباهىبالكثرة "[3]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اى شغلكم التغالب فى الكثرة والتفاخربها "[4]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم التبارى فى الكثرة والتباهى بها "[5]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اشغلكم التفاخربالعدل وبالمال والجاه والاقرباء "[6]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم التبارى فى الكثرة والتباهى بهافى اموال والاولاد عن طاعةالله "[7]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اى اشغلتكم المفاخرة والمباهاة والمكاثرة بكثرالمال والعدد والمناقب "[8]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اى اشغلكم التفاخربكثرةالاموال والرجال عن طاعة الله تعالى "[9]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم المباهات والمفاخرة والمكاثرة بكثرالمال والعدد عن طاعة ربكم وما ينجيكم من سخطه "[10]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم عن طاعةالله التفاخر بالاموال والاولاد والرجال"[11]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم التغالب فى الكثرة والتفاخربها "[12]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم واذهلكم التفاخر "[13]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اى شغلكم التبارىفى التكاثر بالاموال والاولاد والتباهى

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = والتفاخربكثرتهاعن طاعةالله تعالى والتغالب فيها "[14]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اى شغلكم التبارى فى الكثرة والتباهىبها "[15]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = اى اشغلتكم المفاخرة والمباهاة بكثرةالاموال والاولاد

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = عن توحيدربكم وطاعته "[16]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = شغلكم ايبالكثرة "[17]

" الالهاءالصرف الىاللهو واللهوالانصراف الى مايدعوا اليه الهوى . التكاثرالتفاخربكثرةالمناقب "[18]

" الهاكم شغلكم و ا صله منااللهو ولهى يلهو بمعنى غفل. التكاثر اى التباهىبالكثرة "[19]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = قدشغلكم التفاخروالتباهىبكثرةالانصاروالاتباع"[20]

" اللهو مايشغل الا نسان عمايعنيه .... يقال الهاءكذاای شغله عماهواهم اليه قال الهاكم التكاثر"[21]

" اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ = Kesretle mübâhât sizi işgāl etti hattâ ki ahyânız adedini istîâbdan sonra makābire rücû' ettiniz ki emvâtınız kesretiyle mübâhât edesiz." [22]

En mühim lügat kitaplarından *Lisânü'l-Arab*'da, *Kāmûs*'da, *Akrebü'l-Mevârid*'de, *Külliyâtü Ebi'l-Bekā*'da, *Muhtâru's-sıhâh'd*a, hattâ *Ahterî*'de (الها)nın (اشغا) ; (تكاثر)ün (تفاخر) ma'nâsına olduğu da musarrahtır.

İşte şu delâil-i ilmiyyeye istinâden diyoruz ki: "Emvâlinizi teksîr etmek arzûsu mezâra gidinceye kadar sizi ta'kîb ediyor." şeklindeki tercümeniz, (اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ . حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ) nazm-ı celîlinin tercümesi değil; belki (امنية

* Ziyâretin ikinci ma'nâsına göre de âyetin ma'nâsı şudur: "Kesretle tefâhur ölünceye kadar sizi işgāl etti."

[1] Tefsîr-i İbni Abbâs.

[2] Tefsîr-i İbni Cirîr.

[3] Kādî Beyzâvî.

[4] Ebussuûd.

[5] *Keşşâf.*

[6] *Tefsîr-i Kebîr.*

[7] *Tefsîr-i Medârik.*

[8] *Tefsîr-i Hâzin.*

[9] *Gevâşî.*

[10] *Meâlim-i Tenzîl.*

[11] *Tefsîr-i Celâleyn.*

[12] *Rûhu'l-Beyân.*

[13] *Tefsîru Ebi'l-leys.*

[14] *Fethu'l-Beyân.*

[15] *Âlûsî.*

[16] *Ni'metullâh.*

[17] *Tefsîr-i Sâfî.*

[18] *Tefsîr-i Mecmau'l-Beyân.*

[19] *Safvetü'l-İrfân.*

[20] *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm.*

[21] *Râgıb-ı Isfahânî.*

[22] *Tibyân.*

تکثیراموالکم تعقبکم حتی تدخلواالی القبر) tarzında bir ibârenin tercümesidir. Böyle bir ibâre ise Kur'ân-ı Kerîm'de kat'iyyen yoktur.

Sonra [2](كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ . ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ) nazm-ı celîlini "Lâkin öğreneceksiniz! Sonra yine öğreneceksiniz." diye tercüme ediyorsunuz. Bu tercümenin nazm-ı celîl ile derece-i mutâbakatını söylemeye artık lüzûm görmüyorum. Fakat hiç olmazsa şîvesi muhâfaza edilmeli ve Türkçemizi böyle maskara bir kıyâfete sokmamalı idiniz, değil mi? Bu ibâreleri gördükçe insan şaşırıp kalıyor; Bu nasıl ifâde? Bundan ne anlaşılır? diye kendi kendine soruyor. Esâsen Kur'ân'daki bu gibi ta'bîrât-ı ilmiyyenin içinden çıkamadığınızı bir dereceye kadar anlamış olacaksınız. **[406]** Eserin bir yerinde* "Bu tarz-ı ifâde Arapçaya mahsûstur." diyerek işin içinden çıkmak istemişsiniz. Halbuki sizin tarz-ı ifâdeniz Arapça'da da yoktur. (كَلا) kelimesi öyle bozuk bir tarzda isti'mâl edilmez. (كَلا) kelime-i red'dır. "Vazgeç", "Hayır", "Öyle değil" gibi bir mefhûm ile insanı zâhib olduğu fikirden zecr u men' makāmında kullanılır. "Hakkā" ma'nâsına isti'mâl olunduğu da vardır.

İşte burada da kesretle tefâhurun kendilerine bir galebe ve fayda te'mîn edeceğini zannedenlerin zehâb-ı bâtıllarını zecr makāmında kullanılmıştır. Bu nazm-ı celîl, hakîkat onların zannettikleri gibi olmadığını, tefâhurun kendilerine fayda vermeyeceğini ve bunu çok geçmeden anlayacaklarını müekked bir tarzda ifâde ediyor. Binâenaleyh "tercüme" nazm-ı celîlin ifâde eylediği ma'nâyı hiçbir sûretle müfîd değildir. Diğer âyetlerin tercümesi de böyle tamâmen yanlış olmakla berâber rabt u zabttan da mahrûm olduğu cihetle sûre-i celîlenin tercümesi diye yazılan bir sürü ibâreden bir ma'nâ çıkmamaktadır.

Binâenaleyh şu tahlîlât-ı ilmiyye karşısında ber-vech-i âtî iki şıktan birini kabûle mecbûrsunuz:

1- Bu tercüme Kur'ân-ı Kerîm'in, metn-i münzelin tercümesi olmayıp başka bir lisândan tercüme edilmiş olması;

2- Tercüme edeyim derken, velev ki bilmeyerek olsun, Kur'ân-ı Kerîm'i tahrîf etmiş olmanız.

Beyefendi, hangi şekilde olursa olsun, eseriniz ne Kur'ân'dır, ne de Kur'ân-ı münzelin hakîkī tercümesidir. Binâenaleyh Kitâbullâh'ın ifâde eylediği ma'nâ-yı şerîfi ifâde etmeyen lisânî ve ilmî bir tahlîl netîcesinde metn-i Kur'ân'a mutâbık olmadığı her satırı yanlış ve hattâ bütün âyetlerin büsbütün gāib edildiği** lede't-tedkīk anlaşılan bir tercümeye "Muharreftir." hükmü vermek doğru olmaz mı? Hattâ buna "iftirâün ala'llâh" denilmez mi? Muhterem Ömer Rızâ Beyefendi'nin dediği gibi, eserinizdeki hatâları, tahrîfâtı birer birer göstermek lâzım gelirse aslından çok büyük yer teşkîl edecektir. Buna Kur'ân tercümesi demek için ne kadar cür'et lâzımdır.

Ankara Aksekili

Ahmed Hamdi

İctimâiyâtta Garbcılık ve Bozgunculuk:

MİLLETİMİZİN İSTİNÂDGÂH-I HAYÂTÎSİ

Secâyâ-yı Ahlâkıyyesi, Mümeyyizât-ı Milliyyesidir

Gerek zî-hayât olsun, gerekse câmidândan bulunsun her şey'-i mevcûdun edvâr ve safahât-ı hayâtiyye ve istihâliyyesi şu kānûn-ı Samedânînin hâricine çıkamaz. Her şey'-i mevcûd, doğar, yaşar ve ölür.

Milyonlarca nüfûs-ı beşeri sînesinde besleyen küre-i arz, menşei olan şemsten parça hâlinde ayrılarak zuhûra gelmiş ve istihâlât-ı medîde netîcesinde derûnunda hayâtî neşv ü nemâ kābiliyeti hâsıl olduktan sonra hayvânât ve insanlar halk buyurulmuştur. Binlerce asırdan beri dünyâ yaşıyor. Fakat ömrünün hâl-i tabîîsini idrâk edince kıyâmet kopacak, arzımız da ölecektir. Küremiz derûnunda sâkin her nevi' nebâtât, hayvânât, cemâdât ve insanlar da aynı kānûn-ı ezelînin râm-ı irâdâtı bulunuyor.

Hâl böyle iken müteaddid efrâdın muhassalasından ibâret olan hey'et-i ictimâiyyelerin de aynı kānûn-ı hilkatin te'sîr ve şümûlünden âzâde kalması mümkün müdür?... Evet bir şahsiyet-i ma'neviyye olan hey'et-i ictimâiyyeler de asırlardan beri doğuyor, tekâmül ettikten sonra mahv u münkariz oluyor. Âsûrîler, Keldânîler, Finikeliler, Mısrîler, Romalılar, Yunan-ı Kadîm ... Hep aynı sakf, aynı hava ve aynı şerâit-ı iklîm içinde edvâr-ı hayâtiyyelerini imrâr etmişler, bugün târîhe karışmışlardır.

Fakat yine bir kānûn-ı ezelî, kâinâtta hiçbir şeyin sebebsiz yaratılmadığı gibi hiçbir hâdisenin de bilâ-sebeb vâki' olamayacağını âsâr ve beyyinâtıyla isbât ve i'lâm etmektedir. Fil-hakîka her mevcûd mutlakā bir maksada

---

[2] Tekâsür Sûresi 102/3-4.

* 690'ıncı sahîfede.

** Sırası geldikçe bunları da göstereceğiz. Mütercim bazen bir âyeti üç âyet gibi göstermiş, bazen de bir âyeti üç âyet yapmış, bazen de aradan atlayıvermiştir. Tercümenin yanı başında metn-i Kur'ân'ı yazmadığı cihetle herkes vehle-i ûlâda göremezlerse de Kur'ân-ı Kerîm ile karşılaştırıldığı vakitte göze çarpar. Anlaşılan tercümenin yanı başında Kur'ân'ın yazılmaması, yapılan tahrîfât birden göze çarpmamak için olacaktır.

hâdim bulunmaktadır. Küre-i arz cem'iyet-i beşeriyyeyi barındırmakta, ma'deniyât binlerce havâyic-i medeniyyeyi te'mîn etmekte, nebâtât ve hayvânât iâşemizi, melbûsâtımızı, muâlecâtımızı, meskenlerimizi hazırlayacak vesâiti maa-ziyâdetin bahşetmektedir.

Şu hâle nazaran dünyâda her şey insanların vesâit-i istirâhat ve tehvîn-i ihtiyâclarına bir sebeb teşkîl ediyor. Bir küll olarak zikredilen bütün bu esbâbın bir de teferruâtı gelir ki muhtelif sebeblerin yekdiğerine inzimâmıyla basîtten mürekkebe doğru, tekâmülün nasıl husûle geldiğini îzâh etmektedir.

Meselâ, yerde medfûn ma'denleri hafriyâtla hârice çıkarıyoruz; sa'y-i insanî bunun keşf ve izhârına sebeb teşkîl ediyor. Bu parçaları yüksek harârette izâbe ediyoruz; ateş demirin erimesine sebeb oluyor. Bilâhare kalıplarla ma'dene istediğimiz kaba şekli veriyoruz. Bunu da makinelerle kâbil-i isti'mâl bir hâl-i tekemmüle vaz' ediyoruz.

[407] Diğer taraftan bir feyezân oluyor. Sular yüzlerce evleri, yolları, ağaçları tahrîb ediyor, insanları öldürüyor. Burada da suların herhangi bir sebeble feyezânı bu tahrîbâtı husûle getiriyor. Hareket-i arzlarla şehirler hâk ile yeksân, yüz binlerce nüfûs-ı beşer helâk oluyor. Harbler ma'mûreleri tahrîb, milyonlarca insanı mahv ediyor.

Bütün bunlarda da bir sebeb-i zâhirî fikirleri netîcelerin te'vîline sevk ediyor. Fakat sebeblerin kâffesi de mukadderât-ı ilâhiyyenin teallukuyla harekete gelmiş, ancak mukadder ne ise o hâsıl olmuştur.

Dünyâ vakt-i mukaddere kadar insanları barındırmak için halk ve ibdâ' buyurulduğu gibi, insanlar da yine vakt-i mukaddere kadar idâme-i nesil etmek üzere Cenâb-ı Hakk'a ibâdet ve onu ma'rifet için halk buyurulmuştur.

Demek oluyor ki tekâmülün de, tereddînin de birtakım esbâbı mevcûddur. Mükevvenâtta her şey, her hâdise, her mevcûd bu kānûnların te'sîrine tâbi' bulunduğuna göre hey'et-i ictimâiyyelerin de tekâmül ve inhidâmlarını bilâ-sebeb vâki' olmuş addetmek mümkün değildir. Evet milletlerin de tekâmüllerini te'mîn, harâbîlerini tevlîd eden esbâb mevcûddur. Hey'et-i ictimâiyyeler, diyânetle, ahlâkla, adâletle, tesânüd-i ictimâî ile yaşarlar. Müsâmahakârlıkla, ahlâkī ve ictimâî tereddiyât ile, adâletsizlikle, tefrika ile ölürler.

Cihân milletlerinin hayatını idâre eden desâtîr-i esâsiyye bunlardır. Bu esâsât bütün milletlerde müşterektir. Ancak dînî, târîhî, harsî esbâb dolayısıyla hey'et-i ictimâiyyelerin bir vech-i mahsûsu, bir cihet-i fârikası mevcûddur. Çünkü muhtelif harslerin eşkâl ve tezâhürât-ı hayâtiyyeleri yekdiğerine müşâbih olmadığı kadar bünye-i esâsiyye ve kābiliyet-i ictimâiyyeleri de aynı derecede değildir.

Hey'et-i ictimâiyyemiz asırlardan beri şarkta yaşamış, şarktan gıdâ-yı ma'nevîsini almıştır. Kurûnun tebeddülüyle inkişâf bulan hasâis-ı fıtriyye ve cibilliyyeyi takviye ve tarsîn eden dîn-i İslâm, cem'iyetimizde büyük inkılâblar vücûda getirmiş, İslâm rûhundan, İslâm esâslarından doğan medeniyet-i âliyyeyi te'sîs etmiştir. Muazzam bir târîh, yüksek bir irfân, mütekemmil bir seciye, cihânşümûl bir adâlet, asîl bir vicdân ile bütün dünyâya hiss-i haşyet, hiss-i hürmet, hiss-i fazîlet ilkā eden hey'et-i ictimâiyyemiz, en kuvvetli zamanlarda medeniyet-i İslâmiyyenin rûhunu, satvetini temsîl eylemiştir. Asırların husûle getirdiği hars-i millî ve dînî, rûhumuzun, hissimizin, ef'âl ve harekâtımızın en rûhlu köşelerine, âdetâ iliklerimize kadar hulûl ederek mümeyyizât-ı milliyyemizi, evsâf-ı fârikamızı vücûda getirmiştir. Bugün müstakil ve şeref-âver bir târîhimiz, edebiyâtımız, tarz-ı mi'mârîmiz, secâyâ-yı mahsûsamız, büyük bir dînimiz, el-hâsıl büyük bir medeniyetimiz ve târîh-i medeniyyetimiz vardır. Esâsât-ı İslâmiyyenin bahşettiği ulvî bir asâlet-i ahlâkıyye ve necâbât-ı insaniyye ile yaşayan milletimiz, son asırda terakkīyât-ı maddiyye sâhasında görülen tedenniyâtına rağmen el-yevm kuvvetli bir bünye-i ictimâiyye arz etmektedir.

Gerçi tereddiyât-ı ahlâkıyye ve ictimâiyye müzmin bir illet gibi asrîlik kisvesine bürünerek hey'et-i ictimâiyyemizin sıhhatini, servetini, tesânüd-i ictimâîsini zahmdâr etmekte ise de garb mesâviyâtının henüz temâs ve hulûle imkân bulamadığı yerler –ki lehü'l-hamd ekseriyeti teşkîl etmektedir– henüz sâfiyet-i asliyye ve ahlâkıyyesini kaybetmemiş bulunuyor. Şübhesizdir ki bu keyfiyet hey'et-i ictimâiyyemizin istikbâli nâmına büyük bir tesellîdir.

Sâf ve nezîh bir i'tikād ile, iyiliği, teâvünü, misâfirperverliği, merdliği, şecâati, bekâret-i ahlâkıyyeyi, nâmûs ve iffeti, sadâkat ve fedâkârlığı, tevâzu' ve ferâgat-i nefsi, azm ü metâneti rûhunda, hayatında cem' eden milletimizin bu yüksek ve her türlü tekâmülât, terakkīyât ve teceddüdât-ı maddiyye ve 'âliyyeyi müemmin bulunan evsâf-ı mahsûsasından tecerrüdü en büyük bir felâket olacaktır. Çünkü gavâil-i hâriciyyeye zamîmeten istibdâd-i idârenin bin türlü kuyûdâtı, ihtirâsâtı altında maddî inkişâfâtı dûçâr-ı teehhur olduğu hâlde ahlâkı ve vicdânını muhâfaza eden câmiamızın bugün yegâne nokta-i istinâdını, yegâne menba'-ı hayâtını teşkîl eden yalnız ahlâk ve ma'neviyâttır.

Secâyâ-yı ahlâkıyye ve milliyyenin umûmî sûrette dûçâr-ı tereddiyât olduğu zaman maâzallāhi teâlâ artık istinâd edilecek, hey'et-i ictimâiyyenin bağlarını mu-

hâfaza edecek hiçbir vâsıta mevcûd kalmayacaktır. Çünkü sû'-i idâre ile fakīr düşen, senelerce hayat memât mücâhedelerinde mefkûresi fedâ-yı nefs eden, yaralarını sarmaya muhtâc olan bir hey'et-i ictimâiyye servetten, refâhtan, fabrikadan, hakīkī bir maâriften mahrûm iken, bir de üstüne yegâne alâim-i hayâtiyyesini, âsâr-ı mevcûdiyyetini teşkîl eden ahlâkından, ictimâiyâtından da mahrûm kalırsa elde hiçbir şeyler kalmayacaktır.

Halbuki milletleri yaşatan, vesâit-ı maddiyyesini ihzâr eden 'âliyâtı değil, ma'neviyâtıdır. İnsanları fedâ-yı nefse sevk eden, mefkûre uğrunda mücâhedeye sevk eden, aşk ve şevk-ı vazîfeyi te'sîs ve teşvîk eden, dâhilde huzûr sükûn ve refâhı, hâricte satvet-i milliyyeyi idâme eden ahlâk ve ma'neviyâttan başka bir şey değildir.

İş ü nûş ile a'sâbı bozulmuş, kumarla serveti bitmiş, azm ü sebâtı gāib olmuş, ahlâkı bozularak dîgerendîş olmaktan ferâgat eylemiş, menfaat-i umûmiyye zarûretleri karşısında ferâgat-i nefsten **[408]** uzaklaşmış bir kimsenin mefkûre uğrunda çalışmasına, insaniyyete hizmetine, şahsî ve ictimâî hayatta bir eser vücûda getirebilmesine imkân var mıdır?..

İşte asrîlik perdesi altında mümeyyizât-ı milliyyeyi za'fa uğratan, ahlâk-ı milliyyeyi gayr-i asrî hurâfelerden ibâret telâkkī eden, serbestîyi behîmiyet ma'nâsına anlayan ve medeniyeti danstan, kumardan, i'tikādsızlıktan, fuhuştan ve menfaatten ibâret zanneden ictimâî fevzâların yanlış, hem de pek yanlış olarak fazîlet yerine rezîleti zerk etmek istemesi hey'et-i ictimâiyyemiz için, nesl-i müstakbel için, terakkīyât-ı maddiyye için büyük zararlar tevlîd edebilecek bir mâhiyettedir. Garbın ilmine, irfânına, iyiliklerine, sanâyiine, intizâmına aslâ temâs etmeksizin sâhte bir nikābla medeniyet ve levâzım-ı medeniyyet şeklinde bünye-i ictimâîmizi tahrîb eden fevzâların ne terakkīyi, ne de tekâmül-i ilmî ve iktisâdîyi te'mîn edemeyeceğinin en büyük delîlini bugünkü vaz'iyet-i ictimâiyyemiz irâe etmektedir.

Garbın zâhirî satvet ve medeniyetine bakıp da bunun bar köşelerinde, dans salonlarında, sefâhet ve ahlâksızlık menba'larında iktisâb edildiğini iddiâ etmek imkânı var mıdır?... Sâhte garb taklîdciliği harîm-i ictimâîmizde, dans ve kumardan, kadınların açıklığından, hars ve ahlâk-ı millî ile mücâdele ve istihzâdan başka bir eser vücûda getirebilmiş midir? Hani ilmî eserler?.. Hani teşebbüsât-ı şahsiyyeden doğan fabrikalar?.. Hani ilmî tedkīkler, seyâhatler?... Hani ictimâiyâtla meşgūl olan, ahlâkī, ictimâî yaralarla uğraşan cem'iyetler?.. Hani muhtelif ilim ve fen sâhalarında keşifler?. İşte milletin anladığı ve istediği bu asrîlikten, terakkīyât ve inkişâfâttan acaba bir eser var mı?...

Münevver ve fakat levsiyât-ı garbiyye ile yıprandığı için tenevvürü kendisini bile tenvîre kâfî gelmemiş en büyük bir şehrimizin, İstanbul'un vaz'iyet-i ictimâiyyesine bir göz gezdirelim .. ve sonra İzmir gibi münevver muhîtlerdeki sefâlet-i ictimâiyyeyi, sukūt-i ahlâkīyi gözden geçirelim. Bütün bu fevzâlara ne nâm verilirse verilsin, ister asrîlik denilsin, ister âsâr ve tezâhürâtı le-vâzımât-ı medeniyyeden addolunsun, işte taklîdciliğin bu şekliyle tekâmülün değil, bâriz bir tedennî ve sukūtun şâhidi olmaklığımız pek tabîîdir.

Şehrimizde içki hudûd-ı mefsedetini büyük câddelerden mahalle içlerine, câmi köşelerine kadar tevsî' etti. Yevmiye asgarî elliye bâliğ olan cerâimin kısm-ı a'zamı serhoşluk yüzünden vukūa geldiğini her günkü misâlleriyle öğreniyoruz. Gençlerde müskirât ibtilâsı şâyân-ı dikkat bir dereceyi bulmuştur. Meyhâne köşelerinde on beş, on altı yaşlarında çocuklara bile tesâdüf ediliyor.

Ahlâk-ı umûmiyye mülâhazâtı artık târîhe karışmış olacak ki; sokaklar bile en bayağı, en perde-bîrûnâne vakāyie cevelângâh olmaya başladı. Nereye baksanız müdhiş bir behîmiyetin muhteris eserlerini görmemek mümkün değildir.

Bir taraftan sözde mizâh nâmına ahlâk-ı umûmiyyeyi ifsâda çalışan açık resimler, açık yazılar, diğer taraftan sinemalarda fuhuş ve rezâil mürebbîliğini muvaffakıyetle ! îfâ eden, genç ve hassâs rûhları zehirleyen filmler edeb ve hayânın son izlerini çoktan sildi. Dans salonları iffet ve ismet kātili bir rûh-ı habîs gibi genç kız ve erkeklerimizin rûhlarını gayyâ-yı levse atmakta, ne kadar âileleri bedbaht, ne kadar ma'sûmları mahv etmekte olduğunu görmemek için insan kör olmalıdır. Âile saâdeti pek az kimselere nasîb olan bir ikrâmiye hâline gelmiştir. Âile sadâkati gittikçe gevşemekte, her gün ihânetten mütevellid intihârlar, cinâyetler tevâlî etmektedir.

Terbiye-i ictimâiyye esâsından bozulmuş, âile hürmeti bile ortadan kalkmıştır. On, on iki yaşında sokaklarda dolaşan çocukların hicâb-âver lakırdılarını işitmek bile insana dehşet veriyor. Ahlâkī telâkkīleri kurûn-ı vüstâî hurâfeler addine imkân ve cevâz veren bu ictimâî inzibâtsızlık yüzünden her gün nesl-i hâzırın biraz daha bozulduğu, servetin, kumar masaları başında eridiği, nüfûsun işret, fuhuş dolayısıyla gittikçe harâb olduğu inkâr kabûl etmez hakīkatlerdendir.

Sâf ve ma'sûm Anadolu'ya nümûne-i irfân ve imtisâl olması lâzım gelen münevver şehirlerin bu hâline bakarak Cenâb-ı Hakk'ın henüz ahlâkını muhâfaza eden şehirlerimizi bu kabîl tenevvürlerden muhâfaza buyurmasını niyâz etmek bir vazîfe hâlini alıyor.

İşte garb medeniyeti nâmına yanlışlıkla içimize girebilen bu ma'rifetler sâde neslin sıhhatini, servetini kemirmekle kalmamış; ma'neviyâtını, rûhunu, kābiliyet-i ilmiyyesini de uyuşturmuştur.

Kütüphâne sıralarından, kitap sütûnlarından bar ve dans salonlarına meyleden fikirlerde tekemmülât-ı asriyyeyi müdrik bir muvâzene aramak ne kadar beyhûde ise tereddiyât-ı ictimâiyyeden medeniyet beklemek de o kadar gülünçtür.

Şu hâle nazaran terakkīyât-ı asriyyeyi iktitâf edebilmek için her şeyden evvel ma'neviyâtı yükseltmek ve azm ü metânete tevakkuf eden mesâî-i maddiyyede muvaffak olmak zarûreti karşısında ahlâk ve fazîleti mesned olarak kullanmaktan başka çâre yoktur. Rûh-i millîye yabancı gelen, hazır elbiseler gibi hey'et-i ictimâiyyemize bir türlü muvâfık gelmeyen taklîdlerle hakīkī bir tekâmül değil, zâhirî **[409]** bir fayda olsun te'mîn edilemez. Baştan başa garbdan ayrı bir dîne, bir târîhe, bir ictimâiyâta, bir harse, bir medeniyete mâlik olan hey'et-i ictimâiyyemizin aslî ve hakīkī vechelerinden aykırı yollarda inkişâfını ümîd etmek bile hayâldir.

Garbın ilmini, sanâyiini alacağız. Çünkü ilim ve irfân hey'et-i ictimâiyyemizin hakīkī mâlıdır. Onu nerede bulsak alırız. Fakat garbda da, şarkta da ismi tereddiyâttan ibâret olan levsiyât ve fevzâların neşr u ta'mîmine mâni' olmak, başta hükûmet kuvvet ve kānûnları olduğu hâlde, bütün aklı başında olan herkese, münevverân-ı ümmete, matbûâta terettüb eden en mütehattim bir vazîfedir.

Uzun tecrübelerin, ibret-âmîz netîceleriyle artık kat'iyyen anlaşılmıştır ki hey'et-i ictimâiyyemiz ictimâî fevzâlardan, esâsâtına muhâlif tereddiyâttan kurtulmadıkça terakkī ve inkişâf edemeyecektir. Çünkü milletimizin mesned-i tekâmülü yalnız ve yalnız secâyâ-yı ahlâkıyyesi, mümeyyizât-ı milliyyesidir.

Hasan Hikmet

Bolşevik Umdeleri

İstanbul'da çıkan *Yeni Kafkasya* gazetesi yazıyor:

Bil-umûm Dinleri Red ve İnkâr. – Komünizm, yalnız ictimâî, iktisâdî ve birtakım ahlâkī ve maîşî mes'elelerle değil, İslâmiyet'in temelini teşkîl eden Allah'ı ve O'nun kudret ve varlığını kökünden red ve inkâr etmesiyle de İslâmiyet'ten ayrılmaktadır. Komünizm, umûmen bütün dinler ile barışamaz. Nitekim barışmıyor.

Allah'ı, Peygamber'i ve Kur'ân'ı İnkâr. – Zâten komünizme göre Allah kādir, âdil, ebedî, vâhid değil, belki kökünden mevcûd bile değildir. Peygamberler Allâh'ın gönderdiği meb'ûs değil, belki –komünizme göre– insanları ellerinde âlet etmiş "dolandırıcılar"dır. Onlarca "Kur'ân-ı Mecîd'in vakti çoktan geçmiştir." Azerbaycan komünizm müessislerinden Neriman Nerimanof ile Dadaş Bünyâd-zâde İslâmiyet'i resmen ilgā … ve bu husûsta "dekret" i'lân ederken halk hayret içinde kalmıştı. Nerimanof, Bakü'nün tâze bir mescidinde halka diyordu ki: "Bir zaman beşeriyet Kur'ân, İncîl, Tevrât gibi kitaplarla maîşetini idâre ediyordu. Şimdi de Karl Marks'ın kur'ânıyla yaşamalıdır."

Orucu Takbîh . – Orucun muzır ve artık bir şey olduğunu, fukarâ-yı kâsibenin hayat ve selâmetine bu âdetin fenâ te'sîr ettiğini, Ramazân'ın burjuvazi sınıfına mahsûs bir hîle olduğunu ve bu hîlenin de ameleleri istismâr için tatbîk olunduğunu millete i'lân ve neşr eden beyânnâme, makāle ve sâireleri göreceksiniz ve bakacaksınız ki komünistler, kendilerine hâs bir hayâsızlıkla Muhammed aleyhisselâmı istismârcı ve fukarâ-yı kâsibenin düşmanı diye ta'rîf ediyorlar.

Dinsizliği Tedrîs. – Sâmî Kemâl "*Kâinât ve Din*" serlevhalı silsile-i makālâtında Allah'ın yokluğunu, varsa, âdil değil, zâlim olduğunu, Hazret-i Peygamber'in ma'lûmâtsız, sevâdsız ve ümmî bir şahıs olduğunu beyân ile Azerbaycan fukarâ-yı kâsibesini dinsizliğe ve dinsizliğin rehberi olan komünizme îmân etmeye da'vet etmektedir.

Namaz kılan komünistler aks-i ihtilâlci, muzır ve câhil şahıslar gibi fırkadan ihrâc olunuyorlar. 1923'üncü yılda Azerbaycan Komünist Fırkası'nın emriyle hemen fırkanın taht-ı idâresinde olan Azerbaycan Komünist Gençler İttifâkı büyük ictimâ'lar tertîb ederek Cenâb-ı Hakk'ın yokluğunu, İslâmiyet'in ve esâsâtının çürük olduğunu beyân ve bu müfsid hayâlât aleyhine çıkanlar aks-i ihtilâlci ve fukarâ-yı kâsibe düşmanı gibi tehdîd ve tecziye ediliyorlardı. Azerbaycan Devlet Tiyatrosu salonunda günlerle devâm eden dînî mübâhasede Profesör Baykof dinsizliğin yegâne selâmet bir tarîkat olduğunu beyân etmişti.

Âileyi İlgā. – Komünizm esâs i'tibâriyle, âileyi ilgā ve imhâ ediyor. Komünizmce âile olmamalıdır. Ne kadar erkek varsa koca, ne kadar kadın varsa karıdır. Çocuklar ata ve analarını tanımazlar ve devlet himâyesinde büyür, terbiye olurlar.

Şer'î Âilenin İlgāsı. – Troçki Moskova'da münteşir *Pravda* ile *İzvestiya* gazetelerinde "*Yeni Hayat ve Yeni Âile*" mevzûuyla neşreylediği makālelerinde "bekâretli ve bekâretsiz kızların müsâvî olacaklarını ve bekâretsizliğin bir kabâhat ve günâh olmadığını" îzâh ediyordu. Sefâlet ve ahlâksızlığın devlet ve hükûmet himâyesine alınmasıyla komünizm, an'anevî, şer'î ve dînî âile, karı ve koca irtibâtını mahvediyor ve komünizm âilesi için bir esâs hazırlamaya başlamış oluyor.

Talâk ve Nikâhın Lağvı. – Talâk, nikâh, karı ve koca arasındaki şer'î taahhüd mahvedilmiştir. Karı istediği zaman kocasıyla yaşamaya, istediği zaman diğer

bir kocaya varmaya muhtârdır. Bunun için kâtib-i adle mürâcaat etmesi kâfîdir. Bu husûsta mukābele ve mümânaat gösteren erkekler hükûmet tarafından i'dâm ediliyorlar.

Mekteplerden Dînî Tedrîsâtın Ref'i. – Azerbaycan Maârif Komiseri Dadaş Bünyâd-zâde neşreylediği husûsî bir dekretle İslâmiyet'i ilgā etmekle berâber mekteplerde şerîat, Kur'ân, târîh-i mukaddes ve sâir dînî tedrîsâtın dahi memnû' olduğunu i'lân etti idi. Şübhesiz ki bundan maksad yeni yetişen münevver nesil içerisinden dîni kaldırmak ve Azerbaycan'da dinsiz bir nesil vücûda getirmektir. Yetîmler yurdu olan "çocuk bahçeleri"nde 3-6 yaşlarından olan yavruları sıra ile kutular karşısında durduruyorlar ve bu kutuların üzerinde "Allah", Muhammed … Lenin, Troçki ve sâire gibi isimler yazılmış oluyor. Çocuklar birer birer bu kutuların üzerindekileri yalvarıp yemek istiyorlar. Hiçbirinden bir imdâd gelmiyor, yalnız Lenin ve Troçki kutuları çocukların mürâcaatlarına cevâb veriyor. Ondan sonra Lenin'in Cenâb-ı Hak ve Hazret-i Muhammed'den artık olduğunu îzâha, bunların var, onların yokluğunu iknâa başlıyorlar…

Latin Hurûfunun Kabûlü. – Bolşevikler yeni nesli kozmopolit Danter Nasyonalist olarak hâzırlamak teşebbüsüne girişti. Bunun için Azerbaycan'ın Türk hurûfunu değiştirip bunun yerine Latin hurûfâtını ikâme etti. Latin hurûfâtı sâyesinde Türkiye ve Türkistan'daki Türk ve İslâm muhîtlerinden ayrılacak olan Azerbaycan Türklüğü umûmî Türk dili ve edebiyâtından da uzak düşecek ve çok sühûletle Ruslaştırılabilecektir. Hurûfât tebdîli ile Türk vahdet-i milliyyesi **[410]** bozulduktan başka Azerbaycan'da Türk harsi de mahvediliyor. Bunun yerine komünizm harsi, "kırmızı edebiyât" tatbîk edilmektedir.

Târîhin ve Millî Kahramanların Men'i. – Târîh ki milletin rûhu ve canıdır. Bu da yasaktır. Milletin geçmiş kahramanları, bahadırları, halka hizmet etmiş reisleri birer hâin, istismârcı ve cellâd şeklinde yeni neslin kafasına sokulmaktadır.

Tesettür ve Hicâbın Cebren Men'i. – Bolşevikler komünist olanları cebren zevcelerini açık gezdirmeye mecbûr ettiler ve avâmm-ı sırf olan bu câhile kadınların kendi kocalarının tahrîkiyle bir sefîhler cem'iyeti teşkîl ettiklerine Azerbaycan hâlâ şâhid olmaktadır.

Neriman Nerimanof Bakü'nün meşhûr bir câmiinde kadınlara hitâben söylediği nutkunda diyordu ki: "Siz hanımlar bu vakte dek hürriyetten mahrûm idiniz. Hemîşe çâderde olmakla berâber zâlim zevclerinizin esâretinde mahvoluyordunuz. Sovyet hükûmeti sizi kendi himâyesine alıp size müsâade eder ki çâdereti atasınız ve zevclerinizin sözlerine bakmayıp her ne isteseniz yapasınız. Sovyet hükûmeti sizi kocalarınızın tecâvüzünden halâs ve müdâfaa ediyor. Ne isteseniz ediniz; çünkü siz de zevcleriniz gibi insanlarsınız. Sizin de rûh, his ve arzûlarınız var."

Kadınları Raksa, Dansa Teşvîk. – Azerbaycan İcrâiye Komitesi Reisi ayyâş ve ahlâksız Ağa Muallâ oğlu Samed Ağa ise kendi himâyesi altında Türk hanımlarının "beden ve cismânî terbiye ve güzelliklerini terbiyelendiren" balet ve raks mektepleri ile Azerbaycan'ı, husûsan Bakü'yü doldurmaya başladı. Bu mekteplerde Hadîce Hanım Gaiboflar, Ceyran Hanım Bayramoflar, Hâver Hanım Karayefler Türk kızlarını raksa, balete, el, ayak, baş, kaş, göz, göğüs, ve sâir a'zâyı oynatmaya öğretiyor ve tam çıplak diyebilecek bir hâlde icrâ edilen bu "ta'lîmler" büyük komiserlerin husûsî ziyâfetlerinde icrâ ediliyordu. Umûmiyetle Sovyet mekteplerinde din, târîh-i mukaddes, millî edebiyât, millî târîh ve millî târîh-i edebiyât yasak olduğu için bugünkü Azerbaycan mekteplerinden nasıl bir kadın zümresi vücûda getirmek arzû edildiği bu neslin milliyet nokta-i nazarından ne kadar korkulu olacağını göz önüne getirmelidir.

Adana'da "Mühim Bir İnkılâb-ı İctimâî" Olmuş !

Adana'dan *Akşam* gazetesine yazılan bir mektubun Mühim Bir İnkılâb-ı İctimâî serlevhalı fıkrasında deniliyor ki:

"Bu son ay zarfında Adana'da şâyân-ı dikkat bir inkılâb-ı ictimâî olmuştur. Kadınla erkek memleketin her köşesinde berâber gezer ve berâber eğlence mahallerine giderken maalesef Adana gibi müterakkī bir şehirde bu olamıyordu. Çünkü bu inkılâbın ilk adımını atmak cesâretini hiç kimse gösterememişti. Hakverdi-zâdeler tarafından istîcâr edilen Türk Ocağı Sineması kadın erkek bir arada sinemaya gelebileceklerini i'lân etti."

"İnkılâb-ı ictimâî"den maksadları ne demek olduğunu da artık açıktan açığa izhâr etmeye başladılar. Zâten terakkī ve teceddüd nâmına milletin hayrına yarayacak bir ma'rifet ellerinden gelmediği için inkılâb sözü ortaya çıktı çıkalı hep uğraştıkları, kadının sütre-i hicâbını yırtmak oldu.

Kadını kollarına takıp eğlence yerlerine götürmek sanki bir ma'rifet imiş gibi bunu yapmak için deli dîvâne oldular. Âkıbet, İstanbul ecnebî işgāli altına düştüğü zaman İstanbul'da bu emellerine erdiler. Fil-hakīka bir kısım müslüman kadınları mahrem, nâmahrem, yerli, ecnebî birtakım erkeklerle birlikte tiyatro, sinema, dans, balo gibi eğlence mahallerine birlikte gittiler. Fakat bu "mühim inkılâb-ı ictimâî"nin sonu nereye vardı? Onu

polisten, zâbıta-i ahlâkıyye me'mûrlarından sorunuz da size her gece Beyoğullarında cereyân etmekte olan o elîm mâcerâları nakletsin. Bugün birtakım müslüman hanımları birahânelerde, barlarda, balolarda kafaları tütsüleyerek Frenklerle, Rumlarla, Ermenilerle, hattâ Yahudilerle göğüs göğüse dans ediyorlar.

İşte "hürriyet-i nisvân, inkılâb-ı ictimâî" da'vâları bugün İstanbul'da bu fecî' netîceyi tevlîd eyledi. Adana'da da birtakım erkeklerle kadınlar eğlence mahallerine berâber gitmek istiyorlarmış da bunu yapmaya cesâret edemiyorlarmış. Nihâyet Hakverdi-zâdeler Türk Ocağı Sinemasında kadınla erkek bir arada sinemaya gelebileceklerini i'lân etmiş. Demek Anadolu'nun o sâf, o temiz muhîtlerini de İstanbul'un Beyoğlu bataklığına çevirecekler!.. Ne yazık!..

وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا)[3]

⁂

Asıl İrfân Düşmanları Kendileridir

Bolu Meb'ûsu Fâlih Rıfkī Bey Bolu'daki gördüklerini *Cumhûriyet* gazetesinde neşrederken bir fıkrasında diyor ki:

"Halkın bu aşkına (irfân aşkına) bedel, her tarafta 'irfân merkezler'inin Anadolu ve halka karşı kaydsızlığını görürsünüz. Mekteplerin kadroları noksandır; muallim yoktur. Bolu'nun münevver bir Müftüsü var; bazı arkadaşlarla berâber, köy hocalarına merkezde 'usûl-i tedrîs' öğreterek köyleri okutmaya teşebbüs eder; hocalar merkeze gelir; biraz târîh, coğrafya, hesâb öğrenirler ve bir nevi' vesîka alarak köylere dağılırlar. Bu usûl ile birinci sene 1875, ikinci sene 2.500, üçüncü sene 3.400 köylü çocuğu okumak, yazmak öğrenmiştir. Otuz beş evli bir köyde yirmi, yirmi beş çocuk okumuş ve yazmıştır."

Böyle iken Maârif vekîli bu teşebbüsü men' etmiş. Esbâb-ı mûcibesi de ne imiş, bilir misiniz? "İbtidâî köy hocalarının yalnız okumak yazmak öğretmesi kâfî olmaması." Maârif Vekâleti'nin irfân aleyhindeki bu gayr-i muhik hareketini ma'zûr göstermek için Bolu Meb'ûsu'nun bulduğu bu sebeb pek tuhaftır. Müftünün teşebbüs-i irfân-perverîsini intâk-ı hak kabîlinden **[411]** i'tirâf ediyor da bu hayırlı teşebbüsü men' eden Maârif Vekâleti'ni ma'zûr göstermeye kalkışıyor!

Zâten medâris-i İslâmiyyenin sedd ü ilgâsı da geri kaldıkları veya eski tarzda tedrîsâtta bulundukları için değildi. Bilakis terakkī ettikleri ve günden güne de teâlî eylemekte oldukları onların ilgâsını mûcib olmuştu. Mülgā Şer'iye Vekâleti Tedrîsât Müdüriyeti'nde, medâris-i İslâmiyyenin her tarafta büyük bir terakkī göstermekte olduğuna, talebe-i ulûmun gerek tahsîl gerek terbiye i'tibâriyle mektepler için bile nümûne-i imtisâl olacak derecede teâlî eylediğine, halkın medreselere karşı rağbeti günden güne tezâyüd etmekte olduğuna dâir en büyük mülkiye me'mûrları tarafından gönderilen resmî tahrîrâtlardan mürekkeb dosyalar –eğer imhâ edilmediyse– el-ân mevcûddur. O zamanın Tedrîsât Müdîr-i Umûmîsi bugün Ankara'dadır. Şübhesi olanlar hakîkat-i hâli Müdîr-i Umûmî'den öğrenebilirler.

Hattâ o sıralarda Ankara'da Maârif Vekâleti'nde in'ikād eden bir meclis-i ilmîde şimdiki Dâru'l-fünûn Emînî İsmail Hakkı Bey büyük bir telâş ve endîşe ile şu sûretle bağırmıştı:

"Arkadaşlar! Hocalar hikmet ve kimyâyı mihrâblara kadar soktular, eğer biz medreselerin bugünkü seyr-i tekâmülüne beş sene daha müsâid ve müsâmahakâr davranırsak bütün liseler medreseye inkılâb edecektir."

Tevhîd-i Tedrîsât Kānûnu'nun ferdâsı günü de anasıl Rusyalı bir meb'ûs münevver ulemâdan bir zâta:

"– Medresenin sür'atle terakkīsi karşısında muhtemel bir tehlikenin önünü almak için hayatlarına hâtime verdik." demiş olduğunu bizzat bu söze muhâtab olan bize hikâye etmişti. İşte şimdi öteden beri medreselerin ve ulemânın aleyhinde bulunmayı bir şiâr-ı mahsûs edinen Fâlih Rıfkī Bey de Bolu Müftüsü'nün üç sene zarfında yedi, sekiz bin köylü çocuğuna okuyup yazmak öğretecek sûretteki teşebbüsât-ı irfân-perverânesini i'tirâfa mecbûr oluyor. Acaba "Mâdem ki Maârif mektepleri geri kalmıştır, o hâlde terakkī eden medreseleri de sedd ü ilgā etmek lâzımdır." gibi irfân hasımlarına yakışır bir taassub ile gayr-i kānûnî sûrette medreseleri kapayan Maârif Vekâleti üç sene zarfında köylü çocuklarının yedi, sekiz binine değil, yedi, sekiz yüzüne okuyup yazma öğretebilir mi? Halkın aşk-ı irfânına karşı her tarafta irfân merkezlerinin kaydsızlığını ise yine kendileri i'tirâf ediyorlar.

Bugün halkın şiddetle muhtâc olduğu müessesât-ı dîniyye mesdûd ise ilâ-nihâye halk bu hukūk-ı tabîiyyesinden mahrûm edilecek demek değildir. Elbette bir gün o makāma, kendisini halkın ihtiyâcât-ı dîniyyesini te'mîn ile mükellef bir Maârif Vekîli gelecek, milletin ahvâl-i rûhiyye ve ictimâiyyesine tamâmıyla aykırı olan bu yolsuzlukları izâle edecektir. Millet her şeyin üstündedir.

⁂

[3] "Biz bir memleketi helâk etmek istediğimiz zaman, varlıklı şımarıklarını idareci yapar, iktidara getiririz. İlâhi-İslâmî emirleri uygulamayı emrettiğimiz halde, onlar orada, doğru ve mantıklı düşünmeyi terkederler, hak dine itaat dışına çıkarlar, günah, isyan, inkâr bataklığına dalarlar. Hür iradeye, özgürce seçme hakkına sahipken, sana ve Kur'ân'a itibar etmedikleri için, o memleket halkı gerekçeli olarak cezaya müstehak olur. Biz de orayı darmadağın ederiz." (İsrâ Sûresi 17/16.)

Maârif Vekîli'nin Tiyatroculuğu Himâyesi

Ankara'da Türk Ocağı'nda meb'ûslar, vekîller, muharrirler, muallimler bir ictimâ' akdederek tiyatroculuğun himâyesi hakkında bir cem'iyet te'sîsini karârlaştırmışlar. İctimâ'da bulunan Maârif Vekîli bu cem'iyet nizâmnâmesini tesbît edecek hey'et miyânına da dâhil olmuş. Mektepsizlik, muallimsizlik, idâresizlik yüzünden memleketin her tarafında bir maârif buhrânı bulunduğu sırada Maârif Vekîli'nin tiyatroculuk cem'iyeti te'sîsine kalkışması kadar tuhaf bir şey olamaz.

Tiyatroculuk ayrı bir iş, bir san'attır ki onun da ehli, müntesibleri vardır. Her hâlde bir Maârif Vekîlinden beklenen şey, tiyatroculuk cem'iyeti te'sîsi değildir. Maârif Vekîli memleketin her tarafında yüzlerce müessesât-ı dîniyyeyi gayr-i kānûnî olarak seddettikten sonra şimdi de tiyatroculuğu himâye için cem'iyet teşkîl edenler miyânına dâhil oluyor. On altı bin talebenin ulûm-ı dîniyye tahsîl ettiği üç, dört yüz medreseyi seddettiği zamanı hayatının en zevkli günü addettiğini söyleyen bir Maârif Vekîli'nin tiyatroculuğu himâye etmesi o kadar garîb görülmez. Asıl garâbet, Teşkîlât-ı Esâsiyye Kānûnu'nun tâ başında dînî dîn-i İslâm olduğu ve ahkâm-ı şer'iyyenin icrâ ve tenfîzini deruhde eylemiş bulunduğu muharrer olan bir devletin böyle bir Maârif Vekîli bulunmasıdır.

⁂

"Mümâşât" ve "Riyâkârlık" mı Yapılıyormuş ?

Bolu Meb'ûsu Fâlih Rıfkī Bey'in *Bir Nümâyişe Dâir* serlevhasıyla *Cumhûriyet* gazetesinde şöyle bir fıkrası görüldü:

"Bu yıl inkılâb meb'ûsları, Sadr-ı İslâm'da olduğu üzere, bir câmi'-i şerîfin âdetâ harem avlusunda müşâvere etmektedirler. Altı ay evvel Meclis'in yanında ayrı bir binâda bulunan Câmi'-i şerîf, şimdi müzâkere salonunun tam karşısındadır; kapalı koridorda ezân okuyan müezzin efendinin sesi bütün binâyı öyle kaplıyor ki salonda sıralar üstünde oturan muntazam meb'ûs saflarına, ka'de-i ûlâda bir cemâat manzarası geliyor.

Riyâset kürsîsinin başucundaki [4](وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ) levhası, geçen seneki yazının iki üç misli büyüklüğündedir ve koyu siyâh üstünde kalın beyâzla resmedilmiştir.

Câmimiz vardı, belki o iki meclisin daha gösterişsiz bir odasına da alınabilir, musallîler sâatlerine bakıp namaz vaktini öğrenebilirdi. İnsan kendi kendine soruyor: Kime bu mümâşât, niçin bu riyâkârlık?

Şübhesiz Çinili Meclis'teki bu nümâyiş sebebiyle ne vatan tehlikededir, ne de inkılâb za'fa uğramıştır. Mes'ele şudur ki, bu nevi' garâbetler bizi gülünç gösterebilir. Böyle nümâyişlere şâhid olanlar, mâşâallah Türkler ne müttakī adamlarmış, demezler, Türkiye teceddüdperverlerini de Osmânlı Meşrûtiyet-perverleri gibi, taassub-nüvâzlıkla ithâm ederler. Halktan ve hakīkatten gizleyecek hiçbir kusûrumuz yoktur; olduğumuz gibi görünelim; kendi koyduğumuz ulvî esâsları, politika çamuruna sokup yumuşatmaktan ve bükülmekten vikāye edelim."

Bolu Meb'ûsu, Millet Meclisi'nde müezzinin ezân okumasını, Riyâset kürsüsünün başucunda (وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ) âyet-i kerîmesinin muallak bulunmasını bir nümâyiş addediyor ve kendi kendine soruyor: "Kime bu mümâşât, niçin bu riyâkârlık?"

[412] Halbuki burada ne kimseye mümâşât vardır, ne de riyâkârlık. Baştan başa müslüman olan bir milletin, yine baştan başa müslüman olan Meclis'inde ezân okunması, Riyâset kürsüsünün baş ucunda meşvereti beyân eden bir âyet-i kerîmenin bulunması kadar tabiî bir şey olamaz. Bir Meclis ki ahkâm-ı şer'iyyenin tenfîzini millete karşı taahhüd etmiştir ve teşkîl edilen devletin dînî dîn-i İslâm olduğunu tâ ilk maddesinde tasrîh etmiştir; hürriyet ve demokrasinin rûhu olan bir âyet-i kerîmeyi Riyâset kürsüsünün baş ucuna asarsa kabâhat mi etmiş olur? Diyâr-ı küfürde belki müslümanlar sâatlerine bakarak namaz vaktini öğrenebilirler; fakat müslüman memleketlerinde namaz vakti gelince her tarafta müezzinler yüksek seslerle tevhîd-i ilâhîyi semâlara yükseltir ve mü'minleri salât ü felâha çağırırlar. Mü'minlerin şiârı meşveret olduğunu gösteren bu âyet-i kerîme ise ne kadar büyük yazı ile yazılırsa o kadar isâbet edilmiş olur. Fıtraten zalûm ve cehûl olan insanlar istibdada sapmak meyillerini gösterdikçe meşveretle me'mûr oldukları-nı tahattur ederek hak yolundan ayrılmamaları için bu âyet-i kerîmeyi her dakīka karşılarında görmeye çok ihtiyâcları vardır.

Bolu Meb'ûs-ı muhteremi emîn olsunlar ki kendilerini gülünç göstermeye bâis olan, Millet Meclisi'nde ne ezân-ı Muhammedînin okunmasıdır, ne de hürriyet ve demokrasinin rûhu olan bir âyet-i kerîmenin Riyâset kürsüsünün baş ucuna asılmasıdır. Asıl bâis, milletin vicdân-ı ictimâîsine karşı irtikâb edilen aykırı hareketler, aykırı düşünceler, aykırı sözlerdir.

İnşâallah Büyük Millet Meclisimiz ilâ-yevmi'l-kıyâm ezân sesleriyle birlikte yaşayacak ve yalnız Riyâset kürsüsünün baş ucu değil, her tarafı, âyât-ı celîle-i Kur'âniyye ile tezyîn edilmiş olacaktır.

⁂

[4] Şûrâ Sûresi 42/38.

Gençliği ve Mektepleri İstîlâ Eden Tehlike

Cumhûriyet gazetesi yazıyor:

"Biraz dikkatlice bakıldığı, etrâfımızda olan şeyler tedkîk edildiği zaman Türk gençliğinin gâyet mühim bir tehlike karşısında bulunduğu görülmemek kâbil değildir. Şimdi artık şiddetli bir salgın hâlinde bütün genç rûhları ve bilhassa mektepli gençliği istîlâ eden bir hastalıktan bahsetmek zamanı gelmiştir ve bu hastalık spor hastalığıdır. Hastası oynuyor, sağlamı oynuyor; sarf ettiği kuvvet kadar kalori alabileni oynuyor, alamayanı oynuyor. Oyun, oyun, oyun! Gençliğin düşündüğü başka bir şey yoktur: Yalnız oynamak! Bugün gençliğin her şeyi spor olmuştur. Düşüncesi, hissi, sevgisi, işi, ahlâkı, ideali, her şeyi spor; bir genç için en büyük kahramanlık bir futbol maçında hasmına güzel bir gol yapmak, sonra böyle güzel golcü yahud ma'rûf bir kaleci sıfatıyla gazetelerin ilk sahîfesinde kendisini fotoğrafla tesbît edilmiş görmek! Zannedersiniz ki Eski Yunanlıların kahramanlık devri bizim mekteplerimizde yeni başlıyor, faydalı bir hayat rehberi değil, genç rûhları kızgın bir ibtilâ içinde yakan bir ihtirâs, kör ve korkunç bir ihtirâs oluyor!

Kitaplar bir tarafa bırakılmış, düşünmek için temrîn yapan kafa yerine vurmak için kuvvetlenen baldırlar kâim olmuş, muallimler söylüyorlar, talebe uyukluyor, esniyor ve belki de aralarında bazıları meselâ Uruguaylı bir futbol kahramanının ismini ve menâkıbını ezberlemekle, bir diğeri de ilk maçında toplayacağı alkışların hulyâsıyla mest oluyor!

İşte mekteplerimizin hâl-i hâzırı böyledir. Bunu bize en tecrübeli müdakkıkler ve muallimler haber veriyorlar. İskolastik ta'lîmden bile uzaklaşmış bir futbolcu nesil yetiştiriyoruz. Bu nesil, yirmi beşinden sonra tekâüde mahkûmdur. Biz gençliği oraya doğru götürüyoruz."

Cumhûriyet gazetesinin gençliği ve mektepleri istîlâ eden bu tehlikeyi mevzû'-ı bahs ederek alâkadârânın nazar-ı dikkatini celb etmesi şâyân-ı şükrândır. Hakîkaten son zamanlarda tahsîl ber-taraf edilerek iş büsbütün oyunculuğa döküldü. Maârif Vekîl-i hâzırı yetmiş küsûr bin lira oyunculuğa tahsîs etti. Avrupa'ya bir hey'et gönderildi, onlar güzel güzel gezdiler, tenezzüh ettiler, binlerce liralar sarf ettiler. Şimdi de diğer bir hey'et Bolşevik diyârına, Moskova'ya gönderiliyor.

Ankara'daki müdhiş ve müstevlî sıtmanın müvellidi olan bataklığın kurutulması için bin lira kadar bir para sarfı icâb ettiği hâlde bunun ihmâl edilerek oyunculuğa yetmiş bin lira tahsîsini *Akşam* gazetesi pek garîb buluyor. Acaba garâbeti mûcib olan yalnız bu mudur? Acaba Maârif Vekîl-i hâzırının hemen bütün icrââtı garâbetlerle mâlî değil midir?

Evkâf bütçesinden talebe-i ulûmun iâşesi için yüz kırk bin lira tahsîs olunduğu hâlde talebenin iâşesini kesti, oyunculara binlerce liralar verdi. Yalnız medreseleri değil, mektepleri de alt üst etti. Bakalım taht-ı himâyesine aldığı tiyatroculuk için de ne kadar tahsîsât i'tâ buyuracaklardır!

Cumhûriyet gazetesi nâfile yerine feryâd ediyor, Maârif Vekîl-i hâzırı o makāmı işgāl ettikçe gençliği ve mektepleri istîlâ eden tehlikenin önüne geçmenin imkânı yoktur. Mukadder olan âkıbeti hiçbir şey tevkîf edemeyecektir.

⁂

Bizim Ta'tîller Yortu Günlerini de Geçti !

İkdâm sâhibi Ahmed Cevdet Bey yazıyor:

"Elbette benim gibi herkes de dikkat ediyor ki beş on günde bir, bir yevm-i mahsûs takrîr edilmek isteniyor ve o günde her yer ta'tîl olunuyor. Eylül'ün yirmisinden Teşrînievvel'in yirmi beşine kadar mekteplerimiz on gün yevm-i mahsûslar dolayısıyla ta'tîl olunmuştur! Katoliklerin dînî yevm-i mahsûslarının kesreti câlib-i **[413]** hayret olurdu. Halbuki onlar her yevm-i mahsûsta ta'tîl-i mesâî etmezlerdi. Biz ise onları geçtik!

Bizim gibi mesâîye muhtâc, istihsâli arâzîsine ve mevki'-i coğrâfîsine nisbetle hiçten ibâret olan ve geçinmek için zahmet çeken bir fakîr milleti bir de böyle ta'tîllere mahkûm eder isek bunun sonu ne olur? Zâten hamarat insanlar değiliz. Bu haddi, nihâyeti olmayan ta'tîller bizi bir kat daha tenbelliğe alıştırır ve iktisâdiyâtımızı tahrîb eder.

Şimdi Avusturya'da yeni bir kānûn tanzîm olunuyor ki bununla her türlü sefâhetin önüne geçilecek. Hattâ barları, dans yerlerini bile kapayacaklar imiş. Kadınların birtakım ipekli esvâblar giymelerinin önüne geçilecek imiş.

Bize gelince biz bir kere sefâheti öğrendik. Bu yetmiyor imiş gibi bir de kesret-i ta'tîl ile mesâîmiz sâatlerini azaltacak olur isek fakr u sefâlete doğru yol alıp gideriz. Biz müslümanız. İslâmiyet en ziyâde iktisâdî bir dindir. Hiçbir ta'tîl günü kabûl etmemiştir. Yalnız Cuma namazı kılınır iken iş işlenmez.

İşte Büyük Millet Meclisi bu ahvâli gözünün önüne getirerek senede kaç gün ta'tîl olacaksa bunu şimdiden takrîr ve ta'yîn etsin.

Ben Cuma ta'tîllerinin bile aleyhindeyim. Haydi öğleden sonra ta'tîl edelim, fakat öğleye kadar çalışmak

lâzımdır. Ma'denlerde, büyük ocaklar önünde çalışanların sabâhtan akşama kadar ta'tîl etmelerini anlarım. Ama zâten çalışma sâatleri gâyet kısa olan kimselerin ta'tîline lüzûm görmüyorum."

⁂

Papas Mektepleri, Genç Hıristiyanlar Cem'iyetleri

Misyonerlikle meşgûl oldukları ve mekteplerini salîblerle ve eizze resimleriyle doldurdukları için evvelce seddolunan papas mektepleri ahîren açılmaya başladı. Edirne'den yevmî gazete muhâbirlerinin verdiği ma'lûmâta göre Karaağaç'taki Fransız Frerler mektepleriyle İtalyan Sörler Mektebi tedrîsâta ibtidâr etmişlerdir. Bu sûretle memleketimizde hikmet-i mevcûdiyyetleri Hıristiyanlığı neşretmeye çalışmaktan ibâret olan papas mektepleri yine faâliyete başlamış oluyor. İhtimâl ki bunlar mekteplerini açtırmak ve faâliyetlerini ihyâ etmek yolunda birtakım fedâkârlıklar ihtiyâr etmişlerdir. Fakat dediğimiz gibi bu müesseselerin hikmet-i mevcûdiyyeti İseviyetin telkīniyle berâber oraya gidecek müslüman ve Türklerin akīdelerini sarsmak; onlara Hıristiyanlığı iyi gösterecek, Müslümanlığı "fenâ ve barbar" dîni olarak telâkkī ettirecek telkīnâtta bulunmak olduğundan bu mekteplerin tekrâr açılması bu muzır ve tehlikeli propagandaların icrâsına müsâade etmekten başka bir şey değildir. Hedef-i mesâîleri bundan ibâret olan misyoner papaslar bu maksada hâdim olamayacaklarına, vezâif-i dîniyyelerini îfâ edemeyeceklerine bi-hakkın kāni' olsalar memleketimizde bir dakīka durmazlar, derhâl başka bir sâha-i faâliyyet ararlar ve orada çalışırlardı. Bunların memleketimizde kalmayı tercîh etmeleri eskisi gibi çalışacaklarından emîn olduklarına en büyük delîldir. Esâsen râhib veya râhibelerden müteşekkil olan ta'lîm hey'etlerinin başka türlü hareket etmelerine imkân ve ihtimâli mutasavver değildir. Bu hakīkatlerin pek âşikâr olmasına rağmen bu mekteplerin küşâdına müsâade etmek Hıristiyanlığın mektep vâsıtasıyla intişârına, hıristiyan mefkûresinin bir sâha-i istîlâ bulmasına, meydân vermektir.

Papas mekteplerinin vaz'iyeti bu merkezde olduğu gibi Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin ibkāsına da müsâade edildiğini nazar-ı dikkate almak mecbûriyetindeyiz.

Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti kendi kendini her yerde insanî, ilmî, sıhhî makāsıdın hâdimi olarak takdîm etmektedir. Fakat bütün insanî, ilmî ve sıhhî makāsıd birer vâsıta-i hulûlden ibârettir.

Bu cem'iyet gençlerin akāid-i Hıristiyaniyyesini muhâfaza ve takviye için teşekkül etmiştir. Hazret-i Mesîh'in ulûhiyetine i'tikād etmeyen bir adamın bu cem'iyette yeri yoktur. İngilizce ile yazılan kütüb-i mu'teberenin kâffesi bu hakīkati ifâde ediyor. Bu cem'iyet bu sûretle teessüs ettikten sonra kendi anayurdu olan hıristiyan memleketlerle iktifâ etmeyerek her tarafa dal budak salmaya başlamış, evvelâ hıristiyan milletlerin taht-ı istîlâsında olan memleketlerde teşekkül etmiş, orada yerleşen Avrupalıları ve Amerikalıları topladıktan sonra ahlâlî-i mahalliyyeye mensûb olan gençleri de kendine ilhâka başlamıştır. Bu ilhâktan maksad hıristiyan olmayan gençleri hıristiyan gençlerle te'lîf ederek Hıristiyanlık mefkûresini, Hıristiyanlık âdât ve an'anâtını onlara da tedrîcen kabûl ettirmek ve bu sûretle Hıristiyanlığın sâha-i intişârını, Hıristiyanlık câmiasını tevsî' etmektir. İnsanlık, ilim, sıhhat ve sâir her şey bu maksadın birer âleti olarak kullanılmaktadır.

İstanbul'un işgāl-i meş'ûmu devrinde bu cem'iyetlerin aldıkları tecâvüzî vaz'iyet unutulmamış olsa gerektir. O sırada bu cem'iyetler Rum ve Ermeni propagandasının merkeziydi. Türklüğü imhâ için ihzâr olunan sû'-i kasdlara o cem'iyetler bütün kuvvetleriyle müzâheret ediyor ve o sû'-i kasdları icrâ için bütün vesâitiyle sarf-ı faâliyyet ediyordu. O zaman bu cem'iyetler İngiltere, Fransa ve sâir düvel-i işgāliyye zâbit ve neferlerinin kulüpleriydi. İstanbul'un esâretten kurtulması üzerine bu cem'iyetlerin başımızdan atılması mevzû'-ı bahs olmuş, fakat nedense bu cem'iyetlerin seddine imkân hâsıl olmamıştı. Binâenaleyh bu cem'iyetler de Hıristiyanlığı neşretmek, Hıristiyanlık mefkûresi için istîlâ sâhaları açmak için meşgûl oluyor.

Genç Hıristiyanlık Cem'iyeti'nin bu mesâîsi muhakkak ve müsellem olmakla berâber yalnız bu cem'iyetin ismi onun mâhiyetini göstermeye kâfî değil midir? Bu cem'iyete dâhil olan her genç, Genç Hıristiyanlar Cem'iyeti'nin bir uzvu olmuyor mu? Ve bu sûretle Genç Hıristiyanlar câmiasını tevsî' etmiyor mu?

O hâlde adı, sanı, faâliyeti Hıristiyanlık etrâfında mütemerkiz olan bu cemiyetin memleketimizde işi ne?

[414] Bütün bu îzâhâtımızdan anlaşılıyor ki memleketimizde Hıristiyanlığın neşrini istihdâf eden, Hıristiyanlık rûhunu sereyân ettirmekle, Hıristiyanlık mefkûresini ta'mîm etmekle meşgûl olan bir şebeke vardır.

Bu hakīkat karşısında her müslümanın, her Türkün kendine sorması icâb eden bir suâl vardır: Memleketimizde icrâ-yı faâliyet eden, memleketimizin gençliğini teshîr etmek isteyen bu teşkîlât-ı İseviyyeye karşı bizim neyimiz vardır? Bunlara mukāvemet edecek, bunların faâliyetlerini akāmete dûçâr edecek teşkîlât-ı İslâmiyyemiz nerede?

Kendisine bu suâli tevcîh edecek her dindar Türkün yine kendine vereceği cevâb, müsbet değil, menfîdir.

Bugün bizim bu faâliyetlere karşı gelecek hiçbir teşkîlât-ı dîniyyemiz yoktur.

Mütedeyyin ve ulûm-ı dîniyyede mütebahhir bir nesil yetiştiren bütün medreselerimiz seddedildi. Bunlar seddedildiği hâlde papasların, genç hıristiyanların teşkîlâtı kemâ-kân kaldı. Mukābil taraf eski faâliyetine devâm ediyor. Bizim tarafın faâliyeti ise tamâmıyla durdurulmuştur.

Halbuki medreselerimizin bekāsında hiçbir mahzûr yoktu. Bilakis bunların bekāsında hidâyet-i İslâmiyyenin neşri, mefkûre-i İslâmiyyenin takviyesi, hayât-ı milliyyemizin rehâsı gibi hayâtî menfaatlerimiz vardı.

Mutlakā laik olmak isteniliyorsa bile medreselerimizi bütün evkāfıyla, vâridâtıyla millî bir teşkîlâta bırakmak icâb ederdi. Millet de kendi müessesât-ı dîniyyesini idâre ederdi. Bu sûretle hükûmet hiç olmazsa hıristiyan papaslarıyla hıristiyan gençlerine karşı gösterdiği müsâmahayı memleketin sâhibi olan müslümanlara da göstermiş olurdu. Bu şekilde bile hareket edilmemesi ne kadar şâyân-ı telehhüftür… Kendi öz yurdumuzda yabancılar teşkîlât-ı dîniyyelerini kursunlar, istedikleri gibi çalışsınlar da bizim aynı şeyden müstefîd olmamıza imkân bırakılmasın, bu bir muammâdır. Fakat bu muammânın devâmına imkân yoktur. Bilhassa Hıristiyanlık ve hıristiyanlar çalışıyorken müessesât-ı ilmiyye ve dîniyyemizin gayr-i kānûnî bir darbenin kurbânı kalması gayr-i ma'kūldür. Büyük Millet Meclisi'nin nazar-ı dikkatini bu hakāika celb eder ve gayr-i kānûnî bir sûrette seddedilen müessesât-ı ilmiyye ve dîniyyemizin ihyâsı nâmına hayırlı bir hareket bekleriz.

⁂

Dans Beliyyesi

Son zamanlarda Avrupa ve Amerika'da bir dans cinneti peydâ olmuş, fakat bu cinnet her taraftan mukāvemete dûçâr olmak husûsunda gecikmemişti. Tam bu beliyyenin garbda mukāvemet gördüğü sıralarda idi ki bizim memleketimizde, bilhassa İstanbul'da tezâhür ettiği ve dans mekteplerinin açıldığı görüldü. Hiç şübhesiz bu âfet İstanbul'a sirâyet eder etmez ciddî bir mukāvemete dûçâr olsaydı birden bire zâil olur, onun derdinden kurtulurduk. Böyle yapılmadığından dolayı dans mektepleri idâme-i hayâta ve tezyîd-i tahrîbâta muvaffak olmuştur.

Birkaç gün evvel bu mektepler ! Polis Müdürü'nün nazar-ı dikkatini celb etmiş, kendisi de içinde müskirât satılan bu çalgı ve danslı mektepler hakkında izhâr-ı hayret etmiş ve bunların mektep değil, alel-âde bir salon olduğunu söylemişti. Polis Müdürü bu gibi yerler hakkında bir nizâmnâme vücûda getirilmesini çok arzû ettiğini, çünkü dans etmek serbest ise de bu gibi yerlere âile kızlarının da devâm etmekte olduğu tahakkuk ettiğinden bu gibi salonlara girecek kızlara ve hattâ genç erkeklere bazı takyîdât vaz' etmek lâzım olduğunu beyân etmektedir.

Polis Müdürü'nün tasavvur ettiği kayıd bu gibi yerlere devâm edecek kızların on sekiz yaşından dûn olmamasıdır. Demek ki bu yaşı geçen kızlar ve kadınlar bu gibi yerlere bilâ-kayd ü şart devâm edebilecektir. Polis Müdürü "nezîh müsâmerede dans etmenin aleyhinde değilse de kızların umûmî yerlerde dans etmesini temennî" etmiyor. Acaba neden? Dans iyi bir şeyse ha umûmî bir yerde, ha husûsî bir mahfilde yapılmış, onun iyiliğine bir halel gelmez. Fenâ bir şeyse umûmî veya husûsî nerede yapılırsa yapılsın fenâ olur. Danstan maksad kadınların yabancı erkeklerin âgūşunda raks etmeleri olduğundan bu tamâmıyla yabancı bir âdettir. Dînî, ahlâkī, ictimâî telâkkīyâtımız böyle bir şey kabûl etmez. Şiddetle, nefretle reddeder. Bizim hayât-ı ictimâiyyemize böyle bir âdetin girmesine imkân yoktur. Fakat Polis Müdürümüz husûsî dans tarafdarı imiş! Olabilir…

Yalnız onun bu şahsî ictihâdı böyle bir seyyieyi umûmî bir sûrette tervîc etmesine, şahsî ictihâdını, umûmî bir kanâat addeylemesine mahal yoktur. Polis Müdürü'nün vazîfesi ictimâî inkılâb ile uğraşmak değildir. Onun idârî vazîfesi ma'lûmdur, mahdûddur. Polis Müdürü bunların hâricinde işlerle meşgūl olursa hudûd-ı vazîfesini tecâvüz etmiş olur. Bâ-husûs böyle telâkkīyât-ı ahlâkıyye ve âdât-ı ictimâiyyemize hattâ akāid-i dîniyyemize muhâlif olan şeyleri tervîc etmek abestir, memlekete fenâlıktır. İstanbul Polis Müdürü âdetâ Paris Polis Müdürü imiş gibi yalnız "dans salonlarına girecek kadınların on sekiz yaşını mütecâviz olmalarını" düşünüyor. Halbuki Polis Müdürü müslüman ve Türk İstanbul'un Polis Müdürü'dür. müslüman ve Türk İstanbul'un Polis Müdürü dans salonunun fuhuşhâne medhali olduğunu takdîr ederek bu âfetle mücâdele ve memlekette fuhşu tervîc için, memlekette iffet ve fazîleti, hayât-ı âileyi imhâ için teşekkül eden bu rezâlet ve fezâhat ocaklarını kaldırmaya çalışmalı ve bu sûretle şükrân-ı millîyi kazanmalıdır.

Bizim gazetelerimiz bu âfete karşı esâslı bir mücâdelede bulunmadıkları hâlde karşı yakadaki Rumca gazeteler şâyân-ı dikkattir ki dans akademyası ve dans mektepleri ünvân-ı müşa'şaı altında faâliyette bulunan muhtelif mahaller aleyhinde bulunmaya başlamışlardır.

Rumca *İmerisia Nea* diyor ki: "Kim bilir kaçıncı defa gizli fuhuşhânelerle kumarhânelerin zâbıta tarafından seddedileceği haber veriliyor. Eğer bu haberin her intişârında bu kabîl ahlâksızlık ve cinâyet yuvalarından

bir tanesi evvelden kapanmış olsaydı oldukça iyi bir fayda te'mîn edilmiş olacaktı. Başta ma'hûd 'akademiler' olmak üzere bu kabîl mahallerin etrâfa saçtığı fesâd-ı ahlâk yüzünden İstanbul halkı ciddî bir tehlikeye ma'rûz bulunmaktadır. Fenâlığın izâlesine en evvel dâimî tedrîshâne(?)lerden başlanmalıdır. Çünkü bunların çoğu sâde fuhuşhâne şu'beleridir. Fenâlığın intişârında 'akademilerle' fuhuşhâneler arasındaki münâsebet pek sıkıdır. Halkın mevcûdiyet-i ahlâkıyyesi tedâbîr-i zâbıta hakkındaki haberlerin tekzîb edilmemesini ve bu tedbîrlerden ma'hûd 'akademilerin' de müstesnâ tutulmamasını istilzâm etmektedir."

[24. CİLDİN SONU]

24. CİLDİN YAZAR İNDEKSİ

A[ayın] Âtıf 8.

Abdülaziz Çâviş 37, 53, 69, 86, 357, 374, 392.

Abdürreşid İbrahim 49, 51, 99.

Ahmed Naim 254.

Ahmed Reşid 139.

Aksekili Ahmed Hamdi 26, 41, 427.

Akşam 112, 212, 251, 252, 268, 269, 318, 434.

Akşam - Es'ad Mahmud 247.

Akşam - Necmeddi Sadak 251.

Cevdet (Dârülmuallimîn Muallimlerinden) 181. Commedia - Fransa 269.

Cumhûriyet 99, 143, 269, 436, 437.

Cumhûriyet - Tanîn 332.

Çelebi 127.

Daily Telegraph 235, 321.

Elif Fe 386.

Ferid 186.

Harput Sahn Talebesi 262.

Hasan Hikmet 4, 24, 56, 75, 92, 109, 158, 174, 190, 205, 239, 256, 275, 293, 306, 324, 344, 364, 376, 396, 430.

Hâşim Veli 32.

İkdâm 34, 147, 181,

İkdâm - Ahmed Cevdet 84, 110, 234, 268, 348, 387, 437.

Mehmed Âkif 151, 169, 237.

Mehmed Ali Aynî 394.

Mehmed Sadık (Milas Müftüsü) 309.

Mevlevî Muhammed Ali 194.

Mustafa Nuri - (Davutpaşa Lisesi Müdürü) 327.

Müftüoğlu Ahmed Hikmet 58.

Müstakil 33.

Ömer Rıza 71, 123, 313, 350.

Rif'at (Diyanet İşleri Reisi) 9, 92, 369i

Sadreddin Celal 194.

Sebîlürreşâd 3, 11, 18, 19, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 47, 50, 52, 62, 64, 67, 68, 80, 82, 84, 94, 95, 97, 98, 103, 113, 114, 117, 118, 119, 125, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 148, 150, 154, 163, 170, 178, 180, 181, 182, 183, 185, 198, 207, 209, 211, 213, 214, 235, 236, 242, 250, 253, 259, 261, 263, 265, 266, 268, 270, 271, 273, 278, 282, 283, 284, 286, 288, 296, 298, 301, 302, 303, 305, 314, 315, 317, 319, 325, 329, 330, 332, 334, 342, 345, 359, 361, 363, 367, 368, 378, 385, 391, 408, 412, 141, 419, 421, 422, 425, 435, 438.

Selahaddin Enis 248.

Seyyid Emir Ali 381, 399.

Sıdkı 116.

Sıhhî Sahifeler 133.

Son Telgraf 316.

Şafak-ı Sürh - İran 214.

Şeyh Muhsin-i Fânî 10.

Tahsin 49, 179.

Talebe Mektupları 63.

Tevhîd-i Efkâr 63, 85, 213, 318, 333.

Toksöz - Adana 333.

Vakit 387,

Y. A[ayın]. 22, 43, 54, 78, 87, 96, 101, 128, 144, 155, 176, 192.

Yahya Afif 6, 20, 44, 59, 73, 104, 120, 160, 172, 188, 203, 295, 312, 322, 339.

Yoldaş - Bursa 100,

Yeni Kafkasya 185, 433,

Zafer-i Millî - Balıkesir 366.

Zani i Nalte - (Tiran - Arnavutluk) 401.

*** 383.

Kendini **"Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmua-i İslâmiyye"**
olarak tanıtan ***Sırâtımüstakīm - Sebîlürreşâd***
yakın tarihimizin (1908-1925) en önemli ve ciddî bir yayın organıdır.

Sekizinci cildin ilk sayısı olan 183. nüshasından itibaren ***Sebîlürreşâd*** adıyla
yine Eşref Edib ve Mehmed Âkif beylerin idaresinde yayın hayatını sürdüren dergi
devrin en kıymetli ilim ve fikir adamlarından oluşan yazarlar heyetiyle,
din düşüncesi ile edebiyat ve fikir hareketleri tarihimizin gerçek bir aynası olmuş;
Osmanlı ülkesinin ve İslâm dünyasının uğradığı saldırıları, içine düştüğü zayıflıkları,
yaşadığı ızdırapları ve bunların sebeplerini günü gününe tesbit eden sayfalarıyla,
yakın tarihimizin acı gerçeklerini öğrenmek isteyen ve dertlerimize çare arayan samimî
aydınlarımız için, vazgeçilmez ve ihmal edilemez bir kaynak olma özelliğini kazanmıştır.

BAĞCILAR BELEDİYESİ